

A propos de ce livre

Ceci est une copie numérique d'un ouvrage conservé depuis des générations dans les rayonnages d'une bibliothèque avant d'être numérisé avec précaution par Google dans le cadre d'un projet visant à permettre aux internautes de découvrir l'ensemble du patrimoine littéraire mondial en ligne.

Ce livre étant relativement ancien, il n'est plus protégé par la loi sur les droits d'auteur et appartient à présent au domaine public. L'expression "appartenir au domaine public" signifie que le livre en question n'a jamais été soumis aux droits d'auteur ou que ses droits légaux sont arrivés à expiration. Les conditions requises pour qu'un livre tombe dans le domaine public peuvent varier d'un pays à l'autre. Les livres libres de droit sont autant de liens avec le passé. Ils sont les témoins de la richesse de notre histoire, de notre patrimoine culturel et de la connaissance humaine et sont trop souvent difficilement accessibles au public.

Les notes de bas de page et autres annotations en marge du texte présentes dans le volume original sont reprises dans ce fichier, comme un souvenir du long chemin parcouru par l'ouvrage depuis la maison d'édition en passant par la bibliothèque pour finalement se retrouver entre vos mains.

Consignes d'utilisation

Google est fier de travailler en partenariat avec des bibliothèques à la numérisation des ouvrages appartenant au domaine public et de les rendre ainsi accessibles à tous. Ces livres sont en effet la propriété de tous et de toutes et nous sommes tout simplement les gardiens de ce patrimoine. Il s'agit toutefois d'un projet coûteux. Par conséquent et en vue de poursuivre la diffusion de ces ressources inépuisables, nous avons pris les dispositions nécessaires afin de prévenir les éventuels abus auxquels pourraient se livrer des sites marchands tiers, notamment en instaurant des contraintes techniques relatives aux requêtes automatisées.

Nous vous demandons également de:

+ *Ne pas utiliser les fichiers à des fins commerciales* Nous avons conçu le programme Google Recherche de Livres à l'usage des particuliers. Nous vous demandons donc d'utiliser uniquement ces fichiers à des fins personnelles. Ils ne sauraient en effet être employés dans un quelconque but commercial.

+ *Ne pas procéder à des requêtes automatisées* N'envoyez aucune requête automatisée quelle qu'elle soit au système Google. Si vous effectuez des recherches concernant les logiciels de traduction, la reconnaissance optique de caractères ou tout autre domaine nécessitant de disposer d'importantes quantités de texte, n'hésitez pas à nous contacter. Nous encourageons pour la réalisation de ce type de travaux l'utilisation des ouvrages et documents appartenant au domaine public et serions heureux de vous être utile.

+ *Ne pas supprimer l'attribution* Le filigrane Google contenu dans chaque fichier est indispensable pour informer les internautes de notre projet et leur permettre d'accéder à davantage de documents par l'intermédiaire du Programme Google Recherche de Livres. Ne le supprimez en aucun cas.

+ *Rester dans la légalité* Quelle que soit l'utilisation que vous comptez faire des fichiers, n'oubliez pas qu'il est de votre responsabilité de veiller à respecter la loi. Si un ouvrage appartient au domaine public américain, n'en déduisez pas pour autant qu'il en va de même dans les autres pays. La durée légale des droits d'auteur d'un livre varie d'un pays à l'autre. Nous ne sommes donc pas en mesure de répertorier les ouvrages dont l'utilisation est autorisée et ceux dont elle ne l'est pas. Ne croyez pas que le simple fait d'afficher un livre sur Google Recherche de Livres signifie que celui-ci peut être utilisé de quelque façon que ce soit dans le monde entier. La condamnation à laquelle vous vous exposeriez en cas de violation des droits d'auteur peut être sévère.

À propos du service Google Recherche de Livres

En favorisant la recherche et l'accès à un nombre croissant de livres disponibles dans de nombreuses langues, dont le français, Google souhaite contribuer à promouvoir la diversité culturelle grâce à Google Recherche de Livres. En effet, le Programme Google Recherche de Livres permet aux internautes de découvrir le patrimoine littéraire mondial, tout en aidant les auteurs et les éditeurs à élargir leur public. Vous pouvez effectuer des recherches en ligne dans le texte intégral de cet ouvrage à l'adresse `http://books.google.com`

·FROM·THE·LIBRARY·OF·
·KONRAD·BURDACH·

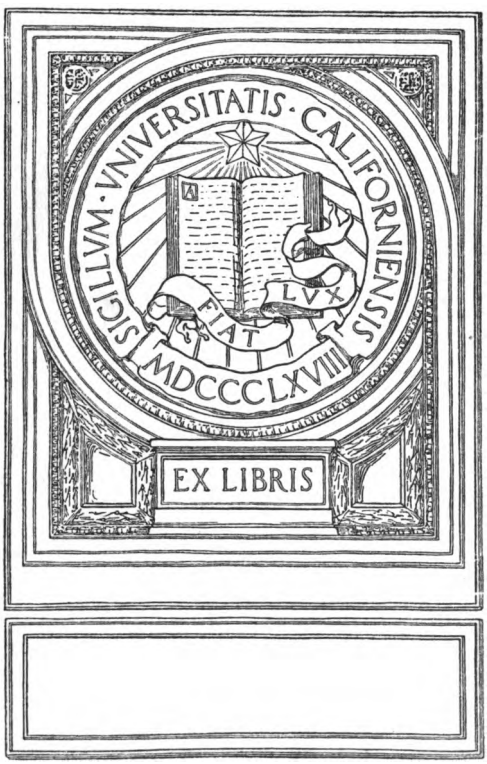

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

D. MARTINI LUTHERI COLLOQUIA

MEDITATIONES, CONSOLATIONES, IUDICIA, SENTENTIAE, NARRATIONES, RESPONSA, FACETIAE

E

CODICE MS. BIBLIOTHECAE ORPHANOTROPHEI HALENSIS CUM PERPETUA COLLATIONE EDITIONIS REBENSTOCKIANAE

EDITA

ET PROLEGOMENIS INDICIBUSQUE INSTRUCTA

AB

HENRICO ERNESTO BINDSEIL

PHILOS. DOCTORE, PROFESSORE,

ORDINIS AQUILAE RUBRAE IV. CL., EQUITE,

BIBLIOTHECAE REGIAE ACADEMIAE FRIDERICIANAE HALENSIS CUM VITEBERGENSI CONSOCIATAE PRAEFECTO SECUNDARIO, SOCIETATIS GERMANICAE ORIENTALIS, HISTORICO – THEOLOGICAE LIPSIENSIS, ET INSTITUTI AFRICANI PARISIENSIS SODALI.

TOMUS III.

LEMGOVIAE & DETMOLDIAE

TYPIS SUMTIBUSQUE MEYERIANI BIBLIOPOLEI AULICI.

1866.

Digitized by Google

BR332
T48
1863
v.3

BURDACH
UNIV OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Praefatio.

Hoc opere, quod post editionem operum Melanthonis anno 1860. incepi, nunc finito*), plura referri possent de ratione, quae inter haec Lutheri Colloquia latina eiusque germanica intercedit; at haec hoc quidem loco praetermitto, perbrevi vero tempore in Ephemeridibus *Theologische Studien und Kritiken* inscriptis proponam.**) Horum loco nunc affero,***) quae quinque Viri summe venerandi Lutherus, Melanthon, Ionas, Bugenhagen et Crucigerus manu propria inscripserunt exemplo septimae editionis Wittenbergensis Bibliorum a Luthero in germanicam linguam translatorum, quae in duo volumina distributa 1541. forma maxima prodiit.****) Hoc exemplum, quod in utriusque voluminis principio in folio membranaceo insigne huius urbis pulchre pictum ornatumque continet, in Bibliotheca Senatoria Halensi asservatur et benigne mihi in hunc usum traditum est.

In duobus foliis membranaceis titulo voluminis II. praefixis leguntur hae quatuor inscriptiones anni 1543.: fol. 1^a Iohannis Bugenhagii Pomerani, fol. 1^b Martini Lutheri, fol. 2^a Philippi Melanthonis, fol. 2^b Casparis Crucigeri, quarum quaeque manu propria auctoris scripta unam paginam explet.

---

*) Doctorum Virorum de eo iudiciis in praefatione Tomi II. laudatis, quae ad huius operis Tomum I. spectant, addenda sunt duo ad Tomum II. pertinentia, quae leguntur in: *Heidelberger Jahrbücher der Literatur*, 1865. Nr. 11. pag. 176. et *Zeitschrift für d. ges. luth. Theol. u. K.* ed. Delitzsch et Guericke, 1866. I. *Quartalheft* pag. 89 sq.

**) Hoc tempore, quo haec plagula correcturae causa ad me missa est, mea dissertatio „*Bemerkungen über die deutschen und lateinischen Tischreden Luther's*“ iam typis descripta est in *Theol. Studien u. Krit.*, 1866. pag. 702 — 716.

***) Huius consilii ansam dederunt loci quidam Colloquiorum Lutheri, ubi eius verba, quae Bibliis quorundam inscripsit, afferuntur, vide Colloq. lat. T. II. p. 249 lin. 18 — 24. et p. 267 lin. 17. — p. 268 lin. 13. atque Colloq. germ. T. IV. p. 710 lin. 9 — 17.

****) Haec Bibliorum germanicorum editio anni 1541. accuratius a me descripta est in meae editionis criticae horum Bibliorum Tomo VII. (*Halle, Canstein'sche Bibel-Anstalt*, 1855. 8.) p. XIX — XXV.

M86234

Digitized by Google

dieſem ſeligen Tag wider vber die wellt komen, vnd die ſo das Liecht verſeumet haben, vbereilen ꝛc.

Caſpar Creutziger D.
1543.

In pagina aversa folii chartacei his duobus foliis praecedentis leguntur haecce:

Doctor Martinus Lutherus Anno etc. 1546. Die. 12. februarij, ſex dies ante obitum ſuum, haec dixit, Islebiae, In Menſa.

Ach Halle, du werde Stadt, der Barmhertzige
Gott erhalte dich, das du nicht gar vorſzinckeſt,
Du haſt ye gottes wortt lieb, das weis Ich,
Darumb wirt dich auch Gott erhaltenn.

O Leiptzigk, du biſt ein Böſer Wurm,
Dich wirtt gros Vnglück vbergehenn,
Ich wils aber nicht erleben, aber die Schüler
Die vff der gaſſen vor der thür ſingen, die werdens erlebenn.

Etiam voluminis I. titulo praefixa sunt duo folia membranacea, quorum prius vacat, alterius autem paginae priori Iustus Ionas manu propria haec inscripsit:

M D XLIIII

I. Iohannis .4. cap:
Kindlin Ir seid von GOTT, vnd habt iene uberwunden
Den der in euch ist, ist grosser den der in der welt
Sie sind von der weld. darumb reden sie von der welt.
Vnd die welt horet sie. Wir sind von GOTT.
Vnd wer Gott erkennet der horet vns. Welcher nitt von Gott ist, der horett vns nicht. Daran erkennen wir den geist der warheitt, vnd den geist des irthumbs.

In diſſen kortzen, aber gantz wichtigen worten, zeiget S. Johannes an, wie gar weitt von ander ſeint, ware vnd falſche religion, warer vnnd falſcher Gottsdinſt. Item Lere der hohen weiſenn heiligen phariſeer, vnd lere des Euangelij aber chriſti. Vnd hir iſt kortz angetzeigt, auch, das das Babſtumb, (.welchs von der welt iſt,.), von der rechten chriſtlichen catholicken kirchen, welche nitt von der welt iſt. ſo weitt geſcheidenn vnd abgeſondert iſt, als liecht, vnnd finſternis, von ander geſcheiden ſind, als fern Gott vnd Satan von ander ſind. ꝛc.

Haec est vita aeterna, ut cognoscant te verum DEVM et quem misisti IESVM. christum. Iohan cap. 17.

Quid est totus papatus? quam doctrina humanarum traditionum, et tot mendaciorum, tot generum hypocrisis: quam antichristiana et abominabilis *εἰδωλομανία καὶ εἰδωλολατρία.* contra praecipuas contiones prophetarum CHRISTI apostolorum,

Digitized by Google

contra hunc locum Iohannis, qui omnibus totius mundi cultibus praefert cognitionem Euangelii et filij dei, quam contra *σύμβολον* Nicenum in Synodo tot sanctorum dei factum. quo dicitur QVI propter Nos homines, et propter nostram salutem, descendit, venit e coelis et homo factus est.

Iustus Ionas. d.
S. Hallensis Ecclesiae .m. propria

Ultimo huius voluminis I. folio, quod in priori pagina clausulam typographi continet, affixa sunt tria folia chartacea, quae duo apographa exhibent, nempe [1]) fol. 1[b] in superiore parte hocce breve:

Die zehen gebot, die Hochste lere,
Der Christlich glaube, die hochste Historj
Das Vater vnser, das hochst gebet
Die beyden Sacrament, die hochsten Ceremonj
S. Martinus Luther Doctor.

2) fol. 2[a] — 3[a] alterum sic inscriptum:

Ein schrifft Doctoris Martinj Luthers, so derselb
Ao 1545 an ein Erbarn Rath gethan.

quod h. l. praetermitto, quia iam typis descriptum est in de Wettii collectione epistolarum Lutheri Tom. V. p. 737—739 №. 2276.*)

His adiungo ea, quae Lutherus primae editionis Wittenbergensis Bibliorum germanicorum anni 1534. Fol. exemplo,**) quod in Bibliotheca Mariana Halensi asservatur, manu propria inscripsit. In tituli margine inferiore leguntur:

Der Erbarn tugentsamen frawen Felicitas von Selmenitz
meiner Lieben geuattern
D. Martinus Luther d. d.

In folii praefixi pagina, quae e regione tituli est, ipse haec scripsit:

Joh. 5.
Forschet die Schrifft, denn dieselbige Zeuget von MIR.

---

*) In collatione huius collectionis cum illo apographo praeter scriptionis diversitatem inveni hasce varias lectiones: p. 738 lin. 7. auch der Rath] apogr.: auch Der gantze Rath — lin. 21. male: sonderlich] apogr. recte: Sondern — lin. 23. Peter] apogr.: Petrus — lin. 37. Befehle euch] apogr. recte: Beuhele auch — lin. 39. thn] in apogr. deest. — p. 739 lin. 5. auch, sie] apogr.: sie auch — lin. 7. damit es] apogr. recte: damit er (scil. Gott) — lin. 13. gethan haben,] apogr. recte: gehabt haben,

**) Hanc editionem descripsi in meae editionis criticae horum Bibliorum Tomo VII. p. II — V.

Digitized by Google

Pſ. ij.
Wol allen die yhm Trawen.
Iſaias vij.
Gleübt yhr nicht, ſo bleibt yhr nicht, das iſt, Es wird
euch alles fehlen was yhr on glauben furnempt,
wenns auch Eitel weysheit, gewalt, künſt
vnd rechtenn were, Denn Gott leſſts doch nicht gelingen.

Indices locupletissimi, quos magno labore conscripsi, lectori offerunt facultatem non solum quasque personas ac res in his Colloquiis memoratas facile suis locis inveniendi, sed etiam clarius cognoscendi, quomodo Codex nunc primum typis descriptus cum Rebenstockii Editione congruat aut ab ea differat, et quatenus Colloquia latina cum germanicis consentiant et quaenam eorum partes sint alteris Colloquiis peculiares.

Ex Indicis VIII. parte C. intelligitur, quot particulae germanicorum Colloquiorum in latinis desint. Hic defectus, ut mihi videtur, eo explicandus est, quod Codex solam Ant. Lauterbachii collectionem Colloquiorum*) exhibet, cui Aurifaber, primus germanicorum Colloquiorum editor, ex aliorum eiusmodi collectaneis**) multa addidit. E. c. germ. Colloq. Tom. III. p. 89 sq. XXIV, 131., quae, inscriptione teste, ex Besoldi collectaneis, ibid. p. 90—92. XXIV, 132., quae, eademo teste, e M. Viti Dieterici collectaneis ab Aurifabr depromta sunt, in latinis illam ob causam desiderantur.

Valde opto, ut lectores his adminiculis adiuti ad diligentem huius operis lectionem excitentur. Mox sane intelligent, Lutherum ex nullo alio libro tam integre cognosci posse quam ex Colloquiis suis. Quamquam enim haec non ab eo ipso, sed ab eius amicis scripta et collecta sunt, minime tamen eorum veritatem addubitare licet, quippe quae a viris fide dignissimis tradita sunt et quasi in sua fronte ferunt signum veritatis.

Halis, mense Novembris 1865.

Bindseil.

*) Conf. huius operis Tom. I. Prolegg. I, B. §. 7. p. XXXXVII — L.
**) Conf. editionis german. Colloq. Tom. IV. Prolegg. p. XIII — XX.

Digitized by Google

Conspectus

capitum eorumque partium colloquiorum mensalium

D. M. Lutheri,

quae continentur in hoc Tomo III.

Casus politici et dubii quidam Iurisconsultorum . pag. 1
Casus tragici et horrendi, caedes, atrocia facinora et homicidia . . . . . — 2
Venena data . . . . . — 9
Fascinationes et incantationes . . . . — 9
Invocatio Sanctorum. Traditiones. Superstitio. Ceremoniae. Ieiunium. . . . . — 15
Ostern . . . . . — 20
Sabathum mutatum in diem Dominicum . . — 22
Coena Domini . . . . . — 23
Una species Sacramenti . . . . . — 24
Casus de Sacramento . . . . . — 26
Frage stuck R. M. V. tzu sampt D. M. Lutheri Andtwordt — 27
Papistae gloriantur suam authoritatem hoc argumento . — 29
Fragmentum ex epistola Philippi ad Aegidium pastorem Lignicensem de Sacramento quid docendum . . — 32
Abrogatio elevationis . . . . . — 35
De negligentibus et contemptoribus coenae Dominicae . — 35
Christus . . . . . — 36
Itinera Christi Hierosolymam . . . . — 46
Epitaphium Salvatoris nostri Iesu Christi, quod fixum est ad sepulchrum Christi Hierosolymis . . . — 48
Christiani. Christiana vita . . . . — 49
Sanctitas Christianorum . . . . . — 51
Armatura christiana hominis . . . . — 53
Creatio . . . . . — 55
Difficultas articuli creationis . . . . — 56
Paradisus . . . . . — 58
Liberi singulare testimonium providentiae . . . — 58
Creaturae . . . . . — 61
De Thracio lapide . . . . . — 71
Foetus sedens in alvo materna imago Ecclesiae . — 73
Formatio foetus et partus . . . . — 74
Coelum. Stellae . . . . . — 76
De Concilio . . . . . — 78
Consilium Magistri Philippi Melanthonis de mandato concilio congregando per Legatos Romanos indicto Principi Electori — 78
Responsum Ducis Saxoniae Electoris ad Legatos . — 80
Colloquium M. L. cum Legato Pontificio de concilio . — 89
Schmalcaldensis conventus Principes . . . — 97
Legationes . . . . . — 97
Concionatores et Doctores . . . . — 98

Digitized by Google

Francofordensis conventus anno 1539. . . . pag. 98
Civitates . . . . . — 99
Veneti . . . . . — 106
Concionatores . . . . . — 108
Consolatio M. Lutheri ad Magistrum Anthonium Lauterbachium de sua vocatione . . . . . — 109
Conceptus concionum . . . . . — 110
Afficere auditores . . . . . — 112
Conditiones boni praedicatoris . . . . . — 114
Praedicandi modus . . . . . — 115
Concionatorum papisticorum risus . . . . — 115
Theologorum doctrina . . . . . — 117
D. M. Lutheri iudicium de suis concionibus . . — 127
Theologiae studium et ratio . . . . . — 131
Magna est cognatio medicinae et theologiae. Nam utraque quatuor partibus absolvitur . . . — 132
Prophetae . . . . . — 132
Patres post Apostolos . . . . . — 134
Iudicium de doctoribus Ecclesiae . . . . — 135
Quatuor Ecclesiae columnae . . . . . — 144
Iudicium de sanctis Patribus . . . . . — 146
Scholastici . . . . . — 151
Sancti Martyres . . . . . — 153
De Indulgentiis . . . . . — 153
De Doctore Martino Luthero . . . . . — 154
D. Mart. Lutheri agonizantis oratio sabato post visitationis Mariae a D. Iona collecta . . . . — 160
Ingenuitas Lutheri . . . . . — 167
Mors patris Lutheri . . . . . — 168
Occasio scriptorum Lutheri . . . . . — 170
Initium cum Tetzelio . . . . . — 172
Aulae fuga . . . . . — 174
Ambitio Carolostadii . . . . . — 174
Lutheri curriculum . . . . . — 174
Fidelitas Lutheri . . . . . — 178
Occasio et cursus Evangelii revelati . . . . — 178
Lutheri liberalitas erga suos . . . . . — 181
Lutherus alienus ab avaritia noluit suos libros vendere . — 186
Ingratitudo mundi erga ministros . . . . — 188
Literae officiosae scriptae a Luthero . . . . — 189
Libri Lutheri . . . . . — 191
Liber Genesis . . . . . — 192
Iudicium D. M. Lutheri pium et christianum de propriis suis libris . . . . . — 196
Oeconomia Lutheri . . . . . — 199
Philippus Melanthon . . . . . — 200
D. Lutherus de Philip. Melanthone . . . . — 202
Collatio Lutheri cum Philippo . . . . . — 202
Iudicium D. Lutheri de Philippo Melanthone . . — 203
Iudicium eiusdem de Locis communibus Ph. Melanthonis . — 203
Consolationes Lutheri:
Consolatio post mortem alicuius chari . . . — 206
Consolatio ad Magistrum Ambrosium Berndt amissa uxore, liberis et matre una hebdomada . . . — 208
Consolatio infirmae mulieris . . . . — 211

Digitized by Google

Consolatio D. M. Lutheri ad Lucam Kranach pictorem propter obitum filii . . . . . pag. 212
Consolatio contra dubitationem de praedestinatione . — 217
Praedestinationis tentatio . . . . — 218
Tentati in fide sic consolandi . . . . — 220
Ad sententiam: Non est volentis neque currentis. Rom. 9. M. Lutheri responsio . . . — 221
Papae . . . . . — 224
Epitaphium scorti Alexandri . . . . — 225
Papam qualem esse oporteat . . . . — 229
Imposturae Papatus . . . . — 246
De reliquiis Sanctorum . . . — 250
Quaestus et avaritia Papae . . . — 256
Controversiae cum Papistis . . . . — 260
Doctrina Papistarum et coecitas . . . — 266
Cantilenae Papistarum et rigor . . . — 274
Inscitia Papistarum . . . . — 280
Decretale et Decretum . . . . — 283
Episcopi . . . . . — 288
Literae Casp. Zeuneri Pastoris Friburgensis vocati ad Episcopum Misnensem, quas D. M. Lutherus sub nomine et titulo eius conscripsit . . . . . — 291
Eiusdem tenoris literae ad Episcopum Misnensem scriptae a D. M. Luthero sub nomine Nicolai Hausmanni, vocati Pastoris Fribergensis 1538. anno . . . . — 293
Episcopi papistici . . . . — 296
Conceptus libelli contra Episcopum Moguntinum . — 298
Sophistica . . . . . — 311
Hypocrisis. Falsi fratres . . . . — 312
Haeretici . . . . . — 314
An haereticus administrare possit sacramenta . . — 323
Iudicium D. M. L. de casu sacramentali ad Nicolaum Amsdorffium — 323
Cerevisia. *Bierbreuen* . . . . — 325
An anima rationalis sit ex traduce . . . — 326
Dilutio argumentorum adversariorum . . . — 327
Utrum anima sit ex traduce Victorinus Strigelius . — 329
Romae descriptio . . . . . — 330

In fine adiuncti sunt Indices
a) reales
I. Index personarum in his Colloquiis latinis Lutheri commemoratarum — 332
II. Index rerum in iis commemoratarum . . . — 362
III. Index personarum nominatim commemoratarum, ad quas Lutherus in his Colloquiis aut ore aut per literas quibusdam locis dixit . . . . — 402
IV. Index personarum nominatim commemoratarum, quae in his Colloquiis iudicia sua, quaestiones narrationesque vel ore vel per literas cum Luthero communicaverunt — 404
V. Index locorum Scripturae sacrae, qui in his Colloquiis afferuntur — 407
VI. Index annorum quibusdam locis adscriptorum, quibus indicatur, quo tempore aliquid dictum aut factum sit . — 409
b) comparativi
VII. Indices, quibus haec Codicis editio cum Rebenstockiana comparatur:
A. Index locorum, qui non solum in Codice, sed etiam in Rebenstockii editione inveniuntur . . — 413
B. Index locorum, qui in solo Codice leguntur, in Rebenstockiana autem editione desunt . . — 425

Digitized by Google

C. Index locorum, qui tantum a Rebenstockio exhibentur et ex eius editione recepti sunt, in Codice autem desiderantur pag. 432
VIII. Indices, quibus Colloquia Lutheri latina huius editionis conferuntur cum eius Colloquiis germanicis a Foerstemanno et me editis:
A. Index locorum, qui utrisque Colloquiis communes sunt,
a. secundum ordinem huius editionis latinorum Colloquiorum — 435
b. secundum ordinem germanicorum Colloquiorum a Foerstemanno et me editorum . . . — 466
B. Index locorum, qui tantum in latinis Colloquiis leguntur — 499
C. Index locorum, qui in solis germanicis Colloquiis inveniuntur — 505
Emendanda in Tomis I — III. — 511

Digitized by Google

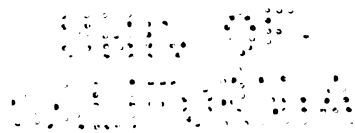

CASVS POLITICI ET DVBII QVIDAM IVRISCONSVL. TORVM. [1)*)]

Si puella aliqua stupraretur, *auff einer grentz, vnnd der gurtel wer die grentze,* [2)] caput in uno limite [3)] et pedes [4)] in altero iacerent, quaeritur, qui limes habeat ius puniendi. Respondetur: Vbi est caput, ibi est totum corpus. Hoc ualet, ut interfectis cadaueribus, ubi est caput, ibi est iudicium. [5)]

Quidam molitor [6)] habebat asinum, et piscator quidam [7)] scapham etiam non alligatam. Accidit autem, ut asinus scapham ingrederetur, [8)] *vnnd fuhr in dem schiffe daruon, do wardt schiff vnnd Esel verloren.* [9)] Quaeritur, uter alterum accusare debeat, *hat der Esel den kan oder der kan den Esel* [10)] *weggefuret?* [11)] Respondit Philip. Melanth. [12)] Est casus [13)] fortuitus, uterque peccauit negligentia. [14)]

---

*) Reb. II, fol. 179b lin. 5. — fol. 180a lin. 2. — *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 540 sq. cap. 66. §. 61.

1) Casus — Iurisconsultorum.] Reb.:

Casus politici.

Varij casus accidunt, qui Iurisconsultos reddunt dubios et legibus dijudicari non possunt.

2) *auff einer — grentze,*] Reb.: in limite aliquo et Cingulum esset limes,

3) limite] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

4) pedes] *sic* Reb.; Cod.: nates

5) Hoc ualet — iudicium.] Reb.: nam hoc iudicium valet interfectis cadaueribus. Vbi caput est.

6) Quidam (Cod.: Cuidam) molitor] Reb.: Aliud, Molitor quidam

7) piscator quidam] Reb.: vicinus piscator

8) scapham ingrederetur,] Reb.: ingrederetur Scapham,

9) *vnnd fuhr — verloren.*] Reb.: et cum Scapha discessit, vt sic Scapha et Asinus inueniri non possent,

10) *der kan den Esel*] *sic scripsi;* Cod. *male: den kan der Esel*

11) *hat — weggefuret?*] Reb.: an Asinus Scapham vel Scapha Asinum deduxerit?

12) Philip. Melanth.] *sic* Reb.; Cod.: P. W.

13) Est casus] Reb.: Casus est

14) peccauit negl.] Reb.: negligentia peccauit.

Digitized by Google

[*fol. 456*a] Dixit Lutherus: Talia exempla et casus illudunt summum ius. Iuristarum, [15]) Non enim practicandum est summum ius, sed aequitas; [16]) Ita Theologi praedicare debent, ne homines animo ligentur, [17]) aut soluantur, [18]) *das die leute nicht alzu heilig oder böse werden.* omnia sunt gubernanda secundum aequitatem. [19])

CASVS TRAGICI ET HORRENDI, CAEDES, ATROCIA FACINORA ET HOMICIDIA. [20])*)

Tanta est mundi et seculi huius [21]) malitia, ut [22]) nullis admonitionibus neque signis emendetur. [22]) Nam hoc mense [23]) anno 36. horrendum facinus accidit *in Kuntzendorff* prope Lemburg in Silesia. Ibi mulier absente suo marito, [24]) tres suos liberos occidit, primo quadrimum [25]) iugulauit, secundo bimum [26]) suffocauit, tertio trimestrem necauit et tandem se ipsam interfecit. Horrendum, inquam, [27]) facinus, et nisi essemus adeo Epicurei, terreri deberemus, [28]) sed stertimus, in [*fol. 456*b] Epicurismo, [29]) et summi professores Epicurismi sunt Episcopi, praecipue [30]) Moguntinus.

Mulier habitu uiri et membro ficto [31]) duas uxores duxit, [32]) quae malitia sathanica fuit. Igni autem Heidelbergae cremata est. [33])

---

*) Reb. II, fol. 180a lin. 3. — fol. 182b lin. 20.

15) ius Iuristarum.] Reb.: Iuristarum ius,
16) Non enim — aequitas.] Reb.: nam aequitas non summum ius est practicandum.
17) animo] Reb.: omnino
18) soluantur,] Cod. *falso*: soluentur,
19) *das die leute* — aequitatem.] Reb.: ne omnia gubernanda sunt secundum ἐπιείκιαν
20) Casus — homicidia.] Reb. *habet inscriptionem*: Casus tragici et horribiles.
21) seculi huius] Reb.: huius seculi
22) ut . . . emendetur.] Reb.: quae . . . emendari possunt.
23) mense (Cod. *male*: menso)] *a* Reb. *abest.*
24) *in Kuntzendorff* — marito,] Reb.: in Silesia, in pago Kutzendorff, prope Lembergk, vbi mulier marito absente,
25) quadrimum] Reb.: quadriennium
26) bimum] Reb.: triennium
27) inquam] *a* Reb. *abest.*
28) deberemus,] *sic* Reb.; Cod.: debebamus,
29) stertimus in Epicurismo,] Reb.: proh dolor in Epicurismo stertimus,
30) praecipue] Reb.: et praecipue
31) membro ficto] Reb.: ficto membro
32) duxit,] Reb.: habuit,
33) sathanica fuit. Igni (Cod. *male*: Ignis) a. H. cremata est.] Reb.: fuit Sathanica Heidelbergae igne cremata est.

Digitized by Google

D. Henricus Stagman [34]) in Christo obdormijt, relinquens uxorem cum filiolo. Anno 32. uidua nupsit Magistro Paulo, homini impio, [35]) cum quo infantem ablegauit [36]) ad rusticum, iuxta Juterbach. [37]) Anno 35. tempore pestis domum reuertentes fingebant puerum mortuum, [38]) eique funus parabant, ut domo et reliquis facultatibus potirentur. Sed [39]) Deus, pupillorum pater, has fraudes aperuit. [40]) Anno 37. 16. Iunij filius reductus est Wittenbergam. Fuit stellionatus et plagiarium. [41]) Respondit D. Martinus: *das ist tzu grob.* [42]) Facinus per se atrox, et ab impijs personis perpetratum. Nam mater antea fuit infantis. [43]) Accedunt insuper circumstantiae, locus, tempus, persona. [44]) [*fol. 457a*] Quod hic tempore Euangelij Wittebergae accidit, diuulgabitur per totam Germaniam. *wen ich also gefallen,* orarem Deum pro remissione, et libenter paterer poenam. *man edert oder redert mich.* Ingens malitia [45]) contra dictum Esaiae 49. [46]) Potestne mater obliuisci infantis [47]) etc.

Norimbergae quidam alterius uxorem rapuit. [48]) Reuersus Diaconi uxorem ad adulterium literis sollicitauit, tandem proditus per illam honestam matronam senatui, [49]) incarceratus est, et in uinculis se Sathanae ut auxiliatori dicauit. Hoc audiuit alius captiuus, [50]) ac uidit tandem duo lumina, et duos lapides illi afferri, quibus omnes seras ac uincula [51]) confregit, sed unam non potuit confringere. Postremo conspicientibus

---

34) Stagman] Reb.: Stagman Physicus Witebergensis
35) relinquens — impio,] Reb.: vxorem cum filiolo relinquens, quae vidua M. Paulo homini impio nupsit,
36) ablegauit] Reb. *falso*: obligauit
37) Juterbach.] *sic* Cod.; Reb.: Gutterbach.
38) fingebant puerum mortuum,] Reb.: puerum mortuum fingebant,
39) Sed] Reb.: At
40) aperuit.] Reb.: reuelauit. Nam
41) plagiarium.] Reb.: plagianum.
42) *das — grob*] Reb.: Hoc nimium est.
43) infantis.] *sic* Cod.; Reb.: infamis,
44) persona.] Reb.: personae.
45) tempore Euangelij — malitia] Reb.: Vitebergae tempore Euangelij acciderit, inde per totam Germaniam diuulgabitur, ego, si in tantum perpetrassem scelus, orare (*pro:* orarem) Deum pro remissione peccatorum, et iustam poenam paterer, sed poena intermittitur. Nam ingens malitia est
46) 49.] *sic recte* Cod. (*vide* c. 49, vs. 15.); Reb.: 55.
47) infantis] *a* Cod. *abest.*
48) uxorem rapuit.] Reb.: rapuit vxorem,
49) Diaconi uxorem — senatui,] Reb.: literis solicitauit Diaconi vxorem ad adulterium, tandem per illam honestam matronam senatui proditus,
50) audiuit alius captiuus,] Reb.: alius captiuus audivit,
51) omnes seras ac uincula] Reb.: omnia vincula et osseras

Digitized by Google

custodibus, lictoribus et senatoribus [52]) uehementi turbine uenti [53]) ex illorum manibus in aerem raptus est, et non amplius conspectus. Multis hoc prodigium admirantibus, dixit Martinus Lutherus: *das ist des Teuffels bosheit, der die menschen so töricht vnnd blint* [*fol. 457*^{b}] *macht, das sie gar nichtes sehen noch mercken.* [54]) Deinde dicebatur, quod mater cum duobus liberis in Marchia maritum occidit, et cadauera in Oderam demersit, [55]) lapidibus de collo suspensis. Similiter iuxta Magdeburgam filius et filia patrem in nemore occiderunt. *Es sein* postrema et pessima tempora, [56]) ubi homines ἄστοργοι [57]) et inobedientes sunt, *gott helffe vnns, dass wir vnns bessern.* [58])

Anno 43. 14. Iulij Vitus Theodoricus [59]) ex Norimberga horrendum casum scripsit, qui accidit in Straubinga. Honesta uidua a scholastico quodam erat impraegnata. [60]) Infans cum ad Baptismum fuisset delatus, [61]) sacerdos patrem scire uoluit. Cum non indicaretur, domum puer [62]) relatus est sine Baptismo. Mater statim infantem occidit et seipsam. Sacerdos ubi id [63]) audiuit, se ipsum suspendit. Scholasticus, pater pueri, statim sese [64]) confodit. Hunc horrendum casum D. Martinus Lutherus cum singultu deplorauit: *Ach was kan schande thun,* [*fol. 458*^{a}] *Leib, Seele verterbenn.* [65]) Ergo oremus et uigilemus, Sathan non dormit etc. [66])

Hoc peccatum [67]) occidere propter Deum inde a condito mundo fuit. Cain propter Deum Abel occidit. Deinde suos filios Moloch immolarunt, sicut libri Regum indicant. Et ipse

---

52) senatoribus] Cod. *calami err.:* sanatoribus
53) uenti] *sic scripsi;* Cod.: uentris, Reb.: ventus
54) *das ist — mercken.*] Reb.: Haec Diaboli est malitia, qui homines adeo obcaecare potest, quod nec videre nec intelligere possunt.
55) occidit, et cadauera in Oderam demersit,] Reb.: occiderit, et in Oderam cadauera demerserit,
56) *Es sein* — tempora,] Reb.: postrema et pessima sunt tempora,
57) ἄστοργοι] Cod. *male:* ἀχόργαι
58) *gott — bessern.*] Reb.: at Deus nobis adesse velit, quo vitam in melius emendemus, Amen.
59) Theodoricus] Reb.: Theodorus
60) erat impraegnata.] Reb.: impraegnata erat,
61) ad Bapt. fuisset delatus,] Reb.: fuisset delatus ad Baptismum,
62) domum puer] Reb.: puer domum
63) id] Reb.: hoc
64) statim sese] Reb.: se ipsum
65) *Ach was — verterbenn.*] Reb.: dicens. Ach quid efficit ignominia, corpus et animam perdere potest.
66) etc.] *a* Reb. *abest.*
67) Hoc peccatum] *sectio ab his verbis ordiens, et subsequens* „Anno 1545 — Widemans.“ *ap.* Reb. *h. l.* (T. H. fol. 181^{a}) *non inveniuntur.*

Digitized by Google

Christus occisus est, ut impij praestarent obsequium Deo. Mundus manet mundus. Alia etiam homicidia regalia fiunt. Vt Turca occidit suos fratres, ut solus dominetur. Et hodie principes maiores alios coelibatu alligant. Ita Dux Bauariae iuniorem filium degradauit, *machte aus ihm einen graffen*, sed deinde Caesaris permissu iterum factus Dux abiurato tamen coniugio. Ita fecit Dux Georgius cum fratre Henrico. Galliae rex hoc facit, ut maior natu scilicet delphin succedat in regno, caeteri sint principes. Reges in Israel et Iuda suos seruabant titulos, caeteri erant sine possessione regia, priuati homines.

[*fol. 458*^{b}] Anno 1545. Nobilis a Laska a proprio seruo occisus fuerat. D. Martinus Lutherus suspirabat malitiam mundi. Et recitabat eodem die. Episcopi secretarius Eberhausen, egregium adolescentem nobilem Fridericum a Beyem, unicum haeredem ultra 200000 fl., in domo *der Trachendorffer* transfoderat per ipsum cor, moxque deprehensus fuit. *do ist der ruhlandt geoffenet vnnd vor die schultesse gefuret.* Homicida est frater Doctoris Eberhausen, et gener Consulis Lipsensis Widemans.

In Neumarck [68]) accidit, ut [69]) aliqua mulier infantem lauaret in uanno, et alterum audiret [70]) sese cultro [71]) laesisse, ipsa ad puerum laesum [72]) accurrit, non habens rationem infantis in uanno, qui abeunte ipsa [73]) submersus est. Maritus forte interueniens arbitratus [74]) matris socordia infantem obijsse, et conspectam coniugem pugione confodit, audiens postea causam obitus, seipsum laqueo strangulauit. [75]) *das ist eine greuliche historien.* [76])

[*fol. 459*^{a}] Quidam uiator inciderat in [77]) latrones, et cum ab [78]) ipsis trucidaretur, iam moriturus, uidit cornices praeteruolare, ad quas [79]) clamauit: precor, ut sitis meae necis ultrices. Tertio [80]) die post, latrones ueniunt in urbem, et cum magna coruorum [81]) agmina aedes, in quas erant

68) In Neumarck] Reb.: Horrenda sunt tempora, in Newmarckt,
69) ut] Reb.: quod
70) audiret] *sic* Reb.; Cod.: audierat
71) sese cultro] Reb.: cultro sese
72) laesum] Reb.: laesum iam moribundum
73) abeunte ipsa] Reb.: matre abeunte
74) arbitratus] Reb.: arbitratus est
75) audiens — strangulauit.] *ap.* Reb. *desunt.*
76) *das ist — historien.*] Reb.: horribilis haec est historia.
77) in] Reb.: inter
78) ab] *ap.* Reb. *deest.*
79) quas] Cod. *male:* quos
80) Tertio] Reb.: Tertia
81) coruorum] Reb.: cornicum

Digitized by Google

ingressi, [82]) occuparent, forte unus ipsorum dixit ironice: Iam ueniunt cornices, quae [83]) ulciscentur necem eius, [84]) quem nudiustertius interfecimus. Id audiens famulus hospitis, [85]) clam ipsis hero rem totam indicauit, coniecti sunt in carcerem, et poenas homicidij persoluerunt.

Viennae Austriae quidam [86]) diuertens apud pistorem et aliquot dies ibi commoratus propter commune artificium uel alias ob causas. Is cum animaduertisset hospitem habere aliquam summam pecuniae, reconditam in certo aliquo loco, ibi re deliberata nocte quadam interfecit primo seruum, deinde hospitem cum matrefamilias, tandem uenit ad filiolam hospitis iuuenculam, [*fol. 459*^{b}] illa clamauit: *O lieber Paule lass mich leben, ich wil* [87]) *dir alle meine tocken geben.* Ille uero agitatus a Diabolo non commisertus, hanc etiam interfecit, ac thesaurum hospitis aufert et fugit Ratisbonam ultra Danubium. Non ita longe post re cognita, retractus est ad poenam Ratisbona Wiennam et suspensus est. Ibi in ipso agone et maximis doloribus clamauit, se non tantum excruciari istis tormentis quam uoce filiolae: *O lieber Paule lass mich leben, ich wil dir alle meine tocken geben.* Talis est carnificina conscientiarum, *wann sich einer selbes verdampt.* Est aliquid magnis crimen abesse malis. Conscientia congruat cum uerbo Dei, nec agatur quidquam, nec approbetur contra conscientiam, et cum retinetur talis integritas conscientiae, mens acquiescit, retinet fidem et manet in gratia. Cum autem sauciata est, auellitur a Deo, comitantur poenae, sicut Hiob inquit: Verebar omnia opera mea, sciens, quod non parcis delinquenti. [86])

[*fol. 460*^{a}] Quidam malus nebulo comprehensus est propter furtum in uicino oppido Belzick, coniectus est in uincula, intercedentibus aliquibus pro eo est dimissus, quia fuit admodum adolescens. [88]) Ille tandem urbem egressus instituit latrocinium, indixit eis ipsis et toti [89]) oppido bellum, et se

---

82) ingressi,] Reb.: impij
83) quae] Reb.: et
84) eius] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
85) audiens fam. hosp.,] Reb.: famulus hospitis audiens,
86) Viennae Austriae quidam — — — delinquenti.] *haec sectio ap.* Reb. *h. l. non legitur.*
87) *wil*] *hoc verbum in* Cod. *hoc quidem loco omissum ipse addidi.*
88) Quidam malus — — adolescens.] Reb.: Nebulo quidam malus propter furtum comprehensum in vincula coniectus est in vnico oppido Beltzig, et intercessione aliquorum dimissus est, quia fuit adolescens admodum peruersus.
89) toti] *sic scripsi;* Cod.: toto

Digitized by Google

hostem oppidi declarauit, *er saget ihnen abe*, incendit istud[90]) oppidulum, ita ut conflagrarent multae domus, et non multo post est captus a uicinis Brandenburgensibus propter latrocinia. [91]) Interrogatus dixerat, nullam aliam sibi fuisse causam, nisi quod non iuste cum eo egissent, *sie hetten ihm sein recht nicht gethan, dann sie solten ihn gehenckt haben* propter furta. Est ergo affectus extremo iudicio. [92])

Isenaci adolescens quidam pauper, cum duxisset uirginem [93]) adolescentulam, nec haberet, unde se sustentaret, [94]) carens hospitio, a sene quodam uiduo exceptus est. Intelligens [*fol. 461*[b]] autem adolescens, [95]) senem habere nummos (nam in uno loco uiderat forte 60 aureos) [96]) eum [97]) nihil mali suspicantem interfecit, et interfectum iecit in cellam et [98]) accepta pecunia ulterius fugere non potuit, quam ad domunculam, quae sita est ad pontem urbis, [99]) ibi totum diem [100]) mansit, cumque senis aedes essent clausae, [1]) uicini eas aperierunt, [2]) et inuenerunt senem occisum in cella iacentem. Apprehendunt statim adolescentem sponsum, qui dixit, [3]) se ultra pontem non potuisse progredi. Eodem tempore ego Philippus Melanthon [4]) et alij Ecclesias uisitauimus et fuimus Isenaci. Rogauit, [5]) ut apud principem pro eo intercederemus. Respondimus factum esse atrocius, [6]) quam ut salua conscientia poena auerti posset. [7]) Hoc ta-

---

90) istud] Cod.: istum
91) instituit latrocinium — — latrocinia.] Reb.: latrocinium instituit, oppido et incolis bellum indicans, seque publicum hostem declamans, cum interdixisset illis, oppidulum incendit, multis domibus flagrans. Deinde propter latrocinia a vicinis Brandeburgensibus captus est,
92) *sie hetten* — iudicio.] Reb.: quia illum in crucem non suspendissent pro furto, et ipsi quoque digni essent, ut suspenderentur, et ita extremo supplicio affectus est.
93) duxisset uirginem] Reb.: virginem duxisset
94) sustentaret,] Cod. *calami err.:* suspentaret
95) Intell. a. adolescens] Reb.: postquam intellexit
96) uiderat forte 60 aureos)] Reb.: forte plus 60 floren. viderat)
97) eum] Reb.: hospitem
98) et interfectum — et] Reb.: interfectum in cellarium proiecit,
99) sita est ad pontem urbis,] Reb.: est ad pontem vrbis sita,
100) ibi totum diem] Reb.: vbi tota die
1) essent clausae,] Reb.: clausae essent,
2) aperiernnt,] Cod. *male:* aparuerunt,
3) et inuenerunt — dixit] Reb.: senem interfectum inuenerunt in cellario iacentem, illico adolescentem apprehendunt, qui affirmabat,
4) ego Philippus Melanthon] Reb.: ego M. L. Phil. Mel.
5) Ecclesias — Rogauit] Reb.: Ecclesiarum visitatores Isenaci fuimus, rogauit ille,
6) esse atrocius,] Reb.: atrocius esse,
7) auerti posset.] Reb.: possit auerti.

Digitized by Google

men nos [8]) praestituros, ut poena mitigaretur, hoc audiens adolescens [9]) totum triduum nec edere nec bibere uoluit, sed semper in summo luctu et moerore uersatus est. [*fol. 461a*] Accessit autem eum D. Myconius erudiens, post triduum egit gratias Myconio, quod tanto studio accederet et consolaretur, et dixit: [10]) O domine Friderice quam grauiter Sathan solicitauit me, ut finirem laqueo uitam, sed erectus uerbo Dei libentissime ordinationi obediam et moriar. Hac fide [11]) sustentatus uitam finiuit.

Non dissimile exemplum Vitebergae accidit in ciuitate, ibi rusticus quidam alium interficiens, non potuit post commissum facinus ultra pontem progredi. [12]) Ex his apparet, quid sit dolor et uulnus conscientiae.

Lipsiae ante annos 15 ab anno 1551 homo quidam [13]) in propinquo pago fuit, is interfecit patrem et matrem, et pueros, et accepta pecunia, [14]) aufugit, ille comprehensus dixit, se per totum triduum latitasse sub gradibus deliberans, an deberet caedem facere, et abhorruisse, tandem audiuisse se [15]) uocem susurrantem: *fort, fort, fort, fort,* [*fol. 461b*] *schlage todt,* qua [16]) uoce impulsus perrexit.

Anno 1550. Regiomonti filius occidit patrem et matrem, [17])
Rusticus uxorem et tres paruos liberos,
Sodalis sodalem propter 4 grossos. [18])

In monte [19]) Ioachim frater fratrem globo transfodit [20]) propter pecuniam, quam recusauerat dare totam. [21])

Viennae uirgo nobilis congressa cum Anglico cane, pro-

---

8) nos] Reb.: se
9) hoc aud. adolescens] Reb.: adolescens hoc audiens
10) autem eum — et dixit:] Reb.: eum Fridericus Myconius eum erudiens, cui post triduum magnas egit gratias pro tanto studio et consolatione dicens:
11) ut finirem — Hac fide] Reb.: quo vitam laqueo finirem, sed verbo Dei erectus libentissime supplicio me obediens ad mortem parabam, ac ita fide
12) in ciuitate — progredi.] Reb.: vbi rusticus quidam alterum interfecit in ciuitate et euadere non potuit vltra pontem post commissum facinus,
13) ante a. — quidam] Reb.: ante annos 40. quidam homo
14) accepta pecunia] Reb.: pecunia accepta
15) latitasse — audiuisse se] Reb.: sub gradibus latitasse, et deliberans an deberent facere caedem, eumque abhorruisse, tandem se audiuisse
16) *fort* — qua] Reb.: perge, perge, interfice, hac
17) occidit p. et m.] Reb.: patrem et matrem occidit.
18) grossos,] Reb.: flo.
19) monte] Reb.: vallemonte
20) globo transfodit] Reb.: occidit
21) dare totam.] Reb.: totam dare.

Digitized by Google

creauit septem catulos corpore canibus, capite uero homini similes, et una cum eis est combusta. [22])

VENENA DATA. *)

Milites 200000 perierunt Carolo in Italia ueneno infectis arboribus et frugibus ab Italis, tamen adhaeret papae, et ideo fit infoelix. [23]) Magister Philippus [24]) dixit se ex Italo audiuisse, qui multum in aula Clementis septimi fuerat uersatus, [25]) quatuor adolescentes cibos apposuisse, et quotidie post prandium et coenam coquos et pincernam in carcerem positos, et [*fol. 462*[a]] post duas horas iterum dimissos, cum uenenum nullum [26]) sentiret. Respondit D. Martinus Lutherus: Nonne hoc est miserrimum genus uitae, quemadmodum Moses inquit [27]) Deuteron. 28. Dabit tibi Dominus cor pauidum, etc. Timebis die ac nocte [28]) et non credes uitae tuae, Mane dices: Quis mihi det uesperam. Valde sibi timuit, fuit artifex in uenenis, bene prospexit, sed tamen misere ueneno perijt etc. [29])

FASCINATIONES ET INCANTATIONES. [30]) **)

Multa dixit de fascinatione, *vom hertzgespan vnnd Elbe* [31]) et quomodo mater sua multum esset [32]) uexata fascinatione uicinae, [33]) ut coacta sit eam reuerendissime [34])

---

*) Reb. II, fol. 182[b] lin. 21. — fol. 183[a] lin. 10.

**) Reb. II, fol. 183[a] lin. 11. — fol. 185[b] lin. 12. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 96 sqq. cap. 25.

22) Viennae uirgo — combusta.] Reb.: Haec sunt monstra Sathanica, ideo orandum et vigilandum.

23) Milites — infoelix.] Reb.: 20000 milites perierunt Carolo 5. in Italia arboribus, frugibus, fontibus, ab Italis ueneno infectis. Attamen Caesar Papae adhaeret, illi coniuratus, ideo infelicissimus est.

24) Magister Philippus] Reb.: M. Philip. Mel.

25) fuerat uersatus,] Reb.: versatus fuisset,

26) uenenum nullum] Reb.: nullum venenum

27) genus uitae — inquit] Reb.: vitae genus, sicut Moses minatur,

28) die ac nocte,] Reb.: nocte et die,

29) timuit — perijt etc.] Reb.: timuit Papa Clemens, qui insignis artifex fuit in venenis, bene sibi prospiciens, et tandem veneno perijt.

30) Incantationes.] Reb.: incantationes magicae.

31) dixit — *Elbe* (*i. q. Alp?*)] Reb.: dixit M. Luth. de fascinationibus

32) esset] Reb.: fuisset

33) uicinae,] Reb.: a vicina

34) reuerendissime] Cod.: reuerendissimae

Digitized by Google

et humanissime [35]) tractare, et conciliare, *denn sie schoss ihre kinder, dass sie sich todt schrieen*, et quidam concionator in genere eam taxauit, et est intoxicatus, [36]) ut moreretur, nec ullo remedio curari posset. *sie hat die Erde genomen* de illius uestigijs, *domit getzeubert*, [*fol. 462b*] *vnnd die ins wasser geworffenn*, [37]) sine qua terra eum sanitati restituere non potuit. [38]) Deinde interrogatus, [39]) an etiam pijs talia accidere possent, [40]) respondit: Immo anima nostra subiecta est mendacio, si illa liberatur, corpus tantum subiectum est homicidio. Et ego credo [41]) meas infirmitates non naturales, sed fascinationes esse. Deus autem [42]) suos electos liberat [43]) ab his malis.

Quidam in Northausen *) nomine *Wiltfewer, frass einen pauren mit wagenn vnnd pferden, welcher pauer dornach vber etliche feldesweges in einer pfützen mit wagen vnnd pferde lag.* Ita quidam Monachus *dinget* [44]) cum rustico, quanti ederet de foeno. [45]) Rusticus dixit: *vmb einen Creutzer.* Monachus dimidium plaustrum paene absumpsit, ut [46]) rusticus eum abigeret. *Also liess ihm ein schuldener einem Juden ein bein ausreissenn*, ut fugeret Iudaeus [47]) Tanta est potentia Sathanae in ludendis sensibus externis, [48]) quid faciet animabus?

[*fol. 463a*] Ciuis quidam Brandeburgensis, fascinatus ab

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 97 sq. cap. 25. §. 3.

35) humanissime] Reb.: humaniter

36) conciliare — intoxicatus,] Reb.: conciliando mitigare, fascinabat enim infantulos matris, vt eiularent ad mortem vsque. Et concionator quidam in genere illam incantatricem perstrinxit, ita intoxicatus est,

37) posset. — *geworffenn,*] Reb.: potuit, quia terram sumpserat de eius vestigijs, et in fluuium abiecerat,

38) potuit.] Reb.: potuisset.

39) interrogatus,] Reb.: interrogatus est Mart. Luth.

40) pijs talia accidere possent,] Reb.: talia pijs possint accidere,

41) liberatur, corpus tantum subiectum est homicidio. Et ego credo] Reb.: liberaretur, attamen corpus homicidio subiectum est, Et ego arbitror

42) autem] Reb.: vero

43) liberat] Reb.: conseruat, liberans eos

44) *Wiltfewer — dinget*] Reb.: Ignis syluestris, is rusticum quendam cum plaustro et equis deuorabat, is rusticus tandem post tabulas in campo cum equis et curru in lacu aliquo iacens inueniebatur. Ita monachus quidam conueniebat de mercede

45) ederet de foeno] Reb.: de foeno ederet

46) Rusticus — ut] Reb.: rusticum conuenit, pro quadrante. At monachus pene dimidium plaustrum absumpsit, ita vt

47) *Also liess* — Iudaeus.] Reb.: Sic debitor quidam, Iudaeum sibi extrahere crus permittebat, vt fugaret Iudaeos.

48) sensibus externis] Reb.: externis sensibus

Digitized by Google

incantatricibus, [49]) omnem benedictionem rerum [50]) amisit, abijtque Berlinum, [51]) Sathanam consulens. Inde conscientia pressus, [52]) tandem quaesiuit consolationem. [53]) Respondit D. Martinus Lutherus: Male fecit et impie, cur [54]) non exemplo Hiob perseuerauit, orans [55]) benedictionem Dei, dicite illi, ut resipiscat, et non amplius confugiat ad sathanam, sed Dei uoluntatem aequo animo ferat. [56])

D. Spalatinus *) recitauit [57]) insolentiam incantatricum, quod quaedam puella Aldenburgi, [58]) lachrymas sanguineas fundat, [59]) si illa uni loco adsit, etiamsi eam non uideat et sciat, attamen eius [60]) praesentiam sentit, et lachrymas emittit. [61]) Respondit D. Martinus: *do solte man mit solchen* ad supplicia *eilen*. Iuristae *wollen tzuuiel* testimonia *haben*, contemnentes illa manifesta. [62]) Ego (inquit) hisce diebus habui casum matrimonij, ubi uxor maritum ueneno necare uoluit, *also das er Eydexen hat* [*fol. 463b*] *ausgebrochen*. [63]) Et ipsa tormentis exanimata nihil respondit, quia tales incantatrices sunt mutae, contemnunt poenas, *der teuffel lest sie nicht reden*. Illa [64]) facta satis testimonij [65]) praebent, ut exemplum alijs in terrorem, in ipsis statuatur. [66])

Anno 38. 25 Augusti, **) multa dicebant de ueneficis et incantatricibus, quae oua ex gallinis, item [67]) lac et butyrum

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 98. cap. 25. §. 4.
**) *Conf.* ibid. III. p. 98 sq. cap. 25. §. 5.

49) fasc. ab incantatr.] Reb.: ab incantatricibus fascinatus,
50) bened. rerum] Reb.: rerum benedictionem
51) abijtque Berl.] Reb.: Berlinum abijt,
52) pressus,] Reb. *falso*: praesens,
53) quaesiuit consol.] Reb.: consolationem quaesiuit a pastore.
54) cur] Cod. *corrupte*: (ut
55) orans] Reb.: orans et amplectens
56) non amplius — ferat.] Reb.: amplius ad Sathanam non confugiat, sed voluntatem Dei aequo ferat animo.
57) D. Spal. recitauit] Reb.: Doct. Georgius Spalatinus anno 38. recitauit Mart. Luth.
58) quaed. puella Aldenb.] Reb.: Aldenburgi quaedam puella
59) fundat,] Reb.: funderet,
60) eius] *sic recte* Reb.; Cod.: eis
61) emittit.] *sic* Reb.; Cod.: mittit.
62) *do solte man* — manifesta.] Reb.: Cum his personis festinandum esset, sed Iuristae multa petunt testimonia, contemnentes manifesta illa signa,
63) *also das — ausgebrochen,*] Reb.: ipse enim animalia veneratus euomebat.
64) *der teuffel* — Illa] Reb.: Diabolus enim frenum illis imponit. Talia
65) testimonij] Reb.: testimonia
66) statuatur] Reb.: constituatur.
67) item] *a* Reb. *abest*.

Digitized by Google

furantur. Respondit D. M. Lutherus: Cum illis nulla est habenda misericordia. *Ich wolde sie selbes verbrennen.* Legitur in lege, quod sacerdotes incipiebant lapidare reos. Nam [68]) dicebatur butyrum ipsarum [69]) esse foetidum, *falle tzu boden im essen*, et [70]) illas ueneficas optime [71]) uexari, si supra prunas ponantur lac et butyrum, tunc ita exagitantur a Sathana, ut cogantur uenire. *Die dorffpfarrher vnnd schulmeister haben vortzeitten ihre kunst gewust vnnd wol geplaget.* [72]) Et dixit, quomodo semel in [*fol. 464a*] igne S. Ioannis Craneum Bubulinum ex sepibus in ignem posuissent, eo confluxisse summis precibus ueneficas, [73]) ut candelas accenderent, *Aber D. Pommers kunst ist die beste, das man sie mit drecke plaget vnnd den offt ruret.* [74]) tunc omnia ipsorum obiecta sordent. [75])

Duae ueneficae *) fuerant [76]) in hospitio, uesperi seposuerant [77]) duo uasa aquae, deliberantes inuicem, *ob es dem korn oder wein gelten solte.* Postquam hospes audiuisset, ambo uasa super illas in lectum fudit, quae aqua uersa est in glaciem, et utraque illico est mortua. D. Martinus dicebat, magnam esse potentiam sathanae in ueneficis, *gott giebet dem Teuffel vnnd den Zeuberern auff tzweierlei weise gewalt vber den menschen. Erstlich vber die gottlosen, wan er sie straffen wil von wegen ihrer sunde. Zum andern vber die frommen, wan er sie versuchen wil, ob sie bestendig in dem glauben bleiben wollen, denn* [*fol. 464b*] *one gottes vnnd vnnser verwillung kan vns der Teuffel nicht schaden, dan also spricht er: wer euch anruret, der ruret meinen augapfel an, vnnd*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 99. cap. 25. §. 6.

68) Cum illis — Nam] Reb.: Nulla misericordia cum ijs est habenda, et egomet ipse comburerem illas, sicut in lege legitur, quod sacerdotes reos lapidare incipiebant. Deinde

69) b. ipsarum] Reb.: b. ipsarum furatum

70) *falle* — et] Reb.: vt in edendo decidant,

71) optime] Reb.: egregie

72) *Die dorffpfarrher — geplaget.*] Reb.: presbyteri, ludimagistri villarum ante haec tempora notitiam huius artis habuerunt, ideo veneficae valde per illos vexatae sunt.

73) eo confluxisse — uenef.] Reb.: veneficas summis precibus confluxisse,

74) *Aber D. Pommers — ruret.*] Reb.: sed ars Pomerani optima est, is stercore vexabat eas, cacabat enim in ollam, et immiscebat lac et stercus,

75) sordent.] Reb.: sordebant.

76) fuerant] Reb.: fuerant simul

77) seposuerant] Cod. *corrupte:* se pusuerant

Digitized by Google

Christus spricht: one den willen meines himlischen vaters kan euch nicht ein herlein vom heupte fallen. [78])

Inn der Christmessen vnter andern tzeubern ist diese. Es setzet sich einer auff einen wegscheidt nach der sonnen vntergang vnnd in dem finstern vnnd neme 30 gr. fl. taler oder was vor muntze ist, vnnd macht einen kreiss vmb sich vnnd sehe sich nicht vmb, sol ihm der Teuffel den hals nicht brechen, vnnd tzele dieselbigen, bis das man tzu Christmesse leutte. Erstlich wie die tzal naturlich nach einander gehet, darnach tzurucke 30. 29 etc. *vorirret er sich, so gieltes ihm den hals. da kumpt der teuffel, vnnd tzeiget ihm geköpffte, gehenckte am galgen, vnnd vnseglich* [79]) *grausam form backofen, wagengeschir mit radt, er sol sich aber* [*fol. 465*[a]] *nicht dran keren, tzuletzt wirdt ihm ein heckgroschen derselben muntz gegeben, der hecket alle nacht einen andern.* [80])

Hoc probatum [81]) est in pago Pantzdorff, [82]) ubi senatus deprehendit anum quandam, [83]) quae habuit talem gros-

---

78) *ob es dem korn oder wein — — vom heupte fallen.*] Reb.: an frumenta vel vinum, aut siliginem perdere vellent, haec cum hospes obseruasset, vtraque vasa supra lectum ipsarum fudit, quae in glaciem versa est, et illico sunt mortuae. Respondit Mart. Luth. Sathanae magnam esse potentiam in ijs veneficis, Deus enim duobus modis Diabolo et veneficis potestatem in homines admittit, primus in impios, si illos propter peccata eorum corripere conatur. Secundo dat illis potestatem in pios, si illorum fidem et constantiam tentare et probare cupit, an etiam in fide velint perseuerare, absque Dei enim permissione et nostra voluntate Diabolus nobis nequaquam nocere potest, sic enim dicit Dominus: qui nos tangit, is pupillam oculi mei tangit, et Christus inquit: ne pilus quidem cadere potest de capite vestro sine voluntate patris mei.

79) *vnseglich*] *sic scripsi;* Cod.: *vnselich*

80) *Inn der Christmessen — — einen andern.*] Reb.: In missa celebratur mane in festo Natalis Christi: multae veneficae et venefici vtuntur incantationibus, et in horum numero talis quoque inuenitur venefícus, vir aliquis post solis occasum sedet in tenebris super compita, et 30. flo. gros. vel thale. Circulum circumducit, nec circumspicit, ne Diabolus collum illi frangat, postea pecuniam numerare incipit, donec pulsatur ad missam Natalis Christi, primum naturaliter numerat, postea inuertit numerum, sic, 30. 29. 28. et si in hac numeratione errat, tunc Sathan collum illi fraugit. Diabolus quoque accedit illum et multos decollatos, suspensos, item horribiles, et innumerabiles furnos, et plaustra sane horrenda, vna cum instrumentis, monstrauit. Tandem accipit ille per Diabolum gros. parientem, is grossus per omnes noctes alium parit gross.

81) probatum] Reb.: probandum

82) Pantzdorff,] Reb.: Pantzschdorff,

83) senatus deprehendit anum quandam,] Reb.: senatus noster anum quandam deprehendit,

Digitized by Google

sum. Hoc autem modo proditum est ueneficium. Fuit mulieri aliquando [84]) abeundum, haec mandat ancillae, ut prima uacca emulcta, coquat lac et statim infundat in discum, in quo semellas imposuerat anus, et collocet in scrinium ostensum. Ancilla putans non opus esse festinatione, omnes uaccas emulget, tandem adfert lac, aperto [85]) scrinio conspicit uitulum nigrum hiantem horribiliter, et attonita coniecit in os ollam [86]) lacter epletam. Ibi erumpit Diabolus uitulus et incendit aedes illas, [87]) sed praeterea nullae sunt combustae. Comprehensa est ancilla et hera. Ancilla fassa est rem totam. [88]) Iudex uetulae spem certam uitae fecit, si totam rem ordine exponeret [89]) de pariente grosso, habuerunt [*fol. 465b*] eum [90]) longo tempore postea rustici. [91])

Etsi omnia peccata sunt λιποταξίαι [92]) id est, desertiones operis diuini, ac Deum horribiliter offendunt, tamen Magia propter [93]) atrocitatem recte appellari potest crimen laesae maiestatis diuinae. Vt enim Iurisconsulti eruditissime disputant de uarijs speciebus laesae maiestatis, et inter has etiam numerant transitionem [94]) ad hostes, et omnes sine exceptione pronunciant capite mulctandos [95]) esse, ita cum [96]) Magia sit foedissima ac [97]) teterrima transitio ad hostem Dei Diabolum, [98]) iustissimo ordine poena capitis mulctatur etc. [99])

---

84) mulieri aliquando] Reb.: aliquando mulieri
85) aperto] *sic recte* Reb.; Cod.: operto
86) hiantem horribiliter, et attonita coniecit in os ollam] Reb.: horribiliter hiantem, attonita ancilla coniecit ollam in os,
87) erumpit — illas,] Reb.: Diabolus vitulus erumpit, et aedes illas incendit,
88) Comprehensa est — totam.] Reb.: Hera et ancilla est comprehensa, ancilla totam rem ordine confessa est.
89) Iudex — exponeret] *sic* Reb.; Cod. *habet tantum verba extrema*: rem exponeret ordine (*antecedentibus verbis omissis*)
90) eum] *hanc vocem, quae in* Cod. *deest, ipse addidi.*
91) habuerunt — rustici.] Reb.: quem deinde rustici longo tempore habuerunt.
92) λιποταξίαι] *sic scripsi;* Reb.: λιποταξία, Cod.: ἀντοπαξίαι
93) propter] *sic* Reb.; Cod.: per
94) numerant transitionem] Reb.: numerat transitiones
95) mulctandos] Reb.: plectendos
96) cum] Reb.: enim
97) ac] Reb.: et
98) hostem Dei Diabolum,] Reb.: Diabolum hostem Dei
99) mulctatur etc.] Reb.: mulctantur.

Digitized by Google

INVOCATIO SANCTORVM. TRADITIONES. SVPERSTITIO. CEREMONIAE. IEIVNIVM. [100]*)

Quaerebatur, [1]) unde papistae traxissent originem Inuocationis sanctorum. Fortassis a gentibus illum morem receperunt, [2]) qui [*fol. 466*[a]] Deum infinitum in statuas distribuerunt, cuilibet suum officium attribuentes, sicut Palladem [3]) fingebant quoddam numen, quo humana societas conseruaretur. Item alijs alia opera fingebant. Hos [4]) papistae infoeliciter

---

*) Reb. II, fol. 185[b] lin. 13. — fol. 186[b] lin. 8. — *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 296 sq. cap. 5. §. 25. 26. III. p. 323 sqq. cap. 33. et p. 329 sqq. cap. 34.

100) Inuocatio Sanct. — Ieiunium.] Reb. *habet hanece inscriptionem*: Ceremoniae et traditionum superstitiones. *Sectio, quae hanc inscriptionem ap.* Reb. *proxime sequitur* (T. II. fol. 185[b] lin. 15. — fol. 186[a] lin. 3.), *in* Cod. *non eodem loco* (fol. 465[b] lin. 20 sqq.), *sed inferiore* (fol. 470[a] lin. 14. — fol. 470[b] lin. 6., *exceptis tamen iis, quae illic in huius sectionis principio,* lin. 15–20 med. *leguntur*) *reperitur, quapropter infra demum exhibebitur* (*conf. seq. nota* 71.).

1) Quaerebatur,] *sectio ab hoc verbo incipiens prima et subsequentes secunda, tertia, quarta, sexta et septima, quarum extrema finitur verbis:* docebantur aut discenda putabantur, *ap.* Reb. *non hoc loco* (T. II. fol. 185[b]), *quo in* Cod. *leguntur, sed paulo inferiore, et ordine prorsus diverso exhibentur. Nam*

Sectio I.: „Quaerebatur, unde papistae — — sicut infans in utero" *ap.* Reb. *invenitur* fol. 188[a] lin. 20. — fol. 188[b] lin. 18. med.

Sectio II.: „Inuocatio sanctorum horrenda — — *Es ist* ludibrium sathanae." *ap.* Reb. *priori proxime praecedit* fol. 187[b] lin. 23 med. — fol. 188[a] lin. 19.

Sectio III.: „Responsorium: Discubuit — — ex ueteri testamento." *ap.* Reb. fol. 186[b] lin. 25. — fol. 187[a] lin. 2. *reperitur* (*vide infra notam* 23.

Sectio IV.: „Traditiones in papatu — — impietas Romanae sedis." *legitur ap.* Reb. fol. 187[a] lin. 13–24 med.

Sectio V.: „Anno 38. 1. Sept. — — priuilegio confirmauit etc." *ap.* Reb. *desideratur.*

Sectio VI.: „Finalis causa humanarum tr. — — opera ciuilia laudem et exaltem." *invenitur ap.* Reb. fol. 187[b] lin. 6–23 med.

Sectio VII.: „Ieiunio papistico miserrima c. — — aut discenda putabantur." *reperitur ap.* Reb. fol. 187[a] lin. 24 med. — fol. 187[b] lin. 6 med.

Ad hanc ordinis diversitatem multis locis etiam verborum varietas accedit (*conf. notae sequentes*).

2) traxissent originem — receperunt,] Reb.: inuocationis Sanctorum originem traxerint, cum esset contra primum praeceptum, et articulum iustificationis. Respondit Mart. Luth. Arbitror illos mortem (*typ. err. pro*: morem) recepisse a gentibus,

3) cuilibet suum o. — Palladem] Reb.: singulis officium tribuentes, et Deos indigentes, fingentes. Palladem

4) Item alijs — Hos] Reb.: Iunonem quae parturientibus subueniret Ioui, Mercurio, Marti, Ita alijs alia fingebant auxilia, quos

Digitized by Google

imitati, Deo [5]) omnipotentiam negauerunt, et quilibet extra uerbum Dei pro suo captu sensit quam securissime. Sicut quidam Diaconus, cum debebat consecrare, putabat incongruum esse, dicere: hoc est corpus meum. Dixit: haec sunt corpora mea. Gloriatus deinde apud ceteros suam sententiam: *wann ich nicht so ein gutter* Grammaticus *gewest were, so hette ich ein ketzerei angerichtet*, et tantum unam hostiam consecrassem. *Solche gesellen wirdt die weldt viel erfurbringen*, qui, [6]) Grammatici, Dialectici, Rhetores, sacram scripturam confundent, *wie der* Seruetus, Campanus. [7]) Deus seruet suam Ecclesiam, quae [*fol. 466b*] gestatur sicut infans in utero. [8])

Inuocatio sanctorum [9]) horrenda fuit caecitas *) et quaestus, et tamen nolunt resipiscere papistae. [10]) Summum papae fundamentum a mortuis auctum. [11]) Nam sanctorum inuocatio et mortuorum expiatio *hat alles getragen*, *die todten haben viel mehr getragen denn die lebendigen.* Superstitio plus alit [12]) quam religio. Illa est domina, haec serua. *Wann wir den Catechismum konden erhalten* **) *vnnd die schulen* posteris *auffrichten, so hetten wir wol gelebet.* Caeremoniae facessent, quia sunt fomes [13]) et materia superstitionis. *wan ich nur das konde tzuwegen bringen, das man* politice *ordi-*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 297. cap. 5. §. 26.
**) *Conf.* ibid. III. p. 324 sq. cap. 33. §. 3.

5) infoeliciter — Deo] Reb.: infoeliciter impie imitati, Dei
6) et quilibet extra uerbum Dei — — *erfurbringen*, qui,] Reb.: et mortuis sanctis applicarunt, quasi Dijs tutelaribus (qui in periculis auxiliari possent) dentium, oculorum, capitis, pestis singulis tribuebant, et hoc extra verbum Dei pro suo captu affirmabant, sicut diaconus quidam fecit, cum consecrare debebat in missa hostias, putabat incongruum esse dicere, Hoc est corpus meum, dixit: Haec sunt corpora mea, deinde apud caeteros gloriatus est suam scientiam: nisi fuissem tam bonus Grammaticus, magnam instituissem haeresin, et tamen (*typ. err. pro:* tantum) vnam hostiam consecrassem, huiusmodi multa nebulones in lucem producunt, quod
7) confundent, — Campanus.] Reb.: confundentes, sicuti Seruetus, Campanus, etc.
8) Deus seruet — in utero.] Reb.: Deus suam Ecclesiam conseruet, quae sicut infans in utero gestatur.
9) Inuocatio sanctorum.] *sectio ab his verbis incipiens quo loco ap.* Reb. *inveniatur, in praeced. nota* 1. *indicavi.*
10) nolunt resip. papistae.] Reb.: Papistae nolunt resipiscere.
11) auctum.] Reb.: augebatur.
12) *hat alles getragen* — plus alit.] Reb.: multas attulerunt diuitias, Mortui enim maiora dederunt sacrificulis dona quam qui in viuis fuerunt. Nam superstitio plus valet
13) *Wann wir den Cat.* — sunt fomes] Reb.: O vtinam conseruare inter nos possemus Catechismum et scholas erigere posteris, satis bene vixissemus. Facessant ceremoniae, quae sunt fontes

Digitized by Google

nirtte, das man die woche tzwene tage nicht fleisch esse, sufficeret. [14]) Nolumus illud superstitiosum ieiunium papisticum, *do die Collation besser waren dann die maltzeitten*, et recitauit [15]) [*fol. 467*[a]] historiam Italicam, ubi peregrinus quidam interrogatus, [16]) utri mensae se adiungere uellet, [17]) coenae aut collationi. Cum coenam elegisset, appositus est illi halec et pauca alia [18]) tenuia. In altera mensa [19]) optimae deliciae, pisces et confecta apposita sunt ieiunantibus cum optimo [20]) potu. *Es ist* ludibrium [21]) sathanae.

Responsorium: Discubuit Hiesus etc. canebatur. *das sint schöne* notae, *vnnd auch ein schöner text*, quem ad unam speciem torserunt et textus de conuiuio Ahasueri [22]) est detortus. Sanctus Thomas dicitur responsoria composuisse, qui plerumque ea ex nouo testamento composuit, et uersus ex ueteri testamento. [23])

Traditiones [24]) in papatu molestissimae ex superbia ortae sunt,*) iuxta dictum Christi: Digito [25]) non attingentes. Nam magna autoritate urgebant, [26]) quae ipsemet contemnebant,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 323. cap. 33. §. 1.

14) *wan ich nur das* (Cod.: *dz dass*) — sufficeret.] Reb.: Ego si hoc possent (*typ. err. pro:* possem) instituere et efficere, vt politice ordinaretur, quod homines in hebdomada per duos ab esu carnium abstinerent dies, tum sufficeret,

15) *do die Collation* — recitauit] Reb.: in quo collationes longe fuerant meliores, quam ipsa conuiuia et prandia. Recitans

16) interrogatus] Reb.: in hospitio interrogatus ab hospite,

17) mensae (Cod.: mense) se adiungere uellet,] Reb.: mensae se adiungi velit,

18) alia] Reb.: quaedam

19) mensa] Reb.: mensa, cui imponebatur mappa,

20) optime] Reb.: precioso

21) *Es ist* ludibrium] Reb.: Haec sunt ludibria

22) Ahasueri] *sic scripsi;* Cod. et Reb.: Assueri (= Vulg.); *conf. de hoc Ahasveri regis convivio* Esther 1, 3 sqq.

23) Responsorium: Discubuit Hiesus — — uersus ex ueteri testamento.] *haec ap.* Reb. *inferiori loco* (T. II. fol. 186[b] lin. 25. — fol. 187[a] lin. 2.) *inserta et sic mutata sunt:* sic illud Responsorium. Discubuit Ihesus, etc. canebatur, in quo pulchrae sunt notulae et textus amabilis est, quem Papistae ad vnam speciem applicarunt, et detortus est textus de conuiuio Assueri. Aiunt S. Thomam Responsoria composuisse, qui ea plerumque ex Nouo Testamento, versus vero ex Veteri Testamento composuerit.

24) Traditiones] *sectio ab hac voce ordiens ubinam ap.* Reb. *reperiatur, supra in nota* 1. *dixi.*

25) molestissimae — Digito] Reb.: impiae et molestissimae sunt ortae ex fastu et superbia, iuxta Christi dictum: alios praegrauantes, digito autem

26) urgebant,] Reb.: vrgebant a caeteris nationibus Itali,

Digitized by Google

sicut duo Galli ex Italia uenientes dicebant, [27]) se Romae in [28]) ipsa bona sexta feria publice [*fol. 467*[b]] carnes comedisse, si hoc fieret in Gallia, igne cremaretur. Tanta est impietas Romanae sedis. [29])

Anno 38. 1. Septembris afferebantur ex Anglia literae a Vicecancellario de foelici cursu Euangelij, quod multi Episcopi consentirent una cum Rege, et quod Rex insignem locum peregrinationis ad S. Mariam Portellasse uastasset, simulachrum destruxisset et thesaurum abstulisset, quam idolatriam Papa summo priuilegio confirmauit etc. [30])

Finalis causa [31]) humanarum traditionum*) est, [32]) ut sint cultus necessarij ad salutem, *das ist der teuffel vnnd alles vngluck*, etiamsi opera sunt pijssima, si praedicator, gubernator, paterfamilias suam uocationem diligenter administrat, et addit hanc causam finalem. Ideo faciam, ut satisfaciam Deo, *so ist es alles verterbet.* [33]) Talis impijssima superstitio fuit [34]) in operibus supererogationis, *wie das schiff wol anlzeiget*, in qua tantum sedebant [*fol. 468*[a]] Monachi et Nonnae, et sacerdotes, [35]) qui reliquis hominibus funes et manus in mari [36]) porrigebant, quasi Ecclesia sancta nihil [37]) esset nisi rasorum turba. Et hodie Wicelius me blasphemat, [38]) quod opera ciuilia laudem et exaltem. [39])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 323 sq. cap. 33. §. 2.

27) sicut duo Galli — dicebant,] Reb.: Aderant enim duo Galli studiosi Vitebergae ex Italia venientes, cum Luthero prandentes, affirmabant

28) in] *a* Reb. *abest.*

29) si hoc fieret — Rom. sedis.] Reb.: Si hoc in Gallia fieret, igne cremarentur. Respon. M. L. Tanta est Romae sedes impietatis, Deum hominesque ludentis,

30) Anno 38. 1. Sept. — — confirmauit etc.] *haec ap.* Reb. *non inveniuntur.*

31) Finalis causa] *sectio sic incipiens quonam loco ap.* Reb. *quamvis mutata legatur, supra in nota* 1. *designavi.*

32) Finalis — trad. est,] Reb.: Summa, si humanae traditiones eo fine traduntur, etc.

33) *das ist — — alles verterbet.*] Reb.: omnino repudiandi sunt, etiamsi sint opera pijssima, scilicet, praedicare, studere, gubernare, laborare, iuxta cuiuslibet vocationem piam, tamen ipsissimus est Diabolus, et omne malum integrum, si haec causa finalis additur, Ideo hoc facio, vt Deo satisfaciam, ideo omnia corrumpit hic scrupulus.

34) imp. superst. fuit] Reb.: fuit impijssima superstitio,

35) *wie das schiff — —* sacerdotes,] Reb.: sicuti haec nauis indicat, in qua Papa, Cardinales, Episcopi, Monachi, Nonnae, sacrificuli soli sedebant,

36) in mari] Reb.: in mari natantibus

37) nihil] Reb.: nihil aliud

38) Wicelius me blasphemat,] Reb.: Wezelius transfuga me accusat,

39) laudem et exaltem.] Reb.: laudibus eueham.

Digitized by Google

Ieiunio papistico [40]) miserrima caedes *) et corruptio iuuentutis facta est, ubi homines [41]) proportione Arithmetica idem tempus et [42]) eundem cibum habere cogebantur. [43]) Ita naturales uires sunt corruptae. Ideo Gerson coactus est scribere consolationem afflictis, [44]) ne desperarent, quia ieiunantes minus peccarent in excessu quam defectu, quia [45]) defectus extingueret naturam. Tales tenebrae fuerunt in papatu, ubi neque decalogus, neque symbolum, neque oratio Dominica docebantur aut discenda putabantur.

Aduentus ceremonia fuit optime ordinata [46]) in gratiarum actionem incarnationis Christi. Profecto [47]) ineffabilis Dei misericordia [*fol. 468*[b]] et *φιλανθρωπία* fuit, quod carne et sanguine se uestijt. Ideo nunquam satis potest humanis cogitationibus considerari. *Aber tzuletzt ist der* aduent *tzu den greulichen* Idolatrijs *geraten, do ist das* Rorate *ein Eusserliche vnnd innerliche hurerey worden,* [48]) praesertim Lipsiae, ubi tanta fuit scortatio, ut excelleret humanum captum etc. [49])

Homines sanctitate ficta superstitiosorum [50]) decipiuntur, solius autem [51]) scripturae et Spiritus sancti officium est, id reuelare. [52]) Nulla Dialectica posset docere discrimen sanctitatis substantialis et accidentalis, [53]) ut sanctus Franciscus

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 325. cap. 33. §. 4.

40) Ieiunio papist.] Reb.: nam ieiunio ficto et superstitioso — *De diverso loco, quo sectio ab his verbis ordiens ap.* Reb. *inveniatur, iam supra in nota* 1. *dixi.*

41) homines] Reb.: hominis

42) et] *a* Reb. *abest.*

43) cogebantur.] Reb.: cogebatur.

44) Ideo G. — afflictis,] Reb.: Quapropter Gerson consolationem scribere afflictis coactus est,

45) defectu, quia] Reb.: in defectu, nam

46) Aduentus — ordinata] Reb.: Ceremoniae aduentus domini rite et pie fuerunt ordinatae

47) Profecto] Reb.: vbi

48) fuit, quod carne — *hurerey worden,*] Reb.: Christi, in carnem et sanguinem nostrum sese vestientis Ecclesiae mandatur, quod beneficium humanis cogitationibus nunquam potest satis considerari: Ideo tales ceremoniae sunt applicatae ad commemorationem, vltimo autem aduentus prouenit ad horribilissimam idolatriam, vero in externam et internam scortationem mutatum est,

49) excelleret humanum captum etc.] Reb.: humanum captum excelleret.

50) Homines sanctitate ficta superstitiosorum] Reb.: Ita homines sanctitate et ficta et superstitione

51) autem] Reb.: enim

52) id reuelare.] Reb.: talia reuelare, et ordinare.

53) posset docere discrimen sanctitatis substant. et accidentalis,] Reb.: discrimen sanctitatis et accedentalis docere posset,

Digitized by Google

fuit substantialiter sanctus per uerbum fidei, deinde infatuatus [54]) accidentali sanctitate cucullae, quam uulgus uidere et palpare potuit et amplexus est, [55]) cum tamen cuculla esset improprium accidens sanctitatis, *Ist kein* naturale accidens et proprium. [56]) Cappa autem et funis [57]) sancti Francisci [58]) est plane improprium et portentosum accidens. S. Bernhardus 36 annos fuit Abbas, quibus [*fol. 469*[a]] annis *hat er 160 klöster gebauet* in summa prouisione, *denckt was dartzu gehöret 160 klöster tzu erhalten.* Ita in immensum crescit superstitio paruo tempore, cum Euangelium interim mendicet. [59]) Et dicebat D. Martinus Lutherus Euangelium Lucae 9. de transfiguratione Christi, magis conuenire festo Trinitatis. [60])

OSTERN. [61])*)

Variae fuerunt quaestiones olim de hac appellatione. [62]) Primo dixerunt esse interrogationem ad eos, qui usi fuerant sacramento: Edistis *ostern? asset ihr ihn?* [63]) Alij dicunt, quod Christus resurgens uersus orientem respexit, *kegen den ost.* Ego autem, inquit, puto [64]) esse corruptum uocabulum *vrstendt* [65]) et ibi esse metathesin literarum, *Ostern* pro *vrstendt.* Ita olim Epiphaniae festum uocarunt *vberschein.* [66])

---

*) Reb. II, fol. 186[b] lin. 9. — fol. 187[a] lin. 12. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 326. cap. 33. §. 7. 8.

54) infatuatus] Reb.: infatuatus et fascinatus

55) et amplexus est.] *a* Reb. *absunt.*

56) *Ist kein* — proprium.] Reb.: est naturale accidens, sicut est forma et vires, in adolescente accidens naturale est proprium.

57) funis] Reb. *male*: funus

58) sancti Francisci] Reb.: S. Francisco

59) 36 annos fuit — — interim mendicet.] Reb.: Abbas fuit 36. quo tempore 160. monasteria construxit et ordinauit in summa prouisione, cogitate nunc quantis constiterit sumptibus, ad alendum centum et sexaginta monasteria. Ita superstitio exiguo tempore in immensum crescit, Euangelio interim mendicante.

60) Et dicebat — Trinitatis.] *a* Reb. *absunt.*

61) *Ostern.*] Reb.: Paschae Etymologia.

62) Variae — appellatione.] Reb.: Quaestiones variae olim fuerunt de hac appellatione Paschae.

63) qui usi f. — *ihn?*] Reb.: qui participassent Coenam dominicam, edistis ne illum?

64) uersus orientem — puto] Reb.: respexit versus orientem, Eurum. Mart. Luth. inquit. Arbitror

65) nocab. *vrstendt*] Reb.: vocabulum germanicum latine resurrectio,

66) *Ostern* pro *v.* — *vberschein.*] Reb.: vt sic vocabulum Pascha, germanice Ostern, Verius nominatur, germanice auffersteung, latine resurrectio.

Digitized by Google

In festo Pentecostes prosa est syncerissima, ***die der heilige geist selber von sich gemacht hat,*** uerbis et melodia, [67]) sicut tempore [68]) Paschae, stetit [*fol. 469*[b]] Angelus, etc. est optimus cantus. [69]) Varij sunt Musici, sicut quidam Germanus Compostellam proficiscens rogatus a Gallis, ut Germanice caneret, ipse cecinit: ***der schöpfer in der obermule*** etc. et ***hab dir mein tochter,*** flexus canebat, ibi etiam Galli flectebant genua sua, quasi Deum nominaret. [69])

Consistorij ordinatio [70]) a Magistro Antonio Lauterbachio ostensa *) D. M. Luthero, nouis et superstitiosis ceremonijs aucta, cum neque princeps neque consistorium uel scirent aliquid de ea re uel consentirent. Respondit: Musa est homo

---

*) ***Conf.*** Luth. colloq. germ. Ifl. p. 326 sq. cap. 33. §. 9.

67) ***die der h. g.*** — melodia,] Reb.: quam ipse Spiritus sanct. a seipso composuit, verbis et melodia iucundissima,

68) tempore] ***sic*** Reb.; ***in*** Cod. ***deest.***

69) est optimus cantus. — — quasi Deum nominaret.] Reb. ***h. l. exhibet haecce:*** Aduenisti et alia pia responsoria et hymni festorum pie obseruanda sunt, sic illud Responsorium. Discubuit Ihesus, etc. canebatur, in quo pulchrae sunt notulae et textus amabilis est, quem Papistae ad vnam speciem applicarunt, et detortus est textus de conuiuio Assueri. Aiunt S. Thomam Responsoria composuisse, qui ea plerumque ex Nouo Testamento, versus vero ex Veteri testamento composuerit, sed varij sunt Musici et Cantilenae, quae spirituali iudicio indigent, dixitque de quodam Germano Compostellam proficiscenti, cumque a Gallis rogatus, vt germanice caneret deuote, ipse flexis genibus quasi Deum nominaret, incipit, et hanc cecinit cantilenam, opilio in suprema mola, etc. et cum haec verba caneret: habeas tibi meam filiam, satis deuote in genua procumbens, ibi Galli quoque flectebant sua genua, putantes eum Deum nominare. — ***Ex his elucet, huic loco ap.*** Reb. ***inserta esse illa, quae in*** Cod. ***supra*** fol. 467[a] lin. 8 — 4. ***leguntur:*** „Responsorium: Discubuit Hiesus — — et uersus ex ueteri testamento." (***vide supra*** p. 17. lin. 10—15.)

70) Consistorij ordinatio] ***sectio in*** Cod. fol. 469[b] lin. 8. ***ab his vocibus ordiens, quae ibid.*** fol. 470[a] lin. 3. ***finitur verbis:*** excludam te e numero nostrae Ecclesiae, ***ap.*** Reb. T. II. fol. 188[b] lin. 18. med. — fol. 189[a] lin. 13. ***exhibetur sic mutata:*** Superattendentes aliqui Lutherum accedentes, consistorij ordinationem superstitiosam, nouis ceremonijs auctam deplorarunt, sine scitu principis et consistorianorum, etiam Episcopo Merseburgensi ignorante. Respondit Mart. Luth. Habent Episcopum pium et persuasibilem ceremonijs, qui librum ad me misit multis ceremonijs ornatum, vt approbarem. Ego vero ad marginem scripsi: hoc non potest fieri, hoc est intolerabile, hoc est impium, hoc est superstitiosum, hoc inutile est, minus necessarium, hoc aliquomodo potest et fieri, etc. Ita Episcopi deuotionem repudiani. Ego ex animo odi illa decreta, etiamsi libere fieri possent, nam Sathan quaerit nouos laqueos conscientiarum humanis traditionibus, contra quos ego viginti quinque annis pugnaui, pro libertate Christiana retinenda, adhortatus ne in illa decreta consentirent, etiamsi princeps et Angelus Gabriel vrgeret, sed vt synceriter verbo Dei, Sacramentis veris, pia et honesta vita pergerent, satis esse Ceremoniarum, et verae disciplinae, Si illis praestaremus veram obedientiam, et puram, atque incorruptam Euangelij doctrinam confiteremur, Ideo nolite vos decipi.

Digitized by Google

capitosus, habetque Episcopum bonum et persuasibilem ceremonijs, qui mihi librum misit multis ceremonijs, ut approbarem, ego uero ad marginem scripsi: Hoc non potest fieri. Est intollerabile. Est impium. Est superstitiosum, est inutile, est minus necessarium. Hoc aliquo modo posset fieri. Ita Episcopi deuotionem repudiaui. Ego ex animo odi illa decreta, etiamsi libere fieri possint. [*fol. 470*ª] Nam sathan quaerit nouos laqueos conscientiarum, nouis traditionibus, contra quas ego ultra 25 annos pugnaui uerbo Dei ad retinendam libertatem. Deinde adueniente Daniele saepe nobiscum locutus est, ne consentiremus in illa decreta, etiamsi princeps aut Angelus Gabriel urgeret, sed ut sinceriter uerbo Dei, sacramentis ueris, pia et honesta uita pergeremus, satis haberemus ceremoniarum et disciplinae uerae, *wan man denen nur folgete.* Dixitque ad me: Si consenseris, excludam te e numero nostrae Ecclesiae.

SABATHVM MVTATVM IN DIEM DOMINICVM. [71]) *)

Ego credo Apostolos mutasse sabathum, quia alias nemo hoc facere ausus fuisset. Et credo, quod principaliter fecerint hoc, ut eximerent animis hominum illam opinionem, quod non essent iusti propter legem et obseruationem legis, et ut firmiter hoc statuerent non esse necessariam ad salutem legem. Resurrectio [*fol. 470*ᵇ] autem Christi mouit ad hoc Apostolos, in die pentecostes misso spiritu sancto, sed ipsi antea erant in carnali opinione: Nos putabamus illum instauraturum regnum Israel, tantum imaginabantur mundanum et politicum regnum.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 327 sq. cap. 33. §. 10.

71) Sabathum — Dominicum.] *sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 470ª lin. 14. — fol. 470ᵇ lin. 6. *in huius capitis fine legitur, ap.* Reb. *in eiusdem capitis principio (conf. supra nota* 100.) fol. 185ᵇ lin. 15. — fol. 186ª lin. 3. *invenitur sic mutata:* Aeternus Deus Ecclesiam suam plantat, rigat, illique incrementum dat, per verbum suum, pure renelatum, additis signis sacramentalibus et pijs ceremonijs, a quibus extra Dei mandatum non est discendum, sed synceriter perseuerandum. Quod autem Sabbathum sit mutatum in diem dominicum, arbitror ab Apostolis factum esse, alias nemo hoc facere ausus fuisset, et credo quod praecipue ideo mutarint, vt illam opinionem iusticiae et obseruationis legis animis hominum eximerent, firmiter concludentes legem minus necessariam ad salutem, Resurrectio autem Christi Apostolos ad hoc permouit, in die Pentecostes, missio Spiritus sancti, Ac ipsi Apostoli antea erant in hac carnali opinione. Nos putabamus illum regnum politicum instauraturum, tantum mundanum et politicum regnum imaginantes.

Digitized by Google

Nota. *Ut lector permagnam diversitatem ordinis, quo singulae sectiones huius capitis, quod in* Cod. fol. 465b lin. 15. — fol. 470b lin. 6. *et ap.* Reb. T. II. fol. 185b lin. 13. — fol. 189a lin. 13. *legitur, in his libris dispositae sunt, facilius intelligat, hunc conspectum earum propono secundum* Rebenstockii *ordinem:*

Reb. II. fol. 185b lin. 15. — fol. 186a lin. 3. = Cod. fol. 470a lin. 14. — fol. 470b lin. 6. (*vide notas* 100. *et* 71.)
— — fol. 186a lin. 4. — fol. 186b lin. 25 med. = Cod. fol. 468a lin. 19. — fol. 469b lin. 1 med.
— — fol. 186b lin. 25 med. — fol. 187a lin. 2 med. = Cod. fol. 467a lin. 8 — 14. (*vide not.* 1. [*Sect.* III.] *et* 23.)
— — fol. 187a lin. 2 med. — lin. 12. = Cod. fol. 469b lin. 1 extr. — lin. 7.
— — fol. 187a lin. 13 — 24 med. = Cod. fol. 467a lin. 15. — fol. 467b lin. 3. (*vide not.* 1. [*S.* IV.])
— — fol. 187a lin. 24 med. — fol. 187b lin. 6 med. = Cod. fol. 468a lin. 7. — 18. (*vide not.* 1. [*S.* VII.])
— — fol. 187b lin. 6 med. — lin. 23 med. = Cod. fol. 467b lin. 12. — fol. 468a lin. 6. (*vide not.* 1. [*S.* VI.])
— — fol. 187b lin. 23 med. — fol. 188a lin. 19. = Cod. fol. 466b lin. 2. — fol. 467a lin. 7. (*vide not.* 1. [*S.* II.])
— — fol. 188a lin. 20. — fol. 188b lin. 18 med. = Cod. fol. 465b lin. 20. — fol. 466b lin. 1. (*vide not.* 1. [*S.* I.])
— — fol. 188b lin. 18 med. — fol. 189a lin. 13. = Cod. fol. 469b lin. 8. — fol. 470a lin. 13. (*vide not.* 70.)

COENA [72]) DOMINI. *)

Papistarum desperata est caecitas, qui Euangelio cedere nolunt, Ecclesiam gloriantes. Dicunt illi liberum esse mutare quae uelint. [73]) Nam [74]) Christus suum corpus post coenam distribuit discipulis, [75]) nos uero nunc ieiuni sumimus. Ergo licet et calicem adimere pro Ecclesiae iudicio. [76]) Insensati nebulones non possunt discernere [77]) inter calicem, qui est substantia Sacramenti, et inter ieiunium, quod est accidens.

---

*) Reb. II, fol. 132b lin. 25. — fol. 138a lin. 12. — *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 295 sqq. cap. 19.

72) Coena] Reb.: De Coena

73) Papistarum — quae uelint (Cod.: uelit)] Reb.: Pijssimum est Ecclesiam veram et pias conscientias in voluntate Dei, ordinationibus, promissionibus, Testamentis obedienter quiescere. At Papistarum desperata caecitas Euangelio credere nolentium, Ecclesiam fictam gloriatur, asserentes liberum esse mutare; quae Christus ordinauerit, dicentes.

74) Nam] *a* Reb. *abest.*

75) distribuit discipulis,] Reb.: discipulis distribuit,

76) et calicem adimere pro Eccl. iudicio.] Reb.: pro Ecclesiae iudicio calicem adimere.

77) Insensati nebulones non possunt discernere] Reb.: Execrandi nebulones discernere non possunt

Digitized by Google

Illud habet uerbum Dei, [78]) hoc in nostro positum est arbitrio. [79]) Illud ex mandato Dei urgemus, hoc medium [80]) relinquimus, quamuis ieiunium plus placet ad reuerentiam, [81]) ne ebriosi Germani post crapulam, sine omni reuerentia illud accipiamus, ut Corinthios fecisse Paulus scribit. [82]) [*fol. 471a*] Non [83]) mihi displicet, post sumptionem Sacramenti cauere, ne in terram expuatur, *Es ist nicht viel daran gelegenn,* [84]) attamen ut uulgus in externa reuerentia [85]) seruetur, optime est ordinatum.

Casus*) de tribus [86]) fratribus proponebatur D. M. Luthero, maximum fratrem nimium de haereditate sibi uendicare, duos reliquos iudicio senatus uoluisse permittere, et tamen literis et orationibus reconciliationem tentasse. Cum causa ista penes magistratum sit, est quaestio: An debeant isti duo sumere sacramentum. Respondit Doctor: *weil sie es an ihn nicht bracht haben,* et uoluerunt cum eo reconciliari, ipse uero noluit, licet illis accedere, praecipue *weil die sache nicht bey ihnen stehet, sondern bey den* iudicibus. [86])

VNA SPECIES SACRAMENTI. [87]) **)

Mirum est, quomodo Sathan unam speciem ordinauerit.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 295 sq. cap. 19. §. 2.
**) *Conf.* ibid. II. p. 296. cap. 19. §. 3. 4.

78) uerbum Dei,] Reb.: Dei verbum,
79) positum est arbitrio.] Reb.: arbitrio positum est.
80) medium] Reb.: medium et ἀδιάφορον
81) ad reuerentiam,] Reb.: ad reuerentiam sumentis,
82) illud accip. — scribit.] Reb.: accipiunt, vt Paulus Corinthios id fecisse deplorat,
83) Non] Reb.: neque
84) *Es ist — gelegenn,*] Reb.: non multum in hoc situm est,
85) externa reuer.] Reb.: reuerentia externa
86) Casus de tribus] *sectio ab his verbis ordiens, quae finitur verbis: sondern bey den* iudicibus. (Cod. fol. 471a lin. 6 — 17.), *ap.* Reb. II. *non* fol. 133a *post* lin. 21., *qua praecedens sectio exit, sed inferius* fol. 136a lin. 9 — 21. *sic exhibetur*: Casus de tribus fratribus discordantibus proponebatur, Maiorem fratrem de haereditate contentiosum, nimium sibi vendicare, duos reliquos fratres, Senatus iudicio quiescere, et insuper literis et orationibus reconciliationem tentasse, cum iam causa penes Magistratum esset, Quaeritur, an duo illi fratres Sacramento participare possunt. Respondit Mar. Luth. Quia fratri maiori ansam litigandi non praebuerunt, reconciliationem quaerentes, ipse vero detrectauerit, licet illis accedere, praecipue, quia causa non est coram illis, sed coram iudicibus.
87) Vna spec. sacr.] *haec inscriptio ap.* Reb. *deest.*

Digitized by Google

Ego non memini [88]) me unquam legisse, quando, ubi, a qua persona, uel qua [*fol. 471b*] occasione mutatum sit. In concilio Constantiensi tamen [89]) primum canones facti sunt, ubi nihil gloriantur, *dan die lobliche gewonheit.* [90])

Magistro Hausmanno in Dessau agenti a D. Luthero et Philippo Melanthone responsum est, [91]) ut institutionem Christi commendaret, et alteram unius speciei sententiam [92]) improbaret, ne qui ad unam speciem redirent, et scientes Christi institutionem certo, potius in totum abstinerent. *wolde es aber iemandt* sub una specie *entpfahn, der solde es auff sein ebentheuer wagen.* [93])

D. M. Lutherus interrogatus a multis nobilibus et ciuibus: [94]) Num scientes peccarent, coacti autem a Tyrannis possint unam speciem sumere, [95]) respondit: Si scitis institutionem Christi, et creditis ueram, [96]) non licet, quia conscientia uestra aliter sentit et loquitur. Quod si autem timetis tyrannidem, satius est omnino [97]) abstinere. Summa summarum, *wer die gefar nicht stehen wil, der lasse es anstehen.* [98])

[*fol. 472a*] D. Cruciger interrogabatur, [99]) An recte facerent quidam sacerdotes, [100]) qui pro uoluntate alterutram [1]) porrigerent, et ex calice utrisque [2]) darent, etiam pro simplici unio. Respondit D. quod non debeant consecrare ista

---

88) unam speciem — memini] Reb.: alteram speciem ordinauit, non enim memini
89) tamen] Reb.: tunc
90) *dan d. l. g.*] Reb.: quam iucundam consuetudinem.
91) Magistro H. — responsum est,] Reb.: Magister Nicolaus Hausman Pastor in Dessau a me et Phi. Mel. responsum accepit et admonitus est.
92) sententiam] *sic* Cod.; Reb.: sumptionem
93) et scientes — *wagen.*] Reb.: certo scientes, Christi institutionem veram, ita vt potius in totum abstinerent, at si aliquis Sacramentum sub vna specie sumere vellet, is suo faciat cum periculo.
94) interrogatus a m. n. et ciuibus.] Reb.: a multis Nobilibus et ciuibus interrogatus.
95) peccarent, (Cod.: se peccare) — sumere.] Reb.: peccarent, vnam speciem sumentes a Tyrannis coacti.
96) et creditis ueram,] Reb.: eamque veram creditis,
97) omnino] *sic* Reb.; Cod.: animo
98) Summa — *anstehen.*] Reb.: Summa, qui non conatur sustinere periculum, is abstinere debet.
99) interrogabatur,] Reb.: interrogabat M. Lüth.
100) quidam sacerd.] Reb.: Sacerdotes quidam.
1) alterutram] Reb.: alterum
2) utrisque] Cod. *calami err.*: utrusque

Digitized by Google

fraude, [3]) ut quidam duplici, alij una specie communicent. [4]) Ideo quia sacramentum sit publica confessio. [5])

CASVS DE SACRAMENTO. [6]) *)

Vxor cuiusdam ciuis Oschazensits [7]) Christiana, cum usa esset sacramento utriusque speciei, [8]) ingenue id confessa, coacta est discedere, marito tamen in urbe retento, qui et ipse bonus et pius uir fuit. [9]) Quaeritur, quidnam marito agendum sit. Respondit: [10]) Vna caro sunt, ideo [11]) eandem crucem ferre debent. Hoc tamen illi [12]) consulendum esset, ut remitteret uxorem ad dimidium annum suis cognatis [13]) in nostro ducatu, expectans euentum Tyrannorum, et sineret uxorem peregrinari in nomine Christi. *Es wirdt die lenge nicht also bestehen.* [14])

Sacramenti huius [15]) causa efficiens**) est uerbum [*fol. 172b*] seu institutio [16]) Christi. Materia est panis et [17]) uinum. Forma est corpus et [17]) sanguis Christi.' Finis, ut eo confirmemus fidem nostram, [18]) ne quid [19]) dubitemus Christi corpus pro nobis datum, et sanguinem eius pro nobis fusum, [20])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 298 sq. cap. 19. §. 6.
**) *Conf.* ibid. II. p. 305. cap. 19. §. 16.

3) D. quod non — fraude,] Reb.: Mart. Luth. Ista fraude non debent consecrare,
4) communicent.] Reb.: communicarent.
5) Ideo — confessio.] Reb.: Nam sacramenti sumptio est salutaris confessio publica fide affirmanda.
6) Casus de sacramento.] *a* Reb. *absunt.*
7) Oschazensis] Reb. *typ. err.*: Ostbacensis
8) speciei] Cod. *male:* spefies
9) cum usa esset — uir fuit.] Reb.: cum Sacramento vtriusque speciei vsa esset, idque ingenua confessa. Quapropter a Principe expulsa in exilium, manente vero marito in vrbe, quod pius et bonus erat vir.
10) Respondit:] Reb.: Respondit Mart. Luth.
11) ideo] Reb.: igitur
12) illi] Reb.: marito
13) ut remitteret ux. ad d. a. suis cognatis] Reb.: vt vxorem ad d. a. suis cognatis remitteret,
14) et sineret — *bestehen.*] Reb.: vxorem permitteret peregrinam in nomine Christi, non enim diutius consistere potest.
15) Sacramenti huius] Reb. *praemissa inscriptione:* Aliud. *habet*: Sacramenti coenae
16) institutio] Reb.: iustificatio
17) et] *a* Reb. *utroque loco abest.*
18) eo confirm. fidem nostram,] Reb.: fidem nostram eo confirmemus,
19) quid] *a* Reb. *abest.*
20) datum, — fusum,] Reb.: effusum (*ceteris omissis*)

Digitized by Google

ac peccata nobis [21]) certo remissa esse per mortem Christi. [22]) Hoc inde officium et beneficium consecuti sumus, quod sit [23]) saluator non iudex, Redemptor non accusator, Liberator non [24]) captiuans, quia nos in Adam omnes [25]) peccatores ac [26]) rei mortis ac damnationis sumus, Christi autem [27]) sanguine iustificati, sanctificati, ac liberati sumus omnes. Haec [28]) fide tantum accipiuntur.

FRAGE STVCK R. M. V. TZV SAMPT D. M. LVTHERI ANDTWORDT. [29]) *A. d. 1537.*

I. *Ob gnug sey das Sacrament vnter der gestalt des brotes alleine tzu nemen, vnd nit von nöten, aus dem kelche tzu trincken, dieweil mans verboten hat aus dem kelche tzu trincken* etc.

II. *Wan eines beide begeret. vnnd ihm den kelch nicht reichen wil, obs vor gott entschuldiget [fol. 473a] sey vnnd gnug vnter der gestalt des brotes tzu nemen, oder obs weitter tziehen sol, do mans giebet.*

III. *Ob mans heimlich nemen muge in der kammer, vnnd nicht offentlich bekennen dörffe.*

IIII. *Dieweil an etlichen örtern durch die obrigkeit so hoch verbeten aus dem Kelche tzu trincken, obs vor gott gnug oder ausgericht sey das aus gehorsam oder sorgen der straffen vnterlassen, vnnd nur vnter der gestalt des brodtes tzu nemen sey.*

V. *Wan eines nicht sonder verlangen beider gestalt tzu entpfahen, obs gnug sey vnter der gestalt des brodtes bey gemeinem brauch tzu bleiben.*

Quare non ipsi respondetis ad quaestiones missas ad me, sed *der kleineste muss das licht haltten.*

---

21) nobis] Reb.: nostra
22) mortem Christi,] Reb.: Christi mortem,
23) Hoc — sit] Reb.: hoc officium et beneficium inde assecuti sumus, quod Christus sit
24) Liberator non] *sic scripsi;* Cod.: liberatur non, Reb.: Liberator nos
25) in Adam omnes] Reb.: omnes in Adam
26) ac] *a* Reb. *abest.*
27) Christi autem] Reb.: sed Christi
28) ac liberati sumus omnes. Haec] Reb.: et liberati omnes sumus, quae
29) *Frage stuck R. M. V. — Andtwordt.*] *Caput sic inscriptum, quod infra* (p. 28.) *finitur verbis: „in gottes befel vnnd auff seinem wordte.“, ap.* Reb. *h. l. non invenitur.*

Digitized by Google

I. *Wo imandt dess gewiss ist, dass beider gestalt brauch des Sacramentes eine gottliche ordenung vnnd befehl sey vnnd das einerlei gestalt wider solche seine ordenung vnnd befehl ist, derselbige die weil er gottes befehl so gewiss weiss,* [*fol. 473b*] *sol nicht achten, das man die eine gestalt verboten hat, dan man muss gott mer gehorchen dan den menschen.*

II. *Wo imandt den Kelch begeret vnnd ihm versaget wirdt, ist es nicht gnug, das er die eine gestalt neme, sondern ist besser, er gehe dahinn, da mans ihm gerne reicht. Aber wan* [30]) *er das nit thun kan, so ists besser, er lasse eine gestalt faren vnnd misse des* [31]) *Sacramentes die weil geistlich, nemlich mit dem glauben, sich stercke durch die wordt des Sacramentes vnnd betrachtunge des herren leidens.*

III. *Sol man das Sacrament nicht lassen heimlich oder in geheim reichen oder empfahen, dann Christus hats eingesatzt tzum offentlichen ampt, sein darbey mit predigten vnnd kennen tzu gedencken, wie er spricht: solches thut tzu meinem gedechtnuss, das ist wie es Paulus deuttet 1 Corinth. 11. den Todt des herren verkundigen, bis das er kompt.*

IIII. *Niemandt ist domit entschuldiget, dass ihm seine Obrigkeit den kelch so hart verbeut* [*fol. 474a*] *als soltte sie der gehorsam vnnd furcht der straffe entschuldigen. Dann wider gottes wordt sol man keinen gehorsam leisten einiger Creatur, dann das wer die Creatur vber gott gesetzt.*

V. *Wann einer nicht sunder verlangen hat beide gestalt tzu entpfahen, vnnd mocht ihm wol an der einen gestalt lassen genugen, das ist viel weniger genug, dan das sacrament ist nicht eingesetzt tzu gebrauchen, nach dem wir verlangen oder* [32]) *nicht verlangen dartzu haben, sondern es sol gebraucht werden nach dem befel vnnd gottes wordt. den es stehet nicht in vnser macht, noch auff vnserm werck oder verlangen, sondern in gottes befel vnnd auff seinem wordte.* [33])

Quaestio proponebatur Luthero: An quis possit [34]) tuto uti utraque specie, et postea in itinere propter peregrinationem una. [35]) Respondit: *da sol sich ein ider selbes in seinem gewissen radt fragen:* quid faciendum sit. *Trauet*

---

30) *wan*] Cod. *calami err.*: *man*
31) *des*] Cod.: *der*
32) *oder*] Cod.: *aber*
33) *vnnd auff seinem wordte.*] *his verbis finitur hoc caput, quod ap.* Reb. *h. l. desideratur.*
34) possit] Reb.: posset
35) peregrin. una] Reb.: negociationem iterum vna suscipere?

Digitized by Google

ers nicht tzu erhalten, melius [36]) esset prius intermisisse. [*fol. 474*[b]] Quilibet igitur suam conscientiam et unctionem [37]) consulat. Nam nemo sibi uiuit aut [38]) moritur, sed contra uim non est consilium.

Sophistae dixerunt Christum in Sacramento esse totum, sed non totaliter, id est, cum omnibus suis actionibus et uirtutibus. Respondit D. M. Lutherus: In articulis de trinitate, de incarnatione Christi [39]) et sacramentis non est nobis speculandum. Iudicia enim Dei et hominum sunt diuersissima. Nobis est cogitandum de illius uerbo, quod ipsius potentiam et bonitatem nobis praescribat. *dem sollen wirs befelen, er wirdts wol machen vnnd nicht verterben.* [40]) Christus est personaliter in humanitate, corporaliter in sacramento, *wie aber das tzugehe,* [41]) non est nostrum percontari. Tamen nemo potest rationem reddere [42]) et iudicare, cur [43]) Deus Niniuitis pepercerit, in qua urbe fuerunt ultra 100000 hominum, et cur non Sodomae et Gomorrhae, [44]) quae etiam fuerunt [45]) celeberrimae et populosae.

[*fol. 475*[a]] PAPISTAE GLORIANTVR SVAM AVTHORITATEM HOC ARGVMENTO. [46]) *)

Apostoli mutauerunt Baptismum. Ergo et Episcopis licet mutare sacramenta. Illis respondendum: Esto Apostoli aliquid mutarint, tamen ingens est discrimen inter Episcopum et Apostolum. Apostolus est persona immediate a Deo uocata cum donis spiritus sancti, Episcopus uero est persona

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 299. cap. 19. §. 7.

36) *da sol sich* — melius] Reb.: quilibet in hac re suam consulere debet conscientiam, quid faciendum sit, Si non conatur nec potest defendere, tunc satius

37) et unctionem] *a* Reb. *absunt.*

38) aut] Reb.: neque

39) Christi] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

40) ipsius potentiam — *verterben.*] Reb.: nobis praescribit potentiam et bonitatem Dei huic commendare debemus, optime perficiet ipso sine vlla corruptione.

41) *wie aber d. tz.*] Reb.: qua vero ratione hoc fieri solet,

42) rationem reddere] Reb.: reddere rationem.

43) cur] Reb.: quare

44) ubi ultra — Gomorrhae,] *ap.* Reb. *omissa sunt.*

45) quae etiam fuerunt] Reb.: quae vrbes quoque fuerunt

46) Papistae gloriantur — argumento.] *sectio sic inscripta, quae finitur verbis*: quam in definito, *ap.* Reb. *desideratur.*

Digitized by Google

ab hominibus electa ad praedicandum uerbum, et ordinandos ministros in loco certo. Esto igitur Apostoli habuerint authoritatem, ea non est concessa Episcopis. Sicut Helias occidit pseudoprophetas, hoc non licet cuilibet pastori. Ideo Paulus clare discernit: Dedit alios Apostolos, alios doctores, alios pastores. Inter Apostolos nullus erat primatus, sed aequalitas. Apostolus est uniuersalis persona supra Episcopum. Definitio autem maioritatis petit supra Apostolos, est falsa, quia definitio latius patet quam definitum, quia sic concludunt: Papa est summa authoritas [*fol. 475*^{b}] ordinandi ministros, conuocandi reliquos et transferendi regna. Hanc definitionem non concedimus illis, quia omnis definitio debet esse posita significanter, proprie et perspicue, ne plus aut [47]) minus sit in definitione quam in definito. [46])

Vngari quidam *) studiosi petentes Eucharistiam [48]) in Ecclesia Wittenbergensi sub utraque specie, quia uero non intelligerent germanice, nec uerba coenae, [49]) petiuerunt propriam ac [50]) peculiarem coenam latine, et [51]) priuatim. Hoc D. M. Lutherus illis negauit, [52]) quia scirent Christi institutionem, manendum est illis coram communi [53]) Ecclesiae ordinatione. Esto uerba non intelligerent, tamen cum scirent ordinationem esse ueram, et testamentum Christi, [54]) et in Ecclesia Wittenbergensi publice et communiter dari per uerbum in uerbo, ideo nequaqam deberent se [55]) ab Ecclesia separare, quia [56]) multo tutius esset ipsorum conscientijs, et Ecclesiae minus scandalosum, [57]) si communione publica [*fol. 476*^{a}] uterentur sacramento. [58]) Quod deinde fecerunt obedientes et gratias agentes. [59]) In porrigendo sacramento infirmo, Minister semper debet simul communicare. Si quis

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 300. cap. 19. §. 8.

47) aut] ***sic scripsi;*** Cod.: ad
48) petentes Eucharistiam] Reb.: petebant *εὐχαριστίαν*
49) germanice, nec uerba coenae,] ***sic*** Cod.: Reb.: Germanice uerba coenae,
50) propriam ac] Reb.: propria et
51) et] *a* Reb. ***abest.***
52) negauit,] Reb.: denegauit,
53) manendum est illis coram communi] Reb.: manendum tamen illis esset, coram communis
54) ordinationem — Christi,] Reb.: veram esse ordinationem et Christi Testamentum,
55) se] Reb.: sese
56) quia] Reb.: Nam
57) Eccl. minus scandalosum,] Reb.: minus scandalosum Ecclesiae,
58) sacramento.] *ap.* Reb. ***deest.***
59) fecerunt — agentes.] Reb.: obedientes cum gratiarum actione fecerunt.

Digitized by Google

habet odium, [60]) doleat, et reconcilietur, si [61]) non est aptus ad manducandum, minus [62]) aptus erit ad porrigendum, baptizandum, praedicandum, orandum. Olim angusta erat Ecclesia, pijssime accedebant ad sacramentum, iam omnes confuse [63]) ruunt. *Ich gedencke immer, wie ich abrogiren wil* communionem illam priuatam cum infirmis domi. *Aber mussens also halten,* sicut ego feci infirmus, [64]) ubi cum alijs [65]) pluribus fiat communio etc. [66])

Ducem Georgium [67]) ferebatur *) cuidam in Dresda dixisse, *Er woltte ihn nicht tzum sacrament einerley gestalt tzwingen*, [68]) sed deberet suam [69]) ditionem relinquere. Tandem eo peruenit, si pastor taceret, ut maneret, pastor illi pacem obtulit, *dass er sich fur ihm nicht gefahren solte.* [70]) Respondit: [71]) Signum est malae [72]) conscientiae, quae [*fol. 476*^{b}] neque retro cedere, neque progredi audet, undique oppugnatur per semetipsam. [73]) Sicut Hieremias Threnorum primo: Omnes persecutores eius apprehenderunt eum inter angustias, *das sint rechte* angustiae. [74]) Attamen a praeuaricatione sua [75]) redire nolunt ad cor suum.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 300. cap. 19. §. 9.

60) sacramento — odium,] Reb.: vero Sacramento infirmis, bonum est ministrum semper simul communicare. Si vero quis habet odium aduersus aliquem,
61) si] Reb.: nam si
62) minus] Reb.: multo minus
63) confuse] Cod.: confusae
64) Olim angusta erat — — infirmus,] Reb.: nam omnes confuse viuunt. Cum autem A. L. significaret communiones infirmorum frequentissimas esse participare. Respon. Mart. Luth. Ego quotidie mecum considero et cogito, qua ratione priuatam illam infirmorum communionem abrogare possem, vt publice in templo essent frequentiores, vel cogerentur talem seruare modum, quem ego infirmus seruaui,
65) alijs] Reb. *falso:* alij
66) etc.] *a* Reb. *abest.*
67) Ducem Georgium] *sic* Cod.; Reb.: Dux Georgius
68) *Er woltte — tzwingen,*] Reb.: quod ipsum cogere non vellet, Sacramentum sub vna sumere specie,
69) suam] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
70) *dass er — solte.*] Reb.: quod se timere in pastorem non deberet.
71) Respondit] Reb.: Respondet Mart. Luth.
72) malae] Reb.: valde malae
73) semetipsam.] Reb.: seipsam,
74) *das s. r.* angustiae.] Reb.: hae verae sunt angustiae.
75) sua] *a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

FRAGMENTVM EX EPISTOLA PHILIPPI AD AEGIDIVM PASTOREM LIGNICENSEM, DE SACRAMENTO QVID DOCENDVM. [76])

Hortatus sum, ut Diaconus in docendo [77]) modestiam et prudentiam adhibeat, eligat utilia de poenitentia, fide, beneficijs Christi, bonis operibus, [78]) de usu sacramentorum, nec alienet mediocres, absurda defensione localis praesentiae Christi in pane extra usum sacramenti. Nam sacramenta tantum in usu sunt sacramenta, cum utimur sacramentis, agnoscimus nobis adesse Christum, et efficacem esse. Aderat et patribus, ut Ioannes inquit: Omnia per ipsum facta sunt, nam [79]) ipse perpetuo belligeratur [80]) [*fol. 477a*] cum Diabolo, quare et nobis adest. De [81]) hac praesentia dicatur, si quando de usu sacramenti dicendum erit. Papisticae opiniones de inclusione corporis durabili extra usum, de circumgestatione, reijciantur. [82])

Anno 39. [83]) 6. Februarij *) Ciuis quidam Wittenbergensis accessit ad sacramentum, [84]) qui homicidium ante triennium perpetrauerat, sed cum omnibus reconciliatus. Ante triennium etiam accesserat, sed non reconciliatus cum partibus offendit Ecclesiam. Ideo D. M. Lutherus publice in concionibus reprehendit eum, nec amplius ita eum uoluit admittere ad sacramentum. ***Er solt sich auch tzuuor mit dem pfarherrn auch vertragen.*** Et irascebatur M. Froschelio, quod eum admisisset, [84]) si quis autem suam infamiam Diaconis

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 300 sq. cap. 19. §. 10.

76) de sacramento quid docendum.] Reb.: quid docendum de Sacramento. — ***Haec epistola a*** Mel. ***d. 8. Nov. 1548. scripta legitur etiam in*** Corp. Reform. VII. p. 187 sq., ***cuius varias lectiones h. l. addo.***

77) Diaconus in docendo] *sic* Reb. *et* Corp. Ref. l. l.; Cod.: in docendo Diaconus

78) de poenit., fide, benef. Christi, bonis oper.,] *sic* Reb. *et* Corp. Ref.; Cod.: de fide, de poenitentia, de beneficijs Christi, de bonis operibus,

79) nam] *sic* Reb. *et* Corp. Ref.; *in* Cod. ***deest.***

80) belligeratur] *sic* Cod. *et* Corp. Ref.; Reb.: belligerat

81) De] *sic* Cod. *et* Corp. Ref.; Reb.: ne

82) reijciantur.] *sic* Cod. *et* Corp. Ref.; Reb.: reijciatur. — ***Hoc verbo finitur haec epistola.***

83) Anno 39.] Reb.: Anno 38.

84) accessit ad sacramentum, — — quod eum admisisset,] Reb.: Sacramento participauit, qui ante triennium homicidium perpetrauerat, sed cum omnibus reconciliatus partibus ideo Ecclesiam offendit, quem Mart. Luth. publice in concionibus reprehendit neque eum porro admittere voluit nisi parrocho reconciliatus esset. Irascebatur Diacono, qui eum absoluisset,

Digitized by Google

inscijs [85]) tacet, absoluitur et admittitur, *der neme es auff seine gewissen.* [86]) ibi ministri sunt excusati.

Anno 39. 22. Februarij Ciuis quidam Lipsensis, [*fol. 477b*] senex et pius, *Heintz Kelter* [87]) in grauissimo suo morbo petijt sacramentum, si fieri posset, ut a Diacono Wittenbergensi praeberetur sub utraque specie cum consolatione et absolutione. Respondit D. M. Lutherus, Consolandum esse uerbo, et sacramentum esse postulandum a suis pastoribus. Wittenbergenses illic nihil habere iuris in Ecclesia. [88]) Paulo post mortuus est.

M. A. Lauterbach interrogauit D. M. Lutherum, An sit opus semper communicare cum infirmis, quum ipse quinquies porrexisset sacramentum, et saepe esse communicandum. Respondit: *das sol nicht sein.* Ipsi debent in publico communicare et non differre. Neque communio est casu necessitatis ad salutem. Sed hoc differam Deo uolente usque ad reditum Pomerani, quem putaui haec diu ordinasse. [89])

Epiphanius scribit, quod suo tempore quidam fanatici sacramentum ita contumelia [*fol. 478a*] affecerunt, accipiendo menstrua mulierum dicentes: Hic est sanguis meus. [90])

Quaerebatur, An essent excusati,*) qui sub Tyrannis unam tantum speciem sumerent, cum alteram non possent habere. Respondit D. Martinus Lutherus: Haec quaestio est generalis, et ad me saepissime peruenit. [91]) Ego autem [92]) simpliciter respondi: Si qui adhuc dubitant de sacramenti institu-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 301 sq. cap. 19. §. 12. sect. 1.

85) Diaconis inscijs] Reb.: nescijs Diaconis

86) admittitur — *gewissen.*] Reb.: dimittitur, is faciat suo cum periculo conscientiae,

87) *Heintz Kelter*] Reb.: Henricus cellarius

88) petijt sacramentum — in Ecclesia.] Reb.: Sacramentum sub vtraque specie petijt, orans vt a Diacono Vitebergensi cum absolutione et consolatione illi praeberetur. Respondit Mart. Luth. Illum verbo Dei esse consolandum, et Sacramentum a suis pastoribus esse postulandum. Nam Vitebergenses ibi nihil habere iuris in Ecclesia Lipsica,

89) M. A. Lauterbach — — diu ordinasse.] *horum loco habet* Reb. *haecce:* Diabolus hostis Christi varijs profanationibus coenam Domini obscurare nititur.

90) quod suo tempore — — sanguis meus.] Reb.: sub tempore fanaticos quosdam Coenam Domini summa contumelia affecisse menstrua mulierum accipiendo, dicentes: Hic est sanguis meus. Ideo vigilandum est, pro vera religione, ne scandalorum participes fiamus.

91) An essent excusati — — peruenit.] Reb.: an illi excusati essent, qui vna specie sub tyrannis participarent. Respon. M. L. Generalis haec est quaestio, quae saepissime proponitur.

92) autem] Reb.: autem semper

Digitized by Google

tione, illi possunt unam speciem accipere. 93) Qui uero certi sunt de Christi institutione, scienter peccant contra conscientiam. Nam multi sub Duce Georgio 94) ita sunt flagellati, qui Tyrannus etiam in sua impoenitentia morietur, quia multorum conscientias onerauit, *wolte gerne tzurucke vnnd kan doch nicht.* 95)

Anno 39. 96) 12. Maij D. Hieronymus Schurff *) misit ad D. M. Lutherum, petens ut sibi liceret personam eligere, a qua sacramentum sumeret, 97) quia nullus diaconus ei placebat propter digamiam et unctionem. 98) [*fol. 478b*] Respondit D. Martinus Lutherus, se permittere, in Kemberga, Torga, quasi expatiando, *also viel habe ich ihm erlaubet.* Ego ipse illi uellem porrigere, 99) si moris esset, *darum kan ich ihm nicht weitter einreumen,* 100) ne ministerium Ecclesiae 1) periclitetur, est enim res mali exempli. 2)

Cum consuleretur 3) de ceremonijs in communione, dixit: Omnibus modis electoratui nostro respondeant. 4) Tunc Philippus Melanthon dixit: se a multis audiuisse nostras 5) ceremonias ita esse constitutas, ut a populo non aestimentur mutatae a prioribus, et tamen illas ceremonias magnam habere

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 302. cap. 19. §. 12. sect. 2. 3.

93) adhuc dubitant — accipere.] Reb.: sunt adhuc dubitantes, de institutione Sacramenti, illi vna specie vti possunt ad tempus.

94) Duce Georgio] Reb.: D. G.

95) etiam in sua — *doch nicht.*] Reb.: multorum conscientias sua impoenitentia, in qua morietur, onerauit, conatur, et tamen non potest retrocedere, et ita cursum Enangelij impedit, non sine sua damnatione, cum pij spirituali communione interim contenti esse possent.

96) Anno 39.] Reb.: Nam anno 39.

97) ut sibi liceret — sumeret,] Reb.: vt concederetur illi electio personae, a qua coenam sumere possit,

98) diaconus — unctionem.] Reb.: Diaconorum Ecclesiae Vitebergensis (eo quod partim digami, partim non iuncti essent) illi placebat.

99) in Kemberga — porrigere,] Reb.: vt expaciando Torgam, vel Kembergam participari possit, tantum illi concedant, et ego ipse illi porrigere vellem,

100) *darum — einreumen,*] Reb.: non possum ergo illi, vltra modum praescriptum, aliquid concedere,

1) ministerium Ecclesiae] Reb.: Ecclesiae ministerium

2) mali exempli.] Reb.: mali exempli, ministeria in dubium vocare. Deinde cum raucus esset, et concionari non posset, D. Ionae commendauit, vt feria secunda Paschatis argumentum Papistarum confutaret, qui in fractione panis in Emaus facta, alteram speciem vellent defendere.

3) consuleretur] Reb.: consultaretur

4) in communione — respondeant.] Reb.: iuxta communionem publicam rite seruandis. Respon. Optarem vt concorditer responderent in Ecclesijs, vt in Electoratu nostro seruatur ritus.

5) se a multis audiuisse nostras] Reb.: a multis se audiuisse nostrarum Ecclesiarum.

Digitized by Google

grauitatem. Non ut Heluetij, qui deformatas haberent ceremonias, sedentes ad mensam communicarent, [6]) minister post consecrationem discederet, [7]) relictis communicantibus ad mensam. [8]) Deinde dicebat D. M. Lutherus: *man möchte wol die gantze Messe* cum suis cantilenis *behalten*, [9]) modo canone omisso etc. [10])

ABROGATIO ELEVATIONIS. [11])*)

Quid opus est certare de illa superstitiosa idolatria, quae [*fol. 479a*] sine omni testimonio patrum, et sine usu [12]) inuecta est, tantum ad confirmandos errores adorationem et transsubstantiationem, [13]) obscuratque uerum usum sacramenti, [14]) tamen in Episcopatu Mediolanensi a temporibus Ambrosij [15]) usque in hunc diem, neque canon, neque eleuatio, neque Dominus uobiscum ad populum in Missis usurpatur. Cum ego M. Lutherus cum fratre ibi uellem celebrare, prohibebar a sacrificulo dicente: Quid uultis facere? Vos hic non potestis celebrare. Nos enim sumus Ambrosiani. [16])

DE NEGLIGENTIBVS ET CONTEMPTORIBVS COENAE DOMINICAE. [17])**)

Quidam dixit: D. Doctor quid mihi faciundum, cum ali-

*) Reb. II, fol. 137b lin. 14—25. — *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 302 sq. cap. 19. §. 13.

**) Reb. II, fol. 137b lin. 26. — fol. 138a lin. 12. — *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 304. cap. 19. §. 15.

6) esse constitutas, ut — — communicarent,] Reb.: constitutas esse, vt a simplici populo non obseruaretur mutatio a prioribus sub Papatum, vbi altaria, cantica, Accentus, candelae, ornatus, magna grauitate retinerentur, non vt Heluetij Augustani, Vlmenses, Francophordienses, qui ceremonias seruarent deformatas, communicarent ad mensam stantes,

7) discederet,] *sic* Reb.; Cod.: discedit,

8) ad mensam.] Reb.: ad mensam, Superfluo vino in terram effuso et relictis partibus non acceptis.

9) *man möchte — behalten,*] Reb.: tota missa retineri, nec abrogari possit cum suis cantilenis

10) etc.] *a* Reb. *abest.*

11) Abrogatio Eleuat.] Reb.: De abrogatione eleuationis.

12) s. omni test. — usu] Reb.: sine scriptura, patrum testimonijs, et sine omni usu

13) adorationem et transsubstantiationem,] Reb.: adorationis et transsubstantiationis,

14) sacramenti,] Reb.: Coenae Domini,

15) Ambrosij] Reb.: sancti Ambrosij

16) Cum ego M. Luth. — Ambrosiani.] Reb.: qui etiam se nominant Ambrosianos.

17) Coenae Dom.] *sic* Reb.; *in* Cod. *desunt.*

Digitized by Google

quando reperio in Ecclesia mea homines, qui uiginti annis abstinuerunt a sacramentis. [18]) Respondit Lutherus: *man lasse sie tzum Teuffel faren, vnnd wan sie sterben, so lege man sie auff den schiende leich.* [19]) Porro interrogatus: Debet etiam cogi ad sacramentum? [20]) Respondit Non, [21]) quia hoc est papisticum, *man sage es ihnen,* miror, [22]) [*fol. 479b*] quare sic abstineant a sacramentis, fortassis metuunt confessionem priuatam. [23])

Quaestio. [23])*) An paterfamilias in casu necessitatis suae familiae [24]) coenam Domini communicare possit? Respondit D. Martinus Lutherus: Nequaquam, primo quia non adest uocatio. Numeri 11. Domine prohibe eos, qui prophetant. Deuteron. 4. et 6. Ponite corda uestra in omnia uerba mea. [25]) Actor. 2. et Ioel. 2. Et erit in nouissimis diebus etc. [26]) sequitur inde, quod ij, qui non sunt uocati, non audeant [27]) praedicare, id magis consentaneum esse, quod non audeant administrare sacramentum Coenae Domini propter scandala uitanda. Multi enim non adducerent sacerdotes, [28]) si sibimetipsis auxiliarentur.

CHRISTVS.**)

Nullus liber [29]) est, ***) in quo tam bene descriptum sit sacerdotium Christi, ut Epistola ad Hebraeos. Consolatur au-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 301. cap. 19. §. 11.
**) Reb. II, fol. 138a lin. 13. — fol. 143b lin. 9. — *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 304 sqq. cap. 7.
***) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 319. cap. 7. §. 16. sect. 2.
18) Quidam dixit — — sacramentis.] Reb.: Interrogante quodam pastore, quidnam cum illis agendum, qui contempto verbo viginti annis non participauerunt Coenae.
19) *man lasse — schiende leich.*] Reb.: Mitti illi ad Diabolum, et post mortem illorum in locum cadauerorum sepeliri debent.
20) Debet — sacramentum?] Reb.: an etiam ad Sacramentum cogendi essent.
21) Non,] Reb.: Nequaquam,
22) *man sage* — miror,] Reb.: doceantur, admoneantur, alliciantur, vt sponte veniant, Sed miror,
23) Quaestio.] Reb.: Quaerebatur, — *Sectio sic ordiens,* in Cod. fol. 479b lin. 3—17. *subsequenti capiti* „Christus“ *inscripto proxime praecedit, ap.* Reb. *vero non hoc loco* (II, fol. 138a *post* lin. 12.), *sed superiore* (II, fol. 136b lin. 21. — fol. 137a lin. 6.) *exhibetur, paucis mutatis.*
24) suae familiae] Reb.: liberis et familiae suae
25) mea.] *a* Reb. *abest.*
26) etc.] Reb.: et
27) audeant] Reb.: audent
28) non adducerent sacerdotes,] Reb.: non vocarent ministros Ecclesiae,
29) Nullus liber — *gehöret haben.*] *sic prima huius capitis sectio in* Cod. *legitur; ap.* Reb. *autem eodem loco* (II, fol. 138a lin. 14. — fol.

Digitized by Google

tem pios maxime Christi sacerdotium, *dass er ein pfaff ist*, non [*fol. 480a*] ita quod est Rex, quia animi semper cogitant ipsum esse iudicem. Christus gratis quidem praedicauit, *) tamen accepit collata a pijs mulieribus. Ego saepius miratus sum, **) quod Christus a munere publico docendi abstinuerit usque ad annum 30. Cum interim maximam impietatem, sacrilegia, cultus impios, blasphemias in Deum, haereses, ac sectas perniciosas in populo Dei audire et uidere coactus sit, *das ihm darfur mochte das hertz tzerbrochen sein*, et tamen potuit se continere usque ad illud tempus, quo uocatus est, seque grauiter gessit, *wie wirdt er so manchen* rancidum *sophisten gehöret haben.* [29])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 360. cap. 7. §. 80. sect. 1.

**) *Conf.* ibid. I. p. 416. cap. 7. §. 177.

139a lin. 6 med.) *exhibetur haecce prolixior:* Deus omnipotens aeternus, essentia vnus, persona trinus, λόγον et Messiam, coaeternum coaequalem, gloriae suae splendorem, Characterem suae substantiae ab aeterno genuit, qui imago DEI est inuisibilis, primogenitus omnis creaturae, in quo omnes thesauri sapientiae et essentiae absconditi sunt, qui est heri, hodie et in secula. Hoc, verbum incarnatum, et a spiritu natum, ac inuiolata virgine genitum, iuxta promissiones et Prophetarum vaticinia, verus Deus et verus homo, vna persona duabus naturis consistens, redemptor generis humani declaratus, differentia, miraculis, passione, resurrectione, ascensione, quibus medijs et meritis patrem reconciliauit, per quem solum, DEVS Pater agnoscitur et inuocatur, hunc aeternum Dei filium, Sathan varijs haeresibus sectis, superstitiosis cultibus, Idolatrijs personam illius, naturas, officium, merita obscurare tentat, et praecipue hoc vltimo Antichristi regno, Christi beneficia et merita sunt obscurata, et in conscientijs hominum fere extincta, ita vt humana opera et merita, et cultus fictitij, mortuorum Sanctorum intercessiones pluris aestimati sint, quam Christi merita. Hoc miseris conscientijs accidit, quae extra verbum Dei in tenebris et humanarum traditionum persuasionibus fascinatae fuerant. Quapropter Christus agnoscendus est, ex sacris Biblijs, quae in eum solum, vt σκοπον respiciunt. Deutero. 18. Prophetam ex fratribus tuis, et Matthaei 3. et 17. vox de coelis sonat. Hic est filius meus, etc. Io. 5. Scrutamini scripturas, de me enim loquitur, qui ergo Christum non agnoscit ex sacra scriptura, merito decipitur, etiamsi omnes historias, exempla apprehenderit, non tamen saluabitur, Vigilemus igitur, vt Christum Dei Filium reuelatum vnicum Saluatorem osculemur, et hunc regem supra Sion montem constitutum confiteamur. Illi in timore et tremore seruiamus. At nullus sacrae scripturae liber Christum illiusque officium et sacerdotium magis clarificat, quam Epistola ad Ebraeos, Etsi Prophetae illius conceptionem, Euangelistae nativitatem, Angeli locum et omnes circumstantias reuelauerint, ab adolescentia et pueritia illius omnes tacent, a trigesimo anno, in baptismi auguratione, Christi regnum describere incipiunt impletis septuaginta hebdomadibus Danielis vsque ad Christum ducem.

Digitized by Google

Christus incepit [30]) pascha edere *) iuxta legem Moisi [31]) die Iouis uesperi, quo tempore dies inchoabatur [32]) circa horam septimam. Deinde instituit nouum pascha, et lotis pedibus discipulorum et concionibus habitis, [33]) exijt in hortum, ubi captus est circa 8. noctis, quia illud ingens [*fol. 480b*] certamen non potuit diu durare. Ductus prius ad Hannam, deinde ad Caipham, [34]) ubi Petrus ter eum [35]) negauit, antequam Gallus bis caneret, scilicet ab hora 9. usque ad 12. Reliquum tempus usque ad diluculum et mane, consumpserunt in affligendo et conspuendo Christum. Summo [36]) mane pontifices congregato concilio primo audierunt Christum, postea cum adhuc esset mane, id est, nondum hora tertia, scilicet [37]) imminente hora illa ducunt Hiesum ad Pilatum, ibi accusando, [38]) ut crucifigeretur. Consumuntur fere horae tres, ita ut fere esset hora sexta, antequam crucifigeretur Christus. Hoc est quod Marcus dicit, Tertia [39]) Christum crucifixum, id est, nondum erat hora 6. Et Ioannes, quia [40]) propior sexta erat quam tertia, dicit Christum crucifixum esse hora 6. Hoc est ab hora nona [41]) mane Iudaei uiserunt [42]) Pilatum, ut Hiesus crucifigeretur, et uix tandem hora 12. [43]) impetrarunt. Et circa 12. cum iam aliquamdiu [*fol. 481a*] in cruce pependisset, factae sunt tenebrae et tandem circa horam nonam, hoc est uesperi hora 3. cum clamore ualido emisit spiritum. Et quia erat parasceue, inquit, [44]) properabant, ut deponerentur corpora eorum de cruce. Ita Christus quartam partem diei

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 337 sq. cap. 7. §. 36.

30) Christus incepit] *sectio ab his verbis ordiens et in* Cod. fol. 481b lin. 17. *verbis:* „talia proferre impune auderet" *terminata, ap.* Reb., *qui eam inscripsit:* Horae passionis Christi a Coena, *non legitur proxime post priorem sectionem, quae ibi* fol. 139a lin. 6 med. *finitur, sed inferiore loco* fol. 140b lin. 20. — fol. 141b lin. 25.
31) legem Moisi] Reb.: Mosi legem
32) inchoabatur] Reb.: inchoatur
33) et concionibus hab.] Reb.: habita concione
34) prius ad Hannam, deinde ad Caipham,] *sic* Reb.; Cod.: prius ad Hannam Caipham,
35) eum] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
36) Summo] Reb.: Summum
37) scilicet] *a* Reb. *abest.*
38) ibi accusando,] Reb.: accusando ipsum
39) Tertia] Reb.: tertia hora
40) quia] Reb.: quod
41) crucifixum — nona] Reb.: crucifixum, hora sexta ab hora nona
42) Iudaei uiserunt] Reb.: vrserunt Iudaei
43) et uix tandem hora 12.] Reb.: et tandem horam duodecimam vix
44) inquit,] *a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

paschatis Iudaeorum requieuit in terra. Haec est una dies. Altera dies [45]) incepit post occasum solis die Veneris, et durabat [46]) per integram noctem, usque ad occasum diei sabbathi. Hoc totum tempus in sepulchro quieuit Christus, [47]) post occasum autem solis die sabbatho, incipit more Iudaeorum tertius dies, quem [48]) Iudaei unam sabbathorum appellant, hoc est, quae proxima erat sabbatho, quae in pascha inciderat. Hac die Dominica [49]) mane saluator noster resurgit. Et hoc [50]) est, quod credimus, resurrexit tertia die, non [51]) dicimus: post tres dies, *sondern am dritten tage.* [52])

Christus passus est [53]) innocentissime *) [*fol. 481b*] et [54]) iure dixit: Princeps mundi in me non habet quidquam, et tamen grauissime est passus [55]) et foedissime laceratus propter peccata nostra. [56]) Iudaei quidem uerbo, gentes facto illum [57]) crucifixerunt. Illa passio Christi [58]) est ingens prophetia de malitia gentium. [59]) Christus enim hodie in Ecclesia gentium plus patitur quam olim in synagoga [60]) Iudaeorum. Maior est [61]) blasphemia, contemptus et Tyrannus quam olim sub Iudaeis. In Italia cum de articulo fidei et iudicij extremi disseritur, respondet papa: [62]) Quare ita credis? Fac tibi bonum uultum. Hae et similes blasphemiae non tantum sunt solius papae, sed totius Italiae generalis sermo. [63]) Alioqui nullus hominum talia proferre impune auderet. [64])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 344. cap. 7. §. 43.

45) dies] *sic* Reb.; Cod.: die
46) durabat] *sic* Reb.; Cod.: durabit
47) Hoc t. t. — Christus,] Reb.: hoc tempus Christus quieuit in sepulchro,
48) die sabbatho — dies, quem] Reb.: Sabbatho die, tertius dies more Iudaeorum, ordine, quoniam
49) Hac die Dominica] Reb.: Hoc die Dominico
50) mane saluator n. r. Et hoc] Reb.: mane, cum iam dimidius dies illius tertij diei erat, resurgit Christus saluator noster exoriente die. Hoc
51) non] Reb.: non enim
52) *sondern am dritten tage.*] Reb.: sed tertio die,
53) Christus passus est] Reb.: Passus autem est Christus
54) et] Reb.: ideo
55) est passus] Reb.: passus
56) et foedissime — nostra.] Reb.: et propter peccata nostra foedissime laceratus.
57) gentes facto illum] Reb.: nos gentes autem facto Christum
58) passio Christi] Reb.: Christi passio
59) de malitia gentium.] Reb.: de malitia hominum, praecipue gentium.
60) synagoga] Reb.: Synagogis
61) est] Reb.: est enim
62) respondet papa:] Reb.: Respondit Papa ridens:
63) Italiae generalis sermo.] Reb.: Italiae, generalis sermo vbique sonat,
64) impune auderet.] Reb.: impune auderet et Christi merita ita calumniari,

Digitized by Google

D. Martinus uesperi in Locha *) dicebat: ***Ach wie gerne wolte ich einen abent bei dem herrn Christo gewest sein, wan er einmahl frolich ist gewest,*** qui alioqui satis fuit afflictus. [65])

Augustini dictum pijssimum, qui dicit, Christum suo exemplo nostro duplo conniuere, [66]) et [*fol. 482*[a]] ita perfectum numerum reddere. Nam Christi mors dicitur simplum, quia [67]) tantum carne moritur, nostra [68]) autem mors [69]) duplum, quia corpore et anima aeternaliter damnati essemus propter peccata nostra.

Foderunt manus meas [70]) et pedes meos. Hunc textum Iudaei de crucifigendo Christo plane irrident, imo dicunt iam Christum non esse crucifixum. Nam neque Moses neque prophetae significant id genus tormenti fuisse usitatum apud Iudaeos, sed lapidationem et combustionem. Illis respondeo, Quod Romani non iuxta leges Iudaeorum, sed secundum gentium morem Christum crucifixerunt et occiderunt. Adhuc hodie in Syria homines suspenduntur sicut in Vngaria palo affixi. Ergo illa consequentia Iudaeorum non ualet, Christum non esse crucifixum, quia non legitur in Mose de hoc genere tormenti, nisi de suspensione in ligno, sed non de perforatione manuum et pedum. [70])

Descendit ad inferos [71]) etc. **) Hic simpliciter suam sententiam protulit D. M. Lutherus, [72]) Christum [*fol. 482*[b]] descendisse pro nobis ad inferos destruendos [73]) sicut psalmo

---

*) ***Conf.*** Luth. colloq. germ. I. p. 345. cap. 7. §. 44. sect. 2.

) ***Conf.* ibid. I. p. 345. cap. 7. §. 46.

65) D. Martinus uesperi — fuit afflictus.] ***haec, quae in*** Cod. fol. 481[b] lin. 18—22. ***leguntur, ap.*** Reb. ***desunt.***

66) Augustini dictum — duplo conniuere,] Reb. ***haec proxime post illa verba in nota*** 64. ***allata,*** (II, fol. 141[b] lin. 26.—fol. 142[a] lin. 2.) ***sic exhibet:*** ita cum Augustini dictum pijssimum sit, Christi passionem ornet, quod Christum suo simplo, nostro duplo conniuere,

67) quia] ***sic*** Reb.; Cod.: qui

68) nostra] ***sic*** Reb.; Cod.: Nostro

69) autem mors] Reb.: mors autem

70) Foderunt manus meas — — perforatione manuum et pedum.] ***haec sectio, quae in*** Cod. fol. 482[a] lin. 6—20. ***exstat, ap.*** Reb. ***h. l. non invenitur.***

71) Descendit ad inferos] ***sectio sic ordiens, ap.*** Reb. ***proxime post priorem sect.*** „Augustini dictum pijssimum — — propter peccata nostra.“ ***subsequitur*** (II, fol. 142[a] lin. 3—11 init.).

72) etc. Hic — D. M. Lutherus] Reb.: Hic M. L. simpliciter suam sententiam protulit,

73) ad inf. destr.] Reb.: ad destruendos inferos,

Digitized by Google

16. et Actorum 2. probatur, sed [74]) curiosis et contentiosis sciolis hic posset [75]) occasio disputationis occurrere, Infernum pro sepulchro accipi, sicut in Genesi, [76]) Cum hic non sit Keber, [77]) id est fouea, sed scala, [78]) id est, gehenna. Nam ueteres quatuor inferni species distribuunt. [79])

Ingressus Christi Hierosolymam. *) ***Ist ein loeppischer schreibischer eintzug gewest.*** [80]) Christus tantus Rex [81]) asino insedit, ut Ioannes clare dicit. Vestes erant ephippia. Fuit mirabilis [82]) ingressus iuxta prophetiam Zachariae. Nam cum uenisset a Bethphage [83]) iuxta montem oliueti, ***welches so nahe ist gewest von Hierusalem als die brucke von Wittenberg,*** [84]) ibi ex recenti miraculo Lazari [85]) magna caterua eum praecessit [86]) et secuta est clamans, ***do hat er seine Junger hinein geschickt die Esel tzu holen, hat schlechts wollen reittenn,*** [87]) ad implendam prophetiam. Ego puto Christum non citasse prophetiam, [88]) sed Apostolos et Euangelistas usos eo testimonio. Christus interim [89]) praedicauit [*fol. 483*[a]] et lachrimatus est. Ipse populus autem honorauit eum [90]) ramis oliuarum et palmis, [91]) quae sunt signa pacis et uicto-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 343 sq. cap. 7. §. 42.

74) sed] Reb.: At
75) posset] Reb.: possit
76) in Genesi,] Reb.: in Genesi de Iacob dicitur,
77) Keber] *sic scripsi* (= *hebr.* קֶבֶר); Cod.: Kober, Reb.: Cober
78) scala] *sic* Reb.; Cod.: schola
79) Nam ueteres — distribuunt.] *a* Reb. *absunt.*
80) Ingressus Christi — *eintzug gewest.*] Reb.: Deinde dixit de ingressu Christi Hierosolymam in die Palmarum, fuit ingressus valde ridiculus. — *Haec verba ap.* Reb. *non proxime post verba extrema praecedentis sectionis, quae ibi* fol. 142[a] lin. 11. *ineunte finitur, sed paulo inferius* fol. 142[a] lin. 25 exeunte — fol. 142[b] lin. 26. *leguntur.*
81) Christus t. Rex] Reb.: Tantus rex Christus
82) Vestes erant — mirabilis] Reb.: Ephippia eius erant vestes, mirabilis est
83) a Bethphage] *sic* Cod.; Reb.: a Betania ad Bethphage
84) *welches — Wittenberg,*] Reb.: quae villa distat a Hierusalem in tantum quantum distat pons a nostra ciuitate,
85) Lazari] Reb.: Lazari resuscitati
86) eum praecessit] Reb.: Christum processit
87) *do hat er — reitten,*] Reb.: ibi discipulos suos intromisit ad aufferendos Asinos, quia equitare voluit,
88) Ego puto — prophetiam,] Reb.: Neque arbitror Prophetiam Christum citasse,
89) Christus interim] Reb.: Interim Christus
90) Ipse populus autem (Cod. aut) hon. eum] Reb.: At populus eum honorauit
91) palmis,] Reb.: Palmarum,

Digitized by Google

riae Has caeremonias postea gentes a Iudaeis mutuatae [92]) sunt, non Iudaei a gentibus. Nam populus Iudaicus et Hierusalem est antiquior [93]) omnibus Graecis et Latinis. Graeci enim coeperunt circa captiuitatem Babylonicam. Hierusalem autem [94]) fuit ante Persas et Assyrios, multo magis ante Graecos et Romanos. Ideo gentes multas caeremonias a Iudaeis acceperunt [95]) uetustioribus. *Es ist dennoch ein herlicher prechtiger eintzug Christi gewest*, prophetia et miraculo celebris, [96]) esto externe pauper et abiectus fuerit. [97])

Coena ultima [98]) fuit satis iucunda. Christus [99]) cum Apostolis familiarissime locutus est et eorum infirmitatem tolerauit. *Es sein seuberliche gespreche gewest*, [100]) ubi Philippus dicit: Domine ostende nobis patrem. Thomas: Nescimus uiam. Petrus: ego tecum ibo. etc. *Es sint eittel Collation reden gewest*, [1]) ubi singuli protulerunt suos affectus. [2]) [*fol. 483b*] *Es ist keine lieblicher Collation gewest* [3]) a condito mundo quam illa. [4])

Anno 39. [5]) 25. Decembris, *) qui erat Dies Natalitius Christi, D. Martinus [6]) uesperi erat laetissimus, eiusque sermo, cantiones et cogitationes erant de incarnatione Christi saluatoris, et cum suspirio dicebat: *Ach wir armen menschen, das wir vnns so kalt vnd faul gegen dieser grossen freuden*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 309 sq. cap. 7. §. 6.

92) postea gent. a Iud. mutuatae] Reb.: gentes in triumphis mutuati

93) est antiquior] Reb.: multo est antiquior

94) Hierusalem autem] Reb.: At Hierusalem

95) a Iudaeis acceperunt] Reb.: acceperunt a Iudaeis

96) *Es ist dennoch* — celebris,] Reb.: Tamen fuit ingressus magnificus Domini nostri Iesu Christi, celebris Prophetia et miraculo,

97) et abiectus fuerit.] *haec verba, quibus haec sectio terminatur, in* Cod. fol. 483a lin. 15., *ap.* Reb. II, fol. 142b lin. 26. *leguntur.*

98) Coena ultima] Reb.: Coena vltima Christi — *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. *h. l. praecedentem subsequitur, ap.* Reb. *superiore loco,* fol. 140b lin. 8—19., *proxime ante sectionem* „Horae passionis Christi a Coena" *inscriptam* (*vide supra* p. 38 *notam* 30.)

99) Christus] Reb.: vbi

100) *Es sein — gewest,*] Reb.: Colloquia fuerunt dura et varia,

1) etc. *Es sint — gewest,*] Reb.: fuerunt merae collationes sermonis,

2) protul. suos affectus.] Reb.: suos affectus protulerunt.

3) *Es ist — gewest.*] Reb.: Iucundior collatio non fuit

4) quam illa.] Reb.: quam illa, Ach quam ex animo me cum Christo semel coenasse optassem, si quando animi semel hilaritatem praebuerit, qui alias satis fuit affectus.

5) Anno 39.] Reb.: Anno 38. — *Sectio sic incipiens praecedentem ap.* Reb. *non sicuti in* Cod. *subsequitur, sed ei (quae ap.* Reb. fol. 140b lin. 18. *finitur) praecedit; legitur enim ap.* Reb. II, fol. 139a lin. 28. — fol. 140a lin. 6. med.

6) Dies Nat. Chr., D. Mart.] Reb.: Christi natalitius. D. M. Luth.

Digitized by Google

stellen, die doch vnns gescheen ist, die groste wolthat, die weit weit vber alle andere wergk der schöpfung ist, vnnd sollens dennoch so schwerlich gleuben, so es vnns von engeln geprediget vnnd gesungen wirdt, welches himlische Theologi ***sein, vnd haben sich vnnsert halben also gefreuet.*** [7]) Quorum canticum est longe pulcherrimum, et status totius Christianae religionis. Nam gloria in excelsis Deo, est summus cultus, ***den wunschen sie vnns, bringen vns in diesen Christo.*** Nam [8]) mundus post lapsum Adae neque Deum neque creaturas nouit, uiuit omnino [9]) extra gloriam Dei. O [10]) quanta fuisset hominis meditatio de Deo in omnibus creaturis, ut etiam [*fol. 484b*] in minimis flosculis potentiam et sapientiam Dei considerasset. ***Dann warlich wer kan das ausdencken, wie gott das schaffet aus dem durrenn Erdtrich, so mancherley blumen, schöner farben, libliches geruches, die kein maler noch Apotecker machen kunde, noch kan gott grune, gele, rothe, blaue, braune farben aus der Erden bringen.*** [11]) Haec omnia Adam et posteri illius in gloriam Dei [12]) celebrassent et omnibus creaturis cum gratiarum actione fuissent usi, [13]) quibus nunc fruimur ad nauseam [14]) sine omni cognitione non secus ac si uacca uel [15]) alia belua, sine omni intellectu flores et lilia conculcaret. [16]) Ideo hic angeli lapsos homines [17]) in Christo iterum reuocant

---

7) Christi saluatoris, et cum suspirio — — ***also gefreuet.***] Reb.: Saluatoris Christi cum suspirijs dicens: Ach quae est causa, quod nos miseri homines tantam laetitiam, quae tamen nostri causa facta est, apertis vlnis non amplectamur quod immensam Dei bonitatem, quam nobis exhibuit, et quae omnia opera totius creationis superat, negligimus, praeterea difficilime Christum hominem factum esse, absque peccato tamen credimus, cum tamen Angeli nobis, Theologi coelestes, qui maxime laetati sunt, nostri causa hanc natiuitatem annunciauerunt,

8) ***den wunschen*** — Nam] Reb.: quem nos in Christo possidere et habere precantur. At

9) omnino] Reb.: enim

10) O] Reb.: Hic

11) ***Dann warlich wer — — bringen.***] Reb.: Quis enim excogitare vnquam poterit, quomodo Deus ex terra illa arida tam varia genera florum, cum pulcherrimis coloribus et odore suauissimo creauerit, cum etiam nullus pictor vel alius quispiam homo artificiosus tales pingere, Deus omnia varia etiam genera colorum ex terra producere potest.

12) gloriam Dei] Reb.: DEI gloriam

13) fuissent usi,] Reb.: vsi fuissent,

14) fruimur ad nauseam] Reb.: ad nauseam abutimur

15) uel] Reb.: aut

16) lilia conculcaret.] Reb.: lilias conculcarent.

17) angeli lapsos homines] Reb.: Angeli canentes homines lapsos,

Digitized by Google

ad fidem et charitatem, scilicet gloriam Deo et pacem in terris etc. [18])

Noribergenses [19]) in cantione quadam uerba de Beata Virgine transtulerant [20]) ad Christum: O Hiesu Christe, [21]) fili Dei, qui tollis peccata mundi, ora pro nobis. *O das ist eine grobe Naumburgische saw*, qui uolentes [22]) uitare Scyllam, [*fol.* 484[b]] incidunt in Charybdim. Nam orare pro nobis non conuenit Christo, quia dicit in Ioanne: [23]) Ego non amplius pro uobis rogabo [24]) patrem, sed ipse pater amat uos etc. [25]) Ita ex Christo intercessore faciunt sanctum quendam orantem pro nobis. [26])

Festum annuntiationis *) merito dicendum incarnationis. Angli et Galli ab hoc festo initium anni numerant. [27])

Anno 39. 9. Aprilis **) dicebat [28]) de resurrectione Christi per uerbum Euangelij, quae non fieret sine terrae motu, [29]) sicut etiam Christus ingenti terrae motu [30]) e sepul-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 310. cap. 7. §. 7. sect. 1. init.
**) *Conf.* ibid. I. p. 345 sq. cap. 7. §. 47.

18) gloriam Deo — etc.] Reb.: gloria in Deo et pacem in terris optantes. — *Sectio his verbis terminata in* Cod. fol. 484[a] lin. 16., *ap.* Reb. II, fol. 140[a] lin. 6. med. *finitur.*
19) Noribergenses] *Sectio ab hoc nomine incipiens, quae in* Cod. *h. l. praecedentem* (fol. 484[a] lin. 17 sqq.) *subsequitur, ap.* Reb. *inferiore loco, scil.* fol. 143[a] lin. 9—18. *proxime ante* Epitaphium Saluatoris *etc. legitur.*
20) transtulerant] Reb.: transtulerunt
21) Christe] *a* Reb. *abest.*
22) *O das ist* — uolentes] Reb.: O magna haec est inscitia Noribergensis, qui volunt
23) non conuenit — in Ioanne: Reb.: Christo non conuenit, quia in Ioanne dicitur.
24) pro uobis rogabo] Reb.: orabo
25) amat uos etc.] Reb.; diligit vos.
26) faciunt sanctum — pro nobis.] Reb.: sanctum quendam orantem pro nobis faciunt.
27) Festum annuntiationis — numerant.] *pro his, quae in* Cod. fol. 484[b] lin. 7—9. *leguntur, ap.* Reb. *proxime post verba in praecedente nota* 18. *allata,* fol. 140[a] lin. 6. med. — lin. 9. *haec exhibentur:* Ideo talia Christi festa summa deuotione, meditandâ, et Festum Annunciationis Mariae merito appellandum festum incarnationis Christi
28) Anno 39. 9. Aprilis dicebat] Reb.: Deinde dicebat — *In* Cod. *sectio ab illis verbis ordiens invenitur* fol. 484[b] lin. 10—18., *ap.* Reb. *autem verba:* Deinde dicebat — — quam quies *(quibus haec sectio terminatur) proxime post verba:* sed scala, id est, gehenna (*vide supra* p. 41. lin. 4.), fol. 142[a] lin. 11—17. *exhibentur.*
29) terrae motu] Cod.: terre moto
30) sicut etiam Christus ingenti terrae (Cod.: terre) motu] *haec ap.* Reb. *omissa sunt.*

Digitized by Google

chro prodijt. Ita hodie et semper erit tumultus in mundo, [31]) cum Christi iustitia et sanctitas praedicatur, et quis eam solam confitetur. [32]) Sed ille terrae motus est pijs salutaris et iucundus et [33]) magis optandus quam quies.

Iudaei [34]) imaginantur regnum Christi [35]) politicum. Ita etiam Apostoli, ut [36]) Ioannes 14. [*fol. 485a*] Domine quid fiet, quod manifestaturus sis te nobis et non mundo. *ich meinete, die gantze welt solte deine herligkeit sehen,* [37]) ut esses imperator et nos 12 reges, quibus regna essent distributa, [38]) et quilibet haberet sub se sex discipulos Barones, *das weren die* 12 discipuli. *Also haben die lieben* Apostoli *schon das landt ausgeteilelt,* [39]) Platonica opinione, sed [40]) Christus suum regnum longe aliter definit, ut sequitur: Si quis diligit me etc. [41])

Mysterium Incarnationis Christi*) est ineffabile [42]) et imperuestigabile humanae rationi, *dass gott die hochste maiestet sich in vnnser fleisch also geschenckt hat, wann wir* [43]) *den Christum hetten, so hetten wir alles*, et recitauit textum Coloss. 2. graece, ubi *ἐν αὐτῷ* [44]) saepius ab Apostolo reci-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 308. cap. 7. §. 4.

31) hodie — in mundo] Reb.: et hodie et semper in mundo erit tumultus,
32) et sanctitas pr. — confitetur.] Reb.: et sanctitas sola praedicatur et manifestata,
33) est pijs salut. — et] Reb.: salutaris et iucundus est, pijs
34) Iudaei] *sectio ab hac voce ordiens in* Cod. *h. l.* (fol. 484b lin. 19. — fol. 485a lin. 10.) *exstat, ap.* Reb. *autem paulo inferius* fol. 142b lin. 27. — fol. 143a lin. 8. *affertur.*
35) imaginantur r. Chr.] Reb.: imaginabantur Christi regnum
36) Apostoli, ut] Reb.: Apostoli sperant,
37) *ich meinete — sehen,*] Reb.: Cum tamen totum mundum, tuam videre maiestatem existimabam,
38) essent distr.] Reb.: distributa essent,
39) et quilibet haberet — *ausgeteilelt,*] Reb.: et quilibet Apostolus sex sub se haberet discipulos quasi Barones, Sic enim Apostoli Iudaeam distribuerunt.
40) sed] Reb.: At
41) ut sequitur — me etc.] Reb.: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit.
42) Mysterium Incarnationis Christi est ineffabile] *sectio ab his verbis ordiens et vocibus*: „contemptum in mundo." *terminata, quae in* Cod. *h. l.* fol. 485a lin. 11 — 20. *exhibetur, ap.* Reb. II, fol. 140a lin. 10 — 20 init. *proxime post verba*: „festum incarnationis Christi", *quae supra in nota* 27. *allata sunt, sic legitur*: ineffabile est, et imperuestigabile humanae rationi, quod Deus summa maiestas nostram assumpserit carnem fragilem, si hunc haberemus Christum, omnia sua bona quoque possideremus, et recitauit textum Pauli ad Coloss. 2. vbi in eodem capite vltra vigesies mentionem faceret, in quo textu Paulus ex animo, et summa cum diligentia omnibus hominibus hunc Christum imaginari conatur. Sed proh dolor nihil magis est praeter contemptum in mundo.
43) *wir*] Cod. *male*: *mir*
44) *αὐτῷ*] Cod. *falso*: ταυτο

Digitized by Google

tatur et repetitur, *do er so hoch vnnd fleissig allen menschen den Christum einbildet*, sed proh dolor nihil est magis contemptum in mundo.

[*fol.* 485b] ITINERA CHRISTI HIEROSOLYMAM. [45])

Christus uixit 33 annos*) in terra, [46]) et singulis annis ter Hierosolymam ascendit, *das macht hundert mal nauff getzogen*. Quod si [47]) papa posset gloriari Christum tantum semel fuisse Romae, *wie ein ruhmen soltte sich da erhebenn*. Et [48]) tamen haec ciuitas Hierusalem perijt funditus. [49]) Magna Dei gratia est, [50]) quod filium suum dedit in carnem, quod mysterium nullus hominum potest considerare, et tamen tam frigidi et ingrati sumus. *pfu dich des schendtlichen Adams fals, das ich diesen nicht sol lieb haben, der mich vom ewigen tode so teuer erlöset hat.* [50])

Cum Doctor Martinus Lutherus consideraret [51]) imaginem pueri Hiesu in ulnis matris, suspirabat [52]) propter articulum Incarnationis. *Ach das wir doch solch herlich werk göttlicher barmherzigkeit ein wenig betrachteten vnnd nicht so hinschleudertten. pfu dich du schentlicher* [*fol.* 486a] *vnglaube, wie stellestu dich gegen dem freundtlichen gnedigen willenn deines*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 310. cap. 7. §. 7. sect. 2. et §. 8.

45) Itinera Christi Hier.] *haec usque ad verba:* Hierusalem perijt funditus, *quae in* Cod. fol. 485b lin. 1 — 8 init. *leguntur*, Reb. II, fol. 142a lin. 18 — 25 med. *refert.*

46) in terra] *a* Reb. *absunt.*

47) *das macht* — Quod si] Reb.: hoc est centies ascendit. Si

48) fuisse Romae — Et] Reb.: Romae fuisse, quanta ibi existeret gloriatio. Cum

49) ciuitas Hierus. perijt funditus.] Reb.: ciuitas sancta Hierusalem funditus extirpata sit.

50) Magna Dei gratia est — — *so teuer erlöset hat.*] *haec altera huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 485b lin. 8 med. — 14. *refertur, ap.* Reb. *superiori loco*, fol. 140a lin. 20 med. — 27. *proxime post verba extrema loci in nota* 42. *allati:* „praeter contemptum in mundo.“ *sic exhibetur:* Nam ineffabilis Dei est gratia, quod Filium in carnem nostram dederit, quod mysterium nullus hominum considerare potest, et tamen tam frigidi et ingrati sumus. Detestandus est Adae lapsus foedissimus, quod illum, qui me preciosissimo suo sanguine ab aeterna morte et Sathana redemit, maximo amore ampleeti et osculari non deberem.

51) Cum D. M. Luth. consideraret] Reb.: Deinde considerabat — *Haec verba et seqq. ap.* Reb. *proxime post ea, quae in nota* 50. *retuli, leguntur* fol. 140a lin. 28. — fol. 140b lin. 7. *aeque ac in* Cod. *haec sectio* fol. 485b lin. 15. — fol. 486a lin. 4. *praecedentem subsequitur.*

52) suspirabat] Reb.: suspirans

Digitized by Google

gottes, der du sonst in allen Creaturen lebenn wilst. [53]) O peccatum Adae quid fecisti.

Scriptura *) plena est [54]) testimoniorum de diuinitate Christi, maxime uero Ioannes Ioan. 8. [55]) principium quod et loquor uobis, Ego sum. Iudaei offensi interrogabant, quis esset. Ille respondit: *Ich bin Euer prophet vnnd prediger,* iuxta locum Deuteron. 18. Quasi diceret: [56]) Primum me audite, tunc uidebitis, quis ego sim. Ego sum ille, de quo Moises prophetauit Deuteron. 18. [57]) Mitius sonat quam si dixisset: Ego sum Messias uester. Sed hoc loco Augustinus optimus Doctor ualde se torsit. Ideo sancti patres cum iudicio legendi sunt.

Si Adam [58]) non peccasset, non fuisset usus frumento, sed fructibus. Christus autem post resurrectionem edit panem, non necessitate aut fame, sed ut testaretur se uere esse Christum et uere uiuere. [58])

Nota. *Ut etiam in hoc capite lector varietatem ordinis, quo singulae sectiones in* Cod. *et ap.* Reb. *dispositae sunt et aliam utriusque diversitatem facilius conspiciat, aeque ac supra p.* 23. *feci, hanc addo tabulam, in qua* Rebenstockii *ordinem sequor:*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 304. cap. 7. §. 1. sect. 1.

53) *Ach das wir doch — lebenn* (God. *clebenn*) *wilst.*] Reb.: dixit: vtinam opera tam praeclara, Dei misericordiam considerare, et summo in honore habere, nec ita negligere possemus, O foeda credulitas, cur non agnoscit voluntatem Dei benignissimam, qui alias omnibus inhaeres creaturis, et Deo tuo fidelissimo non confidis,

54) Scriptura plena est] Reb.: Ita sacra scriptura plena est — *Sectio, quae ab illis verbis incipit et verbis:* „cum iudicio legendi sunt." *finitur, in* Cod. *h. l.* fol. 486[a] lin. 5 — 17. *invenitur, ap.* Reb. *autem* fol. 139[a] lin. 6 med. — 17 med. *proxime annexa est illi loco, quem supra p.* 36 sq. *nota* 29. *adscripsi.*

55) maxime uero — Ioan. 8.] Reb.: praecipue Ioannes Euangelista cap. 8.

56) loquor uobis — Quasi diceret:] Reb.: loquor, etc. Ego vester sum Propheta, et concionator, vt Deut. 18. Scriptum est, quasi dicat,

57) Moises proph. Deut. 18.] Reb.: Moses et Prophetae vaticinati sunt,

58) Si Adam — et uere uiuere.] *pro his, quae in* Cod. fol. 486[a] lin. 18 — 22. *leguntur,* Reb. fol. 139[a] lin. 17 med. — 27. *proxime post praecedentem sectionem habet haecce a* Cod. *diversa:* Ego saepius miratus sum, quod Christus a publico docendi munere, vsque ad annum trigesimum aetatis abstinuerit, cum interim maximam impietatem, sacrilegia, blasphemias, impios cultus, haereses, perniciosas sectas, in populo Dei audire et videre coactus sit, etiam summo cum dolore animi, et tamen potuit se continere vsque ad illud tempus, quo vocatus est seque grauiter gessit, multos sane rancidos Sophistas ad poenitentiam agendam vocauit.

Digitized by Google

Reb. II. fol. 138a lin. 14. — fol. 139a lin. 6 med. *differt a* Cod. fol. 479b lin. 19. — fol. 480a lin. 15 med. (*vide supra p.* 36 sq. *notam* 29.)
— — fol. 139a lin. 6 med. — 17 med. = Cod. fol. 486a lin. 5 — 17. (*v. p.* 47. *not.* 54.)
— — fol. 139a lin. 17 med. — 27. *differt a* Cod. fol. 486a lin. 18 — 22. (*v.* p. 47. *not.* 58.)
— — fol. 139a lin. 28. — fol. 140a lin. 6 med. = Cod. fol. 483b lin. 3. — fol. 484a lin. 16. (*v.* p. 42. *not.* 5. *et* p. 44. not. 18.)
— — fol. 140a lin. 6 med.—9. = Cod. fol. 484b lin. 7—9. (*v.* p. 44 *not.* 27.)
— — fol. 140a lin. 10—20 init. = Cod. fol. 485a lin. 11—20. (*v.* p. 45 *not.* 42.)
— — fol. 140a lin. 20 med. — 27. = Cod. fol. 485b lin. 8 med. — 14. (*v.* p. 46. *not.* 50.)
— — fol. 140a lin. 28. — fol. 140b lin. 7. = Cod. fol. 485b lin. 15. — fol. 486a lin. 4. (*v.* p. 46. *not.* 51.)
— — fol. 140b lin. 8 — 19. = Cod. fol. 483a lin. 16. — fol. 483b lin. 2. (*v. p.* 42. *not.* 98.)
— — fol. 140b lin. 20. — fol. 141b lin. 25. = Cod. fol. 480a lin. 15 med. — fol. 481b lin. 17. (*v.* p. 38. *not.* 30.)
— — fol. 141b lin. 26. — fol. 142a lin. 2. = Cod. fol. 481b lin. 23. — fol. 482a lin. 5. (*v.* p. 40. *not.* 66.)
— — fol. 142a lin. 3. — 11 init. = Cod. fol. 482a lin. 21. — fol. 482b lin. 8. (*v.* p. 40. *not.* 71.)
— — fol. 142a lin. 11 med.—17. = Cod. fol. 484b lin. 10—18. (*v.* p. 44. *not.* 28.)
— — fol. 142a lin. 18 — 25 med. = Cod. fol. 485b lin. 1 — 8. init. (*v.* p. 46. *not.* 45.)
— — fol. 142a lin. 25 fin. — fol. 142b lin. 26. = Cod. fol. 482b lin. 9. — fol. 483a lin. 15. (*v. p.* 41. *not.* 80. *et p.* 42. not. 97.)
— — fol. 142b lin. 27. — fol. 143a lin. 8. = Cod. fol. 484b lin. 19. — fol. 485a lin. 10. (*v.* p. 45. *not.* 34.)
— — fol. 143a lin. 9 — 18. = Cod. fol. 484a lin. 17. — fol. 484b lin. 6. (*v.* p. 44. *not.* 19.)

[*fol. 486b*] EPITAPHIVM SALVATORIS NOSTRI IESV CHRISTI, QVOD FIXVM EST AD SEPVLCHRVM CHRISTI HIEROSOLYMIS. [59]) *)

Sum Deus ex aeuo, [60]) carnem sumpsi sine [61]) naeuo,
Plebs mea me ligno fixit pendente maligno,
Aspice plasma meum, qui transis ante sepulcrum,
Quo [62]) triduo iacui, cum [63]) pro te passus obiui,
Quid pro me pateris, aut quae [64]) mihi grata rependis,

*) Reb. II, fol. 143a lin. 19. — fol. 143b lin. 9. — *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 346 sqq. cap. 7. §. 48. 49.

59) ad sepulchr. Chr. Hierosolymis.] Reb.: Hierosolymis ad Sepulchrum Christi.
60) ex aeuo,] Reb.: ex quo
61) sine] Cod. *male*: fine
62) Quo] Reb.: Qui
63) cum] Reb.: haec
64) quae] Reb.: quid

Digitized by Google

Sum Deus et puluis, sed regnes, [65]) si modo serues,
Pro te passus, ita tu [66]) pro me prospera uita,
Hic caput, militia, iacet hic mundi medicina. [67])

Aliud.

Hic sub clausura iacet [68]) Christi caro pura,
Sub cuius cura semper stat nostra figura,
Est Deus hic tantus, natus de uirgine quantus,
Pro te plagatus, pro me tu nega reatus. [69])

Aliud.

Mortuus hic iacuit, mortem dum morte peremit,
Hic Leo dormiuit, qui peruigil omnia triuit
Aspice plasma meum, qui transis ante sepulchrum
Quo triduo iacui, cum pro te passus obiui
Et Behemot dirum contriui compede plexum
Vectibus et tetri confractis prorsus auerni
Abstulit inde suos secum supra astra locatos. [70])

[*fol. 487a*] CHRISTIANI. CHRISTIANA VITA. [71])*)

Christianum esse, [72]) est habere Euangelium et credere.**) Haec fides adfert remissionem peccatorum et gratiam Dei.

---

*) Reb. II, fol. 143b lin. 10. — fol. 146a lin. 26. — *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 1 sqq. cap. 38.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 1. cap. 38. §. 1.

65) regnes] *sic* Reb.; Cod. *male* regne

66) tu] Reb.: vt

67) Hic caput — medicina.] Reb.: Pro te plagatus, pro me tu nega reatus.

68) iacet] *sic* Cod.; Reb.: iacuit

69) Pro te — reatus.] Reb.: Hic caput militia, iacet hic mundi medicina.

70) Aliud. Mortuus — locatos.] *haec ap.* Reb. *non reperiuntur.*

71) Chr. Christiana Vita.] Reb.: Chr. et Vita Christiana. — *Hoc caput ap.* Reb. II. fol. 143b lin. 12 — 20. *incipit ab hisce verbis, quae in* Cod. *h. l. non reperiuntur:* Magna est maiestas credentium in verbum Dei, hi Christo desponsantur, virgo casta fide, Oseae 2. Ioan. 3. 2. Corin. 6. Ephes. Hinc Christiani nomen et appellatio, ab ipsomet Sponso Christo omnibus confessionibus competit. Saluberrima profecto appellatio, a coelesti et ditissimo sponso omnibus illo communicantes, Ideo Exod. 19. 1. Pet. 2. appellantur genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. *In* Cod. *autem prima huius capitis sectio orditur a verbis:* Christianum esse est habere *etc.*

72) Christianum esse] *sic orditur in* Cod. *prima huius capitis sectio* fol. 487a lin. 3. *et finitur ibid.* lin. 8. *verbis: nicht allein lassen; ap.* Reb. II. *haec leguntur paulo inferius* fol. 144a lin. 20 med. — 26 med. *ubi vero pro:* Christianum esse, est habere Euang. et cr. *exhibentur:* Igitur Christianum esse, et habere Euang. et cr.

Digitized by Google

Concipitur autem non nisi per spiritum sanctum, in mundo [73]) torquetur et affligitur, sed spiritus sanctus erigit. *Er wil vnns nicht allein lassen.* [74])

Die Christen mussen dreierlei feinde leiden: *) *Tyrannen, Secten, falsche bruder.* [75]) hoc probo Theologice. Nam praedicato uerbo Dei de patre, filio et spiritu sancto diabolus conatur singulas contaminare personas. At [76]) Tyranni peccant contra potentiam patris, [77]) sectarij contra sapientiam filij, falsi fratres contra bonitatem spiritus sancti. Deinde probo Grammatice, quia quidam sunt mali, alij peiores, alij pessimi. Tyranni enim [78]) sunt mali et minus nocent quam [79]) uexant tantummodo corpus et opes. Sectarij autem etiam animam perturbant [80]) falsa doctrina, quandoque etiam corpora seditionibus. Porro falsi fratres *die sindt Judas* [*fol.* 487^b] qui [81]) edunt panem Christi, id est, audiunt praedicationem, *vnnd trettens mit fussen aus lautter bosheit.* [82]) Ideo peccant irremissibiliter in spiritum sanctum.

Cultus Christianorum [83]) non est illa larua Monachorum, **) qua [84]) fatigant sua corpora ieiunijs, uigilijs, cantu, quod gestant cilicia et uirgis sese caedunt. [85]) De hoc cultu Deus nihil nouit, neque unquam illum a nobis [86]) exigit, sed quando diligenter pureque uerbum eius tractatur, ibi erudiuntur animae, [87]) ut sciant, quid et quomodo credant. Docentur

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 18 sq. cap. 39. §. 18.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 1 sq. cap. 38. §. 2.
73) in mundo] Reb.: In mundo enim
74) spiritus sanctus — *allein lassen.*] Reb.: Spiritus eriget et in nullis miserijs relinquet nos solos.
75) *Die Christen mussen — falsche bruder.*] Reb.: Christianos tres hostes pati oportet Tyrannos, Sectas et falsos fratres. — *Sectio ab his verbis ordiens, quae terminatur verbis:* irremissibiliter in spiritum sanctum, *in* Cod. *legitur* fol. 487^a lin. 9. — fol. 487^b lin. 5., *ap.* Reb. *vero paulo inferius* fol. 144^b lin. 10 — 28 init.
76) singulas cont. personas. At] Reb.: singulas personas contaminare. Nam
77) patris,] Reb.: Dei patris
78) enim] *a* Reb. *abest.*
79) quam] Reb.: quia
80) animam pert.] Reb.: perturbant animam
81) *die sindt Judas* qui] Reb.: imitantur fratrem illorum Iudam proditorem, et
82) praedicationem, — *bosheit.*] Reb.: praedicationem Christi, et tamen precibus conculcant illud prae nimia malitia.
83) Cultus Christianorum] *sectio, quae sic incipit et finitur verbis:* illa non dixisse serio, *in* Cod. *exhibetur* fol. 487^b lin. 6 — 18., *ap.* Reb. *autem* fol. 144^a lin. 26 med. — fol. 144^b lin. 9.
84) qua] *sic* Reb.; Cod.: quae
85) quod gestant — caedunt.] Reb.: gestantes cilicia, virgis sese caedentes
86) illum a nobis] Reb.: a nobis illum
87) animae] Reb.: animi

Digitized by Google

etiam charitatem erga Deum et proximum. Fides cultus est, qui Deo maxime placet. Ideo etiam Christus sic praedicat fidem Chananeae, non simpliciter dicit eam canem, sed non bonum est [88]) etc. Et sequentia ostendunt Christum illa non dixisse serio.

SANCTITAS CHRISTIANORVM. [89]) *)

Magna caecitas humani cordis est thesaurum gratiae donatum [90]) non posse recipere, tales enim sumus, qui quantumuis [91]) baptizati [*fol. 488*[a]] fidem habentes Christum, sacramenta, Verbum, quae omnia fatemur esse sancta, nos ipsos tamen sanctos dicere nolumus. [92]) Cum Christiani appellatio longe augustior sit [93]) quam sancti, uestes et [94]) mortua sancta appellare possumus, [95]) Christianos uero sanctos appellare non possumus, semper respicimus in qualitatem et talem sanctum et iustum speculamur, *der do from sey vnnd wunderwerck thue.* [96]) Accedit illa opinio, quod in papatu tantum mortuos nominarunt sanctos. [97]) Hunc errorem Zwinglius auget, qui iustum et iustitiam appellat *from vnnd frommigkeit.* [98]) Ita ratio tantum et [99]) mox respicit in opera. Nos autem uolumus manere in iustitia relationis, non qualitatis, scilicet, *dass vnns gott vor from vnnd gerecht halde, darvor konnen wir vns nicht halden,* [100]) quia iudicamus secundum sensum.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 2 sq. cap. 38. §. 3.

88) canem, sed non bonum est] Reb.: Canem, etc. Sed non est bonum,

89) Sanctitas Christianorum.] *haec inscriptio a* Reb. *abest.*

90) Magna caecitas humani cordis est thesaurum gratiae donatum] Reb.: Magna est caecitas humani cordis tantum thesaurum gratiae coelitus donatum — *Sectio ab his verbis ordiens, et verbis*: iudicamus secundum sensum *terminata legitur in* Cod. fol. 487[b] lin. 19. — fol. 488[a] lin. 18., *ap.* Reb. fol. 143[b] lin. 21. — fol. 144[a] lin. 13 med.

91) quantumuis] Reb.: vtcunque

92) Christum, — nolumus.] Reb.: in Christum, Verbum et Sacramenta confitentes, quae omnia sancta esse credimus nos ipsos tum sanctos appellari nolumus.

93) l. augustior sit] Reb.: l. sit augustior

94) et] Reb.: est

95) possumus,] Reb.: potuimus,

96) *der do — thue.*] Reb.: qui sit pius possit facere miracula.

97) opinio — sanctos.] Reb.: superstitio ex papatu, tantum mortuos sanctos nuncupantes,

98) *from v. frommigkeit.*] Reb.: pium et pietatem,

99) tantum et] *a* Reb. *absunt.*

100) *dass vnns — nicht halden,*] Reb.: vt Deus nobis gratis propter filium suum, iustitiam et pietatem imputet, cum nos a natura simus iniusti,

Digitized by Google

Christiani igitur [1]) omnia iusta faciunt, etiamsi peccent, attamen resurgunt, sed difficile est [*fol.* 488[b]] credere. Cedit quidem Spiritus sanctus a lapsis, sicut in Dauide, Petro [2]) etc. sed mox iterum resipiscunt et orant: Redde mihi laetitiam salutaris tui, *Er hat ihn verloren, er fodert ihn wider.* [3]) Si non essemus baptizati, *) et non crederemus in Christum, *so liesse vnns der Teuffel wol tzufrieden, wir wollen vnns aber an den Christum halten, solte der teuffel noch so sehre auff vnns tzornen vnnd sturmen.* [4]) Vbi Christus manet et nos manebimus, *feret er in die helle, so wollen wir mit ihm.* [5])

Mirabilis est [6]) Christianorum caro. Expositi omnibus sathanae insidijs [7]) tanquam folium arboris pendulum [8]) uehementissimis uentis obiectum, qui rupes et turres impugnant, ita nos sumus in hac miserrima uita. Considerate Adam et Euam, *wie es die elendesten eltern auff erdenn sein gewest,* [9]) sicut tragicae circumstantiae indicant, Fratricidium fuit illis maximus terror.

Multi gloriantur [10]) se perdidicisse doctrinam **) de remis-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 355. cap. 7. §. 69.

**) *Conf.* ibid. IV. p. 4. cap. 38. §. 4.

1) Christiani igitur] *Sectio ab his verbis incipiens, et terminata verbis: „so wollen wir mit ihm" ap.* Reb. *disiunctim reperitur; dimidia enim pars:* Christiani igitur — *er fordert ihn wider.* (Cod. fol. 488[a] lin. 19. — fol. 488[b] lin. 5 med.) *legitur ap.* Reb. fol. 144[a] lin. 13 med. — 20 med., *altera autem dimidia pars:* Si non essemus baptizati — *so wollen wir mit ihm.* (Cod. fol. 488[b] lin. 5 med. — 11.) *a* Reb. *refertur inferiore loco* fol. 144[b] lin. 28. — fol. 145[a] lin. 4 med.

2) Petro] *a* Reb. *abest.*

3) *Er hat — wider.*] Reb.: etc. Spiritus sanctus amiserat, petit autem et orat, amissum Spiritum sanctum redire.

4) non crederemus — *vnnd sturmen.*] Reb.: in Christum non crederemus, tum Sathan nulla in re nos affligeret, verum nos sumus discipuli et confessores Christi, etiamsi Sathan vehementiori nos prosequatur odio.

5) *feret er — mit ihm.*] Reb.: si descenderit ad inferos, nos descendamus una cum illo.

6) Mirabilis est] Reb.: Nam mirabilis est — *Sectio ab his verbis ordiens, quae in* Cod. *legitur* fol. 488[b] lin. 12.—fol. 489[a] lin. 9., *a* Reb. *disiunctim exhibetur, prior enim dimidia pars:* Mirabilis est — fuit illis maximus terror *ab eo refertur* fol. 145[a] lin. 4 med. — 12., *altera iautem dimidia pars:* Multi gloriantur se perdidicisse — nubes nullam pluviam reddentes *legitur* fol. 146[a] lin. 13 — 26.

7) caro. — insidijs] Reb.: victoria, in infirmitate, omnes enim sumus infirma caro, Sathanae insidijs expositi,

8) folium arboris pendulum] Reb.: pendulum arboris folium

9) *wie es — gewest,*] Reb.: quam miserrimi in terris parentes fuerint,

10) Multi gloriantur — — nullam pluuiam reddentes.] *haec, quae in* Cod. fol. 488[b] lin. 20 med. — fol. 489[a] lin. 9. *post illa verba:* „Mirabilis est — fuit illis maximus terror." *proxime exhibentur, ap.* Reb. *inferiore loco* fol. 146[a] lin. 13 — 26. *sic referuntur:* Ideo verbum Dei in timore et tremore amplectendum, sed proh dolor multi temere gloriantur se

Digitized by Google

sione peccatorum, et ego miserrimus *kan mich* [*fol.* 489ᵃ] *der passion vnnd Resurrection vnnd vergebung der sunden so wenig trosten. das kan ich wol, das ich vnnserm herrn gott sein brodt esse vnd sein bier trincke. Aber das ich mich des notigsten schatzes also kunde annemen*, scilicet remissionis peccatorum gratuitae, *das wil nicht folgen.* [10])

Falsi Christiani, *) qui se iactant Euangelicos et tamen nullum fructum edunt, sunt sicut nubes nullam pluuiam reddentes. [10])

Nota. *Iuvat hoc quoque loco addere conspectum diversae dispositionis singularum huius capitis sectionum ap.* Reb. *atque in* Cod.:
Reb. II. fol. 143ᵇ lin. 12—20. *desunt in* Cod. (*vide p.* 49. *notam* 71.)
— — fol. 143ᵇ lin. 21. — fol. 144ᵃ lin. 13 med. = Cod. fol. 487ᵇ lin. 19. — fol. 488ᵃ lin. 18. (*v.* p. 51. *not.* 90.)
— — fol. 144ᵃ lin. 13 med. — 20 med. = Cod. fol. 488ᵃ lin. 19. — fol. 488ᵇ lin. 5 med. (*v.* p. 52. *not.* 1.)
— — fol. 144ᵃ lin. 20 med. — 26 med. = Cod. fol. 487ᵃ lin. 3 — 8. (*v.* p. 49. *not.* 72.)
— — fol. 144ᵃ lin. 26 med. — fol. 144ᵇ lin. 9. = Cod. fol. 487ᵇ lin. 6—18. (*v.* p. 50. *not.* 83.)
— — fol. 144ᵇ lin. 10 — 28 init. = Cod. fol. 487ᵃ lin. 9. — fol. 487ᵇ lin. 5. (*v.* p. 50. *not.* 75.)
— — fol. 144ᵇ lin. 28. — fol. 145ᵃ fin. 4 med. = Cod. fol. 488ᵇ lin. 5 med. — 11. (*v.* p. 52. *not.* 1.)
— — fol. 145ᵃ lin. 4 med. — 12. = Cod. fol. 488ᵇ lin. 12 — 20 med. (*v.* p. 52. *not.* 6.)
— — fol. 145ᵃ lin. 13. — fol. 146ᵃ lin. 13 init. = Cod. fol. 489ᵃ lin. 10. — fol. 490ᵇ lin. 8.
— — fol. 146ᵃ lin. 13 — 26. = Cod. fol. 488ᵇ lin. 20 med. — fol. 489ᵃ lin. 9. (*v.* p. 52. *not.* 6. 10.)

ARMATVRA CHRISTIANA [11]) HOMINIS. **)

Hiob inquit: Militia est uita hominis, et Paulus Ephes. 6. describit *πανοπλίαν.* [12]) Sunt autem duplicia arma, quae

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 15. cap. 39. §. 15.
**) Reb. II, fol. 145ᵃ lin. 13. — fol. 145ᵇ lin. 17. — *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 15 sq. cap. 39. §. 16.

doctrinam de remissione peccatorum perdidicisse, et ego M. L. miserrimus, imbecillitate fidei meae, vix vllam consolationem ex morte, resurrectione Christi, et ex articulo de remissione peccatorum, capere possum, bonis autem corporalibus, a Deo acceptis vt edere et bibere, panem et cereuisiam, optime possum, apprehendere autem thesaurum suum necessarium scilicet remissionis peccatorum gratuitae, hoc non vult sequi, Igitur falsi Christiani, qui se Euangelicos iactitant nullum fructum edentes, sicut nubes nullam pluuiam reddentes.

11) Christiana] Reb.: Christiani
12) *πανοπλίαν*] Cod. *corrupte: παναπληαν*, Reb.: *πανόπλειαν*

Digitized by Google

his nominibus Graece appellantur [13]) φυλακτήρια, id est, tegumenta [14]) et munimenta cordis, alia uocantur ἀμυντήρια, [15]) id est, tela quibus hostis feriendus est. [16]) Sunt autem φυλακτήρια cingulum ueritatis, id est, agnitio uerae doctrinae Euangelij, non simulata professio huius doctrinae.

Thorax iustitiae, sed haec non est iustitia [*fol. 489b*] bonae conscientiae, quamquam et illa necessaria est, quia [17]) scriptum est: Ne intres in iudicium cum seruo tuo, etc. [18]) Item Paulus: Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non iustificatus sum. [19]) Sed est iustitia fidei et remissionis [20]) peccatorum, de qua loquitur Gen. 15. Credidit Abraham Deo, et imputatum est ei ad iustitiam.

Calcei, opera uocationis, in quibus consistendum est, nec erumpendum extra illas metas.

Scutum fidei. Huc pulchre quadrat fabula Persei, qui in manu tenet caput Gorgonis, quod cum aliquis aspiceret, statim est mortuus. Sicut Perseus opposuit caput Gorgonis hostibus suis [21]) et uicit, sic nos opponamus filium Dei tanquam caput Gorgonis, omnibus illecebris et insidijs Diaboli, et certissime erimus uictores.

Galea, id est, uitae aeternae spes, ut [22]) ipse Paulus interpretatur.

Ἀμυντήρια sunt duo. Gladius [23]) spiritus. 1. Thess. 5. id est [24]) uerbum Dei et precatio. Sicut Leo nullam rem magis extimescit [*fol. 490a*] quam cantum Galli, sic Diabolus non aliter uinci potest, nisi uerbo Dei, et precatione. Huius rei exemplum proposuit Christus Matth. 4.

Nostra uita est simillima [25]) nauigationi. *) Sicut enim nautae, proprositum habent portum,, ad quem dirigunt suum cursum, sic nobis promissio uitae aeternae [26]) facta est, ut in

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 17. cap. 39. §. 17.

13) appellantur] *ap.* Reb. *deest.*
14) tegumenta] Reb. *typ. err.*: legumenta
15) ἀμυντήρια] Cod. *falso*: ἀμυνήρια
16) feriendus est.] Reb.: periendus.
17) quia] Reb. *male*: qui
18) etc.] *a* Reb. *abest.*
19) sum] *ap.* Reb. *deest.*
20) remissionis] Reb.: remissio
21) hostibus suis] *ap.* Reb. *desunt.*
22) ut] *sic* Reb.; Cod.: et
23) sunt duo. Gladius] Reb. sunt duo gladij
24) id est] *a* Reb. *absunt.*
25) est simillima] Reb.: simillima est
26) uitae aeternae] Reb.: aeternae vitae

Digitized by Google

ea uelut in portu suauiter acquiescamus. Cum autem nauis, in qua uehimur, imbecillis sit, et turbulentissimae procellae et tempestates [27]) in nos irruant, facile intelligi potest, nobis opus esse sapientissimo gubernatore, [28]) qui suis consilijs nauem ita regat, ne uel in scopulos impingat, uel penitus mergatur. Hic gubernator est solus Deus, qui non modo uult, sed etiam potest nauem seruare, ut [29]) quamuis saeuis fluctibus iactata, tamen salua et incolumis ad portum perueniat. Promisit autem se nobis affuturum esse, si ab eo petamus gubernationem et defensionem. [30]) Donec igitur hunc gubernatorem retinet, eluctatur ex saeuitia tempestatum et fluctibus. [31]) Si autem [*fol. 490*^{b}] nautae in summo uersantes periculo, petulanter excutiunt gubernatorem, cuius praesentia et consilio seruari poterant, nauis in tali casu perit. Et perspicue cernimus naufragium accidisse, non culpa gubernatoris, sed furore et petulantia eorum, qui in naui fuerunt. Haec imago pulchre declarat, quae sit causa nostrarum calamitatum et miseriarum etc. [32])

CREATIO. [33]) *)

Cum Doctor Martinus [34]) in lecto decumberet et a muscis uexaretur, quaerebam, quare [35]) Deus haec et alia infinita mala creasset tantum [36]) ad nocendum homini et alijs creaturis, cum tamen dictum [37]) sit in Genesi: Vidit Deus, quod omnia creata essent bona. Respondit Doctor: Quidquid [38])

---

*) Reb. II, fol. 146^{a} lin. 27. — fol. 155^{a} lin. 8. — *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 170 sqq. cap. 3.

27) procellae et tempestates (Cod. *male:* tempestate)] Reb.: tempestates et procellae
28) sap. gubernatore,] Reb.: gubernatore, sapientissimo,
29) ut] Reb.: et
30) petamus gub. et def.] Reb.: gubernationem et defensionem petamus.
31) et fluctibus.] Reb.: ac fluctuum.
32) etc.] *a* Reb. *abest.*
33) Creatio.] Reb.: Creationis consideratio.
34) Cum Doctor Martinus] Reb.: Cum Mart. Luth. — *Ab illis verbis in* Cod. *sectio prima huius capitis orditur* fol. 490^{b} lin. 10., *quae finitur* fol. 491^{a} lin. 2. *verbis: dass sie vnns nicht mer sollen dienen.* Rebenstockius *fere eadem refert non in hoc cap., sed in subsequenti, voce* Paradisus *inscripto* T. II. fol. 149^{b} lin. 1 med. — 15 med.
35) quaerebam, quare] Reb.: Quaestio fiebat, cur
36) tantum] *a* Reb. *abest.*
37) dictum] Reb.: scriptum
38) Doctor: Quidquid] Reb.: M. L. Quod

Digitized by Google

creatum est a Deo, in sese bonum est, adeoque etiam *das wir mit den schlangen vnnd ottern gespielet hetten wie mit den freundlichen ketzlein oder hundelein.* Post lapsum uero [39]) et transgressionem Adae omnia iam nobis [40]) facta sunt molesta et noxia, idque propter [41]) maledictionem. Ideo dicit Deus: [42]) Terra germinabit [43]) tibi tribulos. *Das pronomen* Tibi *verterbts* [*fol. 491*[a]] *alles, da ist ihnen allen die krafft enttzogenn, dass sie vnns nicht mer sollen dienen.* [44])

DIFFICVLTAS ARTICVLI CREATIONIS. *)

Antequam homo discit primum uerbum in Mose: Deus creauit Coelum et terram, *so ist er todt,* et si 1000 annos uiueret, *so wirdts keiner auslernen. Aber dieses* Creatoris *hat man so hoch vergessen, das gott auch seinen son must senden in die welt, das er die welt erinnert des vatern vnnd den antzeigt.* [45])

D. M. Lutherus iocabatur cum suo cane [46]) dicens: Canis est fidelissimum animal et [47]) in magno pretio haberetur,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 171. cap. 3. §. 2.

39) *das wir* — Post lapsum uero] Reb.: quod cum serpentibus et viperis, quasi cum canibus lusissemus. At post lapsum

40) iam nobis] Reb.: nobis iam

41) propter] Reb.: per

42) dicit Deus:] Reb.: Deus dicit,

43) germinabit] Reb. *falso*: geminabit

44) *Das pronomen* Tibi — *sollen dienen.*] Reb.: hoc pronomen tibi omnia corrumpit omnibus viribus exutae sunt, vt in posterum nobis inseruire non debent.

45) Difficultas Articuli Cr. — — *vnnd den antzeigt.*] *haec, quae in* Cod. fol. 491[a] lin. 3—10. *leguntur, ap.* Reb. *in fine huius cap.* fol. 146[b] lin. 28 med.—fol. 147[a] lin. 6. *sic exhibentur:* Articuli autem creationis difficillima est inquisitio. Nam antequam homo discit primum verbum in Mose (Deus creauit coelum et terram) extinctus est, etiamsi mille annos viueret, nemo tamen satis intelligere poterit, verum huius creatoris obliti erant homines, quod Deus etiam filium suum mittere in mundum cogebatur, vt Deum patrem per filium agnoscere a nouo discerent.

46) D. M. Lutherus iocabatur cum suo cane] Reb.: Deinde iocabatur cum canicula sua — *Sectio ab his verbis ordiens, et verbis: „selber machen" terminata exstat in* Cod. fol. 491[a] lin. 11. — fol. 491[b] lin. 1 med., *ap.* Reb. *vero non in hoc cap., sed in subsequenti de* Paradiso fol. 147[b] lin. 14—25.

47) et] Reb.: vt

Digitized by Google

si non esset tam uulgare. *vnser herrgott hat die grosten gaben am gemeinsten gemacht.* [48]) Oculi sunt donum praestantissimum omnibus animantibus datum. Auiculae exiguae habent clarissimos oculos [49]) sicut stellulas, *sie sehen eine fliege einer stuben lang,* [50]) sed illa dona uulgaria non cognoscimus, *wir sint hanswurste,* [51]) sed in futura uita illa uidebimus, *da wollen wir denn voglein mit schonen hellen augen* [*fol. 491*[b]] *selber machen.* [52])

Ein Ider mensch muss ein Jar dem andern tzu hulffe 30 fl. habenn, vnnser herrgott verthut einen tag mer denn ein keyser vermagk. Nullus homo aestimare potest, quantum Deus singulis diebus indigeat, *dass er die gantze welt speiset. Ich weiss, dass die welt vnnsern herrngott alle tage mer denn ein konigreich vertzeret, wie viel sein nu tage* a condito mundo, *wie sein so viel konigreiche, pfu vnnd wir wollen ihm nicht vertrauenn.* [53])

[*Ex annotationibus* 34. 45. 46. 53. *huic capiti adscriptis intelligitur, excepta secunda sectione, cetera ap.* Reb. *non in hoc capite* de Creatione, *sed in subsequenti* de Paradiso *reperiri. Econtra prior multoque maior pars eorum, quae a* Rebenstockio *inscripta sunt:* Creationis consideratio, *nempe* fol. 146[a] lin. penult. — fol. 146[b] lin. antepenult. med. „Paulus ad Ro. 1. benedicit, Inuisibilia — — alias concordia in discordiam mutaretur." (*praeter* 3 *lineas priores*) *in* Cod. *sequenti capiti* de Paradiso fol. 493[a] lin. 7. — fol. 493[b] lin. 8. *inserta sunt* (*vide infra notam* 82 *et seqq.*). *Illis verbis extremis:* alias concordia in discordiam mutaretur, *ap.* Reb. *tanquam posterior huius capitis pars annexa sunt verba in nota* 45. *allata:* Articuli autem creationis — — a nouo discerent.

---

48) *vnser herrgott — gemacht.*] Reb.: Deus noster maxima dona, vilissima esse curauit.

49) clariss. oculos] Reb.: oculos clarissimos

50) *sie sehen — lang,*] Reb.: a longo enim muscam videre possunt,

51) *wir sint hanswurste,*] Reb.: quia sumus valde stupidi.

52) *da wollen wir denn* (Cod.: *dem*) *— selber machen.*] Reb.: ibi et nos exiguis auiculis oculos claros componere volumus.

53) *Ein Ider mensch muss — — ihm nicht vertrauenn.*] *haec, quae in* Cod. fol. 491[b] lin. 1 med. — 11. *leguntur, ap.* Reb. *in capite* de Paradiso fol. 147[b] lin. 3—14 init. *referuntur sic mutata:* Tanta est Dei prouidentia in creaturis consideranda, quam nullus hominum satis digne considerare potest, quantum Deus singulis diebus indigeat, ad alendum mundum, scio mundum Deo nostro, in quolibet die, plusquam regale imperium consumere, quot autem sunt dies, a condito mundo, vbi sunt tam multa regum imperia? Phui, et nos interim Deo nostro confidere nolumus, Deus noster vno die donis et beneficijs eius tantum consumit et exponit quantum Caesar magnificus nunquam acquirere potest.

Digitized by Google

PARADISVS. 54) *)

De Paradiso interrogarunt, 55) quis et qualis esset locus, ubi Adam habitauit? Respondit: Ego puto paradisum totum mundum appellatum. 56) Sed Moses describit eum 57) secundum aspectum Adae circa quatuor flumina. Sed paradisus 58) dicitur, *dass vberal so lieblich sey gewachsen.* 59) Fuit autem Adam ad orientem in Syria et Arabia. Postquam peccauit, *do ist nichtes so lieblich gewest als vormals,* 60) non fuit illi paradisus. Ita [*fol. 492a*] quoque terra Sodomae, paradisus dicitur a Mose. Ita quoque Samaria et Iudaea terra fuit fertilissima, 61) nunc autem, ut fertur, plane arenosa. Nam comes de Stolberg, qui eam terram uisitauit, eam 62) plane arenosam dicit. 63) Nam Deus terram illam fertilem in 64) salsuginem maledixit. Vbi enim Deus benedicit, ibi crescit.

LIBERI SINGVLARE TESTIMONIVM PROVIDENTIAE. 65) **)

D. Iona considerante 66) praeclaram Dei benedictionem in frugibus et quod suspenderat supra mensam ramum cum

---

*) Reb. II, fol. 147a liu. 7. — fol. 155a liu. 8. — *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 177 sq. cap. 3. §. 11.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 178 sq. cap. 3. §. 12.

54) Paradisus.] Reb.: De Paradiso. — *Sectio ab hac inscriptione ordiens et verbis*: benedicit, ibi crescit *terminata, quae in* Cod. fol. 491b liu. 12. — fol. 492a liu. 7. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 147a liu. 7—23 med. *invenitur.*

55) De Paradiso interrogarunt] Reb.: Interrogauit

56) Ego puto — appellatum] Reb.: Arbitror totum mundum appellatum esse Paradisum.

57) describit eum] Reb.: eum describit

58) Sed paradisus] Reb.: Paradisus enim

59) *dass vberal — gewachsen.*] Reb.: quod fuerit locus amoenissimus.

60) *do ist — vormals*] Reb.: tum temporis suam amisit amoenitatem quam antea habuerat,

61) paradisus dicitur — fertilissima,] Reb.: dicitur Paradysus, et Samariae et Iudaeae terra fertilissima Paradyse similis,

62) eam] *a* Reb. *abest.*

63) dicit.] Reb.: asserit.

64) in] Reb.: vt

65) Liberi singulare (Cod. singulares)—prouidentiae.] *haec inscriptio a* Reb. *abest.*

66) considerante] Reb.: commendante — *Sectio sic incipiens, et terminata verbis*: in optimis Dei donis, *legitur in* Cod. fol. 492a lin. 8. — fol. 492b lin. 5., *ap.* Reb. *autem* fol. 147b lin. 26. — fol. 148a lin. 12.

Digitized by Google

cerasis [67]) ad recordationem creationis, respondit Martinus Lutherus: Cur non in liberis fructibus corporis consideratis, qui praestant omnibus fructibus arborum. Ibi uideretis prouidentiam Dei, [68]) qui ex nihilo illos creauit, *hat ihnen in einem halben Jare leib, leben, vnnd alle glieder geben,* uultque illos alere. Attamen transimus, *sollen wol blindt werden,* [69]) et auari super illa dona Dei, sicut plerumque homines deteriores et tenaciores fiunt data prole, nescientes cuilibet infanti [*fol. 492b*] suam fortunam attributam, iuxta prouerbium: *Jhe mer kinder, jhe mer gluck. Lieber herrgott* [70]) quanta est ignorantia et malitia in homine, qui illa non potest considerare, sed contrarium facit in optimis Dei donis.

Mea opinio [71]) est paradisum fuisse totum mundum et mouent me quatuor flumina, de quibus textus dicit, quae totum orbem terrae circumfluxerunt. Eijci autem ex paradiso est destitui uoluptate istorum bonorum propter maledictionem: Terra germinabit tibi spinas et tribulos. [71])

D. Martinus mirabatur arborum fertilitatem *) dicens: [72]) Si Adam non fuisset lapsus, tanta fuisset omnium rerum consideratio, ut quaelibet arbor et culmus esset pretiosior, quam iam [73]) aurei et argentei culmi et arbores. [74]) Nam secundum rerum naturam, *so ist ein ider gruner baum herlicher denn so es ein guldener oder silberner baum were.* Cum apponerentur poma, [75]) dixit D. Lutherus: [76]) [*fol. 493a*] Si Adam non peccasset, tum [77]) nullus fuisset usus [78]) panis, sed nos

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. l. p. 179. cap. 3. §. 13. sect. 1.

67) et quod susp. — cerasis] Reb.: cum suspenderet ramum cum cerasis supra mensam,
68) fructibus corporis — Dei] Reb.: corporis nostri fructibus, qui praestant omnibus arborum fructibus talia consideramus
69) *hat ihnen — blindt werden,*] Reb.: in semestri anni Spacio dedit illis corpus animam et omnia membra, illosque vult alere, attamen transimus, tanquam coecus quidam,
70) *Jhe mer k. — herrgott*] Reb.: quo quis plures habet proles eo maiori foelicitate praeditus est. Deus bone
71) Mea opinio] Reb.: Mea igitur opinio — *Sectio ab his verbis ordiens, quae finitur verbis*: spinas et tribulos, *in* Cod. *exhibetur* fol. 492b lin. 6—12., *ap.* Reb. *vero superiori loco* fol. 147a lin. 23 med. — fol. 147b lin. 2.
72) dicens] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
73) esset pretiosior, quam iam] Reb.: preciosior esset quam nunc
74) argentei c. et arbores.] Reb. *male*: argenti c. et arboris.
75) *so ist ein ider* — poma,] Reb.: quaelibet arbor florida preciosior est, quam si esset aurea vel argentea arbor, cumque poma apponerentur ad mensam
76) D. Lutherus:] *hoc nomen a* Reb. *abest.*
77) tum] Reb. *utroque loco*: tunc
78) fuisset usus] Reb.: vsus fuisset

Digitized by Google

fructibus uesceremur. Tum [77]) quidam dixit: [79]) Tamen et Christus edit post resurrectionem. Respondit Mart. Luth. [80]) Non necessitate et fame, sed ut testaretur, se uere esse Christum, et uere uiuere. [81])

Adam *durffte kein buch,* [82]) qui [83]) habebat librum naturae, *) et omnes prophetae, Christus et Apostoli citant multa ex hoc libro, ut de dolore parturientium, de societate membrorum corporis. De lege naturae similitudo [84]) mihi uidetur iucundissima apud Paulum. Diuersa sunt membra corporis, sed nullum potest carere altero. *Eines dienet dem andern, wann das auge nicht sehe, wie solt man die füsse tzustossen, wann die hende nicht grieffenn, wie wolt man essen, wann die füsse nicht gingen, wo woltens die hende nemen. Aber der mage, der faule wanst leidt mitten im leibe, vnnd lest sich mesten wie eine Saw. Wan nu ihm die hende nichtes geben wolten, so wurden sie auch balde niemmer greiffen konnen.* [85]) Haec docent mutuam [*fol. 493*b] charitatem inter homines, ut illa pictura Graecorum [86]) de claudo et caeco, qui mutuis officijs sibi profuerant, sed hoc est pulchrius, quod etiam remissio peccatorum in hac pictura depicta est. *Es trit ein fuss*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 98 sq. cap. 2. §. 20.

79) dixit:] *sic* Reb., *in* Cod. *deest.*

80) Mart. Luth.] *hoc nomen a* Cod. *abest.*

81) Si Adam non peccasset — — et uere uiuere.] *haec, quae h. l. in* Cod. *et ap.* Reb. *leguntur, in* Cod. *etiam supra* p. 47. *iam relata sunt.*

82) Adam *durffte kein buch,*] *Sectio ab his verbis ordiens, et terminata verbis: „sonst kan man nicht eins bleiben* etc.“ *legitur in* Cod. fol. 493a lin. 7. — fol. 493b lin. 8., *ap.* Reb. *autem non in hoc cap.* de Paradiso, *sed in praecedente* Creationis consideratione fol. 146a lin. penult. — fol. 146b lin. 28 med. *exhibetur.*

83) Adam *d. k. buch,* qui] Reb.: Paulus ad Ro. 1. benedicit, Inuisibilia Dei a (Reb. *male* ad) creatura mundi, per ea quae facta sunt, conspici. Ideo pius praesentiam Dei fide considerat. Adamus enim libro non opus habebat, quia

84) corporis. De lege naturae similitudo] Reb.: corporis, de lege naturae. Similitudo

85) sed nullum potest carere altero. — — *niemmer greiffen konnen.*] Reb.: sed alterum altero carere non potest, sed potius inseruire cogitur, oculi enim, si obcaecantur, tunc sine offensione capitis nostri et pedum nostrorum ambulare non possumus, manus nostrae si palpare non possent, laborem nullum possemus efficere, si pedes iter facere nequirent, manus nunquam officium pedum efficere possent, verum stomachus ille piger, is in medio corpore iacet inclusus, et cibum suum diuturnum expectat, nunc si manus suo desisterent officio et ventriculo cibum dare negare vellent, tunc et ipsae manus debilitarentur, vt in posterum suo desistere officio cogerentur.

86) Graecorum] *a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

den andern, es beissen offt die tzene die tzungen, man stöst offt mit den fingern in die augen, do muss remissio peccatorum *sein, sonst kan man nicht eins bleiben* etc. [87])

CREATVRAE. [88])*)

Exiuit D. Lutherus [89]) cum uxore sua in hortum, piscatum ripam et piscinam, [90]) ibi inueniebantur *hechte, schmerlen, forellen, kaulperschken, karpen,* quorum aliquos edimus in mensa, summa laetitia et gratiarum actione. Dixit D. Doctor: *Kethe du hast grosser freude vber den wenig fischen dann mancher Edelman, wann er etlich grosse teiche fischet mit viel hundert schocke fische. Ach* auaritia *vnnd* ambitio [91]) faciunt, ne rebus frui possimus. [92]) *Es sitzt mancher geitzwanst* in summis delicijs, *kan dennoch dasselbige nicht* [*fol. 494a*] *mit lust genissen. Es heist:* Non uidebit impius [93]) gloriam Dei, imo ne praesentes creaturas possunt [94]) agnoscere, *denn gott vberschuttet vnns tzu sehr damit,* [95]) Et ita assiduitas facit res uilescere, *wans seltzam were, so achtets man hoher,* sed nos non possumus considerare creaturarum amoenitatem. Videte, *wie fein ein fischlein leichet, do eins wol tausent bringet,* [96]) et

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 179 sq. cap. 3. §. 14.

87) in hac pictura — — *nicht eins bleiben* etc.] Reb.: hac pictura sit depicta, pes pedem (Reb. *male*: pedum) interdum conculcat, dentes linguam mordent, oculi interdum laeduntur per digitos, hic requiritur certe remissio peccatorum, alias concordia in discordiam mutaretur.

88) Creaturae] *haec inscriptio a* Reb. *abest.*

89) Exiuit D. Lutherus] Reb.: Mart. L. exiuit — *His verbis ap.* Reb. fol. 148a lin. antepenult. — fol. 148b lin. 12 med. *proxime praecedunt verba:* Tenebat in manu sua rapam — — bellaria magnificiunt, *quae in* Cod. *inferius* fol. 496a lin. 5 — 20. *leguntur* (*vide infra* p. 64. *notam* 28.).

90) piscatum ripam et piscinam,] Reb.: ripam, et piscinam, piscatum,

91) *hechte, schmerlen, — — vnnd* ambitio] Reb.: varia genera piscium lupi, Rhombi, etc. Quos in mensa summa laetitia et gratiarum actione ederunt, dixit M. L. ad vxorem: Mi Catharina, tu magis delectaris parte exigua piscium, quam nobilis aliquis qui magnam copiam habet piscium. Ach auaritia et ambitio

92) frui possimus.] *sic* Reb.; Cod. *male*: possumus frui.

93) *Es sitzt mancher* — uidebit impius] Reb.: multi sunt auari versantes in summis dilitijs, et tamen his bonis cum voluptate frui non possunt, recte igitur dicitur, impius non videbit

94) praesentes creaturas possunt] Reb.: creaturas praesentes potest

95) *denn gott — damit,*] Reb.: quia Deus abunde bona nobis largitur.

96) *wans seltzam were — bringet,*] Reb.: nam si essent rarae, essent quoque carae, sed creaturarum amoenitatem non possumus considerare, videte piscium generationem, vbi ex vno pisce mille generantur,

Digitized by Google

hoc fit quod masculus cauda percutit [97]) sperma in aquam, ex qua [98]) foemella concipit. Considerate uolatilia, *wie feine rein gehet dieselbige* generatio *tzu, es hackt die sie* [99]) *ins heupt, leget sein Eyerlein seuberlich ins nest, setzt sich druber, do kucken die Jungen Tirlein heraus.* Videte pullum gallinae, *wie gar stecktes doch in dem Ey.* [100]) si nunquam tale ouum uidissemus [1]) et afferretur [2]) *aus Calekutten, so würden wir vnns alle* ad stuporem *verwundern.* [3]) et omnes philosophi non possunt rationem reddere illarum creaturarum, solus Moses rationem ponit. [4]) Dixit et facta sunt, ipse mandauit et [*fol. 494b*] creata sunt, Crescite et multiplicamini, *so gehets fort.* [5])

STRAMEN. *Thut die Öpffel* [6]) *ins stro, so erfrieren sie nicht.* Nam Augustinus dicit: Quid calidius paleis? Econtra dicit: Quid frigidius paleis? Et glacies et nix stramine tecto non liquescunt.

*SCHWADEN.**) Ego persuasus firmissime credo *schwaden* esse *himmelbrodt, so eckel ists, wan man mit dem finger drein naschet, so ists vertorbenn. schwaden samlet man* mane cadente rore *in einem siebe,* non crescit, sed de rore coeli uenit. Est roscidus panis, ut in hymno Prudentij, quando uenit sol, liquescit, et omnes medici appellant manna. *Es wechset auff keinem tzweige oder kraudt, sondern felt im thau,* ut dicitur in textu: Non seminatur, non nascitur, neque crescit, sed de rore coeli uenit. *man schuttelt die reiser, so fellets ab, man kochets wie man wiel.* Manna id est paratum, quasi dicas: *siehe bistu da, finde ich das hie, gleich wie der Coriander* [*fol. 495a*] *vnnd weiss wie der taw.* Manna *ist manna, kranbatvogel ist kranbatvogel.* Aqua *ist wasser. Aber wie kom-*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 180 sq. cap. 3. §. 15.

97) cauda percutit] Reb.: percudit cauda

98) qua] Reb.: quo

99) *die sie* (*i. e.* feminam)] *sic scripsi;* Cod.: *die seke*

100) *wie feine rein gehet — — in dem Ey.*] Reb.: et puram illorum generationem inspicite, gallus gallinae caput ore suo apprehendit, gallina postmodum oua parit, et in nidulo enutrit sua oua, paulo post pulli generantur et procedunt. Vide pullum gallinae, quomodo in ouo sit absconditus,

1) si nunquam tale ouum uidissemus] Reb.: si tale ouum nunquam habuissemus aut vidissemus

2) afferretur,] *sic* Reb.; Cod.: afferetur,

3) *aus Calekutten — verwundern.*] Reb.: ex Calecuth, ad stuporem vsque admiraremur nos,

4) rationem ponit] Reb.: ponit rationem,

5) *so gehets fort.*] Reb.: tunc res procedunt.

6) Stramen. *Thut die Öpffel — — wil keinen tzusatz haben.*] *haec ap.* Reb. *k. l. non leguntur.*

Digitized by Google

men sie hieher? sed uult creare eo in loco, ubi non sunt. Aqua est aqua, sed fluit ex petra. Manna iacebat mane ut ros, et meridie incipiebat liquefieri, dicit Moses. Est autem impatiens tactus, non manet syncerum, *vann die maget drann* etc. Verbum Domini *wil keinen tzusatz haben.* [6])

Masculum et foeminam creauit eos. Hoc dictum non ad hominem tantum, [7]) sed ad alias etiam [8]) creaturas referendum est, ad uolatilia coeli, [9]) pisces maris et [10]) animalia terrae. Sic enim Deus omnibus creaturis matrimonium insculpsit, ut in arboribus, coelo, terra et [11]) lapidibus, est cernere. Inter arbores est mas et foemina, longeque foelicius fruges prouenirent, si iuxta plantarentur [12]) mas et foemina, mas semper extendit ramos ad foeminam, quasi eam amplectens et foemina ramos suos erigit ad marem. Si [13]) coelum est mas, terra foemina, quae a coelo [*fol. 495b*] marito suo foecundatur. Idem [14]) cernitur in gemmis, ut Corallis, Smaragdis. [15]) Est itaque coniugium in omnibus creaturis depictum, etiam in durissimis saxis. Et haec est pulchra amplificatio coniugij. [16]) Quamquam [17]) culpa primi lapsus, *) multa animalia homini noceant. [18]) ut lupi, ursi, serpentes, lacertae, [19]) tamen misericordissimus Deus sic mitigauit nostram poenam ut plura [20]) prosint et seruiant. [21]) Plures enim sunt oues quam lupi, cancri quam scorpiones, pisces [22]) quam serpentes, boues quam leones, uaccae quam ursi, [23]) lepores quam uulpes, anates,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 140 sq. cap. 2. §. 103. sect. 1.

7) tantum,] Reb.: solum,
8) etiam] Reb.: quidem
9) coeli] *a* Reb. *abest.*
10) maris et] *a* Reb. *absunt.*
11) et] *ap.* Reb. *non legitur.*
12) plantarentur] Reb.: plantaretur,
13) Si] Reb.; Sic
14) Idem] Reb.: Item
15) ut Corallis, Smaragdis.] Reb.: Corallis, Smaragdis, etc.
16) amplificatio coniugij.] *ap.* Reb. II. fol. 149b lin. 1 med. — lin. 15 med. *proxime post haec verba exhibetur locus*: „Cum Mart. Luth. in lecto decumberet — — inseruire non debent.“ *qui in* Cod. fol. 490b lin. 10. — fol. 491a lin. 2. *legitur* (*vide supra* p. 55. *notam* 34.).
17) Quamquam] Reb.: Haec — *Illa vox in* Cod. *subsequitur verba*: amplificatio coniugij, *hoc vero pronomen ap.* Reb. *proxime sequitur verba*: nobis inseruire non debent. (*vide* p. 56. *notam* 44.)
18) noceant,] Reb.: nocent,
19) lacertae,] Reb.: lacertae, etc.
20) nostram poenam, ut plura] Reb.: poenam nostram, vt multo plura
21) seruiant.] Reb.: seruiant, quam obsint,
22) pisces] Reb. *male*: piscentes
23) ursi,] Reb.: vrsae

Digitized by Google

anseres, gallinae quam milui et corui, plus frumenti et segetum quam lolij et urticarum, et id genus alia. Et si quis diligenter expendat, [24]) multo plura inueniet bona et frugi animalia, quam nocentia, maioraque commoda in creaturis quam damna et incommoda. Nemo cogitatione comprehendere potest, quanta nobis beneficia [25]) conferant quatuor elementa, terra producendo [*fol. 496*[a]] arbores, ligna, animalia, metalla, flumina, fontes, frumenta, olera, lanam. [26]) Et quis potest omnia enarrare, Ita ignis calefaciendo, coquendo, fouendo. [27])

Rapam plenam succis in manu tenens dicebat: [28]) ***die lieben Aldtveter mussen gesunde leutte sein gewesen,*** [29]) qui uiuebant de terrae nascentibus et radicibus, ***haben essen vnnd Trincken daran gehabet. Ich gleube, das ihm Adam nicht gewunscht hette ein rephun,*** [30]) sed fructus tamen [31]) fuerunt magis delicati. [32]) Ego olim legens S. patres uixisse de radicibus, putabam eos arborum radices [33]) comedisse. Magnitudo [34]) et uarietas donorum [35]) Dei nos obruit et assiduitate omnia uilescunt, etiam maxima nihili aestimantur, minina uero aestimantur. [36]) ***Es geschicht vnnserm herrn gott*** sicut parentibus, [37]) quorum liberi quotidianum uictum nihil aestimant pro pretio, sed poma, pira et bellaria magnifaciunt etc. [38])

[*fol. 496*[b]] Anno 38. 6. Septemb. *) Filioli Lutheri stabant

---

*) ***Conf.*** Luth. colloq. germ. I. p. 181 sqq. cap. 3. §. 17.

24) expendat.] Reb.: expendet,
25) nobis beneficia] Reb.: beneficia nobis
26) animalia, metalla, flumina, fontes, frumenta, olera, lanam.] Reb.: metalla, animalia, frumenta, olera, lanam, flumina, fontes.
27) fouendo.] Reb.: etc.
28) Rapam plenam succis — dicebat:] Reb.: Tenebat in manu sua rapam plenam succo, dicens, — ***Sectio ab his verbis ordiens, quae finitur verbis:*** et bellaria magnifaciunt etc., ***in*** Cod. ***h. l., scil.*** fol. 496[a] lin. 5—20., ***ap.*** Reb. ***autem superiori loco,*** fol. 148[a] lin. antepenult. — fol. 148[b] lin. 12 med. ***legitur.*** (***conf. supra*** p. 61. nota 89.).
29) ***die lieben A. — gewesen,*** Reb.: Patres seniores sanos fuisse homines non est dubium,
30) ***haben essen — rephun,*** Reb.: commenderunt (***typ. err. pro:*** comederunt) et biberunt de radicibus et credo perfecto (***typ. err. pro:*** profecto) Adamum nullam sibi perdicem in cibum optasse,
31) tamen] Reb.: illi
32) delicati] Reb.: deliciae.
33) arborum radices] Reb.: radices arborum
34) Magnitudo] Reb.: sed magnitudo
35) donorum] Reb. ***male:*** deorum
36) minima uero aestimantur.] ***a*** Reb. ***absunt.***
37) ***Es geschicht*** — parentibus,] Reb.: Domino Deo nostro fieri solet, sicut bonis parentibus,
38) et bellaria magnifaciunt etc.] Reb.: bellaria magnifaciunt.

Digitized by Google

ante mensam intentis oculis poma persica [39]) intuentes. Videns D. Martinus Lutherus dicebat: Si quis uult uidere imaginem spe gaudentis, *der hat hie ein* Contrafactur. *Ach dass wir den Jungsten tag so frolich in hoffnung konten ansehen.* [40]) Deinde recitauit uirtutem pomi persici, [41]) quod optimus esset fructus, uicinus succo uini, [42]) *Es sein grosse weinberen.* In Persia *mussens schöne pfirsken sein, dass in vnnsern landen diese wie die schalen dargegen sein.* [43]) Quis potest creaturarum naturas perspicere? *Adam vnnd Eua werden schön obst gehabet haben, vnnser sein eittel holtzapfel dargegen.* [44]) sicut omnes [45]) creaturae et animalia contraria [46]) sunt. Quid putatis de serpente, *die mit der Eua als mit der schönsten Creatur wirdt geschertzt haben, ihr aus der schoss gessen auffs freundtlichste*, [47]) quia textus dicit, quod serpens fuit [48]) callidior omnibus alijs animalibus. [49]) Ideo illud animal fuit prae caeteris [50]) iucundissimum, sicut adhuc illius corona et lingua trisulca indicat, sed post maledictionem amisit pedes et corpus, et terram comedere cogitur. Illo tempore Adae, serpens fuit pulchrior omnibus animalibus, *dardurch solte der Teuffel seine kunst ausrichten, wie er sich dann altzeit gerne schmucket, dann das tzu sunden reitzen sol, muss schöne sein.* [51]) Haeresin, auaritiam, scortationem, ebrietatem, superbiam, non prouocat homo idiota, aut aurena, aut deformis ancilla, aut aqua, aut saccus, *sondern es gehoret dartzu eine*

---

39) stabant ante mensam intentis oculis poma persica] Reb.: ante mensam stabant poma persica intentis oculis
40) *der hat hie — ansehen.*] Reb.: huic contrafactura proposita est, vtinam diem nouissimum tanta in hilaritate et spe bona inspicere possemus.
41) uirtutem pomi persici,] Reb.: pomi persici virtutem,
42) uicinus succo uini,] Reb.: succo vini vicinus,
43) *Es sein grosse — dargegen sein.*] Reb.: magnae sunt vuae. In Persia maiora poma persica esse, quam in nostra regione, credo, nos enim paria admodum persica poma habemus,
44) *Adam vnnd E. — dargegen.*] Reb.: Adamus et Eua pulcherrima poma habuerunt, nos modo syluestria habemus poma,
45) omnes] Reb.: omnis
46) contraria] Reb.: contrariae
47) *die mit der E. — freundtlichste,*] Reb.: qui tanquam pulcherrima creatura cum Eua iocauerit ex sinu Euae absque timore comederit,
48) fuit] Reb.: fuerit
49) animalibus.] Reb.: animantibus,
50) fuit prae caeteris] Reb.: prae caeteris fuit
51) *dardurch solte — schöne sein.*] Reb.: per serpentem enim Sathan suam perficere deberet artem et fallaciam, ipse enim Diabolus semper delectatur pulchritudine et ornatu, et hae res quae hominem ad peccandum alliciant, pulchritudinem requirunt.

Digitized by Google

glatte tzunge, gutte nobel gulden vnnd thaler, schöne metze, susser wein, schöner sammet. [52]) Ita Sathan semper hominem solicitat [53]) ad peccandum mundissimis creaturis. *Ach das* QVARE in paradiso *ist ein greulicher* affectus. [54]) Non est quare interiectionis partis, sed potius impulsus et impetus, quasi Eua ad serpentem summo applausu diceret: [55]) *Ey meinstu wie?* [56]) Ita ut affectu [*fol. 497b*] et pronuntiatione summam appetitionem indicauerit, [57]) *wie gram bin ich dem αὐχῆ.* [58]) *Es ist ein greulicher* affectus, *das αὐχῆ* [58]) *hat das vnnglück angerichtet,* [59]) ut Adam et Eua, qui habuerunt corpora formosissima [60]) sine concupiscentia, membraque clarissima deformata sint. Oculi eorum per multa miliaria exactissime conspexerunt, aures lenissime perceperunt, *itzundt haben vnnser Augen den star.* [61]) Ibi Adam bono consilio et arbitrio praesumpto accessit ad Euam [62]) sine pollutionibus, et libidinis ustione, ipsaque Eua [63]) facillime concepisset et peperisset sine dolore. Nunc [64]) omnia sunt deformata. Videte [65]) quaeso corpora puerorum, quae sunt puriora et synceriora, quae aliquo modo adhuc Adae ueterem formam referunt. *Augen, Ohren, alle glieder sindt schöner, der dreck stincket nicht so hartte von ihn als von den alten.* [66]) Ita ut in iuuentute omnia membra sint puriora et efficaciora. In hac miseria, nostra consolatio [*fol. 498a*] est, restare aliam [67]) uitam. Maior pars hominum [68]) moritur, antequam rationem consequitur, [69]) plures moriuntur impatres et immatres, tanta

---

52) *sondern es geh. — sammet.*] Reb.: sed lingua leuis, optimi coronati thaleri, et meretrices, vina dulcia, et serica vestimenta requiruntur.
53) hominem solicitat] Reb.: solicitat hominem
54) *Ach das* — affectus.] Reb.: Ach vocabulum hoc quare, foedissimus est, valde odi hoc verbum *αὔχη*, quia est horribilis affectus,
55) ad serpentem summo applausu diceret:] Reb.: summo applausu diceret ad serpentem,
56) *Ey meinstu wie?*] Reb.: Ey putasne? quomodo.
57) summam appet. indicauerit,] Reb.: Eua summam appetitionem indicauit,
58) *αὐχῆ* (*i. e.* superbia)] *sic scripsi;* Cod. *utroque loco*: *ἀυχὴ* ν.ρ.ſτ.
59) *wie gram — angerichtet,*] Reb.: *ἄυκη* hoc verbum nihil boni effecit,
60) corpora formos.] Reb.: formosissima corpora
61) *itzundt — star.*] Reb.: oculi nostri modo sunt obcaecati.
62) accessit ad Euam] Reb.: accessisset suam Euam
63) Eua] *a* Reb. *h. l. abest.*
64) Nunc] Reb.: Nunc vero
65) Videte] Reb.: Considerate
66) synceriora, quae — — *von den alten.*] Reb.: synceriora senum, referentia aliquam formam Adae integri oculi, aures, omnia membra pulchriora sunt, purgatio ventris illorum non adeo male olet, sicut merda senum,
67) restare aliam] Reb.: aliam restare
68) pars hominum] Reb.: hominum pars
69) rat. consequitur,] Reb.: consequitur rationem,

Digitized by Google

la[t] mortalitas, *darumb muss vnnser herrgott was grosses in* 2[*n*]*en haben* [70]) in tanta mutatione resurrectionis mortuorum, [gl]i credimus [71]) nouum coelum et nouam terram. *Es ist der* [v]*rnunfft ein scheutzlicher artickel tzu gleuben,* [72]) sicut omnia [o]pera Dei [73]) rationi sunt contraria.

Aristoteles de naturis animalium plane nihil potest dice-[re.] [74]) Summa: Deus in creaturis, est incomprehensibilis, [q]palpabilis [75]) tamen in suo uerbo, *wiewol ers nicht machet,* [s]*ie wir wollen,* [76]) quia ipse non seruat nostram Geometriam. [I]facie hominis, *hat er das scheisshauss in die mitten gesetzt.* [H]*ette nur ein auge gemacht an die stirne,* aurem unam [77]) latus, et nasum in alterum latus. Sed Deus aliter fecit, [n] potest ex puluere et stercore [*fol. 498*[b]] optima corpo-[ra] [78]) componere, *vnnd setzt die schönsten klaresten augen alle thir.* [79])

Vesperi D. Martinus [80]) uidit auiculam in arbore residen-[tem,] *) et pernoctaturam, dixit: Illa auis [81]) iam habuit suam [m]ansionem hic pernoctatura securissime, [82]) nihil sollicita de cra-[stino,] aut domicilio, [83]) sed ut Dauid inquit, in protectione [al]ei coeli commoratur, *er sitzet auff seinem tzweiglein tzufrie-[den], lest gott sorgen.* Ah si [84]) lapsus Adae non omnia cor-rupisset, quam egregia et diuina creatura fuisset homo, quanta cognitione et sapientia praeditus, extra omnem calamitatem, beatissime uixisset, et deinde sine omni gustu mortis transmu-tatus deposuisset corpus animale. Omnes [85]) creaturae fu-issent ei iucundissimae, omnium rerum fuisset iucundissima uicissitudo, sicut adhuc in hac miserrima uita in multis crea-turis depinxit resurrectionem mortuorum. [86])

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 183 sq. cap. 3. §. 18.

70) *darumb muss — haben*] Reb.: ideo Deus aliud efficere conatur,
71) credimus] Reb.: quaerimus
72) *Es ist — gleuben,*] Reb.: ratio hunc Articulum credere non potest,
73) opera Dei] Reb.: Dei opera
74) dicere.] Reb.: disserere de hac notitia.
75) palpabilis] Reb. *typ. err.:* pulpabilis
76) *wiewol ers — wollen.*] Reb.: etsi nostram voluntatem non implet,
77) *hat er das* — aurem unam] Reb.: cloacam in medium posuit, ego vnum tantum oculum in frontem posuissem, vnam aurem
78) corpora] *a* Reb. *abest.*
79) *vnnd setzt — thir.*] Reb.: et oculos pulcherrimos dedit animalibus.
80) D. Martinus] Reb.: D. Mart. Luth.
81) Illa auis] Reb.: Auis illa
82) hic pernoctatura securissime,] Reb.: securissime hic pernoctatura,
83) domicilio,] Reb.: domicilio proprio,
84) *er sitzet* — Ah si] Reb.: in ramo sedet cum tranquillitate et pace, et Deo curam commendat, si
85) Omnes] Reb.: et omnes
86) depinxit resurr. mort.] Reb.: mortuorum resurrectionem depinxit.

Digitized by Google

Doctor Martinus Luther sua uina *) gustabat, [*fol. 499a*] seruanda ad nuptias. *Man sol den gesten einen gutten trunck geben, dass sie frolich werden.* Nam [87]) ut scriptura dicit, Panis confirmat cor hominis, uinum uero laetificat. Deinde interrogabat Anglum, [88]) quomodo uellet inferre uinum in cellam, *nicht einschroten noch giessen.* Respondit: *man sol most einschroten, darnach wirdt wol wein daraus.* [89]) Est Magia [90]) physica et naturalis. Deinde interrogauit, quae essent latissimae aquae in quibuslibet regionibus. Respondit: Niues, pluuia et [91]) ros, *das wasser gehet vber das gantze landt,* [92]) sine terminis etiam in montibus. Altissimi [93]) montes perpetuis niuibus teguntur, quia sunt in media regione aeris, quae est inhabitabilis excepto Sathana, qui est *κοσμοκράτωρ,* [94]) ut Paulus eum appellat etc. [95])

D. M. Lutherus casu fregit [96]) uitrum lucidissimum **) cum uino dicens: *das ist dahinn.* [*fol. 499b*] Est uas fragile, et dixit magnam esse superstitionem in mundo, *dass die leutte lieber sehen, dass man wein dann das saltz verschutte, man kan nu aber noch also helffen, dass noch leidtlicher ist, wan man den wein verschuttet oder wegniempt, dann man ohne das geleben kan. wenn man aber brodt vnnd saltz verschuttet vnnd den leutten entziehet, da wils muhe vnd arbeit gewinnen, da begunnet man sauer tzu sehen, das viel allererst argk werden.* [96])

D. M. Lutherus [97]) habens rosam in manu, ***) miratus est eam, ut Dei insigne opificium, *wann das ein menseh vermöchte,*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 184. cap. 3. §. 19.
**) *Conf.* ibid. I. p. 185. cap. 3. §. 20.
***) *Conf.* ibid. I. p. 185. cap. 3. §. 21.

87) *Man sol den gesten* — Nam] Reb.: conuiuis optimus potus, quo possunt habere animum hilarem, proponi debet,
88) Anglum,] Reb.: D. Antonium Anglum,
89) uellet inferre uinum — *daraus.*] Reb.: in suo cellario per integrum annum vinum ad suum inferre velit, nec vinum immittere, vel infundere? Respon. Mustum est infundendum, quod in vinum mutatur.
90) Magia] Reb.: magna
91) et] *a* Reb. *abest.*
92) *das wasser — landt,*] Reb.: aqua enim totam mundat terram,
93) Altissimi] Reb.: immo altissimi
94) *κοσμοκράνωρ,*] *sic scripsi* (= Ephes. 6, 12.), Cod.: *κοσμοκρατηρ,* Reb.: *κοσμοκρατής,*
95) eum appellat etc.] Reb.: eum Ephess. quarto (*pro*: sexto) appellat.
96) D. M. Lutherus casu fregit] *sectio ab his verbis ordiens et verbis „allererst argk werden" terminata, quae in* Cod. fol. 499a lin. penult. — fol. 499b lin. 11. *legitur, ap.* Reb. *h. l. non invenitur.*
97) D. M. Lutherus] *hoc nomen a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

das er ein einige rosen machen könde, so solte man ihm ein keyserthumb schencken. [98]) Sed Dei innumerabilia [98a]) dona propter assiduitatem nihil aestimantur. Videmus, quod Deus dat liberos omnibus hominibus fructum uentris similem parentibus, *do sol ein pauer drei, vier* [*fol. 500a*] *söne haben ihm ehnlich, als weren sie ihm aus den augen geschnitten.* [99]) Haec omnia contemnuntur assiduitate. [100]) Non est paruum etiam apud gentiles filios nasci similes parentibus. [1]) Sicut Dido ad Aeneam dixit: [2]) si mihi paruulus Aeneas luderet in aula, qui te tantum ore referret. Et Graeci in suis maledictionibus hoc posuerunt, [3]) *dass einem seine kinder nicht solten ehnlich werden.* [4])

Im bergwerg [5]) *) Sathan multos deludit fascinationibus, [6]) eos dementans, quasi uideant magnam copiam aeris et argenti, cum tamen nihil sit. Nam si homines supra terram sub sole potest [7]) fascinare, ut rem aliquam aliter conspiciant, *so kan ers sonderlich im bergwerge thun,* [8]) ubi homines plerumque deluduntur. Non nego quidem in multis scaptesulis [9]) aes inueniri, estque singulare Dei donum, [10]) sed non omnibus datur. *Ich weiss, das ich kein glucke im bergwerge habe, alle andern mussen mein entgelten,* quia [11]) Sathan non fauet mihi hoc Dei donum, *dess bin ich auch wol tzufriedenn.* [12]) [*fol. 500b*] Ideo detrectauit [13]) donum Ele-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 30. cap. 24. §. 24.

98) miratus est — *schencken.*] Reb.: eam vt insigne Dei opificium mirabatur, dicens: si vnicus tantum homo tantae esset potentiae, vt vnicam tantum conficeret rosam, laude non exigna dignus esset.

98a) innumerabilia] Reb.: immunerabilia

99) nihil aestimantur. — — *geschnitten.*] Reb.: vili penduntur, videmus enim quomodo Deus parentibus det liberos ventris fructum, illis similem, ibi rusticus tres vel quatuor filios sibi similes, quasi suis ex oculis cecidissent, habere debet.

100) contemnuntur assiduitate,] Reb.: assiduitate contemnuntur,

1) similes parentibus.] Reb.: parentibus similes.

2) Sicut Dido ad Aeneam dixit:] *sic* Reb.; *in* Cod. *desunt.*

3) hoc posuerunt,] Reb.: apposuerunt,

4) *dass einem — werden.*] Reb.: filios imaginem parentum non gerere.

5) *Im bergwerg*] Reb.: Item in argentifodinis

6) deludit fascin.] Reb.: fascinationibus deludit

7) potest] Reb.: Diabolus potest

8) aliter consp. — *thun,*] Reb.: alio modo possint conspicere, multo melius sine vllo labore et difficultate, facere haec potest in Argentifodinis,

9) scaptesulis] *sic scripsi;* Cod.: scaptensilis, Reb.: Scaptensulis

10) estque singulare D. donum,] Reb.: quia singulare Dei donum est,

11) *Ich weiss, das* — quia] Reb.: scio fortunam mihi non fauere in rebus metallicis et caeteros omnes damnum oportet pati propter me,

12) *dess bin ich — tzufriedenn.*] Reb.: et ego propterea non irascor.

13) detrectauit] Reb.: detrectauit D. Mart. Luth.

Digitized by Google

ctoris Saxoniae, *der ihm tzwene kuxe* [14]) *wol lassen tzuschreiben,* [15]) gratias agens Principi contentus suo stipendio, dicens: *Ich bin des bapsts laus, den tzwacke ich, der ernehret mich, vnnd von seinem gutte nehre ich mich.* [16])

Nota. *Ut lector facilius intelligat, quantopere ordo sectionum, quae in* Cod. fol. 490b lin. 9. — fol. 500b lin. 6. *leguntur, a* Rebenstockii Editione *differat, hoc quoque loco addo earum conspectum ex ordine* Rebenstockianae Editionis *dispositum:*

Reb. II. fol. 146a lin. penult. — fol. 146b lin. 28 med. = Cod. fol. 493a lin. 7. — fol. 493b lin. 8. (*vide* p. 60. notam 82.
— — fol. 146b lin. 28 med. — fol. 147a lin. 6. = Cod. fol. 491a lin. 3 — 10. (*v.* p. 56. notam 45.)
— — fol. 147a lin. 7 — 23 med. = Cod. fol. 491b lin. 12. — fol. 492a lin. 7. (*v.* p. 58. not. 54.)
— — fol. 147a lin. 23 med. — fol. 147b lin. 2. = Cod. fol. 492b lin. 6 — 12. (*v.* p. 59. not. 71.)
— — fol. 147b lin. 3 — 14 init. = Cod. fol. 491b lin. 1 med. — 11. (*v.* p. 57. not. 53.)
— — fol. 147b lin. 14 — 25. = Cod. fol. 491a lin. 11. — fol. 491b lin. 1 med. (*v.* p. 56. not. 46.)
— — fol. 147b lin. 26. — fol. 148a lin. 12. = Cod. fol. 492a lin. 8. — fol. 492b lin. 5. (*v.* p. 58. not. 66.)
— — fol. 148a lin. 13 — 27. = Cod. fol. 492b lin. 13 — fol. 493a lin. 6.
— — fol. 148a lin. 28. — fol. 148b lin. 12. med. = Cod. fol. 496a lin. 5 — 20 (ult.) (*v.* p. 61. not. 89. *et* p. 64. not. 28.)
— — fol. 148b lin. 12 med. — fol. 149a lin. 15 med. = Cod. fol. 493b lin. 9. — fol. 494b lin. 2.
— — fol. 149a lin. 15 med. — fol. 149b lin. 1 med. = Cod. fol. 495a lin. 10. — fol. 495b lin. 4.
— — fol. 149b lin. 1 med. — 15 med. = Cod. fol. 490b lin. 10. — fol. 491a lin. 2. (*v.* p. 55. not. 34. *et* p. 63. not. 16.)
— — fol. 149b lin. 15 med. — fol. 150a lin. 4. = Cod. fol. 495b lin. 5. — fol. 496a lin. 4.
— — fol. 150a lin. 5. — fol. 151b lin. 14. = Cod. fol. 496b lin. 1. — fol. 498b lin. penult.
— — fol. 151b lin. 15. — fol. 152a lin. 1 med. = Cod. fol. 499b lin. 12. — fol. 500a lin. 8.
— — 152a lin. 1 med. — 19 med. = Cod. fol. 498b lin. ult. — fol. 499a lin. antepenult.
— — 152a lin. 19 med. — fol. 152b lin. 11. = Cod. fol. 500a lin. 9. — fol. 500b lin. 9.

---

14) *kuxe*] *sic scripsi;* Cod.: *kukess*
15) Saxoniae, *der — tzuschreiben,*] Reb.: qui illi duas partes ascribi mandauerat, inde metallorum materia,
16) *Ich bin — ich mich.*] Reb.: Ego enim de bonis et facultatibus Papae viuo et ipse me alere cogitur.

Digitized by Google

DE THRACIO. LAPIDE. [17])

Thracius lapis nascitur [18]) in ponto, fluuio Scythiae, [19]) ardet in aqua, et perfusus [20]) oleo extinguitur. Haec imago non est frustra posita, sed haud dubie pingit mores Hypocritarum, qui ardent incredibili studio cumulandi bona opera, exercitiaque ceremoniarum conspersa aqua, [21]) id est, traditionibus humanis. Econtra uero perfusi oleo, [22]) id est, audita praedicatione Euangelij, fiunt, [23]) segniores, et putant in Euangelio impunitatem scelerum [24]) concedi. Vide Nicandrum et Dioscoridem de isto lapide etc. [25])

AMIANTHOS uenit ab *α* et *μίθω*, polluo, immaculatus. Dioscorides [26]) lib. 5. cap. 93. [*fol. 501*[a]] in fine insignem historiam recitat de Amiantho et Aethite. Amianthus nascitur [27]) in Cypro, cumque sit ea mollitudine, ut possit ex eo aliquid [28]) texi, conficiuntur ex eo tela, quae in ignem coniecta ardent, nec quidquam detrimenti capiunt ex inflammatione, [29]) sed fiunt pulchriora. Hic lapis est imago Ecclesiae, quae uere est Amianthus, in hac quidem uita, imputatione, postea uero in uniuersali resuscitatione accepta nouitate integra perfecte erit Amianthus. Nec calamitatum quidquam detrahit [30]) integritati Ecclesiae, sed eo maius [31]) habet decus, quod est uera agnitio Dei, inuocatio. [32]) Deinde addit aliam narrationem. [33]) Aethites, inquit, inde nomen habet, quod in nidis aquilarum inueniatur, et hanc uim habet, [34]) ut alligatus [35]) sinistro brachio grauidae, foetum contineat,

---

17) De Thracio lapide.] Reb.: Lapides preciosi.
18) nascitur] *a* Reb. *abest.*
19) Scythiae] *sic* Reb.; Cod.: Schitiae
20) perfusus] Reb.: profusus
21) bona opera exercitiaque ceremoniarum conspersa aqua,] Reb.: opera bona, et exercitio ceremoniarum (aqua conspersa)
22) perfusi oleo,] Reb.: oleo profusi,
23) fiunt] Reb.: sunt
24) impunitatem scelerum] Reb. *male*: impuritatem sceleri
25) Vide — lapide etc.] Reb.: De hoc lapide Dioscorides et Nicander scribunt.
26) polluo, immaculatus. Dioscorides] Reb.: id est, polluo, de quo discorides
27) Amianthus nascitur] Reb.: Nascitur enim Amianthus
28) ex eo aliquid] Reb.: aliquid ex eo
29) detrimenti capiunt ex infl.] Reb.: ex inflammatione detrimenti capiunt,
30) calamitatum quidquam detrahit] Reb.: calamitates quidquam detrahunt
31) maius] Reb.: magis
32) inuocatio.] Reb.: inuocatio, etc.
33) narrationem.] Reb.: rationem,
34) inueniatur, et hanc uim habet,] Reb.: reperiatur, et vim habeat,
35) alligatus] Reb. allegatus

Digitized by Google

hoc fit quod masculus cauda percutit [97]) sperma in aquam, ex qua [98]) foemella concipit. Considerate uolatilia, *wie feine rein gehet dieselbige* generatio *tzu, es hackt die sie* [99]) *ins heupt, leget sein Eyerlein seuberlich ins nest, setzt sich druber, do kucken die Jungen Tirlein heraus.* Videte pullum gallinae, *wie gar stecktes doch in dem Ey.* [100]) si nunquam tale ouum uidissemus [1]) et afferretur [2]) *aus Calekutten, so würden wir vnns alle* ad stuporem *verwundern.* [3]) et omnes philosophi non possunt rationem reddere illarum creaturarum, solus Moses rationem ponit. [4]) Dixit et facta sunt, ipse mandauit et [*fol. 494b*] creata sunt, Crescite et multiplicamini, *so gehets fort.* [5])

STRAMEN. *Thut die Öpffel* [6]) *ins stro, so erfrieren sie nicht.* Nam Augustinus dicit: Quid calidius paleis? Econtra dicit: Quid frigidius paleis? Et glacies et nix stramine tecto non liquescunt.

*SCHWADEN.**) Ego persuasus firmissime credo *schwaden* esse *himmelbrodt, so eckel ists, wan man mit dem finger drein naschet, so ists vertorbenn. schwaden samlet man* mane cadente rore *in einem siebe,* non crescit, sed de rore coeli uenit. Est roscidus panis, ut in hymno Prudentij, quando uenit sol, liquescit, et omnes medici appellant manna. *Es wechset auff keinem tzweige oder kraudt, sondern felt im thau,* ut dicitur in textu: Non seminatur, non nascitur, neque crescit, sed de rore coeli uenit. *man schuttelt die reiser, so fellets ab, man kochets wie man wiel.* Manna id est paratum, quasi dicas: *siehe bistu da, finde ich das hie, gleich wie der Coriander* [*fol. 495a*] *vnnd weiss wie der taw.* Manna *ist manna, kranbatvogel ist kranbatvogel.* Aqua *ist wasser. Aber wie kom-*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 180 sq. cap. 3. §. 15.

97) cauda percutit] Reb.: percudit cauda

98) qua] Reb.: quo

99) *die sie (i. e.* feminam)] *sic scripsi;* Cod.: *die seke*

100) *wie feine rein gehet — — in dem Ey.*] Reb.: et puram illorum generationem inspicite, gallus gallinae caput ore suo apprehendit, gallina postmodum oua parit, et in nidulo enutrit sua oua, paulo post pulli generantur et procedunt. Vide pullum gallinae, quomodo in ouo sit absconditus,

1) si nunquam tale ouum uidissemus] Reb.: si tale ouum nunquam habuissemus aut vidissemus

2) afferretur,] *sic* Reb.; Cod.: afferetur,

3) *aus Calekutten — verwundern.*] Reb.: ex Calecuth, ad stuporem vsque admiraremur nos,

4) rationem ponit] Reb.: ponit rationem,

5) *so gehets fort.*] Reb.: tunc res procedunt.

6) Stramen. *Thut die Öpffel — — wil keinen tzusatz haben.*] *haec ap.* Reb. *h. l. non leguntur.*

Digitized by Google

men sie hieher? sed uult creare eo in loco, ubi non sunt. Aqua est aqua, sed fluit ex petra. Manna iacebat mane ut ros, et meridie incipiebat liquefieri, dicit Moses. Est autem impatiens tactus, non manet syncerum, *wann die maget drann* etc. Verbum Domini *wil keinen tzusatz haben.* [6])

Masculum et foeminam creauit eos. Hoc dictum non ad hominem tantum, [7]) sed ad alias etiam [8]) creaturas referendum est, ad uolatilia coeli, [9]) pisces maris et [10]) animalia terrae. Sic enim Deus omnibus creaturis matrimonium insculpsit, ut in arboribus, coelo, terra et [11]) lapidibus, est cernere. Inter arbores est mas et foemina, longeque foelicius fruges prouenirent, si iuxta plantarentur [12]) mas et foemina, mas semper extendit ramos ad foeminam, quasi eam amplectens et foemina ramos suos erigit ad marem. Si [13]) coelum est mas, terra foemina, quae a coelo [*fol. 495*^{b}] marito suo foecundatur. Idem [14]) cernitur in gemmis, ut Corallis, Smaragdis. [15]) Est itaque coniugium in omnibus creaturis depictum, etiam in durissimis saxis. Et haec est pulchra amplificatio coniugij. [16]) Quamquam [17]) culpa primi lapsus, *) multa animalia homini noceant. [18]) ut lupi, ursi, serpentes, lacertae, [19]) tamen misericordissimus Deus sic mitigauit nostram poenam ut plura [20]) prosint et seruiant. [21]) Plures enim sunt oues quam lupi, cancri quam scorpiones, pisces [22]) quam serpentes, boues quam leones, uaccae quam ursi, [23]) lepores quam uulpes, anates,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 140 sq. cap. 2. §. 103. sect. 1.

7) tantum,] Reb.: solum,
8) etiam] Reb.: quidem
9) coeli] *a* Reb. *abest.*
10) maris et] *a* Reb. *absunt.*
11) et] *ap.* Reb. *non legitur.*
12) plantarentur] Reb.: plantaretur,
13) Si] Reb.: Sic
14) Idem] Reb.: Item
15) nt Corallis, Smaragdis.] Reb.: Corallis, Smaragdis, etc.
16) amplificatio coniugij.] *ap.* Reb. II. fol. 149^{b} lin. 1 med. — lin. 15 med. *proxime post haec verba exhibetur locus*: „Cum Mart. Luth. in lecto decumberet — — inseruire non debent." *qui in* Cod. fol. 490^{b} lin. 10. — fol. 491^{a} lin. 2. *legitur* (*vide supra* p. 55. *notam* 34.).
17) Quamquam] Reb.: Haec — *Illa vox in* Cod. *subsequitur verba*: amplificatio coniugij, *hoc vero pronomen ap.* Reb. *proxime sequitur verba*: nobis inseruire non debent. (*vide* p. 56. *notam* 44.)
18) noceant,] Reb.: nocent,
19) lacertae,] Reb.: lacertae, etc.
20) nostram poenam, ut plura] Reb.: poenam nostram, vt multo plura
21) seruiant.] Reb.: seruiant, quam obsint,
22) pisces] Reb. *male*: piscentes
23) ursi,] Reb.: vrsae

Digitized by Google

anseres, gallinae quam milui et corui, plus frumenti et segetum quam lolij et urticarum, et id genus alia. Et si quis diligenter expendat, [24]) multo plura inueniet bona et frugi animalia, quam nocentia, maioraque commoda in creaturis quam damna et incommoda. Nemo cogitatione comprehendere potest, quanta nobis beneficia [25]) conferant quatuor elementa, terra producendo [*fol. 496*[a]] arbores, ligna, animalia, metalla, flumina, fontes, frumenta, olera, lanam. [26]) Et quis potest omnia enarrare, Ita ignis calefaciendo, coquendo, fouendo. [27])

Rapam plenam succis in manu tenens dicebat: [28]) ***die lieben Aldtveter mussen gesunde leutte sein gewesen,*** [29]) qui uiuebant de terrae nascentibus et radicibus, ***haben essen vnnd Trincken daran gehabet. Ich gleube, das ihm Adam nicht gewunscht hette ein rephun,*** [30]) sed fructus tamen [31]) fuerunt magis delicati. [32]) Ego olim legens S. patres uixisse de radicibus, putabam eos arborum radices [33]) comedisse. Magnitudo [34]) et uarietas donorum [35]) Dei nos obruit et assiduitate omnia uilescunt, etiam maxima nihili aestimantur, minina uero aestimantur. [36]) ***Es geschicht vnnserm herrn gott*** sicut parentibus, [37]) quorum liberi quotidianum uictum nihil aestimant pro pretio, sed poma, pira et bellaria magnifaciunt etc. [38])

[*fol. 496*[b]] Anno 38. 6. Septemb. *) Filioli Lutheri stabant

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. l. p. 181 sqq. cap. 3. §. 17.

24) expendat.] Reb.: expendet,
25) nobis beneficia] Reb.: beneficia nobis
26) animalia, metalla, flumina, fontes, frumenta, olera, lanam.] Reb.: metalla, animalia, frumenta, olera, lanam, flumina, fontes.
27) fouendo.] Reb.: etc.
28) Rapam plenam succis — dicebat:] Reb.: Tenebat in manu sua rapam plenam succo, dicens, — ***Sectio ab his verbis ordiens, quae finitur verbis:*** et bellaria magnifaciunt etc., ***in*** Cod. *h. l.*, ***scil.*** fol. 496[a] lin. 5—20., ***ap.*** Reb. ***autem superiori loco,*** fol. 148[a] lin. antepenult. — fol. 148[b] lin. 12 med. ***legitur.*** (***conf. supra*** p. 61, nota 89.).
29) ***die lieben A. — gewesen,***] Reb.: Patres seniores sanos fuisse homines non est dubium,
30) ***haben essen — rephun,***] Reb.: commenderunt (***typ. err. pro:*** comederunt) et biberunt de radicibus et credo perfecto (***typ. err. pro:*** profecto) Adamum nullam sibi perdicem in cibum optasse,
31) tamen] Reb.: illi
32) delicati] Reb.: deliciae.
33) arborum radices] Reb.: radices arborum
34) Magnitudo] Reb.: sed magnitudo
35) donorum] Reb. ***male:*** deorum
36) minima uero aestimantur.] *a* Reb. ***absunt.***
37) ***Es geschicht*** — parentibus,] Reb.: Domino Deo nostro fieri solet, sicut bonis parentibus,
38) et bellaria magnifaciunt etc.] Reb.: bellaria magnifaciunt.

Digitized by Google

ante mensam intentis oculis poma persica [39]) intuentes. Videns D. Martinus Lutherus dicebat: Si quis uult uidere imaginem spe gaudentis, *der hat hie ein* Contrafactur. *Ach dass wir den Jungsten tag so frolich in hoffnung konten ansehen.* [40]) Deinde recitauit uirtutem pomi persici, [41]) quod optimus esset fructus, uicinus succo uini, [42]) *Es sein grosse weinberen.* In Persia *mussens schöne pfirsken sein, dass in vnnsern landen diese wie die schalen dargegen sein.* [43]) Quis potest creaturarum naturas perspicere? *Adam vnnd Eua werden schön obst gehabet haben, vnnser sein eittel holtzapfel dargegen.* [44]) sicut omnes [45]) creaturae et animalia contraria [46]) sunt. Quid putatis de serpente, *die mit der Eua als mit der schönsten Creatur wirdt geschertzt haben, ihr aus der schoss gessen auffs freundtlichste*, [47]) quia textus dicit, quod serpens fuit [48]) callidior omnibus alijs animalibus. [49]) Ideo illud animal fuit prae caeteris [50]) iucundissimum, sicut adhuc illius corona et lingua trisulca indicat, sed post maledictionem amisit pedes et corpus, et terram comedere cogitur. Illo tempore Adae, serpens fuit pulchrior omnibus animalibus, *dardurch solte der Teuffel seine kunst ausrichten, wie er sich dann altzeit gerne schmucket, dann das tzu sunden reitzen sol, muss schöne sein.* [51]) Haeresin, auaritiam, scortationem, ebrietatem, superbiam, non prouocat homo idiota, aut aurena, aut deformis ancilla, aut aqua, aut saccus, *sondern es gehoret dartzu eine*

---

39) stabant ante mensam intentis oculis poma persica] Reb.: ante mensam stabant poma persica intentis oculis
40) *der hat hie — ansehen.*] Reb.: huic contrafactura proposita est, vtinam diem nouissimum tantâ in hilaritate et spe bona inspicere possemus.
41) uirtutem pomi persici,] Reb.: pomi persici virtutem,
42) uicinus succo uini,] Reb.: succo vini vicinus,
43) *Es sein grosse — dargegen sein.*] Reb.: magnae sunt vuae. In Persia maiora poma persica esse, quam in nostra regione, credo, nos enim paria admodum persica poma habemus,
44) *Adam vnnd E. — dargegen.*] Reb.: Adamus et Eua pulcherrima poma habuerunt, nos modo syluestria habemus poma,
45) omnes] Reb.: omnis
46) contraria] Reb.: contrariae
47) *die mit der E. — freundtlichste,*] Reb.: qui tanquam pulcherrima creatura cum Eua iocauerit ex sinu Euae absque timore comederit,
48) fuit] Reb.: fuerit
49) animalibus.] Reb.: animantibus,
50) fuit prae caeteris] Reb.: prae caeteris fuit
51) *dardurch solte — schöne sein.*] Reb.: per serpentem enim Sathan suam perficere deberet artem et fallaciam, ipse enim Diabolus semper delectatur pulchritudine et ornatu, et hae res quae hominem ad peccandum alliciant, pulchritudinem requirunt.

Digitized by Google

glatte tzunge, gutte nobel gulden vnnd thaler, schöne metze, susser wein, schöner sammet. [52]) Ita Sathan semper hominem solicitat [53]) ad peccandum mundissimis creaturis. *Ach das* QVARE in paradiso *ist ein greulicher* affectus. [54]) Non est quare interiectionis partis, sed potius impulsus et impetus, quasi Eua ad serpentem summo applausu diceret: [55]) *Ey meinstu wie?* [56]) Ita ut affectu [*fol. 497*^{b}] et pronuntiatione summam appetitionem indicauerit, [57]) *wie gram bin ich dem αὐχῆ.* [58]) *Es ist ein greulicher* affectus, *das αὐχῆ* [58]) *hat das vnnglück angerichtet,* [59]) ut Adam et Eua, qui habuerunt corpora formosissima [60]) sine concupiscentia, membraque clarissima deformata sint. Oculi eorum per multa miliaria exactissime conspexerunt, aures lenissime perceperunt, *itzundt haben vnnser Augen den star.* [61]) Ibi Adam bono consilio et arbitrio praesumpto accessit ad Euam [62]) sine pollutionibus, et libidinis ustione, ipsaque Eua [63]) facillime concepisset et peperisset sine dolore. Nunc [64]) omnia sunt deformata. Videte [65]) quaeso corpora puerorum, quae sunt puriora et synceriora, quae aliquo modo adhuc Adae ueterem formam referunt. *Augen, Ohren, alle glieder sindt schöner, der dreck stincket nicht so hartte von ihn als von den alten.* [66]) Ita ut in iuuentute omnia membra sint puriora et efficaciora. In hac miseria, nostra consolatio [*fol. 498*^{a}] est, restare aliam [67]) uitam. Maior pars hominum [68]) moritur, antequam rationem consequitur, [69]) plures moriuntur impatres et immatres, tanta

---

52) *sondern es geh. — sammet.*] Reb.: sed lingua leuis, optimi coronati thaleri, et merefrices, vina dulcia, et seriea vestimenta requiruntur.
53) hominem solicitat] Reb.: solicitat hominem
54) *Ach das* — affectus.] Reb.: Ach vocabulum hoc quare, foedissimus est, valde odi hoc verbum αὐχη, quia est horribilis affectus,
55) ad serpentem summo applausu diceret:] Reb.: summo applausu diceret ad serpentem,
56) *Ey meinstu wie?*] Reb.: Ey putasne? quomodo.
57) summam appet. indicauerit,] Reb.: Eua summam appetitionem indicauit,
58) *αὐχῆ* (*i. e.* superbia)] *sic scripsi;* Cod. *utroque loco*: ἀυχη ρ.β.ςτ.
59) *wie gram — angerichtet,*] Reb.: ἄυχη hoc verbum nihil boni effecit,
60) corpora formos.] Reb.: formosissima corpora
61) *itzundt — star.*] Reb.: oculi nostri modo sunt obcaecati.
62) accessit ad Euam] Reb.: accessisset suam Euam
63) Eua] *a* Reb. *h. l. abest.*
64) Nunc] Reb.: Nunc vero
65) Videte] Reb.: Considerate
66) synceriora, quae — — *von den alten.*] Reb.: synceriora senum, referentia aliquam formam Adae integri oculi, aures, omnia membra pulchriora sunt, purgatio ventris illorum non adeo male olet, sicut merda senum,
67) restare aliam] Reb.: aliam restare
68) pars hominum] Reb.: hominum pars
69) rat. consequitur,] Reb.: consequitur rationem,

Digitized by Google

est mortalitas, *darumb muss vnnser herrgott was grosses in sinnen haben* [70]) in tanta mutatione resurrectionis mortuorum, ubi credimus [71]) nouum coelum et nouam terram. *Es ist der vernunfft ein scheutzlicher artickel tzu gleuben,* [72]) sicut omnia opera Dei [73]) rationi sunt contraria.

Aristoteles de naturis animalium plane nihil potest dicere. [74]) Summa: Deus in creaturis, est incomprehensibilis, palpabilis [75]) tamen in suo uerbo, *wiewol ers nicht machet, wie wir wollen,* [76]) quia ipse non seruat nostram Geometriam. In facie hominis, *hat er das scheisshauss in die mitten gesetzt. ich hette nur ein auge gemacht an die stirne,* aurem unam [77]) in latus, et nasum in alterum latus. Sed Deus aliter fecit, qui potest ex puluere et stercore [*fol. 498*b] optima corpora [78]) componere, *vnnd setzt die schönsten klaresten augen in alle thir.* [79])

Vesperi D. Martinus [80]) uidit auiculam in arbore residentem, *) et pernoctaturam, dixit: Illa auis [81]) iam habuit suam coenam hic pernoctatura securissime, [82]) nihil sollicita de crastino, aut domicilio, [83]) sed ut Dauid inquit, in protectione Dei coeli commoratur, *er sitzet auff seinem tzweiglein tzufrieden, lest gott sorgen.* Ah si [84]) lapsus Adae non omnia corrupisset, quam egregia et diuina creatura fuisset homo, quanta cognitione et sapientia praeditus, extra omnem calamitatem, beatissime uixisset, et deinde sine omni gustu mortis transmutatus deposuisset corpus animale. Omnes [85]) creaturae fuissent ei iucundissimae, omnium rerum fuisset iucundissima uicissitudo, sicut adhuc in hac miserrima uita in multis creaturis depinxit resurrectionem mortuorum. [86])

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 183 sq. cap. 3. §. 18.

70) *darumb muss — haben*] Reb.: ideo Deus aliud efficere conatur,
71) credimus] Reb.: quaerimus
72) *Es ist — gleuben,*] Reb.: ratio hunc Articulum credere non potest,
73) opera Dei] Reb.: Dei opera
74) dicere.] Reb.: disserere de hac notitia.
75) palpabilis] Reb. *typ. err.:* pulpabilis
76) *wiewol ers — wollen.*] Reb.: etsi nostram voluntatem non implet,
77) *hat er das* — aurem unam] Reb.: cloacam in medium posuit, ego vnum tantum oculum in frontem posuissem, vnam aurem
78) corpora] *a* Reb. *abest.*
79) *vnnd setzt — thir.*] Reb.: et oculos pulcherrimos dedit animalibus.
80) D. Martinus] Reb.: D. Mart. Luth.
81) Illa auis] Reb.: Auis illa
82) hic pernoctatura securissime,] Reb.: securissime hic pernoctatura,
83) domicilio,] Reb.: domicilio proprio,
84) *er sitzet* — Ah si] Reb.: in ramo sedet cum tranquillitate et pace, et Deo curam commendat, si
85) Omnes] Reb.: et omnes
86) depinxit resurr. mort.] Reb.: mortuorum resurrectionem depinxit.

Digitized by Google

Doctor Martinus Luther sua uina *) gustabat, [*fol. 499a*] seruanda ad nuptias. *Man sol den gesten einen gutten trunck geben, dass sie frolich werden.* Nam [87]) ut scriptura dicit, Panis confirmat cor hominis, uinum uero laetificat. Deinde interrogabat Anglum, [88]) quomodo uellet inferre uinum in cellam, *nicht einschroten noch giessen.* Respondit: *man sol most einschroten, darnach wirdt wol wein daraus.* [89]) Est Magia [90]) physica et naturalis. Deinde interrogauit, quae essent latissimae aquae in quibuslibet regionibus. Respondit: Niues, pluuia et [91]) ros, *das wasser gehet vber das gantze landt,* [92]) sine terminis etiam in montibus. Altissimi [93]) montes perpetuis niuibus teguntur, quia sunt in media regione aeris, quae est inhabitabilis excepto Sathana, qui est κοσμοκράτωρ, [94]) ut Paulus eum appellat etc. [95])

D. M. Lutherus casu fregit [96]) uitrum lucidissimum **) cum uino dicens: *das ist dahinn.* [*fol. 499b*] Est uas fragile, et dixit magnam esse superstitionem in mundo, *dass die leutte lieber sehen, dass man wein dann das saltz verschutte, man kan nu aber noch also helffen, dass noch leidtlicher ist, wan man den wein verschuttet oder wegniempt, dann man ohne das geleben kan. wenn man aber brodt vnnd saltz verschuttet vnnd den leutten entziehet, da wils muhe vnd arbeit gewinnen, da begunnet man sauer tzu sehen, das viel allererst argk werden.* [96])

D. M. Lutherus [97]) habens rosam in manu, ***) miratus est eam, ut Dei insigne opificium, *wann das ein menseh vermöchte,*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 184. cap. 3. §. 19.
**) *Conf.* ibid. I. p. 185. cap. 3. §. 20.
***) *Conf.* ibid. I. p. 185. cap. 3. §. 21.

87) *Man sol den gesten* — Nam] Reb.: conuiuis optimus potus, quo possunt habere animum hilarem, proponi debet,
88) Anglum,] Reb.: D. Antonium Anglum,
89) uellet inferre uinum — *daraus.*] Reb.: in suo cellario per integrum annum vinum ad suum inferre velit, nec vinum immittere, vel infundere? Respon. Mustum est infundendum, quod in vinum mutatur.
90) Magia] Reb.: magna
91) et] *a* Reb. *abest.*
92) *das wasser — landt,*] Reb.: aqua enim totam mundat terram,
93) Altissimi] Reb.: immo altissimi
94) κοσμοκράτωρ,] *sic scripsi* (= Ephes. 6, 12.), Cod.: κοσμοκρατηρ, Reb.: κοσμοκρατής,
95) eum appellat etc.] Reb.: eum Ephess. quarto (*pro*: sexto) appellat.
96) D. M. Lutherus casu fregit] *sectio ab his verbis ordiens et verbis „allererst argk werden" terminata, quae in* Cod. fol. 499a lin. penult. — fol. 499b lin. 11. *legitur, ap.* Reb. *h. l. non invenitur.*
97) D. M. Lutherus] *hoc nomen a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

das er ein einige rosen machen könde, so solte man ihm ein keyserthumb schencken. [98]) Sed Dei innumerabilia [98a]) dona propter assiduitatem nihil aestimantur. Videmus, quod Deus dat liberos omnibus hominibus fructum uentris similem parentibus, *do sol ein pauer drei, vier* [*fol. 500a*] *söne haben ihm ehnlich, als weren sie ihm aus den augen geschnitten.* [99]) Haec omnia contemnuntur assiduitate. [100]) Non est paruum etiam apud gentiles filios nasci similes parentibus. [1]) Sicut Dido ad Aeneam dixit: [2]) si mihi paruulus Aeneas luderet in aula, qui te tantum ore referret. Et Graeci in suis maledictionibus hoc posuerunt, [3]) *dass einem seine kinder nicht solten ehnlich werden.* [4])

Im bergwerg [5]) *) Sathan multos deludit fascinationibus, [6]) eos dementans, quasi uideant magnam copiam aeris et argenti, cum tamen nihil sit. Nam si homines supra terram sub sole potest [7]) fascinare, ut rem aliquam aliter conspiciant, *so kan ers sonderlich im bergwerge thun,* [8]) ubi homines plerumque deluduntur. Non nego quidem in multis scaptesulis [9]) aes inueniri, estque singulare Dei donum, [10]) sed non omnibus datur. *Ich weiss, das ich kein glucke im bergwerge habe, alle andern mussen mein entgelten,* quia [11]) Sathan non fauet mihi hoc Dei donum, *dess bin ich auch wol tzufriedenn.* [12]) [*fol. 500b*] Ideo detrectauit [13]) donum Ele-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 30. cap. 24. §. 24.

98) miratus est — *schencken.*] Reb.: eam vt insigne Dei opificium mirabatur, dicens: si vnicus tantum homo tantae esset potentiae, vt vnicam tantum conficeret rosam, laude non exigna dignus esset.

98a) innumerabilia] Reb.: immunerabilia

99) nihil aestimantur. — — *geschnitten.*] Reb.: vili penduntur, videmus enim quomodo Deus parentibus det liberos ventris fructum, illis similem, ibi rusticus tres vel quatuor filios sibi similes, quasi suis ex oculis cecidissent, habere debet.

100) contemnuntur assiduitate,] Reb.: assiduitate contemnuntur,

1) similes parentibus.] Reb.: parentibus similes.

2) Sicut Dido ad Aeneam dixit:] *sic* Reb.; *in* Cod. *desunt.*

3) hoc posuerunt,] Reb.: apposuerunt,

4) *dass einem — werden.*] Reb.: filios imaginem parentum non gerere.

5) *Im bergwerg*] Reb.: Item in argentifodinis

6) deludit fascin.] Reb.: fascinationibus deludit

7) potest] Reb.: Diabolus potest

8) aliter consp. — *thun,*] Reb.: alio modo possint conspicere, multo melius sine vllo labore et difficultate, facere haec potest in Argentifodinis,

9) scaptesulis] *sic scripsi;* Cod.: scaptensilis, Reb.: Scaptensulis

10) estque singulare D. donum,] Reb.: quia singulare Dei donum est,

11) *Ich weiss, das* — quia] Reb.: scio fortunam mihi non fauere in rebus metallicis et caeteros omnes damnum oportet pati propter me,

12) *dess bin ich — tzufriedenn.*] Reb.: et ego propterea non irascor.

13) detrectauit] Reb.: detrectauit D. Mart. Luth.

Digitized by Google

ctoris Saxoniae, *der ihm tzwene kuxe* [14]) *wol lassen tzuschreiben,* [15]) gratias agens Principi contentus suo stipendio, dicens: *Ich bin des bapsts laus, den tzwacke ich, der ernehret mich, vnnd von seinem gutte nehre ich mich.* [16])

Nota. *Ut lector facilius intelligat, quantopere ordo sectionum, quae in* Cod. fol. 490b lin. 9. — fol. 500b lin. 6. *leguntur, a* Rebenstockii Editione *differat, hoc quoque loco addo earum conspectum ex ordine* Rebenstockianae Editionis *dispositum:*

Reb. II. fol. 146a lin. penult. — fol. 146b lin. 28 med. = Cod. fol. 493a lin. 7. — fol. 493b lin. 8. (*vide* p. 60. notam 82.

— — fol. 146b lin. 28 med. — fol. 147a lin. 6. = Cod. fol. 491a lin. 3 — 10. (*v.* p. 56. notam 45.)

— — fol. 147a lin. 7 — 23 med. = Cod. fol. 491b lin. 12. — fol. 492a lin. 7. (*v.* p. 58. not. 54.)

— — fol. 147a lin. 23 med. — fol. 147b lin. 2. = Cod. fol. 492b lin. 6 — 12. (*v.* p. 59. not. 71.)

— — fol. 147b lin. 3 — 14 init. = Cod. fol. 491b lin. 1 med. — 11. (*v.* p. 57. not. 53.)

— — fol. 147b lin. 14 — 25. = Cod. fol. 491a lin. 11. — fol. 491b lin. 1 med. (*v.* p. 56. not. 46.)

— — fol. 147b lin. 26. — fol. 148a lin. 12. = Cod. fol. 492a lin. 8. — fol. 492b lin. 5. (*v.* p. 58. not. 66.)

— — fol. 148a lin. 13 — 27. = Cod. fol. 492b lin. 13 — fol. 493a lin. 6.

— — fol. 148a lin. 28. — fol. 148b lin. 12. med. = Cod. fol. 496a lin. 5 — 20 (ult.) (*v.* p. 61. not. 89. *et* p. 64. not. 28.)

— — fol. 148b lin. 12 med. — fol. 149a lin. 15 med. = Cod. fol. 493b lin. 9. — fol. 494b lin. 2.

— — fol. 149a lin. 15 med. — fol. 149b lin. 1 med. = Cod. fol. 495a lin. 10. — fol. 495b lin. 4.

— — fol. 149b lin. 1 med. — 15 med. = Cod. fol. 490b lin. 10. — fol. 491a lin. 2. (*v.* p. 55. not. 34. *et* p. 63. not. 16.)

— — fol. 149b lin. 15 med. — fol. 150a lin. 4. = Cod. fol. 495b lin. 5. — fol. 496a lin. 4.

— — fol. 150a lin. 5. — fol. 151b lin. 14. = Cod. fol. 496b lin. 1. — fol. 498b lin. penult.

— — fol. 151b lin. 15. — fol. 152a lin. 1 med. = Cod. fol. 499b lin. 12. — fol. 500a lin. 8.

— — 152a lin. 1 med. — 19 med. = Cod. fol. 498b lin. ult. — fol. 499a lin. antepenult.

— — 152a lin. 19 med. — fol. 152b lin. 11. = Cod. fol. 500a lin. 9. — fol. 500b lin. 9.

---

14) *kuxe*] *sic scripsi;* Cod.: *kukess*

15) Saxoniae, *der — tzuschreiben,*] Reb.: qui illi duas partes ascribi mandauerat, inde metallorum materia,

16) *Ich bin — ich mich.*] Reb.: Ego enim de bonis et facultatibus Papae viuo et ipse me alere cogitur.

Digitized by Google

DE THRACIO. LAPIDE. [17]

Thracius lapis nascitur [18] in ponto, fluuio Scythiae, [19] ardet in aqua, et perfusus [20] oleo extinguitur. Haec imago non est frustra posita, sed haud dubie pingit mores Hypocritarum, qui ardent incredibili studio cumulandi bona opera, exercitiaque ceremoniarum conspersa aqua, [21] id est, traditionibus humanis. Econtra uero perfusi oleo, [22] id est, audita praedicatione Euangelij, fiunt, [23] segniores, et putant in Euangelio impunitatem scelerum [24] concedi. Vide Nicandrum et Dioscoridem de isto lapide etc. [25]

AMIANTHOS uenit ab *α* et *μίθω*, polluo, immaculatus. Dioscorides [26] lib. 5. cap. 93. [*fol. 501*[a]] in fine insignem historiam recitat de Amiantho et Aethite. Amianthus nascitur [27] in Cypro, cumque sit ea mollitudine, ut possit ex eo aliquid [28] texi, conficiuntur ex eo tela, quae in ignem coniecta ardent, nec quidquam detrimenti capiunt ex inflammatione, [29] sed fiunt pulchriora. Hic lapis est imago Ecclesiae, quae uere est Amianthus, in hac quidem uita, imputatione, postea uero in uniuersali resuscitatione accepta nouitate integra perfecte erit Amianthus. Nec calamitatum quidquam detrahit [30] integritati Ecclesiae, sed eo maius [31] habet decus, quod est uera agnitio Dei, inuocatio. [32] Deinde addit aliam narrationem. [33] Aethites, inquit, inde nomen habet, quod in nidis aquilarum inueniatur, et hanc uim habet, [34] ut alligatus [35] sinistro brachio grauidae, foetum contineat,

---

17) De Thracio lapide.] Reb.: Lapides preciosi.
18) nascitur] *a* Reb. *abest.*
19) Scythiae] *sic* Reb.; Cod.: Schitiae
20) perfusus] Reb.: profusus
21) bona opera exercitiaque ceremoniarum conspersa aqua,] Reb.: opera bona, et exercitio ceremoniarum (aqua conspersa)
22) perfusi oleo,] Reb.: oleo profusi,
23) fiunt] Reb.: sunt
24) impunitatem scelerum] Reb. *male*: impuritatem sceleri
25) Vide — lapide etc.] Reb.: De hoc lapide Dioscorides et Nicander scribunt.
26) polluo, immaculatus. Dioscorides] Reb.: id est, polluo, de quo discorides
27) Amianthus nascitur] Reb.: Nascitur enim Amianthus
28) ex eo aliquid] Reb.: aliquid ex eo
29) detrimenti capiunt ex infl.] Reb.: ex inflammatione detrimenti capiunt,
30) calamitatum quidquam detrahit] Reb.: calamitates quidquam detrahunt
31) maius] Reb.: magis
32) inuocatio.] Reb.: inuocatio, etc.
33) narrationem.] Reb.: rationem,
34) inueniatur, et hanc uim habet,] Reb.: reperiatur, et vim habeat,
35) alligatus] Reb. allegatus

Digitized by Google

ne fiat ἔκτρωμα, id est, abortus et in ipso partu adiuuat editionem, et lenit dolores parturientium. Addit etiam, quod fures [*fol. 501*b] adhibito hoc lapide possint deprehendi.

CASSIA est similis Cynamomo, habens uim purgantem oculos et medentem morsibus [36]) uiperarum. Est Cassia [37]) imago Euangelij, quod lucem restituit pulsa caligine, estque [38]) remedium uniuersale opponendum omnibus morsibus uiperarum, id est, Diabolorum et organorum eius.

ALOE quinque facultates [39]) habet praecipuas, quas Galenus recenset in libello, cui titulus est, quod animi mores respondeant temperamentis corporum. Prima est καθαρκτικὴ, [40]) id est, purgans. Secunda τονωτικὴ, [41]) id est, uirtus intensiua, armans uim uentriculi, ne laedatur a reliquis medicamentis. Tertia μωλυτικὴ, [42]) id est, glutinans uulnera, quae sint [43]) in carne. Quarta κατουλωτικὴ, [44]) id est, inducens ulceribus cicatricem. Quinta ξηραντικὴ, [45]) id est, desiccans oculorum superfluitates.

MYRRHA autem praecipuas tres habet [*fol. 502*a] facultates. Prima abstergit sine exasperatione, secunda sine corrosione, tertia siccat sine astrictione. Hae facultates omnes, quae tribuuntur Aloae et Myrrhae, depingunt utilitates calamitatum Ecclesiae. Nam aerumnae purgant Ecclesiam, id est, securitatem et alia mala, quae paene sunt infinita, tollunt deinde ea. Et quanquam coquunt et siccant Ecclesiam, tamen Deus ita mitigat eorum acerbitatem, ne penitus arrodant et exasperent.

---

36) morsibus] Reb.: morsui
37) Est Cassia] Reb.: Estque
38) estque] Reb.: et est
39) Aloe quinque facultates] ***Sectio ab his verbis ordiens, et subsequens:*** Myrrha autem — — ne penitus arrodant et exasperent, ***quae in*** Cod. fol. 501b lin. 10. — fol. 502a lin. 11. ***leguntur, ap.*** Reb. ***h. l. non inveniuntur.***
40) καθαρκτικὴ] Cod. ***male:*** καχαρκτικὴ
41) τονωτικὴ] Cod.: τονοποκὴ
42) μωλυτικὴ] Cod.: μολλητικὴ
43) sint] ***sic scripsi;*** Cod.: sit
44) κατουλωτικὴ] Cod.: κητολοπικὴ
45) ξηραντικὴ] Cod.: ξυραντικὴ

Digitized by Google

FOETVS SEDENS IN ALVO MATERNA IMAGO ECCLESIAE. [46])

Quemadmodum [47]) foetus molli panniculo circumdatus est, quem Graeci *χόριον* uocant, nec plus cibi desiderat, quam quantum eius cotyledones [48]) adferunt. Denique non rumpit *χόριον*, antequam maturitatem assecutus in hanc lucem editur. [49]) Sic Ecclesia uerbo inclusa et alligata est, neque aliam doctrinam de uoluntate Dei requirit, [50]) sed in uoce diuina acquiescit, donec luce et aspectu [51]) [*fol. 502b*] Dei coram fruetur et de arcanis rebus concionantem audiet. Quod si qui ea leuitate et iactatione sunt, ut *χόριον* intempestiuo motu rumpant, ut Anabaptistae et alij contemnentes ministerium et nouos e coelo flatus expectantes, hos [52]) certum est fieri *ἐκτρώματα*, [53]) id est, massas immaturas abortu [54]) editas. Discat igitur Ecclesia in hanc imaginem intuens se [55]) ad uerbum diuinitus traditum alligatum esse nec latum unguem ab eo discedendum esse.

POLNER [56]) D. M. Lutheri sororis filius cum scripsisset ad Doctorem mirum quam ridicule et inepte, Doctor ridens dixit, eum operam dare et niti quidem obnixe in studijs et scriptis, sed nihil efficere posse propter caput debile. In summa, *sein vater ist vol gewest wie ein saw, do er den Polner gemacht hat. Es ist ein schendtlich dingk. volle leutte*

---

46) Foetus sedens — Ecclesiae.] Reb.: Foetus in alueo materno sedens imago est Ecclesiae. — ***Sectio ab his verbis incipiens, et subsequens***: Polner — — *wer kan darwider* etc. *quae in* Cod. fol. 502a lin. 12. — fol. 503a lin. 3. *leguntur, ap.* Reb. *paulo inferius* fol. 154b lin. 4. — fol. 155a lin. 8. *reperiuntur.*

47) Quemadmodum] Reb.: Quemadmodum enim

48) cotyledones] Cod.: cotylidones, Reb.: Cottidones

49) editur.] Reb.: aedatur.

50) requirit,] Reb.: inquirit,

51) aspectu] *sic* Reb.; Cod.: aspectus

52) hos] Reb.: hoc

53) *ἐκτρώματα*] Reb. *falso: ἐκτρώμητα*

54) abortu] Reb. *male*: ab orsu

55) se] Reb.: sed

56) Polner — — *wer kan darwider* etc.] *haec sectio ap.* Reb. *sic legitur:* Ioannes Vulner Doct. Mart. Luth. sororis filius, studiosus cum ad patruum scripsisset inepta et ridicula. Respondit Mart. Luth. subridens. Miserum dare operam, et frustra in studijs laborare, nihil enim effecturum propter capitis debilitatem. In summa: pater illius fuit vino inebriatus, cum eum generaret. Generare ebriosos est res perniciosa, homines igitur ebriosi dormire, et nullam consuetudinem cum mulieribus habere debent, sicut Plato scribit: Non ducere debere vxores, nisi abstemios, cum sunt ebrij, volunt rem habere cum vxoribus, postea infantuli poenam luere coguntur.

Digitized by Google

sollen schlaffen vnnd die frauen vnuerworren lassen, wie auch Plato schreibet, Non [*fol. 503a*] ducere debere uxores nisi abstemios, *wann sie vol sein, wollen sie* etc. *darnach mussens die kinder auff sich nemen, wer kan darwider* etc. [56])

FORMATIO FOETVS ET PARTVS.[57])

Aristoteles summa obseruatione gloriatur, quod omnes homines nascuntur [58]) minoribus pedibus, respectu reliqui corporis, alia animantia [59]) omnia maioribus pedibus nasci, et in utero caput esse grandius toto corpore. D. Caspar Lindeman [60]) dixit se in anatomia uidisse foetum duorum articulorum, digiti unius magnitudine, omnibus membris perfectum. Partus mulieris est difficillimus, quia partus cogitur exire per ossa, *dan die schossbeine mussen sich mit gewalt von einander dringen, dan wie sie sonst stehen, konde kaum ein apfel erdurch komen.* [61]) Est magnum et immensum miraculum Dei. [62])

Quis unquam hoc consilium Deo dedisset de coniunctione masculi et foemellae, *da giebet er dem manne ein weib. die hat* [*fol. 503b*] *tzwene tzietzen auff der brust, vnnd ein löchlein tzwischen den beinen.* Ibi [63]) unica guttula seminis uirilis est origo corporis humani tam proceri, ex illa [64]) guttula fit caro, sanguis, ossa, nerui, cutis. Sicut Hiob cap. 10. inquit: Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? [65]) *Also machets gott in allen seinen wercken so nerrisch. wan ich ihm hette sollen rathen, so het er* humanam generationem *bei dem erdekloss lassen bleiben, vnd die sonne wie ein lampen mitten*

---

57) Formatio foetus et partus.] Reb.: Generationis et formationis foetus consideratio. — *Sectio sic inscripta, et subsequens, quae in* Cod. fol. 503a lin. 4. — fol. 503b lin. 13. *priorem subsequuntur, ap.* Reb. fol. 153a lin. 25. — fol. 153b lin. 25. *illi praecedunt.*

58) nascuntur] Reb.: nascantur

59) respectu — animantia] Reb.: respectiue ad corpus, alia animantia

60) D. Caspar Lindeman] *sic* Reb.; Cod.: D. Caspar

61) Partus mulieris — *erdurch komen.*] Reb.: Deinde dicebat de difficilimo partu mulierum, qui per ossa cogit exire foetum, claustra enim mulierum aperiantur magna cum vi, vbi alias ne pomum quidem per haec pertransire posset claustra.

62) miraculum Dei.] Reb.: Dei miraculum.

63) *da giebet er* — Ibi] Reb.: vbi singulis membra genitalia et nutritiua dedit, et

64) seminis uirilis est origo c. h. t. proceri, ex illa] Reb.: seminis corporis humani tam proceri origo nascitur, ex qua

65) coagulasti?] Reb.: coagulasti, etc.

Digitized by Google

auff den erdtboden lassen setzen, dass altzeit mer tag gewest. [66])

Anno 38. 1 Decembris [67]) *) ex Norimberga scribebatur, mulierem uno partu quadrimellos peperisse, duos filios et duas filias, et omnes uiuos mansisse. Respondit: Opus diuinum est parere, [68]) multo magis hoc est periculosum. *Aber die Mondkinder,* [69]) illae massae, *die thun den weibern grossen schaden.* [70]) Nam alij foetus *helffen sich selber tragen,* [71]) sed illae massae sunt iniquissimum [72]) onus matricis. [72a])

[*fol. 504a*] Generatio [73]) optime instituta est **) in omnibus creaturis in masculo et foemina. Nam nemo potest considerare [74]) opus generationis, quomodo foetus egreditur in partu, [75]) et in dimidio die [76]) ita crescit, *strecket sich, dass mans mercket, vnnd wan man ein hunlein, die stund aus der schalen gekrochen, wider in die schale bringen wolde, so were es vnmuglich.* [77]) Item omnes in coniugio discimus, [78]) gignere

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. l. p. 186. cap. 3. §. 24.

**) *Conf.* ibid. l. p. 187. cap. 3. §. 25.

66) *Also machets — tag gewest.*] Reb.: Verum Deus omnibus cum suis operibus adeo ridiculose agere solet, ego si illius fuissem consiliarius, consilium illi dedissem hoc, vt humanam generationem terrae massam manere, et solem in medio terrae instar lampadis stare concessisset, vnde semper diem et lucem habuissemus.

67) Anno 38. 1 Dec.] *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 503b lin. 14 — 22. *exstat, ap.* Reb. *paulo inferius* fol. 154a lin. 18 — 26. *legitur.*

68) Respondit — parere,] Reb.: Respondit Mart. Luth. Parere opus est diuinum,

69) *Aber die Mondkinder* (Cod.: *Mohnkinder*)] Reb.: verum apertiui foetus

70) *die thun — schaden.*] Reb.: matres maxime perturbant,

71) *helffen sich selber tr.*] Reb.: seipsos portare iuuant,

72) iniquissimum] Reb.: indignissimum

72a) onus matricis.] *his verbis finitur haec sectio. Apud* Reb. fol. 154a lin. antepenult. — fol. 154b lin. 3. *eam proxime sequitur haecce, quae in* Cod. *h. l. non invenitur:*

Anno 38. quaedam peperit die Blasij, cuius nuptiae fuissent die lunae post diem Viti, partus sex mensium et vnius diei, marito reprobante infantem. Sententia requisita est a Scabinis Magdeburgensibus, qui pronuntiarunt legitimum esse haeredem.

73) Generatio] *Sectio ab hac voce incipiens, quae in* Cod. fol. 504a lin. 1. — fol. 504b lin. 4. *legitur, ap.* Reb. fol. 153b lin. 26. — fol. 154a lin. 17. *priori proxime praecedit.*

74) potest considerare] *sic scripsi;* Cod.: potest considere, Reb.: considerare potest

75) in partu,] Reb.: in partum,

76) die] Reb.: diei

77) *strecket sich — vnmuglich.*] Reb.: vt generationis vis facile sentiri possit, et si pullus ex ouo ereptus, quam primum includeretur, impossibile esset, absque periculo pulli haec fieri.

78) discimus] Reb.: experimur

Digitized by Google

non esse in potestate et arbitrio nostro. Nulli enim parentes possunt praeuidere, [79]) an sint foecundi, item an sint habituri filiolum uel filiolam. [80]) Haec omnia fiunt sine nostra prouidentia, *mein vater vnnd mutter haben nicht gedacht, das sie einen D. M. Luther solten haben oder bringen.* [81]) Est solius Dei creatio, quam nunc non possumus perspicere. Credo, *das wir in dem tzukunfftigen leben nichtes. werden tzu thun haben*, [82]) quam considerare et admirari creatorem et creaturas, [*fol. 504b*] Philosophi non amplius possunt iudicare, quam generationem esse conseruationem speciei et indiuidui, *Mose aber fehret tzu vnnd saget* [83]) causam efficientem formalem etc. [84])

Nota. *Hoc quoque loco addo tabulam, ex qua lector facilius cognoscat varietatem ordinis, quo singulae sectiones in* Cod. *et ap.* Reb. *dispositae sunt*:

Reb. II. fol. 153a lin. 25. — fol. 153b lin. 25. = Cod. fol. 503a lin. 4. — fol. 503b lin. 13. (*vide* p. 74. *notam* 57.)
— — fol. 153b lin. 26. — fol. 154a lin. 17. = Cod. fol. 504a lin. 1. — fol. 504b lin. 4. (*v.* p. 75. *not.* 73.)
— — fol. 154a lin. 18 — 26. = Cod. fol. 503b lin. 14 — 22 (ult.) (*v.* p. 75. *not.* 67.)
— — fol. 154a lin. 27. (antepenult.) — fol. 154b lin. 3. *in* Cod *non leguntur* (*v.* p. 75. *not.* 72a)
— — fol. 154b lin. 4. — fol. 155a lin. 8. = Cod. fol. 502a lin. 12. — fol. 503a lin. 3. (*v.* p. 73. *not.* 46.)

COELVM. STELLAE. [85])

Cometa*) etiam est stella planetaris et uagans, *aber er ist ein hurenkindt vntter den planeten, ist ein stoltzer stern, niempt den gantzen hiemel ein, thut wie wenn* [86]) *er alleine da wer.* Habet ingenium haereticorum, qui etiam sibi solis esse uidentur, et prae alijs superbiunt.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 187. cap. 3. §. 26.

79) possunt praeuidere,] Reb.: praeuidere possunt
80) item an sint — filiolam.] Reb.: an filiolam, aut filiolum habituri,
81) *mein vater — bringen.*] Reb.: parentes mei nequaquam cogitarunt me in Doctorem promoueri.
82) *das wir — haben,*] Reb.: quod nobis in vita futura nihil aliud agendum sit,
83) *Mose — saget*] Reb.: Moses autem apponit et dicit,
84) formalem etc.] Reb. et formalem.
85) Coelum. Stellae.] *Caput sic inscriptum et* 13 *subsequentia, quae in* Cod. fol. 504b lin. 5. — fol. 559b lin. antepenult. *exhibentur, ap.* Reb. *h. l. non reperiuntur.*
86) *wenn*] *hanc vocem ipse addidi; in* Cod. *deest.*

Digitized by Google

Solis calor per fenestram incendit tunicam *Hans Döltzig*, quia uirtus unita est fortior etc.

D. M. Lutherus dicebat, *) se obseruasse per duos dies solem orientem cum exultatione iuxta psalmum: Exultauit ut gygas etc. et declinantem uersus aquilonem. *Es ist ein schön wergk gewest, das wir dennoch nicht können ansehen, noch mit den augen drinnen hafften,* sed cogimur obuertere tergum. *Ach* [*fol. 505*[a]] *lieber herrgott,* si mansissemus in paradiso, intentis oculis solem intueri potuissemus. *Aber durch den* lapsum Adae *ist alles geschwecht.* [87]) Lapsus Adae est horrendissimus, quem mundus non considerat. Vides quotidie homines mori et omnes calamitates uenire, tamen contemnimus. Ita assiduitate uilescit ira Dei in nobis. Si mansissemus in paradiso, non opus fuisset misericordia et remissione peccatorum, sed tantum bonitatem Dei ineffabilem uidissimus et laudassemus.

Nulla ratio**) potest naturalia et opera diuinae creationis perspicere. Quis hominum hoc consilium Deo dedisset in creatione mundi, quod tantum lumen solis tam celerrimo cursu fabricare debuisset, qui singulis horis suo cursu multa centena miliaria conficit in magno diametro circuli. Considerate [88]) terrae amplitudinem, quanta intercapedo sit inter [*fol. 505*[b]] Iudaeam et Hispaniam, attamen sol raptu suo et improprio cursu extremum circuli ambitum peragrat ineffabili uelocitate. Et dedit similitudinem de rota in curru, cuius axis lente mouetur, circumferentia autem celerrime.

Sol diuerse operatur uno motu in diuersis obiectis. Resoluit omne calidum, frigidum uero constringit. Ita uinum est frigidum qualitate, calidum uero uirtute. Nam duplex est causa. Vera est necessaria, quam Aristoteles appellat αἴτιον. [89]) Altera causa est sine qua non, quae non est necessaria ad negotium.

Cometa non est stella, sed uapor accensus a sole non longe ultra signum a sole distans aut praecedens aut sequens. Cursus illius a proximo sidere regitur.

QVAESTIO. Lux fuit, ***) antequam sol esset. Ergo sol non est autor lucis. Respondit D. Martinus: Fuit ante crea-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 187 sq. cap. 3. §. 27.
**) *Conf.* ibid. I. p. 188. cap. 3. §. 28.
***) *Conf.* ibid. I. p. 188 sq. cap. 3. §. 29.

87) *geschwecht.*] *sic scripsi;* Cod.: *geschmecht.*
88) Considerate] *sic scripsi;* Cod.: Consideratae
89) αἴτιον.] *sic scripsi;* Cod.: αἴτεον.

Digitized by Google

tionem lux solis, sed dispersa et Deus congregans illam lucem fecit [*fol. 506*a] unum luminare, scilicet solem.

DE CONCILIO.

Anno 33. 21. Martij*) aderat Legatus Caesaris in domo D. M. Lutheri, cupiens Lutherum uidere, qui et multa habebat mandata Domini sui ad omnes Germaniae proceres, sed non uidit Lutherum. Interrogatus autem a Magistro Haussman, ubi iam ageret Caesar, respondit: in Mantua, ubi diu conuersatus cum papa egisset de Concilio habendo, sed papa diu sese excusasset. Res ibi nonnihil dilata est. Tandem Caesar cum sedulo instetisset de certo decreto a papa faciendo, papa clam relicto ibi Caesare. Ideo Lutherus dixit: Papa est iniquissimus. Ego semper speraui concilij decreta, non ut nostra doctrina confirmaretur, quae ab alio confirmata semper fuit, sed ut in externis aliqua concordia et reformatio fieret. *Es wirdt nichtes draus.* Nemo igitur tam stultus sit [*fol. 506*b] qui homines consoletur futuro concilio. Verbum Dei debet esse nostrae fidei fundamentum. Praeterea concilium est incertum, *wie viel hundert tausent menschen sterben noch indess,* antequam fiet. Ideo homines ad uerbum Dei et eius uoluntatem, non ad Concilij autoritatem ducendi sunt etc.

CONSILIVM MAGISTRI PHILIPPI MELANTHONIS DE MANDATO CONCILIO CONGREGANDO PER LEGATOS ROMANOS INDICTO PRINCIPI ELECTORI. 90)**)

So viel als 91) *ichs verstehe, halte ichs darfur, das sichs nicht anders getziemen oder leiden wiel, denn das man sich erpiette tzu compariren* cum asseueratione, 92) *vnnd doch protestire, das man sich nicht itzunder darein* 93) *verpflichte, wie im andern Artickel gesucht wirdt. Dann solten wir das*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 316 sq. cap. 54. §. 1. sect. 1. 2.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 343 sq. cap. 54. §. 31.
90) Consilium M. Phil. Mel. — Electori.] *hoc consilium* Mel. *medio Iunio a.* 1533. *scriptum legitur quoque in* Corp. Reformat. Vol. II. p. 655 sq., *quocum* Codicis *verba h. l. contuli.*
91) *als*] *a* Corp. Ref. *l. l. abest.*
92) c. asseueratione] Corp. Ref.: c. asseueratione etc.
93) *nicht itzunder darein*] Corp. Ref.: *jetzund darein nicht*

Digitized by Google

Concilium *abschlagen, so musten wir doch in der far sein, da wir sonst inne sein, vnnd werden andere nation noch mer wider vns verbittert,* [94]) *als* [*fol. 507*[a]] *die wir scheuen das* Concilium. [95]) Item *hindern das gutte, das andere* nationes *dardurch hoffenn. Dan alle* nationes *stehen* [96]) *itzundt auff diesen teil.* Item *so der bapst sein vorteil mercken wirdt, macht* [97]) *er doch ein* Concilium *vnnd citirt vnns. den so were es dieser lehre viel vnruhmlicher, wann wir dan die Cognition scheuen wurden, vnnd so man dan compariren muste, ists besser, man erbitte sich itzunder dartzu, vnnd so ihr* [98]) *tzum* Concilio *kommet, kan man einen leidtlichen process vnnd verhör erlangen, wie es* [99]) *tzugesaget ist, dass es* liberum *sein sol, so ists gut, kan man das nicht erlangen, so hat es bessere entschuldigung. Man mag auch vrsach antzeigen, warumb man sich weger tzuueerpflichten. Dan der bapst saget, er wolle ein* Concilium *halten nach gewonheit der kirchen bis anher gehalten. Nu ist die gewonheit, so itzt gehalten wirdt, viel anders dann wie es in den alten* Concilijs [*fol. 507*[b]] *gehalten ist. Dann in den alten* Concilijs *hat man mussen aus gottes wordt richten, wie tzu sehen ist* Actor. 15. *vnnd sonst in* Actis *der folgenden löblichen Concilien. Aber hernach vntter dem bapstumb haben sie viel ein andere weis gehalten, richten nach ihren eigenen* constitutionibus *vnnd eigner gewalt, wie oeffendtlich* [100]) *ist. Nu weiss man, das wir* constitutiones, [1]) *so wider gottes wordt sint, anfechten. darumb kan diese sache nicht aus den* Constitutionibus *geurteilt werden, dieweil die gegenteil ruhmet* [2]) *ihre lehre vnd* Constitutiones *sindt* [3]) *recht vnnd gegrundet in gottes wordt.* Item *diese* exercitatio [4]) *der verpflichtung ist neue vnnd wirdt hie gebraucht alleine tzu* [5]) *verhinderung des* Concilij, *tzuuerursachen, dass sie das* Concilium *wegern. Zu letzt halt ich, soltte gut sein, das man kai. Mai. mit fleiss vermanet, dass sie*

---

94) *verbittert,*] Corp. Ref.: *erbittert,*
95) *scheuen, das* Conc.] Corp. Ref.: *das* Concilium *scheuen,*
96) *stehen*] Corp. Ref.: *sehen*
97) *macht*] Corp. Ref.: *so macht*
98) *so ihr*] Corp. Ref.: *so es*
99) *es*] *a* Corp. Ref. *abest.*
100) *oeffendtlich*] Corp. Ref. *in textu: offenbarlich*
1) constitutiones] Corp. Ref.: *die* Constitutiones
2) *dieweil die gegenteil ruhmet*] Corp. Ref. *n textu: sondern muss aus Gottes Wort geurtheilt werden, dieweil der Gegentheil rühmen,*
3) *sindt*] Corp. Ref.: *seyen*
4) exercitatio] Corp. Ref. *in textu:* exactio
5) *tzu*] *a* Corp. Ref. *aptius abest.*

Digitized by Google

wolde [6]) *bedencken, wie im reiche bewogen* [*fol. 508*[a]] *wer ein frei* Concilium *tzu halten, das auch die hohe nodtder gantzen Christenheit erfordert,* [7]) *darumb seine maiestat die sache dahin erbeitten* [8]) *wolde, das die hendel ordentlich vnnd nach nodtturfft verhöret wurden, so er anders etwas* [9]) *guttes tzu schaffen gedenckt.*

RESPONSVM DVCIS SAXONIAE ELECTORIS AD LEGATOS. [10])

Cum nuper nobiscum essetis in oppido nostro Wittenberga, [11]) postquam nobis deliberata quaedam Romani pontificis Clementis, et inuictissimi Imperatoris Caroli Quinti, Caesaris Augusti, Domini nostri clementissimi [12]) de Concilio exposuistis, et nuntius pontificis [13]) exhibuit nobis quosdam articulos de Concilio scriptos, respondimus uobis nos collocuturos esse hac de re cum Principibus, [14]) Comitibus ac ciuitatibus nobiscum sentientibus de religione, ut idem uobis communiter respondere possimus, [15]) quia breui una conuenturi [*fol. 508*[b]] essemus, feria 4. post Diem S. Ioannis Baptistae, in oppido Schmalkalden, [16]) et ostendimus nos aut per nuntios aut

---

6) *wolde*] Corp. Ref.: *wolle*
7) *erfordert,*] Corp. Ref.: *fordert,*
8) *erbeitten*] Corp. Ref.: *bearbeiten*
9) *etwas*] Corp. Ref.: *viel*
10) Responsum Ducis Sax. El. ad Leg.] *hoc responsum, pluribus tamen locis ab hocce latino diversum, latine legitur in* Melanthonis Operibus Wittebergae ap. Craton. editis P. IV. p. 766 — 771. *sic inscriptum:* Responsum eiusdem Electoris Saxoniae et coniunctorum Principum, Comitum, Ciuitatum, datum Caesareae Maiestatis Oratori et Romani Pontificis Nuncio, *quod in linguam vernaculam translatum reperitur in* Walchii Edilione Operum Lutheri Vol. XVI. p. 2281 — 2291. *cum hac inscriptione: Der protestirenden Stände gemeinschaftliche endliche Antwort an die Käys. vnd Päbstl. Geschickten auf derselben Werbung, zu Schmalkalden ihnen schriftlich zugestellet,* d. vltimo Iunii 1533.
11) Cum nuper — Wittenberga] Mel. Opp. *l. l.:* Salutem plurimam et officia nostra Magnifice et Reuerende in Domino, amice singularis, et Domini obseruandi. Cum nuper nobiscum die secundo Iunij essetis in oppido nostro Vuimaria in Turingia,
12) Romani pontificis Clementis (*scil.* Clem. VII.) et — nostri clementissimi] Mel. Opp. *l. l.:* inuictissimi Imperatoris Caroli Quinti Caesaris Augusti, Domini nostri Clementissimi, et Romani Pontificis Clementis
13) pontificis] Mel. Opp.: Pontificius
14) hac de re cum Princ.] Mel. Opp.: de hac re cum alijs Principibus
15) uobis comm. resp. possimus,] Mel. Opp.: communiter uobis resp. possemus,
16) Schmalkalden] *sic scripsi,* Cod. *calami err.*: Schmalkollen, Mel. Opp.: Smalcaldia

Digitized by Google

per literas responsum nostrum uobis significaturos esse. Itaque postquam uestros articulos et enarrationem [17]) uestram exposuimus his qui nobiscum coniuncti sunt, conuenimus inter nos de responso in hanc sententiam, omnes, id quod testabuntur scriptiones nominum nostrorum et sigilla tum nostra tum nuntiorum, [18]) ac significamus uobis, Primum nos cum debita reuerentia gratias agere Inuictissimo Imperatori Carolo, Caesari Augusto, Domino nostro clementissimo, quod, quemadmodum non dubitamus, summa pietate et [19]) studio erga religionem Christianam, cum Romano pontifice [20]) de concilio egerit ad illustrandum gloriam Christi et ad constituendam [21]) concordiam et salutem Ecclesiae. Neque enim dubitamus, quin hoc ex animo perficere optimus Imperator cupiat. Orabimus etiam Deum, ut adiuuet hanc ipsius uoluntatem, ne curam perficiendae rei [22]) maximae atque utilissimae uniuerso generi humano abijciat, sed ut urgeat propositum, efficiatque rite haberi concilium, ut [*fol. 509*[a]] Euangelij gloria inclarescat, abolitis impijs opinionibus et impijs cultibus, et sanentur ambigentes conscientiae, et uera pietas aliaeque uirtutes dignae Christianis efflorescant. [23]) Ac nos quidem, quemadmodum et [24]) Wimariae uobis commemorauimus, maxime [25]) expetimus nobis [26]) synodum, in qua rite et ordine cognoscantur [27]) controuersiae. Neque dubitamus, quin huiusmodi synodum omnes aliae nationes, omnes ordines, denique [28]) omnes piae mentes ubique gentium expetant. Non enim obscurum est multas [29]) conscientias ubique exerceri non leuibus incommodis, quibus non potest aliter medicina fieri, nisi in tali synodo. [30]) Quare nos nullo modo gentium [31])

---

17) enarrationem] Mel. Opp.: narrationem
18) omnes, id quod — nuntiorum,] *haec in* Mel. Opp. *non leguntur.*
19) et] Mel. Opp.: ac
20) cum Rom. pontifice] *a* Mel. Opp. *absunt.*
21) constituendam] Mel. Opp.: construendam
22) rei] Mel. Opp.: huius rei
23) efflorescant.] Mel. Opp.: reflorescant.
24) quemadmodum et] Mel. Opp.: quemadmodum nos Elector Saxoniae, etiam
25) commemorauimus, maxime] *sic* Mel. Opp.; Cod.: commemorauerimus maximae
26) nobis] *a* Mel. Opp. *abest.*
27) cognoscantur] Mel. Opp.: ex uerbo Dei cognoscantur
28) denique] Cod. *calami err.:* dineque
29) multas] Mel. Opp.: multorum
30) in tali synodo.] Mel. Opp.: in tali libera Synodo.
31) gentium] Mel. Opp.: aliarum gentium liberum Concilium perpetuo suspirantium

Digitized by Google

uoluntati ac uotis, quantum in nobis est, aduersari uelimus, sed magis tam [32]) pia studia, quibus possumus modis adiuuare cupimus. Ac bona in spe sumus, si rite cognoscerentur [33]) controuersiae, Deum pro sua clementia erga Ecclesiam non defuturum rectis consilijs, sed patefacta ueritate redacturum esse Ecclesiam in concordiam piam et durabilem, et salutarem humano generi. Ac spem quidem talis concilij diu iam ostendit Inuictissimus [*fol. 509*b] Imperator Carolus Caesar Augustus Dominus noster Clementissimus. [34]) Nam in aliquot conuentibus imperialibus grauissimae deliberationes de concilio [35]) habitae sunt, quarum hic necessario mentio facienda est. Etenim postquam extiterunt hae controuersiae, [36]) et reprehensi sunt errores quidam et abusus, quorum emendatio necessaria [37]) est uniuersae Ecclesiae. Quamquam Leo Decimus pontifex damnauit hoc doctrinae genus, in quo reprehendebantur illi errores et abusus, tamen cum nos semper opposuerimus [38]) illi iudicio et damnationi manifestam authoritatem Propheticae et Apostolicae scripturae, uisum est opus esse synodo, in qua haec negotia diligenter [39]) cognoscerentur, et bona dicta [40]) conseruarentur. Haec enim uerba cuiusdam decreti sunt. Nec [41]) id nobis tantum, sed omnibus Electoribus ac alijs principibus placuit, [42]) praesertim cum uiderent et ipsi manifestos quosdam errores atque abusus in Ecclesia haerere, quorum emendatio necessaria esset, et intelligerent flagitari emendationem [*fol. 510*a] earum rerum, quae conscientijs officiunt. Et quia pontificis [43]) damnatio intercesserat, diserte in illis deliberationibus de concilio, hic articulus disputatus est, ut synodus libera aut [44]) Christiana aut generalis aut nationalis in Germania haberetur. Est-

---

32) tam] *a* Mel. Opp. *abest.*
33) cognoscerentur] Mel. Opp.: cognoscantur
34) Caesar Augustus D. n. Clem.] *haec in* Mel. Opp. *non leguntur.*
35) de concilio] Mel. Opp.: de Concilio libero et generali, in Germania cogendo, atque habendo,
36) postquam extiterunt haec controuersiae,] Mel. Opp.: postquam ex negocio indulgentiarum parum uerecunde tractato, hae controuersiae de religione exortae sunt,
37) necessaria] Mel. Opp.: pernecessaria
38) opposuerimus] Mel. Opp.: opponeremus
39) diligenter] Mel. Opp.: diligentius
40) dicta] Mel. Opp.: electa
41) Nec] Mel. Opp.: Neque
42) et al. principibus placuit,] Mel. Opp.: et alijs Principibus et ordinibus placuit, ut testantur eorum Decreta.
43) pontificis] Mel. Opp.: Pontifica
44) aut] Mel. Opp.: et

Digitized by Google

que ideo diserte positum, ut haberetur Christiana et libera synodus, ne praeiudicio authoritatis pontificiae praegrauaretur. [45]) Deinde ut res non ex nouis [46]) constitutionibus pontificum aut opinionibus scholasticis, quas nostri oppugnassent, sed ex sacris literis (id quod et ipsi canones praecipiunt) [47]) iudicaretur. Etenim si pontificis [48]) authoritas praeferretur scripturis et pijs sententijs synodi, [49]) neque conscientijs hominum, neque ullis alijs incommodis Ecclesiae ullius partis satis consuli posse uidebatur. [50]) Extant enim exempla superiorum aliquot synodorum. [51]) Denique maximis de causis est conclusum, ut haberetur [52]) Christiana et libera synodus. Ideoque [53]) 'placuit etiam inuictissimo Imperatori Carolo Domino nostro clementissimo. [54]) Sed articuli papae Clementis [55]) prorsus dissentiunt ab [*fol. 510*[b]] his imperialibus deliberationibus. Etsi enim in primo articulo uocat liberum concilium, tamen aliter [56]) agitur re ipsa, cum primum omnes potentatos [57]) sibi obligare uult, ut habeat uoluntates omnium obnoxias, [58]) ne quis significet, [59]) se contra pontificios abusus [60]) aliquid sentire, aut si quid sentit, ut reliqui, quos habet pontifex iuratos in suam sententiam, opprimant [61]) eum, aut certe tumultus excitent perniciosos Eccle-

45) auth. pontificiae praegrauaretur.] Mel. Opp.: autoritatis cuiusquam praegrauaremur.
46) nouis] *a* Mel. Opp. *abest.*
47) ex sacris lit. (id quod — praecipiunt)] Mel. Opp.: ex ipsis sacris literis, id quod et antiquiores Canones fieri praecipiunt,
48) si pontificis] *sic scripsi;* Cod.: se pontificis, Mel. Opp.: si cuiusquam
49) synodi] *a* Mel. Opp. *abest.*
50) uideòatur.] Mel. Opp.: certum est.
51) aliquot (Cod.: aliquod) synodorum.] Mel. Opp.: aliquot Synodorum, in quibus Reformatio tentata est, quae tamen autoritate Pontificum impedita est.
52) est conclusum, ut haberetur] Mel. Opp.: conclusum est, ut in Germania haberetur
53) Ideoque] Mel. Opp.: Idque
54) Domino n. clem.] *a* Mel. Opp. *absunt.*
55) articuli p. Clementis] Mel. Opp.: articuli P. Clementis, nobis Electori Saxoniae, de habendo Concilio oblati,
56) aliter] Mel. Opp.: aliud
57) potentatos] Mel. Opp.: potentatus
58) ut habeat uoluntates omnium obnoxias,] Mel. Opp.: Si enim liberam Synodum habere uellet, hanc obligationem non requireret, quae ei nihil profutura est, si quid contra eum in libera Synodo, ex uerbo et scripturis Dei decernatur. Nunc cum obligat Principes, certe per speciem et nomen Concilij id facit, suae potentiae stabiliendae causa, uultque habere obnoxias omnium uoluntates.
59) significet,] Cod. *male:* significent,
60) abusus] Mel. Opp.: abusus, et traditiones humanas
61) opprimant] Mel. Opp.: reprimant

Digitized by Google

siae, atque uniuersae Europae. [62]) Quid alij facturi sint, nescimus, sed articulus ipse magis uidetur propositus esse ad deterrendas omnes nationes a concilio, quam ad inuitandas. Quis enim posset [63]) bona conscientia se hoc modo obligare, praesertim cum nondum constet, quo ordine et quomodo res agendae sint. An pontifex [64]) suam authoritatem praeferre recte sentientibus in synodo uelit, sicut antea in superioribus accidit synodis. [65]) An uelit controuersias iudicari ex sacris scripturis, an uero ex sua authoritate et traditionibus receptis sine authoritate scripturae. [66]) Deinde addit restrictionem de libertate, quod sit habiturus synodum more hactenus obseruato. [67])

[*fol. 511*[a]] Nos nihil sentimus aut probamus contrarium ueteribus Catholicis synodis, sed pie ac religiose requirimus ea, quae in ueteribus synodis (quas recepit et approbauit Ecclesia de doctrina Christiana) decreta sunt, sed dissimillimae sunt ueterum synodi recentiores, quae potentiam pontificis et traditionum humanarum authoritatem [68]) supra modum augent. Quare facile iudicari [69]) potest hunc articulum de more hactenus obseruato obscure et odiose positum esse. Quod si hunc sentit esse morem, ut de uoluntate pontificis omnia discernantur et controuersiae iudicentur ex pontificis constitutionibus, neque libera erit synodus, neque utilis ad sanandas ambigentes conscientias [70]) aut ad concordiam Ecclesiae. Proinde Clemens pontifex nondum respondet [71]) uotis Caesa-

62) aut certe tumultus — Europae.] *haec in* Mel. Opp. *non leguntur.*
63) posset] Mel. Opp.: possit
64) An pontifex] Mel. Opp.: An Pontifex Romanus cum suis obligatis, coniunctis, et secum sentientibus,
65) synodis] *a* Mel. Opp. *abest.*
66) et traditionibus r. s. a. scripturae.] Mel. Opp.: aut traditionibus sine autoritate scripturae subintroductis.
67) obseruato.] Mel. Opp.: seruato.
68) Nos nihil sentimus — — tr. humanarum authoritatem] Mel. Opp.: Nos uero nihil eorum, quae in ueteribus Catholicis Synodis ad uerbi Diuini, et scripturarum sacrarum amussim et Canonem decreta sunt, reijcimus. Sed quod negare nemo potest, dissimillimae sunt ueterum Synodis, nonnullae posteriores, quae potentiam et autoritatem Pontificis, et traditionum humanarum
69) iudicari] *sic scripsi;* Cod.: iudicare, Mel. Opp.: intelligi
70) obscure et odiose positum esse. — camb. onscientias] Mel. Opp.: insidiose positum esse, Ne Synodo concedatur ea libertas, quam in tali causa necessariam, et Principes et ordines iudicauerunt, et res ipsa maxime postulabat. Etenim si more recentium Synodorum res agetur, omnia de uoluntate Pontificis decernenda erunt, et controuersiae iudicandae ex Pontificijs constitutionibus, et humanis traditionibus. Ita neque libera erit Synodus, neque utilis ad sanandas perturbatas atque ambigentes piorum conscientias,
71) Proinde Cl. p. n. respondet] Mel. Opp.: Proinde cum Pontifex Clemens nondum responderit

Digitized by Google

reae Maiestatis et principum flagitantium synodum, cum significet [72]) se nequaquam habiturum liberam [73]) synodum, sed initio in his articulis et authoritatem suam praemunire et obligare sibi principum uoluntates conatur. Oramus autem Caesaream Maiestatem cum debita reuerentia atque obedientia, [74]) ut propter magnitudinem [*fol. 511*[b]] negotij, [75]) in quo Ecclesiae concordia et salus omnium gentium periclitatur. Caesarea Maiestas uelit pro sua pietate prospicere, ut ita habeatur synodus, ut rite atque ordine negotia [76]) cognosci et ex uerbo Dei diiudicari possint, id quod ad officium Caesareae Maiestatis pertinere etiam canones [77]) fatentur, ut curet rem [78]) cognosci atque [79]) iudicari, quandocunque Romanus pontifex ueritati aduersatur. [80]) Omnes gentes erectae sunt in expectationem huius concilij. Omnes optant tandem sanari dubitantes conscientias, et explicari res maximas ad salutem necessarias. Multis enim seculis controuersiae grauiores et de maioribus rebus uix ullae extiterunt quam hoc tempore. Quare si promissio, [81]) postquam diu iam promissa est, non procedit, quales sint futurae offensiones, tacitae in [82]) animis omnium bonorum apud omnes gentes, quae pericula conscientiarum, facile iudicari potest. Ad hoc [83]) periculum est fore, si legitimam cognitionem pontifex defugiat, ut Ecclesia postea in maiores motus incidat. Speramus et [84]) ceteros reges ac potentatus, Dominos et amicos, maxime Electores et principes [85]) [*fol. 512*[a]] Germaniae, quia in tot conuentibus

---

72) et principum fl. s., cum significet (Cod. *male*: significent)] Mel. Opp.: et Principum atque ordinum, liberam Synodum apud Caesaream Maiestatem flagitantium, et significet,
73) habiturum liberam] Mel. Opp.: liberam habiturum
74) conatur. Oramus — obedientia,] Mel. Opp.: conetur, Caesaream Maiestatem cum debita reuerentia atque obedientia oramus,
75) negotij,] Mel. Opp.: huius negocij,
76) negotia] Mel. Opp.: haec negocia
77) canones] Mel. Opp.: iura ipsa
78) ut curet (Cod. *male*: curat) rem] Mel. Opp.: ut Caesar curet rem ex uerbo Dei
79) atque] Mel. Opp.: ac
80) aduersatur.] Mel. Opp.: aduersatur. Ne Papa cum pars sit, simul etiam Iudex sit.
81) hoc tempore. Quare si promissio] Mel. Opp.: hoc tempore, ex abusibus et abominationibus contra Euangelium, Dei gratiam, et Christi gloriam, diu ante nostram aetatem subortis, natae. Quamobrem si cognitio
82) tacitae in] *sic* Mel. Opp.; Cod.: tacite de
83) hoc] Mel. Opp.: haec
84) et] Mel. Opp.: autem
85) amicos, maxime (Cod. *male*: maximae) El. et principes] Mel. Opp.: amico nostros, maximeque Electores, Principes, et ordines

Digitized by Google

liberam et Christianam synodum libere flagitarunt, [86]) et in hanc sententiam tot decreta magno consensu fecerunt, se non obligaturos esse pontifici, quemadmodum in his articulis petitur. [87]) Nam haec obligatio plane nouum exemplum et plenum periculi est, et synodum liberam diu iam flagitant, [88]) et sine libertate non potest res rite cognosci. Et si pontifex Ecclesiae mederi [89]) nollet, hi qui obligati essent simul probare et ad omnem posteritatem confirmare errores atque abusus uiderentur. Quare nos quidem testatum uolumus nos non consentire in duos priores articulos de concilio, quod nobis proposuistis. [90]) Non enim possumus abijcere cum contumelia Christi uerbum [91]) et claram Euangelij doctrinam, etiamsi eam damnarent [92]) pontifex et hi qui ei addicti sunt. Sed si papa Clemens habebit synodum, qualem uolet, obligatam, in qua sua authoritate [93]) omnia gerere uelit, [94]) commendabimus Deo [95]) Ecclesiae causam, qui tamen conseruabit Euangelij ueritatem, quam pollicitus est se defensurum esse aduersus portas inferorum. Ad haec testamur nos uelle comparere per nos uel per [*fol. 512b*] nostros procuratores ad illam synodum, etiamsi pontifex sic indixerit, ac habeat qualem uolet obligatam, si cum sufficienti asseueratione uocati fuerimus, et rationem reddamus confessionis et fidei nostrae, eamque pro necessitate et clarius declaremus et ex claro uerbo Dei tueamur. Non enim detrectamus reddere rationem fidei nostrae ubicunque opus est. Ac precamur Christum, et tamen ita etiam flectat mentes pontificiae partis ad ueritatem et gloriam Euangelij illustrandam, ut recte pronuntient. Verum si tunc aliquid contra uerbum Dei decreuerit synodus pontifici obligata [96]) nouo more, quo minus libere res iudicari

---

86) synodum libere flagitarunt,] Mel. Opp.: Synodum, in Germania habendam, expresse flagitarunt,
87) in his articulis petitur.] Mel. Opp.: in articulis, nobis Electori Saxoniae oblatis, postulatur.
88) et synodum liberam diu iam flagitant,] *haec in* Mel. Opp. *non leguntur.*
89) Ecclesiae mederi] Mel. Opp.: mederi Ecclesiae
90) in duos priores art. — proposuistis.] Mel. Opp.: in eiusmodi articulos, quos nobis Electori Saxoniae obtulistis.
91) uerbum] Mel. Opp.: ueram
92) damnarent] *sic* Mel. Opp.; Cod.: damnaret
93) autoritate] Cod. *calami err.*: autorite.
94) uelit] Mel. Opp.: uolet,
95) Deo] *sic* Mel. Opp.; Cod. *male:* Dei
96) quam pollicitus est se defensurum esse — — decreuerit synodus pontifici obligata] Mel. Opp.: sicut pollicitus est. Nobis tamen nostrisque integrum, reseruatumque uolumus, etiamsi Pontifici permissum fuerit, Synodum sic indicere, ac habere qualem uolet, obligatam (Quanquam nobis propter spem a

Digitized by Google

possint ex uerbo Dei excusati nos erimus coram Deo et omnibus gentibus, qui neque synodum impedire [97]) uolumus. Et rogamus summo studio, ut ratio ineatur, ut ita synodus [98]) habeatur, ut conscientijs hominum consulatur, [99]) ut gloria Christi illustretur, ut concordia constituatur [100]) Ecclesiae pia et durabilis. Nam si pontifex hoc tantum agit, [1]) ut suam immoderatam potentiam et impias opiniones atque impios cultus, authoritate etiam optimi ac potentissimi Caesaris ac Imperatoris [2]) suffragijs regum, principum ac populorum [*fol. 513*[a]] aliorum muniat ac stabiliat, si sine legitima cognitione pronuntiauerit, nobis quidem haec ratio non uidetur [3]) profutura ad constituendam Ecclesiae concordiam et pacem. Certe pontifice [4]) indigna est, qui conscientijs hominum mederi, gloriam [5]) Christi illustrare debet, et ad ueram pietatem et ad omnia pietatis officia praecipue inuitare homines. Postremo petimus ut R. P. V. et uestra magnificentia [6]) tanquam huius negotij causa missi hoc responsum nostrum ad ea mandata, quae ad nos pertulistis, recipere et pontifici Clementi et inuictissimo Imperatori Carolo Caesari Augusto Domino nostro Clementissimo [7]) exponere pro uestra fide et prudentia uelitis et nostro nomine rogare, ut hanc [8]) commemorationem ne-

---

Caesarea Maiestate, hoc nomine clementer propositam, diuersum persuademus.) Nos nihilominus, si cum constanti, legitima, sufficienti, et inuiolabili assecuratione, in hoc uocati fuerimus, inuenerimusque et perspexerimus, id ipsum, et Dei et Euangelij eius gloriae usui futurum, ad eiusmodi Concilium uel ipsos futuros, uel missuros esse nostros, cum mandatis ad exponenda ea omnia, quaecunque necessitati nostrae Christianae nobis uidebuntur opportuna. Interim uero denuo testantes, nos in Papae Clementis articulos, aut Concilium aliter habendum, quam tot Conuentuum imperialium decretis petitum atque sancitum est, nequaquam consensisse. Caeterum, si tunc Pontifex Romanus, contra uerbum Dei decreuerit aliquid, in Synodo ipsi obligata

97) synodum impedire] Mel. Opp.: impedire Synodum
98) synodus] Mel. Opp.: Synodus libera et Christiana
99) consulatur,] *sic* Mel. Opp.; Cod.: consolatur,
100) illustretur, ut conc. constituatur] Mel. Opp.: ornetur, ut constituatur concordia
1) agit,] Mel. Opp.: aget,
2) potentissimi Caesaris ac Imperatoris] Mel. Opp.: pientissimi Imperatoris
3) haec ratio non uidetur] Mel. Opp.: non uidetur haec ratio
4) pontifice] Mel. Opp.: Pontifice, qui uerum pastorem agat,
5) gloriam] Mel. Opp.: et gloriam
6) Postremo petimus — magnificentia] Mel. Opp.: Quapropter petimus, ut Magnificentia et Reuerentia uestra,
7) et pontifici Clementi—D. nostro Clementissimo] Mel. Opp.: et inuictissimo Imperatori Carolo Caesari Augusto, Domino nostro clementissimo, et Romano Pontifici,
8) uelitis (Cod.: ueletis) et nostro nomine rogare, ut hanc] Mel. Opp.: uelitis, ut Caesarea Maiestas, hanc

Digitized by Google

cessariam nobis boni consulat, quemadmodum speramus Caesaream Maiestatem, potestatem a Deo nobis constitutam, Dominum nostrum Clementissimum accepturum esse clementer, quem uelitis etiam atque etiam iterum atque iterum rogare, [9]) ut concilium tale habeatur, [10]) quale postulat huius causae ac [11]) periculi magnitudo, quale ipsius Maiestas in tot conuentibus clementer promisit liberum uidelicet atque Christianum, ubi controuersiae [*fol. 513*[b]] ex uerbo Dei iudicentur. [12]) Hoc officium et Deo gratum erit, et nulla alia re mereri melius [13]) de omnibus gentibus poterit, neqꝫe quidquam aliud sua magnitudine atque [14]) foelicitate dignius facere poterit, quam ut suam potentiam conferat ad gloriam Christi amplificandam, et ad pacem Ecclesiae constituendam, non ad confirmandam quorundam saeuitiam, qui tot iam annis infinitam exercent crudelitatem in bonos [15]) et innocentes homines propter doctrinam Christi. Et nos offerimus nostra officia omnia, cum debita reuerentia atque obedientia [16]) Caesareae Maiestati, eique nos [17]) cum debita reuerentia [18]) commendamus. Bene ualete. [19])

Reuerendissime pater ac princeps, magnifice Domine. Orator cum Academia nostra intellexisset, uos hoc [20]) iter facturos esse, cuperetque pro publico [21]) more significationem

---

9) accepturum esse clementer — rogare,] Mel. Opp.: benigne facturum esse. Quem iterum atque iterum rogamus,
10) habeatur,] Mel. Opp.: haberi curet,
11) causae ac] *sic scripsi;* Cod.: causa ac, Mel. Opp.: causae et
12) quale ipsius Maiestas — iudicentur.] Mel. Opp.: ad quale etiam ipsius Maiestas, in tot Conuentibus clementer spem dedit, uidelicet, ut in Germania habeatur libera et Christiana Synodus, in qua controuersiae ex uerbo Dei, sine supectorum, aut aduersariorum malignitate et maleuolentia, arbitratoribus pijs et aequis iudicentur.
13) re mereri melius] Mel. Opp.: re Caesarea Maiestas, melius mereri
14) atque] Mel. Opp.: ac
15) exercent crudelitatem in bonos] *sic scripsi;* Cod.: exercent crudelitatem, bonos, Mel. Opp.: crudelitatem exercent in bonos
16) cum debita reu. atque obedientia] *haec in* Mel. Opp. *h. l. non leguntur.*
17) eique nos] Mel. Opp.: eique nos, ut Domino nostro clementissimo,
18) reuerentia] Mel. Opp.: reuerentia atque obedientia
19) Bene ualete.] Mel. Opp.: Bene ualete. Datum Smalcaldiae, die ultima Mensis Iunij. Anno Domini, 1533.
Caesareae Maiestatis
Subiecti et obedientes Principes.
Ioannes Fridericus Dux Saxoniae Elector. Ernestus Dux Brunsuicensis et Luneburgensis. Philippus Landgrauius Hassiae. Vna cum reliquis Principibus, Comitibus, ac Ciuitatibus, hac in responsione coniunctis.
His nominibus subscriptis finitur hoc responsum in Mel. Opp. Witteb. P. I. pag. 771.
20) hoc] Cod. *calami err.*: hac
21) publico] Cod.: publica

Digitized by Google

aliquam ostendere sui studij erga hospites, praesertim summorum principum legatos, misit nos huc ad dominationem et magnificentiam uestram, ut et bene precaremur uobis, et omnia ipsorum officia uobis polliceremur.

[*Aptissimum mihi videtur, ut hoc loco afferam* M. Lutheri cum Legato Pontificio de Concilio Colloquium, *quod a* Rebenstockio II. fol. 233a lin. 24. — fol. 234b lin. 21. *exhibetur, in* Cod. *autem non invenitur.*

COLLOQVIVM M. L. CVM LEGATO PONTIFICIO a) DE CONCILIO.

Dominica post omnium Sanctorum, b) cum legatus Papae vesperi ante Vitebergam, cum equis 21 et asino vno, ingressus, a praefecto honorifice exceptus, et in arcem vt suum istuc haberet hospitium, perductus erat, tum temporis Mar. Lutherus ad colloquium vocatus fuerat, Lutherus vero mane die solis, tonsorem quam primum accessit, barbamque sibi resecari petijt. Sed cum tonsor venisset, interrogauit Lutherum, Cur tam mane barbam sibi exornari cupiat. Respondet M. Lutherus: Admonitus sum, sancti patris, Papae commissarium seu legatum accedere, illumque alloqui, si ergo meam aetatem, formam iuuenilem proderem, tunc legatus cogitaret: Phui Diabole, si Lutherus, qui senilem aetatem nondum attigit, tanta inter nos dissidia mouerit, quid tandem fiet et quid efficiet, c) si ad perfectam aetatem peruenerit. Et barba rasa, optima sua induebat vestimenta, auream torquem in collum pendebat. Barbitonsor dixit: Domine Doctor, tu eris illis offendiculo. Respondet Mart. Lutherus: Hanc ob causam facio, quia et nos per illos satis offensi sumus, sic enim cum vulpibus et serpentibus agendum. Barbitonsor respondet: Abi in pace, et Dominus sit tecum, vt per te conuertantur. M. Lutherus: Hoc ego non faciam, sed fieri potest, vt bonam a me accipiant correctionem, et dimittantur. Hisce verbis finitis, currum ascendebat, legatum in arce visitabat. Intelligentibus vero illis Martinum Lutherum adesse, quam primum arcem ingredi iussus, et ab illis susceptus est, ipse quoque Lutherus legatum, non tamen honorificis titulis, quemadmodum legati Papae ante annos aliquot excipi solebant, excipiebat, et inter loquendum, de concilio loqui inceperunt. d) Mart. Lutherus Legatum sic allocutus est: Consilium instituere praesumitis, verum rem serio non agitis, sed tantum nos illuditis, esto, concilium instituitis, de rebus tamen inutilibus, de cucullis, de tonsura sacrificulorum, de cibo et potu, (quarum rerum et nos aliquam habemus notitiam, et scimus neminem per opera externa, coram Deo iustificari) tractabitis, verum de fide, vera poenitentia, de iustificatione, et alijs rebus necessarijs, quomodo credentes, in vero spiritu et fide vera, vnanimiter viuere possent, nihil quicquam docebitis, quia nostra doctrina vobis non est grata, praeterea nos per Spiritum sanctum harum rerum certi sumus, ideo concilio nobis non est opus, vos alijque miseri homines, qui e) vestra doctrina impia seducuntur, opus habetis concilio, vestra enim fides irrita et incerta est. Attamen si concilia instituere proposuistis, pergite modo, ego volente Deo, etiamsi combureretis me, apparebo.

---

a) cum Legato Pontificio] *scil.* Petro Paulo Vergerio, *qui d.* 6. Novembr. 1535. *Wittenbergam venerat, conf.* Seckendorfii Hist. Lutheranismi lib. III. sect. 11. §. 34. Ed. 2. p. 94 sqq. *et* Frickii translatio germau. huius operis p. 1429 sqq., *ubi etiam de hoc colloquio disseritur.* — *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 332 sq. cap. 54. §. 18.

b) Domin. post omn. Sanctor.] i. e. d. 7. Nov. 1535., *conf.* Pilgrami Calendarium p. 73.

c) efficiet,] Reb. *typ. err.*: efficet,

d) inceperunt.] Reb. *typ. err.*: inciperunt

e) qui] Reb. *male:* quae

Digitized by Google

Legatus: Vbi, in quo loco, in qua ciuitate concilium instituendum sit, modo nobis indica. Respondet Mart. Lutherus: Siue sit Mantuae, siue Paduae, vel Florent. ego susque deque fero. f) Legatus: Vis proficisci Bononiam? Mart. Lutherus: Sub cuius imperio est Bononia? Legatus: Papae. M. Lutherus: Deus bone, rapuit et hanc ciuitatem Papa? bene, veniam istuc ad vos. Legatus: Nec Papa huc Vitebergam ad vos g) venire recusabit. M. Lutherus: Bene, veniat modo, grato illum expectamus animo. Legatus: Expectatisne Papam armata manu, vel absque armis venientem? M. Lutherus: Vt libet, quocunque modo veniat, illum expectabimus et excipiemus. Legatus: Ordinatisne sacrificulos? Mart. Lutherus: Imo ordinamus, Papa enim ordinationem nobis prohibuit, ecce, inquit Lutherus ad legatum, digito monstrabat in Pomeranum, hic sedet Episcopus ordinatus.

Haec et alia plura, et mihi non manifestata, locuti sunt inter se. Verum D. M. Lutherus animi sui voluntatem sententiamque coram illis sine vllo timore in medium depromebat. Legatus autem equum ascendebat, et peregrinari volebat. M. Lutherum sic allocutus est: Vide, vt sis instructus ad concilium. Respondit M. Lutherus: Etiam, Domine, cum isto meo collo et capite.]

PAPA scribit se*) Episcopum Ecclesiae Catholicae, quem titulum nunquam ausus fuit sibi arrogare. [*fol. 514*a] In Concilio Niceno, ubi nullus fuit papa, Ecclesia diuidebatur in tres partes, Aethiopiam, Syriam, quae Antiochiam pertinebat. Tertia pars Roma suburbanarum Ciuitatum. Ita mox post tempora Apostolorum delirarunt, triplicia instituentes Concilia, generalia, prouincialia et dioecesana. 22)

Episcopus Salisburgensis**) conuocatis multis Episcopis *bey 800 personen* in templo, consultaturis de Concilio, ingens fulmen eos fugauit, deinde ex arce, in quam conuenerant, similiter iterum.

D. M. Lutherus et Philippus Melanthon***) coenabant simul gemebantque propter futurum seculum, in quo multi futuri sint Magistri et ingens confusio. Nullus alterius doctrina et authoritate se regi patietur. *Es wirdt ein ider sein* Rabbi *wollen sein*, quales sunt Osiander et Agricola. Hinc maxima orientur scandala et dissipationes, ideo optimum fuisset aliquo Concilio praeuenire, nisi papistae fugitiui adeo lucem metuerent. Tunc Magister Philippus tristis respondit: *Der babst wirdt niemmermehr dartzu bracht* [*fol. 514*b] ad generale concilium, tantum ui et dolo contra nos utitur. Ideo Nicolaus de Schönberg Episcopus summo consilio papam adhortatus dicitur, ut Ecclesiae negotium synceriter tractet, et Germanis aliqua concederet, neque sua authoritate contra Germanos abuteretur. Cum tales essent Germani, qui in negotio iusto et honesto non cederent, neque ui neque dolo superari 22a) possent.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 319. cap. 54. §. 4.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 319 sq. cap. 54. §. 5.
***) *Conf.* ibid. IV. p. 317 sq. cap. 54. §. 1a.
f) fero.] Reb. *typ. err.*: feio.
g) vos] *sic scripsi*; Reb.: nos
22) dioecesana.] Cod. *male*: Diocesaria.
22a) superari] *sic scripsi*; Cod.: superare

Digitized by Google

Sed papa hoc pijssimum consilium contempsit. O utinam nostri principes et status Concilium, et concordiam aliquam doctrinae et caeremoniarum constituerent, ne quilibet sua temeritate erumperet ad multorum scandala, *wie sichs bereit anlest vnnd anhebet.* Miserrima profecto est species Ecclesiae, quae sub tanta infirmitate et scandalis occulta iacet.

D. M. Lutherus legit *) literas Cardinalium et paparum ad Simonem Nauseam praedicatorem Ferdinandi satis supplices, in quibus Nauseam ad concilium congregandum adhortantur, [23]) et Lutheranos quasi impeditores illius accusant. Respondit: Ipsi nolunt concilium, neque congregabunt, nisi nobis deletis. Olim non dignati [*fol. 515ª*] fuissent Cardinales ad tam uilem scribere, quem nunc uenerantur, quia ipsorum conscientia uacillat, *mussen nun betzalen, was sie an dem lieben Christo verschuldet habenn.* O Domine iustus es et rectum iudicium tuum. Sanctificetur nomen tuum et non nostrum.

Anno 38. 24. Augusti **) dicebat D. M. Lutherus, His temporibus non posse fieri concilium, quia papa fugit iudicium, aliquorum etiam immodestia id impedit. Videte, quanta reuerentia et modestia fuit in Concilio Niceno, ubi tota congregatio uni Paphnutio cessit, [24]) qui castitatem concubitus dixit maiorem quam sanctitatem coelibatus. Talia uerba ego nunquam ausus fuissem dicere, scilicet castitatem in concubitu, sed in coniugio dixissem. Attamen Ebrae. 12. thorus immaculatus dicitur. Iam si centum Paphnutij resisterent, cremarentur, quia papa concluderet: nostrum concilium est sancta et Catholica Ecclesia, quae non potest errare nec ulli cedere debet.

[*fol. 515ᵇ*] Anno 38. 22 Decembris ***) afferebatur schedula impressa de prorogatione Concilij ad mensem Maium, in qua impudentissima fuerunt mendacia sub titulo et nomine Dei. Respondit D. M. Lutherus: *Leug dich nicht tzu Tode.* Roma et papa superant sua malitia infinitam eloquentiam, quod nemo credit nisi expertus, *wie helt doch der babst vber der kirchen,* uolens eam aedificare ex accidentibus, scilicet iuxta externam speciem et successionem. Nos autem Ecclesiam ex substantia, scilicet uerbo Dei et sacramentis iudicare uolumus. Esto iam papa concilium glorietur, interim tamen Reges iuramento sibi obligat. Summa. Papa iudicio Dei est praeseruatus. Ideo

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 318. cap. 54. §. 2.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 318 sq. cap. 54. §. 3.
***) *Conf.* ibid. IV. p. 320 sq. cap. 54. §. 6.
23) adhortantur,] Cod.: adhortatur,
24) cessit,] Cod.: cissit,

Digitized by Google

iam iugulatur uerbo Dei. Dux Georgius et alij, Item Rex Angliae papam odit personaliter, sed non realiter. Illi retinent animam papae et tantum corpus occidunt, *das kan der babst wol ausstehen*, post 20 annos sperat iterum suum regnum. Nos autem uerbo Dei animam papae adorimur, corpus illius nihili aestimantes. Non deplumamus eum, sicut Dux Georgius et Rex Angliae. Sed iugulum [*fol. 516*^{a}] eius petimus, *wollen die gans an den spiess stecken, wenn man sie gleich berupfft, so kielet sie balt wider*. Ideo sathan adeo nos odit iugulantes papam. Ita quoque facit Rex Daniae, qui animam papae petit.

Anno 39. 27 Ianuarij *) D. Martinus Lutherus habuit in manibus librum, cuius titulus erat: Liber conciliorum, et inuenit 60 concilia generalia et prouincialia a temporibus Apostolorum, quorum quatuor essent laudatissima. Duo defendentia trinitatem et diuinitatem Christi, ut Nicenum et Constantinopolitanum. Duo humanitatem: Ephesenum et Chalcedonense. In Concilio Niceno nihil scriptum est affuisse unum Romanum Episcopum, tantum unus Ozius Cordubensis Episcopus ex Hispania adfuit. Caeteri Episcopi ex orientalibus Ecclesijs fuerunt, ut ex Graecia minore, Asia, Aegypto, Africa. *Ach lieber herrgott*, Episcoporum synodi nihil aliud sunt quam *φιλονεικία καὶ φιλαρχία*, [25]) ubi de titulis, sessionibus et frigidissimis rebus disceptatio est. Videte [*fol. 516*^{b}] qualia tractata sint in Concilijs 300 annorum tantum de externis, nihil de pietatis doctrina, cultu et fide.

Doctor M. Lutherus **) habens in manu librum Conciliorum magno labore compositum dixit: Totus hic liber uult defendere papam, cum tamen infiniti Canones sint contra papam. Praeterea Concilia non habent ius condendi leges de doctrina Ecclesiae, de fide, de bonis operibus, quae prius sunt tradita et confirmata, sed de externis caeremonijs et moribus habent ius eatenus, ut sint personalia, localia, temporalia. Cessantibus enim locis, personis, temporibus, leges nihil sunt, mortuis his, leges etiam sunt abrogatae, Romanae leges sunt mortuae, quia Roma non est, sed fuit. Iam alius est locus. Ita Conciliorum decreta non sunt, quia nunc aliud est tempus. Ita Paulus de temporalibus dicit Coloss. 2. Ne tetigeritis, ne gustaueritis. Ideo illa decreta temporalia, localia, personalia non alligant [*fol. 517*^{a}] conscientiam. Nam illi haec tria: lo-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 322. cap. 54. §. 7.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 323 sq. cap. 54. §. 8.
25) *φιλονεικία καὶ φιλαρχία*] *sic scripsi*; Cod.: *φιλονικαὶε καὶ φιλαρχία*

Digitized by Google

cus, persona, tempus cessant et mutantur. Ita et illae leges. Tales doctrinae uolunt ex homine mortali facere immortalem, sicut etiam papam uocarunt Deum terrenum, et proprijssime, quia omnes eius leges terram sapiunt, non Coelestia. Magna certe est caecitas, conscientiae fiduciam illis alligare, cum Christus clare dicat: Regnum Dei non uenit cum obseruatione. Illa temporalia, localia, personalia sunt plus politica et oeconomica quam Ecclesiastica. Nicenum Concilium post Apostolorum tempora omnium est iucundissimum et syncerissimum, attamen mox ab Arrianis tempore Constantini infirmatum, ubi Arriani se subscripserunt insidiose, quasi sentirent idem, factusque est tum magnus motus. Ideo oportet haereses esse, ut qui perfecti sint, probentur. Si nobis uiuentibus ueniunt, quid nobis mortuis fiet? Ita et Moses inquit: Quo die coepi uos nosse, semper rebelles fuistis, quid [*fol. 517b*] facietis post mortem meam? Ergo uigilemus et oremus.

Papistae multum gloriantur Concilia, *) cum discordent, nec possint conciliari. Multa contra ipsos papistas acerrime pugnant. Ideo si quis diligenti lectione obseruauerit, inueniet tria tempora conciliorum. Primum tempus conciliorum est a tempore Apostolorum usque ad Gregorium primum, ubi Ecclesia adhuc aliquo modo adhuc fuit pura, etsi multum humani patiebatur, tamen erant adhuc illa tollerabilia. Secundum tempus a Gregorio primo usque ad Carolum Magnum. Tunc papa factus est Dominus spiritualis, induxit uniuersam superstitionem. Tertium tempus a Carolo fuit pestilentissimum, ubi papa utrumque gladium apprehendit, factus est Deus terrenus, et Dominus terrarum. Ideo si obserues tertij temporis Canones, omnia sathanica iudicabis, pro suo arbitrio statuerunt, ut nemo ausus sit contra eos loqui.

[*fol. 518a*] Papa sibi sumpsit autoritatem **) supra concilia condendi articulos fidei, item de bonis operibus et cultibus, quod est impijssimum. Nam articuli fidei praecepta de bonis operibus et cultibus longe ante concilia papae sunt confirmata. Neque opus est propter illa concilium congregare, neque licet. Ideo nunc in meo libro confuto papae sententiam et autoritatem fictam, qui suis concilijs magis ac magis auget cultus, articulos fidei et opera. Est autem haec uera concilij definitio.

CONCILIVM est consistorium et tribunal Ecclesiae, ubi multi Episcopi conueniunt, ut defendant puram doctrinam fi-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 325 sq. cap. 54. §. 12.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 326 sqq. cap. 54. §. 13. 14.

Digitized by Google

dei, et repurgent a nouis haeresibus. Ita multi Episcopi conueniunt ad publicum incendium restinguendum. Ideo non debent Ecclesiam onerare, sed purgare ad castigandos impios. Caeremonias possunt statuere, sed eatenus ut sint liberae. Ita Concilium Nicenum et Ephesinum, quae fere optima fuerunt, nihil statuerunt [*fol. 518*^{b}] de fide et bonis operibus, sed tantum Ecclesiam purgarunt ab impijssima Arrij haeresi, quae erat quasi incendium contra articulum Trinitatis. Ibi sancti Episcopi non primum statuerunt illum articulum de Diuinitate Christi, sed illum longe ante creditum repurgarunt. Si uero aliquae caeremoniae statuuntur ea ratione et fine, ne sint generales et perpetuae, sed liberae tanquam politicae et oeconomicae extra conscientiae captiuitatem, Papistae 12 articulos fidei docuerunt in symbolo et interim infinitos effinxerunt de purgatorio, Missae sacrificio, sanctorum inuocatione. *Also gehet ein Irthumb aus dem andern.* Ideo oportet nos [illegible] iterum reducere ad formam, scilicet uerbum Dei. Quatuor tantum fuerunt Concilia uniuersalia, Nicenum, quod diuinitatem Christi defendit, Constantinopolitanum, quod spiritus sancti diuinitatem defendit, Ephesinum contra Nestorium, Chalcedonense contra Eutychen. [*fol. 519*^{a}] Tripartita Historia [26]) finitur in tertio concilio. In quarto scribitur fuisse 360 Episcopos, ubi quilibet secum accepto proprio notario publice clamauit et scribere iussit suam sententiam, fuitque colloquium sine ordine et sine disciplina, tantum confusus murmur et grunitus suum. Nemo alterum audierunt, sed homines inuidi, irati, affectuosi cum summo scandalo temere eruperunt: Ego sic uolo. Ita secundus, tertius, quartus: Ego sic uolo. Nisi ego illa iam legerem, non crederem. Arbitratus sum in concilijs esse optimum ordinem, ubi principales loquerentur, caeteri audirent, *so ist es wie ein kretzschamer voller pauren.* Sicut et Ioannes Hus conqueritur de inordinato clamore concilij Constantiensis. Fridericus Elector cum in Comitijs Wormatiensibus uidisset inconcinnum scriptum, fertur dixisse: Ego iam facile possum credere, quomodo in Concilijs uota statuantur, nam ipsi friuolas suas querelas [*fol. 519*^{b}] in summis negotijs proferunt. Summa, illorum fastus et superbia non est ex humana imbecillitate, sed est fastus conceptus ex mera impietate.

---

26) *Haec Historia invenitur in* Aurelii Cassiodorii Senatoris Operum Tomo I. *sic inscripta:* Historiae Ecclesiasticae Tripartitae, ex tribus Graecis Auctoribus Sozomeno, Socrate et Theodoreto, ab Epiphanio Scholastico versis, per Cassiodorium Senatorem in Epitomen redactae Libri duodecim.

Digitized by Google

D. M. Lutherus doluit nostros principes in conuentu [27]) Schmalkaldensi recusasse concilium, si consensissent, papa nullam habuisset excusationem. Nunc si processerit, non uocabit nostros, *si waren alda ein wenig tzu klug*, ego omnibus modis suasi. Nunc summa authoritate prorumpere studebunt, *wie der bäbst in seinem Decretal mit seinen tzweien* Cuncta. Et si papa procederet, quibus allegatis me primum prouocauit etc.

Papistae nimium extollunt concilia, *) quatuor illa quatuor Euangelistis compararunt, et istis laudibus fraudulentissimis confirmarunt suam autoritatem, postea se supra concilia collocauerunt, sicut etiam in Concilio Constantiensi decretum est, et re ipsa ostenderunt, *dass das* Concilium *vber den babst wer, darumb haben sie drey bebste abgesetzt* et alium [*fol. 520*ᵃ] elegerunt. Et nostro tempore quidam nomine Philippus Decius ex Italia pulsus est, quia docuerat et disputauerat Concilia esse supra papam. Summa. Liberum et pium concilium nos petimus, *nun gott wirdt wol machen*, illius causa agitur, qui habet abscondita consilia, quae nos ignoramus. Esto non omnia nobis reuelet, *so mus er auch seine gottheit vnnd maiestet vor vns behalten*, quam alioqui affectamus.

Congregatio Norinbergae futura **) plane displicuit D. M. Luthero, ut papistarum dolis et astutijs nos subijceremus, qui nihil minus quam reformationem uolunt, neque nobis licet sine fidei periculo cedere ab illis, quae Augustae et Schmalcaldiae confessi sumus. Et ita propter pacificationem externam deturbamus Ecclesiae nostrae doctrinam. Si Carolus Caesar prouinciale concilium congregaret, aliquid spei feret. Papistae nolunt cedere, et tamen autoritatiue [28]) uolunt assidere. Respondit Philippus: Ita Francofordiae conclusum est magna [*fol. 520*ᵇ] digladiatione, quod si papistae aut Cardinales aduenerint et autoritatiue assidere uoluerint, *dass wir alle daruber wollen auffstehen, dann der babst sol keine* autoritatiuam *alda haben*. At D. M. Lutherus ridebat esse figmentum Episcopi Moguntini. Neque indigemus Concilio propter uerbum, nisi propter externa aliqua, *wir konnen das fasten wol ohn* Concilium *anrichten, den das wiel ich gerne auff dem marchte helffen anrichten*, sed sine legibus conscientiarum. Neque

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 328 sq. cap. 54. §. 15.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 329 sq. cap. 54. §. 16.
27) conuentu] Cod. *male:* conuentus
28) autoritatiue] *haec vox mediae et infimae latinitatis significat:* cum auctoritate.

Digitized by Google

Christus legibus ieiunium instituit, sed dicit: Quando sponsus auferetur, tunc ieiunabitis. Vade uende omnia, quae habes, *so findet sich dann das fasten wol.*

Noua de comitijs missa *) D. M. Luthero a D. Pontano. Postquam papa per legatum et nepotem suum Farnesium Cardinalem ursisset, ne Caesar protestantibus pacem concederet, nisi in praesens concilium consentirent, Imperatore non annuente Farnesius alieno habitu subito discesserat. Caesar tamen iussit tentari [*fol. 521a*] coram protestantibus, an in hoc concilium autoritate papae congregatum uelint consentire, uoluitque eis persuadere, ut facerent, se non papae erroribus adstipulaturum. [29]) Protestantes negotij magnitudinem et papistarum malitiam et Caesarem suspectum considerantes in hanc sententiam deduci non potuerunt. [30]) Quod papae concilium congreganti uocesque decisiuas praesumenti et partem agenti, tantum iuris concedere deberent, restiterunt fortiter Granuellae, petentes, ut utrinque homines docti et prudentes ad tantum negotium eligerentur, qui haberent uoces excisiuas. Vrgente Granuella neque protestantes sibi constare inter tot sectas. Ipsi econtra negabant inter ipsos esse sectam, sed pie et concorditer inter se sentire et docere uerbum Dei, sine Anabaptistarum, sacramentariorum [31]) opinionibus. Multos conatus Granuellae et persuasiones recusasse, qui Caesarem pium mediatorem proposuisset, neque facile esset sumpturus arma [*fol. 521b*] contra eos religionis causa. D. Lutherus mirabatur hos conatus et dixit: Carolus uidetur agere cum papa sicut Cretensis cum Cretensi, conniuet ad papae confusionem et interim ne dormitare uideatur, quaerit utrinque media. Sed nullo modo nostris consulendum, ut in concilij papistici conclusiones impijssimas iurare uelint. *Ich habes vor 26 Jaren dem Legaten* Cardinali Caietano [32]) *tzu Augspurg abgeschlagen.* Et cum Petrus Paulus Vergerius papae legatus hic esset, eumque accessissem, cum me ad concilium citaret, [32a]) dixi: ego ueniam, addens: Vos papistae frustra laboratis et uos frustra mortificatis uestris concilijs. Nam collecto concilio nihil agitis de doctrina salutari, de sacramentis, de fide iustificante, de bonis operibus et moribus, sed illa friuola proponitis de tunicis talaribus, quam latum debeat esse cingulum, quam spatiosa corona sacerdotis esse debeat, de monachis et

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 330 sqq. cap. 54. §. 17. 18.
29) adstipulaturum.] Cod.: assipulaturum
30) potuerunt] Cod.: putuerunt
31) sacramentariorum] Cod.: sacramentariorum, Dauiticorum (?)
32) Caietano] Cod. *corrupte:* Caietau
32a) *Conf.* Lutheri colloq. supra p. 89 sq. allatum.

Digitized by Google

monialibus constringendis, de ciborum delectu. [*fol. 522a*] Dum talia enumerabam, ille auersus a me caput manu tenens dixit ad suum [33]) collegam: Ille tangit arcem causae. Et ipsi desperant de suis conatibus. Nam Germania Euangelio illuminata non faciet ea, quae superstitione demandata passa est. Neque conciliorum autoritas, neque comitiorum prudentia hoc efficient. Dominus confirmet hoc, quod operatus est in nobis, *es ist seine sache vnnd nicht vnnsere, gott* [34]) *gebe, das wir treu vnd danckbar vor diese reuelation sein.* Papa per hunc legatum Farnesium Caesari contra Turcam promisit 100000 Coronatos, *das heist die vogel gekurret* etc.

SCHMALCALDENSIS CONVENTVS PRINCIPES.

Ioannes Friderich Elector Saxoniae.
Philippus Dux Pomeraniae.
Ernestus, Franciscus } Duces Luneburgenses.
Vlricus Dux Wirtenbergensis.
[*fol. 522b*] Vuolffgangus [35]), Ioannes, Ioachim } Duces Anhaltini
Albertus Comes Mansfeldensis.
Wilhelmus Comes de Nassau.

LEGATIONES.

D. Matheus Heldt *kai. Mai. legat.*
Wolff von Ottendhoff konig. Mai. aus Dennemargk.
Wolff Schenck hertzoges Philips von Buckenhagenn, Brunschweig vnnd ein doctor.
Marx Lesch Philips graffen tzu Nassau tzu Wilburg gesandter.
Philip Kugelschutz des hertzogen von Lignitz marsschalck.
Markgraffen Georgen Rethe.
Der hertzogen aus Preussen bottschafft.
Frantz hertzog von Mechelburges Rethe.

---

33) suum] Cod. *male*: suam
34) *gott*] Cod. *calami err.*: *geb*
35) Vuolffgangus] Cod. *calami err.*: Vuolgangus

Digitized by Google

Ruprecht von Zweinprucken Rethe.
Gebhart, graff tzu Mansfelt Rethe.
CIVITATES. *Strassburg. Augspurg. Vlm. Nurnberg. Weissenburg.* [*fol. 523*a] *Wienssheim. Eissna. Bubach. Heilbrun. Schwebisch Hal. Costenitz. Reutling. Linda. Franckfurdt. Magdeburg. Memmingen. Esslingen. Kempten. Bremen. Hamburg. Braunschweig. Göttingen. Mynden. Lübeck. Hannouer. Gosslar. Einbeck. Susten. Nordthausen. Breslaw.*

CONCIONATORES ET DOCTORES.

D. M. Lutherus, Philippus Melanthon, D. Ioan. Pommer, Georgius Spalatinus. *Hessenn.* Eobanus Hessus. D. Ioan. Draco. M. Adam Fulda. Ioannes Fontinus. Antonius Coruinus. *Wirttenberg* M. Erhardus Schnepf. Ambrosius Placerius. Conradus Ottingerus. *Marchio Brandeburgensis* D. Stephanus Agricola. Simon Schneweiss. *Anhalt* D. Conradus Feigenbuchs. M. Georgius Forchheim. Ioannes Schlainhauffen. *Mansfeldt* Michel Celius. Wendelius Faber. *Lignitz* Ioannes Wunschaldt. Bernhardus Cecius. *Strassburg* Martinus Bucerus. [*fol. 523*b] Paulus Fagius. *Nurnberg* Andreas Osiander. Vitus Theodorus. *Luneburg* D. Vrbanus Rhegius. *Pomberg* M. Paulus Rodius. *Franckofurdt* Magister Petrus Geldicius. *Magdeburg* L. Nicolaus Ambssdorffius. *Augspurg* Bonifacius Wolfardus. *Schwebisch Hal* Magister Ioannes Brentius. *Bremen* Ioannes Amssderdam. *Sost* Bucerus Werdthanus. *Minden* Gebhardus Ernigken. *Hamburg* D. Ioannes Aepinus. Philippus Melanthon dixit, Matheum Heldt Vicecancellarium Caesaris fuisse per triennium, et eo tempore factum diuitem *bey 80000 fl.* ex corruptionibus aulicis. *Er hat böse kartten ausgegeben vnnd mussen wieder einnemen.*

FRANCOFORDIENSIS CONVENTVS.

Anno 1539. *)

Der barmhertzige gott helffe denen, die itzunder tzu Franckfurdt, ut pie et sinceriter [*fol. 524*a] consultent et concludant in gloriam Dei. *Es ist ein kleiner reichstag, er lest sich ebenteuerlich ansehen.* Et est species mala in ciuitate imperiali

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 358 sqq. cap. 55. §. 8.

Digitized by Google

facere conuentum, quia ipsi prouocati uel aduersarijs cogun-tur. Papistae imprudentes tentant astu capere ciuitates fraude irritant nostros. Deinde simulant pacem, uolunt corpus disceptatione membrorum dilaniare. Hamburg et Minden et Franckofordiam inuadunt, prudentius facerent, si aperto Marte nostros inuaderent. Augustae publice nos damnarunt, et nisi nostri tam patientes essent, *so were es doselbest baldt angegangen.*

Die 16. Februarij mandauit D. M. Lutherus, ut serio fierent preces pro conuentu Franckfordiano, *das wol ein kleiner reichstag werden wirdt*, ut fieret decretum pacis, *den wan der landtgraffe brennet, so ist es keines werens.* sicut mihi et Philippo [*fol. 524*^{b}] accidit. cum consuleremus ei suppliciter, dixit: *wie wen ichs euch liesse rathen vnnd ich thete es nicht.* Est miraculum diuinum et uir heroicus, quamuis infirmus princeps, tamen formidabilis. *Er hat die bischoffe recht tzu Chor geiagt*, et ipse iam loquetur cum illis in porta. Ita ut papistae iam cogentur facere periculum aut pati aut tacere et pacem offerre. Landtgrafius non prouocat, sed prouocatus petit pacem, quamuis habet potiorem equitatum 2000. Nam Hassi et Saxones sunt equites, *wann die im sattel sitzen, lassen sie sich nicht leichtlich schrecken. die Oberlendischen Reutter sint tantz Junckern. gott erhalte vnns* Landgrauium. *dann es ist viel an einem manne gelegen.* Malo esse in exercitu ceruorum duce Leone, quam in exercitu Leonum duce Ceruo, dixit Augustus.

Februarij 25. ardentissimus uerbis et gestu graui orabat pro pace, et pro conuentu Franckofordiensi [*fol. 525*^{a}] ne bello intestino pestilentissimo sine fine, Religio, politia et oeconomia confunderetur. Nam dulce bellum inexpertis. *gott behutte vnns darfur.* milites hoc tempore sunt Diaboli incarnati, non tantum Hispani, sed et Germani. Nulla fides pietasque iuris, qui castra sequuntur. Nam illi ipsi defensores futuri essent nostra calamitas.

CIVITATES.

Ingratitudo Cygneorum orta est erga uerbum et ministros eius ac mira superbia conuinciantur Luthero, Nicolao Haussmanno fidelissimo, pastorem spernentes, omnem Ecclesiasticam iurisdictionem sibi uendicarunt. Ideo D. M. Lutherus illos reliquit, et apud se excommunicauit. Maledictus sit omnis, qui praedicat Cygneis, illis inuitis, quibus non debet. Ego moriar Ciuitatis illius inimicus, et tamen mortuus disceptabo cum

Digitized by Google

illis et omnibus meis inimicis, hoc certo scio Cygneam [*fol. 525b*] pro mea persona excommunicaui et ei maledixi, quia impoenitens manebit, neque hoc solum, sed et hoc uult, ut approbemus impietatem facti illius.

Verba Mulphordij Zuickauiensis ad Lutherum: *Herr Doctor ihr bringet vnns niemer vntter den babst. wir sindt viel tzu gelerdt dartzu. Ist es nicht eine plage, das ich ander leutte so gelerdt habe gemacht, vnd ich weiss selbest nichtes, das heist,* alios docere, se ipsum non docere. In Torgau decretum erat, ut princeps eligeret pastorem. Hoc contemnunt Cygnei et ipsi eligere uolunt. [36])

Der alte pfarherrr von Niemegk Georg Witzel ist ein schalck bösswicht, hat sich aus dem landt gelogen für vnnsern fursten, der were [37]) *recht kegen Tzwickaw.* Ego moriar inimicus Cygneorum, me mortuo *sollen sie eine schlappen kriegen, die eine schlappen heist.* Dixit quidam: Quid si resipiscerent? Respondit Lutherus: *wenn das* [*fol. 526a*] *geschicht, so wiel ich einem die handt geben, vnd sol mirs abhauen.* Non contingit. *Es sey dan, dass sie ein ander magistrat vnnd volck vberkomen, wir haben ihm geholffen von Storch vnnd Müntzern vnd fromme leute tzugeschickt, aber sie wollens nicht haben.* Cygnei *können nicht auffhören mit verunglimpffen,* donec permerdabunt se. Et dixit ad Magistrum Leonardum: *wan michs mein gnedigster herr hiesse,* tunc uellem fieri praedicator Cygneus, sed dicerem: *Ich bin nicht Euer prediger, sondern des Churfursten. die elenden leute hetzen auch den Churfursten an mich, vnnd meinen, ich sey nu gegrieffen vnd weiss nicht wohin, vnd kan nicht weitter, aber es muss erst tzu rede kommen.*

Ipsi aduersarij non cessant persequi, donec me extinguunt. *Also thun die von Tzwickaw auch,* dicunt se reconciliatos, et non est uerum, *was ich aber dartzu thun werde, werden sie wol gewar werden.* Magister Rode scripsit Magistro [*fol. 526b*] Leonardo: Cura, ut Doctor nobis reconcilietur, qui cum legisset literas, respondit Lutherus: Cura, ut humilientur.

Gut macht muth. Hoc compertum est in Erphordia, quae cum esset [38]) diues, Episcopum Moguntinum et Ducem Saxoniae contempsit et prouocauit. Aiunt eam habere quotannis 80000 fl. *es hat ihr am gelde nicht gemangelt, sondern an weisheit.* Nam

36) uolunt.] *sic scripsi;* Cod.: nolunt.
37) *were*] *sic scripsi;* Cod.: *wehr*
38) esset] Cod.: esse

Digitized by Google

Stoltzer muth.

Nam prouerbium: *Heimlicher neidt vnnd kindischer radt, die drey haben Rom vnd Troia tzerstoret.*

Ita contigit Erphordiae, cum innocentem consulem *Heinrich Kelner* suspendissent. Omni benedictione corporali sunt priuati, ita aere alieno sint obstricti *bei 600000 fl. vnd alle schuldige an seinem blute sein schendtlich vmbkomen.* Est autem ciuitas munitissima et populosissima 1800 *feuerstete, alte buchsen sint vor der stadt todt, sie ist nicht tzu gewinnen,* nisi Turca eam obsideret. *Erphurdt* [*fol.* 527[a]] *ist nichtes bessers gewest dann ein hurhauss vnnd bierhauss, die tzwo* lectiones *haben die studenten am fleissigsten alda gehoret,* nulli erant lectores, nulli concionatores.

Aiebat Erphordiam iterum defecisse a Duce Saxoniae, qui paterno affectu eam ab aere alieno liberauit, *mer dann anderthalb tausent fl. ihr geschenckt.* Nunc Episcopo Moguntino se dedit et habet in sigillo: Fidelis filia Moguntini Erphordia. sed hoc experti sumus Erphordiam semper lapsam esse sub Moguntino. Olim satis stipendiorum et pecuniae aderat, sed nulli diligentes studiosi, multa praeclara ingenia et studiosissimi homines mendicare uere coguntur. *wir sitzen alhie* Wittenbergae, *nur in einem schindeleich,* testante D. Mellerstadt.[38a]) Wittenbergenses sunt in termino ciuilitatis, si paulo longius progressi fuissent, in mediam barbariem uenissent. Hic D. Mellerstadt erat summus studiosorum fautor, non potuit non amare studiosos.

Wittenbergensis parochia tantum habuit in prima [*fol.* 527[b]] uisitatione 7 *alde schock.* Deinde collegimus ultra 1000 fl. *Kemberg, Schmideberg.* Bretinn est in censu ditior Wittenberga etc.

Padua urbs inclita sub ditione Venetorum annuatim dat legitimos census, Centum mille et quinquaginta mille ducatos, *das vermochten beide fursten von Sachsen nicht.* Vrbes potentissimae et celebres, Antiochia, Niniue, Babylon iam nihil sunt nisi casulae et ruinae. Sic transeunt regna mundi.

Ciuitates munitissimas dixit Erphurdt et Brunschwigam. Erphordia est inanis, et pedes sine capite, *wers landt hat, der hat die leutte.* Truncus sine nomine corpus. *Es gebricht alda am regiment. Es hat 4 graffschafften, 5 schlosser, 72 gutter dörffer,* estque in optima gleba Thuringiae. Neumburga est plane in salsugine et sterili solo sita. Ita Deus non uni cuncta dedit iuxta prouerbium: *Jhe besser landt, ihe vnartiger volck.* Et econtra Augusta Vindelicorum plane nihil est neque solo neque munitionibus.

38[a]) Mellerstadt.] Cod. *h. l. calami err.*: Wellerstadt.

Digitized by Google

[*fol.* 528a] NORINBERGA est ciuitas ditissima optime disposita, sed non bene munita. INSPRVCK parua est, sed aequalibus aedificijs composita ac si una esset continua domus. MAGDEBVRGA est ditissima, superat Erphordiam, *dann sie hat das geleite vnnd tzoll*, estque ciuitas imperialis, quae mineralia [39]) Erphordia non habet, *wiewol sie 4 graffschafften hat*, attamen caret politia. Multae Ciuitates ita sunt munitae, ut non possint expugnari nisi fame et obsidione, sicut apud Munster factum est, quae obsidionem sustinuit sesqui annum, et demolita superiore parte aedium sementem fecerunt, sed non profuit, *der bauch muss essen, kan nicht schetz vernemen.*

WITTENBERGA est terra arenosa, sicut quidam dixit: *sendiken, sendiken, du bist ein lendiken, wan ich dich arbeit, da bist du leicht, wann ich eige, so bistu schlicht, wann ich dich meie, so finde ich nichtes.* Dicitur Leucorea, Albipolis, Leucopetra.

[*fol.* 528b] LIPSIA est pestis regionis, *sauget alle stette aus, ist ein rechtes hurhauss*, sicut dixit Dolgius. Nam Ciuitates et nobiles exhaurit. *wer nicht mit im handel ist, der kan Leiptzig nicht geniessen, sonderlich im geldthandel.* Nam quicunque potest 100 fl. colligere, mittit eos Lipsiam, *die gewinnen ihm das Jar gelt.* Summa, Lipsia *ist der wurm im lande.*

ORLEMVNDENSIVM Concionator fuit Glaecius, qui insidijs Musam abegit. Hoc oppidulum est fons et nidus sacramentariorum et Anabaptistarum, *die der Carlstadt da hat ausgebeuttet* Anno 1524. D. M. Lutherus ab Electore eo missus, inhonestissime est tractatus, ut Crucifixi imagines confractae [40]) ei in uia templi opponerentur cum uocibus: *Er doctor ihr musset vnns die braudt nicht im hembde tzulegen, sie muss nacket ausgetzogen sein, vnnd sol allein der geist thun.* Abeuntem summis execrationibus et maledictionibus ualedixerunt. Ego Lutherus haec omnia sustinui et Carolostadium ad disputationem prouocaui ablato aureo. [*fol.* 529a] Tandem ipse ab Electore expulsus est. Ciues poenam sanguine luissent, nisi ego interpellassem, *sie sint mir geschenckt, darumb hat mein gnedigster herr ein sonderlich aug auff sie.*

TORGAW dicitur quasi Teuherau.

MISNIA paruas habet ciuitates, sed elegantes, Thuringia uero et Saxonia ampliores, sed minus politas.

ERPHORDIA olim erat fertilissima frugibus, sed nunc est

---

39) mineralia] Cod.: minoralia
40) confractae] Cod.: confracte

Digitized by Google

in maledictione. *Es ist teuerer alda dann tzu Wittenberg.* Hoc ante annum uidi et consideraui, *denn sie hatten klein brodt vnnd schwartz brodt.* Ah nemo curat politiam, *man samlet nur geldt,* et ita benedictionem Dei amittimus, *sie haben solchen weinwachs alda, das man eine kanne vmb drey pfennig hat gegeben, wenn sie nur den halben weinwachs hetten,* tunc essent [40a]) ditissimi. Vino autem abundante *konntten sie es nicht bestreitten, gaben den wein vmb pfennig holtz.*

Anno 1172 aedificata est Freiberg in Misnia a Saxonibus ex Gosslar. Ideo adhuc pars illius [*fol.* 529[b]] uocatur *die sachstadt.* Fuit primo solitudo nemoribus obsita sine habitationibus, nisi quod circa ripam, quae iam dicitur *die muntzbach,* maxime pagus fuit nomine *Christiansdorff, das allendthalben an der bach hinauff gelegen ist auff der höhe, da itzt S. Peters Kirche stehet, hat ein galgen gestanden, welche gantze gegendt Marggraff Otto dem Abt in der Cella sol geschenckt habenn. Do aber tzur tzeit furleut gegen Gosslar gefaren sein vnnd alda am wege aus gefahren, ertzt gesehen, welches dem Gosslarischen gleich gesehen, haben sie es vnferlich auff den wagen geworffen, welches ser viel silber gehalten hat in der probe. Alsbaldt sindt etliche Sachsen von Gosslar mit dem furmanne tzu dem orte getzogen, haben geschorfft vnnd eingeschlagen, trefflich Ertzt funden, ist also ein trefflich tzulauffen worden. Der Marggraff Otto aber hat dem Abt Ruspen vor diesen ordt gegeben, ist so eilend so ein gross bergwerg worden, welchen noch keins in deutzschen landen ist gleich worden. die tzu der Iglau in Mehren, haben ihnen ihre* [41]) *berggerete* [*fol.* 530[a]] *mitgeteilet, wie Wittenberg hat seine Vniuersitet von Tubingen genommen. Also hat diese stadt Freiberg ser grosse freiheit gehabet* usque ad tempora Ducis Georgij, ibi aliqua sunt ei adempta, *hat one 34 Jahr 400 Jahr gestanden.* Haec Hausmannus retulit etc.

D. M. Lutherus deplorabat licentiam Torgensem. Cuius corruptionis fomes erat *die trinckstube,* ille generalis conuentus potandi *verderbet die burger gar, da lernet man müssig gehenn, spielen, fressen, sauffen, hurerey folget hernach. was schadt es, dass man noch mer Trinckstuben machte?* unam pro senatoribus, alteram pro ciuibus, tertiam pro mulieribus, quartam pro seruis, *das mans doch in* classes *brechte.* Deinde aulici etiam haberent talem conuentum. *das ist ser lustig.* Ipsi mallent unam Ecclesiam esse in Torga et quatuor *Trinckstuben, das sahen wir in der Ersten Visitation wol, wie sauer es*

40a) essent] *sic scripsi;* Cod.: erant
41) *ihre*] *sic scripsi;* Cod.: *ihren*

Digitized by Google

ihnen wardt, das sie vnns die Trinckstuben so lange musten einreumen. Summa, *die* [*fol. 530b*] *weldt gehet auff der wiegen, gott helff ihr.*

Der Konigsstein abgemessenn 4000 elen in die rotunditet, 400 elen die breitte, 900 elen lang, 400 elen hoch bis auff die Elben.

Dresda stetit ab anno 1545 *60 Jar. die brucke tzu Dresden hat gestanden 40 Jar, ist daruber gebauet 50 Jar, ein pfeiler aufftzubauen aus dem grunde kostet 7000 fl.*

Dicebatur anno 39. 21 Aprilis de apparatu Ducis Brunsuicensis, qui Erphordiam occupare niteretur, et nostrum Electorem prouocaret. *die Erphordischen sollen dem Churfürsten die vnkost erlegen. Es sein muttwillige vnnd vndanckbare leutte.* Ideo Margraff Friderich ad Electorem Fridericum dixisse fertur: *Er Ohme ihr hat da einen stal voller Esel, wann ihr sie treiben kondet.* Quamuis ibidem Episcopus Moguntinus omnia habet regalia, attamen tempus esset, ut ipsorum ferocia domaretur.

Noriberga optimos habuit senatores, *) quibus mortuis actum erit. Ita dicit propheta: [*fol. 531a*] Aufert Dominus prophetas ab Hierusalem. *wan gott die leutte wegniempt, so sind die stette, mauren, schetze, alles todt.*

Lipsenses adeo fuerunt fastuosi contra Euangelij praecones, ut ne salutatione eos dignarentur, sicut fecit Consul Wiedeman eo die erga Lutherum. Respondit D. M. Lutherus: Non est mirum, si filij huius seculi ita faciunt. Nam Lipsia in psalmo 114. depicta est. Similes fiunt illis, qui faciunt ea. Os, aures, oculos habent, non loquentes, audientes, uidentes, *wie ihr gott der Mammon ist, so sindt sie auch, man prediget ihnen nichtes anders, dann wan man einem gulden etwas sagte.* Ipsi Wicelium excitarunt contra nos, *das er solde von den silbern keten vns vorwerffen*, hoc est, ut esset blasphemus, ut erat olim Nimiciae. Post obitum Ducis Georgij in tota Lipsia ne unus fuit aptus ad Euangelium docendum. Hic fuit fructus Ducis Georgij, qui ita suas ciuitates uastauit hominibus indoctis. Fertur domos [*fol. 531b*] nunc sub Duce Henrico crescere pretio ubique. Ah bone Deus, quanta pestis fuit ille Tyrannus Ecclesiae.

D. Cruciger petiuit adiutores et reformatioem in Lipsia, esse spem ibi, utcunque simularent senatus et diuites. Respondit D. M. Lutherus: Christi dicta ibi implentur: Non po-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 665. cap. 76. §. 13. sect. 2.

Digitized by Google

testis Deo et Mammonae seruire. Item, Quomodo potestis uos credere, qui ab inuicem gloriam quaeritis? Lipsenses *halten vnns vor narren, dan wir haben nicht geldt wie sie.* et sicut Salomon dicit Prouerb. 26. Sapientior sibi uidetur stultus septem sapientibus Attamen illorum superbia et sapientia est Deo et hominibus odiosa, quia plane in se transtulerunt ingenium Ducis Georgij, expectantes Dei iudicium etc.

Wittenbergae maledictionem et ruinam praedixit D. Lutherus, *dann der stadt were nicht tzu helffen. Es haben alle Churfursten Ernst, Friderich, Joann* et iste *viel drauff gewandt, nock wils nicht eine stadt werden,* sed cogitur iterum humiliari, *das landt vnnd leutte tragens nicht.*

Dicebatur de papistarum et Lipsensium insigni [*fol. 532a*] pertinacia irridentium Deum eiusque ministerium et in exiguis offenduntur, in barbis et calceis. Respondit D. M. Lutherus: Haec omnia sunt libera, sed quia ipsi sunt praefecti, [42]) non deponamus, sed ad stimulandos illos pergamus, quia non sunt digni, ut gloriam Dei uideant, peccantes et irritantes pios et scandalizantes. Ideo me mortuo acquirent praedicatores, *hans vnnlust, die sich redtlich wider pochen werden.* Dignas habent labra lactucas. Irriserunt Crucigerum et Myconium singulis 6 taleros donantes. *Ich hette ihr noch 6 dartzu geborget vnnd sie darauff geleget vnd sie wiederumb verehret* in contumeliam.

Eyne prophecey D. M. Lutheri *seligen, welche er tzu Eisleben den 12 tagk* Februarij Anno 46. *vnnd also 6 tage vor seinem tode vber tische geredt: Halle, du werde stadt, der barmhertzige gott erhalte dich, dass du nicht gar versinckest, du hast Ja gottes wordt lieb, das weiss ich. darumb wirdt dich gott erhalten.*

[*fol. 532b*] *O Leiptzig du böse, ein böser wurm, dich wirdt gross vngluck vbergehen, ich wils aber nicht vberleben, aber die schuler, die auff den gassen vor der thur singen, werdens erleben* etc.

In templo Torgensi *) iuxta ambonem [43]) est depictus in tabula uerus cultus et inuocatio Eliae, et falsus Baalistarum cultus et clamor cum sequentibus rhythmis:

Das haus auffs newe gebauet ist
Zu lob dem herrn Ihesu Christ,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 665 sq. cap. 76. §. 14.

42) praefecti] Cod.: praefacti

43) ambo, onis] *haec vox mediae et infimae latinitatis significat*: pulpitum, tribunal Ecclesiae, ad quod gradibus ascenditur.

Digitized by Google

Desgleichen nie gewesen bisher,
Das vnbeschmeisset funden wer,
Vom babst vnnd seiner greuel giefft,
Die er in allen hat gestifft.
Gott gebe, dass es fort bleibe rein,
Nichtes heie dann gottes wordt allein.
Das hat gebauet vnnd verbracht
Aus sonder gottes wordts andacht
Zu Sachsen ein hertzog lobesan,
Ioannes Friedtrich heist sein nam,
[*fol.* 533ª] *Churfurst des reiches vnd marschalck er war*
Im Tausenten funffhunderten Jar,
Dartzu vier vnnd virtzig gethan
Doctor Martin der gottes man
Die Erste predigt darinne that,
Damit das hauss geweihet hat.
Kein Cresam, fahnen noch weihrauch,
Kein kertz, noch weihwasser er braucht,
Das gottlich wordt vnd sein gebet
Sampt der gleubigen dartzu thet.

VENETI. *)

Fecit mentionem Venetorum, qui omnium essent ditissimi et locupletissimi, et haberent sub se regna Cyprum et Cretam, Cretam autem olim repletam fuisse plus quam 6000 praedonibus, qui aere alieno erant oppressi et profugerant, sed quia haec insula montosa non potuisset ui purgari a latronibus, callide statuerunt Veneti se omnes praedones tuto recepturos, modo [*fol.* 533ᵇ] quisque caput alterius praedonis secum afferret. *Also steubten sie einen buben mit dem andern.* Et liberata est insula ab illis. Praeterea Veneti superbissimi Maximilianum contempserunt pingentes eum pauperem, *der in die ledige tasche grieff, das vntten die finger heraus gingen.* Ita Florentini pinxerunt eum sedentem in cancro subscripto uersiculo: Tendimus in Icarium. *Aber er hat sie dennoch gedemuttiget.* Et noster Carolus illos humiliabit Deo dante, quia ipse habet fortitudinem et successum, *dem hats gott gegeben.* Quamuis Ferdinandus etiam multo sapientior et callidior, tamen nihil habet prosperitatis. Non est ei datum. *Ich wolte* Carolum Caesarem *nicht gerne tzum*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 683 sq. cap. 76. §. 28.

Digitized by Google

feinde haben, si essem rex aut princeps. *Es ist ein schwerer gast. er sol, ob gott wil, das kurtze mit dem bapst spielen*, si ille contractus Schuenfordiensis processerit. Nam iunior dux mihi dixit, quod papa nollet consentire in electionem Ferdinandi Regis Romanorum, [*fol. 534a*] *so wirdt sichs haben, der wirdt vnsern fursten from machen.* Veneti quotannis desponsantur cum mari, proiecto annulo in mare magna pompa.

Deus solus nos nutrit, non diuitiae. praesentia enim pecuniae facit nos pigros. Veneti ditissimi nostro seculo horrendam famem passi sunt, ita ut 24 Galehen cum frumento illis a Turca sunt missi. *do hildt die braudt nicht glauben.* Eodem tempore ciuis quidam uxorem suam ad opulentum mercatorem misit ad impetrandum frumentum. Is ea lege promisit, *so sie bei ihm wolde schlaffen.* Illa consensit. ubi redijsset acceptum frumentum, simul uenit maritus cum mercenarijs uxorem mercatori in lectum ducens. At ipse euaginato gladio stetit ante lectum mercenarijs non procul stantibus. *dem ist das hurubel aber wol vergangen.* Mane ille petijt frumenta ex pacto. Tandem mercator illum accusabat pro debito frumento. [*fol. 534b*] Alter se expurgabat nihil sibi constare de debito, sed satisfecisse suo pacto, scilicet uxore in lecto associata, sed a senatu mulctatus est, secundo coactus est dare frumentum. Ideo pecunia non potest famem adimere, sed magis causa est famis.

Colloquebantur de maximis urbibus, Carthagine, Athenis, Roma, *wie sie so gar tzustoben weren, dass Athen itzt kaum ein dorff sein solte.* Et Roma, quae olim septem montibus fuisset celebris, nunc omnino [44]) sit desolata, *das sie kein keiser noch bapst hat konnen wider auffrichten*, post Gothorum uastationem, et ubi olim rus erat, ibi nunc sit Roma omnino extra istos septem montes, et dicebat de *κοιλώματι* [45]) seu cauerno, quod uocaretur Coemeterium S. Calixti, ubi 76000 martyres et 40 papae essent sepulti. *das lieget ein halbe meile itzt von Rom, das vorhin mitten inne gelegen ist.* Et dixit de Capitolij monte, *wie es so gar tzuschleifft sei*, ut fere nulla monumenta uideantur [*fol. 535a*] nisi unum aedificium, *das so mit grossen wacken vnnd steinen ist tzusammen gegossen, das mans nicht konne vmbreissen. noch sollen die* Gothi *in einem iglichen stein ein loch gehauen haben* ad significandam aeternam uastationem. Nam prophetae dicunt Deum omnes praestantissimas et celeberrimas urbes in cinerem et arenam

44) omnino] Cod.: omnia
45) *κοιλώματι*] *sic scripsi*; Cod.: *κριαττις*

Digitized by Google

reddere. Hoc uidemus in Roma, Hierusalem, Athenis. Veneti ludentes Maximilianum pinxerunt eum *mit einer löchlichen taschen,* sed Gallum impleto marsupio.

Venetiae urbs opulentissima nullam ciuilitatem nec honestatem curat, tantum sua quaerit. *Es ist ein lautter Judenschule,* sunt neutrales, iam Caesari, iam Turcae seruiunt, victrici parti semper applaudunt. *Es ist alda nicht mehr dan* luxus aedificiorum et uestium, sicut ibi oritur ille luxus.

Dixerunt quoque de interitu Erphordiensi, quod consulem suspenderunt, [46]) et tribunitiam potestatem [*fol. 535*^{b}] esse pestilentissimam, ac fieri iuxta prouerbium: *Einem tzu enge, tzween gerecht, dreien tzu weit,* id est, *man sol einen pauer nicht ins regimendt setzen.*

CONCIONATORES.

Auditores non uerendi aut respiciendi etc.

D. Caspar dixit ad Philippum *) se aegre ferre illius praesentiam in sua lectione. Tunc dixit Martinus Lutherus: Neque ego eum libenter habeo in meis lectionibus, *aber ich schlage das Creutz vor mich vnnd dencke,* Philippus, D. Ionas, Pommer *sindt nicht drinnen, vnnd lass mich duncken, dass kein kluger auff der* Cathedra *stehe dann ich.*

Occasio facit concionatorem. Ego meas conciones ex meis postillis non possum colligere, scilicet ut eadem uerba praedicarem. *Ich kan mich nicht mit wortten lassen binden* quamuis eandem sententiam praedicem. Dixit D. Ionas: Ego nullis modis uestram concionem possem imitari. Respondit Lutherus: Neque ego me ipsum possum assequi. Imo occasio alicuius [*fol. 536*^{a}] personae aut priuatae causae dat illi concionem, et dixit se nimis copiosum in postillis, si iunior esset, *er wolde ihnen viel abbrechen,* quia nemo eam iam posset assequi neque omnia conueniunt ad hoc seculum. Deinde D. Ionas dixit parochum Dommaturschensem Euangelia recitare ex postillis cum enarratione, quae nihil conueniunt legere. Conuenientia sunt praedicanda pro loco et personis. Sicut quidam concionatus est impium esse, *dass ein weib ihrem kinde ein amme hielde,* et totam concionem de hac re fecit, *vnnd hat eittel radespinnerinnen in seiner pfarren,* ad quas non pertinebat haec admonitio. Talis fuit ille, qui exhorta-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 437. cap. 22. §. 147.

46) suspenderunt] Cod. *calami err.*: susperunt

Digitized by Google

tionem fecit et encomium [47]) matrimonij in hospitali *den alten weibern*. Si qui sunt theologi, perseuerent constanter, nec desperent propter ingratitudinem, intra triennium in tanto erunt pretio, *das man einen* Theologum *gerne* [48]) *aus der Erden wirdt graben. wann* [*fol. 536b*] *ein ding wolfeil ist, so acht mans nicht, vnnd man soltte es da tzu rathe halten.*

CONSOLATIO M. LVTHERI AD MAGISTRVM ANTHONIVM LAVTERBACHIVM DE SVA VOCATIONE.

Sub arbore piro interrogauit me de concione mea, et plurimum conquerebar meas molestias, tentationes et infirmitates. Respondit: *Ey lieber es ist mir auch gewest, ich habe mich wol so ser gefurcht vorm predigstul als ihr, noch must ich fort.* Cogebar ad praedicationem, *muste Erstlich im* refectorio *predigen* fratribus. *O wie furchte ich mich vorm predigstul.* Sed tu statim uis esse magister, uis esse doctior me et alijs exercitatis, uis fortassis laudem quaerere et ita tentaris. Debes autem Deo praedicare, non respicere iudicia hominum, *kans iemandt bass, der mache es besser.* Tu modo Christum praedices et Catechismum. illa sapientia te extollet supra omnium iudicia, quia est uerbum Dei sapientius hominibus. hoc [*fol. 537a*] dabit tibi quid loquaris, et noli respicere in iudicium, laudem, contumeliam hominum. Non expectabis a me laudem, si te audiero, tuas conciones omnino cauillabor. *dann man muss euch gesellen also deponiren* ab ambitione. Tu scito te uocatum esse. *Christus darff dein, das du ihn hülffest preisen.* In hoc statu persiste, *lass loben vnnd schelten.* hoc nihil ad te. Tuae excusationes nihil sunt apud me. Ego plus 15 argumentis habui, quibus recusaui D. Staupitio meam uocationem sub hac piro, sed nihil ualebant. Cum tandem dicerem: *Er Staupitz ihr bringet mich vmb mein leben, ich werde nit ein virtel Jars erlebenn*, respondit: *In gottes namen, vnnser herrgott hat grosse geschefftе, er darff droben auch kluger leuthe.* Deinde multa ἐγκώμια [49]) recitauit D. Staupitij, quod fuerit diligentissimus studiosorum amator et promotor, quomodo electus esset in Vicarium per

47) encomium] Cod. *calami err.*: Encomiam
48) Theologum *gerne*] Cod.: Tehologum *gelen*
49) ἐγκώμια] Cod.: ἔγκομία

Digitized by Google

triennium, *do hat er alles mit seinem* consilio *wollen ausrichten*, sed non processit. Altero triennio iterum electus uoluit consilio patrum rem tentare. *Es hat ihm aber gefelet.* Tertio triennio rem Deo commisit, *do gieng es viel weniger fort.* Ideo dixit: Mitto [*fol.* 537b] uadere sicut uadit. *Es wil wider ich noch die* patres *noch gott schaffen, es muss ein ander* uicariatus triennium *komnen. do kam ich dorein vnd habes anders angefangen.*

Venit quidam concionator*) prope Eisenach conquerens de sua miseria. Dixit Philippus Melanthon: *lieber herr ihr must gedult tragen ein tzeitlang.* Nam hactenus dimicauimus [50]) pro coniugio. hoc adepto dimicabimus pro dignitate. Deinde etiam pro facultate adipiscenda laborabimus. Respondit Lutherus: pauperes Euangelizantur, et nisi papa nos de suis aleret, *so musten wir alle hungers sterben. Er hat das gestolen gut in sich gefressen, muss es also wider ausspeien,* sicut Hiob dicit: *Er muss es den geben, den ers nicht gönnt,* [51]) quamuis uix quinquagesima pars in usum Ecclesiae uenit. *das ander verschtemmet er, wir bekommen kaum die brosamen vnter dem tisch,* aegre alimur. Dixit parochus: sed aliam habemus mercedem. Respondit Lutherus: *wan auch das nicht were, so weren wir alle die elendesten leuthe, so liss ich die brosame ihm ein guttes Jar haben.*

[*fol.* 538a] CONCEPTVS CONCIONVM.

D. Lutherus:**) *Ach das der liebe Paulus vnnd Petrus alda weren, ihr soltet sie wol schelten, dan ihr bereidt gerne also geschickt wolt sein als sie.* Vultis habere decimas, non primitias. Est aliquid prodire tenuiter, [52]) si non datur ultra. *Thut das Euer, konnet ihr nicht ein stunde predigen, so sey es ein halbe oder virtel stunde,* et nolite nos omnino ad aliorum imitationem accommodare. *Ihr konnet meine noch eines andern predigt* ad singula uerba *nicht erlangen,* sed concipite simplicissime statum, *vnnd beuelets gott.* Quaerite simpliciter gloriam Dei, non hominum applausum, sed orate, ut Deus det sapientiam ori uestro, et auditoribus syncerum auditum, *vnnd lasst gott walten.* Nam hoc mihi credite, praedicare non est

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 370 sq. cap. 22. §. 10.
**) *Conf.* ibid. II. p. 371 sq. cap. 22. §. 11.
50) dimicauimus] *sic scripsi;* Cod.: dimicati sumus
51) *gönnt.*] *sic scripsi;* Cod.: *gan*
52) tenuiter,] *sic scripsi;* Cod.: tenuis

Digitized by Google

opus humanum. Ego enim iam uetus et exercitatus concionator tamen timeo praedicare. Et certissime experiemini haec tria. Primo si optimum statum et conceptum habueritis, *so sol er euch tzu wasser werden.* Econtra si de conceptu omnino desperaueritis, Deus dabit, ut optima praedicetis, quae uulgo placebunt, uobis autem non placebunt. [*fol. 538b*] Tertio sine conceptu tam uobis quam auditoribus placebunt. Ideo Deum orate *vnnd lasts dem bevolen sein. last vns nur studiren vnnd fortfaren,* in triennio uidebimus defectum ministrorum uerbi, *denn Zwickaw, Aldenburg, Torgaw, Wittenberg stehen auff tzweien augen.* illis mortuis non facile similes habebimus. *man wirdt warlich in vnserm furstenthumb leuthe bedörffen. Ich weiss nicht, wie es kompt, das wir nicht ehe predigen vnnd schreiben wollen, es gefalle vns den selber. vnnd so man vns nicht mit dem vermanen tzwunge, so theten wir nichtes.* Philippus nunquam scripsisset suam Apologiam, nisi ita fuisset coactus. *Er hat es immer wollen besser machen.*

D. M. Lutherus prohibuit *) longis concionibus auditores [53] torquere. Desiderium enim audiendi deficit in auditoribus. ipsi quoque praedicatores sibi uim adferunt. Ideo D. Pomeranum castigauit, qui tamen non studio, sed errore facit.

Concio habita est a D. Martino Luth. **) 1. Timoth. 1. in *Worlewitz* coram principibus de Anhaldt et iuniore Marchione, et postea edita. De ea Magister Vitus interrogauit Lutherum, an illius concionis singula membra prius concepisset. Est enim in ea optima [*fol. 539a*] exhortatio ad summum cultum uerbi Dei. Qui hactenus Missas audire potuissent, cur non indies illo uero cultu utentes proficerent? Vide ibi praefationem. Respondit Lutherus, se non singula membra concipere, sed tantum statum, scilicet exhortationem ad cultum Dei summum audiendi uerbum Dei instituisse, inter loquendum autem talia illi incidere. Nam si ipse prius conciperet singula, de singulis quoque membris se concionem facturum. *Er würde nicht so kurtz herdurch gehen.* Et deinde legens illam concionem, mirabatur se ita locutum, et D. Caspari Crucigeri ingenium laudauit, qui illius uerba et phrasin ita posset arripere, dicens: *Ich halte, er hats besser gemacht dan ichs gepredigt habe. do ich die predigt that, waren nicht tzehen pauren in der kirchen, ohne die drey fursten vnnd hoffgesinde.*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 372. cap. 22. §. 12.
**) *Conf.* ibid. II. p. 372 sq. cap. 22. §. 13.
53) auditores] Cod.: auditoribus

Digitized by Google

Interrogatus Lutherus,*) utrum maius esset, pugnare contra aduersarios aut exhortari, docere et erigere infirmos, respondit: Vtrumque optimum et necessarium, quamuis consolari pusillanimos maius quiddam est, et ipsi infirmi etiam ex pugna aedificentur. Vtrumque est donum Dei, qui docet in docendo, qui exhortatur in exhortando.

[*fol. 539b*] AFFICERE AVDITORES.

M. Försterus quaesiuit **) a D. Doctore, unde esset illa tanta ars, uidelicet, tam efficaciter loqui, ut omnes tam pij quam impij mouerentur. Respondit D. M. Lutherus: ex primo praecepto: Ego sum Dominus Deus tuus, fortis zelotes etc. erga impios, et misericordiam faciens pijs. Hoc enim uult Deus et iubet, *das man den stoltzen das hellisch feuer predige, den fromen das paradis, die bosen straffe, die frommen tröste.* Ego Försterus addebam: Vltra tres non audiui, qui me ita afficerunt (D. Martinum, Cordatum, Magistrum Georgium). qui fieret, quod alij non ita afficerent ut isti tres? Respondit, in causa esse differentiam instrumentorum, *gleich wann ein messer bass schneidet denn das ander.* Ad haec respondebam: hanc artem libenter addiscerem, *das ich den leuthen ins hertz vnnd Conscientz hinein reden köntte.* sed tam frigidae [54]) sunt meae conciones, ut plerumque de suggestu descendens erubescam, semper postea cogito: sic oportuit te haec tractasse. Respondit D.: Mi Forstemi non debetis de uobis in hac re iudicare, sicut nec potestis, sed aliorum esto iudicium. Et mihi hoc [*fol. 540a*] ipsum saepe accidit, ut puduerit me habitae concionis, existimans me frigidissime concionatum, sed eandem concionem alij postea apud me maxime commendarunt, sic enim fere fit, ut quae nobis maxime placent, alijs maxime displiceant et econtra.

Genesis ***) a tempore Apostolorum non ita lectus est ut nunc. *wann ich ihn itzundt solt predigen, ich wolde ihn bass treffen. dann einer muss die weldt erkannt haben,* qui uult hunc librum intelligere, et quilibet pastor debet bene uersatus esse in mundo. Si ego iam deberem Euangelium incipere, *ich wolde mich anders drein schicken.* Vulgus sub papatu relinquerem, et tamen desperatis et anxijs conscientijs clam

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 373. cap. 22. §. 14.
**) *Conf.* ibid. II. p. 373 sq. cap. 22. §. 15.
***) *Conf.* ibid. II. p. 411 sq. cap. 22. §. 95.
54) frigidae] Cod.: frigide

Digitized by Google

succurrerem. Ideo concionatori opus est cognitione mundi, nec talis sit ut ego monachus, qui putabam mundum tam probum, ut statim Euangelio sit occursurus, sed contrarium fit.

Concionatores *) sunt maximi homicidae, exhortantur enim magistratum ad suum officium, ut puniant sontes. *Ich habe im auffruhr alle pauren erschlagen, ich habe heissen todt schlagen. Alle das blut ist auff meinem halse, aber ich* [*fol. 540b*] *weise es auff vnnsern herrgott, der hat mir das tzu reden bevolen.* Diabolus et impij occidunt, *die habens nicht recht.* Ideo bene discernendae sunt personae priuatae et publicae, ut uideamus magistratum iure posse damnare et occidere, sicut hodie (Dei gratia) hoc optime didicerunt, sed nunc abutuntur sua potestate contra Euangelium. *das wirdt ihn nicht tzu schmere gedeien.*

Mundus **) omnes concionatores ferre potest, nos non potest, prius imperiosus papistas ferre coactus est. Nos autem autoritate diuina illam corripientes non uult audire. Ita ruere eum necesse est, nos paupertate, papistae calamitate perdunt. *dann ihr ding heldt den stich nicht,* uident Deum sibi repugnare. Breui futurum est, ut maximos thesauros pro uno concionatore dare uelint, imo mendacem adorabunt et uenerabuntur. *Darumb wiel ich* papatum *helffen wider auffrichten* et monachos extollere. Nam mundus non potest constare sine his laruis *vnnd fastnacht narren.*

Deinde locuti sunt de praedicatoribus, ***) Magistrum Forstemium a multis laudari prae alijs, Philippo autem displicere.[54a]) Respondit Lutherus: Discrimen [*fol. 541a*] est auditorum et concionatorum, alius praedicator huic placet, alio non. Vulgo non melius placet et prodest quam leges et exemplorum praedicatio. Gratiae et articuli iustificationis praedicatio in illius auribus friget. Dixit Magister Eislebius: *der Teuffel fure den weg, der besser macht denn er kan.*

Mentio fiebat quorundam praedicatorum, ****) qui iudicio quorundam Luthero sunt praeclari. Dixit autem: Ego libenter illis tribuo hunc honorem nec inuideo, sed haec est causa iudicij uulgi: quando illos audiunt docere historias et exempla, tunc mirantur illos, qualis fuit D. Nicolaus, qui Iosua et Regum praedicauit, ubi multis allegorijs lusit placens populo.

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 448. cap. 22. §. 156.
**) *Conf.* ibid. II. p. 374. cap. 22. §. 16.
***) *Conf.* ibid. II. p. 374 sq. cap. 22. §. 17.
****) *Conf.* ibid. II. p. 375. cap. 22. §. 19.
54a) displicere.] *sic scripsi;* Cod.: dispicere.

Digitized by Google

do wiel ich auch meister sein, sed in articulo iustificationis praedicando nemo uidetur facundus iudicio populi, populus illum non libenter audit. Et habete certum signum. *wann man* articulum iustificationis *prediget, so schlefft das volck vnd hustet*, si autem inceperis historiam et exemplum, tunc arrectis auribus summo silentio attendunt. Ego credo plures nobiscum esse tantos [55]) Rhetores, *die mich vnter die banck vnnd wider erfur predigten.*

[*fol. 541*b] Vitia in praedicatoribus *) facile uidentur, si iam praedicator [56]) haberet decem uirtutes, et tantum unicum uitium, illud omnes uirtutes obscuraret, *so bose ist die weldt itzundt.* D. Ionas *hat alle gutte* uirtutes, *alleine dass er sich so offte ruspert, das kan man dem gutten manne nicht tzu gut halten.*

CONDITIONES BONI PRAEDICATORIS. **)

PRIMO debet esse *διδακτικός*. II. *sol einen feinen kopff haben.* III. *wol beredt sein.* IIII. *sol ein gutte stim haben.* V. bonam memoriam. VI. *sol wissen aufftzuhoren.* VII. *sol seines dinges vleissig wartten.* VIII. *sol leib vnd leben dran setzen.* IX. *sol sich von iederman lassen geheien.*

Quidam praedicator ***) audiens a duobus studentibus Lipsensibus, quod uellent intrare concionem suam, respondit: *kompt, ihr werdet wol sehen, was ich thun werde.* Illis ingredientibus templum dixit: *O lieben freunde, diese sein in des bapstes banne, ich darff nicht weitter predigen*, et sic descendit de ambone.

D. M. Lutherus: *wir bekommen kaum die brosamen von den geistlichen guttern vbrig*, aegre [*fol. 542*a] alimur. Dixit parochus: sed aliam habemus mercedem. Respondit Lutherus: *wann auch das nicht, so weren wir die elendesten leuthe, so liss ich die brosamen ein guttes Jar haben, ich wolde warlich die gutten kaphuner mitte* [57]) *nissen.* Ideo Doctor Hieronymus dixit: si doctrina Euangelij de immortalitate animae et futura uita non esset uera, *so wer es die groste beschisserey vntter der sonnen*, homines ita persuaderi. Econtra nos

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 376. cap. 22. §. 22.
**) *Conf.* ibid. II. p. 376. cap. 22. §. 20.
***) *Conf.* ibid. II. p. 376. cap. 22. §. 23.

55) tantos] Cod. *calami err.*: tanton
56) si iam praedicator] Cod.: si iam praedicator iam
57) *mitte*] *sic scripsi*; Cod.: *nutte* — (*mitte nissen i. q. mit geniessen*)

Digitized by Google

parochi *werden widerumb altzu stoltz werden, wann man vnnser wenig wirdt haben vnd gross achten, werden wir vnns wider auffblasen. Es ist der Teuffel.* Deus nos neque humiliatione neque prosperitate emendare potest, *wir vertzweiffeln oder werden stoltz.* Paulus autem hanc artem gloriatur, quod patientiam habuerit in tribulatione et prosperitate, Philipp. 4. 2. Cor. 6.

PRAEDICANDI MODVS.*)

Ich vleiss mich in meinen predigten, dass ich einen spruch vor mich neme, vnd da bleibe ich, vnnd dass ichs dem volck antzeige, dass sie konnen sagen, das ist die predigt gewesen. id est, in statu permaneo. *Christus mitt seinen predigten ist flugs in parabel hinein gefallen, vonn* [*fol. 542b*] *schaffen, hirtten, wolffen, weinbergen, feigenbaum, samen,* [58]) *ackern, pflugen, das haben die armen leien konnen vernemen.*

CONCIONATORVM PAPISTICORVM RISVS. [58a])

Deinde dixit ad Pomeranum: *gebt mir eine predigt.* Tunc derisit [59]) eum Pomeranus, respondit tamen: Damnum qui tulerit, non irrisione carebit. Ego enim sum praedicator et lector supernumerarius. Postea**) multum dixerunt de papisticorum praedicatorum gestibus et thematibus. Fleck incepit sua themata *mit lachen, iauchsen vnnd schreien.* Muntzer: *Es fuhr ein pauer ins holtz, mit singen.* Magister Diterich: *Gestern waren wir alle voll.* [60]) et dixerunt de quodam [60a]) parocho, qui coactus praedicare proposuit thema: Inter natos mulierum, quod dicunt, non est uerum. *meine vorgelegten wordt in latein, lautten auff deutzsch also: vater in deine*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 377. cap. 22. §. 25.
**) *Conf.* ibid. II. p. 378 sq. cap. 22. §. 27.
58) *samen*] Cod.: *sohmen*
58a) Concionatorum papist. risus.] *haec inscriptio aptius praefigitur demum sequentibus verbis*: Postea multum dixerunt de papist. praed. gestibus et them.; *nam verba*: „Deinde dixit ad Pomeranum — lector supernumerarius.“ *praecedentibus*: „*das haben die armen leien konnen vernemen.*“ *proxime adiungenda sunt, sicuti in* Luth. colloq. germ. II. p. 377. cap. 22. §. 25. *recte factum est.*
59) derisit] Cod.: dirisit
60) *voll*] *sic scripsi*; Cod.: *volck.*
60a) quodam] Cod.: quidam

Digitized by Google

hende bevel ich meinen geist. Deinde dixerunt de dormiente custode templi sub concione sui parochi, qui cum forte audiuisset cantum galli gallinacei, e somno illico excitatus respondit: Et cum spiritu tuo. Dixitque D. Martinus Lutherus: *Es hat sich alles gereimet.* Tempus fuit iocandi, nunc est tempus seria agendi. [*fol.* 543ª] Vos estis sal. [60b])

Superbia
Auaritia } Haec exponit D. Keisersperg. *)
Luxuria

Auaritia est crassum peccatum in praedicatoribus, quod facile agnoscitur. Ita luxuria et crapula *sindt elende sunden, darnach einer auff den morgen wehtage vnnd schnuppen hat,* sed superbia et inuidia sunt praecipua peccata, quae maxime nocent, et sub praetextu pietatis occultari possunt, et sicut Diabolus in angelum lucis transformari potest, in ipsum Deum, ita superbia uult esse probitas, inuidia autem zelus iustitiae. Sed mundus uult decipi, auersatur ueritatem, ideo sequentur mendacia, *der Christus wirdt itzunder wol tzu predigt.*

APIS **) paruum est animal suaue mel conficiens, *hat dennoch einen stachel.* Ita praedicator suauissimas habet consolationes, irritatus autem ad iram etiam mordet. Optimus praedicator fuerit, quo audito possis dicere: *das hat er gesaget,* etiamsi scriptura non adeo citata sit, si tamen sit ueri similis. Omnia enim fiant secundum analogiam fidei. si autem mendax, certe summum mendacium sit oportet. At sermo tuus est ueritas.

Foeliciter docturus ***) et consolaturus conscientias [*fol.* 543b] debet uersari non circa hypotheses, sed circa theses, hoc est, debet consistere in statu. Exempli gratia: Praedicaturus Euangelium Dominica Laetare de quinque panibus. Ibi homo mediocriter doctus uersabitur circa hypotheses, inuehetur in auaritiam et tractabit aliquot locos minus principales. Statum autem obseruans dicet: Primum quaerite regnum Dei etc. Item pietas ad omnia utilis est etc. Illos curat Deus, eisque uictum dabit uberiorem. Qui hunc statum

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 379. cap. 22. §. 28.
**) *Conf.* ibid. II. p. 379 sq. cap. 22. §. 29. 30.
***) *Conf.* ibid. II. p. 380 sq. cap. 22. §. 31.
60b) Vos estis sal.] *haec verba Christi* (Matth. 5, 13.) *sic praecedentibus eadem ratione proxime adiunxi, qua in* Luth. colloq. germ. II. p. 379. *illis adiuncta sunt. In* Cod. *male subsequentibus a sinistra apposita sunt sic:*

Vos estis sal. Superbia / Auaritia / Luxuria } Haec exponit *etc.*

Digitized by Google

obseruat: Quomodo Deus suos curet, eosque defendere uelit, is hoc miraculum optime tractare potest. Ita Euangelium palmarum habet statum de regno Christi. Indocti multa garrirent de cantu et processione et laudatione uulgi posthabito statu loci prophetici. Ita consolaturus conscientias, theses ad hypotheses referre debet, ut hodie monachi expectantes concilium, et ambigentes tantum Euangelio confutandi sunt. Euangelium non accipere feudum ab hominibus, igitur eos debere niti autoritate Dei, et relinquere impia uota, ***sollen nicht harren, bis das*** Euangelium ***spreche:*** Tu Minorita debes exuere cucullam. [*fol. 544a*] Non debent expectare hypothesin, ***bis sie gott mit namen nennet,*** sed thesin obseruare debent: Dei uerbum est ueritas omnes ab impietate reuocans, siue concilium probet, siue prohibeat, Deo obsequendum est.

THEOLOGORVM DOCTRINA.

Verus theologus *) totum corpus Bibliae scire debet, scilicet quis ordo sit et status Mosi, Esaiae, Hieremiae, Dauidis, Euangelistarum, Pauli, et non unum et alterum prophetam tantum intelligere, sed non omnes uolunt esse Theologi. quilibet Bachans [61]) in Theologia uult esse Magister. Iuristae autem cordatiores sunt Theologis, ***die bleiben bei ihren*** legibus ***vnnd regieren die.*** Ideo nos non bene facimus, quod scripturam tam lucide transferimus, alios tantum socordes facimus. Ita Paulus factus est lucidissimus, qui olim plane obscurus fuit. Bucerus sibi multum eruditionis tribuit, qui nunquam eo peruenit. Dicit enim in quodam libro, Vniuersas gentes eandem religionem seruasse et per illam saluatas, ***das heisse Ja genarret.*** Ipsi schwermerij nunquam nobiscum senserunt, sed tantum fuit praetextus.

Raritas ministrorum Euangelij. **) Georgius Vogel [*fol. 544b*] Cancellarius Marchionis dixit in Bauaria plus 350 parochias uacare propter defectum ministrorum uerbi, sed octo carnifices eandem conditionem petijssent. [62])

Ordinatio Magistri Benedicti Schuman ***) Anno 1540. [63])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 381. cap. 22. §. 32.
**) *Conf.* ibid. II. p. 381. cap. 22. §. 33.
***) *Conf.* ibid. II. p. 383 sq. cap. 22. §. 36.
61) Bachans *i. q.* studiosus litterarum recens inter cives academicos nondum rite receptus (*Conf.* Luth. Colloq. germ. IV. p. 547. nota 10.).
62) petijssent.] Cod.: petijsset.
63) 1540.] *sic scripsi;* Cod. *male*: 1510. (*Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 383. cap. 22. §. 36.)

Digitized by Google

22. Aprilis Dominica Iubilate a D. M. Luthero, qui legit locum Actor. 13. quomodo Apostolis essent impositae manus. Item Actor. 20. ubi Paulus monet, ut Episcopi caueant lupos. Tertio. Caput tertium ad Timotheum de conditione et uocatione Episcopi. *tzu dem mein lieber bruder* Benedicte ***bistu verordenet von gott, das du ein treuer diener*** Hiesu Christi ***alda tzu Neumburg sein solt, seinen heiligen namen tzu fodern mit reiner lehre des*** Euangelij, ***tzu welchen wir dich durch gottes gewaldt ruffen vnnd senden, gleichwie vns gott gesandt hat. derhalben wache mit ernst, biss fleissig, bitte gott, dass er dich in dieser hohen vocation erhalden wolle, das du nicht durch falsche lehre, ketzerey, secten, auch nicht durch dein eigene gedancken mochst abfallen, sondern in furcht gottes, treuen fleiss, steten gebet solches*** [64]) ***mochtest anfahen vnnd in Christo recht ausrichten.*** Hic fuit status suae orationis, postea [*fol. 545*[a]] impositione manuum orauit orationem Dominicam clara uoce, surgentibus deinde eleuatis oculis et manibus in coelum dixit: Domine Deus pater misericors, qui iussisti nos orare, petere, pulsare, promisisti te exauditurum in nomine filij tui petentes. Hac tua promissione freti oramus pro hoc ministro uerbi Benedicto, ut illum in tuam messem mittere uelis, illi assistere, suum ministerium benedicere, aperire credentibus aures ad foelicem uerbi cursum, ut tuum nomen glorificetur, dilatetur et Ecclesia crescat, Amen. Ideo precor tibi benedictionem et successum, mi frater, ut uerseris in timore et fiducia Domini. Postea canebatur: *nu bitten wir den heiligen geist* etc.

D. Erasmus Alberus*) discessurus in Marchiam petiuit a D. M. Luthero modum concionandi [65]) coram principe. Respondit: Omnes tuae conciones sint simplicissimae, noli respicere in principem, sed in rudes et indoctos, cuius farinae et erit princeps. *wann ich in meiner predigt* Philippum *vnnd andere* doctores ***soltte ansehen, so machte ich nichtes gutes,*** sed simplicissime indoctis praedico, et omnibus placet. ***kan ich Grekisch, Hebreisch, Lateinisch, das spare ich in*** consortium nostrum. ***do machen wirs so krauspen,*** [*fol.* **545**[b]] ***dass sich vnnser herr gott daruber verwundert. Es wirdt die lenge mit vns tzugehen, wie in*** Hispania ***vnnd*** Gallia, ubi nulli sunt parochi, sed tantum cursores (sicut apud nos fuerunt Antinomi.) [66]) illi peragrant regiones, et in singulis

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 384. cap. 22. §. 37.

64) ***solches***] Cod.: ***sochess***

65) **concionandi**] Cod. ***calami err.***: conciondi

66) Antinomi] Cod. ***falso***: Antonimi

Digitized by Google

ciuitatibus hebdomadam praedicant, tum oportet eos per annum esse contentos. Si quae ciuitas opulentior est, per quadragesimam numerat Monacho alicui 100 fl., ut praedicet. *Darnach ringet auch* Germania cum sua ingratitudine.

Ministri*) uita etiamsi non adeo sit perfecta, modo doctrina sana sit, in pretio habendi sunt, quamuis utrumque bonum sit, sed qui doctrinam impiam habent, illi 1000 2000 homines seducunt. Ergo optimi fratres orate pro magno hoc ministerio et personis. Videtis enim, quanto zelo Christus in monte orauerit, antequam uocaret suos discipulos mittendos in totum orbem terrarum. Sathanas enim hoc pestilentissimo seculo ministerium sanctissimum per Tyrannos, schuermerios et falsos fratres adoritur. Orate igitur, ut Deus suam potentiam sub infirmitate seruet, et opus est precibus, etc.

*Nehren vnnd wehren***) muss in* pastore *beisammen* [*fol.* 546a] *sein, sonst wan das wehren nicht da ist, frist der wolff die schaffe vnnd futter.* Ideo Paulus adeo urget, ut Episcopus sit διδακτικὸς in sana doctrina.

M. Lutherus dicebat***) multos esse concionatores facundos, sed sine rebus multa dicere et nihil docere, et esse tantum uerba sine re. Respondit Philippus Melanthon: Omnia secula tales habuere Thrasones. Cicero scribitur dixisse, cum audisset insignem[67]) loquaculum orantem, Ego nunquam audiui aliquem tanta autoritate dicere nihil. Et Erasmus Roterodamus cum Bononiae quendam oratione sua triumphantem audisset, interrogatus quomodo ei placuisset, respondit: Optime. Nam longe uicit meam opinionem. Quam? Non putassem tantam stultitiam in homine isto esse. Ideo dicere non est artis, sed apte dicere paucis datum est. Nemo sibi quidquam sumat, nisi sit ei datum desuper.

Pastor quidam scripsit ad Lutherum de inobedientia sui Diaconi. Respondit: *Ach lieber herrgott wie feindt ist vnns der Teuffel,* quod etiam ministros uerbi odio mutuo inflammat, *der teuffel tzundet immer ein feuer nach dem andern an, last* [*fol.* 546b] *vnns leschen* orando, reconciliando et conniuendo. Esto in moribus[68]) dissentiamus, sit tamen concordia in doctrina, non ut papistae, qui in doctrina et uita sunt dissimillimi etc.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 385. cap. 22. §. 39.
**) *Conf.* ibid. II. p. 385. cap. 22. §. 40.
***) *Conf.* ibid. II. p. 385 sq. cap. 22. §. 41.
67) insignem] Cod.: insignem insignem
68) moribus] Cod. *calami err.*: monibus

Digitized by Google

D. M. Lutherus loquebatur de Budissensibus, *) qui satis negligenter uerbi ministros curarunt, *die stette thun nichtes mer dartzu*, quam ut uulgo gratificentur aliquo modo, cum tamen Magistratus olim procurauit papatum et eum euexit, sed Euangelium frigide curat, *das werden sie auch mit ihrem schaden innen werden.*

Ministerium per infirmos homines administratur. **) *Vnnser lieber herrgott bestellet sein hohes ampt wunderlich, er befielets den predigern, armen sundern, die es sagen vnnd lehren, vnd doch schwerlich darnach thun.* Ita Dei potentia semper procedet in extrema infirmitate.

Superintendens Heluetiorum nomine Simon ***) in ualedictione a Luthero ita dimissus: Vade in pace et ora ad Deum pro syncera concordia. Hoc autem suadeo omnibus concordiae studiosis, ut laborent primo, uel consilescant turbae, et populus qnam simplicissime [69]) doceatur, sine strepitu [*fol.* 547[a]] disputationum et cauillationum, sicut nos facimus, *dass man ia nicht wider erreget, dan wir habens gnug geeifert,* sinamus nunc adolescere. Ita suadeo illis, qui sub papatu docent, ut syncerum Euangelium simpliciter sine tumultu praedicent, *wann sie das thun, so feldt der bapst, denn er stehet nicht im Euangelio.*

D. M. Lutherus maxime sollicitus ****) cum singultu recitabat futuram Ecclesiarum calamitatem, propter defectum concionatorum. *dann sie wollen sie gemalet haben,* et indignissime eos tractant. Ideo breui experiemur cladem Ecclesiarum nostrarum. H. M. gloriatus est, *er wolde ihr tzehne fur einen bekommen,* eximios praedicatores. *Er soltte wol an tzehn ortern kaum einen bekomen. es wirdt nicht alleine an gelertten leutten, sondern auch an gemeinen gebruch haben. Ach dass vnnser Jugendt fleissiger studierete* et se Theologiae applicaret. *wir sollen Ja seine Jünger sein, er wil vnns auch nicht gram sein, vnnd sollen nur guttes von ihm reden, er wil vnns erneren,* etiam in impijssimo mundo. Iurisprudentia secundum Digesta est quidem optima facultas, sed non tantum practica secundum forum tractantur. Ideo est periculosissima [*fol.* 547[b]] uocatio. Et D. Benedictus Pauli libere fatetur, si multos haberet filios, nulli id studium permissurum. *Ich wils Ja meinen sönen auch verbitten.*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 386. cap. 22. §. 42.
**) *Conf.* ibid. II. p. 387. cap. 22. §. 44.
***) *Conf.* ibid. II. p. 387. cap. 22. §. 45.
****) *Conf.* ibid. II. p. 388. cap. 22. §. 47.
69) simplicissime] Cod.: simplicissimae

Digitized by Google

Nam iura uera sunt abolita, sicut Theologia sub papatu tantum erat nomen et species aliqua. Deus suum regnum conseruet contra omnes sathanae imposturas per synceros ministros. Nam Euangelium periclitatur per sectarios et rusticos seditiosos et animalia uentris, sicut olim imperium Romanum uexabatur.

D. M. Lutherus dicebat *) Euangelium Dominicae tertiae post Trinitatis Lucae 15. esse insignem picturam, quomodo Deus affectus sit erga peccatores, quam sollicite eos quaerat. Status est de poenitentia. Loquitur enim de peccatoribus contritis et poenitentibus, quibus est praedicandum hoc Euangelium. Deinde interrogauit D. Cyriacum: ***hat ihr gestern gar ausgeprediget?*** Ille respondit: ***O Ja ich ledigte mein seckel reine aus.*** Respondit D. M. Lutherus: ***so ist es tzeit auffhorens, dann die kunst habe ich gelernet, wan ich niemer habe, so höre ich auff.*** Et recitauit historiam cuiusdam Monachi noui praedicatoris, qui cum exerceretur et concionem in 9 folijs conceptam edidicisset, eamque in quadrante horae [*fol.* 548ᵃ] absoluisset recitando, ***da war das secklein aus. Lieber herrgott das haben sollen*** Rectores Ecclesiarum ***sein,*** qui nihil sciuerunt.

Magister Forstemius **) per literas consuluit Lutherum, An concionatores publice debeant arguere, [69a]) cum fraterna correptio Matth. 18. tantum de priuatorum peccatis uideatur loqui. Illi uero publice peccantes docendo etiam publice debent corripi, ut Moses Chore, Dathan et Abiram, [70]) Elias Baalitas, Paulus Petrum, nos papam arguimus. Respondit D. M. Lutherus: Prius priuatim arguendus est frater, praecipue si error est nouus et paucorum. si uero est inueteratus et multorum, ut singuli non possint [70a]) moneri aut conueniri, tunc publice est reprehendendus et arguendus error.

D. M. Lutherus dixit ***) de pastoribus auaris, qui contra fas et nefas res tentarent, et suspirabat: ***was sol doch daraus werden? werden sie reich, so tugen sie nicht,*** relinquunt suas conditiones, ut in Nimiceo Bruck accidit cum diuitibus et impinguatis, ***sein sie denn arm, so können sie nicht,*** sicut ubique uidemus. ***wan man ihnen nur die*** substantia ***liesse,*** tunc essent prouisi. Nostra parochia Wittenbergensis

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 388 sq. cap. 22. §. 48.
**) *Conf.* ibid. II. p. 390. cap. 22. §. 50.
***) *Conf.* ibid. II. p. 390 sq. cap. 22. §. 51. 52.

69a) arguere] ***sic scripsi***; Cod.: argui
70) Abiram] ***sic scripsi*** (= hebr. text. Num. 16, 1. *ubi* Vulg. ***habet:*** Abiron); Cod.: Abyron
70a) possint] Cod.: possunt

Digitized by Google

[*fol. 548*] sub papatu in substantia tantum habuit 90 fl., sed cum accidentibus ultra 350 fl. ***Ey der teglich pfennig hat monchen Terminarien,*** [71] ***pfarherrn, Capellanen, Altaristen*** [72] ***gross getragen, das hat das gemeine volck nicht gemerckt, itzundt aber werden paurenn vnnd purger so reich dauon.***

Anno 38. 10 Septembris*) in Lochau dicebatur de Episcopatu Wirtzburgensi, quo in eo 500 opulentissimae parochiae uacarent. Respondit: Mala sequitur consequentia. Et nobiscum fiet in tanto uerbi contemptu et ministrorum. ***wann ich itzunder wolde reich werden, wolde ich nicht predigen, sondern ein geuckler werden, durch die lande tziehen.*** plures propter pecuniam habiturus essem spectatores. Nam et rustici dixerunt ad uisitatores obijcientes, Cur suos pastores nollent nutrire, cum pastores pecorum alerent. Responderunt: ***Ja einen hirten mussen wir haben, pfu dich so weit ist es kommen*** nobis uiuentibus, ***datzu dienen die*** Antinomi ***ser wol,*** qui securis addunt praesumptionem. Iam uideo tantam praesumptionem in Antinomis, ut sub praetextu misericordiae ausint facere quaelibet, quasi credens nihil peccaret, et credentes ita sint iusti, ut legis praedicatione non indigeant. [*fol. 549*a] Somniant Ecclesiam ita iustam, ut fuit Adam in paradiso, cui ira de coelo reuelabatur, quasi diceret: ***Adam du solst von allen fruchten essen, aber wenn du von diesem holtz issest, so wirstu sterben.***

Ingratitudo ergo ministros et poena.**) Anno 38. 25 Septembris deplorabat futurum Ecclesiae statum, quae breui esset passura magnam ministrorum penuriam, quia essent periculis et laboribus expositi, et post se miseras uiduas et pupillos relinquerent, quorum nemo miseretur. ***Es wirdt wider dahin mussen kommen,*** ut ficto coelibatu fugiant coniugium, et se iterum applicent ciuibus et illarum uxoribus et filiabus, quas si habuerint reconciliatas, tunc ipsi mariti et patres cogentur eas amare, sic uult mundus, ueritatem et synceritatem odit et contemnit. Ideo prouocabit mendacia et impostores.

Concionatores***) non quaerant hic gloriam. Deus non enim immerito crucem imponit arrogantibus concionatoribus. ***dann sie wollen die ehre haben, vnnd fressen vnnserm herrngott das fette von der suppen, vnnd geben ihm die brüe daruon, so ihm doch die ehre allein geburet, vnd alsdann werden***

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 391. cap. 22. §. 53.
**) *Conf.* ibid. II. p. 391 sq. cap. 22. §. 54.
***) *Conf.* ibid. II. p. 392 sq. cap. 22. §. 56. sect. 1.
71) ***Terminarien***] Terminarii *apud Ordines Mendicantes dicuntur,* qui habendis per agros cuique conuentui addictos concionibus destinantur.
72) ***Altaristen***] Altaristae *i. q.* Sacellani.

Digitized by Google

wir ihr gnug vberkommen, sed in futura uita [*fol.* 549b] coronabimur immarcessibili corona. Vae uobis, cum benedixerint uobis homines. Nos enim ad aliam uitam uocati sumus, *gehören in das lebenn nicht.* Mundus diligit, quod suum est, *wir mugen alle vor willen nemen. Ich sehe gerne, das mir meine schüler vnnd freunde solchen lohn geben. ich beger auch nicht von ihnen gelobet tzu werden.* Vae nobis, cum benedixerint nobis homines. Ego nolo hic in terris coronari, sed in coelis expecto retributionem iusti iudicis. *Es heist alhie:* retulerunt ei mala pro bonis.

D. Martinus deplorauit *) lapsum Euangelij in futuro seculo propter paucitatem ministrorum. *wan* Pomeranus, Gabriel, Spalatinus *stürben, wo wolten wir* aptos *finden?* Orlemunda [72a]) nullum potuit inuenire, [72a]) *dann es wil einen haussvater vnnd haussmutter dahin haben. Es wirdt sich finden lieben herrn.* Lapsus Euangelij instat, *wenn leuthe wollen gebrechen* etc.

Gregorius Rosick praepositus Wortznensis propter conscientiam consuluit D. M. Lutherum, an posset bona conscientia in Wortzen secundum suam uocationem concionari, aut saluo suo [*fol.* 550a] stipendio Wittebergae uiuere. Respondit D. M. Lutherus, illi esse licitum praedicare uerbum Dei secundum uocationem. si autem uelit hic studere, per Electorem impetrari posse, ut concederetur illi praepositura loco stipendij etc.

Contra arrogantiam Concionatorum. **) *Wer in der heiligen schriefft sein Ehre suchen wil,* ille insanit. Nam illa data est ad gloriam Dei, non hominum. Poetis, luristis, formosis puellis licet superbire in suo dono, sed in scriptura quilibet se debet humiliare.

Hieronymus Weller ***) dicebatur esse satis pusillanimis, despiciens suum donum, cum satis ingenij, facundiae, cognitionis haberet supra omnes papistas tamen, quia se alijs aequare non posset, retrocederet. Respondit: Nequaquam ita est faciendum, sed quilibet suo dono contentus uiuere debet. Non omnes possunt esse Pauli et Ioannes Baptistae, sed oportet etiam esse Timotheos. *man darff der fülle steine mehr denn der quadruten.*

Dicebant Iacobum Schenck non praedicare ex libro. Respondit D. Martinus: *Ich thu es nicht aus nodt,* sed alijs in exemplum, *vnnd darff sich auff dem predigstul niemandes*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 392. cap. 22. §. 55.
**) *Conf.* ibid. II. p. 393. cap. 22. §. 57.
***) *Conf.* ibid. II. p. 393. cap. 22. §. 58.
72a) Orlemunda . . . inuenire,] Cod.: Orlemundam . . . inuenire,

Digitized by Google

des buches schemen, weil Christus der hochste meister Lucae *am 4. vns das* exemplum *aus dem buche* [*fol. 550b*] *tzu predigen gelassen hat* etc.

Dicebant D. Lutherum*) quotidie posse suas conciones aliter tractare nouis cogitationibus. Respondit: Nequaquam ego semper in eodem statu uersor Dialectice, sed Rhetorice [73] uariare suas conciones potest aliquis et lectiones. *wer das auch wol kan.*

Duplices peccatores.**) Distinctio de duplici peccatore praedicatori est maxime necessaria, de poenitenti et securo alioqui tota scriptura est clausa. Ideo Ambsdorff Schmalcaldiae rigidissime initio concionis coram multis principibus dixit: *das Euangelium gehoret tzu armen betrübten, vnnd nicht tzu euch fursten vnnd herren,* qui uiuitis in delicijs sine tentationibus. *Es ist ein verdrisslich* Exordium *vnnd* captatio beneuolentiae *gewest vnd muss doch sein,* quia illa spiritualissima doctrina Euangelij optima et pia ingenia uexat, sicut in Paulinis Epistolis uidemus, quanto studio illis restiterit: Mortificate corpora uestra. Absit ut peccetis. Videmus enim non legem tantum facere hypocritas, sed etiam ipsam doctrinam gratiae, quod est molestum. Igitur haec distinctio diligenter est retinenda *vnnd mit der* excommunicatione *tzu folgen.*

Odium Laicorum in ministros.***) Perpetuum est odium [*fol. 551a*] Laici et Cleri, nec sine causa, quia uulgus indomitum non uult corrigi. At praedicatorum officium est illos arguere, quod est molestissimum et periculosissimum. Ideo econtra lynceos oculos habent in clerum. *sie musten an ihnen was tadeln, vnnd einen schweren ersehen, solten sie es gleich nur an ihren weibern vnnd kindern ersehen, so wolten sie sich gerne rechen.* Nisi principes potentia eos superarent, similiter essent in odio. *Last vns nur bei dem einen wordt bleiben,* ut stemus in Cathedra Mosi. Esto uita non adeo sit rotunda et perfecta, Deus commiseretur manente odio Laici iuxta uetus dictum:

Dum mare siccatur, Dum Daemon ad astra leuatur,
Tunc Clero Laicus fidus erit amicus.

Dicebant patrem Crucigeri benedictione Domini ditescere. Respondit D. Ionas: *Gott sei gelobet, dass auch ein frommer* Theologus *einmal reich wirdt.* Respondit D. M. Lutherus: *Ach wir weren reich gnug* diuitijs in Christo superemi-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 393 sq. cap. 22. §. 59.
**) *Conf.* ibid. II. p. 394. cap. 22. §. 60.
***) *Conf.* ibid. II. p. 396 sq. cap. 22. §. 62.
73) Rhetorice] Cod.: Rhetoricae

Digitized by Google

nentibus, sed proh dolor illas nihili aestimamus, et paruum thesaurum mundi pluris facimus.

Contra prolixitatem concionum.*) Quidam nimis longis concionibus homines affligunt. Auditus tenerrimus sensus facile offenditur. Quamuis D. Pomeranus hoc praetexit: Qui ex Deo est, Verbum Dei audit. [*fol. 551b*] Sed est modus in rebus etc.

Magna est eorum pertinacia,**) qui ita contra Euangelij ueritatem pugnant, ut malint Turcae exercitum, et proh dolor uidemus summam uastitatem. In Boiemia dicuntur uacare paene 300 sacerdotia, similiter in Ducatu Ducis Georgij, et sub Episcopo Wirtzburgensi. Summa, defectus personarum parit calamitatem et uastitatem in religione et politia. Papa ita fregit Boiemiam, cum non amplius haberent sacerdotes, ibi Episcopi nouos ordinandos iterum sibi astrinxerunt. Sed nos Dei gratia ius ordinandi in Ecclesiis seruamus, ne nos ita possint siccare. Ideo ualde mouentur papistae hac ordinatione nostra. Esto multum fidant suo possessorio, attamen coguntur nos curare. Esto illorum foelicitas nos scandalizat, idem scandalum Dauidem cruciauit psalmo 37. et soluit hoc argumentum: praeparas eos ad saginam et uictimam. ***Also pfleget vnnser herrgott die*** Epicureos [74]) ***tzu Münster*** in hac uita ***tzur schlachtbanck.***

Contra uerborum pompam.[75])***) Afferebatur D. Martino commentarius cuiusdam Antonij Otto, diaconi in Henchen, in psalmum 93. satis copiosus. Respondit D. M. Lutherus: Redundantes et aestuantes uerbis sunt periculosi et suspecti. Nam omnes historiae testantur summos [*fol. 552a*] haereticos ortos, ***wann sie ihr geschwetz vnnd meulichen wol habenn können gebrauchen vnd das volck an sich bracht.*** Ego olim M. Bucerum grauiter corripui, qui etiam erat ambitiosus in uerbis. Praedicator debet esse διδακτικὸς et Dialecticus, qui possit ineruditos docere. ***Es ist gar viel mer*** in doctrina quam exhortatione ***gelegen, wir sollen*** nutrices ***vnnd nicht*** caupones ***sein.*** Maxime odi eos, qui in concionibus se applicant ad auditores sublimiores neglecto populo, strepitus enim uerborum plus offendit quam aedificat. Multa paucis dicere est uirtus maxima, stultitia est multa dicendo nihil dicere. Ideo Petrus optime dicit 1. Petri 2. Concupiscite lac

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 397. cap. 22. §. 64.
**) *Conf.* ibid. II. p. 397 sq. cap. 22. §. 65.
***) *Conf.* ibid. II. p. 398 sq. cap. 22. §. 66.

74) Epicureos] Cod.: Epicuros
75) pompam] Cod.: pompa

Digitized by Google

rationabile sine dolo sicut infantes modo geniti, ut crescatis in salutem.

Gestus et schemata concionatorum *) uaria recitabant, et dicebant in Italia esse, qui currendo, declinando, uarijs clamoribus et mutationibus sese exhiberent quasi fatuos. ***Es wil die weldt betrogen sein, dartzu muss man geberde gebrauchen.*** Videtis, quomodo aula uexetur, [76]) modo hunc eligens et mox reijciens. Aula est quasi meretrix, ***wirdt eines balde sat, giebet einen vmb den andern.***

Marchionissa in Lichtenberg **) significabat Luthero ministros in Brettin esse senes et emeritos, liberandos. Respondit: ***weil wir konnen, so braucht man vnns, darnach*** [*fol.* 552[b]] ***schlegt man vnns ins grass,*** sumus miserrimi homines.

Optima uocabula ***) erant olim papistis odiosa et terribilia, ut Iustitia Dei, Veritas, Misericordia. Nunc in Epicurismo nullae [77]) minae curantur. ***wie sol man doch thun? machet man die sele los, so plaget man den leib. macht man den leib los, so plaget man die sele.*** Olim principes cogebantur timere sacrificulum. Nunc quaelibet ciuitas et pagus audet suum pastorem deponere pro libitu, ***so sie ihn doch wider foddern noch besolden.*** Summa, ***wollen sie vber die pfarher vnnd prediger herschenn, so mügen sie es ihnen selber schicken, vnnd von dem Iren besolden.*** Hanc temeritatem ipsis non permittemus, etc.

Tardiloquentia ****) est conuenientissima Concionatori, potest enim accuratius et praemeditatius proponere suas conciones. Seneca de Cicerone scribit, quod fuerit tardiloquus et emphaticus, sicut in D. Pontano uidetis.

Omnibus modis curandum est, *****) ut conseruetur religio, ***dass man doch aus den schulmeistern pfarher vnd prediget machte.*** Nam Ludimagistri tam proprie sunt praedicatores quam homo est animal rationale, et fuit ita etiam sub papatu. Ideo consuluit, ut omnibus modis apta loca adolescentibus in templo eligerentur ad audiendum uerbum.

[*fol.* 553[a]] Decimarum retentio. Anno 39. 21 Februarij ******) dicebatur de ingratitudine nobilium et rusticorum pe-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 399. cap. 22. §. 67.
**) *Conf.* ibid. II. p. 399. cap. 22. §. 68.
***) *Conf.* ibid. II. p. 399 sq. cap. 22. §. 69.
****) *Conf.* ibid. II. p. 400. cap. 22. §. 70.
*****) *Conf.* ibid. II. p. 400. cap. 22. §. 71.
******) *Conf.* ibid. II. p. 400. cap. 22. §. 72.

76) uexetur,] Cod.: uexitur,
77) nullae] Cod.: nulla

Digitized by Google

stilentissima, qui suis pastoribus decimas debitas denegarent, *woltten ihre gutter nicht lassen beschweren.* Respondit: *den sol man widerumb sagen: lieber Edelman du wolst vns vnsern predigstul vnnd Altar auch nit beschweren. Ach lieber herrgott das helle licht des* Euangelij *glentzt sehr. Es wirdt ein greulich vngewitter hernach folgen.* Oremus pro sanctificatione nominis diuini.

Anno 1539. 23 Iulij cum Magister Anthonius Lauterbach per senatorem Pirnensem uocaretur ad iter et ualediceret praeceptores, peteret, ut Diaconatum illi praeseruarent, respondit D. M. Lutherus: Visum est Deo te uocari in pastorem Pirnensem, et bene facis, quod obtemperas, etsi libenter te hic retinuissemus, attamen nos agimus pro uoluntate Dei, non contra uoluntatem illius. Vade igitur in pace. Dominus erit tecum cum uirtute multa. Orabimus pro te et tota Ecclesia. Noli tristari, fortior est, qui tecum est, quam qui in mundo. Deinde promittebat mihi, si ei iter contingeret in Misniam, se Pirnam uisitaturum, et donabat filiae meae grossum magnum. Quilibet homo in [*fol. 553b*] sua uita et conditione hoc praecipue debet curare, ut ipsius uocatio sit inuoluta uerbo Dei, tanquam infans pannis. Ideo quilibet ut certus sit, erga Deum dicere debet: Da uerbum, da uerbum.

D. M. LVTHERI IVDICIVM DE SVIS CONCIONIBVS. *)

Ich habe mich selbes offt angespeiet, wann ich vom predigstul kommen bin: pfu dich wie hastu geprediget, du hast es warlich wol ausgerichtet, nullum seruasti conceptum. *vnnd eben dieselbige predigt habenn die leuthe auffs höchste gelobet, das ich in langer tzeit nicht so eine schöne predigt gethan hette. Wann ich hinuntter vom predigstul gestiegen bin, so habe ich mich besunnen vnnd befunden, dass ich nichtes oder gar wenig dauon geprediget habe, das ich bei mir concipirt hatte, Das ichs gewisslich darfur haltte: es sei viel ein ander ding predigen dann wirs achten, dan vnnser herrgott offt einem eingiebt. Es prediget einer viel anders, wann er hinauff kompt, dann er es hat wollen thun vnd bei sich bedacht. Es ist gut, das einer nur recht predige* iuxta analogiam fidei. Ad simplicem modum concionandi omnes concionatores se debent assuefacere, *vnnd sollen bei*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 401. cap. 22. §. 73. 74.

Digitized by Google

sich beschlissen, dass sie predigen Jungen vnuerstendigen leutten, vntter denen die eltern so wenig verstehen, als die [*fol.* 554[a]] *alten vnter* 12. 13. 14. 20 *Jaren, denen man alleine prediget. Das ist auch der groste hauffe, dass es dieselbigen verstehen, oder etwas daraus fassen mugen vnnd ihr leben bessern. Mir vnd Philippo darff keiner predigen, wiewol wir auch etwas daraus lernen können. Man muss nicht predigen, tapffer herfaren, mit grossen wortten prechtig vnd kunstreich, dass man sehe, wie man gelert sei vnnd seine ehre suchet.* non est locus ibi. *Man sol sich aldohin accommodiren* ad auditores, *vnnd das felet gemeiniglich allen predigern, das sie predigen, dass das arme volck gar wenig daraus erlerne, wie Butzer vnnd Zuingell theten tzu Marpurg*[78] *in grosser pracht daher vnnd alles auffs kunstreichste, dass sie den lob dauon hetten,* quasi dicerent: *Sihe* D. Martinus *vnnd* Philippus *sehen, wie ich so ein gelerdter geselle bin.*

Einfeltig tzu predigen ist eine grosse kunst. Christus thuts selbes, er redet alleine von ackerwercke, vom senffkorn, vnnd brauchet eitel grobe peurische similitudines.

*Wann einer tzum Ersten mal**) *auff den predigstul kompt. es gleubet niemandt, wie einem so bange darbei ist vnd wirdt, er siehet so viel kopffe vor sich. Wann ich auff den predigstul steige, so sehe ich keinen* [*fol.* 554[b]] *menschen an, vnnd meine, es sein eittel klötzer, die do fur mir stehen, vnnd rede meines gottes wordt dahin.*

*Gott hat die pfaffen im alten Testament***) *gar reich gemacht.* Annas, Caiphas *haben trefflich einkommen gehabet,* suburbia primitias, decimas, de singulis personis siclum habuerunt 8 fl. Iam miseri ministri salutis extrema paupertate expelluntur.

Deplorabat etiam***) futura mala ex arrogantia praedicatorum etiam neophytorum. *sie wollen nun alle nach der* Dialectica *vnd* Rhetorica *predigen, machens so krauspen, das wider das volck noch sie etwas verstehen.* Ambitio praedicatoris est Ecclesiae pestis. Iurista Neophytus in primo anno est Iustinianus, Secundo anno Doctor, Tertio Licentiatus, Quarto Baccalaureus,[79] Quinto studens. Ideo Hippocrates bene dixit contra arrogantiam: Ars longa, Vita breuis. Experientia fal-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 402. cap. 22. §. 75.
**) *Conf.* ibid. II. p. 402. cap. 22. §. 76.
***) *Conf.* ibid. II. p. 402 sq. cap. 22. §. 77. 78.
78) *Marpurg*] Cod.: *Mattpurg*
79) Baccalaureus] Cod. *corrupte*: Baclareus

Digitized by Google

lax. Tempus praeceps. Ergo nemo sapiat ultra id, quod debet. Deinde consuluit pijssime, ut quilibet concionator studeret simplicissime, ut suae conciones essent populares et omnes disputationes. Item Hebraea, Graeca in concionibus publicis tacenda. Nam in Ecclesia debet esse lingua Oeconomica, *die einfeltige muttersprache*, omnibus nota. Aulae, [*fol.* 555ª] Iuristae, Aduocati debent habere uerba ornata, quos imitatur Osiander, Mathesius. Et D. Staupitius uir doctissimus talis erat odiosus concionator. Et populus libentius audiuit simplicem fratrem. Videte, quam pueriliter Christus loquitur parabolis. Absit omnis ornatus a templis.

De paupertate praedicatorum dicebatur, *) qui etiam suum ius et stipendium necessarium non auderent petere. Mox illis tanquam auaris accurrerent: gratis accepistis, gratis date. Respondit D. M. Lutherus: Mundus non est dignus neque accipere coelestem thesaurum, neque quidquam ministris dare. Ideo opportunos mendicos requirit, *wie bruder Mathes bei dem Churf.* qui ab Electore impetrauit pelliceum, et cum quaestor ei non emisset pelliceum, iterum in concionibus coram principe erupit: *wo bleibet dann mein peltz?* Postea iterum mandatum est quaestori, ut illum offerret, et tamen neglectum. Iterum in alia concione in facie principis erupit: *noch habe ich meinen peltz nicht*, et tandem hac impudentia impetrauit uestitum. Ita mundus uult compelli, hilariter nihil dat, aut coactus aut superstitiose largitur.

Anno 1545. 7 Iunij **) Dominica prima post [*fol.* 555ᵇ] Trinitatis D. Martinus iratus increpauit murmurantes in psalmos et cantilenas. pios enim non conuenire in templo propter boatum et murmurationes, sed orationis et gratiarum actionis causa. *wolden sie Ja brummen vnnd murren, so solten sie vnter die kuh vnnd schweine gehen, die wurden ihn wol andtworten, vnnd die kirche vngehindert lassen.* Attamen altera Dominica quidam non intermiserunt mane. Ideo D. M. Lutherus mox templo exiuit. Hanc ob causam D. Pomeranus illos grauiter arguebat: *du hast mir vnnsern vater* D. Martinum *aus der kirchen geiagt, du wirst mich auch veriagen, dass ich dir nicht predigen werde.*

Deinde D. Martinus Lutherus coepit concionem ***) παραινέσει,[80]) quae proh dolor nunc essent rarissimae, imo cogimur

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 403 sq. cap. 22. §. 79.
**) *Conf.* ibid. II. p. 404. cap. 22. §. 80.
***) *Conf.* ibid. II. p. 404 sq. cap. 22. §. 81.
80) παραινέσει] Cod.: παραίνεσε

Digitized by Google

nunc, contraria, uitia uidere, quae ita in mores abijssent, ut nullus praedicatorum ausit corripere uitia sine periculo capitis uel exilij. Nam pij et fideles praedicatores si arguerent peccata, accusarentur blasphemi contentiosi, ***menschen lesterer.*** Audi frater, dixit, cur te ipsum contaminas impietate et scandalis? An nescis ministros [80a]) Ecclesiae officium et authoritatem castigandi [*fol. 556a*] a Deo impositam habere? Si pietatem per uerbum promouere debemus, impietatem suis cum fructibus damnare cogimur. Alias Deus iustum sanguinem a nobis postulabit. Quis quaeso piorum potest conniuere ad illa atrocia flagitia blasphemiorum, inobedientiae, furti, ***da man kofent fur bier giebet,*** usurarum, adulterij, dissensionum. Illa uitia nos omnes detestamur. Et quilibet paterfamilias deplorat malitiam, ***klaget vnnd schreiet vber den mudtwilligen vngehorsam. Ey ist dirs recht drüber tzu klagen, warumb wiltu den predigern das maul tzusperren***, loco Dei arguentes? Ibi uero reclamant: ***Er hat mich gemeinet.*** Respondeo: Vulgare prouerbium est: ***wann man vnter die hunde geworffen hat, so schreiet der getroffen ist.*** Ideo tua murmuratione te ipsum reuelas, ***dass du eben der schuldige hundt bist, der getroffen ist. Wiltu es nicht horen vnnd murren, so gehe tzu dem loche hinaus.*** Audies olim a Deo iudicium, qui dicet tibi: Nonne tibi per praedicatores meos dictum est? Cur non audisti illos? neque te poteris excusare. Deinde coepit commendare opera caritatis ab exemplo summi Dei, qui ipse est caritas, et deinde [*fol. 556b*] de perfecta caritate, in qua non esset timor, sed syncera fiducia erga Deum, et pius affectus erga proximum, qui [80b]) omnia opera per fidem procrearet.

Anno 1545. 16 Iunij*) D. Lutherus prohibuit Anthonio Lauterbachio et D. Danieli, ne in decreta de Ceremonijs consentiremus, neque aulicis tantum autoritatis permitteremus, sed ut ipsi in suis officijs praestarent quae possent, *ἵπποις ἱππεύειν* [81]) etc. iuxta prouerbium. Et nemo debet profiteri, quod non didicit. Regant ipsi aulam, permittant Ecclesiam Deo et suis ministris uocatis. ***Wir haben auff allen seitten gnug tzu thun vnnd tzu vorandtwortten***, ualeant *πολυπραγμονικοὶ* ambitiosi.

Breuitatem et perspicuitatem ***kann ich nicht also tzusammen bringen*** sicut Philippus. ***Ich fleissige mich in meinen***

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 405 sq. cap. 22. §. 82.
80a) ministros] *sic scripsi;* Cod.: ministri
80b) qui] Cod.: quae
81) *ἵπποις ἱππεύειν*] *sic scripsi;* Cod.: *ὕπνος ὑπνεῖν*

Digitized by Google

predigten, *) *das ich einen spruch vor mich neme, vnnd dabei bleib ich, dass ich denen wol antzeige, dass sie konnen sagen: das ist die predigt gewest*, id est, In statu semper maneo. *Christus mit seinen predigten ist flugs mit* parabolis *herein gefaren von schaffen, wolffen, hirten, weinbergen, feigenbeumen, acker, pflügen, das haben die armen leuthe konnen vernemen.*

[*fol.* 557ª] Pauperes euangelizantur. **) *Die prediger mussen arme gesellen sein*, sed ipsi respiciunt ad aliam uitam. Ideo oportet nos futura credere, si autem certo crederemus hunc thesaurum uitae aeternae, *so wurden wir tzu stoltz werden.* Ideo Deus hunc thesaurum suae misericordiae occultauit *mit einem grossen deckel, den er druber gesetzt hat, der heist* Fides. *daran haben wir vnns vnnser leben lang tzu weltzen.*

THEOLOGIAE STVDIVM ET RATIO.

Quaemadmodum omnes fideles puerorum informatores primum diligenter Vergilium et Ciceronem proponunt, deinde alios quoscunque, non tantum ut discant, sed iudicent etiam, sic qui foeliciter uult in sacris uersari et proficere, Ioannem legat et Paulum, deinde patres et quoscunque alios, qui post Euangelistas scripserunt, hos ad iudicium piorum legant. In causis religionis debet esse certa πληροφορία spiritus sancti, ita ut sit Confessio perfecta in omni tentatione, ne dicamus: Non putassem. Haec enim uox sicut alias est periculosa, ita in theologia est pestilentissima. Ideo Iuristae sunt Chimaera facie uirgo, ubi plausibilia docentur. Corpus est Leo ui perrumpens, Cauda serpens. Pauci sunt theologi eruditi, praesertim qui futuri sint [*fol.* 557ᵇ] propugnatores contra sathanam et suas factiones. Non solum sunt indocti, sed etiam inconstantes. *Es muste sich noch leiden*, quod minus essent prudentes, modo essent constantes. Videte, quid mali afferat inconstantia Ioannis Agricolae, qui nunquam uoluit contra Wicelium, sed contra nos pugnare. Ita Carolostadij inconstantia fuit pestilentissima cursui Euangelij. Deus seruabit suam linguam in terris *in den schreibfedern.* Theologi *sindt der Kiel an den federn*, Iuristae *der strumpff. Wenn sie nun nicht wollen den kiel an der feder behalten*, scilicet theologos, amittent iuri-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 377. cap. 22. §. 25.
**) *Conf.* ibid. II. p. 406. cap. 22. §. 83.

Digitized by Google

stas. Antequam autem praeterirent, experiemur defectum doctorum hominum, ***dass man sie würde aus bretten schneiden, vnnd aus der Erden graben, wan man sie nur haben kunde. Es wirdt aber nicht helffen, man versundiget sich tzu sehr an gott.***

MAGNA EST COGNATIO MEDICINAE ET THEOLOGIAE. NAM VTRAQVE QVATVOR PARTIBVS ABSOLVITVR.

Prima pars τῆς ἰατρικῆς uocatur φυσιολογική. Haec describit naturam et partes hominis, et absolutissimam ideam humani corporis proponit.

[*fol.* 558ª] Secunda αἰτιολογικῆ. haec remedia adhibet aegrotantibus et morbos pellit. Haec dicitur θεραπευτική. [82])

Tertia διαιτητικὴ, quae praescribit certam uictus rationem et alia exercitia.

Quarta est θεραπευτικὴ, [82]) quae de morbis disputat, id est, de accidentibus conturbantibus ἁρμονίαν. [83]) Causas morborum quaerit. Haec dicitur αἰτιολογική.

Ad hanc Methodum pulchre congruit Doctrina Christiana.

Primum dici solet de hominis natura, qualis fuerit ea ante lapsum. Secundo consideranda est tristis ἀταξία, quae imaginem Dei horribiliter deformauit, quae uocatur peccatum. Tertio monstrantur efficacia [84]) remedia, quae letalem morbum depellunt. Quarto traditur doctrina de bonis operibus.

PROPHETAE.

Quidam interrogauit *) de reuelatione prophetarum, qui subinde gloriantur: haec dicit Dominus, an Deus personaliter cum eis locutus sit. Respondit: sanctissimi et spiritualissimi et intentissimi fuerunt homines diuina et sacra cogitantes. Ideo

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 416 sq. cap. 60. §. 8. 9.

82) θεραπευτικὴ] Cod. *utroque loco*: ἱερατευτικὴ

83) ἁρμονίαν.] Cod.: ἁρμοκαν

84) Tertio monstrantur efficacia] Cod. *calami err.*: Tertio monstrantur efficacia Tertio monstrantur efficacia

Digitized by Google

in conscientijs eorum locutus est illis Deus. Haec pro reuelatione [*fol.* 558b] acceperunt proprietate certissima. In Iudaeorum scriptis legitur Esaiam ab Achas occisum, quod dixit: Vidi Dominum sedentem super solium excelsum. ***dann der Achas wirdt tzu ihm gesagt haben:*** Tu nebulo dicis te uidisse Dominum, tamen Deus dicit Mosi: Non uidebit me homo et uiuet. Haereticus es, insanus et blasphemus, dignus ut occidaris, tollite eum, et ualde mihi uidetur uerisimile, quod propter hanc causam Esaias occisus sit. [85]) Neminem enim potuerunt [86]) ferre, qui maiora se uidisse aut fecisse diceret quam Moses.

Horrenda et incredibilis est historia*) de Helia et maxima ira, quod tam sanctus uir tantum tempus siccitatis orauerit. ***Er muss warlich tzornig sein gewest,*** quia uidit Doctores pios interfici et persecutionem pati. Ideo orauit contra illos, quos praedicatione sua non potuit flectere, quasi diceret: ***dass Euch sanct Velten ankomme.*** ideo dixerunt: tu perturbas Israel, quia saepius illis minatus est, quamuis cum illis etiam passus est penuriam.

Anno 1539. 17 Ianuarij**) D. Iustus Ionas coenabat cum D. M. Luthero. Ibi multa dicebat de propheta Iona, et hoc argumentum intulit: [*fol.* 559a] Christus dicitur signum Ionae prophetae. signum est minus et materia rei significatae uel signatae. Ergo Ionas fuit maior Christo, quia fuit res signi. Hoc argumentum soluitur per Grammaticam, quia est Hebraismus. Nam signum dupliciter accipitur, actiue et passiue. Hic accipitur passiue, id est, significatiue. Deinde coepit amplificare maiestatem illius prophetae Ionae, qui tantum haberet tria capita et tamen solus concitarit totum imperium. Ideo merito est signum Christi regni sub infirmitate. ***Es ist wol verdriesslich, dass Christus nur dieser historien mit vier worten gedencken sol. Aber thut doch Moises auch also,*** qui creationem, legendam Abrahae et magna mysteria tam paucis attigit. Iterum [87]) de tabernaculo, de sacrificijs, extis, ***von dem fetten auffn nieren, von dem drecke bringet er viel tzeit tzu,*** quia uidit mundum illa externa curare oblitis spiritualibus mysterijs. Sed haec historia Ionae est adeo magna, ut fere sit incredibilis et absurdior quam ulla fabula poetarum, nisi es-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 417. cap. 60. §. 10.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 417 sqq. cap. 60. §. 11.
85) sit.] Cod.: esit.
86) potuerunt] Cod.: putuerunt
87) Iterum] Cod.: Iterim

Digitized by Google

set in Biblia, ego plane ut mendacium riderem. *dann wan man ihm wil nachdencken*, quomodo tribus diebus in magno uentre caeti fuerit, qui in tribus horis consumptus [*fol. 559b*] plane natura et sanguis caeti fieri debuisset. Hic autem centies mortuus est, sub terra, mari, caeto. [87a]) *heist das nicht* in media morte uiuere? ita ut prodigium maris rubri nihil sit respectu illius miraculi. *Es gehet auch eben nerrisch tzu.* Deinde liberatus incipit irasci et expostulare de re minima, *vmb ein greslein.* Magnum est mysterium. *Ich scheme mich meines* Commentarij, quod tam infirmiter attigi statum miraculi etc.

Valde sunt exitiosi prophetae falsi.*) (Eorum) magnam habet emphasin in dicto: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Esto per se uideantur homines deuoti, synceri, modesti, qui sunt fructus personarum, non prophetarum. Locus Deuteron. 18. de nouo propheta huc pertinet. Nullus prophetarum Mosi fuisset similis. Moses mortuus est, et sepulchrum eius non inuenitur. Prophetae non sunt aequales Mosi. In eodem capite confutantur [88]) pseudoprophetae arrogántia corrupti, et recensentur eorum signa. Solus Christus propheta audiendus, qui et Antichristum et omnes haereticos spiritu oris sui confundit, et pugnat contra magnum Draconem. Apocal. 12. [89])

PATRES POST APOSTOLOS. [90])**)

Bernhardus***) in suis concionibus excellit omnes alios [*fol. 560a*] Doctores, ipsum etiam Augustinum, quia pulcherrime praedicat Christum, in disputationibus uero suis plane

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 420 sq. cap. 60. §. 14. sect. 2. 1.

**) *Hoc caput legitur ap.* Reb. II. fol. 234b lin. 22. — fol. 240a lin. 7. *proxime post* Colloquium M. L. cum Legato Pontificio de concilio, *quod supra* p. 89. *erhibui.* — *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 368 sqq. cap. 57. et p. 385 sqq. cap. 58.

***) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 393. cap. 58. §. 8.

87a) caeto.] Cod.: Caete.

88) confutantur] Cod.: confutatur

89) contra magnum Draconem. Apoc. 12.] *his verbis finitur extremum quatuordecim capitum inde a* pag. 76. *hucusque e* Cod. fol. 504b lin. 5. — fol. 559b lin. antepenult. *allatorum, quorum nullum ap.* Reb. *invenitur.* (*Primum eorum inscriptum est*: Coelum. Stellae.)

90) Patres post Apostolos.] Reb. *habet hanc inscriptionem*: Patres post Apostolos et iudicium de illis.

Digitized by Google

sui dissimilis et praedicationibus contrarius. Post Bernhardum secundas obtinet Bonauentura. [90a])

Hieronymus*) non est numerandus inter Doctores Ecclesiae, qui fuit haereticus. Credo tamen ipsum fide in Christum esse saluatum. Nihil tractat de Christo, nisi quod nomine utitur. Nullum inter scriptores ita odi ut Hieronymum, tantum de ieiunijs, cibis et uirginitate scribit. Si tamen urgeret opera fidei, aliquid esset, sed neque de fide, spe, charitate, nec operibus fidei loquitur. Ideo D. Staupitius, diligens illius lector, dixit: *Ich wolde gerne wissen, wie* Hieronymus *solt sein selig worden.* Et eius antecessor Andreas Proles dixit: *Ich hette traun* Hieronymum *nicht mugen tzum Prior haben, er ist wol so wunderlich gewest.* [90b])

IVDICIVM DE DOCTORIBVS ECCLESIAE.

Augustinus in libro de Ciuitate Dei, est quasi commentarius supra Horatium, Tibullum, Propertium, M. Varronem. recenset enim uaria gentium et Romanorum idola. [90c])

Augustinus supra locum: [91]) Quia meruisti portare saluatorem mundi, exponit, Mariam meruisse, [*fol. 560b*] id est,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 392. cap. 58. §. 7.

90a) Bernhardus — — obtinet Bonauentura.] *haec, quae in* Cod. fol. 559b lin. ult. — fol. 560a lin. 4. *extant, ap.* Reb. *non reperiuntur.*

90b) Hieronymus non est numerandus inter Doctores Eccl. — — *so wunderlich gewest.*] *hic locus, qui in* Cod. fol. 560a lin. 5 — 16. *fere in principio huius capitis legitur, ap.* Reb. *inferiori loco,* scil. fol. 237a lin. 21 med. — fol. 237b lin. 5. *proxime post verba:* Hieronymus vero quia habuit pacem, nihil boni scripsit, *sic exhibetur:* neque censeo eum numerandum inter doctores Ecclesiae, quia fuit haereticus, credo tamen eum fide in Christum saluatum esse. Nihil de Christo tractat, nisi quod nomine vtitur. Nullum inter scriptores ita odi vt ipsum, tantum de ieiunijs, cibis et virginitate scripsit, si tamen vrgeret opera fidei, aliquid esset, sed neque de fide, spe, charitate, neque operibus fidei loquitur. Ideo D. Staupitius diligens illius lector dixit: Optime scirem, quomodo Hieronymus saluatus sit. Et eius antecessor Andreas Proles dixit: Ego sane Hieronymum non elegissem in priorem. (*Conf.* p. 138. nota 25.)

90c) Iudicium de Doct. Eccl. — Romanorum idola.] *haec, quae in* Cod. fol. 560a lin. 17 — 22. *leguntur, a* Reb. *absunt.* — *Pro his tribus sectionibus:* „Bernhardus in suis concionibus — — et Romanorum idola", *quae* Cod. fol. 559b lin. ult. — fol. 560a lin. 22. *exhibet, ap.* Reb. *in huius capitis principio* fol. 234b lin. 24. — fol. 236a lin. 15. *ea, quae* Cod. *inferiori loco* fol. 565b lin. 20. — fol. 567a lin. 19., *et deinceps* fol. 236a lin. 16 — 24. *ea, quae* Cod. fol. 564b lin. 21. — fol. 565a lin. 7. *habet* (*conf.* p. 145. not. 97. *et* p. 144. not. 90.).

91) Augustinus s. locum:] Reb.: Summa syncerius scripsit Augustinus caeteris, sicut supra hunc locum.

Digitized by Google

idoneam et aptam fuisse, [92]) sicut arbor idonea [93]) est ad faciendos fructus. Hic D. Augustinus fuit scripturae interpres prae omnibus alijs. Et ego non possum satis mirari, *dass die andern* Doctores *vber den aller schonsten text vberhin sein geloffen, do sie mit den fussen solten sein druber gefallen.* [94])

Theophylactus etiam fuit bonus interpres, [95]) maxime supra Paulum. Deinde Cyrillus, Chrysostomus [96]) et Origenes *haben gross geschrei* [97]) in iudicio hominum. Attamen Lyra [98]) unico suo libro utcunque superat. Chrysostomus plane uidetur seditiosus et garrulus. [99]) Ideo placet Erasmo, [100]) qui negligit fidem, et tantum moralia tradit. Ita cum eum ad interpretationem Epistolae [1]) ad Hebraeos susciperem, in qua praestantissimus est locus de summo sacerdote, [2]) ibi fabulatur [3]) de dignitate sacerdotum, *liess mich also im drecke stecken.* Ita mihi imposuit Hieronymus, haerentem non explicuit. Ipse etiam duodecim libros supra Genesin scripsit, [4]) et tamen uix dimidium capitis primi pertractat. Ita philosophatus [5]) est de uesperi et [6]) mane. Ita etiam est [7]) supra Epistolam ad Romanos et Galatas.

Augustini Hypognosticon et contentio cum Pelagianis est optimus liber, de libero arbitrio egregie scripsit prae omnibus. Ideo Augustinus [8]) Parisijs damnatus est, [*fol. 561*[a]] dixerunt enim eum excessiue locutum in omnium haereticorum odium. [9]) Retraxit

---

92) et aptam fuisse,] Reb.: fuisse et aptam,
93) idonea] Reb.: apta
94) Hic D. Augustinus — — *gefallen.*] Reb.: Ideo optimus fuit interpres scripturae. Sed non satis mirari possum, quod caeteri Doctores elegantissimum textum, quem summo in precio habere debuissent, neglexerint illumque non explicauerint.
95) etiam fuit bonus interpres,] Reb.: insignis fuit interpres,
96) Chrysostomus (Cod. *male*: Chrisostimus)] Reb.: Chrysostomus vero
97) *haben gr. geschrei*] Reb.: magnum applausum habent,
98) Attamen Lyra] Reb.: Lyra vero
99) Chrysostomus — garrulus.] Reb.: Nam Chrysostomus seditiosus et garrulus videtur.
100) placet Erasmo,] Reb.: Erasmo placet,
1) Epistolae] *sic* Reb.; Cod.: in Epistolam
2) sacerdote,] Reb.: pontifice Christo,
3) fabulatur] Reb.: fabulabatur
4) *liess mich* — — scripsit,] Reb.: et me suis cogitationibus decepit. Similiter Hieronymus mihi imposuit, qui me haerentem non explicuit. Scripsit 12 libros supra Genesin
5) philosophatus] *sic recte* Reb.: Cod.: philosophus
6) et] Reb.: ad
7) Ita etiam est] *sic* Cod.; Reb.: Similiter agit
8) Augustinus] *ap.* Reb. *h. l. deest.*
9) in omnium haereticorum odium.] Reb.: in odium omnium haereticorum.

Digitized by Google

suam sententiam in diuersum, aliter, quam uoluit, ***das heissen sie*** [10]) excessiue loqui. Dicit liberum arbitrium per se [11]) nihil nisi ad peccandum ualere. Idem etiam [12]) sentit Magister sententiarum, qui etiam fuit egregius uir, qui cum audiret libros infinitos conscribi, [13]) ipse omnium scribentium methodum [14]) tradidit, ***Er hats beste gethan*** sua methodo. ***Ist ein grosser mann gewest.*** [15]) perlegit enim omnes scribentes, Hilarium, Augustinum, Ambrosium, Gregorium, Hieronymum, [16]) praeterea omnia concilia et decreta. ***Wenn er mit diesem vleiss in die Bibel wer geraten, so wers gegangen. Es hat nicht sollen sein.*** [17]) Fertur eum fuisse spurium [18]) ex moniali. [19])

Tres spurij ex Monialibus	Petrus Lombardus [20])	summus	Theologus
	Gratianus		Iurisperitus
	Comestor, qui scripsit historiam ecclesiasticam		Historicus. [21])

---

10) ***das heissen sie***] Reb.: hoc dicitur ab illis
11) se] Reb.: sese
12) etiam] *a* Reb. ***abest.***
13) qui etiam fuit — conscribi,] Reb.: qui vir fuit egregius, cum videret infinitos libros scribi,
14) omnium scribentium methodum] Reb.: methodum omnium scribentium
15) ***Er hats — gewest.***] Reb.: et hac sua methodo, multa effecit, fuit enim vir egregius et doctus,
16) scribentes — Hieronymum,] Reb.: authores, Aug. Ambro. Greg. Hiero. Hilarium, etc.
17) ***wenn er — sollen sein.***] Reb.: si tanta diligentia Biblia legisset, temere certe non laborasset, sed fieri non debuit.
18) eum fuisse spurium] Reb.: fuisse spurius
19) ex moniali.] ***sic scripsi;*** Cod.: et Moniali, Reb.: ex monitali,
20) Lombardus] ***sic scripsi;*** Cod.: Longobardus
21) Tres spurij ex Monialibus — — Historicus] Reb.: nam vna monialis peperit (***typ. err. pro*** : peperit)

Petrum Lombardum qui librum sententiarum scripsit	summum	Theologum
Gratianum, Decretorum compilatorem		Iurisperitum
Comestorem qui scripsit historiam Ecclesiasticam		Historicum.

Digitized by Google

Occam fuit summus Dialecticus, sed non potuit eloqui, non habuit rem, et tamen Parisijs est damnatus, ita ut centum annis eum nemo nominare ausus fuerit, nunc autem totus ibi regnat.

Duplices Theologi { Viri conscientiae sunt Wilhelmus Parisiensis, Gerson, legentes, orantes, consolantes. / Speculatiui: Thomas, Scotus, Occam, [*fol. 561b*] Alexander, Bonifacius, illi disputando et mordendo se exercuerunt.

Dialectica est Ars { Speculatiua / Practica } secundum { Scotum. / Occam. [22])

Hilarius inter omnes patres luctator fuit strenuissimus aduersus haereticos, cui neque Augustinus conferri potest. Cyrillus quoque fuit egregius [23]) disputator. Hieronymus uero, quia pacem habuit, [24]) nihil boni scripsit. [25]) Ambrosius quoque practicis obrutus, non ita contendit cum haereticis, et hoc omnibus patribus fere [26]) nocuit, quod non sint usi contemplatiua doctrina, [27]) quia practica seu administratione pastoralis officij, sicut est [28]) cura pauperum, [29]) multum fuerunt impediti.

D. M. Lutherus commendauit [29a]) Angliam ab optimis ingenijs. Nam Scotus, Occam fuerunt Angli. Gallia nunquam tales genuit homines.

Augustinus omnium scriptorum primas merito obtinuit, qui post tempora Apostolorum syncerius scribit caeteris. Nam

---

22) Occam fuit — — Scotum. Occam.] *haec ap.* Reb. *non leguntur.*
23) fuit egregius] Reb.: egregius fuit
24) pacem habuit,] Reb.: habuit pacem,
25) nihil boni scripsit.] Reb. *proxime post haec verba habet illa, quae supra* p. 135. nota 90b *attuli.*
26) patribus fere] Reb.: fere patribus
27) sint usi cont. doctrina,] Reb.: sunt cont. doctrina vsi,
28) sicut est] Reb.: scilicet
29) pauperum] Cod. *calami err.:* paperum
29a) D. M. Lutherus commendauit — — Hoc facto, tunc apte potest Rhetoricari et exhortari.] *loco harum* 6 *sectionum, quae in* Cod. fol. 561b lin. 14. — fol. 562b lin. 5. init. *exstant,* Rebenstockius *proxime post illa verba praecedentia:* „cura pauperum, multum fuerunt impediti.“ fol. 237b lin. 12.—fol. 238a lin. 19. *exhibet primum* (fol. 237b lin. 12—29.) *ea, quae in* Cod. fol. 564b lin. 9 — 20. *leguntur inscripta:* Quatuor Ecclesiae columnae, *deinde* (fol. 238a lin. 1 — 19.) *ea, quae in* Cod. fol. 564a lin. 5. — fol. 564b lin. 8. *referuntur inscripta:* Quibus temporibus patres uixerunt.

Digitized by Google

supra 71. psalmum diserte definit, Literam nihil aliud esse quam legem sine gratia. Post hunc Ambrosius.

Philippus Melanthon Basilium commendauit, qui clare posuit fidem iustificantem supra locum: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Econtra D. M. Lutherus Cyprianum summis extulit laudibus, qui constantissime et summo ardore fidem tractasset, deinde Irenaeum, quos omnes [*fol. 562a*] praetulit Hieronymo, nisi quod coelibatu et ceremonijs multum impediti sunt in tentationibus suis. Sicut nos praesentia coniugij impedimur, ita ipsi absentia sunt tentati. *Es heist:* Nec tecum, nec sine te uiuere possum. Tam periculosum iam est uiuere in mundo. *darumb ligts gar an einem frommen prediger, wann der hinweg ist,* tunc actum est.

Chrysostomus uetustior est Augustino et Hieronymo, et huius tempore missa adhuc ignota fuit.

Epiphanius *) longe ante Hieronymum scripsit historias Ecclesiasticas longe utilissimas, si eas a contentiosis argumentis separare possemus, dignae essent, ut excuderentur. Magna fuit spes uitae in illis patribus, qui ieiunando et uigilando fulgebant. *Es muss auch in solchen leutten sein.* Nam oportet esse aut speciem aut heroicum.

Sermo incidebat **) de sanctorum patrum scriptis supra Biblia, quae lectorem suspensum relinquerent. Respondit: Mihi non licet iudicare de ipsis, quia sunt receptae authoritatis, et ego cogor esse Apostata, sed legat, qui uolet, praecipue Chrysostomum, qui est summus Rhetor, quam digrediatur a statu rei in aliam materiam. Cum Epistolam ad Hebraeos enarrarem et Chrysostomum consulerem, nihil ad argumentum Epistolae pertinens scripsit. Et credo Chrysostomum summum Rhetorem, auditorium [*fol. 562b*] habuisse copiosum, sed sine fructu docuisse. Nam docere debet esse primum et principale officium praedicatoris, ut ad rem, argumenta et summam rei respiciat et auditorem erudiat. Hoc facto, tunc apte potest Rhetoricari et exhortari. [29a])

Videte [30]) quantae tenebrae ***) fuerint [31]) apud patres de fide. [32]) Nam obscurato articulo iustificationis, impossibile fuit unum crassissimum errorem reprimere. S. Hieronymus

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 374. cap. 57. §. 7. sect. 4. 5.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 372 sq. cap. 57. §. 6.
***) *Conf.* ibid. IV. p. 373 sq. cap. 57. §. 7. sect. 1 — 3.

30) Videte] Reb.: Obseruate quaeso,
31) fuerint] *sic scripsi*; Cod. *et* Reb.: fuerunt
32) de fide.] Reb.: de doctrina fidei.

Digitized by Google

supra Matthaeum, Epistolam ad Galatas, ad Titum scribit frigidissime. [33]) Ambrosius 6 libros in Genesin scripsit. *O wie sein sie so dünne.* Augustinus nihil [34]) acriter de fide scribit quam [35]) cum contra Pelagianos pugnat, *die haben Augustinum auffgewecket vnd tzum manne gemacht.* [36]) Optime quidem crediderunt, sed extra pugnas non potuerunt publice tradere. *Ist doch kein* Commentarius *vber die Epistel* ad Romanos et ad Galatas, qui aliquid syncere traderet. [37]) O quantum seculum hodie habemus in synceritate doctrinae, et proh dolor contemnimus illud. Sancti patres *haben besser gelebet dan geschrieben, wir gott lob schreiben bass dan wir leben.* [38])

Deinde recitauit horrendum lapsum Gregorij, qui fratrem [39]) cum tribus florenis in sepulchrum maledixit, et deinde per alium fratrem triginta missis redimere curauit. Deinde [40]) papa suis pestilentissimis traditionibus esu [*fol. 563*[a]] carnium, cappis, missis homines alligauit *an seinen dreck vnnd scheisserey gesetz.* [41]) Ita horrendus lapsus indies creuit, ita ut dictum Augustini papa plane pro se adplicaret: Euangelio non crederem, [42]) id est, Ego papa sum caput Ecclesiae, ubi ego sum, ibi est Ecclesia, cum ipse tantum sit minister et seruus Ecclesiae. [43]) Non obseruant occasionem dicti Augustini, qui loquitur contra Manichaeos: Ego [44]) uobis non credo, quia estis damnati, Ecclesia autem sponsa Christi non potest errare, huic assentior.

---

33) ad Titum scribit frigidissime.] Reb.: et ad Tit. frigidissime scribit.
34) in Genesin scripsit. — nihil] Reb.: supra Gen. composuit quam exiguum hominum intellectum. August. non adeo
35) quam] Reb.: qua
36) *die haben Aug. — gemacht.*] Reb.: illi Augustinum excitauerunt et ansam fideliter inhaerendi praebuerunt.
37) *Ist doch* — traderet.] Reb.: nullus fere commentarius in Epistola ad Romanos et ad Galatas aliquid syncere tradit.
38) *haben besser gel. — wir leben.*] Reb.: melius vixerunt, quam scripserunt, nos Deo iuuante melius scribimus quam viuimus.
39) fratrem] Reb.: fratrem vnum
40) Deinde] Reb.: Postea
41) missis homines — *gesetz.*] Reb.: missis, et alijs suis stercoribus traditionum homines alligauit.
42) ita ut dictum — crederem,] Reb.: iuxta dictum Augustini, quod Papa sibi plane applicat, Euangelio non crederem, nisi authoritas Ecclesiae me commoueret,
43) Ecclesiae.] Reb.: Ecclesiae, si pie docet.
44) Ego] Reb.: id est. Ego

Digitized by Google

Prudentius. *)

D. M. Lutherus commendauit hymnos Prudentij et ipsum poetam, quod esset optimus et Christianissimus poeta. Et si ipsius Vergilij temporibus uixisset, commendatus fuisset supra Horatium, quem tamen Vergilius laudauit. Ego maxime optarem Prudentij carmen in scholis praelegi, sed scholae iam incipiunt prophanari, et sacrae literae iterum pelluntur ex illis. [45])

D. M. Lutherus legit domi [46]) Cyprianum **) de singularitate clericorum, quomodo se a mulieribus separare deberent, ubi inepta et puerilia tractabat. D. Martinus mirabatur [47]) tanti uiri ineptias, cum suspirijs, dubitans utrum iste [48]) liber esset Cypriani, *Aber es ist nicht wunder, wann man von gottes wordt vnnd ordnung abfelt, so muss man sich in ergernissen weltzen.* [49]) Ita cum illi reijcerent coniugium, ordinationem Dei, [50]) et manifesta scripturae [*fol. 563b*] testimonia, mandata, et exempla, inciderunt in scortationes, adulteria etc. *damit haben sie sich mussen schlaen.* Ille Cyprianus [51]) fuit fere proximus Apostolis sub Valeriano, uixit 220 annis post Apostolos.

Vetustissimus fuit Tertullianus. [52]) Secundo Hegesippus. Tertio Cyprianus. Quarto Lactantius. Deinde Gregorius Nazianzenus, postea Hieronymus, Augustinus, Eusebius. Horum tempore degenerauit Ecclesia, [53]) imo ipsis Apostolis uiuentibus. Vi-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 374 sq. cap. 57. §. 8.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 370. cap. 57. §. 4. sect. 1. 2.

45) Prudentius. D. M. Luth, — — ex illis.] *haec, quae* Cod. fol. 563a lin. 10 — 17. *exhibet, ap.* Reb. *paulo inferius* fol. 239a lin. 23 med. — fol. 239b lin. 3 med. *sic leguntur*: Prudentium summopere commendauit M. L., qui optimus et Christianissimus Poëta hymnos composuit, et si ipsius Vergilij temporibus vixisset, commendatus fuisset supra Horatium, quem tamen Vergilius laudauit. Ego maxime optarem Prudentij carmen in Scholis praelegi, sed Scholae iam incipiunt profanari, et sacrae literae iterum pelluntur ex illis. Ita Fulgentius insignis est poëta re et verbis, longe superat Horatium, et Poëtis annumerandus est.
46) legit domi] Reb.: domi legit
47) D. Martinus mirabatur] Reb.: Mirabatur M. L.
48) utrum iste] *sic scripsi;* Cod.: vter iste, Reb.: vtrum ille
49) *Aber es ist — weltzen.*] Reb.: sed non est mirum, nam si Dei verbum et relinquimus, tunc omnibus offendiculis nos inuoluimus.
50) ordinationem Dei,] Reb.: Dei ordinationem,
51) adulteria etc. — Cyprianus] Reb.: et adulteria, hisce rebus maxime vexabantur. Cyprianus
52) Vetustissimus fuit Tertull.] Reb.: Tertullianus fuit vetustissimus.
53) degenerauit Eccl.] Reb.: Ecclesia degenerauit,

Digitized by Google

demus [54]) lugubres Pauli lamentationes de Corinthijs, Galatis. [55]) Et ipse Christus habuit inter suos, sanctum ludam. Valeant illi, qui Ecclesiam plane puram et purificatam [56]) habere uolunt. Hoc est plane nullam uelle [57]) Ecclesiam.

Augustinus et Hilarius *) clarissime scripserunt inter patres. Reliqui omnes sunt legendi cum iudicio. Tertullianus est durus et superstitiosus, utcunque eum Cyprianus [58]) suum magistrum appellauit. [59])

Patres cum iudicio sunt legendi. [60]) Augustinus plus laboris habuit euoluendo sese ex patribus, quam cum haereticis.

Gregorius interpretatur quinque talenta, quinque sensus, qui etiam in bestijs sunt, duo uero talenta intellectum et operationem.

Augustinus
natus est Anno Domini 361.
[*fol. 564a*] Baptizatus anno 391.
Presbyter 397.
Moritur 436 Aetatis suae 75. [61]) Hoc anno 1560. a mortuo Augustino sunt anni 1124. [61a])

Quibus temporibus p tres uixerunt. [62]) **)

Athanasius Alexandriae Episcopus Anno Domini [63])	379.
Ambrosius Mediolanensis Episcopus	380. [64])
Aurelius [65]) Prudentius	380.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 375. cap. 57. §. 9.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 382 sqq. cap. 57. §. 14.
54) Videmus] Reb.: Videmus enim
55) Galatis.] Reb.: et Galatis,
56) purificatam] *sic* Reb.; Cod.: purificantem
57) plane nullam uelle] Reb.: nullam velle habere
58) eum Cyprianus] Cod.: eum Cyprianus eum
59) Augustinus et Hilarius — — appellauit.] *haec h. l. a* Reb. *absunt.*
60) sunt legendi.] Reb.: legendi sunt.
61) Augustinus natus — Aetatis suae 75.] *haec, quae in* Cod. fol. 563b lin. penult. — fol. 564a lin. 4. *afferuntur, ap.* Reb. *in huius capitis fine* fol. 240a lin. 4 — 7. *sic exhibentur*:

Augustinus	Natus	Anno Christi	361
	Baptizatus		391
	Presbyter		397
	moritur aetatis suae		436

61a) Hoc anno 1560. — anni 1124.] *haec in* Cod. *iuxta verba*: Baptizatus anno 391. *et* Presbyter 397. *a dextra adscripta sunt.*
62) uixerunt.] Reb.: uixerunt. Anno Christi. — *Haec sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 564a lin. 5. — fol. 564b lin. 8. *legitur, ap.* Reb. *paulo priori loco* fol. 238a lin. 1 — 19. *exhibetur.*
63) Anno Domini] *a* Reb. *absunt.*
64) 380.] Reb.: 386.
65) Aurelius] *a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

Augustinus Episcopus Hipponensis	430. [66]
Beda Benedictinus Angliae	737.
Cyprianus Carthaginensis Episcopus	249.
Cyrillus Alexandriae Episcopus	432.
Chrysostomus Constantinopol. Episcopus	397. [67]
Gregorius papa primus	590. [68]
Hieronymus presbyter Stridonensis [69]	378. [70]
Irenaeus Episcopus Lugdunensis	180. [71]
Polycarpus praeceptor Irenaei [72]	125. [73]
Nicolaus de Lyra	320.
Origenes Adamantinus presbyter	261. [74]
Philo Iudaeus	50.
Iosephus Iudaeus	100.
Ignatius Antiochiae Episcopus	111. [75]
Prosper Episcopus Reginensis, Augustini discipulus, qui eius sententias congessit [76]	460.
[*fol. 564*^{b}] Sedulius presbyter Scotus	430.
Tatianus haereticus	170. [77]
Tertullianus Carthaginensis presbyter	200.
Thomas Aquinas	1274.
Bonifacius Episcopus Moguntinus [78]	755.
Bernhardus Abbas Cisterciensis	1140. [79]
Hugo Parisiensis	1130. [80]
Anshelmus	1110.

---

66) Episc. Hipp. 430.] Reb.: Hippon. Episcopus aetate 76. 436.
67) 397.] *sic scripsi (quod hoc anno Episcopus Const. electus est)*; Cod.: 420., Reb.: 340.
68) 590.] *sic scripsi (quod hoc anno Episcopus Rom. factus est)*; Cod.: 540.; *ap.* Reb. *h. l. Gregorii nulla fit mentio.*
69) Stridonensis] Reb. *falso:* Lugdunensis
70) 378.] *sic scripsi. (quippe quo anno presbyter factus est)*; Cod.: 422., Reb.: 414.
71) Episc. Lugd. 180.] Reb. *male*: presbyter Stridonius 422.
72) praeceptor Irenaei] *a* Reb. *absunt.*
73) 125.] Reb.: 175.
74) Nicol. de Lyra 320. Origenes Ad. pr. 261.] Reb. *ordine inverso*: Origenes Ad. pr. 261. Nicol. de Lyra 320.
75) Philo Iud. 50. Ios. Iud. 100. Ignat. A. E. 111.] Reb.: Ignat. A. E. 111. Iosephus Iud. 100. Philo Iud. 50.
76) Prosper — congessit] Reb.: Presbyter Episcopus Reginensis
77) Tatianus haer. 170.] *a* Reb. *absunt.*
78) Moguntinus] Reb.: Moguntinensis
79) Abb. Cisterciensis 1140.] Reb.: Abb. Clarenallensis 1130.
80) Hugo Paris. 1130.] *ap.* Reb. *non leguntur.*

Digitized by Google

QVATVOR ECCLESIAE COLVMNAE.*)

Ambrosius est [81]) primus et senior. Deinde [82]) Hieronymus. Tertio [82]) Augustinus, qui obijt Anno Domini 438, *ist itzunder 1100 Jar.* [83]) Deinde Gregorius. Ambrosius autem fere [84]) fuit homo politicus et bene exercitatus, postea coactus ad Episcopatum, *ist viel gebraucht* [85]) coram Caesare, *hat sich der weltlichen hendel nicht können entschlagen,* [86]) sicut nobis accidit, qui plus cogimur mensae et consistorio, quam uerbo Dei et orationi inseruire. Ita Ambrosio etiam accidit, syncerissime scripsit, *er ist ernster in seinem schreiben* [87]) quam Augustinus, qui fuit mitior, [88]) sicut hodie M. Hausman fuit. Ambrosius uero Pomeranus. [89])

Fulgentius [90]) cum in libro esset pictus ut Monachus cappa indutus, respondit D. M. Lutherus: *do thun sie dem heiligen manne vnrecht,* quia ipse egit uitam ciuilem et [*fol. 565a*] communem, *hat silberne leffel vnnd becher gebraucht,* uixit inter populos, non habuit uitam portentosam aut monasticam. Sed papistae affingunt talia in defensionem suorum

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 375 sq. cap. 57. §. 10.

81) Quatuor Ecclesiae columnae. Ambrosius est] Reb.: Quatuor Ecclesiae columnae nominantur, Ambrosius qui est — *Haec et subsequentia, quae in* Cod. fol. 564b lin. 9 — 20. *exhibentur, ap.* Reb. *paulo superiori loco,* II. fol. 237b lin. 12 — 29. *leguntur.*

82) Deinde . . Tertio] *a* Reb. *absunt.*

83) qui obijt A. D. 438. [*supra p.* 142. *refertur annus mortis* 436.; *potius mortuus est* a. 430. d. 28. Aug.] *ist itzunder* [*scil.* a. 1538.] **1100** *Jar.*] *haec ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*

84) autem fere] Reb.: vero

85) *ist viel gebraucht*] Reb.: multa egit et effecit

86) *hat sich — entschlagen,*] Reb.: rebus enim mundanis abesse non potuit,

87) syncerissime scr. — *schreiben*] Reb.: qui syncerissime scripsit, seuerior est in suis scriptis,

88) qui fuit mitior,] Reb.: qui etiam mitior fuit,

89) M. Hausman — Pomeranus.] Reb.: Magister Haussman erga Pomeranum. Hieronymum appellarunt doctorem Christianum, Bernhardum, os dulce, Augustinum, Bonauenturam Seraphicos, Thomam, Angelicum, Scotum, subtilem. At Lutherus haeresiarchae nomen sortitus est.

90) Fulgentius — — *thun euch nichtes nach.*] *haec, quae in* Cod. fol. 564b lin. 21. — fol. 565a lin. 7. *leguntur, a* Rebenstockio II. fol. 236a lin. 16 — 24. *sic commutato* Fulgentii *nomine referuntur:* Doct. Mart. Luth. vidit Augustinum in libro pictum Cappa indutum vt Monachum. Respon. Mentiuntur hic in virum sanctum, quia ipse egit vitam ciuilem et communem, argentea enim cochlearia et pocula habuit, et inter populos conuersatus est. Non habuit vitam portentosam aut monasticam, sed Papistae affingunt talia in defensionem suorum errorum, etc.

Digitized by Google

errorum. Sicut Tetzelius dixit: *Wer seiner selen wiel rathen, der gebe alhie, lose die gnade. Nach eurem tode vergessen euer die kinder, thun euch nichtes nach.* [90])

Macarius, Antonius, Benedictus [91]) suo Monachatu magnam pestem attulerunt Ecclesiae. Esto habuerunt uitam miraculosam in mundo, attamen non sanctam. Et credo illos longe [92]) inferiori gradu in coelis esse quam aliquis pius coniugatus et politicus. Ideo in uitis patrum optimum et pijssimum extat poema excogitatum ab aliquo spirituali iudicio, ubi coriarium Antonio praefert et duas uxores, ut disceret non operibus illis externis coli Deum. *Es ist ein fein Christlich* poema, non puto esse historiam, quod illi sancti patres ita delirarunt, cum Deo disputantes de sua propria iustitia. Ideo hoc poema hoc concludit: Vos sancti et prodigiosi monachi, qui omnem aliorum uitam damnatis, ipsimet estis [93]) damnati.

Optimi quique patres sudarunt in exponendis psalmis. Origenes fecit psalterium ἑξαπλοῦν, [94]) sex concinnans commentatores, *sie haben dennoch viel schönes* [*fol. 565*^{b}] *dinges daruber geschriebenn,* praecipue Augustinus, *haben* deuotionalia [95]) non historica *gehandelt.* Dicunt multa sancta, pura et pia, sed impropria. *Lieber herrgott wie tzuengstiget sich Augustinus vber dem* loco: In pace in id ipsum, ubi In id ipsum exposuimus aduerbialiter *gantz vnd frolich.* Augustinus autem In id ipsum pronominaliter pie, sed improprie [96]) exponit. Item alio loco: Veni in altitudinem et non est substantia, *da bringet er viel tzu vber dem wordtlein* substantia, Vtrum Deus sit substantia, *bringets in die* praedicamenta. Ideo multum prodest, ut Doctores in statu causae et obiecta materia acquiescant, quamuis illa pia in sanctis patribus non sunt contemnenda, sed si sathan per falsos Doctores a materia labitur, tunc illi resistendum est. Vt cum papa detorquet hunc locum Matthaei: Quidquid solueris super terram etc ubi textus loquitur de clauibus et remissione peccatorum

91) Macarius, Antonius, Benedictus — — de possessione regnorum etc.] *haec ap.* Reb. *h. l. non reperiuntur.*
92) longe] Cod.: longo
93) estis] Cod. *calami err.:* esti
94) ἑξαπλοῦν] Cod.: ἑξαπλον
95) deuotionalia] *haec vox mediae et infimae latinitatis significat:* deuotionis *seu* pietatis exercitia.
96) improprie] Cod.: impropriae

Digitized by Google

so bringet der babst seinen dieterich de possessione regnorum etc. [91])

IVDICIVM DE SANCTIS PATRIBVS. [97]) *)

Etsi mihi [98]) non licet iudicare de sanctis patribus, quia respectu illorum sum uermis, [99]) attamen quo magis illorum scripta lego, eo [100]) plus offendar. Nam res ipsa clamat eos fuisse homines, [1]) et ipsorum authoritas oppressit [*fol. 566a*] Apostolorum scripta. [2]) Ideo papistae impudenter dicunt: [3]) Quid scripturae? [4]) oportet legere scriptores, qui suxerunt [5]) mel ex scriptura. Scriptura est quasi moles indigesta et quasi sermo diuinus non posset intelligi. Cum tamen [6]) coelestis pater de Christo dicat: Hunc audite, qui etiam in Euangelijs simplicissime, [7]) clarissime et humillime parabolis et similitudinibus locutus est: Qui [8]) credit in me, non morietur. Item Matthaei 5. Nolite [9]) resistere malo. Item Matthaei 6. Respicite uolatilia coeli et lilia agri. *Wie kontte es klerer vnnd lautter gesaget werden,* [10]) plus quam patres omnes potuissent. Attamen sophistae [11]) audent sacram scripturam blasphemare et obscurare. Ideo S. Augustinus [12])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 378 sqq. cap. 57. §. 11.

97) Iudicium de S. Patribus.] *haec inscriptio a* Reb. *cum praecedente generali sic coniuncta est:* Patres post Apostolos et iudicium de illis (*vide supra* p. 134. notam 90.) — *Sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 565b lin. 20. — fol. 567a lin. 19. *legitur, et finitur verbis:* „*vnnd einem andern die bürde aufflegen.*“ *ap.* Reb. *in huius capitis principio* fol. 234b lin. 24. — fol. 236a lin. 15. *affertur.*

98) mihi] Reb.: mihi Mar. Luthero

99) sum uermis,] Reb.: vermis sum,

100) eo] Cod. *falso*: et

1) fuisse homines,] Reb.: homines fuisse

2) oppressit Ap. scripta.] Reb.: Apostolorum scripta oppressit.

3) dicunt:] Reb.: gloriantur.

4) scripturae?] Reb.: scriptura?

5) suxerunt] Reb.: suggesserunt

6) Scriptura est — Cum tamen] Reb.: scripturam esse, quasi molem indigestam et minus intelligibilem. Quasi sermo diuinitus intelligi non possit, eum (*typ. err. pro*: cum)

7) simplicissime,] Reb.: simpliciter

8) locutus est. Qui] Reb.: locutus. Vt qui

9) Nolite] Reb.: Noli

10) agri. *wie — werden,*] Reb.: agri, etc. Clarius et dilucidius dictum,

11) sophistae] Reb.: Papistae

12) blasphemare et obscurare. Ideo S. Augustinus] Reb.: obscuram blasphemare, quasi patres eam declarare debeant, sed ita declarare, est obscurare. S. Augustinus

Digitized by Google

prae omnibus Doctoribus mihi placuit et placet, qui magnus Doctor est, omnique [13]) laude dignus, etsi [14]) paruam habuit Ecclesiam, attamen solidissime [15]) et syncerissime rem tractauit. Hic Christianissima submissione sua scripta subijcit sacrae scripturae, [16]) ut in Canone 9. Nolo meis scriptis etc. [17]) Ibi protestatur, decernit et cogit suis scriptis non haberi maiorem fidem. Et ego [18]) arbitror S. Augustinum hunc Canonem maxime et praecipue propter Chrysostomum posuisse, qui uix 40 annis ante Augustinum uixit. Cumque esset facundus, [*fol. 566b*] *geweschisch*, [19]) magnam habuit autoritatem apud homines multosque composuit libros splendide, [20]) sed tantum fuit Chaos et saccus uerborum sine re. Ideo S. Augustinus offensus hunc Canonem scripsit. Nam et noster D. Hieronymus Schurff semel emit sibi Chrysostomum, [21]) quem cum legisset, dixit: [22]) Multa lego, nihil disco. Tantum sua loquentia populum demulsit, quasi aurea catenula. ideo *Χρυσόστομος*, [23]) aureum os dicebatur. *Er mag goldt am klange, aber nicht in der würde gehabet haben.* [24]) Ah patres etiam fuerunt homines sicut et nos. ideo bene considerandi.

Ita Augustinus mirabiliter sudauit, offensus humanis traditionibus, et tamen est in scriptura potentissimus, habetque [25]) optimum iudicium de rebus. Pelagiani [26]) eum acuerunt, estque [27]) coniugatis aequissimus, bene loquitur de Episcopis, qui tum erant pastores, sed [28]) illis temporibus maxime est offensus. *was soltte nu tzu vnnsern tzeitten gescheen*, [29]) si

---

13) qui magnus Doctor est, omnique] Reb.: Insignis Doctor omni
14) etsi] Reb.: Esto,
15) solidissime] Reb.: solide
16) Hic Christian. — scripturae,] Reb.: Is Christianissima supplectione scripta sua, sacrae scripturae subijcit,
17) etc.] *a* Reb. *abest.*
18) decernit et cogit — Et ego] Reb.: et decernit maiorem fidem non haberi suis scriptis, nisi iuxta scripturam. Ego
19) Cumque esset fac., *geweschisch*,] Reb.: qui cum esset facundus, loquatur,
20) m. habuit autor. — splendide,] Reb.: m. apud homines habuit autoritatem, multos splendidos composuit libros.
21) semel emit sibi Chrys.] Reb.: sibi Chrysostomum emit,
22) dixit:] Reb.: fatebatur,
23) *Χρυσόστομος*,] Reb.: Chrysostomus, id est,
24) *Er mag — haben.*] Reb.: Aurum forsitan habuerit in sonore sed non in valore.
25) habetque] Reb.: habet enim
26) Pelagiani] Reb.: Nam Pelagiani
27) estque] Reb.: Est
28) sed] Reb.: Attamen
29) *was soltte — gescheen*,] Reb.: quid nostris fieret temporibus,

Digitized by Google

nunc uiueret et deberet illa portenta papae uidere, [30]) qui magna authoritate Petri patrimonium gloriatur, id est, totum imperium occidentale, quae gloriatio de patrimonio Petri [31]) uix 400 annis durauit, ubi papa omnium regnorum uoluit esse Dominus, *das würde* S. Augustinus [*fol. 567a*] *nicht leiden.* [32]) Summa, Credentes simpliciter debent audire legationem Christi, quid ipse loquatur. [33]) Impijssime igitur faciunt omnes, qui humana autoritate Euangelium eius [34]) mutare uolunt. Hoc nullus Regum suo legato permitteret. *Er giebet ihm wol ein Credentz,* [35]) ut audiatur ut [36]) sua persona, sed tamen [37]) ne unum uerbum aliter loquatur extra mandatum suum. [38]) Et nos in hac diuina legatione adeo praesumptuose [39]) incedimus. *Ich haltte, wan Petrus leibhafftig itzunder predigte alle artickel der schrifft,* et tantum autoritatem papae negaret, *so muste er hencken.* [40]) Imo ipse Christus, si in carne incederet praedicans, iterum crucifigeretur. *Darumb lasset vnns dis auch gewartten, dann der liebe herr Christus hat Ja treulich bei vnns gehalten. es ist Ja besser, auff ihn denn auff den babst tzu wagen.* [41]) Nam nisi aliam uitam crederemus, *wolt ich balt anders sagen vnnd singen, vnnd einem andern die bürde aufflegen.* [42])

Passio cum caneretur, [43]) *) D. M. Lutherus attentus audiebat dicens: Musica optimum Dei donum est, [44]) saepius

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 381 sq. cap. 57. §. 12.

30) et deberet — uidere,] Reb.: et illa portenta Papae videre deberet,
31) de patrimonio Petri] Reb.: de Petri patrimonio
32) *das würde — leiden.*] Reb.: hic Augustinus minime feret.
33) loquatur.] *sic* Reb.; Cod.: loquitur,
34) Euangelium eius] Reb.: Euangelij doctrinam
35) *Er giebet — Credentz,*] Reb.: Permittam illis quidem honorem aliquem,
36) ut] *hoc alterum a* Reb. *abest.*
37) tamen] Reb.: tamen ita
38) mandatum suum.] Reb.: instructionem et mandatum legentis
39) praesumptuose] Reb.: proterue
40) *Ich haltte — hencken.*] Reb.: Credo, si S. Petrus his temporibus corporaliter omnes scripturae praedicaret articulos, et tantum Papae authoritatem negaret, suspenderetur quam primum,
41) *Darumb lasset — tzu wagen.*] Reb.: alia nos quoque non expectemus, Christus enim fideliter nobis astitit et adfuit, melius enim est Christo quam Papae confidere.
42) *wolt ich — aufflegen.*] Reb.: aliter dicere et canere, alijsque periculum hoc mandare vellem.
43) Passio cum caneretur,] Reb.: Cum caneretur Passio, — *Sectio ab his verbis ordiens et verbis* „quam Iudaei suis legibus.“ *terminata, quae in* Cod. fol. 567a lin. 20. — fol. 567b lin. 13. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 239b lin. 15 med. — fol. 240a lin. 3. *reperitur.*
44) est,] Reb.: esset,

Digitized by Google

me ita excitauit, *dass ich lust tzu predigen gewunnen habe.* [45]) Sed S. Augustinus eam habuit [*fol. 567b*] conscientiam, ut ex delectatione Musices sibi peccatum [46]) fingeret. *Es ist ein feiner man gewest.* [47]) Si hoc seculo uiueret, nobiscum sentiret. Sed S. Hieronymus nos plane damnaret, qui tamen etiam humana passus est. Eustochium enim [48]) usque ad scandalum amauit. *die lieben veter haben auch ihre* uitia *gehabet.* [49]) Chrysostomus satis indicauit se hominem esse, fere Carolostadij ingenium habuit, [50]) sed Augustinus fuit grauissimus et syncerissimus omnium. Ille autem unus [51]) non potuit omnia efficere. Nam et ipse conqueritur, quod Episcopi plus onerauerint Ecclesiam suis traditionibus. [52]) quam Iudaei suis legibus. [53])

Ambrosij hymni [53]) habent uerba, sed parum rei, ut: A solis ortu etc. *auff die sieben tzeitten,* cum patris sapientia plus rei habeat. [54]) Rex Christe factor omnium, [55]) est optimus hymnus. [56])

Lyrae*) Commentarium super totam Bibliam [57]) diligentissime commendauit D. M. Lutherus, qui esset optimus historicus praesertim ueteris testamenti. Si quis noui testamenti

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 382. cap. 57. §. 13.

45) excitauit — *gewunnen habe.*] Reb.: recreauit et excitauit, quod summa cum laetitia praedicationem meam incipiebam.

46) sibi peccatum] Reb.: peccatum sibi

47) *Es ist — gewest.*] Reb.: fuit vir eruditus et egregius,

48) Eustochium enim] Reb.: Nam Eustochium

49) *die lieben v. — gehabet.*] Reb.: patres quoque sua habuerunt vitia.

50) fere (Cod. *male*: fore) Car. ingenium habuit,] Reb.: ingenium fere habuit Carolostadij,

51) fuit grauissimus — autem unus] Reb.: grauissimus et syncerissimus omnium fuit, sed unus

52) et ipse conqueritur — traditionibus,] Reb.: et suo tempore deplorat, quod Episcopi Ecclesiam suis traditionibus onerarint.

53) hymni] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.* — *Haec sectio:* „Ambrosij hymni — optimus hymnus.“ *et subsequens:* „Lyrae Commentarium — — Lyram *wider trucket.“, quae in* Cod. fol. 567b lin. 14 — 24. *exstant, ap.* Reb. II. fol. 239b lin. 3 med. — 15 med. *exhibentur.*

54) A solis ortu — plus rei habeat.] Reb.: A solis ortus cardine, et ad septem tempora, Patris sapientia. — Ambrosii *hymnus de nativitate Domini:* A solis ortus cardine *etc. refertur in* H. A. Danielis Thesauro hymnologico Tom. I. p. 21. — *Carmen sacrum de passione Domini:* Patris sapientia, veritas divina, *etc. invenitur ibid.* T. I. p. 337. *et in* F. J. Mone *Lateinische Hymnen des Mittelalters* Tom. I. p. 106 sq., *ubi inscriptum est:* Horae canonicae (*i. q. die sieben Tagzeiten*) salvatoris.

55) Rex Christe factor omnium,] *hic hymnus a* Daniele *l. l.* I. p. 180. *inter carmina sacra* S. Gregorii Magni *refertur* (*conf. eius annotatt. ibid.* p. 181. *adscriptae.*)

56) optimus hymnus] Reb.: elegantissimus.

57) totam Bibliam] Reb.: tota Biblia

Digitized by Google

cognitionem haberet, huic Lyram esse utilissimum, [58]) quamuis commentarij Lyrae in Paulum [59]) satis sunt frigidi, *die mochte man wol aussen lassen, wann man den* Lyram *wider trucket.* [60])

Nota. *Ut facilius intelligatur, quam diverse huius capitis* de Patribus (Cod. fol. 559[b] lin. penult. — fol. 567[b] lin. 24. Reb. II. fol. 234[b] lin. 22. — fol. 240[a] lin. 7.) *particulae in* Cod. *et apud* Reb. *dispositae sint, hunc addo conspectum earum secundum* Rebenstockii *ordinem:*

Reb. II. fol. 234[b] lin. 23. — fol. 236[a] lin. 15. = Cod. fol. 565[b] lin. 19. — fol. 567[a] lin. 19. (*vide* p. 146. notam 97.) (*ea quae his in* Cod. *praecedunt* fol. 565[a] lin. 8. — fol. 565[b] lin. 18., *ap.* Reb. *non inveniuntur.*)

— — fol. 236[a] lin. 16 — 24. = Cod. fol. 564[b] lin. 21. — fol. 565[a] lin. 7. (*v.* p. 144. not. 90.)

— — fol. 236[a] lin. 25. — fol 237[a] lin. 16. = Cod. fol. 560[a] lin. 23. — fol. 561[a] lin. 18. (Cod. fol. 561[a] lin. 19. — fol. 561[b] lin. 4. *ap.* Reb. *desunt.*)

— — fol. 237[a] lin. 17 — 21 med. = Cod. fol. 561[b] lin. 5 — 8 med.

— — fol. 237[a] lin. 21 med. — fol. 237[b] lin. 5. = Cod. fol. 560[a] lin. 5 — 16. (*v.* p. 135, not. 90[b]) (Cod. fol. 559[b] lin. ult. — fol. 560 lin. 4. *atque* fol. [560[a] lin. 17 — 22. *ap.* Reb. *desiderantur.*)

— — fol. 237[b] lin. 6 — 11. = Cod. fol. 561[b] lin. 8 med. — 13. (Cod. fol. 561[b] lin. 14. — fol. 562[b] lin. 5 init. *a* Reb. *absunt.*)

— — fol. 237[b] lin. 12 — 29 (ult.) = Cod. fol. 564[b] lin. 9 — 20. (*v.* p. 138. not. 29[a] *et* p. 144. not. 81.)

— — fol. 238[a] lin. 1 — 19. = Cod. fol. 564[a] lin. 5. — fol. 564[b] lin. 8. (*v.* p. 138. not. 29[a] *et* p. 142. not. 62.)

— — fol. 238[a] lin. 20. — fol. 238[b] lin. 24. = Cod. fol. 562[b] lin. 5 med. — fol. 563[a] lin. 9.

— — fol. 238[b] lin. 25. — 239[a] lin. 18 med. = Cod. fol. 563[a] lin. 18. — fol. 563[b] lin. 13. (Cod. fol. 563[b] lin. 14—17. *ap.* Reb. *desunt.*)

— — fol. 239[a] lin. 18 med. — 23 med. = Cod. fol. 563[b] lin. 18 — 23.

— — fol. 239[a] lin. 23 med. — fol. 239[b] lin. 3 med. = Cod. fol. 563[a] lin. 10 — 17. (*v.* p. 141. not. 45.)

— — fol. 239[b] lin. 3 med. — 15 med. = Cod. fol. 567[b] lin. 14 — 24. (*v.* p. 149. not. 53.)

— — fol. 239[b] lin. 15 med. — fol. 240[a] lin. 3. = Cod. fol. 567[a] lin. 20. — fol. 567[b] lin. 13. (*v.* p. 148. not. 43.)

— — fol. 240[a] lin. 4 — 7. = Cod. fol. 563[b] lin. 24. — fol. 564[a] lin. 4. (*v.* p. 142. not. 61.).

---

58) Lyram esse utilissimum,] Reb.: Lyra esset vtilissima,

59) commentarij Lyrae in Paulum (Cod. *falso*: polum)] Reb.: Lyrae commentarij supra Paulum

60) *die mochte man — wider trucket.*] Reb.: qui tamen excludendi essent per typographos, si Lyram a nouo exprimere vellent.

Digitized by Google

[*fol.* 568a] SCHOLASTICI. [61]*)

Terministen hiess man eine Secten in der hohen schulen, vnnter welchen ich auch gewesen. die selbigen haltens wider die Thomisten, Scotisten vnnd Albertisten, [62]) *vnnd hiessen auch Occamisten* [63]) *von Occam, ihrem ersten anfenger, vnnd sein die aller neuesten Secten, vnnd ist die mechtigste auch tzu Paris. Der hader war,* [64]) *ob* Humanitas *vnnd dergleichen wordt ein gemeine menschheit heisse, die in allen menschen were, wie Thomas vnnd die andern halten. Ja, sagen die Occamisten oder Terministen, es sey nichtes mit solcher gemeiner menschheit, sondern der* Terminus homo *oder menschheit heist alle menschen insonderheit gleichwie ein gemalt menschen bilde alle menschen deutet. Aber E. f. G. mussen itzunder in dieser sachen heissen Terministen, die in* terminis proprijs *von einem dinge reden, vnnd nicht die wordt frembde vnd wilde deuten, vnnd sonst heist mans wergcklich dauon reden. Als mit einem tzimmerman muss ich in seinen* terminis *reden, nemlich winckeleisen vnnd nicht kumpeisen, axt vnnd nicht beil. Also sol man auch die wordt Christi lassen bleiben vnd vom sacrament reden in* suis terminis. Vt hoc facite *sol nicht heissen* sacrificate. [65]) Item Corpus *sol nicht* [*fol.* 568b] *bedeutten beider gestalt, wie sie itzunder die wordt martern vnnd von der strassen gerne wolten mit dem hellen Texte.*

Magister sententiarum Petrus Lombardus [66])**) homo fuit diligentissimus et excellentissimi ingenij, multa egregia scripsit. Magnus profecto fuisset Ecclesiae Doctor, si se integre et uere ad sacras literas contulisset, sed ipse multis quaestionibus inutilibus librum istum confundit. fuerunt tamen optima ingenia, sed non illa tempora, quae nunc habemus. Nam scholastici eo peruenerunt, ut docerent hominem non esse integrum, aliquo modo sauciatum, attamen posse ipsum suis uiribus sine gratia praestare legem, sed gratia adepta, hominem legem facilius posse praestare, quam suis uiribus.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 385 sqq. cap. 58.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 386 sq. cap. 58. §. 2.

61) Scholastici.] *caput sic inscriptum et subsequens:* Sancti Martyres, *ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*
62) *Albertisten* (Cod, *calami err.: Abertisten*)] *hoc nomen significat* ab Alberto Magno profectos.
63) *Occamisten*] Cod. *male: Occaristen*
64) *war,*] Cod.: *wass,*
65) sacrificate.] Cod.: sacrificatae,
66) Lombardus] Cod.: Longobardus

Digitized by Google

Talia monstra docuerunt non uidentes lapsum Adae, non uidentes legem Dei esse spiritualem.

Anno 38. 17 Nouembris multum dixit de Thomistis et Modernis, Occam, tribus sectis, qui mira argutia sese lacerabant de uocabulis materialiter aut significatiue sumptis, ut in illo exemplo: Nullus et nemo, mordent se in sacco, utrum Nullus et Nemo materialiter accipiantur, quomodo habeant dentes. Item, Meretrix erit uirgo. ibi [*fol. 569a*] erit in futuro et alia significatione sumitur, scilicet puer nondum natus qui erit uirgo, erit deinde meretrix. Item nullus homo currit. Illa propositio esset uera quiescentibus uiris, etiamsi omnes mulieres currerent, quia nullus esset generis masculini. *das heissen sie* restrictionem. Item, Haeccitas oppositio, suppositio Alienatio. Haec omnia ex ignorantia Grammaticae [67]) et figurarum Grammaticarum acciderunt. Nunc sunt foelicissima tempora omnium artium et facultatum, quae clarissime traduntur et breui discuntur, *darfur wir gott nicht konnen gnug dancken.* Vae adolescentibus, qui hoc aureo seculo abutuntur. Olim literae in Graecia erant illustriores, in Germania et Italia nihil. Nam Lutetia fuit mater multorum errorum, sicut et hodie est, quia ibi nihil praelegebatur nisi Thomas, Scotus, Porphyrius. Ita literae peregrinantur hinc inde. Hodie florent in Germania et Gallia, *gott gebe lange.*

D. M. Lutherus: S. patres *) multa pia et salutaria scripserunt, et tamen cum iudicio sunt legendi. S. Hilarius et Augustinus multa praeclara de Trinitate et iustificatione scripserunt, compulsi ab haereticis. Nazianzenus est nihil. Gregorius Monachus, Cyprianus *ein frommer man.*

[*fol. 569b*] Tertullianus, Hilarius tantum recitarunt historias. Lactantius Augustino teste aliena tractauit, in pace nihil egerunt, sed in pugna ualuerunt. Bernhardus *hat den Hiesum so lieb als einer sein mag,* sed in disputatione non est Bernhardus. Manichaei Augustinum prouocarunt, *dass er so wol geschrieben hat.* Hoc papistae [68]) non intelligunt, sed dicunt eum excessiue locutum esse. *Er habe tzu hoch ding geschrieben.* [69])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 389. cap. 58. §. 4.
67) Grammaticae] Cod.: Grammatice
68) papistae] Cod.: papiste
69) *geschrieben.*] Cod. *male: gestüeben.*

Digitized by Google

SANCTI MARTYRES. [70]*)

D. Staupitius dixit se ab optimo concionatore Andrea Proles audiuisse, qui semel ingressus in monasterium Gottense, ubi pictus fuisset D. Zacharias, qui Erphordiae sepultus est, qui Ioannem Huss dicitur uicisse, *der hat gemalet an seinem paret eine Rose.* Respondit D. Proles: *behutte mich gott, dass ich diese rose nicht trage,* [71]) quia iniuste uicit Ioannem Huss falsa Biblia, uidelicet ex loco Ezechielis 34. ubi locus est: Ecce ego ipse uisitabo super pastores meos, et addiderunt: Et non populus. Hunc textum inuenerunt in propria Biblia Ioannis Huss, démonstrantes illi et concludentes inde: Ergo tu non debes uisitare papam. Spalatinus: *den text hat der Teuffel* [*fol. 570*[a]] *in die Bibel bracht.* Respondit Lutherus: *Es hat darinne gestanden, wie es auch hinein komen ist.* Et ita est damnatus.

Ioannes Agricola**) legit literas Ioannis Huss summi spiritus, patientiae et orationis, et quomodo in carcere excruciatus sit calculo et a Sigismundo contemptus. Respondit Martinus Lutherus admirans tantum spiritum et constantiam dixit: *Er ist ein teurer man gewest, sein todt ist wol gerechet worden.* Statim post mortem illius, Sigismundus factus est infoelicissimus, uxor illius totius Aulae scortum. Bohemi Germaniam undequaque uastarunt, Noriberga *hat brandtschatzung gegeben, sie sint bis gegen Tzeitz komen, die Teutzschen haben die Boehmen* [72]) *etlich mal mit den fersen* [73]) *geschlagen.*

DE INDVLGENTIIS. ***)

Ego et Ioannes Huss impudentissime sumus appellati haeretici, ubi concludunt: Quia papa dicit, ideo credendum esse. Quamuis Ioannes Huss nondum intellexit papatum, tantum abusus agnouit aliquos, et ex moribus ad personam papae argumentatus est. Nos uero a persona ad mores procedimus, *wann der babst gleich S. Peter wer,* tamen esset impius.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 389 sq. cap. 58. §. 5.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 390 sq. cap. 58. §. 5[a]. sect. 1.
***) *Conf.* ibid. IV. p. 391. cap. 58. §. 5[a]. sect. 2.
70) Sancti Martyres.] *hoc quoque caput ap.* Reb. *desiderari, iam supra* p. 151. nota 61. *dixi.*
71) *trage,*] Cod. *falso*: *rage,*
72) *Boehmen*] Cod.: *poemen*
73) *fersen*] Cod.: *versen*

Digitized by Google

[*fol. 570b*] DE DOCTORE MARTINO LVTHERO. [74]) *)

Cum D. Staupitius **) D. Martinum sub piro de gradu accipiendo admonuisset, [75]) Lutherus autem magis et magis auersaretur, adeo ut [76]) tandem se ita excusaret, se nunc defatigatum, et uires exhaustas, sed [77]) si illa tanta prouincia esset capienda, [78]) fore ut propter multas curas et labores assiduos, intra tres aut [79]) quatuor menses extingueretur, tandem Staupitius respondit iocose: ***wisset ihr nicht, dass vnnser herrgott viel grosser sachen hat auszurichten? da bedarff er wol kluger vnnd weiser leute tzu, die ihm helffen rathen. vann ihr dann stürbet, so müsset ihr sein radtgeber sein.*** [80]) Non autem intellexit prophetiam in hac uita complendam esse. Nam post quatuor annos aggressus est papatum et [81]) in rebus diuinis bene [82]) et prudenter consuluit [83])

Sathan saepe dixit mihi: [84]) Quid si falsum esset dogma

---

*) Reb. II, fol. 11b lin. 19. — fol. 27b lin. 21.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 369 sq. cap. 22. §. 9. sect. 3.

74) De D. M. Luthero.] Reb.: De D. M. Luth. eius doctrina, vita, morbis et periculis. ***quam inscriptionem ibi subsequitur haec tabula:***

D. M. L.	Natus est ex Ioanne Luthero	Anno Christi	1483.
	Romam profectus est		1510.
	Promotus in Doctorem		1512.
	Contra Papatum scribere coepit		1517.
	A Papa Leone 10. excommunicatus		1519.
	A Carolo V. exbannitus		1521.
	Vxorem duxit		1525.
	In Domino obijt		1546.

75) Cum D. Staupitius (Cod.: Stapitius) — admonuisset,] Reb.: D. M. Luth. cum a D. Staupitio de gradu doctoratus accipiendo sub piro grauiter admoneretur,

76) magis et magis auersaretur, adeo ut] Reb.: magis auersaretur eius consilium, vt

77) sed] *a* Reb. ***abest.***

78) esset capienda,] Reb.: illi adhuc esset suscipienda,

79) aut] *sic* Reb.; Cod.: et

80) respondit iocose (Cod.: iocosae) — ***radtgeber sein.***] Reb.: ioco respondit: nescis tu, quod Deo nostro multa et grauissima negotia sint efficienda, ideo docto et prudentissimo viro consilio fruitur, si tu ergo morieris, tunc Dei eris consiliarius.

81) aggressus est papatum, et] Reb.: papatum est aggressus, vbi

82) bene] Reb.: pie

83) consuluit.] Reb.: consuluit. Ita D. Mellerstad, cum Lutherum iuuenem in monachum conspexisset, dixisse fertur: Iste frater profundos habet oculos, mirabiles habebit fantasias. Nam Deus me inuitum et nescium in haec tragica duxit, omnibus amicis mihi dissuadentibus.

84) dixit mihi:] Reb.: mihi dixit:

Digitized by Google

tuum, quod papam, monachos,[85]) missam etc. ita confundit?[86]) *vnnd hat mich offtmals so vbereilet, das mir der schweiss ist ausgetrungen.*[87]) Tandem dixi:[88]) abi et expostula cum Deo meo, qui iussit hunc Christum audire. Ideo *muss der Christus alles thun. darumb wollen wir Christen sein, vnnd wollens Christum lassen verandtwortten.*[89])

[*fol. 571*[a]] Quidam Antuerpiae[90]) dixit ad Aleandrum:[91]) Cur non corrumpitis illum Monachum pecunia? Dixit:[92]) Illa bestia non uult accipere pecuniam. *Eine post ist wider geworffen worden, da hat man babst brieffe funden. der Fugger*[93]) *sol 300 fl. dem möniche geben vnd sol ihn heissen schweigen.*[94])

Anno 19. uenit quidam ad Lutherum porrigens ei manum, quem excepit Doctor, ducens eum ad habitationem suam. Ibi dixit ille: *mein lieber herr Doctor mich wundert, dass ihr einem iglichen die handt so balde reichet. wie wann euch einer mit einer buchsen erschösse?* Ego iam sum̃ solus uobiscum. Respondit Doctor: *so müste er auch sterben.* Respondit ille: *wan das geschehe, so macht mich der babst tzu einem heiligen vnnd Euch tzu einem ketzer.* His auditis ego accersiui Vuolffgangum meum, et ille abijt mox e ciuitate. Sic uenerunt mihi literae ex Vratislauia, quendam uenturum ex Polonia, cui promissi essent 4000 fl., si me ueneno necaret, et ita mihi eum descripserunt, ut eum optime nouerim. Eratque ille Doctor Polonicus, callens multas linguas, etiam Turcicam, optimus Astrologus, quem etiam Philippus admirabatur, sed Deus me custodiuit. [*fol. 571*[b]] Is libenter mecum lusisset *im schacht*, sed ego nolui. Tandem animaduertens se esse suspectum de sua malitia, abijt clam, et ueniens ad Marchio-

---

85) monachos,] Reb. *typ. err.*: monachus,
86) etc. ita confundit?] Reb.: et tantos cultus ita confundis?
87) *vnnd hat. — ausgetrungen.*] Reb.: et hac tentatione saepius me arripuit, quod sudorem prae timore emisi.
88) dixi:] Reb.: dixi ad Satanam,
89) *muss der — verandtwortten.*] Reb.: Christum omnia efficere oportet, quia vero Christum profitemur, Christo defensionem commendamus.
90) Quidam Antuerpiae] Reb.: Ita quidam in Antuerpia — *Haec sectio verbis: „sol ihn heissen schweigen.“ terminata, quae in* Cod. fol. 571[a] lin. 1 — 6. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 17[b] lin. 28 med. — fol. 18[a] lin. 4. *invenitur.*
91) Alexandrum:] Reb.: Alexandrum Cardinalem,
92) Dixit:] Reb.: Respondit.
93) *Fugger*] *sic scripsi*; Cod.: *fucker*
94) *Eine post — sol ihn heissen schweigen.*] Reb.: Tabellarius quoque appraehensus est, literas habens a Papa, qui Fuckero scripserat, vt Monacho redderet 300 flo. hoc pacto, vt in posterum taceret.

Digitized by Google

nem iuniorem, *hat sich lassen bei ihm ansagen.* Respondit princeps: *Ey last ihn immer hinwegk, es ist der Todt, der D. Martinum* [94a]) *hat sollen vergeben*, et sic confusus abijt. Ita et Lipsiae factum est. Postea dixit: *Ich gleube, dass mein predigstul vnd die lehne offt vergiefft sey gewesen, doch hat mich gott erhalten.*

[*Haec sectio*: „Anno 19. uenit quidam — — *hat mich gott erhalten.*“ *quae in* Cod. fol. 571a lin. 7. — fol. 571b lin. 10. *legitur, a* Reb. II. fol. 17a lin. 23. — fol. 17b lin. 28 med. *sic refertur*:

De periculis et morbis Lutheri.

Deus me mirabiliter seruauit, ex multis periculis redemit contra astum diaboli. Anno 19. Peregrinus quidam Lutherum accessit, quem Lutherus manu porrecta excepit, at is Bombardam habens in manu ante habitationem Lutheri dixit: Miror Domine Doctor, te manum porrigere tuam ignotis et hominibus peregrinis, quid fieret, si aliquis Bombarda te interficeret? ego iam solus tecum sum. Respondit M. L. et te mori vicissim oporteret. Ille dixit: etsi fieret, papa tamen scriberet me in Catalogum sanctorum, te vero in numerum haereticorum. His verbis auditis, Lutherus attonitus famulum suum Wolffgangum accersit. Is vero illico secessit Bombarda emissa festinans e ciuitate. Ex Vratislauia (Reb. *typ. err.*: viatis lauia) literae ad Lutherum mittebantur monentes eum, ex Polonia quendam venturum, cui 4000 flo. promisissent, si Lutherum veneno necaret. Venit autem (Reb.: aut) ille Doctor Polonus, vir senex et grauis, plures linguas callens, optimus Astrologus, quem etiam Philippus admirabatur. Sed Deus Lutherum custodiuit. Nam saepius illius domum ingressus est, non vocatus, volebat cum illo ludum latrunculorum ludere, sed Lutherus detrectabat consortium. Tandem is animaduertens se esse suspectum, clam abijt, et venit ad Marchionem iuniorem, et illi annunciare seipsum adesse, mandauit. Respondit Princeps: dimitte illum, est enim latro ille, qui Lutherum veneno extinguere volebat. Et sic confusus abijt. Ita et alio loco factum esse, facile credo, me saepius veneno intoxicatum, ita quod etiam suggestus venenatus fuit. Deus tamen ex maximis istis periculis me liberauit.]

Anno aetatis {21 / 27} promotus est Lutherus in {Magistrum / Doctorem.} [95])

Expostulans cum sua uxore dicebat: [96]) Tu mihi persuades quidquid uis, totum habes dominium. In Oeconomia quidem tibi concedo dominium, saluo meo iure. *Dann weiber regiment hat nie nichtes gutes ausgericht.* [97]) Deus fecit [98]) Adam dominum omnium creaturarum, ut dominaretur omnibus

---

94a) *Martinum*] *sic scripsi*; Cod.: *Martino*

95) Anno aetatis — Doctorem.] *haec h. l. a* Reb. *absunt, quorum loco in huius capitis principio,* fol. 11b lin. 21 — 28. *aliam longiorem proposuit tabulam supra* p. 154. nota 74. *allatam.*

96) Expostulans — dicebat:] Reb.: Deinde expostulabat cum vxore dicens. — *Haec sectio*: „Expostulans — — quod ego quoque experior.“, *quae in* Cod. fol. 571b lin. 13 — 22. *legitur, a* Reb. II. fol. 18b lin. 30 med. — fol. 19a lin. 11 med. *exhibetur.*

97) *Dann weiber — ausgericht.*] Reb.: Mulierum enim Dominium nihil boni vnquam effecit.

98) fecit] Reb.: creauit

Digitized by Google

animantibus, [99]) sed cum Eua persuaderet, ut esset Dominus supra Deum, *do verterbet ers, das haben wir euch weibern tzu dancken,* [100]) quae astu et technis inescatis uiros, quod ego quoque experior. [96])

Infantem cubitum ferendum [1]) ita benedixit: *gehe hin vnnd biss from, gelt wiel ich dir nicht lassen,* [*fol.* 572ᵃ] *aber einen reichen gott wiel ich dir lassen, biss nur from, der wirdt dich nicht lassen, da helff dir gott tzu. Pfu dich wolan vmb den Teuffel vnd vnser fleisch,* quod non fidimus Deo, a quo tot et tanta beneficia accipimus, quoniam homini ego Lutherus, uxori meae, uobis singulis plus confido quam Christo, cum tamen nullus uestrum hoc faceret, ut crucifigeretur et moreretur pro me. [1])

Ego [2]) iure superbire deberem, quod sathan infensissimus hostis [3]) ubique mihi insidiatur, *solt mich warlich stoltz duncken, dass ich einen solchen hohen feindt habe.* [4])

Ego sum [5]) defensor et columna papae, post mortem meam *muss der babst einen stoss leiden, dess kan er sich nicht erweren.* Tunc dicent: [6]) *hetten wir itzundt den* [7]) *Luther, der rathen konde, itzt wer tzu rathen, so wollen sie nicht, wann das stundtlein aus ist, so wirdt gott nicht wollen.* [8])

†D. M. Lutherus mentionem fecit [9]) suorum consanguineo-

---

99) omn. animantibus,] Reb.: supra omnes animantes,

100) *do verterbet — dancken,*] Reb.: ibi omnia corrumpebat, sed vos mulieres estis in culpa,

1) Infantem cubitum ferendum — — et moreretur pro me.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 571ᵇ lin. penult. — fol. 572ᵃ lin. 8. *exstat, ap.* Reb. *h. l. non reperitur.*

2) Ego] *a* Reb. *abest.* — *Haec sectio*: „Ego iure — — *hohen feindt habe.*" *quae in* Cod. fol. 572ᵃ lin. 9 — 12. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 18ᵃ lin. 5 — 7. *invenitur.*

3) infensissimus hostis] Reb.: hostis infensissimus mihi sit,

4) *solt mich — hohen feindt habe.*] Reb.: merito superbirem, quod hostem habeo tam magnificum.

5) Ego sum — — *gott nicht wollen.*] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 572ᵃ lin. 13 — 18. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 16ᵇ lin. 24 med. — 31. *reperitur.*

6) denfensor et col. — Tunc dicent:] Reb.: defensor Papae et calumnia (*typ. err. pro*: columna), post meum obitum Papa sustinebit periculum, de quo difficillime liberari poterit, Deinde clamabunt,

7) *den*] *sic scripsi;* Cod. *male*: *der*

8) *hetten wir — nicht wollen.*] Reb.: Vtinam Lutherus suo adesse (*typ. err. pro*: adesset) consilio, tam autem consulere possumus, illi vero nostrum consilium floccipendunt, hora vero elapsa et praeterita, tunc et ipsi clamabunt, Deus autem non exaudiet.

9) D. M. Luth. mentionem fecit] Reb.: Fecit enim mentionem — *Haec sectio, quae verbis:* nihil fecisse benigne est, *terminatur, in* Cod. fol. 572ᵃ lin. 13 med. — fol. 572ᵇ lin. 13. *legitur, ap.* Reb. *autem* fol. 21ᵃ lin. 19. — fol. 21ᵇ lin. 6 med. *invenitur cum additamento* fol. 21ᵇ lin. 6 med. — 12. (*vide* p. 158. notam 17.) †) Val. Bar. I, 134

Digitized by Google

nunc uiueret et deberet illa portenta papae uidere, [30]) qui magna authoritate Petri patrimonium gloriatur, id est, totum imperium occidentale, quae gloriatio de patrimonio Petri [31]) uix 400 annis durauit, ubi papa omnium regnorum uoluit esse Dominus, *das würde* S. Augustinus [*fol. 567a*] *nicht leiden.* [32]) Summa, Credentes simpliciter debent audire legationem Christi, quid ipse loquatur. [33]) Impijssime igitur faciunt omnes, qui humana autoritate Euangelium eius [34]) mutare uolunt. Hoc nullus Regum suo legato permitteret. *Er giebet ihm wol ein Credentz,* [35]) ut audiatur ut [36]) sua persona, sed tamen [37]) ne unum uerbum aliter loquatur extra mandatum suum. [38]) Et nos in hac diuina legatione adeo praesumptuose [39]) incedimus. *Ich haltte, wan Petrus leibhafftig itzunder predigte alle artickel der schrifft,* et tantum autoritatem papae negaret, *so muste er hencken.* [40]) Imo ipse Christus, si in carne incederet praedicans, iterum crucifigeretur. *Darumb lasset vnns dis auch gewartten, dann der liebe herr Christus hat Ja treulich bei vnns gehalten. es ist Ja besser, auff ihn denn auff den babst tzu wagen.* [41]) Nam nisi aliam uitam crederemus, *wolt ich balt anders sagen vnnd singen, vnnd einem andern die bürde aufflegen.* [42])

Passio cum caneretur, [43]) *) D. M. Lutherus attentus audiebat dicens: Musica optimum Dei donum est, [44]) saepius

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 381 sq. cap. 57. §. 12.

30) et deberet — uidere,] Reb.: et illa portenta Papae videre deberet,

31) de patrimonio Petri] Reb.: de Petri patrimonio

32) *das würde — leiden.*] Reb.: hic Augustinus minime feret.

33) loquatur.] *sic* Reb.; Cod.: loquitur,

34) Euangelium eius] Reb.: Euangelij doctrinam

35) *Er giebet — Credentz,*] Reb.: Permittam illis quidem honorem aliquem,

36) ut] *hoc alterum a* Reb. *abest.*

37) tamen] Reb.: tamen ita

38) mandatum suum.] Reb.: instructionem et mandatum legentis

39) praesumptuose] Reb.: proterue

40) *Ich haltte — hencken.*] Reb.: Credo, si S. Petrus his temporibus corporaliter omnes scripturae praedicaret articulos, et tantum Papae authoritatem negaret, suspenderetur quam primum,

41) *Darumb lasset — tzu wagen.*] Reb.: alia nos quoque non expectemus, Christus enim fideliter nobis astitit et adfuit, melius enim est Christo quam Papae confidere.

42) *wolt ich — aufflegen.*] Reb.: aliter dicere et canere, alijsque periculum hoc mandare vellem.

43) Passio cum caneretur,] Reb.: Cum caneretur Passio, — *Sectio ab his verbis ordiens et verbis* „quam Iudaei suis legibus.“ *terminata, quae in* Cod. fol. 567a lin. 20. — fol. 567b lin. 13. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 239b lin. 15 med. — fol. 240a lin. 3. *reperitur.*

44) est,] Reb.: esset,

Digitized by Google

me ita excitauit, *dass ich lust tzu predigen gewunnen habe.* [45]) Sed S. Augustinus eam habuit [*fol. 567b*] conscientiam, ut ex delectatione Musices sibi peccatum [46]) fingeret. *Es ist ein feiner man gewest.* [47]) Si hoc seculo uiueret, nobiscum sentiret. Sed S. Hieronymus nos plane damnaret, qui tamen etiam humana passus est. Eustochium enim [48]) usque ad scandalum amauit. *die lieben veter haben auch ihre* uitia *gehabet.* [49]) Chrysostomus satis indicauit se hominem esse, fere Carolostadij ingenium habuit, [50]) sed Augustinus fuit grauissimus et syncerissimus omnium. Ille autem unus [51]) non potuit omnia efficere. Nam et ipse conqueritur, quod Episcopi plus onerauerint Ecclesiam suis traditionibus. [52]) quam Iudaei suis legibus. [53])

Ambrosij hymni [53]) habent uerba, sed parum rei, ut: A solis ortu etc. *auff die sieben tzeitten,* cum patris sapientia plus rei habeat. [54]) Rex Christe factor omnium, [55]) est optimus hymnus. [56])

Lyrae*) Commentarium super totam Bibliam [57]) diligentissime commendauit D. M. Lutherus, qui esset optimus historicus praesertim ueteris testamenti. Si quis noui testamenti

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 382. cap. 57. §. 13.

45) excitauit — *gewunnen habe.*] Reb.: recreauit et excitauit, quod summa cum laetitia praedicationem meam incipiebam.

46) sibi peccatum] Reb.: peccatum sibi

47) *Es ist — gewest.*] Reb.: fuit vir eruditus et egregius,

48) Eustochium enim] Reb.: Nam Eustochium

49) *die lieben v. — gehabet.*] Reb.: patres quoque sua habuerunt vitia.

50) fere (Cod. *male*: fore) Car. ingenium habuit,] Reb.: ingenium fere habuit Carolostadij,

51) fuit grauissimus — autem unus] Reb.: grauissimus et syncerissimus omnium fuit, sed unus

52) et ipse conqueritur — traditionibus,] Reb.: et suo tempore deplorat, quod Episcopi Ecclesiam suis traditionibus onerarint.

53) hymni] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.* — *Haec sectio:* „Ambrosij hymni — optimus hymnus." *et subsequens:* „Lyrae Commentarium — — Lyram *wider trucket.*", *quae in* Cod. fol. 567b lin. 14 — 24. *exstant, ap.* Reb. II. fol. 239b lin. 3 med. — 15 med. *exhibentur.*

54) A solis ortu — plus rei habeat.] Reb.: A solis ortus cardine, et ad septem tempora, Patris sapientia. — Ambrosii *hymnus de nativitate Domini:* A solis ortus cardine *etc. refertur in* H. A. Danielis Thesauro hymnologico Tom. I. p. 21. — *Carmen sacrum de passione Domini:* Patris sapientia, veritas divina, *etc. invenitur ibid.* T. I. p. 337. *et in* F. J. Mone *Lateinische Hymnen des Mittelalters* Tom. I. p. 106 sq., *ubi inscriptum est:* Horae canonicae (*i. q. die sieben Tagzeiten*) salvatoris.

55) Rex Christe factor omnium,] *hic hymnus a* Daniele *l. l.* I. p. 180. *inter carmina sacra* S. Gregorii Magni *refertur* (*conf. eius annotatt. ibid.* p. 181. *adscriptae.*)

56) optimus hymnus] Reb.: elegantissimus.

57) totam Bibliam] Reb.: tota Biblia

Digitized by Google

cognitionem haberet, huic Lyram esse utilissimum, [58]) quamuis commentarij Lyrae in Paulum [59]) satis sunt frigidi, *die mochte man wol aussen lassen, wann man den* Lyram *vider trucket.* [60])

Nota. *Ut facilius intelligatur, quam diverse huius capitis* de Patribus (Cod. fol. 559[b] lin. penult. — fol. 567[b] lin. 24. Reb. II. fol. 234[b] lin. 22. — fol. 240[a] lin. 7.) *particulae in* Cod. *et apud* Reb. *dispositae sint, hunc addo conspectum earum secundum* Rebenstockii *ordinem:*

Reb. II. fol. 234[b] lin. 23. — fol. 236[a] lin. 15. =Cod. fol. 565[b] lin. 19.—fol. 567[a] lin. 19. (*vide* p. 146. notam 97.) (*ea quae his in* Cod. *praecedunt* fol. 565[a] lin. 8. — fol. 565[b] lin. 18., *ap.* Reb. *non inveniuntur.*)

— — fol. 236[a] lin. 16 — 24. = Cod. fol. 564[b] lin. 21. — fol. 565[a] lin. 7. (*v.* p. 144. not. 90.)

— — fol. 236[a] lin. 25. — fol 237[a] lin. 16. = Cod. fol. 560[a] lin. 23. — fol. 561[a] lin. 18. (Cod. fol. 561[a] lin. 19. — fol. 561[b] lin. 4. *ap.* Reb. *desunt.*)

— — fol. 237[a] lin. 17 — 21 med. = Cod. fol. 561[b] lin. 5 — 8 med.

— — fol. 237[a] lin. 21 med. — fol. 237[b] lin. 5. = Cod. fol. 560[a] lin. 5 — 16. (*v.* p. 135. not. 90[b]) (Cod. fol. 559[b] lin. ult. — fol. 560 lin. 4. *atque* fol. [560[a] lin. 17 — 22. *ap.* Reb. *desiderantur.*)

— — fol. 237[b] lin. 6 — 11. = Cod. fol. 561[b] lin. 8 med. — 13. (Cod. fol. 561[b] lin. 14. — fol. 562[b] lin. 5 init. *a* Reb. *absunt.*)

— — fol. 237[b] lin. 12 — 29 (ult.) = Cod. fol. 564[b] lin. 9—20. (*v.* p. 138. not. 29[a] *et* p. 144. not. 81.)

— — fol. 238[a] lin. 1 — 19. = Cod. fol. 564[a] lin. 5. —fol. 564[b] lin. 8. (*v.* p. 138. not. 29[a] *et* p. 142. not. 62.)

— — fol. 238[a] lin. 20. — fol. 238[b] lin. 24. = Cod. fol. 562[b] lin. 5 med. — fol. 563[a] lin. 9.

— — fol. 238[b] lin. 25. — 239[a] lin. 18 med. = Cod. fol. 563[a] lin. 18. — fol. 563[b] lin. 13. (Cod. fol. 563[b] lin. 14—17. *ap.* Reb. *desunt.*)

— — fol. 239[a] lin. 18 med. — 23 med. = Cod. fol. 563[b] lin. 18 — 23.

— — fol. 239[a] lin. 23 med. — fol. 239[b] lin. 3 med. = Cod. fol. 563[a] lin. 10 — 17. (*v.* p. 141. not. 45.)

— — fol. 239[b] lin. 3 med. — 15 med. = Cod. fol. 567[b] lin. 14 — 24. (*v.* p. 149. not. 53.)

— — fol. 239[b] lin. 15 med. — fol. 240[a] lin. 3. = Cod. fol. 567[a] lin. 20. — fol. 567[b] lin. 13. (*v.* p. 148. not. 43.)

— — fol. 240[a] lin. 4 — 7. = Cod. fol. 563[b] lin. 24. — fol. 564[a] lin. 4. (*v.* p. 142. not. 61.).

---

58) Lyram esse utilissimum,] Reb.: Lyra esset vtilissima,

59) commentarij Lyrae in Paulum (Cod. *falso*: polum)] Reb.: Lyrae commentarij supra Paulum

60) *die mochte man — wider trucket.*] Reb.: qui tamen excludendi essent per typographos, si Lyram a nouo exprimere vellent.

Digitized by Google

[*fol.* 568a] SCHOLASTICI. [61])*)

Terministen hiess man eine Secten in der hohen schulen, vnnter welchen ich auch gewesen. die selbigen haltens wider die Thomisten, Scotisten vnnd Albertisten, [62]) *vnnd hiessen auch Occamisten* [63]) *von Occam, ihrem ersten anfenger, vnnd sein die aller neuesten Secten, vnnd ist die mechtigste auch tzu Paris. Der hader war,* [64]) *ob* Humanitas *vnnd dergleichen wordt ein gemeine menschheit heisse, die in allen menschen were, wie Thomas vnnd die andern halten. Ja, sagen die Occamisten oder Terministen, es sey nichtes mit solcher gemeiner menschheit, sondern der* Terminus homo *oder menschheit heist alle menschen insonderheit gleichwie ein gemalt menschen bilde alle menschen deutet. Aber E. f. G. mussen itzunder in dieser sachen heissen Terministen, die in* terminis proprijs *von einem dinge reden, vnnd nicht die wordt frembde vnd wilde deuten, vnnd sonst heist mans wergcklich dauon reden. Als mit einem tzimmerman muss ich in seinen* terminis *reden, nemlich winckeleisen vnnd nicht kumpeisen, axt vnnd nicht beil. Also sol man auch die wordt Christi lassen bleiben vnd vom sacrament reden in* suis terminis. Vt hoc facite *sol nicht heissen* sacrificate. [65]) Item Corpus *sol nicht* [*fol.* 568b] *bedeutten beider gestalt, wie sie itzunder die wordt martern vnnd von der strassen gerne wolten mit dem hellen Texte.*

Magister sententiarum Petrus Lombardus [66])**) homo fuit diligentissimus et excellentissimi ingenij, multa egregia scripsit. Magnus profecto fuisset Ecclesiae Doctor, si se integre et uere ad sacras literas contulisset, sed ipse multis quaestionibus inutilibus librum istum confundit. fuerunt tamen optima ingenia, sed non illa tempora, quae nunc habemus. Nam scholastici eo peruenerunt, ut docerent hominem non esse integrum, aliquo modo sauciatum, attamen posse ipsum suis uiribus sine gratia praestare legem, sed gratia adepta, hominem legem facilius posse praestare, quam suis uiribus.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 385 sqq. cap. 58.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 386 sq. cap. 58. §. 2.

61) Scholastici.] *caput sic inscriptum et subsequens:* Sancti Martyres, *ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*
62) *Albertisten* (Cod, *calami err.: Abertisten*)] *hoc nomen significat* ab Alberto Magno profectos.
63) *Occamisten*] Cod. *male: Occaristen*
64) *war,*] Cod.: *wass,*
65) sacrificate.] Cod.: sacrificatae,
66) Lombardus] Cod.: Longobardus

Digitized by Google

Talia monstra docuerunt non uidentes lapsum Adae, non uidentes legem Dei esse spiritualem.

Anno 38. 17 Nouembris multum dixit de Thomistis et Modernis, Occam, tribus sectis, qui mira argutia sese lacerabant de uocabulis materialiter aut significatiue sumptis, ut in illo exemplo: Nullus et nemo, mordent se in sacco, utrum Nullus et Nemo materialiter accipiantur, quomodo habeant dentes. Item, Meretrix erit uirgo. ibi [*fol. 569*ª] erit in futuro et alia significatione sumitur, scilicet puer nondum natus qui erit uirgo, erit deinde meretrix. Item nullus homo currit. Illa propositio esset uera quiescentibus uiris, etiamsi omnes mulieres currerent, quia nullus esset generis masculini. *das heissen sie* restrictionem. Item, Haeccitas oppositio, suppositio Alienatio. Haec omnia ex ignorantia Grammaticae [67]) et figurarum Grammaticarum acciderunt. Nunc sunt foelicissima tempora omnium artium et facultatum, quae clarissime traduntur et breui discuntur, *darfur wir gott nicht konnen gnug dancken.* Vae adolescentibus, qui hoc aureo seculo abutuntur. Olim literae in Graecia erant illustriores, in Germania et Italia nihil. Nam Lutetia fuit mater multorum errorum, sicut et hodie est, quia ibi nihil praelegebatur nisi Thomas, Scotus, Porphyrius. Ita literae peregrinantur hinc inde. Hodie florent in Germania et Gallia, *gott gebe lange.*

D. M. Lutherus: S. patres *) multa pia et salutaria scripserunt, et tamen cum iudicio sunt legendi. S. Hilarius et Augustinus multa praeclara de Trinitate et iustificatione scripserunt, compulsi ab haereticis. Nazianzenus est nihil. Gregorius Monachus, Cyprianus *ein frommer man.*

[*fol. 569*ᵇ] Tertullianus, Hilarius tantum recitarunt historias. Lactantius Augustino teste aliena tractauit, in pace nihil egerunt, sed in pugna ualuerunt. Bernhardus *hat den Hiesum so lieb als einer sein mag,* sed in disputatione non est Bernhardus. Manichaei Augustinum prouocarunt, *dass er so wol geschrieben hat.* Hoc papistae [68]) non intelligunt, sed dicunt eum excessiue locutum esse. *Er habe tzu hoch ding geschrieben.* [69])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 389. cap. 58. §. 4.
67) Grammaticae] Cod.: Grammatice
68) papistae] Cod.: papiste
69) *geschrieben.*] Cod. *male: gestüeben.*

Digitized by Google

SANCTI MARTYRES. [70]*)

D. Staupitius dixit se ab optimo concionatore Andrea Proles audiuisse, qui semel ingressus in monasterium Gottense, ubi pictus fuisset D. Zacharias, qui Erphordiae sepultus est, qui Ioannem Huss dicitur uicisse, *der hat gemalet an seinem paret eine Rose.* Respondit D. Proles: *behutte mich gott, dass ich diese rose nicht trage,* [71]) quia iniuste uicit Ioannem Huss falsa Biblia, uidelicet ex loco Ezechielis 34. ubi locus est: Ecce ego ipse uisitabo super pastores meos, et addiderunt: Et non populus. Hunc textum inuenerunt in propria Biblia Ioannis Huss, demonstrantes illi et concludentes inde: Ergo tu non debes uisitare papam. Spalatinus: *den text hat der Teuffel* [*fol. 570*[a]] *in die Bibel bracht.* Respondit Lutherus: *Es hat darinne gestanden, wie es auch hinein komen ist.* Et ita est damnatus.

Ioannes Agricola**) legit literas Ioannis Huss summi spiritus, patientiae et orationis, et quomodo in carcere excruciatus sit calculo et a Sigismundo contemptus. Respondit Martinus Lutherus admirans tantum spiritum et constantiam dixit: *Er ist ein teurer man gewest, sein todt ist wol gerechet worden.* Statim post mortem illius, Sigismundus factus est infoelicissimus, uxor illius totius Aulae scortum. Bohemi Germaniam undequaque uastarunt, Noriberga *hat brandtschatzung gegeben, sie sint bis gegen Tzeitz komen, die Teutzschen haben die Boehmen* [72]) *etlich mal mit den fersen* [73]) *geschlagen.*

DE INDVLGENTIIS. ***)

Ego et Ioannes Huss impudentissime sumus appellati haeretici, ubi concludunt: Quia papa dicit, ideo credendum esse. Quamuis Ioannes Huss nondum intellexit papatum, tantum abusus agnouit aliquos, et ex moribus ad personam papae argumentatus est. Nos uero a persona ad mores procedimus, *wann der babst gleich S. Peter wer,* tamen esset impius.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 389 sq. cap. 58. §. 5.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 390 sq. cap. 58. §. 5[a]. sect. 1.
***) *Conf.* ibid. IV. p. 391. cap. 58. §. 5[a]. sect. 2.
70) Sancti Martyres.] *hoc quoque caput ap.* Reb. *desiderari, iam supra* p. 151. nota 61. *dixi.*
71) *trage,*] Cod. *falso*: *rage,*
72) *Boehmen*] Cod.: *poemen*
73) *fersen*] Cod.: *versen*

Digitized by Google

[*fol. 570b*] DE DOCTORE MARTINO LVTHERO. [74]) *)

Cum D. Staupitius **) D. Martinum sub piro de gradu accipiendo admonuisset, [75]) Lutherus autem magis et magis auersaretur, adeo ut [76]) tandem se ita excusaret, se nunc defatigatum, et uires exhaustas, sed [77]) si illa tanta prouincia esset capienda, [78]) fore ut propter multas curas et labores assiduos, intra tres aut [79]) quatuor menses extingueretur, tandem Staupitius respondit iocose: *wisset ihr nicht, dass vnnser herrgott viel grosser sachen hat auszurichten? da bedarff er wol kluger vnnd weiser leute tzu, die ihm helffen rathen. vann ihr dann stürbet, so müsset ihr sein radtgeber sein.* [80]) Non autem intellexit prophetiam in hac uita complendam esse. Nam post quatuor annos aggressus est papatum et [81]) in rebus diuinis bene [82]) et prudenter consuluit [83])

Sathan saepe dixit mihi: [84]) Quid si falsum esset dogma

---

*) Reb. II, fol. 11b lin. 19. — fol. 27b lin. 21.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 369 sq. cap. 22. §. 9. sect. 3.

74) De D. M. Luthero.] Reb.: De D. M. Luth. eius doctrina, vita, morbis et periculis. *quam inscriptionem ibi subsequitur haec tabula:*

D. M. L.	Natus est ex Ioanne Luthero	Anno Christi	1483.
	Romam profectus est		1510.
	Promotus in Doctorem		1512.
	Contra Papatum scribere coepit		1517.
	A Papa Leone 10. excommunicatus		1519.
	A Carolo V. exbannitus		1521.
	Vxorem duxit		1525.
	In Domino obiit		1546.

75) Cum D. Staupitius (Cod.: Stapitius) — admonuisset,] Reb.: D. M. Luth. cum a D. Staupitio de gradu doctoratus accipiendo sub piro grauiter admoneretur,

76) magis et magis auersaretur, adeo ut] Reb.: magis auersaretur eius consilium, vt

77) sed] *a* Reb. *abest.*

78) esset capienda,] Reb.: illi adhuc esset suscipienda,

79) aut] *sic* Reb.; Cod.: et

80) respondit iocose (Cod.: iocosae) — *radtgeber sein.*] Reb.: ioco respondit: nescis tu, quod Deo nostro multa et grauissima negotia sint efficienda, ideo docto et prudentissimo viro consilio fruitur, si tu ergo morieris, tunc Dei eris consiliarius.

81) aggressus est papatum, et] Reb.: papatum est aggressus, vbi

82) bene] Reb.: pie

83) consuluit.] Reb.: consuluit. Ita D. Mellerstad, cum Lutherum iuuenem in monachum conspexisset, dixisse fertur: Iste frater profundos habet oculos, mirabiles habebit fantasias. Nam Deus me inuitum et nescium in haec tragica duxit, omnibus amicis mihi dissuadentibus.

84) dixit mihi:] Reb.: mihi dixit:

Digitized by Google

tuum, quod papam, monachos,[85]) missam etc. ita confundit?[86]) *vnnd hat mich offtmals so vbereilet, das mir der schweiss ist ausgetrungen.*[87]) Tandem dixi:[88]) abi et expostula cum Deo meo, qui iussit hunc Christum audire. Ideo *muss der Christus alles thun. darumb wollen wir Christen sein, vnnd wollens Christum lassen verandtwortten.*[89])

[*fol. 571a*] Quidam Antuerpiae[90]) dixit ad Aleandrum:[91]) Cur non corrumpitis illum Monachum pecunia? Dixit:[92]) Illa bestia non uult accipere pecuniam. *Eine post ist wider geworffen worden, da hat man babst brieffe funden. der Fugger*[93]) *sol 300 fl. dem möniche geben vnd sol ihn heissen schweigen.*[94])

Anno 19. uenit quidam ad Lutherum porrigens ei manum, quem excepit Doctor, ducens eum ad habitationem suam. Ibi dixit ille: *mein lieber herr Doctor mich wundert, dass ihr einem iglichen die handt so balde reichet. wie wann euch einer mit einer buchsen erschösse?* Ego iam sum solus uobiscum. Respondit Doctor: *so müste er auch sterben.* Respondit ille: *wan das geschehe, so macht mich der babst tzu einem heiligen vnnd Euch tzu einem ketzer.* His auditis ego accersiui Vuolffgangum meum, et ille abijt mox e ciuitate. Sic uenerunt mihi literae ex Vratislauia, quendam uenturum ex Polonia, cui promissi essent 4000 fl., si me ueneno necaret, et ita mihi eum descripserunt, ut eum optime nouerim. Eratque ille Doctor Polonicus, callens multas linguas, etiam Turcicam, optimus Astrologus, quem etiam Philippus admirabatur, sed Deus me custodiuit. [*fol. 571b*] Is libenter mecum lusisset *im schacht*, sed ego nolui. Tandem animaduertens se esse suspectum de sua malitia, abijt clam, et ueniens ad Marchio-

---

85) monachos,] Reb. *typ. err.*: monachus,
86) etc. ita confundit?] Reb.: et tantos cultus ita confundis?
87) *vnnd hat. — ausgetrungen.*] Reb.: et hac tentatione saepius me arripuit, quod sudorem prae timore emisi.
88) dixi:] Reb.: dixi ad Satanam,
89) *muss der — verandtwortten.*] Reb.: Christum omnia efficere oportet, quia vero Christum profitemur, Christo defensionem commendamus.
90) Quidam Antuerpiae] Reb.: Ita quidam in Antuerpia — *Haec sectio verbis: „sol ihn heissen schweigen.“ terminata, quae in* Cod. fol. 571a lin. 1 — 6. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 17b lin. 28 med. — fol. 18a lin. 4. *invenitur.*
91) Alexandrum:] Reb.: Alexandrum Cardinalem,
92) Dixit:] Reb.: Respondit.
93) *Fugger*] *sic scripsi;* Cod.: *fucker*
94) *Eine post — sol ihn heissen schweigen.*] Reb.: Tabellarius quoque appraehensus est, literas habens a Papa, qui Fuckero scripserat, vt Monacho redderet 300 flo. hoc pacto, vt in posterum taceret.

Digitized by Google

nem iuniorem, *hat sich lassen bei ihm ansagen.* Respondit princeps: *Ey last ihn immer hinwegk, es ist der Todt, der D. Martinum* [94a]) *hat sollen vergeben*, et sic confusus abijt. Ita et Lipsiae factum est. Postea dixit: *Ich gleube, dass mein predigstul vnd die lehne offt vergiefft sey gewesen, doch hat mich gott erhalten.*

[*Haec sectio*: „Anno 19. uenit quidam — — *hat mich gott erhalten.*“ *quae in* Cod. fol. 571a lin. 7. — fol. 571b lin. 10. *legitur, a* Reb. II. fol. 17a lin. 23. — fol. 17b lin. 28 med. *sic refertur*:

De periculis et morbis Lutheri.

Deus me mirabiliter seruauit, ex multis periculis redemit contra astum diaboli. Anno 19. Peregrinus quidam Lutherum accessit, quem Lutherus manu porrecta excepit, at is Bombardam habens in manu ante habitationem Lutheri dixit: Miror Domine Doctor, te manum porrigere tuam ignotis et hominibus peregrinis, quid fieret, si aliquis Bombarda te interficeret? ego iam solus tecum sum. Respondit M. L. et te mori vicissim oporteret. Ille dixit: etsi fieret, papa tamen scriberet me in Catalogum sanctorum, te vero in numerum haereticorum. His verbis auditis, Lutherus attonitus famulum suum Wolffgangum accersit. Is vero illico secessit Bombarda emissa festinans e ciuitate. Ex Vratislauia (Reb. *typ. err.*: viatis lauia) literae ad Lutherum mittebantur monentes eum, ex Polonia quendam venturum, cui 4000 flo. promisissent, si Lutherum veneno necaret. Venit autem (Reb.: aut) ille Doctor Polonus, vir senex et grauis, plures linguas callens, optimus Astrologus, quem etiam Philippus admirabatur. Sed Deus Lutherum custodiuit. Nam saepius illius domum ingressus est, non vocatus, volebat cum illo ludum latrunculorum ludere, sed Lutherus detrectabat consortium. Tandem is animaduertens se esse suspectum, clam abijt, et venit ad Marchionem iuniorem, et illi annunciare seipsum adesse, mandauit. Respondit Princeps: dimitte illum, est enim latro ille, qui Lutherum veneno extinguere volebat. Et sic confusus abijt. Ita et alio loco factum esse, facile credo, me saepius veneno intoxicatum, ita quod etiam suggestus venenatus fuit. Deus tamen ex maximis istis periculis me liberauit.]

Anno aetatis {21 / 27} promotus est Lutherus in {Magistrum / Doctorem.} [95])

Expostulans cum sua uxore dicebat: [96]) Tu mihi persuades quidquid uis, totum habes dominium. In Oeconomia quidem tibi concedo dominium, saluo meo iure. *Dann weiber regiment hat nie nichtes gutes ausgericht.* [97]) Deus fecit [98]) Adam dominum omnium creaturarum, ut dominaretur omnibus

---

94a) *Martinum*] *sic scripsi;* Cod.: *Martino*

95) Anno aetatis — Doctorem.] *haec h. l. a* Reb. *absunt, quorum loco in huius capitis principio,* fol. 11b lin. 21 — 28. *aliam longiorem proposuit tabulam supra* p. 154. nota 74. *allatam.*

96) Expostulans — dicebat:] Reb.: Deinde expostulabat cum vxore dicens. — *Haec sectio*: „Expostulans — — quod ego quoque experior.“, *quae in* Cod. fol. 571b lin. 13 — 22. *legitur, a* Reb. II. fol. 18b lin. 30 med. — fol. 19a lin. 11 med. *exhibetur.*

97) *Dann weiber — ausgericht.*] Reb.: Mulierum enim Dominium nihil boni vnquam effecit.

98) fecit] Reb.: creauit

Digitized by Google

animantibus, [99]) sed cum Eua persuaderet, ut esset Dominus supra Deum, *do verterbet ers, das haben wir euch weibern tzu dancken,* [100]) quae astu et technis inescatis uiros, quod ego quoque experior. [96])

Infantem cubitum ferendum [1]) ita benedixit: *gehe hin vnnd biss from, gelt wiel ich dir nicht lassen,* [*fol. 572a*] *aber einen reichen gott wiel ich dir lassen, biss nur from, der wirdt dich nicht lassen, da helff dir gott tzu. Pfu dich wolan vmb den Teuffel vnd vnser fleisch,* quod non fidimus Deo, a quo tot et tanta beneficia accipimus, quoniam homini ego Lutherus, uxori meae, uobis singulis plus confido quam Christo, cum tamen nullus uestrum hoc faceret, ut crucifigeretur et moreretur pro me. [1])

Ego [2]) iure superbire deberem, quod sathan infensissimus hostis [3]) ubique mihi insidiatur, *solt mich warlich stoltz duncken, dass ich einen solchen hohen feindt habe.* [4])

Ego sum [5]) defensor et columna papae, post mortem meam *muss der babst einen stoss leiden, dess kan er sich nicht erweren.* Tunc dicent: [6]) *hetten wir itzundt den* [7]) *Luther, der rathen konde, itzt wer tzu rathen, so wollen sie nicht, wann das stundtlein aus ist, so wirdt gott nicht wollen.* [8])

†D. M. Lutherus mentionem fecit [9]) suorum consanguineo-

---

99) omn. animantibus,] Reb.: supra omnes animantes,

100) *do verterbet — dancken,*] Reb.: ibi omnia corrumpebat, sed vos mulieres estis in culpa,

1) Infantem cubitum ferendum — — et moreretur pro me.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 571b lin. penult. — fol. 572a lin. 8. *exstat, ap.* Reb. *h. l. non reperitur.*

2) Ego] *a* Reb. *abest.* — *Haec sectio*: „Ego iure — — *hohen feindt habe.*“ *quae in* Cod. fol. 572a lin. 9 — 12. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 18a lin. 5 — 7. *invenitur.*

3) infensissimus hostis] Reb.: hostis infensissimus mihi sit,

4) *solt mich — hohen feindt habe.*] Reb.: merito superbirem, quod hostem habeo tam magnificum.

5) Ego sum — — *gott nicht wollen.*] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 572a lin. 13 — 18. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 16b lin. 24 med. — 31. *reperitur.*

6) denfensor et col. — Tunc dicent:] Reb.: defensor Papae et calumnia (*typ. err. pro*: columna), post meum obitum Papa sustinebit periculum, de quo difficillime liberari poterit, Deinde clamabunt,

7) *den*] *sic scripsi;* Cod. *male: der*

8) *hetten wir — nicht wollen.*] Reb.: Vtinam Lutherus suo adesse (*typ. err. pro*: adesset) consilio, tam autem consulere possumus, illi vero nostrum consilium floccipendunt, hora vero elapsa et praeterita, tunc et ipsi clamabunt, Deus autem non exaudiet.

9) D. M. Luth. mentionem fecit] Reb.: Fecit enim mentionem — *Haec sectio, quae verbis:* nihil fecisse benigne est, *terminatur, in* Cod. fol. 572a lin. 13 med. — fol. 572b lin. 13. *legitur, ap.* Reb. *autem* fol. 21a lin. 19. — fol. 21b lin. 6 med. *invenitur cum additamento* fol. 21b lin. 6 med. — 12. (*vide* p. 158. notam 17.)

Digitized by Google

rum et fratrum, [10]) qui inique haereditatem diuiserant, et dixit: [11]) Hoc me uiuo faciunt, quid liberis meis facient me mortuo. *Ich wolt, dass sie 300 fl.* scilicet meam haereditatem *in aller teuffel nam* [*fol. 572b*] *behalten hetten.* Deus mihi plus dat quam hoc. Ego annuatim plus consumo, quam haereditas mea est. Deus [12]) me ministrum suum aestimat ac bene nutriet. *das hat er bisher an mir beweiset.* Huic Deo meos liberos committo, [13]) ut ipse sit pater. *das sol ihr gröster schatz sein.* [14]) Meus filius erit diues consanguineis meis mendicantibus. *Ich wil ihn guttes thun vnnd meine freunde nehren,* et uolo honorare parentes meos [15]) mortuos et illorum uoluntatem exequi ac liberos ingratorum alere. *Dann wer da wiel from sein,* [16]) perdet beneficia. Quidquid gratitudinis illi acciderit, lucrum aestimet. Omnia sunt ingrata, nihil fecisse benigne est. [17])

Ego sum ditior omnibus Theologis papisticis in toto mundo, *dan ich lass mir genugen.* Habeo praeterea *drey Eheliche kinder, die kein papisten* Theologus *hat,* et sum ditior omnibus nobilibus in terra, *wiewol ich meinen guedigen herrn beraube, dass ich nur andern dienen magk.* [18]) *Ich gedencke alle tage tzu sterben vnnd kan doch nicht.* Infoelix ego homo sum, quis liberabit me de corpore mortis huius? Si quis mihi dixisset ante 20 annos, *dass das neue wergk tzu Halle tzu*

---

10) fratrum,] Reb. *typ. err.*: fratrem,
11) et dixit:] Reb.: suspirans dixit.
12) quid liberis meis — — Deus] Reb.: quid me mortuo liberis meis facient, vellem, vt 300 floren. meam haereditatem sibi seruassent. Deus plus mihi largitur quam hoc, annuatim plus consumens. Hic
13) *das hat er* — committo,] Reb.: sicut hactenus paterne praestitit, huic liberos meos commendo,
14) *dass sol* — *sein.*] Reb.: hic erit optimus illis thesaurus,
15) Meus filius — parentes meos] Reb.: filij mei erunt diuites, mendicantibus consanguineis, ego mea beneuolentia illis inseruiam et alam amicos meos, parentes meos honorare volo
16) *Dann* — *sein,*] Reb.: nam qui pius esse vult,
17) nihil fecisse benigne est.] Reb.: etc. *addens haecce (quae in* Cod. *desunt)*: Ita accidit M. Lut. cum affinis donum aureum et argenteum a Regina Vngariae Maria illi offerendum retinuit, neque illi nunquam obtulit, et grauiter quasi innocens cum M. L. expostulauit, sed tandem post quinquennium per Lazarum Spengler, decem partes auri et argenti illi donauit.
18) Ego sum ditior — — *dienen magk.*] *haec, quae in* Cod. fol. 572b lin. 13 med. — 19 med. *leguntur, a* Reb. II. fol. 18b lin. 18 med. — 23. *sic referuntur*: At ego ditior sum omnibus Theologis Papisticis in toto mundo, quia paucis sum contentus, habeo vxorem et sex liberos a Deo donatos, quo thesauro Papistae sunt indigni, etiamsi Dominum meum clementissimum spolio, vt alijs inseruire possint *(sic male pro*: possim).

Digitized by Google

haben solt liegen bey meinem [*fol.* 573ª] *leben* sine bello, in pace, non credidissem. [19])

Anno 32. 12 Iulij [20]) *am freittage* uesperi Die Margarethae ante quintam D. M. Lutherus una cum coniuge ex horto rediens ingressus est cellarium suum, quod tum aedicabatur. Mox ipso ingresso, murus [21]) soluto fundamento ruit maximo tumultu, et nisi diuinitus seruati fuissent, omnes perijssent.

D. M. Lutherus dixit de liberalitate principis, *von dem er sein leben lang keinen heller gebeten hette,* tamen sponte annuatim 200 fl. promisisset ex gratia pro nullo labore, et quod ipse faceret, sponte faceret scribendo, legendo, praedicando. *Er wer niemandes denn dem fursten verbunden, dan er gar nichtes dörffte thun.* Sed Typographi uellent eum habere pro seruo, *wolten ihn auff die pressen verbinden gleich als wan er ihn verbunden were, das wolde er nicht thun,* quia essent plane ingrati. *Ich habe mit dem Vertiren solche muhe gehabet. Es solte mich niemandt mit gunst vnd golde vermocht haben ein buch tzu transferiren, wan ichs nicht vmb meines herrn Christi willen gethan hette,* attamen ingratae bestiae ne unum exemplar coadiutoribus meis dedissent. *pfu dich sol es vns nicht verdriessen?* [22]) Ego nolo, ut C. Crucigerus quidquam faciat sine mercede etc.

[*fol.* 573ᵇ] Anno 32. D. M. Lutherus *) per semestre familiae suae et liberis domi praedicauit singulis Dominicis et in templo non praedicauit. [23]) Interrogauit eum [24]) D. Ionas, cur hoc faceret, fortassis quia uideret illum uerbi contemptum in uulgo. Respondit D. M. Lutherus, se hoc facere [25]) ex officio et propter conscientiam cuiusque patrisfamilias. *Ich*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 421. cap. 22. §. 113.

19) *Ich gedencke — — non credidissem.*] *haec, quae in* Cod. fol. 572ᵇ lin. 19 med. — fol. 573ª lin. 1. *leguntur, a* Reb. *absunt.*

20) Anno 32. 12 Iulij.] *sectio ab his ordiens et verbis:* omnes perijssent *terminata* (Cod. fol. 573ª lin. 2 — 7.) *atque subsequens:* „D. M. Lutherus dixit — — faciat sine mercede etc.“ (Cod. fol. 573ª lin. 8 — 25.) *ap.* Reb. *non reperiuntur.*

21) murus] *sic scripsi;* Cod.: muros

22) *verdriessen?*] Cod. *calami err.: verdiessen.*

23) Anno 32. — non praedicauit.] Reb.: Anno 32. Cum videret contemptum verbi in sua familia M. L. constituit liberis et familiae suae singulis dominicis diebus praedicare, conciones in templo intermittens. — *Haec sectio verbis „als in der kirchen.“ terminata, quae in* Cod. fol. 573ᵇ lin. 1 — 9. *invenitur, ap.* Reb. II. fol. 19ª lin. 27 med. — fol. 19ᵇ lin. 6 med. *legitur.*

24) eum] Reb. *typ. err.:* cum

25) facere] *ap.* Reb. *deest.*

Digitized by Google

weiss vnnd sehe doch wol, dass es hie im hause eben so wenig wirdt geachtet als in der kirchen. [26])

Parentes Lutheri primo pauperes fuerunt. Pater *ist ein armer heuer gewest, die mutter hat alle ihr holtz auff dem rukken eingetragen, damit sie vns ertzogen hat.* Duros labores perpessi sunt, quos mundus iam non ferret. [27])

DOCTORIS MARTINI LVTHERI AGONIZANTIS ORATIO SABATO POST VISITATIONIS MARIAE A D. IONA COLLECTA. [28])

Cum D. Martino Luthero [29]) sic factum est. Cum mane, ut ipse fatebatur nobis, habuisset grandem tentationem spiritualem, et tamen, utcunque ad se redijsset, uocatus a quibusdam nobilibus, Martino Walfels, [30]) Hans Löser, Erasmo Spigel ad diuersorium Paul Schultzen.*) A prandio ad discutiendum animi moerorem et molestiam, intrauit hortulum meum, ibi sedit mecum confabulans [*fol. 574*[a]] duabus horis. Abiens ex meis aedibus uocat me cum uxore ad coenam. Ascendo igitur ad monasterium. Ibi uxor Doctoris dixit, eum ualetudinis causa quiescere, rogat, ne mihi molesta sit mora. Cum expectassem, Doctor e lecto surgit una nobiscum coenaturus, queritur de sonoro et molesto tinnitu auris [31]) sinistrae, quem medici syncopen dicunt praecurrere. Proinde cum tinnitus subinde intenderetur, negat Doctor se assidere posse. Ingre-

*) Val. Bav. Schultz

---

26) *Ich weiss — in der kirchen.*] Reb.: Video enim et scio verbum Dei tam in domo mea, quam in Ecclesia negligi.

27) Parentes Lutheri — iam non ferret.] *haec, quae in* Cod. fol. 573[b] lin. 10 — 14. *leguntur, a* Reb. II. fol. 18[b] lin. 14 med. — 18 med. *sic referuntur:* Ego natus ex pauperibus parentibus. Pater pauper fuit fossor montium, mater omnia ligna ad rem domesticam necessaria, in dorso importauit, vt eo melius filios educarent, duos (*typ. err. pro:* duros) perpessi sunt labores.

28) D. M. Lutheri agonizantis oratio — collecta.] *Historia vel Oratio sic inscripta, quae verbis:* Hiesus Christus conseruet uobis illum diu incolumem *finitur, in* Cod. fol. 573[b] lin. 15.—fol. 576[a] lin. penult. *legitur, a* Reb. *non ipsa refertur, sed lectores* T. II. fol. 21[b] lin. 14 — 17. *sub inscriptione* (lin. 13.): Morbi et imbecillitas Mart. Luth. *delegantur ad* Lutheri Opera german. Wittenbergae et Ienae edita *hisce verbis:* De agonismo illius, anno 27, sabbatho post visitationis Mariae [*i. e.* d. 6. Iul.], vide nonum Tomum germanicum Viteb. [scil. fol. 239[a] — 243[a]] et tertium Tomum germanic. Ienensem folio 410. [*potius* fol. 401[a] — 405[b]].

29) Cum D. Martino Luthero] Cod.: Cum D. Martinus Lutherus

30) Martino Walfels] *in* Lutheri Opp. german. l. l. (Ed. Witeb. IX. fol. 241[b], Ed. Ien. III. fol. 403[b]) *appellatur Marx von Wallefels.* †)

31) auris] Cod. *male:* auro

†) Valent. Bav. 2, 446: ao 1531 Sab. p. vis. Mar., vesperi media versa, [illegible] Dre M. L. carissimo patre nro sic accidit. cum marx

" 1, 760 (f. Ä.) a 1527, i medio horae 6.

*) val. Bav. 2, 446: Marxen Wallefels.

Digitized by Google

ditur ergo cubiculum compositurus se in lectum. Insequor ego e uestigio solus. Vxor adhuc ad infimos gradus aliquid mandabat ancillis, quae etsi festinans, tamen antequam adesset in limine cubiculi, Doctor corripitur syncope, [32]) ac subito inquit: *O herr Doctor Iona, mir wirt vbel, wasser her, oder was ihr habet, ich vergehe.* Forte igitur arrepto urceolo superfundo consternatus ac tremens gelidum, [33]) tum in faciem tum in tergum nudati. Inter haec incipit orare: Domine si ita uis, si haec est hora, quam praefinisti, fiat uoluntas tua, orabatque manibus atque oculis in coelum sublatis, pater noster etc. et totum psalmum: Domine ne in furore tuo etc. Miserere mei Deus etc. Interim superuenit uxor uidensque collabentem, magno clamore uocat famulas. Mox [*fol. 574*[b]] Doctor iubet sibi tibialia detrahi, quae protinus arripio et proijcio, inde grabato [34]) quiescens et supinus, omnibus se uiribus distitui dixit, accingitur ad orationem: Domine, *mein allerliebster gott,* quam libenter sudassem sanguinem pro tuo uerbo, tu scis, sed forsitan non sum dignus. Fiat uoluntas tua, moriar, tantum ut sanctificetur nomen tuum, siue per uitam, siue per mortem, si possibile esset, optarim adhuc uiuere propter pios, Domine, propter electos tuos, sed si uenit hora, Domine, tu es [35]) Dominus uitae et mortis, *mein allerliebster gott du hast mich in die sache gefuret, du weists, dass deine warheit vnnd wordt ist.* Ne glorifica hostes, ne forte dicant gentes: ubi est Deus eorum? sed glorifica nomen tuum sanctum contra hostes sacrosancti uerbi tui. Domine Hiesu tu dedisti mihi cognitionem nominis tui, tu scis, quod credo te Deum uiuum et uerum, mediatorem et saluatorem nostrum, qui fudisti sanguinem pro nobis. Tu nunc hac hora adesto cum spiritu tuo. Et repetijt: Tu nosti multos esse, quibus dedisti, ut pro Euangelio tuo sanguinem fuderint. *Aber ich bins nicht werdt.* Fiat uoluntas tua. Tu scis, quam uarie [36]) sathan insidiatus sit mihi, ut perderet me corporaliter et spiritualiter per [*fol. 575*[a]] Reges et principes etc. sed tu hactenus mirabiliter seruasti me. Conserua adhuc, si est uoluntas tua. Interim interrogat, an uenerit D. Augustinus medicus, qui non longe post aduenit, exhibuitque calefactos puluinos et alia fomenta, consolans eum, ne sic tristaretur. Inter haec etiam aduenit

32) syncope] Cod.: syncopi
33) gelidum,] Cod.: gelidam,
34) grabato] grabatus *significat* speciem lecti humilioris et portatilis.
35) es] Cod.: est
36) uarie] Cod.: uariae

Digitized by Google

D. Pomeranus Ecclesiae Wittenbergensis pastor, cui mane eodem die confessus erat. Ibi incipit ad nos dicere: Orate quaeso pro me, sicut et ab initio ad me et ad astantes [37]) uxores nostras dixerat, nos uicissim rogabamus, ut Dominum Deum oraret, ne nos priuaret fideli ministro sancti sui Euangelij. Mox subdit: *mein lieber herr pfarher ich habe euch heutte gebeichtet, vnnd ihr habet mir ein absolution gesprochen, das ist mir lieb.* Interim conualescens repetit egregias uoces fidei: *mein allerliebster gott der sunder vnnd elenden, hilff mir.* sub haec bis aut ter dixit ad uxorem: *mein allerliebste Kethe ich bitte dich, so es gottes wille ist, dass du dich in gottes willen ergebest. du bist mein eheliches weib, du wollest Ja gewiss behalten vnnd nach gottes wordt dich richten.*

Deinde ad Pomeranum et ad me: *Ich meint, ich wolt noch etwas* de baptismo *geschrieben haben*, sed fiat uoluntas tua, sed non desinens ab oratione, iterum [*fol. 575*[b]] coepit orare: O Domine Hiesu, qui dixisti: petite et accipietis, pulsate, et aperietur uobis. Te Christe quaeso, nunc pulsanti aperi. Deinde: *O du allerliebster gott vnnd vater, du hast mir viel tausent edler gaben vor vielen andern gegeben, were* [38]) *es dein wil, ich wolt ihr noch gerne tzu ehren deines namens vnnd tzu nutz deines volckes brauchen*, sed fiat uoluntas tua, ut glorificeris siue per uitam, siue per mortem. Post haec subiecit: *O wie werden die schwermer ein wesen anrichten nach meinem tode.* Ibi cum singulari singultu largas fudit lachrymas, et hoc adiecit: *mein lieber gott vater, bin ich vntertzeitten leichtfertig mit wortten gewest,* tu scis, quod fecerim ad discutiendum moerorem infirmae carnis meae, non mala conscientia. Inter haec conuersus ad nos dixit: Sitis testes, quod quae de poenitentia et iustificatione scripsi contra papam, non reuocaui, sed sentio Dei Euangelium esse et Dei ueritatem, si quibusdam uideor paulo liberior et acerbior fuisse, non me poenitet. *Ich habe Ja niemandt arges gegunnet, das weiss gott.* Ibi iterum: Domine si uis me in lecto mori, fiat uoluntas tua, maluissem fundere sanguinem, sed tamen Ioannes Euangelista, *der auch ein gut starck buch wider den babst hat geschrieben,* [39]) sic mortuus est iuxta uoluntatem [*fol. 576*[a]] tuam. Interdum adhibebantur puluini calefacti. Incepit autem interrogare de Ioanne filiolo: *wo ist denn mein aller-*

37) astantes] Cod.: astentes
38) *were*] Cod.: *wehe*
39) *der auch ein g. st. buch wider den babst hat geschrieben*] *haec spectant ad* Apocalypsin.

Digitized by Google

liebstes Henslein? Adfertur puer, ibi arridens pater inquit: *O du guttes arnes kindelein. Nu ich befehle mein allerliebste Kethe vnnd dich meinem allerliebsten vnnd frommen gott, ihr habet nichtes, der gott aber,* qui est pater pupillorum et iudex uiduarum, *wirdt euch wol bewaren vnnd ernehren.* Haec finiens dixit uxori aliquid de argenteis ciphis, [40]) addens praeterea: Nosti nos nihil habere. Ad haec omnia uxor conterrita et consternata, spem uultu simulans et dolorem premens inquit: *mein liebster herr Doctor, ists gottes wille, so wil ich Euch lieber bey vnserm herrngott wissen dan bei mir. Es ist nicht alleine vmb mich vnnd mein kindt, sondern vmb viel Christenleut tzu thun, die euer noch durffen, wollet euch meinet halben nicht bekummern. Ich befehle euch seinem gottlichen willen. es wirdt euch gott erhalten.* Cum adhiberentur calidi puluini, dicebat redire uires, optareque, ut posset sudare, iubemur discedere, ut quiescat. Dominus noster Hiesus Christus conseruet uobis illum diu incolumem. Amen. [28])

Anno 33. 28 Ianuarij [41]) In nocte hora prima [42]) natus [*fol.* 576b] est Doctori M. Luthero filius Paulus, [43]) cuius susceptores fuerunt Illustrissimus Dux Ioannes Ernestus, Hans Löser, [44]) D. Ionas, Philippus Melanthon, uxor Casparis Lindeman. Aduenientem Ioannem Löser [45]) ita excepit: Deo gratias. *Ich wils E. G. wider einen stein in gartten werffen.* [46]) Hodie natus est nouus papa. *ihr wollet dem armen gesellen helffen dartzu er gehöret.* [47]) Baptizatus est autem infans in arce ex pelui. Deinde compatres suos habuit conuiuas et ego mensae seruiui. Amicissime [48]) confabulati sunt et inter alia haec quoque dixit [49]) D. M. Lutherus: *Ich habe meinen son lassen Paulum heissen, denn der heilige Paulus hat mir manch gut argument vnnd spruch gegeben, dass ich ihm wol noch ei-*

---

40) ciphis] ciphus *h. l. et in aliis scriptis inferioris aevi i. q.* scyphus.
41) Anno 33. 28 Ian.] *sectio sic ordiens et verbis:* „*tzu einem pauren fertigen*“ *terminata, quae in* Cod. fol. 576a lin. ult. — fol. 576b lin. 19. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 19b lin. 19. — fol. 20a lin. 9. *legitur.*
42) In nocte hora pr.] Reb.: hora prima noctis
43) fil. Paulus,] Reb.: Paulus filius,
44) Hans Löser,] Reb.: Ioannes Laeser.
45) Ioannem Löser] Reb.: Hans Laeser
46) *Ich wils — werffen.*] Reb.: Ego clementiae tuae et alijs in rebus inseruire non denegabo,
47) *ihr wollet — gehöret.*] Reb.: iuuate ergo miserum vt Baptizetur.
48) et ego m. s. Amicissime] Reb.: Ego mensae inseruij, vbi amicissime
49) haec quoque dixit] *sic scripsi;* Cod.: haec quoque, Reb.: haec dixit

†) Vgl. Bes 2,453 Hodie dixit ad me D., Hesperum [illegible] quia [illegible] hodie [illegible] D.

Digitized by Google

nen also heissen wolte. [50]) Deus det illi gratiam. [51]) *Ich wil meine kinder, wil got, verschicken. welcher* [52]) *ein kriger wil sein, wil ich Hans Loser tzuschicken, welcher studiren wil, den sol* Doctor Ionas, Philippus *haben*, qui uult laborare, *den wil ich tzu einem pauren fertigen.* [53])

Die 9 Februarij D. M. Lutherus in funere D. [54]) Torgau in templo uertigine correptus est, ita ut uix [55]) in domum D. Ionae ueniret, [56]) sed cum ad se redijsset, dixit: [57]) Nolite tristari, etiamsi ita [58]) extinguerer. Hoc commendo uobis, [59]) [*fol. 577*[a]] ut post me diligenter uerbum Dei [60]) tractetis. [61]) haec uobis praecipua sit [62]) cura Euangelij praedicatio plus quam uxorum [63]) et liberorum. *Es heist:* [64]) primum quaerite regnum Dei etc. [65]) Nam si Deus nos [66]) suos ministros agnoscet, [67]) non deseret nos. Si baptismus, Euangelium, sacramenta, Magistratus, parentum obedientia, Dei ordinationes sunt, tunc certo scimus, quod simus ministri Dei, quia [68]) nihil nisi illa praedicamus. ideo nos uere pro suis ministris agnoscet. [69])

---

50) *Ich habe — heissen wolte.*] Reb.: filium meum, Paulum nominare feci. D. enim Paulus multa varia ac optima proposuit argumenta et dicta, vt merito filium adhuc alterum suo nomine vocarem.
51) gratiam.] Reb.: gratiam et dona Pauli.
52) *welcher*] Cod. *calami err.: welchen*
53) *Ich wil meine k. — — tzu e. pauren fertigen.*] Reb.: Ego volente ideo (*typ. err. pro*: deo) filios meos a me dimittam, qui delectatur militia, illum mittam ad D. Laesorum (*pro*: Laeserum), qui vult operam dare literis, mittetur is ad D. Ionam et Phil. qui vult laborare, illum commendabo rustico.
54) Die 9 Febr. — in funere D.] Reb.: Anno 32. 9. Februarij in funere Canonici Doctoris, — *Haec sectio et duae subsequentes, quarum altera finitur verbis „mit ehren schlaffen gehet", in* Cod. fol. 576[b] lin. 20. — fol. 578[a] lin. 4., *ap.* Reb. II. fol. 21[b] lin. 18. — fol. 22[b] lin. 22. *leguntur.*
55) ita ut uix] Reb.: vt difficulter
56) ueniret,] Reb.: peruenisset,
57) dixit] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
58) ita] *a* Reb. *abest.*
59) commendo uobis,] Reb.: vobis commendo,
60) diligenter uerbum Dei] Reb.: verbum Dei diligenter
61) tractetis.] *sic recte* Reb.; Cod.: tractatis.
62) uobis praecipua sit] Reb.: praecipua sit vobis
63) uxorum] Reb. *typ. err.*: vxorem
64) *Es heist:*] Reb.: scriptura dicit,
65) etc.] *a* Reb. *abest.*
66) nos] *sic* Reb.; Cod.: uos
67) agnoscet,] Reb.: agnoscit,
68) scimus, — quia] Reb.: sciamus, nos esse ministros Dei, qui
69) ideo — agnoscet.] Reb.: iure igitur nos pro ministris agnoscit,

Digitized by Google

Esto interim peccatores simus et non satisfaciamus [70]) officio, *da wollen wir* remissionem peccatorum *vberdecken.* [71])

Anno 38. 8 Februarij [72]) D. M. Lutherus mira infirmitate uexatus est, quod frons illius fere esset mortua, [73]) morienti simillima. [74]) Sed Dei gratia et intercessione piorum, Deus eum celeriter [75]) pristinae sanitati restituit. Vesperi autem [76]) cum multi egregij uiri aduenissent, [77]) dixit: *setzet euch doch ertzu, wie scheuet ihr euch vor dem krancken. mussen doch wir* Theologi *altzeit bey den krancken vnnd sterbenden sein, vnnd mussen wider den Todt sturmen,* [78]) et tamen Deus nos [79]) defendit, qui dicit: Viuo ego et uos uiuetis. Si Deus uiuit, nos mortui uiuemus. *wan das war ist, so ist es ein grost lugen* Epicureis. *lieber last mich sterben, dass der Teuffel tzufrieden werde.* [80]) Nam ego [*fol.* 577[b]] dupliciter meritus sum mortem, Deo ut peccator mea iniustitia, *das ist* [81]) *mir leidt,* [82]) sathanae ut sanctus propter ueritatem et iustitiam, *das wil ich nicht achten,* [83]) quia meus Christus est fortior sathana. *den Teuffel kan ich mit einem fortz veriagen,* [84]) Deum autem fulmine non possum fugare. Ideo malo [85]) sathanam inimicum [86]) quam Deum. Ego ita doleo caput, ut, si parumper aliqua in re intentus sum, [87]) uertigo me occupat. [88]) *lie-*

---

70) satisfaciamus] *sic* Reb.; Cod.: satisfacimus
71) *da wollen — vberdecken.*] Reb.: ibi remissionem peccatorum nos operire volumus.
72) Anno 38. 8 Februarij] Reb.: 12. Februarij (*anno omisso*)
73) esset mortua,] Reb.: mortua esset
74) morienti simillima,] *sic scripsi;* Cod.: morienti simillimus, Reb.: facies morienti simillima,
75) eum celeriter] *sic scripsi;* Cod.: enim celeriter, Reb.: celeriter eum
76) autem] *a* Reb. *abest.*
77) aduenissent,] Reb.: visitandi gratia aduenissent,
78) *setzet euch doch — — sturmen,*] Reb.: Assidete tamen, cur aegrotos in tantum fugitis? Nos Theologi aegrotos et morientes visitare, imo morti sese opponere cogimur,
79) nos] Reb. *falso*: non
80) *wan das — tzufr. werde.*] Reb.: Si hoc verum est, tunc Epicurismus nihil aliud est quam ingens mendacium, sinite me mori, vt Diabolus quiescat,
81) *ist*] *sic scripsi;* Cod.: *in*
82) dupliciter meritus — *mir leidt,*] Reb.: mortem dupliciter meritus sum, Deo propter peccata mea, de quibus maxime doleo.
83) *das wil ich nicht achten,*] Reb.: hoc pro nihilo habebo, sed hilarem assumam animum,
84) est fortior s. — *veriagen,*] Reb.: fortior Satana est. Satanam enim cum pedore abigere possum.
85) Ideo malo] Reb.: malo igitur
86) inimicum] Reb.: inimicum habere
87) sum] *sic scripsi;* Cod. *male*: sunt
88) occupat] Cod. *calami err.*: occuput

Digitized by Google

ber gott sol ich frisch werden, [89]) *so geschehe es, wo nicht, so mache mich krencker bis in das grab.* [90])

Quidam conquerebatur*) se uexari scabie diu noctuque. [91]) Respondit D. M. Lutherus: si uobiscum possem permutare, *nemet meinen kopff, ich Euer kretze, wil 10 fl. tzugeben.* Vos nescitis, [92]) quantae sint molestiae Vertigo, Tinnitus, Susurro. Ego non audeo integra latera [93]) sine remissione legere, neque duas aut tres lineas in psalmo, aut unam rem diu intueri, aut de aliqua re intentius cogitare, mox [94]) aduenit tinnitus aurium, *vnnd solde auff die banck dahin sinckenn.* [95]) SCABIES autem est purgatio corporis, quantumuis molesta, et sunt sana corpora, quae [96]) stercorando, sudando, scabie purgantur. Ego optarim [97]) mihi eam ad sanitatem capitis. [98]) *doch was wolt ich* [*fol. 578a*] *den gutten kopff tzeihen, er thuts euch billig, er hats Ja treulich mit mir gewaget,* [99]) *vnnd darff wol sprechenn, dass er sey alhie gewest, vnnd nu* [100]) *mit ehren schlaffen gehet.* [1])

Cum D. Martinus audiret quendam dicere, se fuisse 20 annos Monachum, dixit: *ob gott wol, so lang gedenck ich nicht mönch tzu sein.* Et factum est. [2]) Nam anno 25. [3]) in

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 248 sq. cap. 47. §. 9.

89) *werden*] *hoc verbum ipse addidi, in* Cod. *deest.*

90) Ego ita doleo — — *in das grab.*] Reb.: Deinde conquerebatur dolores capitis, vt si parumper in aliquam rem intentus esset, vitigine (*typ. err. pro:* vertigine) corriperetur. Ach mi Deus, si pristinam sanitatem acquirere debeo, vellem vt citius fieret, sin minus, effice vt dolores mei augeantur ad sepulchrum vsque.

91) Quidam conquerebatur — noctuque.] Reb.: Assistebat quidam, qui conquerebatur, se diu noctuque scabie vexari.

92) si uobiscum possem — nescitis,] Reb.: si permutare vobiscum possem, accipe tu caput meum et scabiem assuma (*typ. érr. pro:* assumam) tuam et addam 10 floren. vos ignoratis

93) latera] Reb.: latera folij,

94) mox] Reb.: mox enim

95) *vnnd solde — sinckenn.*] Reb.: et saepius ad scamnum me demittere cogar.

96) Scabies autem est — quae] Reb.: Scabies vero quantumuis molesta, est corporis purgatio. Nam sana corpora

97) Ego optarim] Reb.: Ideo optarem

98) sanitatem capitis.] Reb.: capitis sanitatem,

99) *gewaget*] Cod.: *gewaiget*

100) *nu*] Cod.: *nuhe*

1) *doch was wolt ich — schlaffen gehet.*] Reb.: verum, cur permolestarem caput, quod tamen in multis periculis fideliter mihi astitit, et quod fuerit in hac terra dicere summoque iure, ex hac lachrimarum valle discedere potest.

2) Cum D. Martinus audiret — Et factum est.] *haec ap.* Reb. *h. l. non reperiuntur.*

3) Nam anno 25. — — 33. Paulus 28 Ianuarij.] *haec, quae* Cod. fol. 578a lin. 8—12. *exhibet, ap.* Reb. II. fol. 18b lin. 24 — 30 med. *leguntur.*

Digitized by Google

seditione rusticorum duxit uxorem 12 Iunij. [4]) Anno 26. 7 Iunij natus est ei primogenitus Ioannes Lutherus, [5]) 27. Elizabeth filia, 29. in [6]) uigilia Ascensionis [7]) Magdalena, [8]) 31. Martinus 7 Nouembris. [9]) 33. Paulus 28 Ianuarij. [10])

INGENVITAS LVTHERI. [11])

D. M. Lutherus duas apud se aluit puellas sororis suae filias, [12]) quarum alterum doctissimus uir Magister V. Theodoricus sibi in uxorem petiuit. ibi D. M. Lutherus respondisse fertur: *Das weiss ich wol, dass meine muhme mit euch wol versorget were, weiss aber nicht, ob ihr mit ihr versorget wurdet, sie muss noch bass getzogen werden, wollen sie denn nicht gut thun, so wil ich sie einem schwarzen hutten knecht geben, vnnd keinen frommen gelerten man mit ihr betrigen.* [13])

Ich muss patientia *haben mit dem babst, Schwermern, Scharhansen*, familia, [*fol.* 578[b]] *Kethe von Bora, vnnd der* patientia *ist noch so viel, dass alle mein leben nichtes anders wiel sein dann eitel* patientia. [14])

---

4) duxit uxorem 12 Iunij.] Reb.: 12 Iunij vxorem duxi.
5) natus est ei pr. Io. Lutherus,] Reb.: primogenitus Ioannes procreatus est.
6) in] *a* Reb. *abest.*
7) Ascensionis] *scil.* Domini, *i. e.* 25. Maii.
8) Magdalena,] Reb. *male*: Magdalenae
9) Martinus 7 Nouembris.] Reb.: 7. Nouemb. Martinus.
10) 33. Paulus 28 Ian.] Reb.: 33. anno. 28. Ianuarij Paulus. 34. Margaretha. Ijs donis Dei contentus Deo curam resigno.
11) Ingenuitas Lutheri.] Reb. *habet inscriptionem:* Candor et liberalitas M L. — *Haec sectio terminata verbis*: „*dann eitel* patientia", *quae in* Cod. fol. 578[a] lin. 13. — fol. 578[b] lin. 3. *exstat, ap.* Reb. (*extrema eius parte excepta*) II. fol. 20[a] lin. 10 — 22. *invenitur.*
12) D. M. Lutherus duas — filias,] Reb.: Multas personas cognatorum suorum, adolescentes et virgines, et moniales peregrinas, paterna sua beneficentia fouit, aluit duas puellas suae sororis filias,
13) Magister V. Theodoricus — — *mit ihr betrigen.*] Reb.: Vitus Theodorus commensalis eius in vxorem ambijt. Respondit M. L. suauiter: optime scio cognatam meam bene tecum prospectam esse, tu vero, an bene cum illa esses curatus, hoc mihi non est notum, nondum satis educata est, si mihi debitam obedientiam exhibere non vult, dabo illam nigro et liberaliss. famulo in vxorem, ne vllus vir doctus perturbatur (*typ. err. pro*: perturbetur) per illam.
14) *Ich muss* patientia — — *dann eitel* patientia.] *haec, quae in* Cod. fol. 578[a] lin. 22 med. — fol. 578[b] lin. 3. *leguntur, a* Reb. II. fol. 21[a] lin. 15 med. — 18. *sic afferuntur:* Deinde dixit ad pastores: Tolerate haec. Patientiam me pati cum Papa, haereticis, auaris, familia et vxore cogor, et vita mea nihil est, nisi moera (*pro*: mera) patientia.

Digitized by Google

MORS PATRIS LVTHERI. [15] *)

Gratias ago Deo meo, quod pater meus pie mortuus est. Ego ante obitum scripsi ei literas consolatorias, quas ei praelegit parochus, et quaesiuit, num ista crederet, quae audiuisset. *Ey wan ich das nicht glaubet, so thet ich als ein schalck.*

D. M. Lutherus [16]) non potuit accedere nuptias Hans Metzsch, [17]) sed [18]) finitis nuptijs sponsus cum sponsa et cognatis quibusdam eum accessit offerens *ein mumschantze.* [19]) D. cum perdidisset quaerens quid esset numerandum, *was es gegolden hette*, respondit Hans Metzsch: [20]) Ego sum ouis perdita, agnosco peccatum meum, cupio absolui. Tunc Doctor [21]) cruce in fronte illius [22]) facta dixit: Absoluo te in nomine patris et filij et spiritus sancti. Deo sit laus, qui nobis hunc scortatorem [23]) ad matrimonium diuinum reuocauit. *Das wil ich hinder mir lassen, dass ich Christum allein meinen herrn wil lassen sein*, non solum scriptura et fide, sed experientia etiam, *dann* [24]) *er hat es an mir beweiset.* Ideo habeo rem et experientiam cum scriptura. *Aber es ist mir warlich sauer worden.* [25])

[*fol. 579*[a]] D. Martinus consolans suam ministram *muhme Lehna*, dixit, *sie soltte noch mit ihm tzu grabe gehen vnd er ihr nicht*, quod euenit. [26])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 276 sq. cap. 48. §. 39.

15) Mors patris Lutheri.] *Sectio sic inscripta in solo* Cod. fol. 578[b] lin. 4 — 8. *legitur.*

16) D. M. Lutherus] *Sectio sic ordiens, quae finitur verbis: „es ist mir warlich sauer worden“, in* Cod. fol. 578[b] lin. 9 — 24. *legitur, ap.* Reb. *autem, excepta parte eius extrema,* II. fol. 22[b] lin. 23. — fol. 23[a] lin. 5.

17) Hans Metzsch (Cod.: Mesch)] Reb. *habet siglas:* H. M.

18) non potuit accedere — sed] Reb.: propter aegritudinem languens, nuptias praefecti H. M. visitare non potuit. At

19) *mumschantze*] *i. q. Mummenschanz*, incessus personatus.

20) eum accessit — H. Metzsch (Cod.: Mesch)] Reb.: Mart. Lutherum accessit, et cum illo lusit propter materiam aliquam absconditam, cum perdidisset, interrogauit, quid esset numerandum, quanti constitisset? Respondit Mar. Luth. [*i. e.* Luthero]

21) a. peccatum meum, — Doctor] Reb.: a. peccatum, absolui cupio, suspirans Mart. Lut.

22) in fronte illius] Reb.: in illius fronte

23) hunc scortatorem.] Iohannem Metzsch praefectum *propter* scortationem *a* Luthero *antea excommunicatum esse refertur in* huius Ed. meae Tomo I. p. 26 sqq.

24) *dann*] *sic scripsi*; Cod.: *wann*

25) *Das wil ich — — sauer worden.*] *haec ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*

26) D. Martinus consolans — — quod euenit.] *haec sectio et subsequens* „Loquens de suo morbo — — adhuc timendum est.“ *in solo* Cod. fol. 579[a] lin. 1 — 3. *et* lin. 4 — 13. *exstant.*

Digitized by Google

Loquens de suo morbo letali*) sine spe humana dixit, sese orasse, ne Schmalkaldiae moreretur, et abductum in Tambach bibisse uinum rubellum tenue, et ita uesica aperta sese miraculose seruatum. Ideo inscripsit parieti: Tambach est mea Phanuel, ibi apparuit mihi Dominus. Si fuissem mortuus, certe papistis in maius exitium. Nam me mortuo alij Doctores non seruabunt talem Epijkian, sicut experti sumus in Zuinglio, Carolostadio et in multis adhuc timendum est.

Monasterium inuito patre ingressus sum, et laetante iterum egressus. Nam die primitiarum mearum, *der ersten messe*, obijciebat mihi: [27]) Fili nescis, [28]) quod patrem honorare debuisti. In Missa incipiens uerba Canonis: Te igitur clementissime etc. [29]) ita horrui, ut fugissem de altari, nisi fuissem admonitus per priorem. [30]) Nam quis potest ferre maiestatem Dei sine mediatore? Deus [31]) uoluit me prius illos terrores experiri. [32])

Romae me fuisse non magno uenderem, **) quia non credidissem extremam malitiam, quae ibi est. [32a]) Causa profectionis erat Confessio, quam uolebam a pueritia usque texere *vnnd from werden*. Erphordiae bis talem feci confessionem, [*fol. 579*b] et inueni indoctissimos homines Romae. [33])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 252. cap. 47. §. 15. sect. 1.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 690. cap. 77. §. 2.

27) obijciebat mihi] *haec ipse addidi, in* Cod. *desunt.*
28) Monasterium inuito patre — — Fili nescis,] Reb.: Cum Monasterium ingressus essem, in die primitiarum mearum, habui patrem aduersantem, quo inuito monasterium ingrediebar (*pro:* ingrediebar), obijciebat enim mihi, fili nescis, — *Haec sectio terminata verbis*: illos terrores experiri, *quae in* Cod. fol. 579a lin. 14 — 20. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 13b lin. 17 — 27 med. *exhibetur.*
29) debuisti. In Missa — etc.] Reb.: debuisti, etc. In Missa vero, cum verba canonis inciperem: Te igitur Deum clementissimum, etc.
30) ut fugissem — per priorem.] Reb.: vt de altari fugissem, nisi per priorem fuissem admonitus.
31) Deus] Reb.: Sed Deus
32) experiri.] Reb.: experiri alijs in consolationem.
32a) Romae me fuisse *etc.*] *conf.* horum colloquiorum lat. Tom. I. p. 161. 165.
33) Romae me fuisse — — indoct. homines Romae.] *haec, quae in* Cod. fol. 579a lin. 21. — fol. 579b lin. 1. *leguntur, ap.* Reb. II. fol. 14b lin. 19 med. — 27. *sic referuntur*: Nam eodem anno [*scil.* anno 1510. quo D. Staupitius Romae fuit] Romam profectus sum, quod magni vendere non vellem, quia non credidissem extremam illam malitiam, quae Romae floret, causa profectionis meae erat confessio, quam volebam a pueritia vsque texere, et pietatem exercere. Erphordiae talem confessionem generalem bis habui. Sed homines indoctissimos Romae inneni, qui me plus offendebant quam aedificabant.

Digitized by Google

OCCASIO SCRIPTORVM LVTHERI. [34])

Ego noueram [35]) ex decreto, in quo clare id expressum est, damnari, [36]) qui animas ex purgatorio liberare uolunt. [37]) Putabam me gratificaturum papae, sed damnabar. [38]) Ibi cogebar me defendere. *Hette ich die sache so weit gesehenn, als sie gott lob kommen ist, so hette ich das maul gehalten,* sed me tacente *wer es viel erger mit dem babstumb worden,* principes et magistratus incitati eius uiolentia, tandem eum deposuissent. Ego moderate [39]) egi, sed tamen cum [40]) maxima eorum ruina. Ego maximus papista fui, insuper Romae *habe ihre schalckheit gesehen, ihre kunst gelernt vnnd getrieben, darfur solt der Teuffel wol 100000 fl. geben, dass ichs nicht wuste.* [41]) Ita factum est in conuersione Pauli, *do der heilige* pharisaeus *von Juden abfiel, reiss er ein gross loch in die* synagoga. [42])

D. Martinus Lutherus per 25 annos saepius quater uno die concionatus est. Cum esset Erphordiae Baccalaureus, laeso crure domi lateret, didicit sua sponte in testudine *vnnd auch abesetzen.* [43])

---

34) Occasio scriptorum Lutheri.] Reb. II. fol. 14b extr. *habet inscriptionem:* D. M. L. Occasio scribendi contra Papam. — *Huic inscriptioni et subsequentibus verbis a* Rebenstockio fol. 15a lin. 1—17 med. *interposita sunt ea, quae infra e* Cod. fol. 580b lin. 12—20 *referentur, quibusdam additamentis in principio et fine auctis.*

35) Ego noueram] Reb.: Noueram enim

36) damnari,] Reb.: eos damnari,

37) liberare uolunt.] Reb.: liberari volunt.—*Haec verba:* Ego noueram—liberare uolunt, *quae in* Cod. fol. 57b lin. 2—4 med. *illam inscriptionem subsequuntur, ap.* Reb. *paulo inferius, aliis praemissis* (*conf.* nota 34.), fol. 15a lin. 17 med. — 199 med. *leguntur.*

38) putabam me — damnabar (Cod. *male:* damnabor).] Reb.: Arbitrabar me papae gratificaturum, sed illico damnabat. — *Verba:* putabam me *et sequentia usque ad:* „*in die* synagoga", *quae in* Cod. fol. 579b lin. 4 med. — 16. *leguntur, ap.* Reb. *loco quodam interposito, paulo inferius* fol. 15a lin. 25 med. — fol. 15b lin. 10. *exhibentur.*

39) *Hette ich die sache* — moderate] Reb.: Ego si vidissem meum incoeptum in tantum dilatari, sicut Deo iuuante factum est, os meum certe obturassem, sed me tacente, papatus in meram malitiam redactus fuisset. Nam principes et magistratus eius violentia irritati enm deposuissent. Ego vero moderati (*pro:* moderate)

40) cum] *sic* Reb.; Cod.: Causa

41) Ego maximus papista — *ichs nicht wuste.*] Reb.: Nam insignis eram Papista, et Romae conspiciebam illorum errores, sic enim artificium Papae didiceram ac perfeceam, quare Sathan centena millia flo. exponeret, vt malitiam illorum modo rignoram (*pro:* ignorarem),

42) *do der heilige — in die* synagoga.] Reb.: cum sanctus ille Pharisaeus discedebat a Iudaeis, maximum Synagogae inferebat detrimentum.

43) D. Mart. Lutherus per 25 — — *auch abesetzen.*] *haec in solo* Cod. fol. 579b lin. 17—20. *exstant.*

Digitized by Google

Nuntius quidam uenit [44]) ad Lutherum significans rumores in Italia [45]) ortos de morte Lutheri. Et epitaphium scriptum esse [46]) Hebraeis, Graecis et Latinis uerbis, petiuit [*fol. 580a*] autem, *weil er ihn beim leben findet, er wolle ihm eine schrifft von seinem grabe geben*, qua posset istos turbatos [47]) iterum consolari. Martinus Lutherus subridens dixit: *das ist mir ein wunderliche bitte, der schriefft habe ich noch mein lebentage keine geschrieben von meinem begrebnuss*, [48]) et tandem scripsit ei his uerbis:

D. M. Lutherus mortuus iactatus et eius testimonium etc. [49])

Ich Doctor Martinus Luther beken mit dieser meiner handtschriefft, dass ich mit dem Teuffel babst vnnd allen meinen feinden gar eines sinnes bin. Dann sie wolten gerne, dass ich gestorben were, vnnd ich gönnete ihnen von hertzen solche freude, vnnd wer wol gerne gestorben tzu Schmalkalden, aber gott hatt noch nicht wollen solche freude bestetigen. Er wirdts aber thun, ehe dan sie meinen, nicht tzu grossem gluck, vnnd werden einmal singen: Ach dass nur der Luther noch im leben were. Das ist die abschriefft von meinem grabe Deutzsch, Grichisch, Lateinisch, Hebraeisch. D. M. Lutherus *hat 7 bebste erlebet.* [50])

Tumultuantibus Rusticis D. Lutherus concionatus est Nordthusiae, adhortans ad patientiam monstrata imagine Christi cru-

---

44) Nuntius quidam uenit] *Sectio ab his verbis ordiens, quae finitur verbis: „hat 7 bebste erlebet“*, in Cod. fol. 579b lin. 21. — fol. 580a lin. 20., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 17a lin. 1—22. *legitur.*

45) rumores in Italia] Reb.: in Italia rumores

46) scriptum esse] Reb.: esse scriptum

47) petiuit autem, *weil* — istos turbatos] Reb.: vrgens dum esset adhuc in viuis, ille suum Epitaphium descriptum impartire, vt posset turbatos

48) *das ist mir — begrebnuss,*] Reb.: haec est petitio mirabilis, ego per dies vitae meae nunquam scripsi de meo sepulchro Epitaphium

49) D. M. Lutherus — test. etc.] *haec inscriptio a* Reb. *abest.*

50) *Ich Doct. Mart. Luther — — hat 7 bebste erlebet.*] Reb.: Ego M. L. D. me cum omnibus meis hostibus et aduersarijs, cum Diabolo et Papa sentire hoc meo Chirographo fateor, ipsi enim ex animo, me extinctum esse, optant, ego quoque me Schmalkald mortuum esse optassem, vt laetitia illorum esset impleta, Deus autem hanc laetitiam aduersariorum meorum nondum confirmare voluit, tamen suo fiet tempore, sed (Reb.: sed nam) in ignominiam et confusionem illorum, quod esset canere cogantur: ô si Lutherus adhuc esset in viuis, etc. Haec est descriptio mei Epitaphij, quod Germanice, Graece, Hebraice, Latine scriptum.

Digitized by Google

cifixi. quidam eum [*fol. 580b*] subsannarunt motis campanulis. si unicus gladius fuisset eductus, *so wers gangen.* Tandem principem ad resistendum monuit, quia fuerunt in ea opinione non esse resistendum. [51])

Cuculla Lutheri. Difficulter cucullam meam deposui, *sie war also beschäbet,* ut D. Hieronymus [52]) mihi saepe offerret pecuniam ad nouam. Et princeps misit optimum pannum, *schwartzen sammet* ad aliam cucullam uel uestem, [53]) *vnnd geriedt tzu rocke.* [54])

INITIVM CVM TETZELIO. [55])*)

Tetzelij abominationes palpabiles, Indulgentias [56]) esse reconciliationem inter Deum et homines, imo ualere, etiamsi homo non poeniteret et existeret sine contritione. Item si quis Beatam uirginem impraegnasset, posset eum absoluere. Item de futuris peccatis promisit remissionem. Item Crucem papae erectam aequiualere Cruci Christi. Ista portenta me mouebant, ut me opponerem non propter aliquem honorem aut quaestum. [57]) Primo [58]) in terram prostratus orabam

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 240 sq. cap. 27. §. 121.

51) Tumultuantibus Rusticis — — non esse resistendum.] *haec sectio in solo* Cod. fol. 580a lin. 21. — fol. 580b lin. 4. *invenitur.*

52) D. Hieronymus] *scil.* D. Hier. Schurff.

53) uestem] Cod. *calami err.*: festem

54) Cuculla Lutheri. Difficulter — — *geriedt tzu rocke.*] *Huic sectioni in* Cod. fol. 580b lin. 5—9. *exhibitae ea, quae ap.* Reb. II. fol. 13b lin. 27 med. — fol. 14a lin. 4 med. *leguntur, ex parte quidem respondent, sed magis congruunt cum illo loco, quae in* Cod. fol. 585b lin. 6 med. — 12 med. *exhibebitur, quapropter* Rebenstockii *locum aptius cum hoc loco* Codicis *inferiori conferam.*

55) Initium cum Tetzelio.] *huius inscriptionis loco* (Cod. fol. 580b lin. 10. 11.) *ap.* Reb. II. fol. 14b lin. 28. 29. *legitur illa, quam supra* p. 173. nota 34. *attuli.*

56) Indulgentias] Cod. *calami err.*: Indulgentios

57) Tetzelij abominationes — — aut quaestum.] *haec, quae in* Cod. fol. 580b lin. 12—20 med. *leguntur, a* Reb. II. fol. 15a lin. 1—17 med. *cum additamento* (lin. 1—5 med.) *praefixo sic referuntur*: Postquam Antichristus Papa, homo peccatis et filius perditionis Ecclesiam Christi suis erroribus et superstitionibus obscurasset, tandem tempore illius impleto, verbo Dei et spiritu oris sui reuelandus fuit. Nam Tetzelius palpabiles abominationes diuulgauit. Primo indulgentias Papae valere, etiamsi homo non poeniteret, et sine contritione vineret. Secundo, Indulgentias esse reconciliationem inter Deum et homines. Tertio, si quis beatam virginem impraegnasset, eum posset absoluere. Quarto, de futuris peccatis promisit remissionem. Sanct. Crucem Papae erectam aeque valere cruci Christi. Ista portenta me mouebant, vt me illi opponerem, non propter aliquem honorem aut quaestum, sed propter gloriam Christi vindicandam. *His ap.* Reb. II. fol. 15a lin. 17 med. — 19 med. *proxime adiuncta sunt ea, quae in* Cod. fol. 579b lin. 2 med. — 4 med. *leguntur* (*vide supra* p. 170. notam 37.).

58) Primo] Reb.: Ideo primum

Digitized by Google

Deum, ut [59]) mihi adesset. Nondum uidi tantas papae abominationes, [60]) sed tantum crassos abusus. [61]) Ideo primum supplex scribebam [62]) ad Episcopum Brandeburgensem et [63]) Moguntinum, nisi [64]) hoc malum tollerent, me contra [*fol. 581*[a]] scripturum. [65]) Episcopi miserunt [66]) meum scriptum Tetzelio, quo semel atque iterum relecto dicitur ad ministrum clamasse: ***Veit, wirdt das offenbar werden vnd in Teutzschlandt kommen, so wirdt vnns der teuffel bescheissen.*** Tunc Episcopi, ut petiueram, remittebant mihi scripta mea. [67]) Abbas de Salin imperabat mihi silentium, sed ipsi nolebant tacere, meque irritabant ad scribendum. [68]) Et gratias ago [69]) Deo, qui per me miserum et pauperem mendicum regnum illud mendaciorum oppugnauit, ***ist dennoch matt gemacht, es ist aber so scheutzlich, dass es ihm gott selber furbehalten hat tzu dempfen, darumb wirdts ihm Ernst sein,*** [70]) sicut Paulus ait: [71]) spiritu oris sui et illustratione aduentus sui eum [72]) eradicabit. ***indess werden die bischoffe geschwecht im keller vnnd in der kuchen.*** habebunt protectores, deuoratores, [73]) si Caesar exercitum ad illos miserit, ***so sollen sie die*** Hispani ***recht tzur schule furen,***

---

59) orabam Deum, ut] Reb.: Deum orabam, quo
60) papae abominationes] Reb.: abominationes Papae,
61) crassos abusus.] ***sic*** Reb.; Cod. ***habet solam vocem:*** crassos.
62) supplex scribebam] Reb.: scribebam supplex
63) et] Reb.: ad
64) nisi] Reb.: quo
65) me contra scripturum (Cod.: scripturam)] Reb.: me alias publice confutaturum. — ***Hic locus:*** Ideo primum in t. — confutaturum. ***ap.*** Reb. II. fol. 15[a] lin. 19 med. — 25 med. ***legitur*** (***conf.*** nota 57.).
66) Episcopi miserunt] ***haec et sequentia usque ad huius sectionis verba extrema: „tzu Hildesheim schon eingenomen", quae in*** Cod. fol. 581[a] lin. 1 med. — 20. ***leguntur, ap.*** Reb., ***aliis interpositis*** (***vide supra*** p. 170. notam 38.) ***paulo inferius*** fol. 15[b] lin. 11—31. ***exhibentur.***
67) Episcopi miserunt meum sc. — scripta mea.] Reb.: Ita Episcopi mea scripta miserunt ad Tetzelium, qui semel atque iterum relectis in Gutterbach, ad ministrum suum clamasse dicitur: Diabolus, mi Vite, defaedabit nos, si nostra malitia et fucus noster in Germania manifestatur, et ita Episcopi mea scripta remiserunt.
68) Abbas de Salin — ad scribendum.] ***haec ap.*** Reb. ***non reperiuntur.***
69) Et gratias ago] Reb.: Gratias igitur ago
70) ***ist dennoch matt — Ernst sein,***] Reb.: maxime tamen regnum papae debilitata est, et tam horribile est regnum, quod esset Deus ipse, illud destruere sibi reseruauit, ideo magna cum seueritate efficiet.
71) ait:] Reb.: ait 2. Thess. 2.
72) eum] Reb. ***typ. err.***: cum
73) ***indess werden*** — deuoratores,] Reb.: Interim potestas Episcoporum tam in cellario quam in culina eorum, interire incipiet, protectores eorum deuoratores,

Digitized by Google

sie werden tzu drummern gehen. Princeps de Brunschweig *hat das bissthumb tzu Hildesheim schon eingenomen.* [74])

AVLAE FVGA.

D. Martinus uocatus in aulam ad principem per secretarium dixit: *Ich gehore in die heilige schriefft vnnd nicht in hoffe sachen. Ich sol mit federn* [*fol. 581b*] *vnnd dintten vnnd* pennalibus *vmbgehen, sie sollen des schwerttes wartten, das ihnen beuolen ist.* [75])

AMBITIO CAROLOSTADII. [76])

Carolostadius fuit ualde ambitiosus. D. Lutherus contulit cum eo de disputatione cum Eccio Lipsiae habenda de primatu papae, quae erat odiosissima. Ipse diu tacens, tandem per Ambsdorffium significauit se male affectum, *denn er wolde gleich so gerne ehre haben als ein ander.* Obtulit ergo ei Lutherus primum honorem, quamuis satis frigidus esset in disputatione, nullum argumentum confutans. Dux Georgius noluit concedere Luthero saluum conductum. Nec Elector uoluit ab eo petere orante Luthero, quia norat Elector importunitatem D. Georgij. Tandem Lutherus sub umbra et specie Carolostadiani [76a]) conductus Lipsiam ingressus est, et Eccius saluum conductum impetrauit, cum quo in arenam descendit.

LVTHERI CVRRICVLVM. [77])

Anno 1505 promotus sum in Magistrum, eoque anno ingressus sum monasterium. [78]) Octauo [79]) ueni Witteber-

74) *so sollen sie — schon eingenomen.*] Reb.: Hispani illos egregie vexare et macerare debent. Nam princeps de Bruntznig Episcopatum Hildesheimensem inuasit, similiter alij Principes faciunt.

75) Aulae fuga. D. Martinus — — *ihnen beuolen ist.*] *haec, quae in* Cod. fol. 581a lin. 21. — fol. 581b lin. 2. *leguntur, a* Reb. II. fol. 19b lin. 12—18. *sic referuntur*: Deinde in aulam ad principem Electorem per secretarium vocatus dixit: Sacram scripturam summa diligentia exponere et tractare impositum est mihi, non sum vocatus ad aulam, sed ad Ecclesiam, scribere et legere mei est officij, Magistratus autem officium est vti gladio, qui illi commendatus est.

76) Ambitio Carolostadij.] *sectio sic inscripta in solo* Cod. fol. 581b lin. 3—17. *invenitur.*

76a) Carolostadiani] *sic scripsi;* Cod.: Carolostadium

77) Lutheri curriculum.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 581b lin. 18. — fol. 582a lin. 12. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 12b lin. 1—16. *invenitur.*

78) ingressus sum monast.] Reb.: monasterium ingressus sum Erphordiae

79) Octauo (*i. e.* anno 1508.)] Reb. *typ. err.*: 80.

Digitized by Google

gam. [80]) Nono et decimo abij Romam. [81]) Anno 12. die Lucae promotus sum in Doctorem Theologiae [*fol. 582a*] per Dominum Andream Carolostadium. [82]) Mox legi [83]) psalterium, Epistolam ad Hebraeos, deinde ad Romanos, Titum. [84]) Anno 17 incepi scribere contra Tetzelium de poenitentia et indulgentijs. Decem praecepta. Et iterum psalmos operationum [85]) legi, a quibus lectionibus impeditus sum, *muste mich mit dem babst vnnd sophisten bleuen.* [86]) Deinde ad comitia Wormatiam uocabar, ibi quiescebam fere biennium ac scripsi postillas et aliquos psalmos. [87]) Deinde iterum cum papa [88]) pugnabam, cum schwermerijs. [89]) Postillam autem aestiualem plane reiecit, nouamque per D. Crucigerum promisit. [90])

Quidam pastor prope Zerbest paupertate coactus est suam deserere uocationem. Respondit D. M. Lutherus: Haec omnia sunt praeparationes ad iram Dei et plagas. *wir wollen den armen gottes dienern nicht tzu essen geben, so wirdt vns gott widerumb nicht tzu essen geben.* [91])

Gott hat vnns wunderlich ex tenebris scholasticorum et sophistarum *gefüret, vnnd hat mich doch vnwissentlich in das spiel gefüret, nu vber das 20. Jar. wie gar schwechlich ging es Erstlichen, do wir* [92]) anno 17 post omnium sanctorum [93]) *kegen Kemberg tzogen,* [94]) ubi ego [*fol. 582b*] primo propo-

---

80) ueni Wittebergam.] Reb.: Witebergam veni.
81) Nono et decimo abij Romam.] Reb.: 10. [*i. e.* 1510.] Romam abij.
82) Anno 12. die Lucae [*i. e.* 18. Octobr.] prom. — Carolostadium.] Reb.: 120. [*falso pro* 12. *i. e.* 1512.] in Doctorem Theologiae, a D. And. Carolostad. promotus sum.
83) legi] Reb.: declarani
84) ad Hebraeos, deinde ad Romanos, Titum.] Reb.: ad Rom. Hebr. Titium (*pro*: Titum).
85) incepi scribere — ps. operationum] Reb. contra Tetzelium de poenitentia scripsi, errores de indulgentijs refutani, 10 praecepta declarani, et Psalmos operationem (*pro*: operationum)
86) *muste mich — bleuen.*] Reb.: per Papam et Sophistas.
87) Wormatiam uocabar, — postillas (Cod.: postilla) et al. psalmos.] Reb.: vocabar Wormatiam. Inde fere biennio quiescebam, Postillas componens, et aliquot Psalmos enarrans.
88) cum papa] Reb.: contra Papam
89) cum schwermerijs.] Reb.: et contra Swermeros.
90) Postillam autem — promisit.] *haec a* Reb. *absunt.*
91) Quidam pastor — — *tzu essen geben.*] *haec, quae in* Cod. fol. 582a lin. 13 — 18. *leguntur, ap.* Reb. *h. l. desunt.*
92) *wir*] Cod.: *mir*
93) post omnium sanctorum] *i. e.* post d. 1. Nov.
94) *Gott hat vns wunderlich — — g. Kemberg tzogen.*] Reb.: Deus autem modis mirabilibus contra papam incitauit. inceptum meum in primis erat valde infirmum, An. 17. cum nos post omnium sanctorum versus Kembergam proficiscebamur,

Digitized by Google

sueram scribere contra crassos errores indulgentiarum. [95]) Ibi D. Hieronymus Schurff [96]) restitit mihi dicens: ***was wollet ihr machen? man wirdts nicht leiden.*** [97]) Ego respondi: ***wie, wan mans muste leiden?*** [98]) Mox prodijt in arenam Syluester, Magister sacri pallatij fulminans contra me [99]) hoc syllogismo: Quicunque dubitat de dicto aut [100]) facto Romanae Ecclesiae, est haereticus. Martinus Lutherus dubitat. ***do ging es an.*** [1]) Nam papa tripliciter distinguit Ecclesiam. Essentialiter [2]) est ipsum corpus Ecclesiae. Secundo Repraesentatiue [3]) est collegium Cardinalium. Tertio Virtualiter est ipse papa. Ibi nulla fit [4]) mentio Concilij. Nam papa uult esse Ecclesia [5]) uirtualis supra scripturam et autoritatem Concilij. [6]) Dux Georgius tantum zelat [7]) pro autoritate Ecclesiae essentialis. [8])

Princeps Anhaldinensis Electoris commissarius inuitauit in Torga M. Lutherum ad uenationem sequentis diei et coenam. Respondit: Ego ea de causa huc missus sum. ***Ich bin aber nicht ein solch weideman tzu wielde. Ich iage den babst, Cardinel, bischoff, Tumhern vnnd mönche.*** [9])

---

95) proposueram — indulgentiarum.] Reb.: contra crassos errores indulgentiarum scribere proposueram
96) D. Hier. Schurff] Reb. ***habet siglas***: D. H. s.
97) restitit mihi — ***leiden.***] Reb.: acerbe mihi restitit, dicens: quid agere vis, tuari (***typ. err. pro:*** tuam) increpationem non ferrent,
98) ***wie, wan m. m. leiden?***] Reb.: quid autem fiet, si ferre cogantur?
99) Syluester, Magister s. pallatij (Cod. ***falso***: palladij) fulm. contra me] Reb.: contra me Syluester Prierias, Sacri Pallatij Magister, fulminans
100) aut] Reb.: et
1) dubitat ***do ging es an.***] Reb.: dubitat. Ergo, etc. statim ignis vere incipiebat.
2) Essentialiter] Reb.: 1. Essentialiter
3) Sec. Repraesentatiue] Reb.: 2. Repraesentatiue
4) fit] Reb.: sit
5) Ecclesia] Cod. ***male***: Ecclesiam
6) scripturam et autoritatem Concilij.] Reb.: scripturae et concilij authoritatem.
7) zelat] ***sic recte*** Reb.; Cod.: celat
8) ***Gott hat vnns wunderlich*** — — Ecclesiae essentialis.] ***haec sectio in*** Cod. fol. 582[a] lin. 19. — fol. 582[b] lin. 16 med., ***ap.*** Reb. ***autem*** fol. 14[a] lin. 24 med. — fol. 14[b] lin. 14. ***legitur.***
9) inuitauit in Torga — — ***vnnd mönche.***] Reb.: M. L. inuitabat Torgam ad venationem et ad coenam sequentis diei. Resp. M. L. Ego ea de causa et ad hoc sum missus, ego vero non sum venator ferarum, sed papae, Episcoporum, Canonicorum et Monachorum. — ***Haec sectio:*** „Princeps Anhaldinensis — — ***Tumhern vnnd mönche“, quae in*** Cod. ***praecedenti sectioni continua serie annexa,*** fol. 582[b] lin. 16 med. — 21. ***legitur, ap.*** Reb. II. fol. 19[b] lin. 6 med. — 11. ***reperitur.***

Digitized by Google

D. M. Lutherus hortabatur [10]) uxorem ad diligentem lectionem praecipue psalterij et auditum uerbi. Ipsa uero se satis legisse, audiuisse et scire gloriabatur, [*fol.* 583ª] *woltte gott, sie lebete darnach.* [11]) Respondit ipse [12]) suspirans: *Also hebet sich* fastidium *vnnd* contemptus uerbi *an, das wir vnns viel lassen duncken, wollens gar wissenn, vnnd thun doch das widerspiel vnnd wollen vngestrafft sein.* [13]) Haec sunt praeparatio et parasceue [14]) futuri mali et famis uerbi diuini. *do würden eittel neue* Commentaria *kommen* et negligetur [15]) scriptura. Ideo mallem meos libros non excudi [16]) propter rottenses futuros, *die alles vnglück anrichten werden.* [17]) Nam ego in prioribus libris multum papae [18]) tribui. Deinde paulatim mitius tractaui locos scripturae, *wie ichs die tzeit gelesen hatte.* [19])

Fateor me esse filium rustici *von Moer bey Eyssleben, bin dennoch Doctor der heiligen schrifft,* aduersarius papae, *dass mir der babst gram ist, ist er nicht tzuuerdencken, er hat wol vrsach, aber nicht billiche.* [20])

Dicebatur de Bucero, quod multis curis et laboribus conficeretur [21]) et senesceret, uixdum quinquagenarius. Respondit D. M. Lutherus: *Es konnen gedancken einen wol alt ma-*

---

10) D. M. Lutherus hortabatur] Reb.: Deinde hortabatur — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 582ᵇ lin. 22. — fol. 583ª lin. 12 med., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 19ª lin. 11 med. — 27 med. *legitur.*

11) *woltte gott — darnach.*] Reb.: si modo vitam suam iuxta verbum auditum et lectum instituere posset,

12) ipse] Reb.: M. L.

13) *Also hebet sich — — vngestrafft* (Cod.: *vngeschafft*) *sein.*] Reb.: Ach sic fastidium et contemptus verbi incipit, cum nos multa posse et effecisse in Dei verbo existimamus, contrarium tamen fit vndique, etsi corripi volumus

14) praeparatio et parasceue] Reb.: parasceue et praeparatio

15) *do würden eittel neue* (Cod.: *nauhe*) comm. *kommen,* et negl.] Reb.: noua tunc commentaria scribantur. Negligetur

16) excudi] *sic scripsi;* Cod.: exuti, Reb.: executi publice,

17) propter (Cod.: propte) rottenses — *werden.*] Reb.: propter futuas (*pro*: futuras) sectas, quae mala multa instituent.

18) multum papae] Reb.: Papae multum

19) locos script. — *gelesen hatte.*] Reb.: scripturae locos. Sicuti isto tempore legeram.

20) Fateor me esse — — *nicht billiche.*] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 583ª lin. 12 med. — 16. *praecedenti continua serie adiuncta est, ap.* Reb. II. fol. 18ª lin. 8 — 12. *sic refertur*: Nam ego sum rustici filius de Moër circa Islebiam, attamen sum Doctor sacrae scripturae, aduersarius summus papae, papam autem me odio prosequi, non est mirum, habet quidem causam odij sui aduersus me, sed non iustam.

21) conficeretur] Cod. *male*: confiteretur

Digitized by Google

chen, deinde etiam labores. *Ich habe vorweilen auch gearbeittet*, saepe uno die 4 conciones habui. *Ich habe eine gantze faste tzweimal geprediget vnnd einmal gelesen teglich, do ich erstlich die tzehen gebott predigtte* in magna [*fol.* 583b] frequentia. Erat enim insolita et noua Catechismi praedicatio. [22])

Philippus Melanthon in depositione obiurgabat [23]) deponendum: noli tam inconsiderate respondere et temere erumpere, quia plura nescimus quam scimus. Respondit D. M. Lutherus: Ionas semel dixit se omnia scire in scripturis sacris, et subirascebatur, quod non conniuerent illi. sed ego scio me multa nescire. *Ich habe 25 Jar geprediget vnnd verstehe den* locum *noch nicht:* Iustus ex fide uiuet.

FIDELITAS LVTHERI.

Anno 38. 8 Octobris quamuis sciret Electorem esse Witebergae, noluit discedere ex Grunau, Iona ibi infirmante ex calculo.

OCCASIO ET CVRSVS EVANGELII REVELATI.

Loquebantur apud D. Lutherum de Cursu Euangelij, quod mirabiliter initio processisset. [24]) Respondit D. M. Lutherus: Ingenue fateor, me hanc arduam causam non meo proposito coepisse. Nam talis [25]) eram papista, ut contra Erasmum

---

22) Dicebatur de Bucero — — Catechismi praedicatio.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 583a lin. 17. — fol. 583b lin. 2. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 16b lin. 13 med. — 24 med. *varie mutata (proxime post verba, quae infra in* nota 54. *afferentur) sic exhibetur:* decem enim praecepta in multis concionibus populo proposui, praedicatio enim Catechismi in magna frequentia auditorum, erat res insolita et noua, Deus mihi astitit, nunquam enim ex scriptura aduersariorum meorum vix dimidiam folij partem legi, tanta tamen inutilia et indocta proponunt argumenta, quod vix inuenire potui, illis satis ad illorum nugas respondere, illas refutare, nam si contra Dei verbum loquuntur et scribunt, facile illorum errores et nugae conspiciantur et manifestantur.

23) Phil. Mel. in depos. obiurgabat (Cod. *calami err.:* obiuriabat)] *haec sectio et subsequens in solo* Cod. fol. 583b lin. 3 — 10. *et* lin. 11 — 13. *leguntur.*

24) Occasio — processisset.] Reb.: Assidebant quidam Lipsenses et loquebantur de cursu Euangelij, quod initium mirabiliter processisset. — *Sectio sic ordiens et terminata verbis:* „Domini consilio *geschehen* etc." *in* Cod. fol. 583b lin. 14. — fol. 584a lin. 7., *ap.* Reb. *vero* II. fol. 16a lin. 1 — 23 med. *legitur.*

25) talis] Reb.: insignis

Digitized by Google

papatum perstringentem scriberem, [26]) sed Deus me mirabiliter per interualla et occasiones [27]) ad hanc causam uocauit. *Ich hette Erstlich holtz dartzugetragen vber einen solchen ketzer*, *der* Missam, Coelibatum etc. *hette angriffen.* [28]) Hoc etiam multum adiuuabat [29]) Euangelij cursum, quod anno 19. Maximilianus moriebatur, [30]) ubi in [31]) interregno papistae [32]) mirum [*fol. 584a*] in modum [33]) contra me scripserunt, *do muste ich mich wehren*, ac retulit [34]) historiam et colloquium [35]) cum Carolo de Miltitz, [36]) qui rosam Aldenburgam afferens contulerat cum Luthero lachrimans, reprehendens Tetzelium mirum in modum, [37]) quod sua importunitate occasionem disputandi dedisset. *Es ist* Domini consilio *geschehen* etc. [38])

Valedictio N. Haussmanni profecturi Fribergam ad uocationem Lutheri: Vade mi Domine Hausmanne, Deus tecum erit teque confortabit, noli frangi, non tua res, sed Christi filij Dei res agitur. Haec cum loqueretur, coepit lachrimari uterque una cum astantibus. [39])

D. praeceptores dicebant de sagacitate ingenij [40]) D. M. Lutheri, qui res grauissimas perspiceret ante euentum. Respondit: [41]) Nequaquam, sed se esse hominem simplicissi-

---

26) scriberem,] Reb.: scribere tentarem.
27) per interualla et occasiones] Reb.: per occasiones et interualla
28) *Ich hette Erstlich — angriffen.*] Reb.: ego profecto attulissem in primis ligna et ignem ad comburendum talem haereticum, qui contra Missam, coelibatum et inuocationem sanctorum aliquid scripsisset,
29) adiuuabat] *sic* Reb.; Cod.: adiuuabit
30) quod — moriebatur,] Reb.: cum anno 19. Maximilianus Caesar moreretur,
31) in] *ap.* Reb. *deest.*
32) papistae] *sic* Reb.; Cod.: papista
33) mirum in modum] Reb.: acerbe
34) *do muste* — ac retulit] Reb.: ibi me defendere cogebat (*pro*: cogebar). Deinde recitauit
35) colloquium] Reb.: colloquium suum
36) Miltitz,] Reb. *male*: Militz,
37) rosam Aldenburgam — mirum in modum,] Reb.: rosam auream Electori Aldeburgum adferebat et ibi cum Luthero lachrimans contulerat, Tetzelium valde repraehendens,
38) *Es ist* D. cons. *geschehen* etc.] Reb.: Domini autem consilio sic factum est, vt ita sub infirmitate procederet.
39) Valedictio N. Hausmanni — — cum astantibus.] *haec in solo* Cod. fol. 584a lin. 8 — 13. *inveniuntur.*
40) D. praeceptores dic. de sag. ingenij] Reb.: Multi Doctores commendabunt ingenium et sagacitatem — *Sectio sic incipiens in* Cod. fol. 584a lin. 14. — fol. 584b lin. 2., *ap.* Reb. *vero* II. fol. 23b lin. 28. — fol. 24a lin. 6. *legitur.*
41) perspiceret ante eu. Respondit:] Reb.: ante euentum prospiceret. Resp. M. L.

Digitized by Google

mum, [42]) qui facile posset decipi, [43]) sicut philomela auis omnium [44]) simplicissima facillime capitur, ita et sibi facile imponi. D. M. Lutherus priusquam scriberet contra Moguntinum, erat sollicitus, sed cum coepisset, fluebat stylus. Interrogatus de celeritate calami sui, respondit: In conceptu parturio. Nam omnia argumenta et singula uerba diligenter considero ex omnibus partibus, *dass mich solcher bucher concept viel stehet*, qualis erat liber de abroganda [*fol. 584*^{b}] missa, sed papistae et aduersarij nostri erumpunt et blaterant [45]) scribentes quidquid in mentem uenit. [46])

Mentio fiebat successus Euangelij nostro seculo, quod mirabiliter sub infirmitate processisset. Respondit: *wans die papisten in dem fasse hetten, wie vor 2 Jaren*, in Comitijs Wormatiensibus, *sie geben ettliche bisthumb vnd Cardinalat drumb*, [47]) sed Deus uoluit regnum Antichristi reuelari. [48]) Ipsi noluerunt [49]) me ferre tacentem, si et ipsi tacerent. Et intempestiuis [50]) consilijs rem tentarunt. Nam cum Caesar me citasset Wormatiam, [51]) mandato propria manu subscripto, tertia feria, statim quarta feria me [52]) concluserunt, non opinabantur me uenturum, sed ego utcunque timidus, spiritu Dei confirmatus, libere locutus sum et confessus doctrinam Christi, quae etiam [53]) in persecutione et morte multorum piorum creuit. *Ich haltte auch, dass in 1000 Jaren nicht ein mensch also verflucht sey als ich, der ich nu 30 Jar gepredi-*

---

42) se esse hom. simpl.,] Reb.: se hominem simplicissimum esse,
43) posset decipi,] Reb.: decipi et persuaderi posset,
44) omnium] *a* Reb. *abest.*
45) blaterant] Cod. *male:* plaferant
46) D. M. Lutherus priusquam scriberet — — in mentem uenit.] *pro his exhibet* Reb. *haecce:* Dicebat tamen se sua sponte sine praeceptore in testudine et cytharis didicisse, componere quoque.
47) Mentio fiebat successus Euangelij — — *vnd Cardinalat drumb*] *pro his verbis, quae in* Cod. fol. 584^{b} lin. 3 — 7 med. *leguntur,* Rebenstockius II. fol. 16^{a} *verbis supra* p. 179. nota 38. *allatis:* Domini autem consilio sic factum est, vt ita sub infirmitate procederet, *haecce* lin. 23 med. — 26 med. *adiungit:* papistae enim magnam papatus partem ponerent in periculum, vt sic causam haberent optatam, sic vti primo in comitijs Wormatiensibus. *Reliqua huius sectionis pars in* Cod. fol. 584^{b} lin. 7 med. — 23., *ap.* Reb. fol. 16^{a} lin. 26 med. — fol. 16^{b} lin. 13 med. *exhibetur.*
48) uoluit — reuelari.] Reb.: regnum Antichristi reuelare voluit,
49) noluerunt] *sic* Cod.; Reb.: voluerunt
50) Et intempestiuis] Reb.: sed intempestiuus,
51) citasset Wormatiam,] Reb.: Wormatiam citasset,
52) me] *a* Reb. *abest.*
53) libere locutus — quae etiam] Reb.: comparebam, libere loquebar, et doctrinam Christi confitebar, quae hactenus

Digitized by Google

get manchen tag 3 predigten vnnd sonst teglich in der fasten, auch etlich mal 4 predigten einen tag gethan habe, dass ich glaube, dass wol so viel predigten durch mich gescheen sein, als durch S. Ambrosium, Augustinum. [54]

LVTHERI LIBERALITAS ERGA SVOS. [55]

Anno 1539. 1 Ianuarij foelicem annum omnibus in tota domo [*fol. 585a*] precabatur, distribuens munera liberis, seruis et ancillis singulis, in summa [56] ultra 2 thaleros, eosque [57] ad pietatem, obedientiam, fidelitatem [58] hortabatur. Deinde suspirans dicebat: [59] Ach quanta [60] abominatio, impietas et transgressio mundi indies prouocantis Deum, [61] praesertim in prima tabula securissime peccat iramque Dei acerrimam irritat. ***Es ist vnmuglich, das nicht schwere plagen kommen sollen,*** quia [62] non tantum ex astris praedicuntur, [63] sed ex scriptura sancta, et nostra propria [64] conscientia id testatur. [65] Beatus qui resipiscit, Deo confidit et uerbum suum diligit, illi omnia cooperantur in bonum.

Anno 39. 11 Ianuarij D. M. Lutherus mane hora 7. [66] noluit disputare de propositione: Verbum Caro factum est, [67] sed cum ante domum Magistri [68] Philippi Melanthonis uenisset, uertigine correptus, iterum domum redire coactus, eo die

---

54) ***Ich haltte auch,*** — — Augustinum.] Reb.: existimo igitur, quod in mille annis, nemo hominum, adeo sit detestatus, nec erit, quemadmodum ego, qui nunc per multos annos verbum Dei pure docui, saepius vna die tres vel quatuor conciones habui, puto ergo, me quoque Augustino et Ambrosio, in multitudine suarum concionum similem esse,

55) Lutheri liberalitas erga suos.] ***Sectio sic inscripta, quae in*** Cod. fol. 584b lin. 24. — fol. 585a lin. 12. ***legitur, ap.*** Reb., ***omissa tamen inscriptione,*** II. fol. 20a lin. 23. — fol. 20b lin. 9. ***reperitur.***

56) in summa] ***a*** Reb. ***absunt.***

57) eosque] Reb.: eos omnes et singulos

58) fidelitatem] Reb.: et fidelitatem

59) dicebat:] Reb.: dixit,

60) quanta] Reb.: quanta est

61) indies prouoc. Deum] Reb.: Deum in dies prouocantis,

62) ***Es ist vnmuglich*** — Quia] Reb.: impossibile est horribiles non sequi plagae (***pro***: plagas) et calamitates, quae

63) praedicuntur] ***sic*** Reb.; Cod.: praedicantur,

64) nostra propria] Reb.: propria nostra

65) testatur.] Reb.: testante.

66) hora 7.] Reb.: horam septimam — ***Haec sectio in*** Cod. fol. 585a lin. 13 — 21., ***ap.*** Reb. ***vero*** II. fol. 23a lin. 6 — 18. ***legitur.***

67) est] ***ap.*** Reb. ***deest.***

68) Magistri] ***a*** Reb. ***abest.***

Digitized by Google

disputationem intermittens inquiens: ***Ich kans niemmer thun, ich werde ausgearbeitet haben, gott helffe mir gnediglich.*** Libenter uellem adhuc librum de Ecclesia scribere. ***wann das gescheen ist, wiel ich beschlissen*** Deo uolente. [69])

D. M. Lutherus dicebat, ***dass ihn gott hat einen monch lassen werden*** [70]) non sine magna causa, ut [71]) experientia edoctus contra papatum scribere potuisset. [72]) [*fol. 585b*] Quamuis ego per uim factus sum monachus contra uoluntatem patris mei. [73]) In [74]) meo monachatu papam tam reuerenter colui, ***dass ich allen papisten wolde trotz bitten,*** qui fuerunt et sunt. Ego enim non [75]) uentris, sed salutis meae causa uouebam [76]) et rigidissime seruabam mea statuta. [77]) Item dicebat se aegre et difficulter habitum deposuisse. Pater eius saepe orauerat, ut cappam exueret. [78]) Elector Fridericus libello de uotis [79]) motus, miserat Luthero optimum pannum [80]) hac conditione: ***Ich soltte mir einen rock oder kappen lassen draus machen,*** [81]) et subridens dixisse fertur: ***wie wan er ihm eine spanische kappe liesse machen?*** [82]) D. Hieronymus Schurff promisit mihi pannum ad nouam cappam. [83])

---

69) coactus, eo die — Deo uolente.] Reb.: coactus est, et disputationem intermittere, dicens, non possum amplius proposito meo satisfacere, satis enim laborani, Deus adiuuat me, libenter adhuc librum de Ecclesia scribere vellem, hoc si factum fuerit, riuulus (*pro:* riuulos) claudam Deo volente. Ita saepius in publicis concionibus vertigine correptus et impeditus descendere coactus est.

70) D. M. Lutherus dic. — ***lassen werden***] Reb.: Deus enim me suscipere Monachatum permisit,

71) ut] Reb.: scilicet vt

72) scribere potuisset] Reb.: scriberem.

73) Quamuis ego — patris mei.] ***haec a*** Reb. ***absunt.***

74) In] Reb.: Nam in

75) ***dass ich allen*** — Ego enim non] Reb.: quod etiam omnibus papistis, qu fuerunt et nunc sunt, praeferri volebam, non enim

76) uouebam] Reb.: mouebam

77) seruabam mea statuta.] Reb.: mea statuta seruabam. — ***Haec prior huius sectionis pars:*** D. M. Lutherus dicebat — — mea statuta, ***in*** Cod. fol. 585a lin. 22. — fol. 585b lin. 6 med. ***ap.*** Reb. II. fol. 13a lin. 16 med. — 24 med. ***legitur.***

78) Item dicebat — exueret.] Reb.: Cucullam autem meam difficillime deposui, etsi erat satis sarciata, pater meus vrgebat, vt exuerem. — ***Altera huius sectionis pars ab his verbis ordiens atque terminata verbis:*** quibus inseruire cupiebam, ***quae in*** Cod. fol. 585b lin. 6 med. — fol. 586a lin. 7. ***exstat, ap.*** Reb. II. fol. 13b lin. 27 med. — fol. 14a lin. 24 med. ***reperitur.*** (***conf. supra*** p. 172. nota 54.).

79) libello de uotis] Reb.: libello meo de votis edito

80) miserat L. opt. pannum] Reb.: pannum optimum nigri coloris miserat

81) ***Ich soltte mir — machen,***] Reb.: vt inde mihi tunicam vel pallium pararem,

82) ***wie wan — machen?***] Reb.: Si nunc curaret sibi parare bardo cucullam.

83) promisit — cappam.] Reb.: pannum mihi promisit ad cucullum nouum.

Digitized by Google

Nam ego meam cappam usque ad extremum gestaueram, ***dass ich sie muste lassen flicken.*** Ibi [84]) multi pij offendebantur, me aliter docere et facere aliter. [85]) Papistae cauillabantur me, cum tamen exteris uellem seruire [86]) Cappa, Coelibatu, [87]) abstinentia carnium, Quadragesima. Multi papistae uociferabantur: ***wer es recht, das er lehret, er thet es auch.*** [88]) Et leckel, [89]) concionator Bremensis in die Palmarum inter alia fercula gallinam mihi [90]) parauit dicens: Si docemus, quare non facimus? Tandem anno 1523. deposui habitum in gloriam Dei et confusionem sathanae, multis [91]) gaudentibus [*fol. 586ª*] propter libertatem. ***Denn hette ich nicht selbest die kappen abgeleget, fleisch gessen, ein weib genomen,*** omnes papistae cauillati essent meam doctrinam non esse ueram, [92]) quia aliter fecissem quam docuissem. ***Also kunde ich des heilosen kleides nirgent mit fugen los werden, kam auch sauer an,*** non [93]) propter meam conscientiam, sed aliorum, quibus inseruire cupiebam.

Ieiunia papistica erant epulationes. Tantum uere afflictae conscientiae serio ieiunarunt. ***Ich hette mich betzeitte tzu todt gefastet.*** Nam saepe [94]) in triduo ne unam guttam aut micam accepi. ***Es war mir recht Ernst, habe auch den herrn Christum recht gecreutziget, bin nicht nebenher gelauffen, sondern habe ihn helffen fuhren vnnd durchboren. gott vergeb mirs. dann ich habes Ja offentlich bekennet.*** Nam hoc est uerum: ***der frömste mönch ist der ergste schalck,*** [95]) qui Christum me-

---

84) Nam ego — Ibi] ***haec a*** Reb. ***absunt.***
85) et facere aliter.] Reb.: quam facere gestiendo cucullo.
86) me. Cum — seruire] Reb.: me eum, qui caeteris vellem inseruire
87) Coelibatu,] Reb. ***male***: coelibatum,
88) Multi papistae — ***thet es auch.***] Reb.: dicentes, si doctrina sua vera esset, ipse quoque illam imitaret (***pro***: imitaretur).
89) leckel] Reb.: Iacobus
90) gallinam mihi] Reb.: mihi Gallinam
91) multis] Reb.: multis pijs
92) libertatem. ***Denn*** — — esse ueram,] Reb.: libertatem Christianam, ego enim nisi cucullam exuissem, carnem comedissem, vxorem duxissem, omnes Papistae meam doctrinam quasi non veram calumniati fuissent,
93) ***Also kunde*** — non] Reb. sic ego cucullae nec abesse nec vt illam exueram (***pro:*** exuerem) persuaderi poteram, non tantum
94) Ieiunia papistica — — Nam saepe] Reb.: non Papistica iniunia (***pro***: ieiunia) celebrabam, quae erant lautae epulationes, sed ita me macerabam serio conscientia afflicta, quod me ieiunando ferme interfecissem, saepe — ***Sectio ab his verbis ordiens, quae finitur verbis***: iterum idola irruent, ***in*** Cod. fol. 586ª lin. 8 — 25., ***ap.*** Reb. ***vero*** II. fol. 13ª lin. 24 med. — fol. 13ᵇ lin. 16. ***legitur.***
95) accepi. ***Es war*** — — ***ergest schalck.***] Reb.: sumpsi, summa diligentia et seueritate perficiebam opera mihi in Monachatu imposita, et Christum sa-

Digitized by Google

diatorem et summum pontificem negant et iudicem ex eo [96]) faciunt. Ego 24 sanctos elegi et singulis diebus missam celebrans tres inuocaui. *also kam ich die woche herumb.* [97]) praecipue autem B. Virginem colui, quae muliebri corde magis afficeretur et filium placaret. *Ach wan der* articulus iustificationis *nicht gefallen wer, so hette bruderschafften, walfartten* etc. *keine stadt in der kirchen funden.* Lapso illo iterum, quod Deus auertat, [98]) iterum idola irruent.

[*fol. 586b*] Initio Euangelij sensim processi contra Tetzelium impudentissimum, et Hieronymus Episcopus Brandenburgensis me dilexit, ego eum hortatus sum ut ordinarium loci, *dass er in diese sache woltte sehen*, misique ei resolutiones manu mea scriptas, antequam diuulgarem, sed nemo Tetzelium latrantem uoluit compescere, sed adhuc defendere conabantur. Ita ego imprudenter processi caeteris audientibus, et fessis sub Tyrannide. *Nu bin ich hinein kommen, gott helffe mir forder, dan man kan dem babst niemermehr betzalen, wie ers verdienet hat.* Deinde quidam dixit: *Er solde nicht auffhoren, bis die weldt frommer wurde.* Respondit: *wann die weldt from wirdt, so wirdt der spruch auffhören:* Semen mulieris conteret caput serpentis. *Aber das tretten vnnd fersen beissen wirdt in diesem leben nicht auffhoren.* [99])

Anno 39. 30 Martij qui fuit Dies palmarum, D. Martinus in initio concionis uertigine impetitus est et domi dixit: *Ich wolde nu gerne sterben, dann man darff mein gar nichtes, ich werde doch die ketzerey nicht nit wehren. hats doch* S. Ioannes *der teuer Euangelist nicht konnen erwehren,* sed ipso uiuente orti sunt Marcion, Cerinthus, serpens non cessabit mordere.

[*fol. 587a*] Pater iratus me factum monachum, [100]) uo-

---

tis quoque crucifixi, Monachatu satis facere putabam, ideo Christum ipse duxi et satis afflixi, Deus remittat mihi hoc peccatum, ipse confessus sum, verum enim est, Monachium (*pro*: Monachum) pijssimum, nebulonem esse impijssimum,

96) et iudicem ex eo] Reb.: ex illo iudicem

97) m. celebrans — — *herumb.*] Reb.: M. celebraui, tres inuocans sanctos, et sic hebdomadum (*pro*: hebdomadem) implebam.

98) placaret. *Ach wan* — — auertat,] Reb.: placare posset. Ach si Articulus de iustificatione non interijsset, tunc omnia opera Papistarum peregrinationes, sanctorum innocationes, vigiliae et Missae, locum in Ecclesia nullum habuissent, illo lapso (quod Deus auertat)

99) Initio Euangelij sensim processi — — *in diesem leben nicht auffhoren.*] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 586b lin. 1—16., *et subsequens*: Anno 39. 30. Martij — — non cessabit mordere, *quae ibid.* lin. 17—24 *exhibetur, ap.* Reb. *h. l. non reperiuntur.*

100) Pater iratus me factum monachum,] Reb.: Pater meus iratus detractabat Monachum (*pro*: Monachatum) meum,

Digitized by Google

lebat me ad studia iuris adigere, et habebam [1]) totum corpus iuris. ***gott wolt ein*** Iube Domine benedicere ***aus mir haben, muste vorhin des babst kunst lernen vnnd wissen.*** [2])

Anno 1510. D. Staupitius [3]) Romae fuit, qui hanc prophetiam uulgatissimam Romae audiuit ex omnium ore: [4]) Surget [5]) Eremita sub Leone decimo, qui papatui [6]) se opponet. Sed hic sermo ad completionem usque contemptus est. [7])

Anno 39. 11 Iunij [8]) *) D. M. Lutherus abijt in Lichtenberg ad Marchionissam. ibi uesperi cum ea coenabat, ipsaque blandissime [9]) eum appellabat, optans et sperans suam longaeuam [10]) uitam, sicut adhuc posset uiuere per 40 annos. [11]) Respondit M. Lutherus: Absit, etiamsi Deus mihi paradisum offerret, ut 40 annos [12]) durarem in hac uita, nollem. ***ich wollte eher*** [13]) ***einen hencker miethen,*** [13]) ***der mir den kopff abschluge. so bose ist die welt, eittel teuffel werden sie itzt, das ihm einer nichtes bessers wunschen kan, dann nur ein seliges stundtlein vnd daruon.*** [14]) Neque ego [15]) curo me-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 271. cap. 48. §. 27. sect. 2.

1) adigere, et habebam] Reb.: applicare, cum haberem

2) ***gott wolt — vnnd wissen.***] Reb.: Deus autem volebat, vt canerem Iube Domine benedicere, oportebat me prius artificium Papae discere et scire. — ***Haec sectio***: Pater iratus — — ***lernen, vnnd wissen, in*** Cod. fol. 587a lin. 1—4 med., ***ap.*** Reb. II. fol. 12b lin. 28 med. — fol. 13a lin. 4 med. ***legitur.***

3) Anno 1510. D. Staupitius] ***haec usque ad verba***: ad completionem usque contemptus est, ***in*** Cod. fol. 587a lin. 4 med. — 8., ***ap.*** Reb. ***autem*** II. fol. 14b lin. 15 — 19 med. leguntur. (***Ea, quae his ap.*** Reb. ***proxime annexa sunt, congruunt cum*** Cod. fol. 579a lin. 21. — fol. 579b lin. 1., ***vide supra*** p. 169. notam 33.).

4) qui hanc pr. — ore:] Reb.: ibi hanc Prophetiam, ex omnium ore vulgatissimam audiuit.

5) Surget] ***sic*** Reb.; Cod.: Surge

6) papatui] ***sic*** Reb.; Cod.: papatus

7) ad complet. usque contemptus est.] Reb.: contemptus est vsque ad impletionem.

8) Anno 39. 11 lunij] ***Sectio sic ordiens et terminata verbis***: „***was mir schmecket,***“ ***in*** Cod. fol. 587a lin. 9—19., ***ap.*** Reb. ***vero*** II. fol. 23a lin. 19. — fol. 23b lin. 7. ***legitur.***

9) ipsaque blandissime] Reb.: quae blande

10) suam longaeuam] Reb.: longaeuam illius

11) s. adhuc posset uiuere per 40 annos.] Reb.: s. adhuc naturaliter 40 annos viuere possit.

12) Respondit M. L. — 40 annos] ***haec, quae ap.*** Reb. ***h. l. leguntur, in*** Cod. ***male omissa sunt (cuius omissionis ansam dedit homoeoteleuton*** „40 annos“]

13) ***eher .. miethen***] ***sic scripsi;*** Cod.: ***er .. mitten***

14) ***ich woltte — vnd daruon.***] Reb.: potius violenta morte ab aliquo occidi vellem. Mundus peruersus et Diabolorum plenus est, ideo homini Christiano optandum esset, vt Deus horam mortis foelicem ei attribuatur (***pro***: attribuat),

15) ego] ***a*** Reb. ***abest.***

Digitized by Google

dicos, *wiel mir mein lebenn auff ein halb Jar gestellet nicht sauer machen, sondern in gottes namen essen, was mir schmecket.* [16])

Anno 39. 2 Iulij scribebatur D. Martino amice ab amico non nominato, *dass er seines leibes solt acht haben, denn es wer golt auff ihnen vnnd auff Anthonium Schantzen gesetzt, wer sie entleiben würde.* [17]) Respondit: [18]) Dominus mihi [*fol.* 587[b]] protector, non timebo mihi, ipse me custodiet in omnibus uijs suis. *Der bischoff wurde wenig gewinnen,* [19]) etiamsi occiderer. [20])

LVTHERVS ALIENVS AB AVARITIA NOLVIT SVOS LIBROS VENDERE. [21])

Anno 39. 3 Iulij dixit, quomodo Deus eum paterne cum suis educasset, omnia gratis sine mercede dedisset. *Es hetten ihm buchdrucker ierlich 400 fl. wollen geben, dass er ihnen seine* exemplaria *tzustellete, noch hette ers nit wollen thun, er wolde seine gnade nicht verkeuffen. gott het ihn wunderlich wider den greulichen wurm den babst gefuret, ob sie ihn wol gekratzt hetten, so hette dennoch der babst auch nicht gantze haut daruon bracht, er* [21a]) *wer auch tzimlich getroffen. Ich habe gantz gnug vnnd sat. gott sey lob,* qui mihi dedit uxorem et liberos, pulcherrimam benedictionem, et Electorem, qui sponte mihi obtulit annuatim 200 fl., alias decreui ducta uxore legere

16) *wiel mir — mir schmecket.*] Reb.: vitam meam in tanto tempore breuissimo non grauabo, sed in nomine Domini edam et bibam secundum libitum, quicquid placuerit. Ideo saepius scripsit ad amicos: cursum consummaui, certamen certaui, fidem seruaui, quantum mihi a Domino datum est, ora vt bona aliqua hora obdormiam.

17) Anno 39. 2 Iulij — — *entleiben würde.*] Reb.: Anno 39. 2. Iulij D. M. Luthero ab ignoto non nominato amice scribebatur, quod se curare deberet, pecunia enim esset promissa hominibus pessimis, qui illum et A. S. interficere deberent. — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 587[a] lin. 20. — fol. 587[b] lin. 3. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 18[a] lin. 13—27. *invenitur.*

18) Respondit:] Reb.: Resp. M. L.

19) *Der bischoff w. w. gewinnen,*] Reb.: nihil lucri inde sperabit Episcopus,

20) occiderer.] Reb.: occideret, hoc autem Deo auxiliante relinquam prius me, quod solum Christum, Dominum meum agnosco, non solum scriptura et fide, sed esset (*pro*: etiam) experientia, etc. mihi enim Deus ipse suam exhibuit clementiam, qui in summis periculis me conseruauit. Ideo habeo experientiam cum scriptura, es (*pro:* et) magnum tamen inde periculum sustinui.

21) Lutherus alienus — uendere.] *Sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 587[b] lin. 4 — 21. *affertur, ap.* Reb. *h. l. non reperitur.*

21[a]) *er*] *sic scripsi*; Cod.: *ess*

Digitized by Google

pro pretio. ***Aber da mir gott tzuuor kam*** [22]) per Electorem, ***so habe ich alle meine lebetage kein*** exemplar ***verkaufft, noch lection*** pro pretio ***gehalten, wiel auch den ruhm, wils gott, mit mir ins grab nemen.*** Habens uictum et amictum contentus ero.

Anno 1539. 16 Iulij in die Alexij dicebat D. M. Lutherus: [23]) ***heutte ist die Jerige tzeit, do ich in das kloster gegen Erfurdt getzogen. darumb solt ich das*** [*fol.* 588ª] Fontaneum [24]) ***begehen.*** [25]) Et incipiebat recitare historiam, quomodo uouisset uotum. [26]) Cum autem fuisset [27]) in itinere uix 14 diebus, et prope Stotternheim [28]) non longe ab Erphordia fulmine consternatus dixerat: ***hielff die liebe S. Anna, ich wiel ein mönch werden.*** [29]) Sed Deus [30]) tum hebraice meum uotum [31]) intellexit. Anna, id est, sub gratia, non legaliter. Postea poenituit me uoti, et multi mihi dissuaserunt. [32]) Ego uero perseueraui [33]) et pridie Alexij inuitaui quosdam optimos meos amicos [34]) ad ualedictionem, ut ipsi me in crastinum [35]) in monasterium conducerent. Illis autem remorantibus dixi: [36]) ***heut sehet ihr mich vnnd niemer mehr.*** [37]) Tunc me cum lachrimis conduxerunt, et pater meus satis iratus de uoto. Sed ego [38]) perseueraui in pro-

---

22) ***kam***] Cod.: ***kwam***
23) dicebat D. M. Luth.] Reb.: D. M. L. dicebat,
24) Fontaneum] Cod.: Fontaueum
25) ***heutte ist — begehen.***] Reb.: hodie instat tempus illius anni, in quo in monasterium Erphurdiense proficiscebar.
26) uouisset uotum.] Reb.: notum (***pro***: votum) fecisset.
27) autem fuisset] Reb.: fuisset autea
28) Stotternheim] Cod.: Statteuheim, Reb.: Stotterheim
29) dixerat: ***hielff — mönch werden.***] Reb.: dixerit: Adiuua me o sancta Anna, Cucullam enim Monachi iam induam
30) Deus] ***sic*** Reb.; Cod.: Deum
31) notum] Reb. ***typ. err.:*** notum
32) Anno 1539. 16 Iulij — — mihi dissuaserunt.] ***haec prior huius sectionis pars, quae in*** Cod. fol. 587ᵇ lin. 22. — fol. 588ª lin. 8 med. ***legitur, ap.*** Reb. II. fol. 12ᵇ lin. 17 — 28 med. ***invenitur. Subsequens altera eius pars:*** Ego uero — — contra papam. (Cod. fol. 588ª lin. 8 med. — 18.) ***ap.*** Reb. II. fol. 13ª lin. 4 med. — 16 med. ***legitur.***
33) Ego uero perseueraui] Reb.: Ego in proposito voti perseuerari (***pro***: perseueraui)
34) opt. meos amicos] Reb.: amicos meos optimos
35) ipsi me in crastinum] Reb.: ipse (***pro***: ipsi) me cras
36) dixi] ***sic*** Reb.; Cod.: dixit
37) ***heut sehet — mehr.***] Reb.: hodie me videbitis et in posterum nunquam,
38) conduxerunt, et p. — Sed ego] Reb.: inuito et irato parente meo conduxerunt. Ita

Digitized by Google

posito meo. Nunquam cogitaui [39]) egredi monasterio. [40]) *ich war der weldt reine abgestorben, bis das es gott tzeitt dauchte, vnnd mich Juncker Tetzel mit dem ablass treib,* [41]) et D. Staupitius me incitabat contra papam. [42])

INGRATITVDO MVNDI ERGA MINISTROS. [43])

D. Caspar Aquila pastor Salfeldensis cum D. M. Luthero prandebat et ualde conquerebatur de ingratitudine suorum. [44]) Respondit D. M. Lutherus: Talis est mundus [45]) ingratus, qui uult Christum et suos [46]) fame ferire, [47]) indignos [*fol.* 588[b]] uentres saginare. Item [48]) conqueritur D. Augustinus Episcopus Hipponensis, qui ex testamentis bonorum coactus est uiuere, sed sui Hipponenses nolebant illi concedere [49]) et interim nullum stipendium dare. Talem [50]) habuit Ecclesiam, quae noluit dare [51]) et dantibus resistebat. Videte, quid Christo contigit, [52]) qui pauper et famelicus fuit. Deinde recitauit odium Wittebergensium in se, [53]) quibus 32 [54]) annos

---

39) in proposito meo. Nunq. cogitaui] Reb.: in meo proposito, nunquam cogitans
40) monasterio.] *sic* Reb.; Cod.: monasterium.
41) *ich war — treib,*] Reb.: Mundo enim omnino eram mortuus, donec tempus a Deo ordinatum accedebat, et Zezelio (*pro*: Tezelio) ad literas suas indulgentiarum cogebar respondere,
42) papam.] Reb.: Papatum,
43) Ingratitudo m. contra ministros.] *huius inscriptionis loco habet* Reb. fol. 20[b] lin. 10. 11. *hancce:* Perturbationes et patientiae Mart. Luth. — *Huius sectionis sic inscriptae pars prior, quae finitur verbis:* et famelicus fuit, *in* Cod. fol. 588[a] lin. 19. — fol. 588[b] lin. 7 med., *ap.* Reb. II. fol. 20[b] lin. 10 — 29. *legitur; altera autem pars:* „Deinde recitauit odium — — Luthero restitui curauit," *in* Cod. fol. 588[b] lin. 7 med. — 19., *ap.* Reb. II. fol. 21[a] lin. 1 — 15 med. *exstat.*
44) past. Salf. cum D. M. L. — suorum.] Reb,: Pastor Salfeldensis, et alius pastor prope Zerbst, prandentes cum Mart. Luth. extremam pastorum pauperiatem deplorabant.
45) Talis est mundus] Reb.: Haec omnia sunt praeparationes ad iram Dei et plagas, Ministri Dei iam fame perire coguntur, quia victum et amictum illis denegamus, ideo et Deus noster ad commendendum (*pro:* comedendum) nobis non dabit. Talis est Mundus
46) uult Christum et suos] Reb.: Christum et suos vult
47) ferire] *sic* Reb.; Cod.: perire
48) Item] Reb.: Idem
49) nolebant illi concedere] Reb.: hoc illi concedere nolebant,
50) Talem] *sic* Reb.; Cod.: Tandem
51) noluit dare] Reb.: dare nolebat
52) contigit,] Reb.: accidit,
53) in se,] Reb.: contra se,
54) 32] Reb.: multos

Digitized by Google

gratis seruijsset [55]) et principis stipendium apud illos annuatim [56]) consumeret, ***noch hetten sie ihm das breuen verbotten, lassen ihm*** [57]) ***seinen erkaufften acker mit frembden bau einnemen vnnd dartzu trotzen.*** [58]) Ideo se [59]) laboraturum coram Electore, ut aut Ilebergam aut Zeitzam [60]) possit cum suis transferri. [61]) Et nisi considerasset uniuersitatem et aliquos pios [62]) ciues, diu abijsset. Haec et alia multa multi [63]) fratres condolendo et precando audierunt. Ego tamen clam instigante Hans Lufft senatore, simul [64]) audiente Consule Crappio, [65]) fraterne significaui, qui mox [66]) altero die agrum ademptum Luthero [67]) restitui curauit.

LITERAE OFFICIOSAE SCRIPTAE A LVTHERO. [68])

D. M. Luthèrus scripturus [68a]) quasdam literas difficulter, postquam calamum manui apposuit, dixit: ***wann ich vmb goldes willen schreiben solde, so wolte ich diesen briff nicht vmb 50 fl. schreiben.*** [69]) Literas sociales et officiales [*fol. 589a*] libentissime scribo et infinitas scripsi etiam [70]) ingratis. ***ich halde gar ein wunderliche Cantzley,*** [71]) sum Cancellarius, scriba, nuntius et gratis do, attamen [72]) mercedem ingra-

---

55) seruijsset] Reb.: inseruijsse,
56) annuatim] Reb. *male:* annuntiatim
57) *ihm*] Cod.: *in*
58) *noch hetten sie — trotzen.*] Reb.: attamen coctionem cereuisiae prohibuissent, et agrum, quem emerat, illi rapuissent.
59) se] *ap.* Reb. *deest.*
60) Zeitzam] *sic* Reb.; Cod.: Ceitz
61) possit cum suis transferri.] Reb.: cum suis transferri possit.
62) considerasset un. et al. pios] Reb.: vniuersitatem considerasset, et pios aliquos
63) et alia multa multi] Reb.: et alij multi
64) Hans Lufft senatore, simul] Reb.: Ioannes Lufft, Senator, hoc simul
65) Crappio] Reb.: H. Krap
66) mox] Reb.: illico
67) agrum ademptum Luthero] Reb. *male:* argumentum Luthero ademptum
68) Literae offic. scr. a Luthero.] *haec inscriptio a* Reb. *abest. — Haec sectio, quae in* Cod. fol. 588b lin. 20. — fol. 589a lin. 5. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 23b lin. 8 — 17. *exhibetur.*
68a) scripturus] *sic scripsi;* Cod. *et* Reb.: scripturas
69) *wann ich — schreiben.*] Reb.: si lucri causa scribere voluissem, non sumpsissem 50 floren. pro his literis,
70) etiam] Reb. *falso:* esset
71) *ich halde — Cantzley,*] Reb.: mirabile enim habeo Grammatophylacium,
72) attamen] Reb.: sed

Digitized by Google

titudinis cogor accipere, *es ist vmb gottes willen, nicht vmb der weldt willen angefangen.* [73])

Anno 45. 10 Iunij [74]) Doctor Martinus scripsit positiones Doctorando, et defatigatus est, [75]) uesperi iuit cubitum inquiens: *Ich bin heutte vbel tzu pass gewest, wolde gerne viel thun vnnd nu tzwey bucher schreiben* [76]) Latine et Germanice. *Ich bin schwach.* [77]) Veni Domine et libera me. Scribere qui nescit, non [78]) putat esse laborem. Tres digiti scribunt, sed totum corpus [79]) laborat. *Es ist ein grosse arbeit, lobens werdt, wer sie recht brauchet.* [80])

Anno 1483. natus est [81]) Lutherus.

21. Auia sua decessit ex hac uita.

30. Pater illius extremum clausit diem.

31. Mater eius mortua est.

Anno 16. primo scribere coepi contra papatum. 19. Excommunicauit me papa Leo ab Ecclesia sua, et sic secundo absolutus sum.

21. Excommunicauit me Caesar Carolus extra imperium suum, Dominus autem assumpsit me.

Ich habe aus allen schriefften meiner widersacher [*fol. 589b*] *noch nie ein halb bladt gelesen, dowider ich nicht gnug tzu andtworten gehat vnnd befunden hette. so gar vngeschickt sindt alle die, so sich wider gottes wordt legen, reden vnnd schreiben, dass man sie nicht ehe ergreiffet, bis sie das maul aufftun.*

Ante ductam uxorem lectum habuit non stratum per totum annum, qui sudore computruit. Ipse dixit: *Ich war mude vnnd arbeitte mich abe den gantzen tag vnnd fiel also in das bette.*

Anno 32. Doctor Martinus suam uxorem habuit 7 annos,

---

73) *Es ist — angefangen.*] Reb.: propter Deum autem, non propter mundum inceptum est.

74) Anno 45. 10 Iunij] Reb.: Anno 45. Iunij, — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 589a lin. 6 — 14., *ap.* Reb. II. fol. 23b lin. 18 — 27. *exstat.*

75) est] *a* Reb. *abest.*

76) *Ich bin heutte — schreiben*] Reb.: ego hodie fuialevtudinarius (*typ. err. pro*: fui valetudinarius), multa quidem efficerem, duosque libros adhuc scriberem

77) *Ich b. schwach.*] Reb.: verum sum valde infirmus,

78) non] Reb.: non hoc

79) sed totum corpus] Reb.: totum corpusque

80) *Es ist — brauchet.*] Reb.: magnus labor est, et laude diguus qui recte vtitur illo.

81) Anno 1483. natus est] *Sectio sic ordiens et subsequentes usque ad verba*: „*Vngern vnnd das römische reich,*“ *quae in* Cod. fol. 589a lin. 15. — fol. 589b lin. 14. *leguntur, a* Reb. *h. l. absunt.*

Digitized by Google

in solstitio cancri eam duxit. Dixit: ***Ich habe drey lebendige kinder, die ich Erlicher vor gott habe dann Ferdinandus Behemen, Vngern vnnd das römische reich.***

LIBRI LVTHERI. [82])

Augustana aliaeque ciuitates iterum atque iterum a D. Luthero petiuerunt editionem suorum librorum promittentes operam in excudendo et stipendium, modo ipse in ordinem eos redigeret. Respondit D. M. Lutherus: ***Ich wollte, dass meine bucher vnttergingen, dann des buch schreibens ist kein Ende,*** ut maneremus circa purum uerbum, quod habemus clarissimum, ut Biblia bene possint legi. Qui habet Christum, facile [*fol. 590*[a]] potest intelligere scripturam, sine Christo omnia sunt tenebrae. Philippi Loci Communes, Commentaria in Romanos, Catechismus, Textus Bibliae et psalterium Germanicum sunt uera Methodus. Cum autem instaretur de suis libris in ordinem redigendis, respondit iterum: ***wollen sie aber Ja muh vnnd arbeit haben, so ist mein rath, dass sie die ersten vntterwegen lassen, darin ich gantz schwach gewest bin, vnnd dem babst viel nachgelassen habe.*** Hic autem debent obseruare ordinem temporis, ***wie ich sie nach einander geschrieben habe.***

Argentinenses petiuerunt ueniam et Catalogum certum librorum D. M. Lutheri in ordinem et Tomos redigendorum. Respondit: Ego uellem omnes meos libros extinctos, ut tantum sacrae literae in Biblia diligenter legerentur, ***denn von den büchern feldt man auff andere.*** Sicut in Ecclesia primitiua accidit, ubi a Bibliae lectione ad Eusebij, deinde Hieronymi, postea Gregorij, postremo scholasticorum et philosophorum lectionem sese uerterunt. ***Also wirdts vnns auch gehen.*** Propter historiam uellem illa seruari, ut homines uiderent ordinem et congressum cum papa, qui olim formidabilis erat, nunc suspendibilis est. [83])

---

82) Libri Lutheri.] Reb. Il. fol. 24[a] lin. 7. 8. ***habet inscriptionem:*** Libri et scripta Lutheri.

83) Augustana aliaeque ciuitates — — ***geschrieben habe.*** Argentinenses petiuerunt — — suspendibilis est.] ***pro his, quae in*** Cod. fol. 589[b] lin. 16. — fol. 590[a] lin. 23. ***leguntur,*** Reb. Il. fol. 24[a] lin. 26. — fol. 24[b] lin. 21 med. ***exhibet haecce:*** Argentinenses, Augustani, Wittenbergenses aliaeque ciuitates insignes, iterum atque iterum a D. M. L. petierunt veniam et catalogum certum librorum M. L. in ordinem et Tomos redigendorum, magnum stipendium in excudendis illis promiserunt. Respondit Mar. Lut.

Digitized by Google

[*fol. 590b*] LIBER GENESIS. [84])

Aiebant praelectionem in Genesin necessariam quidem et utilem ut excudatur. Respondit: [85]) Est tumultuaria et imperfecta lectio, qua alijs ansam [86]) do cogitandi. ideo non esset consultum, ut ederetur. *Es ist tzu schwach.* [87]) Nam unum opus totum hominem requirit. Ego autem [88]) occupatus et pluribus intentus non possum satisfacere. *dann viel thun vnnd wol thun schickt sich nicht tzusammen.* [89]) Non est continuus sensus uarijs occupato negotijs. Et Cicero conqueritur, quod Idea corrupta non facile potuerit restitui. *Es ist* miseria [90]) in hac uita, qui uiuunt in diuitijs et otio, [91]) nolunt facere, alij paupertate et negotijs impediuntur.

Augustani et Wittenbergenses hortabantur [92]) D. M. Lutherum, ut permitteret sua scripta in Tomos redigi. Respondit: Ego nunquam consentiam in haec uestra cogitata. Mallem omnes meos libros perire et tantum sacra Biblia legi. *wir werden mit solcher weise auff das schreiben gerathen vnnd die Biblia lassen fahren.* Nam et Brentius supra 12 Capita Lucae tantum commentarium scripsit, ut taedeat lectorem inspectio. Talis etiam est commentarius in Galatas. Miror, quis illos

---

Mallem omnes libros meos extinctos, vt tantum sacrae literae in Biblia diligenter legerentur.

Nam verbum Dei clarissimum habemus in Biblia, ex qua Christus intelligitur et agnoscitur, sine Christo vero omnia sunt tenebrae. Textus Bibliae, et Psalterium Germanicum sunt vera methodus. Item Catechismus. Deinde Loci Communes Phil. et Commentaria in Roman. non sunt negligenda, alias varia librorum genera eligantur, sicut in Ecclesia primitiua accidit, vbi a Bibliae lectione ad Eusebij, deinde Hieronymi, postea Gregorij, postremo Scholasticorum et Philosophorum lectionem sese verterunt, sic et nobis eueniet, propter historiam vellem illa seruari, vt homines viderent ordinem et congressum cum Papa, qui olim formidabilis erat, nunc autem suspendibilis est.

84) Liber Genesis.] *haec inscriptio a* Reb. *abest.* — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 590b lin. 1—11. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 25a lin. 22 med. — fol. 25b lin. 5 med. *reperitur.*

85) Aiebant — excudatur. Respondit:] Reb.: Vrgebat idem [*scil.* M. Georg. Rorarius] praelectionem in Genesin, et vtilem vt excuderetur. Resp. L.

86) ansam] Reb.: causam

87) *Es ist tzu schwach.*] Reb.: non satis factum est ille (*pro*: illi).

88) autem] Reb.: vero

89) non possum s. — *tzusammen.*] Reb.: satisfacere non possum, nam multa efficere et bene ea efficere non conueniunt,

90) Et Cicero conq. — *Es ist* miseria] Reb.: sicut dicitur, pluribus intentus minor est ad singula sensus, miseria est

91) in diuitijs et otio,] Reb.: in otio et diuitijs

92) Augustani et Wittenb. hortabantur] *Sectio ab his verbis incipiens, quae in* Cod. fol. 590b lin. 12 — 22. *exstat, ap.* Reb. *h. l. non invenitur.*

Digitized by Google

tantos efficiat Rhetores. Quis uult tanta uolumina emere? quis legere? et ex lectis quis aedificatur?

D. Luthero displicuit suum nomen libellis praepositum, et dixit: Mallem meum nomen [93]) longe abesse, quia [*fol. 591*[a]] odiosum est [94]) aduersarijs, sed tantum [95]) simpliciter scribantur talia sine mei [96]) memoria, tunc abesset locus inuidiae etc. [97])

Iterum dicebant de libris Lutheri in Tomos redigendis. Restitit. [98]) Nolo meos libros praecipue priores euulgari, imo mallem omnes deleri. Nam tota Ecclesia repletur libris, Biblia negligitur. Multi libri Augustini nihil sunt. Hieronymus fere totus [99]) nihil est exceptis historijs, *das man auff 4 quatern bringen mochte.* [100]) Mundus uanus est, semper noua appetit, pia negligit, oritur quaestus Bibliothecarum. Ita [1]) etiam meum exemplum alijs dat occasionem. *Es wiel ein ider schreiben, do der Luther hat geschrieben.* [2])

Anno 43. 14 Iulij [3]) Magister Rorer obtulit D. Martino primum sexternionem in Genesin. Respondit: *Lieber seit tzufriden mit diesem buch, es ist viel tzu schwach. Moses ist nicht ein schlichter prophet, er wiel ser wol ausgearbeittet sein, ich habe ihm nicht gnug gethan.* [4])

---

93) D. Luthero displicuit — nomen] Reb.: Iterum illis vrgentibus, vt Tomi componerentur. Respon. M. L. Non assentior, mallem meum nomen et titulum — *Haec sectio in* Cod. fol. 590[b] lin. 23. — fol. 591[a] lin. 2. *legitur, ap.* Reb. *vero* II. fol. 25[a] lin. 7 — 16. *cum additamento* (lin. 12 med. — 16.).

94) est] Reb.: esset

95) sed tantum] Reb.: ita vt

96) mei] Reb.: illius

97) locus inuidiae etc.] Reb.: inuidiae locus. Si autem scribere volunt, suadeo, vt primas meas literas, in quibus debilis fui, et Papae nimium concessi, intermittant, ideo debent obseruare ordinem temporis, quomodo et quo tempore scripsi.

98) Iterum dicebant — Restitit.] Reb.: Iterum alio tempore illis vrgentibus de libris suis in Tomos redigendis, restitit Mart. Luth. dicens. — *Haec sectio in* Cod. fol. 591[a] lin. 3 — 12., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 24[b] lin. 21 med. — fol. 25[a] lin. 6. *legitur.*

99) totus] *sic* Reb.; Cod. *calami err.*: totos

100) *das man — mochte.*] Reb.: quae paucis foliis inscribi possunt,

1) Ita] Reb.: idque

2) *Es wiel — geschrieben.*] Reb.: quilibet modo scribere conatur hac de re, de qua scripsit Lutherus, et sic scribendo Biblia negligetur, in primis quod plerique scriptores longos commentarios edant, quis vult tanta volumina emere, legere, et ex lectis aedificari?

3) Anno 43. 14 Iulij] *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 591[a] lin. 13 — 17., *ap.* Reb. II. fol. 25[a] lin. 17 — 22 med. *exhibetur.*

4) Respondit: *Lieber — gnug gethan.*] Reb.: Respondet M. L. estote contenti isto libro, non enim satis expositus est, Moses enim non fuit Propheta exiguus, summus requiritur labor in isto libro, ego ei non satisfeci.

Digitized by Google

Aenigmata in Genesi. [5]) Genesis multas habet quaestiones et aenigmata. *warumb man sich mit dem wasser mer dan mit dem wein ehret?* Quia *das wasser ist elter denn der wein.* Item *ob der man elter ist dann der bardt?* Respondeo: Barba, [6]) quia hircus prius creatus est quam Adam. [7]) Item *Eine Jungfrau einer stunden* [8]) *alt nam einen man. ehe sie eines Jares alt war, hat sie ein kindt?* [9]) Eua. Item *was stehet dem mars tzum nechsten?* Respondeo: *der menadt.* [10]) Item *wo krehet der han, das* [*fol. 591b*] *es in der gantzen weldt gehöret wirdt? In der Archa* [11]) *Noae. welch wasser ist am breittesten?* [12]) Ros et pruina. [13]) Nam Mare non est aqua terrena, ut centrum natat in aquis. Mirabile Dei opificium, qui terram centrum mundi ita in aquis, aere, igne constituit, ut esset firmissima, *das wider steiget noch fellet, wirdt auch nicht von auswendig gehalden, sondern von inwendig, wie die grossen gebeut der brucken von obenher tragen vnnd nicht von vnten.* Ita terra continetur et ab omnibus sphaeris [14]) sursum concluditur. Omnes sphaerae quod ad nostrum aspectum sunt supra terram. Persae [15]) et Indi uidentur nostri Antipodes. Hoc facit terrae rotunditas.

Iudicium Lutheri de primis libris. [16]) Si mihi essent scribendi libri retractationum, tunc prima [17]) mea recantarem

---

5) Aenigmata in Genesi.] Reb.: Deinde dixit,
6) *warumb man — —* Barba,] Reb.: Cur aquae maior adhibeatur honor quam vino, aqua est vetustior. Item an vir barba sit senior? Barba.
7) creatus est quam Adam.] Reb.: est creatus.
8) *stunden*] Cod. *calami err.*: *studen*
9) *Eine Jungfrau — ein kindt?*] Reb.: virgo ante horam. Nota (*pro*: ante horam nata) virum duxit, et priusquam annum attigerat, primum infantem genuit?
10) Item *was stehet — der menadt* (*pro*: *mond?*)] *haec a* Reb. *absunt.*
11) *Archa*] Cod. *calami err.*: *Acha*
12) *wo krehet — — breittesten?*] Reb.: vbi cecinit gallus gallinaceus, vt vox illius in toto audiebetur (*typ. err. pro*: audiretur) mundo? In arce (*pro*: arca) Noë. Item, quam aquam dicis esse latissimam?
13) Ros et pruina.] *his verbis finitur prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 591a lin. 18. — fol 591b lin. 2 med. *et ap.* Reb. II. fol. 25b lin. 5 med. — 15. *legitur; subsequens altera eius pars*: Nam Mare — — terrae rotunditas, *tantum in* Cod. fol. 591b lin. 2 med. — 12. *invenitur.*
14) sphaeris] Cod. *calami err.*: phaeris
15) Persae] Cod. *male*: Paerse
16) Iudicium L. de pr. libris.] *Sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 591b lin. 13. — fol. 592a lin. 4. *legitur, ap* Reb. II. fol. 24a lin. 9 — 25., *omissa tamen hac inscriptione, reperitur in principio capitis, quod inscriptum est*: Libri et scripta Lutheri. (*conf. supra* p. 191. nota 82.)
17) prima] *sic* Reb.; Cod.: primo

Digitized by Google

scripta; [18]) in quibus nimium tribui papae, quem serio et diligenter [19]) commendaui, ut etiam ei tribuerem potestatem in purgatorium. [20]) Ego [21]) tantum contra abusus et [22]) illius impios quaestores et commissarios loquebar, contra quos etiam ipsi Canones [23]) loquebantur pro papa, sed cum papa illos contra suos canones [24]) defendere uellet, me irritauit. Si autem papa illos repudiasset, facile tacuissem, [25]) sed quia tempus aderat illius ruinae, *do war ihm nicht tzu helffen, dann wan gott einen wil fallen lassen, so macht er ihn blindt vnnd verstockt,* [26]) sicut accidit [27]) Monachis praedicatoribus *mit den vier merterern tzu* [*fol. 592*[a]] *Bern, da wurden sie recht confundirt,* [28]) qui alioqui [29]) suspecti erant propter ueneficium Caesareum. *Also ists mit dem babst auch reiff gewest.* [30]) Et nisi dies decurtati fuissent, omnis caro perijsset.

Primo Tomo impresso [31]) legit in eo D. Martinus quaedam et dixit: [32]) Nunc uideo, quam me humiliauerim initio erga papam, quam fuerit fastuosus [33]) erga me miserum, sed nunc cogitur ferre, quae prius non potuit audire, [34]) et desperabit in consilijs et uiribus suis. Neque ego nunc possem recantare mundo sapiente, quod tum [35]) temporis mundo de-

18) recantarem scripta,] Reb.: scripta renocarem,
19) et diligenter] *a* Reb. *absunt.*
20) ut etiam — purgatorium (Cod. *male:* pugatorium)] Reb.: ita vt ei potestatem in purgatorium tribuerem.
21) Ego] Reb.: Principio
22) et] *ap.* Reb. *deest.*
23) etiam ipsi Can.] Reb.: ipsi canones etiam
24) loquebantur — suos canones] *sic recte* Reb.; *in* Cod. *haec male omissa sunt, (in quem errorem scriba praecedente voce* Canones *inductus est, conf. simile exemplum supra* p. 185. nota 12.)
25) si autem papa — tacuissem,] Reb.: facile tacuissem, si papa illos quaestores repudiasset,
26) illius ruinae, — *verstockt,*] Reb.: ruinae illius. Actum erat de sua salute, nam si Deus, hominem ruere vel errare, permittit, occoecat illum et induratum facit cor eius,
27) accidit] Reb. *male:* occidit
28) praedicatoribus *mit d. — confundirt,*] Reb.: praedicatoribus Bernae, ibi omnino confusi sunt,
29) alioqui] Reb.: aliqui
30) suspecti erant — *reiff gewest.*] Reb.: suspecti fuerunt, sic tempus erat cum Papa,
31) Primo Tomo impresso] *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 592[a] lin. 5 — 16. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 25[b] lin. 16 — 26. *invenitur.*
32) legit in eo — dixit:] Reb.: in eo quaedam legit M. L. dicens,
33) fuerit fastuosus] Reb.: fastuosus fuerit
34) sed nunc — audire,] Reb.: At nunc ferre cogitur, quod prius audire non potuit,
35) m. sapiente, quod tum] Reb.: m. sapientiae, quod tunc

Digitized by Google

mentato [36]) fieri potuisset. Ideo Fabian a Feylitsch [37]) initio Euangelij meos libros legens dixit: *Ey konte man nicht vorhin auch mit dem babst reden?* [38]) Idem D. Lupinus cum gaudio dixit: Optimum opus a me scriptum, est Epistola ad Galatas, et in 16. et 17. Caput Ioannis. [39])

Iudicium D. M. Lutheri pium et Christianum [40]) de proprijs [41]) suis libris. [42])

Nihil prius in uotis iam pridem mihi fuit, quam ut libri mei, quos hactenus in lucem edidi, uel ab omnibus neglecti et [34]) abiecti fuissent, uel omnino etiam intercidissent, atque inter alias rationes huius meae uoluntatis ac [44]) sententiae haec uel praecipua semper fuit, quod me deterruerit [45]) uetus illud ac multis retro seculis usitatum iam exemplum. Neque enim obscurum est, qui [*fol. 592b*] fructus in Ecclesia subsecuti sint [46]) quidue [47]) lucri factum sit, posteaquam librorum ingens multitudo colligi coepta est, ac sine iudicio omnis generis [48]) patrum, Conciliorum ac doctorum magnae Bibliothecae congestae sunt. Qua quidem ex re hoc etiam accessit malum praeter [49]) cetera, non tantum ut tempus, pretiosissimus alioqui thesaurus, [50]) turpiter periret et studia sacrarum scripturarum sint neglecta, sed etiam, quod sine lachrimis uix dici [51]) potest, diuini uerbi uera ac pura [52]) notitia et cognitio ferme penitus ad extremum [53]) sit amissa, donec etiam eo res [54]) processerit, ut Biblia, quae [55]) propter

---

36) mundo dementato (Cod.: demendato)] Reb.: dementato mundo
37) Feylitsch] Reb.: Feulitz
38) *Ey konte — reden?*] Reb.: Nonne ante sic loqui potuerunt cum Papa?
39) Idem D. Lupinus — Ioannis.] *haec a* Reb. *absunt.*
40) Christianum] Reb.: modestissimum
41) proprijs] *a* Reb. *abest.*
42) Iudicium — libris.] *Sectio sic inscripta in* Cod. fol. 592a lin. 17. — fol. 594b lin. 5., *ap.* Reb. II. fol. 25b lin. 27. — fol. 27b lin. 21. *legitur.*
43) et] Reb.: atque
44) ac] Reb.: et
45) deterruerit] *sic* Cod.; Reb.: deterruit
46) sint] Reb.: sunt
47) quidue] Cod.: quiduae
48) generis] Reb. *male*: gratis
49) praeter] *sic* Reb.; Cod.: prae
50) pret. alioqui thesaurus,] Reb.: (preciosissimus thesaurus) alioqui
51) uix dici] Reb.: dici vix
52) uera ac pura] Reb.: pura et vera
53) extremum] Reb.: postremum
54) eo res] *sic scripsi;* Cod.: ea res, Reb.: res eo
55) quae] *sic* Reb.; Cod.: qua

Digitized by Google

innumeras atque infinitas utilitates diu noctuque in omnium piorum manibus uersari debebant, tam longo tempore et quidem summo totius Ecclesiae periculo atque incommodo sub scamnis inter situm et puluere sepulta iacuerint, atque in omnium obliuionem uenerint. Quemadmodum olim temporibus regum Iuda, ipsi Deuteronomio accidit. Et quanquam utile et necessarium fuerit, [56]) quod aliquorum patrum et conciliorum scripta seruata sint, [57]) quae extarent ut Chronica, et [58]) quaedam ueteris Ecclesiae testimonia, tamen saepe mihi illius sententiae uenit in mentem: Est modus [59]) in rebus etc. [60]) Nec opinor magno cum damno coniunctum esse, quod multorum patrum et conciliorum scripta singulari Dei beneficio interciderint, [61]) si enim non perijssent, ac ipsa uetustate, quae corrumpit omnia, non interijssent, [62]) dubium fuisset, quo se [*fol. 593*[a]] prae multitudine librorum quis uerteret. •Nec tamen aliquid fructus et [63]) commodi secum attulissent, quod non in sacris literis longe copiosius inuenias. [64]) Et cum ipsa Biblia in sermonem Germanicum primum uertere coepissemus, id ea spe atque [65]) opinione factum est, ut tandem [66]) modus aliquis ac finis [67]) esset, subinde nouos libros scribendi. Deinde ut ipsa sacrarum literarum [68]) studia indies magis ac magis incitarentur [69]) atque incenderentur in piorum animis. Nam quidquid omnino extat scriptorum, non aliter atque Ioannes Baptista Christum digito indicauit atque demonstrauit, ita hi [70]) indices uitae ac ueluti statuae [71]) Mercuriales esse debent, [72]) quae uiam ad ipsum sacrae scripturae fontem ostendant, [73]) sicut his uerbis Ioannes perspicue testatur: Illum oportet crescere,

---

56) Et quanquam — fuerit,] Reb.: Et si quandoque vtile fuerit et necessarium,
57) seruata sint,] Reb.: seruarentur,
58) et] *ap.* Reb. *deest.*
59) modus] *sic* Reb.; Cod.: modis
60) etc.] Reb.: sunt certi denique fines, etc.
61) interciderint,] Reb. *male*: intercederent.
62) interijssent,] Reb.: intercidissent,
63) et] Reb.: aut
64) inuenias.] Reb.: inuenies.
65) atque] Reb.: et
66) tandem] *sic* Reb.; Cod. *calami err.*: tandum
67) modus aliquis ac finis] Reb.: modus ac finis aliquis
68) literarum] Reb.: scripturarum
69) incitarentur] Reb.: excitarentur
70) hi] Reb.: haec
71) statuae] Reb.: statutae
72) debent,] Reb.: deberent,
73) ostendant,] Reb.: ostendunt.

Digitized by Google

me uero minui. Atque ita potius ex ipso [74]) fonte bibere quam [75]) riuulos sectari, cuiuis liberum esset, sicut [76]) etiam ipsi patres, si fructum aliquem ferre ac boni aliquid scribere uoluerunt, ex ipsis scripturae fontibus bibere sunt coacti. [77]) Et ut maxime scribendi labor successerit, interdum uel concilijs uel patribus, uel [78]) nobis ipsis, tamen ipsam scripturam, quae diuinitus inspirata est et condita, nunquam scribendo poterimus aequare. Etiamsi nobis quoque opus sit spiritu sancto, fide, [79]) uerbo et opere, si modo salui fieri uelimus. [80]) Oportet enim prophetis et Apostolis cathedram concedere et nos inferiorem locum tenere, et ad pedes Apostolorum [*fol.* 593[b]] sedentes audire, quid ipsi doceant et loquantur, non nos loqui, quid [81]) ipsos discere uel [82]) audire oporteat. Quando autem prohibere non sit integrum, quo minus, etiam me inuito, libri mei uel cum periculo existimationis meae sub incudem reuocentur ac rapiantur, pati cogor, ut et [83]) laborem et impensas Typographi suo periculo insumant. Interim hoc me solatur, quod paulatim tempore aliquo interiecto libri mei ueluti inter puluueres mortui ac [84]) sepulti in obliuionem tandem uenient, maxime si quid utilium et bonorum librorum per gratiam Dei a me scriptum fuerit. Non ero melior patribus meis, cum alioqui ferme deteriora in pretio sint, meliorum uero breuior sit memoria et plerumque contemptus maior. Nam si hactenus ipsa Biblia sacra inter situm ac puluueres contempta et adeo neglecta, ac tantum non sepulta ac patrum ac [85]) conciliorum scripta, quo [86]) meliora, hoc diuturnioribus ac densioribus tenebris obruta iacuerint, bona spes est etiam meos libellos facile in obliuionem uenturos esse, posteaquam huius temporis curiositati satisfactum fuerit. Maxime uero cum uelut [87]) Oceanus quidam nouorum librorum ac Magistrorum [88]) se effuderit, quorum multi uel hodie tanta

---

74) potius ex ipso] Reb.: ex ipso potius
75) quam] Reb. *falso:* aquam
76) cuiuis liberum esset, sicut] Reb.: cuique liberum est, sicuti
77) sunt coacti.] *sic recte* Reb.; Cod.: non coacti.
78) uel] Reb.: vel etiam
79) spiritu sancto, fide,] Reb.: Spiritum sanctum fide.
80) uelimus.] Reb.: volumus.
81) quid] Reb.: quos
82) uel] Reb.: aut
83) et] *a* Reb. *abest.*
84) ac] Cod. *calami err.:* a
85) ac] Reb.: et
86) quo] Reb. *male:* qua
87) uelut] *a* Reb. *abest.*
88) Magistrorum] Reb.: magistratuum

Digitized by Google

obliuione suppressi [89]) iacent, ut ne nomina quidem [90]) ipsorum amplius in memoria habeantur, quos tamen non parua spes habuit, se suis libris omnes Bibliothecas, omnium [91]) fora perpetuo repleturos, et in Ecclesijs omnibus [*fol. 594ª*] omnes cathedras magisterio suo gubernaturos esse. Age igitur bonis auibus, quoniam aliter fieri non potest, pergant nostri libelli, quocunque fata uiam ostenderint [92]) in nomine Domini. Saltem hoc oro, ut quicunque meos libros habere et illis uti hac nostra tempestate uoluerint, ne se impediri per ipsos sinant, quo minus in sacrarum scripturarum lectione et studijs perpetuo uersentur, sed illos [93]) eo loco habeant, quo nos papistica decreta ac decretalia uel sophistarum libros habere solemus, nempe ut eos interdum introspiciant, uel ubi, quid quisque suo tempore scripserit, cupiant cognoscere, uel etiam illius temporis historiam, hoc est, res gestas discere placuerit, non autem quod bonas horas ad studia in ipsorum lectione cogatur perdere, uel quod ipsorum uerba tanquam iuramento adstrictum esse oporteat. Nam multo aliter etiam in patrum et Conciliorum libris agere censuimus. Atque hoc iure Diui Augustini sequimur exemplum, qui inter alios et primus est et solus, qui ne ab omnium quidem patrum ac sanctorum libris se in seruitutem redigi aut in captiuitatem abduci passus est, sed solis scripturis sanctis subiectus esse uoluit. Atque ob eam causam contra D. Hieronymum dura sustinuit certamina, qui ei ueterum et maiorum libros obiectare solitus fuit. Verum haec res nihil commouit Augustinum, neque illum a sua sententia deterruit. Atque si hoc [*fol. 594ᵇ*] exemplum Augustini hactenus placuisset imitari, nunquam papa fuisset factus Antichristus, nec tam innumerabilium tanquam ineptorum librorum tot examina in Ecclesiam conuolassent, sanctissimis quoque Biblijs in publicis Cathedris et Ecclesijs etiam suus locus permansisset. Finis. [93])

OECONOMIA LVTHERI. [94])

Vxor conquesta est [95]) se adhuc tantum tria [96]) uasa

89) suppressi] *sic* Reb.; Cod.: suppressa
90) quidem] Reb. *falso:* quidam
91) omnium] Reb.: omnia
92) ostenderint] *sic* Reb.; Cod.: ostenderunt
93) sed illos] *haec et quae sequuntur usque ad huius sectionis verba extrema:* „etiam suus locus permansisset. Finis." *ap.* Reb. *h. l. non reperiuntur.*
94) Oeconomia Lutheri.] *Sectio sic inscripta in* Cod. fol. 594ᵇ lin. 6—17., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 18ª lin. 28. — fol. 18ᵇ lin. 14 med. *legitur.*
95) Vxor conquesta est] Reb.: Vxor illius conquesta,
96) tantum tria] Reb.: tria tantum

Digitized by Google

cereuisiae habere. Respondit: *vnnser herrgott kann wol 4 daraus machenn.* [97]) Nisi ipse fuerit paterfamilias, actum erit. Ego [98]) mirabilem habeo Oeconomiam, qui plus consumo quam recipio. *Ich muss alle Jar 500 fl. in die kuchen haben,* [99]) ut interim alia taceam, amictum et ornatum. [100]) *Ich kann mich in diese hausshaltung nicht richten.* [1]) Si minorem haberem domum, abstinerem a multitudine, et quam paucissimis curarem rem domesticam. [2]) *Aber vnnser herrgott muss der narren furmundt sein.* [3])

PHILIPPVS MELANTHON. [4])

Anno 39. 19 Ianuarij adferebantur literae Magistro Philippo a Iacobo Schencken [5]) satis imperiosae et fallaces, quibus Philippum inescare uoluit. *dann wann einer mit der frauen balen wiel, muss er mit der magdt anfahen,* [6]) dixit Philippus. Respondit D. Martinus Lutherus: Hoc meum consilium do uobis, ut caueatis illum, [7]) nec uel scripto, nec colloquio cum illo [8]) communicetis, quia ipse abutitur nostra beneuolentia. [9])

---

97) Respondit — *machenn.*] Reb.: Resp. M. L. Deus noster ex tribus quatuor facere potest.
98) actum erit. Ego.] Reb.: actum nobiscum erit. Nam ego
99) *Ich muss — haben,*] Reb.: oportet me per singulos annos habere quingent. floren. ad oeconomiam in culiuam,
100) alia taceam, am. et ornatum.] Reb.: taceam de vestitu et ornatu, ac eleemosynis,
1) *Ich kann — richten.*] Reb.: Cum tamen stipendium meum in se habet 200 floren. ego ad oeconomiam valde sum idoneus, propinquorum pauperum alimentis et quotidiano peregrinorum aduentu exhaurior,
2) abstinerem — domesticam.] Reb.: et a copia familiae me abstinerem, quam paucissimis rem domesticam curarem,
3) *Aber vnnser — furm. sein.*] Reb.: verum oportet Deum tutorem esse stultorum.
4) Philippus Melanthon.] Reb.: De Phil. Melanthone. — *Caput sic inscriptum in* Cod. *orditur* fol. 594b lin. 18., *ap.* Reb. II. fol. 27b lin. 22.
5) Anno 39. 19 Ian. — Schencken] Reb.: Anno 39. 13. Ianuarij literae Phi. Melanth. a Iac. Schenck afferebantur, — Rebenstockius *huic sectioni, quam* II. fol. 27b lin. 27. — fol. 28a lin. 15. *exhibet,* fol. 27b lin. 23 — 26. *praemisit hancce brevem, quae in* Cod. *h. l desideratur:* Organum hoc sanctum Deus hac vltima mundi senecta, Scholis et Ecclesijs restaurandis largitus est, qui etiam varie vexatur et tentatur.
6) *dann wann — anfahen,*] Reb.: nam si aliquis vxorem alterius amare vult, illum cum familia in primis incipere oportet,
7) caueatis illum,] Reb.: illum caueatis,
8) nec colloquio cum illo] Reb.: vel colloquio cum eo
9) abutitur nostra benenol.] Reb.: nostra beneuolentia abutitur.

Digitized by Google

De [*fol. 595a*] Philippo omnium iudicium hoc est: si peccat, tunc [10]) lenitate peccat. *Er lest sich tzu sehr einnemen, sein klein scriptorilichen taug nicht, man muss ein grobe axt tzu den klotzern nemen,* [11]) sed istos falsos fratres tantum silentio et contemptu uincamus. *Ich habe ihr gott lob viel vberlebet, ich wil dem Witzel nicht andtwortten, aber ich wil ihn recht treffen vnnd nicht nennen.* [12]) Nam periculosum est cum istis uirulentis ingenijs [13]) conflictari.

Anno 39. 1 Aprilis allatae sunt Sadoleti literae [14]) ad Sturmium, in quibus adulabatur Philippo Melanthoni et Bucero. [15]) Illis lectis dixit Martinus Lutherus: Quanta haec humiliatio sathanae, qui illos praeclaros [16]) uiros ab Euangelio libenter alienaret. [17]) Si Philippus noster consentiret, facile fieret Cardinalis, retenta etiam uxore et liberis. Ille Sadoletus non tam Sturmium quaerit quam Philippum: [18]) sathan non quiescit, sed circuit, ut deuoret, ergo uigilemus. *Ich habe noch* Confutationem aduersariorum contra Augustanam confessionem *heimlich bey mir,* [19]) quae digna est repudio. *Ich muste ihnen besser kommen.* [20]) Philippus nimis est modestus, papistae eius modestia tantum inflantur, uult ex charitate omnibus seruire, *kommen nur die papisten also, ich wil sie anders stöbern.* [21])

In Actis Apostolorum habetis nostram picturam. [22]) Iacobus denotat Philippum, [23]) qui sua modestia legem libenter

---

10) tunc] Reb.: cum
11) *Er lest sich — nemen,*] Reb.: est valde lenis in scribendo calamum non acuit, hi trunci enim crasso secure opus habent.
12) *Ich habe ihr — nicht nennen.*] Reb.: Ego, laus Deo, multos interire vidi, Wicelio quoque respondere nolo, attamen optime tangam illum, etiam si non notantur a me.
13) ingenijs] Cod. *male:* ingennijs
14) allatae sunt Sadol. literae] Reb.: Sadoleti Cardinalis literae allatae sunt — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 595a lin. 9 — 23. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 28a lin. 16. — fol. 28b lin. 2. *legitur.*
15) Bucero.] Reb.: M. Bucero.
16) praeclaros] Reb.: claros
17) ab Euangelio lib. alienaret.] Reb.: libenter ab Euangelio abalienaret,
18) quaerit quam Phil.] Reb.: quam Philippum quaerit.
19) *Ich habe noch — bey mir,*] Reb.: Absconditam penes me habeo aduersariorum confutationem contra Augustanam confessi (*pro*: confessionem),
20) *Ich muste ihnen b. k.*] Reb.: Ego acrius tangam illos.
21) tantum inflantur — *stöbern.*] Reb.: inflantur, quia ex charitate omnibus inseruire vult, veniant Papistae, sic volo illos percutere.
22) habetis nostr. pict.] Reb.: picturam habetis nostram. — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 595a lin. 24. — fol. 595b lin. 9. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 28b lin. 3—17. *invenitur.*
23) Iac. denotat Phil.] Reb.: Iacobus Apostolus Phil. denotat,

Digitized by Google

uoluisset retinere, Petrus me, [24]) qui perrumpebat: Quid [*fol. 595b*] oneratis etc. [25]) Ita Philippus in charitate, ego in fide procedo. Philippus *lest sich fressen, ich fresse alles vnnd schone niemandes.* [26]) Ita Deus in diuersis operatur idem. [27]) Dauid, Daniel et Esaias excellentissimi prophetae fuerunt. [28]) Ego sum Esaias, Philippus Hieremias. *der selbige prophet hat immer sorge, er schelde tzuuiel. Also mein Philippus auch. wann mich gott also schülde als den babst* in Hieremia, *so müste ich sterben,* [29]) sed papa nihil mouetur.

D. LVTHERVS DE PHILIP. MELANTHONE. [30])

Das menlein ist from, vnnd wann es schon vnrecht thete, so meinet es doch nicht arg, sed praeoccuparetur. *Er hat mit seiner weise nicht viel ausgericht, vnnd seine bücher vbel dedicirt. wan ich der sachen nach trachte, so deucht mich noch meine weise die beste, gerade heraus gesaget vnnd sie gescholten vor buben,* [31]) quia malo nodo malus quaerendus est cuneus. [32])

COLLATIO LVTHERI CVM PHILIPPO. [33])

Ich steche mit schweinspissen drein, Philippus *aber mit pfriemen vnnd nadeln. diese stiche sein vbel tzu heilen, vnnd thun weh.* [34])

---

24) me] Reb.: M.
25) etc.] Reb.: et tentatis ingum imponere?
26) Philippus *lest — niemandes.*] Reb.: consumere se permittit, ego vero omnia consumo et nemini parceo.
27) in diuersis operatur idem.] Reb.: in diuisis ingenijs eandem gratiam operatur.
28) prophetae fuerunt.] Reb.: fuerunt Prophetae.
29) *der selbige prophet — — sterben,*] Reb.: semper putabat se nimium increpare homines, sic et Philip. existimat, si Deus me, tanquam in Heremia (*typ. err. pro:* Ieremia) Papam increparet, protinus animam agere cogerer,
30) D. Luth. de Ph. Melanthone.] *haec inscriptio a* Reb. *abest.*
31) *Das menlein — — vor buben,*] Reb.: pius est sane Philippus, et si aliquando aliquid faceret contra aequitatem, tamen non facit ex animo, sed praeoccuparetur, ipse suo more non multum effecit, et libros suos male dedicauit, ego si non optime considero, mei mihi placerent mores, ita vt aduersarij nostri publice increparentur,
32) quaerendus est cuneus.] Reb.: cuneus quaerendus est.
33) Collatio Luth. cum Phil.] *haec quoque inscriptio a* Reb. *abest.*
34) *Ich steche — — thun weh.*] Reb.: Summa, ego venabulis vulnera (*pro:* vulnero), Philip. vero acubus, haec vulnera magnos adferunt dolores et Sancti

Digitized by Google

IVDICIVM D. LVTHERI DE PHILIPPO MELANTHONE. [35])

Qui Philippum non agnoscit praeceptorem, *der muss ein rechter Esel vnnd bachant sein, den* [36]) *der dunckel gebissen hat.* Quidquid scimus in artibus et in uera philosophia, illud debemus Philippo. *Es ist wol ein schlechter* Magister, *ist aber ein* Doctor *vber alle* Doctores. *Es ist auff erden keiner, den die sonne bescheinet, der solche* dona *hette, darumb* [*fol 596a*] *last vnns den mann gross achten. Wer ihn veracht, der muss ein verachter mensch vor gott sein.*

IVDICIVM EIVSDEM DE LOCIS COMMVNIBVS PH. MELANTH.

Es ist kein besser buch post scripta Apostolorum *geschrieben, vnnd das sol man in* Ecclesia *halten.* In hoc libro Philippus docet, pugnat et triumphat. *wenn man gleich alle* patres *tzusammen schmeltzet,* [37]) *so würden doch nicht* loci communes *draus.*

Nota. *Ut lector facilius intelligat, quam diverso ordine singulae particulae horum 2 capitum, quae inscripta sunt:* De D. M. Luthero *et* Phil. Melanthon, *apud* Rebenstockium *dispositae sint, hunc addo conspectum:*

Reb. II. fol. 11b lin. 21 — 28. (ult.) *desunt in* Cod. fol. 570b (*vide* p. 154. nota 74.)
— — fol. 12a lin. 1 — 30. (ult.) = Cod. fol. 570b lin. 3 — 25. (ult.)
— — fol. 12b lin. 1 — 16. = Cod. fol. 581b lin. 18. — fol. 582a lin. 12. (*v.* p. 174. not. 77.)
— — fol. 12b lin. 17 — 28 med. = Cod. fol. 587b lin. 22. — fol. 588a lin. 8 med. (*v.* p. 187. not. 32.)
— — fol. 12b lin. 28 med. — fol. 13a lin. 4 med. = Cod. fol. 587a lin. 1 — 4 med. (*v.* p. 185. not. 2.)
— — fol. 13a lin. 4 med. — 16 med. = Cod. fol. 588a lin. 8 med. — 18. (*v.* p. 187. not. 32.)
— — fol. 13a lin. 16 med. — 24 med. = Cod. fol. 585a lin. 22. — fol. 585b lin. 6 med. (*v.* p. 182. not. 77.)

(*pro*: sanari) difficile possunt. — *Haec sectio ac proxime praecedens, quae in* Cod. fol. 595b lin. 10—16. *et* lin. 17—19. *leguntur, a* Reb. *continua serie exhibentur* II. fol. 28b lin. 18—28.

35) Iudicium D. Luth. de Ph. Mel.] *Sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 595b lin. 20. — fol. 596a lin. 2., *et subsequens, quae* ibid. fol. 596a lin. 3—8. *legitur, ap.* Reb. *h. l. desunt.*

36) *den*] Cod.: *denn*

37) *schmeltzet,*] Cod. *calami err.: schmeltzen.*

Digitized by Google

Reb. II. fol. 13a lin. 24 med. — fol. 13b lin. 16. = Cod. fol. 586a lin. 8 — 25 (ult.) (v. p. 183. n. 94.)
— — fol. 13b lin. 17 — 27 med. = Cod. fol. 579a lin. 14 — 20. (v. p. 169. n. 28.)
— — fol. 13b lin. 27 med. — fol. 14a lin. 24 med. = Cod. fol. 585b lin. 6 med. — fol. 586a lin. 7. (v. p. 182. n. 78.)
— — fol. 14a lin. 24 med. — fol. 14b lin. 14. = Cod. fol. 582a lin. 19. — fol. 582b lin. 16 med. (v. p. 176. n. 8.)
— — fol. 14b lin. 15 — 19 med. = Cod. fol. 587a lin. 4 med. — 8. (v. p. 185. n. 3.)
— — fol. 14b lin. 19 med. — 29. = Cod. fol. 579a lin. 21. — fol. 579b lin. 2 med. (v. p. 169. n. 33. p. 170. n. 34.)
— — fol. 15a lin. 1 — 17 med. = Cod. fol. 580b lin. 10 — 20 med. (v. p. 172. n. 55. 57.)
— — fol. 15a lin. 17 med. — 19 med. = Cod. fol. 579b lin. 2 med. — 4 med. (v. p. 170. n. 37.)
— — fol. 15a lin. 19 med. — 25 med. = Cod. fol. 580b lin. 20 med. — fol. 581a lin. 1 med. (v. p. 173. n. 65.)
— — fol. 15a lin. 25 med. — fol. 15b lin. 10. = Cod. fol. 579b lin. 4 med. — 16. (v. p. 170. n. 38.)
— — fol. 15b lin. 11 — 31 (ult.) = Cod. fol. 581a lin. 1 med. — 20. (v. p. 173. n. 66.)
— — fol. 16a lin. 1 — 23 med. = Cod. fol. 583b lin. 14. — fol. 584a lin. 7. (v. p. 178. n. 24.)
— — fol. 16a lin. 23 med. — fol. 16b lin. 13 med. = Cod. fol. 584b lin. 3 — 23. (v. p. 180. n. 47.)
— — fol. 16b lin. 13 med. — 24 med. *quad. ex parte* = Cod. fol. 583a lin. 17. — fol. 583b lin. 2. (v. p. 178. n. 22.)
— — fol. 16b lin. 24 med. — 31. (ult.) = Cod. fol. 572a lin. 13 — 18. (v. p. 157. n. 5.)
— — fol. 17a lin. 1 — 22. = Cod. fol. 579b lin. 21. — fol. 580a lin. 20. (v. p. 171. n. 44.)
— — fol. 17a lin. 23. — fol. 17b lin. 28 med. = Cod. fol. 571a lin. 7. — fol. 571b lin. 10 (v. p. 156. annot. [].)
— — fol. 17b lin. 28 med. — fol. 18a lin. 4. = Cod. fol. 571a lin. 1 — 6 (v. p. 155. n. 90.)
— — fol. 18a lin. 5 — 7. = Cod. fol. 572a lin. 9 — 12. (v. p. 157. n. 2.)
— — fol. 18a lin. 8 — 12. = Cod. fol. 583a lin. 12 med. — 16. (v. p. 177. n. 20.)
— — fol. 18a lin. 13 — 27. = Cod. fol. 587a lin. 20. — fol. 587b lin. 3. (v. p. 186. n. 17.)
— — fol. 18a lin. 28. — fol. 18b lin. 14 med. = Cod. fol. 594b lin. 6 — 17. (v. p. 199. n. 94.)
— — fol. 18b lin. 14 med. — 18 med. = Cod. fol. 573b lin. 10 — 14. (v. p. 160. n. 27.)
— — fol. 18b lin. 18 med. — 23. = Cod. fol. 572b lin. 13 med. — 19 med. (v. p. 158. n. 18.)
— — fol. 18b lin. 24 — 30 med. = Cod. fol. 578a lin. 8 — 12. (v. p. 166. n. 3.)
— — fol. 18b lin. 30 med. — fol. 19a lin. 11 med. = Cod. fol. 571b lin. 13 — 22. (v. p. 156. n. 96.)
— — fol. 19a lin. 11 med. — 27 med. = Cod. fol. 582b lin. 22. — fol. 583a lin. 12 med. (v. p. 177. n. 10.)
— — fol. 19a lin. 27 med. — fol. 19b lin. 6 med. = Cod. fol. 573b lin. 1 — 9. (v. p. 159. n. 23.)

Digitized by Google

Reb. II. fol. 19b lin. 6 med. — 11. = Cod. fol. 582b lin. 16 med. — 21. (v. p. 176 n. 9.)
— — fol. 19b lin. 12 — 18. = Cod. fol. 581a lin 21. — fol. 581b lin. 2. (v. p. 174. n. 75.)
— — fol. 19b lin. 19. — fol. 20a lin. 9. = Cod. fol. 576a lin. 23 (ult.) — fol. 576b lin. 19. (v. p. 163. n. 41.)
— — fol. 20a lin. 10 — 22. = Cod. fol. 578a lin. 13—22 med. (v. p. 167. n. 11.)
— — fol. 20a lin. 23. — fol. 20b lin. 9. = Cod. fol. 584b lin. 24. — fol. 585a lin. 12. (v. p. 181. n. 55.)
— — fol. 20b lin. 10. — fol. 21a lin. 15 med. = Cod. fol. 588a lin. 19. — fol. 588b lin. 19. (v. p. 188. n. 43.)
— — fol. 21a lin. 15 med. — 18. = Cod. fol. 578a lin. 22 med. — fol. 578b lin. 3. (v. p. 167. n. 14.)
— — fol. 21a lin. 19. — fol. 21b lin. 6 — 12. = Cod. fol. 572a lin. 19. — fol. 572b lin. 13 med. (v. p. 157 sq. n. 9. 17.)
— — fol. 21b lin. 13 — 17. *lector delegatur ad* Lutheri Opp. germ., *pro ipso textu, qui exhibetur* Cod. fol. 573b lin. 15. — 576a lin. 22. (v. p. 160. n. 28.)
— — fol. 21b lin. 18. — fol. 22b lin. 22. = Cod. fol. 576b lin. 20. — fol. 578a lin. 4. (v. p. 164. n. 54.)
— — fol. 22b lin. 23. — fol. 23a lin. 5. = Cod. fol. 578b lin. 9 — 24. (v. p. 168. n. 16.)
— — fol. 23a lin. 6—18. = Cod. fol. 585a lin. 13—21. (v. p. 181. n. 66.)
— — fol. 23a lin. 19. — fol. 23b lin. 7. = Cod. fol. 587a lin. 9—19. (v. p. 185. n. 8.)
— — fol. 23b lin. 8 — 27. = Cod. fol. 588b lin. 20. — fol. 589a lin. 14. (v. p. 189. n. 68. p. 190. n. 74.)
— — fol. 23b lin. 28. — fol. 24a lin. 6. = Cod. fol. 584a lin. 14. — fol. 584b lin. 2. (v. p. 179. n. 40.)
— — fol. 24a lin. 7. 8. (*inscriptio*) = Cod. fol. 589b lin. 15. (v. p. 191. n. 82.)
— — fol. 24a lin. 9 — 25. = Cod. fol. 591b lin. 13. — fol. 592a lin. 4. (v. p. 194. n. 16.)
— — fol. 24a lin. 26. — fol. 24b lin. 21 med. *breviora pro longioribus, quae leguntur* Cod. fol. 589b lin. 16. — fol. 590a lin. 23. (v. p. 191. n. 83.)
— — fol. 24b lin. 21 med. — fol. 25a lin. 6. = Cod. fol. 591a lin. 3 — 12. (v. p. 193. n. 98.)
— — fol. 25a lin. 7 — 16. = Cod. fol. 590b lin. 23. — fol. 591a lin. 2. (v. p. 193. n. 93.)
— — fol. 25a lin. 17 — 22 med. = Cod. fol. 591a lin. 13 — 17. (v. p. 193. n. 3.)
— — fol. 25a lin. 22 med. — fol. 25b lin. 5 med. = Cod. fol. 590b lin. 1 — 11. (v. p. 192. n. 84.)
— — fol. 25b lin. 5 med. — 15. = Cod. fol. 591a lin. 18. — fol. 591b lin. 2 med. (v. p. 194. n. 13.)
— — fol. 25b lin. 16. — fol. 27b lin. 21. = Cod. fol. 592a lin. 5. — fol. 594b lin. 5. (v. p. 195. n. 31. p 196 n. 42.)
— — fol. 27b lin. 22. — fol. 28b lin. 28. = Cod. fol. 594b lin. 18. — fol. 595b lin. 19. (v. p. 200 sqq. n. 4. 5. 14. 22. 34.)

Digitized by Google

CONSOLATIO POST MORTEM ALICVIVS CHARI. [38]*)

D. Benedicti Pauli Consulis Wittenbergae filius nouem annorum sub tecto passeribus insidiatus [39]) delapsus est, et expirauit. Cui D. M. Lutherus hanc consolationem exhibuit. In scriptura non est prohibitum, lugere [40]) filios defunctos. In summa habemus multa exempla [41]) sanctorum patriarcharum et regum, qui grauissimis luctibus deplorarunt mortem filiorum, [42]) attamen debet esse modus quidam lugendi. Proinde et tu recte facis, qui filij obitum luges, [43]) modo ne nimium, et [44]) ut ad luctum consolatio simul [45]) accedat. Haec igitur tua sit consolatio. Dominum dedisse et abstulisse tibi filium. Imitare sanctum uirum Hiob, qui cum omnia amisisset, tam liberos, quam fortunas omnes, sic denique dixit: Si bona suscepimus a Domino, cur non et mala ab ipso allata sustineamus? Dominus dedit, Dominus abstulit etc. [46]) Is recte considerauit bona et mala, utriusque collationem fecit, quod uere sibi a Domino accidissent. [47]) Idem tu quoque facias, [48]) et reperies te multo maiora et plura [*fol. 596b*] bona [49]) adhuc habere a Domino collata, quam mala, quae nunc sentis. Nunc uero oculi tui tantum in malum defixi sunt. Quod scilicet filius tuus mortuus sit, interim obliuiscris maximorum et praestantissimorum donorum et bonorum [50]) Dei, uidelicet [51]) quod cognitionem ueram uerbi Dei consecutus [52]) sis, Christum fauentem, bonam conscientiam,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 144 sqq. cap. 26. §. 59.

38) Consolatio — chari.] ***pro hac speciali inscriptione, quae in*** Cod. fol. 596a lin. 9. 10. ***exhibetur, ap.*** Reb. II. fol. 2a lin. 1 — 5. ***legitur haec generalis:*** Consolationes Martini Lutheri, ad parentes, de obitu liberorum et amicorum, ***quae ad omnes Consolationes*** (Cod. fol. 596a lin. 11. — fol. 603b lin. 16., Reb. II. fol. 2a lin. 6. — fol. 11b lin. 18.) ***spectat.***

39) D. Bened. Pauli — insidiatus] Reb.: Doct. Benedicto Pauli Consuli Wittebergensi, filius vnicus, nouem annorum Passeribus sub tecto insidiatus

40) lugere] Reb.: dolere atque lugere

41) In summa — exempla] Reb.: cum multa habeamus exempla

42) deplorarunt m. filiorum,] Reb.: mortem filiorum deplorarent.

43) luges,] Reb.: paterne luges,

44) et] Reb.: sed

45) consolatio simul] Reb.: simul consolatio

46) a Domino, cur — etc.] Reb.: etc. Dominus dedit etc.

47) accidissent.] *sic* Cod.; Reb.: accidisset.

48) facias,] Reb.: facies,

49) te multo m. et pl. bona] Reb.: multo maiora et plura bona te

50) donorum et bonorum] Reb.: bonorum et donorum

51) uidelicet] *a* Reb. ***abest.***

52) consecutus] Reb.: assecutus

Digitized by Google

quae uel sola tantum est bonum, ut merito mala, quaecunque acciderunt, obruere debeat, nec quisquam credere potest, nisi qui expertus est ac [53]) sensit terrores conscientiae afflictae, [54]) quae uere et proprie mors ipsa et infernus est. Cum itaque bonam conscientiam habeas, quid est, quod tantopere morte filij affligeris? Sed fingamus hoc malum, quod tibi nunc accidit, grauissimum esse, nec tamen nouum est, nec soli tibi accidit, multos enim habes huius luctus socios. Abraham longe maiorem dolorem expertus est ex filio suo superstite, [55]) quam tu ex mortuo. Is enim iussus [56]) est a Domino, proprijs manibus mactare unicum et dilectum, in quo [57]) benedictio omnis generis [58]) promissa erat. Quid animi eum habuisse censes, cum iam stricto gladio truncaturus esset filium? [59]) Nonne putas et Iacob multo [60]) grauiorem luctum habuisse nuntiata laceratione Ioseph filij dilecti? [61]) Aut quis pater magis unquam [62]) animo contristatus fuit, quam Dauid, cum a filio suo Absolone, quem tenerrime educauerat, tam hostiliter expelleretur, ac persecutionem pateretur, hic sine dubio cor sibi sensit liquescere. Quare si haec et similia exempla summorum Dei uirorum inspexeris, [63]) [*fol. 597*[a]] intelliges hunc dolorem tuum [64]) ne minima ex parte ad dolorem illum conferendum esse, [65]) imo hunc tuum plurimum leuari et [66]) mitigari. Sed dices: Mihi unicus filius mortuus est. [67]) Quid hoc te sollicitat? quasi Deus non alium tibi possit [68]) procreare, cum sit omnipotens. Pone quod non alium filium tibi daturus sit, sed etiam uxorem [69]) et fortunas omnes te amittere uelit, minime tamen dolendum et deplorandum tibi fuerit, eo quod Christum adhuc fauentem habeas, et Deum patrem propitium, multaque praeterea bona

---

53) ac] Reb.: et
54) conscientiae afflictae,] Reb.: afflictae conscientiae,
55) superstite,] Cod.: superstitae,
56) iussus] Reb. *male*: vsus
57) dilectum, in quo] Reb.: dilectum filium, in cuius semine
58) generis] Reb.: gratiae
59) filium?] Reb.: filium suum.
60) multo] Reb.: multo magis
61) Ioseph filij dilecti?] Reb.: filij Ioseph.
62) magis unquam] Reb.: unquam magis
63) summ. Dei uirorum inspexeris,] Reb.: summ. virorum contemplaueris,
64) dolorem tuum,] Reb.: tuum dolorem,
65) illum conferendum esse,] Reb.: illorum conferendum,
66) et] Reb.: ac
67) est] *a* Reb. *abest.*
68) alium tibi possit] Reb.: possit tibi alium
69) uxorem] Reb.: vxores

Digitized by Google

spiritualia, quae nobis etiam extinctis integra permanent et perpetua. [70]) At horribili mortis genere perijt. Quasi uero non quodlibet genus mortis [71]) horribile sit, [72]) cum mors ipsa toti humanae naturae formidabilis sit, maxime tamen illis, qui non habent Deum, nobis uero qui sumus filij Dei, iucunda sit [73]) etiam tristissima mortis imago, quia Deum habemus, qui nos ita consolatur: Viuo ego et uos uiuetis. At uereris, [74]) ne iratus Dominus tibi filium eripuerit. Ista persuasio a Deo non est, [75]) *das ist aber der rechte grieff.* [76]) Certum est, quod bona sit uoluntas Dei, ut sic moreretur filius tuus, quantumuis ipsa ratio reclamet, [77]) Deum fingens iratum. [78]) Ita enim solet affecta esse ratio, ut quid sibi uideatur, placeat, Dei autem opera perpetuo displiceant. [79]) *Darumb wers nicht alle wege gut, dass vnnser wille gescheen soltte,* [80]) quia in securitatem laberemur. [81]) Sufficiat igitur [82]) nobis, Deum habere propitium et fauentem. Cur autem permittat hoc uel illud nobis accidere, [*fol. 597b*] nihil nos excruciet.

CONSOLATIO AD MAGISTRVM AMBROSIVM BERNDT amissa uxore, liberis et matre una hebdomada. [83])*)

Scito [84]) misericordiam Dei maiorem esse, quam nostras calamitates. Causa quidem habes calamitatis, sed nihil est. *Es ist ein gutter tzucker in diesem Essige, deinem weibichen*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 147 sq. cap. 26. §. 60.

70) permanent et perpetua.] Reb.: et perpetua permanebunt.
71) genus mortis] Reb.: mortis genus
72) sit,] *sic* Reb.; Cod.: est,
73) sit] *sic* Reb.; Cod.: fit
74) uereris,] Reb.: times
75) a Deo non est,] Reb.: non est a Deo,
76) *das ist — grieff.*] Reb.: sed est verissima Diaboli tentatio et fallacia.
77) reclamet,] Reb.: reclamat.
78) fingens iratum.] Reb.: iratum fingens,
79) displiceant.] Reb.: displicent.
80) *Darumb wers — soltte,*] Reb.: Ideo bonum non esset, nostram vndique fieri voluntatem,
81) laberemur.] *sic recte* Reb.; Cod.: laboremur.
82) igitur] Reb.: itaque
83) Consolatio ad M. — hebdomada.] Reb. *habet hanc inscriptionem*: Consolatio M. L. ad M. Ant. Brent. de amissa vxore, liberis, matre, vna hebdomada. *Haec consolatio, quae in* Cod. fol. 597b lin. 2. — fol. 598b lin. 4. *praecedentem proxime sequitur, ap.* Reb. *paulo inferius, scilicet* consolatione ad Luc. Cranach *interposita,* M. fol. 5a lin. 8. — fol. 6a lin. 14. *invenitur.*
84) Scito] Reb.: Scio

Digitized by Google

ist ser wol gescheen. [85]) Iam uiuit cum Christo, *hat einen sprung gethan.* [86]) O utinam ego hunc saltum transilijssem, *ich wolte mich nicht sehr her wider sehnen.* [87]) Noli in acetum respicere, *lass den tzucker auch was gelten.* [88]) Vide in alias [89]) calamitates plenas aceto, ubi nullum est saccarum, ut in ruina Zwinglij, Muntzeri. Tuae passiones tantum sunt [90]) corporales, *στοργαὶ φυσικαί.* [91]) Tua uxor [92]) bene mortua est, nihil tibi hic reliquit, quam suauissimam conuersationem [93]) et obedientiae memoriam. Hac [94]) te consolare, illo affectu ostende te maritum humanum in illam, et illius non obliuiscere. Tu es bonus Dialecticus, hanc artem profiteris, hanc iam exerce [95]) et bene definias, diuide, collige, disce spiritualia et corporalia [96]) discernere, *las den tzucker auch was sein.* [97]) Confer caeteras calamitates tuae calamitati, tunc uidebis [98]) mortem uxoris tuae re ipsa non esse miserabilem, sed tantum in affectu, ubi sunt *στοργαὶ φυσικαί.* [99]) Ideo memorabilis sententia est [100]) Maximiliani consolantis Philippum Regem filium suum, [1]) de optimo uiro in acie amisso: *I lieber Philipp du musts gewonen, du must ihrer noch viel mer, die* [*fol. 598*[a]] *dir lieber sein, verlieren.* [2]) Ita debent generosi et Christiani animi facere. *Es wirdt nichtes daraus anders.* [3]) Sathan enim non cessat, qui est autor mortis et erroris, [4]) *der vbet seine tuck an Christo, es gedeiet ihm aber*

---

85) *Es ist — gescheen.*] Reb.: Huic aceto saccarum optimum admixtum est, bene res sese habet, tua cum vxore,
86) *hat — gethan.*] Reb.: saltum transilijt.
87) *ich wolte — sehnen.*] Reb.: non multum tristarer de hac causa,
88) *lass — gelten.*] Reb.: admittite saccarum aliquid esse,
89) alias] Reb.: alijs
90) tantum sunt] Reb.: sunt tantum
91) *στοργαὶ φυσικαί.*] *sic recte* Reb.; Cod.: *ϛοργὰς φυσηκας.*
92) Tua uxor] Reb.: Nam vxor tua
93) conuersationem] Reb.: consolationem
94) Hac] *sic* Reb.; Cod.: Has
95) hanc iam exerce] Reb.: exerce etiam eam
96) et corporalia] Reb.: a corporalibus
97) *las — sein.*] Reb.: Et saccarum non obijciendum,
98) uidebis] Reb.: experieris
99) *στοργαὶ φυσικαί.*] *sic* Reb.; Cod.: *ϛοργὰς φυσμὰς.*
100) sententia est] Reb.: est sententia
1) Maximiliani consolantis Philippum Regem filium suum] Reb.: Maximiliani Caesaris, Philippum Regem filium suum consolantis,
2) *I lieber Phil. — verlieren.*] Reb.: Chare fili harum rerum assuescere debes, multos adhuc viros strenuos amittes.
3) *Es wirdt — anders.*] Reb.: quia contra mortem nullum est remedium.
4) erroris,] *sic* Cod.; Reb.: moeroris,

Digitized by Google

nicht, darumb ist Christus vntter seinen henden gewest, [5]) scilicet ut destrueret dominum et autorem mortis. Nam sathan [6]) est autor mortis, Deus ipse non occidit. Si enim Deus occideret, *wer wollte tzu ihm lauffen?* [7]) Hoc non est officium Dei, *sondern wann er die handt weg niempt, so frist der teuffel auff.* [8]) Ita Deus non effectiue, sed priuatiue [9]) est causa mortis. Si enim Deus esset autor mortis, [10]) quo uellemus nos fugere? [11]) Mors quidem nostra uoluntas Dei est, [12]) *er hat aber keine lust daran.* [13]) Summa, Contrarij sunt Deus et sathan. Omnia quae Deus facit, facit [14]) ut sint, sathan autem facit, ut non sint. Ideo sathan est autor mortis, mendax et homicida, *das ist sein handtwerg.* [15]) Princeps noster hoc morbo maxima [16]) passus est, qualia nullus Hercules et abiectus seruus passus fuisset. [17]) Sed oratio eum adiuuit. Ideo orate, ut duret politia. [18]) Nam totus mundus iam plenus est impietate et ingratitudine, *denn meister Hans mus tziehen, wir können ihn nicht from machen.* [19]) Ideo Carolus Imperator summa et capitali iure suos homicidas punit, *flugs den grundt wider weg gehauenn,* [20]) sicut contigit [21]) generoso nobili Hispano Caesariensi, [22]) qui cum [*fol. 598b*] filiam hospitis transfixisset, statim capite truncatus est. Ideo opus est summo et stricto iure in mundo. Ita iam Dux Georgius [23]) nobili suo Haug-

---

5) *der vbet — gewest,*] Reb.: qui Christum quoque adoritur suis telis, verum nihil efficit, ideo Christus sub Diaboli manibus fuit,
6) Nam sathan] Reb.: Sathan enim
7) *wer — lauffen?*] Reb.: quis illum accedere vellet?
8) *sondern wann — auff.*] Reb.: sed cum Deus manum suam attrahit, tunc Sathan omnia consumit.
9) priuatiue] Cod. *calami err.:* priuatius
10) esset autor mortis,] Reb.: causa mortis esset,
11) nos fugere?] Reb.: confugere?
12) uoluntas Dei est.] Reb.: est voluntas Dei.
13) *er hat — daran.*] Reb.: Non autem morte nostra delectatur.
14) facit] *hoc alterum* facit *in* Cod. *deest.*
15) *das ist s. h.*] Reb.: hanc didicit artem.
16) maxima] Reb.: grauissima
17) fuisset.] Reb.: esset.
18) duret politia.] Reb.: bona duret politia.
19) *denn meister — machen.*] Reb.: Carnificem enim impios punire oportet, nos omnes ad pietatem subigere non possumus.
20) *flugs — gehauenn,*] Reb.: raptores et homicidas statim decollare mandauit,
21) contigit] Reb.: accidit
22) Caesariensi] *a* Reb. *abest.*
23) iam Dux Georgius] Reb.: D. Georg. iam

Digitized by Google

uitz [24]) in Taucha [25]) prope Leiptzig restitit, *der ihn mit den bield ertrotzen woldt.* [26])

CONSOLATIO INFIRMAE MVLIERIS. [27]) *)

Anno 36. 18. Iulij post concionem D. Martinus accessit matronam honestissimam Lipsia pulsam, *die Breuninne,* [28]) quae obitu et submersione mariti in tantum moerorem incidit, [29]) ut morbo corriperetur et [30]) una nocte 15 syncopas experiretur. Aduenienti dixit illa: *Ach mein lieber herr Doctor wie sol ichs vmb euch verdienen?* Respondit: *Es ist lang verdienet. Christus Hiesus mit seinem bludt hat viel mehr gethan vnnd verdienet.* [31]) Deinde interrogauit eam, [32]) quomodo ualeret, hortatus [33]) ut uoluntatem Dei libenter ferret, qui ipsam ut pater castigaret, liberatam ante a summis malis, a sathana [34]) et abominationibus papatus. Filia fer [35]) patris castigationem, siue ad mortem, siue ad uitam. Nam Domini sumus, siue uiuimus, siue morimur. Ipse dicit: Ego uiuo et uos uiuetis. *Er hat euch gar ein edeles kleinodt tzugeschickt tzu leiden,* [36]) dabit etiam ferendi patientiam. [37]) Ideo orate. Ipsa pijssime respondebat: [38]) Fiat Domini uoluntas. [39])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 149. cap. 22. §. 61.

24) Hauguitz] *sic* Reb.; Cod.: Haubitz
25) Taucha] *sic* Reb.; Cod.: Taucho
26) *der ihn — woldt.*] *haec ap.* Reb. *non leguntur.*
27) Consolatio inf. mul.] Reb. *habet hanc inscriptionem*: Consolatio Mart. L. ad infirmam mulierem. — *Haec consolatio non solum in* Cod., *sed etiam ap.* Reb. II. fol. 6[a] lin. 15. — fol. 6[b] lin. 8. *praecedentem subsequitur.*
28) D. Martinus acc. — *die Breuninne,*] Reb.: accessit honestissimam matronam Lipsia expulsam propter religionem, Breuninnam,
29) moerorem incidit,] Reb.: incidit moerorem,
30) corriperetur et] Reb.: correpta,
31) Aduenienti dixit — *vnnd verdienet.*] Reb.: Aduenientem M. L. ita excepit, Ach mi domine Doctor, quomodo recompensare possum tuam benignitatem erga me exhibitam, diu recompensatum est, effusione sanguinis sui maxima non attulit beneficia.
32) eam] *sic* Reb.; *a* Cod. *abest.*
33) hortatus] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
34) a sathana] *a* Reb. *absunt.*
35) fer] *sic recte* Reb.; Cod.: per
36) *Er hat — leiden,*] Reb.: Deus thesaurum bonum, nempe sanctam suam crucem admisit,
37) ferendi patientiam:] Reb.: patientiam ferendi.
38) Ipsa pijssime respondebat:] Reb.: Respondebat ipsa pijssime.
39) Fiat Domini uoluntas.] *sic* Reb.; *in* Cod. *desunt.*

Digitized by Google

Discedens [40]) commendauit eam Deo optimo [41]) in custodiam.

Anno 36. 4. Augusti accessit D. Martinus Lutherus*) *die Hondorffinne: Meine liebe geuatter ihr wollet geduldt tragen vnd den willen gottes, der gut vnd heilig ist, gerne* [*fol. 599a*] *tragen, dann der leib, der gesundiget hat, muss leiden vnd sterben, aber den trost vnd vorteil haben wir, dass wir vnsers leibes selichen dem in sein schoss vberandtworten, der es erloset hat, den trost hat die weldt nicht.* [42])

CONSOLATIO D. M. LVTHERI AD LVCAM KRANACH PICTOREM [43]) PROPTER OBITVM FILII. [43a])**)

Anno 1536 prima Decembris [44]) accessit Consulem Lucam Maler [45]) satis tristem propter obitum filij sui obedientissimi, [46]) qui consilio parentum in Italiam profectus erat, et Bononiae [47]) 9. die Octobris uesperi insigni [48]) et Christiana confessione obijt, parentes uero supra naturales suos affectus, etiam conscientiae stimulis [49]) cruciabantur, quasi essent causa mortis, quia eum ablegassent. Respondit D. Martinus: *wenn das gilde,* [50]) *so were ich so hoch ein vrsach als ihr, dann ichs euch vnnd ihm treulich gerathen habe, wir habens* [51]) *aber nicht der meinunge halben gethan, dass er sterben solde.*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 149 sq. cap. 26. §. 62.
**) *Conf.* ibid. III. p. 150 sqq. cap. 26. §. 63.
40) Discedens] Reb.: Discedens M. L.
41) optimo] *a* Reb. *abest.*
42) accessit D. M. Lutherus — — *die weldt nicht.*] Reb.: M. L. accessit viduam consulis Hondorffinnam decumbentem, dicens: Chara compatrix patientiam habere, Dei bonam sanctamque voluntatem aeque sufferre animo velis, corpus enim propter peccatum pati ac mori oportet, verum haec est nostra consolatio, quod animam nostram Christo Iesu, qui liberauit nos, commendamus, hac consolatione mundus non fruitur.
43) pictorem] Reb.: Consulem
43a) Consolatio — propter obitum filij.] *Consolatio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 599a lin. 5. — fol. 600b lin. 5. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 3b lin. 7. — fol. 5a lin. 7. *reperitur.*
44) prima Dec.] Reb.: 1. Decem. M. L.
45) Maler] Cod.: Moler
46) obitum filij sui obed.] Reb.: filij sui obedientissimi obitum,
47) Bononiae] Cod.: Banoniae
48) 9. die Oct. uesp. insigni] Reb.: celebri (*ceteris omissis*)
49) stimulis] *sic recte* Reb.; Cod.: stimulus
50) *wenn das gilde,*] *sic scripsi;* Cod.: *wenss dess gülde,*
51) *habens*] Cod.: *habenss habenss*

Digitized by Google

Nam [52]) cor nostrum nobis dat testimonium, *das ihr ihn viel lieber lebendig wustet, Ja viel lieber euer gut lebendig verlieren.* [53]) Ideo deponite istum conscientiae scrupulum. [54]) Nam cor et uoluntas consilij multo aliter testantur, quomodo sitis affecti erga filium. Deinde conuersus ad patrem lachrymantem dixit: *lieber meister Luca halt stille, gott wil euren willen brechen. dann er greifft einen gerne an, do es einem an wehesten thut,* ad mortificationem nostri, *vnnd ob wir schon nicht die grosten anfechtungen* [*fol. 599b*] *habenn, so thun doch vnns die vnsern, die wir fühlen, am wehesten. Gedenckt an den lieben Adam, was do vor ein hertzeleidt gewest ist, da sich die Ersten tzwen bruder vor seinem auge mordeten,* [55]) *gedenckt an den lieben Dauid, der tzwey gantz Jar heulete vber seinen Erstgebornen son Ammon, do ihn Absolon erstach, darnach da er ihn* [56]) *in seinen sunden erstochen am baum hangende erfur, da ist ein Jamer angegangen, dass er seinen son ewig verdampt gesehen hat, da ist ein heulen vnnd angst gewesen.* [57])

Secundo nos [58]) consolari debet illius [59]) probitas et obedientia, *denn die weldt itzunder so boss vnnd vngeschlacht ist, dass auch die aller feinsten Jungling tzu schanden vnnd sunden kommen, dass denn eurem sohne auch hette konnen widerfahren, dann ihr sehet, wie vngetzogen vnnd wuste die weldt ist, dass man fein sundiget, vnnd alles auff leugnen* [60])

---

52) *wenn das — — Nam*] Reb.: Hoc si verum esset, causa potius transferri in me deberet, quia fideliter filio tuo Italiam visere consulueram. Verum interitum ac mortem eius propterea non quaesiuimus, sicut

53) *dass ihr — verlieren.*] Reb.: te potius mori, ac omnia tua bona, quam filium charum amittere.

54) conscientiae scrupulum.] Reb.: scrupulum conscientiae,

55) *mordeten,*] Cod.: *sich mordeten,*

56) *ihn*] Cod.: *inen*

57) *lieber meister Luca — — angst gewesen.*] Reb.: Mi amice Luca cessa, Deus enim tuam franget et mutabit voluntatem, vbi enim maiora nostra sunt vulnera, ibi in primis tangimur a Deo, ad mortificationem nostri. Etsi enim summis tentationibus non affligimur, nostrae tamen maxime nos premunt et dolorem summum cordibus nostris adferunt. Esto memor Adami, et recordare, quantam mentis tristitiam, quantum cordis dolorem propter fratricidium suorum filiorum habuerit et sustinuerit. Recordare regem Dauidem per integros annos duos lamentasse et plorasse, propter filium suum Ammon primogenitum ab Absolone crudeliter interfectum. Postea cum illi annunciatum esset Absolonem in suis peccatis misere transfossum quomodo dolor maximus mentem impleuit suam.

58) nos] Reb.: vos

59) illius] Reb.: filij

60) *leugnen*] *sic scripsi;* Cod.: *leucken*

Digitized by Google

thun darff, [61]) ita ut in manifestis flagitijs impudenter dicant: [62]) *Mein Nein ist so viel als euer Ja.* [63]) et recitauit studentium nostrorum [64]) ἀσωτίαν. [65]) Deinde dixit de quodam Magistro Erphordiae, qui cum doctus et bonus homo fuisset, deinde sacerdos factus inciderit in adulterium *mit eines steinbrechers weibe,* [66]) muliere satis deformi, quam tamen non potuisset relinquere, tandem accidit, [67]) ut quodam die mane hora sexta [68]) missam celebraret, et mox [69]) finita missa eadem hora deprehensus in adulterio [70]) a marito confossus est. *Das* [*fol. 600*[a]] *ist ein schrecklich todt. Ich habe funff kinder, die mir hertzlich lieb sein, doch wann ich an die bosen leuffte der tzukunfftigen tzeitten gedencke, darin sie auch vbel gerathen mochten, wann ich in den gedancken stehe,* tunc cuperem omnes mortuos, *dan es ist wenig besserung an der weldt tzu hoffen, wie fur augen.* [71])

Tertio *obs euch hertzlich ist, das ihr einen fromen gehorsam son gehabet habt,* [72]) *dann man ehe der bösen vngehorsamen vergessen kan, dann der frommen treuen, so last euch seinen gehorsam vnnd Christlichen abscheidt ein freude sein, dann er hat ein guttes seliges stundtlein ihm von gott erwelet vberkommen. Ach selig vnnd aber selig ist der, welcher mit dem stundtlein wol tzu kompt. Es ist mein tegliches seufftzen vnnd flehen, das mir gott ein seligs vnnd froliches stundtlein verleihe, alsdenn bin ich wol hie gewesen, vnnd werde*

---

61) *denn die weldt — — thun darff,*] Reb.: mundus enim in his turbulentiss. temporibus adeo malus ac impius est, quod etiam iuuenes seu adolescentes pijssimi vicijs corrumpantur et seducantur, et filius tuus facile seduci potuisset, mundum inspice, illum sane periculorum, scelerum et mendaciorum plenum esse, inuenies,
62) impudenter dicant:] Reb.: dicant impudenter,
63) *Mein N. — Ja.*] Reb.: meum NON, excellit tuum ITA,
64) nostrorum] Reb.: quorundam
65) ἀσωτίαν.] Cod. *et* Reb.: ἀσοτίαν.
66) *mit e. st. weibe,*] Reb.: cum vxore latomi,
67) quam tamen — accidit,] Reb.: quam cum ita deperijt, vt tandem accideret,
68) mane hora sexta] Reb.: hora sexta mane
69) et mox] Reb.: illico
70) deprehensus in adulterio] Reb.: in adulterio deprehensus
71) *Das ist ein — — fur augen*] Reb.: haec fuit mors horribilis. Ego a Deo quinque liberos mihi valde charos accepi, attamen, si mundi huius statum quam impius et periculorum plenus sit, et quod filij in hisce periculosissimis temporibus degenerare atque ab impijs nebulonibus seduci possint, considero, tunc cuperem omnes mortuos, nulla enim emendatio mundi expectanda est.
72) *habt,*] Cod.: *hat*

Digitized by Google

von allem elende vnnd betrubnus erlöset mit gotte frölich sein. [73])

Quarto *lieber meister Luca, befehlet diss gott dem hochsten vater, der mehr an eurem sone hat dan ihr, dan ihr seit nur sein leiblicher vater, habt* [74]) *ihn nur ein tzeit lang getzogen vnnd ernehret, gott hat ihm aber leib vnnd seele gegeben, bis hieher behuttet vnnd bewaret, ist viel viel neher vater dan ihr seit, der weiss vnnd kan ihn bass erhalten, versorgen vnd ernehren, dan ihr vnnd die gantze weldt.* [75])

[*fol. 600b*] Quinto *macht des harms ein masse, vergesset immer seuberlich, befelets gottes willen, der besser ist dan vnser. Eurem sone ist wol gescheen. Esset nu,* [76]) *trincket, krencket euch nicht abe also, dann ihr sollet noch mer leutten dienen.* [77]) Tristitia autem [78]) exsiccat ossa.

Torgae D. M. Lutherus accessit*) scribam, [79]) hominem diligentem, et hydropicum, consolans, [80]) ne in suo morbo turbaretur, et tristitia se exanimaret, [81]) sed seruaret Canonem medicorum, ut moestitia animi non impediret benedictionem Dei, et ut consilio Petri utatur, commendans animam

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 152. cap. 26. §. 64.

73) *obs euch hertzlich ist — — frölich sein.*] Reb.: filium tuum obedientem, charum tibi fuisse (morigeros enim filios facile obliuioni tradamus) concedo, quia vero foeliciter et Christiane vitam cum morte mutauit, summam tibi cordis laetitiam adferre deberet, o terque quaterque foelices, qui foelicem mortis horam acquisiuerint, quotidiana haec est petitio mea, Deum mihi horam mortis foelicem admittere, tunc bene fui, quia ab omnibus mundi calamitatibus ac periculis liberarer et cum Deo opt. Max. summa fruar hilaritate in regno suo.

74) *habt*] Cod: *hat*

75) *lieber meister Luca — gantze weldt.*] Reb.: mi Luca amice, chare, Deo nostro op. Ma. rem tuam commendare debes, Deus enim quia aeternus ac verus eius est Pater, filium ad se assumpsit suum, tu tantum terrenus et corporalis illius Pater es, tu illum ad tempus educasti et nutristi, animam vero ac corpus a Deo ipso, per quem huc vsque conseruatus est, accepit, Deus sua paternitate filio tuo te propior est, ipse filium tuum melius curabit ac conseruabit, quam tu et totus mundus.

76) *nu,*] Cod: *nuhe,*

77) *macht des harms — — leutten dienen.*] Reb.: modum in mentis tuae tristitia seruare, Deoque totum tuum negotium commendare, voluntatique eius nostram voluntatem superantem, te subijcere debes, filius enim tuus optimam elegit partem, Ede, Bibe, et cordis tui dolores excute, quia multis alijs seruire et prodesse hominibus debes,

78) autem] Reb.: enim

79) scribam] Reb.: scribam Senatus,

80) et hydrop., consolans (Cod. *male:* consulans)] Reb.: hydropisi decumbentem, consolatus eum

81) exanimaret,] *sic scripsi*; Cod. *et* Reb. *falso*: examinaret,

Digitized by Google

fideli creatori. [82]) *Wir sollen gerne sterben, dann wir haben vnns gnug gelebet,* [83]) nisi quod alijs uiuere nos oportet etc. [84])

D. M. Lutherus infirmus, [85]) cum medicus deprehenderet*) uariationem pulsus, dixit: Ego sum in uoluntate Dei, illi me plane dicaui. *Er wirdts wol machen.* [86]) Hoc certo scio ipsum non moriturum, quia est uita et resurrectio, et omnis qui uiuit et credit in eum, non morietur, etiamsi mortuus fuerit, uiuet, *darumb lass ich seinen willen.* [87])

D. M. Lutherus accedens quandam bonestissimam matronam,**) grauiter decumbentem, [88]) consolatus est eam, hoc modo: *Muhme Lehne kennet ihr auch mich vnnd vernempt mich?* Cum intelligeret eum, dixit: *Euer glaube stehet nur auff den lieben herrn Christum.* Deinde ille est resurrectio et uita. *Euch wirdt nichtes geweret,* [89]) *sollet nicht sterben, sondern wie in einer wigen entschlaffen, vnnd wenn die morgenröthe* [*fol. 601*[a]] *auffgehen wirdt, sollet ihr wider auffstehen vnd ewig leben.* Illa respondit: *O Ja.* Tunc ille: Nullam

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 152. cap. 26. §. *65.*
**) *Conf.* ibid. III. p. 153. cap. 26. §. 66.

82) commendans anim. fid. creatori.] Reb.: Animam fideli creatori commendans,
83) *Wir sollen — gelebet,*] Reb.: libenter mori deberemus, quia nobis satis viximus,
84) etc.] *a* Reb. *abest.*
85) infirmus,] Reb.: infirmus et langnidus,
86) dicaui. — *machen.*] Reb.: commendaui, qui bene efficiet.
87) *darumb — willen.*] Reb.: ideo Dei voluntate sum contentus, *quibus verbis ab eo addita sunt haecce, quae in* Cod. *non leguntur*: et oranit haec verba: Omnipotens, misericors et sempiterne Deus, pater Domini nostri Iesu Christi, scio pro certo, quod tuis dictis et promissionibus satisfacere vis et potes, quia Deus, non volens iniquitatem aut mendacium, tu es, verbum tuum verum, a principio mihi filium tuum vnicum Iesum Christum promisisti, qui in hunc mundum venit, meque a morte, peccato, Diabolo, ac inferno redemit, et ad fidem confirmandam meam dedisti mihi Sacramentum Baptismi, et coenae Domini, beneuola tua voluntate, quibus mihi et omnibus credentibus remissio peccatorum, vita aeterna, et omnia bona, coelestia annunciatur, ideo fide in verbo tuo firmiter confisus et Sacramentis vsus sum, quare absque vlla dubitatione me nunc a Diaboli potestate, peccato, et morte liberatum esse, credo, adest hora mortis, et placet tuae voluntati, ego in verbo tuo placide, et in pace ex hac lachrymarum valle discedam et migrabo.
88) quandam honest. matronam grauiter decumbentem,] Reb.: honestissimam matronam, matertera Magdalena (*pro*: materteram Magdalenam), vxoris materteram grauiter decumbentem, et agonisantem,
89) *geweret,*] *sic scripsi;* Cod.: *geworren,*

Digitized by Google

habetis tentationem? Non. 90) Doles circa cor. Dominus 91) te mox liberabit ab omni malo, non morieris. 92) Et conuersus ad nos 93) dixit: Bene illi, quia haec 94) non est mors, sed somnus. Et seorsum 95) iuit ad fenestram, orans, et ita discessit ab ipsa hora 12. post meridiem hora 7 obdormiuit. 96)

Consolatio contra dubitationem de praedestinatione. *)

QVAESTIO. 97) Quomodo consolandus sit ille, qui dubitat, num 98) et ipse sit de numero electorum et saluandorum, propterea quod pacem non sentiat, quam tamen pij habent iuxta illud Pauli: Iustificati fide pacem habemus. Ad hoc respondit 99) D. M. Lutherus: Admoneatur talis, ut discat 100) uitam Christianam in medijs aerumnis consistere, turbationibus, afflictionibus, mortibus etc. 1) Itaque qui turbantur et a Sathana inquietis tentationibus 2) uexantur, consolare 3) in hunc modum: sunt 4) filij Dei et 5) habent patrem in coelo, qui eos recepit 6) iuxta illud Hebrae. 12. Fili mi, ne neglexeris correptionem Domini, neque deficias, cum ab eo argueris. 7) Quem enim Dominus diligit, corripit,

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 154 sq. cap. 26. §. 68.

90) ***Muhme Lehne*** — — Non.] Reb.: Chara Magdalena nonne tibi adhuc sum notus? intelligis et sentis meam vocem? cum significaret se intelligere, dixit: fides tua in Christum Iesum directa est. Deinde dixit: ille est resurrectio et vita, tibi nihil deficiet, non mori, sed tandem placide sopire, surgente autem aurora, resurgere ad vitam aeternam debes. Illa respondit: ex animo spero hoc. Tunc ipse interrogauit: nullam habetis tentationem? Non, vincas ei [*pro:* eam] in fide Christi.

91) Dominus] Reb.: Respondit Christus

92) morieris.] ***sic*** Reb.: Cod.: moueris.

93) Et conuersus ad nos] Reb.: Deinde ad nos conuersus

94) quia haec] Reb.: Haec

95) Et seorsum] Reb.: Deinde seorsim

96) et ita — obdormiuit.] Reb.: et hac hora, illa obdormiuit.

97) Quaestio.] Reb.: Quaestio monebatur

98) num] Reb.: vtrum

99) habemus. Ad hoc respondit] Reb.: habemus, etc. Respou.

100) discat] Reb.: discat primo

1) consistere, turbat., afflict., mortibus etc.] Reb.: tristitia, turbationibus, afflictionibus, mortibus etc. consistere.

2) tentationibus] Reb.: cogitationibus

3) consolare] Reb.: consolentur

4) sunt] Reb.: scilicet,

5) et] *a* Reb. ***abest.***

6) recepit] Reb.: recipit

7) correptionem Domini — argueris.] ***haec quae in*** Cod. ex Hebr. 12, 5. ***afferuntur, ap.*** Reb. ***desunt.***

Digitized by Google

flagellat autem omnem filium, [8]) quem recipit, si castigationem sustinetis, ueluti filijs offert se Deus. Quis enim est filius, quem non castigat pater? [9]) Quod si alieni estis a castigatione eius, non estis filij. Si igitur hi sunt filij Dei, qui a Sathana [*fol. 601b*] hic uexantur, necesse est eos Deo curae esse, et ab ipso nequaquam contemni aut reijci, proinde in medijs afflictionibus eos debere esse laetos et securos de bona Dei uoluntate erga se. At inquies: [10]) Quid ad textum Pauli respondes, qui dicit, pijs esse pacem. Verum [11]) hoc quidem est, pacem habent in fide, sed quae est inuisibilis, et omnem sensum superat, ita ut in morte etiamsi non sentiatur uita, tamen eam [12]) credi oporteat, sed in carne et sensu habent maximas turbationes. Quemadmodum [13]) Dauid conqueritur: non est pax ossibus meis. Nec Christus in cruce sensit pacem. Praeterea si Christiani ac iustificati fide non sentiunt perturbationes, quis usus esset consolationum, promissionum Euangelij, praedicationis [14]) gratiae, ut pauperibus Euangelizantur. [15]) Item, Noli timere pusille grex. Item: Suscipite infirmum fratrem. Inuicem consolamini. Proinde quia Christiani semper afflictiones et tristitiam sentiunt, ideo praeceptum diuinum et primum postulat, ut in tristitia existentes erigamus [16]) et consolemur, et rursum [17]) qui in eiusmodi sunt tentationibus, sinant se consolari, tristitiam deponant, etc.

PRAEDESTINATIONIS TENTATIO.*)

D. Martinus dixit, *wie ein vnausseglich feuer es were,* [18]) ubi inciperet homo [19]) disputare, et [20]) quo plus disputaret, eo magis desperaret. *Vnser herrgott ist der disputation so*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 155 sq. cap. 26. §. 69.

8) fl. autem omnem filium,] *sic scripsi* (= Hebr. 12, 6.); Cod.: fl. autem filium, Reb.: fl. omnem filium,
9) castigat pater?] Reb.: pater castigat?
10) inquies:] *sic recte* Reb.; Cod.: inquiens.
11) Verum] Reb.: Re. (*i. e.* Respondeo:) Verum
12) eam] *a* Reb. *abest.*
13) habent max. turbationes. Quemadmodum] Reb.: maximas turbationes habent. Sicut
14) praedicationis] Reb.: praedicatione
15) Euangelizantur.] Reb.: Euangelizatur.
16) erigamus] Reb.: erigamur
17) rursum] Reb.: rursus
18) D. Martinus — *es were,*] Reb.: D. M. L. ignem esse inextinguibilem,
19) inciperet homo] Reb.: homo inciperet
20) et] *a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

feindt, dass er dowider [*fol. 602a*] *gesatzt hat* baptismum, uerbum, sacramenta, signa, *darauff sollen wir bestehen. Ich bin getaufft.* [21]) Credo in Hiesum Christum, *was liget mir daran, ob ich versehen bin oder nicht, er hat vnns einen grundt geleget, darauff wir fussen sollen, Hiesum Christum, vnnd durch ihn gen hiemel steigen.* [22]) Ille [23]) est unica uia et porta ad patrem, *so wollen wir ins teufels namen oben am dache erstlich anheben tzu bauen* contempto fundamento, *darumb mussen wir auch fallen, wenn wir nun den* promissionibus *gleuben kontten, dass sie gott geredt hette,* [24]) et loquentem ipsum respiceremus, tunc uerbum illud magnificaremus, sed cum uidemus illud in ore hominis, *so ists vnns gleich als eine kuh gepleket hette.* [25])

D. M. Lutherus clarissimo uiro D. Iusto Ionae *) febri grauissime decumbenti, tentatoque grauissime [26]) hanc consolationem misit:

Contra tentationem indignitatis nostrae sic respondendum est Diabolo. [27])

Indignus sum, sed dignus fui creari a Deo creatore meo. [28])
Dignus fui doceri de filio Dei, et spiritu sancto.
Dignus fui cui ministerium uerbi credatur.
Dignus qui in tot malis uersarer, fui.
Dignus fui cui praeciperentur ista credere.
Dignus fui cui sub aeternae [29]) irae maledictione interminaretur, ne ullo modo de his dubitarem.
Memor ergo [30]) ero tuorum operum, [31]) et meditabor in

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. pag. 156. cap. 26. §. 70.

21) *Vnser herrgott — — getaufft.*] Reb.: Deus inanes odio prosequitur disputationes, ideo opposuit econtra Baptismum, verbum, sacramentum, signa, ideo persistere deberemus et dicere: Baptizatus sum,

22) *was liget mir — — steigen.*] Reb.: nihil amplius de praedestinatione curo, fundamentum iecit Iesum Christum, in quo et per quem persistere, et in coelum ascendere debemus,

23) Ille] Reb.: illa

24) *so wollen wir — geredt hette,*] Reb.: Nos vero, Diaboli nomine incipere volumus aedificium in summitate tegumenti contempto fundamento, merito ergo erramus et pudefimus, si Dei promissionibus fidem adhiberemus,

25) *so ists — hette.*] Reb.: ideo verbum Dei omnino negligimus et contemnimus.

26) grauissime] Reb.: indignitatis tentatione,

27) Contra tentationem — Diabolo.] *haec a* Reb. *absunt.*

28) creari a Deo creatore meo.] Reb.: a creatore meo (*pro*: meo)

29) aeternae] Reb.: aeterna

30) ergo] *a* Reb. *abest.*

31) tuorum operum,] Reb.: operum tuorum,

Digitized by Google

factis manuum tuarum. Iacta super [32]) Dominum tuam curam, et [33]) ipse te enutriet, uiriliter agite et confortetur cor uestrum, omnes qui speratis [34]) in Deum.

[*fol. 602b*] TENTATI IN FIDE SIC CONSOLANDI.[35]) *)

Primo ut solitudinem caueant, sed semper conuersentur cum alijs de psalmis et scripturis confabulando. Secundo quamquam est difficile factum, tamen est remedium praesentissimum tibi persuadere, has cogitationes non esse suas, sed sathanae. Certissime, ideo maxime conandum, ut cor ad alia flectatur et tales cogitationes excutiantur. Nam eis immorari et cum illis pugnare, uelle superare et finem expectare, est magis irritare et augere usque ad interitum sine ullo remedio. *Das beste, fallen sie ein, so lass sie wieder ausfallen, oder nicht lange nachdencken oder disputiren. wer das nicht thut, dem ist nicht tzu helffen oder tzu rathen.* Senties autem, quam difficile sit hoc factum. Nam cum in illis cogitationibus agatur de Deo et salute aeterna, aegre admodum relinqui aut contemni possunt, nisi dubitantes prius certi fiant, hanc certitudinem esse impossibilem, scilicet eis immorari et cum illis disputare. Certitudo enim quaeritur nostris cogitationibus et consilijs, quod sathan bene nouit. Ideo sic eas inculcat et necessarias facit, ut nemo uelit eas relinquere et sese auertere, sed finem spectare et palpare, [36]) hoc est succumbere, et sathanam regere. Vt autem facilius assuescant excutere, persuadeantur audire unum aliquod dictum boni uiri, tanquam uocem Dei de coelo. Sic ego una hac uoce Pomerani saepius recreatus sum, quia semel ad me dixit: Non debes nostram consolationem [*fol. 603a*] contemnere, quia persuasi mihi esse de coelo uocem Dei. Tunc intelligitur, quid sit: Eloquium tuum uiuificauit me. Hanc tentationem passus est Christus, ubi ad sathanam dixit: Non tentabis Dominum Deum tuum. Qui uerbo uicit, et uincendum nobis reliquit diabolum. Nam uere nihil aliud sunt cogitationes eiusmodi, quam tentationes diaboli. Licet hoc non putemus, dum adsunt, sed certissimas

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 157 sqq. cap. 26. §. 71. 72.

32) super] Reb.: supra

33) tuam curam, et] Reb.: curam tuam,

34) speratis] *sic* Reb.; Cod.: sperant

35) Tentati — consolandi.] *sic inscripta, quae in* Cod. fol. 602b lin. 1. — fol. 603b lin. 16. *exhibentur, ap.* Reb. *non reperiuntur.*

36) palpare,] Cod.: palbare,

Digitized by Google

et summe necessarias pro salute arbitramur, quia Deum opponunt, quem non licet contemnere, et cor non audeat ei dicere: Tu non es Deus, et nolo te Deum, et tamen necesse est sic dicere, ut auertaris, et aliter deinde, quam isto modo cogites, quod fit, si uerbo solantis et reducentis credas ac te totum tradas. Haec uerbosius licet non satis, quia noui quid sathan possit hoc genere tentationum. Tertio orationibus petant et credant se iuuari, sicut reuera iuuantur, si credunt, nec soli pugnant aut patiuntur. resistimus omnes nostris orationibus. Quarto adde, ubi non cessauerit, sathanam ferant longanimiter scientes, quod sathan, quando subita ui et astu non potest capere, assiduitate fatiget, sicut ille cantat: saepe expugnantes prolongauerunt iniquitatem suam, spectaculum iucundum est Deo et angelis, et finis erit salutaris et beatus. Tu non solus es, qui ita tentaris. *Ich bin ihr gewonet*, et Petrus et Paulus eas senserunt. [*fol. 603b*] Ideo Petrus dicit: Scitote fratres, quod eandem tentationem, quam uos habetis, sentiant. Nam Ecclesia uaria patitur, secundum diuersitatem membrorum. Infirmi infirma patiuntur, nos capitalia patimur. *Man muss sich vor dem bösewicht nicht furchten.* Sathan maxime uexat [37]) conscientias lege et proponit Christum iudicem sic dicens: Deus odit peccatores, quia est iustus. Tu es peccator. ergo Deus te odit. Ibi iacet uicta et prostrata conscientia. *wer do* diuisionem *wol köntte* et posse dicere: Non omnes peccatores Deus odit, sed impios peccatores et persecutores, infirmos peccatores uenit saluare. Nam duplex est peccatum, sicut duplex est iustitia.

Praesentissimum remedium contra tentationes est, ut tuas cogitationes abstrahas a tentationibus. hoc est loquaris de Venereis et de alijs rebus, quae ad rem plane nihil spectant, aut mutatur orationibus et simpliciter textus [38]) Euangelij etc.

[*Pro his, quae in* Cod. fol. 602*b* lin. 1. — fol. 603*b* lin. 16. *leguntur*: „Tentati in fide sic consolandi — — textus Euangelij etc.“ Rebenstockius II. fol. 9*a* lin. 6. — fol. 11*b* lin. 18. *exhibet haecce, quae in* Cod. *h. l. non inveniuntur*:

Ad sententiam non est volentis neque currentis. a) Rom. 9. M. Lutheri responsio, ex M. Georgij Rorarij Libris scriptis.

In nouo Testamento in praefatione super Epistolam ad Rom. Mart. Luth. inquit, Paulum loqui de praedestinatione, sed ne quis offendatur, considerandum est

37) uexat] Cod.: uexas
38) textus] Cod.: textum
a) currentis.] Reb. *typ. err.*: curentis.

Digitized by Google

tempus praefationis illius primum scriptae. Haec enim M. L. sententia longe est rectior ex ipsius ore a M. Georg. Rorario excepta. b)

Paulus nihil minus eo loco agit, quam vt de praedestinatione disputet. Sed loquitur contra Iudaeos et institiam legis, et vult dicere: desperare vos oportet in vestra iustitia et operibus legis, et Deo gloriam dare et dicere, ego non incepi. Sic in monachatu eram ego volens et curreus, sed verum ad impletionem legis peruenire non poteram. Quod igitur iam habeo, non habeo ex illo cursu, sed ex Deo. Sic Paulus dicit eo loco omnia contra praesumptionem, vt discamus dicere: Domine tua gratia est quidquid in nobis est. Sic allegat etiam illam sententiam: Misereor cuius misereor, id est, vos nihil absque mea remissione efficietis. In summa dictum est contra superbissimos spiritus et operarios, nemo accipiet vitam aeternam, nisi per me et a me, vestra sanctitate non consequeretis, quid amplius facere debet? Dicit: vos habere debetis, sed vos in vestra dignitate et sanctitate vitam aeternam quaeritis c) hoc non volo habere, ego prius regnum, sacerdotium, d) meam quoque legem delebo, si autem gratiam meam quaeritis certe habebitis.

Item alio tempore dixit M. L.

Paulus non agit Rom. 9. cum Iudaeis de praedestinatione, hac tantum causa disputabat cum illis, quia opponebant ei: Nos sumus populus Dei, habemus promissiones Dei, patres, etc. Ideo disputatio Pauli non pertinet ad praedestinationem, sed de hac re disputat, vt legis institiam refellat, nos ita praedicare oportet, quod per nostra opera neque per partes iustificamur, nam et gentes bona possunt praestare opera, Deus enim ab initio sic ordinauit. Tantum ergo hoc agit, sola ex gratia Dei vitam aeternam consequimur, Deus nullus est debitor.

Item alio tempore dixit.

Non est volentis etc. Rom. 9. Non est hoc intelligendum, quod ita sit miserentis Dei, vt non sit necesse aliquem velle et currere. Sed quod homo et currat, hoc ipsum non est suae e) virtutis, sed misericordiae Dei, qui dedit hanc potentiam voluntatis et operationis, sine qua homo ex se ipso neque velle, neque currere potest, vt Apostolus inquit Phil. 2. DEVS est, qui operatur in nobis velle et perficere etc. Hoc idem est, quod hic dicit in sensu, licet alijs verbis. Non est volentis neque currentis, f) id est, perficientis, sed Dei miserentis, id est, donum dantis gratiae suae. Sic Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, id est, perfeci, cum dilatasti cor meum, id est, tu fecisti velle et posse. Et Psal. 1. In lege Domini voluntas eius. Sic et Ierem. 10. Scio Domine, quia non est hominis via eius, nec viri vt ambulet et dirigat gressus suos. Est enim in illis omnibus velut conductio, quia si est via hominis, non eius via, quare ergo dicit: via eius. Sic et hic, non est volentis neque currentis, f) scilicet, cursus eius neque volentis, scilicet, voluntas eius. Mirares, voluntas non est volentis, sed Dei qui dat et creat illam. Et cursus non est currentis. Eodem modo Apostolus Gal. 2. Viuo ego, iam non ego. Et Christus: Doctrina mea non est mea. Et Eccles. 9. Vidi nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientum panem, nec Doctorum diuitias, nec artificum gratiam. Cuius ergo? An cursus est sedentium et stertentium, et bellum infirmorum? Vtique non, scilicet, quia omnes sunt instrumenta Dei, qui operatur omnia in omnibus, sicut in simili. Sectio g) ligni non est securis, sed secantis. Et percussio canis non est virgae, sed percutientis ea. Vnde Esai. 10. dicitur contra illos, qui de suis viribus praesumunt nocere, et malum inferre alijs. Dixit rex Asur: In fortitudine manus

---

b) Rorario excepta.] Reb.: Rot. excerpta.
c) quaeritis,] Reb.: quaerentis,
d) sacerdotium,] Reb. *male:* sacerdotum
e) suae] Reb. *falso*: sua
f) currentis] Reb. *utroque loco typ. err.*: curentis
g) Sectio] Reb. *typ. err.*: Sextio

Digitized by Google

meae feci h) etc. Sequitur: Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum, a quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, et exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Et infra irridens eos dicit: Bene quoque aut male si potestis facite. Et satis patet experientia. Id quod Deus punit, nemo potest curare aut adiuuare. Sic e contra male facere, id est, alij damna inferre. Multi magna conantur, sed non praeualent, Deo illis resistente. Hoc satis apparuit in Pharaone, qui voluit male facere filijs Israel, sed non potuit. Et sic ostendit Deus in eo suam potentiam, vt non vellet, quia induratus fuit, nec cucurrit, multo minus quod voluit perfecit. Quare ex isto textu non sequitur, quod velle et currere hominis nihil sit, sed non quod suae virtutis sit, quia opus Dei non est nihil. At velle et currere hominis, Dei est opus, loquitur igitur de velle et currere secundum Deum (id est, de vita charitatis et iustitiae Dei), at aliorum velle et currere nihil est, quia non in via Dei volunt et currunt, licet magna velint et valde currant, quia non sunt ex Deo, nec placita ei, de quibus Esai. 42. Vos ex nihilo estis, et opus vestrum ex eo, quod non est. Hic tamen moneo, vt istis speculandis nullus irruat, qui nondum est purgatae mentis, ne cadat in barathrum horroris et desperationis, sed prius purget oculos cordis in meditatione vulnerum Christi Iesu. Neque enim ego ista legerem, nisi ordo lectionis et necessitas cogeret. Quia hoc est robustissimum verbum, et perfectissimus cibus, solida esca perfectorum, id est, excellentissima Theologia, de qua Apostolus: Sapientiam loquimur inter perfectos. Ego paruulus sum lactis indigens, non esca. Ita faciat qui mecum paruulus est. Tuta satis nobis non sunt vulnera Iesu Christi, foramina petrae.

Anno 1531. i) D. M. L. de praedestinatione interrogatus respondit: Quoties incidit disputatio de praedestinatione, sunt abijcienda argumenta, et per interemptionem refutanda, hoc est simpliciter neganda. Quis enim soluet illud, cur Deus permiserit Adam labi? Si autem ex talibus argumentis Sathan colligit Deum odisse homines, tunc confutandum est per instantiam, scilicet, si Deus odisset homines, non misisset filium. Ioan. 3. Praedestinationem igitur nolite ergo de praedestinatione cogitare. Item si loquimur de praedestinatione, tunc dicendum est: qui non habet verbum Dei, is Dei expectat iudicium an possit acquirere, si non acquirit, actum erit de sua salute, nobis vero salus contigit, ergo non debemus dubitare de salute nostra. Hoc modo de praedestinatione disputandum est: Sum baptizatus et habeo verbum, ibi non debeo dubitare de mea salute, sic oportet nos verbo Dei adhaerere, nam si Christus oculis nostris excluditur, statim disputationes de praedestinatione sequuntur. Deus autem noster sic dicit: quare mihi non credis? tamen me audis, qui dico, te mihi gratum esse, tibi remissa peccata. Nos vero de via recta semper decedamus. Item oportet nos habere dictum clarum ex sacra scriptura, quo omnia obscura diluere possumus, absque Catechismo autem efficere non possumus. Item Deum nostrum virum pium esse oportet, quod malis et impijs hominibus conniuet, ego etiamsi ipse sum nequam, non possum facere.]

Nota. *In hoc capite* . de consolatione *a* Codicis *ordine sectionum* Rebenstockius *sic discrepat*:

Reb. II. fol. 2a lin. 6. — fol. 3b lin. 6. = Cod. fol. 596a lin. 9. — fol. 597b lin. 1.
— — fol. 3b lin. 7. — fol. 5a lin. 7. = Cod. fol. 599a lin. 5. — fol. 600b lin. 5.
— — fol. 5a lin. 8. — fol. 6b lin. 17. = Cod. fol. 597b lin. 2. — fol. 599a lin. 4.

h) In fortitudine manus meae feci] *sic scripsi* (= Ies. 10, 13.); Reb. *male*: infortitudine manus meae fecite, — *Subsequentia verba afferuntur ex* Ies. 10, 15.
i) 1531.] Reb.: 15. 31.

Digitized by Google

Reb. II. fol. 6b lin. 18. — fol. 9a lin. 5. = Cod. fol. 600b lin. 6. — fol. 602a lin. 26. (ult.)
— — fol. 9a lin. 6. — fol. 11b lin. 18. *omnino differunt a* Cod. fol. 602b lin. 1. — fol. 603b lin. 16.

PAPAE.*)

Corona papae est triplex	1. Contra Deum 2. Contra Caesarem 3. Contra priuatos homines	Quia damnat	Religionem Politiam Oeconomiam. [39]

Interdicit [40]) suis traditionibus ueram doctrinam, prohibens sacerdotibus ius Caesareum, [41]) et coniugia suo impuro coelibatu [42]) suppressit. Papa *ist der rechte rattenkönig* [43]) monachorum, qui coepit 600 abhinc annos, [44]) sed 200 annis post, ingrauescentibus [*fol. 604a*] sectis maxime creuit, et sic papa factus est [45]) Rex et Dominus Ecclesiasticus, Politicus et [46]) Oeconomicus.

Etymologia [47]) nominis papae. **) Olim fuit generale nomen [48]) Episcoporum. Augustinus, Hieronymus, Cyprianus, appellarunt se inuicem [49]) papa, ut eorum [50]) literae testantur. Vnde autem etymologia orta sit nescio, fortassis a pueris, qui suos parentes papa appellant. [51]) Ita et Episcopi

---

*) Reb. II, fol. 61a lin. 5. — fol. 69b lin. 5. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 172 sqq. cap. 27.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 177. cap. 27. §. 5. sect. 1. 2.

39) Corona papae — Oeconomiam.] Reb.: Papatus administratus est per impijssimos homines, qui hac vltima senecta mundi, triplicem coronam sibi vendicarunt.

1.	contra	Deum	quia damnat	Religionem
2.		Caesarem		Politiam
3.		Priuatos homines		Oeconomiam.

— *Haec sectio et duae subsequentes in* Cod. fol. 603b lin. 17. — fol. 604a lin. 11., *ap.* Reb. II. fol. 61a lin. 5 — 26 med. *leguntur,*

40) Interdicit] Reb.: Interdicens

41) sacerdotibus ius Caesareum,] Reb.: ius Caesareum Sacerdotibus

42) suo impuro coelibatu] Reb.: coelibatu impuro

43) Papa — *rattenkönig*] Reb.: Ita Papa quoque homo nauci est

44) 600 abhinc annos,] Reb.: ante 600 annos abhinc,

45) sed 200 annis post — factus est] Reb.: sed 200 post crudelissimus factus est

46) et] *a* Reb. *abest.*

47) Etymologia] Reb.: Etymologia vero

48) generale nomen] Reb.: generalis appellatio

49) appell. se inuicem] Reb.: inuicem se appellarunt

50) eorum] *ap.* Reb. *deest.*

51) qui suos par. papa appellant.] Reb.: qui sic parentes appellarunt.

Digitized by Google

sunt patres Ecclesiarum. Nam magna est similitudo Graecismi [52]) et Germanismi, et facilius esset Graecam quam Latinam linguam discere. Graeci enim habent η et χ, quod Latini non habent, *öle*, *mael*, *kaese* sunt graecae [53]) diphthongi etc. [54])

Alexander papa*) *war ein maran* [55]) qui plane nihil [56]) credidit. Huic [57]) Iulius successor tam inimicus fuit et infensus, *dass er alle thüren vnnd fenster mit seinem wapen liess ausbrechen.* [58])

EPITAPHIVM [59]) SCORTI ALEXANDRI. **)

Conditur hoc tumulo Lucretia,
Thais pontificis [60]) filia, sponsa, nurus.

Olim fuerunt tres papae successores, ***) ubi uno mortuo successor omnes leges et decreta prioris aboleuit, *liess ihn ausgraben vnnd die finger abschneiden.* Altero mortuo tertius successit, qui similiter omnia abrogauit et cadauer sepulti effodit, caput amputauit et truncum in Tiberim coniecit. Tales leges habuerunt papae. [61])

Iulius papa ****) fuit strenuus [62]) in militia et imperio.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 181. cap. 27. §. 12.
**) *Conf.* ibid. III. p. 181. cap. 27. §. 13.
***) *Conf.* ibid. III. p. 179. cap. 27. §. 9.
****) *Conf.* ibid. III. p. 179 sqq. cap. 27. §. 10.

52) Graecismi] Cod. *male*: Graecissimi
53) graecae] Cod. *falso*: graeci
54) Nam magna est similitudo — — diphthongi etc.] Reb.: At his temporibus Ecclesia longe alios habuit gubernatores. — *Ea, quae ap.* Reb. *h. l.* fol. 61a lin. 26 med. — fol. 62b lin. 20. *subsequuntur*: „Dialogus Iulij verissimus est — — imperiale Papatum et Papale imperium." *in* Cod. fol. 272b lin. 16. — fol. 274a lin. 22. *in capite* De Antichristo *relata sunt* (*vide* Tom. II. p. 115. lin. 4. — p. 118. lin. 20.
55) Alexander papa *war ein maran*] Reb.: Alexander 6. Papa, fuit Maranus — *Haec verba et seqq. in* Cod. fol. 604a *inde a* lin. 12., *ap.* Reb. II. fol. 62b *inde a* lin. 21. *leguntur.*
56) plane nihil] Reb.: nihil plane
57) Huic] Reb.: huius
58) tam inimicus — *ausbrechen.*] Reb.: tam infensus fuit, vt ostia singula cunctasque fenestras suis signis deuastare iuberet.
59) Epitaphium] Reb.: Fuit autem Epitaphium
60) Lucretia Thais pontificis] Reb.: Lucretia nomine, sed re Thais, Alexandri,
61) Olim fuerunt tres papae — — habuerunt papae.] *haec, quae in* Cod. fol. 604a lin. 19 — 24. *leguntur, a* Reb. *absunt.*
62) Iulius papa fuit strenuus] *sectio ab his verbis ordiens usque ad verba:* „qui est scelestissimus." *in* Cod. fol. 604a lin. 25. — fol. 605a lin. 20., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 63b lin. 17 med. — fol. 64b lin. 10. *legitur.*

Digitized by Google

[*fol. 604b*] Hic nuntiata clade apud Rauennam blasphemauit in coelum: *Ey bis* [63]) *nun gut frantzosisch in tausent teuffel namen.* Ita defendis tuam Ecclesiam. Et conuersus in terram: Sancte Suicere ora pro nobis, et mox Matthiam Lang Cardinalem Saltzburgensem ad Caesarem ablegauit. [64]) Plane politicum [65]) habuit ingenium, pugnauit contra Venetos, Caesarem et Regem Galliae, [66]) et cum tandem humiliatus esset ita, [67]) ut supplex propemodum Maximilianum adoraret, quantumuis militaris, ditissimus, et maxima [68]) aedificia extruens, maxime metuebatur [69]) a Cardinalibus et Romanis. *Er hilt die gassen tzu Rom so rein, dass nicht viel pestilentz da waren. Es war ein welt mensch.* [70]) Indies hora 2. [71]) e strato surgens et [72]) sua negotia usque ad 5. aut 6. conficiens, *darnach an weltliche gescheffte, krigen, bauen, muntzen.* Et dicitur [73]) habuisse 56 *tonnen goldes.* [74]) Nam moriens testamento [75]) legauit custodibus thesauri 50000 fl. [76]) Ipse imperium Caesaris ambijt. Voluit etiam esse Caesar et Ludouicum Regem Galliae maxime infestauit, ut ad omnes fere Vniuersitates Rex Galliae scriberet, [77]) An non possent illius [78]) superbiam scriptis reprimere. *Wann ich tzur selbigen tzeit wer kommen, so het man mich gegen Paris mit grossen Ehren gefodert. Aber ich war noch tzu Jung.* Et Deus uoluit me contra illum scribere eo tempore, ne regis Franciae potestate aut sapientia papatus uideretur deiectus, [79]) sed solo uerbo

---

63) *bis* (Cod.: *biess*)] *i. q. sei, conf. infra* Cod. fol. 613a, *ubi fere eadem verba reperiuntur.*
64) Hic nuntiata clade — ablegauit.] *haec a* Reb. *absunt.*
65) Plane politicum] Reb.: politicum plane
66) pugnauit — Galliae,] Reb.: pugnans contra Gallum Caesarem et Venetos,
67) humil. esset ita,] Reb.: ita humiliatus esset,
68) ditissimus, et maxima] Reb.: et ditissimus, maximaque
69) max. metuebatur] Reb.: metuebatur maxime
70) *Er hilt — weltmensch.*] Reb.: Plateae Romanorum ita purificabantur, ne malum aliquod facile aduenire, erat enim homo mundanus.
71) hora 2.] Reb.: mane hora secunda
72) et] *a* Reb. *abest.*
73) conficiens, — Et dicitur] Reb.: confecit, postea effecit res Mundanas, bellum gerere, aedificare, nummos cudere, Dicitur
74) *tonnen goldes.*] Reb.: Tonnas auri.
75) testamento] Reb. *male*: Testamentum
76) thesauri 50000 fl.] Reb.: sui thesauri 50000 Coronatorum.
77) Voluit etiam esse — scriberet,] Reb.: et Ludouicum Regem Galliae maxime infestauit, quapropter Rex ille ad omnes fere vniuersitates scripsit,
78) illius] Reb.: Papae
79) *Wann ich tzur s. tz.* — — uideretur deiectus], Reb.: ego si isto aduenissem tempore, Lutetiam summo cum honore ductus fuissem, sed perfectam aetatem nondum eram assecutus vel sic propter meam iuuentutem

Digitized by Google

Dei. [80]) Nam Deus suscitat [*fol. 605*] ea, quae non sunt, ut sint. Ex nihilo facit aliquid et econtra. Rex Galliae non fuisset nihil, sed ens. Ideo solo uerbo Deus omnia humiliat. Dicit enim: Hierusalem cade, Roma peri, Rex captiuare, papatus descende, mox fiunt [81]) omnia. *Also hat er das grosse babstumb gestörtzt,* qui fuerunt [82]) potentissimi. Iulius uoluit esse Caesar. Alexander uoluit filium suum Caesarem constituere. [83]) Leo fratrem suum uoluit Imperatorem facere, [84]) fecitque eum regem in Neapolis, sed ueneno interfectus est. [85]) Ita Clemens papa omnium ditissimus, quia Iulij thesaurum nactus est, et callidissimus omnia frustra tentat. [86]) Est enim plane [87]) uersipellis, [88]) quia est Italus, deinde Florentinus, qui ualet tres Italos, [89]) deinde spurius cuiusdam de genere Medices, *das macht 7 Walen.* Summa, *es ist kein erger schalck auff erden* [90]) quam Clemens, et tamen omnium illorum [91]) autoritatem Deus depressit. Nam hoc gloriabantur Itali de Iulio, quod a temporibus sancti Petri nullus papa [92]) in tanta autoritate fuerit ac Iulius. *Mir liget alles in der aschen. Ach pfaffen soltten beten vnnd nicht regieren,* praecipue [93]) hic Clemens, qui est scelestissimus. [94]) *Es ist ihm tzuuiel auff einen bissen,* [95]) sicut Diabolus dixit: [96]) *Du*

---

intermittebatur. Neque Deus voluit me eo tempore contra illum scribere, ne Papatus videretur deiectus potestate aut sapientia Regis Galliae,

80) uerbo Dei.] Reb.: Dei verbo.

81) fiunt] Cod. *calami err.:* finuit

82) *Also hat er* — fuerunt] Reb.: Sic enim Deus magnum praecipitem dedit Papatum, qui erant

83) uoluit filium — constituere.] Reb.: tentauit filium suum constituere Caesarem.

84) facere] *ap.* Reb. *deest.*

85) est] *a* Reb. *abest.*

86) ditissimus, quia — tentat.] Reb.: ditissimus, et tamen infoelicissimus, quia nactus est thesaurum Iulij callide, omnia sed frustra tentauit.

87) plane] *a* Reb. *abest.*

88) uersipellis,] Cod. *male:* uersipelles,

89) ualet tres Italos,] Reb.: tres Italos valet,

90) *das macht — auff erden*] Reb.: et sic ex his personis fiunt quinque Itali, peior nebulo non est in terris

91) omnium illorum] Reb.: illorum omnium

92) papa] Reb.: Paparum

93) ac Iulius. — praecipue] Reb.: vt ipse, nunc omnino in nihilum redacti sunt, Ach presbyteri non debent regnare sed orare, Praecipuo

94) scelestissimus.] *hanc vocem ap.* Reb. II. fol. 64b lin. 10 fin. — 19 med. *subsequuntur ea, quae in* Cod. fol. 606a lin. 10—16 med. *exhibentur.*

95) *Es ist ihm—bissen,*] Reb.: nimium sane vno sumpsit bolo,—*Haec et sqq. ap.* Reb. *non prosime post verba:* qui est scelestissimus (*quae ibi* II. fol. 64b lin. 10. *exstant*), *sed paulo inferius* fol. 64b *inde a* lin. 19 med. *leguntur.*

96) dixit:] Reb.: dixit ad quendam moresum,

Digitized by Google

heist Petrus, am s. Petrustage gemacht, ein Peter ist dein pathe, hast krause hare, bist dartzu wunderlich. Es ist ihm tzuuiel, krause har, krause sinnen. [97]) Respondit Magister Vitus: *Ich habe wol krause sinnen, aber nicht krause har.* [*fol. 605b*] Respondit Lutherus: Duc uxorem, *so werden die krause sinnen wol vergehen, so wirds dan heissen: wie sie wiel.* Ducta uxore *verleust einer die besten tage, die pfaffen, haben bisher die besten tage gehabet, nu* [98]) *vberkommen sie die sauren.* [99])

Papa semel corruptus a Franciscanis, *) ne illos reformaret, 80000 ducatis. Allata pecunia in mensam dixerat: Quis potest pugnare contra tot armatos? *geldt macht schelcke.* [100])

Gregorius papa **) fuit in hac superstitione et monastica probitate, ut dispensatorem suum fidelissimum mortuum, repertis 3 fl. in eius cella, sathanae [1]) tradiderit coram omnibus fratribus, quos tres florenos proiecit in eius sepulchrum dicens: Maledictus sis cum hac pecunia. Tales fuerunt et illi, qui monasticam obedientiam sine ἐπιείκεια [2]) urgebant, ita ut uirginem monialem decerpentem folium rutae et lingentem sine permissione sathan obsederit. Illi boni homines uexati nescierunt quidquam de ἐπιείκεια. Ita amato Christo sathan nos uarijs exercet torturis. Tu aut certa fide ita conclude: Christus est supra legem, supra Mosen, supra papam. si lex et conscientia te accusat, tunc dic: Audio uocem serui, sed nihil ualet. Dominus uero serui illius Hiesus Christus est, qui dicit: Remissa sunt tibi peccata.

[*fol. 606a*] Papa iste Clemens ***) est ditissimus omnium et tamen infelicissimus. *Er ist ein grundt bube,* machinatur omnia mala, ita dixit: *Ehe er wollte auffhoren, ehe wiel er den Turcken vnns auff den hals laden. das wirdt er thun.* Ideo diligenter orate, *vnnd gedenckt daran, wan ich Todt bin.*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 181. cap. 27. §. 11.
**) *Conf.* ibid. III. p. 181 sq. cap. 27. §. 14.
***) *Conf.* ibid. III. p. 182. cap. 27. §. 15.

97) *Du heist Petrus — krause sinnen.*] Reb. (II. fol. 64b lin. 21 med. — 24 med.): Tu vocatus es Petrus, in die S. Petri natus Petrus est susceptor tuus, crines habes crispos, et es praeterea mirabilis, crinis crispi, mentis crispae, etc.

98) *nu*] Cod.: *nuhe*

99) Respondit Mag. Vitus — *die sauren.*] *haec, quae in* Cod. fol. 605a lin. 24 med. — fol. 605b lin. 5. *leguntur, ap.* Reb. *non reperiuntur.*

100) Papa semel corruptus — — *macht schelcke.*] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 605b lin. 6 — 9. *exhibetur, et subsequens integra, quae* fol. 605b lin. 10 — 25, *legitur, a* Reb. *absunt.*

1) sathanae] Cod.: sathane

2) ἐπιείκεια] Cod. *male*: ἐπαίνεια

Digitized by Google

Habet enim papa imposturas, fallacias, sed non succedent illi, sicut neque regi Vngariae. Nullus maior nebulo post sathanam quam ipse papa. Ille habet diuitias, potentiam, autoritatem. *Ein vater vnnser dienet vor ihm.* [3]) Ipse enim machinatur mala, [4]) *er hat den Turcken erwecket, aber er sol der letzte sein. Er hat erlebet, dass Roma erseufft, geplundert vnd ausgestorben ist,* [5]) et tamen illis [6]) exemplis nihil mouetur, *das mus mir ein geselle sein,* [7]) qui nullis terroribus terretur, sed mala machinatur, uoluit perdere regem Galliae, foedus cum Caesare Bononiae pepigit, [8]) prostratus est ante Pauiam. [9]) *nun wirdt er den Turcken vnns tzum gaste laden.* [10]) *Es wirdt ihm felen. Er ist ein Florentisch hurenkindt.* [11])

Si uultis iuris ciuilis Doctores esse, [12]) *so seit halb lahm, der tropff hat euch auff einer seitten geschlagen.* Ius autem canonicum est ambitio, auaritia etc. Est enim papa tantum Ceremoniarum Doctor, si quid Iudicialis et Ciuilis iuris habet, est plane Caesar, quamquam Caesarem sibi subiecit papa. Ideo bene eum definit Daniel, Papam esse facere secundum nullas leges. sic uolo, sic iubeo, sit pro [*fol. 606*[b]] ratione uoluntas. Caesarem esse, est conseruatorem iuris esse.

PAPAM QVALEM ESSE OPORTEAT. *)

Zu einem babst gehoret nicht ein frommer, sondern ein schalck vnnd bösewicht, denn wan er sich des Regiments wil

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 182 sq. cap. 27. §. 16.

3) *ihm*] Cod. *in*

4) Papa iste Clemens est ditissimus — — Ipse enim machinatur mala,] *haec prior huius sectionis pars, quadam ex parte cum iis congruens, quae iam supra* p. 227. lin. 10 sqq. *e* Cod. fol. 605[a] *relata sunt, h. l. ap.* Reb. *non reperitur.*

5) *er hat den Turcken — ausgestorben ist,*] Reb.: qui etiam Turcam excitauit. Tria horribilia mala, quibus Roma fere extincta fuisset, superuixit, mendacium (*pro*: inundationem) Tiberis, spoliationem per milites factam et pestem, — *Haec verba et seqq.*: „et tamen — Turcae applicabit" *ap.* Reb. II. fol. 64[b] lin. 10 extr. — 19 med. *inter verba*: „qui est scelestissimus," *et* „nimium sane vno sumpsit bolo" *leguntur* (*conf. supra* p. 227. nota 95.).

6) illis] Reb.: his

7) *das mus — sein,*] Reb.: est homo perfrictae frontis,

8) cum Caesare Bon. pepigit,] Reb.: Bononiae pepigit cum Caesare,

9) Pauiam.] Cod. *male*: pauia.

10) *nun wirdt er — laden.*] Reb.: Iterum se Turcae applicabit,

11) *Es wirdt ihm — hurenkindt.*] *haec a* Reb. *absunt.*

12) Si uultis iuris ciu. Doctores esse,] *sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 606[a] lin. 18. — fol. 606[b] lin. 2. *exstat, ap.* Reb. *h. l. non invenitur.*

Digitized by Google

annemen, der muss der nechste bösewicht nach dem Teuffel sein. [13])

Romae*) apud S. Calixtum [14]) sepulta sunt cadauera sanctorum Martyrum 176000 et 45 pontifices martyres. *sie liegen vntter der Erden schrenckicht,* et illum locum appellant *κρύπτη.* [15]) Item Romae in publica platea est monumentum lapideum erectum illius papae, qui fuit foemina, et peperit puerum in eo loco. Illum lapidem ego uidi, et miror papas posse ferre.

Papa**) quidam [16]) cum papatum ambiret, sathanae se dedidit, [17]) si eum in illius sedem promoueret et ea conditione, si Hierosolymis celebraret missam. Hic pontifex [18]) factus in capella nomine Hierusalem inscius missam cecinit. [19]) Ibi Diaboli cateruatim praeteruolarunt. Ipse interrogauit de nomine capellae, cumque nomen cognouisset, [20]) recordatus est pacti cum sathana, confessus publice iussit se statim post missam [21]) in frusta [22]) secari, et obseruari, si aues corpus auferrent relicto corde, se saluum fore, et ita factum est, [23]) quia poenituerat, et (ut illi aiunt) satisfecerat ea morte. [24])

Tempore Ioannis Hus***) tres fuerunt papae simul regnantes usque ad 30. annum, [25]) quilibet alterum cum suis subditis [*fol. 607*[a]] excommunicans. [26]) Hoc cum Sigismundus

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 183. cap. 27. §. 19. sect. 1. 2.
**) *Conf.* ibid. III. p. 183. cap. 27. §. 18.
***) *Conf.* ibid. III. p. 184. cap. 27. §. 20. sect. 1.

13) Papam qualem esse — — *Teuffel sein.*] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 606[b] lin. 3 — 6. *legitur, a* Reb. II. fol. 64[b] lin. 24 med. — 28 med. *sic exhibetur:* Oportet igitur papam esse talem, qui sit nullius conscientiae et scelestissimus, ingenij peruersi. Nam si imperium assumere conatur proximus a Diabolo, erit nebulo malignissimus.
14) Romae apud S. Calixtum] *sectio sic incipiens, quae in* Cod. fol. 606[b] lin. 7 — 13. *legitur, ap.* Reb. *h. l. deest.*
15) *κρύπτη.*] Cod. *male: κριπτα.*
16) Papa quidam] Reb.: Ideo quidam Papa — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 606[b] lin. 14 — 24., *ap.* Reb. II. fol. 64[b] lin. 28 med. — fol. 65[a] lin. 10. *exstat.*
17) dedidit,] Reb.: tradidit,
18) Hic pontifex] Reb.: Pontifex hic
19) cecinit.] Reb.: celebrauit.
20) cognouisset,] Reb.: resciuisset,
21) confessus publ. — missam] Reb.: illico publice confessus statim post Missam, iussit se
22) frusta] Cod. *calami err.*: frustra
23) est] *in* Cod. *deest.*
24) satisfecerat ea morte.] Reb.: ea morte satis fecerat.
25) usque ad 30. annum,] Reb.: longo tempore,
26) excommunicans.] Reb.: excommunicabat,

Digitized by Google

Imperator ferre non posset, conuocauit concilium. [27]) Sed cum Cardinales resisterent reformationi [28]) dicentes incongrue, non esse schismam, dixit Imperator: *Ei* nostis Priscianum, schisma non schismam dicendum. Respondit Cardinalis: Si domini sumus legum, sumus et Grammaticae domini. Ex hoc concilio tres papae sunt reiecti, et quartus electus.

Minoritae cum aedificassent monasterium, [29]) debuerunt papae pro priuilegijs dare 300 ducatos, sed ipsi pauperrimi aegre corradentes [30]) 30 obtulerunt et dixerunt, an non metuat conscientiam. Papa dixit: Quid dicis de conscientia? est mala bestia faciens hominem stare contra se ipsum.

Clementis papae filius, Dux Florentinus, a suo consanguineo occisus est. Est autem Florentia potentissimus Ducatus sub libertate, ideo iugum abhorret. Hic Clemens ex sorore natus est. *Der vater hat bei seiner eigenen dochter geschlaffen,* neque fuit baptizatus. Gallo capto et Roma direpta humiliabatur, mox foedere recreatus monetam [31]) cudebat, ubi Christus manum porrigebat Petro cum hac inscriptione: Modicae fidei quid dubitasti? Filiam spuriam dedit filio Regis Gallici. Hic papa Clemens sexies est ueneno circumuentus, septimo perijt, sepultus iterum effossus est, et adscriptum pro pontifex maximus, perduellio maximus. Ipse potitus est 50 tonnis auri Iulij papae. Haec pecunia uenit ad Regem Galliae, [*fol. 607*^{b}] qui spuriam Clementis filiam dedit suo filio [32]) in uxorem Marsiliae propter pecuniam istam.

In Concilio Constantiensi tres fuerunt papae, fuit horrendum *σχίσμα* et signum [33]) ruinae papatus. Ioannes 23. *)

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 184. cap. 27. §. 20. sect. 1. (quadam ex parte) et sect. 2.

27) conuocauit concilium.] Reb.: Concilium conuocauit,

28) resisterent reformationi] Reb.: reformationi resisterent, — *Haec prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 606^{b} lin. 25. — fol. 607^{a} lin. 3 med. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 65^{a} lin. 11 — 16 med. *reperitur; altera vero pars:* „dicentes — quartus electus.“, *quae in* Cod. fol. 607^{a} lin. 3 med. — 7. *exstat, ap.* Reb. *deest, quippe qui proxime post verba:* „reformationi resisterent,“ *exhibet ea, quae cum* Cod. fol. 607^{b} lin. 3 — 15. *congruunt.*

29) Minoritae cum aedificassent monasterium] *sectio sic ordiens* (Cod. fol. 607^{a} lin. 8 — 12.) *et subsequens:* Clementis papae filius — propter pecuniam istam (Cod. fol. 607^{a} lin. 13. — fol. 607^{b} lin. 2.) *ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*

30) corradentes] Reb.: corradantes

31) monetam] Cod. *calami err.:* monebam

32) spuriam Clementis filiam dedit suo filio] *sic scripsi;* Cod.: spuri Clementis dedit suam filiam

33) In Concilio Constantiensi — et signum] Reb.: Imperator nihilominus efficit, vt concilium Constantiae celebre magna frequentia fieret: Hoc *σχίσμα*

Digitized by Google

Romanam sedem [34]) habuit, Petrus de Luna Arragoniam. Benedictus in Alpibus fuit. Ioannes resignauerat papatum eo animo, ut iterum susciperet, [35]) sed cum non fieret, animi moestitia mortuus est. [36]) Ita et Benedictus 3. et Petrus de Luna contumaces permanserunt. [37]) Ioannes papa [38]) reiectus est propter multa pessima [39]) flagitia, quia patrem suum occidit, Episcopatus uendidit. Cumque ei praelecti essent horrendi articuli [40]) ultra 30, semper fertur respondisse: peiora feci. Et in fine dixit: Ego peius feci his omnibus, qui ex Roma ultra Alpes transmigraui. *wer ich tzu Rom bliebe, solltet ihr mich wol vnabgesetzt haben.* [41])

Papa foemina *) nomine Agnes. [42]) Fuit magna [43]) deceptio Cardinalibus. Fuit haec Moguntina natione et a Cardinale in Angliam ducta habitu adolescentis. [44]) Tandem Romam ueniens a Cardinalibus electa est in papam, sed confusa est ita, ut pepererit publice in platea. [45]) M. Lutherus uidit [46]) Romae lapidem cum diademate, pontificio pallio, et puero [47]) in brachijs. Hanc plateam rectam ad templum quilibet papa circuit, ne illam imaginem conspiciat.

Papatus administratus est per pessimos homines, **) qualis etiam est illorum doctrina. Et recitauit historiam Alexandri [*fol. 608*[a]] sexti, qui habens duos filios et unam filiam nomine

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 183 sq. cap. 27. §. 19. sect. 2. 3.

**) *Conf.* ibid. III. p. 185 sq. cap. 27. §. 21.

horrendum fuit signum — *Haec verba et seqq. a* Reb. II. fol. 65[a] lin. 16 med. sqq. *proxime annexa sunt illis supra* p. 231 *relatis:* sed cum Cardinales reformationi resisterent (*vide supra* p. 231 notam 28.).

34) Rom. sedem] Reb.: sedem Romanam

35) susciperet,] Reb.: susciperetur,

36) est] *ap.* Reb. *deest.*

37) contumaces permanserunt.] *sic* Reb.; Cod.: contumax permansit.

38) Ioannes papa] Reb.: At Ioannes

39) pessima] *a* Reb. *abest.*

40) E. uendidit. Cumque — articuli] Reb.: E. vendidit, veneficia excogitauit, et perlectis articulis accusatorijs

41) *wer ich — haben.*] Reb.: ego si Romae mansissem, reijcere me minime potuissetis.

42) Papa foemina nom. Agnes.] Reb.: Fuit quidam Papa foemina nomine Agnes. — *Haec sectio sic ordiens etiam ap.* Reb. II. fol. 65[b] lin. 2 med. — 12. *praecedenti proxime adiuncta est.*

43) Fuit magna] Reb.: Magna fuit

44) et a Cardinale — adolescentis.] Reb.: adolescentis habitu a Cardinale in Angliam ducta.

45) a Cardinalibus — in platea.] Reb.: nescijs Cardinalibus, in papam electa est, et ita confusa, vt publice in platea pepererit.

46) M. Lutherus uidit] Reb.: Vidi

47) c. diademate, pontificio p., et puero] Cod.: c. diadematae, pontificio pallio, et puer, Reb.: c. diatemate pontificio, pallio et puero

Digitized by Google

Lucretiam, cum qua pater et filius consuetudinem incestam habebant. Frater fratrem interfecit propter scortum [48]) in equo. Valentinus Cardinalis alterum Ducem Ferrariae occidit, ipseque factus est Dux, scribens: O Caesar. O Null. [49]) Deinde pater Alexander cum filio Cardinales omnes inuitauit Columnenses [50]) eos [51]) ueneno necaturus. Contigit autem uenenum papae et filio. Pater mortuus. [52]) Filius hausto et sumpto oleo et suspensus [53]) euomuit. Tandem hic filius nefandis sceleribus celebris, captus est a rege Castiliae [54]) in Hispania damnandus. Exclamauit ibi [55]) Misericordiam, cupiens confiteri. Missus est monachus ad carcerem, quem occidit, eiusque [56]) cuculla indutus euasit. Hoc pro certo Romae audiui, *so haben sie es getrieben. darumb ist ihre bosheit reiff gewest,* ut confunderentur. [57]) Et inauditum est, quod nostro seculo Leo [58]) concilium congregauit, in quo de resurrectione mortuorum conclusit, et quod Cardinalis non ultra 5 Ganymedes [59]) habere debeat. Summa. *Es sol keiner babst sein noch werden, es sey denn ein ausgefeimeter vbertrefflicher schalck.* [60]) Episcopus Moguntinus merito in proximum papam esset eligendus, *er betreuget landt vnnd leutte.* [61]) Dux Bauariae dixit: [62]) Episcopus Moguntinus *keufft viel tuches tzum rocke, vnnd*

48) scortum] Cod. *calami err.*: scrortum
49) Papatus administratus est — — O Null.] *haec prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 607b lin. 24. — fol. 608a lin. 5. *exstat, a* Reb. *abest. Subsequens altera pars in* Cod. fol. 608a lin. 5 extr. — 25., *ap.* Reb. *autem superiori loco, scil.* II. fol. 62b lin. 28. — fol. 63a lin. 21. *legitur.*
50) Deinde pater A. — Columnenses] Reb.: Hic Alexander omnes Cardinales Columerises (*pro*: Columnenses) inuitauit cum filio
51) eos] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
52) Contigit autem — mortuus.] Reb.: Accidit autem, vt hoc venenum pater et filius hauriret. Patre autem mortuo
53) hausto — suspensus] Reb.: hausto oleo suspensus
54) captus est a rege Castiliae] Reb.: a Rege Castiliae captus est
55) Exclamauit ibi] Reb.: clamauit in carceribus
56) Missus est — eiusque] Reb.: Monachus in carcerem missus, quem cum occiderat, eius
57) pro certo Romae — confunderentur (Cod.: confundarentur)] Reb.: audiui Romae pro certo, sic omnia scelera floruerunt inter Papistas, ideo tempus fuit vt illorum malitia confunderetur.
58) Leo] Reb.: Leo 10.
59) Ganymedes] Reb.: Ganymedes vel puserones
60) *Es sol — schalck*] Reb.: nemo in Papam errari (*pro*: creari) debeat, nisi sit insignis nebulo.
61) in proximum p. — *leutte.*] Reb.: proxima electione eligendus esset in papam, Regiones enim et subditos fallit.
62) Dux Ban. dixit:] Reb.: Bauariae Dux dixisse fertur,

Digitized by Google

wann er sein noch so viel keuffte, so raget der schalck vnten vnnd oben heraus. [63])

[*fol. 608*^{b}] Elector Fridericus, [64]) homo astutissimus, insigniter ab eodem Episcopo est deceptus. Emisit monetam cum dicto: [65]) Dominus mihi adiutor, quem timebo. Ita isti Epicurei [66]) summos scripturae locos iactitant, cum tamen omnia in eis [67]) contrarium appareat.

Omnes historiae*) affirmant Petrum fuisse primum papam Romae, quod tamen incertum est. Post hunc tres simul et semel, Linus, Cletus et Clemens, qui alternatim gubernarunt. Ecclesia enim eo tempore fuit ualde exilis, et hi sunt concionati [68]) in priuatis aedibus sicuti Diaconi, non publice, non taxarunt magistratus. [69]) Postea ab Imperatoribus priuilegia acceperunt [70]) propter hanc causam, quia [71]) Imperatores experti sunt Italiam ab illis non posse regi. [72]) Nullum enim caput possunt ferre [73]) neque inter se pacem habere. Ideo Caesares hoc [74]) obtulerunt pontificibus, qui omnes bene gubernarunt [75]) usque ad Hildebrandum, *den schalck, der den Walen tzuuiel vnnd die Teutzschen mit vndanck betzulet. dann die Ersten 15 keiser,* 8 *vom stam* Caroli, 7 *von Teutzschen, vnnd Francken sind from gewesen, die haben die Walen nicht konnen betzwingen, itzundt haben sie einen rechten storch am* Carolo, *der kan sie mit den* Hispanis *meistern.* [76])

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 186. cap. 27. §. 22.

63) *keufft viel — oben heraus.*] Reb.: multum emit pannum ad Tunicam, etsi prolixiorem parare constituerit, nequam tamen vndique procedit.

64) Elector Fridericus] *sectio sic ordiens atque subsequens etiam ap.* Reb. II. fol. 63^{a} lin. 22 — 27 med. et fol. 63^{a} lin. 27 med. — fol. 63^{b} lin. 17 med. *praecedentem proxime sequuntur.*

65) Emisit mon. cum dicto:] Reb.: Monetam nouam excussit, cum superscriptione,

66) isti Epicurei] Reb.: Epicurei illi

67) omnia in eis] *ap.* Reb. *desunt.*

68) fuit ualde ex. — concionati] Reb.: Romae fuit valde exigua, et hi tres concionati sunt

69) non publice, — magistratus.] Reb.: non taxarunt Magistratum publice,

70) priuil. acceperunt] Reb.: acceperunt priuilegia

71) quia] Reb.: Nam

72) ab illis non posse regi.] Reb.: non posse regi a se ipsis,

73) possunt ferre] Reb.: ferre possunt,

74) hoc] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

75) gubernarunt] Reb.: gubernarent,

76) *den schalck — — meistern.*] Reb.: nebulonem pessimum, qui consentiebat Hispanis, et Germanos egregie absoluebat, cum ingratitudine, primi enim Caesares ij, octo genere Caroli, septem de Germanis et Francis pij fuerunt et Hispani illos vincere non potuerunt. Iam in Carolo Ciconiam habent, qui cum Hispanis deglutinare illos potest.

Digitized by Google

Adrianus*) papa [77]) non diu fuit superstes, quia de humili genere fuit, filius Louaniensis ciuis, Cardinalis Angliae [*fol. 609*[a]] fuit filius lanij, cui morio regis obiecit: *gott sei gelobet, dass wir einen solchen Cardinal haben*, quo electo in papam carnes comedemus. Petrus piscator esum carnium interdixit. Hic lanij filius *wirdt vber dem fleische halten.* Adrianus papa tabulam curauit pingi, in qua erant duae ciuitates, altera patria sua, altera Louanium, ubi promotus erat, eratque adscriptum: Ego plantaui, ad alteram ego rigaui. Deinde Caesaris imago supra has ciuitates respondebat: Ego incrementum dedi, quia ipse eum in papam elegerat. Aliquis creta adscripserat ironice: Hic Deus nihil fecit etc.

Papae summum studium**) est, ut opprimat nostram doctrinam. [78]) Fregit [79]) cognitionem causae in concilio generali. Vrget [80]) Concilium secundum suam autoritatem, ut ipse solus congreget, eligat, [81]) dictet et concludat caeteris omnibus tacentibus, quemadmodum [82]) hactenus aliquamdiu [83]) est factum. *Aber es wil nu niemer gelten*, quia nunc est aliud seculum quam quod olim fuit. Ideo [84]) papa nullo modo concilium optat. Elegit loca inconuenientissima, quo nemo se confert. [85]) Ita papa differendo concilium [86]) suam autoritatem [87]) amittit, sicut nunc Dux Georgius [88]) dixisse fertur, Turingis petentibus Euangelium, [89]) si papa diutius distulerit, se permissurum aliquid. [90]) Summa, sedes

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 186 sq. cap. 27. §. 23.

**) *Conf.* ibid. III. p. 187 sq. cap. 27. §. 24.

77) Adrianus papa] *sectio ab hoc nomine incipiens et terminata verbis:* Hic Deus nihil fecit etc., *quae in* Cod. fol. 608[b] lin. 23. — fol. 609[a] lin. 11. *legitur, ap.* Reb. *h. l. non reperitur.*

78) Papae summum st. — doctrinam.] Reb.: Nam vnicum illius studium est, vt veram Religionem opprimat, — *Haec sectio, quae finitur verbis:* Iuristarum fortasse, non Theologorum, *in* Cod. fol. 609[a] lin. 12. — fol. 609[b] lin. 15., *ap.* Reb. *autem inferiori loco,* II. fol. 67[a] lin. 4 med. — fol. 67[b] lin. 5. *exhibetur.*

79) Fregit] Cod. *male:* Frigit, Reb.: fugit

80) Vrget] Reb.: tantum vrget

81) eligat,] Cod. *calami err.*: elegat,

82) quemadmodum (Cod. *falso:* quemadum)] Reb.: sicut

83) aliquamdiu] *a* Reb. *abest.*

84) *Aber es wil* — Ideo] Reb.: sed constitutum hoc iam delebitur, aliud enim nunc est seculum, quam olim, quapropter

85) confert.] Reb.: conferet.

86) concilium] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

87) suam autoritatem] Reb.: authoritatem suam

88) Dux Georgius] Reb. *habet siglas:* D. G.

89) Turingis petent. Euangelium,] Reb.: (Turingis supplicantibus pro Euangelij cursu)

90) permiss. aliquid.] Reb.: aliquid permissurum.

Digitized by Google

Romana non potest iudicari et admoneri, sed ipsa debet omnes iudicare, quia ipsa est mater et Domina [*fol. 609b*] omnium Ecclesiarum. Contra illam praesumptionem nullus propheta, Apostolus, Doctor debet habere locum iudicandi, quia [91]) infiniti loci decretalium [92]) tribuunt papae eam autoritatem. [93]) Et Gratianus ille [94]) nebulo ita concludit: Constantinus Caesar appellauit papam [95]) Deum. Quicunque est Deus, non potest ab hominibus iudicari. [96]) Papa est Deus. [97]) Ergo etc. Ita arguit a genere ad speciem ex psalmo 82. Ego dixi: dij estis. Hoc papa ad se rapit, seque Deum terrenum appellat et Dominum totius orbis. *Man solde aber den* syllogismum *also conciliiren:* [98]) Caesar et omnes Magistratus sunt dij. Ergo non licet papae eos pedibus [99]) conculcare. Ideo ille in disputatione olim optime fecit, qui negauit ablegationem [100]) papae, et [1]) cum alter probare conaretur eum esse Deum terrenum, respondit: [2]) Iuristarum fortasse, non Theologorum.

D. M. Lutherus [3]) horrendam caecitatem *) papistarum [4]) mirabatur, qui ex sacramento et testamento [5]) Christi fecissent sacrificium expiatorium, [6]) etsi nunc uolunt tegere isto fuco, [7]) esse *εὐχαριστικὸν*, cum omnes legistae, sermocinistae, [8]) Canonicorum collegia et monasteria [9]) eos satis conuincant, tamen audent publicum mendacium [10]) negare, sicut Cocleus

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 188 sq. cap. 27. §. 25.

91) Doctor debet h. l. iud., quia] Reb.: et Doctor, locum iudicandi habere debet.
92) decretalium] *sic* Reb.; Cod.: decretalis
93) tribuunt — autoritatem.] Reb.: eam authoritatem papae tribuunt,
94) ille] *a* Reb. *abest.*
95) appell. papam] Reb.: Papam appellauit
96) non potest — iudicari.] Reb.: ab hominibus iudicari non potest.
97) Papa est Deus] *ap.* Reb. *desunt.*
98) *Man solde — conciliiren:*] Reb.: syllogismus autem ille sic deberet conciliari,
99) eos pedibus] Reb.: pedibus eos
100) ablegationem] Reb.: allegationem
1) et] *a* Reb. *abest.*
2) respondit:] Reb.: Re. M. L.
3) D. M. Lutherus] *sectio ab hoc nomine ordiens, etiam ap.* Reb. II. fol. 67b lin. 6. — fol. 68a lin. 3 med. *praecedentem subsequitur.*
4) papistarum] Reb.: paparum
5) testamento] Cod. *calami err.*: testimento
6) fecissent sacr. expiatorium,] Reb.: sacrificium expiatorium fecissent.
7) tegere isto fuco,] Reb.: isto fuco tegere,
8) sermocinistae] Reb.: sermonistae,
9) collegia et monasteria] Reb.: collegiorum, monasteriorum
10) publicum mendacium] Reb.: publicam mutationem

Digitized by Google

nunc [11]) facit, qui potestatem papae nunc negat ex donatione Constantini, sed ex Euangelio papam uult [12]) confirmare hoc argumento: Omnis [13]) uicarius habet plenariam potestatem sui principis, papa [14]) [*fol. 610*a] est uicarius Christi, ergo [15]) habet eandem potestatem, probat hoc loco: [16]) Data [17]) est mihi omnis potestas etc. [18]) Sed nos respondemus: Petrus est uicarius in terris, non in coelis, quia Christus dicit: Quodcunque ligaueris super terram, [19]) non dicit: Quodcunque ligaueris super [20]) coelum. Dicit enim ad Petrum: Sequere me, pasce oues meas etc. [21]) Ego ueni ministrare. Regnum meum non est de hoc mundo. Est quidem in mundo, sed non de mundo, hoc est humanis uiribus partum. [22]) Ideo papa est rufus Iudaeus, qui tantum corporalia in Christo gloriatur, quemadmodum dicunt: Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolpho. *der Rudolphus hats auch frisch gewaget,* [23]) sicut et Bonifacius octauus. Dialogus Iulij optime perstringit paleam, [24]) id est, figmentum de donatione Constantini, nisi quod homines non audebant proferre. [25])

In decretis *) sunt [26]) multi utiles loci ex patribus sumpti, sed papa illis autoritatem rapit, sibique soli ius determinat et ita sub nomine Dei ingreditur et regnat. Cuius regnum [27]) durare debet 660 annos, secundum numerum bestiae in Apocalypsi. *denn das hertzleidt hat baldt* post Gregorium primum *angefangen.* [28]) Postea Episcopus Constantinopolitanus et Ro-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 189. cap. 27. §. 26.

11) Cocleus nunc] Reb.: nunc Cochlaeus
12) sed ex E. papam uult] Reb.: Imo ex Euangelio vult papam
13) Omnis] Cod. *calami err.*: Omnes
14) papa] Reb.: Petrus
15) ergo] Reb.: Ergo Papa
16) probat hoc loco:] Reb.: hoc dicto probans.
17) Data] Reb. *falso:* Papa
18) etc.] Reb.: in coelo et in terra.
19) terram,] Reb.: ter. etc.
20) Quodcunque ligaueris super] Reb.: supra (*ceteris omissis*)
21) etc.] *a* Reb. *abest.*
22) partum.] *sic* Reb.; Cod.: pactum.
23) *der Rud. — gewaget,*] Reb.: Rudolphus hic audacter rem aggressus est.
24) paleam] Reb. *typ. err.*: baleam
25) non audebant proferre.] Reb.: proferre non audebant.
26) In decretis sunt] *sectio ab his verbis incipiens ap.* Reb. *non proxime post praecedentem, sed paulo inferius* II. fol. 68a lin. 24 med. — fol. 68b lin. 3. *exhibetur.*
27) regnum] Reb.: regimen
28) *denn das hertzleidt hat* (Cod.: *halt*) — *angefangen.*] Reb.: extremum enim malum illud incepit post Gregorium primum,

Digitized by Google

manus disceptarunt de primatu [29]) usque ad Carolum magnum. ibi emersit papa Romanus factus Dominus [30]) super omnes Reges.

Figurae papae *) in uetustissimis codicibus [31]) sunt repertae, quibus eius fallaciae, impietates [32]) et Tyrannides depictae [*fol. 610b*] sunt. Nam homines obseruabant [33]) illam extremam impudentiam [34]) nec audebant mutire, [35]) sed secreto picturis indicabant. [36]) Tales Osiander inuenit in uetustissimis codicibus Norimbergae et Aldenburgi, et euulgauit etc. [37])

Cessante [38]) persecutione in Ecclesia **) *haben die bebste baldt nach dem regiment gegrieffen* [39]) ex ambitione et auaritia. Primus fuit Hildebrandt *oder hellebrandt.* [40]) Postea fulmine excommunicationis omnes homines terrebant. *dann der ban war ein schrecklich ding, dass er auch auff* [41]) *die kinder Erbet. Ja die knechte musten den ban auff sich nemen.* [42]) sicut econtra fraudes papae fuerunt blandissimae, quaerentes applausum, [43]) et omnium peccatorum etiam grauissimorum remissionem gloriantes, etiamsi quis Beatam uirginem stuprasset aut Christum crucifixisset. [44]) Illam maiestatem papae Deus calamo Lutheri confudit, quia ex nihilo omnia fecit, [45]) et ex nihilo omnia potest confundere.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 189 sq. cap. 27. §. 27.
**) *Conf.* ibid. III. p. 190. cap. 27. §. 28.
29) discept. de primatu] Reb.: de primatu disceptarunt
30) factus Dominus] Reb.: Dominus factus
31) Figurae — codicibus] Reb.: Ideo in vetustissimis codicibus figurae papae — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 610a lin. 24. — fol. 610b lin. 4., *ap.* Reb. II. fol. 68a lin. 3 med. — 10 med. *legitur.*
32) impietates] *a* Reb. *abest.*
33) obseruabant] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
34) impudentiam] Reb.: papae impudentiam,
35) audebant mutire (Cod. *male*: mutrire),] Reb.: mutire audebant,
36) sed s. p. indicabant.] Reb.: Ideo s. p. indicabant,
37) et Aldenburgi — etc.] Reb.: et Alenburgae, quas euulgauit.
38) Cessante] Reb.: Nam cessante — *Haec sectio etiam ap.* Reb. II. fol. 68a lin. 10 med. — 24 med. *praecedentem subsequitur.*
39) *haben — gegrieffen*] Reb.: Papae quam primum ad manus sumpserunt Dominium
40) *oder hellebrandt.*] Reb.: qui potius dici deberet Heldebrandus
41) *auff*] Cod. *calami err.: aff*
42) *dann der ban — auff sich nemen*] Reb.: excommunicatio enim papa-rum erat adeo horribilis, vt etiam nec pueri nec famuli liberi esse poterant ab excommunicatione,
43) quaerentes appl.] Reb.: applausum quaerentes,
44) etiamsi quis B. — crucifixisset.] *haec a* Reb. *absunt.*
45) fecit,] Reb.: creauit,

Digitized by Google

Ex Anglia [46]) scribebantur noua, *) papam intimos consiliarios Regis Angliae [47]) corrupisse, ut regem apostatam clam [48]) interficerent, promittens illis regnum. Nam unus eorum erat consanguineus regis ipsi [49]) a latere. Papa se [50]) haereditarium et feudatarium Regem [51]) Angliae gloriabatur, quapropter id iure [52]) faceret, sed detectis insidijs [53]) capti et decollati sunt. *Der babst muss wider herhalten* **) [*fol. 612*[a] [54])] *vnnd betzalen.* [55]) Olim tantum uita eius perstringebatur et abusus, nunc illius doctrinam et substantiam adorimur. [56]) Ab ipsis etiam [57]) Monachis, suis pediculis deuoratur. Ideo bene dixit Campegius Cardinalis: [58]) Infinitus numerus Monachorum facit magnum malum, scilicet istam pulcherrimam monarchiam magno consilio constitutam soluent. [59]) *Ich meine, seine prophecey ist erfüllet, das der ratten konig von seinem eigenen volck betzalet.* [60]) Theologia non potest eum defendere, nisi quod Canonistae, qui eius sunt iurati, [61]) aliquatenus eum defendere conantur consuetudine, [62]) quae hic [63]) nihil ualet. Nam talis consuetudo debet esse consentanea rationi et aequitati, est [64]) frigidissima imitatio. *Ach lieber gott*

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 198. cap. 27. §. 42.
**) *Conf.* ibid. III. p. 190 sqq. cap. 27. §. 29. 30.

46) Ex Anglia] Reb.: Anno 39. Ex Anglia — *Sectio sic incipiens in* Cod. fol. 610[b] lin. 18. — fol. 612[b] lin. 17., *ap.* Reb. *autem superiori loco* II. fol. 65[b] lin. 13. — fol. 66[b] lin. 1 med. (*iis quae in* Cod. fol. 612[b] lin. 11—17. *leguntur, omissis*) *exhibetur.*
47) consiliarios Regis Angliae] Reb.: Regis consiliarios
48) clam] *a* Reb. *abest.*
49) ipsi] Reb.: ipse
50) se] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
51) et feudatarium Regem] Reb.: seu feudatarium regni
52) id iure] Reb.: iure id
53) detectis insidijs] Reb.: insidijs detectis,
54) 612] *hoc* Codicis *folium, quod proxime post* fol. 610. *sequitur, ab eo, qui folia numeris signavit, praetermisso numero* 611, *numero* 612 *signatum est, item sequentia numeris* 613 sqq. *signata sunt. Contrarium in prima foliorum centuria invenitur, in qua duo folia folium* 78. *subsequentia eodem numero* 79 *signata sunt, vide* Tom. I. p. 162. notam 2.
55) *Der babst — betzalen.*] Reb.: sic Papam virga ferrea plecti oportebat.
56) nunc illius — adorimur.] Reb.: nunc vero illius doctrina et cultus damnatur,
57) Ab ipsis etiam] Reb.: etiam ab ipsis suis
58) bene dixit Camp. Card.] Reb.: Cardinalis Campegius bene dixit.
59) soluent.] Reb.: dissoluerent,
60) *Ich meine, seine — betzalet.*] Reb.: prophetiam illius nunc esse impletam existimo, nam Rex ille glirium a subditis suis contumelia est affectus,
61) iurati,] Cod. *calami err.*: iarati
62) aliquatenus — consuetudine,] Reb.: consuetudine illi adhaerent,
63) hic] *a* Reb. *abest.*
64) est] Reb.: cum sit

Digitized by Google

was soltte der bapst iudiciren, [65]) cum ipse [66]) sit ignarus rerum, et peregrinus iudex, nihil sciens de politiae et oeconomiae casibus. Ideo tam stolide iudicauit de matrimonio, [67]) quod ipse prohibuit et tamen pro sacramento proposuit. Nam si matrimonium esset sacramentum, tunc non esset apud gentes, quia sacramenta [68]) non cadunt ad incredulos perfecte. Nos nunc reijcimus casus matrimonij in Ecclesia, quia sunt ciuiles et non sunt de foro competenti. Iuste [69]) et merito nunc affligitur papa, [70]) qui se opposuit uerbo Dei. [71]) Nam si ante 12 annos ita fecisset [72]) confitendo aliquos peccasse [73]) sub Ecclesiae titulo, et Electori et mihi silentium imposuisset, se uelle suos reformare, et Eccium [*fol. 612b*] et Tezelium damnasset, me [74]) tantum dimisisset, *so were es nicht so weit komen. Aber er wolde sich vertetigen,* et fulminabat, [75]) ibi ueritas prodijt, ita ut ipsi papistae non sint [76]) contenti papa. *Also gehets recht,* [77]) quia contra Dominum non est consilium. Nunc Philippi libri methodici prodierunt in Italiam [78]) et aduersariae partis assertores rapiunt, [79]) *muss also von seinem eigenen volck vnnd fürsten mer geplaget werden, denn* a nobis. [80]) Iam simulat patientiam, *lest sie immer nemen,* [81]) modo ut ipse retineat autoritatem. [82]) *er gedenckt mit der tzeit alles wider tzu bekomen.* [83]) Nos uero petimus papae iugulum, qui eius autoritatem, substantiam et doctrinam im-

---

65) *Ach lieber — iudiciren,*] Reb.: Ach Deus bone, quid tamen papa iudicare deberet,
66) ipse] *a* Reb. *abest.*
67) matrimonio,] Cod. *calami err.*: matrimonia
68) sacramenta] Reb.: sacramento
69) Iuste] Reb.: Iuste igitur
70) nunc affl. papa,] Reb.: papa nunc affligitur,
71) se oppos. uerbo Dei.] Reb.: si (*pro*: se) verbo Dei opposuit.
72) ante 12 annos ita fecisset] Reb.: initio ita fecisse (*pro*: fecisset)
73) aliquos peccasse] Reb.: aliquos errores aliquorum
74) me] Cod.: ne
75) se uelle suos ref. — et fulminabat,] Reb.: Si voluisset suos reformare, Eccium, Tetzelium damnare, et me tantum dimittere, res non esset adeo manifesta. At cum suis fulminibus et bullis se defendere tentaret,
76) sint] Reb. *typ. err.*: sunt
77) papa. *Also gehets recht,*] Reb.: de papa, et sic fieri debet,
78) in Italiam,] Reb.: in Italiam, Galliam,
79) rapiunt,] Reb.: capiunt,
80) *muss also* — a nobis.] Reb.: sic cogitur maiora a subditis suis ferre mala et blasphemia, quam a nobis.
81) simulat — *nemen,*] Reb.: patientiam simulat conniuens in sacrilegia et rapinas
82) retin. autoritatem.] Reb.: authoritatem retineat,
83) *er gedenckt — bekomen.*] Reb.: putat se cum tempore omnia recuperaturum,

Digitized by Google

pugnamus, eum aequantes caeteris Episcopis. ***das that ich erstlich nicht,*** sicut et Ioannes Huss tantum abusus et uitam reprehendit, quamuis Cardinalis Cameracensis in suo uespe-rario papam satis confutat, et Parisijs publice disputauit contra autoritatem papae et potestatem. [84])

Olim papa superbissimus*) omnes contempsit, sicut Caietanus clamauit. Quid putas: papa curat Germaniam? unus digitus papae robustior est omnibus principibus Germaniae. Nunc autem cum uidet Caesarem non pugnare pro se, et concilium fugit, ***macht er ihm eine tzwickmühle*** inter Caesarem et Gallum, et in hac discordia non potest esse absque his duobus. Nam extincto Caesare, Gallus imperium inuadere conabitur, sicut in [*fol. 613*[a]] proxima electione fere 5 uota electorum habuit. Si ab illis relinquetur, implorabit Turcam, Persarum regem et ipsum sathanam, quem habet a parte ante. ***er vbergiebet die tzwickmühle nicht*** cum Caesare et Gallo, sed utrisque se applicat et est neutralis. [85]) Deinde dicebat ineffabilem esse papae malitiam, et Licentiatus Liborius Magdeburg. publice confessus est, qui Romae 9 annos fuit notarius Rotae, [86]) quod tantum crassa mendacia extra cognoscerentur, [87]) sed intus esse horrendas practicas et fraudes de regum et protestantium mutatione. [88]) Iulius papa ***hat sich Ja gelöset,*** [89]) qui superbissime Deo et hominibus [90]) restitit, ita ut in die [91]) paschae ad Rauennam, horribilem, cruentam et luctuosam cladem cum Gallo committeret. Gallus quidem obtinuit uictoriam, sed cruentam et summo luctu, [92]) ***denn er hat seine besten Leute verloren,*** [93]) ubi papa certissimam spem

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 192 sq. cap. 27. §. 31.

84) Nos uero petimus papae iug. — et potestatem.] ***haec, quae in*** Cod. fol. 612[b] lin. 11—17. ***leguntur, ap.*** Reb. ***non reperiuntur.***

85) Olim papa superbissimus omnes — — et est neutralis.] ***haec prior huius sectionis pars, quae in*** Cod. fol. 612[b] lin. 18. — fol. 613[a] lin. 5 med. ***exstat, ap.*** Reb. ***h. l. non invenitur.***

86) Deinde dicebat—notarius Rotae,] Reb.: D. M. L. dicebat de ineffabili papae malitia assidente Lic. Liborio Magdeb. qui publice confitebatur et testabatur (nam nouem annis notarius Rotae fuit Romae) — ***Ab his verbis incipit altera huius sectionis pars, quae in*** Cod. fol. 613[a] lin. 5 med. — fol. 613[b] lin. 3., ***ap.*** Reb. II. fol. 66[b] lin. 9. — fol. 67[a] lin. 4 med. ***exhibetur.***

87) extra cognoscerentur,] Reb.: iudicarent extra,

88) de regum et prot. mutatione.] ***haec a*** Reb. ***absunt.***

89) ***hat sich Ja gelöset,***] Reb.: egregie seipsum liberauit,

90) superb. Deo et hominibus] Reb.: Deo et hominibus superbissime

91) in die] Reb.: in vigiliis

92) et summo luctu,] Reb.: non sine luctu,

93) ***denn er hat — verloren,***] Reb.: optimos enim fautores suos amisit,

Digitized by Google

Romanam sedem [34]) habuit, Petrus de Luna Arragoniam. Benedictus in Alpibus fuit. Ioannes resignauerat papatum eo animo, ut iterum susciperet, [35]) sed cum non fieret, animi moestitia mortuus est. [36]) Ita et Benedictus 3. et Petrus de Luna contumaces permanserunt. [37]) Ioannes papa [38]) reiectus est propter multa pessima [39]) flagitia, quia patrem suum occidit, Episcopatus uendidit. Cumque ei praelecti essent horrendi articuli [40]) ultra 30, semper fertur respondisse: peiora feci. Et in fine dixit: Ego peius feci his omnibus, qui ex Roma ultra Alpes transmigraui. *wer ich tzu Rom blieben, solltet ihr mich wol vnabgesetzt haben.* [41])

Papa foemina *) nomine Agnes. [42]) Fuit magna [43]) deceptio Cardinalibus. Fuit haec Moguntina natione et a Cardinale in Angliam ducta habitu adolescentis. [44]) Tandem Romam ueniens a Cardinalibus electa est in papam, sed confusa est ita, ut pepererit publice in platea. [45]) M. Lutherus uidit [46]) Romae lapidem cum diademate, pontificio pallio, et puero [47]) in brachijs. Hanc plateam rectam ad templum quilibet papa circuit, ne illam imaginem conspiciat.

Papatus administratus est per pessimos homines, **) qualis etiam est illorum doctrina. Et recitauit historiam Alexandri [*fol. 608*[a]] sexti, qui habens duos filios et unam filiam nomine

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 183 sq. cap. 27. §. 19. sect. 2. 3.

**) *Conf.* ibid. III. p. 185 sq. cap. 27. §. 21.

horrendum fuit signum — *Haec verba et seqq. a* Reb. II. fol. 65[a] lin. 16 med. sqq. *proxime annexa sunt illis supra* p. 231 *relatis:* sed cum Cardinales reformationi resisterent (*vide supra* p. 231 notam 28.).

34) Rom. sedem] Reb.: sedem Romanam

35) susciperet,] Reb.: susciperetur,

36) est] *ap.* Reb. *deest.*

37) contumaces permanserunt.] *sic* Reb.; Cod.: contumax permansit.

38) Ioannes papa] Reb.: At Ioannes

39) pessima] *a* Reb. *abest.*

40) E. uendidit. Cumque — articuli] Reb.: E. vendidit, veneficia excogitauit, et perlectis articulis accusatorijs

41) *wer ich — haben.*] Reb.: ego si Romae mansissem, reijcere me minime potuissetis.

42) Papa foemina nom. Agnes.] Reb.: Fuit quidam Papa foemina nomine Agnes. — *Haec sectio sic ordiens etiam ap.* Reb. II. fol. 65[b] lin. 2 med. — 12. *praecedenti proxime adiuncta est.*

43) Fuit magna] Reb.: Magna fuit

44) et a Cardinale — adolescentis.] Reb.: adolescentis habitu a Cardinale in Angliam ducta.

45) a Cardinalibus — in platea.] Reb.: nescijs Cardinalibus, in papam electa est, et ita confusa, vt publice in platea pepererit.

46) M. Lutherus uidit] Reb.: Vidi

47) c. diademate, pontificio p., et puero] Cod.: c. diadematae, pontificio pallio, et puer, Reb.: c. diatemate pontificio, pallio et puero

Digitized by Google

Lucretiam, cum qua pater et filius consuetudinem incestam habebant. Frater fratrem interfecit propter scortum [48]) in equo. Valentinus Cardinalis alterum Ducem Ferrariae occidit, ipseque factus est Dux, scribens: O Caesar. O Null. [49]) Deinde pater Alexander cum filio Cardinales omnes inuitauit Columnenses [50]) eos [51]) ueneno necaturus. Contigit autem uenenum papae et filio. Pater mortuus. [52]) Filius hausto et sumpto oleo et suspensus [53]) euomuit. Tandem hic filius nefandis sceleribus celebris, captus est a rege Castiliae [54]) in Hispania damnandus. Exclamauit ibi [55]) Misericordiam, cupiens confiteri. Missus est monachus ad carcerem, quem occidit, eiusque [56]) cuculla indutus euasit. Hoc pro certo Romae audiui, *so haben sie es getrieben. darumb ist ihre bosheit reiff gewest,* ut confunderentur. [57]) Et inauditum est, quod nostro seculo Leo [58]) concilium congregauit, in quo de resurrectione mortuorum conclusit, et quod Cardinalis non ultra 5 Ganymedes [59]) habere debeat. Summa. *Es sol keiner babst sein noch werden, es sey denn ein ausgefeimeter vbertrefflicher schalck.* [60]) Episcopus Moguntinus merito in proximum papam esset eligendus, *er betreuget landt vnnd leutte.* [61]) Dux Bauariae dixit: [62]) Episcopus Moguntinus *keufft viel tuches tzum rocke, vnnd*

---

48) scortum] Cod. *calami err.*: scrortum
49) Papatus administratus est — — O Null.] *haec prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 607b lin. 24. — fol. 608a lin. 5. *exstat, a* Reb. *abest. Subsequens altera pars in* Cod. fol. 608a lin. 5 extr. — 25., *ap.* Reb. *autem superiori loco, scil.* II. fol. 62b lin. 28. — fol. 63a lin. 21. *legitur.*
50) Deinde pater A. — Columnenses] Reb.: Hic Alexander omnes Cardinales Columerises (*pro*: Columnenses) inuitauit cum filio
51) eos] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
52) Contigit autem — mortuus.] Reb.: Accidit autem, vt hoc venenum pater et filius hauriret. Patre autem mortuo
53) hausto — suspensus] Reb.: hausto oleo suspensus
54) captus est a rege Castiliae] Reb.: a Rege Castiliae captus est
55) Exclamauit ibi] Reb.: clamauit in carceribus
56) Missus est — eiusque] Reb.: Monachus in carcerem missus, quem cum occiderat, eius
57) pro certo Romae — confunderentur (Cod.: confundarentur)] Reb.: audiui Romae pro certo, sic omnia scelera floruerunt inter Papistas, ideo tempus fuit vt illorum malitia confunderetur.
58) Leo] Reb.: Leo 10.
59) Ganymedes] Reb.: Ganymedes vel puserones
60) *Es sol — schalck*] Reb.: nemo in Papam errari (*pro*: creari) debeat, nisi sit insignis nebulo.
61) in proximum p. — *leutte.*] Reb.: proxima electione eligendus esset in papam, Regiones enim et subditos fallit.
62) Dux Ban. dixit:] Reb.: Bauariae Dux dixisse fertur,

Digitized by Google

wann er sein noch so viel keuffte, so raget der schalck vnten vnnd oben heraus. [63])

[*fol. 608*b] Elector Fridericus, [64]) homo astutissimus, insigniter ab eodem Episcopo est deceptus. Emisit monetam cum dicto: [65]) Dominus mihi adiutor, quem timebo. Ita isti Epicurei [66]) summos scripturae locos iactitant, cum tamen omnia in eis [67]) contrarium appareat.

Omnes historiae*) affirmant Petrum fuisse primum papam Romae, quod tamen incertum est. Post hunc tres simul et semel, Linus, Cletus et Clemens, qui alternatim gubernarunt. Ecclesia enim eo tempore fuit ualde exilis, et hi sunt concionati [68]) in priuatis aedibus sicuti Diaconi, non publice, non taxarunt magistratus. [69]) Postea ab Imperatoribus priuilegia acceperunt [70]) propter hanc causam, quia [71]) Imperatores experti sunt Italiam ab illis non posse regi. [72]) Nullum enim caput possunt ferre [73]) neque inter se pacem habere. Ideo Caesares hoc [74]) obtulerunt pontificibus, qui omnes bene gubernarunt [75]) usque ad Hildebrandum, *den schalck, der den Walen tzuuiel vnnd die Teutzschen mit vndanck betzalet. dann die Ersten 15 keiser, 8 vom stam* Caroli, *7 von Teutzschen, vnnd Francken sind from gewesen, die haben die Walen nicht konnen betzwingen, itzundt haben sie einen rechten storch am* Carolo, *der kan sie mit den* Hispanis *meistern.* [76])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 186. cap. 27. §. 22.

63) *keufft viel — oben heraus.*] Reb.: multum emit pannum ad Tunicam, etsi prolixiorem parare constituerit, nequam tamen vndique procedit.

64) Elector Fridericus] *sectio sic ordiens atque subsequens etiam ap.* Reb. II. fol. 63a lin. 22 — 27 med. et fol. 63a lin. 27 med. — fol. 63b lin. 17 med. *praecedentem proxime sequuntur.*

65) Emisit mon. cum dicto:] Reb.: Monetam nouam excussit, cum superscriptione,

66) isti Epicurei] Reb.: Epicurei illi

67) omnia in eis] *ap.* Reb. *desunt.*

68) fuit ualde ex. — concionati] Reb.: Romae fuit valde exigua, et hi tres concionati sunt

69) non publice, — magistratus.] Reb.: non taxarunt Magistratum publice,

70) priuil. acceperunt] Reb.: acceperunt priuilegia

71) quia] Reb.: Nam

72) ab illis non posse regi.] Reb.: non posse regi a se ipsis,

73) possunt ferre] Reb.: ferre possunt,

74) hoc] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

75) gubernarunt] Reb.: gubernarent,

76) *den schalck — — meistern.*] Reb.: nebulonem pessimum, qui consentiebat Hispanis, et Germanos egregie absoluebat, cum ingratitudine, primi enim Caesares ij, octo genere Caroli, septem de Germanis et Francis pij fuerunt et Hispani illos vincere non potuerunt. Iam in Carolo Ciconiam habent, qui cum Hispanis deglutinare illos potest.

Digitized by Google

Adrianus*) papa [77]) non diu fuit superstes, quia de humili genere fuit, filius Louaniensis ciuis, Cardinalis Angliae [*fol. 609a*] fuit filius lanij, cui morio regis obiecit: *gott sei gelobet, dass wir einen solchen Cardinal haben*, quo electo in papam carnes comedemus. Petrus piscator esum carnium interdixit. Hic lanij filius *wirdt vber dem fleische halten.* Adrianus papa tabulam curauit pingi, in qua erant duae ciuitates, altera patria sua, altera Louanium, ubi promotus erat, eratque adscriptum: Ego plantaui, ad alteram ego rigaui. Deinde Caesaris imago supra has ciuitates respondebat: Ego incrementum dedi, quia ipse eum in papam elegerat. Aliquis creta adscripserat ironice: Hic Deus nihil fecit etc.

Papae summum studium**) est, ut opprimat nostram doctrinam. [78]) Fregit [79]) cognitionem causae in concilio generali. Vrget [80]) Concilium secundum suam autoritatem, ut ipse solus congreget, eligat, [81]) dictet et concludat caeteris omnibus tacentibus, quemadmodum [82]) hactenus aliquamdiu [83]) est factum. *Aber es wil nu niemer gelten*, quia nunc est aliud seculum quam quod olim fuit. Ideo [84]) papa nullo modo concilium optat. Elegit loca inconuenientissima, quo nemo se confert. [85]) Ita papa differendo concilium [86]) suam autoritatem [87]) amittit, sicut nunc Dux Georgius [88]) dixisse fertur, Turingis petentibus Euangelium, [89]) si papa diutius distulerit, se permissurum aliquid. [90]) Summa, sedes

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 186 sq. cap. 27. §. 23.

**) *Conf.* ibid. III. p. 187 sq. cap. 27. §. 24.

77) Adrianus papa] *sectio ab hoc nomine incipiens et terminata verbis:* Hic Deus nihil fecit etc., *quae in* Cod. fol. 608b lin. 23. — fol. 609a lin. 11. *legitur, ap.* Reb. *h. l. non reperitur.*

78) Papae summum st. — doctrinam.] Reb.: Nam vnicum illius studium est, vt veram Religionem opprimat, — *Haec sectio, quae finitur verbis:* Iuristarum fortasse, non Theologorum, *in* Cod. fol. 609a lin. 12. — fol. 609b lin. 15., *ap.* Reb. *autem inferiori loco,* II. fol. 67a lin. 4 med. — fol. 67b lin. 5. *exhibetur.*

79) Fregit] Cod. *male:* Frigit, Reb.: fugit

80) Vrget] Reb.: tantum vrget

81) eligat,] Cod. *calami err.*: elegat,

82) quemadmodum (Cod. *falso:* quemadum)] Reb.: sicut

83) aliquamdiu] *a* Reb. *abest.*

84) *Aber es wil* — Ideo] Reb.: sed constitutum hoc iam delebitur, aliud enim nunc est seculum, quam olim, quapropter

85) confert.] Reb.: conferet.

86) concilium] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

87) suam autoritatem] Reb.: authoritatem suam

88) Dux Georgius] Reb. *habet siglas:* D. G.

89) Turingis petent. Euangelium,] Reb.: (Turingis supplicantibus pro Euangelij cursu)

90) permiss. aliquid.] Reb.: aliquid permissurum.

Digitized by Google

Romana non potest iudicari et admoneri, sed ipsa debet omnes iudicare, quia ipsa est mater et Domina [*fol. 609b*] omnium Ecclesiarum. Contra illam praesumptionem nullus propheta, Apostolus, Doctor debet habere locum iudicandi, quia [91]) infiniti loci decretalium [92]) tribuunt papae eam autoritatem. [93]) Et Gratianus ille [94]) nebulo ita concludit: Constantinus Caesar appellauit papam [95]) Deum. Quicunque est Deus, non potest ab hominibus iudicari. [96]) Papa est Deus. [97]) Ergo etc. Ita arguit a genere ad speciem ex psalmo 82. Ego dixi: dij estis. Hoc papa ad se rapit, seque Deum terrenum appellat et Dominum totius orbis. *Man solde aber den* syllogismum *also conciliiren:* [98]) Caesar et omnes Magistratus sunt dij. Ergo non licet papae eos pedibus [99]) conculcare. Ideo ille in disputatione olim optime fecit, qui negauit ablegationem [100]) papae, et [1]) cum alter probare conaretur eum esse Deum terrenum, respondit: [2]) Iuristarum fortasse, non Theologorum.

D. M. Lutherus [3]) horrendam caecitatem *) papistarum [4]) mirabatur, qui ex sacramento et testamento [5]) Christi fecissent sacrificium expiatorium, [6]) etsi nunc uolunt tegere isto fuco, [7]) esse *εὐχαριστικὸν*, cum omnes legistae, sermocinistae, [8]) Canonicorum collegia et monasteria [9]) eos satis conuincant, tamen audent publicum mendacium [10]) negare, sicut Cocleus

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 188 sq. cap. 27. §. 25.

91) Doctor debet h. l. iud., quia] Reb.: et Doctor, locum iudicandi habere debet.
92) decretalium] *sic* Reb.; Cod.: decretalis
93) tribuunt — autoritatem.] Reb.: eam authoritatem papae tribuunt,
94) ille] *a* Reb. *abest.*
95) appell. papam] Reb.: Papam appellauit
96) non potest — iudicari.] Reb.: ab hominibus iudicari non potest.
97) Papa est Deus] *ap.* Reb. *desunt.*
98) *Man solde — conciliiren:*] Reb.: syllogismus autem ille sic deberet conciliari,
99) eos pedibus] Reb.: pedibus eos
100) ablegationem] Reb.: allegationem
1) et] *a* Reb. *abest.*
2) respondit:] Reb.: Re. M. L.
3) D. M. Lutherus] *sectio ab hoc nomine ordiens, etiam ap.* Reb. II. fol. 67b lin. 6. — fol. 68a lin. 3 med. *praecedentem subsequitur.*
4) papistarum] Reb.: paparum
5) testamento] Cod. *calami err.*: testimento
6) fecissent sacr. expiatorium,] Reb.: sacrificium expiatorium fecissent.
7) tegere isto fuco,] Reb.: isto fuco tegere,
8) sermocinistae] Reb.: sermonistae,
9) collegia et monasteria] Reb.: collegiorum, monasteriorum
10) publicum mendacium] Reb.: publicam mutationem

Digitized by Google

nunc [11]) facit, qui potestatem papae nunc negat ex donatione Constantini, sed ex Euangelio papam uult [12]) confirmare hoc argumento: Omnis [13]) uicarius habet plenariam potestatem sui principis, papa [14]) [*fol. 610*[a]] est uicarius Christi, ergo [15]) habet eandem potestatem, probat hoc loco: [16]) Data [17]) est mihi omnis potestas etc. [18]) Sed nos respondemus: Petrus est uicarius in terris, non in coelis, quia Christus dicit: Quodcunque ligaueris super terram, [19]) non dicit: Quodcunque ligaueris super [20]) coelum. Dicit enim ad Petrum: Sequere me, pasce oues meas etc. [21]) Ego ueni ministrare. Regnum meum non est de hoc mundo. Est quidem in mundo, sed non de mundo, hoc est humanis uiribus partum. [22]) Ideo papa est rufus Iudaeus, qui tantum corporalia in Christo gloriatur, quemadmodum dicunt: Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolpho. *der Rudolphus hats auch frisch gewaget*, [23]) sicut et Bonifacius octauus. Dialogus Iulij optime perstringit paleam, [24]) id est, figmentum de donatione Constantini, nisi quod homines non audebant proferre. [25])

In decretis *) sunt [26]) multi utiles loci ex patribus sumpti, sed papa illis autoritatem rapit, sibique soli ius determinat et ita sub nomine Dei ingreditur et regnat. Cuius regnum [27]) durare debet 660 annos, secundum numerum bestiae in Apocalypsi. *denn das hertzleidt hat baldt* post Gregorium primum *angefangen*. [28]) Postea Episcopus Constantinopolitanus et Ro-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 189. cap. 27. §. 26.

11) Cocleus nunc] Reb.: nunc Cochlaeus
12) sed ex E. papam uult] Reb.: Imo ex Euangelio vult papam
13) Omnis] Cod. *calami err.*: Omnes
14) papa] Reb.: Petrus
15) ergo] Reb.: Ergo Papa
16) probat hoc loco:] Reb.: hoc dicto probans.
17) Data] Reb. *false*: Papa
18) etc.] Reb.: in coelo et in terra.
19) terram,] Reb.: ter. etc.
20) Quodcunque ligaueris super] Reb.: supra (*ceteris omissis*)
21) etc.] *a* Reb. *abest.*
22) partum.] *sic* Reb.; Cod.: pactum.
23) *der Rud. — gewaget,*] Reb.: Rudolphus hic audacter rem aggressus est.
24) paleam] Reb. *typ. err.*: baleam
25) non audebant proferre.] Reb.: proferre non audebant.
26) In decretis sunt] *sectio ab his verbis incipiens ap.* Reb. *non proxime post praecedentem, sed paulo inferius* II. fol. 68[a] lin. 24 med. — fol. 68[b] lin. 3. *exhibetur.*
27) regnum] Reb.: regimen
28) *denn das hertzleidt hat* (Cod.: *halt*) — *angefangen.*] Reb.: extremum enim malum illud incepit post Gregorium primum,

Digitized by Google

manus disceptarunt de primatu [29]) usque ad Carolum magnum. ibi emersit papa Romanus factus Dominus [30]) super omnes Reges.

Figurae papae *) in uetustissimis codicibus [31]) sunt repertae, quibus eius fallaciae, impietates [32]) et Tyrannides depictae [*fol. 610*b] sunt. Nam homines obseruabant [33]) illam extremam impudentiam [34]) nec audebant mutire, [35]) sed secreto picturis indicabant. [36]) Tales Osiander inuenit in uetustissimis codicibus Norimbergae et Aldenburgi, et euulgauit etc. [37])

Cessante [38]) persecutione in Ecclesia **) *haben die bebste baldt nach dem regiment gegrieffen* [39]) ex ambitione et auaritia. Primus fuit Hildebrandt *oder hellebrandt.* [40]) Postea fulmine excommunicationis omnes homines terrebant. *dann der ban war ein schrecklich ding, dass er auch auff* [41]) *die kinder Erbet. Ja die knechte musten den ban auff sich nemen.* [42]) sicut econtra fraudes papae fuerunt blandissimae, quaerentes applausum, [43]) et omnium peccatorum etiam grauissimorum remissionem gloriantes, etiamsi quis Beatam uirginem stuprasset aut Christum crucifixisset. [44]) Illam maiestatem papae Deus calamo Lutheri confudit, quia ex nihilo omnia fecit, [45]) et ex nihilo omnia potest confundere.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 189 sq. cap. 27. §. 27.
**) *Conf.* ibid. III. p. 190. cap. 27. §. 28.
29) discept. de primatu] Reb.: de primatu disceptarunt
30) factus Dominus] Reb.: Dominus factus
31) Figurae — codicibus] Reb.: Ideo in vetustissimis codicibus figurae papae — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 610a lin. 24. — fol. 610b lin. 4., *ap.* Reb. II. fol. 68a lin. 3 med. — 10 med. *legitur.*
32) impietates] *a* Reb. *abest.*
33) obseruabant] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
34) impudentiam] Reb.: papae impudentiam,
35) audebant mutire (Cod. *male*: mutrire),] Reb.: mutire audebant,
36) sed s. p. indicabant.] Reb.: Ideo s. p. indicabant,
37) et Aldenburgi — etc.] Reb.: et Alenburgae, quas euulgauit.
38) Cessante] Reb.: Nam cessante — *Haec sectio etiam ap.* Reb. II. fol. 68a lin. 10 med. — 24 med. *praecedentem subsequitur.*
39) *haben — gegrieffen*] Reb.: Papae quam primum ad manus sumpserunt Dominium
40) *oder hellebrandt.*] Reb.: qui potius dici deberet Heldebrandus
41) *auff*] Cod. *calami err.: aff*
42) *dann der ban — auff sich nemen*] Reb.: excommunicatio enim papa-rum erat adeo horribilis, vt etiam nec pueri nec famuli liberi esse poterant ab excommunicatione,
43) quaerentes appl.] Reb.: applausum quaerentes,
44) etiamsi quis B. — crucifixisset.] *haec a* Reb. *absunt.*
45) fecit,] Reb.: creauit,

Digitized by Google

Ex Anglia [46]) scribebantur noua, *) papam intimos consiliarios Regis Angliae [47]) corrupisse, ut regem apostatam clam [48]) interficerent, promittens illis regnum. Nam unus eorum erat consanguineus regis ipsi [49]) a latere. Papa se [50]) haereditarium et feudatarium Regem [51]) Angliae gloriabatur, quapropter id iure [52]) faceret, sed detectis insidijs [53]) capti et decollati sunt. *Der babst muss wider herhalten* **) [*fol. 612*[a] [54])] *vnnd betzalen.* [55]) Olim tantum uita eius perstringebatur et abusus, nunc illius doctrinam et substantiam adorimur. [56]) Ab ipsis etiam [57]) Monachis, suis pediculis deuoratur. Ideo bene dixit Campegius Cardinalis: [58]) Infinitus numerus Monachorum facit magnum malum, scilicet istam pulcherrimam monarchiam magno consilio constitutam soluent. [59]) *Ich meine, seine prophecey ist erfüllet, das der ratten konig von seinem eigenen volck betzalet.* [60]) Theologia non potest eum defendere, nisi quod Canonistae, qui eius sunt iurati, [61]) aliquatenus eum defendere conantur consuetudine, [62]) quae hic [63]) nihil ualet. Nam talis consuetudo debet esse consentanea rationi et aequitati, est [64]) frigidissima imitatio. *Ach lieber gott*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 198. cap. 27. §. 42.
**) *Conf.* ibid. III. p. 190 sqq. cap. 27. §. 29. 30.

46) Ex Anglia] Reb.: Anno 39. Ex Anglia — *Sectio sic incipiens in* Cod. fol. 610[b] lin. 18. — fol. 612[b] lin. 17., *ap.* Reb. *autem superiori loco* II. fol. 65[b] lin. 13. — fol. 66[b] lin. 1 med. (*iis quae in* Cod. fol. 612[b] lin. 11—17. *leguntur, omissis*) *exhibetur.*
47) consiliarios Regis Angliae] Reb.: Regis consiliarios
48) clam] *a* Reb. *abest.*
49) ipsi] Reb.: ipse
50) se] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
51) et feudatarium Regem] Reb.: seu feudatarium regni
52) id iure] Reb.: iure id
53) detectis insidijs] Reb.: insidijs detectis,
54) 612] *hoc* Codicis *folium, quod proxime post* fol. 610. *sequitur, ab eo, qui folia numeris signavit, praetermisso numero* 611, *numero* 612 *signatum est, item sequentia numeris* 613 sqq. *signata sunt. Contrarium in prima foliorum centuria invenitur, in qua duo folia folium* 78. *subsequentia eodem numero* 79 *signata sunt, vide* Tom. I. p. 162. notam 2.
55) *Der babst — betzalen.*] Reb.: sic Papam virga ferrea plecti oportebat.
56) nunc illius — adorimur.] Reb.: nunc vero illius doctrina et cultus damnatur,
57) Ab ipsis etiam] Reb.: etiam ab ipsis suis
58) bene dixit Camp. Card.] Reb.: Cardinalis Campegius bene dixit.
59) soluent.] Reb.: dissoluerent,
60) *Ich meine, seine — betzalet.*] Reb.: prophetiam illius nunc esse impletam existimo, nam Rex ille glirium a subditis suis contumelia est affectus,
61) iurati,] Cod. *calami err.*: iarati
62) aliquatenus — consuetudine,] Reb.: consuetudine illi adhaerent,
63) hic] *a* Reb. *abest.*
64) est] Reb.: cum sit

Digitized by Google

was soltte der bapst iudiciren, [65]) cum ipse [66]) sit ignarus rerum, et peregrinus iudex, nihil sciens de politiae et oeconomiae casibus. Ideo tam stolide iudicauit de matrimonio, [67]) quod ipse prohibuit et tamen pro sacramento proposuit. Nam si matrimonium esset sacramentum, tunc non esset apud gentes, quia sacramenta [68]) non cadunt ad incredulos perfecte. Nos nunc reijcimus casus matrimonij in Ecclesia, quia sunt ciuiles et non sunt de foro competenti. Iuste [69]) et merito nunc affligitur papa, [70]) qui se opposuit uerbo Dei. [71]) Nam si ante 12 annos ita fecisset [72]) confitendo aliquos peccasse [73]) sub Ecclesiae titulo, et Electori et mihi silentium imposuisset, se uelle suos reformare, et Eccium [*fol. 612b*] et Tezelium damnasset, me [74]) tantum dimisisset, *so were es nicht so weit komen. Aber er wolde sich vertetigen,* et fulminabat, [75]) ibi ueritas prodijt, ita ut ipsi papistae non sint [76]) contenti papa. *Also gehets recht,* [77]) quia contra Dominum non est consilium. Nunc Philippi libri methodici prodierunt in Italiam [78]) et aduersariae partis assertores rapiunt, [79]) *muss also von seinem eigenen volck vnnd fürsten mer geplaget werden, denn* a nobis. [80]) Iam simulat patientiam, *lest sie immer nemen,* [81]) modo ut ipse retineat autoritatem. [82]) *er gedenckt mit der tzeit alles wider tzu bekomen.* [83]) Nos uero petimus papae iugulum, qui eius autoritatem, substantiam et doctrinam im-

---

65) *Ach lieber — iudiciren,*] Reb.: Ach Deus bone, quid tamen papa iudicare deberet,
66) ipse] *a* Reb. *abest.*
67) matrimonio,] Cod. *calami err.*: matrimonia
68) sacramenta] Reb.: sacramento
69) Iuste] Reb.: Iuste igitur
70) nunc affl. papa,] Reb.: papa nunc affligitur,
71) se oppos. uerbo Dei.] Reb.: si (*pro*: se) verbo Dei opposuit.
72) ante 12 annos ita fecisset] Reb.: initio ita fecisse (*pro*: fecisset)
73) aliquos peccasse] Reb.: aliquos errores aliquorum
74) me] Cod.: ne
75) se uelle suos ref. — et fulminabat,] Reb.: Si voluisset suos reformare, Eccium, Tetzelium damnare, et me tantum dimittere, res non esset adeo manifesta. At cum suis fulminibus et bullis se defendere tentaret,
76) sint] Reb. *typ. err.*: sunt
77) papa. *Also gehets recht,*] Reb.: de papa, et sic fieri debet,
78) in Italiam,] Reb.: in Italiam, Galliam,
79) rapiunt,] Reb.: capiunt,
80) *muss also* — a nobis.] Reb.: sic cogitur maiora a subditis suis ferre mala et blasphemia, quam a nobis.
81) simulat — *nemen,*] Reb.: patientiam simulat conniuens in sacrilegia et rapinas
82) retin. autoritatem.] Reb.: authoritatem retineat,
83) *er gedenckt — bekomen.*] Reb.: putat se cum tempore omnia recuperaturum,

Digitized by Google

pugnamus, eum aequantes caeteris Episcopis. ***das that ich erstlich nicht,*** sicut et Ioannes Huss tantum abusus et uitam reprehendit, quamuis Cardinalis Cameracensis in suo uesperario papam satis confutat, et Parisijs publice disputauit contra autoritatem papae et potestatem. [84])

Olim papa superbissimus*) omnes contempsit, sicut Caietanus clamauit. Quid putas: papa curat Germaniam? unus digitus papae robustior est omnibus principibus Germaniae. Nunc autem cum uidet Caesarem non pugnare pro se, et concilium fugit, ***macht er ihm eine tzwickmühle*** inter Caesarem et Gallum, et in hac discordia non potest esse absque his duobus. Nam extincto Caesare, Gallus imperium inuadere conabitur, sicut in [*fol. 613*[a]] proxima electione fere 5 uota electorum habuit. Si ab illis relinquetur, implorabit Turcam, Persarum regem et ipsum sathanam, quem habet a parte ante. ***er vbergiebet die tzwickmühle nicht*** cum Caesare et Gallo, sed utrisque se applicat et est neutralis. [85]) Deinde dicebat ineffabilem esse papae malitiam, et Licentiatus Liborius Magdeburg. publice confessus est, qui Romae 9 annos fuit notarius Rotae, [86]) quod tantum crassa mendacia extra cognoscerentur, [87]) sed intus esse horrendas practicas et fraudes de regum et protestantium mutatione. [88]) Iulius papa ***hat sich Ja gelöset,*** [89]) qui superbissime Deo et hominibus [90]) restitit, ita ut in die [91]) paschae ad Rauennam, horribilem, cruentam et luctuosam cladem cum Gallo committeret. Gallus quidem obtinuit uictoriam, sed cruentam et summo luctu, [92]) ***denn er hat seine besten Leute verloren,*** [93]) ubi papa certissimam spem

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 192 sq. cap. 27. §. 31.

84) Nos uero petimus papae iug. — et potestatem.] ***haec, quae in*** Cod. fol. 612[b] lin. 11—17. ***leguntur, ap.*** Reb. ***non reperiuntur.***

85) Olim papa superbissimus omnes — — et est neutralis.] ***haec prior huius sectionis pars, quae in*** Cod. fol. 612[b] lin. 18. — fol. 613[a] lin. 5 med. ***exstat, ap.*** Reb. ***h. l. non invenitur.***

86) Deinde dicebat—notarius Rotae,] Reb.: D. M. L. dicebat de ineffabili papae malitia assidente Lic. Liborio Magdeb. qui publice confitebatur et testabatur (nam nouem annis notarius Rotae fuit Romae) — ***Ab his verbis incipit altera huius sectionis pars; quae in*** Cod. fol. 613[a] lin. 5 med. — fol. 613[b] lin. 3., ***ap.*** Reb. II. fol. 66[b] lin. 9. — fol. 67[a] lin. 4 med. ***exhibetur.***

87) extra cognoscerentur,] Reb.: iudicarent extra,

88) de regum et prot. mutatione.] ***haec a*** Reb. ***absunt.***

89) ***hat sich Ja gelöset,***] Reb.: egregie seipsum liberauit,

90) superb. Deo et hominibus] Reb.: Deo et hominibus superbissime

91) in die] Reb.: in vigiliis

92) et summo luctu,] Reb.: non sine luctu,

93) ***denn er hat — verloren,***] Reb.: optimos enim fautores suos amisit,

Digitized by Google

uictoriae concipiebat. Deinde blasphemauit contra Deum. *Ey sei nun frantzösisch in aller Teuffel namen.* [94]) Sancte Suicere ora pro nobis. Et hoc factum. Nam fraude Maximilianum a Gallo diuulsit, [95]) et per Suiceros Gallum clade exhaustum [96]) infirmauerat. *Ey er hat am ostertage dem Teuffel eine schone messe gelesen,* [97]) ubi 20000 Christiani perierant. [98]) *Ach was solten die buben vor die kirch streitten,* [99]) qui non pro Ecclesia, sed pro regno [100]) sunt solliciti. *Wann ers noch heuttiges tages dartzu kontte bringen,* [1]) ut [*fol. 613b*] autoritatem suam retineret, tunc illi sufficeret. Ideo cras in Dominica Inuocauit sua dispensatione celebrantur nuptiae in Vngaria inter Polonum et Vngarum. [2])

Ego spero processum iudicij diuini contra papam, [3]) quia priores tres petitiones maxime contra eum [4]) pugnant. Blasphemetur nomen papae, corruat illius regnum, confundatur ipsius uoluntas. *Ich hoffe nicht, das mehr monche vnnd nonnen sollen werden. wenn ihnen die füsse werden abgehauen, so muss er krichen, dann es kan die leng nicht also bestehen.* [5])

Die Canones *) *woltte ich noch gerne angreiffen, das babsts geflickten manttel.* Papa [6]) nullis nominibus [7]) satis di-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 193 sq. cap. 27. §. 32.

94) concipiebat. Deinde — *in aller Teuffel namen.*] Reb.: consciebat, sed strage perpessa, contra Deum blasphemauit, ad Caminum sedens dixit, intuens in coelum, sic esto nunc Gallicus in nomine omnium Diabolorum.

95) Et hoc factum — diuulsit,] Reb.: Hoc facto Iulius Maximilianum fraude diuulsit a Gallo,

96) Gallum clade exhaustum] Reb.: clade exhaustum Gallum

97) *Ey er hat — gelesen,*] Reb.: in die Paschae Diabolo perpulchram celebrauerat missam

98) Christiani perierunt.] Reb.: Christianorum misere perierunt.

99) *Ach was — streitten,*] Reb.: Ach quomodo isti homines pernicioſi defenderent Ecclesiam,

100) non pro Ecclesia, sed pro regno] Reb.: pro suo regno tantum

1) *wann ers — bringen,*] Reb.: si papa hisce temporibus nostris hoc procurare posset,

2) Ideo cras — Vngarum.] *haec a* Reb. *absunt.*

3) Ego spero — papam,] Reb.: sed spero iustum Dei iudicium contra papam processurum, — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 613b lin. 4—10., *ap.* Reb. *vero superius* II. fol. 66b lin. 1 med. — 8. *legitur.*

4) priores tres — contra eum] Reb.: tres priores petitiones Dominicae orationis contra illum

5) *Ich hoffe nicht — — bestehen.*] Reb.: non spero in posterum Monachos et moniales creari, si pedes abscindantur papae, repere illum oportebit, non enim diutius persistere potest.

6) *Die Canones* — Papa] Reb.: Scriberem libentissime contra Canones, et contra Papae pallium sarcitum. Nam papa — *Haec sectio in* Cod. fol. 613b lin. 11—19., *ap.* Reb. II. fol. 68b lin. 7 med. — 17 med. *legitur.*

7) nominibus] Reb. *falso*: omnibus

Digitized by Google

gne et odiose potest nominari, [8]) *wan mans gleich* auaritiam, impietatem, idolatriam etc. *nennet,* [9]) attamen non assequimur atrocitatem. [10]) Ideo Christus uno uerbo exprimit Abominationem stantem in loco sancto. Et Petrus in secunda Epistola uiuis coloribus papam [11]) depingit. Item Paulus ad Thessalonicenses appellat aduersarium eleuantem se super omne quod dicitur Deus. [12])

Daniel quoque [13]) praedicit eum fore superbissimum, Deum patrum suorum non reputabit. [14]) Haec olim legimus, relegimus, et tamen nihil intelleximus. Nunc cum uerbo et experientia illius abominatio indicatur, efficimur tam maligni, [15]) *dass ich solche gedancken daruber krige, die ich nicht gerne habe,* [16]) scilicet quod illa uerbi cognitio [17]) iterum corruet. [18]) Nam Euangelium [19]) clare dicit, Christum [*fol. 614a*] uenturum in media nocte, *dass leider kein tag noch licht wirdt vorhanden sein,* etc. [20])

Alexander sextus duos habuit filios impudentissimos, et cum in Cardinalem utrumque creasset, deinde maiorem natu creauit in Ducem sub spe, ut fieret imperator, qui insolens factus alterum fratrem Valentinum illusit, appellans eum *ein breter ist ein pfaff.* Tandem irritatus frater laruatus illum occidit. Deinde iuniorem etiam fecit Ducem ex Cardinali sub spe imperatoris futuri, dicens: O Caesar O null. Iste effrenissimus tandem captus est carceribus inclusus. Deinde monachum confessorem transfixit, eiusque cappa indutus euasit. Tanta fuit superbia et ferocia papae, confidentis sua authoritate et diuitijs raptis. [21])

---

8) potest nominari,] Reb.: nominari potest,
9) *wan mans* (Cod.: *mans*) *—nennet,*] Reb.: etiamsi auaritiam, impietatem idolatriae nominamus,
10) atrocitatem.] Reb.: atrocitatem illius.
11) uiuis coloribus papam] Reb.: papatum miris coloribus
12) appellat aduersarium — Deus.] Reb.: Hominem peccati, et filium perditionis, eleuantem se supra omne quod Deus praecipit.
13) Daniel quoque] Reb.: Daniel etiam — *Haec sectio in* Cod. fol. 613b lin. 20. — fol. 614a lin. 2. *et ap.* Reb. II. fol. 68b lin. 17 med. — 27. *praecedentem subsequitur.*
14) reputabit.] Reb.: reputabit etc.
15) indicatur, — maligni,] Reb.: reuelatur, tam maligni efficimur,
16) *dass ich — habe,*] Reb.: vt tantae (Reb.: vtantae) mihi inde cogitationes indicent, quibus non delector,
17) uerbi cognitio] Reb.: cognitio Euangelij
18) corruet.] Reb.: corruat,
19) Euangelium] Reb.: Euangelista
20) *dass leider — vorh. sein,* etc.] Reb.: vbi nec verbum, nec praedicatores habebimus, et horrendis tenebris oppressi fuerimus.
21) Alexander sextus duos habuit filios — — et diuitijs raptis.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 614a lin. 3—14. *exstat, ap.* Reb. *h. l. non invenitur.*

Digitized by Google

QVAESTIO. [22]) *) Si Caesar ius uocandi concilij papae daret, an non uocanti sit obediendum. Respondit. Caesar personale dedit impersonali, scilicet papae, non magistratui, quia papa est persona sicut census sine fundo. Neque hoc esset translatio potestatis a Caesare ad papam, sed potius euacuatio. Summa, si papa negatur esse magistratus, tunc ei omnia rapiuntur. Si quid habet papa, non habet iure, sed rapina, Caesare uolente furatus est. Male igitur dicunt Caesarem imperium a papa habere, qui ei hoc non potuit dare, quia nunquam habuit. Carolus enim Magnus nihil tradidit papae, sicut falso gloriantur, sed cum ille Caesar in 8. lineam rexisset, etiam sine papa. Deinde sequebatur Henricus auceps, Saxoniae princeps, qui [*fol. 614*[b]] eligebatur, et usque in 4. lineam regebat, sine quibus omnibus papa non eligebatur. *vntter dem* Henrico quarto *do hebet sichs.* Nam cum pater illius, Henricus tertius constituisset nullum Episcopum inuestiendum [22a]) sine Imperatore, hoc Hildebrandus papa ferre non potuit, *hat mit* Gregorio septimo *alles vnglück angerichtet. sider der tzeit ists gegangen.* Ita sunt casus mundi et tempora coeli. Papa non potest habere primatum, quia impossibile est eum omnes Ecclesias posse inspicere, etiamsi esset Helias, Helizeus, Petrus, Paulus. [23])

Alexander papa sextus habuit duos filios et unam filiam. Filij fuerunt facinerosissimi nihil non tentantes, [24]) ita ut filia sponsa et nurus fieret. Ibi alter filius *hat auff einen abend verspielet 100000 Ducaten,* ridens: *Es weren der Teutzschen sunden,* id est pecunia ex indulgentijs. [25])

Interrogatus a quodam: **) An uerum sit papam ita esse dotatum a Constantino, ut ipsi gloriantur, respondit: sunt figmenta, sed hoc [26]) legitur Constantinum multa distribuisse

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 194 sq. cap. 27. §. 34.

**) *Conf.* ibid. III. p. 195 sq. cap. 27. §. 35. 37.

22) Quaestio.] *Sectionis ab hac voce incipientis et nominibus:* Helias, Helizeus, Petrus, Paulus *terminatae, quae in* Cod. fol. 614[a] lin. 15. — fol. 614[b] lin. 10. *exhibetur, tantum extrema pars:* „Papa non potest — Paulus." (Cod. fol. 614[b] lin. 8 — 10.) *ap.* Reb. II. fol. 68[b] lin. 4 — 7 med. *reperitur.*

22a) inuestiendum] *sic scripsi*; Cod.: infestandum

23) Papa non potest — Paulus.] *haec sola huius sectionis pars extrema ap.* Reb. II. fol. 68[b] lin. 4 — 7 med. *sic legitur:* Sed Papam non posse habere primatum certum est, quia impossibile est, eum omnes Ecclesias inspicere posse, etiamsi esset Elias, Elizaeus, Petrus, Paulus, etc.

24) tentantes] Cod. *male:* tentantis

25) Alexander papa sextus — — ex indulgentijs.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 614[b] lin. 11 — 16. *exstat, ap.* Reb. *h. l. desideratur.*

26) Interrogatus a quodam: — sed hoc] Reb.: Interrogauit quidam de facultatibus Papae, an donatio Constantini esset vera, quam ipsi iactitant. Resp. M.

Digitized by Google

pauperibus, multis eleemosynis illos donasse, quibus praeposuit Episcopos et ita facti sunt Domini. *Landt vnnd stete hat er ihnen nicht gegeben.* [27]) Et totus mundus miratur, unde papa Dominium adeptus sit. Nam papae olim non fuerunt Domini Caesarum, sed a Caesaribus sustinebantur. Lotharius Saxoniae Dux et Imperator illis electionis ius ademit, *dann es war ein ewiger krieg [fol. 615a] in der wal,* [28]) sed fraude iterum ad se retrahebant, ut tandem Caesares confirmarent, quod primum factum est in electione Caroli Magni, quem successione haereditatis in Imperatorem elegerunt. *da bleib* imperium *ein tzeit lang* [29]) in posteris, quibus deficientibus papa arrogauit sibi ius eligendi. [30]) Deinde successit Otto Caesar, qui 7 Electores constituit, *macht des krieges ein Ende.* [31]) alioqui perpetuum dissidium erat inter papas. Donatio Constantini est maximum [32]) mendacium, quo [33]) papa dimidium de Imperio [34]) sibi arrogat. Etiamsi factum esset, tamen non fuisset in potestate Imperatoris. Neque papae [35]) conuenit, iuxta dictum Christi: Vos autem non sic.

Aristoteles*) inquit: [36]) Cursum naturae initio esse tardissimum, sed in fine uelocissimum, et ad ruinam tendere. Ita his 15 annis *hat das babstumb auffs höchste gestiegen.* [37]) Ante 30 [38]) annos nullus sacerdotum audebat habere duo beneficia, quae fuerunt intollerabilia, nunc [39]) infinita habent et [40]) tres Episcopatus. Papatus *ist eittel gestolen gut, muss*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 196. cap. 27. §. 38.

L. Figmentum esse. Hoc quidem — *Sectio ab his verbis ordiens in* Cod. fol. 614b lin. 17. — fol. 615a lin. 12., *ap.* Reb. II. fol. 68b lin. 28. — fol. 69a lin. 25 med. *exhibetur.*

27) *Landt v. st. — gegeben.*] Reb.: nec ciuitates nec regiones datae sunt illi,
28) *denn es — wal,*] Reb.: perpetuum enim erat bellum propter electionem.
29) *da bleib — tzeit lang*] Reb.: ibi manebat Imperium ad tempus
30) arrog. sibi ius eligendi.] Reb.: sibi ius eligendi arroganit.
31) *macht — Ende.*] Reb.: et huic bello finem fecit,
32) Donatio Const. est maximum] Reb.: Summa, Constantini donatio impudens est
33) quo (*scil.* mendacio)] *sic scripsi;* Cod. *et* Reb.: qua (*scil.* donatione)
34) de Imperio] Reb.: de Imperio Romano
35) papae] Reb.: Papa
36) Aristoteles inquit:] *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 615a lin. 13 — 20., *ap.* Reb. II. fol. 69a lin. 25 med. — fol. 69b lin. 5. *legitur.*
37) his 15 annis — *gestiegen.*] Reb.: his paucis annis Papatus summopere creuit.
38) 30] Reb.: 50
39) nunc] Reb.: nunc vero
40) et] Reb.: et aliqui

Digitized by Google

wider gestolen werden, [41]) non prodest ad aliquem Ecclesiae et [42]) politiae usum.

Nota. *Ut facilius cognoscatur, quantum ordo eorum, quae in* Cod. fol. 603b lin. 17. — fol. 615a lin. 20. *et ap.* Reb. II. fol. 61a lin. 5. — fol. 69b lin. 5. *leguntur, inter hos libros differat, hunc addo conspectum:*

Reb. II. fol. 61a lin. 5 — 26 med. = Cod. fol. 603b lin. 17. — fol. 604a lin. 11.
— — fol. 61a lin. 26 med. — fol. 62b lin. 20. = Cod. fol. 272b lin. 16. — fol. 274a lin. 22. *in cap.* De Antichristo. (*vide supra* p. 225. notam 54.)
— — fol. 62b lin. 21 — 27. = Cod. fol. 604a lin. 12 — 18.
— — fol. 62b lin. 28. — fol. 63b lin. 17 med. = Cod. fol. 608a lin. 5 extr. — fol. 608b lin. 22.
— — fol. 63b lin. 17 med. — fol. 64b lin. 10. = Cod. fol. 604a lin. 25. — fol. 605a lin. 20.
— — fol. 64b lin. 11 — 19 med. = Cod. fol. 606a lin. 10 — 17.
— — fol. 64b lin. 19 med. — 24 med. = Cod. fol. 605a lin. 21—24 med.
— — fol. 64b lin. 24 med. — 28 med. = Cod. fol. 606b lin. 3 — 6.
— — fol. 64b lin. 28 med. — fol. 65a lin. 16 med. = Cod. fol. 606b lin. 14. — fol. 607a lin. 3 med.
— — fol. 65a lin. 16 med. — fol. 65b lin. 12. = Cod. fol. 607b lin. 3—23.
— — fol. 65b lin. 13. — fol. 66b lin. 1 med. = Cod. fol. 610b lin. 18. — fol. 612b lin. 10.
— — fol. 66b lin. 1 med. — 8. = Cod. fol. 613b lin. 4 — 10.
— — fol. 66b lin. 9. — fol. 67a lin. 4 med. = Cod. fol. 613a lin. 5 med. — fol. 613b lin. 3.
— — fol. 67a lin. 4 med. — fol. 68a lin. 3 med. = Cod. fol. 609a lin. 12. — fol. 610a lin. 14.
— — fol. 68a lin. 3 med. — 24 med. = Cod. fol. 610a lin. 24. — fol. 610b lin. 17.
— — fol. 68a lin. 24 med. — fol. 68b lin. 3. = Cod. fol. 610a lin. 15—23.
— — fol. 68b lin. 4 — 7 med. = Cod. fol. 614b lin. 8 — 10.
— — fol. 68b lin. 7 med. — 27. = Cod. fol. 613b lin. 11. — fol. 614a lin. 2.
— — fol. 68b lin. 28. — fol. 69b lin. 5. = Cod. fol. 614b lin. 17. — fol. 615a lin. 20.

IMPOSTVRAE PAPATVS.*)

Caesares ac [43]) Reges ac [44]) quotquot monetas excudunt, ex argento uel auro pecunias cudunt. [45]) At papa cudit

*) Reb. II, fol. 69b lin. 6. — fol. 76b lin. 13. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 209 sq. cap. 27. §. 70.

41) Papatus *ist — gest. werden,*] Reb.: Summa, Papatus mera habet bona fucata, igitur rapi ab alijs oportet.
42) et] Reb.: aut
43) ac] Reb.: et
44) ac] *a* Reb. *abest.*
45) ex argento uel auro pecunias cudunt.] Reb.: ex auro vel argento conficiunt.

Digitized by Google

ex omnibus rebus pecunias, ex indulgentijs, missis, ceremonijs, cibis, poenitentia, clauibus. [46]) Ex solo Baptismo non potuit quidquam emungere, quia infantes ueniunt in mundum [47]) nudi, nec habent quod dent.

[*fol. 615b*] Caput Ioannis Baptistae. [48]) Romae [49]) demonstratur caput Ioannis Baptistae, *) cum tamen omnes scriptores iudicent, [50]) Saracenos sepulchrum illius aperuisse et totum in cinerem redegisse. Valeat papa cum suo mendacio. Ita et de alijs Sanctis. [51])

Stationarius quidam **) gratiae animas redimens ex purgatorio uenit. Hunc miles [52]) accessit, inquiens: Domine si certo scirem, redimi posse animas meorum, habeo duos florenos, [53]) illos tibi darem. [54]) Ille autem respondit: *Was ist dein vater vor ein man gewest? Es ist ein erbar, fromer man gewest.* Ille: Quare non est in inferno. sed facitne [54a]) miracula in sepulchro? Respondit: Non. Ideo non est in coelis. Ergo est in purgatorio. [55]) Miles eum [56]) redemit *mit einem batzen.* [57]) Deinde quaerebat de matre, an quoque eam posset redimere. Ille iterum quaerebat, qualis fuisset matrona. Ac simili ratione ut de patre conclusit, eam esse in purgatorio. Et ille ita 14 personas redemit *mit 14 batzen,* dicens: *herr bin ich nu gewiss, dass sie selig sein?* Alter affirmabat iureiurando, esse saluatos. [58]) Dixit ille: *Ihr ha-*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 210. cap. 27. §. 71.
**) *Conf.* ibid. III. p. 210 sq. cap. 27. §. 72.
46) cudit ex omnibus — clauibus.] Reb.: ex omnibus rebus, indulgentijs, missis, ceremonijs, cibis, poenitentia, clauibus, etc. pecunias excudit,
47) ueniunt in mundum] Reb.: in mundum veniunt
48) Caput Ioannis Bapt.] Reb.: Deinde M. L. incepit recitare de imposturis cauponarijs papatus.
49) Romae] *sic scripsi;* Cod. *et* Reb.: Roma
50) scriptores iudicent,] Reb.: historici testentur,
51) Sanctis.] Reb.: Sanctis, etc.
52) Stationarius quidam — Hunc miles] Reb.: Recitauit cuiusdam Stationarij gratia, in Heluetijs casum, qui cum venisset redimendo animas ex purgatorio, quem miles
53) redimi posse animas meorum, habeo duos florenos,] Reb.: animas meorum redimi posse, duos florenos habeo,
54) darem.] Reb.: tribuerem.
54a) facitne] *sic scripsi;* Cod.: facit nec
55) Ille autem respondit — — in purgatorio.] Reb.: Stationatus interrogauit eum: qualis fuit pater tuus? Respon. fuit vir pius syncerus ac honestus. Statio: Ergo non est in inferno. Amplius interrogans, an ne pater illius miracula faceret in sepulchro? Non. Ergo non est in coelis, erit autem in purgatorio.
56) eum] Reb.: patrem
57) *mit einem batzen* (Cod.: *patzen*)] Reb.: batzeno
58) quaerebat de matre, — — esse saluatos.] Reb.: cum eadem quaestione de matre, fratribus et amicis solicitus fuisset, et idem responsum a Statio-

Digitized by Google

bet gerne goldt, gebt mir die 14 batzen wider, so viel ich euch einen goldtgulden geben. [59]) Stationarius cum numeraret, [60]) ille ad se retraxit dicens: *die selen sindt nun in hiemel, sie konnen nue nicht wider aus, ich bedarff das geldt bass dann ihr,* [61]) et abijt. Ita Tetzel cum in Stolpen praedicasset, animam redimendam grosso, pater Magistri Anthonii Lauterbach interrogauit, qualem uellet, 7 *möckerlein* an argenteum. [62]) Ille [63]) diu secum deliberans respondit: [64]) *kompt morgen wider, so wil ichs euch sagen.* [65])

[*fol. 616*a] Melchior Kittel *) Anthonianus [65a]) stationarius *hat einmal irre geritten, vnnd ist sein herr mit dem heiligthumb nit da gewest,* persuasit igitur rusticis, *dass die glöcklein eben so viel weren, dann sie hetten stetes bei dem heiligthume gelegen.* Ita famulus absente sacerdote consecrauit aquam campanulis. *das hat man alles konnen gleuben.* [66])

Si papatus **) adhuc per decennium stetisset, [67]) omnia monasteria Germaniae *weren wust worden vnnd gegen Rom gefallen.* [68]) Nam in Italia opulentissima monasteria tantum duas aut tres personas tenuissime alunt. [69]) caetera Cardinalibus et Papae offeruntur. Ad sanctum Calixtum, [70]) ubi in crypta

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 211. cap. 27. §. 73.

**) *Conf.* ibid. III. p. 211 sq. cap. 27. §. 74.

nario accepisset, 14 personas redemit, interrogans: Domine Stationarie, sumne certus animas redemptas saluas esse? Ille iureiurando affirmabat eos saluos esse?

59) Dixit ille — *geben.*] Reb.: Miles dixit: Domine tu auro delectaris, redde mihi quatuordecim patzenos, et dabo tibi aureum florenum,

60) numeraret,] Reb.: numerasset,

61) ille ad se — *dann ihr,*] Reb.: miles illico pecuniam in pileum retraxit, dicens: animae nunc sunt in coelo, nunquam expellentur, ego opus habeo pecunia, tu illa vti nescis,

62) Tetzel cum in St. — argenteum.] Reb.: Tetzelius, cum animam grosso redimendam praedicasset, interrogatus ab hospite in Stolpenn, qualem grossum peteret septemue nummos ex Marchia an 12 nummos Misnensium.

63) Ille] Reb.: Tetzelius

64) respondit:] Reb.: attonitus respondit.

65) *kompt — sagen.*] Reb.: Cras mane redi, tunc tibi indicabo.

65a) Anthonianus] Cod.: Anthonius

66) Melchior Kittel — — *gleuben.*] Reb.: M. K. Antonianus Stationarij famulus errauerat quodam tempore in itinere, et dominus suus impediebatur inde, quod cum sanctorum reliquijs ad templum non veniebat, errore itineris deceptus. Attamen rusticis persuasit, campanulas quoque eandem habere sanctitatem, quam et ipsae sanctorum reliquiae, quibus appositae fuissent, ita cursor absente sacerdote campanulis aquam consecrauit. Respon. M. L. Superstitio est persuasibilis, religio vero contemnitur.

67) per decennium stetisset,] Reb.: decenium durasset,

68) *weren — gefallen.*] Reb.: Romam translata fuissent.

69) opulentissima — alunt.] Reb.: monasteria sunt opulentissima, in quibus tantum duae vel tres personae tenuissem (*pro*: tenuissime) aluntur,

70) Ad sanct. Calixtum,] Reb.: Ad S. Calixtum Romae,

Digitized by Google

plus quam 80000 martyres sepulti sunt, tanta sanctitas, [71]) attamen tantum duo Minoritae ibi sunt, [72]) qui omnia bona compilata papae offerunt, ***lassen ihnen an 6 ducaten genugen.*** [73]) Vbi tanta est profanatio, ***wan einer viel messe lesen,*** [74]) tunc accurrunt [75]) homines praesentiam afferentes, ***wan einer ein halbe stunde vertzeucht, so krieget er ein handtvoll groschen tzusammen.*** Ibi tanta est profanatio Missae, [76]) ut duo sacerdotes simul in eodem altari contrarie [77]) stantes, missam celebrent, ***sindt mechtig mit ihrem handtwerge.*** His [78]) abeuntibus mox alij duo succedunt. ***Also hat des babsts markt gegangen,*** [79]) qui immensam pecuniam ex crepitu uentris, et ex suis nugis collegit. Et nos iam summum illum thesaurum Euangelij ingratis rusticis damus, [*fol. 616*[b]] et ipsi eum nolunt. ***Ach was gielt, das gielt,*** secundum prouerbium. [80]) Ideo optarim, [81]) ***dass ein ider, der ein prediger solde sein, tzu Rom gewest were vnnd dasselbige besehen.*** Et ibi multa recitauit, quae in itinere accidissent, cum [82]) in monasterijs omnium impijssimis hospitasset. [83])

Agnus Dei *) praelatus fuit sacramento, tantum semel in uita papae consecratur. Sub Leone cum prorsus perijsset incendio, [84]) dispensatum est, ut [85]) Leo rursus consecraret.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 213. cap. 27. §. 76.

71) t. sanctitas,] Reb.: t. sanctitas celebratur.

72) tantum — sunt.] Reb.: ibi tantum duo Minoritae aluntur,

73) ***lassen — genugen.***] Reb.: contenti sunt sex ducatis vel octodecim florenis,

74) ***wan — lesen,***] Reb.: si quis missam celebrare vult,

75) accurrunt] Reb.: occurrunt,

76) ***wan einer*** — Missae,] Reb.: si presbyter differt cum missa horam dimidiam, potest accipere manum plenam florenorum, tanta ibi cauponatio missae,

77) contrarie] Reb.: oppositi

78) ***sindt mechtig*** (Cod.: ***mechti***) — His] Reb.: optime enim hoc didicerunt opificium, illis

79) ***Also — markt*** (Cod.: ***marg***) ***gegangen,***] Reb.: sic nundinae Paparum indies creuerunt,

80) summum illum th. — prouerbium.] Reb.: in ingratis rusticis summum Euangelij thesaurum gratis offerimus, at ipsi spernunt. Accidit iuxta prouerbium, quicquid valet, valet.

81) optarim,] Reb.: optarem,

82) cum] ***hanc vocem in*** Cod. ***omissam ipse addidi.***

83) ***dass ein ider*** — hospitasset.] Reb.: omnes, qui munus praedicandi suscipere conantur, Romae prius fuissent, et malitiam atque nequitiam illorum vidissent, multa recitabat Mart. Luth. quae in itinere Italico illi accidissent, in monasterijs impijssimis hospitans.

84) praelatus (Cod.: praelatum) fuit — incendio,] Reb.: Sacramento multum est praelatum, nam Papa semel tantum in vita sua consecrat. Cum sub Leone 10. incendio prorsus perijssent (***pro***: perijsset) Agnus Dei,

85) ut] Reb.: quo

Digitized by Google

DE RELIQVIIS SANCTORVM. *)

Quidam dixit se habere pennam de ala Michaelis.

Episcopus Moguntinus gloriatus est flammam de rubo Mosi. [86] *Zum finsterey* ostenditur *die fahne, die Christus in der helle gehabet hat,* [87] similiter corona spinea, crux, claui. *Graff* Hoyer papista, ridens abominationes papisticas, dixit, in quodam loco *hette man der 11000 Jungfrauen bruntzschirbel geweist.* [88]

Fridericus Mecum, **) dicens de Italorum superbia, recitauit historiam, quod quidam sacrificulus Romae in confessione auriculari Germanos aliquot blandis uerbis decepisset: [89] Noui Germanicam nationem semper deuotissimam, religionis [90] studiosissimam, Italos autem esse [91] derisores. Ideo se summum thesaurum, quem haberet occultum, *von heiligthumb* illi traditurum, [92] si clam habere uellet, et aliquid dare, [93] fore inde magnam salutem Germaniae, sed ne cui in Italia [94] reuelaret propter periculum uitae utriusque. [95] Hoc cum promisisset iuramento, tradidit ei [96] crus de [*fol. 617*a] asina Christi, sericis inuolutum, *Das ist das heiligthumb, da vnnser herr Christus leibhafftig darauff gesessen hat vnnd mit seinen beinen dieses Esels beine beruret.* [97] Ille laetus thesaurum occultum secum extulit in Germaniam. Cum eius [98] fines attigisset, coepit gloriari erga suos comites et ostendere. Ad-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 213. cap. 27. §. 77.

**) *Conf.* ibid. III. p. 213 sq. cap. 27. §. 78.

86) Quidam dixit — de rubo Mosi.] Reb.: Episcopus Mogunt. iactitauit flammam de rubo Mosi, alius gloriatus pennam de ala Michaëlis.

87) *Zum finsterey — geh. hat.*] Reb.: In Hispania ostenditur vexillum quod Christus habet apud inferos,

88) *Graff* Hoyer — — *geweist.*] Reb.: Ideo Hayer (*pro:* Hoyer) comes Mansfeldinus summus Papista ridebat abominationes Papisticas, dicens: In quodam loco ostenderunt matulam 11000 virginum.

89) recitauit historiam — decepisset:] Reb.: historiam recitauit de quodam sacrificulo Romae, qui Germanos in auriculari confessione subdolis et blandis verbis decepisset inquiens.

90) religionis] Reb.: et Religionis

91) esse] *a* Reb. *abest.*

92) *von heiligth.* — traditurum,] Reb.: de reliquijs sanctorum Germanis creditarum,

93) et aliquid dare,] *ap.* Reb. *desunt.*

94) fore inde — Italia] Reb.: magnam salutem Germaniae hinc euenturam. sed hac conditione, ne in Italia cui

95) periculum uitae utriusque.] Reb.: vitae periculum.

96) tradidit ei] Reb.: sacrificulus ei tradidit

97) *das ist d. h. — beruret.*] Reb.: habes ibi sacrum, sub quo Christus propria persona sedit, et suis cruribus tetigit crura asinae.

98) eius] Reb.: in alpibus

Digitized by Google

erant tres qui idem facerent,[99]) accessit quartus eadem[100]) conditione, ut tacerent. Quintus hoc audiens, et [1]) habens crus, dixit: *hat dan der Esel fünff füsse gehabet?* [2]) Respondit D. Martinus Lutherus: Haec fuit gloriatio Italica, Germanos barbaros ita irridere. [3]) Dei gratia sentit illam malitiam, *vnnd man kan den* Italis *nicht bass thun dann* generosis spiritibus, *dann dass man sie verachte vnnd vor* uaccas *haltte, wie sie vnns gethan haben, vnnd wie Jener schulmeister that* [4]) contra importunum monachum, in concionibus omnia literarum studia reijcientem, *gab er allen knaben ein lachens* [5]) illa conuersione, Monachus *ein Teuffel,* [6]) Diabolus *ein mönch.* [7])

In Candelburgk*) ciuitate Angliae [8]) monachi imaginem crucifixi uultu mutabili, [9]) ore, labijs et nutu fecerunt cum regestis et clauibus in tergo, multisque hominibus imposuerunt, quasi summus esset cultus, sed tandem per uisitationem regis reuelata est impostura, et per Episcopum in London [10]) publice demonstrata, tandem etiam ea imago per plateas undiquaque circumuecta et discerpta. Respondit D. M. Lutherus: *das bilde solte man behalten haben* in memoriam, [11]) sicut noster Elector**) [*fol. 617b*] habet imaginem Beatae Mariae

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 214. cap. 27. §. 79.

**) *Conf.* ibid. III. p. 254. cap. 27. §. 138.

99) idem facerent,] Reb.: idem facerent, et ego partem habeo cruris.

100) eadem] Reb.: ea

1) et] Reb.: similiter

2) *hat — gehabet?*] Reb.: habuitne asina pedes quinque?

3) irridere.] Reb.: ludere.

4) Dei gratia sentit — — *that*] Reb.: sed nunc Dei gratia illorum fastum intelligimus, superbissimi enim Itali melius falli non possunt, quam vt illudantur per nos, sicuti et nobis fecerunt quemadmodum ludimoderator ille fecit,

5) *gab er — lachens*] Reb.: pueris omnibus vnam sententiam latinam opponebat

6) *ein Teuffel,*] Reb.: est Diabolus,

7) *ein mönch.*] Reb.: est monachus.

8) In Candelb. c. Angliae] Reb.: In Angliae ciuitate Cantelburg.

9) uultu mutabili,] Reb.: mutabili vultu

10) London] Cod.: Londem,

11) labijs et nutu fecerunt — — in memoriam,] Reb.: et labijs excauatam habuerunt, in quam certo tempore aquam calidam fuderunt, quae per oculos et pedes emanauit. Populus ex superstitione accurrens illam tanquam salutiferam collegit, et regestis aliquot occultis, multum nudabundum erga adorantes exhibuerunt, populumque hoc fuco deceperunt, tandem illa impostura per visitationem regni Angliae reuelata per Episcopum Londinensem publice demonstrata, postea illa imago per plateas vndique circumuela (*pro*: circumuecta) et discerpta. Respon. M. L. Haec imago reseruari debuisset, in memoriam posteritati,

Digitized by Google

uirginis gestantis puerum Christum in ulnis, [12]) qui etiam erat mobilis suis regestis. Nam homines orantes noluit respicere auersus ad matrem, ut ibi quaererent auxilium. Deinde extenso brachiolo ad orantem monstrauit.

Anno 39. 2. Ianuarij uenerunt literae ex Amberg [13]) de importunitate papistarum acerrima, conquerentes concionatorem uocatum ex Wittenberga non audiri populo resistente summa temeritate, *sie wolten Luthrischen pfaffen nicht, er kan nichtes denn Christum predigen, das wollen sie gleich so wol thun, wann sie die bibel wolten lesen.* Magnus ibi fuerat tumultus. [14]) D. M. Lutherus orauit pro pace, dicens: *hette ichs gewust, das herr Andreas nicht vom bischoffe geweihet were, so wolte ich ihn* [15]) *haben nicht hingeschickt* [16]) in initio Euangelij. Nam mundus uult spectris decipi, et recitauit [17]) Stationariorum fallacias, qui impudentissime mendicassent *das heilige bludt des heiligen geistes*, [18]) Anthonij, Valentini, Ruperti *bottschafften, vnnser lieben frauen milch tzu Schnellen* [18a]) *in Westphalen.* Haec omnia securissima credidimus, non offensi [19]) erroribus et scandalis personarum (nam stationarij plerumque impudentissimi fuerunt [20])). Nunc pie docentes et uiuentes contemnimus.

Credo papam*) de industria [21]) collocasse Syluestrum

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 214. cap. 27. §. 80.

12) Elector habet — ulnis,] Reb.: Princeps Elect. Saxoniae, imaginem Bea. Virginis, puerum Christum in vulnis (*pro*: ulnis) gestantis reseruauit,

13) uenerunt literae ex Amberg] Reb.: ex Amberga venerunt

14) uocatum ex Wittenberga — — tumultus.] Reb.: ex Witeberga eo vocatum, a Papistis recusari, ipsos presbyterum Lutheranum non posse ferre, quia nihil aliud concionaretur quam Christum, quod et ipsi facere vellent, si legerent Biblia, et ita magnus est ibi exortus tumultus.

15) *ihn*] Cod.: *inen*

16) *hette ichs g. — hingeschickt*] Reb.: Ego si sciuissem M. Andream non fuisse ordinatum vel sacratum per Episcopum, non missisem illum isthic

17) uult sp. — recitauit] Reb.: laruis vult decipi, recitans

18) *das heil. bl. — geistes*] Reb.: sanctus Spiritus, sanctus sanguis

18a) *Schnellen*] *sic h. l. legitur, infra* (Cod. fol. 619a lin. 13.) *hic locus nominatur: Schmollen, quod nomen in Schmöllen mutavi.*

19) Ruperti *bottschafften,* — non offensi] Reb.: Ruperti, etc. nuncij. Lac beatae virginis Mariae, vbi monachus impudenter praedicauit, quomodo lac accepissent, dicens: Puer Iesus mammillas sugebat, pronocabatur ad iram et faciem auertebat, tunc fluebat de matre, quod cochleari susceptum est. Haec impudentia mendacia credidimus, fascinati

20) impud. fuerunt] Reb.: impud. fuerunt nebulones

21) Credo papam de industria] *Sectio ab his verbis ordiens et verbo*: perdatur *terminata, quae in* Cod. fol. 617b lin. 24. — fol. 618a lin. 7. *praecedentem subsequitur, a* Reb. *autem non proxime post illam, quae* II. fol. 78a lin. 14. *finitur, sed paulo inferius* fol. 78b lin. 19. — fol. 79a lin. 3. *exhibetur.*

Digitized by Google

et Thomam Cantuariensem [22]) in octauam natiuitatis Christi. [23]) Nam ille [24]) Romanum imperium, hic [25]) uero Anglicum regnum lucrifecit. Thomas Apostolus [26]) nihil est in Canonizatione [*fol. 618a*] ad [27]) Cantuariensem. Nam papae unicum studium [28]) ad retinendas possessiones spectat. Cessantibus imperatoribus semper captauit regna. ***Darumb habe ich in dem babst schlussel alle seine*** rapinas ***angetzeigt***, [29]) quae pictura est odiosissima, ubi res cum uerbis loquitur. Tempus est reuelationis huius iniquitatis. [30]) ***Ich hoffe nun, der Jungste tagk sol nicht lange aussen sein***, ut funditus perdatur. [31])

Crassissimi fuerunt errores papae*) ante Euangelij tempora, qui tamen adorabantur, ***der wir vnns nun mussen schemen tzugedencken, als mit dem heiligthumb weisen, Josephs hosenn***, S. Francisci ***niederkleidt***. Respondit D. M. Lutherus: paucissimi praedicatores fuerunt, qui [32]) in minimis negotijs conscientijs consulere potuissent, [33]) imo praegnantibus et lactantibus [34]) ieiunia seueriter imponebant sine dispensatione.

Papistarum mendacia **) sunt palpabilia, ***der die sich itzund schemen***. Sicut quidam ciuis Oschazensis publice carnes in quadragesima comedens a D. Georgio citatus confessus est sine timore, et probauit ius suum ex confessionali. [35])

---

*) ***Conf.*** Luth. colloq. germ. III. p. 214. cap. 27. §. 81.
) ***Conf.* ibid. III. p. 215. cap. 27. §. 82.

22) Cantuariensem] Cod.: Canthriariensem
23) collocasse — Christi.] Reb.: Syluestrum et Thomam Cantuariensem in octauam Natiuitatis Christi collocasse.
24) ille] Reb.: Syluester
25) hic] Reb.: Thomas
26) lucrifecit. Thomas Apostolus (Cod.: Apostolis)] Reb.: lucrifecisse creditur. At Apostolus Thomas
27) ad] Reb.: erga
28) Nam — studium] Reb.: Praecipuum enim Papae studium
29) ***darumb — angetzeigt,***] Reb.: Ideo in Papae clauibus omnes suas indicaui rapinas,
30) loquitur. Tempus — iniquitatis.] Reb.: loquuntur. Tempus reuelandi est huius abominationis,
31) ***Ich hoffe*** — funditus (Cod.: funditur) perdatur.] Reb.: spero autem nouissimum diem non longe abfuturum, vt funditus extirpetur.
32) Crassissimi fuerunt — — fuerunt, qui] Reb.: cum ante Euangelij tempora, crassissimis erroribus persuadebamur, quorum nunc cum pudore mentionem fecimus, vt cum ostendebantur reliquiae Sanctorum caligae Iosephi, Francisci subligaculum. Haec acciderunt ex defectu piorum praedicatorum, vbi — ***Haec sectio, quae in*** Cod. fol. 618a lin. 8 — 15. ***legitur, ap.*** Reb. ***praecedentem non subsequitur, sed paulo superius*** II. fol. 78a lin. 15 — 23. ***proxime post verba***: „et viuentes contemnimus," ***refertur***.
33) potuissent,] Reb.: potuerunt,
34) lactantibus] ***sic*** Reb.: Cod.: lactentibus

Digitized by Google

Item, Quidam ciuis [36]) Spirae uxorem suam mortuam sepeliri [37]) iussit sine exequijs, *beruffet sich auff sein Confessional*, [38]) quod sibi uiuenti omnia peccata essent condonata. Ideo nihil opus esse uigilijs aut missis. Deinde recitauit sepulturam [39]) in Orliens ciuitate Galliae, ubi [*fol. 618b*] matrona quaedam mortua uiuens [40]) prohibuit, ne quid exequiarum fieret sibi. Et apud monachos sine exequijs est sepulta. Monachi excogitabant spectrum eiulans conspici, petens Missam, [41]) quia ipsa esset in purgatorio propter peccata sua. Tandem monachorum [42]) fraudes reuelatae sunt [43]) per adolescentem, et ex prouincia pulsi sunt per Regem. [44]) Summa, Papa nihil uult remittere, sed uult pudefieri.

Anno 39. 22 Februarij dicebatur de horrendis papistarum mendacijs, quibus alienarunt homines. In Anglia imaginem Christi excauatam habuerunt, in quam certo tempore calidam aquam infuderunt, quae per oculos et pedes manauit. Populus ex superstitione copiosus accurrit, aquam illam et salutiferam colligens. Tandem per Episcopum Latimerum in uisitatione publice fracta est. [45]) Ita Romae tres fontes esse fabulabantur, [46]) quos effecerit Pauli caput saltans, [47]) cum

---

35) Papistarum mendacia — — ex confessionali.] Reb.: Haec mendacia palpabilia Papae, quarum nunc meminisse pudor est, deridentur sicut ciuis quidam Oschatzensis in etc. publice carnes comedens, a D. G. citatus, sine timore confessus est, ex confessionali Papae, iuste se fecisse probans. — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 618a lin. 16. — fol. 618b lin. 8. *et ap.* Reb. II. fol. 78a lin. 24. — fol. 78b lin. 14 med. *legitur, in utroque libro praecedentem subsequitur.*

36) Quidam ciuis] Reb.: ciuis quidam

37) sepeliri] *sic* Reb.; Cod.: sepelire

38) *beruffet — Confessional,*] Reb.: et defendebat se suo confessionali,

39) recitauit sepulturam] Reb.: recitabatur sepultura

40) uiuens] Reb.: viuens adhuc,

41) fieret sibi. Et — Missam,] Reb.: sibi fieret, quae apud monachos sepulta, qui spectrum excogitabant eiulans, petens missas et eleemosynas,

42) monachorum] Reb.: hae

43) sunt] *a* Reb. *abest.*

44) et ex prouincia — Regem.] Reb.: monachi per Regem prouincia expulsi sunt.

45) Anno 39. 22 Febr. — — fracta est.] *haec prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 618b lin. 9 — 16 med. *refertur, a* Reb. *omissa est fortasse eam ob causam, quod ea, quae supra* p. 251. lin. 12 — 18. *relata sunt, iterare videtur.*

46) Ita Romae — fabulabantur] Reb.: Finxerunt enim Romae tres fontes exortos, — *Ab his verbis incipit altera huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 618b lin. 16 med. — 19. *et ap.* Reb. II. fol. 78b lin. 14 med. — 18. *exhibetur.*

47) Pauli caput saltans] Reb.: caput S. Pauli decollati saltans,

Digitized by Google

appellatione nominis Hiesu. Respondit D. Martinus: *Ach es sein nicht* humana, sed sathanica mendacia. [48])

D. M. Lutherus interrogabatur, quid in papisticis indulgentijs esset carina. Respondit: Quadragena per 40 dies. Nam multae fuerunt partes poenitentiales, quinque anni, 7 anni, 40 anni pro uno peccato mortali. Item 40 dies. [49])

In Lichtenberg*) considerauit D. M. Lutherus opes Antonitarum satis magnificas, *also dass tzu dieser tzeit mit drey thonnen goldes schwerlich tzu enden were,* [*fol. 619a*] *das hat vortzeitten* sordidissimus quaestus *gegeben, sie sindt vmbgetzogen wie die knapsecke,* [50]) homines cingulis, peris et cultris sibi deuincientes. Tetzel corruptus in Annae monte ab Antonitis ita eos commendauit, *dass ein solcher* Concursus *wur worden, dass man ihnen 3 meilen war nachgelauffen.* Ita moti illius persuasione, [51]) nisi honorarent reliquias sanctorum, omnes [52]) scaptensulas et metalla euanescere. Ah bone Deus, quis nobilium, ciuium, rusticorum Deo gratias agit pro ista liberatione ab harpyijs, quibus innumerabilem thesaurum obtulerunt quotidianis accidentibus, [53]) nunc ingrati redduntur, non enim tantum accidentia, sed et [54]) substantialia pijs [55]) detrahere conantur.

Monachus concionatus, unde *die von Schmöllen* [56]) *die milch* Mariae *bekommen hetten.* Dixit: *das kindt* Hiesus *sog die brüste, wardt tzornig, wandt sich hinweg, da sprang die milch hinweg vnnd sie fingen sie mit einem leffel auff* etc. [57])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 215 sq. cap. 27. §. 83.

48) Respondit D. M. — mendacia.] Reb.: His Satanicis mendacijs persuasi, omnia credidimus.

49) D. M. Lutherus — — 40 dies.] *haec, quae in* Cod. fol. 618b lin. 20 — 24. *leguntur, a* Reb. *absunt.*

50) consideraut D. M. Luth. — — *knapsecke,*] Reb.: D. M. Luth. consideraut Antonitarum splendidas domus, quae difficile hisce temporibus tonnis auri erigi et aedificari possent, vnde olim sordidissimus quaestus ortus est, omnes enim fere circumnagabantur regiones, — *Haec sectio in* Cod. fol. 618b lin. 25. — fol. 619a lin. 12. *et ap.* Reb. II. fol. 79a lin. 4 — 22. *legitur.*

51) corruptus in Annae m. — — persuasione,] Reb.: in Annae monte ab Antonitis corruptus, eos ita Ecclesiae commendauit, vt tantus existeret concursus, vt et homines per tria miliaria illos visitarent, ita persuasi,

52) honorarent — omnes] Reb.: reliquias sanctorum honorarent, et omnes

53) obtulerunt quot. accidentibus,] Reb.: quotidianis accidentalibus obtulerunt,

54) accidentia, sed et] Reb.: accidentalia, sed

55) pijs] Reb.: pijs Doctoribus

56) *die von Schmöllen* (Cod.: *Schmollen*)] *sic h. l. legitur, at supra* fol. 617b lin. 20., *ubi eadem brevius memorantur, locus nominatur: tzu Schmellen in Westphalen.*

57) Monachus concionatus — etc.] *haec hoc quidem loco ap.* Reb. *non reperiuntur, consentiunt autem cum iis, quae a* Reb. *paulo superius*

Digitized by Google

QVAESTVS ET AVARITIA PAPAE. *)

Papa quotannis accepit de singulis Petrinum, id est duos grossos, *das hat gemacht bei neun hundert Tausent fl.* [58]) Multi Altaristae [59]) uix habuerunt 60 gross. [60]) et tamen abunde sustentarunt se [61]) ex accidentibus. Wittenbergensis pastura uix habuit certi pretij 30 fl. et tamen ultra 300 annuatim, *das eingeschneide* [62]) *ist gross gewesen.* [63]) Ego scio Episcopum Misnensem 2000 fl. priuari, [63a]) quos habuit ex consistorio [64]) ex mulctis adulterorum, stupratorum, proprie ad principes pertinent, si saperent principes, possent hanc pecuniam ad se deriuare. [65])

[*fol. 619*[b]] Ego Martinus Lutherus uolens cognoscere iura Ecclesiastica **) legi [66]) summam Angelicam. Dicebat D. Hennius, Non Angelica, sed Diabolica esset appellanda propter argutias inextricabiles. Sic [67]) ludit papa suis casibus, quos omnes praeseruat scrinio sui pectoris et mentali reser-

---

*) Reb. II, fol. 79[a] lin. 23. – fol. 81[a] lin. 15. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 216. cap. 27. §. 84.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 216 sq. cap. 27. §. 85.
II. fol. 78[a] lin. 5 med. — 10 med. *sic relata sunt*: Lac beatae virginis Mariae, vbi monachus impudenter praedicauit, quomodo lac accepissent, dicens: Puer Iesus mammillas sugebat, prouocabatur ad iram et faciem auertebat, tunc fluebat de matre, quod cochleari susceptum est. (*vide supra* p. 252. notam 19.)

58) Papa quotannis — *Tausent* fl.] Reb.: Papa quotidianis accepit in Anglia de singulis personis Petrinum, valentem duos grossos, qui summatim ferunt nouies centena millia floren. — *Haec sectio legitur in* Cod. fol. 619[a] lin. 17 — 27., *ap.* Reb. II. fol. 79[a] lin. 23. — fol. 79[b] lin. 5 med.

59) altaristae] *sic* Reb.; Cod. *calami err.*: Althaustae

60) 60 gross.] Reb.: 60 gross. deputatum

61) sustentarunt se] Reb.: se sustentarunt

62) *eingeschneide* (*i. e.* salarii accessiones)] *sic scripsi*; Cod.: *eingeschnete*. — *Conf. de illa voce* Ioh. Leonh. Frischii *Teutsch-Latein. W'örterb.* P. II. p. 214.

63) Wittenbergensis pastura — *gr. gewesen.*] *haec a* Reb. *absunt.*

63a) priuari] *sic scripsi*; (= Coll. germ.: *abgehen*); Cod.: priuati

64) Ego scio — ex consistorio] Reb.: Episcopus Misnensis annuatim ex consistorio collegit vltra 2000 flo.

65) stupratorum — ad se deriuare.] Reb.: stupratorum, et excommunicationibus, quae potius ad Principes pertinerent, si saperent, pecuniam hanc ad se deriuare possent.

66) Ego Mart. Luth. — legi] Reb.: Doct. Mart. Luth. volens iura Ecclesiastica cognoscere, legit — *Sectio ab his verbis ordiens, quae in* Cod. fol. 619[b] lin. 1 — 23. *legitur, ap.* Reb. *paulo inferius* II. fol. 80[a] lin. 28. — fol. 80[b] lin. 29. *reperitur.*

67) Dicebat D. Hennius — Sic] Reb.: Dominus Hennius affirmabat non Angelicam sed Diabolicam esse appellandam propter inexplicabiles argutias. Sic enim

Digitized by Google

uationi, sic [68]) remisit, ut tamen sibi praeseruet. Ita omnia eius iura sunt incerta. Adeo diabolicis mendacijs nos lusit papa [69]) sub potestate clauium. Ideo Paulus non immerito illa tempora saeuissima appellet, [70]) ubi ex ira Dei Romani pontifices per tot prodigia mendaciorum regnarunt, *brauchen ihre Curtisanische* [71]) *stucklein.* [72]) Angliam habebat liberam. *Aber der Peterspfennig brachte dem babst Jerlich bey 9 tonnen goldes.* [73]) Ita [74]) Petrus ardentissimis uerbis papam [75]) describit: *Es sindt durchtriebene leute im geitze,* [76]) non dicit de simplici et humana auaritia. Considerate tantum, [77]) quid egerint Vrbanus sextus, Gregorius 9. [78]) Bonifacius 12. ante Concilium Constantiense, et in illo Concilio aliquo modo Romanistae [79]) humiliati terrebantur. Deinde iterum insultabant, nunc iterum territi sunt, *machte es doch der Tetzel tzu grob, das mans muste greiffen.* [80]) scribebat Indulgentias ualere, etiamsi homo non poeniteret sine omni contritione [81])

Pictura afferebatur*) D. M. Luthero, [82]) ubi papa erat suspensus una cum [83]) Iuda et loculis Iudae. Respondit: *das wirdt dem babst wehe thun,* [84]) qui a Caesare et regibus adoratus [*fol. 620a*] est *vnnd sol nun an seine schlussel gehenckt werdenn. Es wirdt die papisten sehr schmertzen,* [85])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 217. cap. 27. §. 86.

68) m. reseruationi, sic] Reb.: m. reseruatione sic

69) diabolicis mend. nos lusit papa] Reb.: Sathanicis mendacijs nos Papa lusit,

70) appellet,] Reb.: appellat,

71) *Curtisanische*] *sic scripsi;* Cod.: *Corthusanische*

72) *brauchen — stucklein.*] Reb.: vtebantur fallacijs et dolis Curtisanorum.

73) Angliam habebat — *goldes.*] *haec a* Reb. *absunt.*

74) Ita] Reb.: Quapropter

75) papam] Reb.: papatum

76) *Es sindt — geitze,*] Reb.: Sunt homines auarissimi,

77) tantum,] Reb.: quaeso

78) Vrbanus sextus, Gregorius 9.] Reb.: Vrbanus, Georgius nonus,

79) et in illo — Romanistae] Reb.: in quo Romanistae aliquo modo

80) territi sunt, *machte — greiffen.*] Reb.: sunt territi, furus Tetzelij ideo natus est, omnibus vt digitis tangi posset.

81) scribebat — contritione.] *haec a* Reb. *absunt.*

82) Pict. afferebatur D. M. Luthero] Reb.: Pictura afferebatur a D. M. Luth. constituta, — *Sectionis sic ordientis, quae in* Cod. fol. 619b lin. 24. — fol. 620a lin. 19. *legitur, pars prior, quae finitur verbis*: „*an seine eigene schlüssel hencken.*“ *ap.* Reb. II. fol. 79b lin. 5 med. — 22. *reperitur.*

83) erat suspensus una cum] Reb.: suspensus erat cum

84) *das wirdt — thun,*] Reb.: Hoc Papam valde macerabit,

85) *vnnd sol — sehr schmertzen* (Cod. *schwertzen*)] Reb.: et nunc in suas claues suspendi debet. Papistis maximam (*pro*: maximum) adferet dolorem,

Digitized by Google

quia conscientia eorum perstringetur [86]) et res ipsa loquitur. *darumb wapnet sich der beuttel mit dem bischoffhutten vnnd Cardinal infuln* [87]) *sehr wol,* [88]) quia tanta fuit auaritia papae, ut non tantum allata pallia omnium regionum ad se rapuerit, sed uendiderit [89]) sacramenta, indulgentias, fraternitates, sanguinem Christi, coniugium. [90]) *darumb stecket der beuttel vol raubes,* [91]) et merito ei [92]) contradicitur, sicut in Apocalypsi dicitur: [93]) Miscete ei duplum. *Er hat mich verdammet, verbrandt vnnd dem Teuffel in hindern gesteckt, so wil ich ihn an seine eigene schlüssel hencken.* [94]) *Vnnser herrgott* [95]) *konde wol reich sein, wan er wolde,* si plagas, morbos et calamitates ad se reciperet et pecunia redimi permitteret, *was würde er fur geldt lösen.* In regno papae *ist es dennoch schier also gefast gewest,* quod singuli morbi sua habuerunt idola et patronos. Ideo Caietanus Cardinalis Augustae cum singultu dixit: Noli [95a]) illam Monarchiam optime constitutam ita discerpere. [95])

Horrenda est Dei ira *) in tot papae decretis, ne unicum locum scripturae aut articulum Catechismi tractari. [96]) Nam papa suam Ecclesiam proinde [97]) ut externam aliquam politiam constituere uoluit. Ideo impijssime docuit, Cucullam

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 218. cap. 27. §. 87. 88.

86) perstringetur,] Reb.: perstringitur,

87) *infuln* (*i. e.* infulae)] Cod.: *infoln*

88) *darumb wapnet sich — sehr wol,*] Reb.: Ideo marsupium pileis est et insulis (*pro:* infulis) Episcoporum et Cardinalium optime se munit,

89) quia tanta fuit — uendiderit] Reb.: Annuata, pallia omnium regionum ad se rapuit, sed vendidit etiam

90) coniugium.] Reb.: coniugium, etc.

91) *darumb — raubes,*] Reb.: Marsupium ideo suum rapinis plenum est,

92) ei] Reb.: illi

93) dicitur:] Reb.: legitur.

94) *Er hat mich — hencken.*] Reb.: Ego per Papam condemnatus, combustus, et Diabolo omnino traditus sum, ille vero a me in proprias suspendi debet claues.

95) *Vnnser herrgott* — — ita discerpere.] *haec altera huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 620a lin. 12 med. — 19. *legitur, a* Reb. II. fol. 80b lin. 21 — 29. *sic exhibetur:* In regno Papae ita ordinatum fuit, vt singuli morbi habuerint sua idola et patronos, si Deus noster quaerere voluisset, tunc omnes morbos, plagas, calamitates ad se recepisset, et pecunia redimi permisisset, magnum certe cumulasset aceruum pecuniae. Ideo Cardinalis Caietanus Augustae et singultu dixit ad me: Noli illam monarchiam optime institutam ita discerpere.

95a) Noli] *sic* Reb.; Cod.: Nolo

96) Horrenda est — tractari.] Reb.: Horrenda ira Dei est, quod in tot Papae decretis ne vnicus locus scripturae aut articulus Catechismi tractetur et declaretur. — *Haec sectio in* Cod. fol. 620a lin. 20. — fol. 620b lin. 6., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 79b lin. 23. — fol. 80a lin. 9. *legitur.*

97) proinde] Reb.: perinde

Digitized by Google

cadaueri [98]) indutam, [99]) remissionem peccatorum afferre, aequans eam [99]) merito [100]) Christi saluatoris. Hanc profanationem [*fol. 620b*] papa non tantum permisit, sed et confirmauit. Superstitionis papisticae magna est uis, perrumpit enim uiolenter. [1]) Ideo Daniel dicit de Antichristo: [2]) Et prosperabitur, donec consummetur ira. Ego [3]) spero illam iram iam esse consummatam, *dass gott dem babste werde wehren*, modo nostra propria securitas et contemptus non promouerent malum etc. [4])

Literae uenerunt*) a uisitatoribus [5]) de Idolatria Bennonis deuastata Misniae. Respondit: [6]) Quomodo clamabunt et gloriabuntur papistae *keiserliche gestieffte*. Sicut [7]) Episcopi uolunt esse *fürsten des reichs*. [8]) Ita Caesar coactus est confirmare papatum contra se, et deinde gladium arripuerunt, sicut Iulius papa fecit. Quando peruenissent in authoritatem, *so hetten sie den* habitum *abgeleget vnnd weren fürsten vnnd keiser worden*, [9]) sicut Cardinalis Saltzburgensis et Moguntinus fuerunt potentissimi, sed Deo gratia, qui iudicium super illos ponit iuxta scripturam. Sic faciet eis Dominus, sicut nobis [10]) facere cogitauerunt. Nam ego uideo illorum obdurationem, et [11]) optimae personae quam primum eliguntur in Episcopos et iuramentum faciunt, fiunt indurati

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 218 sq. cap. 27. §. 89.

98) cadaueri] Reb.: mortuo homini

99) indutam . . . eam] *sic recte* Reb.; Cod.: indutum . . . eum (*quamquam non vocem* cucullum, *sed* cucullam *in praecedentibus exhibet.*)

100) merito] Reb.: meritis

1) perrumpit enim uiolenter (Cod. *falso:* uidenter)] Reb.: violenter enim perrumpit.

2) dicit de Antichristo:] Reb.: de Antichristo dicit.

3) Ego] *a* Reb. *abest.*

4) *dass gott* — — malum etc.] Reb.: et Dominum Papam confundere velle, nisi nostra securitas, contemptus et dissidia mutua, nouum malum excitauerint.

5) L. uenerunt a uisitatoribus] Reb.: L. a visitatoribus venerunt — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 620b lin. 7 — 21. *exhibetur, etiam ap.* Reb. II. fol. 80a lin. 10 — 27. *praecedentem subsequitur.*

6) Bennonis (Cod. *male:* Bennones) deuast. M. Respondit:] Reb.: Bennonis Misniae deuastata. Respon. M. L.

7) clamabunt — Sicut] Reb.: papistae clamabunt et gloriabuntur, Caesaream legata. Nam

8) *fürsten des reichs.*] Reb.: Principes imperij.

9) contra se, et — — *keiser worden,*] Reb.: cum sua iniuria. Nam Papa gladium arripiens (sicut Iulius Papa fecit) in summam peruenisset authoritatem, habitum deposuissent, et imperia Caesarum ac Principum assumpsissent.

10) nobis] *ap.* Reb. *deest.*

11) et] Reb.: vt

Digitized by Google

sicut Iudas. [12]) Nam sathan ingreditur post [13]) buccellam intinctam.

Fuit quidam Officialis,*) ut uocant, [14]) qui habuit sacrificulum. Is cum missam, quam iussus erat celebrare, intermiserat, Dominum [15]) ita offendit, ut eum ab officio remouere uellet, nisi 20 fl. numeraret. Sacrificulus metu [*fol. 621a*] pauidus et nummis destitutus, [16]) petijt, ut sibi daretur promotio [17]) 14 dierum, intra quos promisit se pecuniam collecturum esse. [18]) Elapsis 14 diebus [19]) cum alium Dominum quaesiuisset, fecit duas scopas easque deportauit in aedes officialis. [20]) Cur, inquit officialis, scopas affers, cum scis pecuniam me [21]) postulare? Quid tum? [22]) respondit sacrificulus: duas confeci scopas, quarum unas tibi trado, alteras ego reseruo, *dass ein iglicher seine thur kehre, so wirdt mir mein herr kein geldt abfodern*, [23]) et sic discessit etc. [24])

CONTROVERSIAE CVM PAPISTIS. [25]) **)

Tria debent esse libera
- Sacramentum utriusque speciei.
- Coniugium sacerdotum debet esse liberum, quamuis plures Canonici permanebunt scortatores.
- Missa etiam debet esse libera. [26])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 219. cap. 27. §. 90.

**) Reb. II, fol. 81a lin. 16. — fol. 82b lin. 27. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 224. cap. 27. §. 96.

12) eliguntur in Ep. — Iudas.] Reb.: in Episcopos eliguntur facto iuramento indurati mutantur in Iudam,

13) post] Reb.: per

14) Fuit quid. Off., ut uocant,] Reb.: Officialis quidam fuit, — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 620b lin. 22. — fol. 621a lin. 9., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 80b lin. 30. — fol. 81a lin. 15. *exstat.*

15) Is cum missam — Dominum] Reb.: qui missam quam, erat iussus celebrare, intermiserat, Deum (*pro*: Dominum)

16) nummis destitutus,] Reb.: pauper,

17) promotio] Reb.: prorogatio

18) promisit — coll. esse.] Reb.: se pecuniam collecturum promisit

19) 14 diebus] Reb.: his diebus

20) fecit duas — aedes officialis (Cod.: officiales).] Reb.: duas scopas fecit, easque in aedes officialis deportauit.

21) pecuniam me] Reb.: me pecuniam

22) Quid tum?] *a* Reb. *absunt.*

23) ego reseruo — *abfodern* (Cod.: *anfodern*)] Reb.: mihi reseruabo, vt si vnusquisque nostrum purget ante suas fores, tunc dominus meus nullam a me pecuniam petat,

24) etc.] *ap.* Reb. *non legitur.*

25) Controv. cum Papistis.] Reb.: Controuersiae cum Papistis quae nulla concordia sarciuntur.

26) Tria debent — — esse libera.] *haec et sequentia, usque ad verba*: „*seit ihr gerecht, so helff euch gott.*“ *quae in* Cod. fol. 621a lin. 12. — fol. 622a lin. 1. *leguntur, a* Reb. *absunt.*

Digitized by Google

Nu es muss endtweder an ein reuffen gehen oder mussen vnns das tzugeben wann es dahin kompt, dass sie vnns tzugeben, so mussen wirs thun. dann wie haben die Christen gethan mit den Arrianern, wie hat Paulus mit den Juden mussen thun. Also mussen wir sie auch auff ihre gewissen lassen. ex quo nolunt nos sequi, *dan sol Christus seine predigt lassen. das thut er nicht. man köppe, trencke, würge dort vnnd da. Ich lasse euch auch köppen vnnd wartte der verfolgung, bis sie ihr müde werden, vnnd muss doch tzuletzt dahin komen, dass man einen* [*fol. 621*^{b}] *iden lass gleuben, wie ers in seinem gewissen weiss tzuuerandtwortten vor gott. darumb were die vereinigung am besten, wie gesagt.* Heluetij nondum conuenissent inter se, *wenn sie sich nicht daruber geraufft hetten. Ich furchte, es werde den papisten auch also gehen.*

Anno 1517. in festo omnium sanctorum primum coepi contra papatum scribere contra indulgentias. 18. excommunicabar. 19. disputabam. Deinde multa dixit de Italiae inconuenienti aura et optimo uino. Anno 8. primum uenit D. M. Lutherus Wittenbergam. Anno 9. profectus est Romam. 12. electus est in Doctorem. [27])

D. Lutherus legens literas etiam protulit citationem, qua eum Caesar citauit Wormatiam subscripto suo nomine crassis literis: Carolus. Inscriptio erat: *dem Ersamen vnnsern lieben andechtigen* D. M. Luther *Augustiner ordens.* Hoc titulo [28]) non est dignatus eum Dux Georgius, quo Caesar appellans eum: *Ersamen*, quia erat excommunicatus. Deinde legit principis Friderici literas, quibus ab eo petijt, ut postillam explicet cum Euangelijs et Epistolis. Deinde literas Marchionis, Georgij et Comitis Hassiae, et dixit Comitem Hassiae primo acerrimum eius fuisse aduersarium, qui Wormatiae ad Doctorem uenerat expostulaturus cum eo amice: *Er doctor*, Vos docuistis, si quis impotens esset, alium ad uxorem [29]) admitteret, et multa alia. Tandem abijt dicens: *seit* [*fol. 622*^{a}] *ihr gerecht, so helff euch gott.* [26])

De papistis et Tyrannis [30]) dixit,*) quod eo peruenissent, ut fateri cogantur [31]) nos uera docere, etsi resistant, sed

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 219 sq. cap. 27. §. 91.

27) Anno 1517. — — in Doctorem.] *Conf. tabula in principio capitis:* De D. M. Luthero *supra* p. 154. nota 74. *ex* Rebenstockii Ed. *allata.*

28) titulo] Cod. *calami err.*: ditulo

29) alium ad uxorem] *sic scripsi;* Cod.: aliud ad uxorum

30) De papistis et Tyrannis (Cod. *male:* Tyrannus)] Reb.: De Tyrannis et Papistis — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 622^{a} lin. 2—22., *ap.* Reb. *autem* fol. 82^{a} lin. 10. — fol. 82^{b} lin. 6. *legitur.*

31) cogantur] Reb.: cogerentur

Digitized by Google

Doctrina et uita [60]) bene distinguantur. *) Vita est mala apud nos [61]) sicut apud papistas etiam. Non igitur de uita dimicamus, sed de doctrina. [62]) Hoc nescierunt Hus [63]) et Wicleff, [64]) qui uitam Papistarum [65]) impugnarunt. Ego nihil de uita mea dico, sed de doctrina, [66]) an aduersarij recte doceant. Mea uocatio praecipue ista est. [67]) Alij tantum uitam insectati sunt, sed de doctrina *ist der gans an den kragen gegriffen,* [68]) scilicet quod regnum et officium papistarum est malum. [69]) Hoc si obtinemus, facile conuincimus etiam uitam esse malam. [70]) Quando uero manet purum uerbum, *so kan* uita *tzu recht kommen,* etiamsi aliquid ei desit. Omnia in uerbo sita [71]) sunt. hoc [72]) papa nobis sustulit et aliud [73]) introduxit. Hoc modo uici papam, uidelicet quod recte doceo. [74]) Quanquam etiam ciuiliter meliores sumus, tamen hoc non est praecipue urgendum, sed doctrina *die bricht dem babst den halss.* [75]) Ideo Daniel recte pinxit [76]) papam cum suo regno. Vbi uoluntas dominabitur, id est, neque spiritualia neque ciuilia curabit, sed dicet: sic [77]) uolo, sic iubeo etc. nulla reddita ratione, etiam naturali. Si enim quaeris, An papa constitutus sit iure naturali, diuino aut humano, respondetur: Nullo, sed ἐθελοθρησκίᾳ, [78]) *so muss*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 222 sq. cap. 27. §. 95. sect. 1—4.

60) Doctrina et uita] *sectio sic ordiens in* Cod. fol. 623a lin. 3.— 27., *ap.* Reb. II. fol. 81b lin. 6. — fol. 82a lin. 9. *exstat.*

61) mala apud nos (nos *in* Cod. *deest.*)] Reb.: mala, scandalosa apud nos,

62) apud papistas — de doctrina.] Reb.: etiam apud Papistas, nos non dimicamus de vita, sed doctrina,

63) Hus] Reb.: Ioan. Huss.

64) Wicleff] *sic recte* Reb.; Cod.: Wisleff

65) Papistarum] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

66) nihil de uita — de doctrina,] Reb.: non de vita, sed de doctrina contendo,

67) Mea uocatio praecipue (Cod.: praecipuae) ista est.] Reb.: Nam praecipue ista est mea vocatio,

68) sed de doctrina — *gegriffen,*] Reb.: sed de doctrina mentionem nullam fecerunt (anser enim collo apprehensus erat)

69) papistarum est malum.] Reb.: Papae sit abominabile,

70) obtinemus — esse malam.] Reb.: obtinuerimus, facile conuincemus peruersam illorum vitam,

71) uero manet — — in uerbo sita (Cod.: sita sita)] Reb.: purum verbum manet, tunc vitae sequitur emendatio, etiamsi sit vitiosa. Ideo omnia in verbo Dei sita

72) hoc] Reb.: quod

73) aliud] Reb.: suas traditiones

74) uici papam — doceo.] Reb.: vicit Sathan. Recte docendo confutantur *impia,*

75) *die bricht — halss.*] Reb.: Papam omnino confundit.

76) pinxit] Reb.: depinxit

77) sic] Cod. *male*: si

78) ἐθελοθρησκείᾳ,] Cod.: ἐθελοθρισκία, Reb.: ἐθελοτρισκία,

Digitized by Google

er sagen, niemandes hats ihm geheissen, [79]) sed est simpliciter religio liberi arbitrij. Ideo Daniel eum uocat [80]) Maosin. Paulus *hat* Danielem *wol gelesen*, et utitur etiam uerbis illius: [81]) Eleuabit se supra etc. [82])

[*fol. 623b*] Anno 39. 6 Maij [83]) Adolescens quidam studiosus Pomeranus generosus Martinus Weier [84]) a patre domum uocabatur, [85]) qui erat senex et assuefactus [86]) ad ritus [87]) papisticos. Consulebat [88]) D. M. Lutherum, quomodo cum patre debeat uiuere, [89]) ut eum lucrifacere posset, [90]) an etiam ad tempus propter eius infirmitatem ceremonijs papisticis, ut [91]) missis priuatis interesse deberet. [92]) Respondit D. M. Lutherus consulens, ut omnibus modis se applicaret patri, [93]) ne eum offenderet, sed [94]) ieiunando, orando, Missis, inuocationibus sanctorum ipsi se aequaret, et semper simul uerbo Dei ipsum [95]) parentem erudiret in articulo iustificationis et symboli, praecipue in concionibus de Hiesu Christo. [96]) Si uero pater his non posset flecti, ferendam esse ipsius infirmitatem, [97]) orandum et Deo commendandum, et ut ille omnibus modis caueret, ne sua libertate patrem offenderet, sed ut eum spiritualiter gigneret, a quo carnaliter genitus esset. Si in hunc finem patri se applicaret, non peccaret, etiamsi Missae et alijs profanationibus interesset.

---

79) *so muss — geheissen,*] Reb.: et sic cogitur fateri neminem istam instituere religionem illum iussisse,
80) eum uocat] Reb.: vocat eam cultum
81) Paulus *hat* — uerbis illius:] Reb.: Paulus summa cum diligentia Danielis scripta legit, et illius vtitur verbis,
82) supra etc.] Reb.: super omnia quod Deus dicitur.
83) Anno 39. 6 Maij] *sectio ab his incipiens, quae in* Cod. fol. 623b lin. 1. — 18. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 82b lin. 7 — 27. *reperitur.*
84) Weier,] *sic* Reb.; Cod.: Waijr
85) uocabatur,] Reb.: accersebatur,
86) senex et assuef.] Reb.: homo senex assuefactus.
87) ritus] Cod. *calami err.*: ritos
88) Consulebat] Reb.: Is consulebat
89) debeat uiuere,] Reb.: viuere deberet,
90) lucrifacere posset,] Reb.: lucrifaceret,
91) ut] Reb.: et
92) deberet.] Reb.: debeat.
93) se applic. patri,] Reb.: se patri applicaret,
94) sed] *sic recte* Reb.; Cod.: se
95) ipsum] *a* Reb. *abest.*
96) praecipue in conc. de Hiesu (Cod.: Hieso) Christo.] *a* Reb. *absunt.*
97) Si uero — infirmitatem,] Reb.: preciter his si non posset flecti, infirmitatem ipsius esse ferendam,

Digitized by Google

DOCTRINA PAPISTARVM ET COECITAS. 98) *)

Homo faciens 99) quantum in se est, meretur gratiam ex congruo immutabiliter. Haec doctrina semper durauit, etiam Gersonis tempore usque ad Lutherum. 100) Neque est ulla differentia inter hanc doctrinam et Arrianam nisi uocabulorum uariatio.

Papistae passionem 1) tripliciter praedicarunt. *Erstlich haben [fol. 624a] sich die prediger selber gemartert,* 2) deinde auditores, tertio Christum, multa deblaterando septem horis, usum 3) passionis nunquam attigerunt, tantum lamentationes Mariae. 4)

Horrenda fuit coecitas et ira Dei 5) regnum papae, **) ut tanta mendacia nemo intelligeret, post tam praeclaras admonitiones a Christo et Apostolis factas. Nec potest aliter solui 6) nisi ex dicto Pauli 2 Thessalon. 2. Tradidit eos Deus 7) in efficaciam erroris. Illa ἐνέργεια 8) tanta fuit, ut non intelligerent crassissimos errores. Haec 9) sunt duo fundamenta papae: 10) Quodcunque ligaueris super terram. 11) Item. Pasce oues meas. 12) Hinc detorsit omnia ad potentiam suam in

---

*) Reb. II, fol. 82b lin. 28. — fol. 88a lin. 16. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 225. cap. 27. §. 97.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 225 sqq. cap. 27. §. 98.

98) et coecitas.] Reb.: errores coecitas.

99) Homo faciens] Reb.: De merito congrui impium erat dogma, scilicet, homo faciens — *Haec sectio, terminata verbis:* nisi uocabulorum uariatio, *quae in* Cod. fol. 623b lin. 21 — 25. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 83b lin. 10 med. — 16. *reperitur.*

100) ad Lutherum.] Reb.: ad haec.

1) Papistae passionem] Reb.: Ita Passionem Christi — *Sectio sic ordiens in* Cod. fol. 623b lin. 26. — fol. 624a lin. 4., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 83b lin. 20 — 25 med. *exstat.*

2) *Erstlich haben — gemartert,*] Reb.: primum concionatores seipsos macerarunt,

3) multa deblaterando (Cod.: deplaterando) — usum] Reb.: 7 aut 8 horis multum deblaterando, et tamen usum

4) Mariae.] Reb.: B. virginis.

5) Horrenda — et ira Dei] Reb.: Horrenda coecitas et ira Dei fuit — *Haec sectio terminata verbis:* „ac si uidisset impletum." *quae in* Cod. fol. 624a lin. 5. — fol. 624b lin. 15. *exhibetur, ap.* Reb. II. [fol. 83a lin. 1. — fol. 83b lin. 10 init. *reperitur.*

6) solui] *sic recte* Reb.; Cod.: salui

7) Deus] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

8) *ἐνέργεια*] Cod. *et* Reb. *falso: ἐνεργία*

9) ut non intelligerent — Haec] Reb.: vt crassissimos errores non intelligerent. Haec enim

10) papae:] Reb. *typ. err.:* Papa.

11) terram.] Reb.: terram, etc.

12) meas.] Reb.: meas, etc.

Digitized by Google

Ecclesia et politia. [13]) In decretis plenus [14]) mendaciorum et τυράννιδις impudenter [15]) dicit, non esse praesumendum tantae celsitudinis apicem errare posse. Fecerunt ex eo Deum mixtum. Item. Papa a nulla Ecclesia iudicari debet. Item in alio canone: Autoritas sacrae scripturae pendet a sede Romana. Inde docuit, quod libuit, et Cuculla pro sanguine Christi est adorata. Hoc apud Gentiles satis fuisset monstrosum. [16]) Non defuerunt insignes uiri, qui tamen non agnouerunt. Ideo Daniel dicit: Erit tempus, quo prosternetur ueritas. Papa longe superat superstitiones Iudaeorum, qui legem fundamentum habent, sed [17]) papa sine uerbo Dei contra et supra uerbum Dei docet quae placent, iuxta prophetiam Danielis de rege, [18]) qui loquitur [19]) sine lege, et ex arbitrio [20]) omnia faciet. Sic [*fol. 624b*] uolo, sic iubeo etc. Item. Si papa innumerabiles animas ad inferos traheret, non est [21]) dicendum: Cur facias? *pfu dich.* [22]) Ideo nemo aliquid contradicere ausus fuit. Esto, ego iam uocor summus hostis papae [23]) et haereticus, quia non [24]) moralia et abusus, sed substantiam et doctrinam illius impugnaui et feci iam per annos 20 strenue, ita ut [25]) spiritu oris Domini ita lapsus sit, ut nullum sit refugium amplius nisi ad gladium secularem, *schlegt ihm das Concilium vmb, so wirdt er nichtes geachtet werden.* Nostri Electores nunquam ausi fuissent Legatum illius ita contemnere, sed pro illa liberatione sumus ingratissimi. Ideo sequentur aliae tenebrae et ira Dei. [26]) Consolatur me tamen propinquitas extremi diei, [27]) quia pro-

---

13) Hinc detorsit — et politia.] Reb.: Inde Papa omnia ad suam potentiam in Ecclesia et politia detorsit.
14) plenus] Reb.: plenus est
15) impudenter] Reb.: vbi impudenter
16) Fecerunt ex eo — — fuisset monstrosum.] *haec a* Reb. *absunt.*
17) qui legem — sed] Reb.: qui fundamentum habent legem Mosi. At
18) de rege,] *ap.* Reb. *desunt.*
19) loquitur] Reb.: loquetur
20) ex arbitrio] Reb.: ex arbitrio suo
21) ad inferos traheret, non est] Reb.: cateruatim ad gehennam traheret, non tamen
22) facias? *pfu dich.*] Reb.: facis? phui.
23) hostis papae] Reb.: papae hostis,
24) non] Reb.: non tantum
25) et feci iam — ita ut] Reb.: et iam per multos annos strenue perfeci, vt
26) *schlegt ihm das Conc.* — — ira Dei.] Reb.: inuertit eius concilium, tunc uihil honoris habebit. Protestantes nunquam fuissent ausi, legatum illius ita contemnere, sed pro illa liberatione ingratissimi efficimur, quapropter aliae tenebrae et irae Dei sequentur.
27) propinquitas extremi diei,] Reb.: nouissimi diei vicinitas.

Digitized by Google

phetia Danielis est perfecte impleta, qui descripsit papatum perinde ac si uidisset impletum. [28])

Ecclesiam triplicem*) finxerunt { Essentialem, totum corpus sanctorum omnium. / Repraesentatiuam, Concilium. / Virtualem, papam, qui culmen celsitudinis errare non posset. [29])

Occam**) scribit Constantinum Imperatorem primum fuisse Caesarem legitimum, quia cum donasset papae regnum, deinde a papa feudum accepit, et ita iuste imperator factus a pontifice confirmatus, allegans hunc locum de Christo: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Hoc papa sibi arrogat. Ita insultat in decreto: Si quis dubitat de dicto aut facto Romanae Ecclesiae, sit haereticus. [*fol. 625*[a]] Wimphelingus occisus fere fuisset, quod in dubium uocauit, Augustinum non fuisse Monachum. ***Also sindt wir gefangen gewest, dass wir nicht wider das geringste habenn dorffen mucken.*** [30])

D. M. Lutherus [31]) ex Bernhardi Historia***) recitauit quendam Carmelitam peregre profectum incidisse in latrones, [32]) sed cum eo die non orasset ***einen rosenkrantz,*** [33]) sicut quotidie solebat, statim procumbens in genua orauit. Ibi latrones uiderunt pulcherrimam uirginem illi adstare, [34]) quae habebat ***ein schiene in der handt, vnnd nam immer eine rose nach der andern aus des Cartheusers munde,*** [35]) et decima

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 230 sq. cap. 27. §. 105. sect. 1. princip.
**) *Conf.* ibid. III. p. 227. cap. 27. §. 99.
***) *Conf.* ibid. III. p. 227 sq. cap. 27. §. 100.

28) qui descripsit — impletum.] Reb.: qui papatum depinxit, ac si impletum fuisset.

29) Ecclesiam triplicem — — errare non posset.] ***haec tabula*** (Cod. fol. 624[b] lin. 16 — 19.) *a* Reb. II. fol. 83[b] lin. 17 — 19. ***brevius sic exhibetur:***

Essentialem,
Fingunt enim Ecclesiam triplicem Repraesentatiuam,
Virtualem.

(*Conf.* Cod. fol. 627[b] extr.)

30) Occam scribit Constantinum — — ***dorffen mucken*** (Cod. ***mocken***).] ***haec sectio, quae in*** Cod. fol. 624[b] lin. 20. — fol. 625[a] lin. 4. ***exstat, ap.*** Reb. ***h. l. non invenitur.***

31) D. M. Lutherus] ***haec sectio ab hoc nomine incipiens, quae in*** Cod. fol. 625[a] lin. 5 — 20. ***legitur, a*** Reb. II. fol. 84[a] lin. 25 med. — fol. 84[b] lin. 14 med. ***exhibetur.***

32) incidisse in latrones,] Reb.: in latrones incidisse,

33) ***einen rosenkrantz,*** Reb.: orationem istam, quae dicta est corona rosarum,

34) illi adstare,] Reb.: illic stare,

35) ***ein schiene in d. h. vnnd nam*** (Cod.: ***mam***) — ***munde,*** Reb.: in manibus funiculum, et ex ore Carthusiani rosam sumebat vnam prius alteram

Digitized by Google

rosa semper rubea erat, et ita elegans sertum contexebat. [36]) Hoc uidentes latrones [37]) eum non sunt aggressi. *Ach lieber herrgott was haben wir doch nicht durffen gleuben. ist es doch alles gleublich gewest.* [38]) In illum statum papa nos libenter [39]) retraheret, fingit concilium. *Aber last vnns beten vnnd last vnns* [40]) *hierein gehen. wann er vnns verdampt, so wollen wir ihn* Antichristum *declariren.* [41]) Confundetur retrorsum cum suis consilijs, *die haben itzunder viel tzu schaffen,* [42]) praecipue Epicurus ille Moguntinensis.

Recitatio horarum canonicarum fuit triplex. Materialis nuda uerborum lectio. Formalis cum intellectu uerborum, quae fuit libera sine praecepto. Affectualis, quando mentis affectus concitantur ad deuotionem. Illa simpliciter fuit sine ullo praecepto. *pfu dich.* [43]) Magna fuit Tyrannis papae, *) qui fulminabat sine legibus, quia [*fol. 625b*] plenis buccis intonat. [44]) Frustra tenet quatuor Euangelia, qui non tenet Romanae [45]) Ecclesiae uota. Haec sunt uerba illa turgentia [46]) et inflata, ut Petrus ait. Haec sunt illa septem tonitrua in Apocalypsi comminationes papae. Coelibatus est illa figura Apocalyps. 9. ubi Angelus fortis, nube, id est, mysterio occulto indutus iridem super caput, id est, praecepta habens, lucens ut [47]) sol, id est, speciem habens, librum apertum tenens, id est, gloriatur Euangelium, *das muss offen sein.* Ibi optime depingitur forma papatus, [48]) quia est Rex facierum et collu-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 228. cap. 27. §. 101.

36) contexebat.] Reb.: contexerat,

37) uidentes latrones] Reb.: latrones videntes

38) *Ach lieber herrgott — gewest.*] Reb.: Ach Deus bone, quid non credere ausi fuimus, omnia enim fuerunt credibilia.

39) nos libenter] Reb.: libenter nos

40) *vnns*] *hanc vocem h. l. ipse addidi, in* Cod. *deest.*

41) *Aber last vnns — declariren.*] Reb.: Sed nostrum erit orare, nam si condemnat nos, confutare nos illum Antichristum volumus,

42) cum suis consilijs — *tzu schaffen.*] Reb.: suis concilijs, multa enim illis modo sunt negotia efficienda.

43) Recitatio horarum canonicarum — — *pfu dich.*] *hoc principium huius sectionis, quod in* Cod. fol. 625a lin. 21 — 25 med. *exhibetur, a* Reb. *abest.*

44) Magna fuit Tyrannis — intonat.] Reb.: horribilis fuit Papae tyrannis, quia sine legibus fulminabat plenis buccis intonans. — *Haec reliqua pars huius sectionis, quae verbis:* „regnum papae est laruatum" *finitur, in* Cod. fol. 625a lin. 25 extr. — fol. 625b lin. 11., *ap.* Reb. II. fol. 84b lin. 14 med. — 29. *exstat.*

45) Romanae] Reb.: Romae

46) illa turgentia] *sic* Reb.; Cod.: illa turgentia illa

47) ut] Reb.: sicut

48) gloriatur Euangelium — forma papatus,] Reb.: Euangelium gloriatus, hoc apertum esse oportet. Ibi papatus forma egregie depingitur,

Digitized by Google

uies personarum. Deus autem non est aliquid corporale et [49]) personale, sicut regnum papae est laruatum.

D. M. Lutherus laetus [50]) cum Licentiato Amsdorffio [51]) contulit de studijs prioris seculi,*) ubi homines ingeniosissimi uarijs lectionibus occupati fuerunt. Vocabula illa sophistica hoc tempore sunt ignota ac [52]) plane barbarica. Nam Scotus, Bonauentura, Gabriel, Thomas, florente papatu fuerunt homines otiosi, *musten Ja was phantasiren.* [53]) Gabriel scripsit librum super [54]) Canonem missae, qui meo iudicio erat optimus. *wann ich darinne las,* [54a]) *da blutte mein hertz.* Bibliae [55]) autoritas nulla fuit erga Gabrielem. Adhuc retineo illos libros, [56]) qui me adeo excruciarunt. Scotus optime scripsit super [57]) tertium librum sententiarum. Studiosus methodi [58]) Occam ingeniosissimus habuit studium res dilatare et amplificare in infinitum. [59]) Thomas est loquacissimus, quia Metaphysica est seductus. *Nun gott hat vns wunderlich eraus gefuret, nu vber das twentzigste Jar* etc. [60])

[*fol. 626*a] Annis 30 ante [60a]) **) Biblia erant incognita, [61]) prophetae innominati et putabantur impossibiles intellectu. Ego cum essem 20 annos, [62]) nondum uideram Biblia. [63])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 387 sq. cap. 58. §. 3. sect. 1. 2.

**) *Conf.* ibid. III. p. 229. cap. 27. §. 102. (*quae incipit a verbis*: „*Vor dreissig Jahren*").

49) et] Reb.: aut

50) D. M. Luth. laetus] Reb.: D. Mart. Luth. hilaris — *Haec sectio in* Cod. fol. 625b lin. 12 — 26., *ap.* Reb. II. fol. 84b lin. 30. — fol. 85a lin. 19 med. *legitur.*

51) Amsdorffio] Reb.: Nic. Amsdorffio

52) ac] Reb.: et

53) fuerunt homines ot. — *phantasiren* (Cod.: *fantisiren*).] Reb.: homines ociosi fuerunt, ideo oportebat eos sic ludere.

54) super] Reb.: supra

54a) *las,*] *sic scripsi* (= Reb.: legebam); Cod.: *lag,*

55) erat optimus — Bibliae] Reb.: excellentissimus erat, si in isto libro legebam, Cor meum sanguinem sudabat. Bibliorum

56) retineo illos libros,] Reb.: illos libros volunt retinere,

57) optime scripsit super] Reb.: optime et methodice scripsit supra

58) Studiosus methodi] *a* Reb. *absunt.*

59) dilatare — infinitum.] Reb.: dilatandi et amplificandi in infinita.

60) *Nun gott hat v. w. e. gefuret, nu* (Cod.: *nuhe*) — *Jar* etc.] Reb.: Nunc Deus mirabiliter nos a delirijs Papae liberauit me inscio ad istum ludum adduxit atque huc vsque seruauit.

60a) Annis 30 ante] *sic scripsi;* Cod.: Anno 30. Ante

61) Annis 30 ante Biblia erant incognita,] Reb.: Ita coecitas, ex ignorantia Bibliorum, quae Papistis incognita fuerunt, — *Haec sectio, quae finitur verbis*: conscientiae nihil nalet, *in* Cod. fol. 626a lin. 1—25., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 83b lin. 25 med. — fol. 84a lin. 25 med. *legitur.*

62) Ego cum essem (Cod. *falso*: essent) 20 annos,] Reb.: Ante annos 40

63) Biblia.] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*

Digitized by Google

Arbitrabar nullum esse Euangelium nec Epistolam nisi in Postillis. Tandem in Bibliotheca inueni Biblia et relegi saepius [64]) cum summa admiratione D. Staupitij. In istis [65]) tenebris regnauit papa summa [66]) superstitione et fuco, cuius Angelicum splendorem [67]) ego nunquam ausus fuissem [68]) aggredi, nisi Paulus clarissimis uerbis, [69]) testimonijs et confutationibus futuram coecitatem papatus ostendisset, et Christus ipsa maiestas [70]) tantis fulminibus ipsum prostrauisset Matth. 23. et 15. Frustra me colunt [71]) doctrinis hominum. Si solus Esaias ita [72]) scripsisset et Christus ipse non repetiuisset, plane contempsissent. Summa summarum, Papistae sunt confutati certissimis scripturae testimonijs. [73]) Ego Dei gratia agnosco istum errorem a priori et posteriori cum omnibus causis. *noch schweitze vnnd engstige ich mich drüber,* [74]) quando illam maiestatem papae fulgentem adorior, cum tamen ipsimet agnoscant totam scripturam ipsis aduersari. [75]) Cum Cardinalis quidam [76]) initio multa contra me deliberasset, Morio quidam id uidens dixisse fertur: Domine mi, sequamini consilium meum, [77]) deponite prius Paulum ex choro Apostolorum, ille prae omnibus uos affligit. Ille [78]) superstitiosus cultus etsi multos deceperit, tamen in conflictu conscientiae nihil ualet.

Ioannes Hus *) exiguum adhuc tentauit contra papatum [*fol. 626*b] morte dignum, quia adhuc duodecim Euangelica consilia docuit et multa alia. [79]) Horrendus certe error ita

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 229 sq. cap. 27. §. 103.

64) Biblia et relegi saepius] Reb.: Bibliam, et saepius relegi
65) istis] *sic recte* Reb.; Cod.: isti
66) summa] *a* Reb. *abest.*
67) splendorem] Cod. *calami err.*: splendorum
68) ego n. ausus fuissem] Reb.: nunquam ausi fuissemus
69) uerbis] *a* Reb. *abest.*
70) ipsa maiestas] Reb.: ipse
71) me colunt] Reb.: colunt me
72) ita] Reb.: hunc locum
73) sunt confutati — testimonijs.] Reb.: certissimis scripturae testimonijs confutati sunt.
74) agnosco istum — — *mich drüber.*] Reb.: istum errorem a priori ad posteriora cum omnibus causis agnosco, tamen maxime errore isto me macero,
75) ipsimet agnoscant t. scr. ipsis aduersari.] Reb.: ipsemet agnoscat t. scr. ipsi repugnare.
76) Cardinalis quidam] Reb.: quidam Cardinalis
77) consilium meum,] Reb.: meum consilium,
78) Ille] Reb.: Ita
79) I. H. exiguum adhuc — — multa alia.] Reb.: I. H. contra Papatum exiguum tentauit, morte minus dignum, asserens 12 consilia Euangelica, multosque Papae errores confirmans. — *Haec sectio, quae finitur verbis:* „Baptismus, Absolutio", *in* Cod. fol. 626a lin. 26. — fol. 626b lin. 21., *ap.* Reb. II. fol. 85a lin. 19 med. — fol. 85b lin. 17. *legitur.*

Digitized by Google

scripturam diuidere in consilia et praecepta, [80]) et deinde docere omnes homines posse et [81]) debere praecepta Dei seruare, sed consilia esse libera, illa non obligare. Ex isto fonte orta est in populo [82]) securitas et hypocrisis operum supererogationis, [83]) quasi monachi maiorem uulgo haberent iustitiam in seruandis consilijs. [84]) Fugiunt paupertatem communem et oeconomicam, fingunt spontaneam suo arbitrio excogitatam castitatem, Coniugalem et Laicam contemnunt. Virginitatis et uiduitatis castitatem extollunt. [85]) Communes credentes dicunt uiuere in controuersijs. Ipsi eligunt sibi conditionem priuatam, [86]) sine contentione, cuius tamen sunt cupidissimi. S. Augustinus et Gregorius sunt in ea opinione, quod opera nostra sint propitiatoria in satisfactionem, non in redemptionem. S. Paulus autem clare dicit: Remissio [87]) peccatorum ex promissione gratuita, [88]) quae peccata delet, et conscientiam pacificat. Alioqui Ecclesiae nulla est [89]) consolatio. Nisi Deus suam Ecclesiam sub remissione peccatorum [90]) seruasset, nemo saluus esset. Mansit tamen textus Euangelij, sacramenta, Baptismus, Absolutio. [91])

In festo Catharinae [92]) et aliarum [93]) martyrum*) legerunt haec uerba et precationes: Domine Deus [94]) fac misericordiam agentibus meam memoriam. Et respondit Deus: [95])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 291 sq. cap. 5. §. 16.

80) ita scripturam — praecepta,] Reb.: scripturam sacram in praecepta et consilia impia distribuere,
81) et] *sic* Reb.; Cod.: ea
82) in populo] *a* Reb. *absunt.*
83) op. supererogationis,] Reb.: op. superrogationis et non debitorum,
84) m. uulgo haberent — consilijs,] Reb.: m. haberent iustitiam, quam Christiani in seruandis consilijs perfectionem statuentes.
85) s. a. excogitatam castitatem, — — extollunt.] Reb.: s. a. excogitatam, similiter castitatem extrudunt,
86) Communes credentes (Cod. *male:* credendes) — priuatam,] Reb.: communes credentes aspernantur, quasi in forensibus controuersijs viuant, interim ipsi eligunt priuatam conditionem
87) dicit: Remissio] Reb.: docet: Remissionem
88) ex prom. gratuita,] Reb.: ex gratuita promissione
89) Ecclesiae nulla est] Reb.: nulla esset Ecclesiae
90) peccatorum] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
91) Mansit tamen — Absolutio.] Reb.: ideo textus Euangelij, Sacramenta, Baptismus, Absolutio in Ecclesijs mansit.
92) In festo Catharinae] *Prior huius sectionis pars ab his verbis incipiens et terminata verbis:* „Oremus et uigilemus in uerbo Dei.“, *quae in* Cod. fol. 626b lin. 22. — fol. 627a lin. 16 med. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 87a lin. 13 med. — fol. 87b lin. 4. *reperitur.*
93) aliarum] Reb.: aliorum
94) Domine Deus] Reb.: O Deus
95) Et respondit Deus:] Reb.: quibus Deus respondit.

Digitized by Google

Veni dilecta mea, quod postulasti, impetrasti. Hinc ortae sunt idolatriae. Deinde docuerunt impudenter: Sancti plus potuerunt facere [*fol. 627a*] quam illis a Deo praeceptum erat, plus meruerunt quam demeruerunt. *Da muste der spruch Pauli herhaltten* [96]) Philipp. 3. Adimpleo passionibus Christi, *das muste* ad idolatriam *dienen* [97]) et merita supererogationis. Petrus dixit: uix iustus saluabitur, et illi opera supererogationis impudenter finxerunt. [98]) Hinc ortae sunt tantae imposturae sathanae, peregrinationes *ins grimmenthal*, ubi [99]) homines excaecati, serui, ancillae, pastores, uxores extra uocationem diuinam concurrerunt. Merito [100]) dicitur *Grimmenthal*. [1]) Vallis furoris. Hic nemo resistebat, Episcopus Wirtzburgensis tacebat et consentiebat. Et nos loquentes nunc extreme persequuntur. [2]) Si fides Christi affuisset, facile illa agnouissemus, sed relicta illa [3]) in omnes tenebras incidimus. *Wie die gutte Lupa tzur halle vnd bey Niemeck haben sie einem pferde eine Capellen gebauet.* [4]) Oremus et uigilemus in uerbo Dei. *Wann vnnser herrgott einen straffen wiel, so lest er ihn tzuuor blindt werden,* [5]) ut uerbum Dei plane contemnat, quales sunt papistae hodie, qui fatentur nostram doctrinam [6]) esse uerbum Dei, sed illum syllogismum non possunt concedere contra ipsorum conscientiam: Quando Deus loquitur, tunc est audiendus, Euangelij doctrinam Deus loquitur, Ergo eam audire debetis. Respondent ipsi: Non

---

96) idolatriae. Deinde — — *herhaltten*] Reb.: tot idolatriae, impudenter docentes, Sanctos plus potuisse facere, quam illis a Deo praeceptum, plus meruisse quam demeruisse, ibi dictum Pauli crinibus trahebatur,

97) *das muste* ad id. *dienen*] Reb.: hoc dicto suam defendebant Idolatriam,

98) merita supererogationis — imp. finxerunt.] Reb.: merita supererogationis impudenter finxerunt, (*interpositis omissis*)

99) *ins grimmenthal*, ubi (Cod.: ub)] Reb.: in Grimmethal, vbi

100) concurrerunt Merito] Reb.: currebant, merito igitur

1) *Grimmenthal*,] Reb.: *der Grimmethal*, id est,

2) Hic nemo — — persequuntur.] Reb.: ibi nemo Episcoporum resistebat, nunc vero nos loquentes persequuntur.

3) relicta illa] Reb.: illa relicta

4) *wie die gutte L. — gebauet.*] *haec ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*

5) *Wann vnnser herrgott — blindt werden,*] Reb.: Summa caritas est signum diuinae poenae, Deus noster si punire aliquem conatur, prius illum occoecat, — *Altera huius sectionis pars, ab illis verbis: „Wann vnnser herrgott" ordiens, et terminata verbis:* „tantas papistarum impietates audiuit", *quae in* Cod. fol. 627a lin. 16 extr. — fol. 627b lin. 10. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 86a lin. 13 med. — fol. 86b lin. 6 med. *reperitur.*

6) quales sunt papistae — doctrinam] Reb.: quales hodie Papistae sunt, qui nostram doctrinam fatentur,

Digitized by Google

est audiendus, sed Ecclesia. [7]) Mirabilis consequentia, concedunt praemissa [8]) et conclusionem nolunt, sed ita perrumpunt sicati [9]) in decreto Concilij Constantiensis scriptum est. Licet Christus ueritas [*fol. 627b*] haec diceret; attamen non obstante, consuetudo pro lege habenda est. *Also muss man die Argument soluiren, wan man wiel recht behalten.* Si hoc non est peccatum Antichristi in spiritum sanctum, tunc nescio definire [10]) peccatum. Ipsi nunc scientes et uolentes peccant [11]) et peccatum defendunt pertinacissime [12]) contra ueritatem uerbi Dei manifestissimam. [13]) Quis quaeso hic non uellet resistere sathanae impudentissimo mendaci? [14]) Non miror Ioannem Hus solum cum tanta [15]) fiducia mortuum, qui tantas papistarum impietates audiuit. [16])

CANTILENAE PAPISTARVM ET RIGOR. *)

Doctor Martinus Lutherus legit statuta monialium scripta frigidissime, suspirabat, *das hat man hoch müssen halten* [17]) contempto interim uerbo Dei. Videte, qualis carnificina fuit in papatu, ubi orationes canonicas tam rigide urgebant, ut [18]) Hugo ille tantos uir horrendam uocem [19]) scripserit: Si quis unam syllabam non obseruauerit [20]) in suo choro, et in al-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 230. cap. 27. §. 104.

7) Quando Deus loquitur, — — sed Ecclesia.] Reb.: Quando Deus loquitur. Ergo audire debemus Euangelium, econtra Papistae insultant, Ecclesia est audienda, non Euangelium.

8) praemissa] *sic* Reb.; Cod.: promissas

9) nolunt, sed ita perrumpunt sicuti] Reb.: negant, ideo temere prorumpunt, sicut

10) definire] Cod. *male:* difinire

11) *Also muss man* — — uolentes peccant] Reb.: sic sunt soluenda argumenta, ne refutentur. Haec vera sunt argumenta Antichristi, in Spiritum sanctum scienter et volenter peccant,

12) defendunt pertin.] Reb.: pertinacissime defendunt,

13) ueritatem u. D. manifestissimam.] Reb.: manifestissimam veritatem verbi Dei.

14) quaeso hic — mendaci?] Reb.: Sathanae hic resistere non vellet, mendaci impudentissimo,

15) solum cum tanta] Reb.: vnicum et solum tanta

16) tantas pap. imp. audiuit.] Reb.: extremas pietates (*pro:* impietates) Papistarum percepit.

17) Cantilenae papistarum — — *müssen halten*] Reb.: D. M. L. rigorem cantilenarum et statuta monialium scripta impijssima legit, et suspirabat, dicens: haec summo honore haberi oportuit

18) ut] Reb.: Vti

19) uocem] Reb.: sententiam

20) non obseruauerit] Reb.: neglexerit

Digitized by Google

tero unam syllabam choro neglexerit, [21]) quod redditurus sit rationem in extremo iudicio. Ego arbitror [22]) Hugonem pie [23]) dixisse propter disciplinam puerilem, quae deinde degenerauit in perniciem conscientiarum. Conscientia nondum est in pueris, qui sunt disciplina [24]) educandi, postea uenientе conscientia Moyses est lapidandus.

Papa finxit triplicem Ecclesiam: *) Essentialem congregationem piorum, Repraesentatiuam, constitutum Cardinalium. Virtualem, papae decretum. [25]) Haec uirtualis Ecclesia [fol. 628a] erat super omnes, sicut: Cuncta per mundum nouit ecclesia. [26]) Item, Si papa infinitas animas in mancipium gehennae duceret etc. [27]) His respondendum est: Christus dicit: Docentes ea quae mandaui uobis. Papa tanta autoritate creuit ideo, quia Petrus et Paulus Romae fuerunt. Hac insigni specie Antichristus regnum suum incepit, ita ut Caesar et summus Elector palatinus officium stratoris gerere coactus sit. *haben diesar bestien den zugel vnnd sattel müssen halten.* Ideo ita superbiebat, ita ut Cardinalis Augustae ad me diceret: Quid putas papam curare Germaniam? Nunc cogitur uidere maximam partem Germaniae defecisse. Regnum Angliae, Daniae ab ipsis defensoribus non aestimantur. *Er ist gemartert* spiritu oris, sed destruetur aduentu Domini. Dux Georgius insignis defensor papae uult illum reformare. O quam intolerabile dictum est reformatio, ut Placentinus Cardinalis in Concilio Florentino de Boiemis dixit: Sinite Boiemos [28]) illas bestias edere, bibere, quidquid uolunt, sed ipsi uolunt nos reformare. hoc non est ferendum. Nam si in uno articulo illis cesserimus, tunc actum est de nostra Ecclesia. Co-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 230 sqq. cap. 27. §. 105.

21) choro neglexerit,] Reb.: non obseruauerit,

22) redditurus sit — Ego arbitror] Reb.: in extremo iudicio rationem sit redditurus. Arbitror

23) pie] *sic recte* Reb.; Cod.: pij

24) sunt disciplina] Reb.: disciplina sunt

25) Papa finxit triplicem — papae decretum,] *conf. supra* p. 268. *tabulam e* Cod. fol. 624b lin. 16 — 19. *allatam.* — *Sectio ab his verbis ordiens atque terminata verbis:* „sequetur uastitas", *in solo* Cod. fol. 627b lin. 24. — fol. 628b lin. 7. *inuenitur.*

26) Cuncta per mundum nouit ecclesia.] *sic scripsi, quod ab his verbis incipiunt* Decreti Partis II. causae IX. quaest. III. capita 17. 18. (*vide* Corp. iur. canon. ed. Richter P. I. p. 523.), *ad quae hic locus spectat.* Cod. *pro iis exhibet:* Cuncta: Nouerit mundus.

27) Si papa — duceret etc.] *haec spectant ad* Decreti Partis I. Distinct. XL. caput 6., *quod orditur a verbis:* Si papa (*vide* Corp. iur. can. ed. Richter P. I. p. 126 sq.).

28) Boiemos] Cod.: Beiemos

Digitized by Google

gitant *vond ist auch war*. Nam illam consequentiam optime vident. Vno individuo [29]) falso totum genus generalissimum erit falsum. Nam qui semel malus, semper praesumitur malus. Ergo illi in possessione sedentes nolunt cedere et manifestissimos errores defendunt. *Darumb ist nicht wunder, dass mir der sathan gram ist*, quia ipse non [*fol. 628b*] deserit suam Ecclesiam, sed firmiter pro ea pugnat, mordet calcaneum piorum, sed Christus illius caput conterit. Ille debet dominari in medio inimicorum suorum, utcunque papistis, Anabaptistis furentibus. Oremus igitur. Non enim parua res agitur, sed irritatus est sathan. Si bellum in Germania ortum fuerit, quod Deus auertat, sequetur uastitas. [30])

Duo praecipua [31]) capita in papatu, *) scilicet satisfactio propria et impletio legis, quae inter se mutuo pugnant [32]) et Christi merito [33]) aduersantur. Nam si conscientia audit, Lex est implenda. Tu non fecisti. [34]) Ergo satis fac. Ibi perpetua est carnificina. Sed pie fecit ille monachus in agone, [35]) qui tandem perrupit omnes traditiones apprehensa Crucifixi imagine his uerbis: Quid opera [36]) et merita mea et totius mundi? Illius meritum osculor et confido illi. Papistae [37]) cum malam habent [38]) causam, uitiosissimis argumentis eam defendere conantur, quae nullam habent consequentiam. Ideo illorum argumenta facile refutari possunt. [39]) Quale illud est: [40]) Omnis laudatio est inuocatio. Sancti sunt laudandi. Ergo sunt inuocandi. Respondeo: Nego consequentiam, quia non omnis laudatio est inuocatio. [41]) Item. Omnis actus concupiscentiae est illicitus. Actus coniugij est actus concupiscentiae. Sed ille actus sexus ad sexum est ordinatio

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ, III. p. 232 sqq. cap. 27. §. 106 — 109.

29) indiuiduo] Cod. *male:* indifiduo
30) uastitas.] Cod. *male:* fastitas.
31) Duo praecipua] Reb.: Duo igitur praecipua — *Prior huius sectionis pars ab his verbis ordiens, et terminata verbis:* „quod est figmentum", *quae in* Cod. fol. 628b lin. 8. — fol. 629a lin. 4 med. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 85b lin. 18. — fol. 86a lin. 13 med. *reperitur.*
32) quae inter se m. pugnant] Reb.: mutuo inter se pugnant,
33) merito] Reb.: meritis
34) fecisti.] Reb.: impleuisti,
35) Sed pie — in agone,] Reb.: Pie igitur Monachus ille in agone fecit,
36) opera] Reb.: Papa
37) et confido illi. Papistae] Reb.: illi confido, Papistae autem
38) habent] Reb.: habeant
39) quae nullam — refutari possunt.] Reb.: sine omni consequentia, facile igitur illorum argumenta confutari possunt,
40) illud est:] Reb.: est illud.
41) Sancti sunt laudandi — inuocatio.] *haec a* Reb. *h. l. absunt.*

Digitized by Google

diuina, etsi per accidens est impura propter peccatum originis, attamen per se est licita et pura. [42]) Item doctrina [*fol. 629ᵃ*] de remissione peccatorum est necessaria. Indulgentiae sunt remissio peccatorum. Ergo indulgentiae sunt necessariae. [43]) Respondeo: Illae indulgentiae non sunt remissio peccatorum, [44]) sed satisfactio pro remissione poenarum, quod est figmentum. Diligenter uigilandum est praedicatoribus [45]) contra papistas fraudulentos, [46]) neutrales et flexiloquos, qui didicerunt nostram linguam aliquousque loqui, et sua mendacia, superstitiones tegere et negare, nec [47]) unquam errasse uideri. Et nisi eos proprijs libris [48]) et uiuentibus testibus [49]), conuincere possemus, [50]) tunc se ipsos iustificarent. Quis potest omnes errores crassissimos recitare? Scotus scribit: Homo [51]) ex naturalibus suis uiribus, [52]) ex libero arbitrio potest [53]) satisfacere Deo, quoad substantiam facti, sine gratia spiritus sancti, ex merito congrui. Tunc Deus [53]) infallibiliter dat gratiam et charitatem, postea sequitur meritum condigni. Addit quoque: diligi potest minus bonum. Ergo multo magis Deus. Sophistae Parisienses contra nos [54]) scripserunt in locum Matth. 5. [55]) Si illa duodecim consilia [56]) deberent esse praecepta, tunc esset scandalosa et nimium oneratiua. Item. Optime hodie dicunt Christiano dubitandum esse non quoad promissionem Dei, sed quoad nos. Nunc incipiunt sese excusare [57]) nihil inter nos esse de doctrina controuersiae, [58]) sed tantum λογομα-

42) est illicitus. Actus — — licita et pura.] Reb.: Ergo est illicitus, etc.
43) remissio peccatorum. Ergo — necessariae.] Reb.: remissionum peccatorum doctrina. Ergo, etc.
44) remissio peccatorum,] Reb.: doctrina remissionum peccatorum,
45) Diligenter uigilandum est praedicatoribus] Reb.: Diligenter igitur vigilandum est pijs praedicatoribus — *Altera huius sectionis pars ab his verbis incipiens et terminata verbis: „so sindt auch die wordt", quae in* Cod. fol. 629ᵃ lin. 4 extr. — fol. 629ᵇ lin. 9. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 86ᵇ lin. 6 med. — fol. 87ᵃ lin. 13 med. *legitur.*
46) papistas fraudulentos] Reb.: fraudulentos papistas
47) qui didicerunt — — negare, nec] Reb.: qui nostram didicerunt et aliquo vsu loqui possunt, vt sua mendacia et superstitiones negare et tegere possint, neque
48) proprijs libris] Reb.: proprijs ipsorum libris
49) testibus] *sic reste* Reb.; Cod.: testis
50) possemus,] Reb.: possimus,
51) Homo . . . potest] Reb.: hominem . . . posse
52) uiribus,] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
53) Deus] *ap.* Reb. *deest.*
54) nos] Reb.: me
55) Matth. 5.] Reb.: Matth. 5. dicentes.
56) consilia] Reb. *male*: concilia
57) excusare] Reb.: expurgare,
58) de doctrina controuersiae,] Reb.: controuersiae, de doctrina,

Digitized by Google

χίας [58]) periculosas esse, non res [60]) contrarias. Illis dicendum: Cur tot tantosque uiros hoc seculo occiderunt et expulerunt propter λογομαχίαν? [61]) Vae illis, [fol. 629b] qui traditi sunt in reprobum sensum, nec uolunt nunc argui a pijs praedicatoribus. Fuerunt insulsissimi papistae et impij. Qualis fuit ille pastor, qui coram Episcopo sup fuit accusatus de forma baptizandi, cumque uocatus esset, *gab ihm der bischoff ein tochen tau teuffen*, ut audiret eius uerba. Ille coepit: [62]) Ego te paptiste in nomine Christe. Episcopus illius arguens inscitiam. [63]) Respondit ille proijciens papam: *wie das kindt vnnd die tauffe ist, so sindt auch die wordt.* [64])

Superioribus temporibus*) infoelicissima fuerunt studia, ubi neglecta Theologia omnibusque artibus ingenuis [65]) optima ingenia argutijs sophisticis [66]) uexabantur. Aristotelem ita in pretio habebant, ut Colonniae eum, qui Aristotelem negaret, [67]) pro summo haeretico damnarent; [68]) cum tamen Aristotelem non intelligerent, qui quidem recte scripsit de rebus, sine quibus nemo uerba et φράσιν [69]) Aristotelis intelligere potest. Ideo sophistae eum magis obscurarunt, qualis fuit ille monachus, [70]) qui in passione duas horas consumpsit, Vtrum quantitas realiter sit distincta a substantia, adferens exemplum. [71]) Caput meum posset hoc foramen penetrare, sed capitis magnitudo non. [72]) Ita ineptissime caput a magnitudine separauit. Grammaticus potuisset simpliciter soluere ita: [73]) Magnitudo capitis, id est, magnum

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. I. p. 64 sq. cap. 1. §. 67.

59) λογομαχίας] *sic recte* Reb.; Cod.: λογομαχίαν

60) res] *a* Reb. *absit.*

61) λογομαχίαν?] Reb.: inanem λογομαχίαν.

62) *gab ihm der bischoff* — ille coepit:] Reb.: Episcopus dabat ei puerum lotum, vt baptizaret illum, vt eius verba audiret, ibi incepit.

63) illius arguens inscitiam.] Reb.: inscientiam illius arguens.

64) proijciens papam — *die wordt.*] Reb.: papam reijciens, qualis est puer, talis esset baptismus, et sic sonant verba.

65) Superioribus temporibus — — artibus ingenuis] Reb.: Infoelicissima fuerunt studia superioribus temporibus, vbi Theologia et ingenuis artibus neglectis — *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 629b lin. 10. — 630a lin. 6. *exhibetur, reperitur ap.* Reb. II. fol. 88a lin. 18.—fol. 88b lin. 13 med. *praefixa inscriptione*: Inscitia Papistarum (*quae in* Cod. *inferius* fol. 630b lin. 10. *legitur.*)

66) argutijs sophisticis] Reb.: Sophisticis argutijs

67) negaret,] *sic recte* Reb.; Cod.: negarent,

68) damnarent.] *sic* Reb.; Cod.: damnaret.

69) φράσιν] Cod. φράσην

70) ille monachus,] Reb.: Monachus ille,

71) adferens exemplum.] Reb.: exemplum adferens.

72) non.] Reb.: nequaquam.

73) Grammaticus — soluere ita:] Reb.: Germanicus simpliciter solueret,

Digitized by Google

caput. Illis ineptijs optima ingenia fuerunt onerata neque artibus neque [*fol. 630ª*] Theologiae dederunt operam. [74]) Ita Antipho, Cusa, Carolus Bouillus [75]) mirabiliter se torserunt, quomodo rotundum in quadraturam possent mutare [76]) et rectam curuamque lineam concordare. Iam habemus foelicissima tempora. [77]) Vtinam iuuentus [78]) his artibus incumberet, quae iam florent. [79])

Anno 39. 12 Ianuarij *) D. Martinus cum suspirijs deplorauit coecitatem papistarum, qui semper regni sui restitutionem sperarent secundum prouerbium: Fluctuat nauicula Petri, sed non mergitur. [80])

Mira inuentio papistarum, **) *dass sie alle platten vnnd Creutze getragen*, cum tamen sit contrarium in Mose, *vielleicht hat sie vnnser herrgott mit diesem tzeichen wollen antzeigen*, ut essent cauendi.

Ego cum essem monachus, ***) eram impeditus multis negotijs, [81]) legendo, scribendo, cantando, ut non possem propter negotia orare horas canonicas. [82]) Quare cum preces 6 dies [83]) intermisissem, mansi sabato incoenatus et impransus, et oraui, [84]) septies legi horas canonicas illa die a 2. hora matutina usque ad quartam [85]) uespertinam. Philippus Melanthon: quidam amicus dixit ad me: [86]) si peccatum

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 234 sq. cap. 27. §. 110.
**) *Conf.* ibid. III. p. 235. cap. 27. §. 111.
***) *Conf.* ibid. II. p. 244. cap. 15. §. 24. sect. 1.

74) dederunt operam.] Reb.: operam dederunt.
75) Cusa (Reb.: Chusa), Carolus Bouillus] *sic* Reb.; Cod.: Chrisa, Carolus, Borullus
76) in quadraturam possent mutare] Reb.: in quadratum mutari posset,
77) Iam habemus f. tempora.] Reb.: Iam Dei gratia foelicissima habemus tempora,
78) iuuentus] Cod. *calami err.*: inuentus
79) incumberet, quae iam florent.] Reb.: quae iam florent fideliter incumberet.
80) Anno 39. — — non mergitur.] *haec sectio ac subsequens, quae in* Cod. fol. 630ª lin. 7 — 10. *et* lin. 11 — 14. *leguntur, a* Reb. *h. l. absunt.*
81) Ego cum essem — negotijs,] Reb.: Monachorum preces conscientiarum erant carnificina. Ego cum essem Monachus multis negotijs impeditus, — *Haec sectio in* Cod. fol. 630ª lin. 15 — 25., *ap.* Reb. II. fol. 87ᵇ lin. 21. — fol. 88ª lin. 5., *atque subsequens in* Cod. fol. 630ᵇ lin. 1 — 9., *ap.* Reb. II. fol. 88ª lin. 6 — 16. *leguntur.*
82) ut non possem — canonicas.] Reb.: ita vt propter negotia horas canonicas orare non possem.
83) cum preces 6 dies] Reb.: si preces per sex dies
84) mansi sabato — oraui,] Reb.: Sabbatho impransus et incoenatus per totam diem
85) ad quartam] Reb.: ad horam quartam
86) Phil. Mel.: quidam amicus dixit ad me:] Reb.: Phil. Mel. dixit. Amicus quidam mihi retulit,

Digitized by Google

est omittere horas canonicas, iam peccasti et non potes [87]) corrigere stulta tua iteratione, sed tamen non curaui uerbum, *so waren wir arme leute geplaget* cum decretis pontificum. *dauon wissen die Jungen leute nicht.* [88])

[*fol. 630*^{b}] Bononiae erant studiosi, *) illi petebant a pontifice, [89]) ut cum illis dispensaret de [90]) horis canonicis, sed papa [91]) rescripsit: Surge mane et ora citius. Et cum Seuerinus Episcopus Cancellarius Caesaris, [92]) ni fallor, id fecisset, apparuit ei Diabolus et dixit: [93]) Tu non iusta hora oras. *so kuntte vnns der Teuffel vexiren.* Nos etiam habuimus fratrem, qui propter studia neglexit horas, [94]) sed non poterat indulgentiam assequi, quare conduxit unum per totum annum, cum quo quotidie bis legeret horas canonicas. [95])

INSCITIA PAPISTARVM. [96]) **)

Plurimi papistarum [97]) praesertim in Monasterijs fuerunt indoctissimi, [98]) sicut quidam [99]) cecinit elama pro clama, et obiurgatus, ut clama oneret, altiori uoce repetiuit elama *bis*.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. II. p. 245. cap. 15. §. 24. sect. 2.

**) Reb. II, fol. 88^{a} lin. 17. — fol. 89^{a} lin. 22. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 235. cap. 27. §. 112.

87) potes] *sic recte* Reb.; Cod.: potest

88) sed tamen — *J. leute nicht.*] Reb.: sed illud verbum tunc non curaui, nos miseri homines, cum Decretis Pontificum male vexabamur, de quibus decretis homines iuniores modo nihil sciunt.

89) illi petebant a pontifice,] Reb.: qui a pontifice petebant,

90) de] *sic* Reb.; Cod.: cum

91) sed papa] Reb.: Papa vero

92) Canc. Caesaris] Reb.: Caesaris cancellarius

93) apparuit ei D. et dixit:] Reb.: Diabolus ei apparuit dicens.

94) *so kuntte vnns* — neglexit horas,] Reb.: sic nos per Diabolum vexari potuimus. Habuimus nobiscum fratrem qui horas Canonicas propter studia neglexerat,

95) conduxit unum per t. a., cum quo quotidie (Cod.: quitidie) bis l. h. can.] Reb.: alium conduxit fratrem, qui per totum annum quotidie horas canonicas bis legeret.

96) Insciția Papistarum.] *haec inscriptio, quae in* Cod. fol. 630^{b} lin. 10. *exstat, a* Reb. II. fol. 88^{a} lin. 17. *praefixa est sectioni, quae orditur a verbis:* „Infoelicissima fuerunt studia“ (*vide supra* p. 278. notam 65.).

97) Plurimi papistarum] Reb.: Nam plurimi Papistarum — *Haec sectio et duae subsequentes, quae in* Cod. fol. 630^{b} lin. 11 — 17., lin. 18—26. *et* fol. 631^{a} lin. 1—18. *exstant, ap.* Reb. II. fol. 88^{b} lin. 13 med.—21., fol. 88^{b} lin. 22. — fol. 89^{a} lin. 2 med. *et* fol. 89^{a} lin. 2 med. — 22. *leguntur.*

98) fuerunt indoctissimi,] Reb.: indoctissimi fuerunt,

99) quidam] Reb.: quidam frater

Digitized by Google

so lang. Ich kan nimmer schreien. [100]) Alius legit eliceie pro dicere. Item. Casperlen [1]) indoctissimus collegiatus Lipsensis in doctoratu dixit in gratiarum actione: Inolti senati, [2]) et factus est Canonicus Misnensis.

Bambergae *) legerunt Canonici annuatim libellum, quem dixerunt continere *die Ehestifftung tzwischen K. Henrich vnnd Kunigunde.* [3]) Inspecto illo [4]) ab erudito fuerunt Topica [5]) Ciceronis. Ita in monasterio [6]) omnes patres legerunt Mumpsimus, pro sumpsimus. [7]) Iunior frater ex Grammatica aliquando reprehendens, dixerunt reliqui: *du Junger lecker wiltu vns straffen?* [8]) *wir haben also lange* Mumpsimus *gelesen. Es sol vnd muss* mumpsimus *heissen vnd bleiben.* [9])

[*fol. 631*[a]] BVLLA appellationem habet a βούλη, quia bulla est executio uoluntatis et consilij, neque arbitror illam scientiam Romae esse in suis proprijs terminis. Roma quidem habet [10]) doctos homines, [11]) sed in sacra scriptura est magna asinitas, sicut ille locum Marci ultimo exponit: Signa eos qui crediderint, [12]) id est, *tzeiche mir an die do gleuben.* [13]) ubi nomen pro uerbo posuerunt. [14]) Respondit D. Ionas: Optima tempora posteritatis speranda. Respondit D. M. Lutherus: *Ich habe sorge, das beste ist nu gescheen.* sed nunc [15]) sequentur sectae, *sie haben die sache verloren.* [16]) sola potentia pugnant. Apud eos est potentia coniuncta cum stultitia, [17])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 235 sq. cap. 27, §. 113.

100) *bis so lang — schreien.*] Reb.: donec voce altiori clamare non poterat.
1) Item Casperlen] *sic* Cod.; Reb.: Ita Capperlein
2) in doctoratu. — senati,] Reb.: in suo doctoratu gratias egit inclyti Senato,
3) *die Ehestifftung — Kunigunde.*] Reb.: foedus matrimoniale inter Henricum Caesarem et N.
4) Inspecto illo] Reb.: In specte (*prp:* Inspecto) isto libro
5) Topica] Reb. *typ. err.*: Tapica
6) in monasterio] Reb.: in monasterio Italico multis annis
7) sumpsimus] Reb. *typ. err.*: sumpsibus
8) *straffen?*] Cod. *calami err.*: *schraffen*
9) aliquando reprehendens — — *h. vnd bleiben.*] Reb.: aliquatenus doctior, reprehendit errorem, cui responderunt patres, tu peruerse nebulo, cur nos corripere conaris, nos hucusque Mumpsimus legimus, dicitur mumpsimus et manebit mumpsimus.
10) Roma quidem habet] Reb.: Habet quidem Roma
11) homines] Reb. *male*: omnes
12) crediderint,] Reb.: crediderint etc.
13) *tzeiche — gleuben.*] Reb.: ostende mihi eos qui crediderint,
14) posuerunt.] Reb.: exposuerint.
15) tempora posteritatis — — sed nunc] Reb.: tempora speranda sunt posteritati, dixit M. L. ego timeo optimum praeterijsse tempus, nunc
16) sectae (Cod. *male*: saecte). *sie — verloren.*] Reb.: sectae et contentiones et mutua dissidia. Papistae causam perdiderunt
17) cum stultitia,] Reb.: stultitiae,

Digitized by Google

apud nos sapientia cum infirmitate. *Es wirdt aber ihr ding an ihm selber fallen. wo wollen sie die lenge mönche vnnd pfaffen nemen.* [18]) Multi sunt hic studiosi, sed non credo unum esse, [19]) qui uelit se *vngi, vnnd das maul auffhalten vnd ihm den babst seinen dreck hinein scheissen lassen. Es wolt es sonst* Mathesius *vnd* Magister Plato *thun.* [20])

Nota. *Ut lector facilius intelligat, quantum in hoc etiam capite sectionum ordo* Rebenstockianae Editionis a Codicis *ordine differat, hunc utriusque conspectum addo:*

Reb. II. fol. 76b lin. 14. — fol. 78a lin. 5 med. = Cod. fol. 616b lin. 10. — fol. 617b lin. 19.
— — fol. 78a lin. 5 med. — 10 med. = Cod. fol. 619a lin. 13 — 16.
— — fol. 78a lin. 10 med. — 14. = Cod. fol. 617b lin. 20 — 23.
— — fol. 78a lin. 15. — fol. 78b lin. 14 med. = Cod. fol. 618a lin. 8. — fol. 618b lin. 8.
— — fol. 78b lin. 14 med. — 18. = Cod. fol. 618b lin. 16 med. — 19.
— — fol. 78b lin. 19. — fol. 79a lin. 3. = Cod. fol. 617b lin. 24. — fol. 618a lin. 7.
— — fol. 79a lin. 4 — 22. = Cod. fol. 618b lin. 25. — fol 619a lin. 12.
— — fol. 79a lin. 23. — fol. 79b lin. 5 med. = Cod. fol. 619a lin. 17 — 27 (ult.).
— — fol. 79b lin. 5 med. — 22. = Cod. fol. 619b lin. 24. — fol. 620a lin. 12 med.
— — fol. 79b lin. 23. — fol. 80a lin. 27. = Cod. fol. 620a lin. 20. — fol. 620b lin. 21.
— — fol. 80a lin. 28. — fol. 80b lin. 20. = Cod. fol. 619b lin. 1 — 23.
— — fol. 80b lin. 21 — 29. = Cod. fol. 620a lin. 12 med. — 19.
— — fol. 80b lin. 30. — fol. 81a lin. 15. = Cod. fol. 620b lin. 22. — fol. 621a lin. 9.
— — fol. 81a lin. 16. 17. (*inscriptio*) = Cod. fol. 621a lin. 10. 11. (*inscriptio*)
— — fol. 81a lin. 18. — fol. 82a lin. 9. = Cod. fol. 622b lin. 12. — fol. 623a lin. 27 (ult.).
— — fol. 82a lin. 10. — fol. 82b lin. 6. = Cod. fol. 622a lin. 2 — 22.
— — fol. 82b lin. 7 — 27. = Cod. fol. 623b lin. 1 — 18.
— — fol. 82b lin. 28. 29. (*inscriptio*) = Cod. fol. 623b lin. 19. 20. (*inscriptio*)
— — fol. 83a lin. 1. — fol. 83b lin. 10 init. = Cod. fol. 624a lin. 5. — fol. 624b lin. 15.
— — fol. 83b lin. 10 med. — 16. = Cod. fol. 623b lin. 21 — 25.
— — fol. 83b lin. 17 — 19. = Cod. fol. 624b lin. 16 — 19.
— — fol. 83b lin. 20 — 25 med. = Cod. fol. 623b lin. 26. — fol. 624a lin. 4.
— — fol. 83b lin. 25 med. — fol. 84a lin. 25 med. = Cod. fol. 626a lin. 1 — 25.
— — fol. 84a lin. 25 med. — fol. 84b lin. 14 med. = Cod. fol. 625a lin. 5 — 20.
— — fol. 84b lin. 14 med. — fol. 85a lin. 19 med. = Cod. fol. 625a lin. 25 extr. — fol. 625b lin. 26. (ult.).

---

18) *Es wirdt aber — pfaffen nemen.*] Reb.: Religio illorum a se ipsa corruet, vbi enim in posterum sacrificulos et Monachos sumere volunt,

19) sunt hic studiosi — unum esse,] Reb.: hic studiosi sunt, sed non vnum esse,

20) *vnnd das maul — — Plato thun.*] Reb.: et papam, sibi os apertum defoedari.

Digitized by Google

Reb. II. fol. 85a lin. 19 med. — fol. 85b lin. 17. = Cod. fol. 626a lin. 26. — fol. 626b lin. 21.
— — fol. 85b lin. 18. — fol. 86a lin. 13 med. = Cod. fol. 628b lin. 8. — fol. 629a lin. 4 med.
— — fol. 86a lin. 13 med. — fol. 86b lin. 6 med. = Cod. fol. 627a lin. 16 extr. — fol. 627b lin. 10.
— — fol. 86b lin. 6 med. — fol. 87a lin. 13 med. = Cod. fol. 629a lin. 4 extr. — fol. 629b lin. 9.
— — fol. 87a lin. 13 med. — fol. 87b lin. 4. = Cod. fol. 626b lin. 22. — fol. 627a lin. 16 med.
— — fol. 87b lin. 5 — 20. = Cod. fol. 627b lin. 11 — 23.
— — fol. 87b lin. 21. — fol. 88a lin. 16. = Cod. fol. 630a lin. 15. — fol. 630b lin. 9.
— — fol. 88a lin. 17. (*inscriptio*) = Cod. fol. 630b lin. 10. (*inscriptio*)
— — fol. 88a lin. 18. — fol. 88b lin. 13 med. = Cod. fol. 629b lin. 10. — fol. 630a lin. 6.
— — fol. 88b lin. 13 med. — fol. 89a lin. 22. = Cod. fol. 630b lin. 11. — fol. 631a lin. 18.

DECRETALE ET DECRETVM. [21])*)

Decreta [22]) nihil ualent et [23]) autor illorum est asinus. Tres enim habent [24]) partes: distinctiones, causas et consecrationes. Neque autor definiuit, quid esset ius, quid lex, [25]) quid consuetudo. Exordium decretorum describit ultam Episcopi ad Titum, Episcopum debere esse irreprehensibilem, quomodo debeat esse moratus sine contentione, [*fol. 631b*] luxu, *sol nicht vber 6 hunde haben.* Vnum et alterum scortum [26]) permittit. Deinde loquitur de digamia, scilicet si quis ducens uirginem et eam non inuenit [27]) uirginem, non habet [28]) spem futuri sacerdotij. Ideo erat periculosum ducere uxorem spe futuri sacerdotij. [29]) Deinde est quaestio

*) Reb. II, fol. 89a lin. 23. — fol. 91a lin. 27. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 315 sqq. cap. 32.

21) Decretale et Decretum.] Reb.: Decretum et Decretale Papae. — *Haec inscriptio et subsequens prima huius capitis sectio, quae in* Cod. fol. 631a lin. 19. — fol. 631b lin. 10. *leguntur, ap.* Reb. II. fol. 89a lin. 23. — fol. 89b lin. 13. *reperiuntur.*
22) Decreta] Reb.: Decreta Papae
23) et] Reb.: nam
24) habent] *sic* Reb.; Cod.: habet
25) quid lex,] Reb.: quid esset Lex,
26) quomodo debeat esse — scortum] Reb.: bene moratum, alienum a vitijs, vltra sex canes alere non debet, vnam aut alteram concubinam
27) inuenit] Reb.: inuenerit
28) habet] Reb.: habuit
29) Ideo erat — sacerdotij.] a Reb. *absunt.*

Digitized by Google

de templis, *weihen, lichten.* Decretalia autem [30]) regunt mundum, continent enim forensia. Papa [31]) in decretalibus nihil docet de Ecclesia, sed de rebus politicis. Papa [31]) cum suo iure *ist eittel bettelwergk*, emendicauit [32]) ex iure ciuili etc. [33])

Decretum *) non est approbatum a papa et tamen papa uere [34]) illud sequitur. Gratianus decreti compilator uidens praesentem statum papae, omnia in illius arbitrium conclusit. Habet optima argumenta, optimas [35]) conclusiones, sed tandem concludit: Sed [36]) hoc est contra concilium, Ergo [37]) papae obediendum. Similiter facit Thomas, [38]) qui cum optimos scripturae locos tractauit, [39]) tandem concludit cum sententia Aristotelis. Gratianus in Canone de consecratione *macht es ser bachantisch. Es sein auch* fratres ignorantiae *da gewest.* Ego uellem a multis legi decretum, ut uideretis malitiosam impietatem. [40]) Initio aliquot sani [41]) Canones praecedunt, postea sequuntur impijssimi; [42]) *Es sein zwei* CVNCTA *drinnen. da hat sich der babst wol lassen mercken. Also gehets.* [43]) Vbi Christus non adest et se abscondit, tunc omnia sunt tenebrae. [44]) Ego legi Diuum supra Decretum, ille [45]) me confirmauit, ut contra papatum [*fol. 632a*] scriberem. Quilibet Theologus deberet legere decretum papae, [46]) sed

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 316 sq. cap. 32. §. 2.

30) est quaestio — Decretalia autem] Reb.: sunt quaestiones de templis, lucernis, consecrationibus, etc. Decretales

31) Papa] Reb. *utroque loco*: Nam Papa

32) iure *ist eittel b.*, emendicauit] Reb.: iure, et decretis mera *est* mendicitas, quia emendicauit

33) etc.] *a* Reb. *abest.*

34) D. non est approbatum a papa et tamen papa uere] Reb.: D. non est abrogatum a Papa, et tamen Papa non vere — *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 631b lin. 11. — fol. 632a lin. 7. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 89b lin. 14. — fol. 90a lin. 11. *legitur.*

35) optimas] Reb.: et optimas

36) Sed] Reb.: quia

37) Ergo] Reb.: ideo

38) Similiter f. Thomas,] Reb.: Idem facit Thomas Aquinas,

39) tractauit,] Reb.: tractauerit,

40) *macht es ser b.* — — impietatem.] Reb.: admodum rudis est. Ideo optarem decretum a multis legi, quo impietatem malitiosam perspicerent.

41) sani] Reb.: synceri

42) sequuntur impijssimi (Cod.: impijssima)] Reb.: impijssimi sequuntur,

43) *Es sein tzwei — Also gehets.*] Reb.: duo in libro Decretorum sunt Canones, in quibus Papa suam aperuit insciliam et malitiam, verum aliter non fit

44) et se abscondit — tenebrae.] Reb.: et gratia est abscondita, tunc nihil nisi tenebrae.

45) Diuum (Cod.: Dinum) supra Decretum. ille] Reb.: Diuum super Decreta, qui

46) Quilibet Theologus — papae,] Reb.: Optarem omnes Theologos Decreta Papae legere,

Digitized by Google

cum iudicio, iuxta regulam Pauli: Omnia probate, [47]) quod bonum est tenete. Papa uoluit decretale haberi aequale Euangelistarum [48]) et Apostolorum scriptis. Omnium Canonum et distinctionum status [49]) est: Papa uult esse Dominus rerum et Ecclesiarum, [50]) Dominus Dominantium. *pfu dich wol an.* [51])

Ad M. Holstein *) nouum iuristam [52]) dicebat: *die* Decretalia *haben viel hesslicher vnnd Teufflischer* Canones *in sich, wann ihr sie lesen werdet, so gedenckt daran.* [53]) Est enim fatale Ecclesiae malum. Impudenter enim dicit: Si quis omnes quatuor Euangelistas [54]) crederet, et mea [55]) decreta fastidiret, esse maledictum [56]) et frustra in Christum credere. Item in alio [57]) Canone dicit: Si papa infinitas animas mancipio duceret ad gehennam, tum [58]) non esse quaerendum: cur hoc [59]) facis? Nonne haec est extrema pestis Ecclesiae? *Ich sol dem babst folgen, wan er mich gleich in die helle füret,* [60]) cum eius officium sit conscientias per Christum consolari ac ducere. *Pfu dich wollan. sol man also* conscientias *lehren* in dubio? [61]) Item, saepe [62]) inuenietis in Decretali optimis scripturae locis argumentum aliquod probari. *Wan er nu alle schrifft gefüret hat,* [63]) tunc arguit contra dicens: Ecclesia

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 317. cap. 32. §. 3.

47) probate,] Cod.: probatae,

48) quod bonum est — Euangelistarum] Reb.: Sed Euangelio quod bonum est simpliciter credendum. At Papa decretale vult Euangelio aequare,

49) status] Reb.: hic status

50) rerum et Ecclesiarum,] Reb.: omnium rerum Ecclesiarum, Petriarum,

51) *pfu dich wol an.*] *a* Reb. *abeunt.*

52) Ad M. Holstein nouum iuristam] Reb.: M. L. ad M. Iohannem Heustein commensalem suum, qui se iuridicae facultati applicauit, — *Haec sectio terminatis verbis: „der tzeit wol brauchen", quae in* Cod. fol. 682a lin. 8. — fol. 632b lin. 4. *exstat, ap.* Reb. *non eodem ordine, sed in huius capitis fine,* ff. fol. 91a lin. 1 med. — 27. *invenitur.*

53) *die* Decretalia *haben* — — *gedenckt daran.*] Reb.: Decretalia Papae multos horribiles et Diabolicos in se continent Canones, moneo te, vt illorum memineris, si forsan illos legeris.

54) omnes qu. Euangelistas] *sic* Cod.; Reb.: omnibus quatuor Euangelistis

55) mea] Reb.: Papae

56) esse maledictum] Reb.: maledictum esse,

57) Item in alio] Reb.: Sic in alio (*conf. supra* p. 275. nota 27.)

58) tum] Reb.: tamen

59) hoc] *a* Reb. *abest.*

60) *Ich sol* — *füret,*] Reb.: Ego Papae obedire debeo, etsi ducaret me ad infernum,

61) ac ducere. *Pfu dich* — in dubio?] Reb.: et ad vitam aeternam ducere. Phui, sic ne conscientias consolari conaris?

62) saepe] Reb.: saepius

63) *Wan er* — *gefüret hat,*] Reb.: cum autem omnes scripturae locos citauerat,

Digitized by Google

Romana aliter determinauit. Et [64]) audet impudenter scripturam hominibus [65]) subijcere. Sic facit Thomas Aquinas, qui in suis libris disputat pro et contra, post scripturae locum addit: Aristoteles 6. Ethicorum [*fol.* 632b] aliter sentit. Ibi scriptura cogitur cedere Aristoteli. [66]) Has tenebras mundus non uult agnoscere, sed contempta ueritate [67]) in palpabiles errores incidere studet. *Darumb last vnns der tueit wol brauchen.* [68])

In decretalibus *) papa dominatur ut uictor, ubi est in possessione, nos diuina authoritate iudicandi. In decreto tantum pugnat, in decretali uero triumphat. [69]) Credo plus millies scriptum esse: Papa a nemine [70]) debet iudicari, et habent [71]) familiarem probationem, quia unus pontifex alium inducit. Et ita idem probat se ipsum. Gratianus initio optime incipit a loco [72]) ad Titum primo de officio Episcopi et quasi in locos communes digessit, sed tandem nihil concludit nisi de praebendis. His omnes iuristae docuerunt praeter [73]) unicum Petrum Ferrariensem.

Ius Canonicum [74]) secundum iudicium omnium Iuristarum [75]) est spurcissimus liber, **) *das nach gelde stincket.* [76]) Tolle ambitionem et auaritiam, tum [77]) nihil substantiae manebit et tamen egregium habet fucum. *Dann es muss sich* in nomine Domini *alles vnglück anheben,* [78]) sicut in solo nomine

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 318, cap. 32. §. 4.
**) *Conf.* ibid. III. p. 318 sq. cap. 32. §. 5. 6.
64) Et] Reb.: Ita
65) hominibus] Reb.: hominibus mortalibus
66) Sic facit — — Aristoteli.] *haec ap.* Reb. *non leguntur.*
67) contempta (Cod.: contempa) ueritate] Reb.: veritate contempta
68) studet. *Darumb — brauchen.*] Reb.: student. Ideo temporibus his nobilius. frui volumus.
69) In decretalibus papa — — triumphat.] *Hoc huius sectionis principium, quod in* Cod. fol. 632b lin. 5 — 7. *legitur, a* Reb. *abest, reliqua eius pars* (Cod. fol. 632b lin. 8 — 15.) *ap.* Reb. II. fol. 90a lin. 11 extr. — 20 med. *reperitur.*
70) nemine] Reb. *typ. err.*: nomine
71) habent] *sic* Cod.; Reb.: habet
72) incipit a loco] Reb.: orditur in loco
73) His o. i. docuerunt praeter] Reb.: Hic omnes Iuristae tacuerunt, propter
74) Ius canonicum] *haec sectio et duae subsequentes, quae in* Cod. fol. 632b lin. 16. — fol. 633a lin. 2., lin. 3 — 14. *et* lin. 15 — 23. *leguntur, ap.* Reb. II. fol. 90a lin. 20 med. — fol. 90b lin. 7., fol. 90b lin. 8 — 21. et fol. 90b lin. 22. — fol. 91a lin. 1 med. *reperiuntur.*
75) iudicium omnium Iuristarum] Reb.: omnium Iuristarum iudicium
76) *das n. g. stincket.*] Reb.: qui tantummodo quaerit nummos,
77) tum] Reb.: tunc
78) *Dann es muss — anheben,*] Reb.: Omne enim infortunium incipi oportet in nomine Domini,

Digitized by Google

Dei [78]) iustitia et salus est. Ita etiam illius nominis praetextu oritur omnis idolatria et superstitio. Ideo optime [80]) primum praeceptum secundum sequitur: [81]) Non assumes nomen Domini Dei tui uanum [82]) etc. Decretalibus corpora et conscientiae inficiebantur. Ideo aptissime comparantur [83]) huic imagini: Caput est uirgo, initium [84]) plausibile. Corpus est Leo, ui perrumpit. [85]) [*fol. 633*[a]] Cauda serpens, id est [86]) dolus et fallacia. Ita quoque [87]) procedit totus papatus sua superstitione et abominatione.

Gratianus *) Iuris consultus, hoc unicum studium habuit [88]) et causam finalem in decretali, ut posset concordare Canones, et medium inuenire inter bonos et malos Canones. *Er meinets ser gut*, [89]) sed hoc accidit ei, ut meliora reijceret et deteriora probaret, quia ingressus in impossibile [90]) de contrarijs, territus est per glossatorem, qui ponit: Hoc non est tenendum, [91]) quia est contra papam. Nam historiae testantur, quod papa semper uoluerit esse Dominus. Huic etsi multi Episcopi restiterint, tamen non praeualuerunt. *Also hat sich der* Gratianus *enterstanden* bono zelo, [92]) dicta conciliorum concordare et optimos Canones et impios purgare.

Anno 39. 24 Aprilis **) legit D. Martinus [93]) in decretali, mirabatur in tanto uolumine nihil tractari de fide. Ita etiam Ecclesiastici scriptores satis frigide eam doctrinam tractarunt. Et cum legeret in Decreto, [94]) quomodo Ludouicus Imperator nepos Caroli magni tradidisset papae autoritatem omnium re-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 319. cap. 32. §. 7.
**) *Conf.* ibid. III. p. 319 sq. cap. 32. §. 8.

78) nomine Dei] Reb.: Dei nomine
80) Ita etiam illius — — optime] Reb.: Ita econtra sub illius nominis praetextu omnis idolatria et superstitio oritur. Pulchre igitur
81) secundum sequitur:] Reb.: sequitur secundum.
82) uanum] *ap.* Reb. *deest.*
83) Decretalibus — — comparantur] Reb.: Ideo hanc figuram dederunt Decretalibus, conscientiam et corpora inficientibus, et aptissime comparantur
84) initium] Reb.: quia initium
85) perrumpit.] Reb.: perrumpens.
86) id est] Reb.: vbi
87) quoque] *a* Reb. *abest.*
88) studium (God.: studio) habuit] Reb.: habuit studium
89) *Er meinets ser gut,*] *a* Reb. *absunt.*
90) in impossibile] Reb.: in infinitum, et impossibile
91) tenendum,] Reb.: ferendum,
92) *Also hat* — zelo,] Reb.: sic Gratianus conatus est,
93) 21 Aprilis legit D. Mart.] Reb.: 21. (*pro*: 21.) Aprilis. D. M. L. legit
94) legeret in Decreto,] Reb.: in Decreto legeret,

Digitized by Google

gnorum.[95]) Respondit: *Ich halte, dass des babsts Cantzeley sey ein* Chaos mendaciorum,[96]) qui omnia priuilegia conficta in consuetudinem traxit.

EPISCOPI.*)

Multa disputabantur**) de nomine Episcopi, quantum esset officium, cui grex non caprarum, porcorum, non auri uel argenti, sed grex Christi esset commissus, seque non posse illud nomen satis dilucide Germanice reddere. [*fol. 633b*] Et[97]) uerbum ἐπισκοπεῖν et ἐπισκοποῦντες[98]) intendere, attendere significant.[99]) Hinc pastores Curatores dicuntur optime. Aliqui[100]) non inepte uerterunt[1]) etymologiam: *bischoff, beischaff, der bei den schaffen stetes sein sol, vnnd fleissig auff sie mercken. Ein haussman* est nomen[2]) habitus, sed debet proprie esse[3]) nomen actionis. Hoc praeclarum nomen apud papistas plane depranatum est,[4]) nec tantum factum est nomen dignitatis, sed laruati Tyranni spectrum, sicut et uocabulum *geistlich* factum est.[5]) Bona spiritualia dicta sunt Census. *pfu dich.*[6]) Temporibus Hieronymi non fuerunt aliud

*) Reb. II. fol. 240a lin. 8. — fol. 253b lin. 13. — *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 303. sqq. cap. 31.

**) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 313. cap. 31. §. 5. sect. 1. 2.

95) nepos Caroli m. — regnorum.] Reb.: Caroli magni nepos, omnium Regnorum authoritatem Papae tradidisset,

96) Respondit — mendaciorum,] Reb.: Resp. M. L. Existimo grammatophylacium chaos esse papae mendaciorum.

97) Multa disputabantur — — Germanice reddere. Et] Reb.: De Etymologia et appellatione Episcopi et illius officio M. L. multum disputabat cum doctoribus assidentibus. Arduum illi munus commendatum, cui grex non caprarum, porcorum, auri vel argenti thesaurus, sed grex Christi esset commendatus. Ideo se hoc nomen Episcopi Germanice non posse iam dilucide reddere. Nam

98) et ἐπισκοποῦντες (Cod. *male*: ἐπισκοίνντες)] *a* Reb. *absunt.*

99) attendere significant.] Reb.: attendere, curare, vigilare, etc. significat.

100) Curatores dicuntur optime. Aliqui] Reb.: curatores et optime vigiles dicuntur, alioqui

1) uerterunt] Reb.: vertunt

2) *bischoff, beischaff, der b. d. sch. stetes* (Cod.: *stedess*) — est nomen] Reb.: Bischoff Germanice, qui ouibus suis praeesse, illas summa diligentia curare debet. Germanicum vocabulum Haussman, latine, familiae praepositus vel rector, etc. est nomen

3) proprie esse] Reb.: esse proprie

4) Hoc praeclarum — depranatum est,] Reb.: Miserrime depranatum est praeclarum Episcopi nomen apud Papistas,

5) sicut et — factum est.] Reb.: sicut accidit vocabulo spirituali.

6) *pfu dich.*] *a* Reb. *absunt.*

Digitized by Google

quam Episcopi, id est presbyteri et Diaconi, *wie seine Epistel* ad Euagrium *antzeigt*, quam edam. Illo [7]) tempore neque Cardinalis, neque primas, neque patriarcha, neque Metropolitanus, [8]) neque Archiepiscopus fuit, sed Episcopus, id est presbyter et Curatus [9]) et Diaconus. *Aber nu ist ein solch geschwürme daraus worden,* [10]) ita ut Ecclesia sponsa Christi plane mutata sit in scortum papisticum, quod tantum habet laruam externam, [11]) sine interno uerbo Dei. [12])

D. M. Lutherus interrogauit *) Iustum Ionam [13]) de loco 1. Petri 5. ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως [14]) etc. Presbyteri [15]) sponte debent uigilare, non coacte, *sondern von hertzen gerne, nicht als musten sie es thun.* [16]) Quis hoc facit? Deinde ne sit turpiloquus, animabus et conscientijs tantum studeat prodesse. [17]) Hic ualido fulmine totum prosternit [18]) papatum, turpe lucrum, gloriam et auaritiam [19]) captantem, item omnes arrogantes et animalia uentris. [*fol. 634*[a]] Ista uerba Petri [20]) non tantum sunt διδακτικά, sed [21]) prophetica. Petrus [22]) in spiritu bene uidit successorum suorum impietatem, qui omnia coacte et lucri causa facturi essent. Summa. Quicunque presbyter hoc testimonium habet in sua conscientia conueniens huic loco, *der mag wol*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 313 sq. cap. 31. §. 5. sect. 3.

7) non fuerunt aliud — — quam edam. Illo] Reb.: non alij fuerunt quam presbyteri et Diaconi, sicut Epistola Hieronymi ad Euagrium testatur. Nam illo

8) neque primas, neque patriarcha, neque Metropolitanus,] Reb.: Primas, Patriarcha, Metropolitanus,

9) id est presbyter et Curatus] Reb.: et presbyter curator — *Vox* Curatus *in latinitate mediae et infimae aetatis significat* sacerdotem Ecclesiae.

10) *Aber nu ist e. s. geschwürme* (Cod.: *geschwurme*) — *worden,*] Reb.: sed nunc multitudo nebulonum inde exorta est.

11) laruam externam] Reb.: externam laruam

12) uerbo Dei.] Reb.: Dei verbo.

13) D. M. Luth. — Ionam] Reb.: Deinde interrogauit D. I. Ionam

14) μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως] *sic* 1 Petr. 5, 2.: Cod.: μὴ ἀναγκηξῶς, ἀλλα ἑκουσκες, Reb.: μὴ ἀναγκαστῶς,

15) Presbyteri] Cod. *male*: prebiteri

16) *sondern von h. — thun.*] Reb.: sed libero spiritu, ex intimo cordis affectu,

17) turpiloquus — prodesse.] Reb.: turpi locus (*typ. err. pro*: turpiloquus), tantum studeat prodesse conscientijs et animabus.

18) totum prosternit] Reb.: prosternit totum

19) turpe lucrum — auaritiam] Reb.: auaritiam, gloriam, turpe lucrum

20) arrogantes — Petri] Reb.: arrogantes homines et ventris animalia. Et ista Petri verba

21) διδακτικὰ (Cod.: διδάκτηκα), sed] Reb.: diductica sed et

22) Petrus] Reb.: Nam Petrus

Digitized by Google

fro sein et cum gaudio expectare Archipastorem Christum, et certo gloriari ac dicere: [23]) Hic sto et prædico uocatus extrudente [24]) me diuina uocatione. Econtra auditores ita credant: Hic sedeo et audio Deum loquentem, non hominem. *Also stünde die kirche rechtschaffen.* Summa summarum, Petrus [25]) strenue hortatus est, *es ist ihm auch ernst gewest,* [26]) sicut primam Epistolam concludit: Deus qui uocauit uos, ipse perficiet, confirmabit, consolidabitque in uobis. Amen.

Anno 39. 25 Ianuarij*) D. M. Lutherus hortabatur D. Casparum Zeunerum, [27]) ut cum gaudio acciperet superintendentiam Freibergensem, in gratiam Dei. [28]) Etsi sumus impares huic [29]) ministerio, attamen Deus uult nos habere cooperarios suos, [30]) et ipse uult operari per nos, et consensit, ut [31]) ad Episcopum Misnensem scriberet, an ipse huic sancto operi uellet esse coadiutor. *wir müssens dennoch bei ihnen suchen.* Nos nolumus [32]) perire illorum autoritatem, modo amplectantur uerbum Dei. [33]) Ego omnibus modis conabor, *dass die stiffte vnnd bisthumb mogen bleiben, das man prediger vnnd pfarrher in die stette könde erwelen* [*fol. 634b*] *aus den kleinen schulen gemeine pfarrher, die grossen bisthumb werden doch weldtlich werden. wan man nu alles wol lassen fallen, wo woltte man prediger vnnd diener nemen?* nam uulgus nos non uult alere, *so konnen wirs auch nicht selber thun vnd ernehren.* Ideo [34]) hoc medium seruemus, sicut iam co-

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 311 sq. cap. 31. §. 3. sect. 9. 10. 11.

23) habet in sua conscientia — — ac dicere:] Reb.: in sua conscientia habet, huic loco conueniens, is summa cum laetitia, et gaudio Archipastorem Christum expectare, gloriari, ac dicere potest.

24) extrudente] *sic* Cod.; Reb.: extruente

25) *Also stünde* — Petrus] Reb.: Sic Ecclesia bene esset reformata. Summa S. Petrus

26) *es ist* — *gewest,*] Reb.: magna etiam seueritate,

27) hortabatur D. Casp. Zeunerum,] Reb.: Cennerum hortabatur,

28) acciperet — Dei.] Reb.: superattendentiam Freibergensium in gloriam Dei susciperet

29) sumus impares huic] Reb.: simus impares huic tanto

30) cooperar. suos,] Reb.: suos cooperarios

31) operari per nos, et consensit, ut] Reb.: per nos operari, qui M. L. consilio obtemperauit, modo vt

32) *wir müssens* — nolumus] Reb.: nos tamen illos de hac re alloqui coginur. Nolumus enim,

33) amplect. uerbum Dei.] Reb.: verbum Dei anplectantur,

34) *dass die stiffte* — — *ernehren.* Ideo] Reb.: ne canonicatus et Episcopatus minores intereant, et vt praedicatores et parochi in ciuitates ordinarentur, ex scolis autem minoribus concionatores vulgares eligerentur, Episcopatus enim maiores politicam assumant gubernationem, nunc si omnia labi et interire admitteremus, vnde praedicatores et verbi ministros sumeremus? Nam vulgus nos non vult alere, nec nos, nosmetipsos alere et vitam nostram sustentare possumus. Quapropter

Digitized by Google

gito orare principes in meo libello [35]) de Ecclesia. Si unum aut alterum Episcopum ad nos attraheremus, [36]) sicut fuit Episcopus Eichstetensis, [37]) qui Caesari palam dicit, Non esse impediendum cursum uerbi. Ita [38]) de Episcopo Misnensi speramus, qui in conuentu Lipsensi coniugium sacerdotum, et sacramentum utriusque speciei admittendum censuit et consuluit. *wann das geschehe, hetten wir gleich sat.* [39]) Nam coelibatus sacerdotum *ist nicht fur 500 Jahren angefangen.* [40]) temporibus Hulderici [41]) Episcopi primum coepit, *vnnd haben wol bey 100 Jahren mit vmbgangen, ehe sie es in schwang bracht haben, vnnd hatten den bischoff von Mentz tzu Erfurdt baldt erschlagen, da er diese* executio *hat wollen ausrichten.* [42])

LITERAE CASP. ZEVNERI [43]) PASTORIS FRIBVRGENSIS [44]) VOCATI AD EPISCOPVM MISNENSEM, QVAS D. M. LVTHERVS SVB NOMINE ET TITVLO EIVS [45]) CONSCRIPSIT.

Reuerende in Christo pater, postquam uocatus sum ad gubernationem Ecclesiae Friburgensis, [44]) et his praesertim diebus periculosissimis, sentio, quam sim impar [*fol. 635a*] huic [46]) oneri. Deinde quod et papa uidetur [47]) forte nunquam concilium pro reformatione Ecclesiae et doctrinae permissurus

35) orare principes in meo libello] Reb.: ad Electorem et principes Imperij supplicare in libello meo
36) ad nos attraheremus,] Reb.: nobis associaremus,
37) Eichstetensis] Reb.: Eistetensis,
38) dicit, Non — uerbi. Ita] Reb.: consuluit, verbi Dei cursum non esse impediendum, similiter
39) qui in conuentu — — *gleich sat.*] Reb.: qui dicitur in conuentu Lypsensi coniugium Sacerdotum, et vtramque speciem Sacramenti admittendam consuluisse. Hoc si fieret, sufficeret nobis, nos quoque contenti essemus.
40) *ist nicht — angefangen.*] Reb.: ante annos quingent. non est inceptus,
41) Hulderici] Cod. *calami err.*: Hulderice
42) *vnnd haben wol — — ausrichten.*] Reb.: et circiter annos 500 de hac re egerunt, priusquam coelibatus suum accepit progressum, praeterea Episcopi Moguntiae et Erphordiae interfecti, qui executionem hanc efficere voluerunt.
43) Casp. Zeuneri] *sic scripsi;* Cod.: C. Zineri, Reb.: Caspari Zyneri
44) Friburgensis] Reb. *utroque loco*: Fribergensis
45) sub nomine et titulo eius] *sic scripsi;* Cod.: sub nomine et titulo, Reb.: suo nomine et titulo
46) huic] *in* Cod. *scriba primum scripserat:* huius, *quod deinde mutatum est in:* huiuc *pro*: huic; Reb.: isti

Digitized by Google

esse, [47]) cogor [48]) ego urgente conscientia circumspectare, [49]) ubi utinam possim [50]) inuenire consilium et auxilium, quibus sustenter. Cum uero P. V. [51]) in hac regione summam administrationem habeat, et secundum Paulum dispensator esse debeat, qui familiae Christi cibum praebeat tempore suo statui P. V. humiliter his literis adire et quantis possum [52]) precibus tentare, si forte dignabitur Dominus per [53]) P. V. mihi solatium [54]) et speciem [55]) ostendere, quo foelicius tanto Episcopo fretus Ecclesiam istam gubernare queam. Nam etsi nos pleraque in papae dogmatis [56]) iure summo reprobemus et familiae Christi studeamus fideliter et synceriter [57]) uerbum Dei ministrare, [58]) tamen nunquam (ne ipse quidem Lutherus) sublatam [59]) Episcoporum autoritatem uolumus, imo eam non modo [60]) saluam et illaesam, sed et adiutricem et confortatricem optamus maxime in isto seculo indomitorum hominum per omnes ordines a summo usque ad minimum. Quare P. V. per Christum oro, ut mihi dignetur ostendere, quid in hac re mihi a paternitate uestra solatij et auxilij expectandum sit, quo possim certius prouinciam mihi iniunctam [61]) gubernare. Verbum Dei cupio pure docere, Ecclesiarum disciplinam tueri, maiores reuereri, et quantum Deus [62]) dedit omnibus uiuere ad aedificationem, neminem offendere, si modo hoc mihi permitti [63]) potest, simul et a P. V. auxilium et fauorem obtinere potero, expecto clemens et [*fol. 635*^{b}] pium responsum. [64]) In Christo bene ualeat paternitas uestra etc. [65]) Datum Fribergae in uigilia purificationis Anno 36. [66])

---

47) papa uidetur . . . permissurus esse.] *sic* Reb.; Cod.: papae uidetur, . . . permissurus est.
48) cogor] *sic* Reb.; Cod.: cogo
49) urgente consc. circumspectare,] Reb.: conscientia vrgente circumspectari,
50) ubi utinam possim] *sic* Reb.; Cod.: ubi ubi nam possum
51) P. V.] *i. e.* Paternitas Vestra
52) possum] Reb.: possem
53) per] *ap.* Reb. *deest.*
54) solatium] Cod. *male:* solaceum
55) speciem] Reb.: spem
56) in papae dogmatis] Reb.: in dogmatibus Papae
57) synceriter] Reb.: syncere
58) ministrare,] Reb.: monstrare,
59) sublatam] Reb.: sublatam et extinctam
60) modo] Reb.: solum
61) prouinciam mihi iniunctam] Reb.: iniunctam mihi prouinciam
62) Deus] Reb.: Deus clementissimus
63) hoc mihi permitti] Reb.: permitti hoc mihi
64) expecto — responsum.] *a* Reb. *absunt.*
65) etc.] *a* Reb. *abest.*
66) in uigilia purif. Anno 36.] Reb.: vigilia Purificat. etc.

Digitized by Google

EIVSDEM TENORIS LITERAE AD EPISCOPVM MISNENSEM SCRIPTAE A D. M. LVTHERO SVB NOMINE NICOLAI HAVSMANNI, VOCATI PASTORIS FRIBERGENSIS 1538 ANNO. [67])

Mein arm gebet, hochwirdiger in gott vater, gnediger herr, nachdem ich anher gegen Freiberg in E. f. g. bisthumb tzum selsorger beruffen bin, wie wol ich viel tzu geringe vnnd vntuchtig mich dartzu befinde, aber doch nicht habe konnen abschlagen noch mit guttem gewissen wegern. Mir aber daneben ist angetzeiget die gutten tzeitten, als solt E. f. g. dem Euangelio nicht vngeneiget sein, auch des hefftigen vornemens etlicher anderer bischoffe keinen gefallen tragen, habe ich darauff nicht konnen vnterlassen E. f. g. solches tzuuermelden, als der ich gar von hertzen gerne alhie in meinem vaterlande mocht prediger sein. Auch mit E. f. g. willen vnnd gunst, sonderlich weil E. f. g. wol kontten grossen nutz schaffen mit foderung des Euangelij, dann meine meinung Ja nicht ist, wie ich von D. Luther selber habe gehört, das man die hohen stiffte soltte tzureissen vnnd verwusten, sondern viel lieber sehen, wie dieselbige erhalten tzu nutz vnnd schutz anderer kirchen, als aus welchen man kontte gelertte leutte tziehen, wo sie wiederumb in den brauch der lection [*fol. 636*[a]] *ein wenig komen, wie sie vom anfang gestifftet sindt. Indess wer das gnug, dass sie das Euangelium doch nit verfolgten, sondern gehen liessen tzu guttem anfang, denn wir sehen, dass die leutte wilde werden, vnnd achte doch keinen tzwang der bischoffe. wo aber die stiffte vnd bischoffe tzum Euangelio ein wenig sich recht schicken, so muste der pöbel mit der tzeit wider eine scheu kriegen, vnnd konde alles gutte doraus komen. bitt derhalben E. f. g. woltte mein gnediger herr sein vnnd helffen dem Euangelio beistehen, vnnd die armen kirchen tzusammen halten. Ist es doch fast alleine tzu thun tzum anfange in beider gestalt des sacramentes. wenn das dem volck wie billich gelassen wurde,* [68]) *hette man grosse gunst bei iderman erlangt, vnnd kontte dornach gutte vrsach sie in andern stucken deste leichter tzu disciplin bringen, vnnd tzur reuerentz des bischofflichen standes. sonst wo man so halsstarriglich wider gott vnnd idermans gewissen das sacrament versaget, tzwinget man sie dohin, das sie mussen den bischofflichen stand verachten auch in allen stücken, welches dann vnerstadtlicher schaden der kirchen ist vnd noch*

67) 1538 Anno.] Reb.: Anno 1538.
68) *wurde,*] Cod.: *wurden,*

Digitized by Google

möcht werden, wo man sich nicht anders drein schicken wolle. Solches wolten E. f. g. gnediglich bedencken, das beste helffen mitte tzu rathen vnnd mich E. f. g. lassen befohlen sein. dan womit ich wuste E. f. g. vnnd dem stiffte tzu dienen, soltte an mir keine muhe noch fleiss gesparet werden, damit [*fol. 636b*] *ich auch des heiligen Euangelij vnnd der kirchen mochte teilhafftig befunden werden. vnnser lieber herr Christus regiere E. f. g. hertz vnnd alle kreffte tzu nutz vnnd heil des gantzen stifften vnnd vieler selen. Amen.*

E. f. g.

williger

Magister Nicolaus Hausman.

[*Has litteras germanice scriptas* Rebenstockius *in sua Ed.* II. fol. 242b lin. 8. — fol. 243a lin. 30. *sic latine reddidit:*

Reuerende in Christo pater, Domine clementissime, postquam ad gubernationem Ecclesiae Fribergensis vocatus sum, etsi enim sentio, quam sim impar isti oneri, recusare tamen salua conscientia non potui, cum praeterea tuam clementiam Euangelio fauere ac impio proposito aliorum Episcoporum resistere audiuerim, has ad te mittere literas proposui, ex animo enim cupio verbum Dei in patria mea populo proponere, tua voluntate accedente, praesertim quia Clementia T. magnam efficere potest vtilitatem in Ecclesia, si Euangelij propagationem admiserit. Suspectus sum, quasi destructor et perturbator essem summorum canonicatuum et Episcopatuum, verum non sum destructor, sed potius defensor illorum (sicuti et Lutherus) propter vtilitatem aliarum Ecclesiarum, quia homines docti in illis, si vsus lectionum accesserit, ali et educari possunt, satis interim esset, ne Euangelium persequerentur, sed potius propagari illud conarentur, quia omnibus securitas et inobedientia hominum nota est, qui etiam Episcoporum excommunicationem omnino contemnunt, at si Episcopi Euangelij doctrinam profiterentur, tunc tandem et laici maiorem praestare possent obedientiam. Tuam ergo Clementiam rogo, vt alis tuis me protegas Euangeliumque vna cum Ecclesia defendere digneris, res tantum de vtraque specie Sacramenti in primis est agenda, si hominibus vti liceret vtraque specie Sacramenti, magnum tunc fauorem et gratiam apud omnes consequeremur, et absque vlla difficultate homines in posterum ad disciplinam et veram obedientiam et reuerentiam Episcopi perduci possent, verum, si coguntur verum Sacramenti vsum, etiam contra conscientiam, relinquere, iustam tunc habent causam, Episcopatum omnibus in modis contemnere et pro nihilo habere, quod esset damnum Ecclesiae irrecuperabile. Haec T. C. considerare, consilio suo nobis adesse, meque T. C. commendatum esse velim, ego enim, si T. C. et canonicatui inseruire possem, nullum non lapidem mouerem, vt sic Euangelij et Ecclesiae particeps fieri possem, Dominus noster Iesus Christus animum tuum sancto suo spiritu, in vtilitatem Episcopatus, Ecclesiae et animarum multarum gubernare velit, Amen.

T. C. deditiss. seruus, M. Nicolaus Hausman.]

His duobus scriptis, proprijs nuntijs Episcopo missis ne uerbum[69]) quidem respondit, sed proterue illos dimisit, et illico irritatus Episcopus Concionatori Budissino M. Ioanni Cel-

69) uerbum] Reb.: verbo

Digitized by Google

lario acerbas scripsit literas *) illum accusans, quod homines suis concionibus [70]) ad licentiam, non ad poenitentiam duceret, opera carnis et non spiritus praedicaret. Quas literas cum M. Lutherus perlegisset, [71]) respondit: *dass die buben das vngluck ankomme.* Cur [72]) audet nos accusare, quasi opera carnis praedicemus, cum sincerissime contra ea doceamus, [73]) *allein dass sie solch fur grossen hass vnd neidt nicht mögen sehen,* [74]) habentque infinita consilia [75]) contra nos, sicut Martha turbantur circa plurima, nos uero optimam partem elegimus [76]) in uno eodemque consilio semper consistentes, uidelicet [77]) quod Deus sit admirabilis et consiliarius, et quod Christus uiuit et regnat. Ipsi uero in mala causa infinita consilia ineunt [*fol. 637*a] nec unquam ad uerum statum perueniunt. [78])

Episcopi papistici **) nihil praestant, [79]) quod est eorum officij. Respondit: Haec est nostra consolatio illos non esse Ecclesiam, quae illis opus habet propter ministerium uerbi, Baptismum sacramentum. Ergo isti non sunt Episcopi, quia definitio Pauli istis non conuenit. Nam in Ecclesia uera est necessaria doctrina legis, scilicet quid debeamus. Secundo doctrina sanctificationis et uiuificationis, [80]) scilicet quatenus spiritus sanctus in nobis operatur. Tertio, Oratio, gratiarum actio, ut indies magis crescamus. Antinomi contemptores horum speciem tantum habent. Ideo sathan simea Dei multa externa sanctificantia reperit, quia uidet Deum talia facere. Hoc ipse imitatur, sed malo fine, scilicet ut aut homines faciat perplexos, ut falsa praeferant ueris aut uera contemnant.

D. M. Lutherus fecit [81]) mentionem Episcopi Brandenbur-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 309 sq. cap. 31. §. 3. sect. 4.
**) *Conf.* ibid. III. p. 310. cap. 31. §. 3. sect. 5.
70) homines suis concionibus] Reb.: suis concionibus homines
71) perlegisset,] *sic* Reb.; Cod.: praelegisset,
72) *dass die b. ankomme.* Cur] Reb.: Vt mala crux exagitet istum nebulonem, cum
73) contra ea doceamus.] Reb.: contra eam doceat,
74) *allein dass sie — sehen,*] Reb.: sed quod nimio odio, haec nec audire volunt,
75) consilia] Reb.: concilia
76) elegimus] Reb.: eligimus
77) uidelicet] Reb.: scilicet
78) perueniunt.] *sic* Reb.; Cod.: perueniunt.
79) Episcopi papistici n. praestant,] *Sectio ab his verbis ordiens in solo* Cod. fol. 637a lin. 2 — 14. *legitur.*
80) uiuificationis,] Cod. *calami err.*: uificationis
81) D. M. Lutherus fecit — — In Colonia non est spes.] *haec prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 637a lin. 15 — 25 init. *exhibetur,*

Digitized by Google

gensis, *) ***mit welchem er tzu Dessaw tzu gevattern am ostern gestanden***, qui proprio motu se ad Euangelium obtulisset et grauissime contra papatum, Missam, Canonem et sacrificia operis operati dixisset, ubi Deo haec dona, haec munera, haec sacrosancta offeruntur, ***vnnd ist doch ein stuckes brotes,*** quia illa uerba ante consecrationem fiunt. ***Ach gott gebe vns der bischoffe mehr,*** sicut nobis 7 Vniuersitates dedit: Wittenbergensem, Lipsiam, Rostock, Coppenhagen, Erphurd, Tubingen, speramus et Moguntinam. In Colonia non est spes. [81] Deinde Cellarium et me Anthonium Lauterbach [82] [*fol. 637b*] salutauit Episcopos et uere Episcopos, [83] qui in gubernatione maiores essemus [84] Augustino Hipponensi. Nam Hippon ***wer nicht so gross gewest als Dresden.*** [85] Nam si Augustinus illis negotijs Episcoporum laruatorum oppressus fuisset, non potuisset tanta uolumina conscribere et praedicare. [86]

Duces Pomeraniae duo fratres *Hertzog* Philips ***vnd Hertzog*** Barnim suum secretarium ad patres Wittenbergenses miserunt, [87] quia essent discordes [88] in eligendo Episcopo Caminensi. [89] Patres ad utrumque scripserunt eodem tenore, hortantes quo Ecclesiam Christi et Episcopatum docto et pio Episcopo committerent, neque [90] in hac electione dissiderent, sed Deum uerum Episcopi electorem inuocarent.

EPISCOPI PAPISTICI. [91] **)

Magister Philippus Melanthon [92] Archiepiscopo Moguntino

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 310 sq. cap. 31. §. 3. sect. 6. 7.

**) Reb. II, fol. 244a lin. 8. — fol. 247a lin. 2. *a* Reb. *abest; altera huius sectionis pars:* Deinde — — praedicare. (Cod. fol. 637a lin. 25.—fol. 637b lin. 6.) *ap.* Reb. II. fol. 243b lin. 20 extr. — 27. *reperitur.*

82) Cellarium et me Anthonium Lauterbach] Reb.: I. C. et Ant. Laut.

83) Episcopos et uere Episcopos,] Reb. *male*: Episcopus, quasi vere Episcopus,

84) essemus] Reb.: essent

85) ***wer nicht — als Dresden*** (Cod. *falso: diesen*).] Reb.: non esset tantae potentiae sicuti Dresden,

86) tanta uolumina — praedicare.] Reb.: praedicare, neque tanta volumina scribere.

87) Duces Pomeraniae — — miserunt,] Reb.: Deinde dicebatur de Episcopatu Caminensi. Nam Pomeraniae duces Philippus et Barnimus Secretarium Vitebergam miserunt,

88) essent discordes] Reb.: discordes erant

89) Caminensi.] *a* Reb. *h. l. abest.*

90) neque] Reb.: neue

91) Episcopi Papistici.] Reb.: Episcopi Papistici Laruati, et Nicolaus Episcopus.

92) Magister Phil. Mel. — — doctrinam cognosceret.] ***haec sectio, quae in***

Digitized by Google

sua commentaria in Romanos egregie ligata donauit. Cui econtra Episcopus poculum cum triginta aureis donauit. At Philippus [93]) ad Hausmannum dixit: Non donationem et munera qnaesiui, quae tamen repudiare conuicium esset et ludibrium haberetur, sed ut illa perlegendo nostram doctrinam cognosceret. [93])

Referebant D. M. Luthero [94]) Episcopi Moguntini fallacias et technas, *) qui Ludimagistrum Hallensem et Cantorem ab officio licentiauerit, tantum quod e Wittenberga eo uocati essent, eisque 10 fl. donauerit. [96]) Respondit D. Martinus: *sie thun, als ihr art ist,* sunt uiri sanguinum et pedes eorum [*fol. 638a*] ad effundendum sanguinem. Habet ingenium Cain et Ducis G. non quiescit, donec Abelem trucidet, *heben sie krieg an, so verlieren sie warlich.* satis praedicatum est a nobis, nos nunc oratione nos armemus. *Ach lieber gott, wie so gar geduldig bistu, wie kanstu dich also mit fussen tretten lassen,* sed haec ab initio a suis creaturis passus est. *du kanst sie tzu seiner tzeit wol betzalen.*

Philippus Melanthon: Fertur Episcopum Moguntinum in Hall cum lachrimis dixisse, **) cum uidisset populum frequentem properare ad conciones Euangelicas: *Ach was* [96a]) *sollen wir hirtten thun. wie gehen vnnser schaffe so irre, nu ich kans nicht anders machen.* Respondit D. Martinus: *wirdt Christus ihm daran genugen lassen, das wirdt er wol sehen.* plus diligit Cardinalatum quam ueritatem, timet, ne deponatur. Non credit Deum posse deponere potentes et exaltare humiles, sicut indies canunt in Magnificat, sed non credunt. *Es sindt die vertzagtten leutte. es kan ihnen die lenge mit ihnen*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 304. cap. 31. §. 2. sect. 1.

**) *Conf.* ibid. III. p. 304 sq. cap. 31. §. 2. sect. 2. Cod. fol. 637b lin. 15 — 21. *legitur, a* Reb. II. fol. 244a lin. 11 — 25. *sic exhibetur:* Diabolus et regni Christi hostis vera ministeria doctorum et praedicatorum fictis laruis Episcoporum perturbauit, qui nolunt esse doctores et ministri, sed principes Imperij in ocio viuentes et Euangelium Christi vi et dolo impedientes, ita vt nulla de ipsis spes sit praecipue de Mogunt. Archiepiscopo, cui Philippus Melanthon sua commentaria in Romanos locauit, et egregie ligata donauit. Episcopus illi econtra poculum cum 30 aureis misit, Philippus Melanthon affirmauit se donationem et munera [*add.*: non] quaesiuisse (quae tamen repudiare conuitium esset) sed vt ille perlegendo nostram doctrinam agnosceret.

93) Philippus] Cod. *calami err.:* Phippus

94) Referebant D. M. Luthero] *Sectio ab his verbis incipiens et duae subsequentes in solo* Cod. fol. 637b lin. 22. — fol. 638a lin. 7., fol. 638a lin. 8 — 26., fol. 638a lin. 27. — fol. 638b lin. 17. *leguntur.*

95) licentiauerit] *i. e.* dimiserit

96) donauerit.] *sic scripsi;* Cod.: donasse.

96a) *was*] *sic scripsi;* Cod.: *dass*

Digitized by Google

nicht bestehen. sie haben tzu böse gewissen. sibi ipsis non constant. Nam in actione Augustana ne uno uerbo mentionem fecerunt primarij articuli de primatu papae et uicariatu Petri, qui articulus olim erat caput totius regni papae. Dicebatur etiam de episcopo Halberstadiensi nouiter coronato in Halle, *wie er mit etlichen reuttern tzu Dessau durchgetzogen wer, vnnd einen sammet pollrock mit einem Cardinal paret* [97]) *vnnd gulden krantze getzieret wer gewest.*

CONCEPTVS LIBELLI CONTRA EPISCOPVM MOGVNTINVM.

[*fol.* 638[b]] Tibi sit Ethnicus et publicanus.

Primo ex uerbis tuis iustificaberis. Secundo Et ego uirtute istorum uerborum excommunico eos consentientibus omnibus [98]) sanctis. Tertio amplius ad eos nihil scribam. Hoc scripto Vale eis fieri uolo, sed ad fratres auisando ab eis, qui eos tradidi sathanae. Quarto, Non legi tam horrendum exemplum indurationis, superant Iudaeos, Pharaonem, et proximum est diabolorum et ultima mundi, ita ut cor tremat eos cogitando. Quinto Wormatiae prophetaui eis fore, ut aliquando uellent agnitam et non possent acceptare, quam nunc summa malitia damnarunt, teste Friderico principe. Hanc prophetiam *habe ich leider erlebet.* Ipsi fatentur ueritatem, et uelle sic geri, sed indurati timentes uentri non possunt, sicut dixerunt Augustae Cardinales, Exemplum fieri caeteris nationibus et Monarchiam istam solui, iam propheto, perdendam hanc [99]) nolim *erleben.* Et precor, ut Dominus me tollat in gratia.

Episcopi Italici pauperrimi sunt, sunt tantum Episcopi expectantes. [100]) Canonicus in Germania plus habet quam Episcopus in Italia. [1]) Et recitauit Episcopatum Moguntinum habere dioecesin amplissimam et continere [2]) sub suo asper-

97) *paret (i. q. barret)*] *sic scripsi;* Cod.: pereit
98) consentientibus omnibus] *sic scripsi;* Cod.: consentiente in omnibus
99) solui, iam propheto, perdendam hanc] Cod.: solui. Iam propheto perdendum hanc
100) sunt tantum Episcopi expectantes.] Reb.: tantum expectantes,
1) plus habet quam Episcopus in Italia.] Reb.: ditior est Episcopo Italico, — *Hoc huius sectionis principium, quod in* Cod. fol. 638[b] lin. 18 — 20 med. *exstat, ap.* Reb. II. fol. 244[a] lin. 26. — fol. 244[b] lin. 1 med. *legitur.*
2) Et recitauit — — dioecesin (Cod.: diocaesin) ampl. et continere] Reb.: Episcopatus Moguntinus amplissimam habet dioecesin continens — *Huius sectionis pars, quae ab illis verbis orditur atque finitur verbis:* habent aliquos angulos Franconiae, *in* Cod. fol. 638[b] lin. 20 med. — fol. 639[a] lin. 5 med., *ap.* Reb. II. fol. 244[b] lin. 15 med. — 30. *legitur.*

Digitized by Google

gillo Hassiam, Thuringiam, Franconiam, eiusque suffraganeos esse Episcopum Wirtzburgensem et Halberstadensem, sed Magdeburgensis Episcopatus dioecesin esse arctissimam, [3] fere tam late imperiali imperio quam aspergillo. [4] Deinde dixit hos duos [5] Episcopatus Wirtzburgensem et Saltzburgensem esse inter communes episcopatus [6] selectissimos. Nam [*fol. 639a*] Wirtzburgensis siue Herbipolensis titulum habet Dux [7] Franconiae, cuius regionis (quae est Germaniae umbilicus) maximam partem ipse habet. [8] Deinde Episcopus Bambergensis et Marchio et Elector Saxoniae [9] habent aliquos angulos Franconiae. Omnium pauperrimus [10] Episcopatus Brandenburgensis, qui uix quotannis 800 fl. habet, et nisi fuerit Oeconomus, qui ex piscinis et frumento aliqua lucrari poterit, est mendicus. sub illius aspergillo fuit Wittenberga. Nam hic habuit unam sedem et Consistorium. [10]

Episcopus Moguntinus est potentissimus, sed Wirtzburgensis superat, habet enim quotannis ultra 100000 fl. [11] Philippus Melanthon*) laudauit [12] ingenium Matthiae Lang, Episcopi Salisburgensis, qui post colloquium cum ipso sex horarum dixit: ***Mein Philippe wir pfaffen sein nie gut gewest.*** Estque filius ***eines ausreutters***, ex nobili quidem et generosa familia, sed paupertate extrema in seruitutem redactus. Primus in Germania factus est cardinalis, qui per sororem suam, scortum Ducis Bauariae, uenit in aulam Maximiliani, et legatus missus est ad faciendam concordiam inter Maximilianum et papam, postea factus coadiutor Episcopi Saltzburgensis. [12]

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 303 sq. cap. 31. §. 1.

3) sed Magdeburgensis Ep. dioecesin (Cod.: diocaesin) esse arctissimam,] Reb.: Episcopatus Magdeburgensis vero dioecesin habet latissimam,

4) imperiali (Cod.: imperali) imperio quam aspergillo.] Reb.: imperat temporali imperio vt aspergillo.

5) hos duos] *a* Reb. ***absunt.***

6) esse inter comm. episc.] Reb.: inter communes Episcopatus esse

7) Dux] Reb.: ducis-

8) maximam partem ipse habet.] Reb.: ipse potiorem partem possidet.

9) et Marchio et Elector Saxoniae] Reb.: et Elector Saxoniae et Marchio

10) Omnium pauperrimus (Cod.: paperrimus) — — unam sedem et Consistorium.] ***haec extrema huius sectionis pars, quae in*** Cod. fol. 639a lin. 5 med. — 9. ***exstat, a*** Reb. ***abest.***

11) Episcopus Moguntinus — — ultra 100000 fl.] ***hoc huius sectionis principium, quod in*** Cod. fol. 639a lin. 10. 11. ***legitur, a*** Reb. II. fol. 244b lin. 30 extr.— fol. 245a lin. 2 med. ***brevius sic exhibetur***: Wurtzburgensis dicitur quotannis habere vltra 200000 flo.

12) Phil. Melanthon laudauit — — coadiutor Episcopi Saltzburgensis.] ***haec reliqua huius sectionis pars in solo*** Cod. fol. 639a lin. 12 — 21. ***invenitur.***

Digitized by Google

Episcopus Moguntinus auream crucem [13]) oppignerauit, quae postea ab Augustano [13a]) Duci Bauariae uendita est 200000 fl. scripserunt ex Augusta, Episcopum omnia simulachra uendere. [13]) Est callidissimus, sed omnino effoeminatus. Si calliditatem aequaret audacia, *were er ein leibhafftiger teuffel.* [13b]) Non est frater [14]) ignorantiae, sed malitiae, [15]) Epicureus [16]) [*fol. 639b*] constantissimus, est docilis et ductilis, [17]) optime se potest attemperare ad mores Italicos. [14])

Pocherus et alij honesti uiri [18]) coenabant cum Luthero colloquentes de paupertate et infamia maxima Episcopi Moguntini, *der auff sein brieff vnnd siegel nichts erborgen kontte, dorffte 15 fl. auffs 100 ierlich verschreiben.* Clenodia, *bilder vnnd landt wer versetzt vnnd hinweg.* Respondit M. Lutherus: Est summa maledictio, digna tanto nebulone perfidissimo, qui M. G. praedicatorem suum misere perdidit. *Hans Schantzen* supra inhibitionem Caesaris suspendit, *so sich doch sein eigene freundtschafft mit 80000 fl. erboten haben, das er nur tzu recht solt verhoret werden,* non ut liberaretur. *Ich hoffe aber des bischoffs brieue vnnd eigene handtschrifft wirdt noch reden, obgleich Schantzen hals verknopfft ist.* Est mira perfidia, quam Deus iustus iudex extrema infamia pensabit. Ideo ego scripsi ei manu propria *in seine eigne hende: wan man diebe hencken sol, sol man vor allen dingen den Cardinal von Mentz hencken an einen galgen, der sieben mahl hoher ist dan der Gibion stein.* et ei obieci multa alia de Elizabeth suo scorto, quod suis clinodijs priuauit et relegauit, *die hat er* olim *tzu Listck ins kloster lassen tragen in einem sargck mit fackeln,*

---

13) Episcopus Mog. auream crucem — — simulachra uendere.] *hoc principium huius sectionis, quod in* Cod. fol. 639a lin. 22 — 25 med. *legitur, a* Reb. II. fol. 247a lin. 16 — 21 med. *sic refertur:* Ideo maledictus est, cogitur omnia aurea vasa oppignorare et vendere, nam auream crucem Augustano cuidam ciui oppignorauit, quae deinde vendita est 200000 flo. et imagines argenteas sanctorum, et modo sunt de metallo cupri, et de auro.

13a) Augustano] *sic scripsi* (*conf. in praeced.* nota 13. *verba:* Augustano cuidam ciui); Cod.: Augustino

13b) Est callidissimus — — *leibhafft. teuffel.*] *haec, quae in* Cod. fol. 639a lin. 25 med. — 27 med. *leguntur, a* Reb. *absunt.*

14) Non est frater — — mores Italicos.] *haec altera huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 639a lin. 27 med. — fol. 639b lin. 2. *exhibetur, ap.* Reb. II. fol. 245b lin. 22 — 25 med. *reperitur.*

15) malitiae,] Reb.: nequitiae et malitiae

16) Epicureus] Cod. *male:* Epicurus

17) est doc. et ductilis,] Reb.: docilis et callidus,

18) Pocherus et alij honesti uiri] *Sectio ab his verbis ordiens, quae in* Cod. fol. 639b lin. 3 — 25. *legitur, ap.* Reb. *desideratur.*

Digitized by Google

als ob [19]) *es heiligthumb were. Er hat ser nach vngluck gerungen*, neque Deum neque homines metuens.

Bischoffshut [20]) est habitus gentilicius. S. Iacobus [21]) Episcopus Hierosolymitanus *hat nichtes daruon gewust.* [22]) Ipse enim [*fol. 640ª*] non habuit templum, sed paruum aliquem conuentum piorum, quos uerbo Dei docuit, sicut etiam tempore Pauli Euangelium non publice, sed priuatim propositum est. Primi papae [23]) fuerunt, ut nobiscum Diaconi. [24])

Episcopus Moguntinus Epicureus [25]) et astutissimus, fretus sua malitia omnes fallit et tamen est impudentissimus, *ein verwegner* [26]) *böser mensch, darumb dass ich ihn ein verlognen man gescholten habe, ist leichtlich tzu beweisen. ich wil ihm auch tzu recht stille steen, wo er wil.* Iam scribam contra eum, etiam omnibus meis inuitis, non humano affectu, sed authoritate scripturae usus, *vnd wil den Juristen trotz bieten. Ich habe ihm tzuuor in seine handt geschrieben.* Iam eum indicabo Ecclesiae, ne particeps fiam suae malitiae. Nam satis Tyrannice cum Schantzen egit, *welchen er vmb geldes willen hat lassen hencken.* Nam illo ipso die, quo suspensus est, Episcopus fuit Halberstadij ac subridens dixit: *ich haltte, es werden nicht alle heut tzu Halle lachen.* Deinde iterum dixerit: *mir ist im sinne gleich wie Schantze am galgen hinge.* Nonne haec sunt gestus Tyranni? Ideo manifestanda est illius legenda.

D. M. sollicitus propter Episcopi Moguntini malitiam suspirans dixit:*) *Lieber herr* Hiesu Christe *friste mir mein leben vnnd stercke mich, dass ich dem* M. *pfaffen eine platten schere, denn er ist nicht ein schlechter, sondern* omnium uersutissimus subsannator. Omnes alij principes huius respectu et iudicio sunt simplices rustici, *das ist* [*fol. 640ᵇ*] *ein rechter*, qui audet gloriari: *es seint ihm viel anschleg tzuruck gegangen,*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 306. cap. 31. §. 2. sect. 6. et sect. 7. pars prior.

19) *ob*] *in* Cod. *deest.*

20) *Bischoffshut*] Reb.: Mithra — *Sectio ab illa voce incipiens et terminata verbis*: ut nobiscum Diaconi, *quae in* Cod. fol. 639ᵇ lin. 26. — fol. 640ª lin. 4. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 245ª lin. 2 med. — 10. *reperitur.*

21) S. Iacobus] Reb.: Iacobus Apostolus

22) *hat nichtes daruon gewust.*] Reb.: nullam mithrae experientiam habuit.

23) Primi papae] Reb.: primi igitur Episcopi

24) Diaconi.] Reb.: iam Diaconi.

25) Episcopus Mog. Epicureus] *Sectio sic ordiens et subsequens, quae in* Cod. fol. 640ª lin. 5. — fol. 640ᵇ lin. 16. *exhibentur, ap.* Reb. *h. l. non inveniuntur.*

26) *verwegner*] *sic scripsi;* Cod.: *erwegner*

Digitized by Google

quasi ipsé cum sathana commercium haberet. Ipse in causa Hans Schantzen ita sibi captiuauit Iurisperitos, ut nullam causam contra ipsum suscipere uelint. Illi pauidissimi homines metuunt, ut suas professiones non confiteantur, nolunt imitari Papiniani exemplum. *darumb muss es dem Junckern gleichwol gesaget werden, dann er kan sehr wol gehören.* Cum ego ei acerrimas scripsissem literas, omnia potuit simulare praeter hoc argumentum, quod ei obiter obieci, *dass er der armen kotzen* [27]) *Elsa ihren pfennig entzogen hette vnnd bei 800000 fl. inne gehalten vnnd die 300 fl. Jerlich tzinss nur auff gnaden, nicht auff recht verwilliget.* Male eum habuit hoc fuisse publicatum, sed illa meretrix Euangelij exemplar pijssime obijt, iuxta dictum Christi: Meretrices et publicani praecedent uos in regno coelorum.

Alexander Episcopus Brundusiensis, [28]) homo impurissimus [29]) et ueneficus initio Euangelij uenit in Germaniam, quem Erasmus [30]) publice accusauit parati ueneni eique accessum negauit.

Episcopus Moguntinus homo [31]) est pauidissimus, attamen saeuus et Tyrannicus, *ist meuchling.* Magnanimi Heroes*) omnia aperte faciunt. Dauid, Iulius Caesar et alij *haben keinen lassen erstechen, sondern sindt redtlich vntter augen gangen,* sed Tyranni plerumque sunt effeminationes in sua saeuitia. [31]) Nos experimur tantam Episcoporum [*fol. 641a*] negligentiam et perfidiam, ut non modo officia sua negligant, sed etiam facientibus insidientur. [32]) Episcopus Brandenburgensis etiam

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 306. cap. 31. §. 2. sect. 7. pars extrema.

27) *kotzen*] *hoc vox obsoleta significat* meretricem.

28) Alexander Episcopus Brundusiensis,] Reb.: In Episcopis plerunque ingenia fraudulentissima et impurissima latitarunt. Alexander Episcopus Brundusiensis — *Sectio ab his verbis incipiens, quae in* Cod. fol. 640b lin. 17 — 20. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 245b lin. 14 — 20 init, *reperitur.*

29) impurissimus] Reb.: versutus

30) Erasmus] Reb.: Erasmus Roterodamus

31) Episcopus Mog. homo — — in sua saeuitia.] *haec prior huius sectionis pars, quae in* Cod. fol. 640b lin. 21 — 26 med. *legitur, a* Reb. II. fol. 245b lin. 25 med. — fol. 246a lin. 2. *sic exhibetur:* Esto, sit saeuus et Tyrannicus, attamen est homo pauidissimus, et fallacissimus, magnanimi homines omnia aperte tentant sicut Dauid, Alexander, Iulius Caesar, etc. Nullum enim proditione interficiebant, sed aperte hostes suos aggressi sunt. Tyranni vero plerumque sunt effoeminatiores in sua saeuitia.

32) Nos experimur — — facientibus insidientur.] Reb.: sed aliorum deliberationes inciderunt experentia (*pro:* experientia), probantes Episcoporum negligentiam et perfidiam, qui non solum sua officia negligant, sed etiam pie ministrantibus insidientur. — *Haec altera huius sectionis pars, quae ab illis verbis incipit, in* Cod. fol. 640b lin. 26 med. — fol. 641a lin. 10., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 245a lin. 21 med. — fol. 245b lin. 6 med. *legitur.*

Digitized by Google

uxore ducta impius est papista, nihil promouens, [33]) tantum sua quaerens. Summa, Ipsi [34]) sunt pestes Ecclesiae et politiarum. *man muss mit den bischoffen tzu Merseburg vnd Stolpen handeln wie mit Zeitz. denn es sindt böse nester, darinnen sich Heintz vnd der Teuffel auffheldt,* [35]) cum magna iniuria principum, *die ihr eigene feinde müssen schutzen vnnd nehren* [36]) cum scandalo [37]) et iniuria Ecclesiae. [38])

Episcopus Wirtzburgensis [39]) fere uidetur nobis accedere, *) fert Chorales coniugatos cum monialibus, etiam Canonicum quendam maritum, sed non solenni matrimonio, suasitque, vt matrimonium secretum etiam non solenne sit approbandum, modo adsint pij testes. [39])

Episcopus Moguntinus prudentissimus, ingeniosissimus et astutissimus, [40]) *verstehet alle ding vnnd braucht sie vbel,* omnes alios illudit. *Ich haltte, wan er sterben wirdt, wirdt kein Todter* [41]) *so gross behlaget werden als er* propter infinita debita. *dann hat er die gantze weldt beschissen mit bancketen, burgschafften. Er hat einen rechten kneiff* [42]) *bekommen, damit er die beuttel abgeschnitten hat. es sindt alle seine silberne bilder hültzene vbergüldte worden. Es kan ihm nicht felen, dan des Jares vmb ein halben Calender.* Si for-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 308 sq. cap. 31. §. 3. sect. 1.

33) etiam uxore ducta — nihil promouens,] Reb.: vxore ducta Euangelio addictus, tamen est impius Papista, Ecclesiam non promouens,

34) Ipsi] Reb.: Episcopi

35) *man muss mit den* (Cod.: *dem*) — — *auffheldt,*] Reb.: agendum est cum M. et St. sicuti cum Zeitz, mali enim nidüli sunt, in quibus Diabolus et ceruus sese abscondunt,

36) *die ihr — nehren*] Reb.: qui etiam proprios suos hostes alere et defendere coguntur,

37) scandalo] Cod. *calami err.*: scandala

38) Ecclesiae.] Reb.: Ecclesiae et prouinciae. —

39) Episcopus Wirtzburgensis — — pij testes.] *haec sectio, quae in* Cod. fol. 641[a] lin. 11 — 15. *exstat, a* Reb. II. fol. 245[b] lin. 6 med. — 13. *sic refertur*: illi enim nec in Deo nec in hominibus fidem habent, etiamsi aequiores esse volant, sicut de Wurtzburgensi Episcopo dicitur, qui Choralibus et monialibus concedit, et Canonicum quendam maritum tolerat illique suasit, vt matrimonium secretum, sed non solenne celebraret, adhibitis pijs testibus, quibus siguis videtur nobis accedere.

40) Episcopus Mog. prud., ing. et astutissimus,] *hoc huius sectionis principium, quod in* Cod. fol. 641[a] lin. 16 — 17 med. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 245[b] lin. 20 med. — 21. *sic reperitur*: Talis est Episcopus Moguntinus prudentissimus, ingeniosissimus, et astutissimus. — *Reliqua huius sectionis pars et 2 sectiones subsequentes in solo* Cod. fol. 641[a] lin. 17 med. — fol. 642[a] lin. 3. *exstant.*

41) *Todter*] *sic scripsi*; Cod.: *Tötter*

42) *kneiff* (scalprum)] *sic scripsi*; Cod.: *gneiff*

Digitized by Google

tuna accideret illi, sicut ingenio et industria ualet, omnes principes Italiae, Galliae et Germaniae deluderet.

[*fol. 641b*] Episcopus Moguntinus sua Romana sanctitate et uersutia omnes homines contemnit et decipit. Ideo ego contra eum ironice scripsi, σαρκασμῷ et omnibus figuris odiosis eum perstrinxi, *ob ich ihn erwecken konde. begere kein ander trangk geldt, denn dass er nur wol tzornig auff mich werde. vnnd seine gense predigt wider mich setze, wollte ich ihm* [43]) *betzalen, vnnd das 5. vnnd 7. gebot ihm recht fur die nasen stellen*, quod est homicida et raptor. Iuristae tantum dicunt furtum esse contrectationem rei alienae inuito domino. *Ich wil ihm das* inuito Domino *bass anstreichen*, [44]) ipse confessus est se in causa religionis iniustum esse, *wollte sich mir gegrieffen geben*, sed in causa Schantziana nollet cedere. *darumb muss ich ihn erwecken. Aber lieber herrgott mit dir sol man nicht schertzen*, nec nomine tuo abuti. Satis est nos peccasse et deinde poenitere, sed peccatum defendere, se ipsum iustificare et Deum accusare, *das stost dem fasse den boden aus vnd tzureist den sack. Aber das ist des Römischen glaubens vnd der Cardinele art* non poenitere, *mussen keine gewissen haben*, sicut quidam miles, quem dehortabar a malitia, mihi respondit: *Ja lieber herr Doctor, wann ich dahin gedechte, so tzüge ich niemermehr in krieg*, ita etiam faciunt Cardinales.

Episcopus Cameracensis*) confutauit oblique primatum papae, disputans Ecclesiam catholicam non esse priuatam aut Romanam probans ita: Quia Ecclesia in Indiuiduo aliquo possit manere, ut tempore Christi in Maria et Latrone. [*fol. 642a*] Apostoli lapsi sunt, ergo et successores labi possunt. Ideo Ecclesia non consistit in locis et successione. Si quis hodie hanc uocem proferret inter Tyrannos, *der müste sterben* etc.

Cum D. Lutherus edidisset libellum contra Episcopum Moguntinum, multi dixerant: *gott sei lob, das noch menschen sein, die die warheit durffen sagen.* [45]) Deinde dicebant, [46])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 309. cap. 31. §. 3. sect. 2.

43) *ihm*] Cod.: *in*

44) *anstreichen*,] Cod.: *austreichen*,

45) Cum D. Lutherus — — *durffen sagen.*] *haec prior huius sectionis pars, quam* Cod. fol. 642a lin. 4 — 6 med. *habet, a* Reb. *abest; altera eius pars:* „Deinde dicebant — — scortum introducere“ *in* Cod. fol. 642a lin. 6 med. — 13., *ap.* Reb. *autem* II. fol. 247a lin. 21 med. — fol. 247b lin. 2. *legitur.*

46) dicebanf] Reb.: dicebat

Digitized by Google

quod pro reliquijs [47]) scortum [48]) cum ceremonijs intulisset, ut prouerbio dicant scorta *des bischoffs heiligthumb.* [49]) Nam cum quidam nobilis sedisset super scrinium, in quo fuerat scortum, audiuit sternutationem. Nobilis uocatur *Rauchheupt,* [50]) qui ipse [51]) D. M. Luthero indicauit. Et ita [52]) Deum et homines derisit, cum bene potuisset alio modo scortum introducere. [53])

Episcopus Moguntinus fuit uersutissimi ingenij, qui miris gestibus se potuit fingere. [54]) Cum uoluisset capere Hans Schantzen, adeo uolubili animo fuisse dicitur, *das er vber dem Altar offt nach Schantzen gesehen vnnd gefraget.* [55]) Deinde humanissime eum inuitauit et collocutus est. Cum ultimo [56]) ab Episcopo discederet, fertur dixisse ridendo: *tziehet den rock aus, dass er euch nicht greulich werde, es regnet,* et mox deinde captus est in arce. Deinde suspensum *hat er ihn lassen abcontrafeien.* [57])

Episcopi Romani *) sunt omnium pauperrimi, tantum titulo sunt Domini, [58]) coguntur ire pedibus, si autem unum habent

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 309. cap. 31. §. 3. sect. 3.

47) reliquijs] *sic* Reb.; Cod. *male:* reliquis
48) scortum] Reb.: scortum viuens in capsula
49) ut prouerbio — *heiligthumb.*] Reb.: vt prouerbium inde natum, reliquiae sanctorum Episcopi.
50) sedisset super scrinium — *Rauchheupt,*] Reb.: supra scrinium sedisset audiens scortum sternutantem, admiratus est,
51) ipse] Reb.: ipsimet
52) Et ita] Reb.: Ita Episcopus Mogunt.
53) cum bene p. — introducere.] Reb.: qui bene alio modo scortum introducere potuisset.
54) Episcopus Mog. fuit uersutissimi (Cod.: uerfutissimi) — fingere.] Reb.: Ita Episcopus Moguntinus versutissimus, mitis gestibus se simulare potuit, — *Sectio ab illis verbis incipiens, quae in* Cod. fol. 642a lin. 14 — 22. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 246a lin. 3 — 12. *reperitur.*
55) animo fuisse dicitur — *gefraget.*] Reb.: fuisse animo dicitur, quod etiam in altare saepius an adesset H. Schantz circumspexerit se.
56) Cum ultimo] Reb.: Tandem cum
57) fertur dixisse — — *abcontrafeien.*] Reb.: ridendo eum dimisit dicens: deponite tunicam, ne molesteris ab illa, pluet enim, et illico in arce captus est, deinde suspensum pictor depinxit.
58) Episcopi Romani — sunt (Cod.: sum) Domini,] Rebenstockii *verba* (II. fol. 244a lin. 26. — fol. 244b lin. 1 med.): Episcopi Italici pauperrimi sunt, tantum expectantes, Canonicus in Germania ditior est Episcopo Italico, *magis cum* Codicis *verbis* fol. 638b lin. 18 — 20 med., *quam cum his* (fol. 642a lin. 23 — 24 med.) *congruunt* (*vide supra* p. 298. notam 1.)

Digitized by Google

equum, ex alio officio coguntur alere. [59]) Nam papa habet infinitos commensales, qui multis millibus ducatorum emunt hoc priuilegium, ut deinde habeant expectantias [60]) [fol. 642b] in Episcopatus et Canonicatus Germaniae et aliarum nationum, et [61]) anus Commensalis [62]) 3000 ducatis [63]) emere cogitur expectantiam. Ita regnum papae est dissipatio et dilaceratio politiae, Oeconomiae et religionis, et multo pestilentior [64]) est papae Tyrannis quam eorum, qui tantum ui irrumpunt. Papa [65]) meris imposturis et dolis vexat omnes Dei ordinationes. Episcopi in Italia, Gallia, Anglia, Hispania in aulis regum sunt consiliarij, et haec causa est, quod sunt pauperes. In Germania uero cum Episcopi sint potentes et diuites, habent autoritatem coniunctam cum potentia, soli dominantur. [66])

Anno 39. 15 Maij, *) Ascensionis Domini D. M. Lutherus prandebat cum Electore [67]) et in consilijs fuit. Ibi consultum est etiam, ut Episcopi retineantur in sua autoritate, [68]) modo abiurent papam, et sint piae [69]) personae Euangelio subiectae, qualis est Speratus. Tunc illis ius et autoritatem ordinandi ministros tribuemus, quamuis Philippus Melanthon dissuadens [70]) illorum examina fore periculosa. [71]) Respondit: per nostros examinandi sunt et deinde ordinandi impositione manuum, sicut ego nunc sum Episcopus. [72]) Ego hactenus **)

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 312. cap. 31. §. 4.

**) *Conf.* ibid. III. p. 307. cap. 31. §. 2. sect. 8. pars altera.

59) coguntur ire pedibus, — coguntur alere.] Reb.: qui pedibus ire coguntur, sed vnum equum habent, alio officio alere coguntur. ***Haec et reliqua pars huius sectionis in*** Cod. fol. 642a lin. 24 med. — fol. 642b lin. 11., ***ap.*** Reb. ***autem*** II. fol. 244b lin. 1 med. — 15 med. ***leguntur.***

60) habeant expectantias] Reb.: expectantias habeant

61) et] Reb.: Ita

62) Commensalis] Cod. ***calami crr.:*** Commensales

63) 3000 ducatis] Reb.: 300 ducatis

64) pestilentior] Reb.: perniciosior

65) Papa] Reb.: Papa vero

66) Episcopi in Italia, — — soli dominantur.] Reb.: Ideo Episcopi freli potentia et diuitijs nihil non tentare audent.

67) Anno 39. — cum Electore] Reb.: Anno 39. 15. Maij. D. M. L. cum Electore Saxoniae prandebat, — ***Prior huius sectionis pars ab his verbis ordiens, et terminata verbis:*** sicut ego nunc sum Episcopus, ***quae in*** Cod. fol. 642b lin. 12 — 20. ***legitur, ap.*** Reb. II. fol. 245a lin. 11 — 21 med. ***reperitur.***

68) in cons. fuit. Ibi consultum autoritate,] Reb.: in consilijs deliberatum est, et consultum vt Episcopi in sua authoritate retineantur,

69) piae] *a* Reb. ***abest.***

70) Speratus. Tunc — — dissuadens] Reb.: Paulus Speratus, quibus ius et authoritas tribuenda sit ordinandi ministros. P. M. dissuasit

71) fore periculosa.] Reb.: periculosa fore, ex M. L.

72) Respondit: — sum Episcopus.] Reb.: Examinentur prius per nostros et deinde ordinentur manuum impositione, sicut iam hic Witebergae fecimus vt Episcopi,

Digitized by Google

oraui [73]) pro Episcopo Moguntino, affirmatiue, categorice, positiue, *habe auch mein buch wider ihn also gestellet*, ut eum ad poenitentiam uocarem. *Ich hette aber solche wordt wol behalten.* Nunc hypothetice et desperabunde pro eo oro, qui suis optimis uerbis est pestilentissimus homo et deceptor omnium. *Er wittert alles gelt*, multos terrebit sua morte propter debita, *wirdt ihm ein testament* [*fol. 643a*] *machen* sicut Herodes. [73]) Dicebat porro de fraudulentissimo ingenio Episcopi Moguntini deceptore hominum, qui hisce diebus Abbatem Cymensem deposuit et incarcerauit, fortassis similé cum illo ut cum Schantzio tentaturus, [74]) cumque Cellarius indicaret librum Doctoris contra Episcopum omnes conclusisse etiam eos, qui prius fuerunt a partibus Episcopi, respondit: *Ich hette es den bischoff gerne vberhoben.* Ideo proprio nuntio literas satis acerbas ei scripsi, ut se reconciliaret cum familia Schantzii. Post illas literas [75]) uoluit me eligere arbitrum huius causae, ego autem nolui, tantum hoc urgebam, ut Schantzius restitueretur ex infamia. [76]) At [77]) Episcopus promisit suspensum [78]) sepeliendum, sed clanculum noctu in suo templo. Tandem ego processi meo libello, cuius finalis causa haec est: *weil sich des Schantzen niemandt wollte annemen, vnd dem gantzen geschlecht ein auffruhr sein solte, habe ich den bischoff vor aller weldt tzum mörder vnd Hans Schantzen vnschuldig betzeuget.* [79]) Si hoc D. Hieronymus Schurff [80]) fecisset, egregium opus suae uocationis praesitisset

---

73) Ego hactenus oraui — — *t. machen* sicut Herodes.] *haec, quae in* Cod. fol. 642b lin. 21. — fol. 643a lin. 1 med. *leguntur, a* Reb. *h. l. absunt.*

74) Dicebat porro — — tentaturus.] *pro his referuntur a* Reb. *haecce*: Similiter fecit cum Abbate Bennensi, quem deposuit et incarcerauit, similem tragoediam fortassis cum illo tentaturus, nisi mirabiliter liberatus fuisset. — *Reliqua huius sectionis pars, quae ab illis verbis incipit et verbis*: „mihi dedit materiae contra ipsum" *finitur, in* Cod. fol. 643a lin. 1 med. — fol. 643b lin. 5. *et ap.* Reb. fol. 246a lin. 13. — fol. 246b lin. 20. *legitur.*

75) Cumque Cellarius indicaret — — Post illas literas] Reb.: Quapropter librum contra ipsum scribere coactus sum, aegre contra Episcopum calamum direxi, cui proprio nuncio satis acerbas literas scripsi, quo se cum familia Schantzij reconciliaret, lectis meis literis,

76) ego autem nolui, — ex infamia.] Reb.: at ego detrectaui tantum vrgens, vt H. Schantzen ex infamia restitueretur.

77) At] *a* Reb. *abest.*

78) suspensum] Reb.: pensum

79) ego processi meo l. — — *betzeuget.*] Reb.: ego meo libello contra ipsum processi, cuius status et finis est, quia neminem super H. Schurff misericordia tangi videbam, ideo coram toto mundo Episcopum latronem, H. Schantzen vero insontem esse indicaui.

80) D. Hieronymus Schurff] Reb.: lurista aliquis

Digitized by Google

in perpetuam gloriam, sed non fuit dignus tali testimonio. [81]; Non est approbandum [82]) sanguinem iusti effusum clamantem ad coelos. [83]) Summa. Episcopus Moguntinus non seruauit processum iuris. *das bricht ihm den hals*, et [84]) Iuristae scienter defenderunt malam causam. [85]) Ideo illos perstrinxi. [86]) Non mirum est, si sum odiosus omnibus secundum dictum: *mir vnnd dir ist niemandt holdt. das ist vnnser beider schuldt.* [87]) *Wer mir holdt sol sein, der muss es* ex spiritus sancti singulari gratia *thun.* [*fol. 643b*] *Was habe ich anfechtunge von des buch wegen gehabet, dass mans gerne hette verhindert*, sed sanguis clamabat. [88]) *Lasset sie darwider schreiben*, ego Deo uolente [89]) respondebo. Nam priorem Episcopi librum nondum legi. Dimidium folium satis mihi dedit materiae contra ipsum. [90])

Marchionissa in Lichtenberg [91]) mouit quaestionem, *) An de Episcopo Moguntino aliqua spes esset. *wie wan sie noch* D. Martino *diese neue* [92]) *tzeittung bringen wurden, das er sich erkennete.* Respondit D. M. Lutherus: Non credo, etsi gauderem ipsum lucrifieri, sed nulla ibi est spes poenitentiae, facilius de Pilato, Herode, Diocletiano, *die frisch gesundiget haben*, sed ille contra spiritum sanctum scienter peccat. Ipsa econtra urgebat, Deum esse omnipotentem, qui etiam Iudam poenitentem recepisset. Respondit: Imo ipsum sathanam reciperet, [93]) si posset dicere: miserere mei Deus. sed proh dolor in ipso nulla est spes, qui contra agnitam ueritatem

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 307. cap. 31. §. 2. sect. 9. 10.

81) praestitisset in perp. gl. — testimonio.] Reb.: in perpetuam gloriam praestitisset, sed tali testimonio non fuit dignus.

82) Non est approbandum] Reb.: Non enim approbare debemus

83) clamantem ad coelos.] Reb.: in coelos clamantem.

84) non seruauit pr. — *den hals*, et] Reb.: processum Iuris non seruauit, quia causam iniustam habuit, ideo virtus est. Esto

85) d. malam causam.] Reb.: d. malam causam, qui dicunt furtum esse contractationem alienae rei inuito Domino,

86) perstrinxi.] Reb.: perstrinxi, et optime stultitiam illorum aperui,

87) Non mirum est — *beider schuldt.*] *haec a* Reb. *absunt.*

88) *Wer mir holdt* — — sanguis clamabat.] Reb.: multas quoque tentationes habui causa huius libri, maxime enim librum hunc impedire et supprimere conati sunt, sed sanguis clamabat, qui mihi fauere vult veritatem profitendi, illum ex singulari Dei gratia facere oportet.

89) uolente] Cod. *calami err.*: nolente

90) *Lasset sie darwider* — — contra ipsum *haec ap.* Reb. *h. l. non leguntur.*

91) Marchionissa in Lichtenberg] *Sectio ab his verbis ordiens, quae in* Cod. fol. 643b lin. 6 — 23. *exstat, ap.* Reb. *non invenitur.*

92) *neue*] Cod.: *nauhe*

93) reciperet,] Cod. *male*: reciperit,

Digitized by Google

pugnat. Ante paucos dies 13 Christianos propter utriusque speciei communionem fame necauit miserrime, et sathanicum in Walthausen consuluit. Verum est, Deus est omnipotens, *kan mer thun denn wir gedencken, wiel aber nicht mer thun, so lasse man es faren.* Ita in libris Regum dicitur: Cur plangis Saul, quem ego abieci. Ideo ego non possum ullam spem de illo [93a]) concipere. promitto Deo omnipotenti etc.

Mira fuit astutia [94]) et Italica [95]) perfidia Episcopi Moguntini, qui creditoribus suis duplum literis et sigillis blancketi [96]) [*fol. 644a*] promisit et ne dimidium quidem reddidit. *hat also die reichen wucherer fein eingeweihet, mit seiner welschen manier,* [97]) *haben mit ihren blancketen den ablass brieuen* [98]) *nachgeahmet, die man auch tzuuor schreib,* deinde inscribebantur nomina. [99]) Respondit D. Basilius: [100]) In Italia nulla est ueritas neque in literis neque in sigillis confirmatis, omnino ibi esse Graecam fidem aiebat et prouerbium esse Permofoij, [1]) id est uiolatio literarum. Esse quidem in singulis ciuitatibus magnam copiam tabularum, [2]) *do viel verschreibens ist vnnd wenig gehalten wirdt.* [3]) Ideo Italia illam [4]) suam perfidiam cogitur luere perpetuis suis factionibus. [5]) Respondit D. Lutherus, *) tantam esse in Episcopo Moguntino astutiam, ut omnibus imponeret. Nam adeo suauissimis literis esset ab ipso lactatus, [6]) *das er ihm auch schrifftlich gerathen*

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 308. cap. 31. §. 2. sect. 11.

93a) illo] *sic scripsi;* Cod.: illa

94) Mira fuit astutia] *Sectio ab his verbis incipiens, quae in* Cod. fol. 643b lin. 24. — fol. 644a lin. 20. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 246b lin. 20 med. — fol. 247a lin. 15. *reperitur.*

95) Italica] *a* Reb. *abest.*

96) blancketi] *sic* Cod.; Reb. *corrupte*: planctetis — *Vox mediae et infimae latinitatis* blanquetum *s.* blanketum *significat* chartam vacuam sed subscriptam et signatam.

97) *manier*] Cod.: *monier*

98) *blancketen den ablass brieuen*] Cod. *male*: *bancketen den ablass bieuen*

99) *hat also die reichen* — — nomina.] Reb.: more suo Italico, diuites vsurarios egregie decepit, cum illorum planctetis, indulgentiarum literas imitatus est.

100) D. Basilius:] Reb.: D. Bruck.

1) omnino ibi esse — Permofoij,] Reb.: vtuntur Graeca fide iuxta prouerbium permofoy,

2) copiam tabularum,] *sic scripsi;* Cod. copiam rabularum, Reb.: tabularum copiam,

3) *do viel verschreibens — gehalten wirdt.*] Reb.: vbi multa promittuntur, pauca autem seruantur.

4) illam] *a* Reb. *abest.*

5) cogitur luere — factionibus.] Reb.: perpetuis factionibus luere cogitur.

6) esset ab ipso lactatus (Cod.: loctatus),] Reb.: ab ipso lactatus esset,

Digitized by Google

ein weib tzu nemen. Ipse interim [7]) bonis uerbis nos decipiens irridebat *bis auff den Augspurgischen reichstag, do lernet ich ihn kennen,* [8]) attamen semper uoluit esse amicus usque ad causam Schantzianam, in qua etiam me arbitrum eligere uoluit. Summa, ipse est priuatus, non habet spiritum Heroicum, seruilis est, non habet spiritum principalem. [9])

Episcopus Saltzburgensis [10]) dixit ad Philippum:*) *lieber Philippe, wir wissen wol, das euer lehre recht ist, aber dargegen ist ihr auch: Es hat nie kundt iemandes etwas angewonnen, ihr werdet der Erste auch nicht sein.* [10])

Episcopus Hallensis ubi cognouerat mortem Lutheri, dixit: *wir sein nun der alten gans los, wir mussen sehen, das* [*fol. 644b*] *wir der Jungen gans auch los werden.*

Ad Rhenum fuit quidam Episcopus,**) qui omnes pauperes ad se uenientes et eleemosynam petentes conclusérat in unam domunculam et illam [11]) incenderat, cumque illi miseri homines alta uoce clamarent, dixit: Audite uocem murium. Ille ipse Episcopus a muribus deinde est arrosus. Et cum non posset a se ingruentem copiam arcere, iussét sibi aedificari domum in medium Rheni, quam inhabitaret. Id factum est et tamen mures eum secuti sunt, et Rhenum transnatarunt.

Nota. *In hoc etiam capite permulta a* Rebenstockio *alio ordine disposita sunt, quam quo in* Codice *leguntur, id quod facilius ex hoc conspectu lector intelliget:*

Reb. II. fol. 240a lin. 8. — fol. 243b lin. 20. = Cod. fol. 633a lin. 24. — fol. 637a lin. 1.
— — fol. 243b lin. 20 extr. — fol. 244a lin. 25. = Cod. fol. 637a lin. 25. — fol. 637b lin. 21. (*exceptis* fol. 244a lin. 9 — 17. *quae in* Cod. *non leguntur.*)
— — fol. 244a lin. 26. — fol. 244b lin. 1 med. = Cod. fol. 638b lin. 18 — 20 med.

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 303 sq. cap. 31. §. 1. (*conf. de utriusque colloquio supra* p. 299.)

**) *Conf.* ibid. III. p. 314. cap. 31. §. 5. sect. 4.

7) *das er ihm* — Ipse interim] Reb.: quod illum vxorem ducere per literas etiam admonuisset. Interim ipse

8) *bis auff den — kennen,*] Reb.: sed in consilijs (*pro*: concilijs) Augustanae (*pro*: Augustae *s.* Augustanis) suam cognoscebam fallaciam.

9) ipse est priuatus — — principalem.] Reb.: ipse est Primatus / Seruilis } non habet spiritum { Heroicum, / Principalem.

10) Episcopus Saltzburgensis — — *auch nicht sein.*] *haec sectio et duae subsequentes, quae in* Cod. fol. 644a lin. 21. — fol. 644b lin. 10. *leguntur, a* Reb. *absunt.*

11) illam] Cod. *male*: illum

Reb. II. fol. 244b lin. 1 med. — 15 med. = Cod. fol. 642a lin. 24 med. — fol. 642b lin. 11. (*conf.* p. 305 sq. not. 58. 59.)
— — fol. 244b lin. 15 med. — 30 (ult.) = Cod. fol. 638b lin. 20 med. — fol. 639a lin. 5 med.
— — fol. 244b lin. 30 extr. — fol. 245a lin. 2 med. = Cod. fol. 639a lin. 10. 11.
— — fol. 245a lin. 2 med. — 10. = Cod. fol. 639b lin. 26. — fol. 640a lin. 4.
— — fol. 245a lin. 11 — 21 med. = Cod. fol. 642b lin. 12 — 20.
— — fol. 245a lin. 21 med. — fol. 245b lin. 13. = Cod. fol. 640b lin. 28 med. — fol. 641a lin. 15.
— — fol. 245b lin. 14 — 20 init. = Cod. fol. 640b lin. 17 — 20.
— — fol. 245b lin. 20 med. — 21. = Cod. fol. 641a lin. 16 — 17 med.
— — fol. 245b lin. 22 — 25 med. = Cod. fol. 639a lin. 27 med. — fol. 639b lin. 2.
— — fol. 245b lin. 25 med. — fol. 246a lin. 2. = Cod. fol. 640b lin. 21 — 26 med.
— — fol. 246a lin. 3 — 12. = Cod. fol. 642a lin. 14 — 22.
— — fol. 246a lin. 13. — fol. 246b lin. 20 med. = Cod. fol. 643a lin. 1 med. — fol. 643b lin. 5.
— — fol. 246b lin. 20 med. — fol. 247a lin. 15. = Cod. fol. 643b lin. 24. — fol. 644a lin. 20.
— — fol. 247a lin. 16 — 21 med. = Cod. fol. 639a lin. 22 — 25 med.
— — fol. 247a lin. 21 med. — fol. 247b lin. 2. = Cod. fol. 642a lin. 6 med. — 13.

SOPHISTICA. [12])

Mundus diligenter est considerandus. *) Regitur enim opinionibus adeo, ut sophistica Hypocrisis et Tyrannis dicantur uera Religio, hisque cogatur ancillari. Ideo sophistica diligenter cauenda est, quae non tantum in Amphibologijs uocum consistit, sed in omnibus conditionibus uersatur. Vt in religione habet locum pulcherrimum sub nomine scripturae. Plus damni est in sophistica quam quisquam hominum cogitare potest et perspicere. Nam natura nostra pronior est ad mendacia, et ita sophisticae malum agnoscere non potest. Ideo Plato mirabilem descriptionem sophistae ponit: Illi non [12a]) sunt laudandi, qui omnia possunt inuertere, et aliorum sententias repudiare, et in utramque partem concludere Carneadis more. Sunt argutiae. Haec est uera laus ingenij, quaerere ueritatem et simplicitate gaudere etc. [12])

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 22. cap. 40. §. 1. sect. 1. 2.

12) Sophistica. Mundus — — et simplicitate gaudere etc.] *haec, quae in* Cod. fol. 644b lin. 11 — 25. *leguntur, a* Reb. II. fol. 248a lin. 11 — 29. *exhibentur paululum mutata* (*vide* huius Tomi pag. 313 lin. 18 med.—29.).

12a) non] *hanc vocem, quae in* Cod. *deest, ipse addidi* (*vide* Luth. colloq. germ. l. l. §. 1. sect. 2. princip.: „*Es sind diejenigen nicht zu loben* etc.).

Digitized by Google

HYPOCRISIS. FALSI FRATRES. [13])*)

Anno 39. 22 Ianuarij dicebatur de Episcoporum pertinacia [*fol. 645a*] et impoenitentia contra transgressiones [14]) primae et secundae tabulae sese defendentes et agnitam ueritatem impugnantes. [15]) Respondit D. M. Lutherus: Hoc et prophetae conqueruntur. A sacerdotibus egressa est iniquitas. Nam sathanae regnum potentissimum ita floret in mundo, ut ex optimis Dei ordinationibus pessima quaeque oriantur. Nam ex angelis diaboli, ex prophetis ψευδοπροφῆται, ex Apostolis falsi apostoli, ex Episcopis Haeretici, ex uxoribus adulterae [16]) oriuntur. *Darumb muss man sich wol vorsehen, vnnd nicht auff die laruen trauen,* [17]) sed mundus uult decipi. *Der graue rock vnnd filtzhut* Carolostadij *thut viel.* [18]) Et ego si adhuc hodie inciperem gestare griseam tunicam, [19]) ieiunarem, sederem in cinere, [20]) speciali uita poenitentiam simularem, illico multos applausores acquirerem, etiam inter Euangelicissimos D. I. S. [21]) et H. M. [21a]) Ideo uetus est prouerbium: Mundus uult decipi. *sie wiel den grauen rock haben,* [22]) communia officia charitatis, politiae et oeconomiae non considerat, sed monstrosa opera admiratur, quibus etiam corpus laeditur. [23]) *Ach man darff*

---

*) Reb. II, fol. 247b lin. 3. – fol. 248b lin. 18. — *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 7 sqq. cap. 39.

13) Hypocrisis. Falsi fratres.] Reb.: Hypocrisis Sophistica et falsi fratres.

14) transgressiones] Cod. *calami err.:* transgressiores

15) dicebatur de Episcoporum p. — — impugnantes.] Reb.: de Episcoporum pertinacia et impoenitentia fiebat sermo, qui transgressiones et idolatrias contra primam et secundam tabulam defendere conarentur, et agnitam veritatem impugnare tentarent. — *Haec sectio in* Cod. fol. 644b lin. 26. — fol. 645a lin. 21., *ap.* Reb. II. fol. 247b lin. 3.—fol. 248a lin. 5. *legitur.*

16) adulterae] Reb.: adulterae, ex scholasticis discoli

17) *Darumb muss man — trauen,*] Reb.: optime igitur nobis canendum, et laruis minime confitendum est,

18) *Der graue rock — thut viel.*] Reb.: tunica glauciosa et pileus Carolostadij multa efficiunt.

19) si adhuc hodie i. g. griseam tunicam,] Reb.: si odium inciperem, griseam tunicam gestarem — *Vox mediae et infimae latinitatis* griseus *i. q.* canus.

20) sederem in cinere (Cod.: cinerem),] Reb.: in cinere sederem,

21) Euangelicissimos (Cod.: Euangelisissimos) D. I. S.] Reb.: Euangelicissimos, etc. I. S. (*i. e.* Iac. Schenck.)

21a) H. M.] *i. q.* Magister Ham? (*conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 377. cap. 37. §. 56.)

22) Mundus uult d. — *rock haben,*] Reb.: mundus cogitur opinionibus et laruis, ideo non caret erroribus, tunica glauciosa delectatur,

23) laeditur.] Reb.: lenitur.

Digitized by Google

nicht illas asciticias uiolentias, [24]) sufficit, quod quilibet [25]) secundum suae uocationis statum uiuit et operatur. [26])

D. Martinus consolabatur pastorem et Diaconum Torgensem *) propter Iacobum Schenckium, ut uigilarent et orarent. Nam sathanae humanis uiribus occurrere non possumus, sicut Hiob inquit: Hastam uibrantem reputat pro stipula, sed gladium spiritus formidat. [*fol. 645*b] Ergo ueneremur Dei uerbum et oremus. Ab externis non est mihi formido. Nam Ecclesia non perit ab externis, sed intestina mala falsorum fratrum *werdens thun*. *Iudas muste Christum verrathen.* Et falsi Apostoli Euangelium turbabant.

[*Pro hac sectione*: „D. Martinus consolabatur pastorem — — Euangelium turbabant.“ *quae in* Cod. fol. 645a lin. 22. — fol. 645b lin. 5. *exstat, eodem loco a* Rebenstockio II. fol. 248a lin. 6 — 29. (ult.) *exhibetur haevce, cuius maxima pars cum praecedente capite* Sophistica *inscripto congruit*: Ab externis hostibus mihi non est formido, nam ab iis Ecclesia non perit sed acuitur. Intestina vero mala falsorum fratrum efficient, Iudas Christum contempsit, et falsi Apostoli Euangelium turbarunt. Ita I. S. aulam fascinat. Considerate igitur mundum diligenter, qui opinionibus adeo regitur, vt Sophistica Hypocrisis et Tyrannis vera religio dicantur, illis cogitur ancillare, ideo diligenter cauenda est Sophistica, quae non tantum in amphybolis (*pro*: amphiboliis) vocum et verborum consistit, sed in omnibus conditionibus et actionibus versatur, vt in religione sub nomine sacrae scripturae habet pulcherrimum applausum, in politia sub specie institiae habet locum, etc. Plus damni inest Sophistica (*pro*: Sophisticae), quam quisquam hominum prospicere potest. Nam natura nostra promptior est ad mendacia, et ita Sophisticae malum agnoscere non potest. Ideo Plato mirabilem descriptionem Sophisticae ponit dicens: Illi non sunt laudandi, qui omnia possunt inuertere et aliorum sententias repudiare, et in vtramque partem concludere Carneadis more, sunt argutiae. Haec est vera laus ingenij, quaerere veritatem et simplicitate gaudere.]

D. Martinus interrogabat, **) quomodo Hypocrita proprie debeat uerti. [27]) *denn heuchler wer tzu schwach vnnd tzu gering.* [28]) fere significant [29]) sycophantam, qui propter suum commodum [30]) alijs nocet, quales fuerunt adulatores Saul, qui propter mensam suam loquebantur contra Dauid, [31]) quibus uitijs polluitur terra. Hypocrita [32]) non tantum est

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. IV. p. 7 sq. cap. 39. §. 1. sect. 2.
**) *Conf.* ibid. IV. p. 8. cap. 39. §. 2.
24) *Ach man darff* (*i. q. bedarf*) — uiolentias,] Reb.: Ach non opus est illis ascititijs violentijs,
25) quilibet] *sic* Reb.; Cod.: quaelibet
26) uiuit et operatur.] Reb.: viuat et operetur.
27) proprie debeat uerti.] Reb.: Germanice proprie appellandus est, — *Haec sectio, quae in* Cod. fol. 645b lin. 6 — 18. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 248b lin. 1 — 18. *reperitur.*
28) *denn heuchler — tzu gering.*] Reb.: quid (*pro:* quod) vocabulum, hypocrita, non satis exprimeret fallaciam et astutiam falsorum Christianorum,
29) significant] Reb.: significaret
30) commodum] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
31) loquebantur contra Dauid,] Reb.: contra Dauid loquebatur,
32) Hypocrita] Reb.: Hypocrita vero

Digitized by Google

adulator, sed qui simul fallit et decipit, et hoc [33]) sub specie sanctimoniae ut exempla Matth. 23. clare indicant. Hypocritam esse fallacem [34]) impostorem. Nam [35]) Hieronymus dicit, simulatam sanctitatem esse duplicem iniquitatem. Ideo ὑπόκρισις *falsch*, Hypocrita [36]) filius perditionis, *ein falscher vertzweifelter bube*. [37]) Lucas Maler [38]) *heist ihn*. [39]) per antiphrasin *ein heiligen schalck*, *heuchler ist itzo dunne vnnd schwach* etc. [40])

[*fol. 646a*] HAERETICI. [41])*)

D. M. Lutherus: Autores alicuius Haeresis nunquam legi conuersos. [42])

Imitatio est res { Diabolica / Humana } et ideo simpliciter est { Noxia / Vana }

Sic { Verbum Dei, Opera fidei, Caeremonias, Bellum, Regnum, Artificia, Artes } imitantur etiam { Haeretici, Hypocritae, Idolatrae, Temerarij, Stulti, Stupidi, *kumpler*, Asini }

Si igitur Deus { Verbum / Opus / Artes } suscitat, nihil facit quam quod simias prouocat.

Et multitudo sequitur simias, solus Deus seruat reliquas πρωτοτύπον. Sic est mundus ab initio.

Epicurus sustulit { Prouidentiam, ne timeremus Deum, sed ut faceremus quidquid libitum esset. / Immortalitatem, ne damnationem exhorresceremus. }

---

*) Reb. II, fol. 248b lin. 19.—fol. 252b lin. 27.—*Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 340 sqq. cap. 37.

33) et hoc] *a* Reb. *absunt.*
34) fallacem] Reb.: falsum
35) Nam] Reb.: sicut et
36) ὑπόκρισις *falsch*, Hypocrita] Reb.: Hypocrisis (*reliquis omissis*)
37) *ein falscher v. bube.*] Reb.: iniquus et peruersus nequam,
38) Maler] Cod.: Meler
39) *heist ihn*] Reb.: vocat illum
40) *ein heiligen sch. — schwach* etc.] Reb.: nequam sanctum, quia vocabulum Hypocrita non satisfacit rei.
41) Haeretici.] Reb.: Haeretici, vaticinium M. L. de nouis haereticis.
42) D. M. Lutherus: Autores — — conuersos.] *haec et subsequentes tabulae, quae in* Cod. fol. 646a lin. 2—21. *exhibentur, a* Reb. *h. l. absunt.*

Digitized by Google

D. M. Lutherus sollicitus [43]) sedebat *) deplorans Ecclesiae statum, quae tam uarijs expositą esset periculis propter Tyrannos et pseudoprophetas, quod illis praeteritis annis Sathan Euangelium, Baptismum et Eucharistiam [44]) impugnasset. *Ich hoffe aber, die tzwene irthumb sollen nu schier versturet sein.* Timeo autem [45]) alias duas sectas, scilicet Epicurismum et Enthusiasmum, *die tzwo secten werden noch regieren.* [46]) Nam totus [*fol. 646b*] mundus extrema securitate praesumptuosissime [47]) incedit. Caeteri qui uoluerint uideri Deum curare, illi rapientur ad altiora [48]) contempto uerbo Dei [49]) uocali, et tantum suis speculationibus intenti [50]) gloriabuntur *den geist,* [51]) uerbum uocale nihil esse, qualis fanaticus fuit ille Marcus, [52]) qui dicebat: *die lehre sol mir niemandt nemen, auch gott selber nicht,* [53]) et miris modis me in suam sententiam pertrahere [54]) conabatur, gloriabatur [55]) se sine scriptura ex reuelationibus omnia didicisse. Item gloriabatur suum donum et talentum [56]) *in dem gradt der vnbeweglichkeit,* [57]) se hominum corda et cogitationes posse perspicere, sed Deus me seruauit ab illius admiratione. *Ich habe sorge, derselben Enthusiasten werden noch mer komen,* [58]) qui attoniti, correpti suis cogitationibus, stupidi, mordicus retinentes suam sententiam uerbum uocale contemnent. [59]) Ideo semper summo studio admonui ad lectionem scripturae et

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 393 sqq. cap. 37. §. 85.

43) D. M. Luth. sollicitus] *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 646a lin. 22. — fol. 647b lin. 11. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 248b lin. 21. — fol. 250a lin. 20. *reperitur.*

44) et Eucharistiam] Reb.: εὐχαριστίαν

45) *Ich hoffe aber — —* Timeo autem] Reb.: spero autem hos duos errores ferme praeterijsse. Nunc timeo

46) *die tzwo s. — regieren.*] Reb.: hae duae sectae ad tempus florebunt.

47) praesumptuosissime] Reb.: praesumptuosissimus

48) rapientur ad altiora] Reb.: ad altiora rapientur

49) Dei] *a* Reb. *abest.*

50) intenti] *ap.* Reb. *deest.*

51) *den geist* (Cod.: *geist, geist*)] Reb.: de spiritu,

52) Marcus,] Reb.: Marcus Storch,

53) *die lehre sol — — selber nicht,*] Reb.: doctrinam hanc nemo, nec Deus ipse, aufferet a me,

54) pertrahere] Cod. *calami err.*: perthraere

55) gloriabatur] Reb.: iactitans

56) donum et talentum] Reb.: talentum et donum,

57) *in dem gradt der vnbeweglichkeit,*] Reb.: in gradu constantiae,

58) *Ich habe sorge — — komen,*] Reb.: Multos sane Enthusiast. assurgere, timeo,

59) correpti suis cogit. — — contemnent.] Reb.: stupidi, suis cogitationibus concepti, suam sententiam mordicus retinebunt, contempto Dei verbo.

Digitized by Google

auditum uerbi uocalis,[60]) ut agamus cum Deo reuelato et loquente, et omnibus [61]) modis Deum tacentem, et in maiestate Deum [62]) obscurum relinquamus. Ideo Deus optime uidit nos in speculationibus [63]) nostris in rebus diuinis errare, et statuit se [64]) nobis reuelare et loqui per filium in gremio [65]) uirginis lactatum. Hunc audite, ille docebit uos [66]) omnia, sed nos proh dolor nolumus eum audire, et uerbum illud uocale contemnimus. *wollen nicht vntten bei der krippen vnnd windelen* Christum *fahen, sondern oben anfahen.* [67]) Ah si Deus per asinum loquitur, tunc est [68]) illius uerbum, multo magis si per filium et Apostolos. Ideo Paulus gloriatur: Vos accepistis [*fol. 647a*] uerbum nostrum ut Dei uerbum. Si hoc crederemus Deum nobiscum loqui, oscularemur reuerenter uerbum. [69]) *Aber man kan das* Concretum, scilicet *das* loquitur *nicht erhalten, dann das enthusiastische* Quare, [70]) quaerens Deum proprijs cogitationibus, *richtet alles vngluck an.* [71]) Cur Deus unus sit trinus, Vna persona Deus et homo, Mater uirgo, Quare huius misereatur, alteriùs non? *Es ist das* peccatum originale, *das den Adam im paradeis in alles vngluck bracht hat, vnnd ist vns in die haut vnnd inwendiges gekrochen, muss auch durch den Christum wider heraus bracht werden. Das* Quare, [72]) Graece *αὐχὴ*, [73]) Germanice *wie? ist vns tzum wehe gerathen, denn do Adam woltte stoltzieren, vnnd mit dem wie vmbgehen, des wardt ein weh daraus. Ist doch kein hausswirt so schlim im hause*, qui seruo suo per-

---

60) ad lectionem scr. — uocalis,] Reb.: ad sacrae scripturae lectionem et verbi vocalis auditum,
61) et omnibus] Reb.: omnibusque
62) Deum] *a* Reb. *abest.*
63) Ideo Deus — in speculationibus] Reb.: Optime igitur vidit Deus nos cum speculationibus
64) et statuit se] Reb.: ideo statuit sese
65) gremio] Cod. *calami err.*: gemio
66) uos] *sic recte* Reb.; Cod.: nos
67) *wollen nicht vntten — — anfahen.*] Reb.: nec Christum in praesepi et fascijs, vbi inueniri vult, quaerere volunt.
68) loqnitur, tunc est] Reb.: loqueretur, tamen esset
69) oscularemur reu. uerbum.] Reb.: verbum ministerij oscularemur,
70) *Aber man kan — —* Quare,] Reb.: verum non possumus concretum illud quod Deus loquitur retinere, quia Enthusiasticum. Quaero,
71) *richtet* (Cod.: *richtess*) — *an.*] Reb.: nihil non mali instituit,
72) *Es ist das* peccatum — — *Das* Quare] Reb.: Peccatum hoc originale, per quod Adamus in paradiso illusus et multis calamitatibus subiectus est, in nostra quoque interiora viscera irrepsit, nec potest expelli, nisi per Christum, vocabulum hoc. Quare
73) *αὐχὴ*] *sic* Reb. (*ἀὐχὴ*); Cod.: *ἀυχὴ* (*vide explicationem huius vocis fictae in* Emendandis *quae in fine afferam, ad locum* Tom. III. pag. 66. lin. 9.)

Digitized by Google

mitteret [74]) Quare in arcanis suis, qui debet esse contentus [75]) in suo praecepto. *Also wil gott auch,* [76]) ut obediamus et simus trementes et contriti spiritus. Vult nostram confusionem et gloriam suam. Econtra nos quaerimus nostram gloriam et suam confusionem. Ergo qui uult sibi consultum, uerbum uocale [77]) obseruet, credat et faciat [78]) ex Quare *ein* Ita, [79]) et fiat sicut paruulus, quemadmodum egregie hortatur scriptura [80]) ad uerbum uocale, etsi non nisi [81]) obseruaremus [82]) hos duos psalmos: [83]) Beati immaculati etc. [84]) Et Domine non est exaltatum cor meum. [85]) *Die lehren vnns ia fleissig auff das wordt achtung geben, wan das teufflische* quare *vnns durch die Erbsunde nicht hette also eingenommen.* [86]) Quod autem [*fol. 647*[b]] quidam objciunt, Verbum uocale nihil praestare, sed spiritu [87]) opus esse, quia Apostoli non credidissent, [88]) ideo opus fuisse [89]) missione spiritus sancti. Respondeo: Apostoli aequi crediderunt, sed infirma fide. Deinde missione spiritus sancti roborata est. [90]) Tamen spiritus sanctus nihil aliud docuit, quam quae [91]) Christus antea docuerat, quia clare inquit Ioan. 16. [92]) Non loquetur [93]) a semet ipso, sed quaecunque audierit loquetur. Summa, sathan non uult, ut in media uia maneamus, sed ad

---

74) Germanice *wie? ist vnns* — — seruo suo permitteret] Reb.: germanice Wie, latine quomodo, mutatum est in ve germanice wehe. Nam cum Adamus ex superbia opera Dei, quare et quomodo illa fecisset, perscrutari volebat, statim misere lapsus est, nullus paterfamilias tam stolidus est in domo sua, qui permitteret seruo suo.
75) debet esse contentus] Reb.: contentus esse debet
76) *Also wil gott auch,*] Reb.: Sic et Deus vult,
77) qui uult sibi c., uerbum uocale] Reb.: qui sibi consultum velit, verbum Dei
78) credat et faciat] Reb.: credat et veneretur. Faciat
79) *ein* Ita,] Reb.: Ita,
80) quemadmodum egregie h. scriptura] Reb.: sicut egregie haec doctrina hortatur
81) non nisi] Reb.: tantum
82) obseruaremus] *sic* Reb.; *in* Cod. *deest.*
83) psalmos:] Reb.: Psalmos 119.
84) etc.] Reb.: in via, etc.
85) meum.] Reb.: meum, etc.
86) *Die lehren vnns* — — *eingnommen.*] Reb.: Per hos docemur verbum Dei bene obseruare, et illud magnifacere, nisi vocabulum illud diabolicum, Quare per peccatum originale nos ita seduxisset.
87) spiritu] Reb.: Spirit. sanct.
88) credidissent] Reb. *typ. err.*: credissent.
89) fuisse] *sic* Reb.; Cod.: fuisset
90) Apostoli aequi cred. — — roborata est.] Reb.: Spiritu sancto fidem esse roboratam
91) nihil aliud docuit quam quae] Reb.: nihil docuit aliud quam
92) Ioan. 16.] *sic scripsi*; Cod.: Ioan. 15., Reb.: Ioan. 12. (*vide* Ioh. 16, 13.)
93) loquetur] *sic recte* Reb.; Cod.: liquitur

Digitized by Google

latus nos irritat. Epicurismus uergit ad sinistram, Enthusiasmus ad dextram, in qua optimi et deuotissimi incedunt cum summa superstitione. [94])

Anno 38. 13 Septembris*) habita est [95]) disputatio contra Antinomos satis acris per quinque horas fere, [96]) in qua D. Martinus uehementer contradixit istis nouis doctoribus, [97]) qui reiecta lege per Euangelium, Euangelium [98]) uellent extinguere et populo securissimo [99]) blandiri ad malum. Illis se uelle resistere ad mortem usque, *man soltes ihm auch nachsagen*, post mortem. Et [100]) uesperi dicebat se nunquam consensisse in opiniones Iacobi Schenckij et Ioannis Agricolae. [1]) *dann es pfleget sich altzeit das feuer an einem funcklein antzufangen*, [2]) sicut sacramentarij primo panem dicebant, secundo corpus significatum, postea corpus uerum, sed spirituale. Ita Arrius sensim accessit suae haeresi, quem [3]) Petrus Alexandrinus Episcopus uidens longe ante dixit: Alienus a gratia [4]) Christi. Nam is satis est alienus a gratia [5]) Christi, qui diuinitatem ipsius negat. Et ita incepit. Primo [*fol. 648a*] negauit Christum Deum, dicens eum creaturam sed perfectam. Resistentibus autem Catholicis, secundo dixit Christum perfectissimam creaturam supra Angelos, per quam omnia facta sint. [6]) Tertio asserebat eum Deum nuncupatiuum. Quarto Deum uerum de Deo uero, lumen de lumine Christum docebat, ita ut error adeo subtilis esset, ut illi multi [7]) assentirentur, ut etiam [8]) Auxentius Episcopus Mediolanensis eo errore deceptus sit, contra quem Hilarius Epistolam conscripsit. [9]) Sed cum Catholici non acquiescerent, Quinto [10])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 396 sq. cap. 37. §. 86.

94) superstitione.] Cod. *calami err.*: superstione.
95) Anno 38. 13. Sept. habita est] *Sectio sic ordiens, quae in* Cod. fol. 647b lin. 12. — fol. 648a lin. 19. *legitur, a* Reb. II. fol. 250a lin. 21. — fol. 251a lin. 8 med. *exhibetur.*
96) horas fere,] Reb.: fere horas,
97) contradixit istis n. doctoribus,] Reb.: confutant nouos illos Doctores,
98) Euangelium] *hoc alterum verbum ap.* Reb. *deest.*
99) securissimo] Reb.: securissime
100) *man soltes* — Et] Reb.: nec deberent hoc taceri, post mortem suam, vt
1) Iacobi Schenckij et Ioannis Agricolae.] Reb.: I. S. et I. Agric.
2) *dann es pfleget — antzufangen,*] Reb.: ingens enim ignis ex scintillula quadam saepius exoriri solet,
3) accessit suae haeresi, quem] Reb.: processit sua haeresi, quam
4) Alienus a gratia] Reb.: Arrius alienus a gloria
5) est alienus a gratia] Reb.: alienus est a gloria
6) sint.] Reb.: sunt,
7) ut illi multi] Reb.: quod multi illi
8) ut etiam] Reb.: ita vt
9) conscripsit.] Reb.: scripsit,
10) Quinto] Reb. *typ. err.*: Sto. (*prv.* 5to.)

Digitized by Google

dicebat genitum, sed factum, consubstantialem patri. [11]) Quamuis deinde Hieronymus [12]) restitit, cupiens ut hoc uocabulum ὁμοούσιον [13]) ex symbolo deleret, [14]) quia non esset in sacra scriptura. Cui Athanasius per instantiam restitit: pater ingenitus et innascibilis etiam non esse [15]) in scriptura, et tamen Deo competere. Summa. Nullus est error aut superstitio tam crassa, [16]) quae non habeat [17]) applausum, sicut papae ueneratio apud Romanos. [18]) Et ἀλφάϊος erat Deus gentium, cuius nomen esset [19]) ineffabile. Nam hoc non comprehendere tot creatores, quot essent amici [20]) in mundo, *wie das griechische wordt in numero mit sich bringt.* [21])

Arriana Haeresis *) diutissime durauit ultra 300 annos, [22]) attigit Augustini et Gregorij tempora, sub Constantino floruit, sub Domitiano tyrannizauit, sub Iouiano, Gratiano, Valentiniano, *hat wol sieben keiser ausgestanden,* [23]) quousque Gothi uenirent. Et Turca hodie adhuc est Arrianus, quamuis iactat in suis iuramentis quatuor chronographos, [24]) Creatorem coeli et terrae, Resurrectionem mortuorum, sed [25]) [*fol. 648b*] suum Mahomet summum prophetam iactat, [26]) *lest Christum tzu Constantinopel offentlich predigen,* [27]) sed saluo suo Mahomet, qui est mirabilis [28]) homo.

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 397 sq. cap. 37. §. 87.

11) sed factum, consubstantialem patri.] *sic* Cod.; Reb.: sed factum consubstantialem patri noluit admittere, Non factum, ibi litis contestatio incepit de vocabulo ὁμοίσιον (*prv*: ὁμοούσιον), cui sese opposuit Hilarius, cuius libri summa est, Christum esse natum Deum consubstantialem patri,

12) Hieronymus] Cod. *calami err.*: Hierominus

13) ὁμοούσιον] Reb. *male*: ὁμούσιον

14) deleret,] Reb.: deleretur,

15) esse] Reb.; esset

16) Nullus est error — crassa,] Reb.: nullius error aut superstitio tam est crassa,

17) habeat] Reb.: habet

18) ap. Romanos.] Reb.: ap. Romanos erat.

19) Et ἀλφάϊος erat Deus gentium, cuius nomen esset] *sic* Cod.; Reb.: Est Deus gentium, cuius nomen est

20) tot creatores, quot (Cod.: quod) essent amici] *sic* Cod.; Reb.: tot creaturas, quot essent animi

21) *wie das griech. w. — bringt.*] Reb.: quemadmodum graecum vocabulum in numero indicat.

22) Arriana haeresis — 300 annos,] Reb.: Haec Arriana haeresis diutissime vltra 300 annos durauit, — *Haec sectio in* Cod. fol. 648a lin. 20. — fol. 648b lin. 3., *ap.* Reb. II. fol. 251a lin. 8 med. — 20. *legitur*

23) *hat wol — ausgestanden,*] Reb.: septem Caesarum tempora attigit,

24) chronographos (Cod.: Chronographo),] Reb.: Cosmographos

25) sed] Reb.: interim tamen

26) iactat.] Reb.: iactitat,

27) *lest Christum — predigen,*] Reb.: Constantinopol. Christum publice praedicari permittit,

28) est mirabilis] Reb.: mirabilis est

Digitized by Google

Anno 39. 23 Ianuarij*) D. M. Lutherus deplorauit futuras sectas et falsos fratres. [29] *Es wirdt des schreibens so vil werden, das der geringste* Grammatellus *vnnd* philosophellus *wirdt sonderlich ding wollen schreiben* et iterum [30] incidemus in pristinos errores. *Denn der Teuffel ist ein tausentkunstiger, kan einen Irthumb mannigfeltig verbremen vnnd schmucken,* [31] ut Samosateni et Arrij error fere idem fuit, nisi quod ille unam personam cum patre, hic duas personas, sed Deum nuncupatiuum assereret. Ita sacramentarij: τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. [32] *habens auch verdrehet vnnd geschmucket.* [33]

Fecit mentionem [34] Haereticorum Abelistarum, **) qui nomen ab Abel accepissent. *Das weren die frömbsten ketzer im schein* [35] *gewest, die die sonne beschienen het.* [36] Primo enim docebant, omnes in illa secta debere esse in coniugio. [37] Secundo ut cohabitarent coelibes, et Oeconomias diligenter bonis augerent. Tertio Adoptiuos haeredes sibi aliunde [38] eligerent. *Ist warlich ein wunderlich ketzerey gewest vnnd eine leutselige, die frembde leutte adoptiret hat. wer kontte das nicht leidenn?* [39] Ita Coniugium et ordinatio Dei semper impugnatur.

Certissimum hoc est, [40] quod omnis Haereticus et Rot-

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 398. cap. 37. §. 88.

**) *Conf.* ibid. III. p. 398. cap. 37. §. 89.

29) et falsos fratres] *sic scripsi;* Cod.: et falsis fratribus, Reb.: a falsis fratribus. — *Haec sectio in* Cod. fol. 648b lin. 4 — 13., *ap.* Reb. II. fol. 251a lin. 21 — 27. *exhibetur.*

30) *Es wirdt des schr.* — — et iterum (Cod.: iterim)] Reb.: multi assurgent scriptores, ita vt etiam quilibet grammatellus et Philosopholellus (*pro:* Philosophellus) nunc inscribere incipiat, et ita

31) *Denn der Teuffel* — — *schmucken.*] Reb.: Diabolus enim mille artifex est, qui errorem aliquem varie ornare potest.

32) τοῦτό — μου.] *sic scripsi* (= Luc. 22, 19.); Cod.: τουτο ἐστι σῶμα Μου.

33) ut Samosateni et Arrij error — — *vnnd geschmucket.*] *haec* (Cod. fol. 648b lin. 10 — 13. *a* Reb. *absunt.*

34) Fecit mentionem] Reb.: M. L. facit mentionem — *Haec sectio in* Cod. fol. 648b lin. 14 — 22., *ap.* Reb. II. fol. 251a lin. 28. — fol. 251b lin. 10 med. *legitur.*

35) *schein*] *sic scripsi;* Cod.: *schem*

36) *Das weren* — *beschienen het.*] Reb.: qui haeretici fuissent pijssimi sub sole et terra tantum

37) omnes in illa — coniugio.] Reb.: quod omnes in illa secta in coniugio viuere deberent,

38) sibi aliunde] Reb.: aliunde sibi

39) *Ist warlich* — — *nicht leidenn?*] Reb.: mirabilis et humana fuit haeresis, quae homines peregrinos in haeredes adoptauit, quis haec ferre non posset, cui haec non esset grata?

40) Certissimum hoc est] *haec sectio in* Cod. fol. 648b lin. 23. — fol. 649a lin. 8., *ap.* Reb. II. fol. 251b lin. 10 med. — 25 med. *exstat.*

Digitized by Google

tensis est seditiosus.*) Postquam enim sparsit mendacium, *so versiglet ers mit dem* Homicidio, *wie der herr Christus den Teuffel mit den tzween* titulis *abmalet, der die armen* [*fol. 649a*] *menschen also tzurichtet,* [41]) ut tantum ponant antecedens sub bona deuotione et simulatione pacis. *darnach inferirt der Teuffel* [42]) talem consequentiam; quam ipsi Rottenses nunquam putassent. Ita iam Ioan. Agricola non uidet consequentiam. [43]) *Aber der Teuffel ist ein gutter* Dialecticus, *der hat den* Syllogismum, Antecedens et Consequens *schon gesetzt.* [44]) Nos autem [45]) securi putamus sathanam non regnare, cum tamen sit inter filios Dei, sicut Hiob [46]) conqueritur.

Haereticorum et Iudaeorum [47]) conatus**) sunt feruentiores et splendidiorem habent fucum, ut uideantur saniores, [48]) sed occurrendum est illis hoc unico argumento: *lieber ist das auch vnnsers herrgottes bevel?* ibi coguntur obmutescere.

D. M. Lutherus fecit mentionem Ioannis Agricolae***) Anno 39. 3 Iulij arrogantissimi, [49]) qui neque fistulando neque plangendo posset lucrifieri. [50]) *Er wer neulich in willen gewest, auch schon auff dem wege, sich mit* D. Hieronymo Schurff *vnnd* Ioanne Agricola *tzu bereden vnnd versönen,* [51])

---

*) *Conf.* Luth. colloq. germ. III. p. 398 sq. cap. 37. §. 90.
**) *Conf.* ibid. III. p. 399. cap. 37. §. 91.
***) *Conf.* ibid. III. p. 399 sq. cap. 37. §. 92.

41) *so versiglet ers — — also tzurichtet,*] Reb.: confirmat cum homicidio. Ita Christus Diabolum depingit his duobus titulis mendacem et homicidam appellans, qui miseros homines ita seducit,
42) *darnach inferirt der Teuffel*] Reb.: postea Diabolus
43) non uidet consequentiam.] Reb.: consequentiam illam non videt,
44) *Aber der Teuffel — — schon gesetzt.*] Reb.: Diabolus vero optimus est Dialecticus, qui post Syllogismum, Antecedens et Consequens posuit.
45) autem] Reb.: vero
46) Hiob] *ap.* Reb. *deest.*
47) Haereticorum et Iudaeorum] Reb.: Nam Haereticorum
48) saniores,] *prior huius sectionis pars, quae hac voce finitur* (Cod. fol. 649a lin. 9. 10.), *ap.* Reb. II. fol. 251b lin. 25 med. — 27. *reperitur, subsequens altera pars*: „sed occurr. — — obmutescere." (Cod. *l. l.* lin. 10 extr. — 12.) *ab eo abest.*
49) D. M. Lutherus fecit — — arrogantissimi,] Reb.: Anno 39. 5. Iulij D. Mart. Luth. fecit mentionem Ioan. Agric. arrogantissimi, — *Haec sectio terminata verbis*: *„Ihr soltes nicht besser haben* etc.", *in* Cod. fol. 649a lin. 13. — fol. 649b lin. 22., *ap.* Reb. II. fol. 251b lin. 28. — fol. 252b lin. 16. *legitur.*
50) posset lucrifieri.] Reb.: lucrifieri possit,
51) *Er wer neulich — — vnnd versönen,*] Reb.: habuisset, dixit Luth., in animo et firmiter sibi proposuisset, si cum H. S. et D. H. A. reconciliationem initiatur,

Digitized by Google

et tamen fato esse [52]) impeditum. Nam uideo meam benignitatem eos inflare. Ille gloriatus se Abel, *er wirdt ein merterer vntter meinen henden*, et ego [53]) cogor esse Martyrifex, cum ipse me afflixerit supra omnes aduersarios. [54]) *Es hat mich kein babst noch schwermer höher betrübet als er.* [55]) Et nunc mihi causam imponit. Ita fecit Arrius, qui scribebat ad suos: [56]) Ego patior persecutionem ab Episcopo meo propter ueritatem omnia uincentem. *Ich meine, der war ein merterer.* [57]) Ita Christus Diabolum etiam [58]) facit [*fol.-649b*] Martyrem. O bone Deus quanta malitia. Nos securi sine timore Dei et oratione incedimus, ideo pessima sequentur tempora. Ita factum est [59]) tempore Apostolorum, quos Manichaeus secutus. Dixit illos quidem habuisse spiritum sanctum, sed imperfecte, se uero habere perfecte. Ita [60]) hodie nostri Rottenses. Concedunt [61]) nos incepisse, *es wer feine, aber sie weren volkomen, sie soltens ausmachen, sie weren das opfer fein. Also gehet des Teuffels process.* [62]) Ita ego his 20 annis plus quam quinquaginta [63]) sectarios habui me docentes, [64]) sed Deus seruauit me [65]) dicens: Ostendam tibi quae passurus sis propter nomen meum. Summa, oportet Haereses esse, *man kans nicht erwehren, ists doch tzur Apostel tzeit gewest.* Nos non [66]) sumus meliores patribus nostris. Nam cessante Tyrannide sequentur Haereses. Ideo diserte libellum de tribus symbolis composui. Nam illi articuli breui periclitabuntur. Tempora enim sub Euangelio sunt mala. *Itzunder siehet man, was die weldt ist,*

---

52) fato esse] *sic scripsi;* Cod.: facto esse, Reb.: fato fuisse
53) Ille gloriatus se — — et ego] Reb.: ille gratulatur de Abel se martyrem fieri sub manibus meis, ego
54) omnes aduersarios.] Reb.: omnes meos aduersarios.
55) *Es hat mich — als er.*] Reb.: Nullus Papa vnquam me ita afflixit, sicuti hic Agricola fecit,
56) fecit Arrius, — ad suos:] Reb.: Arrius fecit, qui ad suos scribebat,
57) *Ich meine, — merterer.*] Reb.: nonne hic erat Martyr?
58) Diabolum etiam] Reb.: etiam Diabolum
59) factum est] Reb.: accidit
60) Ita] Reb.: similiter
61) Rottenses. Concedunt] *sic* Cod.; Reb.: Rottenses concedunt
62) *es wer feine, — — Teuffels process.*] Reb.: laudabant verum ipsos esse perfectos, et omnia peragere debere dicunt. Sic verum Diaboli processum videt.
63) Ita ego — quam quinquaginta] Reb.: Ego his 20 annis plus 50.
64) docentes,] Reb.: impugnantes,
65) seruauit me] Reb.: me seruauit
66) *man kans nicht — —* Nos non] Reb.: mutari non potest, quia haereses etiam temporibus Apostolorum fuerunt, non

Digitized by Google

qui [67]) olim in tenebris non uidebatur, *vnnd obs vnns nu wehe thut vnnd wir gerne klagen woltten, so hat vnns Christus das* loquebar *starck niedergeleget.* [68]) Ego sum Magister uester, uos discipuli, si me Beelsebub uocarunt, quanto magis uos. *Ihr soltes nicht besser haben* etc. [69])

AN HAERETICVS ADMINISTRARE POSSIT [70]) SACRAMENTA.

Doctor interrogatus hac de re ita respondit: [71]) Si nescitur esse haereticus. At statim cum profitetur suam Haeresin de sacramentis, tum non confert sacramenta. [72]) Sacramentarij [*fol. 650a*] negant corpus Christi. Sic Anabaptistae non uere baptizant, qui negant Baptismum. Sed [73]) si quis nescius inciderit [74]) in sacramentarium et credat se accepisse [75]) uerum corpus, is accipit [76]) uerum corpus etc. [77])

[Rebenstockius II. fol. 253a lin. 1. — fol. 253b lin. 13. *post illud* Lutheri *responsum exhibet hocce eiusdem* Iudicium de casu sacramentali, *quod in* Codice *quidem desideratur, maxima autem ex parte reperitur in* epistola a Luthero ad Amsdorfium d. 11. Ianuar. 1546. scripta (*vide* D. M. Luthers *Briefe, Sendschreiben u. Bedenken gesammelt von* W. M. L. de Wette. P. V. p. 776 sq.).

Iudicium D. M. L. de casu Sacramentali ad Nicolaum Amsdorffium.

Diaconus quidam cum in pago Sacramentum coenae administrasset, post recitata verba consecrationis ex inconsiderantia amisit particulam, quam cum reperire non posset, atque vnus Sacramentum peteret, Diaconus ei particulam non consecratam verbis Domini exhibuit. Tandem communione peracta, quidam inuenit amissam

---

67) *Itzunder siehet — ist,* qui] Reb.: iam; intelligimus quid sit mundus, quis

68) *vnnd obs vnns nu* (Cod.: *nuhe*) — — *niedergeleget.*] Reb.: etsi enim dolore nunc afficimur, et querelam nostram proponimus, Christus tamen nostrum loquebar fortiter deposuit.

69) *Ihr soltes nicht besser haben* etc.] Reb.: meliora vos sperare non debetis.

70) administrare possit] Reb.: possit administrare — *Sectio sic inscripta, quae in* Cod. fol. 649b lin. 23. — fol. 650a lin. 4. *legitur, ap.* Reb. II. fol. 252b lin. 17 — 27. *invenitur.*

71) Doctor interrogatus — respondit:] Reb.: Ad hanc quaestionem D. M. L. ita respondit.

72) tum non confert sacramenta.] Reb.: tunc non sunt Sacramenta, etc.

73) Sed] *a* Reb. *abest.*

74) inciderit] Reb.: incideret

75) accepisse] Cod. *corrupte*: acipisse

76) et credat — is accipit] Reb.: et se accepisse verum corpus credit, is accepit

77) etc.] *a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

particulam et Diacono tradidit cum exprobratione negligentiae indignae ministro verbi, cui respondit nullam inter has et illas particulas differentiam [a] esse. Quare ad Wittenbergenses Doctores casus ille delatus, qui hanc sententiam responderunt. [b] Reuerendiss. pater. [c] Primum non est negligentia, sed nequitia insignis [d] istius diaconi, qui contemptor Dei et hominum, ausus est in publico [e] hostias [f] consecratas, et [g] non consecratas pro eodem habere. Ideo simpliciter extra Ecclesias vestras eijciendus est, [h] vadat ad suos Zuinglianos. Non est opus, vt carcere terreatur [i] homo alienus a nobis, cui nihil etiam iuranti credendum est. Porro rusticus qui nescius [k] accepit hostiam non consecratam, [l] nihil peccauit, fides [m] eum saluum facit, quia [n] credidit verum Sacramentum se [o] accipere, et verbo Dei nixus est, sed non falsus, sicut baptizatus est, [p] qui credit, etiamsi luderet, vel alio liquore baptizaret [q] baptizans, sed tam [r] acute nihil opus est [s] disputare, ne turbentur vel irritentur conscientiae imperitae, sufficit quod credenti omnia sint [t] possibilia. De particulis mixtis benefactum est, [u] quod sint combustae, [v] quamuis re ipsa nihil opus fuisset [w] exurere, cum extra vsum nihil sit Sacramentum, sicut aqua extra vsum Baptismi non est Baptismus. [x] Edentibus et credentibus operatur Christus [y] in Sacramento, sed propter scandalum recte fecit Parochus exurendo,

---

a) particulas differentiam] *sic scripsi;* Reb.: differentiam particulas
b) Diaconus quidam cum — — sententiam responderunt.] *korum loco, quae tanquam prolegomena iudicio ipsi praefixa sunt, in principio epistolae apud* de Wettium *leguntur haecce:*
Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, D. Nicolao, Episcopo vero Naumburgensis Ecclesiae, suo in Domino Majori venerabiliter suscipiendo.
Gratiam et pacem in Christo. Cum absint D. Philippus, Crenziger et Major, nos duo, Pomeranus et ego, cogimur respondere T. D.
c) Reuerendiss. pater.] de Wette: Reverendissime in Duo. Pater.
d) nequitia insignis] *sic scripsi;* Reb. *male:* negligentia insignis; de Wette: nequitia, eaque insignis
e) ausus est in publico] de Wette: in publico ausus est
f) hostias] Reb. *typ. err.:* hastias
g) et] de Wette: ac
h) extra Eccl. vestras eijciendus est,] de Wette: est ejiciendus extra nostras Ecclesias:
i) terreatur] *sic* Reb.; de Wette: teneatur
k) rusticus qui nescius] de Wette: is, qui
l) accepit hostiam non consecratam,] *sic* de Wette; Reb. *falso:* accipit hostiam consecratam,
m) fides] de Wette: fides sua
n) facit, quia] de Wette: fecit, qua
o) verum Sacr. se] de Wette: sese verum sacramentum
p) est] *sic* de Wette; *ap.* Reb. *deest.*
q) baptizaret] de Wette: baptisasset
r) tam] *sic* de Wette; Reb.: tamen
s) opus est] de Wette: hoc loco est opus
t) omnia sint] de Wette: sint omnia
u) De particulis mixtis benefactum est,] *sic* de Wette; Reb.: De partibus mixtis bene factum,
v) sint combustae,] de Wette: combustae sunt,
w) opus fuisset] de Wette: fuisset opus
x) aqua extra v. — Baptismus.] de Wette: aqua baptismi extra usum non est baptisma.
y) Christus] *sic* de Wette; *ap.* Reb. *deest.*

Digitized by Google

etc. z) (*Hoc* Lutheri *responso* Tomus II. Editionis Rebenstockianae *finitur.*)]

CEREVISIA. 78)

Bierbreuen.

Der Erstlich bier gebrauen hat, ille fuit pestis Germaniae. *Es muss wol theuer sein in vnsern landen, die pferde essen den grosten theil des getreides,* scilicet auenam, quae ubique seritur. *darnach sauffen die pauern vnnd bürger das ander theil im biere aus.* In Thuringia terra foecundissima *haben sie diese schalckheit erdacht vnnd gelernet,* ubi prius creuit frumentum, *do muss nu weidt wachsen,* 79) *welcher die Erde also verbrennet vnnd die Erde gar ausseuget. Ich habe dies lieben bieres ein ende erlebet.* 80) *es ist nu alles tzu kofende worden,* et oraui 80a) Deum, ut perderet omnes causas, materialem, formalem et finalem coctionis, uel si omnino coquenda esset, ut tamen *das tzehende bier geraten mochte, das nicht eitel kofent daraus würde gebrauen,* sicut per decennium factum est.

Ego saepius maledixi primo coctori Cereuisiae. *Es wirdt mit dem breuen so viel gerste verterbet, das man gantz Deutzschlandt mocht erhalten, vnnd sols also verterben, das wir so schendtlich iauch daraus machen, welche wir darnach an die wandt pissen. es gehöret in itzlich viertel bier drey scheffel, vnnd wo eine Stadt gut bier breuet, so sint ihr 100,* [*fol. 650*b] *die speibier breuen.* Cereuisiae caritas et defectus Vniuersitatis translationem adferet. Nam aquae nostrae minime sunt salubres, sed letiferae. ideo cogemur discedere.

Cereuisia est optimus potus maxime in hieme, ubi non euaporasset. *Aber es gestehet mechtig viel gersten.* Tertia pars frumenti potu consumitur. 81) Deinde nouum 82) inuentum picis 83) increpabat, quia phlegmata pectoris pareret.

---

z) etc.] *hoc a* Reb. *additum spectat ad reliquam huius epistolae partem:* „Nihil praeterea habeo nouorum: — — Bene vale in Domino. 11. Ianuarii, MDXLVI. T. D. Martinus Luther D.“ *h. l. omissam, quippe quae nihil de hoc casu sacramentali continet.*

78) Cerevisia.] *Caput integrum sic inscriptum, quod in* Cod. fol. 650a lin. 5. — fol. 650b lin. 22. *legitur, ap.* Reb. *non invenitur.*

79) *wachsen*] Cod. *calami err.: waschen*

80) *ein ende erlebet*] Cod.: *eim endeerlibet*

80a) oraui] *sic scripsi;* Cod.: orauit

81) consumitur.] Cod. *calami err.:* confumitur.

82) nouum] *sic scripsi;* Cod.: nouum

83) picis] *sic scripsi;* Cod.: pici

Digitized by Google

Gott gebe vnns allen gnug, wan wir nur seine gaben nicht also deprauirten per auaritiam.

Cereuisia Torgensis olim egregia erat [84]) regina omnium aliarum, [85]) nunc ita degenerauit, *das mans tzu Leiptzig prophetenbier nennet. denn als baldt mans auff die tzungen niemmet, so schmeckt es wie kofent, wie die propheten behren, die tzu Franckfurdt den Juden verkaufft, sich auff der tzungen liessen mercken,* quod essent merda, quae in speciem fuerunt amarae. Est allusio quaedam *propheten behren propheten bihr.* Rustici iam uolunt et ambiunt talem Cereuisiam, quae est macerata et assata, *gederret vnnd gebraten, hathohe, dicke, rote farbe, ist gepicht.* Hanc rustici dicunt pulchram.

Vinum est donatio [86]) Dei,
Cereuisia traditio humana.

AN ANIMA RATIONALIS SIT EX TRADVCE. [87])

De hac quaestione duae sunt diuersae sententiae. Altera ueterum et recentiorum aliquorum scriptorum Ecclesiasticorum, altera physicorum. Scriptores Ecclesiastici affirmant [*fol. 651*[a]] animam hominis non propagari a parentibus nec a natura seminum oriri, sed diuinitus tunc nouas creari et inseri corporibus. Cum membra iam circa 45. diem a conceptione formata sunt, et nituntur his fundamentis, Anima inspiratur. Ergo Non nascitur una cum corpore. Antecedens probo, quia Genesis 2. dicitur: Et inspirauit in faciem eius spiraculum uitae. Item Natura spiritualis non oritur a natura corporali.

Physici contrarium asseuerant, non tantum animam uegetatiuam et sensitiuam in homine ex traduce oriri, uerum etiam rationalem, moti his rationibus.

Prima ratio. Homo in sua specie non gignit quiddam imperfectius reliquis animantibus. Omnia animalia gignunt similem speciem secundum animam uegetatiuam et sensitiuam. Ergo Homo gignit hominem secundum animam rationalem, et non tantum secundum reliquas animae potentias.

Secunda ratio. Cognata inuicem agunt et patiuntur.

---

84) erat] Cod. *calami err.:* era
85) aliarum,] Cod. *male:* aliorum,
86) donatio] *sic scripsi;* Cod.: adinatio *seu* odinatio
87) An anima rationalis sit ex traduce.] *Caput integrum sic inscriptum in solo* Cod. fol. 650[b] lin. 23. — fol. 653[b] lin. 25. (ult.) *legitur, ap.* Reb. *non exstat.*

Digitized by Google

Anima afficitura corpore, ut apparet in phrenetide, *Tobsucht*[87a]) et alijs similibus morbis. Ergo Anima cognationem cum corpore habet, nec aliunde accedit.

Tertia ratio. Si anima rationalis post membrorum formationem corpori inderetur, infantes nihilo senibus essent prudentiores, sed experientia testatur, infantes longe sapientia senibus inferiores esse et una cum aetate eam augeri, sicut et reliquae potentiae animae confirmantur et corroborantur. Ergo anima non aliunde accedit, sed una cum corpore nascitur.

[*fol. 651*[b]] Et physica sententia uera est, quia non tantum cum iam dictis rationibus ex natura sumptis conuenit, uerum etiam cum doctrina coelesti. Primo quia [88]) confirmat Doctrinam de peccato originali, quae labefactatur, si anima post formationem membrorum diuinitus inseri dicitur. Secundo quia tribuit Deo iustitiam. Nam cum animae rationales una cum corporibus ex semine nasci dicuntur, [89]) non solum Deus liberatur a suspicione peccati, ne autor peccati constituatur, uerum etiam iniustitiae, cuius utriusque accusatur, si anima post formationem membrorum corpori inseri dicatur. Nam aut puram animam conditam inserit aut impuram, si impuram, est autor peccati, si puram, iniustus est, quia corpori impuro et contaminato eam infundit, corporisque contagione pollutam damnat, quorum utrumque dicere impijssimum est. Tertio quia cum his sacrae scripturae testimonijs pugnat, quae ipsa etiam testantur animam cum corpore nasci, ut Roman. 5. Quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum intrauit, ac per peccatum mors. Et sicut in omnes homines [90]) mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt etc. Psalmo 51. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea etc. 1. Cor. 15. Seminatur corpus animale etc.

DILVTIO ARGVMENTORVM ADVERSARIORVM.

Anima inspiratur. Ergo non est ex traduce. Antecedens manifestum est ex Gen. cap. 2. Respondeo. Duplex est inspiratio ab extra et ab intra, ut Ecclesiastici scriptores [*fol. 652*[a]] loquuntur. INSPIRATIO ab extra dicitur, quando Deus

87a) *Tobsucht*] *sic scripsi*; Cod.: *Taubsucht*
88) quia] *sic scripsi*; Cod.: qui
89) dicuntur,] Cod.: dicitur,
90) in omnes homines] *sic scripsi* (= Rom. 5, 12.); Cod.: omnes homines

Digitized by Google

de nouo aliquid creat, et naturae iam antea creatae infundit seu communicat. Vt cum Deus in deserto creauit esurienti populo de nouo Mannam, et eam naturae rerum communicauit. INSPIRATIO ab intra dicitur, quando Deus creaturam iam creatam fouet, uiuificat et sustentat, atque singulis annis foecundat naturam rerum hac lege creatam, ut omnibus rebus nascentibus praebeat alimentum. sic nos post mortem nutriemur ab intra. Cum igitur dicit scriptura: Et inspirauit ei spiraculum uitae, non loquitur de inspiratione ab extra, quod post corporis formationem creauit Deus animam, eamque corpori infuderit, sed quod animam una cum corpore creatam spiritu sancto fouerit et uiuificauerit.

II.

Res aeterna non oritur a natura elementari. Anima est immortalis et aeterna. Ergo anima non oritur ex semine, quod ex elementis est conflatum. Respondeo ad Maiorem: Etiamsi anima hominis est immortalis, tamen non sequitur eam ex traduce non oriri. Immortalis enim est non per se, sed per accidens. Et quia Deus uult eam partem humanae naturae, in quam suam imaginem transfudit, non esse mortalem, sed post mortem corporis superstitem, ut ab ea celebretur interea dum corpus quiescit, et donec etiam corpori ex eadem materia orto in extremo iudicio immortalitatem concedat. Sicut igitur unus artifex ex eadem materia diuersa producit opera, unum politum et tersum, in quod plus operae ponit et collocat, ita Deus in utero materno statim [*fol.* 652^{b}] ex eadem seminis gutta diuersa producit corpora, Animam ex puriore seminis parte immortalem et aeternam, Corpus uero ex impuriore mortale, cui totum suo tempore et ex misericordia sua immensa sicut animae immortalitatem communicat etc.

III.

Si anima est ex [91]) traduce, pater sanctificatus generabit filium sanctum, sed nemo nascitur sanctus. Imo omnes ex prima origine sumus rei irae et mortis aeternae, ut Psalm. 51. testatur: Ecce in iniquitatibus conceptus sum etc. Ergo Anima non est ex traduce. Respondeo: Maior est falsa. Nam in sanctificatione uel remissione peccatorum tollitur reatus, id est peccati formale, ut non damnet nos aut reos pronuntiet, sed interea materiale, id est fomes seu morbus manet. Inde in impijs sequuntur omnis generis inordinati motus, et in sanctis etiam interdum recrudescit, quamquam hi repugnant et

91) ex] *in* Cod. *deest.*

Digitized by Google

resistunt. Hic morbus a parentibus in liberos in generatione propagatur sicut alij corporis morbi, ut calculus, morbus Gallicus etc.

D. M. LVTHERVS.

Sicut calamus et spica sunt ex eodem grano, sic anima et corpus sunt ex eodem semine etc.

VTRVM ANIMA SIT EX TRADVCE VICTORINVS STRIGELIVS.

Duae sunt opiniones de origine animae. Prior est quod animae rationales inserantur corporibus a Deo. Ita enim dicunt: Embrione perfecto iam in utero materno, Deus creat animam rationalem, et eam ita corpori inserit, sicut [*fol. 653*^{a}] gemma inseritur palae. Et ut institutum probent, citant ex Aristotele 2. de generatione sententiam: *λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον.* [92]) Altera opinio est de traduce, quae censet, ut corpus ex alio corpore, sic animam ex alia anima prouenire.

Argumenta primae opinionis.

Si anima esset ex traduce, id est si propagaretur a parentibus in liberos, aut decerperetur uel ex corpore uel ex anima. Non potest autem decerpi ex corpore, quia nulla res mortalis potest procreare immortalem. Corpora autem humana sunt obnoxia morti. Ergo non possunt ex corpore decerpi. Ratio est. Nulla natura spiritualis nascitur ex mole corporea. Ergo anima quae est spiritus, non nascitur ex corpore parentis, neque decerpitur anima liberorum ab anima parentum. Nulla natura spiritualis potest diuidi. Anima est res spiritualis. Ergo non potest diuidi. Maior confirmatur ex Aristotele: Quantitatis solius est, posse diuidi. Spiritus uero non habet quantitatem. Ergo non est consentaneum animas liberorum decerpi ab anima parentum.

Argumenta secundae opinionis.

Altera opinio est de traduce. Sicut corpus propagatur

92) *λείπεται δὲ — — εἶναι μόνον.*] *haec leguntur in* Aristotelis de generatione animalium lib. II. cap. 3. (*vide* eius opp. ex recens. Imm. Bekkeri Vol. I. [Berolini 1831. 4°] pag. 736, col. b. fin. 27. 28.); Cod. *corrupte*: *Λείπεται δέτον νοῦν μονον θυρατέν* etc.

Digitized by Google

a corpore, sic anima ab anima. Et utuntur hac probatione. Nulla natura spiritualis potest laedi contagione corporis. Anima est res spiritualis. Ergo non est consentaneum substantiam a Deo creatam integre, pollui societate corporis. Maiorem confirmant illo dicto Aristotelis: Quaecunque sic agunt, ut sint expertia passionis, illa non habent societatem eiusdem materiae. Vt Coelum est quidem efficax in rebus [*fol. 653b*] subiectis, sed nihil patitur nec detrimenti accipit. Nos uero reiectis his Labyrinthis, qui sunt inextricabiles, hanc simplicem sententiam teneamus, et in ea sic acquiescamus, ut etiam contemnere possimus eos, qui nos derident, sic sentientes: Quemadmodum ceteris animantibus insita est uis procreandi sobolem, quae ex corpore et anima illis naturis accommodata constat, Ita hominibus insita est uis gignendi non solum corpora, sed ambas partes necessarias ad corporis constitutionem. Tales autem nunc ex parentibus procreamur, quales ipsi sunt. Hac simplici responsione contenti simus, nec aliam quaeramus subtiliorem, quia opus creationis et conseruationis rerum non potest penitus a nobis conspici.

Hieronymus in epistola 38. ad Anastasium. Alij asserunt, quod formatis in utero corporibus Deus quotidie faciat animas et infundat. Alij factas iam olim, id est tunc cum omnia Deus creauit ex nihilo, nunc eas iudicio suo dispenset in corpora. [93]) Et hoc sensit Origenes et nonnulli alij Graecorum. Ego uero cum haec singula legerim (teste Deo dico) quia usque ad praesens certi uel definiti aliquid de hac quaestione non teneo. Sed Deo relinquo scire, quid sit in uero, et si cui ipse reuelare dignabitur. Ego tamen haec singula et legisse me non nego et adhuc ignorare confiteor, praeter hoc quod manifeste tradit Ecclesia, Deum esse et animarum et corporum conditorem etc.

[*fol. 654a*] ROMAE DESCRIPTIO. [94])

Roma est regio Antichristi, Carcer filiorum Israhel, Theatrum idolorum, Refugium sceleratorum, Arx maiorum et incantatorum, sentina flagitiorum, Contagio mundi, Malleus terrae, Terra amaritudinum, Mons pestifer, Officina sathanae, Aduersaria ciuitati Dei Hierusalem, id est uerae Ecclesiae. Digna

93) corpora.] *sic scripsi;* Cod.: corpore.
94) Romae descriptio.] *Caput sic inscriptum, quod in* Cod. fol. 654a lin. 1. — fol. 654b lin. 2. *exhibetur, a* Reb. *abest.*

Digitized by Google

quae funditus pereat. Terra sculptilium est et in portentis gloriatur. Digna igitur, in qua habitent Dracones et Struthiones, quae usque in sempiternum non habitetur et destructa et euersa usque ad generationem et generationem non rursus extruatur nec eam incolat [95]) filius hominis.

M C quadratum L X quoque binatum
Consurget Oraps fidei Christianae.
ORAPS
Omnia redibunt ad pristinum statum
MCCCLX.

Multi caeci Cardinales creauerunt Leonem Decimum.

Elegia Ioannis Manhart in Romam.

Roma tuum nomen tua gloria deseruit te
Facta caput sceleris, quae caput orbis eras
Schola uirtutum splendentia praeparat arma
Et decus et mores, uirga nitere facit.

Iudicium Friderici Imperatoris de uiolento imperio papae.

Roma diu titubans uarijs erroribus acta
Corruet, et inde desinet esse caput.
[*fol. 654*^{b}] Roma diu sedens caput extulit nubes ad usque
Nunc depressa gemens, omnibus ludibrio [96]) est.

In D. Georgium Maiorem ut ferebatur I. Stigelij. [97])

Maior eras quondam, dum nondum bella tonarent,
Dum bellum saeuit, factus es ipse Minor.
Causa rogas quae sit? Tibi iam quingenta dabuntur,
Sic Minor et Maior quilibet esse potest

Haec Carmina Anno 1553 infigebantur a studioso quodam foribus D. Doctoris Maioris, composita, ut tum rumor erat, a Stigelio. Studiosus autem clam relegabatur. [97])

---

95) incolat] *sic scripsi*; Cod.: incolet
96) ludibrio] *sic scripsi*; Cod.: ludibria
97) In D. Georg. Maiorem ut ferebatur I. Stigelij. — — clam relegabatur] *haec, quae in* Codicis *fine* fol. 654^{b} lin. 3 — 10. *leguntur, ap.* Reb. *non reperiuntur.*

Digitized by Google

INDICES.

I.

INDEX PERSONARVM

in his Colloquiis latinis Lutheri commemoratarum.

Aaron ubi mortuus et sepultus sit II, 256.
Abel nomen quid significet I, 208.
Abraham tres habuit uxores II, 365.; filium Isaac immolans I, 255; magnum dolorem ex eo expertus est III, 207.; eius fides I, 56 sq.; emit speluncam duplicem II, 248; eius nomen quid significet II, 253.
Absalon I, 115 sq.; eius nomen quid significet II, 208.
Adam I, 110 sq. 242 sqq. 249.; ubi vixerit III, 58.; libro non opus habebit III, 60.; eius lapsus quid effecerit III, 77., si non lapsus esset, qualis esset homo III, 67.; cur in eo plures damnentur, quam in Christo salventur I, 78 sqq.; A. et Eva quales fuerint III, 66., eorum contentiones et rixae II, 346.
Adam, Doct., pastor Croschemensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 172.
Adolph pictor quid noctu in coelo viderit I, 200.
Adrianus papa cuius filius fuerit III, 235., qualem tabulam pingi curaverit III, 235., eius dictum de Germania I, 388.
Aepinus, Io., Hamburgensis fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Aesopus commendatur II, 178 sq.; eius fabula de leonis convivio I, 426.
Aggaeus cur populo horrenda minatus sit II, 162.
Agnes (vulgo Iohanna) Papissa III, 232.
Agricola, Ioannes, (Eislebius s. Isl.), Doct., proprie nominabatur *Schneider* II, 254.: eius nuptiae impeditae II, 337.; in Augustanis Comitiis fuit II, 172.; olim Lutheri amicus, postea adversarius II, 57 sqq., Lutherum afflixit supra omnes adversarios III, 322., neque fistulando neque plangendo potuit lucrifieri III, 321.; studet se opponere suis praeceptoribus II, 72 sq., suam propriam causam audet praeferre publicae doctrinae et Ecclesiae II, 73.; in eius opiniones Lutherus nunquam consensit III, 318., Lutheri de eo iudicium II, 18.; ut admitteretur ad concionandum, explorandi causa Princeps mandavit II, 61.; erat magnae auctoritatis in aula, sed cornit II, 69.; eius arrogantia I, 192. II, 61 sqq. 69 sq. 316., eius dementia II, 77., eius doctrina pestilentissima II, 63. 69. 72. 77., doctrinam legis tollit I, 269., est hypocrita, simulator II, 71. 76 sq., pestis religionis II, 209.; eius inconstantia III, 131., spiritus vaferrimus II, 65., eius versutia II, 74., maximas tempestates egregie dissimulavit II, 68. — eius dictum I, 80.; postillae I, 268.; proverbia I, 423. — legit literas Ioannis Huss III, 153.
Agricola, Stephanus, Doct., Ecclesiastes Augustanus, in Comitiis Augustanis fuit II, 172. — ex Marchia Brandenburgensi in Conventum Schmalcald. venit III, 98.
Akiba, Rabbi, quid de Messia dixerit I, 455.
Albertus Comes Mansfeldensis fuit in Conventu Schmalcald. III, 97.; multos offendit I, 184 sq., pestis sui populi II, 161., a Duce Mauritio proscriptus I, 317.

Digitized by Google

Albertus Dux Saxoniae I, 305.; cur Iudaeum transfoderit I, 464.: eius dictum I, 408.
Albertus Marchio de Culmbach: dictum eius I, 316.
Albertus Princeps Brandenburgensis, Episcopus I, 307.
Albertus Episcopus Moguntinus habet dioecesin amplissimam III, 298 sq., est potentissimus III, 299., callidissimus, sed omnino effoeminatus, Epicureus III, 300 sq., prudentissimus, ingeniosissimus et astutissimus III, 303 sq. 309., sua Romana sanctitate et versutia omnes homines contemnit et decipit III, 304 sq. 307., quomodo suos creditores deceperit III, 309., impudens et malitiosus I, 387., maximus leno in Germania I, 136., in omnibus aulis suos proditores habuit I, 393. II, 285., pacem impedivit I, 319., habuit cor excaecatum I, 321., est homo pavidissimus, attamen saevus et tyrannicus III, 302., assuetus est homicidiis et rapinis II, 331 sq., Ioannem Schantzium capturus quomodo egerit III, 305., in huius causa non servavit processum iuris III, 308., eum supra inhibitionem Caesaris suspendit III, 300 sqq., suum scortum eius clinodiis privavit III, 301., Abbatem Cymensem deposuit et incarceravit III, 307., tredecim Christianos propter utriusque speciei communionem fame necavit III, 309., eius fallaciae et technae I, 390. III, 233 sq. 297., semper voluit esse Lutheri amicus usque ad causam Schantzianam III, 310., Luthero per literas suasit, ut uxorem duceret III, 309 sq., Erphordiae, Moguntiae Universitates dissipavit, Ecclesias cathedrales perdidit II, 14., expulit Hala quosdam pios propter religionem I, 319., Ludimagistrum Halensem et Cantorem ab officio dimisit, quod e Wittenberga eo vocati essent III, 297., quid Halae dixerit videns populum frequentem properare ad conciones evangelicas III, 297., non credit esse Deum, neque legem Dei curat I, 325., eius dictum de prophetis in Bibliis II, 10., blasphemat membrum muliebre, per quod ipse natus est II, 348., eius infamia et paupertas III, 300., auream crucem oppigneravit III, 300., Melanthoni pro eius commentariis in Pauli epistolam ad Romanos poculum cum 30 aureis donavit III, 297., Lutheri de eo iudicium II, 110. Lutheri et Marchionissae in Lichtenberg de eo colloquium III, 308 sq., quid Lutherus ad eum, Schantzio suspenso, privatim scripserit III, 300. 307., quomodo idem deinceps cum isto propter facinora perpetrata agere velit III, 301. 304., quomodo Lutherus pro isto oraverit III, 307., Lutheri conceptus libelli contra eum edendi III, 298., hic liber tandem editus est III, 307., quid multi de hoc libello dixerint III, 304. — eius cadaver I, 346.
Alberus, Erasmus, petivit a Luthero modum concionandi coram principe III, 118.
Alexander Magnus heros II, 204 sq.; eius regula I, 195.
Alexander VI. papa plane nihil credidit III, 225., filium suum Caesarem constituere voluit III, 227.; eius filiorumque ac filiae scelera III, 232 sq. 243 sq., quid de Luthero dixerit III, 155.
Alexander (Halesius) est theologus speculativus III, 138.
Alexander de villa Dei fuit optimus grammaticus II, 146.
Alexander, Episcopus Brundusiensis, homo impurissimus et veneficus III, 302.
Alphonsi regis symbolum I, 423.
Ambrosius, Episcopus Mediolanensis, quando vixerit III, 142.; de eo iudicium III, 138 sqq. 144.; inter quatuor Ecclesiae columnas prima est III, 144.; habuit tantum carnales tentationes II, 297. 315. 367., fuit vir animosus et constans I, 25 sq., homo politicus I, 292., satis frigidus II, 214.; eius canon I, 121., hymni III, 149, dictum I, 250., dictum quoddam Euripidis de coniugio commendat II, 377.
Amerbachius, Vitus, contra Lutherum fuit II, 31.
Amsderdam, Ioannes, ex Brema venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Amsdorfius, Nicol., Licentiatus, pastor Magdeburgensis, cum Luthero consentiens II, 17., fuit in Conventu Schmalcald. III, 98., quam rigidum exordium concionis ibi fecerit coram principibus III, 124., est φυσιοθεόλογος I, 267., eius dictum II, 213., eius narratio I, 207.

Digitized by Google

Andreas, Mag., concionator ex Wittenberga a Luthero Ambergam missus ab istius incolis reiectus est III, 252.
Anna I, 84.
Anselmus quando vixerit III, 143.
Antiochus tyrannus I, 403.
Antipho quibus rebus mirabiliter se terserit III, 279.
Antonius: de eo iudicium III, 145.
Aquila, Casp., pastor Salfeldensis, antinomus II, 77., coram Luthero conquestus est de ingratitudine suorum III, 188.
Aristophanis dictum I, 74.
Aristoteles quanto in pretio habitus sit III, 278., fuit quidem optimus dialecticus, sed multum superatur a Cicerone in physicis et ethicis II, 176., de naturis animalium plane nihil dicere potest III, 67., quid doceat de hominibus et aliis animalibus nascentibus III, 74., quid dicat de anima II, 272 sq., de poetis II, 177 sq., eius dicta I, 246. II, 185. III, 245. 329.
Arrius sensim accessit ad suam haeresin III, 318 sq., eius et Samosateni error fere idem fuit III, 320.
Athanasius, Alexandriae Episcopus, quando vixerit III, 142., fuit praestantissimus doctor Ecclesiae orientalis I, 456., postulavit, ut vocabulum ὁμοούσιον in symbolo servaretur III, 319.
Augustinus, Episcopus Hipponensis, quo tempore vixerit III, 140. 142 sq., de eo iudicium III, 135 sqq. 138 sq. 142., 145 sqq. 152., est inter quatuor columnas tertia III, 144., praestantissimus doctor Ecclesiae latinae I, 456., patronus theologorum II, 136., in Ecclesia gentium praevalet II, 211., cur Parisiis damnatus sit III, 136 sq., cur potuerit tanta volumina conscribere III, 296., multi eius libri nihil sunt III, 193.; sua scripta subiicit sacrae scripturae III, 147., huic soli subiectus esse voluit, non patrum ac sanctorum libris III, 199., claras sententias de parvulorum baptismo exhibet II, 41., solus inter patres digne de coniugio scripsit eique tria bona tribuit II, 357., habuit tantum carnales tentationes II, 297. 315., conqueritur de nocturna pollutione II, 364., velamine virginum deceptus est II, 366., mendacium triplex constituit I, 420., primus peccatum originale ab actuali discrevit II, 86 sq., eius dicta I, 17. 36. 51. II, 145. 190. 314. III, 40. 99. 140., quid dicat de anima II, 273., eius dictum de coniugio II, 349., de prole II, 333., dicta de Eucharistia II, 49 sq., dictum eius de peccato voluntario quomodo intelligendum sit II, 85 sq., quam opinionem de nostris operibus habuerit III, 272.; coetus est ex testamentis bonorum vivere III, 188.
Augustus Caesar vinum Rheticum bibebat I, 195.
Augustus Saxoniae Princeps Merseburgensem Episcopatum occupavit I, 392. II, 285.
Aurogallus habuit uxorem impudicissimam II, 344.
Auxentius, Episcopus Mediolanensis, Arrii errore deceptus est III, 318.

Badensis, Episcopus Trevirensis, multas linguas callens, in adulterio interfectus est II, 85.
Baldus iurisconsultus I, 293., eius disputatio, an Caesar sit totius mundi dominus I, 352.
Barnim et Philippus Duces Pomeraniae secretarium Wittenbergam miserunt propter Episcopum Caminensem eligendum III, 296.
Barus, Doct., Anglus theologus, Lutheri commensalis, quaestionem proposuit I, 362.; ei Lutherus uxorem suam praeceptorem Germanicae linguae commendat I, 252 sq.
Baruch: Lutheri de eo iudicium II, 216.
Basilius, pater eccles., satis frigidus est II, 214., a Melanthone commendatur III, 139.
Basilius, Doct., eius promotio I, 291., Lutheri sententiam exploravit, quomodo in Consistorio agendum esset de clandestinis votis matrimonii II, 375 sq., interrogatur a Luthero de quibusdam casibus matrimonialibus III, 379 sqq.

Digitized by Google

Basilius, legatus Gallicus, quid referat de Italorum malitia I, 373. III, 309.
Becker, Doct., Lutheri literas expiscari vult II, 31.
Beda, Benedictinus Angliae, quando vixerit III, 143.
Bembi de Roma dictum I, 161.
Bencosban I, 455.
Benedictus in stimulis se imposuit tribulis II, 364., de eo iudicium III, 145.
Benedictus III. papa reiectus est III, 232.
Benedictus XIII. papa I, 281.
Berndt, Ambrosius, Mag.: ei Lutherus commendat, ut Magistris Universitatis significet, ne Io. Agricola in Decanum eligatur II, 76., ei a Luthero Magdalena ipsius consanguinea desponsatur II, 334 sq., huius sponsae ornatus nimius II, 125 sq., eius filius de tecto decidit I, 208., eum, amissa uxore, liberis et matre una hebdomade, quomodo Lutherus consolatus sit III, 208 sqq.
Bernhardus, Abbas Cisterciensis, quando vixerit III, 143., de eo iudicium III, 152., in suis concionibus excellit omnes alios doctores III, 134 sq., quot monasteria construxerit III, 20., tantum corporales tentationes sensit II, 297., in stimulis maceravit corpus II, 364.; eius dictum I, 62., eius historia a Luthero recitata de Carmelita quodam, qui in latrones incidit III, 268 sq.
Biel, Gabriel, scripsit optimum librum super Canonem Missae III, 270.
Bileam an verum Deum consuluerit et ab eodem responsum acceperit II, 251 sq.
a Bitterfelt, nobilis cuiusdam, crudelitas I, 390.
Blanck, Licentiatus, iurisperitus I, 289.
Blanck, G., iuvenis summi ingenii et industriae, sed fornicator II, 356.
Bleickart, Doct., somnio commotus denegat Cancellarii munus sibi oblatum II, 158., eius uxor mortua est I, 108.
Bodenstein, Andreas, Doct. vid. Carolostadius.
Boëthii dictum II, 143.
Bonaventura laudatur III, 135., fuit homo otiosus III, 270.
Bonifacii XII. papae avaritia III, 257.
Bonifacius, Episcopus Moguntinus, quando vixerit III, 143., est theologus speculativus III, 138.
Bonifacius, praedicator Augustanus fanaticus I, 359 sq.
de Bora, Catharina, vid. Lutheri uxor.
de Borbon Dux Romam cepit I, 163.
Botho, Comes de Stolberg, terram sanctam visitavit III, 58.
Bouillus, Carolus, quibus rebus mirabiliter se torserit III, 279.
de Brandenstein, Catharina I, 309.
Brandt, Frider., reprehenditur propter emtum et absconditum frumentum II, 164.
Brentius, Ioannes, Doct., Ecclesiastes Halae Saev., cum Luthero consentiens II, 17., fuit in Augustanis Comitiis II, 172., in Conventu Schmalcald. III, 98., de eo iudicium Lutheri I, 266 sq., eius commentarii supra 12 capita Lucae et Pauli epistolam ad Galatas: Lutheri de iis iudicium III, 192 sq.
Bretenbach iurista diabolicus I, 291.
Breunninam matronam e Lipsia pulsam quomodo Lutherus consolatus sit III, 211.
Brigittae canonizatio I, 281.
Bruck s. Pontanus, Georg., Doct., iurista naturalis I, 291., scit iura tantum ad defensionem I, 371., est tardiloquus et emphaticus III, 126., dicendi donum habet I, 259., coram tota universitate orationem habuit II, 191., sub ioco saepe iritavit D. Ionam et Spalatinum II, 165 sq. — eius filius qualis fuerit II, 216.
Bucerus, Mart., Luthero ingressum Wormatiae dissuasit I, 439., Marpurgi concionem habuit nimis artificiosam III, 128., negotium cum Luthero habuit 1535. 15. Ian. II, 47., eius sententia de Eucharistia illo die proposita II, 50 sqq., per literas a Luthero petit, ut ad Helvetios scribat formam suae concordiae II, 45.; ex Argentorato venit in Conventum Schmalcald. III, 98., Coburgi (1537) cum Luthero contulit de sacramento II, 23 sq., ibi a Luthero repudiatur

Digitized by Google

II, 35., ab eodem corripitur I, 15. 270. III, 117. 125.; multis curis et laboribus confectus est III, 177.; ex Helvetia suos libros invexit in Galliam II, 31., suum Psalterium alieno nomine evulgavit II, 31.; eius dictum II, 35., quid dixerit de forma mulierum I, 429., eius iudicium de Carolo V. II, 327 sq.

Bugenhagius, Ioannes, Pomeranus, vir doctissimus et exercitatissimus I, 267., fuit in Conventu Schmalcald. III, 98., Lutherum saepius consolatus est II, 299., consolatur militem quendam tentatum a satana, qui eum rapere vellet II, 305., ex Dania redieus Luthero 100 fl. pro dono attulit II, 158., se opponit Luthero iocose defendenti Froeschelii temerariam concionem II, 165., a Luthero castigatus est propter longas conciones III, 111., iure civili propter coniugium suspendendus esset ab officio II, 359.; eius ars vexandi veneficas III, 12., eius historia de quodam rustico, qui ad barbitonsorem accesserat I, 437 sq., mendacium de eo sparsum I, 421., eius dictum, quo Lutherus recreatus est III, 220.

Bullingerus: de eo iudicium I, 39.

a Buna, Rudolf., avarus I, 426., magnus verbi Dei adversarius, electus est, ut orationem haberet coram Electore pro hoc verbo II, 330.; eius dictum I, 151.

de Bunau, Gunther., consuluit Lutherum de casu matrimonii II, 369.

Burckardi, Ioannes, vicarius praedicatorum, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.

Burgannus quomodo cum Regina Navarrae egerit I, 358.

Caesar, Iulius, quot proelia commiserit II, 199., Alexandrum Magnum imitari voluit II, 204., literas clandestinis signis scripsit II, 136.; eius iudicium de Bruto et Cicerone II, 178., eius dictum I, 101.

Caietanus Cardinalis quomodo tractaverit Lutherum Augustae II, 174 sqq., quid ei ibi dixerit III, 241. 258. postremo factus est Lutheranus II, 176.

Cain nomen quid significet II, 208.

Caiphas i. q. Petrus I, 55.; Caipham Romam venisse fabula est II, 119.

Calcianus captus e carcere iterum evasit II, 327. = Calv. I

Calixti, Wolfg., relatio de disputatione Romana contra auctoritatem Papae II, 1 sq.

Campanus II, 25 sq., eius errores II, 26 sqq., eius liber: Contra omnem post Apostolos mundum I, 154.

Campegius Cardinalis Legatus quid egerit in Comitiis Augustanis II, 172., quid Augustae de Missa dixerit I, 283., eius de monachis dictum III, 239. quomodo egerit in causa matrimoniali Regis Angliae II, 370.

Capellae, Io., libri confirmatum mendaciis pleni II, 2 sq.

Capius, Henr., Doct., pastor Calensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 172.

Carolostadius, D. Andreas Bodenstein, promotus est in Doctorem, antequam vidit Biblia II, 240., quo anno primum legerit Biblia II, 214., gradus promotionis damnavit II, 18 sq., Lutheri de eo iudicium II, 24., propter Lutherum non sollicitus II, 57., θρασύδειλος I, 360, institutionem coenae negavit I, 81., fuit Anabaptista II, 96., a Luthero ad disputationem provocatus, tandem ab Electore expulsus est III, 102.; eius ambitio III, 174., arrogantia II, 31 sq., inconstantia III, 131.; eius dicta I, 43. 80., eius dictum in promotione II, 87.

Carolus Magnus primus fuit Imperator a papa denuo confirmatus I, 135. III, 245.

Carolus V. et Ferdinandus II, 322., sunt fratres diversae fortunae II, 322 sq. — Carolus V. Romanus Rex electus est non ut Rex Hispaniae, sed ut Archidux Austriae II, 328., Caesar electus Francofordiae, unctus Ochae, et coronatus est Bononiae absentibus Electoribus II, 325.; ei omnia prospere succedunt II, 323., eius periculum in venatione II, 328., captivus a suis consiliariis II, 328., eius cancellarii I, 342., summo et capitali iure homicidas punit III, 210., pius est II, 322., pacificus III, 262., tarditate et modestia sua plus profuit quam obfuit II, 327., modestissime iudicavit in causa religionis II, 110., eius literae ad Lutherum, quibus hunc citavit Wormatiam III, 261., de eo iudicium Friderici Electoris II, 330., quid Lutherus de eo timeat I, 284.; fuit iratus contra Evangelium II, 329., devoravit Episcopatus quosdam

*) Calvin. I, 145

II, 329., tres Episcopatus Principi Brunsuicensi obtulit I, 362., Germaniam expugnare neque potest neque vult I, 388., decrevit Calletum et omnes portus Angliae occupare I, 356., in Comitiis Augustanis Salvator a papistis appellatus I, 399., a. 1533. Mantuae erat cum papa agens de Concilio habendo, ibique a papa clam relictus est III, 78., denuo papae pedes osculatus est et Concilium ab eo exigit II, 323.: negligit Turcam I, 406., a. 1525. potuisset resistere Turcae, sed noluit II, 326., eius apparatus contra Turcam II, 192. 328.; in itinere a Galliae Rege in arce quadam exceptus quomodo cum puella nobili sibi adducta egerit II, 330.; interdum binas literas contrarias scripsit II, 136.; eius dictum I, 347., quid de Germanis et Hispanis dixerit I, 377. — eius soror efflagitat, ne Germaniam ob religionis doctrinam invadat I, 388.

Casperlen, Canonici Misnensis, insciția III, 281.

Catharina S. erat patrona artistarum II, 136.

Catulli liber e scholis amovendus II, 178.

Catzianus a Turca corruptus I, 403 sq. CR 3, 507 f. of Cale.

Cecius, Bernh., ex Lignitia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.

Celius, Mich., ex Mansfeldia venit in Conventum Schmalcald. III, 98., Wittenbergam veniens quid Luthero narraverit II, 161.

Cell, Conr., prior praedicatorum Coloniensium, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.

Cellarius, Ioannes, Mag., Budissensis praedicator, quid Luthero narraverit de suis Francofordiensibus II, 35., item de Oecolampadio II, 38.; a Luthero verus Episcopus salutatur III, 296., ab Episcopo Misnensi accusatur, quod homines suis concionibus ad licentiam ducat III, 295.

Cellarius, Martinus, quomodo cum Luthero egerit II, 23.

Cellarius, Michael, praedicator fanaticus Augustanus I, 359 sq.

Chilianus, Doct., theologis voluit imponere, ut causas matrimoniales examinarent et ab ipsis iuristis sententias expectarent, Lutheri de eo iudicium II, 386.

Christiernus (i. q. Christianus II.) Daniae Rex expulsus: Lutheri de eo iudicium I, 357 sq., Brunsvigae est I, 359., eius pictura I, 358. *conf.* Daniae Rex (*in* Indice rerum).

Christophori historia habet allegoriam ecclesiasticam II, 93.

Christus *vin. in* Indice rerum.

Chrysostomus, Constantinopolitanus Episcopus, quando vixerit III, 143., de eo iudicium I, 35 sq. III, 136. 139. 147., est tautologus I, 456., comparatur cum Carolostadio III, 149.; eius dictum I, 131.

Cicero fuit optimus philosophus II, 273., multum praestat Aristoteli in physica et ethicis II, 176., eius argumentatio vituperatur I, 296., fuit tardiloquus et emphaticus III, 126., de eo iudicium I, 180. II, 178.; eius dicta I, 74. 99. 273. III, 119. 192., eius Topica a quibusdam Canonicis lecta sunt, quasi continerent foedus matrimoniale inter Henricum Caesarem et Cunigundam III, 281.

Claus scurra I, 250. 441 sq., eius dictum I, 175.

Clemens, Linus et Cletus [Anacletus] Romae alternatim gubernarunt III, 234.

Clemens VII. Papa ex sorore natus est III, 231., erat nequissimus nebulo II, 321 sq., ditissimus et scelestissimus omnia frustra tentat III, 227 sqq., foedus cum Caesare Bononiae pepigit, prostratus est ante Paviam III, 229., elegit Hippolytum in Cardinalem, qui annuatim 60000 ducatos habuit II, 321., valde timuit, ne veneno necaretur, et tandem eo periit III, 9. 231. — eius spurius, filia Caesaris illegitima ducta, factus est Dux Florentiae, deinde a suo consanguineo transfixus est II, 81. III, 231. — filiam spuriam dedit filio Regis Gallici III, 231.

Cletus [Anacletus], Linus et Clemens Romae alternatim gubernarunt III, 234.

Cochlaeus, Ioannes, Wormatiae Lutherum ad disputationem invitat I, 441., in Augustanis Comitiis fuit II, 171., Lutherum defatigasse somniat I, 427., eius impudentia summa I, 146 sqq., a Luthero contemtus I, 438. II, 110., scri-

Digitized by Google

pait contra coniugium sacerdotum et de invocatione sanctorum I, 146., quonam argumento potestatem papae probare conatus sit III, 237.
Coldicius, Andreas I, 344.
Comestor summus historicus III, 137.
Conscenius Bernensis a satana vexatus I, 225.
Constantinus Imperator non a Melchiade papa, sed in Iordane baptizatus est II, 189., papam non dotavit I, 135. III, 244 sq., cur primus Caesar legitimus ab Occamo iudicetur III, 268., eius petitio I, 131.
Cordatus, Doct., interrogat Lutherum de fidei verbo, huius responsum II, 210., laudatur propter artem afficiendi auditores III, 112.
Corfentius Germanus papae iussu in Tiberim praecipitatus I, 142.
Corvinus, Anton., fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
a Cotteberga, Augustin., in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Crotus, Doct. I, 267., blasphemans coniugium sacerdotum II, 347.
Crucigerus, Casp., Doct., est προαιρέσει θεόλογος I, 267., petivit adiutores ad reformationem Lipsiae III, 104., ei a Lipsiensibus 6 thaleri donantur III, 105., Melanthonem aegre fert in sua lectione III, 108., eius ingenium in arripienda concione Lutheri laudatur III, 111. — eius pater benedictione Domini ditescit III, 124.
Cusa quibus rebus mirabiliter se torserit III, 279.
Cyprianus quo tempore vixerit III, 140. 143., claras de Eucharistia sententias exhibet II, 41., quid in libro de singularitate clericorum scribat de mulieribus II, 360., eius somnium I, 210., de eo iudicium III, 139. 141. 152.
Cyriacus, (Cyr. Gerichen?) Doct., a Luthero interrogatur de sua concione III, 121.
Cyrillus Alexandriae Episcopus quando vixerit III, 143., de eo iudicium III, 136. 138.

Daniel excellentissimus propheta II, 220., egregie depinxit papistas II, 353 sq., papam vocat Maosin III, 265.
David fortunatus foris, domi infelicissimus I, 140 sq., maxime contristatus est a filio suo Absalone III, 207. 213., eius spiritus est admirabilis II, 211., insignis propheta fuit II, 257., est porta ex Mose II, 238., an non peccaverit, cum adversus populum Dei se pugnaturum promitteret Achis regi II, 255 sq., eius tentationes II, 288 sq. 311., cur factus sit polygamus II, 381., eius uxores et onera II, 363., eius matrimonialis casus an hodie apud iuristas possit defendi II, 379 sq., eius nomen quid significet II, 253 sq.
Decius, Philipp., cur ex Italia pulsus sit III, 95.
Dehne s. Dhunn, Tilo, consul Wittenbergensis I, 299., reprehenditur propter emtum frumentum II, 164.
Demosthenis argumentum contra Philippum II, 142.
Didymus, Gabriel, *vid.* Zwilling *in* hoc Indice.
Dietmarsch, Henricus, *vid.* a Zutphen.
Dietrich, Veit, Mag. *vid.* Theodoricus.
Dionysii tres I, 264.
Dittenberger, Ioannes, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Döltzig, Hans: eius tunica a solis calore per fenestram incensa est III, 77.
de Doltzschitz, Christophori, uxor ab eius fratre impraegnata et in uxorem petita est II, 369.
de Doria, Andreae, heroica virtus II, 202., quid Caesari consuluerit II, 322.
Draconis leges I, 286.
Draco, Ioannes, Doct., ex Hassia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.

Eberhardi Ducis Wirtembergensis morientis dictum I, 316.
Eberhausen, Episcopi secretarius, Fridericum a Beyem transfodit III, 5.
Eccius, Doct., officialis Trevirensis, qualis fuerit I, 150 sqq. 180., scripsit de potestate papae et humanis traditionibus I, 146., primatum Petri probans derisus est I, 148 sq. quid ad Lutherum Wormatiae dixerit I, 440., in Augustanis

Digitized by Google

Comitiis fuit II, 171., fatetur se Confessionem Augustanam et Apologiam non posse scriptura confutare II, 110., et Lutheri doctrinam esse veram I, 321.
ab Eisenberg, Catharina, scortum Landgravii Friderici II, 83.
Eisenberg, Petrus, Doct., Dresdensis pastor, summus Evangelii persecutor I, 144 sq.
Elias Thisbites II, 205., eius historia III, 133.
Elisabeth S. I, 84.
Elisabeth Marchionissa *vid.* Marchionissa in Lichtenberg *in* Indice rerum.
Elisabeth, scortum Episcopi Moguntini, quomodo hic cum illa egerit III, 300. 302.
Embeck, Doct., legatus Goslariensis I, 314.
Emserus quomodo cum Luthero egerit I, 152., eius malignitas I, 149.
Epicteti dictum I, 72.
Epicurus quaenam sustulerit III, 314.
Epiphanius: de eo iudicium III, 139.
Erasmus Roterodamus I, 272 sqq., multa praeclara scripsit, habuit ingenium praestantissimum, securissime vixit et mortuus est I, 275., eius Dialogus de peregrinatione I, 274., Dialogus de Iulio I, 136 sq., disputatio de matrimonio II, 152., eius paraphrases reprehenduntur I, 273., eius scripta sunt valde perniciosa I, 278 sq., sordidissimas praefationes edidit I, 277., eius stylus I, 273., est rex amphiboliarum I, 274., semper vocabula ambigua cogitat I, 276. 278 sq., est graculus et se ipsum decipit I, 274., vastator religionis I, 274., blasphemat Christum I, 277., negotio evangelico quamquam admonitus non profuit I, 275., est truncus papisticus I, 278., Epicureus I, 53. 275., Momus omnia deridens I, 276., quomodo Lutherus ei os obturaverit I, 268., commendavit Lutheri librum de votis monasticis I, 373., eius dictum III, 119., Episcopum Brundusiensem publice accusavit parati venëni III, 302.
Ernestus Dux Luneburgensis fuit in Schmalcaldensi Conventu III, 97.
Ernesti Comitis Mansfeldensis dictum et mors I, 158.
Ernigken, Gebhard., fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Esaias excellentissimus propheta II, 220., cur ab Achas occisus sit III, 133.
Esau nomen quid significet II, 208.
Esdrae liber tertius et quartus: quid Lutherus de iis iudicet II, 218.
Estherae liber: Lutheri et Mag. Forstemii de eo iudicia II, 219.
Euripidis dictum de coniugio commendatur II, 377., eius versiculi quidam laudantur II, 334.
Eusebius quo tempore vixerit III, 140.
Eustochia Hieronymi amata II, 340. III, 149.
Eva I, 242 sq., cur sic appellata sit ab Adamo II, 342.

Faber, Ioannes, Constantiensis, indies ebrius I, 150., fuit in Augustanis Comitiis II, 171., scripsit contra articulum iustificationis I, 146., eum Lutherus nihil curat II, 110., eius dictum Spirae in Comitiis I, 157 sq.
Faber, Wendelius, ex Mansfeldia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Fachsius, Doct., ius Saxon. in ordinem redegit I, 286.
Fagius, Paulus, ex Argentorato venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Farnesius Cardinalis quid egerit cum Caesare in Comitiis Augustanis III, 96.
Fax, Ludovicus, Doct., rectene captivus abductus sit I, 368 sq.
Feigenbuchs (Feigenbusch?), Conr., Doct., ex Anhaltino venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
a Feilitzsch, Fabian., consiliarius fuit Wormatiae I, 440., exactissime respondit ad apices iuris ex ipsa ratione II, 140 sq., quid de Lutheri libris initio Evangelii dixerit III, 196.
Ferdinandus et Carolus V. sunt fratres diversae fortunae II, 322 sq., Ferdinandus Rex I, 299., primus rex Bohemiae, ultimus Romanorum II, 324. 330., eius aula I, 187., captivus a suis consiliariis II, 328., nihil habet prosperitatis II, 284. 323. 325. 330. III, 106 sq., eius adversarii II, 325., eius pericula II, 324., proficiscens sanguinolenta pluvia conspersus est I, 201., suum regnum

Digitized by Google

invasit sapientia et sanguine, sed non perficiet II, 322., se et Germaniam perdit II, 325 sqq., proditor esse videtur II, 326., eius exercitus profligatus est a Turca II, 196., vastat Ecclesias I, 453., Episcopatus diripuit II, 286., eius saevitia et impressum mandatum contra Evangelium II, 329., ad eum supplicatio pro sincero Evangelii cursu I, 379., Dresdam ad Ducem Georgium accessit I, 323., quid a. 1523. ad Electorem Saxoniae Ioannem scripserit II, 326., eius dictum Spirae II, 330.
Fleck praedicator quomodo-inceperit sua themata III, 115.
Fontinus, Ioann., ex Hassia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Forchheim, Georg., Mag., ex Anhaltino venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Forstemius s. Foersterus, Ioannes, Mag., praedicator Augustanus cum ignominia reiectus I, 359., a multis laudatur, Melanthoni displicet III, 113., suas conciones vituperat III, 112., per literas consuluit Lutherum, cur Ruth iure propinquitatis egerit, Booso nubens II, 254., item de casu matrimonii II, 370., ei quaerenti de re praedicanda quid Lutherus responderit II, 224 sq., eius quaestio, utrum Bileam verum Deum consuluerit et ab eodem responsum sit II. 251 sq., eius quaestio contra Iudaizantes, qui testimonia V. T. postulant, Mariam fuisse ex tribu Iuda et domo David II, 254., eius dictum de libro Esther II, 219. — eius filius obiit, cuius linteamina nocte sequenti fur abstulit I, 415. 1543.
Franciscus S. ex civitate Assis I, 125 sq. II, 11. III, 19 sq., in stimulis niveas massas composuit II, 364., eius subligaculum III, 253.
Franciscus I. Galliae Rex est amatorius II, 327., multum pecuniae proditioni impendet II, 191., a papa defecit II, 323 sq., ad Ravennam cruentam victoriam obtinuit III, 241, per Helvetios Mediolanum amisit II, 195., quomodo Carolum V. Imperatorem iter facientem in arce quadam exceperit II, 330., quid indicarit de Lutheranis II, 31.
Franciscus Dux Luneburgensis fuit in Conventu Schmalcald. III, 97., eius morientis dictum I, 316.
Franciscus Dux Megalopolitanus suos consiliarios misit in Conventum Schmalcald. III, 97.
Franciscus Wimariensis, Mag., Vicecancellarius I, 270 sq., legatus Electoris ad Regem Angliae, quid Luthero de suo colloquio cum hoc Rege narraverit I, 355.
Franck, Sebast., docet peccata esse aequalia II, 87. — eius uxor maximis laudibus extollitur II, 103 sq.
Freiwalt filius deseruit uxorem suam II, 383 sq.
Friderici Imperatoris iudicium de violento imperio papae III, 331.
Fridericus Elector Saxoniae quo anno dieque natus et quo mortuus sit I, 341., eius laus I, 339 sqq., postquam fuerat electus Rex Romanus, noluit II, 328., eius concubina eiusque liberi I, 339., hac concubina ablegata, Guliacensem uxorem duxit filiumque genuit I, 340., a papa per Carolum a Miltitz auream rosam accepit I, 341., ab Episcopo Moguntino deceptus est III, 234., misit Lutherum Augustam, ut ageret cum Cardinali Caietano II, 175., per literas a Luthero petiit, ut postillam explicaret cum Evangeliis et Epistolis III, 261., sapientissime rexit II, 140. 156., eius dictum I, 302., quid de Comitiis Wormat. dixerit III, 94., et de foederibus I, 359., eius iudicium de Carolo V. Imperatore II, 330., sua tibialia sarcivit II, 126 sq., misit Luthero optimum pannum ad novam cappam vel tunicam III, 182. *conf.* Elector Saxoniae *in* Indice rerum.
Fridericus filius Ducis Georgii I, 320. 323 sq. 325 sq. 334.
Fridericus Landgravius scortator II, 83.
Fridericus Marchio quid ad Electorem Fridericum dixerit III, 104.
Frosch, Ioannes, Doct., Ecclesiastes Augustanus, in Comitiis Augustanis fuit II, 172.
Froschelius, Mag., temere concionatus est in omnes virgines, matronas, parochum et magistratum II, 165., a Luthero reprehensus est, quod homicidam ad sacramentum admiserat III, 32.

Digitized by Google

Fuccarorum divitiae I, 409., eorum chirographon II, 136.
Fulda, Adam, Mag., ex Hassia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Fulgentius: de eo iudicium III, 144.

Gabriel, *vid.* Biel *in* hoc Ind.
Gabriel, Doct., pastor Torgensis, *vid.* Zwilling *in* hoc Ind.
Gauricus, Lucas, Doctor magus I, 206., eius dictum blasphemans I, 306.
Gebharti Comitis Mansfeldensis consiliarii fuerunt in Conventu Schmalcald. III, 98.
Geldicius, Petrus, Mag., ex Francofurto venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Georgii S. legenda quid significet II, 93.
Georgius Dux I, 15 sq. 19. 317 sqq. 368 sq. II, 110., fuit Bohemus I, 322. 335., est infidelis defensor I, 76., persequens Evangelium I, 140. 331., cavillatur Lutherum et Universitatem Wittenbergensem I, 323., eius literae ad Lutherum III, 261., odio Lutheri flagrans I, 233., papam odit, eum reformare vult I, 321., III, 275., papam odit personaliter, sed non realiter III, 92., quid de papa concilium differente dixerit III, 235., prius fuit adversarius religiosorum papisticorum I, 322., eius peccatum I, 53 sq., est fomes mali I, 400., ecclesiastica bona ad se rapit et annates, pallia Romam vehi non concedit I, 285., in eius ducatu multa sacerdotia vacarunt III, 125., est valde avarus II, 159., pacem impedit I, 319., bellum sitiens quanta pecunia egeat II, 197., eius thesaurus I, 327 sq. 333., eius tyrannis I, 138., indies occidit anima et corpore II, 89., tyrannus multorum conscientias oneravit III, 34., propter verbum et sacramenta homines reiicit III, 263., cuidam dixit, se eum cogere nolle ad sacramentum sub una specie sumendum, sed eum debere suam ditionem relinquere, quomodo pastores illic in hac re egerint III, 31., habet cor excaecatum I, 321. 325., eius prudentia mala I, 147., quid Wormatiae dixerit I, 441., eius praefatio in Cochlaei Novum Test., quid Lutherus de ea iudicet I, 438. — fratrem suum exhaeredare tentat I, 325. 332. 337., degradavit fratrem Henricum III, 5., nobili suo Hangwitz restitit III, 210 sq. — multas plagas habuit I, 334., eius mors I, 324. 326 sqq., eius funus I, 331., eius testamentum I, 328., eius dictum I, 347., eius nomen quid significet II, 254., de eo proverbium, I, 322. — eius uxor multos monstrosos liberos, praeterea tres filios, quinque filias genuit I, 334. — eius filiis proles non contigit II, 341.
Georgii Marchionis consiliarii fuerunt in Conventu Schmalcald. III, 97.
Georgius Princeps de Anhalt laudatur I, 304.
Gerson est vir conscientiae III, 138., laxavit frena conscientiis I, 69., qua re coactus sit scribere consolationem afflictis III, 19., solus scripsit de tentatione spiritus, de pusillanimitate, et valet ad mitigandas conscientias II, 297., scripsit tres libros, quod papa sit subiectus scripturae II, 358., eius dicta II, 297 sq.
a Giersig, mulier acerba, causa belli in Frisia fuisse dicitur I, 322.
Glaecius Orlamundensium concionator III, 102.
Glapion, Caesaris Caroli V. sacerdos I, 439 sq.
Goede, Henninus s. Hennius, Doct., Iurista et Praepositus Ecclesiae cathedralis Wittenbergensis, reprehenditur II, 159., quid iudicarit de Summa Angelica III, 256.
a Gotteritz, Sebastiani, dictum I, 299.
Granvellae conatus in Comitiis Augustanis a protestantibus recusantur III, 96.
Gratianus summus iurisperitus III, 137., Decreti compilator omnia in papae arbitrium conclusit III, 284., quodnam studium habuerit in Decretali III, 287., eius de papis conclusio falsa III, 236.
Gregorius Nazianzenus quo tempore vixerit III, 140., de eo iudicium III, 152., nihil sincere de Deo scripsit II, 215., in suis homiliis festi paschatis satis frigidus est II, 357., quomodo interpretetur quinque talenta III, 142., eius dictum II, 173., quam opinionem de operibus nostris habuerit III, 272.
Gregorius papa primus quando vixerit III, 143., inter quatuor Ecclesiae columnas

Digitized by Google

quarta est III, 144., eius canon I, 121., eius dictum de coniugio II, 357., eius superstitio et monastica probitas III, 228., eius lapsus horrendus III, 140.
Gregorius VII. papa (Hildebrand) primus dominium sibi arrogavit III, 238. 244.
Gregorii IX. papae avaritia III, 257.
Gregorius monachus: de eo iudicium III, 152.
Gressero, Danieli, D., (Superintendenti Dresdensi) Lutherus prohibuit, ne in decreta de ceremoniis consentiret neque aulicis tantum auctoritatis permitteret III, 130.
de Greuendorf, nobilis quidam, propter matronam deceptam conscientia cruciatus se ipsum transfixit II, 80.
de Gross, Christophorus I, 424., quid dixerit de voce: ars I, 428., eius narratio de Hispanis et Italis et de itinere in terram sanctam I, 372.
Gruneberger, Hans I, 410.
Gudtwalt Luthero persuadere voluit, ut suae sententiae assentiretur II, 39 sq.

Ham, Mag., in Marchia, Antinomus II, 77., Antinomos vult arguere II, 71 sq.
Hannas i. q. Ioannes I, 55.
Hannibal maximus imperator II, 193.
ab Haugwitz: eius causa et vindicta contra Ducem Georgium I, 368 sq.
Hausmann, Nicolaus, Mag.: ei in Dessau agenti quid Lutherus et Melanthon responderint de coena Domini III, 25., eius, vocati pastoris Fribergensis, literae ad Episcopum Misnensem a Luthero sub illius nomine scriptae III, 293 sq. ei profecturo Fribergam valedicitur a Luthero III, 179., eius relatio de Friberga in Misnia III, 103., Fribergae apoplexia mortuus est I, 100.
Hegesippus quo tempore vixerit III, 140.
Heldt, Matthaeus, Doct., Vicecancellarius Caesaris, dives factus est ex corruptionibus aulicis III, 98., fuit legatus Caesaris in Schmalcald. Conventu III, 97.
Henneri, Io., positiones Antinomicae Lipsiae impressae: Lutheri de iis iudicium II, 73 sqq.
Henningus (s. Hinneck, Heinneck, Hinneus), nobilis Bohemus, interrogavit Lutherum, si haberet pecuniam, an eam mutuo petenti bona conscientia denegare posset II, 282 sq.
Henninus (s. Hennius), Doct., *vide* Goede.
Henricus totius Germaniae Imperator I, 380.
Henricus VIII., Rex Angliae, a papa defecit III, 323 sq., papae corpus contemnit I, 143., papam odit personaliter, sed non realiter III, 92., quomodo papae occultum stratagema compererit I, 356. III, 239., ab Evangelio iterum defecit I, 356 sq., fratris sui mortui uxorem duxit, causa ex eo orta I, 446 sqq. II, 370., eius legatio Brunsvigae est I, 359., in sylva aberrans a rustico quodam exceptus est I, 434 sq., de eo mortuo Lutheri iudicium I, 357.
Henricus Dux Brunsuicensis I, 145. 332., Episcopi Moguntini suffraganeus I, 390.
Henricus Dux frater Ducis Georgii I, 318. 322 sq. 325 sq. 329 sq. 332 sq. 336 sqq., homagium accepit Lipsiae I, 337. — eius uxor Wittenbergae cum Luthero collocuta est de Iac. Agricola II, 63.
Hessus, Eobanus, ex Hassia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Hessus, Ioh., pastor Vratislaviensis, Lutheri ad eum recordatio I, 443 sqq.
Hetzer, Ludovicus, multis virginibus et matronis stupratis, Constantiae decollatus est II, 82.
Hieremias conqueritur, Deum longe abesse a nobis II, 294.
Hieronymus I, 36., quo tempore vixerit III, 140. 143., est inter quatuor Ecclesiae columnas secunda III, 144., de eo iudicium III, 136. 138 sqq., non est numerandus inter Doctores Ecclesiae III, 135., fere totus nihil est exceptis historiis III, 193., hic et alii patres habuerunt tantum carnales tentationes II, 315., in stimulis percussit pectus suum lapidibus II, 364., Eustochium usque ad scandalum amavit III, 149., fere lapsus est in Sodomitica peccata II, 360., multa scribit de tentatione carnis II, 340., satis impie de coniugio scripsit II, 349., eius dicta de coniugio II, 357., de arrogata theologiae

Digitized by Google

scientia I, 46., de simulata sanctitate III, 314., de animae rationalis origine III, 330., eius versio graecae praeferenda est I, 261 sq., cur cupiverit, ut vocabulum ὁμοούσιον ex symbolo deleretur III, 319., de eius libro contra Iovinianum iudicium Lutheri II, 82. — quaenam munera ecclesiastica eius temporibus fuerint III, 289.
Hieronymus a Praga combustus I, 281.
Hilarius Episcopus habuit uxorem, scripsit ad suam filiolam II, 364 sq., claras de Eucharistia sententias exhibet II, 41., eius epistola III, 318., de eo iudicium III, 138. 142. 152.
Hildebrand *vid.* Gregorius VII. papa.
Hiob primum patientissimus tandem blasphemavit II, 295., habet omnes cogitationes, quae possunt incidere in cor humanum contra fidem II, 209., eius exemplum quid doceat I, 230. 240., Hiob liber est optimus II, 220., item plenus tentationum II, 315.
Hippocratis dictum III, 128.
de Hirschfeldt, Ioannes, Lutherum Wormatiae excepit I, 439.
Holstein, Ioannes, Mag., movit quaestionem de votis matrimonii, quid Lutherus responderit II, 386 sq.
Hondorfii, consulis Wittenbergensis, vidua fecit egregium testamentum II, 287., quomodo Lutherus eam consolatus sit III, 212.
Hugo Parisiensis quando vixerit III, 143., quam rigide urgeat orationes canonicas III, 274.
Hugo, Paulus, provincialis praedicatorum, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Hulderici Episcopi temporibus coelibatus sacerdotum primum coepit III, 291.
Huss, Ioannes, I, 120. 419., tantum mores et abusum papae perstrinxit II, 175. III, 241., vitam papistarum impugnavit III, 264., exiguum adhuc tentavit contra papatum morte dignum III, 271., conqueritur de inordinato clamore Concilii Constantiensis III, 94., a D. Zacharia corrupto loco Ezech. 34. victus est III, 153., damnatus et combustus est I, 281 sq., eius literae III, 153., de eo iudicium Lutheri III, 153.

Iacob fuit quadrigamus II, 361., eius fides probatur I, 57., eius lucta cum filio Dei II, 260.
Iacobus, frater Domini, fuit coniugatus II, 364., eius epistola cum Paulo non est concordanda II, 222., Episcopus Hierosolymitanus nondum habuit templum, sed parvum aliquem conventum piorum III, 301.
Iacobus, pastor Bremensis, insignis Scotista, visitat Lutherum I, 411.
Iacob Rabbi a Luthero literas promotorias petiit I, 457.
Iephtha filiam mactavit I, 189.
Iesus nomen quid significet II, 254.
Ignatius, Antiochiae Episcopus, quando vixerit III, 143.
Ioachimus Dux Anhaltinus laudatur I, 304., fuit in Conventu Schmalcald. III, 97.
Ioachimus Marchio Brandenburgensis senior fuit scortator I, 307., eius uxores I, 444., rem habuisse fertur cum Diabolo I, 206 sq., multo argento spoliatus I, 417., quid ad Lutherum Wormatiae dixerit I, 440.
Ioachimus Marchio Brandenburgensis iunior, quomodo factus sit Lutheri amicus I, 306 sq.
Ioannes Baptista II, 205., est summus concionator II, 221 sq., eius caput Romae falso demonstratur III, 247., eius dictum III, 197 sq.
Ioannes Evangelista quid praesertim descripserit II, 222., in eo est singularis plerophoria II, 223., hic et Paulus primum legendi sunt III, 131.
Ioannes XXIII. Papa I, 281., a Concilio Constantiensi reiectus resignavit III, 232.
Ioannes Elector Saxoniae fratri Friderico Electori successit I, 341., eius laus I, 341 sqq., eius constantia inprimis in Comitiis Augustanis I, 342 sq. 355., solus electioni Regis Romanorum restitit I, 343., arcem Ernesti a Schonberg cum pagis prope Zwickau occupavit ac Decanum et Canonicos Cizenses incarceravit

Digitized by Google

I, 344., in tumultu rusticorum 1525 Lutherum consuluit, an in 12 articulos eorum consentire deberet I, 345., quid Wimariae in coelo viderit I, 200., eius mors I, 345 sqq., in testamento sue Academiam Wittenbergensem filio commendavit I, 346., sua tibialia sarcivit II, 126 sq., eius dicta I, 302. 344 sq. II, 341. *conf.* Elector Saxoniae *in* Indice rerum.
Ioannes Dux Anhaltinus laudatur I, 304., fuit in Conventu Schmalcald. III, 97.
Ioannes Dux, filius Ducis Georgii I, 320 sq. 324. 334. 432 sq.
Ioannes Fridericus, Princeps Saxoniae iunior, patris sui Electoris Saxoniae nomine electioni Regis Romanorum Coloniae restitit I, 343., et eiusdem loco per Haus de Minckewitz Coloniae contra coronationem Ferdinandi Regis Romanorum locutus est II, 324. — patre mortuo ipse Elector Saxoniae Wittenbergam venit cum consiliariis suis I, 305 sq., regionem suam aliter reformare vult I. 347., a Luthero petit, ne aegre ferat, si non omnes eius supplicationes legere possit I, 347 sq., fuit in Conventu Schmalcald. III, 97., a suis expilatus I, 341. *conf.* Elector Saxoniae *in* Indice rerum.
Iobi dictum laudatur III, 206.
Iohanna papissa *vid.* Agnes.
Ionae prophetae historia qualis sit III, 133 sq.
Ionas, Iustus, Doct., praepositus Wittenbergensis, προαιρέσει θεόλογος I. 267., in Augustanis Comitiis fuit II, 172., eius relatio de colloquio Principum cum Doctoribus in his Comitiis I, 355., eius assertio de Ecclesiae reformatione diu desiderata II. 2., eius relatio de Luthero agonizante III, 160 sqq., ei conquerenti de ingratitudine rusticorum Lutherus respondit I, 175., ei exponenti varias tentationes piorum quid Lutherus responderit II, 317 sq., eleemosynas dabat Dei remunerationem expectans II, 282., sub ioco a Pontano et Melanthone saepe irritatus est II, 165 sq., eum febri decumbentem tentatumque quomodo Lutherus consolatus sit III, 219 sq. quid in eo praedicatore vituperetur III, 114., semel dixit se omnia scire in scripturis sacris III, 178., transtulit librum Tobiae II, 219., Grunaviae aegrotabat ex calculo III, 178., eius dictum I, 186.
Ioseph: eius suspicio de Maria gravida II, 270., an post natum Christum Mariam cognoverit II, 270., eius caligae III, 253.
Iosephus Iudaeus quando vixerit III, 143.
Irenaeus, Episcopus Lugdunensis, quando vixerit III, 143., de eo iudicium III, 139.
Ismael a Turcis filius promissionis falso appellatur I, 401. 403., eius nomen quid significet II, 208.
Iudae, Michael I, 463.
Iudas Ischarioth I, 419 sq., est necessarius in numero Apostolorum II, 120 sq.
Iudith liber, Lutheri de eo iudicium II, 218 sq.
Iulius Papa I, 132 sq., homo impius II, 115 sq. III, 243., Cardinalem quendam propter uxorem ab eo ductam damnavit II, 360., antecessori Alexandro valde infensus erat III, 225., fuit strenuus in militia et imperio III, 225 sqq., voluit esse Caesar III, 226 sq., pugnavit contra Venetos, Maximilianum Caesarem et Ludovicum Regem Galliae III, 226., ad Ravennam cruentam cladem cum Rege Galliae commisit III, 241., post hanc cladem Matthiam Lang Cardinalem Salizburgensem ad Caesarem ablegavit III, 226., eius divitiae III, 226., eius blasphemia et fraus III, 242 sq. propter libidines periit II, 360.
Iuvenalis liber e scholis amovendus II, 178.

Kargk, Georg., Mag. II, 62.60
Kastner, Laurent., quid ei Lutherus in Novum Testamentum scripserit II, 267 sq.
Kauffman, Fabian., Lutheri nepos, se desponsavit ignorantibus amicis II, 386.
Keisersperg, Doct., quomodo exposuerit superbiam, avaritiam, luxuriam III, 116.
Kelner, Henr., consul innocens Erphordiae suspensus est III, 101.
Kelner, Michael, Mag., praedicator Zwingliani dogmatis II, 173.

Digitized by Google

Kelter, Heintz, Lipsiensi sacramentum sub utraque specie a Diacono Wittenbergensi petenti quid Lutherus responderit III, 33.
Keyser, Leonhardus, martyr I, 464.
Kimchi, David, et Moses Kimchi grammatici sinceri I, 262.
Kittel, Melchior, Antonianus stationarius, famulus absente sacerdote consecravit aquam campanulis III, 248.
Kling, Melchior, Doct., iurisperitus I, 288 sq.
a Kökeritz, Casp., Lutherum invitavit I, 348.
Kolhase latro I, 296. 298. 303 sq. 417. 419.
Kranach, Luc., Consul Wittenbergensis, pictor, apud Lutherum excusat Senatum propter annonam frumenti II, 163., quomodo Lutherus eum propter obitum filii consolatus sit III, 212 sqq., quomodo Kr. verterit Hypocritam III, 314.
Krause, Ioannes, Halensis, qui se ipsum occidit, Lutheri de eius morte iudicium II, 183.
Kretz, Matthias, concionator Augustanus, in Comitiis Augustanis fuit II, 171.
Kugelschutz, Philipp., fuit legatus Ducis Lignicensis in Conventu Schmalcald. III, 97.

Lactantius quo tempore vixerit III, 140., de eo iudicium III, 152.
Laelius nomen quid significet II, 254.
Lamech fuit primus digamus II, 361.
Lang, Matthias, Episcopus Saltzburgensis, primus factus est Cardinalis in Germania II, 194 sq., eius curriculum III, 299., a Iulio Papa post cladem apud Ravennam ad Maximilianum Caesarem ablegatus est III, 226., inter Papam et Maximilianum fecit concordiam contra Gallum II, 195., eius ingenium laudatur a Melanthone III, 299., quid dixerit ad Melanthonem III, 310., cum Melanthone contulit, triplicem rationem concordiae praescribens I, 142., cum Episcopis convocatis de Concilio consultaturis ex templo et arce fulmine fugatus est III, 90.
a Laska, Hieronymus, Carolum V. Caesarem appellavit caudam imperii I, 397., a servo suo occisus est III, 5.
Latomus Hispanus antagonista Lutheri constantissimus I, 150.
Laurentius S. bona Ecclesiae dispersit pauperibus II, 284.
Lauterbach, Anton., Mag., a Luthero reprehensus se defendit II, 285., eius quaestio I, 370., ei interroganti, an sit opus semper communicare cum infirmis, quid responderit Lutherus III, 33. eum de ipsius vocatione consolatur Lutherus III, 109 sq., ad eum in pastorem Pirnensem vocatum valedicentem quid Lutherus dixerit III, 127., a Luthero verus Episcopus salutatur III, 296., ei Lutherus prohibuit, ne in decreta de ceremoniis consentiret neque aulicis tantum auctoritatis permitteret III, 130., Lutheri ad eum epistola II, 303 sq. — eius uxor interrogata, an crederet se esse sanctam, quid responderit II, 186. — eius pater quid cum Tetzelio in Stolpen egerit III, 248.
Lehne, Muhme, vid. Magdalena.
Lemnius, Simon, Pontanum rabulam vocat II, 14 sq., eius poema et epigrammata obscoena I, 155. 432.
Leo X. Papa fratrem suum regem in Neapolis fecit III, 227., concilium congregavit III, 233., animam mortalem iudicavit I, 374 sq., eius dictum de conscientia I, 375.
Leonhardo, Mag., praedicatori Ubensi, imaginationibus vexato quid Lutherus responderit II, 293.
Lesch, Marx, fuit legatus Philippi Comitis Nassoviae in Conventu Schmalcald. III, 97.
Leubel, Simon, Lipsiensis I, 254.
de Leva, Antonius, praestantissimus dux, maximum exercitum contra Turcam duxit II, 192., quid Caesari consuluerit II, 322.
Liborius, Licentiatus Magdeburgensis, quo munere Romae functus sit, eiusque de hac urbe confessio III, 241.
Lichtenbergeri, Ioannis, iudicium de oraculis I, 209.
Lindeman, Casp., Doct., vidit foetum unius digiti magnitudine III, 74.

Digitized by Google

Linus, Cletus [Anacletus] et Clemens Romae alternatim gubernarunt III, 234.
Livii exigua particula restat II, 177.
Loeser, Hans, nova affert II, 323., Lutherum vocavit ad diversorium quoddam III, 160.
Lombardus, Petrus, Magister sententiarum: de eo iudicium III, 137. 151.
Loth vinolentus duas virgines impraegnans II, 257.
Lotharius Imperator papae electionis ius ademit I, 135.
Lother, Melchior I, 410.
Lucanus: de eo iudicium Lutheri II, 177.
Lucas Evangelista optime historiam passionis Domini descripsit II, 222.
Lucas Maler *vide* Kranach.
Lucas, Magister, praeceptor Iohannis Ernesti filii laudatur I, 344.
Ludovicus Imperator, nepos Caroli Magni, papae auctoritatem omnium regnorum tradidisse fingitur III, 287 sq.
Ludovicus Galliae Rex Universitates incitat ad Iulii Papae superbiam scriptis reprimendam III, 226.
Ludovicus Rex Ungariae: eius paupertas I, 379. — quid eius nomen significet I, 378.
Ludovicus Bavarus et Maximilianus foedere iuncti II, 195.
Ludovicus Springer, Landgravius Hassiae I, 309 sq.
de Luna, Petrus, (Benedictus XIII. Papa) haereticus pronuntiatus I, 281.
Lupinus, Petrus, D. initio adversarius Lutheri II, 31., ad lectionem Augustini adigebatur II, 214., quid de Lutheri libris dixerit III, 196.
Lutherus, Martinus, Doctor *) III, 154 sqq., proprie nominabatur *Lyder*, Saxonice *Luder* II, 254.
1) Melanthoni originem et historiam vitae suae recitat II, 153., eius curriculum III, 174 sqq. 261., prognosticon Lutheri I, 349 sqq.; quo anno natus sit et quibus annis avia, pater et mater eius e vita decesserint III, 190. — eius parentes primo pauperes quantos labores perpessi sint III, 160., L. fatetur se esse filium rustici Moerae prope Islebiam III, 177., eius mater multum vexata est fascinatione vicinae III, 9 sq., eius patris mors III, 168. — eius patruelis maledictione dignus I, 256. — eius consanguinei et fratres inique haereditatem diviserunt III, 157 sq., eius frater Iacobus L. Wittenbergam veniens quid fratri narraverit II, 161., L. duas sororis suae filias apud se aluit, quarum alteram Mag. Vit. Theodoricus in uxorem petivit III, 167. quomodo et in quorum praesentia alteram consanguineam Magdalenam (a. 1538.) die suo natali Mag. Ambrosio Berndt desponsaverit II, 334 sq., desponsatis nuptias parat II, 336 sq. —
2) L. qua re commotus sit monachum fieri et quo die monasterium intraverit III, 187., invito patre monachus factus est III, 169. 182. 184 sq., in suo monachatu rigidissime servabat statuta sua III, 182 sq., eius ieiunia rigida III, 183., quomodo olim horis canonicis legendis se maceraverit I, 67. III, 279., quo plus se macerabat, eo magis urebatur II, 352., quomodo prius legendo, praedicando, orationibus se fatigaverit I, 198 sq., pluribus diebus 3, saepius uno die 4 conciones habuit III, 170. 178. 181., quot sanctos

*) Loci h. l. memorandi afferuntur hocce ordine: 1) Lutheri stirps: parentes, fratres, sorores, 2) eius monachatus, doctoratus, 3) eius matrimonium: uxor, liberi, 4) eius oeconomia, reditus, beneficia a Principibus accepta, sumtus, victus, vestitus, 5) eius virtutes, 6) eius confessiones, iudicia de se ipso, 7) eius pericula, morbi et infirmitates, 8) eius colloquia cum amicis, Principibus, adversariis, 9) eius consolationes, 10) eius hortationes, admonitiones, 11) eius consilia, 12) eius interrogationes, 13) eius responsa, 14) eius disputationes, 15) eius querelae, 16) eius orationes et conciones, 17) eius iudicia, dicta, poema, prophetia, 18) eius scripta, literae, 19) eius adversarii eorumque scripta et convicia, 20) eius itinera, 21) varia.

Digitized by Google

elegerit et invocaverit III, 184., Erphordiae primitias suas canens I, 119., Erphordiae monachus in pago terminato ad missam se parans I, 122., cum esset 20 annos, nondum viderat Biblia, tandem ea in Bibliotheca invenit et relegit saepius III, 270 sq., in monasterio Erphordiae legit Biblia, deinde ab Erphordia Wittenbergam proficiscens bene humiliabatur II, 240., quam ob causam monasterio egressus sit III, 188., quem fructum ceperit ex monachatu suo III, 182. — L. a D. Staupitio admonitus est de gradu accipiendo III, 154., multis argumentis frustra recusavit D. Staupitio suam vocationem III, 109., quando promotus sit in Magistrum et Doctorem III, 156. 261., eius doctoratus I, 409. —

3) L. quid apud se concluserit pro statu matrimonii confirmando, priusquam coniugium iniret II, 343., L. ante ductam uxorem habuit lectum non stratum per totum annum III, 190., quid dixerit de suis nuptiis II, 338., nuptiae nisi clam celebratae essent, impeditae fuissent II, 337., quo die uxorem suam duxerit III, 191., quando eam duxerit et quibus annis singuli eius liberi nati sint III, 166 sq., Catharina de Bora: Lutheri de hac uxore sua iudicium II, 338., ea praeceptor Germanicae linguae a marito proponitur I, 253., quomodo uxor Lutheri cum eo conversata sit II, 337., Lutherus rarissime cum uxore convenit II, 353., quomodo suam uxorem complexus sit II, 299., L. ei affirmat, ipsam habere probum coniugem II, 354., L. uxori in oeconomia concessit dominium III, 156., ab uxore accusatur, quod sarciens sua tibialia filii nova discidisset, Lutheri defensio II, 126 sq., uxor parochos avaros accusat, Lutheri responsum II, 159 sq., uxor conqueritur se tantum tria vasa cerevisiae habere III, 199 sq., Lutherus quomodo consoletur uxorem sollicitam de persolvendis debitis I, 427., uxorem suam septimo gravidam inspiciens quid L. ad eam dixerit II, 353., uxor cum quondam vesperi infirmaretur, quid L. dixerit II, 347., uxor incidit in syncopen, cumque ad se rediisset, interrogatur ab eo de cogitationibus suis II, 299., Lutherus interrogavit suam uxorem, an etiam crederet se esse sanctam? eius responsum II, 185 sq., L. hortabatur uxorem ad diligentem lectionem praecipue psalterii et auditum verbi III, 177., L. cum uxore in hortum exivit piscatum III, 61. — Lutheri liberi diversae naturae et ingenii I, 258., Lutherus liberos suos considerans quid dixerit II, 357., Lutheri consilium de filiis suis I, 289 sq. III, 120. 164., L. puerorum suorum simplicitatem et innocentiam commendat I, 250. II, 20., L. filiorum suorum contentionem et reconciliationem audiens quid dixerit II, 19 sq., L. filiolis suis ante mensam poma Persica intuentibus quid dixerit III, 64 sq., Lutheri infans aliquando ita vagiebat, ut a nemine reconciliari posset, quid tum dixerit II, 348., Lutherus ab infantulo suo maculatus I, 251., quomodo infantem cubitum ferendum benedixerit III, 157., Iohannes Luther puer de conversatione coelestium dicens I, 251., Lutherus filium suum Iohannem toto triduo noluit in gratiam recipere I, 253 sq., Iohannes Luther adolescens orationem habuit in quadam promotione I, 291., Martinus Luther puer trimus a patre praedicatur I, 251., Paulus Luther quando natus sit et qui eius susceptores fuerint III, 163., Lutherus cum filiola Magdalena ludens I, 251., de obitu eius I, 102 sqq., sepultura eius I, 106 sqq., epitaphium eius I, 102 sq. —

4) Lutheri oeconomia III, 199 sq., Lutheri reditus II, 281 sq. III, 186., Lutherus laudat liberalitatem Principis III, 159., sciens fortunam sibi non favere in rebus metallicis, detrectavit donum Electoris, qui ipsi duas partes adscribi mandaverat III, 69 sq. Lutherus donum a Bugenhagio e Dania sibi allatum noluit integrum accipere, Melanthoni mediam partem reddens, ut offerret Bugenhagio II, 158., Lutheri sumtus III, 200., Lutheri diaeta I, 96., ei placet cibus vulgaris, non deliciae II, 124., eius convivium regni quale fuerit I, 89 sq. Lutherus quo anno deposuerit habitum monachi III, 183., L. cucullam suam difficulter deposuit III, 172., L. cappam suam usque ad extremum gestaverat III, 183. —

Digitized by Google

5) Lutheri fidelitas III, 178., eius ingenuitas III, 167., eius liberalitas erga suos III, 181., Lutherus alienus ab avaritia noluit suos libros vendere III, 186 sq., omnes lectiones suas gratis habuit III, 187., L. patientiam suam praedicat III, 167., eius ingenii sagacitas praedicatur, sed ab ipso negatur III, 179 sq., habet naturalem dialecticam in definiendo et dividendo II, 139. 141., L. musicam semper amavit II, 147., a. 1538. 17. Dec. apud se habuit cantores mutetas canentes II, 146. —

6) Lutherus qualis papista prius fuerit III, 178 sq., blasphemus erat quindecim annos II, 89., L. fidem suam debilem esse fatetur I, 56. 59. III, 52 sq., aliquando ita friget, ut non possit orare II, 294., Lutherus in pathmo saepe vexatus I, 225., imaginationibus vexatus est II, 293., pessimae cogitationes eum plus vexarunt quam omnes eius infiniti labores II, 299., fuit in summis tentationibus II, 295 sq., tentationibus adsuefactus est III, 221., ei satan ubique insidiatus est III, 157., recreatus est dicto quodam Bugenhagii III, 220., Lutherum oportet esse iratum, si bene scribere, orare et praedicare vult I, 191., nemini parcet III, 202., eius collatio cum Melanthone III, 202., hunc Lutherus non libenter habet in suis lectionibus III, 108., Lutherus se aequiparat Iesaiae prophetae II, 220. III, 202., item Petro Apostolo III, 202., est infelix propheta I, 331., Lutherus fatetur se in multis errasse, quae extra fidem sunt, sed in rebus fidei constanter docuit I, 149., scit se multa nescire III, 178., neque graece neque hebraice callere fatetur I, 263., non est Hebraeus grammatice et regulariter I, 261., quid acciderit, cum graecismo se applicaret II, 215., L. nullam certam linguam germanice habet, sed communem I, 263., Lutherus se defensorem et columnam papae appellat III, 157., quatenus ditior fuerit omnibus theologis papisticis et nobilibus III, 158., ab importunis mendicis plurimum deceptus est I, 184. —

7) Lutheri pericula III, 155 sq., ei ab amico aliquo scriptum est, ipsi et Antonio Schantzen imminere necem III, 186., Lutherum veneno necare Polonicus doctor studuit III, 155 sq., Lutherus in periculo versatus est a peregrino bombarda necari III, 156., a. 1532. 12. Iul. in summo periculo est cum uxore in cellario suo interfici muro ruente III, 159., Lutheri morbi I, 92 sq., Lutheri morbus: quid eo tempore cogitaverit I, 114., Schmalcaldiae decumbens quomodo a medicis tractatus sit I, 96., ibi letali morbo affectus abductus in Tambach servatus est III, 169., eius angustiae in hoc morbo II, 339., a. 1538. 18. Febr. mira infirmitate vexatus est, sanitati restitutus quid dixerit III, 165., L. infirmus quid ad medicum dixerit III, 216., clysterio utens quid dixerit I, 431., artetico morbo enervabatur I, 99., artetica et calculo cruciatus quid dixerit II, 389., a. 1538. 2. Aug. praecedente nocte acerbissimos dolores habuit ex artetica in brachio, quid tum dixerit II, 316 sq., a. 1538. 18. Aug. languens una cum uxore febricitante quid dixerit II, 317., L. tenasmo pressus quid dixerit I, 248., Coburgae tinnitu aurium vexabatur I, 90., a. 1539. 11. Ian. vertigine impeditus est a disputatione proposita III, 181., a. 1539. 30. Mart. in concione a vertigine impetitus est III, 184., Torgae in templo a vertigine correptus est III, 164., credit, suas infirmitates non naturales, sed fascinationes esse III, 10., suas molestias permutare posse optat cum scabie alius cuiusdam III, 166., Lutheri agonizantis oratio sabato post Visitationis Mariae a D. Iona collecta III, 160 sqq. —

8) Lutheri colloquium cum Melanthone de bello paschali inter Electorem et Ducem Mauritium II, 199 sqq., cum eo disputat de Astrologia II, 154 sq., Melanthon Luthero nunquam persuadere potuit, ut Astrologiam probaret II, 150. 152 sqq., Lutherus D. Iust. Ionam examinavit de Psalmo 103. II, 228 sq., multa loquebatur cum D. Basilio II, 375., valedixit N. Hausmanno profecturo Fribergam III, 179., quid cum eo quodam tornatore locutus sit II, 22 sq., Lutherus cum D. Iona accersitur ad Electorem 1538. 15. Nov. I, 270., Luth. 1539. 15. Maii prandebat cum Electore et in con-

Digitized by Google

siliis erat III, 306., ab Electore novo ad prandium invitatus nova retulit de Turcico bello II, 191 sq., L. ab uxore Principis de Anhalt visitatur I, 308., cum Ducis Henrici uxore de Iac. Agricola collocutus est II, 63., cum Marchionissa in Lichtenberg de Episcopo Moguntino collocutus est III, 308 sq., Lutheri colloquium cum Carolo de Miltitz III, 179., eius colloquium cum Legato Pontificio Petro Paulo Vergerio de Concilio III, 89 sq. 96 sq., quid cum Marco Storch locutus sit II, 21 sq. III, 315., colloquium privatum Lochae cum Iac. Schenck habuit II, 66., eius ultima admonitio ad eundem II, 62 sq. —

9) Lutheri consolationes ad amicos III, 206 sqq., eius consolatio ad Mag. Ant. Lauterbachium de sua vocatione III, 109 sq., eius consolatio ad Ioannem Schlaginhauffen in summa tentatione II, 290 sq., L. consolatur Hieronymum Wellerum moestum et conquerentem II, 294 sqq., quomodo Iust. Ionam febri decumbentem tentatumque consolatus sit III, 219 sq., consolabatur Pastorem et Diaconum Torgenses propter Iac. Schenckium III, 313., L. consolatur militem quendam tentatum a satana, qui eum rapere vellet II, 305., L. consolatur mulierem parturientem II, 184 sq., L. quibus verbis consolatus sit consanguineam suam *Muhme Lehne* III, 168., L. acceden squandam matronam (*Muhme Lehne*) graviter decumbentem quomodo eam consolatus sit III, 216 sq., L. Torgae accessit scribam hydropicum consolans III, 215 sq., L. ad infirmos ingrediens quomodo cum iis conversatus sit II, 306 sq. —

10) Lutherus hortatur Io. Agricolam per Cruciger um et Ambrosium Bernd II, 77., L. hortabatur D. Casp. Zeunerum, ut cum gaudio acciperet superintendentiam Fribergensem in gratiam Dei III, 290 sq., L. hortatus est Ordinandos, ut vigilarent pro grege Christi II, 118., L. sponsum et sponsam reconciliare conatur II, 382 sq., L. coram Schössero tentavit, ut pro pauperibus aliquot modios sibi concederet II, 281., L. commendat opera caritatis III, 130., dedit Dr. Cruciger o scriptam admonitionem ad Senatum, ut curaret, ne populus fame periret II, 163., L. accusat praefectum propter frumenta avecta et nobiles propter ea emta et abscondita II, 164., Lutheri admonitio scripta ad Ioh. Metzsch I, 27 sq., eius admonitio contra potatores I, 196., L. execrabatur abusum vestitus II, 125 sq., L. prohibuit Ant. Lauterbachio et D. Danieli, ne in decreto de ceremoniis consentirent neque aulicis tantum auctoritatis permitterent III, 130., L. impedire studet, quin Io. Agricola in Decanum eligatur II, 76., Lutheri recordatio contra privilegia et prohibendos gradus, D. Ioh. Hesso I, 443 sqq. —

11) Lutheri consilium supra locum 1. Petri 4. II, 278., eius consilium, quid agi debeat in tuendo Evangelio I, 367 sq., eius consilium et sententiae de Eucharistia II, 48 sqq., eius consilium, quomodo cum sacramentariis multos turbantibus agendum sit II, 43 sq., L. 1525. dissuasit Iohanni Electori, ne in unum rusticorum articulum consentiret I, 345., L. cur pastoribus consuluerit, ut a casibus matrimonii se abstinerent II, 385 sq., L. cur Mag. Vito Theodorico consilium dederit uxoris ducendae III, 228., eius consilium ad tentatum quendam, ne esset solus II, 314., L. consulitur a stipendiario quodam II, 194., Episcopo Mogunt. per literas suasit, ut uxorem duceret III, 309 sq. —

12) Lutherus interrogavit, quae aquae essent latissimae III, 68., L. interrogavit D. Antonium Anglum, quomodo vinum neque immittens neque infundens in cellam inferre vellet III, 68., L. proponit Basilio casum matrimonii Davidis, interrogans, an hodie apud Iuristas possit defendi II, 379 sq., L. interrogat enndem, an iure possit marito urenti alia permitti, si uxor esset desperato morbo affecta II, 380 sq., L. accessit D. Hieronymum Schurff, ut ipsi causam coelibatus ex decretalibus indicaret, sed hic non potuit II, 363., L. quendam scortatorem interrogavit, quid primum in actu adulterii cogitasset II, 79. —

13) Lutheri responsum ad Landgravii adhortationem scriptam, in qua illum adhortatur contra Anabaptistas calamum acuendum II, 102 sq., Luthe-

Digitized by Google

rus interrogatus a D. Cordato de fidei verbo, quid responderit II, 210., L. quid responderit interrogantibus, an coacti a tyrannis unam speciem sumere possint III, 25., L. quid responderit quaerenti, an sponsa libera sit, cum sponsus ante nuptias homicidio perpetrato aufugerit II, 370., eius responsum, postquam pastor quidam ad eum de inobedientia sui Diaconi scripserat III, 119. —

14) Lutheri disputatio Lipsiae cum Eccio II, 32., Lutherus sub umbra Carolostadii Lipsiam ingressus est ad disputationem cum Eccio III, 174., Lutherus habuit acerrimam disputationem contra Papam II, 117. item acrem disputationem contra Antinomos III, 318. —

15) Lutherus queritur de amico amisso (Ionnne Agricola) II, 57 sq. 69., sibi proposuerat cum eo reconciliationem, at fato impeditus est III, 321 sq., ab eo magis afflictus est quam ab ullo alio adversario III, 322. L. Hausmanni mortem deplorat I, 100 sq., L. futuram Germaniae calamitatem deplorat I, 391 sqq., Lutherus et Melanthon futuri seculi calamitates deplorant I, 390., uterque gemunt propter futurum seculum, in quo futuri sint multi magistri et ingens confusio III, 90., deplorat Ecclesiae statum periculosum propter sectas et falsos fratres III, 315. 320., L. nullam pacem sperans non cupit diutius vivere II, 64., L. cur libentissime mori velit II, 314., L. doluit suarum partium principes in conventu Schmalcaldensi recusasse concilium III, 95., L. deplorat copiam librorum et scribentium II, 215. III, 320., L. irascitur propter infidelitatem vicinorum I, 413 sq., L. metuit, ne post annum conclave suum sibi eripiatur II, 331. —

16) Lutheri orationes I, 64 sq., eius iudicium de suis concionibus III, 127 sq., Lutherus coactus est ad praedicationem III, 109., cur ex libro praedicet III, 123., quomodo conceperit suas conciones III, 111., coepit concionem paraenesi III, 129., concionans semper manet in statu (i. e. themate) III, 131., prohibuit longis concionibus auditores torquere III, 111., quotidie potuit suas conciones aliter tractare III, 124., laudatur propter artem afficiendi auditores III, 112., credit se a pluribus rhetoribus superari III, 114.; Lutherus in funere Ioannis Electoris concionem ad populum habuit I, 346., in arce praedicat coram Electore Ioanne Friderico I, 305., habuit concionem de 1. Tim. 1. Worlewiciae coram Principibus de Anhalt et iuniore Marchione, quae postea edita est III, 111., cur per semestre familiae suae domi singulis
1532. Dominicis praedicaverit et non in templo III, 159 sq.; hortatur populum ad precationem contra furorem satanae in papistis excaecatis I, 66., eius exhortatio publica contra calumnias Simonis Lemnii I, 156 sq., exhortatio publica de excommunicatione I, 30 sqq. 291., acerrimam habet concionem contra avaritiam usurariorum I, 412., in concione vituperat Principis praefectos, qui postea cum Iona et Melanthone de illo expostulant II, 157., in concione iuristas iterum graviter urget I, 293 sqq., in concione pistores corripit I, 414., eius concio contra Germanorum ebrietatem I, 195 sq., a. 1545. 7. Iun. increpavit murmurantes in psalmos et cantilenas, et altera Dominica propter murmurantes templo exivit III, 129., tumultuantibus rusticis Nordhusiae concionatus est III, 171 sq., publice hortatur pro pace I, 75., hortatur ad gratiarum actionem pro pace I, 78., 25. Febr. 1539. orabat pro pace et pro conventu Francofordiensi III, 99., exhortatur in templo ad orationem contra futuras Germaniae plagas I, 390 sq., hortatur populum ad ceremonias Scholasticorum honorifice tractandos I, 264. —

17) Lutheri iudicium de Ioanne Friderico Electore I, 348., quid creta in mensam scripserit de Melanthone, Erasmo, Carolostadio et se ipse I, 273., eius iudicium de Episcopo Misnensi III, 295., de Decretalibus III, 285., de priore Episcopi Moguntini libro III, 308., de casu sacramentali III, 323 sq., eius iudicium de concilio futuro I, 285., eius iudicium de Ducissa de Anhalt, quae propria audacia maritum suum reliquerat II, 369., eius iudicium de casu matrimonii Christophori de Doltzschitz II, 369., L. quid iudicarit de servo quodam, qui dicebatur cum ancilla quadam concubuisse II, 384., eius

Digitized by Google

sententia de iuvene Lipsiensi, qui a puella philtro deceptus ei matrimonium voverat II, 355., a luristis non vult immisceri causis matrimonialibus II, 376. 378., Lutheri formula citandi desertores aut in adulterio viventes II, 387 sq., eius iudicium de mulieri sepulta, quae sibi ipsi mortem conciverat II, 182., eius iudicium de cive quodam Wittenbergensi domum vendente I, 29., quid iudicaverit de tempestatibus quibusdam I, 212 sqq., quid credat in vita futura nobis agendum esse III, 76., credit solem moveri, non terram II, 149. 151., a. 1539. congregatis Francofordiae principibus spem pacis nullam habet II, 198., eius regula in articulis de sacramento II, 189., eius iudicium de coctore et coctione cerevisiae III, 325 sq.; eius dicta gravia II, 234 sqq., eius dictum: Virginem Reginam Regina pecunia vicit II, 349., quid optaverit ab Electore impetrare II, 368., noluit cum Zuinglio concordiam facere II, 56 sq., cur ad Sacramentarios scribere nolit II, 45 sq., morietur inimicus Cygneorum III, 99 sq., non vult in terris coronari, sed in coelis expectat retributionem iusti iudicis III, 123., laetus est in sua conditione I, 300., allata schedula impressa mendaciis plena de prorogatione Concilii quid dixerit III, 91 sq., imaginem pueri Iesu in ulnis matris considerans quid dixerit III, 46 sq., L. quid dixerit allata pictura quadam papae suspensi III, 257 sq., rosam habens in manu, miratus est eam ut Dei insigne opificium III, 68 sq., rapam in manu tenens quid dixerit III, 64., vesperi aviculam in arbore residentem et pernoctaturam videns quid dixerit III, 67., casu frangens vitrum vino plenum quid dixerit III, 68., sua vina ad nuptias servanda gustans quid dixerit III, 67., in aulam ad principem vocatus quid dixerit III, 174., eius dysenteria in merdae poetam Lemmichen I, 432., eius vaticinium de D. Hieronymo Schurffio II, 13. —

18) Lutheri libri III, 191., eius celeritas styli III, 180., L. quo commotus sit ad scribendum III, 170., quo anno coeperit scribere contra papatum et quo a Papa Leone excommunicatus sit ex ecclesia et quo a Caesare Carolo ex imperio III, 190. 261., Lutheri primum scriptum ad Episcopum Brandenburgensem et Moguntinum propter Tetzelium III, 172 sq., sensim processit contra Tetzelium et hortatus est Hieronymum Episcopum Brandenburgensem, ut istum compesceret, sed noluit III, 184., quomodo Lutherus cum Episcopo Moguntino propter Schantzium agere velit III, 301. 304., Lutheri conceptus libelli contra hunc Episcopum III, 298., cur librum suum contra istum scripserit III, 307 sq., aliorum iudicium de hoc libello edito III, 304., eius liber contra Sabbatarios I, 456., eius scriptum *an teutzschen adel* II, 160., eius liber de votis monasticis ab Erasmo Roterodamo commendatur I, 373., eius scriptum *wider den Alstetigen auffrurischen geist* II, 39., eius libellus contra excommunicationem II, 161., cur libellum de tribus symbolis composuerit III, 322., si aliquamdiu adhuc viveret, vult scribere librum de tentationibus II, 315 sq., sibi proposuit librum de Ecclesia scribere III, 182., eius iudicium de suis libris III, 196 sqq., eius iudicium de suis primis libris III, 194 sq., eius iudicium de suis Postillis III, 108., suos commentarios in epistolam ad Galatas et in Ioannis cap. 16. 17. optima sua scripta iudicat III, 196., L. putat se non bene fecisse, quod scripturam tam lucide transtulerit III, 117., quomodo factus sit localis in Bibliis et quid iudicet de commentatoribus II, 215., Psalterium vetustum et laceratum pro novo dare petenti noluit II, 214., ei displicuit suum nomen libellis praepositum III, 193., non vult suos libros praecipue priores denuo evulgari, immo mavult omnes deleri III, 177. 193., cur velit suos libros ab omnibus abiici vel omnino intercidere II, 215. III, 196 sq., cur speret suos libellos in oblivionem venturos esse III, 198., eius libri etiam ipso invito vel cum periculo suae existimationis a typographis sub incudem revocantur III, 198., eius operum Tomo I. impresse quid dixerit III, 195 sq., non voluit a typographis ingratis pro servo haberi III, 159.; L. literas infinitas scripsit III, 189 sq., satis occupatus negotiis et literis quid dixerit II, 374 sq., a. 1545. 10. Iun. scri-

Digitized by Google

bendo defatigatus quid dixerit III, 190., literas accipit ab Electore I, 310., legit literas Caroli V. Caesaris, Principis Friderici, Marchionis, Ducis Georgii, et Landgravii Hassiae III, 261., eius scriptum ad Mag. Anton. Lauterbachium II, 303 sq., eius epistola ad D. Antonium Anglum (Robertum Barns) I, 445 sqq., eius literae ad Dr. Hieronymum Wellerum II, 201., eius additio post reditum Phil. Melanthonis ex Hassia II, 53 sq., eius literae ad duos monachos Dessavienses I, 198., eius literae acerbissimae ad Episcopum Moguntinum I, 387. III, 300. 307., eius literae ad Episcopum Misnensem, quas sub nomine Casp. Zenneri, pastoris Fribergensis scripsit III, 291 sq., item literae ad eundem sub nomine Nic. Hausmanni, vocati pastoris Fribergensis, ab ipso scriptae III, 293 sq., vehementes literas scripsit Northusium ad parentes virginis, quacum Fabian Kauffman se clam desponsaverat II, 386. —

19) Lutherus non moralia et abusus, sed substantiam et doctrinam papae impugnavit III, 267., cum sociis animam papae adoritur verbo Dei III, 92., quomodo cum adversariis, falsis fratribus agat III, 201., viginti annis plus quam 50 sectarios habuit III, 322., absconditam penes se habet adversariorum confutationem contra Augustanam confessionem III, 201., carpit adversariorum suorum scripta inepta III, 190., textu et fundamento scripturae omnes adversarios suos confutavit II, 216., vult fac. Agricolam suis ipsius verbis definire et hanc recantationem Casparo Guttel dicare II, 68., ab isto magis afflictus est quam ab ullo alio adversario III, 322., sibi proposuerat cum isto et D. Hieronymo Schurff reconciliationem, at fato impeditus est III, 321 sq., L. in propheta Lichtenbergensi depictus putabatur I, 442., L. septiceps a Cochlaeo depictus I, 148., L. impudenter appellatus est haereticus III, 153. —

20) Lutherus a. 1508. primum venit Wittenbergam III, 261., a. 1510. primum Romam inspexit I, 165. III, 261., cur gaudeat se Romae fuisse III, 169, quid ei in Italia acciderit I, 374. (III, 249.), in monasterio quodam Lombardico honorifice tractatus est I, 134., eius acta cum Caietano Cardinali Augustae (1518.) II, 175 sq., quomodo ab hoc in actu Augustano tractatus sit II, 174 sq., L. Lipsiam proficiscens quid oraverit I, 202., L. cum Henrico Duce et Electore Saxoniae uno curru sedens Lipsia exiit usque ad Grimmam, ibique cum iis coenavit I, 337 sq. eius profectio Wormatiam 1521. 18. Maii I, 438 sqq., in Comitiis Wormatiensibus libere confessus est doctrinam Christi III, 180., L. (1525) ab Orlamundensibus inhonestissime tractatus pro iis apud Electorem intercessit III, 102., L. fuit in Conventu Schmalcaldensi (1537) III, 98., L. in itinere Torgensi interrogavit D. Ionam de concordantia Psalmi 32. II, 231., ex Torga rediit I, 343., L. cum D. Iona ingressus oppidum Gessen dabat eleemosynas pauperibus II, 282., L. a. 1538. 10. Sept. ab Electore vocatus pergebat Locham, ubi multa secreta cum eo contulit II, 228., in hoc itinere exposuit Psalm. 103. II, 228 sqq., L. a. 1539. 11. Iun. abiit Lichtenbergam ad Marchionissam, quid cum ea collocutus sit III, 185 sq., in itinere versus Schmiedeberg commotus fuit in Canonistas I, 296., L. cum Ioanne Marchione ad huius sororem profectus tentavit eius reconciliationem cum marito II, 346., L. cum Phil. Melanthone ad Ioannem Electorem agonizantem celeriter vocatus est I, 346. —

21) Lutherus ab Electore Torgae ad venationem et coenam invitatus est III, 176., a Martino Walfels, Hans Loeser, Erasmo Spigel ad diversorium Pauli Schultzen vocatus est III, 160., domi absolvit Hans Metzsch, qui finitis nuptiis cum sponsa eum accessit III, 168., L. se fixit defendere Froeschelium, qui temere concionatus erat II, 165., L. quomodo a. 1539. diem natalem Christi celebraverit III, 42 sqq., quomodo pro Episcopo Moguntino oraverit III, 307., L. in Italia mortuus iactatus (a. 1545.) nuntio cuidam testimonium dedit se adhuc vivere III, 171., observavit per duos dies solem orientem cum exsultatione III, 77., totum fere diem quendam consumpsit perlegendis praefationibus Erasmi in Novum Testamentum I, 277., L. propter

Digitized by Google

odium Wittenbergensium aliquando consilium ceperat cum suis a Wittenberga abire III, 189.
de Lyra, Nicolaus, quando vixerit III, 143., optimus Hebraeus I, 262., eximius interpres III, 136., eius commentarius super tota Biblia commendatur III, 149 sq., eius prophetia I, 179.

Macarius: de eo iudicium III, 145.
Magdalenae peccatrici Christus est benignus II, 157.
Magdalena, filia sororis Lutheri, (*Muhme Lehne*), ab eo desponsatur Mag. Ambrosio Berndt II, 334 sq., graviter decumbentem quomodo Lutherus consolatus sit III, 216 sq.
Mahomet (*proprie* Muhammed) quo anno surrexerit I, 403., Turcis superior est Christo I, 397., nullam habet certitudinem I, 58.
Maior, Georgius, vituperatur I, 271.
Malachias horrenda minatur populo, quod nihil dabat ad cultum Dei II, 162.
Manhart, Ioannis, elegia in Romam III, 331.
Mantel, Ioannes, in Mulhausen a Luthero instruitur, quomodo cum fanaticis agendum sit II, 40 sqq.
Marcion a Papa corripitur, ut Regem Angliae occidat I, 356.
Margaretha Marchionissa *vid.* Marchionissa *in* Indice rerum.
Margaritae historia continet allegoriam ecclesiasticam II, 93.
Mariam matrem et virginem mansisse cur Turcae non mirentur II, 341., Mariae lac, quod Schmollae ostenditur, quomodo acceptum sit III, 255.
Maria Regina, Caesaris soror, quid legatis Lovaniensibus responderit I, 354.
Martialis liber e scholis amovendus II, 178.
Martinus V. Papa I, 281.
Maternus, Augustinus, suffraganeus Herbipolensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Mathesius concionator utitur verbis ornatis III, 129., quomodo ab Electore impetraverit pellicenm III, 129.
Mathiae Regis protestatio per legatos II, 173.
Matiesko Rex Ungariae fuit optimus imperator II, 137., eius reditus I, 379.
Matthaeus, Blasius, Luthero lauta fercula apponit II, 124.
Matthiae, Doct., filii Henningii, mors I, 158.
Mauritii Ducis, Augusti Ducis, Marchionis Albrecht Colmbachensis certamen de formosissima concubina I, 338., Mauritii Ducis ordinatio de concedendo coniugio in tertio gradu in aequali linea, quid Lutherus de ea iudicarit II, 374.
Maximilianus Imperator superstitiosus I, 188 sq., quomodo Philippum Regem filium suum de optimo viro in acie amisso consolatus sit III, 209., quid mendico cuidam responderit I, 353., quomodo cum variis legatis egerit I, 353 sq., eius responsum de gubernatione mundi illius seculi I, 354., eius laudes I, 353 sq., eius modestia II, 327., cum Ludovico Bavaro foedere iunctus II, 195., Venetos parva manu superavit II, 193. 196., eius strategema II, 193. 196 sq., quantum pecuniae habuerit bellum cum Venetis incipiens II, 159., quomodo a Venetis et Florentinis pictus sit III, 106. 108., eius mors quomodo adiuverit Evangelii cursum III, 179., eius dictum I, 314.
Mecum, Fridericus *vid.* Myconius.
Medardus, minorita Regis Ferdinandi a concionibus, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Melanthon, Philippus, Mag.*) III, 200 sqq. 1) Lutheri de eo iudicium III, 202 sq., Mel. laudatur, quod multa paucis verbis comprehendit I, 76., quod brevitatem

*) Loci h. l. memorandi afferentur hocce ordine: 1) Lutheri de eo iudicium 2) Melanthonis colloquia, 3) eius iudicia, commendationes, consilia, 4) eius relationes vel ore vel per literas, orationes, quaestiones, 5) eius querelae, 6) eius dicta, 7) eius doctrina et scripta, 8) eius acta in Comitiis aliaque varia.

Digitized by Google

et perspicuitatem coniungit III, 130., Mel. si peccat, lenitate peccat III, 201., nimis modestus est III, 201., quaedam eius ratio displicet Luthero II, 144., aegre fertur a Luthero et Crucigero in suis lectionibus III, 108., Mel. aequiparatur Ieremiae Prophetae II, 220. III, 202., item Iacobo Apostolo III, 201 sq., eius collatio cum Luthero III, 202.—2) Melanthonis colloquium cum Luthero de bello paschali inter Electorem et Ducem Mauritium II, 199 sqq., Mel. cum Luthero contulit, quod Moses adeo breviter vitas Patriarcharum descripsisset II, 221., Mel. D. Ionam et Spalatinum sub ioco saepe irritavit II, 165 sq., Mel. iocans cum Gallo quodam I, 434. — 3) Melanthonis iudicium de extremo die I, 85., eius iudicium de quaestione: utrum Christianis Principibus liceat resistere Caesari bellum inferenti propter Evangelium I, 367., quid iudicarit de adolescente quodam, qui ancillam stupraverat II, 373 sq., eius sententia de afflictione II, 318.; Mel. Basilium commendavit III, 139.; eius consilium de mandato concilio congregando per Legatos Romanos indicto Principi Electori III, 78 sqq., Mel. Luthero et Mag. Cellario consuluit, ut ad tempus in casibus matrimonialibus servirent II, 386., Mel. dissuasit Episcopis tribuere ius et auctoritatem ordinandi ministros III, 306. — 4) Melanthon ab Electore novo ad prandium invitatus nova retulit de Turcico bello II, 191 sq., Mel. Luthero ex Francofordia scripsit, bellum sibi inferri ab Antinomis II, 72. 77.; Mel. in funere Ioannis Electoris orationem habuit I, 346.; Mel. Lutherum interrogavit, quis in aula maius onus sustineret II, 157. — 5) Melanthon conqueritur de Serveti opinionibus I, 376., metuit, ne Carolus V., Turca relicto, Germanos adoriatur II, 328., Mel. tristis propter Georg. Sabini inobedientiam I, 193. — 6) Melanthonis dicta I, 195. II, 160., Mel. dixit, Caesarem victurum usque ad 49. annum, quid Lutherus responderit II, 323., Mel. quid dicat de natura humana II, 121. — 7) Melanthon clarissime usum legis docet I, 269., eius argumenta parvulos baptizandos esse II, 100., tradit artes illustratas, et artes non illum erudierunt II, 141., non serio aliquid de Iacobi epistola tractat II, 222., eius explicatio dialectica Psalmi LI. II, 226 sq., sua commentaria in Pauli epistolam ad Romanos Episcopo Moguntino donavit, ut ea legeret III, 296 sq., eius scriptum de coniugio II, 332 sqq., de gradibus I, 443., coactus est, ut suam Apologiam scriberet III, 111., eius Loci communes, Lutheri de iis iudicium III, 203., eius libri methodici prodierunt in Italiam III, 240., eius Dialectica a. 1539. iterum edita a Luthero commendatur II, 142., eum praefationes ad nebulones quosdam scripsisse Lutherus dolet I, 357. — 8) Melanthon in Augustanis Comitiis fuit II, 172., item in Conventu Schmalcaldensi III, 98.; eius somnium I, 210 sq., eius nuptiae impeditae II, 337., Astrologiae deditus erat II, 150 sqq., quomodo tractaverit divortium quoddam II, 372 sq., monetur a Luthero, ut caveat Iac. Schenckium II, 200., in depositione obiurgabat deponendum ob inconsiderata responsa III, 178.

Mellerstadt, Valentinus, Doct., a multis deceptus I, 184., summus studiosorum fautor quid de Wittenberga iudicarit III, 101.

Menius, Iustus, Lutherum consulit de Iudaeo baptizando I, 460., eius vita I, 267.

Mensing, Doct., praedicator ab Augustanis Comitiis cum iuniore Marchione discessit II, 171.

Merob filia maior a Saulo Davidi desponsata Adrieli datur II, 380.

Metzsch, Hans, Doct., I, 26., post Doctoratum didicit grammaticam II, 331., Lutheri admonitio ad eum scripta I, 27 sq., non est dignus proba uxore II, 354., finitis nuptiis cum sponsa et cognatis Lutherum accessit et ab eo absolvitur III, 168., eius reditus II, 156.

Michael filia minor a Saulo Davidi in uxórem data deinde Phalti, filio Lahis, datur II, 380.

de Miltitz, Bernhard., excellit virtute II, 332., conducit copias vagabundas circa Bremam et Luneburgum I, 333.

de Miltitz, Carolus, Friderico Electori auream rosam a papa affert I, 341., cum Luthero colloquitur III, 179., eius acta et fata I, 152.

Digitized by Google

de Minckwitz habuit declamationem de laude astrologiae II, 149 sq.
Moegling, Mart., Doct., pastor Kitzingensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 172.
Moer, miles peritus, sacramentarius, Coburgae multos turbavit II, 43 sq.
Moller, Lucas: servi eius historia I, 125.
Monetarius *vid.* Muntzerus.
Monicae, matris Augustini, somnium I, 210.
Monta, Hieronymus, vicarius Episcopi Trevirensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Morus, Thomas, persecutor Evangelii I, 270.
Moses proprie pertinet ad contumaces et praefractos homines II, 301., eius fides qualis fuerit I, 59 sq., vitas Patriarcharum valde breviter descripsit II, 221., solus creaturarum rationem ponit III, 62., eius libri quomodo sint transferendi II, 212 sq.
Mulphordii Zuickaviensis verba ad Lutherum III, 100.
Munster, Sebaldus, Doct., iurista probus I, 291.
Muntzerus (s. Monetarius), Thomas I, 131. II, 32 sqq., Θρασύδειλος I, 360., contra duos papas praedicare contendens II, 57., quomodo inceperit concionem quandam III, 115., eius scriptum *wider das sanffte fleisch tzu Wittenberg* II, 39., eius dictum I, 80 sq.
Musa homo capitosus III, 21 sq., insidiis Glaecii ex Orlamunda abactus est III, 102.
Muschhaas qui loro se suspendit I, 236.
Muth, Doct. I, 267 sq.
Myconius (*proprie* Mecum), Fridericus, Doct., interfectorem Isenaci in carcere erudivit et consolatus est III, 8., ei a Lipsiensibus 6 thaleri donantur III, 105., quam historiam de Italorum fraude recitaverit III, 250 sq.

Naaman Syrus I, 123.
Nausea, Simon, praedicator Ferdinandi: ad eum Papa et Cardinales scripserunt literas, in quibus eum ad concilium congregandum adhortabantur III, 91.
Nicolaus, Doct., praedicator cur populo placeat III, 113.
Nicolaus scurra *vid.* Claus.
Nicolaus statuarius a suis male desertus I, 257., eius querela et Lutheri responsum I, 172.
Nohae vita: de ea dissident Lyra et Rabbi Samuel I, 86.

Occam est theologus speculativus III, 138., summus dialecticus Parisiis damnatus est III, 138., studiosus methodi habuit studium res amplificare in infinitum III, 270., tantum corporales tentationes sensit II, 297., cur opinatus sit Constantinum Imperatorem primum fuisse Caesarem legitimum III, 268.
Oecolampadius I, 15. 24. 40., Doctor sibi videbatur II, 57., gloriatur se pacem habere cum Luthero II, 24., damnandus II, 37., orans et dubitans II, 38., quo argumento excitatus sit II, 252.
Origenes quando vixerit III, 143., de eo indicium III, 136., quid dicat de anima II, 273., fecit psalterium ἑξαπλοῦν III, 145.
Osiander, Andreas, Doct., in Augustanis Comitiis fuit II, 172., ex Norimberga venit in Conventum Schmalcald. III, 98., utitur verbis ornatis in concionibus III, 129., eius Harmonia et Monotessera I, 268., evulgavit figuras papae in vetustissimis codicibus repertas III, 238.
ab Ottendhoff, Wolff, fuit legatus Regis Daniae in Conventu Schmalcald. III, 97.
Ottingerus, Conrad., ex Wirtembergia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Otto Imperator constituit auream bullam I, 365. et septem Electores III, 245. — Ottones tres egregie imperarunt I, 380.
Ottonis, Antonii, diaconi in Henchen, commentarius in Psalm. 93. vituperatur III, 125.
Ovidius eximius poeta II, 177.

Pacaeus, Valentinus, homo ambitiosus I, 272.
Paphnutius concubitum coniugalem vocat castitatem II, 366., in Concilio Niceno castitatem in concubitu dixit maiorem quam sanctitatem coelibatus III, 91.

Digitized by Google

de Pappenheim, Sebast., Lutherum Wormatiae excepit I, 439.
Pauli, Benedictus, Doct., Consul Wittenbergensis, nulli filiorum iurisprudentiae studium permittere vult III, 120., eius filius 9 annorum ex alto delapsus est et exspiravit, quomodo Lutherus patrem de eo consolatus sit III, 206 sqq.
Paulus et Ioannes primum legendi sunt III, 131. — Paulus non firmiter credidit I, 59., fuit eximius concionator II, 222., in eo est singularis plerophoria II, 223., optimum fecit discrimen inter Saram et Agar II, 211., copiosius et concinnius de virtutibus et bonis operibus scripsit quam omnes philosophi II, 283., catalogum flagitiorum Rom. 1. plus prophetice quam historice descripsisse videtur II, 321., quid disserat de iustitia legis II, 122 sq., tentationes sensit III, 221., eius tentatio qualis fuerit II, 314 sq. 318., in iuventute maritus fuit II, 336. 364., vult Episcopum unius uxoris maritum esse II, 365., cur papistae de eo non glorientur II, 119. — S. Paulus principio fuit Wittenbergensis Universitatis sigillum usitatum II, 136.
Paulus III. Papa turpis I, 136.
Paulus, Mag., misit ad Lutherum psalmum 6. compositum cum literis, quid Lutherus responderit II, 89 sq.
Persei fabula III, 54.
Petrus ubi vixerit et quando mortuus sit II, 120., est Christi vicarius in terris, non in coelis III, 237., eum Romam venisse valde dubium est II, 119 sq., eum primum papam Romae fuisse incertum est III, 234., in spiritu bene vidit successorum suorum impietatem III, 289., cur papistae de eo glorientur II, 119. — tentationes sensit III, 221.
Petri Alexandrini Episcopi iudicium de Arrio III, 318.
Petrus de Luna, papa, reiectus est III, 232.
Petrus Ferrariensis III, 286.
Petri barbitonsoris gener suam mortem praevidit I, 229.
Pflugii, Caesaris, dictum I, 151.
Pfriem, Hans, auriga pauper, de eo fabula I, 429 sq.
Philippi, Regis Macedoniae, acclamatio per puerum facta I, 242.
Philippus Landgravius I, 309 sqq. 315., est vir heroicus III, 99., adhuc adolescens Lutherum Wormatiae accessit I, 439 sq., quid ibi ad eum dixerit III, 261. inter Zwinglium et Lutherum concordiam facere voluit II, 56., eius dictum II, 197., eius literae ad Lutherum III, 261.
Philippus Dux Pomeraniae fuit in Conventu Schmalcald. III, 97. — Philippus et Barnim Duces Pomeraniae secretarium Wittenbergam miserunt propter Episcopum Caminensem eligendum III, 296.
Philo Iudaeus quando vixerit III, 143.
Pilatus est maximae famae II, 276., eum Romam venisse fabula est II, 119., eius lacus, ubi satan furit I, 226.
Pirckhameri, civis Norimbergensis, narratio de terra Gothorum I, 394 sq.
Pistoris, Simon, Doct., consiliarius Ducis Georgii I, 328. 336., iurista artificialis I, 291., derisit copulam in Ecclesia II, 356.
Placentinus Cardinalis quid de Bohemis dixerit in Concilio Florentino III, 275.
Placerius, Ambrosius, ex Wirtembergia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
a Planitz persuasit virgini stuprum II, 81.
Plato quomodo dicat animam II, 272., eius dictum III, 74., eius descriptio sophistae III, 311.
Plutarchus societatem bonorum et aerumnarum venusta similitudine illustrat II, 333.
Polner, sororis D. M. Lutheri filius, Lutheri de eo iudicium III, 73 sq.
Polus Cardinalis corrumpitur a Papa, ut Regem Angliae ad festum paschae occidat I, 356.
Pontanus *vid.* Brück.
Postelli, Guilelmi, Galli liber de concordia orbis I, 190.
Prierias, Sylvester I, 283.

Digitized by Google

Preles, Andreas, quid de Hieronymo dixerit III, 135., quid narraverit de D. Zacharia et Io. Huss III, 153.
Propertii dictum I, 389.
Prosper, Episcopus Reginensis, quando vixerit III, 143.
Prudentius, Aurelius, quando vixerit III, 142., est optimus poeta III, 140.

Rauchheupt quid Luthero de scorto Episcopi Moguntini narraverit III, 305.
Rebdorf, Wolfgang, praepositus Stendal., in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Rechenberger, nobilis Torgensis, rem habuit cum Diabolo I, 236 sq.
Regina, puella, sacrificulo diviti nupsit pecuniae causa II, 349.
Reich, Georg., civis Wittenbergensis I, 303.
Remcken, Ioannis, obitus Islebiae I, 100.
Rhegius, Urbanus, Doct., Ecclesiastes Augustanus, cum Luthero consentiens II, 17., in Augustanis Comitiis fuit II, 171., ex Luneburgo venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Richardus tantum corporales tentationes sensit II, 297.
Richius poeta I, 435.
Rode, Paulus, Mag., fuit in Conventu Schmalcald. III, 98., quid scripserit Mag. Leonardo III, 100.
Rorarius, Georg., Mag., obtulit Luthero primum sexternionem ipsius commentarii in Genesin, quid responderit III, 193. — Lutheri sententiam de loco Rom. 9. ex ipsius ore rectius excepit, quam in eius commentario legitur III, 221 sq.
de Rosa, Conradi, secretarii Maximiliani, heroicus animus II, 202.
Rosick, Gregor., praepositus Wortznensis, de qua re consuluerit Lutherum III, 123.
Ruder, Henr. I, 28.
Ruprechti Bipontini consiliarii fuerunt in Conventu Schmalcald. III, 98.
Rurer, Ioannes, Doct., Ecclesiastes Wolfbachensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 172.
Ruth cur iure propinquitatis egerit, Booso nubens II, 254.
Ryttesel fidelissimus et syncerissimus II, 156.

de **Sabbatho** (s. de Signor), Bartholomaeus, dux Venetus II, 193. 196.
Sabellicus voluit Livium imitari II, 177.
Sabini, Georgii, inobedientia I, 193.
de **Sack**, Nicol., concubinam sibi desponsari voluit II, 351 sq.
Sadoletus Cardinalis qualis fuerit I, 150., in Psalmo 110. pervenit tantum ad iustitiam politicam II, 226., eius literae ad Sturmium, in quibus adulabatur Melanthoni et Bucero, Lutheri de istis literis iudicium III, 201.
Salomon sapiens quidem, sed non propheta II, 257., eius mille uxores quales fuerint II, 363., cur factus sit polygamus II, 381., eius sumptus quotidiani II, 256., quomodo describat bonam coniugem II, 339 sq., eius nomen quid significet II, 254.
Samosateni et Arrii error fere idem fuit III, 320.
Samuel non vere resuscitatus est I, 209.
Sara an Abrahami soror fuerit II, 256.
Saul quomodo agitatus spiritu maligno potuerit prophetare et qualis fuerit illius prophetia II, 256.
Schamaria Rabbi a Luthero literas promotorias petiit I, 457.
Schantz, Hans, quomodo ab Episcopo Moguntino captus sit III, 305., supra inhibitionem Caesaris ab isto suspensus est II, 332. III, 300 sqq., quid de eius caede inter Lutherum et Episcopum Moguntinum actum sit III, 307.
Schenck, Iacobus, (Ieckel), concionator Bremensis, non praedicavit ex libro III, 123., Lutheri de eo iudicium II, 18., in eius opiniones Lutherus nunquam consensit III, 318., fuit Antinomus I, 131., legis praedicationem omnino reiecit II, 60., eius arrogantia II, 31., eius fastus et impura doctrina II, 71., pestis religionis II, 209., sacram scripturam male tractat II, 68 sq., falso laudatur, quasi esset sincerissimus Evangelii praedicator II, 67. eius malitia et

Digitized by Google

protervitas II, 67., simulator II, 71. 77., superbus et mendax omnia tentat II, 69., eius vaferrimus spiritus II, 65., fraudulenter gloriatur concordiam cum Wittenbergensibus II, 65., in Locha male concionatur de Psalmo 2. II, 66., eius colloquium cum Luthero et D. Iona II, 66., de eo Lutherus bonam spem adhuc aliquo modo habet, suspicione tamen non caret II, 70., in die Palmarum Luthero fercula paravit III, 183., eius dictum II, 64., eius literae imperiosae et fallaces ad Melanthonem III, 200.
Schenck, Wolf, fuit legatus Ducis Philippi in Conventu Schmalcald. III, 97.
Schenckii nobiles, hostes Electoris I, 417.
Schirlentz, Nicol., avarus II, 282.
Schlaginhauffen, Ioannes, ex Anhaltino venit in Conventum Schmalcald. III, 98., eum tentationibus vexatum quomodo Lutherus consolatus sit II, 290 sq.
Schleinitz, Episcopus Misnensis, quantos reditus habuerit ex consistorio etc. III, 256., vicarium quendam Wortznensem propter ductam uxorem ex collegio repudiavit II, 360., eius promulgatum I, 138 sq., in conventu Lipsiensi coniugium sacerdotum et sacramentum utriusque speciei admittendum censuit et consuluit III, 291., duabus epistolis a Luthero sub nomine Casp. Zeuneri et Nic. Hausmanni ad ipsum scriptis non respondit III, 294., Ioann. Cellarium concionatorem Budissinum accusat, quod homines suis concionibus ad licentiam ducat III, 295.
Schlick a Turca corruptus I, 403 sq.
a Schlieben, Ernestus, omnem mercaturam exercet cum aliorum detrimento II, 331.
a Schlieben, Eustachius, laudatur propter sapientiam et pietatem II, 331.
Schneeweiss, Simon, ex Marchia Brandenburgensi venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Schneidewein, Henr., Doct., idoneus ad facultatem iuridicam I, 291., eius relatio de Italis et Hispanis I, 375. 377.
Schnepf, Erhard, Mag., ex Wirtembergia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.
Schneppius (?), Conr., Doct., in Augustanis Comitiis fuit II, 172.
de Schönberg, Ernest., quomodo cum pistore egerit I, 414.
de Schönberg, Nicol., papam frustra adhortatus est, ut Ecclesiae negotium sincerius tractaret et Germanis aliqua concederet III, 90 sq.
de Schönfelt, Aue, uxor Basilii, quid Lutherus de ea iudicarit II, 338.
de Schönfelt, Wolfii, dictum I, 347.
Schot, Ioannes, Lutherum Wormatiae excepit I, 439.
Schumann, Bened., Mag., ordinatio III, 117 sq.
Schurffii, Augustini, Doct., prisca famula deseritur a marito suo (filio Freiwalt) II, 383 sq.
Schurff, Hieronymus, Doct., iurista I, 291. 302., quomodo agat, causa aliqua oblata I, 290., a Luthero interrogatus, an causam coelibatus ex decretalibus iudicare posset, non potuit respondere II, 363., restitit Lutheri proposito scribendi contra errores indulgentiarum III, 176., fuit Wormatiae I, 440 sq., initio Evangelii fautor, deinde calumniator factus II, 12 sq., Lutherus sibi proposuerat cum eo reconciliationem, at fato impeditus est III, 321 sq., quantopere confessione cruciatus sit I, 69., reprehenditur propter omissam defensionem Schantzii III, 307 sq. petiit a Luthero, ut sibi liceret personam eligere, a qua sacramentum susceperet, quid hic responderit III, 34., Luthero saepe frustra obtulit pecuniam ad novam cucullam III, 172., quid de Chrysostomo iudicarit III, 147., eius dicta I, 371. III, 114.
Schwenckfelt suis blandiloquentiis multos cepit II, 77., eius dictum I, 39.
Scipionis Africani dictum I, 165., eius nomen quid significet II, 254.
Scotus est theologus speculativus III, 138., optime scripsit super tertium librum sententiarum III, 270., quid doceat de satisfactione propria III, 277. tantum corporales tentationes sensit II, 297.
Sebastianus S. I, 123.
Sedulius, presbyter Scotus, quando vixerit III, 143.

Digitized by Google

Solimus Saracenos eradicavit I, 400., fratrem suum Solimannum occidit I, 407.
Senecae dictum II, 156.
Senfii cantilenae egregiae II, 146.
Serveti opiniones in Italia habent magnum applausum I, 376.
Severinus Episcopus, Cancellarius Caesaris: quid ad eum Diabolus dixerit III, 280.
de Sickingen, Francisci, mors I, 200.
Sigismundus Imperator cur convocaverit Concilium Constantiense III, 230 sq., eius dictum in hoc Concilio I, 154., eius uxor totius aulae scortum III, 153.
Simon, Superintendens Helvetiorum, quibus verbis a Luthero dimissus sit III, 120.
Socratis dictum de coniugio II, 338.
Sottingerus, Conr., Doct., in Augustanis Comitiis fuit II, 172.
Spalatinus, Georg., Mag., capellanus Electoris, laudatur propter artem afficiendi auditores III, 112., eius annuus reditus donumque ab eo acceptum I, 341., sub ioco a Pontano et Melanthone saepe irritatus est II, 165 sq., eius scriptum (in Comitiis Augustanis) II, 172., fuit in Conventu Schmalcald. III, 98., eius literas verbosas Lutherus reprehendit I, 336., eius relatio de Italis et nobili Germano I, 197.
Speiser, Petrus, vicarius Constantiensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Speratus Episcopus laudatur III, 306.
Spiegel, Erasmus, vocavit Lutherum ad diversorium quoddam III, 160., eius mors I, 205.
Spiridon, Episcopus Cypri, erat coniugatus II, 364.
de Spith, Dieterici, impudentissimum dictum II, 123.
Stagmanni, Henr., Doct. (physici Wittenberg.) uxor et filius III, 3.
Staupitius, Doct., quid responderit Luthero conquerenti de suis tentationibus II, 290 sq., admiratur, quod Lutherus in Bibliotheca invenit Biblia et saepius relegit III, 271., hunc admonuit de gradu accipiendo III, 154., eundem incitavit contra papam III, 188., quam prophetiam Romae audiverit III, 185., quomodo vicariatu suo per tria triennia functus sit III, 109 sq., erat odiosus concionator III, 129., eius laudes III, 109., Lutheri de eo iudicium I, 271., eius dicta I, 51. 80. 136. II, 2. 275. 292., eius de Hieronymo iudicium III, 135., eius relatio III, 153.
Stieffelii, Mag., pastoris Lochensis, colloquium cum Luthero illiusque liber de extremo die I, 87 sqq.
Stigelii, Io. (ut ferebatur) carmen in D. Georgium Maiorem III, 331.
Storch, Marcus, quid egerit cum Luthero II, 21 sq., suum donum valde gloriatus et Lutherum in suam sententiam pertrahere frustra conatus est III, 315.
Stortz, Doct., medicus I, 431.
Stos, Andreas, provincialis Carmelitarum, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Straboni scripta sunt optima II, 177.
Strigelius, Victorinus, quid disserat de quaestione: utrum anima sit ex traduce III, 329 sq.
Sturm, Hans, in arce Wittenbergae a Luthero visitatus et examinatus noluit resipiscere II, 104.
Sunamitis Davidi seni adiuncta II, 380.
S. Sylvester cur a papa in octavam nativitatis Christi collocatus sit III, 252 sq.
Sylvester, Magister sacri pallatii, quo syllogismo certaverit contra Lutherum III, 176.

Taciti, Cornelii, dictum I, 75.
Tamerlanus Rex Tartarorum II, 203., cum quanto exercitu Turcis occurrat I, 407.
Tatianus haereticus quando vixerit III, 143.
Terentius non potest Germanice transferri I, 192.
Tertullianus quo tempore vixerit III, 140. 143., de eo iudicium III, 142. 152.
Tetzelius suis impiissimis opinionibus incitavit Lutherum, ut se illi opponeret II, 5., eius abominationes et impudentia III, 172 sq. 257., in Stolpen praedicavit animam grosso redimendam esse III, 248., reprehensus est a Carolo de

Digitized by Google

Miltitz III, 179., eius dictum III, 145., corruptus in Annae monte ab Antonitis quomodo eos commendaverit III, 255.
Theodoricus (s. Theodorus, Dieterich), Vitus, Mag., unam filiarum sororis Lutheri in uxorem petivit III, 167., ex Norimberga venit in Conventum Schmalcald. III, 98., quibus verbis inceperit concionem quandam III, 115.
Theophylactus: de eo iudicium III, 136.
Thomas Aquinas quando vixerit III, 143., est theologus speculativus III, 138., est loquacissimus III, 270., scripturae locis tractatis concidit cum sententia Aristotelis III, 284. 286., tantum corporales tentationes sensit II, 297., dicitur responsoria composuisse III, 17.
Thomas Cantuariensis cur a papa in octavam nativitatis Christi collocatus sit III, 252 sq.
Thomas, Conr., praedicator Ratisbonensis, in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Timotheus Cytharoedus I, 199.
Tobiae liber quid Lutherus et D. Ionas de eo iudicent II, 219.
Torrentinus optimus grammaticus II, 146.
Turck iurista diabolicus I, 291.

Ulrici S. epistola deplorat multa peccata II, 365.
Ulricus Dux Wirtembergensis fuit in Conventu Schmalcald. III, 97.
Ungnade a Turca corruptus I, 403 sq.
Urbani VI. papae avaritia III, 257.
Usingen, Barthol., in Augustanis Comitiis fuit II, 171.

Valentinus Cardinalis Ducem Ferrariae occidit ipseque factus est Dux III, 233.
Valerius, adolescens Norimbergensis, qui ante quinquennium se devoverat satanae, quomodo a Luthero absolutus sit II, 310 sq.
Vergerii, Petri Pauli, Legati Pontificii, colloquium cum Luthero III, 89 sq. 96 sq.
Veronicae tabula qualis sit II, 8.
Vesalia, Arnoldus, Coloniensis in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Virgilius heroica gravitate praestat II, 177., eius priapeia e scholis amovenda II, 178.
Vladislai Regis Ungariae paupertas I, 379.
Vogel, Georgii, Cancellarii Marchionis, relatio III, 117.

Walfels, Mart., vocavit Lutherum ad diversorium quoddam III, 160.
Weier, Martinus, studiosus Pomeranus, a patre domum revocatus consuluit Lutherum, quomodo cum patre deberet vivere, huiusque responsum III, 265.
Wellerus, Hieronymus, Doct., pusillanimis suum donum despiciens III, 123., vituperatur I, 271 sq., quomodo Lutherus eum consolatus sit II, 292 sqq., eum conquerentem de fluxibus consolabatur Lutherus II, 313 sq., Lutherus eum monuit, ut in sua tristitia hominum consortia coleret neque solus viveret II, 312 sq.
Wellerus, Petrus, quid Luthero narraverit II, 43.
Werdthanus, Bucerus, fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
de Wertenbergk Comitis subitanea mors I, 158.
Wicelius (Witzel), Georg, pastor Niemecensis, accersitus a Comite Hoier II, 3., apostata I, 153 sqq., vir impius III, 100., cur Lutherum blasphemet III, 18., eius amentia et amarulentia, qui multa contra Lutheranos scribere tentat sine materia II, 283., eius Tesseratheca I, 155., quomodo Lutherus eum tangere velit III, 201.
Wick, Doct., ab eo Lutherus quaedam explorabat II, 160. Cf. I, 465. 469.
Wicklef et Huss I, 419., vitam papistarum impugnarunt III, 264.
Wilhelmus Comes de Nassau fuit in Conventu Schmalcald. III, 97.
Wilhelmus Dux Bavariae I, 313 sq.
Wilhelmus, Henrici Ducis Brunsuicensis frater I, 332.

Digitized by Google

Wilhelmus Dux Saxoniae I, 308 sq.
Wilhelmus Parisiensis est vir conscientiae III, 138., aliquid de spiritus tentatione sensit II, 297.
Wiltfeuer Nordhusanus rusticum quendam cum plaustro et equis devoravit III, 10.
Wimphelingus fere occisus fuisset, quod in dubium vocavit, Augustinum non fuisse monachum III, 268.
Wimpina, Conr., in Augustanis Comitiis fuit II, 171.
Wolfardus, Bonifacius, ex Augusta Vindel. in Conventum Schmalcald. venit III, 98.
Wolffius, Mag., homo tragicus I, 272.
Wolffgangus Dux Anhaltinus I, 304., fuit in Conventu Schmalcald. III, 97.
Wolffgangus, famulus Lutheri III, 155 sq.
Wunschaldt, Ioannes, ex Lignitia venit in Conventum Schmalcald. III, 98.

Xenophontis dictum I, 169.

Zacharias, Doct., Ioannem Huss vicit falsis Bibliis III, 153.
Zeunerum, Casparum, D., Lutherus hortatus est, ut cum gaudio acciperet superintendentiam Fribergensem in gratiam Dei III, 290 sq., eius literae ad Episcopum Mistiensem, quas Lutherus eius nomine conscripsit III, 291 sq.
Ziegler, Adam s. Asman, nobilis papistae dictum et mors I, 159. II, 179.
a Zutphen, Henricus Mullerus, Evangelii praedicator in Ditmarsia, martyr I, 464.
Zwilling, Gabriel, Doct., pastor Torgensis, de Iac. Schenckii insolentia conqueritur II, 65., item de huius fastu II, 71., interrogavit Lutherum de loco Pauli ad Timoth.: Sanctificatur per verbum Dei ac precationem II, 265 sq.
Zwinglius I, 15. 24. 40. 115., Θρασύδειλος I, 360., eius arrogantia I, 192., eius iactantia II, 31., gloriae cupidissimus II, 57., concordiam cum Luthero cupivit II, 56 sq., gloriatur se pacem habere cum Luthero II, 24., eius error III, 51., num a Deo condemnatus sit responsum Lutheri II, 36 sq., quo argumento excitatus sit II, 252., eius concio Marpurgi habita erat nimis artificiosa III, 128.

Digitized by Google

II.

INDEX RERVM

in his Colloquiis latinis Lutheri commemoratarum.

Abbas Cymensis ab Episcopo Moguntino depositus et incarceratus est III, 307.
Abbatis de Fulda literae de Anabaptistis II, 96.
Abelistae haeretici unde nomen acceperint et quid docuerint III, 320.
Abnegatio verbi II, 12.
Abominationes papisticae II, 1 sqq.
Abrogatio elevationis III, 35.
Absolutio est vox et operatio Dei I, 41. — Absol. privata II, 1. — Absol. cuiusdam adolescentis, qui se diabolo devoverat II, 310.
Academia Wittenbergensis II, 16 sqq., eius sigillum principio usitatum II, 136.
Acta Apostolorum continent Lutheri sociorumque picturam III, 201 sq.
Acta D. M. Lutheri cum Caietano Cardinali Augustae II, 175 sq.
Additio D. M. Lutheri post reditum Phil. Melanthonis ex Hassia II, 53 sq.
Adhortatio ad ferendas afflictiones II, 289 sq.
Adiacentia manducationis II, 263 sq.
Adolescentes II, 19 sq. — Adolescens quidam iuvenculae impraegnatae urinam pro sua medico attulit I, 431.. adol. quidam a femina de vi illata accusatus quomodo liberatus sit II, 79., adol. quidam obvolute capite ad virginem in conclave ductus II, 80.
Adultera, quae cum adultero aufugit, citanda est et divortium postea faciendum II, 370.
Adulteri, scortatores II, 78 sqq., quomodo citandi sint II, 387 sq. — Adulter deprehensus et fame necatus II, 84 sq.
Adulterium causa divortii II, 383.
Adventus ceremonia optime ordinata in idololatriam et scortationem mutata est III, 19.
Adversarii haeretici contra D. Lutherum II, 21 sqq. (*conf.* Antagonistae), adversarii Evangelii, qui Augustae fuerunt II, 171., adversariorum verbi natura diabolica I, 137.
Aedificia Davidis, Salomonis qualia fuerint II, 125.
Aequitas practicanda est, non summum ius III, 2.
Aerarium publicum Ecclesiae tribus clavibus claudendum est II, 286 sq.
Aerumnae generis humani: quid de iis sentiendum sit II, 318 sq.
Aetas quaelibet habet suas tentationes II, 288.
Aethites, eius nomen et vis III, 71 sq.
Afficere auditores III, 112.
Afflictiones piorum II, 311 sq., de afflictionibus cur dupliciter sentiendum sit II, 319. — Afflictio non debet augeri II, 288., de afflictione sententia Phil. Melanthonis II, 318.
Agnatio spiritualis, ***Gevatterschaft*** sub papatu male impedit coniugium II, 382.
Agnitio peccati peccatum II, 85 sq.
Agnus Dei tantum semel in vita papae consecratur III, 249., sub Leone periit incendio III, 249.
Αἰτιολογική III, 132.
Ἀκροτομία, variae huius vocis interpretationes I, 453.
Albae Iuliae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.

Digitized by Google

Albertistae III, 151.
Albis fluvius propter arenam incoustans et brevis fluxus II, 128., eius inundatio II, 130., eius nominis etymologia II, 128.
Albus cholericus I, 215.
Alchimia II, 91.
Alkair celeberrima schola II, 16.
Allegoriae quomodo tractandae sint II, 92 sq., quaenam bonae sint, quae periculosae II, 93. 95., iis non est ludendum II, 95. — Allegoria quomodo differat a metaphora II, 92., allegoria aquilae excludentis ova II, 95 sq., alleg. corvi II, 95 sq., alleg. decem plagarum, quibus Pharao affectus est propter contumaciam II, 258 sqq.
Aloe quinque facultates praecipuas habet III, 72.
Alphabetum variis modis variatum II, 136.
Altaristarum multorum reditus III, 256.
Altenburgensis puella lachrymas sanguineas fudit III, 11.
Amberga: quanta papistarum importunitas inde nuntiata sit III, 252.
Ambitio praedicatoris est Ecclesiae pestis III, 128. — Amb. Carolostadii III, 174.
Ambrosiani quomodo differant a reliquis Catholicis III, 35.
Amianthus, eius nomen et natura, est imago Ecclesiae III, 71.
Amor parentum descendit ad noviter natos I, 255.
Ἀμυττήρια III, 54.
Ἀμφίβολα I, 209 sq.
Anabaptistae haeretici II, 96 sqq., quomodo suam de baptismo opinionem defendant II, 99 sq., refelluntur I, 109 sq., obiectionum eorum confutatio II, 101 sq. non vere baptizant III, 323. — Anab. omnes Dei ordinationes repudiarunt I, 81., privatam et publicam vindictam et defensionem confundunt I, 362. — Anabaptista quidam, qui per triduum in deserto vagatus in urbem redierat, quid egerit II, 24., anab. quidam quid scripserit Georgio Kargk II, 103 sq.
Anachoretae in Syria inceperunt I, 243.
Ancilla fidelis rara I, 259.
Angeli II, 105 sqq., mali omnia mala faciunt I, 240. — Angelorum cognitio in Ecclesia est necessaria II, 106., eorum officium II, 105 sq., custodia II, 106 sq., bonorum ratio agendi I, 234.
Angemaria olim Britannia, postea Angera dicta I, 378.
Angli a festo annuntiationis initium anni numerant III, 44.
Anglia I, 378 sq., habet linguam Saxonicam inferioris Germaniae I, 378., habet optima ingenia III, 138., defecit a papatu I, 285. — in Anglia expulso Cardinali papatus corruebat II, 321., in ea papistae multis disputationibus victi, omnia sunt confusa praeter missam privatam et coniugium sacerdotum II, 321., ibi ex monasteriis cuilibet permittitur liber exitus, peregrinationes sanctorum omittuntur II, 321., in ea quibus de causis Evangelium habeat felicem cursum III, 18., ibi perpetuae pestes I, 374., in ea fuit imago Christi excavata, ex qua per oculos et pedes aqua infusa manavit III, 254. — Angliae Rex *vid.* Henricus VIII. (in indice personarum).
Anhaltini Principes laudantur I, 304 sq., M. Lutherum, Ph. Melanthonem, C. Crucigerum Wolevizium vocant I, 304. — Anhaltina Ducissa suum maritum propria audacia reliquit II, 369.
Anima rationalis an sit ex tradice III, 326 sqq.
Animalia II, 107 sqq. — Animalium maior numerus homini prosunt quam quae ei nocent III, 63 sq.
Animus hilaris optimum donum I, 195.
Annae mons: ibi Tetzel corruptus Antonitas commendavit falsa persuasione III, 255.
Annuntiationis festum merito dicendum incarnationis III, 44., ab eo Angli et Galli initium anni numerant III, 44.
Annus iubileus II, 109 sq., ann. septimus climactericus I, 217., ann. 1538. periculosus propter morbos ex causis naturalibus I, 249. — Anni initium a quo festo numeretur apud Anglos et Gallos III, 44.

Digitized by Google

Antagonistae Lutheri quales fuerint I, 148. *conf.* Adversarii.
Antepraedicamentorum usus II, 143.
Antichristus II, 111 sqq., de eo prophetia explicatur II, 111 sqq.
Antinomi II, 57 sqq., legem impugnantes Christum negant II, 75., maiora pericula parant quam papistae adversarii II, 75. III, 122., hominibus securis volunt blandiri II, 275., contra eos a. 1538. 13. Sept. acris disputatio habita est III, 318. — eorum impudentia I, 51.
Antonitarum opes magnificae in Lichtenberg conservatae III, 255.
Antverpiae quale spectaculum exhibitum sit II, 274.
Apes II, 130 sq. 168. — Apis similis praedicatori III, 116.
Apologia apud Caesarem II, 110., eius efficacia II, 110 sq.
Apostoli II, 119 sqq., valde differunt ab Episcopis II, 122. III, 29 sq., in Evangelio saepius nihil sciunt de cruce Christi II, 121 sq., fuerunt peccatores II, 291., eorum fides missione spiritus sancti roborata est III, 317., omnes coniugati fuerunt praeter Ioannem II, 364. — eorum cognitio variarum linguarum I, 260., eorum miracula I, 226. — inter eos nullus erat primatus III, 30.
Apparatus et luxus epularum et vestitus II, 124 sq.
Applicationis effectus II, 261 sq.
Aquae II, 127 sq., aquae non ultra littus II, 129. — Aqua donum Dei II, 127., aqua ex calamis saliens potest appellari aqua contradictionis II, 127.
Aquila II, 167.
Aranei et bufonis lucta II, 107.
Arbitrium liberum I, 73 sq.
Arbores II, 131 sqq., eorum fertilitas III, 59., inter eos est mas et femina II, 63.
Arca Nohae II, 130.
Arcanorum vel mysteriorum inquisitio extra verbum Dei II, 133 sq. — de arcanis rebus non est disputandum II, 240.
Argentinenses a Luthero petiverunt veniam et catalogum certum librorum suorum in ordinem et tomos redigendorum, quid responderit III, 191. — eorum legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 172., item legatus in Conventu Schmalcald. III, 98.
Argumentum exiguum saepe offundit nebulam II, 142.
Aristocratia I, 365.
Arma bellica II, 197.
Armatura christiana hominis III, 53 sqq.
Arriani I, 143. (*conf.* Arrius *in* Ind. person.), eorum haeresis quamdiu duraverit III, 319.
Arrogantia I, 191 sq., arrog. Doctorum II, 30 sqq.
Arrogantium definitio I, 191 sq.
Artes et inventiones mirabiles II, 136. — artes nostro seculo II, 137 sq., artes sunt quidem perfectae, sed despectae II, 92., conservantur a Deo II, 136. et a monarchis II, 137. — earum varietas et utilitas II, 136. — Ars alchimica valde utilis II, 91., ars clandestinis signis scribendi II, 136.
Asinus molitoris cuiusdam in scapha piscatoris cuiusdam discessit I, 424. III, 1. alius de eo casus forensis I, 424. — asini testamentum I, 424.
Aspis II, 109.
Assiduitas facit res vilescere III, 57. 61. 64. 69.
Astrologia II, 149 sqq., erronea est II, 150 sqq., non est ars II, 150.
Astrologus quidam probare conatus est terram moveri et non coelum, solem et lunam II, 149.
Astronomia II, 148 sq. 151., quantum probanda sit II, 149.
Athenae vastatae III, 107.
Atheniensium mala fama I, 413.
Ἄθεος quidam quomodo a Luthero tractatus sit I, 28 sq.
Auditores non verendi aut respiciendi III, 108. — Auditorum et concionatorum discrimen III, 113.
Augusta sectis dissecta II, 173. — eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III,

Digitized by Google

98. — haec aliaeque civitates a Luthero petiverunt editionem suorum librorum, quid responderit III, 191.
Augustana Comitia laudanda II, 170 sq. — de iis quaenam nova D. Pontanus Luthero miserit III, 96., in Augustana actione ne uno verbo mentio facta est primarii articuli de primatu papae et vicariatu Petri III, 298. — Augustani hortabantur Lutherum, ut permitteret sua scripta in Tomos redigi, quid responderit III, 192.
Aula fons invidiae II, 155 sq., quomodo vexetur III, 126. — Aulae fuga III, 174.
Aulici scortatores Wittenbergae II, 81 sq. — Aulicus quidam Ioannis Friderici vexatus in conscientia Luthero affert 40 fl. I, 417. — Aulici cuiusdam Episcopi Moguntini dictum impium I, 181.
Autores II, 176 sqq.
Αὐτόχειρες II, 179 sqq.
Avaritia et ambitio faciunt, ne rebus frui possimus III, 61. — Avaritia mundi detestabilis II, 158 sq., avar. est signum et praeludium mortis II, 159., avar. efficit miseriam politiarum II, 161 sq., avar. papae maxima II, 160. III, 256 sqq., avar. parochorum II, 159 sq., avaritiae rusticorum poena II, 162 sq.
Avarus quidam, qui etiam corpori necessaria denegabat II, 161. — Avari oeconomi cuiusdam historia I, 425.
Aves, volatilia II, 167 sqq.
Avi vehementius diligunt nepotes et pronepotes quam proprios liberos I, 255.

Baal Peor cultus I, 188.
Babel turris I, 260.
Balsamum erat praesentissimum remedium Iudaeis pugnantibus II, 227.
Bambergensium Canonicorum insciția III, 281.
Baptismus II, 184 sqq. 234., est magnum donum II, 184., triplex est II, 188 sq., eius efficacia II, 186. — Baptismus infantum II, 98 sq. 189 sq., quid prosit valeatque II, 102. 187 sq. — Baptismus in partu II, 190.
Baptizari an liceat, aqua deficiente, etiam cerevisia aut lacte II, 185. 190. — Baptizandi quanam forma pastor quidam usus sit III, 278.
Basileensis Concilium I, 284. — Basileensis blasphemi cuiusdam interitus II, 37.
Bavaria I, 383., eius magnitudo I, 380 sq., in ea quot parochiae careant ministris verbi III, 117. — Bavariae Dux iuniorem filium degradavit, deinde coëgit ad coniugium abiurandum III, 5.
Bavari humanissimi et hospitales I, 381., infensissimi hostes Ferdinandi I, 334. — Bavaro cuidam S. Leonhardum invocanti quid acciderit I, 63 sq.
Belgia: in ea Caesar vetuit saevire in Lutheranos II, 304.
Bellum, bellica II, 190 sqq. — Bellum expectandum et maximae poenae II, 196., bellum omnium poenarum maxima est II, 196.
Belzick oppidum cur a fure quodam incensum sit III, 6 sq.
Beneficia plura et maiora sunt quam damna I, 114.
Biblia et Scripturae sacrae auctoritas II, 206 sqq. — Biblia sunt Dei verbum, non hominis II, 206., diligenter legenda sunt II, 214., demonstrant mundi hominisque creationem I, 242., olim erant incognita II, 214. III, 270., papistis alienissima I, 136., sepeliuntur copia commentariorum II, 215., permulti ea delere studuerunt, sed non potuerunt II, 207. — Biblia Scripturam sacram esse Iudaei, Turcae, gentes fatentur II, 211. — Biblia translata I, 174., Biblia in sermonem Germanicum vertere qua spe Luthems susceperit III, 197. *conf.* Scriptura sacra.
Bierbrauen III, 335 sq.
Billappen refertum veneficis I, 226.
Bischof quid significet III, 288.
Bischofshut. vid. Mitra.
Bischoffverdensis studiosus, qui Goltbergae se suspendit I, 236.
Blasphemiae Tetzelii aliorumque adversariorum II, 9., blasph. Italiae III, 39.

Digitized by Google

Bohemiae regnum quomodo cessaverit I, 155., in ea vacarunt permulta sacerdotia III, 125.
Bohemi Germaniam vastarunt III, 153. — eorum prophetia I, 352.
Bohemica lingua I, 263.
Bombardae II, 194.
Bona opera et eorum praemia II, 280 sqq. — Bona ecclesiastica II, 284 sqq., de iis est bellum metuendum II, 287. — Bona spiritualia dicta sunt Census III, 288. — Bonis haereditariis bene frui maxime prodest I, 254.
Bononienses studiosi petunt dispensari de horis canonicis, quid papa responderit III, 280. — Bononiensis puella per biennium obambulans non loquens I, 241.
Borussiae Ducis legati fuerunt in Conventu Schmalcald. III, 97. — Borussia plena daemonibus I, 226.
Bos II, 109.
Brandenburgensis quidam fascinatus abiit Berolinum, Satanam consulens, tandem quaesivit consolationem III, 10 sq.
Bremensis legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Brettensis puella de turri delapsa incolumis I, 160.
Brunsuigia fuit civitas munitissima III, 101., fere inexpugnabilis II, 191.
Brunsuicensis Dux Erphordiam occupare nitebatur III, 104., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Budissenses negligenter curarunt verbi ministros III, 120.
Bufonis et aranei lucta II, 107.
Bulla aurea I, 365. — Bullae Papae unde appellationem habeant III, 284., sunt aqueae I, 377.
Butyrum res sana I, 95.

Cadavera versus orientem sepeliri solent I, 102.
Caedes III, 2 sqq.
Caesar quomodo differat a Papa I, 288., imperium non a papa habet III, 244., nihil audet determinare suis legibus contra canones II, 358., cur bicipitem aquilam habeat II, 167., est dominus supra cives, non supra servos II, 285 sq. — inter Caesarem et Electores quaenam ratio intercedat I, 364 sq. 367. — an Caesari resistere liceat I, 362 sqq. — *conf.* Carolus V. Caesar (in Indice personarum).
Calamitatum, crucis et tentationum utilitas II, 287 sqq. — Calamitatum Ecclesiae utilitates III, 72.
Calcei, opera vocationis III, 54.
Calculus Germanorum morbus I, 95.
Calendarium emendatione intercalationis indiget I, 217.
Caligae II, 126.
Calletum Anglorum portus in Gallia I, 378.
Campoduni legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Canaan a regionibus vicinis infecta II, 177.
Candelburgk, civitas Angliae: ibi monachi imaginem crucifixi vultu mutabili et nutu fecerunt III, 251.
Canis II, 107., est fidelissimum animal III, 56 sq.
Canon I, 121 sqq. — Canon, parentum auctoritatem in honestate, non in necessitate habere locum, Lutheri de eo iudicium II, 377.
Canonicatus rapiuntur II, 285., expectantias in eos quanto pretio papa vendat III, 306.
Canonici in Saltza testamentum II, 5 sq., Canonici Wirtzburgensis raptus nuptae I, 136. Canonicus quidam maritus quomodo feratur ab Episcopo Wirtzburgensi III, 303. — Canonici Wirtzburgenses, Moguntini et Colonienses quomodo vixerint I, 181. — Canonicorum Bambergensium insecta III, 281.
Canonistae contemptores Evangelii a Luthero graviter increpantur I, 292 sq., Canon. mire offenduntur coniugio sacerdotum II, 360 sq., Canon. frustra papam

Digitized by Google

defendere conantur consuetudine III, 239. — de Canonistis iudicium Lutheri I, 287.
Cantilenae papistarum III, 274 sq.
Cantus: glim glam gloriam. *die saw die hat ein pantser an* II, 331.
Capilli optimus mulierum ornatus I, 252.
Capita Petri et Pauli Romae sculpta II, 8 sq.
Captivitas Babylonica qualis fuerit I, 458.
Cardinales II, 320 sq., Card. 30 uno die a Papa creati sunt II, 320 sq., Card. in singulis nationibus sunt bases papatus II, 321. — Cardinalis Cameracensis contra papae auctoritatem et potestatem disputavit III, 241. — Cardinalis Saltzburgensis et Moguntinus fuerunt potentissimi, sed Deus eos iudicabit III, 259. — Cardinalis quidam, qui monialem quandam in uxorem duxerat, a Iulio Papa damnatus est II, 360., Cardinalis cuiusdam testamentum I, 172 sq., Cardinalis cuiusdam dictum III, 263.
Carmelita quidam in latrones incidens quomodo liberatus sit III, 268 sq.
Caro suilla deliciae Ducum Saxoniae II, 108. — Carnes ferinae II, 107 sq.
Carthago urbs I, 164., vastata III, 107.
Carthusianus quidam sceleratissimus I, 134 sq.
Cassia, eius vis, est imago Evangelii III, 72.
Castitas ad quas pertineat II, 336. — Castitatis votum quid sit II, 364.
Castratio legibus prohibita est II, 366.
Casus de Sacramento III, 26 sq. — Casus quidam de tribus fratribus III, 24. — Casus forensis de asino I, 424. — Casus horrendus, qui Straubingae accidit III, 4. — Casus iudicialis monachi et matronae, qui Venetiis accidit I, 71. — Casus matrimoniales II, 367 sqq., sunt omnium plurimi et infinitae varietatis, secundum aequitatem diiudicandi II, 379 sq., multa pariunt II, 385. — Casus politici et dubii quidam Iurisconsultorum III, 1. — Casus scandalosus, qui Erphordiae accidit I, 68. II, 367 sq. — Casus tragici et horrendi, caedes, atrocia facinora et homicidia III, 2 sqq.
Catalogus et numerus papistarum in Concilio Constanciensi I, 281 sq.
Catechismus seu doctrina christiana II, 232., est perfectissima doctrina II, 237., est laicorum Biblia II, 243., conservandus est III, 16., Catechismus Augustanorum qualis sit II, 34 sq.
Catti marini II, 108.
Causae protrahuntur I, 290. — Causae divortii II, 372 sq. 383 sqq.
Ceremoniae III, 15 sqq., sunt fomes superstitionis III, 16. — Ceremoniae in communione III, 34 sq.
Cerevisia III, 325 sq.
Certitudo doctrinarum unde percipiatur II, 230.
Cervus II, 108.
Chalcedonense Concilium III, 92.
Chalcographi Wittenbergenses vituperantur I, 411.
Chalcographia est summum donum II, 92 sq.
Χάσμα I, 199 sq. 201.
Chiromantia damnanda II, 149.
Chorales coniugati cum monialibus feruntur ab Episcopo Wirtzburgensi III, 303. — Choralis quidam Magdeburgensis stentorea voce superbiens I, 433.
Christiani. Christiana vita III, 49 sqq. — Christianus est duplex persona I, 364. 366. 369 sq. — Christianum esse quid sit III, 49. — Christiani omnia insta faciunt III, 52. — Christianos tres hostes pati oportet III, 50. — Christianorum caro mirabilis est III, 52., eorum clades a Turcis corruptione effecta I, 403 sq. — Christiani falsi III, 53.
Christus I, 10 sqq. III, 36 sqq., Dei filius unicus consubstantialis I, 10., eius exinanitio I, 10 sq., eius duae naturae III, 37. (*nota*), de eius divinitate testimoniorum plena est Scriptura, maxime Ioannes III, 47. variae Arrii de eo sententiae III, 318 sq., in deserto solus tentatus est a Satana II, 312.,

Digitized by Google

qualem tentationem passus sit III, 220., Christus et Satan diversissimi sunt operis et officii I, 11. eum a munere publico docendi abstinuisse usque ad annum 30., mirum est III, 37., accessit nuptias II, 365., ipse orationis formam proposuit II, 240., cum Apostolis patientissime vixit II, 298., collata a piis mulieribus accepit III, 37., eius ingressus Hierosolymam qualis fuerit III, 41 sq., eius coena ultima fuit satis iucunda III, 42., quibus horis captus, ad Hannam, Caipham et Pilatum ductus et passus sit, et quamdiu in sepulchro quieverit et quando resurrexerit III, 38 sq., mortuus est sub Tiberio II, 120., descendit ad inferos ad eos destruendos III, 40 sq., cur ederit panem post resurrectionem III, 47. 60. — Christi imago proposita Exodi 12. II, 260., Christus passus est innocentissime et gravissime propter peccata nostra III, 39., eius passio est ingens prophetia de malitia gentium III, 39., posuit Apostolos exemplum remissionis peccatorum II, 291., vult omnes homines salvos fieri II, 237., est personaliter in humanitate, corporaliter in sacramentis II, 189., absolvit per os ministri I, 72., non terret II, 292., est finis legis I, 50 sq., eius resurrectio per verbum Evangelii quomodo fieret III, 44., Christi regnum I, 12 sqq., hoc Iudaei imaginantur politicum, ita etiam Apostoli III, 45., eius sacerdotium in quo libro optime describatur III, 36. — Christus a papa manser dictus est I, 374., si paparum tempore praedicaret, iterum crucifigeretur III, 148., eum crucifixum esse Iudaei falso negant III, 40., de Christo quid Turcae doceant I, 402.
Cingulum veritatis quid sit III, 54.
Circulus stellatus nocte visus I, 201.
Circumcisio non est mandatum nisi temporale I, 452 sq.
Circumgestatio corporis Christi est reiicienda III, 32.
Citrinus arbor, imago Evangelii et Christi II, 133.
Cives adeo sunt impii, ut ne unum pastorem curent II, 275.
Civile s. politicum regnum I, 363. 365.
Civitates III, 99 sqq.
Claudus quidam ex uxore claudos suscepit liberos II, 355.
Clavi Christi crucifixi III, 250.
Coecitas papistarum III, 266.
Coelibatus II, 363 sqq., paulatim coepit tempore Cypriani II, 367., temporibus Hulderici Episcopi III, 291., columna papatus est I, 139., hypocrisis magna est II, 366., superstitio pestilentissima est II, 366 sq., ad quas propine perveneat II, 336., Coelibatus tyrannis sacerdotibus imposita II, 363., eius causae II, 359.
Coelum. Stellae III, 76 sqq., Coelum apertum I, 116., novum I, 111. 113., Coelum mas, terra femina III, 63. — Coeli motus triplex II, 148.
Coemeterium Romanum S. Calixti III, 107.
Coena Domini II, 234. III, 23 sq. *vid.* Sacramentum.
Cognatio medicinae et theologiae magna est III, 132.
Collatio melior fuit quam coena in ieiunio papistico III, 17.
Collegiati cuiusdam Erphordiensis historia I, 425.
Colloquium D. Lutheri et Phil. Melanthonis de bello paschali inter Electorem et Ducem Mauritium II, 199 sqq. — Colloquium Marpurgense I, 312.
Colonia civitas per incolas seditiose oppugnata est II, 205.
Colonienses legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173.
Colus et sella relictae viduae danda I, 286.
Comes Palatinus quomodo egerit cum rusticis parocho decimas denegantibus I, 175 sq.
Cometa qualis sit III, 76 sq., Cometa conspectus in signo Leonis I, 202., a. 1505 apparens I, 389., a. 1539. apparens I, 388.
Comitia Wormatiensia: in iis totum imperium de Romana avaritia supplicabat imperatori II, 160.
Commoda plura et maiora sunt quam incommoda I, 114.
Communicare semper cum infirmis an opus sit III, 33.

Digitized by Google

Communionem privatam cum infirmis domi Lutherus abrogare studet III, 31.
Compatres petere II, 187.
Complexiones I, 215 sq.
Conceptio II, 353 sq.
Conceptus concionum III, 110 sq.
Concilium III, 78 sqq., eius definitio III, 93 sq. — Concilium a papistis non optatur I, 389. III, 235., a Luthero indicatur incertum et dubium III, 78. 91., liberum et pium petitur a Lutheranis III, 95. — Concilio propter verbum non opus est III, 95. — Concilia non habent ius condendi leges de doctrina Ecclesiae, de fide, de bonis operibus, sed aliquatenus de externis ceremoniis et moribus III, 92., in Conciliis 300 annorum tantum de externis, nihil de pietatis doctrina, cultu et fide actum est III, 92., Conciliorum decreta temporalia, localia, personalia non alligant conscientiam III, 92 sq., Conciliorum tria tempora sunt III, 93., Concilia mox post tempora Apostolorum instituebantur triplicia: generalia, provincialia et dioecesana III, 90., universalia fuerunt tantum quatuor, quaenam et qualia fuerint III, 94., duo defendunt trinitatem et divinitatem Christi, duo eius humanitatem III, 92. — Concilium Basileense I, 284. — Concilium Chalcedonense III, 92. — Concilium Constantiense cur a Sigismundo Imperatore convocatum sit III, 230 sq., de eo excerpta ex libro quodam I, 280 sqq., in eo decretum est Concilium esse supra papam I, 284. III, 95., in eo simul fuerunt tres papae III, 231 sq., in eo Romanistae aliquo modo terrebantur III, 257. — Concilium Constantinopolitanum III, 92. — Concilium Ephesinum III, 92. 94. — Concilii Lateranensis a. 1515. decreta I, 137., quid in eo de sacrificulorum vestibus decretum sit II, 5. et de Ganymedibus Cardinalium III, 233. — in Concilio Niceno nullus fuit papa III, 90., in eo erat magna reverentia et modestia III, 91., in eo cautum est, ne quis se ipsum castraret II, 366. — Concilium Vincentianum I, 142. 283.
Concionandi modus sit simplex III, 127 sq., conc. modus coram principe III, 118. *conf.* Praedicare.
Concionatores III, 108 sqq., se accommodent ad auditores III, 128., ne applicent se ad auditores subliniores, sed ad populum III, 125., ne hic quaerant gloriam III, 122 sq., multi sunt facundi, sed multa tantum dicunt verba sine re III, 119., an debeant publice arguere III, 121., quomodo maximi homicidae sint III, 113., iis opus est cognitione mundi III, 113. — Concionatorum et auditorum discrimen est III, 113. — Concionatorum gestus et schemata varia III, 126., eorum arrogantia III, 123., conc. papisticorum risus III, 115 sq. — Concionatorum defectus timendus est II, 284. III, 111. 113. 117. 120. 122 sq. 125. 132. — Concionatoris boni conditiones III, 114 sq. — Concionator quidam quomodo a muliere quadam intoxicatus sit III, 10. *conf.* Praedicator *et* Pastor.
Conciones sint populares III, 129., ab ipsis concionatoribus at auditoribus diverse iudicantur III, 112. — Concionum prolixitas vituperatur III, 125. *vid.* Praedicatio.
Concordia I, 74 sqq.
Concubinae clericorum I, 136. — Concubinarum quorundam sacerdotum numerus II, 361.
Concubinatus Principum I, 313. — Conc. fuit Iudaeis permissus II, 362.
Conditio periculosa eorum, qui in publicis officiis sunt I, 302. — Conditiones boni praedicatoris III, 114 sq.
Confessio fit Christo I, 72. — Confessio auricularis I, 68 sqq., Conf. omnium peccatorum impossibilis I, 68. — Confessio privata I, 68., quid requirat I, 71 sq.
Confidimus plus homine quam Deo ipso II, 298.
Confoederatio cum hominibus est periculosa I, 359.
Confutatio obiectionum anabaptisticarum II, 101 sq. — Confutationem papisticam

Digitized by Google

Augustanae Confessionis absconditam Lutherus penes se habet III, 201., haec in tenebris sordescit II, 111.
Confutatores Confessionis Augustanae I, 146.
Coniugium II, 332 sqq., eius laudes II, 335 sq., est ordinatio divina II, 342. 349., eius ordinationem Deus servat, excepta nativitate filii sui II, 341., est benedictio Dei II, 347., coniugio praeclarum donum Dei et ordinatio duplici affectu confirmatum est II, 341., coniugium est imago foederis inter Christum et Ecclesiam II, 333., est status praecipuus II, 340., coniugium quibus rebus felicissimum reddatur II, 339., coniugium felix est rarum donum II, 346., coniugio quae res inesse debeant II, 332 sqq., in coniugio erunt duo in carne una, quomodo intelligendum sit II, 337., coniugium dirimi Deus noluit II, 348., coniugii suavitas et molestia II, 338., coniugii primus annus varias alicui parit cogitationes II, 337., coniugium cur omnes aversentur II, 348., coniugii substantia est consensus sponsi et sponsae, paterna potestas tantum est accidens II, 376., coniugium inter pares maxime convenit II, 345., coniugia propter divitias facta plerumque habent maledictionem II, 382. — Coniugium est res politica, non pertinens ad Ecclesiam II, 371. 385 sq., an sit firmum, si contrahatur sine sollemnitate II, 357 sq., quo gradu et quali linea sit concedendum II, 374., an in tertio gradu sit permittendum II, 381 sq. — Coniugii opera et conceptio II, 353 sqq., coniugium est remedium contra ustionem II, 354. — Coniugii casus varii sunt, qui non legibus, sed ex circumstantiis sunt moderandi II, 375. — Coniugium in papatu fuit in magna deformitate II, 375. — de coniugio nulli patres aliquid memorabile scripserunt II, 348 sq., de eo sancti patres frigide sentiunt II, 357., quid Thom. Muntzerus de coniugio senserit II, 33. — Coniugium sacerdotum II, 358 sqq, debet esse liberum III, 260., permittitur lege civili, sed adiecta poena, ut suspendantur ab officio II, 359., coniugii sacerdotum infinita mala II, 359. — Coniugium depictum est in omnibus creaturis III, 63.
Coniux non facile amatur II, 350, an propter religionem discedere possit a marito II, 358. 388 sq. — Coniugem oportet esse probam personam II, 354. — Coniuges dissidentes I, 428 sq.
Connexa manducationis agni II, 262 sq.
Consiliarius quidam Principis Borussiae, sacramentarius, multos turbavit II, 43.
Consilium D. M. Lutheri eiusque sententiae (de Eucharistia) II, 48 sqq.
Consistoria cur restauranda sint I, 28. Consist. sunt constituta maxime propter casus matrimoniales II, 375. — Consistorii ordinatio ab Ant. Lauterbachio ostensa novis ceremoniis aucta fuit III, 21.
Consolatio contra tristitiam II, 292., contra persecutionem II, 305 sq., contra dubitationem de praedestinatione III, 217 sq., consol. tentati cuiusdam II, 308 sq., infirmae mulieris III, 211 sq., post mortem alicuius chari III, 206 sqq. — Consolatio M. Lutheri ad Mag. Ant. Lauterbachium de sua vocatione III, 109 sq., consol. Lutheri ad Mag. Ambrosium Berndt amissa uxore, liberis et matre una hebdomade III, 208 sqq., consol. Lutheri ad Lucam Kranach pictorem propter obitum filii III, 212 sqq.
Conspersionis effectus II, 261 sq.
Constantiense Concilium cur a Sigismundo Imperatore convocatum sit III, 230 sq., de eo excerpta ex libro quodam I, 280 sqq., in eo decretum est Concilium esse supra papam I, 284. III, 95. — Constantienses legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 172.
Constantinopolitanum Concilium III, 92.
Consuetudo quam difficile deponatur I, 198 sq.
Consulis Magdeburgensis responsum I, 396 sq., consulis cuiusdam dictum I, 299.
Consultativa vox Concilii quorum sit I, 284.
Contendere in iudicio an liceat I, 369 sqq.
Contra Anabaptistas, qui ideo pueros baptizandos negant, quia fidem non habeant,

Digitized by Google

Lutheri sententia II, 97 sq. — Contra sciolos fabula *von Hans Pfriemen* I, 429 sq.
Controversiae cum papistis III, 260 sqq.
Convenientia pro loco et personis sunt praedicanda III, 108 sq.
Conventuales I, 132 sq.
Conventus Francofordiensis I, 76 sq. 314. III, 98 sq. — Conv. Mitwedensis I, 330. — Conventus Schmalcaldensis III, 97 sq. — Conventus Doctorum Wittenbergensis a. 1536. 29 Maii II, 54 sqq.
Coquus quidam immundus I, 430.
Cor humanum non potest habere et retinere memoriam Dei sine cruce II, 292. 302.
Corona spinea Christi III, 250.
Corporis robusti signa I, 249.
Corvi cur nominatim ponantur in Psalmo et a Christo passeres II, 168.
Costnitiae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Creatio III, 55 sqq.
Creaturae III, 61 sqq.
Credere in Iesum Christum est summum remedium II, 300.
Cremona Iudaeis referta I, 463.
Creta quomodo a praedonibus liberata sit III, 106.
Crocodilus II, 108 sq.
Crus de asina Christi III, 250 sq.
Crux Christi III, 250. — Crucis utilitas II, 287 sqq.
Cuculla Lutheri III, 172. — Cuculla monachorum cur mortuis induta sit I, 129. II, 9. III, 258 sq.
Cultus Christianorum Deo placens qualis sit III, 50 sq.
Curiae Romanae malitia II, 331.
Cursus Evangelii revelati III, 178.
Cuspis II, 197 sq.
Custos templi cuiusdam sub concione sui parochi e somno excitatus quid responderit III, 146.
Cygnea, Cygnei *vid.* Zuickavia, Znickavienses.
Cygnus, imago Ecclesiae II, 169 sq.
Cynaedorum quorundam sacerdotum numerus II, 361.

Daemones quomodo eiiciantur I, 223. — Daemonum habitationes I, 226.
Damnatio et infernus I, 115 sqq.
Dania defecit a papatu I, 285. — Daniae Rex (Christianus II. et III.) animam papae petit III, 92., constituit Ecclesias et Universitatem optimo ordine II, 321., eius legatus arrogans I, 353. *conf.* Christiernus (in Indice personarum).
Danica lingua est Saxonica I, 378.
Debitor quidam Iudaeo permisit sibi crus extrahere III, 10.
Debitum matrimonii est non tantum propter sobolem, sed etiam propter fornicationem II, 385.
Decalogus II, 232 sq., est summa omnium virtutum erga Deum et erga homines, neque unquam est perfectior liber de virtutibus II, 241 sqq., Decalogum Deus ipse dedit II, 240. — Decalogus inversus I, 233 sq.
Decimae Iudaeorum I, 465. — Decimarum retentio III, 126 sq.
Decisiva vox Concilii quorum sit I, 284.
Decoctor mendicans quid a nobili quodam acceperit I, 429.
Decretale et decretum III, 283 sqq. — Decretale papa voluit haberi aequale Evangelistarum et Apostolorum scriptis III, 285., in Decretali nihil tractatur de fide III, 287. — Decretalia continent forensia III, 284., et multos pessimos canones II, 7. III, 285. — In Decretalibus papa dominatur ut victor III, 286.
Decretum III, 283 sqq., a papa non est approbatum III, 284., a quolibet theologo legendum est, sed cum iudicio III, 284 sq. — Decreta nihil valent, habent

Digitized by Google

tres partes III, 283., multos utiles locos patrum continent III, 237. — Decreta papae ne unicum locum scripturae aut articulum catechismi tractant III, 258.
Defensione uti an liceat Christiano I, 361 sqq.
Definitio, praecipuus fructus Dialecticae II, 143.
Deliberativa vox Concilii quorum sit I, 284.
Delicta atrocia atrocibus poenis puniuntur II, 85.
Delphini lucta II, 107.
Democratia I, 365.
Depositionis ritus II, 16.
Desertio causa divortii II, 383 sq.
Desertores quomodo citandi sint II, 387 sq.
Desertum Ioannis Baptistae erat habitabile II, 312.
Desperatio II, 88.
Despoticum regnum I, 362 sq. 365.
Deus I, 1 sqq., eius notitia sapientiam humanam longe excellit I, 1., Deus unus habet tres distinctas personas I, 7., Deum corporeum mundus non vult habere I, 3., Deus verus qualis sit I, 5., non est diabolus I, 4 sq. Deus varia nomina sortitur ab actionibus I, 2., est θέσις Decalogi I, 233., loquitur in sanctis prophetis aliisque viris Dei I, 41 sq., quomodo cum patribus locutus sit II, 248., quomodo colendus et apprehendendus sit II, 244 sqq., eum diligere, timere quid sit, discamus II, 316. — Deus solus sapit, cuius consilia sunt incomprehensibilia II, 379., in creaturis est incomprehensibilis III, 67. — Dei benignitas est supra nostrum captum I, 2., est largus in donis suis conferendis I, 5 sq. III, 57. 64. maxima dona vilissima esse curavit III, 57. 61. 64., quantum singulis diebus indigeat ad alendum mundum aestimari non potest III, 57. — Deus castitatem diligit, stupra etc. punit II, 78 sq. — Deus est fortis II, 245., suum regnum contra diabolos per homines conservat I, 300., cum regnis ludit I, 400 sq., in Deo confidendum est Principibus, non in sua virtute I, 360 sq. — Dei iudicia sunt iusta, quamquam occulta I, 430., eius opus omne est absconditum mundo II, 342. Deus est mirabilis in sanctis suis II, 210. — Deus est misericors II, 246., miseretur afflictorum I, 4., non contristat I, 194. — Deus est zelotes II, 245., visitans iniquitatem patrum in filiis II, 245 sq. 257., Dei ira de papae impietate III, 258 sq. — Deus ipse non occidit III, 210., non effective, sed privative est causa mortis III, 210. — Deus imponit credentibus afflictiones II, 311., cur infinita mala creaverit ad nocendum homini et aliis creaturis III, 55 sq. — Dei voluntas contemnitur I, 246. — Deus quomodo ditescere possit III, 258.
Deuteronomion continet politiam ecclesiasticam et politicam pulcherrimam II, 217., temporibus regum luda sepultum iacuit III, 197.
Diabolus, illius natura, conatus, insidiae, figura, expulsio I, 218 sqq. — eius duae formae I, 223 sq., se transformans a patre Marchionis Ioachimi visus est I, 206. — eius odium adversus homines I, 232 sqq., duplici modo impugnat homines I, 220., post baptismum saepe possidet hominem I, 442., occupat eos, qui se ipsos occidunt II, 179. 182 sq., quomodo homines adigat in desperationem I, 221. 234., habet potestatem pueros subdendi I, 231., tres servos corporaliter abduxit I, 228., in Thuringia adolescentem abducere voluit I, 241. — quomodo ei reluctandum sit I, 220., quomodo contemnendus sit I, 234 sq., ei cantilenae molestae sunt I, 228. — quomodo possit videre in cordibus hominum, quae ipse suggerit I, 227., novit cogitationes impiorum II, 149. — eius disputatio sublimis I, 220 sq., est mirus artifex in texendis argumentis II, 311. — Diab. est auctor Monachorum I, 129. — Diabolus: quomodo ludimagister quidam hanc vocem germanice verterit III, 251. vid. Satan et Spiritus malus. — Diabolorum infinitus numerus et potentia I, 206., eorum consilia et effectus II, 105.

Digitized by Google

Diaconus quidam consecrans dixit: haec sunt corpora mea III, 16. — Diac. quidam in pago quam male sacramentum coenae administraverit III, 323 sq.
Diaeta optima medicina I, 97.
Διαιγητικη III, 132.
Dialecti diversae I, 259.
Dialectica ars qualis sit III, 138., non tradit materiam, sed ordinem loquendi II, 140., quomodo differat a Rhetorica II, 138 sq. 141., eius usus non tantum in scholis, sed etiam in Consistoriis et Ecclesiis necessarius II, 142. — Dialecticam quomodo Lutherus conscriberet II, 138.
Dialogus Inlii laudatur II, 115. III, 237.
Dicax I, 423.
Dicere apte paucis datum est III, 119. — Dicendi donum rarissimum I, 259.
Dicta, proverbia et sententiae I, 421 sqq. — Dicta variorum virorum *vide in* Indice personarum. — Dicta gravia Lutheri II, 234 sqq. — Dictum: In magnis etiam voluisse sat est II, 145., Dictum: ***Ein gut mal ist kengens werdt*** II, 376.
Difficultas articuli creationis III, 56.
Digamia II, 360 sq., eam quomodo iuristae interpretentur II, 361., quid de ea disseratur in Decretis III, 283.
Digamos canones a ministerio verbi reiicere volunt II, 361.
Disciplina monastica I, 128.
Discrimen inter haereticum, schismaticum et male catholicum II, 7 sq.
Disputatio Romana contra auctoritatem Papae II, 1 sq. — Disp. cum Eccio Lipsiae habenda de primatu Papae III, 174. — Disp. contra Antinomos a. 1538. 13. Sept. habita III, 318. — Disputationes circulares II, 144. — Disputationum utilitas II, 144 sq.
Dissensiones principum futurae II, 284 sq.
Distinctio duplex apud Dialecticos II, 142.
Divinitas Christi: de ea testimoniorum plena est Scriptura, maxime Ioannes III, 47.
Divitiae et thesauri I, 409 sq.
Divortii causae II. 372 sq. 383 sqq.
Doctores, qui a partibus Evangelii Augustae fuerunt II, 172. — Doctores praestantissimi olim non unam orationem latinam efferre potuerunt II, 137. — Doctorum hominum defectus timendus est III, 132. — in Doctorem Theologiae quo anno quis promoveatur I, 408 sq.
Doctrina et vita bene distinguantur III, 264. — Doctrina papistarum III, 266.
Dolus malus iuristarum II, 86.
Domini Teutonici I, 127.
Dominica prima post Pascha cur in albis dicatur I, 460.
Dominicastri I, 126 sq.
Dona eiusdem spiritus sunt varia II, 147.
Draco ingens in India adoratus I, 190. — Dracones in aëre noctu volantes I, 201.
Dresdae eiusque pontis origo III, 104.
Dubitatio non debet cadere in theologiam II, 38.
Duplices voces Concilii, consultativa vel deliberativa et decisiva quorum sint I, 284.
Dux Brunsuicensis tyrannus I, 314 sqq., eius colloquium cum Rege Daniae Christierno I, 315. — Dux Paduae, virgine rapta et dissecta, expulsus est II, 81. — Duces Pomeraniae *vid.* Barnim *et* Philippus *in* Ind. personarum. — Dux de Sophey quibus calamitatibus deinceps affectus sit II, 389. — Duces praestantes et heroici II, 202 sqq. — Duces neque noverunt literas neque imperare II, 137.
Dysenteria Lutheri in merdae poetam Lemmichen I, 432.

Ebionitae I, 454.
Ebrietas I, 195 sq. — in ebrietate peccanti an sit parcendum I, 196 sq.
Ebrii nullam consuetudinem cum mulieribus habere debent III, 73 sq.

Digitized by Google

Ecclesia regnum Christi I, 13 sqq., coetus visibilis a Spiritu S. collectus I, 13., una sancta catholica I, 13., congregatio populi pendens in rebus non apparentibus I, 14., absque sanguine conservari non potest I, 14., in perpetua desperatione agit II, 302 sq. — Ecclesiae figura I, 14., eius titulus I, 13. II, 11 sq., eius ministerium I, 22 sqq. Ecclesia Dei quomodo posita sit I, 15., eam tria conservant I, 21 sq., Ecclesia vera qualis sit I, 20 sq. — Ecclesia in Concilio Niceno dividebatur in tres partes III, 90., quo tempore degeneraverit III, 140 sq. — Ecclesiam Papa aedificare vult ex accidentibus, Lutherani autem ex substantia III, 91. — Ecclesia Romana non est principalis I, 18. — Ecclesia unicum Papistarum argumentum I, 19., non potest errare, argumentum Papistarum I, 150. Ecclesiae auctoritas a Papistis verbo Dei male praefertur II, 134. — Ecclesia Papistarum qualis sit I, 17., Ecclesiam triplicem Papistae finxerunt III, 176. 268. 275. Eccl. Lutherana proxima est Apostolis I, 17,, Eccl. gentium non aequalis est Iudaeorum I, 18.

Ecclesiastes, Lutheri de hoc libro iudicium II, 217 sq.

Ecclesiasticus est verus legista, non propheta II, 216 sq., est valde depravatus II, 212. 216., quomodo versus sit II, 212. — Ecclesiastici scriptores doctrinam de fide satis frigide tractarunt III, 287.

Eclipsis solis I, 202.

Effectus conspersionis et applicationis II, 261 sq.

Einbeccii legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.

Eisenachii marito permissae sunt aliae nuptiae, quod prior uxor ei cohabitare noluit II, 370.

Electores: inter eos et Caesarem quaenam ratio intercedat I, 364 sq. 367. — Electores Saxoniae I, 338 sqq., habent insignia regalia Haiae I, 339. — Elector Saxoniae quaestionem Coloniae proposuit, an opus sit Romanorum Rege, vivente Imperatore, quid reliqui et ipse Ferdinandus responderint II, 324. — Elector Saxoniae Luthero misit optimum pannum ad novam cucullam vel tunicam III, 172., Luthero sponte obtulit annuatim 200 fl. III, 186., quid ad Lutherum dixerit de Concilio futuro I, 283., Electoris Sax. responsum ad Legatos III, 80 sqq., Electori Sax. novo Wittenbergae a nobilibus, civitatibus et Universitate fides promittitur II, 191 sq. — Elector Marchio habuit duas consobrinas II, 374.

Electoratus Saxoniae pauperrimus I, 338 sq., eius magnitudo I, 380.

Eleemosynae II, 282 sqq.

Elephas II, 107.

Elevatio est superstitiosa idololatria III, 35.

Eloquentia quid sit II, 145.

Enosch quid significet I, 242.

Enthusiasmus a media via recta vergit ad dextram III, 318.

Enthusiastarum secta III, 315 sq.

Ephesinum Concilium III, 92. 94.

Epicureismus in mundo I, 179 sqq., eum timet Lutherus III, 315., a media via recta vergit ad sinistram III, 318.

Ἐπιείκεια necessaria I, 286 sq.

Ἐπιχαιρεκακία Satanae I, 226.

Epiphaniae festum quomodo olim vocatum sit III, 20.

Episcopatus rapiuntur II, 285., expectantias in eos quanto pretio papa vendat III, 306., Episc. tres Principi Brunsuicensi a Caesare oblati I, 362. — Episcopatus Brandenburgensis omnium pauperrimus est III, 299., Episcopatus Wirtzburgensis et Salzburgensis sunt inter episcopatus selectissimos III, 299.

Episcopi III, 288 sqq., eorum nomen quid significet III, 288. — Episcopi valde differunt ab Apostolis II, 122. III, 29 sq., olim se invicem appellarunt Papa III, 224., Hieronymi temporibus erant i. q. presbyteri III, 289., quales esse debeant III, 289., Episcopi vita quomodo describatur in exordio Decretorum III, 283. 286. — Episcopi papistici III, 296 sqq., nihil praestant, quod est eorum officii III, 295., volunt esse Principes Imperii III, 259., sunt

Digitized by Google

potentiores Principibus Germaniae II, 10., sunt Epicurei III, 2. Episcoporum pertinacia et impoenitentia contra transgressiones primae et secundae tabulae III, 312. — Episcopi Romani sunt pauperrimi III, 305 sq., Episcopi Italiae, Galliae, Angliae et Hispaniae sunt pauperes, Germanici autem potentes et divites III, 306. — Episcopi quibus conditionibus in sua auctoritate retinendi sint III, 306. — Episcopus Bambergensis habet angulum Franconiae III, 299. — Episcopus Brandenburgensis, qui fuit humilis conditionis, potando suum episcopatum impetravit II, 356. proprio motu se ad Evangelium obtulit et gravissime contra papatum, Missam, Canonem et sacrificia operis operati dixit III, 295 sq., etiam uxore ducta impius papista est III, 302 sq. — Episcopus Cameracensis quomodo oblique primatum papae confutaverit III, 304. — Episcopus Coloniensis se scribit Ducem Angemariae I, 378., incipit facere mutationem abusuum in sua dioecesi II, 304. — Episcopus Eichstetensis Caesari palam dixit, non esse impediendum cursum verbi III, 291. — Episcopus Halberstadiensis est suffraganeus Moguntini III, 299., Halae coronatus quali ornatu per Dessaviam profectus sit III, 298. — Episcopus Hallensis quid dixerit morte Lutheri cognita III, 310. — Episcopus Herbipolensis sive Wirtzburgensis habet titulum Ducis Franconiae III, 299. — Episcopus Merseburgensis: quomodo cum eo agendum sit III, 303. — Episcopus Misnensis a Schleinitz *vid.* Schleinitz *in* Indice personarum. — Episcopus Moguntinus *vid.* Albertus *in* Ind. pers. — Episcopus quidam ad Rhenum, qui pauperes homines inclusos combussit, a muribus arrosus est III, 310. — Episcopus Salisburgensis *vid.* Lang *in* Ind. pers. — Episcopus Stolpensis: quomodo cum eo agendum sit III, 303. — Episcopus Trevirensis summo pavore mortuus est I, 158. — Episcopus Wirtzburgensis est suffraganeus Moguntini, habet titulum Ducis Franconiae III, 299., eius reditus III, 299., quomodo fere videatur Lutheranis accedere III, 303. — Episcopus Wormatiensis lupanar ingressus lapsu extinctus est II, 85. — Episcopus Zitzensis: quomodo cum eo agendum sit III, 303. — Episcopus quidam librum misit Luthero, ut approbaret, qui sua iudicia ad marginem scripsit III, 22. — Episcopi cuiusdam soror, quae graves cogitationes habebat, quomodo sanata sit II, 296 sq. 305.

Epitaphium Salvatoris nostri Iesu Christi, quod fixum est ad sepulchrum Christi Hierosolymis III, 48 sq. — Epitaphium scorti Alexandri III, 225.

Equus II, 107., a Satana in aëra raptus I, 205.

Eremita murmurans contra Dei iudicia qua ratione ab Angelo edoctus sit I, 430.

Erphordia fuit dives, sed sapientia carens III, 100 sq., civitas munitissima et populosissima, sed impia III, 101., olim fertilissima, postea in maledictione III, 102 sq., eius optimus situs I, 383., eius ditio III, 101., eius interitus III, 108., Erph. a Duce Saxoniae iterum defecit et Episcopo Moguntino se dedit III, 101. — Casus scandalosus, qui ibi accidit I, 68. II, 367 sq., Magister quidam ibi, finita missa, in adulterio deprehensus confossus est III, 214.

Erphordiensis Academia II, 13 sq., qualis fuerit III, 101. — Erphordiensium ferocia III, 104.

Eruditi in genere I, 265 sq. — Eruditi seculi XVI.: de iis iudicia I, 266 sqq.

Eruditio et literae I, 264 sq.

Esslingae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.

Ethnicorum falsae religiones II, 210.

Eucharistia: variae de ea sententiae II, 45 sqq.

Eunuchi plus ardent ceteris I, 438.

Evangelistae conciones Novi Testamenti brevissime descripserunt II, 221.

Evangelium I, 34 sqq., Evangelii et legis discrimen I, 34 sq., Evang. est virtus Dei II, 235., facit filios Dei II, 235., proprie pertinet ad perturbatas conscientias II, 301., non potest esse sine persecutione II, 307., periclitatur per sectarios et rusticos seditiosos III, 121., Evangelium Christi mutare non licet III, 148., eius lapsus instat III, 123., in Evangelio fruendo quid agi debeat, Lutheri consilium I, 367 sq., eius notitiam magnam plurimi sibi praesumunt

Digitized by Google

I, 19 sq., Evangelii successus III, 180., eius promulgatio etiam ad alienas provincias cucurrit I, 45., in multis Italiae civitatibus divulgatur I, 142. — Evangelium de divite et Lazaro II, 270 sqq., Ev. de transfiguratione Christi magis convenit festo Trinitatis III, 20., Ev. Dominicae Palmarum quem habeat statum III, 117., Ev. Dom. Laetare de 5 panibus quomodo tractandum sit III, 116 sq., Ev. Dom. 3. post Trinitatis quam contineat picturam III, 121., Ev. Dom. 7. post Trinit. declarat Dei providentiam II, 232.
Excommunicatio I, 25 sqq. — Excomm. paparum qualis fuerit III, 238.
Exhortatio ad iuristas I, 294 sqq.
Exorcista dicens se satanam expulisse I, 227.
Expectantiae in Episcopatus et Canonicatus quanto pretio emantur III, 306.
Experientia omnia gubernare debet I, 408., ostendit efficaciam veritatis divinae II, 176.
Explorator Gallicus Wittenbergae versans II, 30 sq., expl. Italus ibidem versans II, 17.
Extremi diei propinquitas cur consoletur Lutherum III, 267 sq.
Exundatio fluminum II, 128.

Faber ferrarius a spectro circumductus I, 203 sq.
Fabulae I, 423 sq.
Facetus I, 423.
Facinora atrocia II, 2 sqq.
Facultates et bona ecclesiastica II, 284 sqq.
Fallaciae Romanae alias longe superant II, 160.
Fallere et mentiri differunt I, 420.
Falsi fratres III, 312 sqq.
Familia I, 258.
Fanatici: quomodo cum iis agendum sit instructio Lutheri II, 40 sqq. — Fanatici quidam Epiphanii tempore pro sacramento menstrua mulierum acceperunt III, 33.
Fascinationes et incantationes III, 9 sqq.
Febris in Germania medicina I, 95.
Fera II, 108 sq.
Fercula regum qualia olim fuerint II, 125.
Ferinae carnes II, 107 sq.
Festivus I, 423. — Festiva I, 423 sq.
Festum Catharinae et aliarum martyrum: quaenam verba et precationes in eo lecta sint III, 272 sq.
Fidelitas Lutheri III, 178.
Fides I, 54 sqq., quid sit I, 54 sq., concipitur et erigitur per Spiritum S. III, 50., quid afferat III, 49., Fidei verbum II, 210., Fides et spes differunt I, 60 sq., Fides divitiae Christianorum II, 235., Fides et charitas delent peccata II, 235., Fides non patitur humanas traditiones in conscientia II, 235., Fides in sacris accommodanda est ad verbum et opus Dei integrum nec mutatum II, 94. — Fides Apostolorum missione Spiritus sancti roborata est III, 317. — Fides utrum hosti sit servanda I, 296.
Figurae papae quales in vetustissimis codicibus repertae sint III, 238.
Filiae pecunia dotandae sunt II, 354 sq., Filiarum male elocatarum exempla II, 356.
Filius qui est in sinu patris II, 266. — Filius contumax exhaeredandus est I, 254., Filius et filia iuxta Magdeburgam patrem occiderunt III, 4., Filiis a matribus maledictis quid acciderit I, 416.
Finis mundi instat I, 85 sq.
Flamma de rubo Mosis III, 250.
Flandri stolidissimi I, 432.
Foedus inter Christum et Ecclesiam comparatur cum coniugio II, 333. — Foedera Protestantium I, 358 sqq.
Foeneratoris cuiusdam dictum impium I, 181.

Digitized by Google

Foetus sedens in alvo materna imago Ecclesiae III, 73. — Foetus apertivi sunt iniquissimum onus matricis III, 75.
Formatio foetus et partus III, 74.
Formula cisandi desertores aut in adulterio viventes II, 387 sq.
Fragilitas humani corporis I, 248.
Fragmentum ex epistola Ph. Melanthonis ad Aegidium pastorem Ligniceusem, de sacramento quid docendum III, 32.
Franciscani sunt Dei pediculi II, 3. — Franciscanorum ordo I, 124 sq., eorum reformatio impedita I, 132 sq.
Francofordia Iudaeis refecta I, 463., eius legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., eius legatus fuit in Schmalcaldensi Conventu III, 98., Principibus ibi a. 1539. congregatis Lutherus spem pacis nullam habet II, 198., Francofordiae quid conclusum sit III, 95.
Francofordienses insanientes II, 38. — Francofordienses induciae: Lutheri de iis iudicium I, 77. — Francofordiensis Conventus a. 1539. I, 76 sq. 314. III, 98 sq.
Francouia inter quos principes et episcopos divisa sit III, 299.
Fraternitates hortulorum communi cultu utuntur II, 342.
Fratres falsi III, 312 sqq. — Fratrum ignorantiae ordo I, 127.
Freibergae in Misnia origo et historia III, 103.
Frideburgensis parochi cuiusdam subitanea mors I, 160.
Frumentum ex avaritia absconditur II, 198.
Fundamenta papae duo quae sint III, 266 sq.
Fures maledicuntur I, 413. — Fures tres Wittenbergae instrumentum aureum, in quo servabatur panis sacratus, furati sunt I, 416. — Furem nocturnum occidere licet I, 415. — Furis cuiusdam responsum I, 301.
Furtum I, 413 sqq., eius poena I, 413.

Galea Christiani quid sit III, 54.
Galliae aër minus purus I, 374., eius oppida duo propter Evangelium concremata I, 145., eius superstitio I, 131 sq., in Gallia, ubi paulatim irrepserat Evangelium, multi Christiani interfecti sunt I, 144. II, 304., in ea nulli parochi, sed tantum cursores fuerunt III, 118 sq. — Galliae regi filius maior natu succedit in regno III, 5. — Galliae Rex *vid.* Franciscus I. *in* Indice personarum.
Galli cum Germanis, Hispanis et Italis collati I, 385 sq., Galli sunt temperantiores I, 374., lascivi II, 347., a festo annuntiationis initium anni numerant III, 44., eorum arma II, 197 sq. — Galli duo ex Italia Wittenbergam venerunt Lutherum videndi causa I, 378 sq.
Ganymedum quorundam sacerdotum numerus II, 361.
Gemmae Turcicae natura I, 409. — in gemmis quoque est mas et femina III, 63.
Gener ingratus a bufone necatus I, 257.
Generales sententiae in particulares II, 266 sq.
Generatio et processio quomodo differant I, 9 sq. — Generatio optime instituta est in omnibus creaturis III, 75., Generatio humana mirabilis III, 74.
Genesis liber multas habet quaestiones et aenigmata III, 194., Lutheri iudicium de sua in eum praelectione III, 192. — Genesin qui vult intelligere, debet bene versatus esse in mundo III, 112. — Genesis caput primum totam scripturam continet II, 218., hoc nemo recte explicare potest II, 347.
Genius pueri cuiusdam in Borussia nati I, 295.
Gentes Iudaeos imitatae sunt in rebus sacris I, 187.
Germania I, 386 sqq., habet multas dialectos I, 378., habet strenuissimos et fideles milites II, 195., est captiva sub Episcopis II, 10., defecit a papatu I, 285., in summis versatur periculis II, 285. — Germaniae futuras calamitates Lutherus deplorat I, 170., eius proditionem timet Lutherus I, 405. — Germaniae inferioris homines stolidissimi sunt I, 432.
Germani cur ita dicti sint II, 322., cum Gallis, Hispanis et Italis collati I, 385 sq.,

Digitized by Google

Germani sunt simpliciores et veritatis studiosiores quam Galli, Hispani, Angli I, 386., Germani ebrii I, 195. Germanorum incuria II, 326., eorum arma II, 198., eorum clades a Turca accepta I, 399.
Germanica lingua I, 262., quaenam sit vera I, 378., multas dialectos habet I, 387., est omnium perfectissima I, 386 sq., est plena allegoriis II, 92.
Gignere non est in potestate et arbitrio nostro III, 75 sq.
Gladius spiritus quis sit III, 54.
Glossae Bibliorum ab ipso textu vincuntur II, 214.
Goslariae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Gothi quantopere Romam vastaverint III, 107. — eorum terra non procul est ab Hellesponto I, 394 sq.
Gott i. q. *gut* I, 4 sq.
Gottingae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Gradatio quaedam I, 217 sq.
Gradus in scholis II, 18 sq. — Gradus prohibiti II, 381.
Graeca lingua I, 262.
Graeci bibunt ex rivulis I, 261. — Graeci tantum et Romani habent historiographos II, 177. — Graecorum sapientia qualis sit I, 263.
Grammatica II, 143 sq.
Gratia: de ea nemo quidquam scribere aut dicere potest, nisi spiritualibus tentationibus bene exercitatus sit II, 300 sq.
Grimmenthal, vallis furoris: peregrinationes in eam III, 273.
Grossus parieus quomodo acquiratur III, 13.

Habitatio in domibus fit propter lapsum I, 247. — Habitationes regionum singulis seculis mutantur I, 373.
Haereses esse cur oporteat III, 93. 322. — Haeresis nova iubens, ut neutra pars ab altera debitum matrimonii postulare deberet II, 385.
Haeretici III, 314 sqq. — Haereticus quis sit II, 7., quomodo ab ipso Imperatore definiatur II, 329. — Haereticus omnis cur sit seditiosus III, 320 sq. — Haereticis quo argumento occurrendum sit III, 321. — Haereticus an administrare possit sacramenta III, 323.
Haganoenses legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173.
Hala ad Salam: de ea Lutheri prophetia 12. Febr. 1546. dicta III, 105., eius monasterium, quod appellatur *das neue werk*, corruit sine bello, in pace III, 158 sq., ibi Ludimagister et Cantor e Wittenberga eo vocati ab Episcopo Moguntino ab officio dimissi sunt III, 297., ibi populus frequens ad conciones evangelicas properavit III, 297. — Halae fuit abusus vestitus II, 125. — Halensis ancilla Wittenbergam vecta exploratrix et Evangelii calumniatrix II, 39., Halensis latro I, 156.
Hala Suevorum: eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Halberstadiensis puer supposititius I, 232.
Halo instar iridis circa solem mane apparuit I, 395.
Hamburgi legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Hamburgensis cuiusdam contemptoris Evangelii interitus II, 36 sq.
Hannoverae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Hassia I, 382.
Hassi sunt equites fortes III, 99. — quomodo precentur I, 427.
Hebdomas Christo mortuo sacra cur nominetur *Marterwoche* I, 434.
Hebraea lingua I, 262 sqq., eius utilitas et dignitas I, 261., post captivitatem Babylonicam erat corrupta I, 262 sq. — eius verba sunt genuina II, 212.
Hebraei bibunt ex fontibus I, 261.
Hebraismi sunt tollendi II, 212 sq.
Heilbronnenses legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., item legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Helvetii non habent agriculturam I, 382., eorum terra I, 383 sq., eorum ceremoniae

Digitized by Google

in communione III, 35., mittunt literas ad Lutherum I, 382., iterum deficiant ad papatum exceptis quibusdam civitatibus II, 37 sq.
Heremita *vid.* Eremita.
Heroes omnibus temporibus Dei gratia dati sunt II, 204.
Hierosolymorum devastatio I, 458 sq. 464.
Hippo, ubi Augustinus Episcopus erat, minor fuit quam Dresda III, 296.
Hispania est tyrannica II, 327., in ea fuit persecutio Christianorum I, 144., ibi fuerunt nulli parochi, sed tantum cursores III, 118 sq.
Hispani I, 377., cum Germanis, Gallis et Italis collati I, 385 sq., Hispani nihil credunt I, 377., sunt crudelissimi I, 377., feroces II, 347., Hisp. milites a Caesare in Austriam missi ad defensionem regionis contra Turcas I, 377., H. milites infidelissimi sunt II, 195., vivunt praeda II, 323. — Hispanorum salacitas sordidissima et beluina I, 377., eorum arrogantia et crudelitas II, 325. — Hispanus Caesariensis nobilis, filia hospitis ab eo transfixa, statim capite truncatus est III, 210.
Historia tripartita finitur in tertio concilio universali III, 94. — Hist. de matrona pia prope Sittam tempore famis mirabiliter sustentata I, 61., Hist. de deprehenso adultero et fame necato II, 84 sq. — Historias praedicatoris attente audit populus III, 114.
Historicorum omnium nationum paucitas I, 266.
Homicida Wittenbergensis accedens ad sacramentum, quid Lutherus ab eo postulaverit III, 32.
Homicidia III, 2 sqq.
Homo eiusque lapsus et miseria I, 242 sqq., est animal sociale I, 243., homo faciens quantum in se est, meretur gratiam ex congruo III, 266. — Homine plus confidimus quam Deo ipso II, 298.
Horarum canonicarum recitatio fuit triplex III, 269.
Hospitalia Italica sunt optima II, 283 sq.
Humanitas quid significet III, 151.
Hypocrisis III, 312 sqq., est pestilentissimum malum II, 275., a mundo dicitur vera religio III, 311., Hypocrisis operum supererogationis unde orta sit III, 272.
Hypocrita vox quomodo vertenda sit III, 313 sq. — Hypocritarum figura I, 14., eorum mores pinguntur Thracio lapide III, 71. — Hypocritas non lex tantum facit, sed etiam ipsa doctrina III, 124.

Ichneumon II, 108 sq.
Idololatria I, 185 sqq. Idololatria Bennonis devastata Misniae III, 259.
Ieiunium III, 15 sqq., ieiun. papisticum est reiiciendum III, 17., ieiunio papistico miserrima caedes et corruptio iuventutis facta est III, 19., ieiunia etiam praegnantibus et lactantibus severiter imposita sunt III, 253., ieiunia papistica erant epulationes III, 183.
Ignis inextinguibilis I, 115., ign. de coelo cadens I, 201.
Ignorantia est triplex II, 86.
Illustratio est tertium praeter Dialecticam et Rhetoricam II, 141.
Imago crucifixi in luna a Friderico Electore et fratre Ioanne visa I, 203. Imago quaedam crucifixi vultu mutabili et nutu: eius historia III, 251. Imago Christi excavata, ex qua per oculos et pedes aqua infusa manavit III, 254. Imago quaedam Beatae Mariae gestantis puerum Christum in ulnis III, 251 sq.
Imitatio I, 178., varia est III, 314.
Impares coniuges II, 345.
Impedimenta in iudiciis I, 371.
Imperator qua ceremonia Treviris coronetur I, 301., factus est Ecclesiae Romanae diaconus I, 155., oppignoravit gemmam quandam I, 409. — Imperatores Germaniae de iis iudicium III, 234.
Imperii Germanici optima forma II, 328.
Impius II, 88. — Impii ex Evangelio tantum carnis licentiam sumunt II, 301. — Impiorum gravissima poena I, 226.

Digitized by Google

Impietio legis, quam papistae falso docent III, 276.
Impoenitentia II, 88.
Imposturae papatus III, 246 sqq.
Impugnatio veritatis agnitae II, 88.
Incantationes III, 9 sqq. — Incantationis genus, quo in festo Natalis Christi grossus pariens acquiritur III, 13.
Incantatricum insolentia III, 11.
Incarnationis Christi mysterium est ineffabile et impervestigabile humanae rationi III, 45 sq.
Inclusio corporis Christi in pane durabilis extra usum est falsa opinio III, 32.
Inducine Francofordiae factae: Lutheri de iis iudicium I, 77.
Indulgentiae III, 153. Indulgentiarum papisticarum carina III, 255.
Indurat Deus quem vult, quomodo sit intelligendum II, 279.
Infantes I, 251., inf. iuniores a parentibus magis diliguntur I, 255. — Infantes sunt omnino baptizandi II, 189., infantibus novem simul baptizatis quid Lutherus dixerit II, 363 sq. — De infantibus in utero matris baptizandis, de baptismo in partu, de aborta et monstris II, 190.
Infernus I, 115 sqq.
Infidelissimus cur sit, qui pro fidelissimo habitus est I, 169.
Infirmorum visitatio II, 306 sq.
Ingenii quae sit vera laus III, 311. — Ingenia poetica I, 435 sqq.
Ingratitudo mundi I, 167 sqq., ingr. erga ministros Evangelii III, 122. 188. — Ingr. civilis I, 183 sq. — Ingratitudo liberorum I, 256 sqq. — Ingratitudinis exemplum de rustico quodam et serpente I, 168 sq.
Initium cum Tetzelio III, 172 sq.
Inscitia papistarum III, 280 sq.
Inspiratio duplex est III, 327 sq.
Intentio prima retinenda adveniente tentatione II, 291 sq.
Intercalatio in Calendario necessaria I, 217.
Inspruck parva urbs est III, 102.
Inventiones mirabiles II, 136.
Invidentia fraternae gratiae II, 88.
Invidia Pharisaeorum erga Christum II, 157.
Invocatio I, 62 sqq. — Invocatio sanctorum. Traditiones. Superstitio. Ceremoniae. Ieiuniuni III, 15 sqq. — Invocatio sanctorum fuit horrenda caecitas et quaestus III, 16. Invocationis sanctorum originem unde traxerint papistae III, 15 sq.
Iocosa, festiva, fabulae I, 423 sq.
Iocus: ex ioco res seriae proveniunt II, 165 sq.
Ira I, 191.
Isenaci legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98. — ibi adolescens quidam senem, a quo exceptus erat, interfecit et apprehensus est III, 7 sq.
Italiae aër est subtilissimus I, 373 sq., eius regio iucundissima I, 373. — Italia agnoscit suam malitiam, sed a Germanis reformari non vult I, 322., quanta perfidia ibi sit II, 309., est repleta pestilentissimis opiniombus I, 376. — in Italia atrocia flagitia committuntur I, 375., ibi funus caret conductu I, 375., ibidem sacrificuli sunt indoctissimi I, 376.
Itali cum Germanis, Gallis et Hispanis collati I, 385 sq., Itali sobrii I, 195. 197., aut superstitiosissimi aut Epicurei I, 132. 375., impiissimi I, 374., astutissimi I, 373., atroces in vindicando I, 375., valde zelotypi I, 376., non concedunt uxoribus suis accessum ad convivia neque egressum liberum II, 346., bacchanalia celebrant I, 375., timent S. Antonium et S. Sebastianum I, 375., omnes alias nationes damnant I, 376. — Italorum ornatus summus I, 376., eorum castitas Sodomitica I, 376., eorum blasphemia II, 179 sq. — Italus quidam Wittenbergae versans fortasse explorandi causa II, 17.
Italicorum concionatorum quorundam gestus III, 126.

Digitized by Google

Itinera Christi Hierosolymam III, 46.
Iudaei I, 451 sqq., argumenta contra eos I, 457 sq. — Iudaei gloriantur se esse filios Abrahae I, 451., vanissime gloriantur I, 461., non soli sunt populus Dei II, 239., vehementissime ad Deum precantur I, 454., duos finxerunt Messias I, 456., quid de cantico quodam et Christi cruce dixerint I, 457., quomodo baptizandi sint I, 460., baptizati, Lutheri de iis iudicium et consilium I, 460., habent magnum privilegium I, 461., quibus in rebus concordent cum Turcis I, 461. schedulas scriptas hominibus tradebant, ne sanciarentur I, 464. — Iudaeorum decimae et primitiae sacerdotibus et Levitis offerendae I, 465., eorum sapientia I, 263., eorum superbia intolerabilis I, 453 sq. 456., eorum calumniae I, 464., eorum conatibus quo argumento occurrendum sit III, 321., eorum quaestus ac mores I, 462., eorum exilium I, 458., eorum expulsio ex Bohemia et fere toto imperio Romano I, 456., eorum fuga in Italiam et Germaniam I, 465. — Iudaeis Deus irascitur I, 454 sq. — Iudaeos in Saxonia habitasse ex quo perspiciatur I, 462. — Iudaei cuiusdam Romam profecti de Deo Christianorum iudicium I, 162., Iudaei cuiusdam cadaver inclusum in vas musto repletum I, 415.
Iudaizantes postulant argumentum Veteris Testamenti, Mariam fuisse ex tribu Iuda et domo David II, 254.
Iudicium extremum I, 84 sqq. — Iudicium de sanctis patribus III, 146 sqq., de Doctoribus Ecclesiae III, 135 sqq., de eruditis seculi XVI. I, 266 sqq., de iis qui per Diabolum pereunt I, 235 sq., Iud. quorundam theologorum de iis, qui sibi mortem consciverunt, vel alias repentina morte obierunt II, 180. — An in iudicio liceat contendere I, 369 sqq.
Iudicum liber continet descriptionem salvatorum divinitus missorum II, 220.
Iuridica facultas increpatur a Luthero I, 296.
Iurisperiti I, 287 sqq., sunt pauci I, 290., incertae facultatis II, 237., impii I, 371., regunt mundum opinionibus, non iure I, 290., quaestum captant I, 288. 290., de gratia nihil concinne et proprie loqui possunt II, 301., mire offenduntur coniugio sacerdotum II, 360 sq. — Iurisperiti cuiusdam dictum I, 291.
Iurisprudentia est periculosissima vocatio III, 120.
Iuristarum classes I, 291., eorum progressio I, 409. — Iuristae contemptores Evangelii a Luthero graviter increpantur I, 292 sq., Iuristae in aula quales sint I, 371 sq. — Iuristae neophyti arrogantia paulatim minuitur III, 128.
Ius I, 285 sqq., Ius est vis I, 371., I. naturale I, 285., I. positivum I, 285 sq., I. canonicum quale sit III, 229., est spurcissimus liber III, 286 sq., est ambitio et avaritia I, 287 sq., I. commune et Caesarum I, 286., I. civile quid statuat de muliere alteri nubente II, 383. — Iura Romana aequissima sunt coniugio II, 336. — Iuris Saxonici barbaries I, 286. II, 355.
Iusiurandum: inter iuraturanda discrimen faciunt iuristae I, 296.
Iusti ab iniustis in extremo die per ignem separabuntur II, 91.
Iustificatio I, 51 sqq., Iustificatio, iustificare quid significent I, 51 sq. — Iustificationis articulus amandus est I, 54., Iustificationis fundamentum quid sit I, 54. — Iustificationem praedicans populo non videtur facundus III, 114.
Iustitia est triplex I, 52. — Iustitiae vocabulum II, 274. — Iustitia Dei per Evangelium revelatur II, 275. — Iustitiae propriae operis operati error I, 119., Iustitia operum est pestilentissimum malum II, 275., Iustitiam operum nemo reiicere potest sine practica I, 53.

Κακοήθεις I, 170 sq.
Kempten *vid.* Campodunum.
Κόλαξ I, 170.
Kôldicii rudes senatores I, 299.
Κρίττη Romana quid significet III, 230.

Digitized by Google

Kunewaldensis pastoris cuiusdam subitanea mors I, 159 sq.
Kuntzendorff: facinus, quod ibi accidit III, 2.

Labor I, 197 sq. — Labores alunt, confortant I, 197.
Lacedaemoniorum lex de furto I, 413.
Lac: lactis maternae virtus I, 252.
Lactatio gravidae infelix I, 252.
Laetitia I, 193 sqq., a Deo est I, 194.
Laicus, qui vult grossum offerre, ab altari et choro non excludendus I, 436 sq. — Laicorum vocatio ad ministeria Ecclesiae I, 292.
Landgravius *vid.* Philippus *in* Iudice personarum.
Lapsus hominis I, 242. 245 sqq.
Lategius quid significet II, 198.
Lateranensis Concilii a. 1515. decreta I, 137. — quid in eo de sacrificulorum vestibus decretum sit II, 5.
Latina lingua I, 262., est exigua et tenuis I, 386., a Gothis corrupta I, 262.
Latini bibunt ex lacunis I, 261.
Latroni utrum fides servanda sit I, 296 sqq.
Legatus Caesaris in domo Lutheri erat, ut eum videret, sed non vidit III, 78. — Legati multarum civitatum Brunsuigiae erant paciscendi foederis causa I, 359.
Legendae Sanctorum I, 82 sqq. — Leg. nostrae sunt Italica figmenta I, 82 sq.
Lepidus I, 423.
Lepus, spectrum I, 204 sq.
Lex I, 34 sqq., Legis et Evangelii discrimen I, 34 sq. — ab legis obligatione Deus nos liberavit I, 50., Legis abrogatio Iudaeis summum scandalum intulit I, 50., Legis praedicatio est praeparatio Evangelii II, 68. — Lex est speculum II, 236., proprie pertinet ad impios II, 301., leges pertinent ad vulgus II, 141. — Lege lata finis legis nascitur I, 425. — Lex Saxonica quid iubeat uxori post mortem mariti dari I, 286. II, 355.
Libellus quidam publice excusus, qui a Comitiis Luthero mittebatur I, 145. — Libellus Gallice scriptus Luthero offertur I, 379.
Liber naturae III, 60. — Libri Scripturae Sacrae II, 211., Libri Veteris Testamenti II, 216. sqq., Libri Novi Testamenti II, 222 sq. — Liber hebraeus Iudaeorum, in quo superbissimae ad Deum orationes continentur I, 459 sq., Liber hebraeus, in quo Iudaeorum festa et orationes descriptae sunt I, 460. — Libri didactici, philosophici et sententiosi non facile transferuntur II, 212. — Liber Conciliorum, Lutheri de eo iudicium III, 92. — Libri Lutheri III, 191., ipsius auctoris de iis iudicium III, 196 sqq. — Libri permulti oblivione suppressi iacent III, 198 sq., Librorum multorum interitus a Luthero non damnum iudicatur III, 197.
Liberi summa benedictio Dei in coniugio II, 357., singulare testimonium providentiae III, 58 sq., similes parentibus III, 69., quotidianum victum nihil aestimant pro pretio III, 64. — Liberi probi sunt optima benedictio II, 341. — Liberorum ingratitudo I, 256 sqq.
Libertas per Evangelium data I, 462.
Liberum arbitrium *vid.* Arbitrium.
Lichtenberg: ibi consideravit Lutherus opes Antonitarum magnificas III, 255.
Limbus patrum I, 116 sq.
Lindaviae legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 172., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Linguae I, 260 sqq. Linguae omnes inter se mixtae I, 263., Linguarum divisio I, 260., Linguarum dona I, 262., earum notitia omnibus utilis I, 264 sq. — Linguae humanae mirabile opificium I, 259., Lingua praestantissimum donum I, 247. — Lingua sancta allegoriis maxime abundat II, 92., Lingua Turcica I, 406 sq. — Lingua quibus rebus impediatur I, 259.
Lipsia est pestis regionis III, 102., Lipsiae avaritia I, 182., ibi fuit abusus vestitus II, 125., permagna scortatio III, 19., ibi post obitum Ducis Georgii ne unus

Digitized by Google

quidem fuit aptus ad Evangelium docendum III, 104., de ea Lutheri prophetia 12. Febr. 1546. dicta III, 105. — prope Lipsiam quidam patrem, matrem et pueros interfecit III, 8.
Lipsienses morte Georgii Ducis valde consternati sunt I, 329., fuerunt fastuosi contra Evangelii praecones III, 104., eorum insignis pertinacia irridentium Deum eiusque ministerium III, 105., eorum superbia III, 105. — Lipsiensis Universitas II, 13., Lipsiensis disputatio Carolostadii et Lutheri cum Eccio II, 32. — Lipsiensis cuiusdam concionatoris subitanea mors I, 159.
Literae I, 264 sq. — Literae officiosae scriptae a Luthero III, 189 sq.
Lochae quid Lutherus dixerit III, 40.
Loci, ubi coli voluit Deus I, 187. — Locos praecipuos Scripturae sine Christo interpretari impossibile est II, 225. — Loci et sententiae Novi Testamenti II, 264 sqq.
Lubeci legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Ludi aut naturales aut affectati I, 250.
Ludimagistri sunt praedicatores III, 126.
Lunatici tempore Christi I, 442.
Luscinia imago Christi II, 168.
Lutetia mater multorum errorum III, 152.
Lutherani cum papistis non de vita, sed de doctrina dimicant III, 264., volunt habere doctrinam fidei et iustificationis sinceram III, 263., habent sapientiam coniunctam cum infirmitate III, 282.
Luxus epularum et vestitus II, 124 sq.

Maccabaeorum liber secundus, Lutheri de eo iudicium II, 219.
Macedo i. q. Philippus Landgravius (*vid.* Philippus in Indice personarum).
Magdeburgum est ditissimum III, 102., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Magia recte appellatur crimen laesae maiestatis divinae et poena capitis mulctanda est III, 14.
Magister paedagogus filii Ducis Georgii I, 432.
Magistratus I, 300 sqq., est divina ordinatio II, 349., Evangelium frigide curat III, 120. — Magistratus doctrinam Evangelii merito osculari deberent I, 301., in politicis functionibus peccant I, 302.
Magus quidam Erphordiae concrematus, qui cum Diabolo pactum fecerat I, 240.
Male catholicus quis sit II, 7. — de male quaesitis non gaudebit tertius haeres II, 257. 281.
Maleficus nullus evadit nisi agens poenitentiam II, 90.
Mali spiritus II, 106.
Malitia mundi I, 167 sqq. II, 6., Malitia mundi et huius saeculi emendari non potest III, 2.
Mammae diversae I, 252.
Mammon habet duas virtutes II, 160.
Manducationis agni connexa II, 262 sq., manducationis adiacentia II, 263 sq.
Manhu II, 247.
Manichaeus falso gloriatus est se spiritum sanctum perfecte habere III, 322. — Manichaei Augustinum provocarunt III, 152.
Manna III, 62 sq.
Marchio infidelis defensor I, 76. habet angulum Franconiae III, 299., eius literae ad Lutherum III, 261. — Marchiones Brandenburgenses laudantur I, 307.
Marchionica lingua I, 263.
Marchionissae (Margarethae, filiae Ioachimi I. Electoris et Marchionis Brandenb., uxoris Ioannis Ducis Anhaltini) reconciliatio II, 346. — Marchionissa in Lichtenberg (Elisabeth, uxor Ioachimi I. Electoris et Marchionis Brandenb., sotor Christiani II. Regis Daniae) significavit Luthero ministros in Brettin esse haereses, quid responderit III, 126., ad eam Lutherus profectus et cum ea

Digitized by Google

colloentus est III, 185. item cum ea de Episcopo Moguntino collocatus est III, 308 sq.
Maria S. Portellasse, locus peregrinationis a Rege Angliae vastatus III, 18.
Maritus quidam duxit 21. uxorem, quae et ipsa 19 maritos habuit, tempore Damasi papae II, 366.
Marpurgense Colloquium I, 312.
Martyres sancti III, 153., eorum legendae minus suspectae sunt I, 83. — Martyres se esse quidam falso opinantur III, 322.
Masculum et feminam creavit Deus in omnibus creaturis III, 63.
Mater a filio impraegnata genuit filiam, quam ille filius in uxorem duxit I, 68. II, 367 sq. — Mater quaedam in Marchia duos liberos et maritum occidit III, 4.
Maternitatis gloria II, 336.
Mathematicorum sententia de aureo seculo I, 86.
Matrimonium Deus insculpsit omnibus creaturis III, 63. — Matrimonium quando promovendum sit etiam invitis parentibus II, 375., in matrimonio quaelibet persona suum officium facere debet II, 340., matrimonii debitum postulare non est peccatum II, 385. — de matrimonio papa stolide iudicavit III, 240. — Matrimonii casus sunt civiles, non ecclesiastici III, 240.
Matrona Magdeburgensis Satanam crepitu ventris fugavit I, 225. — Matrona quaedam nobilis quomodo filiam suam instruxerit II, 344. — Matronae ditissimae larvatae se prostituunt Venetiae II, 80.
Matulae 11000 virginum III, 250.
Media non sunt contemnenda I, 197 sq.
Medicamenta I, 95 sqq., medic. periculosa I, 98.
Medici: Lutheri de iis iudicium I, 97 sq., sunt incertae facultatis, temerarii II, 237., in morbis tantum naturales causas considerant, non diabolicas I, 228. 239. — Medici Episcopi Moguntini dictum II, 165.
Medicina I, 95 sqq. — Medicinae et theologiae cognatio III, 132.
Mediolanensium canon I, 121. — Mediolanensis Episcopatus quo differat a reliquis III, 35.
Mediolanum ab ipsis Hispanis tutoribus devastatum est II, 323., quomodo de eo ortum sit bellum inter Maximilianum et Galliae Regem II, 195.
Melancholicum caput ubi est, ibi Diabolus habet suum balneum II, 296 sq. — Melancholicorum exempla I, 215 sq.
Membra humani corporis mirabiliter composita I, 249., membra corporis diversa eorumque officia mutua III, 60.
Memmingae legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 172., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Memoria localis multum valet II, 214.
Mendacium I, 419 sqq., triplex I, 420., mend. de Christianis ad eucharistiam convenientibus I, 421., mend. in arrogantes sciolos I, 427.
Mendax deterior homicidâ I, 419.
Mensae duae diverse apparatae in aula cuiusdam Episcopi I, 435 sq.
Mentiri et fallere differunt I, 420.
Mercator, qui frumentum alicui dederat ea lege, ut eius uxor cum ipso concumberet, quomodo mulctatus sit III, 107.
Mercedis vocabulum ab Augustino optime exponitur II, 281.
Mersburgensis Episcopi tyrannis I, 138., eius contentio cum Benedictinis I, 127.
Metaphora quomodo differat ab Allegoria II, 92.
Metus discipulorum Christi, causa eius II, 119.
Miles quidam, qui in Tiberim se praecipitavit II, 184. — Milites permulti in Italia perierunt veneno III, 9.
Militia olim erat hereditaria, postea voluntaria II, 383.
Minister an propter verbum coniugium intermittere possit II, 350 sq., Minister sacramentum infirmo porrigens semper debet simul communicare III, 30 sq. — Ministri Evangelii praesertim sanam doctrinam habeant III, 119. — Ministrorum

Digitized by Google

Evangelii vocatio I, 22 sq.: eorum defectus timendus est I, 292. III, 111. 113. 117. 120., erga eos ingratitudo eiusque poena III, 122.
Ministerium Ecclesiae I, 22 sqq., eius pericula I, 23 sq., Ministerium verbi est divina ordinatio II, 349., Ministerium per infirmos homines administratur III, 120.
Minoritae I, 125 sqq., eorum fallaciae I, 133. — Minoritae aedificato monasterio quantum pretium pro privilegiis dare iussi sunt III, 231.
Miracula I, 199.
Miseria hominis I, 242. 247 sq.
Misnia habet parvas civitates III, 102.
Missa sacrificium laudis I, 122., est columna papatus I, 122. 139., a Fabro, Eccio, Cochlaeo prius verum sacrificium, deinde mysteriale appellata est I, 146., quid de ea iudicarit Lutherus III, 35. — Missa privata I, 118 sqq. — Missae abominatio I, 122., eius profanatio I, 123. quanta haec sit in Italia III, 249. — Missae papisticae interesse an liceat christiano homini I, 123. — Missa debet esse libera III, 260.
Mithra (*Bischofshut*) est habitus gentilicius III, 301.
Mitwedensis Conventus I, 330.
Moderni, secta Scholasticorum III, 152.
Moguntinus Episcopus *vid.* Albertus *in* Indice personarum.
Molitor quidam in passione personam Christi repraesentans I, 437. — Molitoris cuiusdam asinus in scapha piscatoris discessit III, 1.
Moloch I, 190., eius cultus I, 234., ei filios suos immolarunt III, 4.
Monachatus impia conditio I, 131.
Monachus quibus causis fiat I, 124., Monachi vita I, 124. 128. — Monachi in prima professione nomina sua mutant I, 130 sq., versutissimi I, 134., de gratia nihil concinne et proprie loqui possunt II, 301., passi sunt ruinam per doctrinam Evangelii I, 132., coelibes impurissimi ardent amore scorti II, 353., propter pollutiones non audebant missas celebrare II, 355. — Monachorum auctor Diabolus I, 129., eorum deliciae I, 124., eorum errores I, 130. III, 272., eorum rapinae I, 133 sq., eorum ordines a Regibus assumpti II, 9. — Monachus Aethiops I, 54., Monachus quidam quid in agone fecerit III, 276., Monachos quidam horas canonicas propter studia negligens conduxit unum, cum quo eas quotidie bis legeret III, 280., Monachus quidam duas horas consumsit in quaestione: Utrum quantitas realiter sit distincta a substantia III, 278., Monachus quidam, cui Diabolus cucullam exuit I, 237 sq., Mon. quidam in latrina colloquens cum Diabolo I, 434., de Monacho quodam historia, qui arbitrabatur meretricem suam a Diabolo ablatam I, 426 sq., Mon. quidam paene dimidium plaustrum absumpsit III, 10., Monachi cuiusdam blasphemiae I, 160 sq., Mon. cuiusdam concio brevis III, 121., Monachis praedicatoribus quid Bernae acciderit III, 195. — Monachus: quomodo ludimagister quidam hanc vocem germanice verterit III, 251.
Monarcharum est conservare artes et leges II, 146.
Monarchia I, 365., Monarchiarum fata I, 401.
Monasteria I, 124 sqq., Mon. Saxoniae et Angliae I, 125., Mon., quae corruerunt I, 285. Mon. opulentissima Italiae cur tantum 2 aut 3 personas alant III, 248 sq. — Monasterium S. Benedicti in Lombardia locupletissimum I, 134. — Monasterium ad S. Calixtum quot Minoritas contineat III, 248 sq. — Monasterii cuiusdam patres legerunt mumpsimus pro sumpsimus III, 281.
Monasteriensium arrogantia I, 192.
Monialium tres spurii celeberrimi III, 137. — Monialium statuta: quid de iis iudicaverit Lutherus III, 274.
Mons Ioachim: ibi frater fratrem transfodit III, 8.
Monstrum virginis Dresdae conspectum I, 338., Monstrum altitudine hominis, figura canis, in Germania inferiori circumivisse dicitur I, 204.
Morbi I, 90 sqq., Morbi, quos daemones efficiunt I, 239 sq. — Morbi singuli sua habuerunt idola et patronos III, 258. — Morbus variolorum I, 94.

Digitized by Google

Moriones stolidi I, 441 sq., an etiam salventur I, 442. — Morionis cuiusdam consilium, quod Cardinali cuidam dedit III, 271.
Mors I, 98 sqq., est somnus I, 248., eius causa I, 98., eius auctor quis sit III, 210., eius dolores I, 104. — Mors pro nomine Christi praestantissima I, 101., Mors puerorum est pretiosa II, 20. — Mortem sibi consciscentes pro damnatis non habendi sunt I, 235 sq., de morte Ioannis Krause Halensis iudicium Lutheri II, 183.
Mortalitas magna hominum III, 66 sq.
Mulhusiae erant controversiae de sacramentis II, 40 sq., eius incolae malum exemplum praebent II, 39.
Mulieres I, 252 sq., Mulier fortis est rarum bonum II, 339., Mulieris maximus honor quis sit II, 347. — Mulier quaedam garrula sibi sapere visa ad Lutherum accessit I, 436., Mul. quaedam ob liberorum inobedientiam summa tristitia et desperatione affecta II, 319., Mul. quaedam tres suos liberos et tandem se ipsam interfecit III, 2., Mul. quaedam habitu viri duas uxores duxit III, 2. — Mulierem parturientem Lutherus consolabatur II, 184 sq.
Multa paucis dicere est virtus maxima III, 125.
Mundus illiusque ingratitudo et malitia I, 167 sqq., Mundus beneficia Dei non agnoscit I, 171 sqq., nullis poenis emendatur I, 171., est irreformabilis I, 178., incurabilis II, 6., regitur opinionibus I, 179. III, 311., vult decipi III, 116. 126. 312., communia officia non considerat, sed monstrosa opera admiratur III, 312., propter praemium, gloriam et retributionem benefacit I, 177., conqueritur labores coniugii II, 347., florente Evangelio semper degeneravit I, 172., concionatores evangelicos ferre non potest III, 113. — Mundi sapientia I, 263., eius stultitia I, 175., eius securitas perniciosa I, 183., Mundi omnibus Dei donis abutentis malitia I, 183 sq., eius malitia extrema iram Dei provocabit II, 326.
Munera ecclesiastica, quae Hieronymi temporibus erant III, 289.
Munster civitas obsidionem sustinuit sesqui annum III, 102., a Landgravio occupatur I, 143.
Musca II, 109.
Musica II, 145 sqq., in scholis necessaria II, 147., optimum Dei donum est III, 148 sq.
Myndae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Myrrha tres praecipuas facultates habet III, 72.
Mysteriorum inquisitio extra verbum Dei II, 133 sq.

Nasus est latrina capitis II, 348.
Nativitas Lutheri, Ciceronis aliorumque Norimbergae impressa Luthero offerebatur, quid responderit II, 151 sq.
Natura humana quantum depravata sit II, 88.
Naumburga in sterili solo sita est III, 101.
Naves II, 129 sq.
Necessaria vindicta I, 368.
Negligentes et contemptores coenae Dominicae III, 35 sq.
Negotium Buceri cum D. M. Luthero 1535. 15. Ian. II, 47.
Nequitia spiritualis aufert animam, salutem, vitam aeternam II, 290.
Neumarck: quae horrenda ibi acciderint III, 5.
Nicenum Concilium III, 90 — 94. *vid.* Concilium.
Nigromanticus, quid Erphordiae effecerit I, 240 sq.
Nimiceum: quid ibi acciderit III, 121.
Nisi, vox iurium I, 288.
Nixa homines attrahens in aquas I, 207.
Nobiles II, 330 sqq., Nob. sunt principes, princeps est servus II, 156., Nob. fere omnes non principis, sed sua quaerunt commoda II, 155., Nobiles contemptores artium II, 331., Electori Saxoniae persuadent, ut eius filius studiis bonarum artium non egeat II, 331., Nobilium accursus II, 332. — Nobiles duo

Digitized by Google

mortui Nic. Ambsdorffium in hospitio dormientem excitarunt, ut literas scriberet I, 207., Nobilium duorum in aula Caesaris alter a Satana occisus, alter mortis damnatus est I, 229. — Nobilis quidam legit glam pro gloriam II, 331., Nobilis cuiusdam responsum de suo erga uxorem amore I, 92., Nob. cuiusdam uxor sepulta domum redieus I, 207.
Nobilitas etiam cogitur vivere sub coelibatu II, 332.
Nomina plerumque aliquid sub se habent II, 253 sq.
Nordhusani legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., Nordh. legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Norimberga est civitas ditissima, sed non bene munita III, 102., habuit optimos senatores III, 104., eius legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Norimbergensis congregatio (a. 1532.) plane displicuit Luthero III, 95. — Norimbergenses in cantione quadam verba de Beata Virgine transtulerant ad Christum, Lutheri de hac mutatione iudicium III, 44., Norimbergensis quidam propter alius uxorem ad adulterium sollicitatam incarceratus Satanae se dicavit et in aerem raptus est III, 3 sq., Norimb. mulier uno partu quadrimellos peperit III, 75.
Nothwehr I, 368.
Novum Testamentum a viris Iudaeis scriptum est II, 211., facit allegorias ex Veteri II, 92.
Nuptiae cur non sint differendae II, 337., earum vestitus luxuriosus Halae et Lipsiae II, 125.

Obedientiae monasticae severitas III, 228.
Obsessi dupliciter I, 223.
Obstinatio II, 88.
Occamistae III, 151 sq.
Occasio et cursus Evangelii revelati III, 178. — Occasio scriptorum Lutheri III, 170. — Occasio facit concionatorem III, 108.
Oculi sunt donum praestantissimum III, 57.
Odium laicorum in ministros Evangelii III, 124.
Offensiones Dei in Ecclesia atroces I, 184.
Officialis quidam quomodo cum sacrificulo suo egerit III, 260.
Olea, imago Ecclesiae II, 132.
Oligarchia I, 365.
ὁμοούσιος III, 319.
Opilio quidam a Diabolo tentatus et abductus I, 235.
Opus operatum I, 119., Op. bonum est, quod benefacit aliis II, 236. — Opera divinae creationis nulla ratio potest perspicere III, 77., Opera sunt sigillum et probatio fidei II, 235., Opera bona et eorum praemia II, 280 sqq., Opera coniugii et conceptio II, 353 sqq. — Opera supererogationis: eorum origo III, 272 sq.
Oracula I, 209 sq.
Orandi genus triplex a Papa praeceptum I, 66 sq.
Oratio I, 62 sqq., eius definitio I, 64., eius causa efficiens I, 63 sq., eius vis I, 63. — Oratio erga Deum qualis esse debeat II, 38., Oratio nostra exauditur II, 185. — Oratio Dominica II, 233 sq., est oratio orationum II, 244., est litania litaniarum II, 243., nonnisi fide dicenda I, 67. — Oratio pro defunctis II, 6. — Orationes canonicas quam rigide papistae urgeant III, 274 sq. *vid.* Precatio.
Ordinandi ius in Ecclesiis servatur ab Evangelicis III, 125. — Ordinandos Lutherus hortatus est, ut vigilarent pro grege Christi II, 118.
Ordines mendicantium corruerunt I, 285.
Organistae aulici cuiusdam mors I, 206.
Orlamunda est fons et nidus sacramentariorum et Anabaptistarum III, 102., nullum ministrum invenire potuit III, 123.
Orlamundenses Lutherum ab Electore eo missum inhonestissime tractarunt III, 102.

Digitized by Google

Ornatus ecclesiasticus I, 121.
Oschazensis civis quidam carnes in quadragesima edens quomodo se defenderit III, 253. — Oschazensis civis cuiusdam uxor usa sacramento utriusque speciei coacta est discedere III, 26.
Ostern unde orta sit haec appellatio III, 20.
Otium I, 197 sq., in otio maximum negotium I, 197.
Ovum gallinae III, 92.

Pacta pia et necessaria non improbanda I, 359.
Padua urbs quantos census annuatim det III, 101.
Panis III, 59.
Παροπλία Christiani III, 53 sq.
Pantzdorf pagus: ibi anus quaedam habuit grossum parientem III, 13 sq.
Papae II, 115. III, 224 sqq., huius nominis etymologia II, 115 sqq. III, 224., Papae primi fuerunt ut serius Diaconi III, 301., Papae definitio a papistis proposita reiicitur III, 30., Papa constitutus est neque naturali, neque divino, nec humano iure III, 264 sq., Papa quando coeperit et creverit III, 224., qua causa eius auctoritas creverit III, 275., eius auctoritas in Gallia minor est quam in Germania I, 120., Papa nominat se Episcopum Ecclesiae catholicae III, 90., Papam qualem esse oporteat III, 229 sq., Petri patrimonium gloriantur III, 148., Papae a Constantino Imperatore dotatum esse figmentum est I, 135. III, 244 sq. Papae olim non fuerunt Domini Caesarum, sed ab his sustinebantur I, 135. III, 245., usque ad Henricum IV. non sine Imperatore eligebantur III, 244., quomodo Papa differat a Caesare I, 288. III, 229., quonam tempore Papa Romanus factus sit Dominus super omnes Reges III, 237 sq. Papae regnum quot annos durare debeat III, 237., Paparum arrogantia III, 236., Papae se Deos terrenos esse iactitant III, 93. 236., impudenter dicunt se errare non posse, a nulla Ecclesia iudicari debere I, 283. III, 267., Papa sibi sumsit auctoritatem supra concilia condendi articulos fidei, item de bonis operibus et cultibus III, 93., dominum se supra scripturam et concilia gloriatur, at sub scriptura est II, 358 sq., suis traditionibus veram doctrinam interdicit III, 224., eius crassissimi errores fuerunt ante Evangelii tempora III, 253., Papa in suo concilio non vult reformationem III, 263., Papae maiestas calamo Lutheri confusa est III, 238., Papae non solum vita et abusus, sed etiam doctrina et substantia perstringitur III, 239 sq., eius iugulum petitur III, 240., ab ipsis monachis devoratur III, 239., eius falsa doctrina III, 258 sq., veteres canones abrogavit novis sibique optime consuluit II, 358., quiescere non potest I, 143., eius regnum superstitione constitutum est I, 126., suis superstitionibus dementavit mundum II, 8., Papa longe superat superstitiones Iudaeorum III, 267., Papa est rufus Iudaeus III, 237., diabolicis mendaciis homines lusit sub potestate clavium III, 256., eius superbia, dolus et malitia ineffabilis III, 241., eius fraudes III, 238., eius quaestus et avaritia III, 256 sqq., habet infinitos commensales, qui magno pretio emunt expectantias in Episcopatus et Canonicatus III, 306., immensam pecuniam ex suis nugis collegit III, 249., Papa ex indulgentiis, missis, ceremoniis, cibis, poenitentia, clavibus pecunias cudit III, 246 sq., Papae summum studium quid sit III, 235., eius unicum studium ad retinendas possessiones spectat III, 253., eius tyrannis II, 117 sq. III, 269. 306., post Constantiense concilium tyrannidem suam duplicavit I, 179., quo canone tyrannidem suam defendat I, 151., orbem terrae devoravit II, 10., suis superstitionibus dementavit mundum II, 8., eius regnum superstitione constitutum I, 126., eius defensores et ministri I, 146 sqq., cur tot Cardinales elegerit II, 321., eius facultates I, 135., vendit gradus I, 144., est *ἀρκτόλυκος* II, 117 sq., haereticus II, 7., Diabolus incarnatus, Antichristus II, 114., dubitat de immortalitate animae II, 4 sq. eius spurcitia I, 166., nuptias prohibuit, non libidinem, scortationem, adulterium etc. II, 357., non potuit stare durante coniugio

Digitized by Google

sacerdotum II, 359., interficit sacerdotes matrimonio iunctos III, 263., suo coelibatu multa millia puerorum suffocavit II, 364., tripliciter distinguit Ecclesiam III, 176. 268. 275., Ecclesiam aedificare vult ex accidentibus III, 91., evangelicos de suis (rapinis) aegre alit III, 110. 114., quibus conditionibus omnes Lutheranos, coniugatos etiam praedicatores in gratiam reciperet II, 3. — Papae quidam tres, quorum uno mortuo successor leges et decreta prioris abolevit III, 225. — Papae tres simul regnabant tempore Concilii Constantiensis I, 281. III, 230 sqq., illi tres ab hoc Concilio reiecti, et quartus electus est I, 284. III, 230 sqq. — Papa cur Gersonem damnaverit II, 297. — Papa (Iulius II.) a Caesare (Maximiliano) et Gallo ad Ravennam victus est II, 195. — Papa (Leo X.) si abusus et impios quaestores repudiasset, Lutherus tacuisset III, 195., ita reformationem impedire potuisset III, 240., primas Lutheri positiones accipiens quid dixerit II, 321., ad Electorem Saxoniae (Friderieum) aliosque scripsit, ut Lutherum offerrent II, 174., quid Fuggero scripserit III, 155.—Papa infatuatus Ferdinando et aliis principibus permisit direptionem ecclesiasticorum bonorum II, 286. — Papa (Clemens VII.) quomodo egerit in causa matrimoniali Regis Angliae II, 370., intimos consiliarios Regis Angliae frustra corrupit, ut Regem interficerent III, 239. — Papa a Franciscanis corruptus est, ne illos reformaret III, 228. — Papa quidam cum papatum ambiret, quibus conditionibus se sathanae dediderit III, 230. — Papae filius spurius creatus Dux Florentinus II, 3. — de Papa prophetia I, 403. — Papae cuiusdam dictum de conscientia III, 231. — Papae figurae in codicibus repertae III, 238. — Papa et Turca inter se conferuntur II, 112 sq.

Papatus initium III, 234., mera habet bona fucata III, 245 sq., eius imposturae III, 246 sqq., quaenam sint eius duo capita praecipua inter se mutuo et cum Christi merito pugnantia III, 276., Lutheri tempore summopere crevit III, 245., per pessimos homines administratus est III, 232., Papatus ferre potuit sacrificulos et capellanos habentes 60 concubinas, 20 Ganymedes et cinaedos II, 361., Iudaeis infinita scandala dedit I, 463. — Papatus corruit I, 285.

Papissa nomine Agnes (vulgo Iohanna) III, 232.

Papistae confidunt in suo Deo Papa II, 4., fiduciam ponunt in cucullam et scapulare II, 4., gloriantur se Ecclesiam II, 11., cur Ecclesiam Dei regere non sufficiant I, 151., quonam argumento glorientur suam auctoritatem, et Lutheri responsum III, 29 sq., multum gloriantur concilia III, 93. 95., gloriantur de auctoritate Episcoporum II, 122., fatentur Episcopos debere manere, sed reformari I, 322., impudenter iudicant de Scriptura s. III, 146., 12 articulos fidei docuerunt in symbolo et infinitos effinxerunt de purgatorio, Missae sacrificio, sanctorum invocatione III, 94., nullam habent certitudinem I, 58., Papistae confutati sunt certissimis scripturae testimoniis III, 271., fatentur doctrinam Lutheranam esse verum verbum Dei, attamen eam impugnant I, 144. III, 261 sq. 273 sq., cur non in uno articulo Lutheranis cesserint III, 275 sq., malam causam suam vitiosissimis argumentis defendere conantur III, 276 sq., secundum suam legem iure Lutherum persequuntur III, 262., articulum remissionis peccatorum capere non possunt II, 186., coniugium blasphemant et scortis utuntur II, 342 sq. 353., sunt impii I, 137., αὐτοκατάκριτοι I, 141., infensissimi hostes I, 407., habent potentiam coniunctam cum stultitia III, 281., in Germania satis timidi sunt III, 263., vi ad inferos cursitant I, 141. — Papistarum doctrina III, 266., eorum caecitas II, 205. III, 236. 266. 279., eorum caecitas calice ademto conspicua III, 23 sq., eorum inscitia III, 280 sq., eorum horrenda mendacia III, 253 sq., eorum inventio mira quaedam III, 279., eorum cantilenae et rigor III, 274 sq., eorum ferocia II, 329., eorum furor et pertinacia I, 66. 75 sq. 137 sqq., eorum consilia intempestiva contra Lutherum III, 180., eorum insidiae contra protestantes per Gallum et Caesarem I, 356., eorum foedus cum Turca timetur I, 406., eorum vitia et libidines I, 136 sq., eorum mortes I, 158 sqq. — Papista quidam puellam Wittebergae ductam dereliquit II, 82 sq.

Digitized by Google

Papisticae controversiae status I, 15.
Paradisus III, 58., quid sit III, 58 sq.
Parentes I, 253 sqq. — Parentum cura erga liberos excellentior politico magistratu I, 253. — Parentum auctoritas in votis matrimonii non est annihilanda II, 376 sqq.
Parisiensis Universitas II, 15.
Parochus, qui absolvit mulierem, quae necavit infantem, num coram iudice de hac re testari debeat I, 70 sq. *vid.* Pastor.
Parsimonia est optimum vectigal II, 340.
Partus mulieris est difficillimus III, 74. — Partus undecimo mense utrum sit legitimus, an etiam possit naturaliter fieri II, 384.
Paschae etymologia III, 20.
Passer II, 167 sqq.
Passio a papistis tripliciter praedicata est III, 266. — Passiones Christi abundant in nobis II, 279.
Pastor sit διδακτικὸς in sana doctrina III, 119., Pastorem suum pro libitu deponere quaelibet civitas et pagus audet III, 126. — Pastores cur a casibus matrimonii alienandi sint II, 385 sq., Pastores tantum in causis conscientiarum consilium Dei piis communicare debent II, 386., Pastores avari contra fas et nefas res tentant III, 121. — Pastores quidam indocti I, 433 sq., Pastor quidam prope Zerbst paupertate coactus est suam vocationem deserere III, 175., Pastoris cuiusdam Thuringici expositio de Roma I, 165 sq. *vid.* Parochus, Concionator, Praedicator.
Patientia I, 72 sq., exercenda est II, 317., eius fructus II, 249., ad eam nos hortantur duo argumenta II, 320.
Patres post Apostolos III, 134 sqq., post Apostolorum scripta legendi sunt III, 131., cum iudicio legendi sunt III, 47. 142. 152., Patrum auctoritas oppressit Apostolorum scripta III, 146., Patrum scripta supra Biblia qualia sint III, 139 sq., Patres optimi sudarunt in exponendis psalmis III, 145., apud eos tenebrae fuerunt de fide III, 139 sq., Patres sancti nihil digni de coniugio scripserunt praeter Augustinum II, 357. 365 sq. — Pater a liberis ingratis neglectus I, 257., Pater quidam liberos suos ingratos decipiens I, 256., Pater quidam a filio caesus et capillis tractus I, 257.
Patriacharum legendae in Genesi sunt tantum rhapsodiae II, 221.
Patroni olim artibus attributi II, 136.
Pauperes evangelizantur III, 131.
Pavo II, 170., non potest ferre rivalem II, 344.
Pax I, 74 sqq.
Peccanti in ebrietate an sit parcendum I, 196 sq.
Peccatores duplices III, 124.
Peccatum originis I, 111. 113., eius poena I, 91., Peccatum originale primum ab Augustino discretum est ab actuali II, 86 sq., Peccati mortalis et venialis discrimen II, 87. — Peccata sunt inaequalia II, 87., Peccata, quae cognoscuntur aut non cognoscuntur II, 90., Pecc. quae agnoscuntur et quae non agnoscuntur II, 241., Pecc. quae a mundo non puniuntur, a Deo puniuntur II, 79 sq., Pecc. quantacunque sint, tamen condonantur Deum invocantibus II, 181., Peccata in Spiritum sanctum II, 88. III, 274., Peccata actualia sunt causae morborum I, 91.
Pecora II, 108.
Pecunia an mutuo petenti bona conscientia denegari possit ab eo, qui habet II, 282 sq., Pecuniae non est fidendum, et avaritia est signum et praeludium mortis II, 159.
Peierationes in Curia Romana usitatae II, 331.
Pelicani avis natura I, 423.
Penna de ala Michaelis III, 250.

Digitized by Google

Pentateuchum non a Mose fuisse scriptum multi asserunt, Lutheri responsum II, 211 sq.
Pentecostes festum III, 21.
Peregrinantium impietas I, 188.
Peregrinationes in vallem *Grimmenthal* nominatam unde ortae sint III, 273.
Peregrinus quidam Lutherum bombarda necare studuit III, 156.
Perfidia nobilium, qui omne frumentum emunt et abscondunt II, 164.
Persarum rex Turcas bello invadit I, 407.
Persecutio externa est melior quam interna II, 318.
Personae privatae et publicae bene discernendae sunt III, 113.
Pertinacia contra Evangelii veritatem quanta sit III, 125.
Pestis vehemens I, 93 sq.
Petitiones 1—4. orationis Dominicae I, 62.
Petra dedit Petro, Petrus diademo Rudolpho (dictum) III, 237.
Petrinus, quem papa a singulis quotannis accepit, quantam summam effecerit III, 256 sq.
Phrenetici a Diabolo obsessi quomodo tractandi sint I, 239 sqq.
Φυλακτήρια III, 54.
Φυσιολογική III, 132.
Pictura superstitiosa contra omnia vulnera I, 188., Pictura Graecorum de claudo et caeco quid doceat III, 60 sq., Pictura quaedam, ubi papa erat suspensus una cum Iuda eiusque loculis III, 257.
Pilae II, 197.
Piscium generatio III, 61 sq.
Pistores a Luthero in concione corripiuntur I, 414.
Pius quilibet experientia discit se imparem suae conditioni et stultum esse, solumque Deum sapere II, 379. — Pii iudicabunt angelos II, 266.
Pluviae fructus II, 128.
Podagra Anglorum morbus I, 95.
Poenae sunt dissimillimae II, 87., Poenarum causae II, 87.
Politiae I, 298 sqq.
Politicum regnum I, 365. — Politica et Christiana persona sunt distinguendae I, 364. 366. 369 sq.
Pollutiones monachorum creberrimae II, 355.
Polonus quidam Lutherum veneno necare studuit III, 155 sq.
Polygamia II, 362 sq. — Polygamiae Gideonis, Davidis, Salomonis et aliorum regum causa II, 362. — Pol. Philippi Landgravii I, 311.
Pomerania: ibi examina scholarum, privatarum aedium et templorum negligi dicebatur II, 239.
Pomi Persici virtus III, 65.
Pompa verborum reprehendenda est III, 125.
Pontifices usque ad Hildebrandum (Gregorium VII.) omnes Italiam bene gubernarunt III, 234.
Populorum quatuor, Germanorum, Gallorum, Hispanorum et Italorum collatio I, 385 sq.
Porta aurea II, 109 sq.
Portenta miraculosa I, 199 sqq.
Practica facit homines doctiores I, 372.
Praecepta singula II, 237 sq.
Praedestinatio I, 78 sqq., quid Lutherus de ea iudicarit III, 223. — Praedestinationis tentatio III, 218 sq.
Praedicandi modus III, 115. *vid.* Concionari.
Praedicatio quomodo instituenda sit III, 109. *vid.* Concio.
Praedicator est similis api III, 116., optimus quis sit III, 116., alius huic placet, alii non III, 113., feliciter docturus et consolaturus quid agere debeat III, 116 sq., Praedicator Evangelii, si coelebs vivere non potest, an ob hanc causam praedicationem Evangelii bona conscientia deserere possit II, 350 sq., Pr.

Digitized by Google

quidam, duobus studiosis Lipsiensibus templum intrantibus, quid fecerit III, 114. — Praedicatoris boni conditiones III, 114 sq. — Praedicatores praeclari III, 113., Pr. a civitatibus non sustentantur I, 176., Pr. evangelici aegre aluntur III, 114. 290., Pr. non debent haerere in iudiciis humanis I, 271 sq., Pr. corripiant vitia III, 130. — Praedicatorum ordo I, 126 sq., eorum arrogantia III, 128., eorum paupertas III, 129. — in praedicatoribus vitia facile videntur III, 114. *vid.* Concionator, Pastor.
Praedictiones generales non competunt specialibus et individuis II, 154.
Praefecti cuiusdam Venetorum blasphemiae I, 159.
Praemia bonorum operum II, 280 sqq.
Praeputium I, 453.
Praesumptio et temeritas I, 408 sq. II, 88.
Precatio III, 54. *vid.* Oratio.
Presbyteri s. episcopi quales esse debeant III, 289 sq.
Princeps erga Imperatorem est persona privata I, 362., Pr. est servus nobilium II, 156., Pr. quidam quomodo cum suis nobilibus et consiliariis latrocinantibus egerit I, 417. — Principis iunioris Saxoniae studia in bonis artibus a nobilibus impediuntur II, 331., Principis de Anhalt uxor Lutherum visitat I, 308. — Principes I, 304., crudeles I, 173., exiguam laetitiam habent I, 300., ad se rapiunt Ecclesiae bona II, 284 sq., Pr. natu maiores alios coelibatu alligant III, 5. — Principum multorum cum doctoribus colloquium in Comitiis Augustanis I, 355., Principum et Electorum Saxoniae linea impleta in arce Wittenbergensi I, 352 sq.
Principia: ex principiis bonis mali fines orti II, 6.
Pro lege et pro grege I, 423.
Processio et generatio quomodo differant I, 9 sq.
Procuratores sunt multi I, 290.
Prodigia I, 199 sqq.
Proditio Papae contra Regem Angliae I, 355 sq.
Profecturi cuiusdam in terram sanctam heroica virtus II, 203.
Promotionis tempora in Universitatibus I, 408 sq.
Promulgatio Evangelii etiam ad alienas provincias cucurrit I, 45.
Prophetae III, 132 sqq., eorum revelatio III, 132 sq. — Prophetae nullius sermones integre sunt descripti II, 220. — Prophetae Luthero iuvene erant innominati et putabantur impossibiles intellectu III, 270. — de Prophetis quid Turcae doceant I, 402.
Prophetia Danielis I, 395 sq., Pr. de contemptu verbi I, 46 sq., de Carolo V. ex antiquo codice II, 322., de Rege Galliae I, 390.
Proselyti acciti ad novum aliquem ordinem a Deo non institutum fiunt deteriores II, 95.
Protestatio legatorum Regis Mathiae II, 173.
Proverbia I, 421 sqq., magnam auctoritatem habent I, 423. — Proverbium de Atheniensibus I, 413., Pr. apud Italos usitatum I, 375 sq., Pr. de liberis ingratis I, 257. — Proverbia: Fluctuat navicula Petri, sed non mergitur III, 279., ἱππεὺς ἱππεύοι etc. III, 130.; Allemanni Bassi sceleratissimi I, 387., Damnum qui tulerit, non irrisione carebit III, 115., Dat Galenus opes etc. I, 296., Delassata viris nondum satiata recessit II, 80., Mala nostrae domus novissime experimur I, 254., Malus nodus, malus cuneus I, 373., Me regem esse oportuit II, 379., Mundus vult decipi III, 116. 126. 312., Non putaram I, 26., Nulla calamitas sola II, 389., Omne rarum carum, vilescit vero quotidianum II, 128., Utere praesentibus verbis tanquam nummis I, 289.; *Alter hilfft vor Torheit nicht* II, 356., *Der Mertz gantz, der April am schwantz, der Mey new, Helt selden trew* II, 132., *Die Hölle ist so enge* etc. I, 326., *Einem tzu enge, tzween gerecht, dreien tzu weit* III, 108., *Gut macht muth* III, 100., *Je grosser schalck, Je besser gluck* I, 26. II, 142., *Stoltzer muth, Heimlicher neidt vnnd kindischer*

Digitized by Google

radt, die drey haben Rom vnd Troia tzerstoret III, 101., *Wann man vnter die hunde geworffen hat, so schreiet der getroffen ist* III, 130., *Wer im 20. Jare nicht schöne, im 30., Jare nicht starck, im 40. Jare nicht klug, im 50. Jare nicht reich wirdt, darff darnach nicht hoffenn* II, 356., *Was gielt, das gielt* III, 249., Scorta *des bischoffs heiligthumb* III, 305.
Prussia *vid.* Borussia.
Psalmi diversi generis II, 224. — Psalmorum status quomodo quaerendus sit II, 224 sq.
Psalterium ostendit tentationes II, 296.
Pseudoprophetae III, 134.
Pubelsberg (s. Poltersberg), in cuius montis lacu daemones habitant I, 226.
Pudicitiae muliebris exemplum II, 180.
Puellae virgines II, 20 sq., nocte quadam explorantes, qualem maritum haberent I, 436. — Puella qualis aptissima sit coniugio II, 337., P. quaedam formosa decrepito et avaro viduo tradita II, 349., de puella stuprata in diversis limitibus iacente quis limes habeat ius piniendi III, 1. — Puella Brettae ex turri lapsa, illaesa I, 205 sq., P. a Tartaro quodam mactata I, 189.
Puellula in nemore nive obruta I, 206.
Puer non est rebaptizandus II, 94., Puer nondum totus natus, sed tantum aliqua parte, an baptizari debeat II, 185. — Puer quidam formae speciosae et optimae indolis sine moribus, quid Lutherus de eo dixerit I, 258. — Puerorum corpora sunt puriora III, 66.
Puerilitas beatissimum genus vitae I, 251.
Pugnare pro familia, naturale est I, 362.
Purgatorium I, 117 sq.
Puserones Cardinalibus permissi II, 84.

Quaestio de causa et vindicta nobilis ab Haugwitz contra Ducem Georgium I, 368 sq. — Qu. de concubina ducenda II, 351 sq. — Qu. de coniugio II, 354. — Qu. de lapsu hominis I, 245 sq. — Qu. de loco Iosuae 24. Non poteritis Domino servire II, 254. — Qu. de nativitate et astrologia II, 154 sq. — Quaestiones de sacramento coenae Domini, cum Lutheri responsis III, 27 sq. — Qu.: An consultum sit claudos etiam matrimonium inire II, 355. — Qu.: An excusati essent, qui sub tyrannis unam tantum speciem sumerent, quid Lutherus responderit III, 33 sq. — Qu.: An minister propter verbum coniugium intermittere possit II, 350 sq. — Qu.: An paterfamilias in casu necessitatis suae familiae coenam Domini communicare possit? Lutheri responsum III, 36. — Qu.: An peccanti in ebrietate sit parcendum I, 196 sq. — Qu.: An praedicator christianus, si debet ferre carceres propter verbum, multo magis coelibatum ferre possit II, 352 sq. — Qu.: An quis possit tuto uti utraque specie et postea una? Lutheri responsum III, 28 sq. — Qu.: Cur Christus post restitutam sanitatem ire iubet leprosos ad sacerdotes? II, 278 sq. — Qu.: Lux fuit, antequam sol esset. Ergo sol non est auctor lucis. Lutheri responsum III, 77 sq. — Qu.: Potestne coniux propter religionem discedere a marito? Lutheri responsum II, 388 sq. — Qu.: Quae est causa, quod is est infidelissimus, qui pro fidelissimo habitus est? I, 169. — Qu.: Quomodo consolandi sint, qui hanc tentationem habeant, se non esse e numero iustorum et salvandorum II, 307 sq. — Qu.: Quomodo Diabolus possit videre in cordibus hominum, quae ipse suggerit? I, 227. — Qu.: Si quis pauper indigens pecunia, pignus non haberet, annon in suam industriam deberet pecuniam accipere? I, 412. — Qu.: Utrum christianis principibus liceat resistere Caesari bellum inferenti propter Evangelium, Lutheri iudicium I, 363 sqq., Melanthonis iudicium I, 367. — Qu.: Utrum maius sit, pugnare contra adversarios, aut exhortari, docere et erigere infirmos III, 112. — Qu.: Utrum partus undecimo mense sit legitimus, an etiam possit naturaliter fieri? II, 384. — Quaestio in Anglia vulgatissima: Utrum piis iam iustificatis

Digitized by Google

propter opera sequentia aliquid meriti sit expectandum? Lutheri responsum II, 280 sq. — Qu.: Utrum sacramenta per se haberent spiritualem virtutem II, 188. — Qu.: Quomodo consolandus sit ille, qui dubitat, num et ipse sit de numero electorum et salvandorum III, 217 sq. — Qu.: Si Caesar ius vocandi concilii papae daret, an non vocanti sit obediendum. Lutheri responsum III, 244. — Qu.: An haereticus administrare possit sacramenta III, 323. — An anima rationalis sit ex traduce III, 326 sqq.
Quaestus et usura I, 410 sqq. — Quaestus et avaritia papae III, 256 sqq.
Quare (אַיֶּכָּה Gen. 3, 1.) in paradiso est horribilis affectus III, 66., quantum malum afferat III, 316 sq.
Quatuor Ecclesiae columnae III, 143.
Quilibet est rex in sua domo ceteris paribus I, 434 sq.
Quomodo cum fanaticis agendum, instructio D. M. Lutheri Domino Ioanni Mantel in Mulhausen II, 40 sqq.

Rabbini cuiusdam praesagium I, 461.
Ratio humana qualis sit I, 245 sq. — Ratio pertinet ad singulares II, 141.
Receptacula animarum post mortem I, 115 sqq.
Reconciliatio Marchionissae II, 346., Rec. sponsi et sponsae, quam Lutherus efficere conatur II, 382 sq.
Recordatio Lutheri contra privilegia et prohibendos gradus. D. Io. Hesso I, 443 sqq.
Reformare dictio Romae est odiosissima III, 263.
Reformatio scripta Papistarum I, 16. — Reformationem papa non vult in suo concilio III, 263. — Reformatio facta inter canonicos Zitzenses et Naumburgenses II, 3 sq.
Regina Navarrae adolescentes post concubitum submergendo occidit I, 358.
Regiomonti filius occidit patrem et matrem III, 8.
Regiones, terrae situs, mores, populi I, 372 sqq.
Regitur melius ratione quam legibus II, 140.
Regnum Christi et politicum quomodo differant I, 12., Regnum est triplex I, 362 sq. — Regni politici variae species I, 365. — Regna I, 351 sqq., sunt mutabilia I, 352., R. quatuor Europae defecerunt a papatu I, 285. III, 275.
Regula Lutheri in articulis de sacramento II, 189.
Relationes in docendo habent magnum usum II, 142.
Religio ut conservetur, omnibus modis curandum est III, 126.
Reliquiae sanctorum III, 250.
Remedia contra vertiginem I, 95 sq.
Remissio peccatorum: quid Paulus de ea doceat III, 272., est fructus sacramenti II, 236. — Remissionis peccatorum articulus quibus verbis contineatur I, 56.
Remuneratio non expectetur a mundo I, 174.
Res et usus discernantur I, 38., Res et practica facit homines doctiores I, 372.
Responsorium: Discubuit Iesus etc. III, 17.
Restitutio omnium rerum I, 112 sq.
Resuscitatio mortuorum I, 108 sqq.
Reutlingiae legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Rex factus est Ecclesiae Romanae subdiaconus I, 155. — Rex Angliae *vid.* Henricus VIII. *in* Indice personarum. — Reges et reginae I, 353 sqq., Reges in politicis functionibus peccant I, 302. — Regum libri sunt Iudaeorum calendaria II, 220., Regum in Israel et Iuda cognati erant homines privati III, 5.
Rigor papistarum III, 274 sq.
Rhetorica quomodo differat a Dialectica II, 138 sq. 141.
Risus concionatorum papisticorum III, 115 sq.
Ritus quidam in coronatione Papae II, 120.
Roma I, 161 sqq., eius descriptio et fata I, 162 sqq. III, 330 sq., quantopere vastata

Digitized by Google

sit III, 107., Romae monumentum lapideum Papae, qui fuit femina, erectum est III, 230. 232., Romae tres fontes a capite Pauli saltante effectos esse fingitur III, 254 sq. — Roma: Radix omnium malorum avaritia II, 117. 160. — ex Roma summa profanatio I, 185. — Roma in ipsa bona sexta feria publice carnes comeduntur III, 18. — Romae apud S. Calixtum quantus martyrum numerus sepultus sit III, 230.

Romani tantum et Graeci habent historiographos II, 177., Romani quantum exercitum perpetuo aluerint I, 408., eorum arma II, 197. — Romani fere omnes Epicureismo immersi I, 180. — Romana monarchia tandem ad Germanos pervenit I, 352. — Romana scelera incredibilia I, 166 sq. — Romanus Episcopus in Concilio Niceno non affuit III, 92.

Rottensis omnis cur sit seditiosus III, 320 sq. — Rottenses gloriantur se esse perfectos III, 322.

Rusticus bibulus quidam, qui Calendarios loco nigellae edit I, 431., Rust. quidam, qui sua frumenta in civitatem vexerat, sed propter nimium pretium non vendiderat, muribus a Deo punitus II, 162., Rust. quidam uxorem et tres liberos occidit III, 8. — Rustici Itzschiensis mors I, 175. — Rustici adeo sunt impii, ut ne unum pastorem curent II, 275., Rustici quid dixerint ad visitatores quaerentes, cur suos pastores nutrire nollent III, 122., Rust. avari consanguineas suas petunt propter divitias II, 381 sq., Rust. Wittenbergenses quales fuerint I, 175. — Rusticorum tumultus I, 145., eorum ingratitudo III, 249.

Sabathum mutatum in diem Dominicum III, 22.

Sacerdos olim unum tantum beneficium habebat, deinde infinita I, 135. III, 245., Sac. quidam pro oratione alphabetum pronuntians I, 434., Sac. quidam cur ad papatum redierit II, 12. — Sacerdotes Iudaeorum magnos habuerunt reditus III, 128. — Sac. quidam pro voluntate alterutram speciem porrigentes an recte faciant III, 25 sq. — Sacerdotum coniugium est prohibitum canonibus et civili lege addita poena II, 358. — A Sacerdotibus egressa est iniquitas III, 312.

Sacerdotalis vestitus in aula Ferdinandi I, 187.

Sacramentarii negant corpus Christi III, 323., nullam habent certitudinem I, 58., Sacramentarii multos turbantes quomodo compescendi sint II, 43 sq., Sacr. Augustanenses II, 34 sqq. — Sacramentariorum error I, 43 sq., de eorum negotio fucato et fallaci II, 45 sq. — Sacramentarii quam varie panem nominaverint III, 318.

Sacramentum est vox et operatio Dei I, 41., cibus animae II, 234., qua contumelia a fanaticis quibusdam Epiphanii tempore affectum sit III, 33., Sacramentum coenae a Christo ordinatum I, 118., quando, ubi et a quonam mutatum sit, incertum est III, 25., Sacramenti coenae Domini causa efficiens, materia, forma et finis III, 26 sq., Sacramentum utriusque speciei debet esse liberum III, 260. — ad Sacr. non admittendus est, qui in publico dissidio est I, 370 sq., ad Sacr. nemo cogatur III, 36. *vid.* Coena Domini. — Sacramenta sunt ceremoniae ceremoniarum II, 244., an per se habeant spiritualem virtutem II, 188., Sacr. tantum in usu sunt sacramenta III, 32. — de Sacramentis non est speculandum II, 189.

Sacrificium missae I, 119.

Sacrificulus quidam Romae quomodo aliquot Germanos deceperit III, 250 sq., Sacrif. quidam quomodo cum Officiali suo egerit III, 260. — Sacrificuli Italorum et Gallorum quales sint I, 118 sq.

Sacrilegus captus, qui calicem e templo quodam abstulerat I, 416 sq.

Samaritanus etiam an cum 9 leprosis sacerdotes accesserit I, 436.

Sanctificatio per fidem I, 57 sq.

Sancti in papatu tantum mortui nominati sunt III, 51. — Sanctos plus meruisse quam demeruisse papistae docuerunt III, 273. — Sanctorum legendae I, 82

Digitized by Google

sqq., Sanctorum reliquiae III, 250., Sanctorum invocatio III, 15 sqq. — Sanctior in papatu, qui plures liberos in monasterio habebat I, 234.
Sanctitatis substantialis et accidentalis discrimen III, 19 sq., Sanctitate ficta superstitiosorum homines decipiuntur III, 19.
Sapientia est doctrina utilis et necessaria I, 265 sq.
Saracenorum imperium I, 400.
Sartores Italici laudantur, Germanici vituperantur II, 127.
Satan carnifex Dei I, 3 sq., est ἀντίθεσις Decalogi I, 233., auctor mortis et erroris, non cessat III, 209 sq., non cessat hominem sollicitare et exercere I, 219 sq. II, 293 sq., quando subita vi et astutia non potest capere, assiduitate fatigat III, 221., maxime vexat conscientias lege III, 221., non certe novit eventum I, 209., impulsor naturalis causae in morbo I, 228., nos affligit propter baptismum et fidem in Christum III, 52., potest cuidam ex suavissimo Christo iudicem facere II, 299., omnes regiones Cardinalibus et Episcopis munivit II, 10., homines sibi deditos per aëra auferre potest I, 203., in argentifodinis multos deludit fascinationibus III, 69., in aquis tyrannidem exercet II, 130., ancillas in aquas rapit et impraegnat I, 231., quomodo vincatur I, 222. — Satanae regnum quomodo floreat in mundo III, 312., eius potentia in veneficis III, 12 sq., eius tumultuatio in domo pastoris Ecclesiae Sopdicensis I, 224., eius spectrum cornigerum I, 225. *vid.* Diabolus *et* Spiritus malus.
Satisfactio propria, quam papistae falso docent III, 276 sq.
Saxones inciviles I, 381., sunt equites fortes III, 99. — Saxonum grammatophylacium lingua a Maximiliano Imperatore et Electore Friderico definita est I, 263.
Saxonia I, 380 sqq., eius vera pictura I, 380., Saxoniae electoratus I, 125 sqq., Saxoniae Elector habet angulum Franconiae III, 299. — Saxonia, Misnia et Thuringia in unam ditionem redactae I, 380.
Saxonica lingua est vere Germanica I, 378.
Saxum: in saxis etiam est mas et femina III, 63.
Scandala I, 184 sq.
Scelera privata nihil sunt ad publica II, 89.
Scelerati dupliciter puniuntur II, 90.
Schismaticus quis sit II, 7.
Schmalcaldensis Conventus Principes, Legationes, Civitates, Concionatores et Doctores III, 97 sq.
Schmollae ostenditur S. Mariae lac III, 255.
Scholae, quae fere Universitatibus aequales sunt II, 15., Scholae Ecclesiarum seminaria II, 15., Scholae posteris erigendae sunt III, 16. — Scholarum utilitas II, 14.
Scholastici III, 151 sq., quid de homine docuerint III, 151. — Scholastici scriptores nunquam pervenerunt ad Catechismi cognitionem II, 297. — Scholasticus quidam tria ova esse sex demonstrans I, 437.
Schotti I, 384.
Schwaden quid sit III, 62.
Schweinfordense pactum I, 307.
Schwermerii I, 35., reiiciunt Scripturam I, 131., Schw. infiniti Lutherum adorti sunt II, 39., eorum temeritas pestilentissima II, 37.
Sciolus quidam latine loqui volens I, 433.
Σκόλοψ Pauli quid fuerit II, 314 sq. 318.
Scortatio Canonicorum II, 3 sqq.
Scortatores II, 78 sqq., debent ieiunare II, 305. — Scortator non potest studere II, 296.
Scortum facile amatur II, 350.
Scotistae III, 151.
Scriptorum multitudinem timet Lutherus III, 320.

Digitized by Google

Scriptura sacra plena est divinis donis et virtutibus II, 208 sq., eius auctoritas II, 206 sqq., eius efficacia II, 207., ad eius lectionem Lutherus summo studio admonuit III, 315 sq., eius libri II, 211., eius sensus II, 93 sqq., nunquam scribendo potest aequari III, 198. — de ea quid dicant papistae III, 146. Scripturae sacrae auctoritatem a sede Romana pendere papa impudenter condendit II, 358. III, 267., Scriptura sacra cogitur cedere Aristoteli III, 286. *conf.* Biblia.
Scurra I, 424.
Scutum fidei III, 54.
Securitas in populo unde orta sit III, 272.
Seditio II, 205 sq.
Sella et colus relictae viduae danda I, 286. II, 355.
Senatoris avari cuiusdam historia I, 265.
Senes ne ducant iuvenculas II, 345., Senes mariti erga iuvenculas uxores zelotae II, 349 sq.
Sensus Scripturae sacrae II, 93 sqq.
Sententiae I, 421 sqq. — Sententiae Veteris Testamenti II, 246 sqq., Novi Testamenti II, 264 sqq. — Sententiae generales in particulares II, 266 sq.
Septuaginta interpretum versio ineptissima I, 261.
Sepultura Spirae et in Orliens sine exequiis facta III, 254.
Sermo I, 259., est divinum donum I, 43.
Serpens paradisi III, 65. — Serpentes in India adorantur I, 190.
Servus fidelis rarus I, 259.
Sigillum Wittenbergensis Universitatis principio usitatum II, 136.
Signum dupliciter accipitur III, 133.
Silesii Doctoris cuiusdam disputatio et subitanea mors I, 161.
Simia II, 108.
Singulare tantum existit II, 143.
Sodalis sodalem occidit III, 8.
Sodomorum terra paradisus dicitur a Mose III, 58., eorum poena II, 256 sq.
Sol diverse operatur uno motu in diversis obiectis III, 77. — Solis cursus et magnitudo I, 217. II, 133. III, 77. — Soles tres apparentes I, 200 sq.
Solitaria vita et ieiunus stomachus non conveniunt simul II, 296.
Somnia I, 210 sq., eorum classes I, 211. — Somnium Minoritae I, 165.
Somnus sanitati necessarius I, 97., est mors I, 248.
Sopdicensis Ecclesiae pastor prope Torgam de spectris conquerens I, 224.
Sophistae Paulum cavillantur I, 18. — Soph. dixerunt Christum in Sacramento esse totum, sed non totaliter, quid Lutherus de hoc dicto iudicarit III, 29. — Sophistae Parisienses quid scripserint contra Lutheranos III, 277 sq. — Sophista quomodo a Platone describatur III, 311.
Sophistica III, 311.
Sorbona II, 15.
Spasmus I, 95.
Spectra I, 206 sqq., in domo pastoris Ecclesiae Sopdicensis I, 224. — Spectrum eiulans petens Missam a monachis excogitatum III, 254.
Spes et fides differunt I, 60 sq.
Spirae civis quidam uxorem suam mortuam sine exequiis sepeliens quomodo se defenderit III, 254.
Spiritus sanctus est certitudo in verbo Dei et iustitia Christi I, 58., idem est, sed duo habet officia II, 247., quid effecerit docueritque III, 317., non statim hominem perfectum reddit II, 236., symbolum exactissime proposuit II, 240., loquitur per hominem cum homine II, 299. — Spiritus malus prius in diversorio homines vexans, deinde in monasterio serviens I, 238 sq. *vid.* Diabolus *et* Satan.
Sponsa an tribus noctibus non attingenda sit I, 430.
Sponsalia clandestina II, 386.

Digitized by Google

Stationarius quidam gratiae animas ex purgatorio redimens quomodo a milite quodam deceptus sit III, 247 sq. — Stationariorum fallaciae III, 252.
Stellae III, 76 sqq.
Stillmessen vid. Missa privata.
Stipendiarii a Marchione Ioachimo suscepti contra Turcam suspecti facti sunt, ne tum contra Ducem Saxoniae pugnarent II, 194.
Stoici I, 129 sq.
Στοργαὶ parentum I, 250. 255 sq.
Stramen III, 62.
Stridor dentium I, 115.
Studia qualia fuerint prioribus temporibus III, 270. 278.
Studiosus aliquis an etiam possit bona conscientia propter stipendium Canonicatum aut Vicariatum suscipere II, 286.
Stupratori matrimonium consulatur et pater ne obstet II, 389. — de stupratoribus puellarum Papa aliter praecepit ac Moses II, 83 sq.
Stuprum: de stupro ab ancilla accusatus adolescens quidam, quid visitatores de eo iudicarint II, 373 sq.
Subiectum quid sit in theologia, in medicina, in iurisprudentia II, 237.
Successus Evangelii III, 180.
Suillae carnes reliquis a Principibus Saxoniae praeferuntur I, 348.
Summa Angelica continet argutias inextricabiles III, 256.
Summum ius, summa iniuria I, 286 sq.
Supererogationis opera III, 18.
Superstitio III, 15 sqq., Superst. papistica habet magnam vim III, 259., Superstitio plus alit quam religio III, 16., Superst. nulla est tam crassa, quae non habeat applausum III, 319., Superst. in Gallia I, 131 sq. — Superstitiones II, 9.
Supposititii I, 231 sq.
Sus II, 107.
Sustenii legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Sycomorus, imago populi legis II, 132.
Συκοφάντα I, 170 sq.
Symbolum II, 233., est historia historiarum II, 243., eius verba ab Apostolis constituta II, 124.
Σύναξις I, 118.

Tabula picta naviculae Ecclesiae II, 8.
Tardiloquentia est convenientissima concionatori III, 126.
Tartari maiores et minores II, 204.
Tautologiae in Scriptura s. II, 221.
Temeritas I, 408 sq.
Tempestates I, 211 sqq.
Tempora I, 217 sq.
Tentatio Christi II, 307. III, 220. — Tentatio est duplex II, 294 sq., Tent. fidei est maxima II, 309. — Tent. iudignitatis nostrae quomodo repellenda sit III, 219 sq. — Tentationem suam habet quilibet II, 313. — Tentatione una superata, statim adest alia II, 302. — Tentationes ferendae sunt II, 303., eas non omnes ferunt neque possunt II, 301 sq., Praesentissimum remedium contra eas III, 221., Tent. sunt optima nostra remedia, quae nos contra multa mala acuunt II, 317., Tent. piorum sunt efficacissimae II, 318., Tent. sanctorum patrum sunt plane pueriles II, 318., Tent. spirituales longe excellunt passiones corporales II, 312., contra tentationes spiritus II, 309. — Tentationum utilitas II, 287 sqq.
Tentati in fide quomodo consolandi sint III, 220 sq. — Tentato cuidam in accessione sacramenti, ita ut sine sumptione maluisset discedere, quid Lutherus responderit II, 291 sq.

Terminarii II, 121.

Digitized by Google

Terministae III, 151.
Terra nova I, 111. 113.
Terriculamentis Satanae quomodo resistendum I, 224 sqq.
Testamentum Novum est plenum hebraismis I, 261. — Testamenti Veteris et Novi sententiae *vid.* Sententiae.
Teutonici Domini I, 127.
Textuales in omni facultate sunt optimi II, 215.
Thema a parocho quodam papistico praedicare coacto Latine et Germanice propositum III, 115 sq. — Themata papistica I, 128.
Theologia necessaria ad salutem I, 293., Theologiae studium et ratio III, 131 sq., Theologiae et medicinae cognatio III, 132. — Theologia florente omnia facilius succedunt I, 47 sq.
Theologus verus quid scire debeat III, 117. — Theologi sunt dupliçes III, 138., Th. eruditi sunt pauci III, 131. — Theologorum doctrina III, 117., eorum pretium III, 109., Theologorum quorundam superbia et iactantia I, 268 sq., Theologorum undequaque flagellatorum miseria I, 289.
Θεραπευτική III, 132.
Thesauri I, 409 sq.
Thola a Iudaeis blasphematur I, 457.
Thomistae III, 151 sq.
Thorax iustitiae quid sit III, 54.
Thracius lapis est imago hypocritarum III, 71.
Thuringia I, 383 sq.
Tigurinorum querela contra papisticos tumultus I, 381.
Tonitru ingens I, 199., Ton. cum pluvia I, 202. 212.
Toparchiae quinque Helvetiorum legationem suam in Comitiis Augustanis habuerunt II, 172.
Torgae nomen III, 102. — Torgae maritus abiit et in Marchia aliam duxit, uxor idem fecit II, 368.
Torgensis aula I, 339., Torgensis licentia III, 103 sq., Torgensis templi tabula cum rhythmis III, 105 sq.
Tornator quidam contendit, se nomine patris sui, scil. Iesu Christi, aliquid Luthero annuntiare debere II, 22 sq.
Traditiones III, 15 sqq., Tr. in papatu ex superbia ortae sunt III, 17. — Traditionum humanarum quae sit causa finalis III, 18.
Transferendi labor magnus est II, 213 sq.
Transitus per mare rubrum miraculosissimus fuit II, 252.
Translatio librorum Scripturae sacrae II, 212 sqq. — Translationis difficultas III, 159.
Tricesimarum error quando coeperit II, 5.
Trinitas I, 7 sqq., Trinitatis vestigia in creaturis et artibus I, 8.
Tristitia I, 193 sqq., a Diabolo est I, 194. — Tristitiae spiritus melior est quam securitas mundi II, 294., Trist. spiritus est ipsa conscientia II, 296.
Trucidatus quidam a Diabolo in laçu I, 236.
Turca I, 395 sqq., habet lineam masculam ab Ottomanno I, 401., occidit suos fratres III, 5., habet musicum ingenium I, 396., est hostis callidus I, 396., intempestive gloriatur propter glorias I, 352., Turca, contra quem Imperator Carolus cum summo exercitu proficiscitur, Lutheri de eo iudicium II, 191., Turca cum quanto exercitu Imperatorem hostem expectet II, 192., Turca vicit exercitum Germanicum Caesaris II, 196. — Turca Christianos calumniatur, quod tres Deos colant I, 402., T. et Papa inter se conferuntur II, 112 sq. Turca est Arrianus III, 319., suum Mahomet summum prophetam iactat III, 319., permittit Christum Constantinopoli publice praedicari III, 319. — Turcae sobrietas I, 196., eius regnum in Daniele et Apocalypsi praedictum est I, 403., eius potentia est maxima I, 398., eius tyrannis II, 327., eius victoria contra Walachos I, 405., eius fuga I, 398 sq. — Turcae Christianos vicerunt corruptione ducum I, 403 sq., 23 Christianos Constantinopolim abduxerunt necaruntque I, 139 sq. — Turcarum Rex celebravit circumcisionem

Digitized by Google

quatuor filiorum suorum I, 397., legatum Schmaltz de Luthero interrogavit I, 397., eius magna maiestas I, 400. — Turcarum mendacia de Isaaco et Ismaële I, 401 sq., eorum religio quaenam doceat I, 402 sq., eorum arma II, 198.
Turcica lingua I, 406 sq. — Turcici imperii magnitudo I, 405. — Turcici exercitus properant in Ungariam I, 405.
Typi II, 95 sq.
Typographorum ingratitudo a Luthero reprehenditur III, 159.
Tyrannicum regnum I, 363.
Tyrannis a mundo dicitur vera religio III, 311.
Tyranno resistere licet I, 363.

Ulmae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Una species sacramenti III, 24.
Ungaria I, 379 sq., defecit a papatu I, 285., bis a fide lapsa est I, 399.
Ungarus quidam mirabiles quaestiones Luthero proposuit, quid hic responderit II, 134 sq. — Ungari quidam studiosi petentes Eucharistiam in Ecclesia Wittenbergensi sub utraque specie, sed privatim Latine, a Luthero admonentur, ut communione publica utantur sacramento III, 30.
Universalia cur non definiantur II, 143.
Universitates II, 13 sqq. — Universitates septem veram doctrinam acceperunt, quaenam sint III, 296.
Usura I, 410 sqq.
Usus et res discernantur I, 38.
Uxores I, 252 sq. — Uxor ducenda est non tantum propter necessitatem, sed propter vitae consuetudinem II, 356., Uxor coquendi nesciens, mala I, 431., Uxor morosa II, 343 sq. — Uxor Regis Angliae, soror matris Caroli V. Caesaris, consanguinea suo marito est; diversa de hoc coniugio iudicia I, 354 sq. — Uxor quaedam, quae mariti sui filia et soror fuit II, 367 sq., Uxor quaedam maritum veneno necare voluit, ita ut lacertas evomeret III, 11. Uxor quaedam propter relictum maritum e ducatu ab Electore depulsa est II, 81. — Uxorem, quae a marito suo per totum annum discessit, recipere ne cogatur maritus II, 388 sq. — Uxore data dotes sunt datae II, 345. — Uxoris etymologia I, 252.

Venatio II, 109.
Veneficae et incantatrices ova, lac et butyrum furantur III, 11 sq., Veneficae quomodo vexentur et venire cogantur III, 12., Veneficae duae quomodo in hospitio interfectae sint III, 12.
Venena data III, 9.
Veneti III, 106 sq., quotannis desponsantur cum mari III, 107., Veneti ditissimi horrendam famem seculo XVI. passi sunt III, 107., a Maximiliano parva manu superati sunt II, 193. 196., cum Turca foedus fecerunt II, 328.
Venetia opulentissima honestatem non curat, tantum sua quaerit III, 108. — Venetiae matronae larvatae se prostituunt II, 80.
Verbum Dei I, 34 sqq., V. Dei observandum I, 38. 42 sq., est piis et impiis praedicatum I, 41., V. Dei duplex I, 222. — Verbi Dei futura fames et summa tribulatio I, 48 sq. — Verbo vocali fundatur Novi Testamenti cultus et fidei religio I, 44 sq., ad verbi vocalis auditum Lutherus summo studio admonuit III, 315 sq. — Verba nova II, 145.
Verecundia quomodo exponatur II, 213 sq.
Veritas I, 419., homines securos reddit I, 49. — Veritatis agnitae impugnatio II, 88.
Versus: In curta tunica saltat Saxo quasi pica II, 127. — Versus: Roma versus amor mundi, Caput est et bestia terrae II, 160.
Vertere apposite sententias ex una lingua in aliam artis est II, 213. — Vertendi modus quis sit II, 212.

Digitized by Google

Vestitus II, 125 sqq., ecclesiasticus I, 121., regius qualis olim fuerit II, 125.
Vetula quaedam hospita I, 431.
Vexillum, quod Christus habuit apud inferos III, 250.
Viatorem quendam a latronibus trucidatum cornices ulciscuntur III, 5 sq.
Vicarius quidam Wortzuensis, sua concubina in uxorem ducta, ex collegio repudiatus est II, 360.
Victoria contra Turcam II, 203.
Viennae pistor cum uxore et filia a quodam apud eum divertente interfectus est III, 6., ibidem virgo nobilis cum cane congressa combusta est III, 8 sq.
Viet i. q. tuti itineris literae I, 397.
Vincentianum Concilium I, 142. 283.
Vindicta est inter Christianos sublata II, 236.
Vinum significat legis doctrinam II, 132. — Vini abusus et incommodum I, 197. — Vina aliunde advecta ab aurigis corrumpuntur I, 414 sq.
Vipera II, 107.
Vir: viri duo in coelo conspecti invicem acclamantes I, 214.
Virgini vis inferri nequit II, 79. — Virginem volentem qui rapuit, an peccarit II, 371. — Virgines saepe concipere et parere Turcae opinantur II, 341., Virgines in quodam oppido una post alteram laqueis se necarunt II, 183.
Virtutes II, 242.
Virunculus in venatione ad satellitem veniens I, 208.
Visitatio infirmorum II, 306 sq.
Visitatores quomodo tractarint divortium quoddam II, 372 sq.
Vita nostra est simillima navigationi III, 54 sq. — Vita christiana III, 49 sqq., consistit in fide, caritate et cruce II, 236., consistit in mediis aerumnis, turbationibus, afflictionibus, mortibus III, 217. — Vita aeterna I, 110 sqq. — Vita naturalis est quaedam portio vitae aeternae II, 235. — Vita solitaria in tristitia fugienda I, 194. — Vitam aliam restare est nostra consolatio III, 66 sq. — Vitae tria genera I, 16. — Vita et doctrina bene distinguantur III, 264.
Vitia II, 242.
Vitis: inter vitem et oleam est naturalis concordia II, 132.
Vitrici multi parum aequi sunt liberis in matrimonio promovendo II, 375. 378.
Vituli Iudaici cultus I, 188.
Vocabula ficticia olim excogitata II, 137. — Vocabula optima papistis olim erant odiosa et terribilia III, 126. — Vocabula sophistica prius ignota ac plene barbarica III, 270.
Vocatio ministrorum I, 22 sq. — Vocatio duplex I, 22.
Vocatus an sit ille, qui ambit praedicaturam ministerii I, 22 sq.
Volatilia II, 167 sqq., eorum generatio III, 62.
Vota clandestina II, 375 sqq.
Vratislaviae legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.

Waldenses I, 417 sqq.
Weissenburgenses legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173.
Wimariae sedes principalis laudatur I, 339.
Winshemii legati fuerunt in Augustanis Comitiis II, 173., eius legatus fuit in Conventu Schmalcald. III, 98.
Wirtzburgensis Episcopatus: quot parochiae in eo vacarint III, 122. 125. — Wirtzburgenses Canonici reprehenduntur II, 83.
Wittenberga est terra arenosa, eius nomina III, 102., circa eam optimum fuit solum I, 373., Witt. urbs non bene munita et multis periculis exposita II, 128., ei maledictionem et ruinam praedixit Lutherus III, 105., ibi rusticus quidam alium interfecit III, 8.
Wittenbergensis Universitas II, 13 sq. 16 sqq. — Witt. Conventus Doctorum a. 1536. 29 Mai II, 54 sqq. — Witt. parochia quantos reditus habuerit in papatu III, 121 sq. 256., eius paupertas III, 101. — Witt. civis Lutherum consuluit in

Digitized by Google

causa sua contra Albertum Comitem Mansfeldensem I, 371. — Wittenbergenses hortabantur Lutherum, ut permitteret sua scripta in Tomos redigi, quid responderit III, 192. — Wittenbergensium odium in Lutherum III, 189.
Wormatiensia Comitia: in iis totum imperium de Romana avaritia supplicabat Imperatori II, 160.

Zuickaviae maledixit Lutherus III, 100.
Zuickaviensis matrona propter avaritiam panita II, 282. — Zuickaviensium ingratitudo III, 99 sq.

III.

INDEX PERSONARVM NOMINATIM COMMEMORATARVM,

ad quas Lutherus in his Colloquiis aut ore aut per literas quibusdam locis dixit.

Alberus, Erasmus, D. Tom. III. p. 118.
Amsdorf, Nicolaus, Licentiatus T. I, 192. 289. 451. II, 270.
Anglus *vid.* Barns.
Aquila, Caspar, D., Pastor Salfeldensis T. III, 188.
Aurigallus, Matthias, hebraeae linguae Professor Wittenb. T. I, 261.

Barns, Robertus, D., Anglus Theologus, Lutheri commensalis T. I, 362. II, 280.
Basilius, D., *vid.* Monner.
Bernd, Ambrosius, Mag. T. II, 76. III, 208 sqq.
Blanck, Licentiatus T. I, 289.
Breuninna matrona e Lipsia pulsa T. III, 211 sq.
Bruck (Pontanus), Georg., D., Cancellarius T. I, 28. 146 sq. II, 281.
Brunnelberg, Consiliarius Philippi Landgravii T. I, 312.
Bugenhagen, Ioh., Pomeranus, D., Pastor Ecclesiae Wittenbergensis T. I, 45. 111. 197. 279. II, 165. III, 115. 162.

Caietanus, Cardinalis T. II, 175 sq.
Camerarius, Ioachimus T. I, 101.
Cellarius, Ioh., M., concionator Budissinus T. III, 296.
Claus, statuarius (*Bildenhauer*) *vid.* Nicolaus.
Cordatus, Conradus, D. T. I, 50. II, 210.
Cranach *vid.* Kranach.
Crucigerus, D. T. I, 193. III, 104. — eius uxor Elisabeth T. I, 123.
Cyriacus, D., *vid.* Gerichen.

Didymus (*Zwilling*), Gabriel, D., Pastor Torgensis T. II, 65. 265. III, 313.
Ditericus (*Dietrich*) *vid.* Theodoricus.

Elisabeth, uxor Ioachimi I. Electoris et Marchionis Brandenburgensis, Marchionissa in Lichtenberg T. III, 126. 185. 308 sq.

Forstemius (s. Foersterus), Mag., hebraeae linguae Professor Wittenb. T. I, 261. II, 211. 224. 251. 254 (per literas). III, 112. 121 (per literas).

Digitized by Google

Gabriel, D., *vid.* Didymus.
Gerichen, Cyriacus, D. T. III, 121.

Hausmann, Nicolaus, Mag. T. III, 25 (per literas). 179 (ore).
Henningius (s. Hinnius, Hynneck), Bohemus, D. T. I, 232. 245. II, 282.
Henrici Ducis uxor T. II, 63.
Holstein, Mag., iurista T. I, 103. III, 285.
Hondorffinna, vidua Consulis Hondorf T. III, 212.

Ioannes Fridericus, Elector Saxoniae T. III, 306.
Ionas, Iustus, D. T. I, 28. 139. 279. 306. 381. 388. II, 165. 209. 251. 317. III, 58. 159. 161. 164. 212 (per literas). 289. — eius uxor T. II, 165.

Kling, Melchior, D. T. I, 289.
a Kockeritz, Caspar T. I, 332. 348.
Kranach, Lucas, Consul et pictor Wittenberg. T. II, 131 (?), 163 sq. III, 212 sqq.

Lauterbach, Anton., Mag. T. I, 177. 254. 280. 370. II, 285. 303 — 305 (per literas). III, 33. 109 sq. 127. 296. — eius uxor T. II, 186.
Lehna *vid.* Magdalena.
Leonhardus, Mag. T. I, 249 sq. III, 100.
Liborius, Licentiatus Magdeburgensis T. I, 161.
Loch, D. T. I, 193.
Loeser, Hans T. II, 323. III, 163.
Lutheri, Martini, D., uxor Catharina T. I, 103. 258. II, 185. 347. 353 sq. III, 61. 156. 163. 177. 200. — eius filius Ioannes T. III, 163.; eius infans cubitum ferendus T. III, 157.

Magdalena (*Muhme Lehna*), consanguinea Lutheri T. III, 168. 216.
Marchionissa in Lichtenberg *vid.* Elisabeth.
Matthaeus, Blasius T. II, 124.
Melanthon, Philipp., Mag. T. I, 28. 289. 388. II, 199 sq. 323. III, 34 sq. 90. 200.
Melius, Iustus T. I, 466.
Metzsch, Hans T. III, 168.
Milichius, Iacob., Mathematicus in Acad. Wittenberg. T. I, 193. 388.
a Minckwitz, Georg, T. I, 380.
Momer, Basilius, D., Legatus ex Gallia (conf. Lutheri epist. ed. de Wette T. VI. p. 684. et Colloq. germ. T. IV. p. 85. not. 4.) T. II, 375. 380.

Nicolaus (Claus) statuarius (*Bildenhauer*) T. I, 257.

Pauli, Benedictus, D., Consul Wittenberg. T. III, 206 sqq.
Petrus, barbitonsor Lutheri T. III, 89. (conf. T. I. p. 229, lin. 3.)
Pocherus T. III, 300.
Pomeranus *vid.* Bugenhagen.
Pontanus, Georg., D. *vid.* Bruck.

Reinholdt, Erasmus, Mathematicus in Acad. Wittenberg. T. I, 388.
Rorarius, Mag. T. I, 105. III, 193.
Rosick, Gregorius, praepositus Wortznensis T. III, 123 (per literas?).

Schlaginhauffen, Io. T. II, 290 sq. 292 sq.
Schneidewein, Henricus, D. T. I, 291.
Schultes, Michael, Diaconus Torgensis T. III, 313.
Scultetus (Schultetus), Professor bonarum literarum in schola Chemnitia T. I, 303. II, 278. (utroque loco per literas).
Sebaldus, Norimbergensis, D. T. I, 140.

Digitized by Google

Selnitzin (i. q. Selbitzin? conf. Lutheri epist. ed. de Wette T. V. p. 498., Felicitas a Selmenitz? ibid. T. III. p. 297.), Domina T. II, 165.
Severus, D. T. I, 311.
Simon, Superintendens Helvetiorum T. III, 120.
Spalatinus, Georg., T. II, 205.
Stieffel, M., Pastor in Locha T. I, 87 sq.

Theodoricus (Ditericus, *Dietrich*), Vitus, Mag. T. I, 115. 189. 209. III, 111. 167. 208.

Vergerius, Petrus Paulus, Legatus Papae T. III, 89 sq.
Vitus, Mag., *vid.* Theodoricus.

Wellerus, Hans, civis Fribergensis T. I, 254.
Wellerus, Hieronymus, D. T. II, 184. 201 (per literas). 292 sq. 311 — 313.

Zeunerus, Caspar., D., Pastor Fribergensis T. I, 143. III, 290.
Zwilling *vid.* Didymus.

Quidam tantum munere s. dignitate et loco significati:

Abbas Neoburgensis T. I, 19.
Legatus Papae *vid.* Vergerius.
Pastor Ecclesiae Sopdicensis T. I, 224.
Princeps Anhaldinensis T. III, 176.

IV.

INDEX PERSONARVM NOMINATIM COMMEMORATARVM,

quae in his Colloquiis iudicia sua, quaestiones narrationesque vel ore vel per literas cum Luthero communicaverunt.

Adamus, Mag., Budissensis T. I, 159 (per literas).
Agricola, Ioh., Eislebius T. I, 80.
Albertus, Marchio de Culmbach T. I, 316.
Alphonsius T. I, 388.
Amsdorf, Nicol., T. II, 213.

Balthasar, D. T. II, 355.
Barns, Robertus, D., Anglus T. I, 125.
Basilius, D., Legatus ex Gallia, *vid.* Monner.
Breuninna, matrona e Lipsia pulsa T. III, 211.
Bruck (Pontanus), Georg., D. T. I, 28. 229.
Bucerus, Martin. T. I, 142. 429. II, 45. 50. (ubique [?] per literas).
Bugenhagius, Pomeranus, D. T. I, 197. 426.
a Buna [Reb.: Bunau] T. II, 2.
de Bunau, Gunther T. II, 369.

Calixti, Wolfgangus T. II, 1.

Digitized by Google

Camerarius, Ioachimus T. I, 338.
Cellarius, Ioannes, M., Praedicator Budissinus T. I, 35. 38. III, 307.
Claus, *Bildenhauer, vid.* Nicolaus.
Cranach, Lucas, *vid.* Kranach.
Cruciger, Caspar, D. T. III, 25. 104. 108. — eius uxor Elisabeth T. I, 133.
Cyriacus, D. *vid.* Gerichen.

Didymus (*Zwilling*), Gabriel T. II, 71. (per literas). 368.
Ditericus, Vitus, Mag. *vid.* Theodoricus.

Eislebius *vid.* Agricola.
Elisabeth, uxor Ioachimi I. Electoris et Marchionis Brandenburgensis, Marchionissa in Lichtenberg T. III, 126. 308.
Elisabeth, uxor D. Crucigeri, *vid.* Cruciger.

Forstemius (s. Foersterus), Mag. T. I, 438. II, 219. 370 (per literas). III, 112. 121 (per literas).
Fridericus, Elector Saxoniae T. I, 302.

Gengelbach, Lipsiensis s. Grimmensis T. I, 137 sq. 326. (utroque loco per literas).
Georgius, Marchio T. I, 399.
Gerichen, Cyriacus, D. T. III, 121.
a Gotteritz, Sebastianus T. I, 299.
de Gross, Christophorus T. I, 372. 428.
Gudtwalt T. II, 89 sq.

Hausmann, Nicol., Mag. T. III, 103.
Henningius (s. Hinnius, Hinneus, Hennius, Hinneck, Hennick, Heinneck), D., nobilis Bohemus T. I, 57. 232. 245. 290. 418. II, 24. III, 256.
Holstein, Ioh., Mag. T. II, 386.
Hondorffii, Consulis, vidua T. I, 133.

Ioannes, Elector Saxoniae T. I, 302.
Ioannes Fridericus, Elector Saxoniae T. III, 306.
Ionas, Iustus, D. T. I, 59. 100. 122. 175 sq. 186. 299. 355. 416. 426. II, 2. 5. 209. 331. 355. III, 124. 133. 159. 160 — 163 (eius narratio de Luthero agonizante).
Islebius *vid.* Agricola.

Kelter, Heintz, Lipsiensis T. III, 33 (per literas).
Kranach, Lucas, Consul Wittenbergensis T. I, 315.

a Lascka, Hieronymus T. I, 397.
Lauterbach, Anton., Mag. T. I, 88. III, 21. 33.
Leonhardus, Mag., Mathematicus T. I, 86.
Liborius, Licentiatus Magdeburgensis T. I, 162. 165.
Linde (i. q. Lindemann?), Caspar, D. T. I, 96.
Lindemann, Caspar, D. T. I, 215.
Loeser, Hans T. II, 323.
Lutheri uxor Catharina T. III, 163. 199 sq. — eius filia Magdalena T. I, 104.

Magdalena (*Muhme Lehne*), consanguinea Lutheri T. III, 216.
Marchionissa in Lichtenberg *vid.* Elisabeth, uxor Ioachimi I.
Mecum, Fridericus T. III, 250 sq.
Melanthon, Philipp., Mag. T. I, 16. 19. 76 (per literas). 100. 105 sq. 120. 160. 168 sq. 190. 200. 205 sq. 208. 210 sq. 254. 257. 273. 307. 316. 367.

Digitized by Google

376. 390. 392. 394. 434. II, 47 (eius scriptum ad Electorem). 77 (per literas). 95. 121. 151. 188. 199 sq. 204. 285. 323. 328. 332 sq. III, 1. 7. 9. 32 (eius epistola ad Aegidium Pastorem Ligniceusem). 34 sq. 78 — 80 (eius consilium de mandato concilio congregando per Legatos Romanos indicto Principi Electori). 90 sq. 95. 110. 119. 200. 263. 279 sq. 297. 299.
Metzsch, Hans, praefectus Wittenberg. T. I, 416 (per literas). III, 168.
a Milo, Bernhardus T. I, 188 (per literas).
Monner, Basilius, D., Legatus ex Gallia T. I, 120. 373. II, 375. III, 309.
Mulphordius Zwickaviensis T. III, 100.

Nicolaus (Claus) statuarius (*Bildenhauer*) T. I, 173. 257.

Pomeranus *vid.* Bugenhagen.
Pontanus, Georg., D. *vid.* Bruck.

Robertus, Anglus, D. *vid.* Barns.
Rorarius, Georg., Mag. T. I, 105.
Rosick, Gregorius, praepositus Wortznensis T. III, 123 (per literas ?).

Schmaltz, Hagonensis civis qui fuit in legatione ad Turcam T. I, 397.
Schneidewind, Henricus, D. T. I, 167. 375. 377.
Schurff, Hieronymus, D. T. I, 290. 371. III, 34 (per literas).
Severus, D. T. I, 313.
Simon, Mag., Bernensium apud Helvetios Superattendens T. I, 225.
Spalatinus, Georg., D. T. I, 197. II, 172 sq. (eius scriptum). III, 11. 153.
Staupitzius, D. T. I, 73. 80. III, 154.
Stieffel, Mag., Pastor in Locha T. I, 87 sq.

Theodoricus (Diterious; *Dietrich*), Vitus, M. T. I, 189. 209. III, 4 (per literas). 111. 228.

Vitus, Mag., *vid.* Theodoricus.

Wellerus, Hans, civis Fribergensis T. I, 254.
Wellerus, Petrus T. II, 43.

a Zelwitz (Felicitas a Selmenitz? *conf.* praecedens Index III. *s. v.* Selnitziu), Domina T. I, 431.

Quidam tantum munere s. dignitate et loco significati:

Abbas Neoburgensis T. I, 19.
Elector Saxoniae T. I, 283. 403 (per literas). III, 80 — 89 (eius responsum ad Legatos).
Licentiatus Magdeburgensis *vid.* Liboritius.

Nota. Index personarum, de quibus in his Colloquiis dicitur, continetur in eo, qui primo loco p. 332 sqq. propositus est.

Digitized by Google

V.

INDEX LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE,

qui in his Colloquiis afferuntur.

A. Veteris Testamenti.

Genesis cap. 1. T. II, 218. 347. — 3, 15. T. II, 249 sq. — 4, 6 sqq. T. II, 247. — 4, 26. T. I, 186. — 11, 4. T. I, 260. — 14, 13. T. I, 359. — 17, 7. T. I, 451. — 17, 7. 14. T. II, 100. [ubi pro: c. 17. falso legitur: c. 12.] — 18, 17. T. I, 258. — 22, 1 — 18. T. I, 57. — 23, 8 — 18. T. II, 248. — 25, 23. T. II, 247. — 26, 28. T. I, 359. — 32, 24 sqq. T. II, 260.

Exodi 6, 18 — 20. T. I, 443. [ubi pro: c. 6. legitur: c. 2.] — 12, 3 sqq. T. II, 260. — 20, 5: Visitans iniquitatem patrum, T. II, 257. — 22, 16. T. II, 362. [ubi pro: c. 22. falso exhibetur: c. 21.] — 32, 4 sqq. T. I, 188.

Levitici 18, 16. T. I, 447. 449 sq.

Numerorum 16, 13 (?) T. II, 90. 241. — 33, 38. T. II, 256.

Deuteronomii 10, 6. T. II, 256. — 10, 16. T. I, 452. — 18, 15. T. III, 47. 134. — 21, 23. T. II, 266. — 25, 5. T. I, 447. 449 sq. — 28, 65. T. III, 9. — 29, 19. T. II, 90. 241. — c. 33. T. I, 49.

Iosuae libri 5, 9. T. II, 255. — 24, 19. T. II, 254.

Iudicum libri 11, 29 — 31. T. I, 189.

Samuelis libri I. (i. q. LXX. et Vulg. Regum libri I.) 2, 25. T. II, 256. — 5, 6. T. I, 248. — 18, 1. T. I, 359. — 19, 11 sqq. T. I, 420. — 23, 6. T. II, 248. — 23, 16 sq. T. I, 392. — 28, 1 sq. T. II, 255. — libri II. (i. q. LXX. et Vulg. Regg. II.) 13, 14. 28 sqq. T. II, 288.

Regum libri I. (i. q. LXX. et Vulg. Regum libri III.) c. 4. T. II, 256. — 6, 19. T. I, 42. — 13, 21 sqq. T. II, 181. — 15, 18 sqq. T. I, 359. — libri II. (i. q. LXX. et Vulg. Regum libri IV.) 2, 12. T. II, 247. [ubi pro: 4. Regum 2. legitur: 3. Regum 22.] — 6, 19. T. I, 420.

Nehemiae 10, 29 sqq. T. I, 359.

Hiob 10, 10. T. III, 74. — 14, 1. T. I, 249.

Psalmi 1, 2. T. III, 222. — 2, 1. T. II, 305. — 2, 1. 2. T. II, 329. — 4. T. II, 230. — 4, 2. T. II, 230. — 4, 5. T. I, 191. — 6. T. II, 89. — 8, 6. T. II, 315. — 16, 8 sqq. T. III, 40 sq. — 22, 2. T. II, 315. — 30, 2. T. II, 225. [ubi pro: Ps. 30. exhibetur: Ps. 31.] — 30, 16. T. I, 228. [ubi pro: Ps. 30. legitur: Ps. 31.] — 31, 2. T. II, 230. [ubi pro: Ps. 31. legitur: Ps. 32.] — 32. T. II, 230 sq. — 36, 25. T. I, 409. [ubi pro: Ps. 36. legitur: Ps. 37.] — 37, 2 sqq. T. III, 125. — 41. T. II, 121. — 44, 11. T. II, 135. [ubi pro: Ps. 44. exhibetur: Ps. 45.] — 47. T. II, 121.] — 48, 2. T. II, 232. [ubi pro: Ps. 48. legitur: Ps. 49.] — 49. T. II, 232. — 50, 5. T. II, 275. [ubi pro: Ps. 50. legitur: Ps. 51.] — 50, 19. T. II, 294. — 57, 12. T. I, 309. [ubi pro: Ps. 57. legitur: Ps. 58.] — 58, 12. T. II, 90. — 64, 10. T. I, 212. [ubi pro: Ps. 64. legitur: Ps. 65.] — 67, 21. T. I, 56. [ubi pro: Ps. 67. legitur: Ps. 68.] 68, 26. T. II, 266. [ubi pro: Ps. 68. legitur: Ps. 69.] — 70. T. II, 245. [ubi legitur: Ps. 71.] — 73, 21. T. II, 315. — 82, 6. T. III, 236. — 85, 2. T. II, 186. [ubi pro: Ps. 85. legitur: Ps. 86.] — 89. T. I, 98. [ubi legitur Ps. 90.] — 102. T. II, 228. [ubi legitur Ps. 103.] — 109. T. II, 224. [ubi legitur Ps. 110, item in subseqq.] 225. — 109, 4. T. II, 249. — 114. T. II, 104. — 115 [114], 10. T. II, 263. [ubi legitur: Ps. 116.] — 115, 13. T. I, 452. — 118, 32. T. III, 222. — 125, 5. T. II,

Digitized by Google

263. [ubi legitur Ps. 126.] — 126, 1. T. II, 227. [ubi legitur Ps. 127.] — 127. T. II, 353. [ubi legitur Ps. 128.] — 133. T. II, 227. — 145, 2. T. I, 329, [ubi legitur Ps. 146.].
Proverbiorum 1, 20. T. I, 454. — 25, 14. T. II, 247. — 28, 2. T. I, 352. — 29, 12. T. I, 302.
Ecclesiastae 5, 1. T. II, 41. — 9, 11. T. III, 222.
Iesaiae 1, 18. T. II, 261. — 5, 23. T. I, 52. — 6, 8. T. I, 23. — 10, 13. T. III, 222. — 24, 16. T. II, 182. — 29, 13. T. III, 271. — 30. 31. T. I, 359. — 30, 15. T. II, 249. — 41, 24. T. III, 223. [ubi pro: Ies. 41. legitur: Ies. 42.] — 50, 2. T. II, 181. [ubi pro: Ies. 50. legitur: Ies. 5.] — 53, 2. T. I, 10. — 53, 3 sqq. T. I, 14. — 59, 1. T. II, 181. [ubi pro: Ies. 59. legitur: Ies. 9.].
Ieremiae 2, 13. T. I, 185. — 10, 2. T. II, 150. — 10, 23. T. III, 222. — 23, 5. T. I, 457. — 29, 26. T. I, 126. — 31, 40. T. I, 464.
Threnorum 4, 6. T. I, 184.
Ezechielis 18, 19. T. II, 257. — 18, 20. T. II, 246. — 22, 30. T. I, 63. — 34, 11. T. III, 153.
Danielis 11, 5 sq. T. II, 191. — 12. T. II, 112. — 12, 1. T. III, 243.
Hoseae 6, 5. T. I, 172. — 11, 1. T. II, 266.
Amos 9, 8. T. II, 261.
Ionae 4, 3. T. I, 99.
Haggaei 2, 8. T. I, 454.
Sirach 3, 22. T. I, 7. [ubi pro: Sir. 3. falso legitur: Sir. 2.] — 10, 14. T. I, 170. — 34, 1. T. I, 210. — 38, 9. 14. T. I, 63. — 38, 21. T. I, 215.
Maccabaeorum libri I. 13, 5. T. I, 100.

B. Novi Testamenti.

Matthaei 2, 15. T. II, 266. — 4, 1—11. T. I, 5. — 4, 4 sqq. T. III, 54. — capitis 5. summa II, 223. — 5, 17. T. I, 50. — 5, 39. T. III, 146. — 5, 40 T. I, 369. — 6, 19 sq. T. I, 409. — 6, 26. 28. T. III, 146. — 8, 11. T. II, 272. — 9, 2. T. I, 91. — 10, 41. Qui recipit vos etc. T. II, 277. — 11, 11. T. I, 226. [ubi pro: Matth. 11. legitur: Matth. 19.] — 11, 13. T. II, 279. — 12, 5. T. I, 452. — 13, 52. T. I, 24. — 15, 9. T. III, 271. — 16, 18. T. I, 13. 20. [ubi pro: Matth. 16. legitur: Matth. 18.] — 16, 22. T. II, 122. — 17, 5. T. I, 219. — 18, 15—17. T. I, 25. 30. III, 121. — 22, 20. T. I, 421. — 22, 21. T. I, 11. 210. — 24, 4. 11. T. I, 204. — 24, 9. T. I, 48. — 28, 20. T. I, 13.
Marci 8, 1—9. T. II, 232. 273.
Lucae 1, 35. T. II, 269 sq. — 6, 38. T. II, 268 sq. — 7, 40. T. I, 433. — 12, 8. T. II, 267. — 14, 16. T. I, 90. — 15, 1—10. T. III, 121. — 16, 19—31. T. II, 270 sq. — 22, 38. T. II, 268 sq. — 23, 2 sqq. T. III, 271. — 23, 23 sqq. T. III, 314.
Ioannis 1, 1. T. I, 8.—1, 18. T. I, 1. II, 266. — 3, 15. T. I, 116. — 3, 16. T. III, 223. — 4, 14. T. II, 258. — 5, 22 sqq. T. II, 277. — 5, 43. T. I, 402. — 7, 10. T. I, 421. — 7, 26. T. I, 172. — 8, 7. T. I, 421. — 8, 25. T. II, 266. III, 47. — 9, 3. T. I, 91. — 14, 2. T. II, 272. — 14, 22. T. III, 45. — 15, 19. T. I, 167. — 16, 8. T. II, 265. — 16, 11. T. II, 264. — 16, 12. T. II, 277. — 16, 13. T. III, 317. — 17, 3. T. I, 2. — 17, 14. T. I, 167. — 20, 28. T. I, 275.
Actorum 2, 24 sqq. T. III, 41. — 5, 16. T. I, 223. — 7, 41. T. I, 188. — 13, 3. T. III, 118. — 20, 29. T. III, 118. — 21, 10. 11. T. I, 99. — 23, 5. T. I, 420. II, 277 sq.
Roman. 1, 16. T. I, 43. 72. — 1, 21 sqq. T. II, 331. — 2, 17. 25 sqq. T. I, 463. — 4. T. II, 141. — 4, 2 sq. T. I, 109. — 4, 22 sqq. T. I, 52.

Digitized by Google

— 5, 1. T. II, 308. — 5, 3 sqq. T. I, 60. — 7, 1. T. II, 229 sq. — 8, 3. T. I, 50. — 8, 13. T. II, 87. — 8, 16. T. II, 320. [ubi pro: Rom. 8. falso legitur: Rom. 9.] — 8, 33. T. I, 52. — 9, T. I, 50. III, 221 sq. — c. 9. 10. 11. T. I, 49. II, 122. — 9, 3. T. II, 277. — 9, 4. T. I, 463. — 10, 4. T. I, 50. — 10, 14. T. I, 22. 43. — 12, 2. T. II, 274. — 12, 8. T. II, 141. — 13, 1. 2. T. I, 297.
Corinth. I. 1, 18. T. I, 11. — 1, 25. T. II, 294. — 3, 13. T. I, 117. — 4, 8. T. I, 20.—5, 5. T. I, 25. II, 280. — 5, 7 sq. T. II, 263 — 6, 3. T. I, 226. II, 266. — 7, 2. T. II, 385. — 7, 10. T. II, 247. — 7, 15. T. II, 370. 373. — 10, 13. T. II, 320. — 11. T. I, 31. — 12, 3. T. I, 58. — 12, 23. T. I, 92. — 15, 19. T. I, 110. — 15, 36. T. I, 109. — epist. II. 1, 5. Passiones Christi abundant in nobis etc. T. II, 279. — 2, 6 sqq. T. I, 25. — 6, 12. T. III, 115. — 10, 5. T. I, 7.—12, 9. T. I, 300. — 13, 3. T. I, 93.
Galat. 2, 20. T. III, 222. — 5, 3. T. I, 447.
Ephes. 1. T. II, 333. — 6, 7. T. III, 54. [ubi pro: Ephes. 6. legitur: 1. Thess. 5.] — 6, 11 sqq. T. III, 53.
Philipp. 1, 19. T. I, 320. — 2, 6. T. I, 10. — 2, 13. T. III, 222. — 3, 12. T. II, 229. — 4, 12. T. III, 115.
Coloss. 1, 24. T. III, 273. [ubi pro: Col. 1. legitur: Philipp. 3.] — 2, 9. T. III, 45.
Thessal. I. 2, 4. T. III, 243. — 4, 16. T. I, 89. — epist. II. 2, 8 sq. T. I, 43. — 2, 11. 12. T. III, 266.
Timoth. I. 1, 5. T. II, 242. — 1, 5. 7. T. III, 111. — 2, 4. T. II, 264. — 3, 1 sqq. T. III, 118. — epist. II, 4, 2. T. II, 73.
Petri I. 1, 2. T. I, 22. — 2, 2. T. III, 125. — 2, 3. T. I, 444. — 4. T. II, 278. — 5, 1. 2. T. III, 289. — epist. II. 2. T. III, 243.
Ioannis. epist. I. 3, 8. T. I, 242.
Hebr. 1, 14. T. II, 106. — 5, 6. Tu es sacerdos etc. T. II, 249. — 12, 5 — 8. T. II, 308. III, 217. — 13, 4. T. III, 91. [ubi pro: Hebr. 13. falso legitur: Hebr. 12.]
Apocal. 5, 1. T. I, 44. — 10, 1. T. III, 269. [ubi pro: Apoc. 10. falso legitur: Apoc. 9.] — 11, 7 sqq. T. II, 286. — 12, 7 sq. T. I, 403. II, 113. III, 134.

VI.

INDEX SECTIONVM,

in quarum principio tempus, quo in iis relatum dictum actumve sit, indicatur, secundum annorum dierumque seriem dispositarum. *)

Anno 1505. Tom. II. p. 85. III, 187
Anno 1510. T. III, 185.
Anno 1516. T. I, 200.
Anno 1517. T. I, 203.
Anno 1519. T. III, 155.
Anno 1521. 21. Martii T. I, 201.
Anno 1526. T. I, 160.

*) Ex hoc Indice partim coniicere licet, ex quibus annis praesertim haec Lutheri colloquia collecta sint.

Digitized by Google

Anno 1527. T. I, 163.
Anno 1528. 12. Septembris T. I, 229.
Anno 1529. T. II, 198. et 180 annot. h.
Anno 1531. T. III, 223.
Anno 1532. T. III, 159. 190. — 12. Iulii T. III, 159. — 28. Iulii T. I, 343. — 16. Augusti die Veneris hora 12. ante meridiem T. I, 345. — 21. Augusti T. I, 305.
Anno 1533. 28. Ianuarii T. III, 163. — 21. Martii T. III, 78. — 28. Septembris T. I, 87. — 24. Octobris T. I, 201.
Anno 1534. 24. Iunii T. I, 196.
Anno 1536. T. II, 205. III, 2. et p. 8., ubi pro 1536. legitur: ante annos 15 ab anno 1551. — 20. Ianuarii T. II, 363. — 18. Iulii T. III, 211. — 1. Augusti T. I, 273. — 4. Augusti T. III, 212. — 18. Augusti T. I, 64. — 20. Augusti T. I, 65. — 25. Augusti T. II, 45. — 16. Septembris T. I, 199. — 20. Novembris T. I, 401. — 1. Decembris T. III, 212. — 2. Decembris T. I, 48. — 5. Decembris [Reb.: Oct.] T. I, 208. — 19. Decembris T. I, 200. — 21. Decembris T. I, 399.
Anno 1537. 13. [Reb.: 18.] Ianuarii T. I, 320. — 4. Aprilis T. I, 277.
Anno 1538. T. I, 249. II, 162. III, 293. — 8. Februarii T. III, 165. — 13. Februarii T. II, 310. — 26. Februarii T. I, 249. — 26. Maii T. II, 128. — in die Pentecostes [i. e. 9. Iunii, *vide* Pilgrami Calendarium p. 121.] T. I, 307. — 12. Iunii T. I, 201. — 10. Iulii T. I, 431. — 20. Iulii T. I, 248. — 30. Iulii T. I, 390. — 1. Augusti T. II, 327. — 2. Augusti T. II, 316. — 7. Augusti T. I, 114. — 12. Augusti T. I, 284. — 17. Augusti T. II, 19. — 23. Augusti T. II, 251. — 24. Augusti T. III, 91. — 25. Augusti T. III, 11. — 27. Augusti T. I, 170. II, 365. — 28. Augusti T. I, 359. — 29. Augusti T. I, 464. — 30. Augusti T. I, 378. — 1. Septembris T. III, 18. — 3. Septembris T. II, 65. — 5. Septembris T. II, 12. — 6. Septembris T. III, 64. — 8. Septembris T. I, 405. — 10. Septembris T. II, 165. III, 122. item T. II, 228. [ubi vero Reb. pro: a. 1538. 10. Sept. refert: a. 1536. 10. Sept.] — 11. Septembris T. II, 65. — 12. Septembris T. II, 15. — 13. Septembris T. III, 318. — 15. Septembris T. I, 390. — 18. Septembris T. II, 67. 69. 356. — 19. Septembris T. I, 386. — 21. Septembris T. I, 170. — die Michaelis [29. Sept.] T. II, 106. — 2. Octobris T. II, 161. — 8. Octobris T. III, 178. — in die Burckhardi [in veteri Calendario hoc diei nomen non invenitur, in recenti est 11. Oct.] T. I, 430. — 13. Octobris T. I, 51. — 14. Octobris T. II, 81. — 15. Octobris T. II, 371. — 21. Octobris T. I, 102. — 6. Novembris T. I, 100. — 9. Novembris T. I, 128. — 14. Novembris T. I, 373. — 15. Novembris T. I, 270. — 17. Novembris T. III, 152. — 21. Novembris T. I, 93. — 22. Novembris T. II, 335. — 1. Decembris T. III, 75. — 4. Decembris T. I, 16. 289. — 5. Decembris T. I, 119. — 6. Decembris T. I, 93. — 7. Decembris T. I, 417. — 8. Decembris T. II, 149. — 17. Decembris T. II, 146. — 22. Decembris T. III, 91. — postridie Nativitatis [26. Dec.] T. I, 264. — 29. Decembris T. I, 8.
Anno 1539. T. I, 202. 348. II, 17. 163. 198. III, 98. — Die Lunae T. II, 158. [D. Lunae fortasse pro: D. Lucae i. e. 18. Oct.] — 1. Ianuarii T. III, 181. — 2. Ianuarii T. III, 252. — 6. Ianuarii T. I, 66. — 11. Ianuarii T. III, 181. — 12. Ianuarii T. III, 279. — 15. Ianuarii T. I, 208. — 16. Ianuarii T. I, 326. II, 71. [ubi Reb. pro: a. 1539. 16. Ian. habet: a. 1529. 16. Ian.] — 17. Ianuarii T. I, 291. III, 133. — 18. Ianuarii T. I, 19. 388. — 19. Ianuarii T. III, 200. — 21. Ianuarii T. I, 143. II, 280. — 22. Ianuarii T. III, 312. — 23. Ianuarii T. III, 320. — 25. Ianuarii T. I, 197. III, 290. — 27. Ianuarii T. III, 92. — 31. Ianuarii T. II, 109. — 1. Februarii T. II, 374. [ubi Reb. pro: a. 1539. 1. Febr. habet: a. 1534. 1. Febr.] — 2. Februarii T. I, 183. — 4. Februarii T. II, 419. — 6. Fe-

bruarii T. III, 32. — 7. Februarii T. I, 363. — 11. Februarii T. I, 405. — 12. Februarii T. II, 375. — 20. [Reb.: 29.] Februarii T. I, 323. — 21. Februarii T. I, 258. III, 126. — 22. Februarii T. II, 131. III, 33. 254. — Dominica Invocavit, 23. Febr. T. I, 30. 291. — 2. Martii, Dominica Reminiscere T. I, 75. 293. — 15. Martii T. I, 75. — 30. Martii T. III, 184. — 1. Aprilis T. III, 201. — 2. Aprilis T. II, 130. — 7. Aprilis T. II, 163. — 9. Aprilis T. III, 44. — 11. Aprilis T. II, 132. — 13. Aprilis T. I, 412. — 15. Aprilis T. II, 73. — 16. Aprilis T. II, 361. — 18. Aprilis T. I, 202. — 20. Aprilis T. I, 326. — 21. Aprilis T. I, 212. II, 76. III, 104. 287. — 23. Aprilis, T. I, 329. — in Maio T. I, 213. — 1. Maii T. I, 355. — 6. Maii T. III, 265. — 9. Maii T. II, 117. — 10. Maii T. I, 336. — 12. Maii T. III, 34. — 15. Maii T. II, 142. III, 306. — 16. Maii T. II, 328. — 18. Maii T. I, 195. — 21. Maii T. II, 383. — 26. Maii T. I, 337. — 3. Iunii T. I, 61. — 10. Iunii T. I, 213. — 11. Iunii T. III, 185. — 16. Iunii T. I, 182. — 25. Iunii T. I, 300. — 26. Iunii T. I, 413. item T. I, 201. [ubi Reb. pro: a. 1539. 26. Iun. exhibet: a. 1536. 26. Iun.] — 30. Iunii T. I, 407. — 2. Iulii T. III, 186. — 3. Iulii T. III, 186. 321. — 4. Iulii T. II, 329. — 10. Iulii T. I, 357. [ubi Reb. pro: a. 1539. 10. Iul. refert: a. 1538. 10. Iul.] — 15. Iulii T. I, 108. — 16. Iulii T. III, 187. — 23. Iulii T. III, 127. — 18. Augusti T. II, 63. — 22. Augusti T. II, 283. — 23. Octobris T. II, 328. — 18. Novembris T. II, 128. [ubi Reb. pro: a. 1539. 18. Nov. habet: a. 1538. 18. Nov.]. — 23. Novembris T. II, 284. — 25. Decembris T. III, 42.

Anno 1540. 22. Aprilis Dominica Iubilate T. III, 117 sq. — 25. Iunii T. I, 97.

Anno 1542. T. I, 102. 348. II, 305. — Feria 4. post Quasi modo geniti [i. e. 20. Aprilis, *vid.* Pilgrami Cal. p. 96.] T. II, 201. — 18. Maii T. I, 456. — 13. Iunii T. I, 391. — 14. Iunii T. I, 411.

Anno 1543. T. I, 280. — 12. Aprilis T. I, 460. — 14. Iulii T. III, 4. 193.

Anno 1544. T. I, 108. — paulo ante bellum Gallicum T. II, 330. — 6. Maii T. I, 392. — 8. Maii T. II, 285.

Anno 1545. T. III, 5. — 7. Iunii T. III, 129. — 10. Iunii T. III, 190. — 11. Iunii T. II, 329. — 16. Iunii. T. III, 130.

Anno 1546. 12. Febr. T. III, 105. — Dominica post natalis Christi [i. e. 26. Dec., *vid.* Pilgr. Cal. p. 129.] T. I, 214.

Anno 1550. T. III, 8.

Anno 1551. 4. Idus Februarii [10. Febr.] T. I, 338.

In principio plurium sectionum solus dies memoratur sine anni indicio (huic diei intra uncinos adscripsi annum in quadam praecedenti sectione allatum, quamquam nescio, an hic dies ubique ad illum annum sit referendus):

Postridie Circumcisionis (i. e. 2. Ianuarii) [anni 1538.?] T. II, 348. — Die 9. Februarii [a. 1533.] T. III, 164. — Die 16. Februarii [a. 1539.] T. III, 99. — 25. Februarii [a. 1539.] T. III, 99. — 3. Aprilis [a. 1538.] T. I, 137. — 10. die Aprilis [a. 1539.] T. II, 198. — 30. Aprilis [a. 1539.] T. I, 332. — 3. Maii [a. 1533.] T. I, 89. — 3. Maii [a. 1539.] T. I, 336. — 9. Maii [a. 1538.] T. II, 35. — 11. Maii [a. 1539.] T. I, 78. — Die 14. Maii [a. 1539.] T. II, 164. — 5. Iunii dixit M. Lutherus in die Bonifacii: ***am mittwoch ist mein Hans Luther & Jar alt*** [ergo a. 1532., quod a. 1526. natus erat, conf. T. III, 167.] T. I, 217. — In die Trinitatis (i. e. 11. Iunii) [a. 1536.] T. I, 274. — Dominica post Margarethae (i. e. 18. Iulii) [a. 1529.?] T. II, 194. — 8. Augusti [a. 1538.] T. II, 317. — In vigilia Laurentii (i. e. 10. Augusti) [a. 1539.] T. I, 261. — 31. Augusti [a. 1539.] T. II, 138. — Die 4. Septembris [a. 1529.?] T. II, 191. — 1. Novembris [a. 1538., conf. Colloq. germ. T. IV. p. 670.] T. I, 380. — Die Martini (i. e. 11. Novembris) [a. 1544.] T. II, 334. — 23. Novembris [a. 1539.] T. I, 304. — Die 23. Novembris [a. 1542.] T. II, 305. — In sancti Andreae festo (i. e. 30. Novembris) [a. 1538.] T. I, 436. — 11. Decembris [a. 1539.] T. I, 415.

Digitized by Google

Annotatio.

In his Indicibus I — VI. exhibentur Indices reales, de quibus in Prolegomenis Tomi I. p. CXXI sq. sub C, b. dixi. Subsequuntur nunc Indices comparativi eodem loco p. CXX sq. sub C, a. memorati, de quibus nonnulla praemonenda sunt. Illic promisi quatuor tabulas quadripartitas, quarum duae priores collationi Codicis a me nunc editi et Rebenstockianae editionis inservirent, duae posteriores autem comparationem latinorum et germanicorum colloquiorum Lutheri declararent. His tabulis maxima ex parte iam confectis, hoc consilium nunc mutavi has ob causas:

1. quod tabulae quadripartitae propter minorem huius libri formam maiores difficultates typographo pararent;
2. quod secunda illarum tabularum secundum ordinem Rebenstockianae editionis disposita minus necessaria est, quoniam ii, qui hanc editionem rarissimam forte acquisiverint, singulas Codicis partes utrique communes in eo reperire possunt non solum ope brevium annotationum asteriscis signatarum, quas textui in inferiore margine subiunxi,*) et prolixiorum notarum, quas in fine plurium capitum apposui,**) sed etiam ex subsequenti Indice VII, A. cognoscent:
3. quod Indices nunc afferendi non solum typothetae faciliores sunt, sed etiam lectori eadem commoda praebent, quae ex illis tabulis quadripartitis capere potuisset.

Quapropter pro illis tabulis quadripartitis nunc exhibebuntur hi

Indices comparativi

I. Huius Editionis, quae Codicem sequitur, et Editionis Rebenstockianae:
1. Index locorum, quibus singulae huius Editionis partes in Ed. Rebenstockiana reperiuntur.***) [VII, A.]
2. Index particularum huius Editionis, quae in Ed. Rebenstockiana desiderantur. [VII, B.]
3. Index particularum huius Editionis, quae in Codice non inveniuntur, sed ex Ed. Rebenstockiana receptae sunt. [VII, C.]

II. Huius Editionis latinorum Colloquiorum Lutheri et germanicorum a Foerstemanno ac me editorum:
1. Index locorum, quibus singulae huius Editionis latinae partes in illa Ed. germanicorum exhibentur. [VIII, A.]
2. Index locorum, quibus singulae partes germanicorum colloquiorum in hac Ed. latina inveniuntur. [VIII, B.]
3. Index particularum huius Editionis latinae, quae in Colloquiis germanicis desiderantur. [VIII, C.]
4. Index particularum germanicorum Colloquiorum, quae in latinis non inveniuntur. [VIII, D.]

---

*) Vide e. c. Tom. I. p. 1. notam *), p. 7. not. *), p. 10. not. *), p. 12. not. *) praeter quas etiam quaedam criticae annotationes numeris signatae conferendae sunt e. c. Tom. III. p. 55 — 57. notae 34. 45. 46. 53.

**) Hae notae comparativae inveniuntur hisce locis Tomi III.: p. 23. 47 sq. 53. (57.) 70. 76. 150. 203 — 205. 223 sq. 246. 282 sq. 310 sq.

***) Huic Indici locorum, quibus singulae huius Editionis partes in Ed. Rebenstockiana reperiuntur, addi potuisset alter locorum, quibus singulae partes Editionis Rebenstockianae in Codice latino, quem haec mea Editio lat. sequitur, inveniuntur; at cum illa Rebenstockii Editio rarissima sit, sufficiant annotationes comparativae supra memoratae.

Digitized by Google

VII.

INDICES, QVIBVS HAEC CODICIS EDITIO CVM REBENSTOCKIANA COMPARATVR.

A.

Index locorum, qui non solum in Codice,*) sed etiam in Rebenstockiana editione inveniuntur.

Huius editionis Codicis Tom. I.				Rebenstockianae editionis Tom. I.			
pag. 1	lin. 1	pag. 6	lin. 24.	fol. 1a	lin. 1	fol. 4a	lin. 5.
— 7	— 1	— 9	— 14	— 4a	— 4	— 5b	— 4
— 9	— 15	— 10	— 10	— 5b	— 5	— 6a	— 7
— 10	— 11	— 12	— 5	— 6a	— 8	— 7a	— 8
— 12	— 6	— 13	— 4	— 7a	— 9	— 7b	— 6
— 13	— 5	— 22	— 2	— 7b	— 7	— 12a	— 18
— 22	— 3	— 22	— 26	— 12a	— 19	— 12b	— 21
— 22	— 27	— 25	— 2	— 12b	— 25	— 14a	— 12
— 25	— 3	— 27	— 2	— 14a	— 13	— 15a	— 26
— 27	— 3	— 29	— 25	— 15a	— 27	— 16b	— 21
— 30	— 1	— 32	— 33	— 16b	— 22	— 19b	— 11
— 34	— 31	— 46	— 23	— 19b	— 12	— 26b	— 26
— 46	— 24	— 51	— 21	— 26b	— 27	— 29b	— 19
— 51	— 26	— 54	— 17	— 29b	— 20	— 31a	— 18
— 54	— 18	— 57	— 15	— 31a	— 19	— 33a	— 12
— 57	— 16	— 60	— 6	— 33a	— 13	— 34b	— 17
— 60	— 7	— 62	— 2	— 34b	— 18	— 35b	— 20
— 62	— 3	— 66	— 22	— 35b	— 11	— 38b	— 1
— 66	— 23	— 67	— 27	— 38b	— 2	— 39a	— 8
— 68	— 1	— 72	— 18	— 39a	— 9	— 41b	— 9
— 72	— 19	— 73	— 17	— 41b	— 10	— 42a	— 6
— 73	— 18	— 74	— 10	— 42a	— 7	— 42b	— 8
— 74	— 11	— 78	— 11	— 42b	— 9	— 44b	— 16
— 78	— 12	— 82	— 10	— 44b	— 17	— 46a	— 23
— 82	— 11	— 84	— 20	— 47a	— 1	— 48a	— 18
— 84	— 21	— 90	— 10	— 48a	— 19	— 51a	— 17
— 90	— 11	— 95	— 11	— 51a	— 18	— 54a	— 12
— 95	— 12	— 98	— 8	— 54a	— 13	— 55b	— 14
— 98	— 9	— 102	— 12	— 55b	— 15	— 57b	— 8
— 102	— 13	— 103	— 10	— 58a	— 1	— 58a	— 19
— 103	— 29	— 104	— 15	— 57b	— 9	— 57b	— 30
— 104	— 16	— 108	— 13	— 58a	— 20	— 60a	— 18
— 108	— 14	— 110	— 15	— 60a	— 19	— 61a	— 21
— 110	— 16	— 115	— 6	— 61a	— 22	— 63b	— 31
— 115	— 7	— 118	— 6	— 64a	— 1	— 65b	— 16
— 118	— 7	— 121	— 2	— 65b	— 17	— 67a	— 19

*) Huius Codicis folia in hoc Indice eam ab causam non adscripsi, quoniam ubique in mea editione haec intra uncinos indicavi. Inscriptiones quoque capitum eorumque partium omisi, quippe quae in ipsa editione mea facile inveniuntur.

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. I.				Rebenstockianae editionis Tom. I.			
p. 121	lin. 3	p. 123	lin. 2.	fol. 67a	lin. 20	fol. 68a	lin. 25.
— 124	— 1	— 125	— 7	— 68a	— 26	— 69a	— 2
— 125	— 8	— 135	— 4	— 69a	— 3	— 74a	— 18
— 136	— 1	— 137	— 8	— 74a	— 19	— 75a	— 9
— 137	— 18	— 146	— 4	— 75a	— 10	— 80a	— 5
— 146	— 5	— 158	— 5	— 80a	— 4	— 85b	— 13
— 158	— 6	— 161	— 12	— 85b	— 14	— 87a	— 7
— 161	— 13	— 167	— 14	— 87a	— 8	— 90a	— 8
— 167	— 15	— 179	— 17	— 90a	— 9	— 96a	— 31
— 179	— 18	— 183	— 24	— 96b	— 1	— 99a	— 3
— 183	— 23	— 184	— 13	— 99a	— 4	— 99a	— 25
— 184	— 14	— 185	— 12	— 99a	— 26	— 99b	— 26
— 185	— 13	— 190	— 26	— 99b	— 27	— 102b	— 21
— 191	— 1	— 191	— 21	— 102b	— 23	— 103a	— 19
— 191	— 22	— 192	— 28	— 103a	— 20	— 103b	— 27
— 193	— 1	— 195	— 6	— 104a	— 1	— 105a	— 19
— 195	— 7	— 197	— 12	— 105a	— 20	— 106a	— 21
— 197	— 13	— 198	— 5	— 106a	— 22	— 106b	— 17
— 198	— 6	— 199	— 9	— 106b	— 18	— 107a	— 22
— 199	— 10	— 202	— 30	— 107a	— 23	— 109a	— 6
— 203	— 4	— 203	— 18	— 115b	— 4	— 115b	— 21
— 203	— 19	— 206	— 14	— 112b	— 2	— 114a	— 25
— 206	— 15	— 208	— 10	— 114a	— 26	— 115a	— 21
— 208	— 11	— 208	— 23	— 115b	— 22	— 116a	— 8
— 209	— 1	— 209	— 7	— 115a	— 22	— 115a	— 30
— 209	— 8	— 210	— 7	— 110b	— 9	— 110b	— 30
— 210	— 8	— 211	— 23	— 111a	— 1	— 111b	— 21
— 211	— 24	— 214	— 27	— 109a	— 7	— 110b	— 8
— 215	— 1	— 216	— 24	— 111b	— 22	— 112b	— 23
— 218	— 6	— 224	— 4	— 115b	— 1	— 119a	— 22
— 224	— 5	— 226	— 29	— 119a	— 23	— 120b	— 27
— 227	— 1	— 232	— 17	— 121a	— 1	— 123b	— 25
— 232	— 18	— 235	— 20	— 123b	— 26	— 125a	— 29
— 235	— 21	— 239	— 14	— 125b	— 1	— 127b	— 5
— 239	— 15	— 242	— 8	— 127b	— 6	— 129a	— 11
— 242	— 9	— 244	— 24	— 129a	— 12	— 130b	— 8
— 245	— 1	— 250	— 25	— 130b	— 9	— 133b	— 20
— 251	— 1	— 251	— 26	— 133b	— 21	— 134a	— 15
— 252	— 1	— 253	— 6	— 134a	— 16	— 134b	— 29
— 253	— 7	— 254	— 31	— 135a	— 1	— 135b	— 28
— 255	— 1	— 255	— 24	— 135b	— 29	— 136a	— 25
— 256	— 4	— 256	— 25	— 136a	— 26	— 136b	— 23
— 257	— 8	— 258	— 22	— 136b	— 24	— 137b	— 24
— 258	— 23	— 259	— 7	— 137b	— 25	— 138a	— 7
— 259	— 8	— 259	— 24	— 184b	— 28	— 185a	— 14
— 260	— 1	— 264	— 13	— 185a	— 15	— 187b	— 20
— 264	— 14	— 265	— 14	— 187b	— 21	— 188a	— 25
— 265	— 15	— 266	— 20	— 188a	— 26	— 189a	— 2
— 266	— 21	— 272	— 21	— 189a	— 5	— 192a	— 22
— 272	— 22	— 280	— 23	— 192a	— 23	— 196b	— 22
— 285	— 34	— 287	— 11	— 138a	— 8	— 139a	— 5
— 287	— 12	— 293	— 34	— 139a	— 4	— 142b	— 21
— 294	— 1	— 296	— 19	— 142b	— 22	— 144a	— 21

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. I.		Rebenstockianae editionis Tom. I.	
p. 296 lin. 20	p. 298 lin. 15	fol. 144a lin. 22	fol. 145b lin. 5
— 298 - 16	— 300 - 20	— 145b - 6	— 146b - 12
— 300 - 21	— 303 - 23	— 146b - 13	— 148a - 26
— 304 - 5	— 305 - 7	— 148a - 27	— 149a - 3
— 305 - 8	— 317 - 16	— 149a - 4	— 155a - 24
— 317 - 17	— 338 - 10	— 155a - 25	— 166a - 24
— 338 - 32	— 341 - 2	— 166a - 25	— 167b - 6
— 341 - 13	— 345 - 7	— 167b - 7	— 169b - 16
— 345 - 8	— 348 - 16	— 169b - 19	— 171b - 7
— 349 - 1	— 351 - 35	— 171b - 8	— 173a - 11
— 351 - 36	— 353 - 3	— 173a - 12	— 173b - 29
— 353 - 3	— 354 - 21	— 174a - 1	— 174b - 26
— 355 - 3	— 358 - 28	— 174b - 29	— 177a - 15
— 358 - 29	— 361 - 11	— 177a - 16	— 178b - 19
— 361 - 12	— 367 - 8	— 178b - 20	— 182a - 23
— 367 - 29	— 369 - 8	— 182a - 24	— 183a - 23
— 369 - 9	— 371 - 23	— 183a - 24	— 184b - 27
— 372 - 14	— 376 - 29	— 196b - 23	— 199a - 2
— 377 - 1	— 377 - 30	— 199a - 3	— 199b - 11
— 378 - 25	— 379 - 14	— 199b - 12	— 200a - 10
— 379 - 15	— 380 - 2	— 200a - 11	— 200a - 28
— 380 - 3	— 382 - 13	— 200a - 29	— 201b - 9
— 382 - 14	— 382 - 22	— 201b - 9	— 201b - 19
— 383 - 1	— 384 - 7	— 204b - 20	— 202a - 21
— 384 - 8	— 384 - 20	— 202a - 21	— 202b - 7
— 385 - 1	— 386 - 15	— 202b - 8	— 203a - 24
— 386 - 16	— 395 - 23	— 203a - 25	— 208b - 5
— 395 - 24	— 396 - 15	— 208b - 6	— 208b - 28
— 397 - 2	— 401 - 18	— 209a - 1	— 211b - 9
— 401 - 32	— 402 - 33	— 211b - 10	— 212a - 25
— 403 - 35	— 405 - 6	— 212a - 26	— 213a - 6
— 405 - 16	— 406 - 21	— 213a - 6	— 213b - 20
— 406 - 22	— 407 - 10	— 213b - 21	— 214a - 5
— 407 - 24	— 408 - 18	— 214a - 7	— 214b - 8
— 410 - 17	— 413 - 4	— 222a - 1	— 223b - 2
— 413 - 5	— 417 - 9	— 223b - 3	— 225b - 25
— 419 - 12	— 419 - 20	— 225b - 26	— 226a - 7
— 419 - 23	— 421 - 24	— 226a - 8	— 227a - 18
— 423 - 29	— 424 - 9	— 227a - 19	— 227b - 10
— 424 - 10	— 424 - 26	— 227b - 11	— 227b - 24
— 425 - 1	— 428 - 7	— 227b - 24	— 229b - 12
— 428 - 18	— 429 - 2	— 229b - 13	— 229b - 24
— 430 - 3	— 431 - 26	— 229b - 25	— 231a - 4
— 432 - 1	— 434 - 25	— 231a - 5	— 232a - 25
— 434 - 26	— 435 - 8	— 232a - 26	— 232b - 10
— 435 - 9	— 438 - 7	— 232b - 11	— 234a - 13
— 451 - 1	— 455 - 19	— 214b - 9	— 217a - 23
— 456 - 9	— 460 - 5	— 217a - 23	— 219b - 9
— 460 - 16	— 461 - 16	— 219b - 9	— 220a - 15
— 462 - 28	— 464 - 9	— 220a - 16	— 221a - 11
— 464 - 22	— 465 - 24.	— 221a - 12	— 221b - 29.

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. II.				Rebenstockianae editionis Tom. II.			
pag. 1	lin. 1	pag. 1	lin. 12.	fol. 28b	lin. 29	fol. 29a	lin. 15.
— 1	- 13	— 3	- 22	— 71a	- 3	— 72a	- 13
— 3	- 23	— 5	- 6	— 72a	- 14	— 72b	- 28
— 5	- 24	— 7	- 3	— 72b	- 29	— 73b	- 6
— 7	- 4	— 9	- 3	— 73b	- 9	— 74b	- 8
— 9	- 4	— 11	- 7	— 74b	- 9	— 75b	- 16
— 11	- 8	— 12	- 8	— 75b	- 17	— 76a	- 16
— 12	- 9	— 13	- 8	— 76a	- 17	— 76b	- 13
— 13	- 9	— 16	- 2	— 91a	- 28	— 92b	- 21
— 16	- 3	— 16	- 20	— 92b	- 22	— 93a	- 14
— 16	- 21	— 18	- 17	— 93a	- 15	— 94a	- 10
— 18	- 16	— 19	- 12	— 94a	- 11	— 94a	- 30
— 19	- 13	— 20	- 19	— 94b	- 1	— 95a	- 10
— 20	- 20	— 21	- 5	— 95a	- 11	— 95a	- 24
— 21	- 6	— 25	- 2	— 29a	- 16	— 31a	- 6
— 25	- 3	— 26	- 10	— 31a	- 7	— 31b	- 14
— 26	- 11	— 28	- 26	— 31b	- 15	— 33a	- 18
— 30	- 13	— 30	- 32	— 33a	- 19	— 33b	- 2
— 30	- 28	— 32	- 15	— 33b	- 3	— 34a	- 28
— 32	- 16	— 34	- 11	— 34a	- 29	— 35a	- 25
— 34	- 12	— 35	- 13	— 35a	- 26	— 35b	- 30
— 35	- 14	— 40	- 17	— 36a	- 1	— 38b	- 28
— 40	- 18	— 43	- 6	— 39a	- 1	— 40b	- 13
— 43	- 7	— 45	- 8	— 40b	- 14	— 42a	- 8
— 45	- 9	— 46	- 25	— 42a	- 9	— 43a	- 1
— 47	- 1	— 47	- 20	— 43a	- 2	— 43a	- 22
— 48	- 1	— 50	- 13	— 43a	- 23	— 44b	- 19
— 53	- 1	— 53	- 20	— 44b	- 20	— 45a	- 13
— 56	- 6	— 57	- 19	— 45a	- 13	— 45b	- 21
— 57	- 20	— 77	- 6	— 45b	- 22	— 54b	- 12
— 77	- 18	— 78	- 16	— 54b	- 18	— 55a	- 7
— 78	- 17	— 81	- 15	— 95a	- 25	— 96b	- 13
— 81	- 21	— 84	- 7	— 96b	- 14	— 97b	- 17
— 84	- 8	— 85	- 16	— 97b	- 19	— 98a	- 25
— 85	- 17	— 87	- 26	— 98a	- 26	— 99b	- 3
— 88	- 1	— 91	- 2	— 99b	- 4	— 100b	- 20
— 91	- 3	— 91	- 21	— 100b	- 21	— 101a	- 13
— 92	- 1	— 93	- 21	— 101a	- 14	— 102a	- 5
— 93	- 22	— 95	- 20	— 102a	- 4	— 103a	- 3
— 95	- 21	— 96	- 3	— 103a	- 3	— 103a	- 9
— 96	- 4	— 97	- 6	— 55a	- 8	— 55b	- 2
— 97	- 7	— 98	- 9	— 55b	- 3	— 55b	- 30
— 98	- 10	— 99	- 9	— 56a	- 1	— 56a	- 28
— 99	- 10	— 100	- 15	— 56b	- 1	— 57a	- 10
— 101	- 1	— 102	- 7	— 57a	- 11	— 57b	- 14
— 102	- 8	— 102	- 19	— 57b	- 15	— 57b	- 29
— 102	- 20	— 103	- 11	— 58a	- 1	— 58a	- 29
— 103	- 31	— 104	- 23	— 58b	- 1	— 59a	- 6
— 105	- 1	— 105	- 17	— 103a	- 10	— 103b	- 2
— 106	- 1	— 106	- 13	— 103b	- 3	— 103b	- 16
— 111	- 14	— 115	- 3	— 59a	- 7	— 61a	- 4
— 115	- 4	— 118	- 20	— 61a	- 26	— 62b	- 21
— 119	- 1	— 124	- 11	— 103b	- 17	— 106a	- 30

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. II.				Rebenstockianae editionis Tom. II.			
p. 124	lin. 12	— p. 125	lin. 14	fol. 106b	lin. 1	— fol. 106b	lin. 27
— 125	- 15	— — 127	- 9	— 106b	- 27	— — 107b	- 13
— 127	- 10	— — 129	- 9	— 107b	- 14	— — 108b	- 17
— 129	- 10	— — 130	- 13	— 108b	- 18	— — 109a	- 19
— 130	- 14	— — 131	- 7	— 109a	- 20	— — 109b	- 5
— 131	- 8	— — 133	- 13	— 109b	- 6	— — 110a	- 31
— 133	- 14	— — 135	- 22	— 110b	- 1	— — 111b	- 12
— 136	- 1	— — 136	- 9	— 111b	- 13	— — 111b	- 23
— 136	- 10	— — 136	- 24	— 111b	- 23	— — 112a	- 11
— 137	- 1	— — 137	- 16	— 112a	- 12	— — 112a	- 20
— 137	- 17	— — 143	- 14	— 112a	- 21	— — 114b	- 14
— 143	- 23	— — 144	- 11	— 114b	- 15	— — 115a	- 4
— 144	- 12	— — 145	- 16	— 115a	- 5	— — 115b	- 12
— 145	- 17	— — 147	- 9	— 115b	- 13	— — 116a	- 30
— 148	- 17	— — 148	- 22	— 116b	- 1	— — 116b	- 7
— 149	- 1	— — 149	- 16	— 116b	- 8	— — 117a	- 2
— 149	- 19	— — 152	- 10	— 117a	- 3	— — 118a	- 19
— 152	- 16	— — 152	- 19	— 118a	- 20	— — 118a	- 24
— 152	- 30	— — 153	- 21	— 118a	- 24	— — 118b	- 21
— 154	- 3	— — 155	- 14	— 118b	- 21	— — 119b	- 2
— 155	- 15	— — 157	- 19	— 119b	- 3	— — 120b	- 6
— 158	- 1	— — 158	- 8	— 120b	- 7	— — 120b	- 16
— 158	- 9	— — 159	- 6	— 120b	- 17	— — 121a	- 14
— 159	- 19	— — 160	- 12	— 121a	- 15	— — 121b	- 4
— 161	- 6	— — 165	- 3	— 121b	- 4	— — 123a	- 29
— 165	- 4	— — 166	- 22	— 123b	- 1	— — 124a	- 21
— 167	- 1	— — 168	- 6	— 124a	- 22	— — 124b	- 29
— 168	- 12	— — 168	- 25	— 124b	- 29	— — 125a	- 17
— 169	- 13	— — 170	- 21	— 125a	- 18	— — 126a	- 1
— 176	- 6	— — 179	- 4	— 126a	- 2	— — 127a	- 23
— 179	- 5	— — 180	- 4	— 127a	- 24	— — 127b	- 17
— 180	- 5	— — 180	- 11	— 127b	- 18	— — 127b	- 26
— 180	- 13	— — 182	- 6	— 128a	- 1	— — 128b	- 23
— 183	- 8	— — 184	- 7	— 129b	- 5	— — 130a	- 3
— 184	- 8	— — 187	- 6	— 130a	- 4	— — 131a	- 30
— 187	- 7	— — 187	- 17	— 131b	- 1	— — 131b	- 17
— 187	- 18	— — 188	- 2	— 131b	- 18	— — 131b	- 32
— 188	- 3	— — 188	- 14	— 132a	- 7	— — 132a	- 21
— 188	- 15	— — 189	- 6	— 131b	- 23	— — 132a	- 6
— 189	- 7	— — 189	- 18	— 132a	- 22	— — 132b	- 8
— 190	- 3	— — 190	- 16	— 132b	- 9	— — 132b	- 24
— 190	- 17	— — 191	- 9	— 189a	- 14	— — 189a	- 27
— 191	- 20	— — 194	- 12	— 189a	- 28	— — 190b	- 21
— 194	- 13	— — 194	- 19	— 191b	- 12	— — 191b	- 19
— 195	- 10	— — 196	- 4	— 190b	- 22	— — 191a	- 17
— 196	- 5	— — 196	- 14	— 191a	- 17	— — 191a	- 26
— 197	- 3	— — 197	- 21	— 191a	- 27	— — 191b	- 10
— 197	- 22			— 191b	- 11		
— 197	- 23	— — 198	- 4	— 191b	- 19	— — 191b	- 24
— 199	- 3	— — 199	- 5	— 191b	- 24	— — 191b	- 26
— 199	- 6	— — 200	- 32	— 191b	- 27	— — 193a	- 6
— 202	- 1	— — 205	- 19	— 193a	- 7	— — 194b	- 12
— 205	- 11	— — 206	- 7	— 194b	- 13	— — 195a	- 19

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. II.				Rebenstockianae editionis Tom. II.			
p. 206	lin. 8	— p. 211	lin. 15	fol. 195a	lin. 13	— fol. 197b	lin. 17
— 211	- 16	— — 212	- 3	— 197b	- 18	— — 198a	- 2
— 212	- 10	— — 215	- 8	— 198a	- 3	— — 199b	- 3
— 215.	- 9	— — 216	- 2	— 199b	- 19	— — 200a	- 7
— 216	- 3	— — 216	- 14	— 199b	- 4	— — 199b	- 18
— 216	- 15	— — 222	- 2	— 200a	- 8	— — 202b	- 19
— 222	- 3	— — 223	- 32	— 202b	- 20	— — 203b	- 2
— 224	- 1	— — 224	- 14	— 203b	- 3	— — 203b	- 19
— 224	- 15	— — 225	- 14	— 203b	- 19	— — 204a	- 7
— 225	- 19	— — 226	- 7	— 204b	- 6	— — 204b	- 18
— 226	- 8	— — 227	- 7	— 204a	- 8	— — 204b	- 5
— 227	- 8	— — 232	- 4	— 204b	- 19	— — 207a	- 7
— 237	- 17	— — 241	- 3	— 207a	- 8	— — 208b	- 31
— 241	- 31	— — 242	- 24	— 209a	- 1	— — 209a	- 30
— 243	- 1	— — 244	- 14	— 209b	- 1	— — 210a	- 20
— 246	- 32	— — 246	- 33	— 210a	- 21	— — 210a	- 22
— 250	- 13	— — 250	- 25	— 210a	- 23	— — 210b	- 13
— 251	- 7	— — 251	- 18	— 210b	- 13	— — 210b	- 27
— 252	- 10	— — 253	- 31	— 210b	- 26	— — 211b	- 14
— 254	- 8	— — 254	- 17	— 211b	- 15	— — 211b	- 27
— 254	- 29	— — 255	- 16	— 211b	- 27	— — 212a	- 21
— 258	- 5	— — 260	- 3	— 212a	- 22	— — 213a	- 15
— 260	- 13	— — 261	- 10	— 213a	- 16	— — 213b	- 14
— 261	- 11	— — 262	- 9	— 213b	- 15	— — 214a	- 11
— 262	- 10	— — 263	- 16	— 214a	- 13	— — 214b	- 24
— 263	- 17	— — 264	- 4	— 214b	- 25	— — 215a	- 12
— 264	- 5	— — 264	- 21	— 215a	- 13	— — 215b	- 4
— 265	- 1	— — 265	- 18	— 215b	- 5	— — 215b	- 27
— 267	- 5	— — 267	- 16	— 215b	- 28	— — 216a	- 11
— 267	- 17	— — 268	- 13	— 216a	- 12	— — 216a	- 26
— 268	- 14	— — 269	- 10	— 217a	- 5	— — 217b	- 2
— 269	- 11	— — 270	- 19	— 216a	- 27	— — 217a	- 4
— 270	- 20	— — 272	- 14	— 217b	- 3	— — 218a	- 35
— 273	- 25	— — 274	- 2	— 218a	- 26	— — 218b	- 12
— 274	- 3	— — 274	- 16	— 218b	- 13	— — 218b	- 30
— 274	- 17	— — 276	- 14	— 219a	- 1	— — 219b	- 27
— 278	- 4	— — 278	- 21	— 219b	- 28	— — 220a	- 21
— 280	- 1	— — 280	- 10	— 220a	- 22	— — 220b	- 3
— 287	- 27	— — 288	- 12	— 220b	- 4	— — 220b	- 24
— 288	- 13	— — 289	- 8	— 220b	- 25	— — 221a	- 21
— 289	- 9	— — 290	- 9	— 221a	- 22	— — 221b	- 18
— 290	- 10	— — 291	- 15	— 221b	- 19	— — 222a	- 18
— 291	- 16	— — 292	- 3	— 222a	- 25	— — 222b	- 3
— 292	- 4	— — 292	- 9	— 222a	- 19	— — 222a	- 24
— 292	- 10	— — 294	- 17	— 222b	- 3	— — 223a	- 26
— 294	- 18	— — 303	- 8	— 223a	- 27	— — 227a	- 19
— 303	- 3	— — 305	- 2	— 227a	- 20	— — 228a	- 17
— 306	- 4	— — 307	- 5	— 228a	- 18	— — 228b	- 18
— 307	- 12	— — 307	- 23	— 228b	- 19	— — 229a	- 4
— 308	- 24	— — 309	- 10	— 229a	- 5	— — 229a	- 26
— 309	- 19	— — 309	- 27	— 229a	- 27	— — 229b	- 7
— 310	- 1	— — 311	- 9	— 229b	- 8	— — 230a	- 23
— 311	- 10	— — 313	- 14	— 230a	- 23	— — 231b	- 2

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. II.

p.	314	lin.	14	p.	316	lin.	11
—	316	-	12	—	317	-	13
—	317	-	14	—	318	-	3
—	318	-	4	—	318	-	7
—	318	-	6	—	318	-	12
—	332	-	20	—	336	-	25
—	337	-	9	—	341	-	23
—	342	-	17	—	343	-	16
—	343	-	19	—	345	-	6
—	345	-	9	—	345	-	20
—	346	-	1	—	347	-	19
—	348	-	1	—	350	-	13
—	350	-	13	—	351	-	7
—	351	-	6	—	352	-	7
—	352	-	8	—	353	-	3
—	353	-	4	—	354	-	10
—	358	-	7	—	360	-	20
—	360	-	21	—	361	-	23
—	361	-	1	—	363	-	7
—	363	-	8	—	367	-	17
—	367	-	18				
—	367	-	19	—	370	-	22
—	371	-	1	—	371	-	14
—	371	-	15	—	371	-	20
—	372	-	1	—	373	-	14
—	373	-	15	—	374	-	7
—	374	-	6	—	374	-	18
—	374	-	19	—	375	-	22
—	375	-	23	—	378	-	13
—	379	-	1	—	381	-	6
—	381	-	7	—	382	-	9
—	382	-	10	—	382	-	16
—	383	-	4	—	383	-	23
—	384	-	3	—	384	-	12
—	385	-	1	—	386	-	15
—	387	-	7	—	387	-	23
—	388	-	16	—	389	-	6.

Tom. III.

pag.	1	lin.	1	pag.	2	lin.	6
—	2	-	7	—	4	-	24
—	5	-	20	—	6	-	8
—	6	-	28	—	9	-	2
—	9	-	3	—	9	-	17
—	9	-	18	—	14	-	23
—	15	-	1	—	15	-	2
—	15	-	3	—	16	-	12
—	16	-	13	—	17	-	9
—	17	-	10	—	17	-	13
—	17	-	16	—	18	-	4
—	18	-	11	—	18	-	23
—	19	-	1	—	19	-	9
—	19	-	10	—	20	-	13

Rebenstockianae editionis Tom. II.

fol.	232a	lin.	5	fol.	233a	lin.	2
—	231b	-	3	—	232a	-	5
—	233a	-	12	—	233a	-	23
—	233a	-	7	—	233a	-	13
—	233a	-	2	—	233a	-	7
—	155a	-	9	—	157b	-	15
—	157b	-	16	—	160a	-	11
—	160a	-	11	—	160b	-	16
—	160b	-	19	—	161a	-	23
—	161a	-	23	—	161b	-	4
—	161b	-	5	—	162b	-	7
—	162b	-	7	—	163b	-	10
—	163b	-	11	—	164a	-	3
—	164a	-	4	—	164b	-	4
—	164b	-	5	—	164b	-	23
—	164b	-	24	—	165b	-	12
—	165b	-	13	—	166b	-	31
—	167a	-	1	—	167b	-	5
—	167b	-	6	—	168a	-	13
—	168a	-	14	—	170a	-	16
—	170a	-	19				
—	171b	-	1	—	172b	-	27
—	174a	-	11	—	174a	-	30
—	172b	-	28	—	173a	-	4
—	173a	-	5	—	173b	-	21
—	173b	-	22	—	174a	-	10
—	176b	-	17	—	177a	-	1
—	174a	-	31	—	174b	-	31
—	174b	-	22	—	176a	-	10
—	170a	-	31	—	171a	-	30
—	176a	-	11	—	176b	-	17
—	177a	-	1	—	177a	-	11
—	177a	-	12	—	177b	-	7
—	177b	-	6	—	177b	-	16
—	177b	-	16	—	178a	-	31
—	179a	-	1	—	179b	-	4
—	178b	-	1	—	178b	-	28.

Tom. H.

fol.	179b	lin.	5	fol.	180a	lin.	2
—	180a	-	3	—	181a	-	24
—	181a	-	24	—	181b	-	15
—	181b	-	16	—	182b	-	30
—	182b	-	21	—	183a	-	10
—	183a	-	11	—	185b	-	12
—	185b	-	13	—	185b	-	14
—	188a	-	20	—	188b	-	18
—	187b	-	23	—	188a	-	19
—	186b	-	25	—	187a	-	2
—	187a	-	13	—	187a	-	24
—	187b	-	6	—	187b	-	23
—	187a	-	24	—	187b	-	6
—	186a	-	14	—	186b	-	8

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. III.								Rebenstockianae editionis Tom. II.							
p.	20	lin.	14	—	p.	21	lin.	4	p.	186b	lin.	9	— fol.	186b	lin.	34.
—	21	-	4	—	—	21	-	8	—	187a	-	3	— —	187a	-	13
—	21	-	9	—	—	22	-	15	—	188b	-	18	— —	189a	-	18
—	22	-	16	—	—	22	-	26	—	185b	-	15	— —	186a	-	8
—	23	-	26	—	—	24	-	9	—	132b	-	25	— —	133a	-	21
—	24	-	10	—	—	24	-	15	—	136a	-	9	— —	136a	-	21
—	24	-	19	—	—	26	-	2	—	133a	-	22	— —	133b	-	28
—	26	-	3	—	—	27	-	7	—	133b	-	24	— —	134a	-	21
—	28	-	28	—	—	29	-	18	—	134a	-	22	— —	134b	-	30
—	30	-	15	—	—	31	-	19	—	134b	-	20	— —	135b	-	4
—	32	-	1	—	—	33	-	10	—	135b	-	5	— —	136b	-	1
—	33	-	18	—	—	34	-	6	—	136b	-	8	— —	136b	-	28
—	34	-	7	—	—	35	-	6	—	137a	-	7	— —	137b	-	18
—	35	-	7	—	—	35	-	17	—	137b	-	14	— —	137b	-	28
—	35	-	18	—	—	36	-	8	—	137b	-	26	— —	138a	-	12
—	36	-	9	—	—	36	-	19	—	136b	-	24	— —	137a	-	6
—	36	-	20						—	138a	-	13				
—	36	-	21	—	—	36	-	22	—	138b	-	26	— —	138b	-	29
—	37	-	4	—	—	37	-	13	—	139a	-	17	— —	139a	-	27
—	38	-	1	—	—	39	-	23	—	140b	-	20	— —	141b	-	25
—	40	-	4	—	—	40	-	9	—	141b	-	26	— —	142a	-	2
—	40	-	23	—	—	41	-	4	—	142a	-	8	— —	142a	-	11
—	41	-	3	—	—	42	-	9	—	142a	-	25	— —	142b	-	26
—	42	-	10	—	—	42	-	17	—	140b	-	8	— —	140b	-	19
—	42	-	18	—	—	44	-	2	—	139a	-	28	— —	140a	-	6
—	44	-	3	—	—	44	-	11	—	143a	-	9	— —	143a	-	18
—	44	-	12						—	140a	-	3	— —	140a	-	9
—	44	-	14	—	—	45	-	4	—	142a	-	11	— —	142a	-	17
—	45	-	3	—	—	45	-	14	—	142b	-	27	— —	143a	-	8
—	45	-	15	—	—	46	-	3	—	140a	-	10	— —	140a	-	20
—	46	-	4	—	—	46	-	9	—	142a	-	18	— —	142a	-	25
—	46	-	10	—	—	47	-	3	—	140a	-	20	— —	140b	-	7
—	47	-	3	—	—	47	-	12	—	139a	-	6	— —	139a	-	17
—	48	-	23	—	—	49	-	3	—	143a	-	19	— —	143b	-	9
—	49	-	17						—	143b	-	10	— —	143b	-	11
—	49	-	18	—	—	50	-	3	—	144a	-	20	— —	144a	-	26
—	50	-	4	—	—	50	-	17	—	144b	-	10	— —	144b	-	28
—	50	-	18	—	—	51	-	5	—	144a	-	26	— —	144b	-	9
—	51	-	6	—	—	51	-	23	—	143b	-	21	— —	144a	-	13
—	52	-	1	—	—	52	-	5	—	144a	-	18	— —	144a	-	30
—	52	-	6	—	—	52	-	10	—	144b	-	28	— —	145a	-	4
—	52	-	11	—	—	52	-	17	—	145a	-	4	— —	145a	-	13
—	52	-	18	—	—	53	-	9	—	146a	-	13	— —	146a	-	26
—	53	-	21	—	—	55	-	18	—	145a	-	18	— —	146a	-	13
—	55	-	19						—	146a	-	27				
—	55	-	20	—	—	56	-	8	—	149b	-	1	— —	149b	-	15
—	56	-	9	—	—	56	-	15	—	146b	-	28	— —	147a	-	6
—	56	-	16	—	—	57	-	8	—	147b	-	14	— —	147b	-	25
—	57	-	9	—	—	57	-	16	—	147b	-	8	— —	147b	-	14
—	58	-	1	—	—	58	-	14	—	147a	-	7	— —	147a	-	23
—	58	-	15	—	—	59	-	13	—	147b	-	26	— —	148a	-	13
—	59	-	13	—	—	59	-	17	—	147a	-	23	— —	147b	-	2
—	59	-	18	—	—	60	-	4	—	148a	-	13	— —	148b	-	27

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. III.				Rebenstockianae editionis Tom. II.			
p. 60	lin. 5	p. 61	lin. 30	fol. 146a	lin. 20	fol. 146b	lin. 20.
— 61	— 5	— 62	— 13	— 148b	— 12	— 149a	— 15
— 63	— 6	— 63	— 16	— 149a	— 15	— 149b	— 1
— 63	— 17	— 64	— 9	— 149b	— 15	— 150b	— 4
— 64	— 10	— 64	— 21	— 148a	— 28	— 148b	— 13
— 64	— 22	— 67	— 26	— 150a	— 3	— 151b	— 14
— 68	— 1	— 68	— 14	— 152a	— 1	— 152a	— 19
— 68	— 35	— 69	— 12	— 151b	— 15	— 152a	— 1
— 69	— 13	— 70	— 4	— 152a	— 19	— 152b	— 11
— 71	— 1	— 72	— 6	— 152b	— 13	— 153a	— 24
— 73	— 1	— 74	— 4	— 154b	— 4	— 155a	— 6
— 74	— 5	— 75	— 2	— 153a	— 25	— 153b	— 25
— 75	— 3	— 75	— 9	— 154a	— 18	— 154a	— 26
— 75	— 10	— 76	— 13	— 153b	— 26	— 154a	— 17
— 134	— 24			— 234b	— 22	— 234b	— 23
— 135	— 3	— 135	— 13	— 237a	— 21	— 237b	— 5
— 135	— 16	— 137	— 17	— 236a	— 25	— 237a	— 16
— 138	— 14	— 138	— 17	— 237a	— 17	— 237a	— 21
— 138	— 17	— 138	— 22	— 237b	— 6	— 237b	— 11
— 139	— 35	— 140	— 25	— 238a	— 20	— 238b	— 24
— 141	— 1	— 141	— 6	— 239a	— 23	— 239b	— 1
— 141	— 9	— 142	— 14	— 238b	— 25	— 239a	— 23
— 142	— 13	— 142	— 19	— 240a	— 4	— 240a	— 7
— 142	— 21	— 143	— 24	— 238a	— 1	— 238a	— 19
— 144	— 1	— 144	— 12	— 237b	— 12	— 237b	— 20
— 144	— 13	— 145	— 3	— 236a	— 16	— 236a	— 24
— 146	— 3	— 148	— 21	— 234b	— 24	— 236a	— 15
— 148	— 22	— 149	— 13	— 239b	— 15	— 240a	— 3
— 149	— 14	— 150	— 4	— 239b	— 3	— 239b	— 15
— 154	— 1			— 11b	— 19	— 11b	— 20
— 154	— 2	— 155	— 6	— 12a	— 1	— 12a	— 30
— 155	— 7	— 155	— 12	— 17b	— 28	— 18a	— 4
— 155	— 13	— 156	— 6	— 17a	— 23	— 17b	— 26
— 156	— 33	— 157	— 4	— 18b	— 30	— 19a	— 11
— 157	— 14	— 157	— 16	— 18a	— 5	— 18a	— 7
— 157	— 17	— 157	— 21	— 16b	— 24	— 16b	— 31
— 157	— 22	— 158	— 15	— 21a	— 19	— 21b	— 6
— 158	— 18	— 158	— 20	— 18b	— 18	— 18b	— 23
— 159	— 23	— 160	— 2	— 19a	— 27	— 19b	— 6
— 160	— 3	— 160	— 6	— 18b	— 14	— 18b	— 18
— 163	— 16	— 164	— 5	— 19b	— 19	— 20a	— 9
— 164	— 6	— 166	— 17	— 21b	— 18	— 22b	— 22
— 166	— 20	— 167	— 4	— 18b	— 24	— 18b	— 30
— 167	— 5	— 167	— 13	— 20a	— 10	— 20a	— 28
— 167	— 14	— 167	— 17	— 21a	— 15	— 21a	— 18
— 168	— 6	— 168	— 14	— 22b	— 23	— 23a	— 5
— 169	— 9	— 169	— 16	— 13b	— 17	— 13b	— 27
— 169	— 17	— 169	— 21	— 14b	— 19	— 14b	— 27
— 170	— 1			— 14b	— 28	— 14b	— 29
— 170	— 2	— 170	— 3	— 15a	— 17	— 15a	— 19
— 170	— 4	— 170	— 15	— 15a	— 25	— 15b	— 10
— 171	— 1	— 171	— 21	— 17a	— 1	— 17a	— 22
— 172	— 11	— 172	— 18	— 15a	— 5	— 15a	— 17

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. III.				Rebenstockianae editionis Tom. II.			
p. 172	lin. 18	p. 173	lin. 30	fol. 15a	lin. 19	fol. 15a	lin. 25
— 173	- 5	— 174	- 2	— 15b	- 11	— 15b	- 31
— 174	- 3	— 174	- 8	— 19b	- 12	— 19b	- 18
— 174	- 32	— 175	- 11	— 12b	- 1	— 12b	- 16
— 175	- 18	— 176	- 14	— 14a	- 24	— 14b	- 14
— 176	- 18	— 176	- 19	— 19b	- 6	— 19b	- 11
— 177	- 1	— 177	- 14	— 19a	- 11	— 19a	- 27
— 177	- 18	— 177	- 18	— 18a	- 8	— 18a	- 12
— 178	- 2	— 178	- 5	— 16b	- 13	— 16b	- 16
— 178	- 17	— 179	- 12	— 16a	- 1	— 16a	- 23
— 179	- 18	— 180	- 3	— 23b	- 26	— 24a	- 4
— 180	- 11	— 181	- 4	— 16a	- 23	— 16b	- 13
— 181	- 3	— 181	- 17	— 20a	- 22	— 20b	- 9
— 181	- 18	— 182	- 4	— 23a	- 6	— 23a	- 18
— 182	- 5	— 182	- 13	— 13a	- 16	— 13a	- 24
— 182	- 13	— 183	- 17	— 13b	- 27	— 14a	- 24
— 183	- 18	— 184	- 6	— 13a	- 24	— 13b	- 16
— 184	- 30	— 185	- 3	— 12b	- 28	— 13a	- 4
— 185	- 4	— 185	- 7	— 14b	- 15	— 14b	- 19
— 185	- 8	— 186	- 3	— 23a	- 19	— 23b	- 7
— 186	- 4	— 186	- 10	— 18a	- 13	— 18a	- 27
— 187	- 6	— 187	- 16	— 12b	- 17	— 12b	- 26
— 187	- 16	— 188	- 4	— 13a	- 4	— 13a	- 16
— 188	- 5	— 189	- 11	— 20b	- 10	— 21a	- 15
— 189	- 12	— 190	- 18	— 23b	- 5	— 23b	- 27
— 191	- 4			— 24a	- 7	— 24a	- 8
— 191	- 5	— 191	- 33	— 24a	- 26	— 24b	- 21
— 192	- 1	— 192	- 13	— 25a	- 23	— 25b	- 3
— 193	- 3	— 193	- 7	— 25a	- 7	— 25a	- 16
— 193	- 6	— 193	- 16	— 24b	- 21	— 25a	- 6
— 193	- 17	— 193	- 21	— 25a	- 17	— 25a	- 23
— 194	- 1	— 194	- 11	— 25b	- 5	— 25b	- 13
— 194	- 21	— 195	- 18	— 24a	- 9	— 24a	- 25
— 195	- 16	— 196	- 5	— 25b	- 14	— 25b	- 26
— 196	- 6	— 199	- 11	— 25b	- 27	— 27b	- 21
— 199	- 33	— 200	- 9	— 18a	- 26	— 18b	- 14
— 200	- 10			— 27b	- 29		
— 200	- 11	— 202	- 9	— 27b	- 27	— 28b	- 17
— 202	- 10	— 202	- 21	— 28b	- 10	— 28b	- 26
— 206	- 1	— 208	- 18	— 2a	- 4	— 3b	- 6
— 208	- 19	— 211	- 1	— 5a	- 6	— 6a	- 14
— 211	- 3	— 212	- 9	— 6a	- 14	— 6b	- 17
— 212	- 10	— 215	- 14	— 3b	- 7	— 5a	- 7
— 215	- 15	— 216	- 9	— 6b	- 16	— 7a	- 4
— 216	- 10	— 217	- 5	— 7a	- 36	— 7b	- 13
— 217	- 6	— 218	- 23	— 7b	- 15	— 8a	- 27
— 218	- 24	— 220	- 3	— 8a	- 36	— 9a	- 5
— 224	- 3	— 225	- 1	— 61a	- 5	— 61a	- 26
— 225	- 6	— 225	- 9	— 62b	- 21	— 62b	- 24
— 225	- 10	— 225	- 12	— 62b	- 25	— 62b	- 27
— 225	- 19	— 227	- 20	— 63b	- 17	— 64b	- 10
— 227	- 20	— 228	- 3	— 64b	- 19	— 64b	- 24
— 229	- 3	— 229	- 11	— 64b	- 10	— 64b	- 19

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. III.		Rebenstockianae editionis Tom. II.	
p. 229 lin. 21 — p. 230 lin. 21.		fol. 64b lin. 24 — fol. 64bis lin. 24.	
— 230 - 10 — — 230 - 18		— 64b - 20 — — 65a - 10	
— 230 - 20 — — 231 - 3		— 65a - 11 — — 65a - 16	
— 231 - 26 — — 232 - 19		— 65a - 19 — — 65b - 15	
— 233 - 4 — — 234 - 25		— 62b - 22 — — 63b - 19	
— 235 - 15 — — 237 - 18		— 67a - 4 — — 68a - 3	
— 237 - 19 — — 238 - 3		— 68a - 24 — — 68b - 3	
— 238 - 6 — — 238 - 22		— 68a - 2 — — 68a - 24	
— 239 - 1 — — 240 - 22		— 65b - 13 — — 66b - 1	
— 241 - 17 — — 242 - 10		— 66b - 9 — — 67a - 4	
— 242 - 18 — — 242 - 18		— 66b - 1 — — 66b - 3	
— 242 - 19 — — 243 - 16		— 68b - 7 — — 68b - 27	
— 244 - 20 — — 244 - 22		— 68b - 1 — — 68b - 7	
— 244 - 23 — — 245 - 18		— 68b - 23 — — 69a - 25	
— 245 - 19 — — 246 - 2		— 69a - 25 — — 69b - 5	
— 246 - 27 — — 249 - 21		— 69b - 6 — — 71a - 2	
— 250 - 1 — — 252 - 22		— 76b - 14 — — 78a - 14	
— 252 - 23 — — 253 - 19		— 78b - 19 — — 79a - 3	
— 253 - 11 — — 254 - 13		— 78a - 15 — — 78b - 14	
— 254 - 19 — — 255 - 2		— 78b - 14 — — 78b - 18	
— 255 - 7 — — 255 - 21		— 79a - 4 — — 79a - 23	
— 256 - 1 — — 256 - 11		— 79a - 23 — — 79b - 5	
— 256 - 13 — — 257 - 18		— 80a - 25 — — 80b - 20	
— 257 - 17 — — 258 - 19		— 79b - 5 — — 79b - 23	
— 258 - 19 — — 258 - 17		— 80b - 21 — — 80b - 29	
— 258 - 18 — — 260 - 2		— 79b - 23 — — 80a - 27	
— 260 - 3 — — 260 - 15		— 80b - 30 — — 81a - 15	
— 260 - 16		— 81a - 16 — — 81a - 17	
— 261 - 23 — — 262 - 18		— 82a - 19 — — 82b - 9	
— 263 - 11 — — 265 - 4		— 81a - 18 — — 82a - 9	
— 265 - 3 — — 265 - 22		— 82b - 7 — — 82b - 27	
— 266 - 1		— 82b - 28 — — 82b - 29	
— 266 - 2 — — 266 - 6		— 83b - 19 — — 83b - 16	
— 266 - 7 — — 266 - 11		— 83b - 30 — — 83b - 25	
— 266 - 12 — — 267 - 3		— 83a - 1 — — 83a - 14	
— 267 - 6 — — 268 - 3		— 83a - 14 — — 83b - 16	
— 268 - 3 — — 268 - 6		— 83b - 17 — — 83b - 19	
— 268 - 18 — — 269 - 9		— 84a - 25 — — 84b - 14	
— 269 - 14 — — 270 - 17		— 84b - 14 — — 85a - 15	
— 270 - 18 — — 271 - 23		— 83b - 25 — — 84a - 25	
— 271 - 23 — — 272 - 19		— 85a - 19 — — 85b - 17	
— 272 - 20 — — 273 - 18		— 87a - 13 — — 87b - 4	
— 273 - 18 — — 274 - 13		— 86a - 13 — — 86b - 6	
— 274 - 14 — — 275 - 6		— 87b - 5 — — 87b - 20	
— 276 - 13 — — 277 - 7		— 85b - 16 — — 86a - 13	
— 277 - 7 — — 278 - 11		— 86b - 6 — — 87a - 13	
— 278 - 12 — — 279 - 7		— 88a - 15 — — 88b - 13	
— 279 - 16 — — 280 - 13		— 87b - 21 — — 88a - 16	
— 280 - 14		— 88a - 17	
— 280 - 15 — — 282 - 6		— 88b - 15 — — 89a - 22	
— 283 - 19 — — 285 - 6		— 89a - 23 — — 90a - 11	
— 285 - 7 — — 286 - 8		— 91a - 1 — — 91a - 27	
— 286 - 11 — — 288 - 3		— 90a - 11 — — 91a - 1	

Digitized by Google

Huius editionis Codicis Tom. III.		Rebenstockianae editionis Tom. II.	
p. 288 lin. 4	p. 291 lin. 13.	fol. 240a lin. 8	fol. 241b lin. 19.
— 291 - 12	— 292 - 26	— 241b - 16	— 242b - 2
— 293 - 1	— 294 - 13	— 242b - 3	— 243a - 20
— 294 - 49	— 295 - 14	— 243b - 1	— 243b - 20
— 296 - 10	— 296 - 22	— 243b - 20	— 244a - 7
— 296 - 53	— 297 - 6	— 244a - 8	— 244a - 25
— 298 - 27	— 298 - 29	— 244a - 30	— 244b - 1
— 298 - 29	— 299 - 11	— 244b - 15	— 244b - 30
— 299 - 16	— 299 - 17	— 244b - 30	— 245a - 2
— 300 - 1	— 300 - 4	— 247a - 16	— 247a - 21
— 300 - 6	— 300 - 8	— 245b - 22	— 245b - 25
— 301 - 3	— 301 - 6	— 245a - 2	— 245a - 10
— 302 - 15	— 302 - 18	— 245b - 14	— 245b - 20
— 302 - 19	— 302 - 23	— 245b - 25	— 246a - 2
— 302 - 24	— 303 - 12	— 245a - 21	— 245b - 13
— 303 - 13	— 303 - 14	— 245b - 20	— 245b - 21
— 304 - 35	— 305 - 7	— 247a - 21	— 247b - 2
— 305 - 8	— 305 - 16	— 246a - 3	— 246a - 13
— 305 - 18	— 306 - 13	— 244b - 1	— 244b - 15
— 306 - 14	— 306 - 23	— 245a - 11	— 245a - 21
— 307 - 8	— 308 - 14	— 246a - 13	— 246b - 20
— 309 - 8	— 310 - 6	— 246b - 20	— 247a - 15
— 311 - 26	— 311 - 40	— 248a - 11	— 248a - 29
— 312 - 1	— 313 - 2	— 247b - 3	— 248a - 5
— 313 - 30	— 314 - 3	— 248b - 1	— 248b - 18
— 314 - 9		— 248b - 19	— 248b - 20
— 315 - 1	— 318 - 3	— 248b - 21	— 250a - 20
— 318 - 4	— 319 - 21	— 250a - 21	— 251a - 20
— 320 - 1	— 320 - 6	— 251a - 21	— 251a - 27
— 320 - 11	— 320 - 20	— 251a - 28	— 251b - 10
— 320 - 21	— 321 - 14	— 251b - 11	— 251b - 27
— 321 - 17	— 323 - 3	— 251b - 28	— 252b - 16
— 323 - 6	— 323 - 14.	— 252b - 17	— 252b - 27.

Nota. Ex hac Indicis VII. parte prima lector non solum cognoscet, quaenam Codicis partes in Rebenstockiana editione reperiantur, sed etiam quibus locis in ea exhibeantur.

Digitized by Google

B.

Index locorum, qui in solo Codice leguntur, in Rebenstockiana autem editione desunt. *)

Tom. I.

p. 15. lin. 4-29. Status papisticae controuersiae — — culpa separationis nostrae.
— 35 — 15-21 B molle — canere permittit.
— 51 — 22-25 Doct. Staupitius — locum iustificationis.
— 75 — 10-14 Deinde dicebat — consumemur.
— 85 — 5-9 Dixit Phil. Melanthon — annos 5640.
— 90 — 19-21 *Wan Junge* — motuum.
— 100 — 11-18 Ioannis Reincken — animam.
— 103 — 1-4 *Hie schlaff ich — erlöset.*
— 103 — 11-27 Et conuersus — *nicht gemacht.*
— 123 — 11-26 An liceat Christiano — impio cultui.
— 128 — 19-26 Franciscani — in summa quiete.
— 135 — 5-34 *caput*: Facultates Papae — Episcopatus (Moguntinus).
— 137 — 8-17 In Concilio Later. — Salvator uenit.
— 147 — 12-18 Sed hic uidetis — *hienein.*
— 152 — 19-31 Emserus inuitauit M. L. — in Lutherum.
— 159 — 3-16 Dux Georgius non ita p. — *furtzuhaltenn.*
— 160 — 10-14 Phil. Melanthon — *Gabriel.*
— 175 — 3-11 *drol dich — betzalen darff.*
— 181 — 15-18 Aulicus quidam — *erfur nemen.*
— 188 — 1-10 Exod. 32. de uitulo — boues et uitulos.
— 189 — 16-19 Ibi recitauit — *laufft.*
— 200 — 20-30 Anno 36. 19. Dec. — ipsi papae.

Tom. I.

p. 201 lin. 21-30 Anno 38. 12 Iuni — uiderunt attoniti.
— 203 — 1-3 Anno 1517 — uisa.
— 205 — 28-p. 206 lin. 1. Phil. Melanthon — patris metum.
— 214 — 6-9 Messis in Germania — Nam
— 217 — 1-p. 218 lin. 5 *caput*: Tempora et annus climactericus — *alles vberlebet* etc.
— 221 — 14-19 Deus cum angelis — sequitur.
— 226 — 13-19 Postea Mart. Lutherus — miracula.
— 228 — 23-p. 229 lin. 8 Apud Augustam *tzu Sessen — betzalet.*
— 231 — 2-4 sicut accidit — *sog sehre.*
— 233 — 26-p. 234 lin. 2 Octauum — Diaboli etc.
— 243 — 22-24 Ideo Deus — naturam hominis.
— 255 — 24-p. 256 lin. 3. Gallina — et uitae.
— 257 — 1-7 Philippus narrauit — punietur.
— 280 — 24-p. 285 lin. 33 *caput*: De Concilio Constanciensi — libere Euangelium confitentur.
— 303 — 24-p. 304 lin. 4. Nuntium uenit — a nobis accepit.
— 307 — 21-p. 308 lin. 3. Frater illius Ioachimus — Deus auertat.
— 309 — 5-7 Hunc cum — sibi prouidit.
— 310 — 27-p. 311 lin. 2. Lucrifactio — Mitio
— 326 — 6-20 Anno 39. 16 Ianuarij — cogitur relinquere.
— 330 — 13-18 15 Aprilis — respondere noluerit.

*) Hic Index locorum Codicis, qui in Rebenstockiana editione desiderantur, enumerat non tantum capita integra, quae ab illa edit. absunt, sed etiam maiores minoresve capitum partes, singulas sectiones earumve particulas ibi omissas, non vero eos locos, ubi singulae voces aut unus duove versus desiderantur, qui autem omnes una cum illis longioribus in annotationibus criticis indicati sunt. — Hi loci ubique secundum meae editionis Tomos, paginas lineasque, non secundum Codicis folia significantur.

Digitized by Google

Tom. I.

p. 338 lin. 11 - 31 Anno Domini 1551. — recitauit etc.
— 341 — 2 - 12 Fuit autem callidissimus — frater Iohannes
— 348 — 19 - 24 Anno 39. Martinus — *vnsers geblüts* etc.
— 354 — 22 - p. 355 lin. 4. Vxor regis Angliae — *tzusamen hetzet.*
— 367 — 8 - 28 Sed si Arrianus — ab alijs defendere.
— 371 — 33 - p. 372 lin. 13. Deinde dixit de iuristis — quiescebam.
— 373 — 14 - 35 Italiae regio iucundissima — egressus est monasterio.
— 378 — 1 - 25 Anglia — non Gallice.
— 380 — 19 - 22 resistentes Galliae regi — factum est.
— 383 — 15 - 22 Cereuisia Torgensis — *bauen gar nichtes.*
— 390 — 1 - 22 Miras technas Episcopi — in exemplum aliorum.
— 391 — 27 - p. 392 lin. 2. Videte optimum — Dauide afflicto.
— 395 — 8 - 12 nam Gotti antea — prouentus adesset.
— 396 — 16 - p. 397 lin. 2. Afferebantur noua de Norimberga — *der Erste sein.* Sed
— 401 — 18 - 31 Ita spero finem mundi — alia regna occupat.
— 402 — 33 - p. 403 lin. 34 Ideo arrogantes sibi nerum cultum — Phil. Melanthon.
— 404 — 22 - 27 et speciem — missos testatur.
— 405 — 7 - 16 Anno 38. 8 Septembris — nemo accurrebat.
— 407 — 10 - 23 *dartzu hat der turcke lust* — mi obtemperare.
— 408 — 19 - p. 409 lin. 13. *caput*: Praesumpio et temeritas. — melius ordinauit.
— 409 — 14 - p. 410 lin. 17. *caput*: Diuitiae et thesauri. — Actuum 6. testantur.
— 417 — 10 - 27 Anno 38. 7 Decembris — soluerent mulctam.
— 417 — 28 - p. 419 lin. 4. *caput*: Waldenses — qualitatem illam.
— 419 — 5 - 11 *caput*: Wicklef et Hus — *teu thun.*

Tom. I.

p. 419 lin. 20 - 22 et dicebat de rustico — *betzalen.*
— 420 — 21 - 24 Similiter fecit parochus — *vngesucht lassen.*
— 421 — 25 - p. 423 lin. 5. *caput*: Dicta, proverbia et sententiae — quaerat artem.
— 423 — 6 - 28 *caput*: Pro lege et pro grege — sunt periculosa.
— 424 — 33 - 26 Testamentum asini — *pauckenn.*
— 428 — 8 - 17 Themata papistica — dixit esse linguam.
— 434 — 3 - 7 Mart. Lutherus — Christus *leiden.*
— 434 — 12 - 17 Ita Phil. Melanthon — proprius maritus.
— 438 — 9 - p. 441 lin. 34. *caput*: Profectio D. Mart. Lutheri Wormatiam — sp. sanctum conseruauit etc.
— 441 — 35 - p. 442 lin. 19. *caput*: Moriones stolidi — ut homines absterreret.
— 442 — 20 - 30 *caput*: An etiam moriones saluentur — sed non animam.
— 455 — 20 - p. 456 lin. 9 Rabbi Akiba dixit — illius cogitantes.
— 460 — 6 - 15 Deinde 12 Aprilis 43. — ex Deo nati sunt.
— 461 — 19 - p. 462 lin. 28. Dicebatur de extrema Iudaeorum coecitate — s. gr. actione impie abutuntur.
— 464 — 10 - 21 Salomon *hat niergent* — Leonhardus *Keyser.*

Tom. II.

p. 5 lin. 9 - 23 Error Tricesimarum — ambitionem aut pecuniam.
— 32 — 9 - 11 mihi uero ad — impugnandum reliquit.
— 34 — 4 - 6 Ideo sanguinem nostrum — in nomine Domini.
— 50 — 14 - p. 51 lin. 32. *caput*: Martini Buceri sententia — hanc abunde astruamus.
— 53 — 20 - p. 56 lin. 5 Duo mendacia, primum — Diaconus ut testis.
— 75 — 20 - 23 Si autem Antinomi — contra Decalogum.
— 77 — 7 - 17 Ioannes Agricola — *viel ieke befahlen.*

Digitized by Google

Tom. II.

p. 81 lin. 16 - 20 Padua ita facta est — *am besten.*
— 93 — 3 - 8 Allegoriae si ad fidem — historiam adimunt.
— 100 — 16 - 34 *caput*: Argumenta Phil. Melanthonis — interfecti ab Herode.
— 101 — 20 - 23 Opponendum hic est — spiritu sancto possunt.
— 106 — 14 - p. 107 lin. 8. Anno 38. die Michaelis — quae parum aedificabunt.
— 107 — 9 - p. 109 lin. 32. *caput*: Animalia — conuertat in debitum.
— 109 — 33 - p. 110 lin. 3. *caput*: Annus iubileus — *tzu lang worden.*
— 110 — 4 - 26. *caput*: Apologia apud Caesarem — alios nihil curabimus.
— 110 — 27 - p. 111 lin. 13. *caput*: Apologiae efficacia — ipsi oderunt lucem.
— 124 — 11 - 14 Videns D. Lutherus — *nicht beschrieben,* etc.
— 132 — 6 - 9 Quantum sunt dissimiles — *Helt selden trew.*
— 137 — 8 - 16 sicut contigit nostro Duci — *ein wunderlicher name.*
— 143 — 15 - 22 Arborem porphyrianam — diuisa generum.
— 146 — 20 - 28 *Es waren viel* — ad premendum papam.
— 147 — 9 - p. 148 lin. 16. *Wir wolten gern* — uel aequipollens merito.
— 148 — 22 - 31 Deinde dixit de triplici — plane est incertus.
— 152 — 11 - 15 Astrologia est quidem — *wollen verteidigen.*
— 152 — 19 - 30 Illa ratio faciendae — est contra philosophiam.
— 153 — 23 - p. 154 lin. 2 Ego Astrologiam amplector — *damit alltzeit.*
— 157 — 19 - 25 Phil. Melanthon dicebat — *vnnd ausspeien.*
— 159 — 7 - 18 *capitulum*: Pecuniae non est fidendum — *balde sterbenn.*
— 160 — 12 - p. 161 lin. 5. Auaritia papae fuit maxima — conscientia erat rea.

Tom. II.

p. 168 lin. 6 - 12 D. Martinus fucos — sine coitu generantur.
— 169 — 1 - 13 In Torga dicebatur — *auch fur reine essen.*
— 170 — 23 - p. 171 lin. 11. *caput*: Augustana comitia laudanda — *am gutten freittage.*
— 171 — 12 - 35. *caput*: Adversarii Euangelii qui A. f. — tanquam semilateranus.
— 172 — 1 - 21 *caput*: Doctores qui a partibus E. A. f. — Ernestum Luneburgensem.
— 172 — 23 - p. 173 lin. 15. *caput*: D. Georgii Spalatini scriptum — adhuc uidemus etc.
— 173 — 16 - p. 175 lin. 9. *caput*: Protestatio legatorum Regis Mathiae — *tzu schanden gemacht.*
— 175 — 10 - p. 176 lin. 5. *caput*: Acta D. Martini cum Caietano C. A. — postremo Lutheranus.
— 189 — 19 - p. 190 lin. 2. *capitulum*: Baptismus infantum — etiam ipsum saluatorem Christum.
— 191 — 10 - 18 Multa locutus est de Turca — *ihre leichte klöpper.*
— 194 — 20 - p. 195 lin. 10 Episcopus Saltzburgensis primus — Mediolanum amisit.
— 196 — 15 - p. 197 lin. 2 Nuntiata clade, quod exercitus — sicque eum uicit.
— 197 — 6 - 15 Nam bellum non est — in ipsius prouinciam.
— 198 — 3 - p. 199 lin. 2. Bellum est legitima — ostendunt ipsius animum.
— 201 — 39 - 41 *epistola*: D. Mart. Lutherus D. H. W. — anno 42.
— 204 — 24 - p. 205 lin. 3. Alexander oblatam pacem — *der ich bin.*
— 212 — 3 - 9 qualis est haec Egrani — ludendae Ironijs.
— 225 — 15 - 18 Iudica me Deus — et Diabolo.
— 231 — 9 - 12 Ita in bello Africano — et calamitatibus frenat,

Digitized by Google

Tom. II.

p. 232 lin. 19 - p. 237 lin. 16 Catechismus seu doctrina christiana — in Hiesum Christum, In spiritum sanctum.

— 241 — 4 - 20 Peccatum in primum praeceptum — *so leidet ers nicht*.

— 242 — 25 - 27 Decem praecepta — Deum tuum etc.

— 244 — 15 - p. 246 lin. 31. *caput*: Quomodo colendus et appreh. Deus? — bona a Deo accipere etc.

— 246 — 34 - p. 250 lin. 12. *loci*: Regem mihi eligam — est damnatus.

— 250 — 25 - p. 251 lin. 6. Ascendit, hoc non uidetur — Germanice *Junck*.

— 251 — 19 - p. 252 lin. 10. Magistri Forstemij quaestio — et seditiosissima secta.

— 253 — 22 - p. 254 lin. 7. Nomina plerumque aliquid — et Luther fecerunt.

— 254 — 18 - 28 Quaestio eiusdem Forstemij — raptas in uxores ducere.

— 255 — 17 - p. 258 lin. 4. Quomodo intelligendus sit locus — *kan sie wol ausrotten*.

— 260 — 4 - 12 Lucta Iacob cum f. D. — *in der fastnacht*.

— 265 — 19 - p. 267 lin. 4. Gabriel pastor Torgensis — *fur tausent teuffel gehen*.

— 272 — 14 - p. 273 lin. 24 Nonne foetus in utero — et Episcopus Moguntinus.

— 276 — 15 - p. 278 lin. 3 Pilatus. Maximae est famae — sed non a toto.

— 278 — 24 - p. 279 lin. 37 Quaestio. Cur Christus — salute humana do filium.

— 280 — 11 - p. 282 lin. 16 *caput*: Bona opera et eorum praemia — ex caritate promptissima.

— 282 — 17 - p. 284 lin. 5. *caput*: Eleemosynae — benignissime curantur.

— 284 — 6 - p. 287 lin. 26 *caput*: Facultates et bona ecclesiastica — ut propheta inquit.

Tom. II.

p. 299 lin. 18 - 21 Quoties meam uxorem — nolebat cedere.

— 305 — 3 - p. 306 lin. 3 Hodie mane sathan disputabat — *keinen dan Christum*

— 307 — 4 - 11 Euangelium non potest — *funden tzu kemmen*.

— 307 — 23 - p. 308 lin. 23 Doctor Martinus interrogatus — suamque maestitiam mittant.

— 313 — 16 - p. 314 lin. 13 Doctor Hieronymum Wellerum — esset sui compos.

— 318 — 12 - 18 Sanctorum patrum tentationes — angelus colaphizans eum.

— 318 — 19 - p. 320 lin. 26 Phil. Melanthonis sententia de affl. — propitium in morte etc.

— 320 — 31 - p. 322 lin. 2. *caput*: Cardinales — et militaris etc.

— 322 — 3 - p. 330 lin. 27. *caput*: De Carolo V. et Ferdinando — arcem solo aequauit.

— 330 — 28 - p. 332 lin. 19 *caput*: Nobiles — est pudicissimis uerbis.

— 335 — 6 - 12 Deinde iocando uaria — regnator Olympi.

— 336 — 26 - p. 337 lin. 8. Cum sollicitus esset — *bisher gemacht hat*.

— 342 — 1 - 16 Coniugium est ordinatio — *nicht dabei ist*.

— 344 — 20 - 23 Ideo nobilis quaedam m. — scilicet reuertendo.

— 347 — 19 - 21 tuorum. Hebraei recte — in ueteri testamento.

— 354 — 11 - p. 358 lin. 6. *Der ein W'eib niempt* — non soluuntur per religionem.

— 366 — 13 - 16 sicut et S. Hieronymus — cum triumpho uictoriae.

— 367 — 14 - 17 Ambrosius et alij — ne polluantur corpora etc.

— 371 — 4 - 9 Respondit: Est res politica — cum adultero aufugit.

— 378 — 14 - 23 Ante copulam diligenter est — quae non reguntur legibus.

Digitized by Google

Tom. II.

p. 382 lin. 17 - p. 383 lin. 3. Anno 39. 11 Aprilis — ducere uelles.
— 383 — 24 - p. 384 lin. 2. Anno 39. 21 Maij — inobedientiam filij.
— 384 — 11 - 26 Dicebatur de serui sui abitu — indiget magna fide.
— 386 — 13 - p. 387 lin. 6 Mentio fiebat sponsaliorum — si consilio suorum uteretur.
— 389 — 9 - 16 Cum artetica et calculus — calamitatibus exposita etc.

Tom. III.

p. 4 lin. 24 - p. 5 lin. 19 Hoc peccatum occidere — Consulis Lipsensis Widemans.
— 6 — 6 - 37 Viennae Austriae quidam — non parcis delinquenti.
— 18 — 3 - 10 Anno 38. 1 Sept. — priuilegio confirmauit etc.
— 27 — 8 - p. 28 lin. 32 *Frage Stuck R. M. V. — auff seinem wordte.*
— 29 — 19 - p. 30 lin. 14. Papistae gloriantur suam auth. — quam in definito.
— 33 — 10 - 17 M. A. Lauterbach interroganit — putaui haec diu ordinasse.
— 36 — 23 - p. 37 lin. 4. Consolatur autem pios — collata a pijs mulieribus.
— 40 — 1 - 3 D. Martinus uesperi — satis fuit afflictus.
— 40 — 10 - 21 Foderunt manus meas — manuum et pedum.
— 49 — 9 - 16 Aliud. Mortuus hic — supra astra locatos
— 62 — 13 - p. 63 lin. 5 Stramen. *Thut die Oepffel — keinen tzusatz haben.*
— 68 — 15 - 24 D. Mart. Lutherus casu fregit — *allererst argk werden.*
— 72 — 9 - 26 Aloe quinque facultates — arrodant et exasperent.
— 76 — 26 - p. 78 lin. 2. *caput*: Coelum. Stellae. — luminare, scilicet solem.
— 78 — 3 - 21 *caput*: De Concilio — ducendi sunt etc.
— 78 — 22 - p. 80 lin. 6. Consilium Mag. Phil. Melanthonis — *g. tzu schaffen gedenckt.*

Tom. III.

p. 80 lin. 7 - p. 89 lin. 4. Responsum Ducis Saxoniae Electoris — officia uobis polliceremur.
— 90 — 17 - p. 97 lin. 11 Papa scribit se Episcopum — *die vogel gekurret* etc.
— 97 — 12 - p. 98 lin. 30 Schmalcaldensis Conventus Principes — *mussen wieder einnemen.*
— 98 — 31 - p. 99 lin. 34 Francofordiensis Conventus — essent nostra calamitas.
— 99 — 35 - p. 108 lin. 13. *caput*: Ciuitates. Ingratitudo Cygneorum — *ins regiment setzen.*
— 108 — 14 - p. 109 lin. 6. *caput*: Concionatores. Auditores non uerendi — *tzu rathe halten.*
— 109 — 7 - p. 110 lin. 23 Consolatio M. Lutheri — *ein guttes Jar haben.*
— 110 — 24 - p. 112 lin. 6. Conceptus concionum — exhortatur in exhortando.
— 112 — 7 - p. 114 lin. 14 Afficere auditores — *nicht tzu gut halten.*
— 114 — 15 - p. 115 lin. 7 Conditiones boni praedicatoris — Philipp. 4. 2 Cor. 6.
— 115 — 8 - 15 Praedicandi modus — *konnen vernemen.*
— 115 — 16 - p. 117 lin. 14 Concionatorum papisticorum risus — Deo obsequendum est.
— 117 — 15 - p. 127 lin. 22 Theologorum doctrina — da uerbum.
— 127 — 23 - p. 131 lin. 15 D. M. Lutheri iudicium de suis concionibus — *tzu weltzen.*
— 131 — 16 - p. 132 lin. 5 Theologiae studium et ratio — *tzu sehr an gott.*
— 132 — 6 - p. 134 lin. 23 Magna est cognatio medicinae — magnum Draconem Apoc. 12.
— 134 — 25 - p. 135 lin. 2 Bernhardus in suis concionibus — obtinet Bonauentura.

Digitized by Google

Tom. III.

p. 135 lin. 14 - 17 Iudicium de doctoribus Ecclesiae — Romanorum idola.
— 138 — 1 - 13 Occam fuit summus — Occam.
— 138 — 23 - p. 139 lin. 34 D. M. Lutherus commendauit — potest rhetoricari et exhortari.
— 145 — 3 - p. 146 lin. 2 Macarius, Antonius, Benedictus — de possessione regnorum etc.
— 151 — 1 - p. 152 lin. 36. *caput*: Scholastici — ***hoch ding geschrieben.***
— 153 — 1 - 25 *caput*: Sancti Martyres — ***m. d. fersen geschlagen.***
— 157 — 3 - 13 Infantem cubitum ferendum — moreretur pro me.
— 158 — 20 - p. 159 lin. 22. ***Ich gedencke alle tage*** — faciat sine mercede etc.
— 160 — 7 - p. 163 lin. 17 *caput*: D. Mart. Lutheri agonizantis oratio — diu incolumem. Amen.
— 166 — 18 - 20 Cum D. Martinus audiret — Et factum est.
— 168 — 1 - 3 Mors patris Lutheri — ***als ein schalck.***
— 168 — 14 - p. 169 lin. 8 ***Das wil ich*** — adhuc timendum est.
— 170 — 16 - 19 D. Mart. Lutherus — ***auch abesetzen.***
— 171 — 23 - p. 172 lin. 4. Tumultuantibus rusticis — non esse resistendum.
— 173 — 9 - 11 Abbas de Salin — ad scribendum.
— 174 — 9 - 21 Ambitio Carolostadii — in arenam descendit.
— 175 — 13 - 17 Quidam pastor — ***tzu essen geben.***
— 177 — 19 - p. 178 lin. 2. Dicebatur de Bucero — 4 conciones habui.
— 178 — 6 - 16 Phil. Melanthone in depositione — infirmante ex calculo.
— 179 — 13 - 17 Valedictio N. Haussmanni — una cum astantibus.
— 180 — 3 - 10 D. M. Lutherus priusquam

Tom. III.

— quidquid in mentem uenit.
p. 184 lin. 9 - 19 Initio Euangelij sensim — serpens non cessabit mordere.
— 186 — 11 - p. 187 lin. 5. Lutherus alienus ab auaritia — amictum contentus ero.
— 190 — 11 - p. 191 lin. 3 Anno 1483 natus est — ***vnnd das römische reich.***
— 192 — 13 - p. 193 lin. 2 Augustani et Wittenbergenses hortabantur — ex lectis quis aedificatur?
— 194 — 11 - 20 Nam Mare non est — facit terrae rotunditas.
— 196 — 3 - 5 Idem D. Lupinus — Caput Ioannis.
— 199 — 11 - 32 sed illos eo loco — locus permansisset. Finis.
— 203 — 1 - 17 Iudicium D. Lutheri — loci communes ***draus.***
— 220 — 4 - p. 221 lin. 31 Tentati in fide sic consolandi — textus Euangelij etc.
— 225 — 1 - 5 Nam magna est similitudo — sunt graecae diphthongi etc.
— 225 — 13 - 18 Olim fuerunt tres papae — habuerunt papae.
— 226 — 1 - 3 Hic nuntiata clade — ad Caesarem ablegauit.
— 228 — 3 - p. 229 lin. 5 Respondit Magister Vitus — Ipse enim machinatur mala
— 229 — 13 - 20 Si uultis iuris ciuilis — conseruatorem iuris esse.
— 230 — 3 - 9 Romae apud S. Calixtum — papas posse ferre.
— 231 — 2 - 25 dicentes incongrue — propter pecuniam istam.
— 232 — 20 - p. 233 lin. 4. Papatus administratus est — O Caesar. O Null.
— 235 — 1 - 12 Adrianus papa non diu — Hic Deus nihil fecit etc.
— 240 — 22 - p. 241 lin. 17 Nos uero petimus papae et est neutralis.
— 242 — 10 - 13 Ideo cras in Dominica — et Vngarum.
— 243 — 17 - 27 Alexander sextus duos — et diuitijs raptis.

Digitized by Google

Tom. III.

p. 244 lin. 1-19 Quaestio. Si Caesar — et tempora coeli.
— 244 — 23-27 Alexander papa sextus — pecunia ex indulgentijs.
— 254 — 13-19 Anno 39. 22 Februarij — publice fracta est.
— 255 — 3-6 D. M. Lutherus interrogabatur — Item 40 dies.
— 255 — 22-25 Monachus concionatus — *einen leffel auff* etc.
— 256 — 3-7 Wittenbergensis pastura — *ist gross gewesen.*
— 260 — 17-21 Tria debent esse — debet esse libera.
— 262 — 19 - p. 263 lin. 10 Quod papistae me oderunt — *steigen doch vber sich.*
— 263 — 23-26 Tunc Philippus ad illos — foedere cum Landgravio.
— 267 — 3-8 Fecerunt ex eo — satis fuisset monstrosum.
— 268 — 7-17 Occam scribit Constantinum — *haben dorffen mucken.*
— 269 — 10-14 Recitatio horarum — praecepto. *pfu dich.*
— 275 — 7 - p. 276 lin. 12 Papa finxit triplicem — auertat, sequetur uastitas.
— 276 — 24-26 Sancti sunt laudandi — laudatio est inuocatio.
— 279 — 8-15 Anno 39. 12 Ianuarij — ut essent canendi.
— 286 — 2-5 Sic facit Thomas Aq. — cogitur cedere Aristoteli.
— 286 — 9-11 In decretalibus papa — decretali uero triumphat.
— 295 — 15 - p. 296 lin. 9 Episcopi papistici nihil — In Colonia non est spes.
— 297 — 7 - p. 298 lin. 8 Referebant D. M. Luthero — *getzieret wer gewest.*
— 298 — 9-26 Conceptus libelli contra Ep. Mog. — me tollat in gratia.
— 299 — 21-28 Omnium pauperrimus Epi-

Tom. III.

scopatus — unam sedem et Consistorium.
p. 299 lin. 17-26 Philippus Melanthon laudauit — coadiutor Episcopi Saltzburgensis.
— 300 — 4-6 Est callidissimus, sed — *ein leibhafftiger teuffel.*
— 300 — 9 - p. 301 lin. 2 Pocherus et alij honesti — neque homines metuens.
— 301 — 9 - p. 302 lin. 14 Episcopus Moguntinus Epicureus — nos in regno coelorum.
— 303 — 14 - p. 304 lin. 35 *verstehet alle ding — die warheit durffen sagen.*
— 306 — 22 - p. 307 lin. 8 Ego hactenus orani — *t. machen* sicut Herodes.
— 308 — 11 - p. 309 lin. 7 *Lasset sie darwider* — promitto Deo omnipotenti etc.
— 310 — 7-22 Episcopus Saltzburgensis dixit — et Rhenum transnatarunt.
— 313 — 3-11 D. Martinus consolabatur — f. Apostoli Euangelium turbabant.
— 314 — 10-29 D. M. Lutherus: Autores — ne damnationem exhorresceremus.
— 320 — 7-10 ut Samosateni et Arrij — *verdrehet vnd geschmucket.*
— 325 — 3 - p. 326 lin. 14. *caput*: Cereuisia. *Bierbreuen* — Cereuisia traditio humana.
— 326 — 15 - p. 330 lin. 31 *caput*: An anima rationalis — et corporum conditorem etc.
— 330 — 32 - p. 331 lin. 21. *caput*: Romae descriptio — omnibus ludibrio est.
— 331 — 22-29 In D. Georgium Maiorem — autem clam relegabatur.

Digitized by Google

C.

Index locorum, qui tantum a Rebenstockio exhibentur et ex eius editione aut in textum recepti aut in annotationibus allati sunt, in Codice autem desiderantur. *)

Reb. Ed. Tom. I.

fol. 35a lin. 5 med. — 6. et pertinet — in Theologia. (hunc locum in meae Ed. Tom. I. p. 60 lin. 22 med. — 23 med. in textum recepi.)
— 234b lin. 14 — fol. 238a lin. 28. Recordatio Mart. Lutheri contra priuilegia et prohibendos gradus D. Ioanni Hesso, Pastori Vratislauiensi — ad easdem perturbandas. (in m. Ed. T. I. p. 443 lin. 5 — p. 450 lin. 24 recusa.)

Reb. Ed. Tom. II.

fol. 7a lin. 4 med. — 24. et oranit haec verba — valle discedam et migrabo (vide m. Ed. T. III. p. 216 notam 87.)
— 9a lin. 6 — fol. 11b lin. 18. Ad sententiam: Non est volentis neque currentis. Rom. 9. M. Lutheri responsio ex M. Georgii Rorarii scriptis — non possum facere. (in m. Ed. T. III. p. 221 lin. 36 — p. 223 lin. 41 recusa.)
— 11b lin. 21 — 28 *tabula*: D. M. L. Natus est — In Domino obiit 1546. (vide m. Ed. T. III. p. 154. not. 74., conf. p. 156 not. 95.)
— 15a lin. 1 — 5 med. Postquam Antichristus Papa — oris sui reuelandus fuit. (vide m. Ed. T. III. p. 172 not. 57.)
— 16b lin. 16 med. — 24 med. Deus mihi astitit — conspiciuntur et manifestantur. (vide m. Ed. T. III. p. 178. not. 22.)
— 21b lin. 6 med. — 12. Ita accidit M. Lut. — et argenti illi donauit. (vide m. Ed. T. III. p. 158 not. 17., conf. p. 157 not. 9.)
— 21b lin. 13 — 17. Morbi et imbecillitas Mart. Luth. De agonismo illius — Ienensem folio 410. (vide m. Ed. T. III. p. 160 not. 28.)
— 24a lin. 4 — 6. Dicebat tamen se — componere quoque. (vide m. Ed. T. III. p. 180 not. 46.)
— 25a lin. 12 med. — 16. Si autem scribere volunt — et quo tempore scripsi. (vide m. Ed. T. III. p. 193 not. 97., conf. ibid. not. 93.)
— 27b lin. 23 — 26. Organum hoc sanctum Deus — varie vexatur et tentatur. (vide m. Ed. T. III. p. 200 not. 5.)
— 61a lin. 25 — 26. At his temporibus E. l. alios habuit gubernatores. (vide m. Ed. T. III. p. 225 not. 54.)
— 128b lin. 24 — fol. 129b lin. 4. Iudicium D. M. L. de muliere sepulta, quae sibi ipsi mortem conciuerat, ad Fridericum Myconium — 1 Decemb. 1544. T. M. L. (in m. Ed. T. II. p. 182 lin. 12 — p. 183 lin. 7 recusum.)
— 136b lin. 1 med. — 3 med. Diabolus hostis Christi — obscurare nititur. (vide m. Ed. T. III. p. 33 not. 89.)

---

*) Inter eiusmodi locos in hoc Indice ii non enumerantur, ubi singulae tantum voces in Reb. Ed. verbis Codicis adiunctae inveniuntur, qui autem omnes in annotationibus criticis indicati sunt.

Digitized by Google

fol. 136b lin. 6 med. — 8. Ideo vigilandum est — participes flamus. (vide m. Ed. T. III. p. 33 not. 90.)
— 138a lin. 14 — fol. 138b lin. 26 med. Deus omnipotens aeternus — Illi in timore et tremore seruiamus. (vide m. Ed. T. III. p. 36 sq. not. 29.)
— 138b lin. 29 med. — fol. 139a lin. 6 med. Etsi Prophetae illius conceptionem — usque ad Christum ducem. (vide m. Ed. T. III. p. 36 sq. notae 29 extremam partem.)
— 140a lin. 6 med. — 7 Ideo talia Christi festa summa devotione meditanda, (vide m. Ed. T. III. p. 44 not. 27.)
— 140b lin. 16 extr. — 19 Ach quam ex animo — satis fuit affectus. (vide m. Ed. T. III. p. 42 not. 4.)
— 143b lin. 12 — 20. Magna est maiestas — r. sacerdotum, gens sancta. (vide m. Ed. T. III. p. 49 not. 71.)
— 146a lin. 28 — fol. 146b lin. 2 in. Paulus ad Ro. 1. benedicit — praesentiam Dei fide considerat. (vide m. Ed. T. III. p. 60 not. 83.)
— 154a lin. 27 — fol. 154b lin. 3. Anno 38. quaedam peperit — legitimum esse haeredem. (vide m. Ed. T. III. p. 75 not. 72a.)
— 155a lin. 10 — 26 med. Maiestatem et dignitatem — et concordia placidissima. (vide m. Ed. T. II. p. 332 not. 74.
— 155b lin. 17 — 21 med. Quarto praecipuum decus — matrimonium sine prole. (hunc locum m. Ed. T. II. p. 333. lin. 10 med. — 13 med. in textum recepi, conf. ibid. not. 79.)
— 164b lin. 26 — fol. 165a lin. 8 med. Debita coniugij pie et — et verecundia celeberrime exercetur. (vide m. Ed. T. H. p. 353 not. 49.)
— 170a lin. 20 — 31. Certum et manifestissimum est — divortijs constituendis satagunt. (vide m. Ed. T. H. p. 378 sq. not. 5.)
— 176a lin. 11 — 17 med. De gradibus prohibitis — consanguinei et affines, — (vide m. Ed. T. II. p. 381 not. 50.)
— 185b lin. 15 — 20 med. Aeternus Deus Ecclesiam suam — sed synceriter perseuerandum. (vide m. Ed. T. III. p. 22. not. 71.)
— 233a lin. 24 — fol. 234b lin. 21. Colloquium M. Lutheri cum Legato Pontificio de Concilio — meo collo et capite. (in m. Ed. T. III. p. 89 lin. 8 — p. 90 lin. 16 recusum.)
— 237b lin. 24 med. — 29. Hieronymum appellarunt doctorem — haeresiarchae nomen sortitus est. (vide m. Ed. T. III. p. 144. not. 89.)
— 239b lin. 1 med. — 3 med. Ita Fulgentius insignis est — et Poetis annumerandus est. (vide m. Ed. T. III. p. 141 notae 45 extremam partem.)
— 244a lin. 11 — 17. Diabolus et regni Christi — de ipsis spes sit praecipue de Mogunt. Archiepiscopo (vide m. Ed. T. III. p. 296 sq. not. 92.)
— 253a lin. 1 — fol. 253b lin. 13. Iudicium D. M. L. de casu Sacramentali ad Nicolaum Amsdorffium — fecit Parochus exurendo, etc. (in m. Ed. T. III. p. 323 lin. 21. — p. 325 lin. 1. recusum.)

Nota. H. l. mentio facienda est erroris, in quem incidi scribens Prolegomena Tomi I. p. LXXX., ubi inter capitum partes Rebenstockianae Editioni peculiares memoravi hasce:

1) partem: De periculis et morbis Lutheri (Reb. II. fol. 17a lin. 23. — fol. 20a lin. 9.); at omnes huius loci particulae quamvis valde disiectae in Codice reperiuntur his locis meae Editionis:

Digitized by Google

Reb. II.	fol.	17a	lin.	23	—	fol.	17b	lin.	28.	in Tom. III.	p.	155	lin.	13.	—	p.	156 lin. 6.
—	—	—	17b	—	28	—	—	18a	—	4	—	—	—	155	—	7	— — 155 — 12
—	—	—	18a	—	5	—	—	18a	—	7	—	—	—	157	—	14	— — 157 — 16
—	—	—	18a	—	8	—	—	18a	—	12	—	—	—	177	—	15	— — 177 — 18
—	—	—	18a	—	13	—	—	18a	—	27	—	—	—	186	—	4	— — 186 — 10
—	—	—	18a	—	28	—	—	18b	—	14	—	—	—	199	—	33	— — 200 — 9
—	—	—	18b	—	14	—	—	18b	—	18	—	—	—	160	—	3	— — 160 — 6
—	—	—	18b	—	18	—	—	18b	—	23	—	—	—	158	—	16	— — 158 — 20
—	—	—	18b	—	24	—	—	18b	—	30	—	—	—	166	—	20	— — 167 — 4
—	—	—	18b	—	30	—	—	19a	—	11	—	—	—	156	—	33	— — 157 — 4
—	—	—	19a	—	11	—	—	19a	—	27	—	—	—	177	—	1	— — 177 — 14
—	—	—	19a	—	27	—	—	19b	—	6	—	—	—	159	—	23	— — 160 — 2
—	—	—	19b	—	6	—	—	19b	—	11	—	—	—	176	—	15	— — 176 — 19
—	—	—	19b	—	12	—	—	19b	—	18	—	—	—	174	—	3	— — 174 — 8
—	—	—	19b	—	19	—	—	20a	—	9	—	—	—	163	—	18	— — 164 — 5

2) partem: Perturbationes et patientiae M. Luth. (Reb. II. fol. 20b lin. 10. — fol. 21b lin. 12.); at hic quoque locus (praeter finem: fol. 21b lin. 7 — 12, vide meae Ed. Tom. III. p. 158 notam 17.) in Codice reperitur his locis m. Ed. Tom. III.:

Reb. II.	fol.	20b	lin.	10	—	fol.	21a	lin.	15.	in Tom. III.	p.	188	lin.	5	—	p.	189 lin. 11.
—	—	—	21a	—	15	—	—	21a	—	18	—	—	—	167	—	14	— — 167 — 17
—	—	—	21a	—	19	—	—	21b	—	6	—	—	—	157	—	22	— — 158 — 15

3) partem: Morbi et imbecillitas M. Luth. (Reb. II. fol. 21b lin. 13. — fol. 24a lin. 12.); at haec etiam pars, excepto initio (fol. 21b lin. 13 — 17., vide m. Ed. Tom. III. p. 160 notam 28.) et fine (fol. 24a lin. 4 med. — 6., vide m. Ed. Tom. III. p. 180 notam 46., ubi Cod. diversa exhibet), in Codice invenitur his locis meae Ed. Tom. III.:

Reb. II.	fol.	21b	lin.	18.	—	fol.	22b	lin.	22.	in Tom. III.	p.	164	lin.	6.	—	p.	166 lin. 17.
—	—	—	22b	—	23	—	—	23a	—	5	—	—	—	168	—	6	— — 168 — 14
—	—	—	23a	—	6	—	—	23a	—	18	—	—	—	181	—	18	— — 182 — 4
—	—	—	23a	—	19	—	—	23b	—	7	—	—	—	185	—	8	— — 186 — 3
—	—	—	23b	—	8	—	—	23b	—	27	—	—	—	189	—	12	— — 190 — 10
—	—	—	23b	—	28	—	—	24a	—	4	—	—	—	179	—	18	— — 180 — 3

4) partem: Aliud (Reb. II. fol. 134a lin. 7 — 24.); at haec etiam, omissa inscriptione: Aliud, in Codice exstat (vide m. Ed. Tom. III. p. 26 lin. 14 — p. 27 lin. 7.).

Digitized by Google

VIII.

INDICES, QVIBVS COLLOQVIA LVTHERI LATINA HVIVS EDITIONIS CONFERVNTVR CVM EIVS COLLOQVIIS GERMANICIS A FOERSTEMANNO ET ME EDITIS. *)

A

Index locorum, qui utrisque Colloquiis communes sunt.

a.

secundum ordinem huius editionis latinorum Colloquiorum.

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 2 lin. 8 m. — 18.	I. p. 83. cap. II, §. 1, sect. 2.
— 2 — 19 — 22 m.	— — 83. II, 1, s. 1. vel
	— — 142. II, 104, s. 4.
— 2 — 22 m. — p. 3 lin. 1 m.	— — 95. II, 14.
— 3 — 1 m. — 8 m.	— — 102 sq. II, 25.
— 3 — 8 m. — 11 v. f.	— — 233. IV, 42.
— 3 — 11 f. — p. 5 lin. 9 m.	— — 100 sqq. II, 23.
— 5 — 9 m. — 15 in.	— — 100. II, 22.
— 5 — 15 p. in. — p. 6 lin. 12 in.	— — 97. II, 17.
— 6 — 12 p. in. — 17 in.	— — 302 sq. VI, 6. alt. p.
— 6 — 17 p. in. — 24.	— — 302. VI, 6 pr. p.
— 8 — 1 — 4 m.	— — 299. VI, 2, s. 1 in.
— 8 — 4 m. — 8 m.	— — 299. VI, 1.
— 8 — 8 m. — 19.	— — 299. VI, 2 exc. in.
— 8 — 20 — p. 9 lin. 6.	— — 300. VI, 3.
— 11 — 3 m. — 14 m.	— — 350. VII, 53.
— 11 — 14 m. — 19.	— — 413. VII, 168.
— 11 — 20 — p. 12 lin. 5.	— — 416 sq. VII, 178.
— 12 — 6 — 22 m.	II — 345. XX, 28.
— 12 — 22 m. — p. 13 lin. 4.	I — 368 sq. VII, 94.
— 14 — 11 p. in. — 16 m.	II — 330. XX, 3.
— 14 — 16 m. — 19 m.	— — 329 sq. XX, 2.
— 14 — 19 m. — 24 m.	— — 330. XX, 4.
— 14 — 24 m. — p. 15 lin. 4 v. f.	— — 330. XX, 5.
— 15 — 4 f. — 29.	— — 328. XX, 1.
— 15 — 30 — p. 16 lin. 8.	— — 331 sq. XX, 7.
— 16 — 9 — p. 17 lin. 10.	— — 333. XX, 10.

*) In his Indicibus utor his siglis: *alt. p.* (altera pars), *exc.* (excepto s. exceptis), *extr. p.* (extrema pars s. parte), *f.* (fine), *in.* (initio), *m.* (medio), *med. p.* (media pars), *p. in.* (post initium), *pr. p.* (prior pars), *ult.* (ultimis), *v. f.* (versus finem), *s.* (sectio). Numeri, quibus has sectiones in his Indicibus significavi, in Colloquiis german. ipsis non adscripti sunt. — In german. Colloq. prior numerus romanus Tomum meae editionis germanicae, alter numerum capitis indicat. — Si locus Colloquiorum germanicorum cum latino quodam collatus huic tantum quadam ex parte respondet, germanico praefixum est: *conf.* Idem haec vox significat in subseqnenti huius Indicis parte A, b., si latino loco praefixa est.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 17 lin. 11 — 23 m.	III. p. 322. XXXII, 14.
— 17 — 23 m. — 29.	II — 343 sq. XX, 26, s. 1.
— 18 — 1 — 7 in.	— — 344. XX, 26, s. 4. 5.
— 18 — 8 m. — 19.	— — 343. XX, 25.
— 18 — 20 — p. 19 lin. 8.	— — 330 sq. XX, 6.
— 19 — 9 — p. 20 lin. 4 m.	— — 334. XX, 11, s. 2. 3.
— 20 — 4 m. — 16.	III — 322 sq. XXXII, 15.
— 20 — 17 — 26 m.	II — 332. XX, 8.
— 21 — 13 — 17 m.	— — 332. XX, 9, s. 1.
— 21 — 27 — p. 22 lin. 2.	— — 332 sq. XX, 9, s. 2.
— 22 — 20 m. — 26.	— — 367. XXII, 5.
— 22 — 27 — p. 23 lin. 13 v. f.	— — 367 sq. XXII, 6.
— 23 — 13 f. — 23 m.	— — 367. XXII, 4.
— 25 — 22 — 26 in.	— — 347. XXI, 1, s. 2. item IV p. 372. LVII, 5 alt. p.
— 25 — 26 p. in. — p. 26 lin. 12 m.	— — 348. XXI, 1, s. 3. 5 (extr. p.). 6. 7. etiam IV p. 371 sq. LVII, 5 pr. p.
— 26 — 1 — 4.	II p. 347. XXI, 1, s. 1.
— 26 — 16 — 27 in.	— — 349. XXI, 1, s. 8.
— 26 — 27 p. in. — p. 27 lin. 2.	— — 350 sq. XXI, 4.
— 27 — 3 — p. 28 lin. 12.	— — 350. XXI, 3.
— 28 — 13 — p. 29 lin. 6.	— — 349. XXI, 1, s. 9.
— 29 — 7 — 17 m.	— — 349 sq. XXI, 2.
— 29 — 17 m. — 25.	— — 352 sqq. XXI, 5.
— 30 — 1 — p. 32 lin. 33 }	— — 132 sq. XII, 68a.
— 32 — 33 — p. 34 lin. 30. }	I — 72 sq. I, 84. (conf. II p. 109. XII, 26.)
— 34 — 39 m. — p. 35 lin. 8 m.	II — 114. XII, 36.
— 35 — 8 m. — 15 m.	— — 122. XII, 51, s. 2.
— 35 — 15 m. — 21 m.	I — 55. I, 53, s. 1.
— 35 — 21 m. — 26.	II — 110. XII, 29.
— 35 — 27 — p. 36 lin. 9 m.	— — 111. XII, 30.
— 36 — 18. 19.	— — 110. XII, 28.
— 36 — 20 — 22 m.	— — 111. XII, 31a.
— 36 — 22 m. — 26.	I — 29 sqq. I, 28.
— 36 — 27 — p. 37 lin. 2.	— — 49. I, 44.
— 39 — 21 — p. 42 lin. 25.	— — 45 sqq. I, 41.
— 42 — 26 — p. 43 lin. 5 m.	— — 16 sq. I, 12.
— 43 — 5 m. — p. 44 lin. 10.	— — 17. I, 13.
— 47 — 18 m. — p. 48 lin. 22.	— — 48 sq. I, 43, s. 1.
— 48 — 23 — p. 49 lin. 12 m.	II — 134. XII, 71 in.
— 49 — 12 m. — 20 m.	— — 134 sq. XII, 72.
— 49 — 20 m. — p. 50 lin. 1 m.	— — 123 sq. XII, 55, s. 2 — 5.
— 50 — 1 m. — 9 m.	— — 134. XII, 70.
— 50 — 9 m. — p. 51 lin. 5.	— — 134. XII, 71 alt. p.
— 51 — 5 — 15 m.	— — 48. X, 2, s. 2.
— 51 — 15 m. — 21.	— — 170 sq. XIII, 23.
— 51 — 22 — 25.	— — 171. XIII, 24.
— 52 — 9 m. — 19 m.	— — 169 sq. XIII, 21.
— 52 — 19 m. — 23.	— — 171 sq. XIII, 25.
— 52 — 24 — p. 53 lin. 9.	— — 114. XII, 35.
— 53 — 10 — 19 m.	conf. II p. 190. XIII, 60.
— 53 — 24 m. — p. 54 lin. 17.	I p. 321. VII, 20.
— 54 — 19 sqq.	II — 174. XIII, 34.
— 55 — 19 m. — 24 in.	
— 56 — 25 — p. 57 lin. 15.	

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 57 lin. 17 — 20 m.
— 57 — 20 m. — p. 58 lin. 12 in.
— 58 — 12 p. in. — 27.
— 59 — 1 — 9 v. f.
— 59 — 16 m. — p. 60 lin. 6.
— 60 — 7 — p. 61 lin. 9.
— 61 — 20 — 35.
— 62 — 4 — 15 m.
— 62 — 15 m. — p. 63 lin. 2 m.
— 63 — 2 m. — 6 m.
— 63 — 7 p. in. — 15 m.
— 63 — 16 — 21 m.
— 63 — 23 m. —p. 64 lin. 18.
— 64 — 19 — p. 65 lin. 6.
— 65 — 7 — p. 66 lin. 2.
— 66 — 3 — 19.
— 66 — 20 — 22.
— 66 — 23 — p. 67 lin. 16.
— 67 — 17 — 27.
— 68 — 13 m. — p. 69 lin. 4.
— 69 — 5 — p. 70 lin. 8.
— 70 — 9 — 16.
— 70 — 17 — p. 71 lin. 25.
— 71 — 26 — p. 72 lin. 18.
— 72 — 20 — p. 73 lin. 3.
— 73 — 4 — 17.
— 73 — 19 — 26.
— 73 — 27 — p. 74 lin. 3 m.
— 74 — 3 m. — 10.
— 74 — 16 f. — p. 75 lin. 10 m.
— 75 — 10 m. — 14.
— 75 — 15 — 22.
— 75 — 23 — p. 76 lin. 17.
— 76 — 18 — p. 77 lin. 17.
— 77 — 18 — p. 78 lin. 1 m.
— 78 — 1 m. — 11.
— 80 — 4 — 16.
— 80 — 17 — 20.
— 80 — 21 — p. 81 lin. 26.
— 81 — 27 — p. 82 lin. 10.
— 83 — 9 — p. 84 lin. 3.
— 84 — 4 — 8 m.
— 84 — 8 m. — 20.
— 85 — 2 p. in. — 4.
— 85 — 20 v. f. — p. 86 lin. 6.
— 86 — 7 — 24.
— 87 — 5 — p. 88 lin. 22 m.
— 89 — 3 m. — 10 m.
— 89 — 10 m. — 25.
— 89 — 25 — p. 90 lin. 10.
— 90 — 12 — 19 m.
— 90 — 19 m. — p. 91 lin. 4 m.
— 91 — 4 m. — 19.
— 91 — 20 — 30 m.
— 91 — 30 m. — p. 92 lin. 4 m.

Germ.

II. p. 194. XIII, 68, s. 1 in.
— — 175. XIII, 35, s. 1 — 3 m.
— — 176. XIII, 35, s. 4.
— — 178 sq. XIII, 39.
— — 244. XV, 23.
— — 176 sq. XIII, 36, s. 1 — 8.
— — 188 sq. XIII, 57.
— — 231 sq. XV, 4, s. 1. 2.
— — 231. XV, 3, s. 1. 2.
— — 232. XV, 4, s. 4.
— — 228. XV, 1.
— — 234 sq. XV, 10.
— — 229. XV, 1a.
— — 232 sq. XV, 4, s. 5. 6.
— — 235. XV, 11.
— — 236 sq. XV, 13, s. 1. 2.
— — 235 sq. XV, 12, s. 1 in.
— — 236. XV, 12, s. 1 p. in. 2.
— — 232. XV, 4, s. 3.
— — 287. XVIII, 2, s. 1 — 3.
— — 285 sq. XVIII, 1.
— — 287 sq. XVIII, 2, s. 4.
— — 289 sq. XVIII, 4, s. 1 — 5.
— — 288. XVIII, 3.
— — 216. XIV, 24.
— — 217. XIV, 26, s. 1. 2.
— — 47 sq. X, 1.
— — 48. X, 2, s. 1.
— — 48. X, 2, s. 2.
— — 240 sq. XV, 18, s. 2.
— — 240. XV, 18, s. 1.
— — 237. XV, 14.
— — 237 sq. XV, 14a.
— — 238 sq. XV, 15.
— — 244. XV, 16, s. 2.
— — 239. XV, 16, s. 1
III — 160 sq. XXVI, 75, s. 1. 2.
— — 161 sq. XXVI, 76, s. 1.
— — 162 sq. XXVI, 78.
— — 162. XXVI, 76, s. 2.
IV — 311. LIII, 1, s. 2. 3.
— — 311. LIII, 1, s. 1.
— — 313. LIII, 3.
— — 300. LI, 4.
— — 298. LI, 2, s. 4 alt. p. et s. 5
— — 299. LI, 3 exc. extr. p.
— — 297 sq. LI, 2, s. 1 — 4 in.
— — 299 sq. LI, 3 extr. p.
— — 302. LI, 9.
— — 300 sq. LI, 6, s. 1.
— — 244. XLVII, 1.
— — 244 sq. XLVII, 2.
— — 245. XLVII, 4.
— — 245 sq. XLVII, 4a.
— — 246. XLVII, 5.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 92 lin. 4 m. — 21.
— 92 — 22 — p. 93 lin. 9.
— 93 — 10 — 13.
— 93 — 14 — 29.
— 93 — 30 — p. 94 lin. 15 m.
— 94 — 26 f. — p. 95 lin. 10 m.
— 98 — 19 m. — 23 v. f.
— 98 — 23 f. — p. 99 lin. 3 v. f.
— 99 — 3 f. — 14.
— 99 — 15 — 17 m.
— 99 — 17 m. — 19.
— 99 — 20 — p. 100 lin. 8 m.
— 100 — 19 — p. 101 lin. 11 m.
— 101 — 8 m. — 14 m.
— 101 — 14 m. — 22.
— 101 — 23 — p. 102 lin. 3.
— 102 — 4 — 8 m.
— 102 — 20 — p. 103 lin. 27.
— 103 — 29 — p. 104 lin. 15.
— 104 — 16 — p. 107 lin. 29 m.
— 108 — 4 — 13.
— 108 — 15 — 19 in.
— 108 — 19 p. in. — p. 110 lin. 15.
— 110 — 20 m. — 25.
— 111 — 4 — p. 112 lin. 2 m.
— 112 — 2 m. — 8.
— 112 — 9 — 17.
— 112 — 18 — 26.
— 112 — 27 — p. 114 lin. 8.
— 114 — 9 — 18 m.
— 114 — 18 m. — 27 m.
— 114 — 27 m. — p. 115 lin. 6.
— 115 — 10 f. — 17 v. f.
— 115 — 17 f. — p. 116 lin. 3 m.
item II p. 36 lin. 7 — 20 in.
— 116 lin. 3 m. — 21 in.
— 116 — 28. 29.
— 116 — 31 m. — p. 117 lin. 11.
— 117 — 12 — 14 m.
— 117 — 18 m. — p. 118 lin. 6.
— 118 — 20 f. — 26 in.
— 118 — 26 p. in. — p. 119 lin. 4 m.
— 119 — 4 m. — 12.
— 119 — 13 — 28.
— 120 — 1 — 18.
— 120 — 19 — p. 121 lin. 2.
— 121 — 4 — 16 m.
— 121 — 16 m. — p. 122 lin. 6.
— 122 — 7 — 13 m.
— 122 — 19 m — 23 m.
— 122 — 23 m. — 27 m.
— 123 — 1 m. — 10.
— 124 — 3 — 9 m.
— 124 — 9 m. — 18.

Germ.

IV. p. 247. XLVII, 7.
— — 249. XLVII, 10.
— — 249 sq. XLVII, 11.
— — 250. XLVII, 12.
— — 250 sq. XLVII, 13.
— — 251. XLVII, 14.
— — 256. XLVIII, 1.
— — 269. XLVIII, 22.
— — 266 sq. XLVIII, 17, s. 1.
— — 256. XLVIII, 2.
— — 256. XLVIII, 3, s. 1.
— — 267. XLVIII, 17, s. 2. 3.
— — 256 sq. XLVIII, 4.
— — 269. XLVIII, 23.
— — 268 sq. XLVIII, 21.
— — 258. XLVIII, 6.
— — 257 sq. XLVIII, 5.
— — 258. XLVIII, 7.
— — 259 sq. XLVIII, 8.
— — 260 sqq. XLVIII, 9, s. 1 — 8.
— — 264. XLVIII, 11.
— — 284. XLIX, 3a.
— — 281 sqq. XLIX 1, s. 1.
— — 288. XLIX, 7.
— — 286 sq. XLIX, 5, s. 1. 2.
— — 288. XLIX, 7a.
— — 287 sq. XLIX, 6.
— — 289. XLIX, 8, s. 2.
— — 289 sq. XLIX, 9, s. 1 — 4.
— — 289. XLIX, 8. et
I — 177. III, 10, s. 1.
I — 177. III, 10, s. 2.
IV — 291. XLIX, 9, s. 5.
— — 293. L, 1.
— — 293 sq. L, 2.
— — 294. L, 3.
— — 295. L, 4 in.
— — 295. L, 4 exc. initio.
— — 295. L, 4 in. nr. 3.
III — 340. XXXVI.
— — 337. XXXV, 10.
— — 337. XXXV, 11, s. 1.
— — 336 sq. XXXV, 9.
— — 336. XXXV, 8.
— — 334. XXXV, 5.
— — 333 sq. XXXV, 4.
— — 335. XXXV, 6.
— — 335 sq. XXXV, 7.
— — 337 sq. XXXV, 12, s. 1.
— — 333. XXXV, 2.
— — 333. XXXV, 1.
— — 333. XXXV, 3.
— — 285. XXX, 1.
— — 285 sq. XXX, 2.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 124 lin. 19 — p. 125 lin. 7.	III. p. 286. XXX, 3.
— 125 — 8 — 17 m.	— — 287. XXX, 5 pro p.
— 125 — 17 m. — p. 126 lin. 8.	— — 287 sqq. XXX, 7.
— 126 — 9 — p. 127 lin. 5.	— — 288 sq. XXX, 9.
— 127 — 6 — 11.	— — 287. XXX, 6.
— 127 — 12 — 21.	— — 291. XXX, 12.
— 127 — 22 — p. 128 lin. 4 m.	— — 298 sq. XXX, 27.
— 128 — 4 m. — 11.	— — 299. XXX, 28.
— 128 — 12 — 19, v. f.	— — 296. XXX, 17.
— 128 — 19 f. — 24 m.	— — 295. XXX, 18.
— 128 — 24 m. — p. 129 lin. 3 in.	— — 297. XXX, 23.
— 129 — 3 p. in. — 16.	— — 295 sq. XXX, 20.
— 129 — 17 — 25 m.	— — 300. XXX, 30.
— 129 — 25 m. — p. 130 lin. 4.	— — 300. XXX, 31.
— 130 — 19 — p. 131 lin. 22.	— — 292 sq. XXX, 14.
— 131 — 23 — p. 132 lin. 8.	— — 297 sq. XXX, 24.
— 132 — 9 — 16 m.	— — 298. XXX, 25.
— 132 — 16 m. — 21 m.	— — 298. XXX, 26.
— 132 — 21 m. — p. 133 lin. 19 m.	— — 289 sq. XXX, 10.
— 133 — 19 m. — 27.	— — 291 sq. XXX, 13.
— 134 — 6 m. — 18 m.	— — 299 sq. XXX, 29.
— 134 — 18 m. — p. 135 lin. 4.	— — 286 sq. XXX, 4.
— 135 — 5 — 23 v. f.	— — 195. XXVII, 35, s. 1. 2.
conf. III. p. 244 lin. 28. — p. 245 lin. 14 m.	
— 135 lin. 23 f. — 27 m.	— — 196. XXVII, 37.
conf. III. p. 245 lin. 14 m. — 18.	
— 135 lin. 27 m. — 29 m.	— — 196. XXVII, 36.
conf. III. p. 245 lin. 24 m. — p. 246 lin. 2.	
— 135 lin. 29 m. — 34.	— — 196. XXVII, 38.
conf. III. p. 245 lin. 19 — 24 m.	
— 136 lin. 2 — 18.	— — 246. XXVII, 130.
— 136 — 19 — 25 m.	— — 247. XXVII, 130*.
— 136 — 25 m. — p. 137 lin. 8 v. f.	— — 247. XXVII, 131.
— 137 — 8 f. — 15.	— — 248. XXVII, 132.
— 137 — 16. 17.	
conf. infra p. 158 lin. 11.	
— 137 lin. 24 — p. 139 lin. 15 v. f.	— — 259 sqq. XXVII, 150.
— 139 — 15 f. — 27.	— — 263 sq. XXVII, 153.
— 139 — 28 — p. 140 lin. 7.	IV — 655. LXXV, 2, s. 10.
— 140 — 8 — p. 141 lin. 6.	III — 262 sq. XXVII, 152, s. 2 — 4.
— 141 — 27 m. — p. 142 lin. 1.	— — 253. XXVII, 137, s. 1 in.
— 142 — 10 — 16.	— — 265 sq. XXVII, 156.
— 142 — 17 — p. 143 lin. 3 m.	— — 255 sq. XXVII, 141.
— 143 — 6 p. in. — 20.	— — 266. XXVII, 157.
— 143 — 21 — p. 144 lin. 13 m.	— — 267. XXVII, 159.
— 144 — 17 p. in. — 26 m.	— — 266. XXVII, 158.
— 144 — 27 m. — p. 145 lin. 5.	— — 268. XXVII, 161.
— 145 — 6 — 14.	— — 268. XXVII, 162.
— 145 — 18 p. in. — 25 m.	— — 269. XXVII, 163.
— 145 — 25 m. — p. 146 lin. 4.	— — 268. XXVII, 160.
— 146 — 6 — 22.	— — 254 sq. XXVII, 139 tot.
— 146 — 23 — p. 148 lin. 3 m.	— — 271. XXVIII, 1.
— 148 — 3 m. — 9.	— — 271 sq. XXVIII, 2.
— 148 — 10 — p. 149 lin. 16 in.	II — 395. XXII, 61 tot.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 149 lin. 18 — 26 m.	III. p. 272. XXVIII, 3.
— 149 — 26 m. — p. 150 lin. 3.	— — 272. XXVIII, 4.
— 150 — 4 — 21 m.	— — 281. XXVIII, 20.
— 150 — 21 m. — p. 151 lin. 17.	— — 274 sq. XXVIII, 11, s. 2 — 4.
— 151 — 18 — 25.	— — 272. XXVIII, 5.
— 151 — 26 — p. 152 lin. 11.	— — 273. XXVIII, 8.
— 152 — 12 — 19 m.	— — 274. XXVIII, 10.
— 153 — 1 — 18.	— — 278 sq. XXVIII, 17.
— 153 — 19 m. — p. 154 lin. 3 m.	— — 279. XXVIII, 18.
— 154 — 3 — p. 155 lin. 7.	— — 279 sq. XXVIII, 18a.
— 155 — 8 — 16 m.	— — 281. XXVIII, 19.
— 155 — 16 m. — 24 m.	— — 277. XXVIII, 14.
— 155 — 24 m. — p. 157 lin. 21.	— — 275 sqq. XXVIII, 13.
— 157 — 22 — 28 m.	— — 281 sq. XXVIII, 21.
— 157 — 28 m. — p. 158 lin. 5.	— — 275. XXVIII, 12.
— 158 — 7 — p. 159 lin. 16.	— — 282 sq. XXIX, 1.
— 159 — 17 — 26 m.	— — 283. XXIX, 2.
— 159 — 26 m. — p. 161 lin. 12.	— — 283 sqq. XXIX, 3.
— 161 — 14 — p. 162 lin. 7.	IV — 684 sq. LXXVII, 1, s. 1 — 3.
— 162 — 8 — p. 163 lin. 3 m.	— — 631. LXXIV, 37 tot.
— 163 — 3 m. — 5 m.	— — 685. LXXVII, 1, s. 4.
— 163 — 5 m. — 13 in.	— — 688. LXXVII, 1, s. 15.
— 163 — 13 p. in. — 16.	— — 688. LXXVII, 1, s. 14.
— 163 — 17 — 25 m.	— — 688. LXXVII, 1, s. 13.
— 163 — 25 m. — 26 v. f.	— — 686. LXXVII, 1, s. 7.
— 164 — 1 m. — 4.	— — 686. LXXVII, 1, s. 8.
— 164 — 5 — 16.	— — 686. LXXVII, 1, s. 5. 6.
— 164 — 17 — p. 165 lin. 2.	— — 688 sq. LXXVII, 1, s. 16.
— 165 — 3 — 13 m.	— — 689. LXXVII, 1, s. 17. 18.
— 165 — 13 m. — 26.	— — 687. LXXVII, 1, s. 11. 12.
— 165 — 27 — p. 166 lin. 11 m.	— — 686 sq. LXXVII, 1, s. 9. 10.
— 166 — 11 m. — 21.	— — 690. LXXVII, 1, s. 19.
— 166 — 22 — p. 167 lin. 3.	— — 690. LXXVII, 2, s. 2.
— 167 — 4 — 14.	— — 690 sq. LXXVII, 3.
a german. Coll. maxima ex parte differunt. Conf. lat. I. p. 375 in. et p. 377 lin. 9 sqq.	
— 167 lin. 17 — p. 168 lin. 5 m.	I — 223. IV, 17 exceptis ultimis 4 lineis partim a lat. divers.
— 168 — 5 m. — 16 m.	— — 248. IV, 76.
— 168 — 16 m. — p. 169 lin. 12 v. f.	— — 243 sq. IV, 67.
— 169 — 12 f. — 21.	— — 244 sq. IV, 68.
— 170 — 3 — 22.	— — 245. IV, 69.
— 170 — 23 — p. 171 lin. 3.	— — 245 sq. IV, 70.
— 171 — 25 m. — p. 172 lin. 4.	— — 243. IV, 66.
— 172 — 5 — 8 m.	— — 240. IV, 61, s. 1.
— 172 — 8 m. — 20.	— — 218. IV, 3.
— 172 — 21 — p. 173 lin. 3.	— — 240. IV, 60.
— 173 — 8 — 23.	— — 247 sq. IV, 75.
— 173 — 24 — p. 174 lin. 11 m.	— — 280 sq. IV, 128.
— 175 — 27 m. — p. 176 lin. 6 m.	II — 428. XXII, 126.
— 178 — 15 — 24 m.	I — 246. IV, 71.
— 178 — 28 — p. 179 lin. 3 m.	— — 246 sq. IV, 72.
— 179 — 3 m. — 7.	— — 247. IV, 73.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 179 lin. 8 — 16.	I. p. 247. IV, 74.
— 179 — 26 m. — p. 180 lin. 10.	— — 253. IV, 83.
— 180 — 11 — p. 181 lin. 2.	— — 251. IV, 80.
— 181 — 3 — 7.	— — 250. IV, 79.
— 181 — 8 — 15 m.	— — 250. IV, 78, s. 2.
— 181 — 15 m. — 27.	— — 231. IV, 39.
— 181 — 28 — p. 182 lin. 21.	— — 248 sqq. IV, 77.
— 182 — 22 — p. 183 lin. 12.	— — 254. IV, 84.
— 183 — 13 — 24.	— — 254 sq. IV, 85.
— 183 — 26 — p. 184 lin. 13.	— — 239. IV, 58.
— 184 — 15 — p. 185 lin. 3 m.	IV — 24 sq. XLI, 1.
— 185 — 3 m. — 12.	— — 25. XLI, 2.
— 186 — 16 m. — p. 187 lin. 1 m.	I — 292. V, 17.
— 187 — 8 — 16 m.	— — 294. V, 20.
— 187 — 16 m. — 30.	— — 295. V, 22.
— 188 — 1 — 10 v. f.	— — 294 sq. V, 21.
— 188 — 10 f. — 17 m.	— 284. V, 4, s. 3. 4.
— 188 — 17 m. — 23.	— — 283 sq. V, 4, s. 1. 2.
— 188 — 24 — 28 m.	— — 293. V, 18.
— 188 — 28 m. — p. 190 lin. 4.	— — 293. V, 19.
— 190 — 19 f. — 26.	— — 295 sq. V, 23.
— 191 — 2 — 16 in.	conf. IV p. 204. XLV, 37 divers.
— 191 — 16 p. in. — 19 m.	II. p. 215. XIV, 22.
— 191 — 24 — p. 192 lin. 3 in.	— — 416. XXII, 107 alt. p.
— 192 — 3 p. in. — 14.	— — 416. XXII, 108.
— 192 — 22 m. — 25 in.	— — 416. XXII, 107 pr. p.
— 192 — 25 p. in. — 28.	— — 416. XXII, 106.
— 195 — 14 p. in. — 18.	IV — 452. LXIII, 10, s. 1 alt. p.
— 199 — 15 — p. 200 lin. 1 m.	— — 585 sq. LXXI, 1, s. 4.
— 200 — 1 m. — 5 in.	— — 586. LXXI, 1, s. 5.
— 200 — 10 — 13 m.	— — 585. LXXI, 1, s. 2.
— 200 — 13 m. — 19 m.	— — 585. LXXI, 1, s. 3.
— 202 — 1 — 8.	— — 587. LXXI, 1, s. 9.
— 202 — 9 — 14 m.	— — 586. LXXI, 1, s. 6.
— 202 — 14 m. — 22.	— — 586. LXXI, 1, s. 7.
— 202 — 23 — 30.	— — 586 sq. LXXI, 1, s. 8.
— 203 — 1 — 3.	— — 585. LXXI, 1, s. 1.
— 203 — 4 — 18.	III — 77 sq. XXIV, 106.
— 203 — 19 — p. 204 lin. 11.	— — 87. XXIV, 125.
— 204 — 12 — 27.	— — 87 sq. XXIV, 126.
— 204 — 28 — p. 205 lin. 9.	— — 27. XXIV, 21, s. 1. 2.
— 206 — 1 m. — 7.	— — 3. XXIII, 5.
— 206 — 16 — p. 207 lin. 4 m.	— — 66. XXIV, 92.
— 207 — 4 m. — 15.	— — 67. XXIV, 93.
— 207 — 16 — p. 208 lin. 5.	— — 67 sqq. XXIV, 94. ubi haec historia multo prolixior est.
— 208 — 11 — 23.	— — 71 sq. XXIV, 97.
— 209 — 1 — 7.	— — 72. XXIV, 98. ub' prolixiora leguntur.
— 209 — 9 — p. 210 lin. 7.	IV — 589 sq. LXXI, 2.
— 212 — 14 — 20 m.	— — 587. LXXI, 1, s. 10.
— 212 — 20 m. — p. 213 lin. 5.	— — 587 sq. LXXI, 1, s. 11.
— 213 — 6 — 13.	— — 588. LXXI, 1, s. 12.
— 213 — 14 — p. 214 lin. 5.	— — 588. LXXI, 1, s. 13.
— 214 — 12 — 19.	— — 589. LXXI, 1, s. 14.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 215 lin. 2 m. — 5 m.	III. p. 132. XXVI, 51 in.
— 215 — 5 m. — p. 216 lin. 18 m.	— — 133 sq. XXVI, 52.
— 217 — 1 — 17.	IV — 584. LXX, 5.
— 218 — 8 — p. 219 lin. 5 m.	III — 17 sq. XXIV, 12, s. 1 — 4.
— 219 — 5 m. — 23.	— — 44 sq. XXIV, 60.
— 219 — 24 — p. 220 lin. 4 m.	— — 16 sq. XXIV, 11.
— 220 — 4 m. — 10 in.	— — 43. XXIV, 58.
— 220 — 10 p. in. — 26.	— — 43. XXIV, 59, s. 1 — 3.
— 220 — 27 — p. 221 lin. 10 m.	— — 9. XXIV, 3, s. 1 — 3 pr. p.
— 221 — 20 — p. 223 lin. 2.	— — 19 sqq. XXIV, 15.
— 223 — 3 — 26 in.	— — 23. XXIV, 16.
— 223 — 26 p. in. — p. 224 lin. 4.	— — 48. XXIV, 65.
— 224 — 7 — p. 225 lin. 5 m.	— — 35. XXIV, 41.
— 225 — 5 m. — 7 m.	— — 38 sq. XXIV, 44, s. 2. 3. ubi historia illic tantum indigitata prolixius narratur.
— 225 — 14 — p. 226 lin. 19 in.	— — 48 sq. XXIV, 67.
— 226 — 19 p. in. — 29.	— — 49 sq. XXIV, 68.
— 227 — 4 — 16.	— — 50. XXIV, 69.
— 227 — 17 — 27.	— — 50 sq. XXIV, 70.
— 227 — 28 — p. 228 lin. 8 in.	— — 51. XXIV, 71. item IV p. 252 sq. XLVII, 16 pr. p.
— 228 — 8 p. in. — 22.	— — 51 sq. XXIV, 72. item IV p. 253. XLVII, 16 alt. p.
— 228 — 23 — p. 229 lin. 1 m.	— — 52. XXIV, 73.
— 229 — 1 m. — 8.	— — 52 sq. XXIV, 74.
— 229 — 9 — 28 m.	— — 54 sq. XXIV, 75.
— 229 — 28 m. — p. 230 lin. 30.	— — 55 sq. XXIV, 76.
— 231 — 2 p. in. — 10 v. f.	— — 70 sq. XXIV, 96, s. 1. ubi haec historia paulo prolixius narratur.
— 231 — 10 f. — 15.	— — 56 sq. XXIV, 77.
— 232 — 2 — 4 m.	— — 69. XXIV, 94, s. 4 alt. p.
— 232 — 6 m. — 17.	— — 70. XXIV, 96, s. 1.
conf. p. 231 lin. 2 p. in. — 10 v. f.	
— 232 lin. 19 — p. 233 lin. 5 m.	conf. III. p. 78. XXIV, 107, s. 1 pr. p.
— 233 — 5 m. — p. 234 lin. 15 m.	III. p. 7 sq. XXIV, 2, s. 2 — 5.
— 234 — 25 — p. 235 lin. 2.	— — 29 sq. XXIV, 23 exc. initio et fine.
— 235 — 6 — 20.	conf. III. p. 58. XXIV, 80, s. 1.
— 236 — 15 — p. 237 lin. 24.	III. p. 59 sq. XXIV, 81.
— 237 — 25 — p. 238 lin. 9.	— — 61. XXIV, 83.
— 238 — 10 — p. 239 lin. 14.	— — 61 sq. XXIV, 84.
— 239 — 17 — p. 240 lin. 15.	— — 63 sq. XXIV, 86.
— 240 — 16 — 29.	— — 46. XXIV, 62.
— 240 — 30 — p. 241 lin. 14.	— — 64 sq. XXIV, 88.
— 241 — 15 — 24 m.	— — 64. XXIV, 87.
— 241 — 24 m. — p. 242 lin. 8.	— — 65. XXIV, 89.
— 242 — 21 f. — p. 243 lin. 7 m.	I — 192. III, 38.
— 243 — 7 m. — 20 in.	— — 195 sq. III, 47.
— 244 — 1 — 11 m.	— — 189. III, 30.
— 244 — 11 m. — 24.	— — 189. III, 31.
— 245 — 2 — 14.	— — 189 sq. III, 32. partim a lat. divers.
— 246 — 25 — p. 247 lin. 2.	— — 190. III, 33.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 247 lin. 3 — 9.
— 247 — 10 — 14 m.
— 247 — 14 m. — 18.
— 247 — 19 — p. 248 lin. 4.
— 248 — 5 — 10.
— 248 — 11 — 26.
— 249 — 1 — 10 m.
— 249 — 10 m. — 16.
— 249 — 24 — p. 250 lin. 14.
— 250 — 15 — 25.
II. p. 20 lin. 9 m. — 19. eadem leguntur.
— 251 lin. 2 — 9 m.
— 251 — 9 m. — 16 m.
— 251 — 16 m. — 21.
— 251 — 22 — 26.
— 252 — 2 — 6 v. f.
— 252 — 6 f. — 16 m.
— 252 — 21 — 24 m.
— 252 — 24 m. — p. 253 lin. 6.
— 253 — 8 — 18.
— 253 — 19 — p. 254 lin. 10.
— 254 — 11 — 17.
— 254 — 18 — 26 m.
— 254 — 26 m. — 31.
— 255 — 1 — 6 m.
— 255 — 3 — 6 m.
— 255 — 2 — 19.
— 255 — 20 — 23 m.
— 255 — 23 m. — p. 256 lin. 3.
— 256 — 5 — 12 v. f.
— 256 — 12 f. — 25.
— 257 — 8 — p. 258 lin. 6 in.
— 258 — 6 p. in. — 11.
— 258 — 12 — 22.
— 259 — 9 — 17 m.
— 259 — 17 m. — 21.
— 261 — 6 — p. 262 lin. 14 m.
— 262 — 14 m. — 16 v. f.
— 262 — 16 f. — p. 263 lin. 20.
— 263 — 21 — p. 264 lin. 1.
— 264 — 2 — 9 m.
— 264 — 9 m. — 13.
— 264 — 15 — p. 265 lin. 14.
— 265 — 16 — p. 266 lin. 5 m.
— 266 — 5 m. — 9 m.
— 266 — 9 m. — 20.
— 266 — 22 — p. 267 lin. 3.
— 267 — 12 — 19.
— 267 — 20 — 268 lin. 21.
— 268 — 22 — p. 269 lin. 14.
— 269 — 15 — 26.
— 270 — 9 m. — 17.
— 270 — 18 — p. 271 lin. 4.

Germ.

I. p. 190 sq. III, 34.
— — 191. III, 37.
— — 235. IV, 46, s. 2.
— — 197. III, 50.
— — 192. III, 39.
— — 192 sq. III, 40, s. 1. 2. item IV p. 266. XLVIII, 16.
— — 193. III, 40, s. 3.
— — 193 sq. III, 41.
— — 194 sq. III, 44.
— — 198. III, 55.
— — 199 sq. III, 57.
— — 200. III, 58 pr. p.
— — 200. III, 59.
— — 200. III, 58 alt. p.
— — 208. III, 76.
— — 209. III, 80, s. 1. 2.
— — 209. III, 79.
— — 208. III, 77.
— — 201 sq. III, 63.
— — 202. III, 64.
— — 203. III, 66.
— — 204. III, 68.
— — 204. III, 67.
IV — 120 sq. XLIII, 140.
— — 131. XLIII, 158, s. 1.
I — 200 sq. III, 60.
— — 201. III, 61.
— — 201. III, 62.
— — 207. III, 74.
— — 205. III, 71.
— — 206 sq. III, 73.
— — 207 sq. III, 75.
— — 205 sq. III, 72.
IV — 572. LXIX, 3, s. 1.
— — 565. LXVIII, 1, s. 9.
— — 570 sqq. LXIX, 1, s. 4 — 8.
— — 572. LXIX, 2.
— — 568 sq. LXIX, 1, s. 2. 3.
— — 568. LXIX, 1, s. 1.
— — 408. LIX, 9.
— — 397. LVII, 12.
— — 552 sq. LXVII, 9, s. 3. 4.
— — 595 sq. LXXIII, 2.
— — 595. LXXIII, 1.
— — 596 sq. LXXIII, 3.
— — 605 sq. LXXIII, 16.
— — 602 sq. LXXIII, 12, s. 2.
— — 600 sqq. LXXIII, 11, s. 1 — 3.
II — 419. XXII, 112, s. 1. 2.
III — 382. XXXVII, 64.
IV — 211. XLV, 47. item p. 603. LXXIII, 12a.
— — 700 sq. LXXX, 1.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 271 lin. 5 — 12.
— 271 — 13 — 21.
— 271 — 22 — 24 m.
— 271 — 24 m. — 28 m.
— 271 — 28 m. — p. 272 lin. 1 m.
— 272 — 23 — p. 273 lin. 3 in.
— 273 — 3 p. in. — 19.
— 273 — 20 — 29 in.
— 273 — 29 p. in. — p. 274 lin. 11.
— 274 — 12 — 23 m.
— 274 — 23 m. — 28.
— 275 — 1 — 6 m.
— 275 — 6 m. — 21 m.
— 275 — 21 m. — p. 276 lin. 6.
— 276 — 7 — 15 m.
— 276 — 15 m. — p. 277 lin. 10.
— 277 — 11 — p. 278 lin. 3 m.
— 278 — 3 m. — 7 m.
— 278 — 7 m. — 16 v. f.
— 278 — 16 f. — 20 m.
— 278 — 20 m. — p. 279 lin. 4 in.
— 279 — 4 p. in. — p. 280 lin. 8.
— 280 — 9 — 16.
— 280 — 17 — 23.
— 280 — 26 sqq.
— 282 — 31 m. — 39 m.
— 282 — 39 m. — p. 283 lin. 19.
— 283 — 20 — 34 m.
— 283 — 34 m. — p. 284 lin. 7 v. f.
— 284 — 7 f. — 33.
— 284 — 34 — p. 285 lin. 22.
— 285 — 23 — 33.
— 285 — 37 — p. 286 lin. 8.
— 286 — 9 — 25 v. f.
— 286 — 25 f. — p. 287 lin. 11.
— 287 — 13 — p. 288 lin. 6 m.
— 288 — 6 m. — p. 289 lin. 10.
— 289 — 11 — 25.
— 289 — 26 — p. 290 lin. 1 m.
— 290 — 7 p. in. — 10 in.
— 290 — 10 p. in. — 19 m.
— 290 — 19 m. — 32 m.
— 290 — 22 m. — 25.
— 291 — 1 — 10.
— 291 — 11 — 18 m.
— 291 — 18 m. — 25.
— 291 — 26 — p. 292 lin. 18 v. f.
— 292 — 18 f. — 28 m.
— 292 — 28 m. — p. 293 lin. 8.
— 293 — 9 — 23.
— 293 — 24 — 31.
— 294 — 2 — p. 295 lin. 45.
— 296 — 7 — 14 in.
— 300 — 22 — p. 301 lin. 3 m.
— 301 — 6 m. — 13.

Germ.

IV. p. 604. LXXIII, 13.
— — 604 sq. LXXIII, 14.
conf. II. p. 393. XXII, 58.
III. p. 128. XXVI, 44.
II — 401. XXII, 73.
III — 415 sq. XXXVII, 119.
— — 408. XXXVII, 106.
IV — 603. LXXIII, 12, s. 3. 4.
III — 409 sq. XXXVII, 108.
— — 409. XXXVII, 107.
— — 415. XXXVII, 118a.
— — 416. XXXVII, 120.
— — 416. XXXVII, 121.
— — 413 sq. XXXVII, 115.
— — 414. XXXVII, 116.
— — 414 sq. XXXVII, 117.
— — 412 sq. XXXVII, 113.
— — 413. XXXVII, 114a.
— — 410. XXXVII, 110.
— — 413. XXXVII, 114.
— — 410 sq. XXXVII, 111.
— — 411. XXXVII, 112.
— — 415. XXXVII, 118.
— — 417. XXXVII, 122.
conf. IV. p. 337 sq. LIV, 25.
IV. p. 333. LIV, 19.
— — 333 sq. LIV, 20.
— — 335. LIV, 22.
— — 335. LIV, 23.
— — 336 sq. LIV, 24.
— — 337 sq. LIV 25.
— — 339. LIV, 26, s. 1. 2.
— — 525 sq. LXVI, 42.
— — 526 sq. LXVI, 43.
— — 534 sq. LXVI, 53.
— — 481. LXVI, 4, s. 1. 2.
— — 483. LXVI, 5, s. 3 — 8.
— — 485. LXVI, 6.
conf. IV. p. 490. LXVI, 18 f.
IV. p. 527 sq. LXVI, 45.
— — 528. LXVI, 46.
conf. IV. p. 525 LXVI, 39, s. 3.
IV. p. 482 sq. LXVI, 5, s. 1.
— — 525. LXVI, 41.
— — 528. LXVI, 47.
— — 482. LXVI, 4, s. 3.
— — 533. LXVI, 52.
— — 530. LXVI, 49a.
— — 529 sq. LXVI, 49.
— — 530 sq. LXVI, 50.
— — 531 sq. LXVI, 51, s. 1.
— — 532 sq. LXVI, 51, s. 2 — 6.
III — 320. XXXII, 9.
IV — 163. XLIV, 10.
— — 157. XLIV, 3.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.	Germ.
p. 301 lin. 14 — 27.	IV. p. 159 sq. XLIV, 5ª, s. 1.
— 302 — 1 — 14 in.	— — 160. XLIV, 5ª, s. 2. 3.
— 302 — 14 p. in. — 17 in.	— — 161 sq. XLIV, 7.
— 302 — 17 p. in. — 23 m.	— — 162. XLIV, 8, s. 1.
— 302 — 23 m. — 28 m.	— — 163. XLIV, 9.
— 304 — 6 — p. 305 lin. 4 m.	— — 163 sq. XLIV, 11.
— 305 — 9 — 21.	— — 165. XLIV, 12.
— 305 — 22 — p. 306 lin. 20.	— — 237 sq. XLV, 88.
— 306 — 21 — p. 307 lin. 6.	— — 176. XLV, 1.
— 307 — 21 — p. 308 lin. 3.	— — 177 sq. XLV, 4.
— 308 — 4 — 20 v. f.	— — 176 sq. XLV, 3.
— 308 — 20 f. — 23.	— — 176. XLV, 2.
— 308 — 24 — p. 309 lin. 7 m.	— — 196 sq. XLV, 25, s. 1.
— 309 — 11 — 18.	— — 179. XLV, 7.
— 309 — 19 — p. 310 lin. 9.	— — 178 sq. XLV, 6.
— 311 — 15 — p. 313 lin. 4 m.	— — 180 sq. XLV, 8, s. 1 — 3.
— 313 — 15 — 20.	— — 74. XLIII, 63.
— 313 — 21 — 24 v. f.	— — 178. XLV, 5.
— 314 — 1 m. — 12.	— — 185. XLV, 13.
— 314 — 17 m. — p. 315 lin. 6 m.	— — 184 sq. XLV, 12.
— 316 — 16 — 20 m.	— — 183. XLV, 9.
— 316 — 22 — 30 m.	— — 184. XLV, 11.
— 317 — 1 — 16.	— — 183. XLV, 10.
— 317 — 20 — 23.	— — 187. XLV, 14, s. 1 m.
— 318 — 8 m. — 18 v. f.	— — 185 sq. XLV, 14, s. 1 in.
— 320 — 18 — 22 m. (brevins)	II — 203. XIII, 85, s. 3.
— 320 — 22 m. — p. 321 lin. 9 m.	— — 202 sq. XIII, 85, s. 1. 2.
— 321 — 9 m. — 20 m.	— — 203. XIII, 85, s. 4. 5.
— 321 — 26 m. — p. 322 lin. 17 m.	IV — 186. XLV, 14, s. 1 pr. p. exc. initio.
— 323 — 21 f. — p. 324 lin. 17.	— — 191. XLV, 16, s. 1 alt. p.
— 325 — 14 m. — 19 v. f.	II — 260. XVI, 8, s. 1 m.
— 326 — 6 — 13 m.	IV — 187 sq. XLV, 14, s. 2 pr. p.
— 328 — 7 — 11 m.	— — 189. XLV, 15, s. 2 m.
— 329 — 5 — 10 m.	— — 189. XLV, 15, s. 2 p. in.
— 330 — 8 m. — 10 in.	II — 260. XVI, 8, s. 1 med. p.
— 331 — 12 — 16 m.	IV — 188. XLV, 15, s. 1 p. in.
— 331 — 16 m. — 18 m.	II — 260. XVI, 8, s. 1 f.
— 332 — 23 — p. 333 lin. 10 in. et lin. 16 m. — p. 334 lin. 1 m.	— — 261. XVI, 9, s. 1. 2. diverso ordine.
— 334 — 13 — 17 m.	IV — 192. XLV, 16, s. 2 alt. p.
— 337 — 17 — p. 338 lin. 6 m.	— — 192 sq. XLV, 16, s. 3.
— 338 — 33 — p. 339 lin. 7 v. f.	— — 222. XLV, 65, s. 2.
— 339 — 7 f. — 11 in.	— — 233 sq. XLV, 80.
— 339 — 16 — 18.	— — 222. XLV, 66.
— 339 — 23 m. — p. 340 lin. 13.	— — 223. XLV, 67.
— 340 — 14 — p. 341 lin. 2 m.	— — 223. XLV, 68, s. 1.
— 341 — 4 m. — 10 in.	— — 222. XLV, 65, s. 1.
— 341 — 10 m. — 11 v. f.	— — 224. XLV, 68, s. 2.
— 341 — 13 — 19 m.	— — 232. XLV, 78, s. 1 pr. p.
— 341 — 19 m. — p. 342 lin. 2 m.	— — 231 sq. XLV, 77, s. 1.
— 342 — 4 — 8 m.	II — 259. XVI, 7, s. 1 p. in.
— 342 — 17 — 18 m.	IV — 227. XLV, 72 in.
— 342 — 17 — 25 m.	II — 259. XVI, 7, s. 2 pr. p.
— 342 — 25 m. — p. 343 lin. 7.	IV — 227. XLV, 72 exc. initio.
— 343 — 8 — 19.	— — 227 sq. XLV, 73.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 343 lin. 20 — p. 344 lin. 16.
— 344 — 26 m. — p. 345 lin. 7.
— 345 — 3 m. — 6 m.
— 345 — 9 — p. 347 lin. 14.
— 346 — 19 m. — 21 m.
— 352 — 11 m. — 16 m.
— 352 — 16 m. — 24.
— 352 — 25 — p. 353 lin. 2.
— 353 — 4 — 8 m.
— 353 — 9 m. — 21 m.
— 354 — 4 m. — 8 m.
— 354 — 22 — p. 355 lin. 3 m.
— 355 — 5 — 26.
— 355 — 27 — p. 356 lin. 12.
— 356 — 13 — p. 357 lin. 8 in.
— 357 — 8 p. in. — 25.
— 357 — 26 — p. 358 lin. 10 m.
— 358 — 10 m. — 15.
— 359 — 18 — 25.
— 361 — 13 — p. 362 lin. 4 m.
— 362 — 4 m. — 20.
— 362 — 21 — p. 363 lin. 15.
— 363 — 16 — p. 366 lin. 8 m.
— 366 — 8 m. — p. 367 lin. 11.
— 371 — 3 — p. 372 lin. 13.
— 372 — 15 — p. 373 lin. 2 in.
— 373 — 2 p. in. — 13.
— 373 — 14 — 18 m.
— 373 — 19 m. — 35.
— 373 — 36 — p. 374 lin. 16.
— 374 — 17 — p. 375 lin. 2.
— 375 — 3 conf. p. 167 in.
— 375 — 9 — 14.
— 376 — 3 m. — 9.
— 376 — 10 — 18 m.
— 376 — 18 m. — 29.
— 377 — 9 m. — 19.
— 377 — 20 — 28.
— 377 — 29. 30.
— 378 — 2 — 20 in.
— 378 — 12 m. — 15 in.
— 378 — 20 p. in. — 25 in.
— 380 — 4 — 7 m.
— 380 — 7 m. — 22.
— 381 — 1 m. — 13.
— 381 — 14 — p. 382 lin. 5 in.
— 383 — 2 — 14.
— 383 — 9 p. in. — 12 v. f. etiam
— 383 — 17 — 22.
— 383 — 24 m. — p. 384 lin. 7.
— 384 — 9 — 20.
— 386 — 17 — 24.
— 386 — 25 — p. 387 lin. 25.
— 388 — 15 m. — 19.

Germ.

IV. p. 225 sq. XLV, 71, s. 1 — 3.
— — 225. XLV, 70.
conf. IV p. 227. XLV, 71, s. 4.
IV. p. 228 sq. XLV, 74, s. 1 — 3.
— — 231. XLV, 76 pr. p.
— — 681. LXXVI, 27, s. 2.
— — 654. LXXV, 2, s. 6.
— — 200. XLV, 30.
— — 171 sq. XLIV, 23 pr. p.
— — 205. XLV, 40.
— — 172. XLIV, 23 alt. p.
— — 207 sq. XLV, 44.
— — 206 sq. XLV, 43.
— — 208. XLV, 44a.
— — 209. XLV, 45, s. 1. 2.
— — 210. XLV, 45a.
— — 204 sq. XLV, 39.
— — 204. XLV, 38.
— — 357. LV, 7, s. 3.
— — 457. LXIV, 1a, s. 1.
— — 456. LXIV, 1.
— — 457. LXIV, 1a, s. 2. 3.
— — 458 sqq. LXIV, 1b, s. 1 — 9.
— — 462 sqq. LXIV, 1c.
— — 512 sqq. LXVI, 25.
— — 681. LXXVI, 27, s. 3. 4.
— — 675 sq. LXXVI, 25.
— — 679. LXXVI, 26, s. 8.
— — 676. LXXVI, 26, s. 1. 2.
— — 677. LXXVI, 26, s. 3. 4.
— — 678. LXXVI, 26, s. 7.
— — 679. LXXVI, 26, s. 9.
— — 680. LXXVI, 26, s. 11. 12.
— — 679 sq. LXXVI, 26, s. 10.
— — 678. LXXVI, 26, s. 5. 6.
— — 690 sq. LXXVII, 3.
— — 654. LXXV, 2, s. 7.
— — 664. LXXVI, 11, s. 2.
— — 671. LXXVI, 21.
— — 674. LXXVI, 23, s. 4 alt. p.
— — 682 sq. LXXVI, 27, s. 9.
— — 670. LXXVI, 20, s. 2.
— — 670. LXXVI, 20, s. 1.
— — 672. LXXVI, 22.
— — 673. LXXVI, 23, s. 2. 3.
— — 667. LXXVI, 16, s. 3. 4.
I — 268. IV, 104 prior p.
IV — 666 sq. LXXVI, 16, s. 1.
— — 672 sq. LXXVI, 23, s. 1.
— — 682. LXXVI, 27, s. 7. 8.
— — 674. LXXVI, 24, s. 1 pr. p.
— — 674 sq. LXXVI, 24, s. 1 alt. p. et s. 2 — 5.
— — 662. LXXVI, 9.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 388 lin. 20 — p. 389 lin. 8 m.
— 389 — 8 m. — 15 v. f.
— 389 — 19 — 26 in.
— 390 — 11 — 22.
— 390 — 23 — 33 m.
— 390 — 33 m. — p. 391 lin. 8.
— 391 — 9 — p. 392 lin. 2.
— 395 — 10 m. — 19.
— 395 — 25 — p. 396 lin. 15.
— 396 — 16 — p. 397 lin. 7.
— 397 — 8 — 25.
— 397 — 26 — p. 399 lin. 10.
— 399 — 11 — p. 401 lin. 31.
— 401 — 32 — p. 402 lin. 9 m.
— 402 — 9 m. sq.
— 402 — 26 p. in. — 33 m.
— 402 — 33 m. — p. 403 lin. 1 m.
— 403 — 1 m. — 9.
— 403 — 10 — 30 m.
— 403 — 30 m. — 34.
— 403 — 35 — p. 404 lin. 10 m.
— 404 — 10 m. — p. 405 lin. 6.
— 405 — 7 — 21.
— 405 — 22 — p. 406 lin. 21.
— 406 — 23 — p. 407 lin. 12 v. f.
— 407 — 12 f. — 19.
— 407 — 20 — 23.
— 407 — 24 — p. 408 lin. 18.
— 409 — 36 p. in. — p. 410 lin. 2 m.
— 410 — 19 — p. 411 lin. 6.
— 411 — 7 — 13 in.
— 411 — 13 p. in. — 17.
— 411 — 18 — p. 412 lin. 8.
— 412 — 9 — 22.
— 412 — 23 — 28.
— 412 — 29 — p. 413 lin. 4.
— 417 — 29 — p. 418 lin. 14 m.
— 418 — 14 m. — 24.
— 418 — 25 — 38 m.
— 418 — 38 m. — p. 419 lin. 4.
— 424 — 18 — 22.
— 424 — 23 — 26.
— 426 — 1 — 11 m.
— 438 — 11 — p. 441 lin. 34.
— 451 — 2 — 9.
— 451 — 10 — p. 452 lin. 28 in.
— 452 — 28 p. in. — p. 453 lin. 23.
— 453 — 24 — p. 454 lin. 6.
— 455 — 5 m. — 19.
— 455 — 20 — p. 456 lin. 9 in.
— 456 — 9 p. in. — 20 m.
— 456 — 29 f. — p. 457 lin. 13.
— 457 — 15 — 21.
— 457 — 23 — p. 458 lin. 16 m.
— 458 — 16 m. — 23.

Germ.

IV. p. 660. LXXVI, 6.
— — 660 sq. LXXVI, 7.
— — 654. LXXV, 2, s. 8.
— — 659. LXXVI, 5.
— — 663. LXXVI, 10.
— — 663. LXXVI, 10a.
— — 661 sq. LXXVI, 8.
— — 662. LXXVI, 8a.
— — 632 sq. LXXV, 1.
— — 634 sq. LXXV, 1a, s. 6. 7.
— — 633 sq. LXXV, 1a, s. 3 — 5.
— — 635 sqq. LXXV, 1a, s. 8 — 11.
— — 637 sqq. LXXV, 1a, s. 13—21.
— — 645. LXXV, 1a, s. 36.
conf. IV. p. 637 lin. 9.
IV. p. 647. LXXV, 1a, s. 41.
— — 641. LXXV, 1a, s. 24.
— — 637. LXXV, 1a, s. 12.
— — 643. LXXV, 1a, s. 29 — 31.
— — 650. LXXV, 1a, s. 49.
— — 640. LXXV, 1a, s. 22.
— — 641. LXXV, 1a, s. 25.
— — 644. LXXV, 1a, s. 34. 35.
— — 647. LXXV, 1a, s. 42 — 44.
— — 646. LXXV, 1a, s. 39. 40.
— — 641. LXXV, 1a, s. 23.
conf. IV. p. 448. LXIII, 2.
IV. p. 649. LXXV, 1a, s. 45 — 48.
I — 255. IV, 88, s. 1.
— — 270 sq. IV, 111, s. 1. 2.
— — 271. IV, 111, s. 3.
conf. I. p. 272. IV, 112, s. 2 extr. p.
I. p. 272 sq. IV, 112, s. 1 — 3.
— — 273 sq. IV, 114.
— — 274. IV, 115.
— — 273. IV, 112, s. 4.
III — 382 sq. XXXVII, 65.
— — 383. XXXVII, 66.
— — 383 sq. XXXVII, 67, s. 2.
— — 384. XXXVII, 68.
IV — 540. LXVI, 61 pr. p.
III — 323. XXXII, 16.
I — 15 sq. I, 11, s. 3.
IV — 346 — 352. LV, 2.
— — 609. LXXIV, 1.
— — 611 — 613. LXXIV, 5.
— — 613 sq. LXXIV, 6, s. 1. 2.
— — 614 sq. LXXIV, 6, s. 3. 4.
— — 624. LXXIV, 24, s. 1 — 3 in.
— — 624 sq. LXXIV, 24, s. 3 p. in.
— — 623. LXXIV, 23.
— — 618. LXXIV, 13.
— — 618 sq. LXXIV, 14.
— — 619. LXXIV, 15.
— — 619 sq. LXXIV, 16.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.

p. 458 lin. 24 — p. 459 lin. 9.
— 459 — 10 — 24.
— 459 — 25 — p. 460 lin. 5.
— 460 — 6 — 15.
— 460 — 16 — 20 m.
— 460 — 22 — p. 461 lin. 2.

— 461 — 3 — 18.
— 461 — 19 — 27.
— 461 — 28 — p. 462 lin. 19 m.
— 462 — 35 m. — p. 463 lin. 15.
— 463 — 22 m. — p. 464 lin. 1 in.
— 464 — 4 — 7 m.
— 464 — 10 — 12.
— 464 — 13 — 21.
— 464 — 22 — 31.
— 465 — 1 — 6.
— 465 — 7 — 24.

Tom. II.

p. 1 lin. 2 — 11 v. f.
— 1 — 14 — p. 2 lin. 22.
— 2 — 23 — p. 3 lin. 3 m.
— 3 — 5 — 7.
— 3 — 8 — 16 in.
— 3 — 16 p. in. — 22.
— 3 — 23 — p. 4 lin. 22.
— 4 — 23 — p. 5 lin. 8.
— 5 — 9 — 14.
— 5 — 15 — 23.
persimiliter III. p. 172 lin. 11 — 18.
— 7 lin. 6 — p. 8 lin. 8.
— 8 — 9 — 15 v. f.
— 8 — 15 f. — p. 9 lin. 3.
— 9 — 4 — 12.
— 9 — 13 — p. 10 lin. 14.
— 10 — 15 — 22 in.
— 10 — 22 p. in. — p. 11 lin. 7.
— 11 — 9 — p. 12 lin. 8.
— 12 — 10 — 17.
— 12 — 18 — p. 13 lin. 8.
— 13 — 10 — 21 in.
— 14 — 1 m. — 8.
— 14 — 9 — p. 15 lin. 6.
— 15 — 7 — 21 in.
— 15 — 21 p. in. — p. 16 lin. 2.
— 16 — 3 — 20.
— 16 — 21 — p. 17 lin. 10.
— 17 — 11 — 18 in.
— 17 — 18 p. in. — p. 18 lin. 5 m.
— 18 — 18 — p. 19 lin. 12.
— 19 — 14 — 18 m.
— 19 — 18 m. — p. 20 lin. 9 m.
— 20 — 9 m. — 19.
I. p. 250 lin. 15 — 25 eadem leguntur.

Germ.

IV. p. 620. LXXIV, 17.
— — 620 sq. LXXIV, 18, s. 1.
— — 621. LXXIV, 18, s. 2.
— — 621. LXXIV, 19.
II — 285. XVII, 29, s. 1. alt. p.
— — 285. XVII, 29, s. 1. pr. eaque maior p.

IV — 622 sq. LXXIV, 21.
— — 623. LXXIV, 22.
— — 609 sq. LXXIV, 2.
— — 610 sq. LXXIV, 3.
— — 611. LXXIV, 4.
conf. IV p. 629 LXXIV, 35, s. 2.
IV. p. 615. LXXIV, 8.
— — 616 sq. LXXIV, 11.
— — 616. LXXIV, 9.
— — 616. LXXIV, 10.
— — 617. LXXIV, 12.

II. — 291 sq. XVIII, 8.
III — 237. XXVII, 115.
— — 237 sq. XXVII, 116, s. 1.
— — 290. XXX, 11, s. 3.
— — 238. XXVII, 116a.
— — 238. XXVII, 116b.
— — 238 sq. XXVII, 118.
— — 239 sq. XXVII, 119, s. 1. 2.
— — 240. XXVII, 120.
— — 240 sq. XXVII, 121.

— — 241 sq. XXVII, 122.
— — 242. XXVII, 123.
— — 242. XXVII, 124.
— — 243. XXVII, 125.
— — 243 sq. XXVII, 126, s. 1. 2.
— — 244. XXVII, 126, s. 3.
— — 245. XXVII, 128.
— — 245 sq. XXVII, 129.
II — 258. XVI, 5, s. 1.
— — 258. XVI, 5, s. 2. 3.
IV — 543. LXVII, 2.
— — 543 sq. LXVII, 3.
— — 544. LXVII, 4, s. 1 — 3.
— — 545. LXVII, 4, s. 4.
— — 546 sq. LXVII, 5.
— — 547. LXVII, 6.
— — 548 sq. LXVII, 8, s. 1.
— — 549. LXVII, 8, s. 2.
— — 549. LXVII, 8, s. 3.
— — 551 sq. LXVII, 9, s. 1. 2.
I — 198. III, 54.
— — 199. III, 56.
— — 198 sq. III, 55.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 20 lin. 24 m. — p. 21 lin. 5.
— 21 — 11 m. — p. 23 lin. 5.
— 23 — 6 — 14.
— 23 — 15 — 18.
— 23 — 19 — p. 24 lin. 2 m.
— 23 — 19 — p. 24 lin. 1 m.
— 24 — 2 m. — 7 v. f.
— 24 — 7 f. — 18 m.
— 24 — 18 m. — p. 25 lin. 2.
— 25 — 3 — p. 26 lin. 2 m.
— 26 — 2 m. — 8 m.
— 30 — 13 — 22.
— 30 — 24 — p. 31 lin. 3 v. f.
— 31 — 3 f. — 10 m.
— 31 — 10 m. — 14 m.
— 31 — 14 m. — 19 m.
— 31 — 19 m. — 24 m.
— 31 — 29 m. — p. 32 lin. 2.
— 32 — 3 — 15.
conf. III. p. 174 lin. 10—21.
— 32 lin. 19 m. — p. 33 lin. 21 m.
— 34 — 13 — p. 35 lin. 13.
— 35 — 14 — 26 m.
— 36 — 7 p. in. — 20 in.
item I. p. 115 lin. 17 m.—p. 116 lin. 3.
— 36 lin. 22 m. — p. 37 lin. 9.
— 37 — 10 — 19.
— 37 — 20 — 28 m.
— 38 — 2 f. — p. 39 lin. 4 in.
— 39 — 4 p. in. — 8.
— 39 — 9 — 19 m.
— 39 — 19 m. — p. 40 lin. 17.
— 45 — 11 — p. 46 lin. 13.
— 46 — 14 — 25.
— 56 — 6 — p. 57 lin. 5 m.
— 57 — 5 m. — 19.
— 57 — 20 — p. 60 lin. 6.
— 60 — 7 — p. 61 lin. 1 m.
— 61 — 1 m. — p. 62 lin. 10.
— 62 — 11 — p. 63 lin. 3.
— 63 — 4 — 21.
— 63 — 22 — p. 64 lin. 8.
— 64 — 9 — 13 m.
— 64 — 13 m. — p. 65 lin. 1 m.
— 65 — 1 m. — 9.
— 65 — 10 — 17 m.
— 65 — 17 m. — 23.
— 65 — 24 — p. 67 lin. 7 m.
— 67 — 7 m. — 15.
— 67 — 16 — p. 68 lin. 11.
— 68 — 12 — 20.
— 68 — 21 — p. 69 lin. 4.

Germ.

I. p. 234. IV, 45.
III — 340 sq. XXXVII, 1.
— — 342. XXXVII, 2, s. 1.
— — 342. XXXVII, 2, s. 2.
II — 320. XIX, 41, s. 2.
etiam III. p. 342 sq. XXXVII, 3, s. 1.
III p. 343. XXXVII, 3, s. 2.
— — 407. XXXVII, 102.
— — 343. XXXVII, 4.
— — 343 sq. XXXVII, 5, s. 2. 3.
— — 343. XXXVII, 5, s. 1.
I — 107 sq. II, 39.
III — 346. XXXVII, 7, s. 6.
— — 346. XXXVII, 7, s. 7.
— — 345. XXXVII, 7, s. 4.
— — 345 sq. XXXVII, 7, s. 5.
— — 345. XXXVII, 7, s. 3.
— — 345. XXXVII, 7, s. 1 p. in.
— — 345. XXXVII, 7, s. 2.
— — 387. XXXVII, 72.
II — 88 sq. XI, 25.
III — 350. XXXVII, 17.
IV — 293. L, 2.
III — 350 sq. XXXVII, 18, s. 1.
— — 351. XXXVII, 18, s. 2.
— — 351 sq. XXXVII, 19, s. 1.
— — 352. XXXVII, 19, s. 1 f. et s. 2 — 6.
— — 346 sq. XXXVII, 9.
— — 347 sq. XXXVII, 13.
— — 348. XXXVII, 14.
— — 355. XXXVII, 24, s. 1. 2.
— — 355 sq. XXXVII, 24, s. 3.
— — 356. XXXVII, 25.
II — 417. XXII, 110, s. 1. 2.
item III. p. 359. XXXVII, 31.
III p. 360 sqq. XXXVII, 33.
— — 367. XXXVII, 40.
— — 362 sq. XXXVII, 34.
— — 367 sq. XXXVII, 41.
— — 369. XXXVII, 43.
— — 363. XXXVII, 35, s. 1. 2 in.
— — 363. XXXVII, 35, s. 2 p. in.—fin.
— — 369 sq. XXXVII, 44.
— — 370. XXXVII, 45.
— — 370. XXXVII, 45a.
— — 370 sq. XXXVII, 46.
— — 371 sq. XXXVII, 47.
— — 372. XXXVII, 48.
— — 372 sq. XXXVII, 49.
— — 364. XXXVII, 36, s. 1.
— — 374. XXXVII, 51.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.	Germ.
p. 69 lin. 5 — 9.	III. p. 374. XXXVII, 52, s. 1 in.
— 69 — 10 — p. 70 lin. 18.	— — 374 sq. XXXVII, 52, s. 1 p. in. et s. 2 — 4.
— 70 — 19 — p. 71 lin. 12.	— — 376. XXXVII, 53.
— 71 — 13 — 21.	— — 376 sq. XXXVII, 54.
— 71 — 22 — p. 72 lin. 20.	— — 377 sq. XXXVII, 56.
— 72 — 21 — p. 73 lin. 14.	— — 364 sq. XXXVII, 36, s. 2. 3.
— 73 — 15 — p. 74 lin. 6 m.	— — 378 sq. XXXVII, 57.
— 74 — 6 m. — 13 m.	— — 365. XXXVII, 36, s. 4.
— 74 — 13 m. — p. 75 lin. 15.	— — 379 sq. XXXVII, 58.
— 75 — 16 — 24.	— — 380. XXXVII, 59.
— 76 — 1 — 25.	— — 366. XXXVII, 39.
— 76 — 26 — p. 77 lin. 6.	— — 365 sq. XXXVII, 38.
— 77 — 7 — 17.	— — 365. XXXVII, 37.
— 77 — 19 m. — p. 78 lin. 9 in.	— — 380 sq. XXXVII, 60.
— 81 — 21 — p. 82 lin. 14.	IV — 73 sq. XLIII, 62.
— 82 — 15 — 22.	conf. IV. p. 135 sq. XLIII, 163.
— 85 — 18 — p. 86 lin. 5 in.	II p. 10. IX, 4, s. 1 pr. p.
— 86 — 5 p. in. — 25.	— — 11. IX, 4, s. 4 — 7.
— 86 — 26 — p. 87 lin. 9 in.	— — 8. IX, 1.
— 87 — 9 p. in. — 15 m.	— — 8 sq. IX, 2, s. 1 pr. p.
— 87 — 15 m. — 18 m.	— — 9. IX, 2, s. 2 pr. p.
— 87 — 18 m. — 19.	— — 10. IX, 2, s. 3.
— 87 — 20 — 26.	— — 40. IX, 48.
— 88 — 1 — 9.	— — 10. IX, 3.
— 88 — 10 — p. 89 lin. 6 m.	— — 36 sq. IX, 42.
— 89 — 6 m. — 9.	— — 37. IX, 43 pr. p.
— 89 — 10 — p. 90 lin. 2.	— — 38. IX, 44.
— 90 — 3 — 22 m.	— — 20 sqq. IX, 19.
— 91 — 4 — 21.	IV — 304 sq. LI, 13.
— 92 — 2 — 22 m.	— — 306. LII, 3.
— 93 — 5 — 8.	— — 305. LII, 1 in.
— 93 — 9 — 13.	— — 307. LII, 4.
	item IV. p. 313 sq. LIII, 4.
— 93 — 14 — 21.	— — 306. LII, 2.
— 93 — 23 — p. 95 lin. 7.	— — 307. LII, 5, s. 1 — 5.
— 95 — 8 — 14 v. f.	— — 305. LII, 1 pr. p.
— 95 — 14 f. — 20.	— — 309. LII, 5, s. 6.
— 95 — 22 — p. 96 lin. 3.	— — 309. LII, 5, s. 7.
— 96 — 5 — 15.	III — 401. XXXVII, 93.
— 97 — 2 m. — 4 in.	— — 401. XXXVII, 93 f.
— 97 — 10 — p. 98 lin. 9.	— — 401 sq. XXXVII, 94.
— 98 — 11 — p. 99 lin. 2.	II — 267 sq. XVII, 9, s. 2. 3.
— 99 — 3 — 9.	— — 268. XVII, 9, s. 4.
— 99 — 10 — 25.	— — 268 sq. XVII, 10, s. 3.
	item III. p. 402 sq. XXXVII, 96, s. 1.
— 100 — 1 — 15.	— — 269. XVII, 10, s. 4. 5.
	item III. 403 XXXVII, 96, s. 2. 3.
— 100 — 25 sqq.	conf. II. p. 265 XVII, 5, s. 1.
— 102 — 9 — 19.	II p. 268. XVII 10, s. 1. 2.
— 103 — 31 — p. 104 lin. 9.	III — 405. XXXVII, 99, s. 1. 2.
— 104 — 10 — 23.	— — 405 sq. XXXVII, 99, s. 3.
— 105 — 2 — 17.	— — 2. XXIII, 3.
— 106 — 1 — 10.	— — 2 sq. XXIII, 4, s. 1.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.	Germ.
p. 106 lin. 11 — 13.	III. p. 1. XXIII, 1.
— 106 — 14 — p. 107 lin. 8.	— — 1 sq. XXIII, 2.
— 109 — 34 — p. 110 lin. 3.	— — 258 sq. XXVII, 148, s. 1.
— 110 — 4 — 26.	IV — 353 sq. LV, 4, s. 1 — 3.
— 110 — 27 — p. 111 lin. 13.	— — 354 sq. LV, 5, s. 1. 2.
— 111 — 14 — 23.	III — 172. XXVII, 1.
— 111 — 24 — p. 113 lin. 5.	— — 173 sq. XXVII, 2, s. 1 — 4.
— 113 — 6 — p. 114 lin. 8.	— — 174. XXVII, 2, s. 5 — 7.
— 114 — 9 — p. 115 lin. 3.	— — 175 sq. XXVII, 3.
— 115 — 4 — p. 116 lin. 16.	— — 176. XXVII, 4.
— 116 — 17 — p. 117 lin. 7.	— — 177. XXVII, 5, s. 1. 2.
— 117 — 12 — 16.	— — 177. XXVII, 5, s. 3.
— 117 — 17 — p. 118 lin. 12.	— — 177 sq. XXVII, 6.
— 118 — 13 — 20.	— — 178. XXVII, 7.
— 119 — 2 — 15.	IV — 428 sq. LXI, 1.
— 119 — 16 — p. 120 lin. 18.	— — 429 sq. LXI, 2.
— 121 — 22 — p. 122 lin. 13.	— — 430 sq. LXI, 3.
— 122 — 14 — 20.	III — 207. XXVII, 64.
— 122 — 21 — 24 m.	II — 134. XII, 71 pr. p.
— 124 — 3 — 14.	IV — 431. LXI, 4.
— 127 — 1 — 3.	conf. IV. p. 594. LXXII, 4 alt. p.
— 132 — 1 — 10.	IV p. 275. XLVIII, 37.
— 136 — 1 — 9.	— — 593. LXXII, 3.
— 136 — 11 — 24.	— — 554. LXVII, 10.
— 137 — 18 — 25.	— — 554 sq. LXVII, 11.
— 138 — 2 — 7 m.	— — 555. LXVII, 12.
— 138 — 7 m. — 10 m.	— — 555. LXVII, 13.
— 138 — 10 m. — p. 139 lin. 2 m.	— — 555 sq. LXVII, 14.
— 139 — 21 m. — p. 140 lin. 14 in.	— — 556. LXVII, 15, s. 1. 2.
— 140 — 14 p. in. — p. 141 lin. 1 m.	— — 203. XLV, 36 pr. p.
— 141 — 1 m. — 10.	— — 203. XLV, 36 alt. p.
	item IV. p. 557. LXVII, 15, s. 3. 4.
— 141 — 11 — 21 v. f.	— — 559. LXVII, 16, s. 1.
— 141 — 21 f. — p. 142 lin. 2.	— — 558. LXVII, 15, s. 5. 6.
— 142 — 31 — 37.	— — 562. LXVII, 21.
— 143 — 1 — 4.	— — 560. LXVII, 16, s. 2 pr. p.
— 143 — 23 — p. 144 lin. 3 m.	— — 560. LXVII, 17.
— 144 — 13 — 20.	— — 560 sq. LXVII, 18.
— 144 — 21 — p. 145 lin. 8.	— — 561 sq. LXVII, 19.
— 145 — 9 — 16.	— — 562. LXVII, 20.
— 145 — 18 — p. 146 lin. 10.	— — 563 sq. LXVIII, 1, s. 1 — 3.
— 146 — 11 — 16 v. f.	— — 564. LXVIII, 1, s. 5.
— 146 — 16 f. — 17.	— — 564. LXVIII, 1, s. 4.
— 146 — 24 — p. 147 lin. 4.	— — 565. LXVIII, 1, s. 7.
— 147 — 5 — 9 m.	— — 565. LXVIII, 1, s. 8.
— 147 — 9 m. — p. 148 lin. 7 m.	II — 224. XIV, 43, s. 2 — 5.
— 148 — 7 m. — 16.	— — 221 sq. XIV, 37, s. 2. 3.
— 148 — 18 — 31.	IV — 573 sq. LXX, 1.
— 149 — 2 — 9.	— — 574 sq. LXX, 2, s. 1 in. et fin. et s. 2.
— 149 — 10 — 18.	— — 575. LXX, 2, s. 3.
— 149 — 20 — p. 150 lin. 19.	— — 575 sq. LXX, 2, s. 5.
— 150 — 20 — p. 151 lin. 3.	— — 576 sq. LXX, 2, s. 6.
— 151 — 4 — 12 m.	— — 577. LXX, 2, s. 7. 8.
— 151 — 24 — p. 152 lin. 10.	— — 577. LXX, 2, s. 9.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 152 lin. 11 — 15.
— 152 — 16 — 24 m.
— 152 — 24 m. — p. 153 lin. 15.
— 153 — 16 — p. 154 lin. 2.
— 154 — 3 — 9.
— 154 — 11 — p. 155 lin. 14.
— 158 — 10 — p. 159 lin. 6.
— 159 — 7 — 18.
— 159 — 19 — p. 160 lin. 6 v. f.
— 160 — 6 f. — 10.
— 160 — 12 m. — p. 161 lin. 5.
— 161 — 6 — 9 m.
— 161 — 9 m. — 16.
— 161 — 17 — p. 162 lin. 11.
— 162 — 12 — 22.
— 163 — 1 — 14.
— 163 — 15 — p. 164 lin. 5 m.
— 164 — 5 m. — 23.
— 167 — 2 — 8.
— 170 — 19 — 21.
— 170 — 23 — p. 171 lin. 2.
— 171 — 3 — 11.
— 174 — 6 — p. 175 lin. 5 m.
— 176 — 7 — 13.
— 176 — 14 — 16.
— 176 — 21 p. in. — p. 177 lin. 2.
— 177 — 3 — 9 m.
— 177 — 9 m. — 17.
— 177 — 18 — p. 178 lin. 3.
— 178 — 4 — 6.
— 178 — 7 — 16.
— 178 — 17 — 20.
— 178 — 21 — p. 179 lin. 4.
— 179 — 5 — 14 m.
— 180 — 5 — 11.
— 184 — 9 — 16.
— 185 — 11 — 16.
— 185 — 17 — 22.
— 185 — 23 — p. 186 lin. 10 in.
— 187 — 7 — 17.
— 187 — 19 — p. 188 lin. 2.
— 188 — 15 — p. 189 lin. 3.
— 189 — 4 — 6.
— 189 — 9 — 18.
— 189 — 20 — p. 190 lin. 2.
— 190 — 6
— 190 — 11 m. — 12 m. 15 p. in. — 16.
— 190 — 18 — p. 191 lin. 9.
— 191 — 10 — 18.
— 191 — 19 — 21 v. f.
— 191 — 24 m. — p. 192 lin. 9 m.
— 192 — 10 m. — 25.
— 193 — 1 — 10.
— 193 — 11 — 17 m.
— 193 — 17 m. — 22.

Germ.

IV. p. 577 sq. LXX, 2, s. 10.
— — 578. LXX, 2, s. 11.
— — 578 sq. LXX, 2, s. 12 — 14.
— — 580. LXX, 2, s. 15.
— — 580. LXX, 3, s. 1. 2.
— — 581. LXX, 3, s. 3 — 5.
I — 257. IV, 89.
— — 257 sq. IV, 90.
— — 258. IV, 91.
— — 258. IV, 92.
— — 258 sq. IV, 93, s. 1. 2.
— — 259. IV, 93, s. 3.
— — 260. IV, 94.
— — 262. IV, 96.
— — 262 sq. IV, 97.
— — 263. IV, 98.
— — 264. IV, 100.
— — 266 sq. IV, 102, s. 5 — 7.
— — 142. II, 105, s. 1.
III — 347. XXXVII, 10 in.
IV — 352. LV, 3, s. 1.
— — 352. LV, 3, s. 2.
— — 344 sqq. LV, 1.
— — 597. LXXIII, 4, s. 1 pr. p.
— — 597. LXXIII, 4, s. 1 alt. p.
— — 597. LXXIII, 4, s. 2 pr. p.
— — 598. LXXIII, 6.
— — 598 sq. LXXIII, 7.
— — 599. LXXIII, 8, s. 1.
— — 599. LXXIII, 8, s. 2.
— — 597. LXXIII, 4, s. 3.
— — 600. LXXIII, 10.
— — 600. LXXIII, 9.
— — 265. XLVIII, 13.
— — 122. XLIII, 142.
II — 263. XVII, 2.
— — 263 sq. XVII, 3, s. 1.
— — 264. XVII, 3, s. 2. 3.
— — 264 sq. XVII, 4.
— — 274. XVII, 16.
— — 269. XVII, 11.
— — 267. XVII, 7, s. 1.
— — 267. XVII, 7, s. 2 pr. p.
— — 273 sq. XVII, 15.
— — 267. XVII, 9, s. 1.
conf. II. p. 264. XVII, 3, s. 1 f.
— — — 264. XVII, 3, s. 3.
IV. p. 437. LXII, 1, s. 1.
— — 651 sq. LXXV, 1a, s. 53 f.
— — 652. LXXV, 2, s. 2 in.
— — 652. LXXV, 2, s. 2 exc. in.
— — 652. LXXV, 2, s. 3.
— — 437. LXII, 1, s. 2.
— — 437. LXII, 1, s. 3.
— — 437. LXII, 1, s. 4.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.	Germ.
p. 193 lin. 23 — p. 194 lin. 2.	IV. p. 653. LXXV, 2, s. 4.
— 194 — 3 — 12.	— — 438. LXII, 1, s. 5.
— 194 — 13 — 19.	— — 438 sq. LXII, 2.
— 194 — 20 — p. 195 lin. 2.	III — 304. XXXI, 1 alt. p.
— 195 — 3 m. — 25 v. f.	IV — 439 sq. LXII, 3, s. 1. 2.
— 196 — 7 — 14.	— — 440. LXII, 4.
— 196 — 15 — p. 197 lin. 2.	— — 653. LXXV, 2, s. 5.
— 197 — 15 m. — 21.	— — 441. LXII, 5.
— 197 — 23 — p. 198 lin. 4.	— — 441. LXII, 6.
— 198 — 9 — 12.	— — 441 sq. LXII, 7, s. 1.
— 198 — 13 — 21.	— — 442. LXII, 7, s. 2.
— 198 — 22 — p. 199 lin. 2.	— — 442 sq. LXII, 8.
— 199 — 3 — 5.	— — 443. LXII, 9.
— 199 — 6 — p. 200 lin. 32.	— — 444 sqq. LXII, 11.
— 202 — 2 — 7.	— — 447. LXIII, 1, s. 1.
— 202 — 8 — 22.	— — 453. LXIII, 11.
— 203 — 1 — 7.	— — 454. LXII, 12.
— 203 — 8 — 14 m.	— — 448. LXIII, 1, s. 2.
— 203 — 14 m. — p. 204 lin. 1 in.	— — 448 sq. LXIII, 2.
— 204 — 1 p. in. — 5 m.	— — 449. LXIII, 3.
— 204 — 5 m. — 14.	— — 449. LXIII, 4.
— 204 — 15 — 23.	— — 449 sq. LXIII, 5.
— 204 — 24 — p. 205 lin. 3.	— — 450. LXIII, 6.
— 205 — 4 — 10.	— — 450. LXIII, 7.
— 205 — 12 — p. 206 lin. 7.	— — 455 sq. LXIII, 15.
— 206 — 9 — p. 207 lin. 7 m.	I — 4. I, 2 lin. 3 — 15 in.
— 207 — 7 m. — 8 m.	— — 4. I, 2 lin. 25 m. — 27.
— 207 — 8 m. — 13.	— — 4. I, 2 lin. 21 — 25 m.
— 207 — 14 — p. 208 lin. 15.	— — 11. I, 9, s. 3. 4.
— 208 — 1 — 14.	etiam IV. p. 717 sq. Appendix §. 14.
— 208 — 16 — p. 209 lin. 9.	I p. 5 sq. I, 4.
— 209 — 10 — 13 in.	— — 10. I, 9, s. 1 pr. p.
— 209 — 13 p. in. — p. 210 lin. 5.	— — 10. I, 9, s. 2.
— 210 — 15 — 22.	— — 67. I, 74.
— 211 — 1 — 15.	— — 67 sq. I, 75.
— 211 — 17 — p. 212 lin. 9.	— — 28. I, 25, s. 1. 2.
— 214 — 16 — 26.	— — 7. I, 6, s. 3 (exc. prima lin.) et s. 2.
— 215 — 9 — p. 216 lin. 2.	— — 68 sq. I, 76.
— 216 — 19 — p. 217 lin. 2 m.	IV — 399. LIX, 5, s. 1.
— 217 — 17 — 20.	— — 400. LIX, 5, s. 2.
— 217 — 21 — p. 218 lin. 7.	— — 400. LIX, 6, s. 1. 2.
— 218 — 8 — 11.	— — 402. LIX, 6, s. 4.
— 218 — 12 — 16.	— — 402. LIX, 6, s. 5.
— 218 — 17 — p. 219 lin. 5.	— — 402. LIX, 6, s. 6 — 8.
— 219 — 6 — 16.	— — 404. LIX, 6, s. 10.
— 219 — 17 — 27.	— — 403 sq. LIX, 6, s. 9.
— 220 — 1 — 7.	— — 404 sq. LIX, 6, s. 11. 12.
— 220 — 8 — 13.	— — 405. LIX, 6, s. 13. 14.
— 220 — 14 — 18.	— — 405. LIX, 6, s. 15.
— 220 — 19 — 25.	— — 405. LIX, 6, s. 16.
— 221 — 10 — p. 222 lin. 2.	— — 406 sq. LIX, 7, s. 1. 2.
— 222 — 4 — 9.	— — 399. LIX, 4.
— 222 — 10 — p. 223 lin. 3.	— — 398. LIX, 2.
— 223 — 4 — 13.	— — 397 sq. LIX, 1.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 223 lin. 14 — 22.
— 232 — 22 — p. 233 lin. 28.
— 233 — 29 — 36.
— 233 — 37 — p. 234 lin. 14.
— 234 — 15 — 25.
— 234 — 26 — p. 235 lin. 3.
— 235 — 4 — p. 237 lin. 5.
— 237 — 17 — 23.
— 237 — 24 — 27.
— 238 — 3 p. in. — 11.
— 238 — 12 — p. 239 lin. 19 in.
— 239 — 19 p. in. — p. 240 lin. 2.
— 240 — 3 — 11 m.
— 240 — 11 m. — p. 241 lin. 3.
— 241 — 4 — 20.
— 241 — 21 — p. 242 lin. 24.
— 242 — 25 — 27.
— 243 — 1 — 9.
— 243 — 10 — 16.
— 243 — 17 — 26.
— 244 — 1 — 5.
— 244 — 6 — 14.
— 244 — 15 — p. 246 lin. 31.
— 247 — 22 — 26.
— 248 — 1 — 19.
— 249 — 1 — 17.
— 249 — 18 — 33.
— 251 — 32 — p. 253 lin. 3.
— 256 — 19 — 29.
— 274 — 18 — p. 275 lin. 16.
— 275 — 17 — 23 m.
— 280 — 12 — p. 281 lin. 8.
— 281 — 9 — 24.
— 281 — 25 — 32.
— 281 — 33, 34 m. 38 — p. 282 lin. 1 p. in.
— 281 — 33 — 37.
— 282 — 1 m. — 11 in.
— 282 — 11 p. in. — 16.
— 282 — 18 — p. 283 lin. 2 m.
— 283 — 2 m. — 10 m.
— 283 — 10 m. — 16.
— 283 — 17 — 31.
— 283 — 32 — p. 284 lin. 5.
— 284 — 7 — 15.
— 284 — 16 — 24.
— 284 — 25 — 32.
— 284 — 33 — p. 285 lin. 7.
— 286 — 4 — 32.
— 286 — 33 — 39.
— 286 — 40 — p. 287 lin. 10 m.
— 287 — 12 — 18 m.
— 287 — 18 m. — 26.

Germ.

IV. p. 398 sq. LIX, 3, s. 1. 2. quadam ex parte.
II — 76 sq. XI, 13, s. 1.
— — 77 sq. XI, 13, s. 2.
— — 78. XI, 13, s. 3.
— — 78. XI, 13, s. 4.
— — 79. XI, 13, s. 5.
— — 79 sqq. XI, 13, s. 6.
— — 67 sq. XI, 4.
— — 82. XI, 14, s. 1.
— — 82. XI, 14, s. 2. 3.
— — 82 sqq. XI, 14, s. 4 — 7.
— — 67. XI, 2.
— — 67. XI, 3.
— — 69 sq. XI, 7.
— — 85. XI, 16, s. 1. 2.
— — 71. XI, 10 exc. fine
— — 86. XI, 19.
(conf. II. p. 72. XI, 10 extr. p.)
II p. 86. XI, 20, s. 2.
— — 68. XI, 5, s. 1.
— — 68. XI, 5, s. 2.
— — 68. XI, 5, s. 3.
— — 69. XI, 5, s. 4.
— — 73 sqq. XI, 12.
— — 1. VIII, 1, s. 1.
I — 78 sq. I, 94.
II — 216 sq. XIV, 25.
I — 319 sq. VII, 17 tot.
— — 167 sq. II, 164, s. 1 — 6.
IV — 202. XLV, 34.
II — 143. XII, 85, s. 1. 2.
— — 223. XIV, 42.
— — 210 sq. XIV, 14, s. 1 — 4.
— — 211. XIV, 15, s. 1. 2.
— — 212. XIV, 16.
— — 207. XIV, 7, s. 1.
— — 212. XIV, 17, pr. p.
— — 212. XIV, 17 alt. p.
— — 210. XIV, 13.
I — 278. IV, 124, s. 1 — 3.
II — 208. XIV, 10.
— — 209. XIV, 11.
— — 209. XIV, 12, s. 1. 2.
— — 213. XIV, 19, s. 1. 2.
IV — 360. LVI, 1.
— — 361. LVI, 3.
— — 361. LVI, 4, s. 1. 2.
— — 362. LVI, 5, s. 1. 2.
— — 362 sq. LVI, 6, s. 1. 2.
— — 363. LVI, 7.
— — 364. LVI, 8.
— — 360. LVI, 2.
— — 364 sq. LVI, 9.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 288 lin. 5 — 8.
— 288 — 9 — 12.
— 288 — 13 — p. 289 lin. 8.
— 289 — 10 — p. 290 lin. 2 m.
— 290 — 2 m. — 6 m.
— 290 — 10 — p. 291 lin. 15.
— 291 — 8 — 15.
— 291 — 18 — p. 292 lin. 3.
— 292 — 4 — 9.
— 292 — 14 — p. 293 lin. 1 m.
— 293 — 7 — 23 v. f.
— 293 — 23 f. — p. 294 lin. 5.
— 294 — 9 f. — 16.
— 294 — 18 — 20.
— 294 — 21 — p. 295 lin. 17.
— 295 — 19 m. — p. 296 lin. 22.
— 296 — 23 — 24 m.
— 296 — 25 m. — p. 297 lin. 4.
— 297 — 5 — p. 298 lin. 12.
— 298 — 13 — 17 m.
— 299 — 11 — p. 300 lin. 24.
— 300 — 22 — p. 301 lin. 3.
— 301 — 6 m. — 12 m.
— 301 — 6 p. in. — 7.
— 301 — 13 m. — 16 m.
— 301 — 16 m. — 21 m.
— 301 — 21 m. — p. 302 lin. 4 m.
— 302 — 4 m. — 5 m.
— 302 — 5 m. — 13 m.
— 302 — 13 p. in. — p. 303 lin. 2.
— 305 — 5 m. — 12 m.
— 305 — 12 m. — 28.
— 306 — 5 — p. 307 lin. 3.
— 307 — 4 — 11.
— 307 — 23 — p. 308 lin. 23.
— 308 — 24 — p. 309 lin. 10.
— 309 — 11 — 18.
— 309 — 19 — 27.
— 310 — 3 — p. 311 lin. 9.
— 311 — 11 — 16.
— 311 — 17 — p. 312 lin. 4.
— 312 — 5 — p. 313 lin. 9.
— 313 — 10 — 15.
— 313 — 16 — p. 314 lin. 9.
— 314 — 10 — 13.
— 314 — 14 — p. 315 lin. 23.
— 315 — 24 — p. 316 lin. 11.
— 316 — 12 — p. 317 lin. 5.
— 317 — 6 — 13.
— 317 — 14 — p. 318 lin. 3.
— 318 — 4 — 7.
— 318 — 8 — 13.
— 320 — 32 — p. 324 lin. 11.

Germ.

III. p. 117. XXVI, 25.
— — 117 sq. XXVI, 27.
— — 117. XXVI, 26, s. 1 — 3.
— — 118. XXVI, 28.
— — 118. XXVI, 29.
— — 118. XXVI, 30.
etiam IV. p. 433. LXI, 7.
III p. 119. XXVI, 31.
— — 119 sq. XXVI, 32.
— — 120. XXVI, 33.
— — 85. XXIV, 121, s. 2 m. et s. 3.
— — 85 sq. XXIV, 121, s. 4 pr. p.
— — 86. XXIV, 121, s. 4 alt. p.
— — 105. XXVI, 5, s. 1 pr. p.
— — 105. XXVI, 5, s. 2 — 4.
— — 121. XXVI, 35, s. 1 — 3.
— — 132. XXVI, 51, s. 1 in.
— — 132 sq. XXVI, 51, s. 2 pr. p.
IV — 393 sqq. LVIII, 9, s. 1 — 5.
I — 116. II, 58, s. 1.
III — 122 sq. XXVI, 37, s. 1 — 4.
— — 112 sq. XXVI, 16, s. 1 pr. p.
II — 126 sq. XII, 62.
III — 113. XXVI, 16, s. 1 m.
conf. I. p. 381 sq. VII, 111.
I p. 372 sq. VII, 100, s. 1 in. et fin. et s. 2 in.
item II p. 257. XVI, 3, s. 1 et s. 2 in.
III — 114 sq. XXVI, 20.
— — 120. XXVI, 33 pr. p.
— — 111. XXVI, 12.
— — 122. XXVI, 36.
— — 132 sq. XXVI, 51, s. 2 exc. fine.
IV — 255. XLVII, 19.
— — 254. XLVII, 18.
III — 123 sq. XXVI, 38.
— — 154. XXVI, 68, s. 1 pr. p. et s. 2-5.
— — 124. XXVI, 39, s. 1 — 3.
— — 125. XXVI, 40.
— — 125. XXVI, 41.
— — 75 sq. XXIV, 103, s. 1 — 3.
— — 125 sq. XXVI, 42.
— — 126. XXVI, 43, s. 1 — 3.
— — 127. XXVI, 43, s. 4 — 6.
— — 128 sq. XXVI, 45 pr. p.
— — 128. XXVI, 44.
— — 129. XXVI, 45 extr. p.
— — 129 sq. XXVI, 46, s. 1 — 4.
— — 130. XXVI, 46, s. 5. 6.
— — 130. XXVI, 47, s. 1. 2.
— — 131. XXVI, 48.
— — 131. XXVI, 49, s. 1.
— — 131. XXVI, 49, s. 2.
— — 132. XXVI, 50.
— — 196 sq. XXVII, 39, s. 1 — 3.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 321 lin. 12 — 18.
— 321 — 28 m. — p. 322 lin. 2.
— 322 — 4 — 18.
— 322 — 22 m. — p. 323 lin. 2.
— 323 — 7 m. — 12.
— 323 — 13 — 22 m. 23 m. — 33.
— 323 — 34 — 40.
— 323 — 41 — p. 324 lin. 1 m.
— 324 — 26 — 34 m.
— 325 — 2 m. — 12.
— 325 — 13 — 16.
— 325 — 17 — 22.
— 326 — 12 f. — p. 327 lin. 7.
— 327 — 23 — 35.
— 327 — 28 m. — 29 m.
— 327 — 36 — p. 328 lin. 6.
— 328 — 7 — 16.
— 328 — 17 — 22.
— 328 — 29 — p. 329 lin. 2.
— 329 — 3 — 16.
— 329 — 17 — 25.
— 329 — 26 — p. 330 lin. 2.
— 330 — 3 — 7.
— 330 — 18 — 27.
— 331 — 1 — 19 v. f.
— 331 — 19 f. — 21 m.
— 331 — 21 m. — 23.
— 331 — 24 — 35.
— 332 — 4 — 9.
— 332 — 10 — 14.
— 332 — 15 — 19.
— 334 — 14 — p. 335 lin. 3 m.
— 335 — 13 — p. 336 lin. 25.
— 336 — 26 — p. 337 lin. 8.
— 337 — 9 — 15.
— 337 — 16 — 22.
— 337 — 25 p. in. — 28 m.
— 337 — 28 m. — p. 338 lin. 14.
— 338 — 15 — p. 339 lin. 10.
— 339 — 11 — 22 v. f.
— 339 — 22 f. — p. 340 lin. 2.
— 340 — 3 — 9 m.
— 340 — 9 m. — 15.
— 340 — 16 — p. 341 lin. 2.
— 341 — 3 — 9.
— 341 — 10 — 23.
— 342 — 17 — p. 343 lin. 3 in.
— 343 — 4 — 9 in.
— 343 — 9 p. in. — 14.
— 343 — 20 — p. 344 lin. 1.
— 344 — 2 — 5.
— 344 — 6 — 17 m.
— 344 — 20 p. in. — 23 in.
— 344 — 23 p. in. — p. 345 lin. 8.

Germ.

III. p. 197 sq. XXVII, 41, s. 1 pr. p.
— — 198. XXVII, 41, s. 1 alt. p. et s. 2.
IV — 211. XLV, 48, s. 1. 2.
— — 212. XLV, 49, s. 1.
— — 213. XLV, 49, s. 2 pr. p.
— — 213. XLV, 49, s. 2 alt. p.
— — 213 sq. XLV, 50.
— — 214. XLV, 51, s. 1.
— — 219. XLV, 62ª pr. p.
— — 219 sq. XLV, 62ª alt. p.
— — 215. XLV, 54 pr. p.
— — 215. XLV, 54 alt. p.
— — 220. XLV, 63, s. 1. 2.
— — 216. XLV, 56.
conf. IV. p. 216. XLV, 57.
IV p. 214. XLV, 51, s. 2.
— — 216 sq. XLV, 58.
— — 217. XLV, 59.
— — 217 sq. XLV, 60.
— — 218. XLV, 61.
— — 218 sq. XLV, 62.
— — 221. XLV, 64.
— — 215. XLV, 53.
— — 214. XLV, 52.
— — 474 sq. LXV, 1, s. 1 — 3.
— — 475. LXV, 2.
— — 475. LXV, 3.
— — 477. LXV, 7, s. 2. 3.
— — 476. LXV, 5, s. 2.
— — 475. LXV, 5, s. 1.
— — 476. LXV, 6.
— — 54 sq. XLIII, 34, s. 1.
— — 56 sq. XLIII, 35, s. 1 — 5.
— — 56. XLIII, 34, s. 5. 6.
— — 41. XLIII, 11.
— — 41. XLIII, 12.
— — 47. XLIII, 21.
— — 49. XLIII, 26, s. 1. 2.
— — 50. XLIII, 28, s. 1 — 3.
— — 70 sq. XLIII, 56 pr. p.
— — 71. XLIII, 56, extr. p.
— — 62. XLIII, 65.
— — 58. XLIII, 37, s. 1.
— — 61. XLIII, 43.
— — 59. XLIII, 38.
— — 59. XLIII, 39, s. 1. 2.
— — 38. XLIII, 8, s. 1 — 3.
— — 36. XLIII, 3, s. 3.
— — 36. XLIII, 4.
— — 48. XLIII, 24.
item IV. p. 120. XLIII, 139.
— — 48. XLIII, 25 in. et extr. p.
— — 39. XLIII, 9, s. 1. 2.
conf. IV. p. 59. XLIII, 39, s. 1 m.
IV p. 39 sq. XLIII, 9, s. 3.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.	Germ.
p. 345 lin. 10 — 16 m.	IV. p. 61. XLIII, 41.
— 345 — 16 m. — 20.	— — 61. XLIII, 42.
— 346 — 2 — 21.	— — 52. XLIII, 32, s. 1—3.
— 347 — 10 — 21.	— — 44. XLIII, 16.
— 348 — 1 — 12 m.	— — 151. XLIII, 181.
— 348 — 12 m. — 15.	— — 44. XLIII, 17.
— 348 — 16 — p. 349 lin. 18.	— — 44 sq. XLIII, 18, s. 1—3.
— 349 — 19 — p. 350 lin. 12.	— — 34. XLIII, 1, s. 1—3.
— 350 — 13 — p. 351 lin. 7.	II — 439 sq. XXII, 151.
	item IV. p. 35. XLIII, 2.
— 352 — 8 — p. 353 lin. 3.	IV — 35. XLIII, 3, s. 1. 2.
— 353 — 9 m. — p. 354 lin. 10.	— — 68. XLIII, 50, s. 1. 2.
— 354 — 11 — 17.	— — 37 sq. XLIII, 6.
— 354 — 18 — 23 m.	— — 38. XLIII, 7.
— 354 — 18 — 21.	— — 77. XLIII, 72.
— 354 — 23 m. — 26.	— — 41 sq. XLIII, 13, s. 1.
— 354 — 33 m. — p. 355 lin. 4.	— — 48. XLIII, 23.
— 355 — 10 — 14.	— — 51. XLIII, 29.
— 355 — 15 — p. 356 lin. 3.	— — 114 sq. XLIII, 130, s. 1—3.
— 356 — 4 — 21.	— — 53. XLIII, 33, s. 1. 2.
— 356 — 26 m. — 35.	— — 113. XLIII, 125.
— 356 — 36 — p. 357 lin. 21.	— — 63. XLIII, 46, s. 2—5.
— 357 — 22 — 25 m.	— — 64. XLIII, 47.
— 358 — 8 — p. 359 lin. 12.	— — 144. XLIII, 169, s. 1—4.
— 359 — 13 — p. 360 lin. 2.	— — 146. XLIII, 172, s. 1. 2.
— 360 — 3 — 8.	— — 69. XLIII, 50a.
— 360 — 9 — 15 m.	— — 145. XLIII, 170.
— 360 — 21 — p. 361 lin. 14.	— — 64. XLIII, 48, s. 1. 2.
— 361 — 15 — 23.	— — 65. XLIII, 48, s. 3.
— 362 — 2 — 4 m.	— — 67. XLIII, 49a, pr. p.
— 362 — 4 m. — 6 m.	— — 68. XLIII, 49a, extr. p.
— 362 — 6 m. — 14 m.	— — 67. XLIII, 49, s. 4. extr. p.
	(conf. ibid. §. 49a, med. p.)
— 362 — 17 m. — 23.	— — 67. XLIII, 49, s. 4 pr. p.
— 363 — 9 — 17.	— — 145 sq. XLIII, 171.
	item IV. p. 514. LXVI, 26 pr. eaque maior p.
— 363 — 18 — p. 364 lin. 4.	— — 146 sq. XLIII, 173.
— 364 — 5 — 8.	— — 147. XLIII, 174.
— 364 — 9 — p. 365 lin. 7.	— — 116. XLIII, 132, s. 1. 2.
— 365 — 8 — p. 366 lin. 2.	— — 147 sq. XLIII, 175, s. 1. 2.
— 366 — 3 — 13 m.	— — 148 sq. XLIII, 176, s. 1. 2.
— 366 — 3 — 16.	III — 301. XXX, 34 tot.
— 366 — 13 m. — 16.	IV — 51 sq. XLIII, 31.
— 366 — 17 — 25.	— — 149. XLIII, 177.
— 366 — 26 — p. 367 lin. 10.	— — 149 sq. XLIII, 178, s. 1. 2.
— 367 — 11 — 13.	— — 150. XLIII, 179 pr. p.
— 367 — 14 — 17.	— — 150. XLIII, 179 alt. p.
— 367 — 19 — p. 368 lin. 11.	— — 78 sq. XLIII, 78.
— 369 — 1 — 11.	— — 79. XLIII, 79.
— 369 — 12 — 25.	— — 79 sq. XLIII, 80, s. 1. 2.
— 370 — 1 — 8.	— — 80. XLIII, 81.
	item IV. p. 210 sq. XLV, 46.
— 370 — 9 — 22.	— — 80 sq. XLIII, 82, s. 1—3.
— 371 — 1 — 6.	— — 81. XLIII, 82, s. 4.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 371 lin. 7 — 14.
— 371 — 15 — 20.
— 372 — 1 — p. 373 lin. 6.
— 373 — 7 — 14.
— 374 — 8 — 16 in.
— 374 — 19 — p. 375 lin. 22.
— 375 — 24 — p. 378 lin. 23.
— 379 — 1 — p. 381 lin. 6.
— 381 — 7 — p. 382 lin. 9.
— 382 — 10 — 16.
— 382 — 17 — p. 383 lin. 3.
— 383 — 4 — 23.
— 384 — 3 — 11.
— 384 — 12 — 29.
— 385 — 1 — 11.
— 385 — 12 — p. 386 lin. 11.
— 386 — 12 — 16 v. f.
— 386 — 16 f. — 19.
— 386 — 20 — p. 387 lin. 3 m.
— 387 — 7 — 35.
— 388 — 17 — 29 in.
— 388 — 29 p. in. — p. 389 lin. 8.

Tom. III.

p. 1 lin. 9 — 15.
— 2 — 1 — 6.
— 9 — 19 — p. 10 lin. 7 m.
— 10 — 7 m. — 12.
— 10 — 13 — 22.
— 10 — 23 — p. 11 lin. 7.
— 11 — 8 — 20.
— 11 — 21 — p. 12 lin. 14.
— 12 — 15 — 21 v. f.
— 15 — 3 — p. 16 lin. 12.
— 16 — 13 — 18 v. f.
— 16 — 18 f. — p. 17 lin. 9.
— 17 — 16 — p. 18 lin. 4.
— 18 — 11 — 22.
— 19 — 1 — 9.
— 19 — 10 — 17.
— 19 — 18 — p. 20 lin. 6.
— 20 — 7 — 11 in.
— 20 — 11 p. in. — 13.
— 20 — 15 — 21.
— 21 — 9 — p. 22 lin. 15.
— 22 — 17 — 26.
— 23 — 27 — p. 24 lin. 9.
— 24 — 10 — 18.
— 24 — 20 — p. 25 lin. 4.
— 25 — 5 — 11.
— 25 — 12 sqq.
— 26 — 4 — 13.
— 26 — 14 — p. 27 lin. 7.
— 29 — 19 — p. 30 lin. 14.
— 30 — 15 — 28 m.
— 31 — 9 — 19.

Germ.

IV. p. 81 sq. XLIII, 83.
— — 82. XLIII, 84 pr. p.
— — 82 sq. XLIII, 85, s. 1. 2.
— — 83. XLIII, 85, s. 3.
— — 84. XLIII, 86.
— — 84 sq. XLIII, 87, s. 1. 2.
— — 85 sqq. XLIII, 88, s. 1—9.
— — 88 sq. XLIII, 89, s. 1—6.
— — 90 sq. XLIII, 90, s. 1—4.
— — 91. XLIII, 91.
— — 91 sq. XLIII, 92.
— — 92 sq. XLIII, 93, s. 1—4.
— — 93. XLIII, 94.
— — 93 sq. XLIII, 95, s. 1. 2.
— — 94. XLIII, 96.
— — 94. XLIII, 97, s. 1—3.
— — 95. XLIII, 98.
— — 96. XLIII, 99, s. 2.
— — 96. XLIII, 99, s. 1.
conf. IV. p. 110 sqq. XLIII, 122. 123.
IV p. 96 sq. XLIII, 100, s. 1. 2.
— — 97. XLIII, 101, s. 1. 2.

IV p. 540 sq. LXVI, 61 pr. p.
— — 541. LXVI, 61 alt. p.
III — 96 sq. XXV, 1.
— — 97. XXV, 2.
— — 97. XXV, 3, s. 1. 2.
— — 97. XXV, 3, s. 3.
— — 98. XXV, 4.
— — 98 sq. XXV, 5, s. 1. 2 pr. p.
— — 99. XXV, 6.
I — 296 sq. V, 25, s. 1—3.
— — 297 sq. V, 26 pr. p.
III — 324. XXXIII, 3.
— — 323. XXXIII, 1.
— — 323 sq. XXXIII, 2, s. 1. 2.
— — 325. XXXIII, 4.
II — 225. XIV, 44.
III — 325. XXXIII, 5.
— — 325 sq. XXXIII, 6.
— — 326. XXXIII, 8, s. 1.
— — 326. XXXIII, 7.
— — 326 sq. XXXIII, 9, s. 1. 2.
— — 327 sq. XXXIII, 10, s. 1. 2.
II — 295. XIX, 1, s. 1—3.
— — 295. XIX, 2.
— — 296. XIX, 3.
— — 296. XIX, 4.
conf. II. p. 301. XIX, 12, s. 1.
II p. 298 sq. XIX, 6.
— — 305. XIX, 16, s. 1. 2.
— — 299. XIX, 7, s. 1—3.
— — 300. XIX, 8.
— — 300. XIX, 9.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.	Germ.
p. 32 lin. 17 — p. 33 lin. 2.	II. p. 300 sq. XIX, 10.
— 33 — 21 — p. 34 lin. 6.	— — 301 sq. XIX, 12, s. 1.
— 34 — 7 — 15.	— — 302. XIX, 12, s. 2.
— 35 — 8 — 17.	— — 302 sq. XIX, 13, s. 1. 2.
— 35 — 18 — p. 36 lin. 8.	— — 304. XIX, 15, s. 1. 2 pr. p.
— 36 — 9 — 19.	— — 301. XIX, 11, s. 1.
— 36 — 21 — p. 37 lin. 3 m.	I — 319. VII, 16, s. 2.
— 37 — 3 m. — 4 m.	— — 360. VII, 80, s. 1 pr. p.
— 37 — 4 m. — 10.	— — 416. VII, 177.
— 38 — 1 — p. 39 lin. 10.	— — 337 sq. VII, 36, s. 1—6.
— 39 — 11 — 23.	— — 344. VII, 43.
— 40 — 1 — 9.	— — 345. VII, 44, s. 2.
— 40 — 22 — p. 41 lin. 5.	— — 345. VII, 46.
— 41 — 6 — p. 42 lin. 9.	— — 343. VII, 42, s. 1. 2.
— 42 — 18 — p. 44 lin. 2.	— — 309. VII, 6, s. 1. 2.
— 44 — 12 — 13.	— — 310. VII, 7, s. 1 pr. p.
— 44 — 14 — p. 45 lin. 4.	— — 345 sq. VII, 47, s. 1.
— 45 — 5 — 14.	— — 346. VII, 47, s. 2.
— 45 — 15 — p. 46 lin. 3.	— — 308. VII, 4.
— 46 — 5 — 9.	— — 310. VII, 7, s. 2.
— 46 — 10 — 14.	— — 310 sq. VII, 8, s. 1.
— 46 — 15 — p. 47 lin. 2.	— — 311. VII, 8, s. 2.
— 47 — 3 — 12.	— — 304. VII, 1, s. 1.
— 48 — 32 — p. 49 lin. 2.	— — 346. VII, 48 pr. p. latina
— 49 — 3 — 8.	— — 348. VII, 49 pr. p. lat.
— 49 — 18 — p. 50 lin. 3.	IV — 1. XXXVIII, 1 in. et fin.
— 50 — 4 — 17.	— 18. XXXIX, 18, s. 1. 2.
— 50 — 18 — p. 51 lin. 5.	— — 1 sq. XXXVIII, 2, s. 1. 2.
— 51 — 6 — 23.	— — 2 sq. XXXVIII, 3, s. 1. 2 pr. p.
— 52 — 1 — 5.	— — 3. XXXVIII, 3, s. 2 alt. p.
— 52 — 6 — 10 in.	I — 355. VII, 69.
— 52 — 18 — p. 53 lin. 6.	IV — 4. XXXVIII, 4.
— 53 — 7 — 9.	— — 15. XXXIX, 15 in.
— 53 — 31 — p. 54 lin. 22.	— — 15 sq. XXXIX, 16, s. 1. 2.
— 54 — 23 — 27.	— — 16. XXXIX, 16, s. 3. 4.
— 54 — 28 — p. 55 lin. 18.	— — 17. XXXIX, 17, s. 1—4.
— 56 — 10 — 15.	I — 171. III, 2.
— 58 — 1 — 14.	— — 177 sq. III, 11.
— 58 — 15 — p. 59 lin. 12.	— — 178 sq. III, 12.
— 59 — 18 — 23 v. f.	— — 179. III, 13, s. 1.
— 59 — 23 f. — p. 60 lin. 4.	— — 213. III, 91.
— 60 — 5 — p. 61 lin. 3.	— — 98. II, 20, s. 1. 3.
— 61 — 5 — p. 62 lin. 12.	— — 179 sq. III, 14, s. 1. 2.
— 62 — 17 — p. 63 lin. 5.	— — 180 sq. III, 15, s. 1. 2.
— 63 — 6 — 16.	IV — 36 sq. XLIII, 5.
— 63 — 19 — p. 64 lin. 9.	I — 140. II, 103, s. 1.
— 64 — 10 — 21.	— — 181. III, 16.
— 64 — 22 — p. 67 lin. 5.	— — 181 sqq. III, 17, s. 1—7.
— 67 — 6 — 15.	— — 183. III, 17, s. 7 f. et 8.
— 67 — 16 — 28.	— — 183. III, 18, s. 1. 2.
— 68 — 1 — 14.	— — 184. III, 19, s. 1—3.
— 68 — 15 — 24.	— — 185. III, 20.
— 68 — 25 — p. 69 lin. 12.	— — 185. III, 21, s. 1. 2.
— 69 — 13 — 23 m.	III — 30. XXIV, 24.
— 72 — 4 — 6.	II — 133. XII, 69.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.				Germ.			
p.	75	lin.	3 — 9.	l.	p.	186.	III, 24.
—	75	—	10 — p. 76 lin. 12.	—	—	186.	III, 25, s. 1. 2.
—	76	—	27 — 31.	—	—	187.	III, 26.
—	77	—	3 — 16.	—	—	187.	III, 27, s. 1. 2.
—	77	—	17 — 26.	—	—	188.	III, 28.
—	77	—	36 — p. 78 lin. 2.	—	—	188	sq. III, 29.
—	78	—	4 — 21.	IV	—	316.	LIV, 1, s. 1. 2.
—	78	—	22 — p. 80 lin. 6.	—	—	343	sq. LIV, 31, s. 1—4.
—	90	—	17 — 23.	—	—	319.	LIV, 4.
—	90	—	24 — 27.	—	—	319	sq. LIV, 5.
—	90	—	28 — p. 91 lin. 6.	—	—	317	sq. LIV, 1a, s. 1. 2.
—	91	—	7 — 16.	—	—	318.	LIV. 2.
—	91	—	17 — 28.	—	—	318	sq. LIV, 3.
—	91	—	29 — p. 92 lin. 11.	—	—	320	sq. LIV, 6, s. 1. 2.
—	92	—	12 — 26.	—	—	322.	LIV, 7, s. 1. 2.
—	92	—	27 — p. 93 lin. 8 m.	—	—	323.	LIV, 8, s. 1—3.
—	93	—	8 m. — 16.	—	—	324	sq. LIV, 11, s. 1. 2.
—	93	—	17 — 30.	—	—	325.	LIV, 12, s. 1. 2.
—	93	—	31 — p. 94 lin. 17 v. f.	—	—	326	sq. LIV, 13, s. 1—4.
—	94	—	17 f. — 39.	—	—	327	sq. LIV, 14, s. 1—3.
—	95	—	9 — 21.	—	—	328	sq. LIV, 15, s. 1. 2.
—	95	—	22 — p. 96 lin. 3.	—	—	329	sq. LIV, 16, s. 1—3.
—	96	—	4 — 30 m.	—	—	330	sqq. LIV, 17, s. 1—4.
—	96	—	30 m. — p. 97 lin. 11.	—	—	332	sq. LIV, 18, s. 1. 2.
—	98	—	31 — p. 99 lin. 34.	—	—	358	sq. LV, 8, s. 1—7.
—	104	—	19 — 22.	—	—	665.	LXXVI, 13, s. 2.
—	105	—	13 — 24.	—	—	666.	LXXVI, 15.
—	105	—	35 — p. 106 lin. 20.	—	—	665	sq. LXXVI, 14.
—	106	—	21 — 30 m.	—	—	683.	LXXVI, 28, s. 1.
—	107	—	8 — 11 v. f.	—	—	683.	LXXVI, 28, s. 2 pr. p.
—	107	—	11 f. — 24.	—	—	683	sq. LXXVI, 28, s. 3.
—	108	—	4 — 8.	—	—	684.	LXXVI, 28, s. 4.
—	108	—	16 — 21.	II	—	437.	XXII, 147.
—	108	—	22 — 31 m.	—	—	71.	XI, 9, s. 2 alt. p. et s. 3.
—	110	—	9 — 23.	—	—	370	sq. XXII, 10.
—	110	—	25 — p. 111 lin. 17.	—	—	371	sq. XXII, 11, s. 1 p. in. et s. 2.
—	111	—	18 — 21.	—	—	372.	XXII, 12.
—	111	—	22 — 36.		—	372.	XXII, 13.
—	112	—	1 — 6.	—	—	373.	XXII, 14.
—	112	—	8 — 30.	—	—	373	sq. XXII, 15.
—	112	—	31 — p. 113 lin. 4.	—	—	411	sq. XXII, 95.
—	113	—	5 — 15.	—	—	443.	XXII, 156.
—	113	—	16 — 25.	—	—	374.	XXII, 16.
—	113	—	26 — 33.	—	—	374.	XXII, 17.
—	113	—	34 — p. 114 lin. 8.	—	—	375.	XXII, 19.
—	114	—	9 — 14.	—	—	376.	XXII, 22.
—	114	—	15 — 20.	—	—	376.	XXII, 20.
—	114	—	21 — 26.	—	—	376.	XXII, 23.
—	114	—	32 m. — p. 115 lin. 3 m.	—	—	377.	XXII, 24, s. 1.
—	115	—	3 m. — 7.	—	—	377.	XXII, 24, s. 2.
—	115	—	8 — 15.	—	—	377.	XXII, 25, s. 1.
			(lin. 9—15. repetit. III. p. 130 lin. 40 m. — p. 131 lin. 7.)				
—	115	—	17 — 20 m.	—	—	377.	XXII, 25, s. 2.
—	115	—	20 m. — p. 116 lin. 4 m.	—	—	378	sq. XXII, 27, s. 1.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.

p. 116 lin. 4 m. — 6.
— 116 — 7 — 18.
— 116 — 19 — 21 v. f.
— 116 — 21 f. — 26.
— 116 — 27 — p. 117 lin. 14.
— 117 — 16 — 29.
— 117 — 30 — 33.
— 117 — 34 — p. 118 lin. 27.
— 118 — 28 — 37 m.
— 118 — 37 m. — p. 119 lin. 4.
— 119 — 5 — 14.
— 119 — 15 — 18.
— 119 — 19 — 30.
— 120 — 1 — 6
— 120 — 7 — 11.
— 120 — 12 — 22.
— 120 — 23 — 34.
— 121 — 7 — 21.
— 121 — 22 — 31.
— 121 — 32 — 38 m.
— 121 — 38 m. — p. 122 lin. 5.
— 122 — 6 — 24.
— 122 — 25 — 34.
— 122 — 35 — p. 123 lin. 10.
— 123 — 11 — 17.
— 123 — 26 — 30.
— 123 — 31 — 38.
— 123 — 39 — p. 124 lin. 3.
— 124 — 4 — 8.
— 124 — 9 — 22.
— 124 — 23 — 36.
— 124 — 37 — p. 125 lin. 2.
— 125 — 3 — 7.
— 125 — 8 — 23.
— 125 — 24 — p. 126 lin. 2.
— 126 — 3 — 9.
— 126 — 10 — 13.
— 126 — 14 — 24.
— 126 — 25 — 28.
— 126 — 29 — 34.
— 126 — 35 — p. 127 lin. 7.
— 127 — 23 — 38 m.
— 127 — 38 m. — p. 128 lin. 20.
— 128 — 21 — 26.
— 128 — 27 — 31.
— 128 — 32 — p. 129 lin. 2 in.
— 129 — 2 p. in. — 11.
— 129 — 12 — 25.
— 129 — 26 — 37.
— 129 — 38 — p. 130 lin. 24 v. f.
— 130 — 30 — 38.
— 130 — 40 m. — p. 131 lin. 7.
(III. p. 115 lin. 9—15. eadem leguntur)
— 131 — 8 — 15.

Germ.

II. p. 379. XXII, 27, s. 2 pr. p.
— — 379. XXII, 28.
— — 379. XXII, 29.
— — 380. XXII, 30.
— — 380 sq. XXII, 31, s. 1. 2.
— — 381. XXII, 32.
— — 381. XXII, 33.
— — 381 sqq. XXII, 36, s. 1—3.
— — 384. XXII, 37.
— — 384 sq. XXII, 38.
— — 385. XXII, 39.
— — 385. XXII, 40 pr. p.
— — 385 sq. XXII, 41.
— — 386. XXII, 42.
— — 387. XXII, 44.
— — 387. XXII, 45 pr. p.
— — 388. XXII, 47 exc. extr. p.
— — 388 sq. XXII, 48, s. 1. 2.
— — 390. XXII, 50, s. 1. 2.
— — 390. XXII, 51.
— — 390 sq. XXII, 52.
— — 391. XXII, 53, s. 1—3.
— — 391 sq. XXII, 54, s. 1. 2.
— — 392 sq. XXII, 56, s. 1.
— — 392. XXII, 55.
— — 393. XXII, 57.
— — 393. XXII, 58.
I — 345. VII, 45.
II — 393 sq. XXII, 59.
— — 394. XXII, 60, s. 1. 2.
— — 396 sq. XXII, 62, s. 1. 2.
— — 397. XXII, 63.
— — 397. XXII, 64.
— — 397 sq. XXII, 65, s. 1—3.
— — 398 sq. XXII, 66, s. 1. 2.
— — 399. XXII, 67.
— — 399. XXII, 68.
— — 399 sq. XXII, 69.
— — 400. XXII, 70.
— — 400. XXII, 71.
— — 400. XXII, 72.
— — 401. XXII, 73.
— — 401. XXII, 74, s. 1—3.
— — 402. XXII, 75, s. 1.
— — 402. XXII, 76.
— — 402. XXII, 77, s. 1. 2.
— — 403. XXII, 78.
— — 403 sq. XXII, 79, s. 1. 2.
— — 404. XXII, 80, s. 1. 2.
— — 404 sq. XXII, 81, s. 1—4.
— — 405 sq. XXII, 82.
— — 377. XXII, 25, s. 1.
— — 406. XXII, 83.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.

p. 132 lin. 1 — 4 in.
— 132 — 26 — p. 133 lin. 2 v. f.
— 133 — 2 f. — 11.
— 133 — 12 — 19.
— 133 — 20 — p. 134 lin. 11.
— 134 — 12 — 23.
— 134 — 25 — p. 135 lin. 1 m.
— 135 — 3 — 13.
— 137 — 12 — 17.
— 139 — 16 — 18 v. f.
— 139 — 22 — 34.
— 139 — 35 — p. 140 lin. 11 m.
— 140 — 15 m. — 25.
— 141 — 1 — 8.
— 141 — 9 — p. 142 lin. 4.
— 142 — 5 — 14.
— 142 — 21 — p. 143 lin. 24.
— 144 — 1 — p. 146 lin. 2.
— 146 — 3 — p. 148 lin. 21.
— 148 — 22 — p. 149 lin. 17.
— 149 — 18 — p. 150 lin. 4.
— 151 — 1 — 24.
— 151 — 25 — p. 152 lin. 2.
— 152 — 24 — 36.
— 153 — 1 — 15.
— 153 — 16 — 25.
— 153 — 27 — 33.
— 154 — 2 — 10 m.
— 157 — 5 — 8 m.
— 159 — 3 — 7.
— 159 — 23 — p. 160 lin. 2.
— 165 — 13 p. in. — 16 m.
— 166 — 3 — 17.
— 168 — 2 — 5.

— 168 — 20 — 22.
conf. infra p. 216 lin. 10 sqq.
— 169 lin. 1 — 8.

— 169 — 17 — 21.

— 172 — 11 — 18 m.
persimiliter II. p. 5 lin. 15—23.
— 174 lin. 10 — 21.
conf. II. p. 32 lin. 3—15.
— 175 lin. 13 — 17.
— 175 — 18 — p. 176 lin. 14.
— 175 — 18 — p. 176 lin. 8 in.
— 185 — 8 — p. 186 lin. 3.
— 200 — 11 — 17.
— 201 — 9 — 16 v. f.
— 206 — 2 — p. 208 lin. 18.
— 208 — 19 — p. 211 lin. 2.
— 211 — 3 — p. 212 lin. 2.
— 212 — 3 — 9.

Germ.

I. p. 18. l, 14 in.
IV — 416. LX, 8.
— — 416 sq. LX, 9.
— — 417. LX, 10.
— — 417 sq. LX, 11, s. 1—4.
— — 420 sq. LX, 14, s. 2. 1.
— — 393. LVIII, 8 med. p.
— — 392. LVIII, 7.
— — 396. LVIII, 11.
— — 374. LVII, 7, s. 4. 5.
— — 372 sq. LVII, 6, s. 1. 2.
— — 373. LVII, 7, s. 1. 2.
— — 373 sq. LVII, 7, s. 3.
— — 374 sq. LVII, 8.
— — 370. LVII, 4, s. 1. 2.
— — 375. LVII, 9.
— — 382 sqq. LVII, 14.
— — 375 sqq. LVII, 10, s. 1—5.
— — 378 sqq. LVII, 11, s. 1—9.
— — 381 sq. LVII, 12, s. 1—3.
— — 382. LVII, 13.
— — 385. LVIII, 1, s. 1—4.
— — 386 sq. LVIII, 2.
— — 389. LVIII, 4, s. 1 pr. p. et s. 2.
— — 389 sq. LVIII, 5.
— — 390 sq. LVIII, 5a, s. 1.
— — 391. LVIII, 5a, s. 2.
II — 369 sq. XXII, 9, s. 3.
IV — 130. XLIII, 156.
— — 272. XLVIII, 30 pr. p.
II — 421. XXII, 113.
IV — 276. XLVIII, 38 alt. p.
— — 248 sq. XLVII, 9.
— — 276. XLVIII, 39 pr. p. (prolixior quam lat.)

— — 252. XLVII, 15, s. 1 (prolixior) et s. 2.
conf. IV. p. 690. LXXVII, 2, s. 1. (divers.)

conf. III. p. 240 sq. XXVII, 121.

III p. 345. XXXVII, 7, s. 2.
II — 421. XXII, 114.
— — 421 sq. XXII, 115.
etiam IV. p. 388 sq. LVIII, 3, s. 3.
IV p. 271. XLVIII, 27, s. 2.
— — 15. XXXIX, 14.
III — 390. XXXVII, 77.
— — 144 sqq. XXVI, 59, s. 1—7.
— — 147 sq. XXVI, 60, s. 1—4.
— — 149. XXVI, 61, s. 1. 2.
— — 149 sq. XXVI, 62.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.	Germ.
p. 212 lin. 10 — p. 215 lin. 14.	III. p. 150 sqq. XXVI, 63, s. 1—7.
— 215 — 15 — p. 216 lin. 3.	— — 152. XXVI, 64.
— 216 — 4 — 9.	— — 152. XXVI, 65.
— 216 — 10 — p. 217 lin. 5.	— — 153. XXVI, 66.
— 217 — 6 — p. 218 lin. 23.	— — 154 sq. XXVI, 68, s. 1—5.
conf. II. p. 307 lin. 23. — p. 308 lin. 23.	
— 218 lin. 24 — p. 219 lin. 13.	— — 155 sq. XXVI, 69, s. 1. 2.
— 219 — 14 — p. 220 lin. 3.	— — 156. XXVI, 70.
— 220 — 4 — p. 221 lin. 14.	— — 157 sq. XXVI, 71, s. 1 — 6.
— 221 — 20 m. — 31.	— — 159. XXVI, 72, s. 1. 2.
— 224 — 17 — p. 225 lin. 1 m.	conf. III. p. 177. XXVII, 5, s. 1 alt. p. et s. 2 pr. p.
conf. II. p. 116 lin. 17 — p. 117 lin. 7.	
— 225 lin. 6 — 9.	III p. 181. XXVII, 12.
— 225 — 10 — 12.	— — 181. XXVII, 13.
— 225 — 13 — 18.	— — 179. XXVII, 9.
— 225 — 19 — p. 228 lin. 9.	— — 179 sq. XXVII, 10, s. 1—6.
— 228 — 10 — 12.	— — 181. XXVII, 11.
— 228 — 13 — 29.	— — 181 sq. XXVII, 14, s. 1. 2.
— 228 — 30 — p. 229 lin. 12.	— — 182. XXVII, 15, s. 1. 2.
— 229 — 21 — p. 230 lin. 2.	— — 182 sq. XXVII, 16.
— 230 — 3 — 9.	— — 183. XXVII, 19, s. 1. 2.
— 230 — 10 — 19.	— — 183. XXVII, 18.
— 230 — 20 — p. 231 lin. 6.	— — 184. XXVII, 20, s. 1. exc. media quadam et extr. parte.
— 231 — 26 — p. 232 lin. 2 m.	— — 184. XXVII, 20, s. 1. lin. 4 m. — 7 m.
— 232 — 2 m. — 5 m.	— — 184. XXVII, 20, s. 1. lin. 15 m. — 18.
— 232 — 5 m. — 11.	— — 184. XXVII, 20, s. 2.
— 232 — 12 — 16 m.	— — 184. XXVII, 19, s. 3 pr. p.
— 232 — 16 m. — 19.	— — 183. XXVII, 19, s. 2.
— 232 — 20 — 21 m.	— — 185. XXVII, 21, s. 1 pr. p.
— 232 — 21 m. — p. 233 lin. 12 m.	— — 185. XXVII, 21, s. 2. 3.
conf. infra p. 243 lin. 17—27.	
— 233 lin. 12 m. — p. 234 lin. 7.	— — 185 sq. XXVII, 21, s. 4 et s. 5 pr. et med. p.
— 234 — 8 — 23.	— — 186. XXVII, 22.
— 235 — 1 — 12.	— — 186 sq. XXVII, 23, s. 1. 2.
— 235 — 13 — p. 236 lin. 17.	— — 187 sq. XXVII, 24. item IV. p. 340 sqq. LIV, 27, s. 1-4.
— 236 — 18 — p. 237 lin. 16.	— — 188 sq. XXVII, 25, s. 1—4.
— 237 — 19 — p. 238 lin. 3.	— — 189. XXVII, 26.
— 238 — 4 — 10.	— — 189 sq. XXVII, 27.
— 238 — 11 — 22.	— — 190. XXVII, 28.
— 239 — 1 — 7 in.	— — 198. XXVII, 42.
— 239 — 7 p. in. — p. 240 lin. 8 m.	— — 190 sq. XXVII, 29, s. 1. 2.
— 240 — 8 m. — p. 241 lin. 5.	— — 191 sq. XXVII, 30, s. 1. 2.
— 241 — 6 — p. 242 lin. 18.	— — 192 sq. XXVII, 31, s. 1—6.
— 242 — 19 — p. 243 lin. 16.	— — 193 sq. XXVII, 32, s. 1. 2.
— 243 — 17 — 27.	— — 185. XXVII, 21, s. 1. 2.
conf. III. p. 232 lin. 21 m. — p. 233 lin. 12 m.	
— 244 lin. 1 — 19.	— — 194 sq. XXVII, 34, s. 1 pr. p. et s. 2.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.	Germ.
p. 244 lin. 23 — 27. conf. III. p. 232 lin. 21 m. sqq. et p. 242 lin. 16 sqq.	
— 244 lin. 28 — p. 245 lin. 5 v. f. conf. I. p. 135 lin. 6—14 m.	III. p. 195. XXVII, 35, s. 1.
— 245 lin. 5 f. — 14 m. conf. I. p. 135 lin. 14 m. — 23.	— — 195. XXVII, 35, s. 2.
— 245 lin. 14 m. — 18. conf. I. p. 135 lin. 23 m. — 27 m.	— — 196. XXVII, 37.
— 245 lin. 19 — 24 m. conf. I. p. 135 lin. 28 m. — 34.	— — 196. XXVII, 38.
— 245 lin. 24 m. — p. 246 lin. 2. conf. I. p. 135 lin. 27 m. — 29.	— — 196. XXVII, 36.
— 246 lin. 38 — p. 247 lin. 4.	— — 209 sq. XXVII, 70.
— 247 — 5 — 9.	— — 210. XXVII, 71.
— 247 — 10 — p. 248 lin. 9.	— — 210 sq. XXVII, 72, s. 1. 2.
— 248 — 10 — 15.	— — 211. XXVII, 73.
— 248 — 16 — p. 249 lin. 16 m.	— — 211 sq. XXVII, 74, s. 1—3.
— 249 — 19 — 21.	— — 213. XXVII, 76.
— 250 — 3 — 5.	— — 213. XXVII, 77.
— 250 — 9 — p. 251 lin. 11.	— — 213 sq. XXVII, 78, s. 1—3.
— 251 — 12 — 18 m.	— — 214. XXVII, 79.
— 251 — 18 m. — 19.	conf. III. p. 254. XXVII, 138 lin. 16 m. — 19.
— 251 — 20 — p. 252 lin. 4.	III p. 254. XXVII, 138 (prolixior quam lat.)
— 252 — 22 — p. 253 lin. 10.	— — 214. XXVII, 80, s. 1. 2.
— 253 — 11 — 18.	— — 215. XXVII, 81.
— 253 — 19 — p. 254 lin. 12.	— — 215. XXVII, 82, s. 1. 2.
— 255 — 7 — 21.	— — 215. XXVII, 83, s. 1—3.
— 256 — 2 — 11.	— — 216. XXVII, 84, s. 1. 2.
— 256 — 12 — p. 257 lin. 16.	— — 216 sq. XXVII, 85, s. 1. 2.
— 257 — 17 — p. 258 lin. 10 m.	— — 217. XXVII, 86.
— 258 — 18 — p. 259 lin. 4 in.	— — 218. XXVII, 87.
— 259 — 4 p. in. — 9.	— — 218. XXVII, 88.
— 259 — 10 — p. 260 lin. 2.	— — 218 sq. XXVII, 89.
— 260 — 3 — 15.	— — 219. XXVII, 90.
— 260 — 16 — 21.	— — 224. XXVII, 96, s. 1 in. et med. p.
— 261 — 1 — 14.	— — 224. XXVII, 96, s. 2. 3.
— 261 — 35 — p. 262 lin. 18.	— — 219 sq. XXVII, 91, s. 1—3.
— 262 — 19 — p. 263 lin. 10.	— — 220. XXVII, 92.
— 263 — 11 — 26.	— — 221 sq. XXVII, 94.
(p. 263 lin. 13 m. — 15 m. etiam	II — 325. XIX, 44.)
— 264 lin. 1 — p. 265 lin. 4.	— — 414 sq. XXII, 104 tot. item III, p. 222 sq. XXVII, 95, s. 1-4.
— 266 — 1 — 6.	III — 225. XXVII, 97.
— 266 — 12 — p. 268 lin. 2.	— — 225 sqq. XXVII, 98, s. 1—6.
— 268 — 3 — 6.	— — 230 sq. XXVII, 105, s. 1 in.
conf. infra p. 275 lin. 7 — p. 276 lin. 12.	
— 268 lin. 7 — 17.	— — 227. XXVII, 99.
— 268 — 18 — p. 269 lin. 9.	— — 227 sq. XXVII, 100, s. 1. 2.
— 269 — 14 m. — p. 270 lin. 2.	— — 228. XXVII, 101, s. 1. 2.
— 270 — 3 — 17.	IV — 387. LVIII, 3, s. 1 alt. p. s. 2. et s. 3 in.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.

p. 270 lin. 18 — p. 271 lin. 22.
— 271 — 23 — p. 272 lin. 12 in.
— 272 — 20 — p. 273 lin. 18 m.
— 274 — 15 — p. 275 lin. 6.
— 275 — 7 — p. 276 lin. 12.
conf. III. p. 268 lin. 3—6.
— 276 lin. 13 — 20 v. f.
— 276 — 20 f. — p. 277 lin. 7 m.
— 277 — 7 m. — 19 m.
— 277 — 19 m. — p. 278 lin. 11.
— 278 — 12 — p. 279 lin. 7.
— 279 — 8 — 11.
— 279 — 12 — 15.
— 279 — 16 — 21 v. f.
— 280 — 5 — 13.
— 280 — 14 — p. 281 lin. 4.
— 281 — 5 — 12.
— 281 — 15 m. — 22 m.
— 281 — 22 m. — p. 282 lin. 6.
— 283 — 19 — p. 284 lin. 5.
— 284 — 6 — p. 285 lin. 6.
— 285 — 7 — p. 286 lin. 8.
— 286 — 9 — 18.
— 286 — 19 — p. 287 lin. 4 m.
— 287 — 4 m. — 9.
— 287 — 10 — 20.
— 287 — 21 — p. 288 lin. 3.
— 288 — 4 — p. 289 lin. 8.
— 289 — 9 — p. 290 lin. 8.
— 290 — 9 — p. 291 lin. 12.
— 294 — 43 — p. 295 lin. 14.
— 295 — 15 — 27.
— 295 — 28 — p. 296 lin. 15.
— 297 — 7 — 18.
— 297 — 19 — p. 298 lin. 4 v. f.
— 298 — 16 m. — 26.
— 299 — 17 f. — 26.
— 300 — 6 p. in. — 8.
— 301 — 25 — p. 302 lin. 1 m.
— 302 — 1 m. — 6 m.
— 302 — 20 m. — 23.
— 303 — 8 — 12.
— 304 — 4 v. f. — 6 m.
— 304 — 12 v. f. — 24.
— 304 — 25 — 32.
— 305 — 17 — p. 306 lin. 13.
— 306 — 14 — 22 m.
— 306 — 22 m. — p. 307 lin. 7 m.
— 308 — 15 — p. 309 lin. 7.
— 309 — 21 — p. 310 lin. 5 in.
— 310 — 7 — 10.
— 310 — 14 — 22.
— 311 — 26 — 40.

Germ.

III. p. 229. XXVII, 102, s. 1—4.
— — 229 sq. XXVII, 103, s. 1. 2.
I — 291 sq. V, 16, s. 1—3.
III — 230. XXVII, 104.
— — 230 sqq. XXVII, 105, s. 1—4.
— — 232. XXVII, 106.
— — 232 sq. XXVII, 107, s. 1—3.
— — 233 sq. XXVII, 108, s. 1 pr. p. et s. 2.
— — 234. XXVII, 109, s. 1. 2.
I — 64 sq. I, 67, s. 1. 2.
III — 234 sq. XXVII, 110.
— — 235. XXVII, 111.
II — 244. XV, 24, s. 1.
— — 245. XV, 24, s. 2.
III — 235. XXVII, 112.
— — 235 sq. XXVII, 113.
— — 236. XXVII, 114, s. 3.
— — 236. XXVII, 114, s. 1.
— — 315 sq. XXXII, 1.
— — 316 sq. XXXII, 2, s. 1—3.
— — 317. XXXII, 3, s. 1—3.
— — 318. XXXII, 4, s. 1 pr. p. et s. 2.
— — 318. XXXII, 5.
— — 319. XXXII, 6.
— — 319. XXXII, 7.
— — 319 sq. XXXII, 8.
— — 313. XXXI, 5, s. 1. 2.
— — 313 sq. XXXI, 5, s. 3.
— — 311. XXXI, 3, s. 9—11.
— — 309. XXXI, 3, s. 4.
— — 310. XXXI, 3, s. 5.
— — 310 sq. XXXI, 3, s. 6. 7.
— — 304. XXXI, 2, s. 1.
— — 304 sq. XXXI, 2, s. 2.
— — 305. XXXI, 2, s. 4. 5.
— — 303. XXXI, 1.
— — 305 sq. XXXI, 2, s. 6 pr. p.
— — 306. XXXI, 2, s. 6 alt. p.
— — 306. XXXI, 2, s. 7 pr. p.
— — 306. XXXI, 2, s. 7 alt. p.
— — 308 sq. XXXI, 3, s. 1.
— — 306. XXXI, 2, s. 8 in.
— — 306. XXXI, 2, s. 8 pr. p. exc. in.
— — 309. XXXI, 3, s. 2.
— — 309. XXXI, 3, s. 3.
— — 312. XXXI, 4.
— — 307. XXXI, 2, s. 8 alt. p.
— — 307. XXXI, 2, s. 9. 10.
— — 308. XXXI, 2, s. 11.
— — 304. XXXI, 1 m.
item IV. p. 150 sq. XLIII, 180, s. 2.
— — 314. XXXI, 5, s. 4.
II — 122 sq. XII, 54 tot.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.	
p. 311 lin. 26	— 32.
— 311 — 36	f. — 40.
— 313 — 3	— 8 m.
— 313 — 8	m. — 11.
— 313 — 30	— p. 314 lin. 8.
— 315 — 1	— p. 318 lin. 3.
— 318 — 4	— p. 319 lin. 11.
— 319 — 12	— 21.
— 320 — 1	— 10.
— 320 — 11	— 20.
— 320 — 21	— p. 321 lin. 12.
— 321 — 13	— 16.
— 321 — 17	— p. 323 lin. 5.
— 323 — 22	— p. 324 lin. 11 in. (in sola Reb. Ed.)

Germ.	
etiam IV. p. 22.	XL, 1, s. 1.
— — —	22. XL, 1, s. 2.
IV. p. 7	sq. XXXIX, 1, s. 2.
— — 7.	XXXIX, 1, s. 1.
— — 8.	XXXIX, 2.
III — 393	sqq. XXXVII, 85, s. 1—7.
— — 396	sq. XXXVII, 86, s. 1—5.
— — 397	sq. XXXVII, 87.
— — 398.	XXXVII, 88.
— — 398.	XXXVII, 89.
— — 398	sq. XXXVII, 90.
— — 399.	XXXVII, 91.
— — 399	sq. XXXVII, 92, s. 1 — 3.
II — 311	sq. XIX, 27.

b.

Index locorum utrisque Colloquiis communium secundum ordinem germanicorum Colloquiorum a Foerstemanno et me editorum.

Germ. Tom. I.	
p. 4.	cap. I, §. 2 lin. 3—15 in.
— 4.	— I, — 2 — 21—25 m.
— 4.	— I, — 2 — 25 m.—27.
— 5	sq. I, 4.
— 7.	I, 6, s. 2 (exc. prima lin.) et s. 3.
— 10.	I, 9, s. 1 pr. p.
— 10	sq. I, 9, s. 2.
— 11	sq. I, 9, s. 3. 4.
— 15	sq. I, 11, s. 3.
— 16	sq. I, 12 t. *)
— 17	sq. I, 13 t.
— 18.	I, 14 in.
— 20.	I, 17, s. 1.
— 21.	I, 19.
— 22	sq. I, 21.
item II. p. 391.	XXII, 53, s. 1—3.
— 27.	I, 24, s. 2 pr. p.
— 28.	I, 25, s. 1. 2.
— 28.	I, 25, s. 3.
— 29	sqq. I, 28 t.
— 34.	I, 31, s. 1 pr. p.
— 45	sqq I, 41 t.
— 48.	I, 43, s. 1.
— 49.	I, 44.
— 54	sq. I, 52.
conf. III. p. 22	sq. XXIV, 15, s. 6. 5.

Lat.	
II. p. 206 lin. 9	— p. 207 lin. 7 m.
— — 207 — 8	m. — 13.
— — 207 — 7	m. — 8 m.
— — 208 — 16	— p. 209 lin. 9.
— — 214 — 16	— 26.
— — 209 — 10	— 13 in.
— — 209 — 13	p. in. — p. 210 lin. 5.
— — 207 — 14	— p. 208 lin. 15.
I — 426 — 1	— 11 m.
— — 47 — 18	m. — p. 48 lin. 22.
— — 48 — 23	— p. 49 lin. 12 m.
III — 132 — 1	— 4 in.
— — 177 — 1	— 10 in.
I — 45 — 21	— p. 46 lin. 5 in.
III — 122 — 6	— 24.
I — 46 — 25	— p. 47 lin. 2 m.
II — 211 — 17	— p. 212 lin. 9.
— — 214 — 7	m. — 10.
I — 39 — 21	— p. 42 lin. 25.
III — 131 — 22	f. — 28 m.
I — 43 — 5	m. — p. 44 lin. 10.
— — 49 — 12	m. — 20 m.
— — 42 — 26	— p. 43 lin. 5 m.
— — 222 — 23	— p. 223 lin. 2.

*) Haec sigla t. (tota) paragraphis, quae duas pluresve sectiones continent, adscripta est, si omnes eius sectiones eadem serie in latinis Colloquiis reperiuntur.

Digitized by Google

Germ. Tom. I.	Lat.
p. 55. l, 53, s. 1.	I. p. 35 lin. 26 — p. 36 lin. 9.
— 64 sq. l, 67 t.	III — 278 — 12 — p. 279 lin. 7.
— 67. l, 74.	II — 210 — 15 — 22.
— 67 sq. l, 75.	— — 211 — 1 — 15.
— 68 sq. l, 76.	— — 215 — 9 — p. 216 lin. 2.
— 70 sq. l, 80 t.	— — 133 — 16 — p. 134 lin. 21.
— 72. l, 82.	— — 134 — 22 — p. 135 lin. 9 m.
— 72. l, 83 t.	— — 135 — 9 m. — 22.
— 72 sq. l, 84.	I — 35 — 8 m. — 15 m.
— 75. l, 87 t.	— — 46 — 5 p. in. — 15 m.
— 78 sq. l, 94.	II — 248 — 1 — 19.
— 79. l, 95, s. 1.	conf. I. p. 142 lin. 1 m. — 7.
— 83. ll, 1, s. 1.	I p. 2 lin. 19 — 22 m.
— 83. ll, 1, s. 2.	— — 2 — 8 m. — 18.
— 88 sq. ll, 8, s. 1. 2 pr. p.	— — 78 — 15 — p. 79 lin. 1 in.
— 95. ll, 14 exc. fine	— — 2 — 22 m. — 27 m.
— 97 sq. ll, 17.	— — 5 — 15 m. — p. 6 lin. 12 m.
— 98 sq. ll, 20, s. 1. 3.	III — 60 — 5 — p. 61 lin. 3.
— 99. ll, 21, s. 1.	II — 210 — 6 — 11 v. f.
— 100. ll, 22.	I — 5 — 9 m. — 15 m.
— 100 sqq. ll, 23 t.	— — 3 — 11 m. — p. 5 lin. 9 m.
— 102 sq. ll, 25.	— — 3 — 1 m. — 8 m.
— 104 sq. ll, 32.	— — 234 — 15 m. — 23.
— 107 sq. ll, 39.	II — 30 — 13 — 22.
— 114 sq. ll, 53.	— — 167 — 2 — 6 m.
item l. p. 142. ll, 105, s. 1.	
— 116. ll, 58, s. 1.	— — 298 — 13 — 17 m.
— 135. ll, 94, s. 1 exc. in.	I — 171 — 21 f. — 25 m.
— 140 sq. ll, 103, s. 1.	III — 63 — 19 — p. 64 lin. 9.
— 141 sq. ll, 104, s. 1 f. et 2.	— — 102 — 12 — 15 m.
— 142. ll, 105, s. 1.	II — 167 — 2 — 8.
item l. p. 114 sq. ll, 53.	
— 155. ll, 134 pr. p.	III — 57 — 10 p. in. — 16.
— 167 sqq. ll, 164 t. (exc. s. 2 alt. p.)	II — 251 — 32 — p. 253 lin. 3.
— 171. lll, 2.	III — 56 — 10 — 15.
— 176. lll, 8.	I — 82 — 19 m. — p. 83 lin. 3 in.
— 177. lll, 10 t.	— — 114 — 9 — 27.
(cum s. 1. conf. T. IV. p. 289. XLIX, 8, s. 1.)	
— 177 sq. lll, 11.	III — 58 — 1 — 14.
— 178 sq. lll, 12 exc. extr. p.	— — 58 — 15 — p. 59 lin. 12.
— 179. lll, 13, s. 1.	— — 59 — 18 — 23 v. f.
— 179 sq. lll, 14 t.	— — 61 — 5 — p. 62 lin. 12.
— 180 sq. lll, 15 t.	— — 62 — 17 — p. 63 lin. 5.
— 181. lll, 16.	— — 64 — 10 — 21.
— 181 sqq. lll, 17 t.	— — 64 — 22 — p. 67 lin. 15.
— 183 sq. lll, 18 t.	— — 67 — 16 — 28.
— 184. lll, 19 t.	— — 68 — 1 — 14.
— 185. lll, 20.	— — 68 — 15 — 24.
— 185. lll, 21 t.	— — 68 — 25 — p. 69 lin. 12.
— 186. lll, 22.	— — 74 — 12 p. in. — 16.
— 186. lll, 23.	— — 74 — 17 — p. 75 lin. 2.
— 186. lll, 24.	— — 75 — 3 — 9.
— 187. lll, 25 t.	— — 75 — 10 — p. 76 lin. 12.

Digitized by Google

Germ. Tom. I.	Lat.
p. 187. III, 26.	III. p. 76 lin. 27 — 31.
— 187 sq. III, 27 t.	— — 77 — 3 — 16.
— 188. III, 28.	— — 77 — 17 — 26.
— 188 sq. III, 29.	— — 77 — 36 — p. 78 lin. 2.
— 189. III, 30.	I — 244 — 1 — 8 m. + lin. 8 m. — 11 m.*)
— 189. III, 31.	— — 244 — 11 m. — 24.
— 189 sq. III, 32 t. (exc. med. parte sectionis 1. et particulâ sectionis 2.)	— — 245 — 2 — 14.
— 190. III, 33.	— — 246 — 25 — p. 247 lin. 2.
— 190 sq. III, 34.	— — 247 — 3 — 9.
— 191. III, 37.	— — 247 — 10 — 14 m.
— 192. III, 38.	— — 242 — 21 m. — p. 243 lin. 7 m.
— 192. III, 39.	— — 248 — 5 — 10.
— 192 sq. III, 40 t.	— — 248 — 11 — p. 249 lin. 8 m. + lin. 8 m. — 10 m.
— 193 sq. III, 41.	— — 249 — 10 m. — 16.
— 194 sq. III, 44 t.	— — 249 — 24 — p. 250 lin. 14.
— 195 sq. III, 47.	— — 243 — 7 m. — 19.
— 197. III, 50.	— — 247 — 19 — p. 248 lin. 4.
— 198. III, 54.	II — 19 — 14 — 18 m.
— 198 sq. III, 55.	I — 250 — 15 — 25. item II. p. 20 lin. 9 m. — 19.
— 199. III, 56 t.	II — 19 lin. 18 m. — p. 20 lin. 9 m.
— 199 sq. III, 57.	I — 251 — 2 — 9 m.
— 200. III, 58 pr. p.	— — 251 — 9 m. — 16 m.
— 200. III, 58 alt. p.	— — 251 — 22 — 26.
— 200. III, 59.	— — 251 — 16 m. — 21.
— 200. III, 60, s. 1.	— — 255 — 2 — 19.
— 201. III, 61.	— — 255 — 20 — 23 m.
— 201. III, 62.	— — 255 — 23 m. — p. 256 lin. 3.
— 201 sq. III, 63.	— — 253 — 8 — 18.
— 202. III, 64.	— — 253 — 19 — p. 254 lin. 10.
— 203. III, 66.	— — 254 — 11 — 17.
— 204. III, 67.	— — 254 — 26 m. — 31.
— 204. III, 68.	— — 254 — 18 — 26 m.
— 205. III, 70.	— — 416 — 8 m. — 21 (prolixius quam germ.)
— 205. III, 71.	— — 256 — 12 m. — 25.
— 205 sq. III, 72 t.	— — 258 — 12 — 22.
— 206 sq. III, 73 t.	— — 257 — 8 — p. 258 lin. 5.
— 207. III, 74.	— — 256 — 5 — 12 m.
— 207 sq. III, 75.	— — 258 — 6 — 11.
— 208. III, 76, s. 1.	— — 252 — 2 — 6 m.
— 208. III, 77.	— — 252 — 25 m. — p. 253 lin. 6.
— 209. III, 79.	— — 252 — 22 — 25 m.
— 209. III, 80, s. 1. 2.	— — 252 — 6 m. — 16 m.
— 213. III, 91.	III — 59 — 23 f. — p. 60 lin. 4.
— 214 sq. III, 95.	conf. I. p. 245 lin. 15 — p. 246 lin. 24. (partim a germ. divers.)
— 216. IV, 1, s. 1 alt. p.	II p. 274 lin. 10 m. — 16.

*) + lin. 8 m. — 11 m.] additionis signo + h. l. et in seqq. indicavi additamenta latinorum Colloquiorum, quae in germanicis non leguntur.

Digitized by Google

Germ. Tom. I.	Lat.
p. 216. IV, 1, s. 2.	II. p. 274 lin. 5 — 10 m.
— 218 sq. IV, 3 t. (exc. alt. p. sectionis 3.)	I — 172 — 8 m. — 20.
— 223. IV, 17 exc. extr. p.	— — 167 — 17 — p. 168 lin. 5 m.
— 223. IV, 18. conf. p. 240. IV, 61, s. 1.	
— 231. IV, 39.	— — 181 — 15 m. — 27.
— 233. IV, 42.	— — 3 — 8 m. — 11 m.
— 234. IV, 45.	II — 20 — 24 m. — p. 21 lin. 5.
— 235. IV, 46, s. 2.	I — 247 — 14 m. — 18.
— 238. IV, 56. conf. T. IV. p. 663. LXXVI, 10*.	— — 390 — 33 m. — p. 391 lin. 8.
— 239. IV, 58 t.	— — 183 — 27 — p. 184 lin. 13.
— 239. IV, 59.	— — 175 — 4 m. — 11.
— 240. IV, 60 (exc. ult. 3 lineis)	— — 172 — 21 — p. 173 lin. 3.
— 240. IV, 61, s. 1.	— — 172 — 5 — 8 m.
— 240 sq. IV, 61, s. 2—4.	— — 177 — 5 m. — 19 m.
— 241. IV, 62 t.	— — 177 — 21 — p. 178 lin. 2.
— 242. IV, 63 t.	— — 178 — 3 — 14.
— 242. IV, 64.	— — 171 — 4 — 11 m.
— 242 sq. IV, 65, s. 1. 2 pr. p.	— — 171 — 12 — 21 v. f.
— 243. IV, 66.	— — 171 — 25 m. — p. 172 lin. 4.
— 243 sq. IV, 67.	— — 168 — 16 m. — p. 169 lin. 12 m.
— 244 sq. IV, 68.	— — 169 — 12 m. — 16 † lin. 17—21.
— 245. IV, 69 t.	— — 170 — 3 — 22.
— 245 sq. IV, 70 t.	— — 170 — 23 — p. 171 lin. 3.
— 246. IV, 71 (exc. ult. 2 lineis)	— — 178 — 15 — 24 m.
— 246 sq. IV, 72.	— — 178 — 28 — p. 179 lin. 3 m.
— 247. IV, 73.	— — 179 — 3 m. — 7.
— 247. IV, 74.	— — 179 — 8 — 16.
— 247 sq. IV, 75.	— — 173 — 8 — 20 † lin. 21—23.
— 248. IV, 76 t.	— — 168 — 5 m. — 16 m.
— 248 sqq. IV, 77, s. 1—3.	— — 181 — 28 — p. 182 lin. 21.
— 250. IV, 78, s. 2.	— — 181 — 8 — 15 m.
— 250. IV, 79.	— — 181 — 3 — 7.
— 251. IV, 80 t.	— — 180 — 11 — p. 181 lin. 2.
— 251 sq. IV, 81.	— — 179 — 19 m. — 26 m.
— 253 sq. IV, 83 t.	— — 179 — 26 m. — p. 180 lin. 10.
— 254. IV, 84.	— — 182 — 22 — p. 183 lin. 12.
— 254 sq. IV, 85.	— — 183 — 13 — 25.
— 255 sq. IV, 88, s. 1.	— — 409 — 36 — p. 410 lin. 2 m.
— 257. IV, 89 t.	II — 158 — 10 — p. 159 lin. 6.
— 257 sq. IV, 90.	— — 159 — 7 — 18.
— 258. IV, 91.	— — 159 — 19 — p. 160 lin. 6.
— 258. IV, 92.	— — 160 — 7 — 10.
— 258 sq. IV, 93 t.	— — 160 — 12 m. — p. 161 lin. 9 m.
— 260. IV, 94.	— — 161 — 9 m. — 16.
— 262. IV, 96 t.	— — 161 — 17 — p. 162 lin. 11.
— 262 sq. IV, 97.	— — 162 — 12 — 22.
— 263. IV, 98.	— — 163 — 1 — 14.
— 264. IV, 100.	— — 163 — 15 — p. 164 lin. 5 m.
— 266 sq. IV, 102, s. 5—7.	— — 164 — 5 m. — 23.
— 268. IV, 104 pr. p. conf. T. IV. p. 667. LXXVI, 16, s. 3. 4.	I — 383 — 9 p. in. — 12 v. f.

Digitized by Google

Germ. Tom. I.

p. 270 sq. IV, 111 t.
— 272 sq. IV, 112, s. 1—3. s. 2. extr. p.
— 273. IV, 112, s. 4.
— 273 sq. IV, 114.
— 274. IV, 115.
— 278. IV, 124, s. 1—3.
— 280 sq. IV, 128 t.
— 283 sq. V, 4, s. 1. 2.
— 284. V, 4, s. 3. 4.
— 291 sq. V, 16 t.
— 292. V, 17 t.
— 293. V, 18.
— 293 sq. V, 19 t.
— 294. V, 20.
— 294 sq. V, 21.
— 295. V, 22 t.
— 295 sq. V, 23.
— 296. V, 24 t.
— 296 sq. V, 25 t.
— 297. V, 26 exc. extr. p.
— 299. VI, 1.
— 299. VI, 2 exc. extr. p.
— 300. VI, 3 t.
— 302. VI, 6 pr. p.
— 302 sq. VI, 6 alt. p.
— 304. VII, 1, s. 1 exc. ult. 1½ lineis
— 308. VII, 4.
— 309 sq. VII, 6 t. (exc. ult. 1½ lineis sectionis 2.)
— 310. VII, 7, s. 1 pr. p. (exc. 2 particulis)
— 310. VII, 7, s. 2.
— 310 sq. VII, 8 t.
— 319. VII, 16, s. 2.
— 319 sq. VII, 17 t.
— 321. VII, 20.
— 337 sq. VII, 36 t.
— 343 sq. VII, 42 t.
— 344. VII, 43.
— 345. VII, 44, s. 2.
— 345. VII, 45.
— 345. VII, 46.
— 345 sq. VII, 47 t.
— 346. VII, 48 pr. p. latina
— 348. VII, 49 pr. p. latina
— 350. VII, 53.
— 355. VII, 69.
— 360. VII, 80, s. 1 pr. p.
— 368 sq. VII, 94 t.
— 372 sq. VII, 100, s. 1 in. et fin. et s. 2 in.
item T. II. p. 257 XVI, 3, s. 1 et s. 2 in.
— 381 sq. VII, 111.

Lat.

I. p. 410 lin. 19 — p. 411 lin. 12.
— — 411 — 18 — p. 412 lin. 8.
conf. I. p. 411 lin. 13—17.
I p. 412 lin. 29 — p. 413 lin. 4.
— — 412 — 9 — 22.
— — 412 — 23 — 28.
II — 282 — 18 — p. 283 lin. 2 m.
I — 173 — 24 — p. 174 lin. 11 m.
— — 188 — 17 m. — 23.
— — 188 — 11 — 17 m.
III — 272 — 20 — p. 273 lin. 18 m.
I — 186 — 16 m. — p. 187 lin. 1 m.
— — 188 — 24 — 28 m.
— — 188 — 28 m. — p. 190 lin. 4.
— — 187 — 8 — 16 m.
— — 188 — 1 — 10.
— — 187 — 16 m. — 30.
— — 190 — 19 f. — 26.
— — 190 — 5 — 19 m.
III — 15 — 3 — p. 16 lin. 12.
— — 16 — 13 — 18 y. f.
I — 8 — 4 m. — 8 m.
— — 8 — 1 m. et lin. 8 m. — 19.
— — 8 — 20 — p. 9 lin. 6 m.
— — 6 — 17 — 24.
— — 6 — 12 m. — 16.
III — 47 — 3 — 12.
— — 45 — 15 — p. 46 lin. 3.
— — 42 — 18 — p. 44 lin. 2.
— — 44 — 12. 13.
— — 46 — 5 — 9.
— — 46 — 10 — p. 47 lin. 2.
— — 36 — 21 — p. 37 lin. 3 m.
II — 249 — 18 — 33.
I — 55 — 19 m. — 24 in.
III — 38 — 1 — p. 39 lin. 10.
— — 41 — 6 — p. 42 lin. 9.
— — 39 — 11 — 23.
— — 40 — 1 — 3 m. et lin. 4—9.
— — 123 — 39 — p. 124 lin. 3.
— — 40 — 22 — p. 41 lin. 5.
— — 44 — 14 — p. 45 lin. 14.
— — 48 — 32 — p. 49 lin. 2 et 8.
— — 49 — 3 — 7.
I — 11 — 3 m. — 14 m.
III — 52 — 6 — 10.
— — 37 — 3 m. — 4 m.
I — 12 — 22 m. — p. 13 lin. 4.
II — 301 — 16 m. — 21 m.

conf. II. p. 301 lin. 13 m. — 16 m.

Digitized by Google

Germ. Tom. I.	Lat.
p. 384. VII, 143, s. 6. t.	II. p. 287 lin. 29 — p. 288 lin. 4. (lat. breviora)
— 404 sq. VII, 148 t.	— — 108 — 14 — 27. (lat. breviora)
— 409. VII, 159.	— — 292 — 11 — 13.
— 413. VII, 168.	I — 11 — 14 m. — 19.
— 416. VII, 177.	III — 37 — 4 m. — 12.
— 416 sq. VII, 178.	I — 11 — 20 — p. 12 lin. 5.
Tom. II.	
p. 1. VIII, 1, s. 1.	II p. 247 — 22 — 26 + lin. 27.
— 1. VIII, 1, s. 3. item T. II. p. 176. XIII, 35. s. 4.	conf. I. p. 58 lin. 12 p. in. — 13.
— 1 sq. VIII, 1, s. 4—7. item T. II. p. 175 XIII, 35, s. 1—3 m.	I p. 57 lin. 24 — p. 58 lin. 12 in.
— 8. IX, 1 t.	II — 86 — 26 — p. 87 lin. 9 in.
— 8 sqq. IX, 2, s. 1 pr. p., s. 2 pr. p., s. 3.	— — 87 — 9 p. in. — 19.
— 10. IX, 3.	— — 88 — 1 — 9.
— 10 sq. IX, 4, s. 1 exc. ult. 3½ lineis	— — 85 — 18 — p. 86 lin. 5 in.
— 11 sq. IX, 4, s. 4—7.	— — 86 — 6 m. — 25.
— 20 sqq. IX, 19 t.	— — 90 — 3 — 22 m.
— 36 sq. IX, 42 t.	— — 88 — 10 — p. 89 lin. 6 m.
— 37. IX, 43 pr. p.	— — 89 — 6 m. — 9.
— 38. IX, 44 t. (exc. verbis inclusis sectionis 1. et ult. 1½ lineis sect. 2.)	— — 89 — 10 — p. 90 lin. 2.
— 38 sq. IX, 45. item T. II. p. 20 sqq. IX, 19.	— — 90 — 3 — 8 m.
— 39. IX, 46.	— — 90 — 19 f. — p. 91 lin. 1 v. f.
— 40. IX, 48.	— — 87 — 20 — 26.
— 47 sq. X, 1.	I — 73 — 19 — 26.
— 48. X, 2, s. 1.	— — 73 — 27 — p. 74 lin. 3.
— 48. X, 2, s. 2.	— — 51 — 22 — 25 et p. 74 lin. 4 — 10.
— 67. XI, 2.	II — 239 — 19 p. in. — p. 240 lin. 2.
— 67. XI, 3.	— — 240 — 3 — 11 m.
— 67 sq. XI, 4 exc. ult. 2½ lineis	— — 237 — 17 — 23.
— 68 sq. XI, 5 t.	— — 243 — 10 — p. 244 lin. 14.
— 69 sq. XI, 7.	— — 240 — 11 m. — p. 241 lin. 3.
— 71. XI, 9, s. 2 alt. p. et s. 3 exc. ult. 2½ lin.	III — 108 — 22 — 24. 25 m. — 31 m.
— 71 sq. XI, 10 t. (exc. ultima s.) ultima sectio (exc. ult. 1½ lin.)	II — 241 — 21 — p. 242 lin. 24. conf. II. p. 242 lin. 25—27 in.
— 73 sq. XI, 12 t.	II p. 244 lin. 15 — p. 246 lin. 31.
— 76 sqq. XI, 13 t. (exc. p. 81 m. — 82 in.)	— — 232 — 22 — p. 237 lin. 5.
— 82. XI, 14, s. 1. exc. ult. 2 lin.	— — 237 — 24 — 27.
— 82 sqq. XI, 14, s. 2—7 (exc. ult. lin. sectionum 5—7.)	— — 238 — 3 p. in. — p. 239 lin. 19 in.
— 85. XI, 16 t. (exc. penult. lin. sectionis 2.)	— — 241 — 4 — 20.
— 85 sq. XI, 18. item T. IV. p. 245. XLVII, 4 f.	I — 19 — 16 — 19.
— 86. XI, 19.	II — 242 — 25 — 27.
— 86. XI, 20, s. 2.	— — 243 — 1 — 9.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.	Lat.
p. 88 sq. XI, 25 t.	II. p. 34 lin. 13 — p. 35 lin. 13.
— 110. XII, 28.	I — 36 — 22 m. — 26.
— 110. XII, 29.	— — 36 — 18. 19.
— 111. XII, 30.	— — 36 — 20 — 22 m.
— 111. XII, 31a.	— — 36 — 27 — p. 37 lin. 2.
— 114. XII, 35.	— — 53 — 24 m. — p. 54 lin. 17.
— 114. XII, 36,	— — 35 — 15 m. — 21 m.
— 122. XII, 51, s. 2.	— — 35 — 21 m. — 26.
— 122 sq. XII, 54 t.	III — 311 — 27 — 40.
— 123 sq. XII, 55, s. 2—5.	I — 50 — 9 m. — p. 51 lin. 5.
— 126 sq. XII, 62.	II — 301 — 6 m. — 12 m.
— 132 sq. XII, 68a.	I — 34 — 39 m. — p. 35 lin. 8.
— 133. XII, 69.	III — 72 — 4 — 8.
— 134. XII, 70.	I — 51 — 6 — 15 m.
— 134. XII, 71 pr. p.	— — 49 — 20 m. — p. 50 lin. 1 m. et II. p. 122 lin. 21—24 m.
— 134. XII, 71 alt. p.	I — 51 — 15 m. — 21.
— 134 sq. XII, 72.	— — 50 — 1 m. — 9 m.
— 143 sq. XII, 85 t.	II — 274 — 18 — p. 275 lin. 16.
— 169 sq. XIII, 21.	I — 52 — 24 — p. 53 lin. 9.
— 170 sq. XIII, 23.	— — 52 — 9 m. — 19 m.
— 171. XIII, 24.	— — 52 — 19 m. — 23.
— 171 sq. XIII, 25 t.	— — 53 — 10 — 19 m.
— 174. XIII, 34 t.	— — 56 — 25 — p. 57 lin. 15.
— 175. XIII, 35, s. 1. 2. 3 pr. p.	— — 57 — 20 m. — p. 58 lin. 12 m.
— 176. XIII, 35, s. 4. 5.	— — 58 — 12 m. — 27.
— 176 sq. XIII, 36, s. 1—8.	— — 60 — 7 — p. 61 lin. 9.
— 178 sq. XIII, 39.	— — 59 — 1 — 9 m.
— 188 sq. XIII, 57 t.	— — 61 — 20 — 35.
— 190 sq. XIII, 60.	conf. I. p. 54 lin. 19 sqq.
— 194. XIII, 68, s. 1 pr. p.	I p. 57 lin. 17 — 20 m.
— 202 sq. XIII, 85, s. 1. 2.	— — 320 — 22 m. — p. 321 lin. 9 m.
— 203. XIII, 85, s. 3.	— — 320 — 18 — 22 m. (brevius)
— 203. XIII, 85, s. 4. 5.	— — 321 — 9 m. — 20 m.
— 207. XIV, 7, s. 1.	II — 282 — 33 — 34 m. et lin. 37 m. — p. 282 lin. 1 in.
— 208. XIV, 10.	— — 283 — 2 m. — 10 m.
— 209. XIV, 11.	— — 283 — 10 m. — 16.
— 209. XIV, 12 t.	— — 283 — 17 — 31.
— 210. XIV, 13.	— — 282 — 11 p. in. — 16.
— 210 sq. XIV, 14 t.	— — 280 — 12 — p. 281 lin. 8.
— 211 sq. XIV, 15 t.	— — 281 — 9 — 24.
— 212. XIV, 16.	— — 282 — 25 — 32.
— 212. XIV, 17 prima p. (exc. subseq. media parte)	— — 281 — 33 — 37.
— 212 sq. XIV, 17 tertia p.	— — 282 — 1 m. — 11 in.
— 213. XIV, 19 t.	— — 283 — 32 — p. 284 lin. 5.
— 215. XIV, 22.	I — 191 — 16 m. — 19 m.
— 216. XIV, 24.	— — 72 — 20 — p. 73 lin. 3.
— 216 sq. XIV, 25.	II — 249 — 1 — 17.
— 217. XIV, 26.	I — 73 — 4 — 17.
— 221 sq. XIV, 37, s. 2. 3 (exc. ult. 1½ lin.)	II — 148 — 7 m. — 16.
— 223. XIV, 42.	— — 275 — 17 — 23 m.
— 224 sq. XIV, 43, s. 2—5.	— — 147 — 9 m. — p. 148 lin. 7 m.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.	Lat.
p. 225. XIV, 44.	III. p. 19 lin. 10 — 17.
— 228. XV, 1.	I — 63 — 7 p. m. — 15 m.
— 229. XV, 1ª t.	— — 63 — 23 m. — p. 64 lin. 18.
— 231. XV, 3 t.	— — 62 — 15 m. — p. 63 lin. 2 m.
— 231 sq. XV, 4, s. 1. 2.	— — 62 — 4 — 15 m.
— 232. XV, 4, s. 3.	— — 67 — 16 — 25.
— 232. XV, 4, s. 4.	— — 63 — 2 m. — 6 m.
— 232 sq. XV, 4, s. 5. 6.	— — 64 — 19 — p. 65 lin. 6.
— 234. XV, 8.	— — 434 — 18 — 22 m.
— 234 sq. XV, 10 t.	— — 63 — 16 — 21 m.
— 235. XV, 11 t.	— — 65 — 7 — p. 66 lin. 2.
— 235 sq. XV, 12 t.	— — 66 — 20 — p. 67 lin. 15.
— 236 sq. XV, 13 t.	— — 66 — 3 — 19.
— 237. XV, 14.	— — 75 — 15 — 22.
— 237 sq. XV, 14ª.	— — 75 — 23 — p. 76 lin. 17.
— 238 sq. XV, 15 t.	— — 76 — 18 — p. 77 lin. 17.
— 239. XV, 16, s. 1.	— — 78 — 1 m. — 11.
— 240. XV, 16, s. 2.	— — 77 — 18 — p. 78 lin. 1 m.
— 240. XV, 18, s. 1.	— — 75 — 10 m. — 14.
— 240 sq. XV, 18, s. 2—4.	— — 74 — 16 f. — p. 75 lin. 10 m.
— 241. XV, 19, s. 1.	III — 119 — 31 — 38.
— 243. XV, 21ª. conf. T. II. p. 234 sq. XV, 10.	I — 63 — 16 — 21 m.
— 244. XV, 23.	— — 59 — 16 m. — p. 60 lin. 6.
— 244. XV, 24, s. 1 exc. ult. 2 lin.	III — 279 — 16 — 21 v. f.
— 245. XV, 24, s. 2.	— — 280 — 5 — 13.
— 246. XV, 30 t.	II — 184 — 17 — p. 185 lin. 10.
— 257. XVI, 3, s. 1 et 2 in. item I. p. 372 sq. VII, 100, s. 1 in. et fin. et s. 2 in.	— — 301 — 16 m. — 21 m.
— 258. XVI, 5 t.	— — 12 — 9 — p. 13 lin. 8.
— 259. XVI, 7, s. 1 alt. p.	I — 342 — 4 — 8.
— 259 sq. XVI, 7, s. 2 pr. p.	— — 342 — 17 — 25 m.
— 260. XVI, 8, s. 1 media quaed. p.	— — 325 — 14 m. — 19 v. f.
— 260. XVI, 8, s. 1 subsequens media particula	— — 330 — 8 m. — 10 in.
— 260. XVI, 8, s. 1 extr. p.	— — 331 — 16 m. — 18 m.
— 261. XVI, 9 t.	— — 332 — 23 — p. 333 lin. 10 in. et lin. 16 m. — p. 334 lin. 1 m. (diverso ordine)
— 263. XVII, 2.	II — 184 — 9 — 16.
— 263 sq. XVII, 3 t. (exc. 1½ lineis sectionis 1.) s. 1 extr. p. s. 3 alt. p.	— — 185 — 17 — 28.
— 264 sq. XVII, 4, s. 1.	conf. etiam II. p. 190 lin. 6.
— 265. XVII, 4, s. 2.	— — — II. p. 190 lin. 11 m. — 12 in. et lin. 15. 16.
— 265. XVII, 5, s. 1.	II p. 185 lin. 29 — p. 186 lin. 10 in.
— 267. XVII, 7 t. (exc. ult. 2½ lin. sectionis 2.)	— — 186 — 13 — 19 m.
— 267 XVII, 9, s. 1.	conf. II. p. 100 lin. 25 sqq.
— 268. XVII, 9, s. 4.	II p. 188 lin. 15 — p. 189 lin. 6.
— 268. XVII, 10, s. 1. 2.	— — 189 — 20 — p. 190 lin. 2.
— 268. sq. XVII, 10, s. 3—5. conf. T. III. p. 402 sq. XXXVII, 96.	— — 99 — 3 — 9.
	— — 102 — 9 — 19.
	— — 99 — 10 — p. 100 lin. 15.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.	Lat.
p. 269. XVII, 11.	II. p. 187 lin. 19 — p. 188 lin. 2.
— 273 sq. XVII, 15.	— — 189 — 9 — 18.
— 274. XVII, 16.	— — 187 — 7 — 17.
— 277 sq. XVII, 21. 22.	conf. II. p. 101 in. — p. 102 p. in.
— 280 sq. XVII, 24, s. 2. 4.	II p. 186 lin. 19 v. f. — p. 187 lin. 3 v. f.
— 285. XVII, 29, s. 1 pr. eaque maior p.	I — 460 — 22 — p. 461 lin. 2.
— 285. XVII, 29, s. 1 alt. p.	— — 460 — 16 — 20 m.
— 285 sqq. XVIII, 1 t.	— — 69 — 5 — p. 70 lin. 8.
— 287. XVIII, 2, s. 1—3.	— — 68 — 13 m. — p. 69 lin. 4.
— 287 sq. XVIII, 2, s. 4.	— — 70 — 9 — 16.
— 288 sq. XVIII, 3, s. 1—3.	— — 71 — 26 — p. 72 lin. 18.
— 289 sq. XVIII, 4 t.	— — 70 — 17 — p. 71 lin. 25.
— 291. XVIII, 7.	— — 370 — 26 — p. 371 lin. 2.
— 291 sq. XVIII, 8.	II — 1 — 2 — 11.
— 295. XIX, 1 t.	III — 23 — 27 — p. 24 lin. 9.
— 295 sq. XIX, 2.	— — 24 — 10 — 18.
— 296. XIX, 3.	— — 24 — 20 — p. 25 lin. 4.
— 296. XIX, 4.	— — 25 — 5 — 11.
— 298 sq. XIX, 6.	— — 26 — 4 — 13.
— 299. XIX, 7.	— — 29 — 19 — p. 30 lin. 14.
— 300. XIX, 8.	— — 30 — 15 — 28 m.
— 300. XIX, 9.	— — 31 — 9 — 19.
— 300 sq. XIX, 10.	— — 32 — 16 — p. 33 lin. 2.
— 301. XIX, 11 t.	— — 36 — 9 — 19.
— 301 sq. XIX, 12, s. 1. 2.	— — 33 — 21 — p. 34 lin. 15.
— 302 sq. XIX, 13.	— — 35 — 8 — 17.
— 304. XIX, 15 t. (exc. alt. parte sectionis 2.)	— — 35 — 18 — p. 36 lin. 8.
— 305. XIX, 16 t.	— — 26 — 14 — p. 27 lin. 7.
— 311 sq. XIX, 27.	— — 323 — 22 — p. 324 lin. 11 in. (in sola Reb. Ed.)
— 320. XIX, 41, s. 2. item III. p. 342 sq. XXXVII, 3, s. 1.	II — 23 — 19 — p. 24 lin. 2 m.
— 328 sq. XX, 1 t.	I — 15 — 4 m. — 29.
— 329 sq. XX, 2.	— — 14 — 16 m. — 19 m.
— 330. XX, 3.	— — 14 — 11 — 16 m.
— 330. XX, 4.	— — 14 — 19 m. — 24 m.
— 330. XX, 5.	— — 14 — 24 m. — p. 15 lin. 4 m.
— 330 sq. XX, 6.	— — 18 — 20 — p. 19 lin. 8.
— 331 sq. XX, 7 t.	— — 15 — 30 — p. 16 lin. 8.
— 332. XX, 8.	— — 20 — 17 — 26 m.
— 332. XX, 9, s. 1.	— — 21 — 13 — 17 m.
— 332 sq. XX, 9, s. 2.	— — 21 — 27 — p. 22 lin. 2.
— 333. XX, 10 t.	— — 16 — 9 — p. 17 lin. 10.
— 334 sq. XX, 11, s. 2. 3.	— — 19 — 9 — p. 20 lin. 4.
— 335. XX, 12 in.	— — 14 — 4 m. — 7 in.
— 341. XX, 22.	III — 73 — 1 — 17.
— 342. XX, 24.	II — 132 — 11 — 17.
— 343. XX, 25 t.	I — 18 — 8 m. — 19.
— 343 sq. XX, 26, s. 1.	— — 17 — 23 m. — 29.
— 344. XX, 26, s. 3. 4.	— — 18 — 1 — 7 in. † lin. 7 p. in. — 8 m.
— 345. XX, 28.	— — 12 — 7 — 20 † lin. 21—22 m.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.	Lat.
p. 347. XXI, 1, s. 1.	I. p. 26 lin. 16 — 26.
— 347. XXI, 1, s. 2. item IV. p. 372. LVII, 5 alt. p.	— — 25 — 22 — 26 in.
— 348. XXI, 1, s. 3.	— — 25 — 26 p. in. — p. 26 lin. 2 v. f.
— 348 sq. XXI, 1, s. 5 lin. extr. et s. 6. 7.	— — 26 — 2 f. — 12 m.
— 349. XXI, 1, s. 8.	— — 26 — 27 — p. 27 lin. 2.
— 349. XXI, 1, s. 9.	— — 29 — 7 — 17 m.
— 349 sq. XXI, 2.	— — 29 — 17 m. — 25.
— 350. XXI, 3 t.	— — 28 — 13 — p. 29 lin. 6.
— 350 sq. XXI, 4 t.	— — 27 — 3 — p. 28 lin. 12.
— 352 sqq. XXI, 5 t. (exc. ult. 2¼ lin. sectionis 20.)	— — 30 — 1 — p. 32 lin. 33.
— 367. XXII, 4.	— — 23 — 14 — 23 m.
— 367. XXII, 5.	— — 22 — 26. 20 m. — 25.
— 367 sq. XXII, 6.	— — 22 — 27 — p. 23 lin. 13.
— 369 sq. XXII, 9 t. 9, s. 3.	III — 109 — 10 — p. 110 lin. 8. conf. etiam III. p. 154 lin. 2 — 10 m. † additam.
— 370 sq. XXII, 10.	III p. 110 lin. 9 — 23.
— 371 sq. XXII, 11 t. (exc. initio sectionis 1.)	— — 110 — 25 — p. 111 lin. 17.
— 372. XXII, 12.	— — 111 — 18 — 21.
— 372 sq. XXII, 13.	— — 111 — 22 — 40.
— 373. XXII, 14.	— — 112 — 1 — 6.
— 373 sq. XXII, 15.	— — 112 — 8 — 30.
— 374. XXII, 16.	— — 113 — 16 — 25.
— 374 sq. XXII, 17.	— — 113 — 26 — 33.
— 375. XXII, 19.	— — 113 — 34 — p. 114 lin. 8.
— 376. XXII, 20.	— — 114 — 15 — 20.
— 376. XXII, 22.	— — 114 — 9 — 14.
— 376. XXII, 23.	— — 114 — 21 — 26.
— 377. XXII, 24 t.	— — 114 — 32 m. — p. 115 lin. 7.
— 377. XXII, 25, s. 1.	— — 115 — 8 — 15. item III. p. 130 lin. 40 — p. 131 lin. 7.
— 377. XXII, 25, s. 2.	— p. 115 lin. 17 — 20 m.
— 378 sq. XXII, 27 t. (exc. ult. 1½ lin. sectionis 1. et alt. parte sectionis 2.)	— — 115 — 20 m. — p. 116 lin. 6.
— 379. XXII, 28.	— — 116 — 7 — 18.
— 379. XXII, 29.	— — 116 — 19 — 21 v. f.
— 380. XXII, 30.	— — 116 — 21 f. — 26.
— 380 sq. XXII, 31 t.	— — 116 — 27 — p. 117 lin. 14.
— 381. XXII, 32.	— — 117 — 16 — 29.
— 381. XXII, 33.	— — 117 — 30 — 33.
— 381 sq. XXII, 34.	I — 38 — 3 f. — 26.
— 383 sq. XXII, 36 t.	III — 117 — 34 — p. 118 lin. 27.
— 384. XXII, 37.	— — 118 — 28 — 37 m.
— 384 sq. XXII, 38.	— — 118 — 37 m. — p. 119 lin. 4.
— 385. XXII, 39.	— — 119 — 5 — 14.
— 385. XXII, 40.	— — 119 — 15 — 18.
— 385 sq. XXII, 41.	— — 119 — 19 — 30.
— 386. XXII, 42.	— — 120 — 1 — 6.
— 387. XXII, 44.	— — 120 — 7 — 11.
— 387. XXII, 45 pr. p.	— — 120 — 12 — 22.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.	Lat.
p. 388. XXII, 47 exc. ult. 5⅓ lin.	III. p. 120 lin. 23 — 34.
— 388 sq. XXII, 48 t.	— — 121 — 7 — 21.
— 390. XXII, 50 t.	— — 121 — 28 — 31.
— 390. XXII, 51.	— — 121 — 32 — 38 m.
— 390 sq. XXII, 52.	— — 121 — 38 m. — p. 122 lin. 5.
— 391. XXII, 53 t.	— — 122 — 6 — 24.
item T. I. p. 22 sq. I, 21.	
— 391 sq. XXII, 54 t.	— — 122 — 25 — 34.
— 392. XXII, 55.	— — 123 — 11 — 17.
— 392 sq. XXII, 56, s. 1.	— — 122 — 35 — p. 123 lin. 10.
— 393. XXII, 57.	— — 123 — 26 — 30.
— 393. XXII, 58.	— — 123 — 31 — 38.
	conf. I. p. 271 lin. 22. — p. 272 lin. 5.
— 393 sq. XXII, 59.	— — 124 lin. 4 — 8.
— 394. XXII, 60 t.	— — 124 — 9 — 22.
— 395. XXII, 61 t.	I — 148 — 10 — p. 149 lin. 16 in.
— 396 sq. XXII, 62 t. (exc. 2 lin. p. init. sectionis 2. et germ. versione in fine eiusd. sect.)	III — 124 — 23 — 36.
— 397. XXII, 63.	— — 124 — 37 — p. 125 lin. 2.
— 397. XXII, 64.	— — 125 — 3 — 7.
— 397 sq. XXII, 65 t.	— — 125 — 8 — 23.
— 398 sq. XXII, 66 t. (exc. 2½ lin. mediis sectionis 2.)	— — 125 — 24 — p. 126 lin. 2.
— 399. XXII, 67.	— — 126 — 3 — 9.
— 399. XXII, 68.	— — 126 — 10 — 13.
— 399 sq. XXII, 69.	— — 126 — 14 — 24.
— 400. XXII, 70.	— — 126 — 25 — 28.
— 400. XXII, 71.	— — 126 — 29 — 34.
— 400. XXII, 72.	— — 126 — 35 — p. 127 lin. 7.
— 401. XXII, 73.	— — 127 — 23 — 38 m.
	conf. I. p. 271 lin. 28. — p. 272 lin. 5.
— 401. XXII, 74 t.	— — 127 lin. 38 m. — p. 128 lin. 20.
— 402. XXII, 75, s. 1.	— — 128 — 21 — 26.
— 402. XXII, 76.	— — 128 — 27 — 31.
— 402. XXII, 77 t.	— — 128 — 32 — p. 129 lin. 2 in.
— 403. XXII, 78.	— — 129 — 2 p. in. — 11.
— 403 sq. XXII, 79.	— — 129 — 12 — 25.
— 404. XXII, 80 t.	— — 129 — 26 — 37.
— 404 sq. XXII, 81 t.	— — 129 — 38 — p. 130 lin. 24 v. f.
— 405 sq. XXII, 82 exc. ult. 1⅓ lin.	— — 130 — 30 — 38.
— 406. XXII, 83.	— — 131 — 8 — 15.
— 411 sq. XXII, 95.	— — 112 — 31 — p. 113 lin. 4.
— 414 sq. XXII, 104 t.	— — 264 — 1 — p. 265 lin. 4.
item III. p. 222 sq. XXVII, 95, s. 1—4.	
— 416. XXII, 106.	I — 192 — 25 m. — 28.
— 416. XXII, 107 pr. p.	— — 192 — 22 m. — 25 m.
— 416. XXII, 107 alt. p.	— — 192 — 3 — 14.
— 417. XXII, 110, s. 1. 2.	II — 57 — 5 m. — 10.
item III. p. 359. XXXVII, 31.	
— 419. XXII, 112, s. 1. 2.	I — 268 — 22 — p. 269 lin. 14.
— 421. XXII, 113.	III — 159 — 23 — p. 160 lin. 2.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.	Lat.
p. 421. XXII, 114.	III. p. 175 lin. 13 — 17.
— 421 sq. XXII, 115.	— — 175 — 18 — p. 176 lin. 14.
— 428. XXII, 126.	I — 175 — 27 m. — p. 76 lin. 6 m.
— 437. XXII, 147.	III — 108 — 16 — 21.
— 439 sq. XXII, 151. item IV. p. 35 XLIII, 2.	II — 350 — 13 — p. 351 lin. 7.
— 443. XXII, 156.	III — 113 — 5 — 15.
Tom. III.	
p. 1. XXIII, 1 alt. p.	II p. 106 lin. 11 — 13.
— 1 sq. XXIII, 2 t.	— — 106 — 14 — p. 107 lin. 8.
— 2. XXIII, 3 t.	— — 105 — 2 — 17.
— 2 sq. XXIII, 4, s. 1.	— — 106 — 1 — 10.
— 3. XXIII, 5.	I — 206 — 1 m. — 7. ubi eadem historia multo brevius narratur.
— 7 sqq. XXIV, 2, s. 2—5.	— — 233 — 5 m. — p. 234 lin. 15 m.
— 9. XXIV, 3, s. 1. 2. 3 pr. p.	— — 220 — 37 — p. 221 lin. 10 m.
— 16 sq. XXIV, 11.	— — 219 — 24 — p. 220 lin. 4 m.
— 17 sq. XXIV, 12, s. 1—4.	— — 218 — 8 — p. 219 lin. 5 m.
— 19 sqq. XXIV, 15 t.	— — 221 — 20 — p. 223 lin. 2.
— 23 sq. XXIV, 16 t.	— — 223 — 3 — 26 m.
— 27. XXIV, 21, s. 1. 2.	— — 204 — 28 — p. 205 lin. 9.
— 29 sq. XXIV, 23 exc. in. et fine	— — 234 — 25 — p. 235 lin. 2.
— 30. XXIV, 24.	III — 69 — 13 — 23 p. in.
— 35 sq. XXIV, 41 t.	I — 224 — 7 — p. 225 lin. 5 m.
— 38 sq. XXIV, 44, s. 2. 3.	— — 225 — 5 m. — 7 m. ubi illa historia tantum indigitatur.
— 43. XXIV, 58.	— — 220 — 4 m. — 9.
— 43 sq. XXIV, 59, s. 1. alt. p. et s. 2. 3.	— — 220 — 10 — 26.
— 44 sq. XXIV, 60 t.	— — 219 — 5 m. — 23.
— 46. XXIV, 62.	— — 240 — 16 — 29.
— 48. XXIV, 65.	— — 223 — 26 m. — p. 224 lin. 4.
— 48 sq. XXIV, 67 t.	— — 225 — 14 — p. 226 lin. 19 m.
— 49 sq. XXIV, 68.	— — 226 — 19 m. — 29.
— 50. XXIV, 69 t. (exc. alt. parte sectionis 1.)	— — 227 — 4 — 13.
— 50 sq. XXIV, 70.	— — 227 — 14 — 24.
— 51. XXIV, 71. item IV. p. 252 sq. XLVII, 16 pr. p.	— — 227 — 28 — p. 228 lin. 8 m.
— 51 sq. XXIV, 72 t. item IV. p. 253. XLVII, 16 alt. p.	— — 228 — 8 p. in. — 22.
— 52. XXIV, 73.	— — 228 — 23 — p. 229 lin. 1 m.
— 52 sq. XXIV, 74.	— — 229 — 1 m. — 8.
— 54 sq. XXIV, 75.	— — 229 — 9 — 28 m.
— 55 sq. XXIV, 76 t.	— — 229 — 28 m. — p. 230 lin. 30.
— 56 sq. XXIV, 77.	— — 231 — 11 — 15.
— 58 sq. XXIV, 80.	conf. I. p. 235 lin. 6—20.
— 59 sq. XXIV, 81 t.	I p. 236 lin. 15 — p. 237 lin. 24.
— 61. XXIV, 83.	— — 237 — 25 — p. 238 lin. 9.
— 61 sq. XXIV, 84 t.	— — 238 — 10 — p. 239 lin. 14.
— 63 sq. XXIV, 86 t.	— — 239 — 17 — p. 240 lin. 15.
— 64. XXIV, 87.	— — 241 — 16 m. — 24 m.
— 64 sq. XXIV, 88.	— — 240 — 30 — p. 241 lin. 14.
— 65. XXIV, 89 t.	— — 241 — 24 m. — p. 242 lin. 8.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 66. XXIV, 92.	I. p. 206 lin. 16 — p. 207 lin. 4 m.
— 67. XXIV, 93.	— — 207 — 4 m. — 15.
— 67 sqq. XXIV, 94 t.	— — 207 — 16 — p. 208 lin. 5. ubi eadem historia multo brevius narratur.
— 69. XXIV, 94, s. 4 alt. p.	conf. I. p. 232 lin. 2—4.
— 70 sq. XXIV, 96, s. 1.	I p. 231 lin. 2 — 10 v. f. (brevius) et I. p. 232 lin. 6 m. — 17.
— 71. XXIV, 96, s. 2. conf. T. III. p. 56 sq. XXIV, 77.	— — 231 — 10 f. — 15.
— 71 sq. XXIV, 97.	— — 208 — 11 — 23.
— 72. XXIV, 98.	— — 209 — 1 — 7. ubi eadem brevius narrantur.
— 75 sq. XXIV, 103 t.	II — 310 — 3 — p. 311 lin. 9.
— 77 sq. XXIV, 106.	I — 203 — 4 — 18.
— 78. XXIV, 107, s. 1 in.	conf. I. p. 232 lin. 19 — p. 233 lin. 5 m.
— 85 sq. XXIV, 121, s. 2 alt. p. et s. 3. 4.	II p. 293 lin. 7 — p. 294 lin. 5 et lin. 9 f. — 17.
— 87. XXIV, 125 t.	I — 203 — 19 — p. 204 lin. 11.
— 87 sq. XXIV, 126 t.	— — 204 — 12 — 27.
— 96 sq. XXV, 1.	III — 9 — 19 — p. 10 lin. 7 m.
— 97. XXV, 2.	— — 10 — 7 m. — 12.
— 97 sq. XXV, 3 t.	— — 10 — 13 — p. 11 lin. 7.
— 98. XXV, 4.	— — 11 — 8 — 20.
— 98 sq. XXV, 5 t. (exc. ult. 3½ lin. sectionis 2.)	— — 11 — 21 — p. 12 lin. 14.
— 99. XXV, 6.	— — 12 — 15 — 21.
— 105. XXVI, 5, s. 1—3 (exc. ult. 3½ lin. sectionis 3.)	II — 294 — 18 — p. 295 lin. 9 m.
— 105 sq. XXVI, 5, s. 4 exc. 4 lin. mediis	— — 295 — 12 f. — 19 m.
— 106. XXVI, 5, s. 5 in.	conf. II. p. 295 lin. 19 m. — 21 m.
— 106. XXVI, 5, s. 6 exc. ult. 3 lin.	conf. II. p. 296 lin. 6 m. — 9.
— 111. XXVI, 12.	II p. 302 lin. 5 m. — 13 in.
— 112. XXVI, 16, s. 1 prima p.	— — 300 — 22 — p. 301 lin. 3.
— 113. XXVI, 16, s. 1 extr. p. (exc. ult. 2½ lin.)	— — 301 — 6 m. — 7.
— 114 sq. XXVI, 20	— — 301 — 21 m. — p. 302 lin. 4 m.
— 117. XXVI, 25.	— — 288 — 5 — 8.
— 117. XXVI, 26 t.	— — 288 — 13 — p. 289 lin. 8.
— 117 sq. XXVI, 27.	— — 288 — 9 — 12.
— 118. XXVI, 28.	— — 289 — 10 — p. 290 lin. 2 m.
— 118. XXVI, 29.	— — 290 — 2 m. — 6 m.
— 118 sq. XXVI, 30.	— — 290 — 10 — p. 291 lin. 15.
— 119. XXVI, 31.	— — 291 — 18 — p. 292 lin. 3.
— 119 sq. XXVI, 32.	— — 292 — 4 — 9.
— 120. XXVI, 33.	— — 292 — 14 — p. 293 lin. 1 m.
— 120. XXVI, 34, s. 1 pr. p. et s. 2 pr. p. conf. T. III. p. 85 sq. XXIV, 121, s. 4.	conf. II. p. 293 lin. 23 f. — p. 294 lin. 6 in.
— 121. XXVI, 35 t.	II p. 295 lin. 19 m. — p. 296 lin. 22.
— 122. XXVI, 36.	— — 302 — 13 p. in. — p. 303 lin. 2.
— 122 sq. XXVI, 37 t.	— — 299 — 11 — p. 300 lin. 21.
— 123 sq. XXVI, 38.	— — 307 — 4 — 11.
— 124. XXVI, 39 t.	— — 308 — 24 — p. 309 lin. 10.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 125. XXVI, 40.	II. p. 309 lin. 11 — 18.
— 125. XXVI, 41.	— — 309 — 19 — 27.
— 125 sq. XXVI, 42.	— — 311 — 11 — 16.
— 126 sqq. XXVI, 43, s. 1 - 6.	— — 311 — 17 — p. 313 lin. 9.
— 128. XXVI, 44.	— — 313 — 16 — p. 314 lin. 9.
— 128 sq. XXVI, 45 pr. p.	— — 313 — 10 — 15.
— 129. XXVI, 45 alt. p. (exc. 2½ lin. mediis)	— — 314 — 9 — 12.
— 129 sq. XXVI, 46 t.	— — 314 — 13 — p. 316 lin. 11.
— 130 sq. XXVI, 47 t.	— — 316 — 12 — p. 317 lin. 5.
— 131. XXVI, 48.	— — 317 — 6 — 13.
— 131 sq. XXVI, 49 t.	— — 317 — 14 — p. 318 lin. 7.
— 132. XXVI, 50.	— — 318 — 8 — 18.
— 132. XXVI, 51, s. 1 in.	I — 215 — 2 m. — 3 m. et II. p. 296 lin. 23 - 24 m.
— 132 sq. XXVI, 51, s. 2 prima et duae mediae particulae	II — 305 — 5 m. — 12 m.
— 133 sqq. XXVI, 52 t.	I — 215 — 5 m. — p. 216 lin. 18 m.
— 144 sqq. XXVI, 59 t.	III — 206 — 2 — p. 208 lin. 18.
— 147 sq. XXVI, 60 t.	— — 208 — 19 — p. 211 lin. 2.
— 149. XXVI, 61. t.	— — 211 — 3 — p. 212 lin. 2.
— 149 sq. XXVI, 62.	— — 212 — 3 — 9.
— 150 sqq. XXVI, 63.	— — 212 — 10 — p. 215 lin. 14.
— 152. XXVI, 64.	— — 215 — 15 — p. 216 lin. 3.
— 152. XXVI, 65.	— — 216 — 4 — 9.
— 153. XXVI, 66.	— — 216 — 10 — p. 217 lin. 5.
— 154 sq. XXVI, 68 t.	— — 217 — 6 — p. 218 lin. 23.
item exc. ult. 5½ lin. sectionis t.	II — 307 — 23 — p. 308 lin. 23.
— 155 sq. XXVI, 69 t.	III — 218 — 24 — p. 219 lin. 13.
— 156. XXVI, 70 t. (exc. media versione germ. latinorum verb.)	— — 219 — 14 — p. 220 lin. 3.
— 157 sq. XXVI, 71 t.	— — 220 — 4 — p. 221 lin. 14.
— 159. XXVI, 72 t.	— — 221 — 20 m. — 31.
— 160 sq. XXVI, 75, s. 1. 2.	I — 80 — 4 — 16.
— 161 sq. XXVI, 76, s. 1.	— — 80 — 17 — 20.
— 162. XXVI, 76, s. 2.	— — 81 — 27 — p. 82 lin. 10.
— 162 sq. XXVI, 78 t.	— — 80 — 21 — p. 81 lin. 26.
— 172 sq. XXVII, 1.	II — 111 — 14 — 23.
— 173 sqq. XXVII, 2 t.	— — 111 — 24 — p. 114 lin. 8.
— 175 sq. XXVII, 3 t.	— — 114 — 9 — p. 115 lin. 3.
— 176 sq. XXVII, 4 t.	— — 115 — 4 — p. 116 lin. 16.
— 177. XXVII, 5, s. 1. 2.	— — 116 — 17 — p. 117 lin. 7.
item s. 1 alt. p. et s. 2 pr. p.	III — 224 — 17 — p. 225 lin. 1 m.
— 177. XXVII, 5, s. 3.	II — 117 — 12 — 16.
— 177 sq. XXVII, 6 t.	— — 117 — 17 — p. 118 lin. 12.
— 178. XXVII, 7.	— — 118 — 13 — 20.
— 179. XXVII, 9.	III — 225 — 13 — 18.
— 179 sqq. XXVII, 10.	— — 225 — 19 — p. 228 lin. 9.
— 181. XXVII, 11.	— — 228 — 10 — 12.
— 181. XXVII, 12.	— — 225 — 6 — 9.
— 181. XXVII, 13 pr. p. latina (omissa alt. parte germ.)	— — 225 — 10 — 12.
— 181 sq. XXVII, 14 t.	— — 228 — 13 — 26.
— 182. XXVII, 15 t.	— — 228 — 27 — p. 229 lin. 12.
— 182 sq. XXVII, 16.	— — 229 — 21 — p. 230 lin. 2.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 183. XXVII, 18.	III. p. 230 lin. 10 — 19.
— 183. XXVII, 19, s. 1.	— — 230 — 3 — 6 m.
— 183. XXVII, 19, s. 2.	— — 230 — 6 p. in. — 9. item praesertim p. 232 lin. 16 m. — 19.
— 184. XXVII, 19, s. 3 exc. ult. 3½ lin.	— — 232 lin. 12 — 16 m.
— 184. XXVII, 20, s. 1 exc. 3 fin. p. in. et ult. 3½	— — 230 — 20 — p. 231 lin. 6.
— 184. XXVII, 20, sectionis 1 6½ lineae illic omissae et s. 2.	— — 231 — 26 — p. 232 lin. 11.
— 185 sq. XXVII, 21 t. (exc. ult. 4½ lin.) item s. 2.	— — 232 — 20 — p. 234 fin. 7. conf. III. p. 243 lin. 16 — 26 et p. 244 lin. 23—27.
— 186. XXVII, 22.	III p. 234 lin. 8 — 23.
— 186 sq. XXVII, 23.	— — 235 — 1 — 12.
— 187 sq. XXVII, 24. item IV. p. 340 sqq. LIV, 27, s. 1-4.	— — 235 — 13 — p. 236 lin. 17.
— 188 sq. XXVII, 25 t. (exc. 4 lin. medis sectionis 4.)	— — 236 — 18 — p. 237 lin. 16 m.
— 189. XXVII, 26.	— — 237 — 19 — p. 238 fin. 3.
— 189 sq. XXVII, 27.	— — 238 — 4 — 10.
— 190 XXVII, 28.	— — 238 — 11 — 22.
— 190 sq. XXVII, 29 t.	— — 239 — 7 p. in. — p. 240 lin. 8 m.
— 191 sq. XXVII, 30 t.	— — 240 — 8 m. — p. 241 lin. 5.
— 192 sq. XXVII, 31 t.	— — 241 — 6 — p. 242 fin. 10 m. († 10 m. — 12.) et lin. 18—18.
— 193 sq. XXVII, 32 t.	— — 242 — 19 — p. 243 lin. 16.
— 194 sq. XXVII, 34 t.	— — 244 — 1 — 19.
— 195. XXVII, 35 t.	I — 135 — 6 — 23. item III. p. 244 lin. 28 — p. 245 lin. 4 m.
— 196. XXVII, 36 exc. 1 lin. media.	— — 135 lin. 27 m. — 29 m. item III. p. 245 lin. 24 m. — p. 246 lin. 2.
— 196. XXVII, 37.	— — 135 lin. 23 m. — 27 m. item III. p. 245 lin. 14 m. — 18.
— 196. XXVII, 38.	— — 135 lin. 29 m. — 34. item III. p. 245 lin. 19—24 m.
— 196 sq. XXVII, 39 t.	II — 320 lin. 32 — p. 321 lin. 11.
— 197 sq. XXVII, 41, s. 1 pr. p.	— — 321 — 12 — 18 † fin. 19—28 m.
— 198. XXVII, 41, s. 1 alt. p. et s. 2.	— — 321 — 28 m. — p. 322 lin. 2.
— 198. XXVII, 42.	IIf — 239 — 1 — 7 in.
— 207. XXVII, 64.	II — 122 — 14 — 20.
— 209 sq. XXVII, 70.	III — 246 — 38 — p. 247 lin. 4.
— 210. XXVII, 71.	— — 247 — 5 — 9.
— 210 sq. XXVII, 72 t.	— — 247 — 10 — p. 248 fin. 9.
— 211. XXVII, 73.	— — 248 — 10 — 15.
— 211 sq. XXVII, 74 t.	— — 248 — 16 — p. 249 fin. 16 m.
— 213. XXVII, 76.	— — 249 — 19 — 21.
— 213. XXVII, 77.	— — 250 — 3 — 5.
— 213 sq. XXVII, 78 t.	— — 250 — 9 — p. 251 lin. 11.
— 214. XXVII, 79.	— — 251 — 12 — 18 m.
— 214. XXVII, 80 t.	— — 252 — 22 — p. 253 fin. 10.
— 215. XXVII, 81.	— — 253 — 11 — 18.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 215. XXVII, 82 t. (exc. ult. lin. sect. 2.)	III. p. 253 lin. 19 — p. 254 lin. 12.
— 215 sq. XXVII, 83 t.	— — 255 — 7 — 21.
— 216. XXVII, 84 t.	— — 256 — 2 — 11.
— 216 sq. XXVII, 85 t.	— — 256 — 12 — p. 257 lin. 16.
— 217. XXVII, 86.	— — 257 — 17 — p. 258 lin. 10 m.
— 218. XXVII, 87.	— — 258 — 18 — p. 259 lin. 4 in.
— 218. XXVII, 88.	— — 259 — 4 p. in. — 9.
— 218 sq. XXVII, 89.	— — 259 — 10 — p. 260 lin. 2.
— 219. XXVII, 90.	— — 260 — 3 — 15.
— 219 sq. XXVII, 91 t.	— — 261 — 35 — p. 262 lin. 18.
— 220. XXVII, 92.	— — 262 — 19 — p. 263 lin. 10.
— 221 sq. XXVII, 94.	— — 263 — 11 — 26.
— 222 sq. XXVII, 95, s. 1—4. item II. p. 414 sq. XXII, 104 t.	— — 264 — 1 — p. 265 lin. 4.
— 224. XXVII, 96, s. 1 in. et med. p.	— — 260 — 17 — 21.
— 224. XXVII, 96, s. 2. 3.	— — 261 — 1 — 14.
— 225. XXVII, 97.	— — 266 — 1 — 6.
— 225 sqq. XXVII, 98 t.	— — 266 — 12 — p. 268 lin. 2.
— 227. XXVII, 99.	— — 268 — 7 — 17.
— 227 sq. XXVII, 100 t.	— — 268 — 18 — p. 269 lin. 9.
— 228. XXVII, 101 t.	— — 269 — 14 m. — p. 270 lin. 2.
— 229. XXVII, 102 t.	— — 270 — 18 — p. 271 lin. 22.
— 229 sq. XXVII, 103 t.	— — 271 — 23 — p. 272 lin. 12 in.
— 230. XXVII, 104.	— — 274 — 15 — p. 275 lin. 6.
— 230 sqq. XXVII, 105 t. (exc. fine sectionis 4.) item s. 1 in.	— — 275 — 7 — p. 276 lin. 12.
— 232. XXVII, 106.	— — 268 — 3 — 6.
— 232 sq. XXVII, 107 t.	— — 276 — 13 — 20 m.
— 233 sq. XXVII, 108, s. 1 pr. p. et s. 2.	— — 276 — 20 m. — p. 277 lin. 7 m.
— 234. XXVII, 109 t.	— — 277 — 7 m. — 19 m.
— 234 sq. XXVII, 110.	— — 277 — 19 m. — p. 278 lin. 11.
— 235. XXVII, 111.	— — 279 — 8 — 11.
— 235. XXVII, 112.	— — 279 — 12 — 15.
— 235 sq. XXVII, 113.	— — 280 — 14 — p. 281 lin. 4.
— 236. XXVII, 114, s. 1.	— — 281 — 5 — 12.
— 236. XXVII, 114, s. 3.	— — 281 — 22 m. — p. 282 lin. 6.
— 237. XXVII, 115 t.	— — 281 — 15 m. — 22 m.
— 237 sq. XXVII, 116, s. 1.	II — 1 — 14 — p. 2 lin. 22.
— 238. XXVII, 116a.	— — 2 — 23 — p. 3 lin. 3 m.
— 238. XXVII, 116b.	— — 3 — 8 — 16 in.
— 238 sq. XXVII, 118.	— — 3 — 16 p. in. — 22.
— 239 sq. XXVII, 119, s. 1. 2.	— — 3 — 23 — p. 4 lin. 22.
— 240. XXVII, 120.	— — 4 — 23 — p. 5 lin. 8.
— 240 sq. XXVII, 121.	— — 5 — 9 — 14.
	— — 5 — 15 — 23. persimiliter III. p. 172 lin. 11 — 18.
— 241 sq. XXVII, 122 t.	— — 7 lin. 6 — p. 8 lin. 8.
— 242. XXVII, 123.	— — 8 — 9 — 15 v. f.
— 242 sq. XXVII, 124 t. (exc. germ. versione latinor. verbor. in s. 2.)	— — 8 — 15 f. — p. 9 lin. 3.
— 243. XXVII, 125 t.	— — 9 — 4 — 12.
— 243 sq. XXVII, 126 t.	— — 9 — 13 — p. 10 lin. 22 in.
— 245. XXVII, 128 exc. 2 1/2 lin.	— — 10 — 22 p. in. — p. 11 lin. 7.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 245 sq. XXVII, 129.	II. p. 11 lin. 9 — p. 12 lin. 8.
— 246 sq. XXVII, 130 t.	I — 136 — 2 — 18.
— 247. XXVII, 130a.	— — 136 — 19 — 25 m.
— 247 sq. XXVII, 131.	— — 136 — 25 m. — p. 137 lin. 8.
— 248. XXVII, 132.	— — 137 — 9 — 15.
— 253. XXVII, 137, s. 1 in.	— — 141 — 27 m. — p. 142 lin. 1.
— 254. XXVII, 138 pr. p.	III — 251 — 20 — p. 252 lin. 4.
— 254. XXVII, 138 lin. 16. 17.	— — 251 — 18. 19.
— 254 sq. XXVII, 139 t.	I — 146 — 6 — 22.
— 255 sq. XXVII, 141.	— — 142 — 17 — p. 143 lin. 3 m.
— 258. XXVII, 148, s. 1.	II — 109 — 34 — p. 110 lin. 3.
— 259 sqq. XXVII, 150 t.	I — 137 — 24 — p. 139 lin. 15 m.
— 262 sq. XXVII, 152, s. 2 — 4. exc. ult. lin. sect. 4.	— — 140 — 8 — p. 141 lin. 6.
— 263 sq. XXVII, 153.	— — 139 — 15 m. — 27.
— 265 sq. XXVII, 156.	— — 142 — 10 — 16.
— 266. XXVII, 157 t.	— — 143 — 6 — 20.
— 266. XXVII, 158.	— — 144 — 17 m. — 26 m.
— 267. XXVII, 159 t.	— — 143 — 21 — p. 144 lin. 13 m.
— 268. XXVII, 161.	— — 144 — 27 m. — p. 145 lin. 5.
— 268. XXVII, 162.	— — 145 — 6 — 14.
— 269. XXVII, 163.	— — 145 — 18 — 25 m.
— 271. XXVIII, 1 t.	— — 146 — 23 — p. 148 lin. 3 m.
— 271 sq. XXVIII, 2.	— — 148 — 3 m. — 9.
— 272. XXVIII, 3.	— — 149 — 18 — 26 m.
— 272. XXVIII, 4.	— — 149 — 26 m. — p. 150 lin. 3.
— 272. XXVIII, 5.	— — 151 — 18 — 25.
— 273. XXVIII, 8.	— — 151 — 26 — p. 152 lin. 11.
— 274. XXVIII, 10.	— — 152 — 12 — 19 m.
— 274 sq. XXVIII, 11, s. 2 — 4.	— — 150 — 21 m. — p. 151 lin. 17.
— 275. XXVIII, 12.	— — 157 — 28 m. — p. 158 lin. 5.
— 275 sqq. XXVIII, 13 t.	— — 155 — 24 m. — p. 157 lin. 21.
— 277. XXVIII, 14.	— — 155 — 16 m. — 24 m.
— 278 sq. XXVIII, 17.	— — 153 — 1 — 18.
— 279. XXVIII, 18.	— — 153 — 19 — p. 154 lin. 3 m.
— 279 sq. XXVIII, 18a t.	— — 154 — 3 m. — p. 155 lin. 7.
— 281. XXVIII, 19.	— — 155 — 8 — 16 m.
— 281. XXVIII, 20 t.	— — 150 — 4 — 21 m.
— 281 sq. XXVIII, 21.	— — 157 — 22 — 28 m.
— 282 sq. XXIX, 1 t.	— — 158 — 7 — p. 159 lin. 16.
— 283. XXIX, 2.	— — 159 — 17 — 21 + lin. 22 — 26 m.
— 283 sqq. XXIX, 3 t. (exc. ult. 4⅚ lin.)	— — 159 — 26 m. — p. 161 lin. 12 (p. 160 lin. 10 — 14 m. est additamentum lat.)
— 285. XXX, 1.	— — 124 — 3 — 9 m.
— 285 sq. XXX, 2.	— — 124 — 9 m. — 18.
— 286. XXX, 3.	— — 124 — 19 — p. 125 lin. 7.
— 286 sq. XXX, 4.	— — 134 — 18 m. — p. 135 lin. 4.
— 287. XXX, 5 pr. p.	— — 125 — 8 — 17 m.
— 287. XXX, 6.	— — 127 — 6 — 11.
— 287 sq. XXX, 7.	— — 125 — 17 m. — p. 126 lin. 8.
— 288 sq. XXX, 9 t.	— — 126 — 9 — p. 127 lin. 5.
— 289 sq. XXX, 10 t.	— — 132 — 21 m. — p. 133 lin. 19 m.
— 290. XXX, 11, s. 3.	III — 3 — 5 — 7.
— 291. XXX, 12 exc. ult. 2½ lin.	I — 127 — 12 — 21.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 291 sq. XXX, 13 t.	I. p. 133 lin. 19 m. — 27.
— 292 sq. XXX, 14 t.	— — 130 — 19 — p. 131 lin. 22.
— 295. XXX, 17.	— — 128 — 12 — 19.
— 295. XXX, 18.	— — 128 — 20 — 24 m.
— 295 sq. XXX, 20.	— — 129 — 3 m. — 16.
— 297. XXX, 23.	— — 128 — 25 — p. 129 lin. 3 m.
— 297 sq. XXX, 24 t.	— — 131 — 23 — p. 132 lin. 8.
— 298. XXX, 25.	— — 132 — 9 — 16 m.
— 298. XXX, 26.	— — 132 — 16 m. — 21 m.
— 298 sq. XXX, 27.	— — 127 — 22 — p. 128 lin. 4 m.
— 299. XXX, 28.	— — 128 — 4 m. — 11.
— 299 sq. XXX, 29 t.	— — 134 — 6 m. — 18 m.
— 300. XXX, 30.	— — 129 — 17 — 25 m.
— 300. XXX, 31.	— — 129 — 25 m. — p. 130 lin. 4 m.
— 301. XXX, 34 t.	II — 366 — 3 — 16.
— 303 sq. XXXI, 1 in. et alt. p.	III — 299 — 17 f. — 26.
— 304. XXXI, 1 med.	— — 310 — 7 — 10.
item IV. p. 150 sq. XLIII, 180, s. 2.	
— 304. XXXI, 1 alt. p. (exc. ult. linea)	etiam II. p. 194 lin. 20 — p. 195 lin. 2.
— 304 sq. XXXI, 2, s. 1. 2.	III p. 297 lin. 7 — p. 298 lin. 4 m.
— 305. XXXI, 2, s. 4. 5.	— — 298 — 16 m. — 26.
— 306. XXXI, 2, s. 6 alt. p.	— — 301 — 25 — p. 302 lin. 1 m.
— 306. XXXI, 2, s. 7 pr. p.	— — 302 — 1 m. — 6 m.
— 306. XXXI, 2, s. 7 alt. p.	— — 302 — 20 m. — 23.
306. XXXI, 2, s. 8 in.	— — 304 — 4 v. f. — 6 m.
— 306 sq. XXXI, 2, s. 8 pr. p. (exc. initio)	— — 304 — 12 v. f. — 24.
— 307. XXXI, 2, s. 8 alt. p.	— — 306 — 22 m. — p. 307 lin. 7 m.
— 307. XXXI, 2, s. 9.	— — 308 — 15 — p. 309 lin. 2 m.
— 307. XXXI, 2, s. 10.	— — 309 — 3 m. — 7.
— 308. XXXI, 2, s. 11.	— — 309 — 21 — p. 310 lin. 5 in.
— 308 sq. XXXI, 3, s. 1.	— — 303 — 8 — 12.
— 309. XXXI, 3, s. 2.	— — 304 — 25 — 32.
— 309. XXXI, 3, s. 3.	— — 305 — 17 — p. 306 lin. 13.
— 309 sq. XXXI, 3, s. 4.	— — 294 — 44 f. — p. 295 lin. 14.
— 310. XXXI, 3, s. 5.	— — 295 — 15 — 27.
— 310 sq. XXXI, 3, s. 6.	— — 295 — 28 — p. 296 lin. 9.
— 311. XXXI, 3, s. 7 pr. p.	— — 296 — 10 — 15.
— 311 sq. XXXI, 3, s. 9—11.	— — 290 — 9 — p. 291 lin. 12.
— 312. XXXI, 4.	— — 306 — 14 — 22 m.
— 313 sq. XXXI, 5, s. 1—3.	— — 288 — 5 — p. 290 lin. 8.
— 314. XXXI, 5, s. 4.	— — 310 — 14 — 22.
— 315 sq. XXXII, 1.	— — 283 — 19 — p. 284 lin. 5.
— 316 sq. XXXII, 2.	— — 284 — 6 — p. 285 lin. 6.
— 317. XXXII, 3.	— — 285 — 7 — p. 286 lin. 8.
— 318. XXXII, 4, s. 1 pr. p. et s. 2.	— — 286 — 9 — 18.
— 318. XXXII, 5.	— — 286 — 19 — p. 287 lin. 4 m.
— 319. XXXII, 6.	— — 287 — 4 m. — 9.
— 319. XXXII, 7.	— — 287 — 10 — 20.
— 319 sq. XXXII, 8.	— — 287 — 21 — p. 288 lin. 3.
— 320. XXXII, 9.	I — 296 — 7 — 14 in.
— 322. XXXII, 14 t.	— — 17 — 11 — 23 m.
— 322 sq. XXXII, 15.	— — 20 — 4 m. — 16.
— 323. XXXII, 16.	— — 424 — 23 — 26.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 323. XXXIII, 1.	III. p. 17 lin. 16 — p. 18 lin. 4.
— 323 sq. XXXIII, 2 t.	— — 18 — 11 — 22.
— 324 sq. XXXIII, 3.	— — 16 — 18 f. — p. 17 lin. 9.
— 325. XXXIII, 4.	— — 19 — 1 — 9.
— 325. XXXIII, 5 exc. ult. 1½ lin.	— — 19 — 18 — p. 20 lin. 6.
— 325 sq. XXXIII, 6.	— — 20 — 6 f. — 11 in.
— 326. XXXIII, 7.	— — 20 — 15 — 21.
— 326. XXXIII, 8, s. 1.	— — 20 — 11 p. in. — 13.
— 326 sq. XXXIII, 9 t.	— — 21 — 9 — p. 22 lin. 15.
— 327 sq. XXXIII, 10 t.	— — 22 — 17 — 26.
— 333. XXXV, 1 t.	I — 122 — 23 m. — 27 m.
— 333. XXXV, 2.	— — 122 — 19 m. — 23 m.
— 333. XXXV, 3.	— — 123 — 1 m. — 10.
— 333 sq. XXXV, 4.	— — 120 — 19 — p. 121 lin. 2.
— 334. XXXV, 5 exc. ult. 2½ lin.	— — 120 — 1 — 18.
— 335. XXXV, 6 t.	— — 121 — 4 — 16 m.
— 335 sq. XXXV, 7 t.	— — 121 — 16 m. — p. 122 lin. 6.
— 336. XXXV, 8.	— — 119 — 13 — 28.
— 336 sq. XXXV, 9.	— — 119 — 4 m. — 12.
— 337. XXXV, 10.	— — 118 — 20 m. — 26 m.
— 337. XXXV, 11, s. 1.	— — 118 — 26 m. — p. 119 lin. 4 m.
— 337 sq. XXXV, 12, s. 1.	— — 122 — 7 — 13 m.
— 340. XXXVI, 1 (unicus) t.	— — 117 — 18 m. — p. 118 lin. 6.
— 340 sqq. XXXVII, 1 t.	II — 21 — 11 m. — p. 23 lin. 5.
— 342. XXXVII, 2 t. (exc. ult. 1½ lin.)	— — 23 — 6 — 18.
— 342 sq. XXXVII, 3 t.	— — 23 — 19 — p. 24 lin. 7 v. f.
— 343. XXXVII, 4.	— — 24 — 18 m. — p. 25 lin. 2.
— 343. XXXVII, 5, s. 1.	— — 26 — 2 m. — 8 m.
— 343 sq. XXXVII, 5, s. 2. 3.	— — 25 — 4 — p. 26 lin. 2 m.
— 345. XXXVII, 7, s. 1.	— — 31 — 29 m. — p. 32 lin. 2.
— 345. XXXVII, 7, s. 2.	— — 32 — 3 — 15.
	conf. III. p. 174 lin. 10—21.
— 345. XXXVII, 7, s. 3.	— — 31 lin. 20 — 24 m.
— 345 sq. XXXVII, 7, s. 4. 5.	— — 31 — 10 m. — 19 m.
— 346. XXXVII, 7, s. 6. 7.	— — 30 — 24 — p. 31 lin. 10 m.
— 346 sq. XXXVII, 9.	— — 39 — 4 p. in. — 8.
— 347. XXXVII, 10 in.	— — 170 — 19 — 21.
— 347 sq. XXXVII, 13.	— — 39 — 9 — 19 m.
— 348 sq. XXXVII, 14 t.	— — 39 — 19 m. — p. 40 lin. 17.
— 350. XXXVII, 17 t.	— — 35 — 14 — 26 m.
— 350 sq. XXXVII, 18 t.	— — 36 — 22 m. — p. 37 lin. 19.
— 351 sq. XXXVII, 19, s. 1. prior eaque maior p.	— — 37 — 20 — 28 m.
— 352 sq. XXXVII, 19 s. 1. ult. 1½ lin. et s. 2—6.	— — 38 — 2 f. — p. 39 lin. 4 in.
— 355 sq. XXXVII, 24 t.	— — 45 — 11 — p. 46 lin. 25.
— 356. XXXVII, 25 t.	— — 56 — 6 — p. 57 lin. 5 m.
— 358. XXXVII, 29.	conf. II. p. 65 lin. 10—17 m.
conf. III. p. 370. XXXVII, 45a.	
— 359. XXXVII, 31.	II p. 57 lin. 5 m. — 19.
item II. p. 417. XXII, 110, s. 1. 2.	
— 360 sqq. XXXVII, 33 t.	— — 57 — 20 — p. 60 lin. 6.
— 362 sq. XXXVII, 34 t.	— — 61 — 1 m. — p. 62 lin. 10.
— 363. XXXVII, 35, s. 1. 2.	— — 63 — 22 — p. 64 lin. 13 m.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.

p. 364. XXXVII, 36, s. 1.
— 364 sq. XXXVII, 36, s. 2. 3.
— 365. XXXVII, 36, s. 4.
— 365. XXXVII, 37.
— 365 sq. XXXVII, 38.
— 366 sq. XXXVII, 39 t.
— 367. XXXVII, 40 t.
— 367 sq. XXXVII, 41 t.
— 369. XXXVII, 43 t.
— 369 sq. XXXVII, 44.
— 370. XXXVII, 45.
— 370. XXXVII, 45a.
conf. III. p. 358. XXXVII, 29.
— 370 sq. XXXVII, 46.
— 371 sq. XXXVII, 47 t.
— 372. XXXVII, 48.
— 372 sq. XXXVII, 49 t. (exc. mediis 3 lin. sect. 2.)
— 374. XXXVII, 51.
— 374 sq. XXXVII, 52 t.
— 376. XXXVII, 53 t.
— 376 sq. XXXVII, 54.
— 377 sq. XXXVII, 56 t. (exc. ult. 3⅛ lin. sect. 2.)
— 378 sq. XXXVII, 57.
— 379 sq. XXXVII, 58 t.
— 380. XXXVII, 59.
— 380 sq. XXXVII, 60 t.
— 382. XXXVII, 64.
— 382 sq. XXXVII, 65 t.
— 383. XXXVII, 66.
— 383 sq. XXXVII, 67, s. 2.
— 384. XXXVII, 68.
— 387 sq. XXXVII, 72 t.
— 390. XXXVII, 77.
— 393 sqq. XXXVII, 85 t.
— 396 sq. XXXVII, 86 t.
— 397 sq. XXXVII, 87.
— 398. XXXVII, 88.
— 398. XXXVII, 89.
— 398 sq. XXXVII, 90.
— 399. XXXVII, 91.
— 399 sq. XXXVII, 92 t.
— 401. XXXVII, 93 exc. ult. 2 lin.
— 401. XXXVII, 93 ult. 2 lineae
— 401 sq. XXXVII, 94 t. (exc. 2 primis lineis sect. 1.)
— 402 sq. XXXVII, 96 t.
conf. II. p. 268 sq. XVII, 10, s. 3-5.
— 405 sq. XXXVII, 99 t.
— 407. XXXVII, 102 t.
— 408 sq. XXXVII, 106 t.
— 409. XXXVII, 107.
— 409 sq. XXXVII, 108 exc. ult. 1½ lin.

Lat.

II. p. 68 lin. 12 — 20.
— — 72 — 21 — p. 73 lin. 14.
— — 74 — 6 m. — 13 m.
— — 77 — 7 — 17.
— — 76 — 26 — p. 77 lin. 6.
— — 76 — 1 — 25.
— — 60 — 7 — p. 61 lin. 1 m.
— — 62 — 11 — p. 63 lin. 3.
— — 63 — 4 — 21.
— — 64 — 13 m. — p. 65 lin. 1 m.
— — 65 — 1 m. — 9.
— — 65 — 10 — 17 m.
— — 65 — 17 m. — 23.
— — 65 — 24 — p. 67 lin. 7 m.
— — 67 — 7 m. — 15.
— — 67 — 16 — p. 68 lin. 11.
— — 68 — 21 — p. 69 lin. 4.
— — 69 — 5 — p. 70 lin. 18.
— — 70 — 19 — p. 71 lin. 12.
— — 71 — 13 — 21.
— — 71 — 22 — p. 72 lin. 20.
— — 73 — 15 — p. 74 lin. 6 m.
— — 74 — 13 m. — p. 75 lin. 15.
— — 75 — 16 — 24.
— — 77 — 18 — p. 78 lin. 9 in.
I — 269 — 15 — 26.
— — 417 — 29 — p. 418 lin. 14 m.
— — 418 — 14 m. — 24.
— — 418 — 25 — 38 m.
— — 418 — 38 m. — p. 419 lin. 4.
II — 32 — 19 m. — p. 33 lin. 21 m.
III — 201 — 9 — 16 v. f.
— — 315 — 1 — p. 318 lin. 3.
— — 318 — 4 — p. 319 lin. 11.
— — 319 — 12 — 21.
— — 320 — 1 — 10.
— — 320 — 11 — 20.
— — 320 — 21 — p. 321 lin. 12.
— — 321 — 13 — 16.
— — 321 — 17 — p. 323 lin. 5.
II — 96 — 5 — 15.
— — 97 — 2 m. — 4 m.
— — 97 — 10 — p. 98 lin. 9.
— — 99 — 12 — p. 100 lin. 15.
— — 103 — 31 — p. 104 lin. 23.
— — 24 — 7 f. — 18 m.
I — 273 — 3 — 19.
— — 274 — 12 — 23 m.
— — 273 — 29 p. in. — p. 274 lin. 11.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.	Lat.
p. 410. XXXVII, 110.	I. p. 278 lin. 7 m. — 16.
— 410 sq. XXXVII, 111.	— — 278 — 20 m. — p. 279 lin. 4 in.
— 411 sq. XXXVII, 112 t. (exc. ult. 4 lin. sect. 3.)	— — 279 — 4 — p. 280 lin. 8.
— 412 sq. XXXVII, 113.	— — 277 — 11 — p. 278 lin. 3.
— 413. XXXVII, 114.	— — 278 — 16 f. — 20 m.
— 413. XXXVII, 114a.	— — 278 — 3 m. — 7 m.
— 413 sq. XXXVII, 115.	— — 275 — 21 m. — p. 276 lin. 6.
— 414. XXXVII, 116.	— — 276 — 7 — 15 m.
— 414 sq. XXXVII, 117 t.	— — 276 — 15 m. — p. 277 lin. 10.
— 415. XXXVII, 118.	— — 280 — 9 — 16.
— 415. XXXVII, 118a.	— — 274 — 23 m. — 28.
— 415 sq. XXXVII, 119.	— — 272 — 23 — p. 273 lin. 3.
— 416. XXXVII, 120.	— — 275 — 1 — 6 m.
— 416. XXXVII, 121 t.	— — 275 — 6 m. — 21 m.
— 417. XXXVII, 122.	— — 280 — 17 — 23.
Tom. IV.	
p. 1. XXXVIII, 1 primae 3 et ultimae 3½ lineae	III p. 49 lin. 18 — p. 50 lin. 1 v. f. et p. 50 lin. 1 f. — 3.
— 1 sq. XXXVIII, 2 t.	— — 50 — 18 — p. 51 lin. 5.
— 2 sq. XXXVIII, 3 t.	— — 51 — 6 — p. 52 lin. 5.
— 4. XXXVIII, 4.	— — 52 — 18 — p. 53 lin. 6.
— 7. XXXIX, 1, s. 1.	— — 313 — 8 m. — 11.
— 7 sq. XXXIX, 1, s. 2.	— — 313 — 3 — 8 m.
— 8. XXXIX, 2.	— — 313 — 30 — p. 314 lin. 8.
— 15. XXXIX, 14.	— — 200 — 11 — 17.
— 15. XXXIX, 15.	— — 53 — 7 — 9.
— 15 sq. XXXIX, 16 t.	— — 53 — 31 — p. 54 lin. 27.
— 17. XXXIX, 17 t.	— — 54 — 28 — p. 55 lin. 18.
— 18 sq. XXXIX, 18 t. (exc. 2½ ult. lineis sect. 2.)	— — 50 — 4 — 7.
— 22. XL, 1, s. 1.	— — 311 — 27 — 32.
— 22. XL, 1, s. 2.	— — 311 — 36 f. — 40.
— 24 sq. XLI, 1 t.	I — 184 — 15 — p. 185 lin. 3 m.
— 25. XLI, 2.	— — 185 — 3 m. — 12.
— 34. XLIII, 1 t.	II — 349 — 19 — p. 350 lin. 12.
— 35. XLIII, 2. item II. p. 439 sq. XXII, 151.	— — 350 — 13 — p. 351 lin. 7.
— 35 sq. XLIII, 3, s. 1. 2.	— — 352 — 8 — p. 353 lin. 3.
— 36. XLIII, 3, s. 3.	— — 343 — 4 — 9 in.
— 36. XLIII, 4.	— — 343 — 9 p. in. — 14.
— 36 sq. XLIII, 5.	III — 63 — 6 — 16.
— 37 sq. XLIII, 6.	II — 354 — 11 — 17.
— 38. XLIII, 7. item IV. p. 77. XLIII, 72.	— — 354 — 18 — 23 m.
— 38 sq. XLIII, 8 t.	— — 342 — 17 — p. 343 lin. 3 in.
— 39. XLIII, 9, s. 1. 2.	— — 344 — 6 — 17 m.
— 39 sq. XLIII, 9, s. 3 exc. ult. 1½ lin.	— — 344 — 23 p. in. — p. 345 lin. 8.
— 41. XLIII, 11.	— — 337 — 9 — 15.
— 41. XLIII, 12.	— — 337 — 16 — 22.
— 41 sq. XLIII, 13, s. 1.	— — 354 — 23 m. — 26.
— 44. XLIII, 16.	— — 347 — 10 — 21.
— 44. XLIII, 17.	— — 348 — 12 v. f. — 15.
— 44 sq. XLIII, 18 t.	— — 348 — 16 — p. 349 lin. 18.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 47. XLIII, 21.	II. p. 337 lin. 25 p. in. — 28 m.
— 48. XLIII, 23.	— — 354 — 33 m. — p. 355 lin. 4.
— 48. XLIII, 24 exc. ult. linea. item IV. p. 120 XLIII, 139.	— — 343 — 20 — p. 344 lin. 1.
— 48. XLIII, 25 primae 1½ lineae et ult. 2⅕ l.	— — 344 — 2 et lin. 3—5.
— 49. XLIII, 26 t.	— — 337 — 28 m. — p. 338 lin. 14.
— 50 sq. XLIII, 28 t.	— — 338 — 15 — p. 339 lin. 10.
— 51. XLIII, 29.	— — 355 — 10 — 14.
— 51 sq. XLIII, 31.	— — 366 — 13 m. — 16.
— 52 sq. XLIII, 32 t. (exc. ult. 3 lineis sect. 3.)	— — 346 — 2 — 21.
— 53 sq. XLIII, 33.	— — 356 — 4 — 21.
— 54 sq. XLIII, 34, s. 1 exc. ult. linea	— — 334 — 14 — p. 335 lin. 3 m.
— 56. XLIII, 34, s. 5. 6.	— — 336 — 26 — p. 337 lin. 8.
— 56 sq. XLIII, 35, s. 1—5.	— — 335 — 13 — p. 336 lin. 25.
— 58. XLIII, 37, s. 1.	— — 340 — 9 m. — 15.
— 59. XLIII, 38.	— — 341 — 3 — 9.
— 59. XLIII, 39 t.	— — 341 — 10 — 23.
— 61. XLIII, 41.	— — 345 — 10 — 16 m.
— 61. XLIII, 42.	— — 345 — 16 m. — 20.
— 61 sq. XLIII, 43.	— — 340 — 16 — p. 341 lin. 2.
— 62. XLIII, 45.	— — 340 — 3 — 9 m.
— 63. XLIII, 46, s. 2—5.	— — 356 — 36 — p. 357 lin. 21.
— 64. XLIII, 47.	— — 357 — 22 — 25.
— 64 sq. XLIII, 48 t.	— — 360 — 21 — p. 361 lin. 23.
67. XLIII, 49, s. 4 prima p.	— — 362 — 17 m. — 23.
media p.	— — 362 — 3 — 6 m.
tertia p.	— — 362 — 6 m. — 14 in.
— 67 sq. XLIII, 49a prima p.	— — 362 — 2 — 4 m.
media p.	— — 362 — 10 p. in. — 13.
tertia p.	— — 362 — 4 m. — 6 m.
— 68. XLIII, 50 t.	— — 353 — 9 m. — p. 354 lin. 10.
— 69. XLIII, 50a.	— — 360 — 3 — 8.
— 70 sq. XLIII, 56 pr. p.	— — 339 — 11 — 22 m.
— 71 sq. XLIII, 56 ult. 2½ lineae	— — 339 — 22 f. — p. 340 lin. 2.
— 73 sq. XLIII, 62.	— — 81 — 12 — p. 82 lin. 14.
— 74. XLIII, 63.	I — 313 — 15 — 20.
— 77. XLIII, 72. item IV. p. 38. XLIII, 7.	II — 354 — 18 — 21.
— 78 sq. XLIII, 78.	— — 367 — 19 — p. 368 lin. 11.
— 79. XLIII, 79.	— — 369 — 1 — 11.
— 79 sq. XLIII, 80 t.	— — 369 — 12 — 25.
— 80. XLIII, 81. item IV. p. 210 sq. XLV, 46.	— — 370 — 1 — 8.
— 80 sq. XLIII, 82 t.	— — 370 — 9 — p. 371 lin. 6.
— 81 sq. XLIII, 83.	— — 371 — 7 — 14.
— 82. XLIII, 84 pr. p.	— — 371 — 15 — 20.
— 82 sq. XLIII, 85 t.	— — 372 — 1 — p. 373 lin. 14.
— 84. XLIII, 86.	— — 374 — 8 — 16 in.
— 84 sq. XLIII, 87 t.	— — 374 — 19 — p. 375 lin. 22.
— 85 sqq. XLIII, 88 t.	— — 375 — 24 — p. 378 lin. 23.
— 88 sqq. XLIII, 89 t.	— — 379 — 1 — p. 381 lin. 6.
— 90 sq. XLIII, 90 t.	— — 381 — 7 — p. 382 lin. 9.
— 91. XLIII, 91.	— — 382 — 10 — 16.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 91 sq. XLIII, 92 t.	II. p. 382 lin. 17 — p. 383 lin. 3.
— 92 sq. XLIII, 93 t.	— — 383 — 4 — 23.
— 93. XLIII, 94.	— — 384 — 3 — 11.
— 93 sq. XLIII, 95.	— — 384 — 12 — 28.
— 94. XLIII, 96 exc. ult. 3½ lineis	— — 385 — 1 — 11.
— 94 sq. XLIII, 97.	— — 385 — 12 — p. 386 lin. 11.
— 95. XLIII, 98.	— — 386 — 12 — 16 v. f.
— 95 sq. XLIII, 99, s. 1.	— — 386 — 20 — p. 387 lin. 3 m.
— 96. XLIII, 99, s. 2.	— — 386 — 16 f. — 19.
— 96 sq. XLIII, 100 t.	— — 388 — 17 — 29 in.
— 97. XLIII, 101 t.	— — 388 — 29 p. in. — p. 389 lin. 8.
— 110 sqq. XLIII, 122. 123.	conf. II. p. 387 lin. 7—35.
— 113. XLIII, 125.	II p. 356 lin. 26 m. — 35.
— 114 sq. XLIII, 130.	— — 355 — 15 — p. 356 lin. 3.
— 116 sq. XLIII, 132 t. (exc. ult. 4½ lineis sect. 2.)	— — 364 — 9 — p. 365 lin. 7.
— 120. XLIII, 139. item IV. p. 48 XLIII, 24.	— — 343 — 19 — p. 344 lin. 1.
— 120 sq. XLIII, 140. item I. p. 200. III, 60 in.	I — 255 — 1 — 6 m.
— 122. XLIII, 142 exc. ult. 3 lineis	II — 180 — 5 — 11.
— 130. XLIII, 156.	III — 157 — 5 — 8 m.
— 131. XLIII, 158, s. 1.	I — 255 — 3 — 6 m.
— 135 sq. XLIII, 163, s. 1.	conf. II. p. 82 lin. 15—22.
— 144 sq. XLIII, 169 t.	II p. 358 lin. 8 — p. 359 lin. 12.
— 145. XLIII, 170.	— — 360 — 9 — 15 m.
— 145 sq. XLIII, 171. item IV. p. 514. LXVI, 26 pr. eaque maior p.	— — 363 — 9 — 17.
— 146. XLIII, 172 t.	— — 359 — 13 — p. 360 lin. 2.
— 146 sq. XLIII, 173.	— — 363 — 18 — p. 364 lin. 4.
— 147. XLIII, 174.	— — 364 — 5 — 8.
— 147 sq. XLIII, 175 t.	— — 365 — 8 — p. 366 lin. 2.
— 148 sq. XLIII, 176 t.	— — 366 — 3 — 13 m.
— 149. XLIII, 177.	— — 366 — 17 — 25.
— 149 sq. XLIII, 178 t.	— — 366 — 26 — p. 367 lin. 10.
— 150. XLIII, 179.	— — 367 — 11 — 17.
— 150 sq. XLIII, 180, s. 2. item III. p. 304. XXXI, 1 m.	III — 310 — 7 — 10.
— 151. XLIII, 181.	II — 348 — 1 — 12 m.
— 153. XLIII, 183. conf. IV. p. 145. XLIII, 170.	— — 360 — 9 — 15 m.
— 157. XLIV, 3 t.	I — 301 — 6 m. — 13.
— 159 sq. XLIV, 5a.	— — 301 — 14 — p. 302 lin. 14 in.
— 161 sq. XLIV, 7.	— — 302 — 14 m. — 17 in.
— 162. XLIV, 8, s. 1.	— — 302 — 17 m. — 23 m.
— 163. XLIV, 9.	— — 302 — 23 m. — 28 m.
— 163. XLIV, 10.	— — 300 — 22 — p. 301 lin. 3 m.
— 163 sq. XLIV, 11.	— — 304 — 6 — p. 305 lin. 4 m.
— 165. XLIV, 12.	— — 305 — 9 — 21.
— 171 sq. XLIV, 23 pr. p.	— — 353 — 4 — 8.
— 172. XLIV, 23 alt. p.	— — 354 — 4 m. — 8 m.
— 176. XLV, 1.	— — 306 — 21 — p. 307 lin. 6.
— 176. XLV, 2.	— — 308 — 20 f. — 23.
— 176 sq. XLV, 3.	— — 308 — 4 — 20 v. f.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 177 sq. XLV, 4.	I. p. 307 lin. 21 — p. 308 lin. 3.
— 178. XLV, 5.	— — 313 — 21 — 24.
— 178 sq. XLV, 6 exc. ult. 1 1/4 lin.	— — 309 — 19 — p. 310 lin. 9.
— 179. XLV, 7.	— — 309 — 11 — 18.
— 180 sqq. XLV, 8, s. 1—3.	— — 311 — 15 — p. 313 lin. 4 m.
— 183. XLV, 9.	— — 316 — 16 — 20 m.
— 183 sq. XLV, 10.	— — 317 — 1 — 16.
— 184. XLV, 11.	— — 316 — 22 — 30.
— 184 sq. XLV, 12.	— — 314 — 17 m. — p. 315 lin. 6 m.
— 185. XLV, 13.	— — 314 — 1 m. — 12.
— 185 sq. XLV, 14, s. 1 in.	— — 318 — 8 m. — 18 v. f.
— 186. XLV, 14, s. 1 p. in. — m. conf. T. II. p. 333. XX, 10.	— — 321 — 26 m. — p. 322 lin. 17 m.
	— — 16 — 9 — p. 17 lin. 10.
— 187 lin. 3. 4. XLV, 14, s. 1 med.	— — 317 — 20 — 23.
— 187 sq. XLV, 14, s. 2 pr. p.	— — 326 — 6 — 13 m.
— 188. XLV, 15, s. 1 exc. primis 2 1/2 lineis.	— — 331 — 12 — 16 m.
— 189 lin. 7 p. in. — 13 m. XLV, 15, s. 2 quaedam p.	— — 329 — 5 — 10.
— 189 lin. 17 v. f. — 21 m. XLV, 15, s. 2 alia p.	— — 328 — 7 — 11 m.
— 191. XLV, 16, s. 1 alt. p.	— — 323 — 21 — p. 324 lin. 17.
— 192. XLV, 16, s. 2 alt. p.	— — 334 — 13 — 17 m.
— 192 sq. XLV, 16, s. 3.	— — 337 — 17 — p. 338 lin. 6 m.
— 196. XLV, 24.	— — 352 — 11 m. — 16 m.
— 196 sq. XLV, 25, s. 1.	— — 308 — 24 — p. 309 lin. 7 m.
— 200. XLV, 30 exc. ult. 1 1/2 lin.	— — 352 — 25 — p. 353 lin. 2.
— 202. XLV, 34.	II — 256 — 19 — 29.
— 203. XLV, 36 pr. p.	— — 140 — 14 p. in. — p. 141 lin. 1 m.
— 203. XLV, 36 alt. p.	— — 141 — 1 m. — 10.
item IV. p. 557. LXVII, 15, s. 3. 4.	
— 204. XLV, 38.	I — 358 — 10 m. — 15.
— 204 sq. XLV, 39.	— — 357 — 26 — p. 358 lin. 10 m.
— 205. XLV, 40.	— — 353 — 9 — 21 m.
— 206 sq. XLV, 43.	— — 355 — 5 — 26.
— 207 sq. XLV, 44.	— — 354 — 22 — p. 355 lin. 3 m.
— 208. XLV, 44a.	— — 355 — 27 — p. 356 lin. 12.
— 209 sq. XLV, 45 t.	— — 356 — 13 — p. 357 lin. 8 in.
— 210. XLV, 45a.	— — 357 — 8 p. in. — 25.
— 210 sq. XLV, 46.	II — 370 — 1 — 8.
item IV. p. 80. XLIII, 81.	
conf. T. IV. p. 207 sq. XLV, 44.	I — 354 — 22 — p. 355 lin. 3 m.
— 211. XLV, 47.	— — 270 — 9 m. — 17.
item IV. p. 603. LXXIII, 12a.	
— 211 sq. XLV, 48 t.	II — 322 — 4 — 18.
— 212. XLV, 49, s. 1 exc. ult. 2 1/2 lin.	— — 322 — 22 m. — p. 323 lin. 2.
— 213. XLV, 49, s. 2 exc. ult. 1 1/2 lin.	— — 323 — 7 m. — 22 m. et lin. 23 m.-33.
— 213 sq. XLV, 50.	— — 323 — 34 — 40.
— 214. XLV, 51, s. 1.	— — 323 — 41 — p. 324 lin. 1 m.
— 214. XLV, 51, s. 2.	— — 327 — 36 — p. 328 lin. 6.
— 214 sq. XLV, 52.	— — 330 — 18 — 27.
— 215. XLV, 53.	— — 330 — 3 — 7.
— 215. XLV, 54.	— — 325 — 13 — 22.
— 216. XLV, 56.	— — 327 — 23 — 35.
— 216. XLV, 57.	conf. II. p. 327 lin. 28 m. — 29 m.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 216 sq. XLV, 58.	II. p. 328 lin. 7 — 16.
— 217. XLV, 59.	— — 328 — 17 — 22.
— 217 sq. XLV, 60.	— — 328 — 29 — p. 329 lin. 2.
— 218. XLV, 61.	— — 329 — 3 — 16.
— 218 sq. XLV, 62.	— — 329 — 17 — 25.
— 219 sq. XLV, 62a.	— — 324 — 26 — 34. p. 325 lin. 2 m. — 12.
— 220 sq. XLV, 63.	— — 326 — 12 f. — p. 327 lin. 7.
— 221 sq. XLV, 64.	— — 329 — 26 — p. 330 lin. 2.
— 222. XLV, 65, s. 1.	I — 341 — 4 m. — 10 in.
— 222. XLV, 65, s. 2.	— — 338 — 33 — p. 339 lin. 7 v. f.
— 222. XLV, 66.	— — 339 — 16 — 18.
— 223. XLV, 67 exc. primis 1½ lin.	— — 339 — 23 m. — p. 340 lin. 13.
— 223. XLV, 68, s. 1.	— — 340 — 14 — p. 341 lin. 2 m.
— 224. XLV, 68, s. 2.	fere I. p. 341 lin. 10 m. — 11 v. f.
— 225. XLV, 70.	I p. 344 lin. 26 v. f. — p. 345 lin. 7.
— 225 sq. XLV, 71, s. 1—3.	— — 343 — 20 — p. 344 lin. 16.
— 227. XLV, 71, s. 4.	conf. I. p. 345 lin. 3 m. — 6 m.
— 227. XLV, 72 in.	I p. 342 lin. 17 — 18 m.
— 227. XLV, 72 exc. initio	— — 342 — 25 m. — p. 343 lin. 7.
— 227 sq. XLV, 73.	— — 343 — 8 — 19.
— 228 sqq. XLV, 74, s. 1—3.	— — 345 — 9 — p. 347 lin. 14.
— 231. XLV, 76 pr. p.	— — 346 — 19 m. — 21 m.
— 231 sq. XLV, 77, s. 1.	— — 341 — 19 m. — p. 342 lin. 2 m.
— 232. XLV, 78, s. 1 exc. ult. 4½ lin.	— — 341 — 13 — 19 m.
— 233 sq. XLV, 80.	— — 339 — 7 f. — 11 in.
— 237 sq. XLV, 88.	— — 305 — 22 — p. 306 lin. 20.
— 244. XLVII, 1.	— — 90 — 12 — 19 m.
— 244 sq. XLVII, 2.	— — 90 — 19 m. — p. 91 lin. 4 m.
— 245. XLVII, 4 t. cum §. 4, s. 2 alt. p. conf. T. II. p. 85 sq. XI, 18.	— — 91 — 4 m. — 19.
— 245 sq. XLVII, 4a.	— — 91 — 20 — 30 m.
— 246. XLVII, 5.	— — 91 — 30 m. — p. 92 lin. 4 m.
— 247. XLVII, 7 t.	— — 92 — 4 m. — 21.
— 248 sq. XLVII, 9.	III — 166 — 3 — 17.
— 249. XLVII, 10.	I — 92 — 22 — p. 93 lin. 9.
— 249 sq. XLVII, 11.	— — 93 — 10 — 13.
— 250. XLVII, 12.	— — 93 — 14 — 29.
— 250 sq. XLVII, 13 t.	— — 93 — 30 — p. 94 lin. 15 m.
— 251. XLVII, 14, s. 1.	— — 94 — 26 f. — p. 95 lin. 10 m. † addit.
— 252. XLVII, 15, s. 1. 2.	III — 169 — 1 — 5 m. (brevius) et lin. 5 m. — 8.
— 252 sq. XLVII, 16 pr. p. item III. p. 51. XXIV, 71.	I — 227 — 28 — p. 228 lin. 8 in.
— 253. XLVII, 16 alt. p. item III. p. 51 sq. XXIV, 72.	— — 228 — 8 p. in. — 22.
— 254 sq. XLVII, 18.	II — 306 — 5 — p. 307 lin. 3.
— 255. XLVII, 19.	— — 305 — 13 — 28.
— 256. XLVIII, 1.	I — 98 — 19 m. — 23 v. f.
— 256. XLVIII, 2.	— — 99 — 15 m. — 17 m.
— 256. XLVIII, 3, s. 1.	— — 99 — 17 m. — 19.
— 256 sq. XLVIII, 4.	— — 100 — 19 — p. 101 lin. 8 m. † lin. 8 m. — 11 m.
— 257 sq. XLVIII, 5.	— — 102 — 4 — 8 m.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 258. XLVIII, 6.	I. p. 101 lin. 23 — p. 102 lin. 3.
— 258 sq. XLVIII, 7.	— — 102 — 20 — p. 103 lin. 27.
— 259 sq. XLVIII, 8.	— — 103 — 29 — p. 104 lin. 15.
— 260 sqq. XLVIII, 9, s. 1—8.	— — 104 — 16 — p. 107 lin. 29 m.
— 264. XLVIII, 11.	— — 108 — 4 — 13.
— 265. XLVIII, 13.	II — 179 — 5 — 14 m.
— 266. XLVIII, 16.	I — 248 — 11 — 26.
item I. p. 192 sq. III, 40, s. 1. 2.	
— 266 sq. XLVIII, 17, s. 1.	— — 99 — 3 m. — 14.
— 267. XLVIII, 17, s. 2. 3.	— — 99 — 20 — p. 100 lin. 8 m.
— 268 sq. XLVIII, 21.	— — 101 — 14 m. — 22.
— 269. XLVIII, 22.	— — 98 — 23 m. — p. 99 lin. 3 m.
— 269. XLVIII, 23.	— — 101 — 8 m. — 14 m.
— 271. XLVIII, 27, s. 2.	III — 185 — 8 — p. 186 lin. 3.
— 272. XLVIII, 30 pr. p.	— — 159 — 3 — 7.
— 275. XLVIII, 37.	II — 132 — 1 — 10.
— 276. XLVIII, 38 alt. p.	III — 165 — 13 p. in. — 16 m.
— 276. XLVIII, 39 pr. p.	— — 168 — 2 — 5 (multo brevius quam germ.)
— 281 sqq. XLIX, 1, s. 1.	I — 108 — 19 m. — p. 110 lin. 15.
— 284. XLIX, 3a pr. p.	— — 108 — 15 — 19 m.
— 286 sq. XLIX, 5, s. 1. 2. (exc. ult. 1½ lin. sect. 2.)	— — 111 — 4 — p. 112 lin. 2 m.
— 287 sq. XLIX, 6.	— — 112 — 9 — 17.
— 288. XLIX, 7.	— — 110 — 20 m. — 25.
— 288. XLIX, 7a.	— — 112 — 2 m. — 8.
— 289. XLIX, 8, s. 1.	— — 114 — 9 — 18 m.
conf. T. I. p. 177. III, 10, s. 1.	
— 289. XLIX, 8, s. 2.	— — 112 — 18 — 26.
— 289 sqq. XLIX, 9, s. 1—4 exc. ult. 2½ lin. sect. 4.	
— 291. XLIX, 9, s. 5.	— — 114 — 27 m. — p. 115 lin. 6.
— 293. L, 1.	— — 115 — 11 — 17.
— 293 sq. L, 2 t. §. 2 s. 1.	— — 115 — 17 m. — p. 116 lin. 3. etiam II p. 30 lin. 7 — 20 in.
— 294. L, 3 t.	I p. 116 lin. 3 m. — 21 m.
— 295. L, 4 in.	— — 116 — 28. 29.
— 295. L, 4 in. nr. 3.	— — 117 — 12 — 14 m.
— 295. L, 4 exc. initio.	— — 116 — 31 m. — p. 117 lin. 11.
— 297 sq. LI, 2, s. 1—3. et primae 3 lin. sect. 4.	— — 87 — 5 — p. 88 lin. 22 m.
— 298. LI, 2, s. 4 alt. p. et s. 5.	— — 85 — 20 v. f. — p. 86 lin. 6.
— 299. LI, s. 3 prior eaque maior p.	— — 86 — 7 — 24 m.
— 299 sq. LI, 3 alt. p. (extremae 8¼ lin.)	— — 89 — 3 m. — 10 m.
— 300. LI, 4.	— — 85 — 2 p. in. — 4.
— 300 sq. LI, 6, s. 1.	— — 89 — 26 — p. 90 lin. 10.
— 302 sq. LI, 9.	— — 89 — 10 m. — 25.
— 304 sq. LI, 13.	II — 91 — 4 — 21.
— 305. LII, 1 prima p.	— — 93 — 5 — 8. item p. 95 lin. 8—11 in.
— 305. LII, 1 media p.	— — 95 — 11 — 14.
— 306. LII, 2.	— — 93 — 14 — 21.
— 306 sq. LII, 3 t.	— — 92 — 2 — 22 m.
— 307. LII, 4.	— — 93 — 9 — 13.
item IV. p. 313 sq. LII, 4.	

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 307 sq. LII, 5, s. 1—5 (exc. ult. 4 lin. sectionis 1. et ult. 4½ lin. sect. 5.)	II. p. 93 lin. 23 — p. 95 lin. 7.
— 309. LII, 5, s. 6.	— — 95 — 14 f. — 20.
— 309. LII, 5, s. 7.	— — 95 — 22 — p. 96 lin. 3.
— 311. LIII, 1, s. 1.	I — 84 — 4 — 8 m.
— 311 sq. LIII, 1, s. 2. 3.	— — 83 — 9 — p. 84 lin. 3.
— 313. LIII, 3 t.	— — 84 — 8 m. — 20.
— 313 sq. LIII, 4. item IV. p. 307. LII, 4.	II — 93 — 9 — 13.
— 316. LIV, 1, s. 1. 2.	III — 78 — 4 — 21.
— 317 sq. LIV, 1a t.	— — 90 — 28 — p. 91 lin. 6.
— 318. LIV, 2.	— — 91 — 7 — 16.
— 318 sq. LIV, 3.	— — 91 — 17 — 28.
— 319. LIV, 4 exc. ult. 1¾ lin.	— — 90 — 17 — 23.
— 319 sq. LIV, 5.	— — 90 — 24 — 27.
— 320 sq. LIV, 6 t.	— — 91 — 29 — p. 92 lin. 11.
— 322. LIV, 7 t.	— — 92 — 12 — 26.
— 323 sq. LIV, 8 t.	— — 92 — 27 — p. 93 lin. 8 m.
— 324 sq. LIV, 11 t.	— — 93 — 8 m. — 16.
— 325 sq. LIV, 12 t.	— — 93 — 17 — 30.
— 326 sq. LIV, 13 t.	— — 93 — 31 — p. 94 lin. 17 v. f.
— 327 sq. LIV, 14 t.	— — 94 — 17 f. — 39.
— 328 sq. LIV, 15 t.	— — 95 — 9 — 21.
— 329 sq. LIV, 16 t.	— — 95 — 22 — p. 96 lin. 3.
— 330 sqq. LIV, 17 t.	— — 96 — 4 — 30 m.
— 332 sq. LIV, 18 t.	— — 96 — 30 m. — p. 97 lin. 11.
— 333. LIV, 19.	I — 282 — 31 m. — 39 m.
— 333 sq. LIV, 20.	— — 282 — 39 m. — p. 283 lin. 19.
— 335. LIV, 22.	— — 283 — 20 — 34 m.
— 335 sq. LIV, 23 t.	— — 283 — 34 m. — p. 284 lin. 7 v. f.
— 336 sq. LIV, 24 t.	— — 284 — 7 f. — 33.
— 337 sqq. LIV, 25 t.	— — 284 — 34 — p. 285 lin. 22. conf. I. p. 280 m. sqq.
— 339 sq. LIV, 26, s. 1. 2.	— — 285 lin. 23 — 33.
— 340 sqq. LIV, 27, s. 1—4. item III. p. 187 sq. XXVII, 24.	III — 235 — 13 — p. 236 lin. 17.
— 343 sq. LIV, 31 t.	— — 78 — 22 — p. 80 lin. 6.
— 344 sqq. LV, 1 t.	II — 174 — 5 — p. 175 lin. 5 m.
— 346 sqq. LV, 2 t.	I — 438 — 11 — p. 441 lin. 34.
— 352. LV, 3, s. 1. 2.	II — 170 — 23 — p. 171 lin. 11.
— 353 sq. LV, 4 t.	— — 110 — 4 — 26.
— 354 sq. LV, 5 t.	— — 110 — 27 — p. 111 lin. 13.
— 357 sq. LV, 7, s. 3.	I — 359 — 18 — 25.
— 358 sqq. LV, 8 t. (exc. ult. 3 lineis sect. 6.)	III — 98 — 31 — p. 99 lin. 34.
— 360. LVI, 1.	II — 284 — 7 — 15.
— 360. LVI, 2.	— — 287 — 12 — 18 m.
— 361. LVI, 3.	— — 284 — 16 — 24.
— 361. LVI, 4 t.	— — 284 — 25 — 32.
— 362. LVI, 5 t.	— — 284 — 33 — p. 285 lin. 7.
— 362 sq. LVI, 6 t. (exc. ult. 1½ lin. sect. 2.)	— — 286 — 4 — 32.
— 363 sq. LVI, 7.	— — 286 — 33 — 39.
— 364. LVI, 8.	— — 286 — 40 — p. 287 lin. 10.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 364 sq. LVI, 9 exc. ult. 1½ lin.	II. p. 287 lin. 18 m. — 26.
— 370 LVII, 4, s. 1. 2.	III — 141 — 9 — p. 142 lin. 4.
— 371. sq. LVII, 5 pr. p.	I — 26 — 1 — 4.
— 372. LVII, 5 alt. p. item II. p. 347. XXI, 1, s. 2.	— — 25 — 22 — 26 in.
— 372 sq. LVII, 6 t.	III — 139 — 22 — 34.
— 373. LVII, 7, s. 1. 2.	— — 139 — 35 — p. 140 lin. 11 m. †additam.
— 373 sq. LVII, 7, s. 3.	— — 140 — 15 m. — 25.
— 374. LVII, 7, s. 4. 5.	— — 139 — 16 — 21 (lat. brevius)
— 374 sq. LVII, 8 exc. ult. 1⅓ lin.	— — 141 — 1 — 8.
— 375. LVII, 9.	— — 142 — 5 — 14.
— 375 sq. LVII, 10, s. 1 exc. 3⅓ lin. vers. fin. et 2 ultimis.	— — 144 — 1 — 12.
— 376 sq. LVII, 10, s. 2—4.	— — 144 — 13 — p. 145 lin. 23 in. † lin. 23 p. in. — 28.
— 377 sq. LVII, 10, s. 5.	— — 145 — 29 — p. 146 lin. 2.
— 378 sqq. LVII, 11 t. (exc. ult. 2½ lin. sectionis 3. et 4½ lin. mediis sect. 4.)	— — 146 — 3 — p. 148 lin. 21.
— 381 sq. LVII, 12 t.	— — 148 — 22 — p. 149 lin. 17.
— 382. LVII, 13.	— — 149 — 18 — p. 150 lin. 4.
— 382 sqq. LVII, 14.	— — 142 — 21 — p. 143 lin. 24.
— 385 sq. LVIII, 1 t.	— — 151 — 1 — 24.
— 386 sq. LVIII, 2 exc. ult. 1¾ lin.	— — 151 — 25 — p. 152 lin. 2.
— 387 sq. LVIII, 3, s. 1 alt. p. et s. 2. s. 3 in.	— — 270 — 3 — 17.
— 388 sq. LVIII, 3, s. 3. item II. p. 421 sq. XXII, 115 pr. p.	— — 175 — 18 — p. 176 lin. 8 in.
— 389. LVIII, 4 t. (exc. ult. 4½ lin. sect. 1.)	— — 152 — 24 — 36.
— 389 sq. LVIII, 5.	— — 153 — 1 — 15.
— 390 sq. LVIII, 5a t.	— — 153 — 16 — 25.
— 392. LVIII, 7.	— — 135 — 3 — 13.
— 393. LVIII, 8 media p.	— — 134 — 25 — p. 135 lin. 1 m.
— 393 sqq. LVIII, 9 t.	II — 297 — 5 — p. 298 lin. 12.
— 396. LVIII, 11.	III — 137 — 12 — 17.
— 397. LVIII, 12.	I — 264 — 9 m. — 13.
— 397 sq. LIX, 1.	II — 223 — 4 — 13.
— 398. LIX, 2.	— — 222 — 10 — p. 223 lin. 3.
— 398 sq. LIX, 3 t. (exc. 1 lin. med. et 4 ult. lin. sectionis 2.)	— — 223 — 14 — 22.
— 399. LIX, 4.	— — 222 — 4 — 9.
— 399 sq. LIX, 5, s. 1.	— — 216 — 19 — p. 217 lin. 2 m.
— 400. LIX, 5, s. 2.	— — 217 — 17 — 20.
— 400 sq. LIX, 6, s. 1. 2.	— — 217 — 21 — p. 218 lin. 7.
— 402 sq. LIX, 6, s. 4—8.	— — 218 — 8 — p. 219 lin. 5.
— 403 sq. LIX, 6, s. 9.	— — 219 — 17 — 27.
— 404. LIX, 6, s. 10.	— — 219 — 6 — 16.
— 404 sq. LIX, 6, s. 11—16. exc. ult. 1½ lin. sect. 16.	— — 220 — 1 — 25.
— 406 sq. LIX, 7 t.	— — 221 — 10 — p. 222 lin. 2.
— 408. LIX, 9 t.	I — 264 — 2 — 9 m.
— 416. LX, 8.	III — 132 — 26 — p. 133 lin. 2 v. f.
— 416 sq. LX, 9.	— — 133 — 2 f. — 11.
— 417. LX, 10 exc. ult. 1¾ lin.	— — 133 — 12 — 19.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 417 sqq. LX, 11.	III. p. 133 lin. 20 — p. 134 lin. 11.
— 420. LX, 14, s. 1.	— — 134 — 15 f. — 23.
— 420 sq. LX, 14, s. 2 exc. ult. 1½ lin.	— — 134 — 12 — 15 v. f.
— 428 sq. LXI, 1 t.	II — 119 — 2 — 15.
— 429 sq. LXI, 2 t.	— — 119 — 16 — p. 120 lin. 18.
— 430 sq. LXI, 3.	— — 121 — 22 — p. 122 lin. 13.
— 431. LXI, 4 t.	— — 124 — 3 — 14.
— 433. LXI, 7.	— — 291 — 8 — 15.
item III. p. 118. XXVI, 30, s. 2.	
— 437. LXII, 1, s. 1.	— — 190 — 18 — p. 191 lin. 9.
— 437 sq. LXII, 1, s. 2—4.	— — 193 — 1 — 22.
— 438. LXII, 1, s. 5.	— — 194 — 3 — 12.
— 438 sq. LXII, 2.	— — 194 — 13 — 19.
— 439 sq. LXII, 3 t.	— — 195 — 3 m. — 25.
— 440. LXII, 4.	— — 196 — 7 — 14.
— 441. LXII, 5.	— — 197 — 15 m. — 21.
— 441. LXII, 6.	— — 197 — 23 — p. 198 lin. 4.
— 441 sq. LXII, 7 t. (exc. ult. linea sect. 1.)	— — 198 — 9 — 21.
— 442 sq. LXII, 8.	— — 198 — 22 — p. 199 lin. 2.
— 443. LXII, 9.	— — 199 — 3 — 5.
— 444. LXII, 11 inscriptio	— — 199 — 6 — 8 inscriptio
— 444. LXII, 11, s. 1. 3 lineae mediae	— — 199 — 11 m. — 14 m.
— 445 sq. LXII, 11, s. 2 pr. p. (exc. initio)	— — 199 — 9 — 11 m. et lin. 15 f. — p. 200 lin. 30 m.
— 447 sq. LXIII, 1, s. 1.	— — 202 — 2 — 7.
— 448. LXIII, 1, s. 2.	— — 203 — 8 — 14 m.
— 448 sq. LXIII, 2.	— — 203 — 14 m. — p. 204 lin. 1 in. conf. I. p. 407 lin. 20 sq.
— 449. LXIII, 3.	— — 204 lin. 1 p. in. — 5 m.
— 449. LXIII, 4.	— — 204 — 5 m. — 14.
— 449 sq. LXIII, 5.	— — 204 — 15 — 23.
— 450. LXIII, 6.	— — 204 — 24 — p. 205 lin. 3.
— 450. LXIII, 7.	— — 205 — 4 — 10.
— 452. LXIII, 10, s. 1 alt. p.	I — 195 — 14 p. in. — 18.
— 453. LXIII, 11.	II — 202 — 8 — 22.
— 454. LXIII, 12 exc. ult. 2⅓ lin.	— — 203 — 1 — 7.
— 455 sq. LXIII, 15.	— — 205 — 11 — p. 206 lin. 7.
— 456. LXIV, 1 t.	I — 362 — 4 m. — 20.
— 457. LXIV, 1a, s. 1.	— — 361 — 13 — p. 362 lin. 4 m.
— 457 sq. LXIV, 1a, s. 2. 3.	— — 362 — 21 — p. 363 lin. 15.
— 458 sqq. LXIV, 1b t.	— — 363 — 16 — p. 366 lin. 8 m.
— 462 sqq. LXIV, 1c t.	— — 366 — 8 m. — p. 367 lin. 11.
— 474 sq. LXV, 1 t.	II — 331 — 1 — 19 v. f.
— 475. LXV, 2.	— — 331 — 19 f. — 21 m.
— 475. LXV, 3.	— — 331 — 21 m. — 23.
— 475. LXV, 5, s. 1.	— — 332 — 10 — 14.
— 476. LXV, 5, s. 2.	— — 332 — 4 — 9.
— 176. LXV, 6.	— — 332 — 15 — 19.
— 477. LXV, 7, s. 2. 3.	— — 331 — 24 — 35.
— 481 sq. LXVI, 4, s. 1. 2.	I — 287 — 13 — p. 288 lin. 6 m.
— 482. LXVI, 4, s. 3.	— — 291 — 18 m. — 25.
— 482 sq. LXVI, 5, s. 1.	— — 290 — 22 m. — 25.
— 483 sqq. LXVI, 5, s. 3—8.	— — 288 — 6 m. — p. 289 lin. 10.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 485. LXVI, 6 t.	I. p. 289 lin. 11 — 25.
— 490. LXVI, 18 v. f.	conf. I. p. 289 lin. 26 — p. 290 lin. 1.
— 512 sqq. LXVI, 25 t.	I p. 371 lin. 3 — p. 372 lin. 13.
— 514. LXVI, 26 pr. eaque maior p. item IV. p. 145 XLIII, 171.	II — 363 — 9 — 17.
— 525. LXVI, 39, s. 3.	conf. I. p. 290 lin. 19 sq.
— 525. LXVI, 41.	I p. 291 lin. 1 — 10.
— 525 sq. LXVI, 42.	— — 285 — 37 — p. 286 lin. 8.
— 526 sq. LXVI, 43 t.	— — 286 — 9 — 25 v. f.
— 527 sq. LXVI, 45.	— — 290 — 7 m. — 10 in.
— 528. LXVI, 46.	— — 290 — 10 p. in. — 19 m.
— 528 sq. LXVI, 47.	— — 291 — 11 — 18 m.
— 529 sq. LXVI, 49.	— — 292 — 28 m. — p. 293 lin. 8.
— 530. LXVI, 49a.	— — 292 — 18 f. — 28 m.
— 530 sq. LXVI, 50 t.	— — 293 — 9 — 23.
— 531 sqq. LXVI, 51 t.	— — 293 — 24 — p. 295 lin. 45.
— 533 sq. LXVI, 52 exc. ult. 4 lin.	— — 291 — 26 — p. 292 lin. 19.
— 534 sq. LXVI, 53 exc. ult. 4½ lin.	— — 286 — 25 f. — p. 287 lin. 11.
— 540. LXVI, 61 pr. p.	— — 424 — 18 — 22.
— 540 sq. LXVI, 61 pr. et med. p.	III — 1 — 9 — 15.
— 541. LXVI, 61 extr. p.	— — 2 — 1 — 6.
— 543. LXVII, 2.	II — 13 — 10 — 21 in.
— 543 sq. LXVII, 3.	— — 14 — 1 f. — 8.
— 544 sqq. LXVII, 4 t.	— — 14 — 9 — p. 15 lin. 21 in.
— 546 sq. LXVII, 5.	— — 15 — 21 p. in. — p. 16 lin. 2.
— 547. LXVII, 6.	— — 16 — 3 — 20.
— 548 sqq. LXVII, 8, s. 1—3.	— — 16 — 20 — p. 18 lin. 5 m.
— 551 sq. LXVII, 9, s. 1. 2.	— — 18 — 18 — p. 19 lin. 12.
— 552 sq. LXVII, 9, s. 3. 4.	I — 264 — 15 — p. 265 lin. 14.
— 554. LXVII, 10 t.	II — 136 — 10 — 23.
— 554 sq. LXVII, 11.	— — 137 — 18 — 25.
— 555. LXVII, 12 exc. ult. 1½ lin.	— — 138 — 2 — 7 m.
— 555. LXVII, 13.	— — 138 — 7 m. — 10 m.
— 555 sq. LXVII, 14.	— — 138 — 10 m. — p. 139 lin. 2 m.
— 556 sq. LXVII, 15, s. 1. 2.	— — 139 — 21 m. — p. 140 lin. 14 in.
— 557. LXVII, 15, s. 3. 4. exc. ult. 3½ lin. item IV. p. 203. XLV, 36 pr. p.	— — 141 — 1 m. — 10.
— 558 sq. LXVII, 15, s. 5—8.	— — 141 — 21 f. — p. 142 lin. 2.
— 559 sq. LXVII, 16, s. 1.	— — 141 — 11 — 21 v. f.
— 560. LXVII, 16, s. 2.	— — 143 — 1 — 4.
— 560. LXVII, 17.	— — 143 — 23 — p. 144 lin. 3 m.
— 560 sq. LXVII, 18.	— — 144 — 13 — 20.
— 561 sq. LXVII, 19 t. (exc. ult. 3 lin. sect. 1.)	— — 144 — 21 — p. 145 lin. 8.
— 562. LXVII, 20.	— — 145 — 9 — 16.
— 562. LXVII, 21 exc. ult. 4 lin.	— — 142 — 31 — 37.
— 563 sq. LXVIII, 1, s. 1—3.	— — 145 — 18 — p. 146 lin. 10.
— 564. LXVIII, 1, s. 4 primae 2 lineae	— — 146 — 16 f. — 17.
— 564. LXVIII, 1, s. 5.	— — 146 — 11 — 16 v. f.
— 565. LXVIII, 1, s. 6.	— — 147 — 5 — 9 m.
— 565. LXVIII, 1, s. 7.	— — 146 — 24 — p. 147 lin. 4.
— 565. LXVIII, 1, s. 9.	I — 259 — 17 m. — 21.
— 568. LXIX, 1, s. 1.	— — 263 — 21 — p. 264 lin. 1.
— 568 sqq. LXIX, 1, s. 2. 3.	— — 262 — 17 — p. 263 lin. 20.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 570 sqq. LXIX, 1, s. 4—8.	I. p. 261 lin. 6 — p. 262 lin. 14 m.
— 572. LXIX, 2.	— — 262 — 14 m. — 16.
— 572. LXIX, 3, s. 1.	— — 259 — 9 — 17 m.
— 573 sq. LXX, 1 exc. ult. 3¾ lin.	II — 148 — 18 — 31.
— 574 sq. LXX, 2, s. 1 (exc. mediis 5½ lin.) et s. 2. 3.	— — 149 — 2 — 18.
— 575 sqq. LXX, 2, s. 5—8.	— — 149 — 20 — p. 151 lin. 12 m.
— 577 sqq. LXX, 2, s. 9—16.	— — 151 — 24 — p. 154 lin. 2.
— 580 sq. LXX, 3, s. 1. 2. (exc. 2 lin. mediis sect. 2.)	— — 154 — 3 — 9.
— 581 sq. LXX, 3, s. 3—5.	— — 154 — 11 — p. 155 lin. 14.
— 584. LXX, 5.	I — 217 — 3 — 17.
— 585. LXXI, 1, s. 1.	— — 203 — 1 — 3.
— 585. LXXI, 1, s. 2. 3.	— — 200 — 10 — 19.
— 585 sq. LXXI, 1, s. 4. 5.	— — 199 — 15 — p. 200 lin. 4.
— 586 sq. LXXI, 1, s. 6—8.	— — 202 — 9 — 30.
— 587. LXXI, 1, s. 9.	— — 202 — 1 — 8.
— 587 sqq. LXXI, 1, s. 10—13.	— — 212 — 14 — p. 214 lin. 5.
— 589. LXXI, 1, s. 14.	— — 214 — 12 — 19.
— 589 sq. LXXI, 2 t.	— — 209 — 9 — p. 210 lin. 7.
— 593. LXXII, 3.	II — 136 — 1 — 9.
— 594. LXXII, 4 ult. p.	conf. II. p. 127 lin. 1—3.
— 595. LXXIII, 1.	I p. 266 lin. 5 m. — 9 m.
— 595 sq. LXXIII, 2.	— — 265 — 16 — p. 266 lin. 5 m.
— 596 sq. LXXIII, 3.	— — 266 — 9 m. — 20.
— 597. LXXIII, 4, s. 1.	II — 176 — 7 — 16.
— 597. LXXIII, 4, s. 2 exc. ult. 2½ lin.	— — 176 — 21 p. in. — p. 177 lin. 2.
— 597. LXXIII, 4, s. 3.	— — 178 — 7 — 16.
— 598. LXXIII, 6.	— — 177 — 3 — 9 m.
— 598 sq. LXXIII, 7 t. (exc. ult. 3 lin. sect. 2. et ult. ½ lin. sect. 3.)	— — 177 — 9 m. — 17.
— 599. LXXIII, 8 t.	— — 177 — 18 — p. 178 lin. 6.
— 600. LXXIII, 9.	— — 178 — 21 — p. 179 lin. 4.
— 600. LXXIII, 10.	— — 178 — 17 — 20.
— 600 sqq. LXXIII, 11, s. 1—3.	I — 267 — 20 — p. 268 lin. 21.
— 602 sq. LXXIII, 12, s. 2.	— — 267 — 12 — 19.
— 603. LXXIII, 12, s. 3. 4.	— — 273 — 20 — 29 m.
— 603. LXXIII, 12a. item IV. p. 211. XLV, 47.	— — 270 — 9 m. — 17.
— 604. LXXIII, 13.	— — 271 — 5 — 12.
— 604 sq. LXXIII, 14.	— — 271 — 13 — 21.
— 605 sq. LXXIII, 16.	— — 266 — 22 — p. 267 lin. 3.
— 609. LXXIV, 1.	— — 451 — 2 — 9.
— 609 sq. LXXIV, 2 t.	— — 461 — 28 — p. 462 lin. 19 m.
— 610 sq. LXXIV, 3 t.	— — 462 — 35 m. — p. 463 lin. 15.
— 611. LXXIV, 4 exc. ult. 1⅓ lin.	— — 463 — 22 m. — p. 464 lin. 1 in.
— 611 sqq. LXXIV, 5 t.	— — 451 — 10 — p. 452 lin. 28 in.
— 613 sqq. LXXIV, 6 t.	— — 452 — 28 p. in. — p. 454 lin. 6.
— 615. LXXIV, 8.	— — 464 — 10 — 12.
— 616. LXXIV, 9.	— — 464 — 22 — 31.
— 616. LXXIV, 10.	— — 465 — 1 — 6.
— 616 sq. LXXIV, 11.	— — 464 — 13 — 21.
— 617 sq. LXXIV, 12 t.	— — 465 — 7 — 24.
— 618. LXXIV, 13 t.	— — 456 — 29 f. — p. 457 lin. 13.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.

p. 618 sq. LXXIV, 14.
— 619. LXXIV, 15 t.
— 619 sq. LXXIV, 16.
— 620. LXXIV, 17 t.
— 620 sq. LXXIV, 18, s. 1.
— 621. LXXIV, 18, s. 2.
— 621 sq. LXXIV, 19.
— 622. LXXIV, 20.
— 622 sq. LXXIV, 21 t.
— 623. LXXIV, 22.
— 623. LXXIV, 23, s. 1. 2.
— 624 sq. LXXIV, 24 t.
— 629. LXXIV, 35, s. 2.
— 631. LXXIV, 37 t.
— 632 sq. LXXV, 1 t.
— 633 sq. LXXV, 1a, s. 3—5.
— 634 sq. LXXV, 1a, s. 6. 7.
— 635 sqq. LXXV, 1a, s. 8—11.
— 637. LXXV, 1a, s. 12 prima p.
— 637. LXXV, 1a, s. 12 media p.
— 637. LXXV, 1a, s. 12 tertia p.
— 637 sqq. LXXV, 1a, s. 13—21.
— 640 sq. LXXV, 1a, s. 22.
— 641. LXXV, 1a, s. 23.
— 641. LXXV, 1a, s. 24.
— 641 sqq. LXXV, 1a, s. 25—28.
— 643 sq. LXXV, 1a, s. 29—31.
— 644 sq. LXXV, 1a, s. 34. 35.
— 645. LXXV, 1a, s. 36.
— 646 sq. LXXV, 1a, s. 39. 40.
— 647. LXXV, 1a, s. 41.
— 647 sqq. LXXV, 1a, s. 42—44.
— 649 sq. LXXV, 1a, s. 45—48.
— 650. LXXV, 1a, s. 49.
— 651 sq. LXXV, 1a, s. 53.
— 652 sq. LXXV, 2, s. 2. 3.
— 653. LXXV, 2, s. 4.
— 653 sq. LXXV, 2, s. 5.
— 654. LXXV, 2, s. 6.
— 654. LXXV, 2, s. 7.
— 654 sq. LXXV, 2, s. 8. 9.
— 655. LXXV, 2, s. 10.
— 659. LXXVI, 5 t.
— 660. LXXVI, 6 t.
— 660 sq. LXXVI, 7.
— 661 sq. LXXVI, 8 t.
— 662. LXXVI, 8a.
— 662. LXXVI, 9.
— 663. LXXVI, 10.
— 663 sq. LXXVI, 10a. item T. I. p. 238. IV, 56.
— 664. LXXVI, 11, s. 2.
— 665. LXXVI, 13, s. 2.
— 665 sq. LXXVI, 14.

Lat.

I. p. 457 lin. 15 — 21.
— — 457 — 23 — p. 458 lin. 16 m.
— — 458 — 16 m. — 23.
— — 458 — 24 — p. 459 lin. 9.
— — 459 — 10 — 18 m.
— — 459 — 24 — p. 460 lin. 5.
— — 460 — 6 — 15.
— — 459 — 19 — 24.
— — 461 — 3 — 18.
— — 461 — 19 — 27.
— — 456 — 9 — 20.
— — 455 — 5 m. — p. 456 lin. 9 m.
conf. I. p. 464 lin. 4—7 m.
I p. 162 lin. 8 — p. 163 lin. 3 m.
— — 395 — 25 — p. 396 lin. 15.
— — 397 — 8 — 25.
— — 396 — 16 — p. 397 lin. 7.
— — 397 — 26 — p. 399 lin. 10.
— — 403 — 1 m. — 4 m.
conf. I. p. 402 lin. 9. 10.
I p. 403 lin. 4 m. — 9.
— — 399 — 11 — p. 401 lin. 31.
— — 403 — 35 — p. 404 lin. 10 m.
— — 407 — 12 f. — 19.
— — 402 — 33 m. — p. 403 lin. 1 m.
— — 404 — 10 m. — p. 405 lin. 6.
— — 403 — 10 — 30 m.
— — 405 — 7 — 21.
— — 401 — 32 — p. 402 lin. 9 m.
— — 406 — 23 — p. 407 lin. 12.
— — 402 — 29 — 33.
— — 405 — 22 — p. 406 lin. 21.
— — 407 — 24 — p. 408 lin. 18.
— — 403 — 30 m. — 34.
II — 191 — 10 — 19.
— — 191 — 20 — 22. lin. 25 m. — p. 192 lin. 9 m. lin. 10 m. — 25.
— — 193 — 26 — p. 194 lin. 2.
— — 196 — 15 — p. 197 lin. 2.
I — 352 — 16 m. — 24.
— — 377 — 20 — 28.
— — 389 — 19 — 26 in.
— — 139 — 28 — p. 140 lin. 7.
— — 390 — 11 — 22.
— — 388 — 20 — p. 389 lin. 8 m.
— — 389 — 8 m. — 15.
— — 391 — 9 — p. 392 lin. 2.
— — 395 — 10 m. — 19.
— — 388 — 15 m. — 19.
— — 390 — 23 — 33 m.
— — 390 — 33 m. — p. 391 lin. 8.
— — 377 — 29. 30.
III — 104 — 19 — 22.
— — 105 — 35 — p. 106 lin. 20.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.	Lat.
p. 666. LXXVI, 15.	III. p. 105 lin. 13 — 24.
— 666 sq. LXXVI, 16, s. 1.	I — 383 — 17 — 22.
— 667. LXXVI, 16, s. 3. 4. conf. T. I. p. 268. IV, 104 pr. p.	— — 383 — 2 — 14.
— 670. LXXVI, 20, s. 1.	— — 380 — 7 m. — 22.
— 670 sq. LXXVI, 20, s. 2.	— — 380 — 4 — 7 m.
— 671 sq. LXXVI, 21 t.	— — 378 — 2 — 20 in.
— 672. LXXVI, 22.	— — 381 — 1 m. — 13.
— 672 sq. LXXVI, 23, s. 1.	— — 383 — 24 m. — p. 384 lin. 7.
— 673. LXXVI, 23, s. 2. 3.	— — 381 — 14 — p. 382 lin. 5 in.
— 674. LXXVI, 23, s. 4 alt. p.	— — 378 — 12 m. — 15 in.
— 674 sq. LXXVI, 24 t.	— — 386 — 17 — p. 387 lin. 25.
— 675 sq. LXXVI, 25.	— — 373 — 2 — 13.
— 676 sqq. LXXVI, 26, s. 1—4. exc. 4 lin. mediis sect. 4.	— — 373 — 19 m. — p. 374 lin. 16.
— 678. LXXVI, 26, s. 5. 6.	— — 376 — 18 m. — 20.
— 678 sq. LXXVI, 26, s. 7.	— — 374 — 17 — p. 375 lin. 2.
— 679. LXXVI, 26, s. 8.	— — 373 — 14 — 18 m.
— 679. LXXVI, 26, s. 9.	— — 375 — 9 — 14.
— 679 sq. LXXVI, 26, s. 10.	— — 376 — 10 — 18 m.
— 680. LXXVI, 26, s. 11. 12.	— — 376 — 3 m. — 9.
— 681. LXXVI, 27, s. 2.	— — 352 — 11 — 16 m.
— 681. LXXVI, 27, s. 3. 4.	— — 372 — 15 — p. 373 lin. 1.
— 682. LXXVI, 27, s. 7. 8.	— — 384 — 9 — 20.
— 682 sq. LXXVI, 27, s. 9.	— — 378 — 20 — 25 in.
— 683. LXXVI, 28, s. 1.	III — 106 — 21 — 30 m.
— 683 sq. LXXVI, 28, s. 2. 3. exc. ult. 4½ lin. sect. 2.	— — 107 — 8 — 24.
— 684. LXXVI, 28, s. 4.	— — 108 — 4 — 8.
— 684 sq. LXXVII, 1, s. 1—3.	I — 161 — 14 — p. 162 lin. 7.
— 685. LXXVII, 1, s. 4.	— — 163 — 3 m. — 5 m.
— 686. LXXVII, 1, s. 5. 6.	— — 164 — 5 — 16.
— 686. LXXVII, 1, s. 7.	— — 163 — 25 m. — 26.
— 686. LXXVII, 1, s. 8.	— — 164 — 1 m. — 4.
— 686 sq. LXXVII, 1, s. 9. 10. exc. ult. linea sect. 10.	— — 165 — 27 — p. 166 lin. 11 m.
— 687. LXXVII, 1, s. 11. 12. exc. 3 ult. lin. sect. 12.	— — 165 — 13 m. — 26.
— 687 sq. LXXVII, 1, s. 13 exc. prima linea.	— — 163 — 17 — 25 m.
— 688. LXXVII, 1, s. 14 exc. 3½ lin. mediis	— — 163 — 13 m. — 16.
— 688. LXXVII, 1, s. 15.	— — 163 — 5 m. — 13 m.
— 688 sq. LXXVII, 1, s. 16—18.	— — 164 — 17 — p. 165 lin. 13 m.
— 690. LXXVII, 1, s. 19.	— — 166 — 11 m. — 20 m. + 20 m. — 21.
— 690. LXXVII, 2, s. 1. primae 3⅓ lineae	conf. III. p. 169 lin. 17. 18. (seqq. sunt a germ. diversa)
— 690. LXXVII, 2, s. 2.	I p. 166 lin. 22 — p. 167 lin. 3.
— 690 sq. LXXVII, 3 t.	— — 377 — 9 m. — 19.
— 700 sq. LXXX, 1.	— — 270 — 18 — p. 271 lin. 4.
— 717 sq. Appendix §. 14. item T. I. p. 11. I, 9, s. 4.	II — 208 — 1 — 14.

Digitized by Google

B.

Index locorum, qui tantum in latinis Colloquiis leguntur.

Lat. huius editionis Tom. I.

cap. inscript.: Deus.
p. 1 lin. 1 — p. 2 lin. 8 m.
Trinitas.
— 7 lin. 1 — 24.
— 9 — 6 f. — 14.
Discrimen inter generationem et processionem.
— 9 lin. 15 — p. 10 lin. 10.
Christus.
— 10 lin. 11 — p. 11 lin. 3 m.
Ecclesia quae regnum Christi dicitur.
— 13 lin. 5 — p. 14 lin. 4 m.
— 14 — 7 p. in. — 11 in.
— 20 — 26 m. — p. 21 lin. 12.
— 21 — 17 m. — 26.
Ministerium Ecclesiae et vocatio ministrorum.
— 22 lin. 3 — 20 m.
— 23 — 23 m. — p. 25 lin. 2.
De excommunicatione.
— 25 lin. 3 — 21.
— 26 — 12 m. — 15.
Verbum Dei, Evangelium.
De Lege.
— 34 lin. 31 — 39 m.
36 — 9 m. — 17.
— 37 — 3 — p. 38 lin. 3 v. f.
— 38 — 27 — p. 39 lin. 20.
— 44 — 11 — p. 45 lin. 20.
— 47 — 2 m. — 18 m.
Iustificatio.
— 51 lin. 26 — p. 52 lin. 9 m.
— 53 — 19 p. in. — 24 m.
Fides.
— 54 lin. 18 — p. 55 lin. 19 m.
— 55 — 24 p. in. — 28.
— 55 — 30 m. — p. 56 lin. 24.
Sanctificatio per fidem.
— 59 lin. 9 f. — 16 m.
— 61 — 10 — 19.
— 62 — 1. 2.
Invocatio et oratio.
— 63 lin. 21 f. — 23 m.
Confessio auricularis.
— 68 lin. 1 — 13 m.
Pax et concordia.
— 74 lin. 11 — 16 v. f.
De Praedestinatione.
— 79 lin. 1 p. in. — p. 80 lin. 3.
Legendae sanctorum.
— 82 lin. 11 — 19 m.

Tom. I.

p. 83 lin. 3 p. in. — 8.
De extremo iudicio.
— 84 lin. 21 — p. 85 lin. 2 in.
— 85 — 5 — 20 v. f.
— 86 — 24 p. in. — p. 87 lin. 4.
— 88 — 22 m. — p. 89 lin. 3 m.
Morbi.
— 94 lin. 15 m. — 26 v. f.
— 95 — 10 m. — 11.
Medicamenta et medicina.
— 95 lin. 12 — p. 98 lin. 8.
Mors.
— 98 lin. 9 — 19 m.
— 100 — 8 m. — 18.
— 102 — 8 m. — 19.
— 107 — 29 m. — p. 108 lin. 3.
Vita aeterna.
— 110 lin. 16 — 20 m.
— 110 — 26 — p. 111 lin. 3.
Damnatio et infernus.
— 115 lin. 7 — 10 v. f.
— 116 — 21 p. in. — 27.
— 116 — 30 — 31 m.
— 117 — 14 m. — 18 m.
Missa privata.
— 118 lin. 7 — 20 v. f.
Canon.
— 122 lin. 13 m. — 19 m.
— 122 — 27 m. — p. 123 lin. 1 m.
An liceat christiano homini Missae papisticae interesse.
— 123 lin. 11 — 26.
Monasteria, Monachi etc.
— 130 lin. 4 f. — 18.
— 133 — 28 — p. 134 lin. 6 m.
Papistarum furor et pertinacia.
— 137 lin. 18 — 23.
— 141 — 7 — 27 m.
— 142 — 1 m. — 9.
— 143 — 3 m. — 6 in.
— 144 — 13 v. f. — 17 in.
— 145 — 15 — 18 in.
Defensores et ministri Papae.
— 149 lin. 16 p. in. — 17.
— 152 — 19 m. — 31.
Mundus etc.
— 169 lin. 22 — p. 170 lin. 2.
— 173 — 4 — 7.
— 174 — 11 m. — p. 175 lin. 4 m.
— 175 — 12 — 27 m.
— 176 — 6 m. — p. 177 lin. 5 m.
— 178 — 24 m. — 27.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.
Idololatria.
p. 185 lin. 13 — p. 186 lin. 16 m.
— 187 — 1 m. — 7.
— 190 — 5 — 19 v. f.
Ira.
— 191 lin. 1 — 16 in.
Arrogantia.
— 192 lin. 15 — 22 m.
Tristitia, laetitia.
— 193 lin. 1 — p. 195 lin. 6.
Ebrietas.
— 195 lin. 7 — 14 in.
— 195 — 19 — p. 196 lin. 19.
— 196 — 20 — p. 197 lin. 12.
Otium, labor.
— 197 — 13 — p. 198 lin. 5.
Consuetudo quam difficile deponatur.
— 198 lin. 6 — p. 199 lin. 9.
Prodigia, portenta miraculosa.
— 199 lin. 10 — 14.
— 200 — 5 p. in. — 9.
— 200 — 20 — p. 201 lin. 30.
— 205 — 10 — p. 206 lin. 1 m.
— 206 — 8 — 14.
Spectra.
— 208 lin. 6 — 10.
Somnia.
— 210 lin. 8 — p. 211 lin. 23.
Tempestates.
— 211 lin. 24 — p. 212 lin. 13.
— 214 — 6 — 11.
— 214 — 20 — 27.
Complexiones.
— 216 lin. 18 m. — 24.
Tempora et annus climactericus.
— 217 lin. 18 — p. 218 lin. 5.
Diabolus etc.
— 221 lin. 10 m. — 19.
— 225 — 7 m. — 13.
— 235 — 3 — 5.
— 235 — 24 — p. 236 lin. 14.
Homo eiusque lapsus et miseria.
— 242 lin. 9 — 21 v. f.
— 243 — 20 p. in. — 29.
— 245 — 15 — p. 246 lin. 24.
— 249 — 17 — 23.
Mulieres, uxores.
— 252 lin. 16 m. — 20.
Liberorum ingratitudo.
— 257 lin. 1 — 7.
Familia.
— 258 lin. 23 — p. 259 lin. 7.
Linguae.
— 260 lin. 1 — p. 261 lin. 5.

Tom. I.
Iudicia de eruditis nostro seculo.
p. 267 lin. 4 — 11.
— 270 — 1 — 9 m.
— 272 — 1 m. — 21.
De Concilio Constanciensi.
— 280 lin. 24 — p. 282 lin. 31 m.
Ius.
— 285 lin. 34 — 36.
Iurisperiti.
— 289 lin. 26 — p. 290 lin. 7 in.
— 296 — 1 — 6.
— 296 — 14 p. in. — 19.
Utrum hosti fides sit servanda.
— 296 lin. 20 — p. 298 lin. 15.
Politia.
— 298 lin. 16 — p. 300 lin. 20.
Magistratus.
— 301 lin. 3 m. — 6 m.
— 302 — 28 m. — p. 304 lin. 4.
Principes.
— 305 lin. 4 m. — 7.
— 307 — 7 — 20.
— 309 — 7 m. — 10.
— 310 — 10 — p. 311 lin. 14.
— 313 — 4 m. — 14.
— 313 — 24 f. — p. 314 lin. 1 m.
— 314 — 13 — 17 m.
— 315 — 6 m. — p. 316 lin. 15.
— 317 — 17 — 19.
— 317 — 24 — p. 318 lin. 8 m.
— 318 — 18 f. — p. 320 lin. 17.
— 321 — 20 m. — 26 m.
— 322 — 17 m. — p. 323 lin. 21 v. f.
— 324 — 3 p. in. — 5 v. f.
— 324 — 18 — p. 325 lin. 14 m.
— 325 — 19 f. — p. 326 lin. 5.
— 326 — 13 m. — p. 328 lin. 6.
— 328 — 11 m. — p. 329 lin. 4.
— 329 — 10 m. — p. 330 lin. 8 m.
— 330 — 10 p. in. — p. 331 lin. 11.
— 331 — 18 m. — p. 332 lin. 22.
— 333 — 10 p. in. — 16 m.
— 334 — 1 m. — 12.
— 334 — 17 m. — p. 337 lin. 16.
— 338 — 6 m. — 31.
— 339 — 11 p. in. — 15.
— 339 — 19 — 23 m.
— 341 — 2 m. — 4 m.
— 341 — 11 v. f. — 12.
— 342 — 2 m. — 3.
— 342 — 8 m. — 16.
— 344 — 17 — 26 m.
— 347 — 15 — p. 348 lin. 24.
Prognosticon M. Lutheri.
— 349 lin. 1 — p. 351 lin. 35.

Digitized by Google

Lat. Tom. I.
Regna.
p. 351 lin. 36 — p. 352 lin. 11 m.
Reges et reginae.
— 353 lin. 21 m. — p. 354 lin. 4 m.
— 354 — 8 m. — 21.
— 355 — 3 m. — 4.
— 358 — 16 — 28.
Foedera Protestantium.
— 358 lin. 29 — p. 359 lin. 17.
— 359 — 26 — p. 361 lin. 11.
Ph. Melanthonis iudicium.
— 367 lin. 12 — 28.
Consilium M. Lutheri.
— 367 lin. 29 — p. 369 lin. 8.
Iudicia.
— 369 lin. 9 — p. 370 lin. 25.
Regiones, terrae situs, mores, populi.
— 375 lin. 3 — 8.
— 375 — 15 — p. 376 lin. 3 m.
Hispani.
— 377 lin. 1 — 9 m.
Anglia.
— 378 lin. 25 p. in. — p. 379 lin. 14.
Ungaria.
— 379 lin. 15 — p. 380 lin. 2.
Saxonia.
— 380 lin. 23 — p. 381 lin. 1 m.
— 382 — 5 p. in. — 13.
Hassia.
— 382 lin. 14 — 22.
Thuringia.
— 383 lin. 15. 16.
Quatuor populorum collatio.
— 385 lin. 1 — p. 386 lin. 15.
Germania.
— 388 lin. 1 — 15 m.
— 389 — 15 f. — 18.
— 389 — 26 p. in. — p. 390 lin. 10.
— 392 — 3 — p. 395 lin. 10 m.
— 395 — 20 — 23.
Turca.
— 402 lin. 9 m. — 29 in.
Praesumptio et temeritas.
— 408 lin. 19 — p. 409 lin. 13.
Divitiae et thesauri.
— 409 lin. 14 — 36 in.
— 410 — 2 m. — 17.
Furtum.
— 413 lin. 5 — p. 416 lin. 8 p. in.
— 416 — 22 — p. 417 lin. 27.
Wicklef et Hus.
— 419 lin. 5 — 11.
Veritas.
— 419 lin. 12 — 22.

Tom. I.
Mendacium.
p. 419 lin. 23 — p. 421 lin. 24.
Dicta, proverbia et sententiae.
— 421 lin. 25 — p. 423 lin. 5.
— 423 — 6 — 28.
Iocosa, festiva, fabulae.
— 423 lin. 29 — p. 424 lin. 9.
Casus forensis de asino.
— 424 lin. 10 — 17.
Lege lata fraus legis nascitur.
— 425 lin. 1 — 25.
— 426 — 11 m. — p. 428 lin. 7.
Themata papistica.
— 428 lin. 8 — 11.
— 428 — 12 — 17.
De coniugibus dissidentibus.
— 428 lin. 18 — p. 429 lin. 17.
Contra sciolos fabula etc.
— 429 lin. 18 — p. 431 lin. 26.
Dysenteria Lutheri etc.
— 432 lin. 1 — p. 434 lin. 17.
— 434 — 22 m. — 25.
Quilibet est rex in sua domo.
— 434 lin. 26 — p. 435 lin. 8.
Ingenia poetica.
— 435 lin. 9 — p. 438 lin. 8.
Moriones stolidi.
— 441 lin. 35 — p. 442 lin. 19.
An etiam moriones salventur.
— 442 lin. 20 — 30.
Recordatio M. Lutheri etc.
— 443 lin. 5 — p. 450 lin. 24.
Iudaei.
— 454 lin. 7 — p. 455 lin. 5 m.
— 456 — 20 m. — 29 v. f.
— 460 — 20 m. — 21.
— 462 — 19 m. — 35 m.
— 463 — 16 — 22 m.
— 464 — 1 p. in. — 3.
— 464 — 7 m. — 9.
Tom. II.
Scortatio canonicorum.
— 5 lin. 24 — p. 7 lin. 3.
Academia Witteberg.
— 18 lin. 5 m. — 17.
Puellae virgines.
— 20 lin. 20 — 24 m.
Adversarii haeretici contra D. Lutherum.
— 21 lin. 6 — 11 m.
— 26 — 8 m. — 10.
— 26 — 11 — p. 28 lin. 26.
— 31 — 24 m. — 29 m.
— 32 — 16 — 19 m.
— 33 — 21 m. — p. 34 lin. 11.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 35 lin. 26 m. — p. 36 lin. 7 in.
— 36 — 20 p. in. — 22 m.
— 37 — 28 p. in. — p. 38 lin. 2 v. f.
Quomodo cum fanaticis agendum, instr. Luth.
— 40 lin. 18 — p. 45 lin. 8.
Negotium Buceri cum M. Luthero.
— 47 lin. 1 — 20.
Consilium Lutheri etc.
— 48 lin. 1 — p. 50 lin. 13.
M. Buceri sententia.
— 50 lin. 14 — p. 52 lin. 32.
Additio Lutheri etc.
— 53 lin. 1 — p. 54 lin. 17.
Conventus Wittemberg.
— 54 lin. 18 — p. 56 lin. 5.
Antinomi.
— 78 lin. 9 p. in. — 16.
Adulteri, scortatores.
— 78 lin. 17 — p. 81 lin. 20.
— 82 — 22 — p. 84 lin. 7.
— 84 — 8 — p. 85 lin. 16.
Allegoriae.
— 92 lin. 22 m. — p. 93 lin. 4.
Anabaptistae haeretici.
— 97 lin. 4 p. in. — 6.
— 100 — 16 — 34.
— 101 — 1 — p. 102 lin. 7.
— 102 — 20 — p. 103 lin. 11.
Animalia.
— 107 lin. 9 — p. 108 lin. 13.
— 108 — 28 — p. 109 lin. 32.
Apostoli.
— 120 lin. 19 — p. 121 lin. 21.
— 122 — 24 m. — p. 124 lin. 2.
Apparatus et luxus epularum.
— 124 lin. 15 — p. 125 lin. 14.
Vestitus.
— 125 lin. 15 — p. 127 lin. 9.
Aquae
— 127 lin. 10 — p. 129 lin. 9.
— 129 — 10 — p. 130 lin. 13.
Apes.
— 130 lin. 14 — p. 131 lin. 7.
Arbores.
— 131 lin. 8 — 24.
— 132 — 18 — p. 133 lin. 13.
Artes.
— 137 lin. 1 — 16.
— 138 — 1.
— 139 — 2 v. f. — 21 m.
— 142 — 3 — 30.
— 143 — 5 — 22.
— 144 — 3 m. — 11.
— 146 — 18 — 23.

Tom. II.

Astrologia.
p. 151 lin. 12 m. — 23.
Aula fons invidiae.
— 155 lin. 15 — p. 158 lin. 8.
Avaritia.
— 160 lin. 11 — 12 m.
— 165 — 1 — 3.
Aus Schimpf wird Ernst.
— 165 lin. 4 — p. 166 lin. 22.
Aves, volatilia.
— 167 lin. 9 — p. 170 lin. 18.
Augustana Comitia.
— 171 lin. 12 — 35.
— 172 — 1 — 23.
— 172 — 23 — p. 173 lin. 15.
— 173 — 16 — p. 174 lin. 5.
— 175 — 5 m. — 9.
Acta Lutheri cum Caietano Augustae.
— 175 lin. 10 — p. 176 lin. 5.
Authores.
— 176 lin. 17 — 21 in.
Αὐτόχειρες.
— 179 lin. 14 m. — p. 180 lin. 4.
— 180 — 12 — p. 181 lin. 6.
— 182 — 12 — p. 183 lin. 7.
— 183 — 8 — p. 184 lin. 7.
Baptismus.
— 186 lin. 10 — p. in. — 19.
— 187 — 3 v. f. — 6.
— 188 — 3 — 14.
Bellum, bellica.
— 191 lin. 22 f. — 25 m.
— 195 — 25 f. — p. 196 lin. 4.
— 197 — 3 — 15 in.
— 198 — 5 — 8.
Lutheri epistola ad Wellerum.
— 201 lin. 29 — 41.
Biblia.
— 210 lin. 11 v. f. — 14.
— 212 — 10 — p. 214 lin. 7 m.
— 214 — 11 — 15.
— 214 — 26 v. f. — p. 215 lin. 8.
— 216 — 3 — 14.
Libri Veteris Testamenti.
— 216 lin. 15 — 18.
— 217 — 2 m. — 16.
— 221 — 1 — 9.
Psalmi.
— 224 lin. 1 — 14.
— 224 — 15 — p. 226 lin. 7.
— 226 — 8 — p. 227 lin. 7.
— 227 — 8 — 21.
— 227 — 22 — p. 232 lin. 18.
Catechismus.

Digitized by Google

Lat. Tom. II.

p. 232 lin. 20. 21.
— 237 — 6 — 16.
— 238 — 1 — 3 in.

Sententiae Veteris Testamenti.

— 246 lin. 32 — p. 247 lin. 21.
— 247 — 28 — 42.
— 248 — 20 — 27.
— 248 — 28 — 40.
— 249 — 34 — p. 250 lin. 12.
— 250 — 13 — p. 251 lin. 31.
— 253 — 4 — p. 255 lin. 22.
— 255 — 23 — p. 256 lin. 18.
— 256 — 30 — p. 257 lin. 27.
— 257 — 28 — p. 258 lin. 4.
— 258 — 5 — p. 260 lin. 3.
— 260 — 4 — 12.
— 260 — 13 — p. 261 lin. 10.
— 261 — 11 — p. 262 lin. 9.
— 262 — 10 — p. 263 lin. 16.
— 263 — 17 — p. 264 lin. 4.

Loci et sententiae Novi Testamenti.

— 264 lin. 5 — 21.
— 265 — 1 — p. 266 lin. 21.
— 266 — 22 — p. 267 lin. 4.
— 267 — 5 — 16.
— 267 — 17 — p. 268 lin. 13.
— 268 — 14 — p. 269 lin. 10.
— 269 — 11 — p. 270 lin. 19.
— 270 — 20 — p. 274 lin. 2.
— 275 — 23 m. — p. 276 lin. 30.
— 277 — 1 — 12.
— 277 — 13 — 19.
— 277 — 20 — 31.
— 277 — 32 — p. 278 lin. 3.
— 278 — 4 — 23.
— 278 — 24 — p. 279 lin. 8.
— 279 — 9 — 37.
— 280 — 1 — 10.

Facultates et bona ecclesiastica.

— 285 lin. 8 — p. 286 lin. 3.

Tentationes.

— 290 lin. 6 v. f. — 9.
— 293 — 1 m. — 6.
— 294 — 6 — 9 v. f.
— 298 — 17 m. — p. 299 lin. 10.
— 301 — 4 — 6 m.
— 303 — 3 — p. 305 lin. 2.
— 305 — 3 — 5 m.
— 305 — 29 — p. 306 lin. 3.
— 307 — 12 — 22.
— 318 — 19 — p. 320 lin. 26.

Cardinales.

— 321 lin. 19 — 28 m.

De Carolo V. et Ferdinando.

— 322 lin. 19 — 22 m.

Tom. II.

p. 323 lin. 3 — 7 m.
— 324 — 1 m. — 20.
— 325 — 23 — p. 326 lin. 12 v. f.
— 327 — 8 — 22.
— 328 — 23 — 28.
— 330 — 8 — 17.

Nobiles.

— 330 lin. 28 — 32.

De Coniugio.

— 334 lin. 1 — 13.
— 335 — 3 m. — 12.
— 337 — 23 — 25 in.
— 342 — 1 — 16.
— 343 — 15 — 18.
— 344 — 17 m. — 23 in.
— 346 — 22 — p. 347 lin. 9.
— 351 — 9 — p. 352 lin. 7.
— 353 — 4 — 9 m.
— 354 — 27 — 33 m.
— 355 — 5 — 9.
— 356 — 22 — 26 m.
— 357 — 25 v. f. — p. 358 lin. 6.
— 360 — 15 m. — 20.
— 363 — 1 — 7.

Casus matrimoniales.

— 368 lin. 12 — 22.
— 373 — 15 — p. 374 lin. 7.
— 374 — 16 p. in. — 18.
— 383 — 24 — p. 384 lin. 2.
— 387 — 3 m. — 6.
— 387 — 7 — 35.
— 389 — 9 — 16.

Tom. III.

Casus politici et dubii quidam iurisconsultorum.

— 1 lin. 1 — 8.

Casus tragici etc.

— 2 lin. 7 — p. 9 lin. 2.

Venena data.

— 9 lin. 3 — 17.

Fascinationes et incantationes.

— 12 lin. 21 f. — p. 14 lin. 23.

Invocatio sanctorum etc.

— 17 lin. 10 — 15.
— 18 — 5 — 10.
— 19 — 10 — 17.

Ostern.

— 21 lin. 1 — 8.

Coena Domini.

— 25 lin. 12 — 19.
— 25 — 20 — p. 26 lin. 2.
— 27 — 8 — p. 29 lin. 18.
— 30 — 28 m. — p. 31 lin. 8.
— 32 — 1 — 16.
— 33 — 3 — 20.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.

p. 34 lin. 16 — p. 35 lin. 6.
Christus.
— 40 lin. 10 — 21.
— 44 — 3 — 11.
— 47 — 13 — 16.
— 49 — 9 — 16.
Christiani etc.
— 52 lin. 11 — 17.
Creatio.
— 55 lin. 19 — p. 56 lin. 8.
— 56 — 16 — p. 57 lin. 10 in.
— 59 — 13 — 17.
Creaturae.
— 62 lin. 13 — 16.
— 63 — 17. 18.
— 69 — 23 m. — p. 70 lin. 4.
— 71 — 1 — 10.
— 71 — 11 — p. 72 lin. 26.
— 73 — 18 — p. 74 lin. 4.
— 74 — 5 — 12 in.
Coelum, stellae.
— 77 lin. 1. 2.
— 77 — 27 — 35.
De Concilio.
— 80 lin. 7 — p. 89 lin. 4.
— 89 — 8 — p. 90 lin. 16.
— 95 — 1 — 8.
Schmalcaldensis Conventus.
— 97 lin. 12 — 22.
— 97 — 23 — p. 98 lin. 9.
— 98 — 10 — 30.
Civitates.
— 99 lin. 35 — p. 102 lin. 11.
— 102 — 15 m. — p. 104 lin. 18.
— 104 — 23 — p. 105 lin. 12.
— 105 — 25 — 34.
— 106 — 30 m. — p. 107 lin. 7.
— 107 — 25 — p. 108 lin. 3.
— 108 — 9 — 13.
Concionatores.
— 108 lin. 31 v. f. — p. 109 lin. 6.
— 114 — 27 — 32 m.
— 120 — 35 — p. 121 lin. 6.
— 123 — 18 — 25.
— 127 — 8 — 22.
— 130 — 24 f. — 29.
Theologiae studium et ratio.
— 131 lin. 16 — 22.
— 131 — 28 m. — 38.
— 132 — 4 p. in. — 5.
— 132 — 6 — 24.
Iudicium de Doctoribus Ecclesiae.
— 135 lin. 14 — p. 137 lin. 11.
— 138 — 1 — p. 139 lin. 15.
— 140 — 11 m. — 15 m.

Tom. III.

p. 142 lin. 15 — 20.
— 146 — 19 m. — p. 147 lin. 7 m.
— 149 — 8 p. in. — 9 m.
Scholastici.
— 152 lin. 3 — 23.
De D. Mart. Luthero.
— 154 lin. 10 m. — p. 156 lin. 6.
— 156 — 31 — p. 157 lin. 4.
— 157 — 8 m. — p. 159 lin. 2.
— 159 — 8 — 22.
— 160 — 3 — 6.
— 160 — 7 — p. 165 lin. 13 in.
— 165 — 16 v. f. — p. 166 lin. 2.
— 166 — 18 — p. 167 lin. 4.
— 167 — 5 — 17.
— 168 — 6 — 22.
— 169 — 9 — 21.
(conf. T. II. p. 32 lin. 3—15)
— 174 lin. 22 — p. 175 lin. 12.
— 176 — 15 — 19.
— 177 — 10 p. in. — p. 178 lin. 12.
— 178 — 13 — 16.
— 178 — 17 — p. 181 lin. 4.
— 181 — 5 — p. 185 lin. 7.
— 186 — 4 — 10.
— 186 — 11 — p. 188 lin. 4.
— 188 — 5 — p. 189 lin. 11.
— 189 — 12 — p. 191 lin. 3.
— 191 — 4 — 32.
— 192 — 1 — p. 196 lin. 5.
— 196 — 6 — p. 199 lin. 32.
— 199 — 33 — p. 200 lin. 9.
Phil. Melanthon.
— 201 lin. 1 — 8.
— 201 — 16 v. f. — p. 202 lin. 9.
— 202 — 10 — 17.
— 202 — 18 — 21.
— 203 — 1 — 10.
— 203 — 11 — 17.
Consolatio.
— 221 lin. 15 — 20 p. m.
Ad sententiam: Non est volentis neque currentis.
— 221 lin. 36 — p. 223 lin. 41.
Papae.
— 224 lin. 5 — 16.
— 225 — 1 m. — 5.
— 229 — 13 — 20.
— 231 — 7 — 25.
— 237 — 16 m. — 18.
— 244 — 20 — 22.

Digitized by Google

Lat. Tom. III.

p. 244 lin. 23 — 27.
(conf. T. III. p. 232 lin. 21 sqq. et p. 243 lin. 16 sqq.)
Imposturae papatus.
— 249 lin. 16 m. — 18.
— 250 — 2. 6 — 8.
— 252 — 5 — 21.
— 254 — 13 — p. 255 lin. 6.
— 255 — 22 — 25.
— 258 — 10 m. — 17.
Controversiae cum papistis.
— 261 lin. 15 — 34.
— 265 — 5 — 22.
— 266 — 7 — 11.
— 269 — 10 — 14 m.
— 272 — 12 p. in. — 19.
— 273 — 18 m. — p. 274 lin. 13.
— 279 — 21 f. — p. 280 lin. 4.
Inscitia papistarum.
— 281 lin. 13 — 15 m.
Episcopi.
— 291 lin. 13 — p. 292 lin. 26.
— 293 — 1 — p. 294 lin. 12.
— 294 — 43. 44.
— 296 — 23 — p. 297 lin. 6.
— 298 — 4 f. — 8. 9 — 16 m.
— 298 — 27 — p. 299 lin. 17 v. f.
— 300 — 1 — 6 in.
— 300 — 9 — p. 301 lin. 24.
— 302 — 6 m. — 20 m.
— 302 — 24 — p. 303 lin. 7.

Tom. III.

p. 303 lin. 13 — p. 304 lin. 4 v. f.
— 304 — 6 m. — 12 m.
— 304 — 33 — p. 305 lin. 16.
— 307 — 7 m. — p. 308 lin. 14.
— 309 — 8 — 20.
— 310 — 11 — 13.
— Sophistica.
— 311 lin. 33 — 36 v. f.
Hypocrisis. Falsi fratres.
— 312 lin. 1 — p. 313 lin. 2.
Haeretici.
— 314 lin. 9 — 29.
— 323 — 6 — 14.
Iudicium Lutheri de casu sacramentali.
— 324 lin. 11 p. in. — p. 325 lin. 1.
Cerevisia.
— 325 lin. 3 — p. 326 lin. 14.
An anima rationalis sit ex traduce.
— 326 lin. 15 — p. 330 lin. 31.
Romae descriptio.
— 330 lin. 32 — p. 331 lin. 11.
Elegia Manharti in Romam.
— 331 lin. 12 — 16.
Iudicium Friderici Imp. de imperio Papae.
— 331 lin. 17 — 21.
In Ge. Maiorem ut ferebatur I. Stigelii.
— 331 lin. 22 — 29.

C.

Index locorum, qui in solis germanicis Colloquiis inveniuntur.

Germ. meae editionis Tom. I.

Cap. I. *Tischreden D. M. Luthers von Gottes W'ort oder der heiligen Schrift.*

p. 1. §. 1.
— 2. — 2, 5¾ lineae mediae.
— 2 sq. — 3.
— 6 sq. — 5 et 6, s. 1.
— 8 sqq. — 7 et 8.
— 10 sqq. — 9, s. 1. ult. 3¾ lineae et s. 5 — 12.
— 14 sqq. — 10 et 11, s. 1. 2. 4. 5.
— 18 sq. — 14 exc. initio.
— 19. — 15 et 16.
— 20 sq. — 17, s. 2. 3.
— 21 sq. — 18 et 20.
— 23 sqq. — 22 — 24.
— 28 sq. — 26 et 27.
— 33 sq. — 29 et 30.
— 34 sqq. — 31, s. 1 alt. pars et s. 2-7.

Tom. I.

p. 36 sqq. §. 32 — 40.
— 47 sqq. — 42 et 43, s. 2.
— 49 sqq. — 45 — 51.
— 55 sq. — 53, s. 2.
— 56 sqq. — 54 — 66.
— 65 sqq. — 68 — 73.
— 69 sqq. — 77 — 79 et 81.
— 73 sqq. — 85 et 86.
— 75 sqq. — 88 — 93.
— 80. — 95, s. 2. 3.
— 80 sqq. — 96.
Cap. II. *Von Gottes Werken.*
p. 83 sq. §. 1, s. 3 — 5.
— 84 sqq. — 2 — 13.
— 96 sqq. — 15. 16. 18. 19.
— 99. — 20, s. 2.
— 100. — 21, s. 2.
— 102 sqq. — 24. 26 — 31.
— 105 sqq. — 33 — 38.

Digitized by Google

Germ. Tom. I.

p. 108 sqq. §. 40 — 52.
— 115 sq. — 54 — 57.
— 116. — 58, s. 2.
— 117 sqq. — 59 — 102.
— 141. — 103, s. 2.
— 141 sq. — 104, s. 1 exc. fine et s. 3. 4.
— 142 sq. — 105, s. 2.
— 143 sqq. — 106 — 133.
— 156 sqq. — 135 — 163.
— 169 sq. — 165. 166.

Cap. III. *Von der Schöpfung.*

p. 170 sqq. §. 1. 3 — 7. 9.
— 179. — 13, s. 2.
— 190. — 32, s. 1 media p.
— 191. — 35. 36.
— 194 sqq. — 42. 43. 45. 46.
— 196 sqq. — 48. 49. 52. 53.
— 203. — 65.
— 208 sq. — 78 et 80, s. 3.
— 209 sqq. — 81 — 90.
— 213 sqq. — 92 — 94. 96. 97.

Cap. IV. *Von der Welt und ihrer Art.*

p. 217 sqq. §. 2. 4 — 16.
— 223 sqq. — 19 — 38.
— 231 sqq. — 40. 41. 43. 44.
— 234. — 46, s. 1.
— 235 sqq. — 47 — 55. 57.
— 250. — 78, s. 1.
— 252 sqq. — 82. 86. 87.
— 255 sq. — 88, s. 2 — 4.
— 260 sqq. — 95. 99. 101.
— 265 sq. — 102, s. 1 — 4.
— 267 sq. — 103. et 104 alt. eaque maior pars.
— 268 sqq. — 105 — 110.
— 273 sqq. — 113. 116 — 123.
— 278 sq. — 124, s. 4. 5.
— 279 sq. — 125 — 127.

Cap. V. *Von Abgötterei.*

p. 281 sqq. §. 1 — 3. 5 — 15.
— 298. — 27. 28.

Cap. VI. *Von der heiligen Dreifaltigkeit.*

p. 299 sq. §. 2, s. 2.
— 300 sqq. — 4. 5. 7.

Cap. VII. *Von dem Herrn Christo.*

p. 304 sqq. §. 1, s. 2 — 11.
— 307 sqq. — 2. 3. 5.
— 311 sqq. — 9 — 15 et 16, s. 1.
— 320 sqq. — 18. 19 et 21 exc. initio.
— 322 sqq. — 22 — 35.
— 339 sqq. — 38 — 41 et 44, s. 1.
— 346 sqq. — 48 german. versio.
— 348. — 49 germ. versio.
— 348 sq. — 50 — 52.

Tom. I.

p. 350 sqq. §. 54 — 68.
— 356 sqq. — 70 — 79 et 80, s. 2.
— 361 sqq. — 81 — 93. 95 — 99.
— 372 sq. — 100, s. 1 med. p. et s. 2 exc. initio.
— 373 sqq. — 101 — 112.
— 383 sq. — 113, s. 1 — 5.
— 385 sqq. — 114 — 147.
— 405 sqq. — 149 — 157.
— 409 sqq. — 160 — 167.
— 413 sqq. — 169 — 176.
— 417 sq. — 179 — 182.

Tom. II.

Cap. VIII. *Vom heiligen Geist.*

p. 1 sq. §. 1, s. 2. 3. 8.
— 2 sqq. — 2 — 8.

Cap. IX. *Von der Sünde.*

p. 11. §. 4, s. 2. 3.
— 12 sqq. — 5 — 18.
— 22 sqq. — 20 — 41.
— 39 sqq. — 47. 49 — 65.

Cap. X. *Vom freien Willen.*

p. 48 sqq. §. 3 — 12.

Cap. XI. *Vom heiligen Katechismo.*

p. 66 sq. §. 1.
— 69 sq. — 6. 8 et 9, s. 1. 2 pr. p.
— 72 — 11.
— 81 lin. 24 — 35. 38 — p. 82 lin. 5. §. 13 extr. p.
— 84 sqq. §. 15. 17 et 20, s. 1.
— 87 sqq. — 21 — 24. 26. 27.

Cap. XII. *Vom Gesetz und Evangelio.*

p. 90 sqq. §. 1 — 25 et 26, s. 3 alt. p.
— 110 sqq. — 27. 31. 32 — 34.
— 115 sqq. — 37 — 50 et 51, s. 1.
— 122 sqq. — 52. 53 et 55, s. 1. 6.
— 125 sqq. — 56 — 61. 63 — 63. 68b.
— 135 sqq. — 73 — 84. 86.

Cap. XIII. *Dass der Glaube an Christum allein für Gott gerecht mache.*

p. 145 sqq. §. 1. 2. 12 — 20. 22.
— 172 sqq. — 26 — 33 et 35, s. 3 alt. p.
— 177 sq. — 36, s. 9. 10.
— 178 sqq. — 37. 38. 40 — 56.
— 189 sqq. — 58 — 67.
— 194. — 68, s. 1 alt. p. et s. 2.
— 194 sqq. — 69 — 84.

Cap. XIV. *Von guten Werken.*

p. 203 sqq. §. 1 — 6. et 7, s. 2. 3.
— 208. — 8. 9.
— 213 sqq. — 18. 20. 21. 23.
— 217 sqq. — 26a — 36. et 37, s. 1. 4.
— 222 sqq. — 38 — 41 et 43, s. 1.

Digitized by Google

Germ. Tom. II.

p. 225 sqq. §. 45 — 48.

Cap. XV. *Vom Gebet.*

p. 229 sqq. §. 2. 5 — 7. 9.
— 240 sq. — 17 et 19, s. 2.
— 242 sq. — 20. 21. 22.
— 245 sqq. — 25 — 29. 31 — 49.

Cap. XVI. *Vom Bekenntniss der Lehre und Beständigkeit.*

p. 254 sqq. §. 1. 2. et 3, s. 2 exc. initio et s. 3.
— 257 sqq. — 4. 6 et 7, s. 1 pr. p.
— 260 sq. — 8, s. 1 in. et s. 2.
— 261 sq. — 10.

Cap. XVII. *Von der heiligen Taufe.*

p. 262 sq. §. 1.
— 265 sqq. — 5. 6. 8.
— 270 sqq. — 12 — 14. 17 — 23 et 24, s. 1. 3.
— 281 sqq. — 25 — 28 et 29, s. 2.

Cap. XVIII. *Von der Ohrenbeichte.*

p. 288 sq. §. 3, s. 4.
— 290 sqq. — 5. 6. 9 — 12.

Cap. XIX. *Von dem Sacrament des Altars, des wahren Leibs und Bluts Christi.*

p. 296 sq. §. 5.
— 302. — 12, s. 3.
— 303 sqq. — 14. 17 — 26.
— 312 sqq. — 28 — 43.
— 325 sqq. — 45 — 51.

Cap. XX. *Von der christlichen Kirche.*

p. 334. §. 11, s. 1.
— 335. — 12 alt. eaque maior p.
— 335 sqq. — 13 — 21.
— 341 sqq. — 23 et 26, s. 2. 3.
— 344 sqq. — 27. 29 — 31.

Cap. XXI. *Von der Excommunication und Bann, oder der Kirchen Jurisdiction.*

p. 347 sqq. §. 1, s. 2. 4. 5.
— 355 sqq. — 6 — 19.

Cap. XXII. *Vom Predigamt oder Kirchendienern.*

p. 366 sqq. §. 1 — 3. 7. 8.
— 375 sqq. — 18. 21. 26.
— 383. — 35.
— 385. — 40 alt. pars.
— 386 sq. — 43 et 45 alt. p.
— 387 sq. — 46 et 47 extr. p.
— 389 sq. — 49.
— 393. — 56, s. 2.
— 406 sqq. — 84 — 94. 96 — 103.
— 415 sqq. — 105. 109 et 110, s. 3.
— 418 sqq. — 111 et 112, s. 3 — 6.

Tom. II.

p. 422 sqq. §. 116 — 125.
— 428 sqq. — 127 — 146.
— 437 sqq. — 148 — 150.
— 440 sqq. — 152 — 155.

Tom. III.

Cap. XXIII. *Von Engeln.*

p. 2 sq. §. 4, s. 2. 3.

Cap. XXIV. *Vom Teuffel und seinen Werken.*

p. 4 sqq. §. 1 et 2, s. 1.
— 9 sq. — 3, s. 3 alt. p. et s. 4. 5.
— 10 sqq. — 4 — 10 et 12, s. 5.
— 18 sq. — 13. 14.
— 24 sqq. — 17 — 20 et 21, s. 3.
— 28 sqq. — 22. 25 — 30.
— 32 sqq. — 34 — 38. 40.
— 36 sqq. — 42 — 44.
— 40 sqq. — 50 — 57 et 59, s. 4 — 6.
— 45 sqq. — 61. 63. 64. 66.
— 57 sqq. — 78. 79 et 80, s. 2.
— 60. — 82.
— 62 sq. — 85.
— 65 sq. — 90. 91.
— 69 sqq. — 95 et 96, s. 3.
— 72 sqq. — 99 — 102.
— 77 sq. — 104. 105. 107, s. 1 alt. p. et s. 2.
— 78 sqq. — 108 — 120 et 121, s. 1. 2 pr. p.
— 86 sqq. — 122 — 124. 127 — 138.

Cap. XXV. *Von Zauberei.*

— 99 sq. §. 7. 8.

Cap. XXVI. *Von Anfechtungen.*

p. 100 sqq. §. 1 — 4 et 5, s. 1 alt. p., s. 5 exc. initio, s. 6 exc. pr. p. et s. 7.
— 107 sqq. §. 6 — 11. 13 — 15.
— 112 sq. — 16, s. 1 med. et extr. p. et s. 2. 3.
— 113 sq. — 17 — 19. 19a.
— 115 sq. — 21 — 24.
— 120 sq. — 34, s. 1 alt. p., s. 2. alt. p. et s. 3.
— 128. — 43, s. 7.
— 135 sqq. — 53 — 58.
— 153 sq. — 67.
— 159 sqq. — 73. 74 et 75, s. 3. 4.
— 162 sqq. — 77. 79 — 90.

Cap. XXVII. *Vom Antichrist oder Papste.*

p. 178 sq. §. 8.
— 183. — 17.
— 194. — 33.
— 197 sqq. — 40. 43 — 63.
— 207 sqq. — 65 — 69.

Digitized by Google

Germ. Tom. III.

p. 212. §. 75.
— 220 sq. — 93.
— 223 sq. — 95, s. 5.
— 225 sq. — 98, s. 2 alt. p.
— 233. — 108, s. 1 alt. p.
— 236. — 114, s. 2.
— 238. — 117.
— 240. — 119, s. 3.
— 244 sq. — 127.
— 248 sqq. — 133 — 136. et 137, s. 1 alt. p. et s. 2. 3.
— 254. — 138 alt. p. (exc. lin. 16. 17.)
— 255 sqq. — 140. 142-147 et 148, s. 2.
— 259. — 149.
— 261 sq. — 151. 152, s. 1.
— 264 sq. — 154. 155.
— 268 sqq. — 160. 164 — 166.

Cap. XXVIII. *Von den Widersachern, so wider Luther geschrieben haben.*

p. 272 sqq. §. 6. 7. 9 et 11, s. 1.
— 278. — 15. 16.

Cap. XXX. *Von Mönchen, ihrem Leben und guten Tagen.*

p. 288. §. 8.
— 290 sq. — 11, s. 1. 2. 4.
— 293 sqq. — 15. 16. 19. 21. 22.
— 300 sqq. — 32. 33. 35 — 38.

Cap. XXXI. *Von Cardinäln und Bischofen.*

p. 304 sqq. §. 2, s. 3. 12. 13.
— 311. — 3, s. 7 extr. p. et s. 8.
— 314 sq. — 6 — 8.

Cap. XXXII. *Vom päpstlichen oder geistlichen Rechte.*

p. 320 sqq. §. 10 — 13.

Cap. XXXIII. *Von menschlichen Traditionen.*

p. 326. §. 8, s. 2. 3.
— 328 sq. — 11 — 13.

Cap. XXXIV. *Von Ceremonien.*

p. 329 sqq. §. 1 — 6.

Cap. XXXV. *Von der Messe.*

p. 337. §. 11, s. 2. 3.
— 338. — 12, s. 2 — 5.
— 339. — 13 — 15.

Cap. XXXVII. *Von Schwärmern, Rotten und Secten, so sich wider D. M. Luthern gelegt haben.*

p. 344. §. 5, s. 4. 5.
— 346 sq. — 8. 10 exc. initio.
— 347. — 11. 12.
— 349 sq. — 15. 16.
— 353 sqq. — 20 — 23. 26 — 30.
— 359 sq. — 32.

Tom. III.

p. 368 sq. §. 42.
— 373 sq. — 50.
— 377. — 55.
— 381 sqq. — 61 — 63. et 67, s. 1.
— 384 sqq. — 69 — 71. 73 — 76.
— 390 sqq. — 78 — 84.
— 402 sqq. — 95. 97. 98. 100. 101.
— 407 sqq. — 103 — 105.
— 410. — 109.
— 417 sqq. — 123 — 150.

Tom. IV.

Cap. XXXVIII. *Von Christen und einem christlichen Leben.*

p. 1. §. 1 med. pars.
— 4 sqq. — 5 — 13.

Cap. XXXIX. *Von Heuchlern und falschen Brüdern.*

p. 8 sqq. §. 3 — 13.
— 19 sqq. — 19 — 26.

Cap. XL. *Von Sophisterey.*

p. 22 sq. §. 1, s. 3.
— 23 sq. — 2. 3.

Cap. XLI. *Von Aergerniss.*

p. 25 sqq. §. 3 — 9.

Cap. XLII. *Von dem rechten Gottesdienst.*

p. 29 sqq. §. 1 — 9.

Cap. XLIII. *Vom Ehestande.*

p. 40 sqq. §. 10 et 13, s. 2 — 4.
— 42 sqq. — 14. 15.
— 47 sqq. — 19. 20. 22. 27. 30.
— 55 sq. — 34, s. 2 — 4.
— 58. — 36 et 37, s. 2.
— 59 sqq. — 40.
— 62 sq. — 44 et 46, s. 1.
— 65 sqq. — 49, s. 1 — 3.
— 69 sqq. — 51—55 et 56 med. p.
— 72 sqq. — 57 — 61.
— 74 sqq. — 64 — 71. 73 — 77.
— 97 sqq. — 102 — 124.
— 113 sqq. — 126 — 129. 131.
— 117 sq. — 132, s. 2 extr. p.
— 118 sqq. — 133 — 138.
— 121 sqq. — 141. 143 — 155.
— 130 sqq. — 157 et 158, s. 2.
— 132 sqq. — 159 — 168.
— 150. — 180, s. 1.
— 151 sqq. — 182 — 184.

Cap. XLIV. *Von der Oberkeit und Fürsten.*

p. 156 sq. §. 1. 2 et 3, s. 3.
— 158 sqq. — 4. 5. 6 et 8, s. 2. 3.
— 165 sqq. — 13 — 22.
— 172 sqq. — 24 — 29.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.

Cap. XLV. *Von Königen, Fürsten und Herrn.*

p. 179. §. 7a.
— 182 sq. — 8, s. 4 — 6.
— 186 sqq. — 14, s. 1 alt. p. et s. 2. alt. p.
— 188 sqq. — 15, s. 2 exc. duabus particulis et s 3. 4.
— 191 sqq. — 16, s. 1 pr. p., s. 2 pr. p., s. 4.
— 193 sqq. — 17 — 23 et 25, s. 2.
— 197 sqq. — 26 — 29. 31 — 33.
— 202. — 35.
— 204 sqq. — 37. 41. 42.
— 215 sq. — 55. 57.
— 224 sqq. — 69 et 71, s. 4.
— 227. — 73.
— 230 sq. — 74, s. 4.
— 231. — 75 et 76 alt. p.
— 232. — 77, s. 2.
— 232 sq. — 78, s. 1 extr. p. et s. 2.
— 233 sqq. — 79. 81 — 87.

Cap. XLVI. *Von Uneinigkeit.*

p. 238 sqq. §. 1 — 5.

Cap. XLVII. *Von Krankheiten und derselbigen Ursachen.*

p. 245 sqq. §. 3. 6. 8.
— 251. — 14, s. 2.
— 253 sq. — 17.

Cap. XLVIII. *Vom Tode.*

p 256. §. 3, s. 2.
— 263. — 9, s. 9.
— 263 sqq. — 10. 12. 14. 15. 18—20.
— 269 sq. — 24—26. et 27, s. 1.
— 271 sq. — 28. 29 et 30, s. 2.
— 273 sqq. — 31 — 36. 38 pr. p.
— 276. — 39 alt. p.
— 277 sqq. — 40 — 44.

Cap. XLIX. *Von der Todten Auferstehung und dem ewigen Leben.*

p. 283. §. 1, s. 2.
— 283 sqq. — 1a. 2. 3. 4. et 5, s. 3.
— 292 sq. — 10.

Cap. L. *Von Verdammniss und Hölle.*

p. 295 sq. §. 5.

Cap LI. *Vom jüngsten Tage.*

p. 296. §. 1.
— 300 sq. — 5 et 6, s. 2.
— 301 sqq. — 7. 8. 10. 10a — 12.

Cap. LII. *Von Allegorien und geistlichen Deutungen der Schrift, wie man damit umgehen soll.*

p. 305. §. extr. p.
— 309 sqq. — 6 — 9.

Tom. IV.

Cap. LIII. *Von Legenden der Heiligen.*

p. 312. §. 2.
— 314 sq. — 5 — 7.

Cap. LIV. *Von Concilien.*

p. 317. §. 1, s 3.
— 324. — 9. 10.
— 334. — 21.
— 340. — 26, s. 3.
— 342. — 27, s. 5.
— 342 sq. — 28 — 30.

Cap. LV. *Von Reichstägen und Conventen oder Versammlungen in Religionssachen.*

p. 353. §. 3, s. 3.
— 353. — 3a.
— 355 sqq. — 6 et 7, s. 1. 2.

Cap. LVI. *Von geistlichen oder Kirchengütern.*

p. 365 sqq. §. 10 — 13.

Cap. LVII. *Von den Büchern der Väter in der Kirche.*

p. 368 sqq. §. 1 — 3 et 4, s. 3. 4.

Cap. LVIII. *Von Schultheologen.*

p. 387. §. 3, s. 1 prior p.
— 391 sqq. — 6. et 8 in. et extr. p.
— 395 sq. — 10. 10a.

Cap. LIX. *Von den Büchern des Neuen Testaments.*

p. 401 sqq. §. 6, s. 3. 17 — 19.
— 407 sqq. — 8. 10 — 13.

Cap. LX. *Von Patriarchen und Propheten.*

p. 410 sqq. §. 1 — 7.
— 419 sqq. — 12. 13. 15 — 28.

Cap. LXI. *Von Aposteln oder Jüngern Christi.*

p. 431 sqq. §. 5. 6. 6a. 8 — 10.

Cap. LXII. *Von Kriegen.*

p. 443 sqq. §. 10 et 11, s. 1 prior p. et s. 2 in. et alt. eaque minor p.

Cap. LXIII. *Von fürtrefflichen Kriegshauptleuten und Helden.*

p. 450 sqq. §. 8. 9. et 10, s. 1 prior p. et s. 2.
— 454 sq. — 13. 14.

Cap. LXIV. *Von der Gegen- und Nothwehre.*

p. 464 sqq. §. 2 — 11.

Cap. LXV. *Von Edelleuten.*

p. 475 sq. §. 4 et 7, s. 1.
— 477 sq. — 8 — 11.

Cap. LXVI. *Von Juristen.*

p. 478 sqq. §. 1 — 3 et 5, s. 2.
— 485 sqq. — 7 — 24.

Digitized by Google

Germ. Tom. IV.
p. 514. §. 26 alt. eaque minor p.
— 514 sqq. — 27 — 40.
— 527. — 44.
— 529. — 48.
— 535 sqq. — 54 — 60. 62.
Cap. LXVII. *Von Schulen und Universiätten.*
p. 541 sqq. §. 1.
— 548. — 7.
— 550 sq. — 8, s. 4 — 7.
— 558 sq. — 15, s. 7. 8.
— 563. — 22.
Cap. LXVIII. *Von der Musica.*
p. 565. §. 1, s. 8.
— 565 sqq. — 2 — 5.
Cap. LXIX. *Von Sprachen.*
p. 572 sq. §. 3, s. 2. 3.
Cap. LXX. *Von der Astronomie und Sternkunst.*
p. 575. §. 2, s. 4.
— 582. — 3, s. 6.
— 582 sqq. — 4.
Cap. LXXII. *Von Studien.*
p. 590 sqq. §. 1. 2. 4 prior p.
— 594 sq. — 5 — 7.
Cap. LXXIII. *Von Gelehrten.*
p. 598. §. 5.
— 602. — 11, s. 4. et §. 12, s. 1.
— 605 sqq. — 15. 17 — 20.

Tom. IV.
Cap. LXXIV. *Von Juden.*
p. 615. §. 7.
— 624. — 23, s. 3.
— 625 sqq. — 25 — 36. 38.
Cap. LXXV. *Vom Türken.*
p. 633 sqq. §. 1a, s. 1. 2. 32. 33. s. 37. 38. 50 — 52.
— 652 sqq. — 2, s. 1. 11 — 13.
— 656. — 3.
Cap. LXXVI. *Von Landen und Städten.*
p. 657 sqq. §. 1 — 4.
— 664. — 11, s. 1.
— 664 sq. — 12 et 13, s. 1. 3.
— 667. — 16, s. 2.
— 667 sqq. — 17 — 19.
— 673. — 23, s. 4 prior p.
— 680 sqq. — 27, s. 1. 5. 6.
Cap. LXXVII. *Von der Stadt Rom.*
p. 690. §. 2, s. 1.
Cap. LXXVIII. *Vom Beruf.*
p. 691 sqq. §. 1 — 8.
Cap. LXXIX. *Von der Trunkenheit.*
p. 699 sq. §. 1 — 3.
Cap. LXXX. *Vom Hofleben.*
p. 701 sqq. §. 2 — 16.
Anhang.
p. 709 sqq. §. 1—13. 14a. 15—19.

Digitized by Google

Emendanda*)

in Tomo I.

Prolegomena pag. LXXVIII.
lin. 11. *post* Tomo I. *adde:* p. 443 lin. 5. — p. 450 lin. 24.
— 18. *pro*: meae Ed. T. II. *lege*: meae Ed. T. III. p. 221 lin. 36.—p. 223 lin. 41.
— 22 — meae Ed. T. II. — meae Ed. T. III. p. 89 lin. 8.—p. 90 lin. 16.
— 26 — meae Ed. T. II. — meae Ed. T. III. p. 323 lin. 21.—p. 325 lin. 2.

pag. 6 lin. 21. *pro*: *allein lege*: *nicht allein* (*sicut in* Colloq. germ. I. p. 302. VI, 6. *recte legitur*)
— 16 — 22 *et in* nota 14. *pro*: tantum equos *lege*: tantum 4 equos (*hic numerus* 4 *in* Cod. *rubro colore interpositus est*)
— 22 — 12 *pro*: Ecclesiam *lege*: Ecclesia
— 29 — 22 — ordiuem — ordinem
— 35 — 9 — efficatius — efficacius
— 38 — 2 — obulus — obolus
— 39 — 2 — Credo — Crede
— 47 — 15 — exempla — exemplis
— 50 — 24 — *ihnen* — *ihm*
— 55 — 11 — Ioannes Caiphas, idem *lege*: Ioannes, Caiphas idem
— 59 — 9 — *glanben lege*: *glauben*
— 59 — 27 — *ken* — *gen*
— 64 — 4 ledla i. q. Leonhardchen
— 72 nata 14 *pro*: Snstne *lege*: Sustine
— 80 lin. 16 — ipficiationem — iustificationem (*id quod in* Cod. *primum erat scriptum*)
— 81 — 3 — *ihr* . . . disputacione *lege*: *ihn* . . . disputatione
— 83 — 21 — *hertzlein lege*: *hertzleid*
— 83 — 27 — *tam* — *und* (*sicut in* Colloq. germ. IV. p. 312 lin. 16. *legitur*)
— 84 — 11 — Cleophae *lege*: Cleophe (= Cod.)
— 84 — 14 — canitur. — canitur:
— 91 — 30 — Morbis — Morbus
— 96 — 17 — Dei — Dei
— 105 — 5 — non — et (= Cod., Reb.)
— 105 — 25 — post. 15. — post 15.
— 107 — 29 — phoretrum — pheretrum
— 116 — 21 — sententia, est *lege*: sententia est
— 123 — 23 — Eliae p. egrediebatur *lege*: Elisae. p. ingrediebatur (*conf.* 2 Reg. 5, 18.)
— 127 — 26 — uaccum *lege*: naccum
— 129 — 18 — cucullum — cucullam
— 135 — 22 sq.— aliquod — alioqui
— 142 — 24 — papistarum bene *lege*: papistarum, bene
— 143 — 1 — stratagemata — strategemata
— 145 — 16 sq. post mortem, *nempe* post mortem eius simulatam *s.* fictam (*conf.* Adolf Beneke: *Ein Liebeshandel aus dem* 16. *Jahrhundert, in*: *Hausblätter, herausg. von* F. W. Hackländer *u.* Edm. Hoefer [*Stuttgart,* 8°] 1864. 14. *Heft S.* 151 — 160.)

*) Hi errores partim eo orti sunt, quod singulae plagulae huius libri longinquo loco (Detmoldiae) typis descriptae semel tantum correcturae causa ad me missae sunt, quapropter quidam errores me ipsum vel eti a mame calamo correcti typographum fugerunt, partim autem eo, quod quidam Codicis errores serius demum latinorum colloquiorum cum germanicis accuratiore collatione cogniti sunt.

Digitized by Google

in Tomo I.

pag. 149 lin. 7 *pro*: conscientiam *lege*: malam conscientiam (*sic recte* Colloq. germ. II. p. 395 fine: *ein bös Gewissen*)
— 153 — 31 — plasphemantibus *lege*: blasphemantibus
— 158 — 3 — prophetauerit — prophetaueris
— 185 — 6 sq. — Ex nobis — Ex uobis (= Colloq. germ. IV. p. 25. XLI, 2. conf. Act. 20, 30. ἐξ ὑμῶν αὐτῶν)
— 190 — 21 — *bei den ein segen lege*: *bei dem einsegnen*
— 191 nota **) — cap. 21. — cap. 22.
— 192 lin. 24 — eum diceret: — cum diceret:
— 193 — 15 — Crucifigero — Crucigero
— 203 — 14 — seculi — seculi
— 218 nota *) — fol. 115a — fol. 115b
— 221 lin. 8 — gloriatio. — gloriatio:
— 221 — 26 — *tuchlein* — *thurlein* (*sicut in* Colloq. germ. III. p. 20 lin. 7 sq. *legitur*)
— 222 — 29 — Christo *lege*: Paulo (*sicut in* Colloq. germ. III. p. 22 lin. 22 *aptius legitur*)
— 228 — 18 — hora *lege*: horae (= Colloq. germ. IV. p. 253 lin. 22.)
— 229 — 3 — Barbi tonsoris *lege*: barbitonsoris
— 231 nota 20 — Diabulus — Diabolus
— 235 lin. 25 — quod mortui — mortui
— 241 — 12 — faetore — foetore
— 247 — 25 — *kette lege*: *Käthe* (*sicut in* Colloq. germ. I. p. 197 lin. 27. *legitur*)
— 248 — 25 — *wuchsen lege*: *wischen* (*sicut in* Colloq. germ. I. p. 193 lin. 17. *et* IV. p. 266 lin. 31. *legitur*)
— 268 — 5 — obduraui *lege*: obturaui
— 272 nota *) — fol. 192a lin. 22. *lege*: fol. 192a lin. 23.
— 281 lin. 12 — astitit *lege*: adstitit
— 281 — 21 sq. — etc. HAERESIARCHA. *lege*: et HAERESIARCHA. (*Haec enim vox non est inscriptio sequentium, sed pileiHusso impositi.*)
— 281 — 34 — monachae *lege*: monarchae
— 300 nota *) — fol. 147b lin. 27. *lege*: fol. 148a lin. 26.
— 307 lin. 13 — peruentum esset. — peruentura esset.
— 310 — 27 — Wittenbergensis — Wirtenbergensis (*conf.* Colloq. germ. IV. p. 183 lin. 2.)
— 320 — 22 — iliius *lege*: illius
— 329 — 10 — *hontten* — *kontten*
— 330 — 16 — conciones — conditiones
— 356 — 4 — stratagema — strategema
— 356 — 21 — Secretario. — Secretario,
— 358 — 20 — Burgannus — Buridanus
— 358 nota *) — lin. 18. — lin. 16.
— 361 lin. 17. — restituissem — restitissem
— 362 — 12 — prophetantes — protestantes
— 365 — 15 — passessoris — possessoris
— 365 — 17 — qui — quod *s.* quia
— 378 — 12 — Banati — Bauari (= Colloq. germ. IV. p. 671. 674.)
— 383 — 7 — *verschaffen* — *verschlaffen*
— 383 — 20 — *Naumburg* — *Nürnberg* (*sicut in* Colloq. germ. IV. p. 667 lin. 1. *legitur*)
— 387 — 10 — *verdehet lege*: *verdäuet* (*sicut in* Coll. germ. IV. p. 675 lin. 4 *legitur*)
— 395 — 10 — imperatoris, dicebatur *lege*: imperatoris. Dicebatur

Digitized by Google

in Tomo I.

pag. 402 lin. 14 *pro*: χρονόγραφος *lege*: χρονογράφους
— 406 nota *) — sect. 3. — sect. 39.
— 411 lin. 27 — reemptione — redemptione
— 412 — 4 — reemptio — redemptio
— 417 nota 23. — Wicklefethus — Wicklef et Hus
— 423 lin. 26 — Hace — Haec
— 424 — 13 — *esslischen* — *eselischen* (*i. e.* haustum, qualem asinus facere solet)
— 425 — 25 — *nicht, da* — *nicht. Die*
— 426 — 11 — *schnarchen* — *scharren* (= Colloq. germ. I. p. 16. I, 11, s. 3.)
— 428 — 5 — uocabulam — uocabulum
— 436 — 11 — horam — portam
— 442 — 26 — possedi — possideri
— 444 — 2 — Brand, — Brand. (*i. e.* Brandenburgensem)
— 456 — 22 — explosionem — expulsionem

In Tomo II.

In Conspectu capitum Tomi I. p. V. *deleatur* lin. 53: „Haeresiarcha pag. 281.“ (*conf. praeced.* Emendanda *ad locum* Tom. I. p. 281 lin. 21 sq.)

pag. 1 lin. 8 *pro*: erigebar. *lege*: erigebar:
— 3 — 9 — ipsi — ipse
— 5 — 18 — impregnasset — impraegnasset
— 8 — 20 — sancto, tectus — sancto tectus
— 17 — 24 — Regius — Rhegius
— 24 — 9 — redijsse — redierit
— 25 — 22 — quia *lege*: quia si (= Colloq. germ. III. p. 344 lin. 19. *wenn*)
— 35 — 25 — *diess* — *dirs* (= Colloq. germ. III. p. 350 lin. 21.)
— 38 — 10 — dispositionem *lege*: disputationem (= Colloq. germ. III. p. 352. XXXVII, 19.)
— 39 — 4 — *Wittenberg, wie lege: Wittenberg. Wie*
— 51 — 19 — ferrerentur — ferrentur
— 53 — 18 — noc — nos
— 70 — 16 — Pecolampadius — Oecolampadius
— 70 — 22 — *gebraut lege*: *gebrant* (= Colloq. germ. III. p. 376. XXXVII, 53.)
— 85 nota 54. — fresit *lege*: fregit
— 104 lin. 1 *ante*: CONFVFATIO *adde*: [*fol.* 265ª]
— 113 — 13 *pro*: tamen, *lege*: tamen
— 137 — 20 — doctores, — doctores
— 140 — 19 — habent, — habent?
— 172 — 7 — Regium — Rhegium
— 172 — 10 — Ecclesiastes — Ecclesiastae
— 172 — 30 — pariant. — pariant,
— 173 — 2 — Kemptem — Kempten
— 173 — 3 — Weissenbergenses *lege*: Weissenburgenses
— 174 — 8 — Augustinis — Augustanis
— 174 — 29 — ube — urbe
— 200 — 7 — *redenn.* — *redenn:*
— 200 — 9 — *ausrotten, das* — *ausrotten. Das*
— 200 — 12 — *lachen lege*: *beten* (= Colloq. germ. IV. p. 446 lin. 6.)
— 200 — 26 — uastatio — quassatio (= Colloq. germ. IV. p. 446 lin. 18.)
— 207 — 11 — *krafft* — *krafft*
— 214 — 15 — filiorum — foliorum
— 228 — 11 — Locha — Locham
— 241 — 25 — um Viti — Vitium

Digitized by Google

In Tomo II.

pag. 269 lin. 12 *pro*: OBVMBRAVIT *lege*: OBVMBRABIT
— 282 — 23. q. d. *non significant*: quod designat, *sed*: quasi diceret (= Colloq. germ. I. p. 278 lin. 15: *Als wollt er sagen*)
— 286 — 22 *pro*: Augustinis *lege*: Augustanis
— 291 — 11 — abnegans, — abnegans
— 292 nota *) — §. 32. — §. 33.
— 295 lin. 7 — esto. *Er w. b. werden, wan lege*: esto, *Es w. b. werden, Wan* (*conf.* Colloq. germ. III. p. 105 lin. 21.)
— 299 — 24 — pnchra *lege*: pulchra
— 311 — 14 — Ergo respondeo — Ergo. Respondeo
— 321 — 33 — impietate, magna — impietate. Magna
— 321 — 39 — clementem — Clementem
— 327 — 11 — cumeius dem — cum eiusdem
— 331 — 10 — *last ihn sachte gehen lege*: *last ihn in sachen gehen* (*conf.* Colloq. germ. IV. p. 474 lin. 17 sq.: *Lasst ihn in die Rathstube gehen, die Händel anhören*)
— 339 — 11 — inneniet. *lege*: inueniet?
— 351 — 15 — filijs, ex ea — filijs ex ea,
— 352 — 18 — in insidiae — insidiae
— 354 — 11 *ad*: „*Der ein weib niempt*“ *adde*: 62[a]) *et hancce annotationem*:
62[a]) *Der ein weib niempt*] *Sectio ab his verbis incipiens et 9 sequentes, quarum ultima* p. 358 lin. 5 sq. *finitur verbis*: uincula non soluuntur per religionem, *a* Reb. *h. l. absunt.*
— 366 — 11 *pro*: argumenta. Masculum *lege*: argumenta: Masculum
— 375 — 21 — respiciendum. Consideratis — respiciendum, consideratis
— 375 nota *) — p. 185 sqq. — p. 85 sqq.
— 377 lin. 2 — esset, sed — esset. Sed
— 381 nota 50 lin. ult. *pro*: abtero — altero
— 383 lin. 19 *pro*: Iustiniano — Iustinianus

In Tomo III.

pag. 11 nota 63. *ad* veneratus *adde*: [*typ. err. pro*: venenatus]
— 14 lin. 8 *pro*: lacter epletam *lege*: lacte repletam
— 18 — 15 — finalem. — finalem:
— 25 — 23 — unio. — uino.
— 26 — 1. 2. — communicent. Ideo *lege*: communicent, ideo
— 36 — 8 — priuatam. 23) *lege*: priuatam. 22[a]) *et adde annotationem*: 22[a]) metuunt confessionem priuatam.] Reb.: confessionem priuatam metuunt.
— 52 nota 6. — iautem *lege*: autem
— 65 lin. 8 — *schalen* — *schlehen* (= Colloq. germ. I. p. 182 lin. 2.)
— 66 — 9 — *αὐχή utroque loco scribendum est*: aph-ki, *nempe* hebr. אַף־כִּי *loci* Genes. 3, 1. אַף־כִּי אָמַר אֱלֹהִים *i. e.* adeone verum quod dixerit Deus? *Hae voces* אַף־כִּי (*pro*: הַאַף־כִּי, LXX. τί ὅτι, Vulg. cur) *supra* lin. 4. *transferuntur voce*: Quare, *in hac autem* lin. 9. *in* Cod. *ipsae retinentur et scribuntur αὐχή, Neograecorum more pronuntiandae*: av-ki. Colloquia germ. I. p. 182 lin. 25. 36. *exhibent*: *Aphkija* (*pro*: *Aphki*). *Ergo αὐχή h. l. falsa est coniectura. Haec pertinent etiam ad locum* Tom. III. p. 316. lin. 22.
— 91 — 23 — scrilicet *lege*: scilicet
— 93 — 39 — definitio. — definitio:

Digitized by Google

In Tomo III.

pag. 95 lin. 34 *pro*: ridebat *lege*: videbat (= Colloq. germ. IV. p. 330 lin. 8. *sahe wohl*)
— 96 — 33 — hice sset *lege*: hic esset
— 101 — 1. 2. — *Stoltzer muth.* Nam prouerbium: *Heimlicher neidt* etc. *lege*: prouerbium: *Stoltzer muth, Heimlicher neidt* etc.
— 104 — 39 — et reformationem *lege*: ad reformationem
— 107 — 10 — *Galehen* — *Galeren*
— 107 — 11 — sunt — sint
— 110 — 19 — *verschtemmet* — *verschlemmet*
— 113 — 17 — imperiosus — imperiosos
— 121 — 35 — in Nimiceo Bruck — in Nimiceo, Bruck (Colloq. germ. II. p. 390. XXII, 51. *Zu Niemeck und Bruck*)
— 122 — 7 — quo *lege*: quod
— 122 — 25 — ergo — erga
— 122 — 31 — illarum — illorum
— 130 — 33 — ἵπποις ἱππεύειν *lege*: ἱππεὺς ἱππεύοι (eques equitet *s.* equos curet, *conf.* Colloq. germ. II. p. 405 lin. 34.)
— 131 — 17 — Quaemadmodum *lege*: Quemadmodum
— 132 — 12 — αἰτιολογικὴ, — αἰτιολογικὴ.
— 134 nota **) lin. 3. *pro*: erhibui — exhibui
— 135 nota 90c) lin. 4. *vocibus ap.* Reb. *adde*: „*leguntur*“
— 142 lin. 21. *pro*: p tres *lege*: patres
— 151 — 18 — *Kumpeisen* — *Krummeisen* (= Colloq. germ. IV. p. 386. LVIII, 1, s. 3.)
— 153 — 26 „De indulgentiis“ *adde annotationem*: *Capitulum sic inscriptum a* Reb. *abest.*
— 159 — 5 *pro*: aedicabatur *lege*: aedificabatur
— 159 — 6 — ingresso — egresso (= Colloq. germ. IV. p. 272. XLVIII, 30. *als er nun — aus dem Keller die Treppen herauf gehet*)
— 170 nota 37. — 199 med. *lege*: 19 med.
— 172 nota 55. — supra p. 173. — supra p. 170.
— 196 lin. 4 — dixit: — dixit.
— 216 — 10 — bonestissimam — honestissimam
— 221 — 18 — sentiant (*sic* Cod.) *lege*: sentiam
— 221 — 36 — sententiam non — sententiam: non
— 226 — 3 — Ecclesiam. *lege*: Ecclesiam? (= Colloq. germ. III. p. 179 lin. 27.)
— 226 — 22 — uoluit *lege*: noluit (= Colloq. germ. III. p. 180 lin. 10.)
— 229 — 16 — intonat. — intonat:
— 234 — 19 — *tzuuiel* — *tzuſtel* (= Colloq. germ. III. p. 186 lin. 27.)
— 235 — 2 — cius, — cius.
— 235 — 9 — alteram — alteram:
— 241 — 7 — clamauit. — clamauit:
— 244 — 12 — sine papa. Deinde *lege*: sine papa, deinde
— 252 nota 16. — mississem — misissem
— 256 nota 66. — fol. 80b lin. 29. — fol. 80b lin. 20.
— 277 lin. 21. — esset *lege*: essent
— 284 — 20 — Dinum — Dinum (*sic* Cod. *in textu et* Reb. *in marg., item* Colloq. germ.)
— 288 — 1 — regnorum, Respondit: *lege*: regnorum, respondit:
— 309 — 4 — *wiel aber* — *wiel er aber*
— 319 — 1 — genitum, *lege*: non genitum, (= Colloq. germ. IV. p. 397 lin. 8. *nicht geborn*)
— 319 — 8 med. — 11: Et ἀλοάρις erat — *mit sich bringt*] Colloq. germ. III. p. 397. c. 37. §. 86. sect. 5. *exhibent haecce:*

Digitized by Google

In Tomo III.

„Und die Heiden hatten auch einen Gott, welchs Name nicht auszureden war; denn derselbige begriff so viel Schöpfere, als Jahr in der Welt waren, wie das griechisch Wort (Aurifaber *in marg. et* Walch *in textu addunt:* ἀλραξις) *an der Zahl mit sich bringt.“ Hic locus obscurus fortasse sic mutandus est:* Et ἄβραξας erat Deus gentium, cuius nomen esset ineffabile. Nam hoc comprehendit tot creatores, quot essent coeli in mundo [*scil.* 365 *secundum doctrinam Basilidis*], *wie das griechische wordt* in numero *mit sich bringt* [*i. e. si huius vocis singulae literae valore suo numerali intelliguntur, quo* α *significat* 1, β 2, ϱ 100, α 1, ξ 60, α 1, σ 200, *quorum summa est* 365.] *Conf.* Gruberi *Art.* Abraxas *in Allgem. Encyclopädie der Wissenschaften u. Künste von* J. S. Ersch *und* J. G. Gruber T. I. p. 164. col. 2.

pag. 330 lin. 19 *pro*: Luthero per lit. suasit, *lege*: Lutherus ei per lit. suasit

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M86234

Luther, Martin		BR332
D. Martini	Lutheri	T48
Colloquia		1863
		v. 3

M86234 BR332 T48 1863 v.3

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Digitized by Google